

**Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn
Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn**

İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ

YUSUF SİDKÎ EL-MARDÎNÎ

10. CİLT

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 50

<i>Dinî İlimler Serisi</i>	: 9	
<i>Kitabın Adı</i>	: MESÎRU UMÛMÎ'L-MUVAHHİDÎN ŞERH U TERCEME-İ KİTÂB-I İHYÂU ULÛMÎ'D-DÎN İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ, 10. CİLT	
<i>Metin</i>	: İmâm Gazzâlî (ö. 505/1111)	
<i>Tercüme ve Şerh</i>	: Yusuf Sıdkî el-Mardinî (ö. 1319/1902)	
<i>Özgün Dili</i>	: Osmanlı Türkçesi	
<i>Yayına Hazırlayanlar</i>	: Prof. Dr. Mustafa Koç Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Emekli Öğretim Üyesi	Prof. Dr. Eyyüp Tanrıverdi Dicle Üniversitesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
<i>Editör</i>	: Doç. Dr. Göker İnan	
<i>Son Okuma</i>	: Muhammed Said Güler, Yasin Coşkun	
<i>Arşiv Kayıt</i>	: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No. 5859	
<i>Kitap Tasarım</i>	: Abdusselam Feriatoğlu	
<i>Yapım</i>	: Fotografika Ltd. Şti. (fotografika.com.tr)	
<i>Baskı</i>	: Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti. Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51 34290 Sefaköy - İstanbul Tel.: +90 (212) 624 21 11, matbaasistemleri.com, Sertifika No: 40421	
<i>Baskı Yeri ve Yılı</i>	: İstanbul 2023	
<i>Baskı Miktarı</i>	: 1. Baskı, 1000 adet	

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Yusuf Sıdkî el-Mardinî

Mesîru Umûmî'l-Muvahhidîn Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmî'd-Dîn

İhyâ Tercüme ve Şerhi, 10. Cilt

1. İhyâ, 2. Dinî İlimler, 3. Ahlâk, 4. Gazzâlî, 5. Yusuf Sıdkî el-Mardinî

ISBN: 978-975-17-3772-4 (Takım) 978-975-17-5624-4 (10. Cilt)

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul

Tel. : +90 (212) 511 36 37

Faks : +90 (212) 511 37 00

info@yek.gov.tr

www.yek.gov.tr

MESÎRU UMÛMÎ'L-MUVAHHİDÎN
ŞERH U TERCEME-İ KİTÂB-I İHYÂU ULÛMÎ'D-DÎN

İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ

(ÇEVİRİ YAZI - TİPKIBASIM)

10. CİLT

YUSUF SİDKÎ EL-MARDİNÎ
(ö. 1902)

Yayına Hazırlayanlar

Mustafa Koç

Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

RUB'U'R-RÂBİ'U MİN İHYÂ'İ ULŪMİ'D-DİN

KİTÂBU'L-MAHABBETİ VE'Ş-ŞEVKİ VE'L-ÜNSİ VE'R-RİZÂ VE HÜVE'L-KİTÂBU'S-SÂDİSÜ MİN RUB'İ'L-MÜNCİYÂT	11
Beyānu Şevāhidi'ş-Şer'i Fî Hubbi'l-Abdi Lillāhi Ta'ālā	14
Beyānu Hakīkatı'l-Mahabbeti ve Esbābihā ve	
Tahkiku Ma'nā Mahabbeti'l-Abdi Lillāhi Ta'ālā	20
Beyānu Enne'l-Müstehakka Li'l-Mahabbeti Hüvallāhu Vahdehu	36
Beyānu Enne Ecelle'l-Lezzāti ve A'lāhā Ma'rifetullāhi Ta'ālā	60
Beyānu's-Sebebi Fî Ziyādeti'n-Nazari	
Fî Lezzeti'l-Āhireti 'Ale'l-Ma'rifeti Fî'd-Dünyā	75
Beyānu'l-Esbābi'l-Mukavviyeti Li-Hubbillāhi Ta'ālā	87
Beyānu's-Sebebi Fî Tefāvüti'n-Nāsi Fî'l-Hubbi	102
Beyānu's-Sebebi Fî Kusūri Efhāmi'l-Halkı 'An Ma'rifetillāhi Subhānehu	105
Beyānu Ma'na'ş-Şevki İllāhi Ta'ālā	113
Beyānu Mahabbetillāhi Li'l-Abdi Ve Ma'nāhā	129
el-Kavlü Fî 'Alāmāti Mahabbetillāhi Ta'ālā	138
Beyānu Ma'na'l-Ünsi Billāhi Ta'ālā	173
Beyānu Ma'na'l-İnbisāti ve'l-İdlālillezî Tesmüruhu Galebete'l-Ünsi	177
el-Kavlü Fî Ma'na'r-Rizā Bi-Kazāillāhi Ta'ālā	
Ve Hakīkatihî Ve Mā Vüride Fî Fazīletihî	191
Beyānu Fazīleti'r-Rizā	192
Beyānu Hakīkatı'r-Rizā	202
Beyānu Enne'd-Du'ae Gayru Münākız Li'r-Rizā	218
Beyānu Enne'l-Firāre Mine'l-Bilādilleti Hiye Mezānnü'l-Me'āsî ve	
Mezemmethā Lā Yukdehu Fî'r-Rizā	227
Beyānu Cümleti Mîn Hikāyāti'l-Muhibbīne ve Akvālihîm ve Mükāşefātihîm	232

KİTÂBU'N-NİYYETİ VE'L-İHLÂSİ VE'S-SİDKİ VE HÜVE'L-KİTÂBU'S-SÂBİ'U MİN RUB'İ'L-MÜNCİYÂTİ MİN KİTÂBİ İHYÂ'İ ULŪMİ'D-DİN	255
el-Bābu'l-Evvel Fî Hakīkatı'n-Niyyeti	257
Beyānu Fazīleti'n-Niyyeti	258
Beyānu Hakīkatı'n-Niyyeti	266

Beyānu Sırrı Kavlihi Ta‘ālā ‘Aleyhi ve Sellem	
“Nıyyetü’l-Mü’mini Hayrun Min ‘Amelihi”	272
Beyānu Tafdīli’l-A‘māli’l-Müte‘allikati Bi’n-Nıyyeti	279
Beyānu Enne’n-Nıyyete Gayrū Dāhiletin Tahte’l-İhtiyāri	296
el-Bābu’s-Sānī Fī’l-İhlāsi ve Fazīletihî ve Hakīkatihî ve Derecātihî	305
Beyānu Hakīkatihî’l-İhlās	315
Beyānu Ekāvīli’ş-Şüyūhî Fī’l-İhlās	324
Beyānu Derecātihî’ş-Şevāibî ve’l-Āfāti’l-Mükeddireti Li’l-İhlāsi	327
Beyānu Hükmi’l-‘Ameli’l-Meşūbî ve İstihkākî’s-Sevābî Bihi	333
el-Bābu’s-Sālis Fī’s-Sıdkı ve Fazīletihî ve Hakīkatihî	342
Beyānu Hakīkatihî’s-Sıdkı ve Ma‘nāhu ve Merātibuhu	347
Yā Allāh yā Muvaffik ve yā Mur‘ın, Allāhumme yemmin kitābenā ve yessir hisābenā	367

KİTĀBU’L-MURĀKABETİ VE’L-MUHĀSEBETİ VE’L-ÜNSİ VE HÜVE’L-KİTĀBU’S-SĀMİNÜ MİN RUB’İ’L-MÜNCİYĀT 367

el-Makāmu’l-Evvelü Mine’l-Murābetatı el-Müşāratatı	372
el-Murābetatı’s-Sāniyetü el-Murākabetü	382
Beyānu Hakīkatihî’l-Murākabeti ve Derecātihî	387
el-Murābetatı’s-Sālisetü Muhāsebetü’n-Nefsi Ba‘de’l-‘Ameli ve Lenezkuru Fazīlete’l-Muhāsebeti Sümmē Hakīkatehā	407
Beyānu Hakīkatihî’l-Muhāsebeti Ba‘de’l-‘Ameli	412
el-Murābetatı’r-Rābī’atı Fī Mu‘ākabeti’n-Nefsi ‘Alā Taksīrihā	415
el-Murābetatı’l-Hāmisetü el-Mücāhedetü	422
el-Murābetatı’s-Sādisetü Fī Tevbihî’n-Nefsi ve Mu‘ātebetihā	455

KİTĀBU’T-TEFEKKÜRİ VE HÜVE’L-KİTĀBU’T-TĀSİ‘U MİN RUB’İ’L-MÜNCİYĀT 479

Fazīletü’t-Tefekkür	482
Beyānu Hakīkatihî’l-Fikri ve Semeretihî	489
Beyānu Mecāri’l-Fikri	495
el-Kısmu’s-Sānī el-Fikru Fī Celālillāhi ve ‘Azametihî ve Kibriyāihî ve Fihî Makāmāni	516
Beyānu Keyfiyyeti’t-Tefekkürü Fī Halkıllāhi Ta‘ālā	520

KİTĀBU ZİKİRİ’L-MEVTİ VE MĀ BA‘DEHU VE HÜVE’L-KİTĀBU’L-‘ĀŞİRÜ MİN RUB’İ’L-MÜNCİYĀT 569

el-Bābu’l-Evvelü Fī Zikri’l-Mevti ve’t-Tergibi Fī’l-İksāri Min Zikrihi	572
Beyānu Fazlı’z-Zikri’l-Mevti Keyfe-mā Kāne	575
Beyānu’t-Tariki Fī Tahkiki Zikri’l-Mevti Fī’l-Kalbi	580

el-Bābu's-Sānī Fī Tūlī'l-Emeli ve Fazīleti Kısarı'l-Emeli ve Sebebi Tūlihi ve Keyfiyyeti Mu'alecetihī	583
Beyānu's-Sebebi Fī Tūlī'l-Emeli ve 'İlācihi	596
Beyānu Merātibi'n-Nāsi Fī Tūlī'l-Emeli ve Kısarihi	601
Beyānu'l-Mübādereti İle'l-ʿAmeli ve Hazeri Āfeti't-Te'hīri	604
el-Bābu's-Sālisü Fī Sekerāti'l-Mevti ve Şiddetihī ve Mā Yüstehabbu Mine'l-Ahvāli 'İndehu	612
Beyānu Mā Yüstehabbu Min Ahvāli'l-Muhtazırı 'İnde'l-Mevti	626
Beyānu'l-Hasreti 'İnde Likāi Meleki'l-Mevti	
Bi-Hikāyati Yu'rebu Lisānū'l-Hālī 'Anhā	631
el-Bābu'r-Rābīu Fī Vefāti Resūlillāhi Sallallāhu 'Aleyhi Ve Sellem ve Hulefāi'r-Rāşidine Min Ba'dihi: Vefātu Resūlillāhi Sallallāhu 'Aleyhi Ve Sellem	638
Vefātu Ebī Bekr es-Sıddık Radiyallāhu Ta'ālā 'Anhü	661
Vefātu Ömer b. el-Hattāb Radiyallāhu Ta'ālā 'Anhü	665
Vefātu Osmān Radiyallāhu Ta'ālā 'Anhü	671
Vefātu 'Alī Kerremallāhu Vechehu ve Radiyallāhu Ta'ālā 'Anhü	673
el-Bābu'l-Hāmisu Fī Kelāmi'l-Muhtazırine Mine'l-Hulefāi ve'l-Ümerāi ve's-Sālihine	675
Beyānu Ekāvili Cemā'atin Min Husūsi's-Sālihīn Mine's-Sahābeti ve't-Tābi'ine ve Min Ba'dihim Min Ehli't-Tasavvufi Radiyallāhu 'Anhüm Ecma'ın	680
el-Bābu's-Sādisü Fī Ekāvili'l-ʿArifine 'Ale'l-Cenāizi ve'l-Mekābiri ve Hükmi Ziyāreti'l-Kubūri	690
Beyānu Hālī'l-Kabri ve Ekāvilihüm 'İnde'l-Kubūri	695
Ebyātun Vücidet Mektūbeten 'Ale'l-Kubūri	702
Beyānu Ekāvilihim 'İnde Mevti'l-Veledi	705
Beyānu Ziyāreti'l-Kubūri ve'd-Du'āi Li'l-Meyyiti ve Mā-Yüte'allaku Bihi Ziyāretü'l-Kubūri	708
el-Bābu's-Sābīu Fī Hakikati'l-Mevti ve Mā-Yelkāhu'l-Meyyitü Fi'l-Kabri İlä Nefhati's-Sūri	719
Beyānu Hakikati'l-Mevti	719
Beyānu Kelāmi'l-Kabri Li'l-Meyyiti ve Kelāmi'l-Mevtā İmmā	
Bi-Lisāni'l-Makāli ev Bi-Lisāni'l-Hāl	733
Beyānu Azābi'l-Kabri ve Suāli Munker ve Nekir	736
Beyānu Suāli Munkerin ve Nekirin ve Süretihā ve Zugtati'l-Kabri ve Bakıyyeti'l-Kavli Fī 'Azābi'l-Kabri	749
el-Bābu's-Sāminü Fī-Mā 'Urife Min Ahvāli'l-Mevtā Bi'l-Mükāşefeti Fi'l-Menāmi	753
Beyānu Menāmātin Tekşifu 'An Ahvāli'l-Mevtā ve'l-A'māli'n-Nāfirati Fi'l-ʿAhireti	762

Beyānu Menāmāti'l-Meşāyihı Rahmetullāhi ʿAleyhim Ecmaʿin	766
Sıfatu Nefhati's-Sūri	779
Sıfatu Arzı'l-Mahşeri ve Ehlihi	786
Sıfatu'l-ʿArakı	789
Sıfatu Tūli Yevmi'l-Kıyāmeti	792
Sıfatu Yevmi'l-Kıyāmeti ve Devāhīhi ve Esāmīhi	794
Sıfatu'l-Mes'eleti	800
Sıfatu'l-Mizān	810
Sıfatu'l-Husamāi ve'l-Mezālimi	813
Sıfatu's-Sırātı	824
Sıfatu'ş-Şefāʿati	830
Sıfatu'l-Havzı	839
el-Kavlü Fî Sıfatu Cehenneme ve Ehvālihā ve Enkālilhā	843
el-Kavlü Fî Sıfati'l-Cenneti ve Asnāfı Naʿimihā	863
Sıfatu'l-Hāiti'l-Cenneti ve Arāzihā ve Eşcārihā ve Enhārihā	873
Sıfatu Libāsı Ehli'l-Cenneti ve Ferşihim ve Sürurihim ve Erāikihim ve Hıyāmihim	875
Sıfatu Ta'āmı Ehli'l-Cenneti	877
Sıfatu'l-Hūri'l-'În ve'l-Vildāni	880
Beyānu Cümeli Mütefarrikatın Min Evsāfı Ehli'l-Cenneti	
Vüridet Biha'l-Ahbāru	883
Sıfatu'r-Rü'yeti ve'n-Nazarı İlä Vechillāhi Tebāreke Ta'ālā	888

Bismillāhirrahmānirrahīm ve Bihi Nesteʿīn

RUBʿU'R-RĀBĪʿU MĪN İHYĀʾİ ULŪMİ'D-DĪN

[رابع الرابع من احياء علوم الدين]

KİTĀBU'L-MAHABBETİ VE'Ş-ŞEVKİ VE'L-ÜNSİ VE'R-RİZÂ
VE HÜVE'L-KİTĀBU'S-SÂDİSÜ MİN RUB'İ'L-MÜNCİYÂTİ MİN
KİTÂBİ İHYÂ'İ 'ULŪMİ'D-DİN

[كتاب المحبة والشوق والأنس والرضا وهو الكتاب السادس من ربع المنجيات من كتاب إحياء علوم الدين]

[كتاب المحبة والشوق والأنس والرضا وهو الكتاب السادس من ربع المنجيات من كتاب
إحياء علوم الدين]

Huccetü'l-İslām İmām Gazālî'nin te'lîf-i be-nāmından *İhyāu Ulū-mi'd-Dīn* nām kitābının dördüncü mücelledi ya'nī rub'-ı mün-ci-yât ismiyle müsemma olan rub'-ı ahîrinin altıncı kitâbı ki muhabbet ve şevk ve üns ve rızâ kitâbıdır, o dahi işbu kitâb-ı yümn-nisâb-ı meserret-iktisâbdır. Ve billâhî't-tevfikü ve'l-i'ânetü.

[بسم الله الرحمن الرحيم]

[الحمد لله الذي نزه أوليائه عن الالتفات إلى زخرف الدنيا ونضرتة وصفى أسرارهم من ملاحظة غير حضرته ثم استخلصها للعكوف على بساط عزته ثم تجلى لهم بأسمائه وصفاته حتى أشرقت بأنوار معرفته ثم كشف لهم عن سباحات وجهه حتى احترقت بنار محبته ثم احتجب عنها بكنهه جلالة حتى تاهت في بیداء كبريائه وعظمته فكلما اهتزت لملاحظة كنهه الجلال غشيها من الدهش ما اغبر في وجه العقل وبصيرته وكلما همت بالانصراف آيسة نوديت من سرادقات الجمال صبراً أيها الأيس عن نيل الحق بجهله وعجلته فبقيت بين الرد والقبول والصد والوصول غرقى في بحر معرفته ومحتركة بنار محبته والصلاة على محمد خاتم الأنبياء بكمال نبوته وعلى آله وأصحابه سادة الخلق وأئمتة وقادة الحق وأزمتة وسلم كثيراً]

Bedr-i münîr-i velâ-yı rabbânî ve nûr-ı mihr-i yezdânî, nüktedân-ı hakâyık-ı melekût ve 'ârif-i sırr u nihân-ı lâhût musannif-i merhûm, sünnet-i ma'rûfe ve 'âdet-i mevsûfesi üzere farîze-i ümerâ ibtidāya bi'r-ri'āye te-yemmünen ve teberrûken işbu kitâb-ı mehâsin-ebvâbı besmele-i şerîfe ile feth ettikten sonra mâye-i mezîd-i ni'am ve sermâye-i girân-mâye-i kerem olan farîze-i hamd ü senâyı dahi îrâd edip buyurdu ki "الحمد لله الذي نزه أوليائه عن الالتفات إلى زخرف الدنيا" "hüsn ü revnak-ı şevk-efzâyişine evliyâsının kulüb-ı mukaddeseleri iltifât etmekten tenzîh ve tenbîh ve hazretinin gayrisına mülâhaza eylemekten

dahi esrârlarını tasfiye ve tenvîh eden Zât-ı zü'l-celâl ve'l-cemâle hamd ü sipâs-ı ebedî ve şükri-i bî-hadd ü bî-kıyâs-ı sermedî olsun ki kemâl-i lutf u kereminden muhlisân ve muhibbânı bisât-ı 'izzeti üzerine mu'tekif olmaya istihlâs edip ba'dehu esmâ ve sıfâtıyla onlara tecellî etti tâ ki envâr-ı ma'rifeti müşrık oldu sonra vech-i celîlinin nûr ve 'azametinden nikâb-ı ihticâbı keşf etti tâ ki kulüb-i asfiyâsı onun nâr-ı muhabbetiyle yandı ve ba'dehu kûnh-i celâli ile onlardan muhtecib oldu tâ ki beydâ-i kibriyâ sahn-ı sahrâ-yı pehnâ-yı 'azametinde dilhâ-yı eviddâsı vâlih ve tâyih oldu ve her ne vakt kûnh-i celâlinin mülâhazasına mühtezz ve mürtecc olduysa 'akl ü basîretinde mugber olan dehş müstagşî oldu ve her ne vakt seviyy-i insirâf ve istitrâfa me'yûs ve meryûs olarak mühtemm ve muztac olduysa sürâ-dikât ü estâr-ı tabakât-ı cemâlden behey 'acele ve cehli ile neyl-i hakktan nâ-ümîd ve me'yûs "Sen sabr eyle!" diye nidâ-yâb olur. Ve bu dehşet ve vahşet mülâbesesiyle nâr-ı muhabbet ile süzân olduğu hâlde onun ma'rifeti deryâsında sadd ve vusûl ve redd ve kabûl beyninde ef'ideleri garîk kalmış ve salavât-ı dâimiyye ve tahiyyât-ı a'zamiyye vesîle-i hâss u 'âm ve vâsîta-i ihtisâs ü en'âm olan server-i asfiyâ ve rehber-i etkîyâ ve hâtem-i enbiyâ Hazret-i Muhammed el-Mustafâ ile sâde-i halk ve kâde-i hakk, eimme-i enâm ve ezimme-i cemî'-i hukûk-ı 'izâm olan âl-i kirâm ve ashâb-ı fihâmına hemîşe menhûz ve ma'rûz olsun. Cenâb-ı 'Allâmü'l-guyûb pek çok selâm-ı mashûb ile kadr-i berter-i 'alâ-güsterlerini dahi yüce ve bülend makâm etsin.

[أما بعد فإن المحبة لله هي الغاية القصوى من المقامات والذروة العليا من الدرجات فما بعد إدراك المحبة مقام إلا وهو ثمرة من ثمارها وتابع من توابعها كالشوق والأنس والرضا وأخواتها ولا قبل المحبة مقام إلا وهو مقدمة من مقدماتها كالنوبة والصبر والزهد وغيرها وسائر المقامات إن عز وجودها فلم تخل القلوب عن الإيمان بإمكانها وأما محبة الله تعالى فقد عز الإيمان بها حتى أنكر بعض العلماء إمكانها وقال: لا معنى لها إلا المواظبة على طاعة الله تعالى وأما حقيقة المحبة فمحال إلا مع الجنس والمثال ولما أنكروا المحبة أنكروا الأنس والشوق ولذة المناجاة وسائر لوازم الحب وتوابعه ولا بد من كشف الغطاء عن هذا الأمر]

Pes ez-în ma'lûm olsun ki Zât-ı zü'l-celâle muhabbet etmek makâmı en ziyâde ba'id olan makâmın gâyesidir ya'nî sâlik-i râh-ı kurbûn son makâmıdır ve derecât-ı 'âliyenin yüce ve mürtefi' olan mahalleridir; makâm-ı muhabbetten sonra her ne makâm var ise onun semeresinden bir günâ semerdir ve onun tebe'asından bir tâbi'dir ki şevk ve üns ve rızâ ve ahavâtı makâmları gibi ve makâm-ı muhabbetten her ne makâm var ise, ancak onun mukaddimâtından bir mukaddimedir ki tevbe ve sabr ve zühd ve dî-

gerleri makâmâtı gibi. Ve makâmât-ı sāirenin vücûdu [6] ‘azîz olmuş ise de velâkin mümkün olduğuna îmân etmekten kulüb-ı halk hâlî olmaz. Ve muhabbet ise onunla îmân etmek dahi ‘azîz olmuş, hattâ ba‘zu’l-‘ulemâ onun imkânını inkâr etmişler ki tâ‘at-ı ilâhiyyeye muvâzabet etmekten gayrı onun bir ma‘nâsı yoktur demişler ve muhabbetin hakîkatı cins ve mesîlin gayrısıyla muhâldir demişler ve muhabbeti inkâr edince üns ve şevk ve lezzet-i münâcât ve sâir levâzım-ı hubb ve tevâbî‘ini dahi inkâr ettiler ve bu sebep ile işbu emrden keşf-i gîtâ lâbüdd ve lâzımdır.

[ونحن نذكر في هذا الكتاب: بيان شواهد الشرع في المحبة ثم بيان حقيقتها وأسبابها ثم بيان أن لا مستحق للمحبة إلا الله تعالى ثم بيان أن أعظم اللذات لذة النظر إلى وجه الله تعالى ثم بيان سبب زيادة لذة النظر في الآخرة على المعرفة في الدنيا ثم بيان الأسباب المقوية لحب الله تعالى ثم بيان السبب في تفاوت الناس في الحب ثم بيان السبب في قصور الأفهام عن معرفة الله تعالى ثم بيان معنى الشوق ثم بيان محبة الله تعالى للعبد ثم القول في علامات محبة العبد لله تعالى ثم بيان معنى الأنس بالله تعالى ثم بيان معنى الانبساط في الأنس ثم القول في معنى الرضا وبيان فضيلته ثم بيان حقيقته ثم بيان أن الدعاء وكرهه المعاصي لا تناقضه وكذا الفرار من المعاصي ثم بيان حكايات وكلمات للمحبين متفرقة فهذه جميع بيانات هذا الكتاب]

Ve biz isek işbu kitâbda muhabbette olan şevâhid-i şer‘iyyeyi sonra muhabbetin hakikat ve esbâbını sonra müstehakk-ı muhabbet, ancak Zât-ı zü’l-celâl olup onun gayrısı huccete müstehakk olmadığı sonra lezzet-i nazarât-ı dîdâr-ı ilâhî a‘zam-ı lezzât idüğünü sonra dünyadaki ma‘rifet üzerine âhirette nazra-i dîdâr-ı lezzetin ziyâdeliği sebebini sonra hubb-ı ilâhîyi mukavvî olan esbâbı sonra hubbun tefâvütünde olan sebebini sonra ma‘rifet-i ilâhiyyenin fehminde olan kusûrun sebebini sonra Zât-ı zü’l-celâle olan ünsün ma‘nâsını sonra ünste olan inbisâtın ma‘nâsını sonra rızâ ma‘nâsında olan kavî ve kelâmı sonra rızânın fazîletini sonra rızânın hakikatini sonra du‘â ve kerâhet-i ma‘âsî rızâyâ münâkız olmadığını ve kezâlik ma‘âsîden kaçmak dahi rızâyâ münâkız olmadığını sonra muhibbînin hikâyât ve kelimât-ı müteferrikalarını zikr ve mebâhis ve beyânâtını îrâd edeceğiz, işte bu kitâbın cemî‘-i beyânâtı bunlardır.

Beyānu Şevāhidi'ş-Şer'i Fî Hubbi'l-'Abdi Lillāhi Ta'ālā

[بیان شواهد الشرع في حب العبد لله تعالى]

[بیان شواهد الشرع في حب العبد لله تعالى اعلم أن الأمة مجمعة على أن الحب لله تعالى ولرسوله صلى الله عليه وسلم فرض وكيف يفرض مالا وجود له وكيف يفسر الحب بالطاعة والطاعة تبع الحب وثمرته فلا بد وأن يتقدم الحب ثم بعد ذلك يطيع من أحب]

Ve Zāt-ı zü'l-celāl hazretlerine 'abdin hubbu hakkında vārid olan şevāhid-i şer'iyenin beyānı ise işte bu mebhaştır. Şöylece sen bil ve āgāh ol ki ümmet-i takiiye-i nakiyye-i Ahmediyye kāffesi icmā' edip ya'nī cemī'isi kelime-i vāhide olarak demişler ki “Zāt-ı zü'-celāl ile onun Resūl-i bā-kemālinin muhabbetleri kāffe-i 'ibād üzerine farz-ı kat'idir.” Ve tā'at ile hubb nice tefsīr olunur o hāl ile ki tā'at sevmenin semeresidir ve ona tābī'dir, lābüddür ki hubb mütekaddim ola da sonra adam sevdiğini itā'at ede.

[ويدل على إثبات الحب لله تعالى قوله عز وجل ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ وقوله تعالى ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ وهو دليل على إثبات الحب وإثبات التفاوت فيه وقد جعل رسول الله صلى الله عليه وسلم الحب لله من شرط الإيمان في أخبار كثيرة]

Ve Zāt-ı zü'l-celāle muhabbet etmek mümkün olduğuna bu nass-ı 'ālī delālet eder ki Hakk subhānehu ve ta'ālā buyurmuş ki ¹﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ ya'nī “Zāt-ı zü'l-celāl onları muhabbet eder ve onlar dahi onu severler.” Ve dīger bir āyette buyurmuş ki ²﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ ya'nī “Şol kimseler ki imān etmişler, Hakk ta'ālāya onların muhabbetleri daha ziyāde şediddir.” İşte bu nusūs-ı 'aliyye hem Allāhu ta'ālāya hubbu isbāt ederler ve hem dahi hubbda tefāvūt olduğuna isbāt ederler. Ve 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz hubbullāhı imāndan şart kılmıştır ki pek çok ahhbārda beyān ve fermān buyurmuştur.

[قال أبو رزين العقيلي: “يا رسول الله ما الإيمان” قال “أن يكون الله ورسوله أحب إليك مما سواهما” وفي حديث آخر “لا يؤمن أحدكم حتى يكون الله ورسوله أحب إليه مما سواهما” وفي حديث آخر “لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب إليه من أهله وماله والناس أجمعين” وفي رواية “ومن نفسه” وقد قال تعالى ﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبُّ إِلَيْكُمْ

1 “Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.” Māide, 5/54.

2 “Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir.” Bakara, 2/165.

مَنْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾
 وإنما أجرى ذلك في معرض التهديد والإنكار وقد أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بالمحبة
 فقال “أحبوا الله لما يغذوكم به من نعمه وأحبوني لحب الله إياي”

Ve Ebū Rezīn-i ‘Ukaylī demiş ki “Yā Resūlallāh, īmān nedir?” Ve ‘aleyhi’s-selām efendimiz ³ buyurmuş “أن يكون الله ورسوله أحب إليك مما سواهما”³ ya’nī “Zāt-ı zü’l-celāl ve onun resūlü sana dīgerlerinden daha ziyāde mahbūb olmaktadır.” Ve dīger bir hadīste buyurmuş ki يكون حتى يكون “Sizin hīçbiriniz mü’mīn olmaz ya’nī mü’mīn-i kāmīl olmaz tā ki Zāt-ı zü’l-celāl ve onun resūlü ona dīgerlerinden daha ziyāde mahbūb ola.” Ve dīger bir hadīste buyurmuş ki لا يؤمن “Hīçbiriniz mü’mīn-i kāmīl olmaz tā ki ben ona kendi ehl ve mālından ve cemī’-i nāstan daha ziyāde mahbūb olayım.” Ve bir rivāyette dahi “ومن نفسه” ya’nī “Kendi nefsinden dahi ziyāde mahbūb olayım” demektir. Ve Hakk subhānehu ve ta’ālā dahi buyurmuş ki ﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾⁶ ki bunun tercüme ve tefsīri fī-mā tekaddem sebkāt etmiş zīrā bunu tehdīd ve inkār ma’rizinde zikr etmiştir. Ve zāt-ı sāmī-i Hazret-i Risālet-penāhī muhabbete emr ü fer-mān etmiştir ki buyurmuş ki ⁷ “أحبوا الله لما يغذوكم به من نعمه وأحبوني لحب الله إياي”⁷ ki hūlāsa-i meāl-i mūnīfi: “Size va’d ettiğī ni’am için siz Allāhu ta’ālāyı seviniz ve benī dahi Allāhu ta’ālānın bana olan muhabbeti için seviniz.”

[ويروى أن رجلاً قال: يا رسول الله إني أحبك فقال صلى الله عليه وسلم “استعد للفقير”
 فقال إني أحب الله تعالى فقال “استعد للبلاء” وعن عمر رضي الله عنه قال: نظر النبي صلى
 الله عليه وسلم إلى مصعب بن عمير مقبلاً وعليه إهاب كبش قد تنطق له فقال النبي صلى الله
 عليه وسلم “انظروا إلى هذا الرجل الذي نور الله قلبه لقد رأيته بين أبويه يغذوانه بأطيب [7]
 الطعام والشراب فدعاه حب الله ورسوله إلى ما ترون”]

Ve dahi rivāyet olunur ki zātın birisi, zāt-ı ‘ālī-i Hazret-i Risālet-penāhī’ye gelip “Yā Resūlallāh, ben seni severim” dedikte, ‘aley-

3 Mecma‘uz-Zevāid, 1/53; el-İrākī, Tahrīcu Ehādīsi İhyā, 5/2343.

4 Kūtu’l-Kulūb, 2/83; el-İrākī, Tahrīcu Ehādīsi İhyā, 5/2343.

5 Kūtu’l-Kulūb, 2/83.

6 “De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticāret ve beğendiğiniz meskenler size Allah’tan, peygamberinden ve onun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah’ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah fasık topluluğu doğru yola erdirmez.” Tevbe, 9/24.

7 el-İrākī, Tahrīcu Ehādīsi İhyā, 5/2345.

hi's-salātu ve's-selām efendimiz ona ⁸“استعد للفقير” ya'nî sen fakra müsta'idd ol diye taltîf etmiş sonra ben Allāhu ta'ālâyı severim dedikte efendimiz ⁹“استعد للبلَاء” ya'nî “Sen belāya müsta'idd ol” diye cevāben fermān buyurmuş. Ve ‘Ömer b. el-Hattāb ‘aleyhi'r-rıdvān üzerine mervî olup demiş ki zāt-ı sāmī-i Hazret-i Risālet-penāhī bir gün gördü ki Mus‘ab b. ‘Umeyr bir koç derisini kendisine peştemāl gibi mıntaka yapıp beline bağlamış olduğu hâlde geliyor, efendimiz buyurdu ki ¹⁰“انظروا إلى هذا الرجل الذي نور الله قلبه لقد رأيته” ki hülāsa-i meāl-i münifî: “Siz Zāt-ı zü'l-celāl onun kalbini tenvîr etmiş olan kimseye nazar ediniz ki tahkikan ben onu görmüşüm ki onun ebeveyni onu atyeb-i ta‘ām ve şarābın gızasıyla besliyorlardı sonra Allāhu ta‘ālā ile onun resūlünün hubbları sizin bu gördüğünüz hāle onu da‘vet ettiler.”

[وفي الخبر المشهور إن إبراهيم عليه السلام قال لملك الموت إذ جاءه لقبض روحه: هل رأيت خليلاً يميت خليله فأوحى الله تعالى إليه: هل رأيت محباً يكره لقاء حبيبه فقال يا ملك الموت الآن فاقبض وهذا لا يجده إلا عبد يحب الله بكل قلبه فإذا علم أن الموت سبب اللقاء انزعج قلبه إليه ولم يكن له محبوب غيره حتى يلتفت إليه]

Ve dahi haber-i meşhūrda gelmiş ki İbrāhīm ‘aleyhi's-selāmın rûhunu kabz etmeye melekü'l-mevt geldiği vakte İbrāhīm ona ⁸“هل رأيت خليلاً يميت خليله” ya'nî “Sen hiç gördün mü ki bir dost kendi dostunu öldürür?” Ve o vakt Hakk subhānehu ve ta'ālā ona vahy edip buyurdu ki ⁹“هل رأيت محباً يكره لقاء حبيبه” ya'nî “Sen dahi hiç gördün mü ki bir muhibb kendi habîbinin likāsını kerh eder de istemez” ya'nî onun mülākātından hoşlanmaz.” Ve der-‘akab İbrāhīm ‘aleyhi's-selām dahi ¹⁰“يا ملك الموت الآن فاقبض” diye emr etmiş ya'nî “Ey melekü'l-mevt, imdi kabz eyle” diye izn vermiştir. Ve bu hālî, ancak cemī-i kalbi ile Allāhu ta'ālâyı muhabbet eden kimse bulur ki muhibbden gayrı onu bulmaz demektir, zîrā ki ölüm sebab-i likā olduğunu bilirse elbette onun kalbi ona münze'ic olur ve onun dīger mahbûbu olmaz tâ ki ona iltifāt eder.

[وقد قال نبينا صلى الله عليه وسلم في دعائه أألهم ارزقني حبك وحب من أحبك وحب ما يقربني إلى حبك واجعل حبك أحب إلي من الماء البارد“ وجاء أعرابي إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله متى الساعة قال ما أعددت لها فقال: ما أعددت لها كثير صلاة ولا صيام إلا أنني أحب الله ورسوله فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم “المرء مع من

8 Kūtu'l-Kulūb, 2/83; el-İrākī, Tahrīcu Ehādīsi İhyā, 5/2345.

9 Kūtu'l-Kulūb, 2/83; el-İrākī, Tahrīcu Ehādīsi İhyā, 5/2345.

10 Kūtu'l-Kulūb, 2/83; el-İrākī, Tahrīcu Ehādīsi İhyā, 5/2345.

أحب“ قال أنس: فما رأيت المسلمين فرحوا بشيء بعد الإسلام فرحهم بذلك

”اللهم ارزقني Hālbuki peygamberimiz efendimiz du‘asında buyurmuş ki ya‘nī حبك وحب من أحبك وحب ما يقربني إلى حبك واجعل حبك أحب إلي من الماء البارد“¹¹ ey benim ilāhım sen kendi hubbunu ve seni muhabbet eden zātın hubbunu ve senin hubbuna beni takrīb eden nesnenin hubbunu bana rızık ve nasīb eyle de senin hubbunu bana soğuk suyun hubbundan daha ziyāde mahbūb kıl. Ve dahi bir gün bir a‘rābī gelip nebī-i ‘ālī-cāh efendimizden suāl edip demiş ki ”يا رسول الله متى الساعة“ ya‘nī “Ey resūl-i Hudā, sā‘at ne vakttir?” ya‘nī kıyām-ı kıyāmetin sā‘ati ne vakttir diye sormuş ve efendimiz dahi ”ما“ ya‘nī “Ben ona çok namāz kılmak ve çok oruç tutmak sevābını hāzırlamamışım velākin ben, ancak Allāhu ta‘ālāyı ve onun resūlünü severim” diye cevāb verdikte, efendimiz ”المرء مع من أحب“¹² ya‘nī “Adam kendi sevdiği ile berāberdir” diye tahsīn buyurmuş. Ve Enes ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki “İslāmlarından sonra cemā‘at-i müslemīn bununla şād oldukları gibi hiçbir şādlık ve sevinç ile şād olduklarını ben görmedim.”

[وقال أبو بكر الصديق رضي الله عنه من ذاق من خالص محبة الله تعالى شغله ذلك عن طلب الدنيا وأوحشه عن جميع البشر وقال الحسن: من عرف ربه أحبه ومن عرف الدنيا زهد فيها والمؤمن لا يلهو حتى يغفل فإذا تفكر حزن وقال أبو سليمان الداراني: إن من خلق الله خلقاً ما يشغلهم الجنان وما فيها من النعيم عنه فكيف يشغلون عنه بالدنيا]

Ve Ebū Bekr es-Sıddīk ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki “Kim ki Allāhu ta‘ālā-nın hālis-i muhabbetinden tadıp lezzetini aldıysa o zevk onu dünyā talebinden meşgūl edip cemī‘-i beşerden müstevhış kılar.” Ve Hasan-ı Basrī ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Kim ki Rabbisini bilirse onu muhabbet eder ve kim ki dünyāyı bilip anladıysa dünyādan zūhd eder ve gāfil olmadıkça mü‘min lehv etmez her ne vakt tefekkür edip tedebbūr ettiyse lā-mahāle hüzn eder.” Ve Ebū Süleymān-ı Dārānī ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Allāhu ta‘ālānın halkından birtakım halk vardır ki cennet ve cennette olan na‘īm onu Allāhu ta‘ālādan meşgūl etmez, nerede kaldı ki dünyā onu meşgūl ede!” ya‘nī bi-tarīki’l-evlā dünyā ile ondan meşgūl olmaz demektir.

[ويروى أن عيسى عليه السلام مر بثلاثة نفر قد نحتل أبدانهم وتغيرت ألوانهم فقال لهم: ما الذي بلغ بكم ما أرى فقالوا الخوف من النار فقال: حق على الله أن يؤمن الخائف ثم

11 el-İrākī, *Tahrīcu Ehādīsi İhyā*, 5/2347.

12 el-İrākī, *Tahrīcu Ehādīsi İhyā*, 5/2347.

جاوزهم إلى ثلاثة آخرين فإذا هم أشد نحولاً وتغيراً فقال: ما الذي بلغ بكم ما أرى قالوا: الشوق إلى الجنة فقال حق على الله أن يعطيكم ما ترجون ثم جاوزهم إلى ثلاثة آخرين فإذا هم أشد نحولاً وتغيراً كأن وجوههم المرائي من النور فقال: ما الذي بلغ بكم ما أرى قالوا: نحب الله عز وجل فقال "أنتم المقربون أنتم المقربون أنتم المقربون"

Ve dahi rivāyet olunur ki Īsā ‘aleyhi’s-selām bir gün tenleri erimiş ve renkleri değişmiş be-gāyet za‘f ve zebūn üç kimse üzerine geçip mürūr etmiş ve onlara demiş ki “Sizi benim sizde gördüğüm hāle bālig eden şey nedir?” ya’nī sizin gūştunuzu eritip yüzünüzün rengini değiştiren hāl nedir diye sordukta, onlar: “Āteşin korkusu!” diye cevāb verdiklerinde, Īsā ‘aleyhi’s-selām “حق على الله أن يؤمن الخائف” ya’nī “Hāyifi te’mīn etmek Allāhu ta‘ālānın üzerine lutuf ve kerem merhameti iktizāsınca hakk olur” diye taltīf etmiş. Sonra onları geçip tecāvüz ettikten sonra diğer üç kimselere rāst gelmiş ki onların za‘f-ı ten ve nuhūl-i beden ve tagayyūr-i reng-i rūları onlardan daha ziyāde eşedd idi ve onlardan dahi sormuş ki “Sizi benim sizde gördüğüm hāle [8] bālig eden şey nedir?” diye suāl ettikte, onlar dahi: “Behiştin şevkidir!” diye cevāb vermişler ve o dahi: “Allāhu ta‘ālānın üzerine merhamet ve keremi iktizāsınca sizin recā ettiğinizi vermek hakkıdır” diye tesliyet vermiş. Sonra onları dahi tecāvüz edip geçince diğer üç kişiye rāst gelmiş ki onlardan daha ziyāde şedīd zebūn ve nahīl ve mütegayyirlerdir, sanki yüzleri üzere nūrdan hūsnler vardır ve onlara dahi: “Sizi bu benim sizde gördüğüm hāle bālig eden şey nedir?” diye sordukta, onlar dahi: “Biz Allāhu ta‘ālāyı severiz!” diye cevāb vermişler ve o dahi ya’nī Īsā ‘aleyhi’s-selām üç kerre “أنتم المقربون” diye onlara müjde vermiş ya’nī “Allāhu ta‘ālāya yakın ve mukarreb olan adam, ancak sizsiniz” diye ekīden haber vermiş demektir.

[وقال عبد الواحد بن زيد: مررت برجل قائم في الثلج فقلت أما تجد البرد فقال من شغله حب الله لم يجد البرد وعن سري السقطي: تدعى الأمم يوم القيامة بأنبيائها عليهم السلام فيقال يا أمة موسى ويا أمة عيسى ويا أمة محمد غير المحبين لله تعالى فإنهم ينادون يا أولياء الله هلموا إلى الله سبحانه فتكاد قلوبهم تنخلع فرحاً]

Ve ‘Abdūlvāhid bin Zeyd demiş ki “Ben bir gün bir adam üzerine mürūr edip gördüm ki kar üstünde duruyor, ona dedim ki “Sen soğuk bulup da üşümez misin?” Ve o dahi: “Kim ki onun iştigālī hubbullāhtır, o adam soğuğu bulmaz” ya’nī soğuktan üşümez demektir. Ve Seriiyy-i Sekatī üzerine mervī olup demiş ki “Yevm-i kıyāmette ümem kendi peygamberleri isimleri ile çağrılıp münādāt olunurlar ki “Ey ümmet-i Mūsā ve ey ümmet-i

‘Îsâ ve ey ümmet-i Muhammed!” diye onlara nidâ vâki^c olur sonra Al-lâh’ın evliyâsı, zîrâ ki zümre-i evliyâyâ “Ey Allâh’ın evliyâsı ve Allâh’ın muhibbleri geliniz!” diye münâdât olur ve o vakt şâdlıklarından kulübü münhalî^c olmaya yaklaşıır.”

[وقال هرم بن حيان: المؤمن إذا عرف ربه عز وجل أحبه وإذا أحبه أقبل إليه وإذا وجد حلاوة الإقبال إليه لم ينظر إلى الدنيا بعين الشهوة ولم ينظر إلى الآخرة بعين الفترة وهي تحسره في الدنيا وتروحه في الآخرة وقال يحيى ابن معاذ عفوه يستغرق الذنوب فكيف رضوانه ورضوانه يستغرق الآمال فكيف حبه وحبه يدهش العقول فكيف وده ووده ينسى ما دونه فكيف لطفه]

Ve Herim b. Hayyân demiş ki “Mü’min olan kimse kendi Rabbisini bilip tanırsa lâ-mahâle onu muhabbet eder ve onu muhabbet ederse elbette ona ikbâl ve teveccüh eder ve ona olan ikbâl ve teveccühün halâvetini bilirse ba‘dehu dünyâyâ dîde-i şehvet ve âhirete ‘ayn-ı fetret ile bakmaz ve o hâl eğerçi onu hasret-keş-i vuslat ederse de lâkin onu âhirinde mazhar-ı âsüdegî veistirâhat eder.” Ve Yahyâ b. Mu‘âz demiş ki onun “Afvı zünübunu istigrâk eder, yâ onun rıdvânı nicedir ve onun rıdvânı âmâlini istigrâk eder yâ onun hubbu nicedir ve hubbu ‘ukûlünü medhûş eder, yâ onun vüddü nicedir ve onun vüddü mādûnu bulunan umûru unuttur, yâ onun lutfu nicedir?”

[وفي بعض الكتب “عبدى أنا وحقك لك محب فبحقي عليك كن لي محبا” وقال يحيى بن معاذ: مثقال خردلة من الحب أحب إلي من عبادة سبعين سنة بلا حب وقال يحيى بن معاذ إلهي إني مقيم بفنائك مشغول بشنائك صغيراً أخذتني إليك وسربلتني بمعرفتك وأمكننتني من لطفك ونقلتني في الأحوال وقلبتني في الأعمال سترأ وتوبةً وزهداً وشوقاً ورضاً وحباً تسقينني من حياضك وتهملني في رياضك ملازماً لأمرك ومشغولاً بقولك ولما طر شاربي ولاح طائري فكيف أنصرف اليوم عنك كبيراً وقد اعتدت هذا منك صغيراً فلي ما بقيت حولك ددنة وبالضراعة إليك هممة لأني محب وكل محب بحبيبه مشغوف وعن غير حبيبه مصروف]

Ve dahi ba‘zı kütübde gelmiş ki Hakk subhānehu ve ta‘ālā buyurmuş ki “عبدى أنا وحقك لك محب فبحقي عليك كن لي محبا” ki hülâsa-i mefhûm-ı şerî-fi: “Ey benim kulum, senin hakkın için ben sana muhibbim, sen dahi senin üzerine olan benim hakkım için bana muhibb ol.” Ve Yahyâ b. Mu‘âz demiş ki “Hubbdan bir hardale miskâli bana hubbsuz olan yetmiş senelik ‘ibâdetinden daha ziyâde mahbûbdur.” Ve âher bir kelâmda Yahyâ b. Mu‘âz demiş ki “Ey benim ilâhım, ben senin finâında mukîm ve senin senânla meşgulüm. Sagîr olduğum hâlde sen beni sana alıp senin ma‘rifetinle kendin beni bir gömlek giydirdin ve kendi lutfunda beni mütemekkin

kıldın ve ahvâlde beni nakl ettin ve aʿmâlde dahi beni taklîb eyledin ki sitr ve tevbe ve zühd ve şevk ve rızâ ve hubb-ı aʿmâlinde ʿamelden ʿamele kalb edip dâimâ senin havzlarından içer de beni ravzalarında koyuverirsin ki senin emrine mülâzım ve kavline meşgûf ve muhibb olarak mütenaʿim kılıp büyük ettin. Vaktâ ki benim bıyığım gelip de benim tâirim lâyiḥ oldu, el-yevm kebîr olduğum hâlde ben senin yanından nice savuşup giderim o hâl ile ki ben sagîr iken bu lutf ve ʿinâyetine iʿtiyâd etmişim, artık senin havlında durdukça benim bir ʿâdetim vardır ve darâʿatle sana bir hemheme ve eğilmeğim vardır, çünkü ben senin muhibbinim ve her bir muhibb habîbi ile meşgûftur ve habîbi gayrisından maʿdûl ve masrûftur.”

[وقد ورد في حب الله تعالى من الأخبار والآثار ما لا يدخل في حصر حاصر وذلك أمر ظاهر وإنما الغموض في تحقيق معناه فلنشتغل به]

Ve'l-hâsıl Allāhu taʿālânın hubbunda aḥbâr ve âsârdan o kadar aḥbâr ve âsâr gelmiş ki bir hasr edicinin hasrında dâhil olamazlar. Onun bu medh ve senâ ve fazl ve şerefi zâhirdir, tatvîl-i nakl ü aḥbârdan müstagnî ve âzâdedir ve onun gumûz ve dikkati, ancak onun hakîkatinin beyânıyla maʿnâsının tahkîk ve tedkîkindedir onunla iştigâl olunsun.

Beyānu Hakîkati'l-Mahabbeti ve Esbābihā ve Tahkîki Maʿnā Mahabbeti'l-ʿAbdi Lillāhi Taʿālā

[بيان حقيقة المحبة وأسبابها وتحقيق معنى محبة العبد لله تعالى]

[اعلم أن المطلب من هذا الفصل لا ينكشف إلا بمعرفة حقيقة المحبة في نفسها ثم معرفة شروطها وأسبابها ثم النظر بعد ذلك في تحقيق معناها في حق الله تعالى] [9]

Hakîkât-i muhabbet ve esbābı ve Zât-ı zü'l-celāle ʿabdin muhabbeti maʿnâsı beyânı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki sen bil ve âgâḥ ol ki bu fasıldan matlab, ancak fî-nefsihā muhabbetin hakîkati maʿrifeti ile keşf olunur sonra onun şurût ve esbābının maʿrifetiyle vâzıḥ ve âşikâr olur sonra Zât-ı zü'l-celāl hakkında olan maʿnâsının tahkîkinde açık ve müstebân olur.

[أقول ما ينبغي أن يتحقق أنه لا يتصور محبة إلا بعد معرفة وإدراك إذ لا يحب الإنسان إلا ما يعرفه ولذلك لم يتصور أن يتصف بالحب جماد بل هو من خاصية الحي المدرك ثم المدركات

في انقسامها تنقسم إلى ما يوافق طبع المدرك ويلذمه ويلذه وإلى ما ينافيه وينافره ويؤلمه وإلى ما لا يؤثر فيه بإيلاام وإلذاذ فكل ما في إدراكه لذة وراحة فهو محبوب عند المدرك وما في إدراكه ألم فهو مبغوض عند المدرك وما يخلو عن استعقاب ألم ولذة لا يوصف بكونه محبوباً ولا مكروهاً فإذا كل لذيد محبوب عند الملتذ به ومعنى كونه محبوباً أن في الطبع ميلاً إليه ومعنى كونه مبغوضاً أن في الطبع نفرة عنه فالحب عبارة عن ميل الطبع إلى الشيء الملتذ فإن تأكد ذلك الميل وقوي سمي عشقاً والبغض عبارة عن نفرة الطبع عن المؤلم المتعب فإذا قوي سمي مقتاً فهذا أصل في حقيقة معنى الحب لا بد من معرفته]

Ve en evvel mütehakkık olmaya sezā o zābıta ve kāʿidedir ki muhabbet, ancak maʿrifet ve idrāktan sonra mutasavver olur, çünkü insān, ancak kendi bildiği nesneyi sever ve onun için nevʿ-i cemādāt hubb ile muttasıf olmaz, muhabbet, ancak hayy-i müdrikin hāssıyyesindendir. Sonra insān bile ki envāʿ-ı müdrekatın inkisāmında üç bölük bilinir ki tabʿa muvāfık ve mülāyim ve mülizz şeylere ve müdrikin tabʿına münāfī ve münāfir ve müʿlim nesnelere ve ilām ve ilzāzda ona teʿsiri olmayan şeylere münkasım olur yaʿnī lezīz ve müʿlim ve gayr-i lezīz ve gayr-i müʿlim olan aksām-ı selāseye cemīʿ-i müdrekat tevzīʿ olunup münkasım olurlar. Ve her ne ki idrākinde lezzet ve rāhat vardır, onun müdriki katında mahbūbdur ve her ne ki onun idrākinde elem vardır, o nesne müdriki yanında mebgūz ve mütekarriirdir. Ve o ki lezzet ve elemi istiʿkābından hālīdir yaʿnī onun müdrikine ne lezzet verir ve ne de nefret, artık o nesne ne mahbūb ile vasf olunur ve ne de mekrūh. Kaldı ki her bir lezīz mahbūb olur ki onunla mültezze bulunan zātın ʿindinde sevgili olur. Ve mahbūb olmağının maʿnāsı odur ki tabʿda ona meyl vardır ve mebgūz olduğunun maʿnāsı dahi ondan tabʿ-ı beşerīye ondan nefret ve kerāhat vardır ve böyle olunca hubb lezzetli nesneye tabʿın meylinden ʿibāret olur ve o meyl eğer müteʿekkid olup kavī olduysa ona “aşk” tesmiye olunur ve bugz dahi renc ve elem ve taʿab ve sekam veren nesneden nefret-i tabʿdan ʿibārettir ve kavī olursa “makt” tesmiye olunur. İşte bu şey hubb maʿnāsının hakikatinde asıldır ve onun maʿrifeti lāzım ve lābüddür yaʿnī bu emeli bildikçe insān hubb ve bugzu bilemez ve bu sebeble onun maʿrifetinden infikāk cāiz olmaz demektir.

[الأصل الثاني أن الحب لما كان تابعاً للإدراك والمعرفة انقسم لا محالة بحسب انقسام المدركات والحواس فلكل حاسة إدراك لنوع من المدركات ولكل واحد منها لذة في بعض المدركات وللطبع بسبب تلك اللذة ميل إليها فكانت محبوبات عند الطبع السليم فلذة العين في الإبصار وإدراك المبصرات الجميلة والصور المليحة الحسنة المستلذة ولذة الأذن في النغمات الطيبة الموزونة ولذة الشم في الروائح الطيبة ولذة الذوق في الطعوم ولذة اللمس في اللين والنعومة]

Ve ikinci asl odur ki hubb-ı kalb idrâk ve ma'rifete tâbi olunca lâ-mahâle o dahi müdrekât ve havâssın inkisâmına göre münkasım olmak kazıyye-sidir, zîrâ her bir hâssa cem'î-i envâ'ı müdrekâtın birer nev'e müdriktir. Ve müdrekâtın ba'zısında dahi onun her birine birer lezzet vardır ki o lezzet için ona tab'ın bir meyli olur ve o cihetle tab'ı selîm katında mahbûb olurlar, ez-cümle dîdenin lezzeti görmektedir ki cemîl nesnelerin idrâkiyle ve hasîn ve müstelezz olan suver-i melîha vü cemîlenin müşâhede ve idrâkiyledir ve kulağın lezzeti mevzûn olan nagamât-ı tayyibenin istimâ'ındadır ve koklamak lezzeti revâiyih-i tayyibenin koklamasıındadır ve zevkin lezzeti tu'ûmdadır ve lemsin lezzeti yumuşaklık ve nu'ûmetin messindedir.

[ولما كانت هذه المدركات بالحواس ملذة كانت محبوبة أي كان للطبع السليم ميل إليها حتى قال رسول صلى الله عليه وسلم "حب إلي من دنياكم ثلاث: الطيب والنساء وجعل قرة عيني في الصلاة" فسمى الطيب محبوباً ومعلوم أنه لا حظ للعين والسمع فيه بل للشم فقط وسمى النساء محبوبات ولا حظ فبهن إلا للبصر واللمس دون الشم والذوق والسمع وسمى الصلاة قرة عين وجعلها أبلغ المحبوبات ومعلوم أنه ليس تحظى بها الحواس الخمس بل حس سادس مظنته القلب لا يدركه ألا من كان له قلب]

Ve ber-minvâl-i muharrer havâss-ı hamse ile müdrek olan umûr lezzet-bahş olunca o umûr mahbûb oldular ya'nî onlara tab'ı selîmin meyli olur, hattâ 'aleyhi's-salâtu ve 's-selâm efendimiz buyurmuş ki "حب إلي من دنياكم ثلاث: الطيب والنساء وجعل قرة عيني في الصلاة"¹³ Sizin dünyânızdan üç şey bana sevgili olmuştur ki tîb ve nisâ ve namâz kılmak sürürudur" ya'nî râyiha-i tayyibenin istiştâmı ve hasîne-i ezvâcın tezevvücünü severim ve gözlerim karar ve sükûn ve istirâhat ve inşirâhları, ancak namâz kılmaktadır. Ve bu 'ibârede "tîbî" mahbûb tesmiye etmiştir ve ma'lûmdur ki onda basar ve sem'in bir hazz ve nasîbleri yoktur, yalnız şemmin behresidir ve nisâyı dahi "mahbûbeler" tesmiye etmiştir ve basar ve lemsin mâ-adâlarına onlarda bir behre yoktur ki sem ve zevk ve şemm hâssalarına onlarda bir hazz ve nasîb yoktur ve namâz kılmaklığı dahi "kurre-i 'ayn" tesmiye etmiş ve mahbûbâtın eblagı kılmış. Ve ma'lûmdur ki havâss-ı hams için onda hiçbir hazz yoktur, ancak ona dîğer bir hâssa behredâr olur ki onun mazinnesi gönüldür ve bunu, ancak gönüllü olan kimse idrâk eder ya'nî kalbi olmayan kimse onu idrâk edemez demektir. [10]

13 Mûsnedu Ahmed, 19/305, no: 12292; Mûsnedu'l-Bezzâr, 13/296, no: 6878; Nesâî, 7/61, no: 3939; et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Vasît, 5/241, no: 5203; el-Müstedrek, 2/174, no: 2676.

[ولذات الحواس الخمس تشارك فيها البهائم الإنسان فإن كان الحب مقصوراً على مدركات الحواس الخمس حتى يقال إن الله تعالى لا يدرك بالحواس ولا يتمثل في الخيال فلا يحب فإذا قد بطلت خاصية الإنسان وما تميز به من الحس السادس الذي يعبر عنه إما بالعقل أو بالنور أو بالقلب أو بما شئت من العبارات فلا مشاحة فيه وهيئات فالبصيرة الباطنة أقوى من البصر الظاهر والقلب أشد إدراكاً من العين وجمال المعاني المدركة بالعقل أعظم من جمال الصور الظاهرة للأبصار فتكون لا محالة لذة القلب بما يدركه من الأمور الشريفة الإلهية التي تجل عن أن تدركها الحواس أتم وأبلغ فيكون ميل الطبع السليم والعقل الصحيح إليه أقوى ولا معنى للحب إلا الميل إلى ما في إدراكه لذة كما سيأتي تفصيله فلا ينكر إذن حب الله تعالى إلا من قعد به القصور في درجة البهائم فلم يجاوز إدراك الحواس أصلاً]

Ve havâss-ı hamsın lezzâtında sunûf-ı behâyim dahi insâna müşâreket eder. Ve eğer hubb yalnız müdrekât-ı havâss-ı hams üzerine maksûr olur da tâ ki denilir ki Zât-ı zü'l-celâl havâss ile idrâk olunmaz ve hayâlde dahi mütemessil olmaz ki bu cihetle hubbu mutasavver olmaz, o vakt hâssıyyet-i insân bâtil olmuş olur ya'nî ona 'akl veyâ nûr veyâ kalb veyâhüd sâir 'ibârât ile ta'bîr olunagelen hiss-i sâdis ki insân onunla envâ'-ı behâyimden mümtâz olur, işte o hâssıyyet-i insâniyyesinin yokluğuna hükm etmek lâzım gelir, hâlbuki o şey ba'îd ve be-gâyet ba'iddir ki bir 'âkıl buna hükm etmez de o hâssıyyetin butlânına bir 'âkıl zâhib olmaz, zîrâ ki basîre-i bâtine basar-ı zâhirden akvâdır ve gönül gözden ziyâde idrâk eder ve onun idrâki dîdenin idrâkından eşeddir ve 'akl ile müdrek olan ma'ânînin cemâli ebsâra görünenin suver-i zâhire cemâlinden a'zamdır ve böyle olunca lâ-mahâle idrâkından havâss-ı hams kâsır kaldığı umûr-ı şerîfe-i ilâhiyyenin idrâkiyle kalbin lezzeti elbette daha ziyâde tamâm ve bâlig olur ve ona tab'-ı selîm ve 'akl-ı sahîhin meylî daha ziyâde akvâ olur. Ve hubbun ma'nâsı, ancak idrâkinde lezzet olan nesneye meyl etmektir, nitekim tafsîli gelecektir. Ve bu sûrette hubb-ı ilâhîyi bir kimse inkâr etmez, meğer o kimse ki onun kusûr-ı fehîm ü idrâki ve 'adem-i iz'ân u 'irfânı onu derece-i behâyimde oturmuş ki havâss-ı hamsın idrâkâtını aslâ tecâvüz etmemiştir.

[الأصل الثالث أن الإنسان لا يخفى أنه يحب نفسه ولا يخفى أنه قد يحب غيره لأجل نفسه وهل يتصور أن يحب غيره لذاته لا لأجل نفسه هذا مما قد يشكل على الضعفاء حتى يظنون أنه لا يتصور أن يحب الإنسان غيره لذاته ما لم يرجع منه حظ إلى المحب سوى إدراك ذاته والحق أن ذلك متصور وموجود فلنبين أسباب المحبة وأقسامها]

Ve üçüncü aslı odur ki hafî ve nihân değildir ki insân kendi nefsinî muhabbet eder ve ba'zen kendi nefsi için dîgerini dahi muhabbet eyler velâkin dîgerini onun zâtı için ki kendi nefsi hâtrâsı için değil, sevip sevmediğini

müşkilce kalır, âyâ dîgerini yalnız zâtı için onun muhabbeti mutasavver olur mu? İşte burası gürûh-ı za'îfân üzerine müşkil bulunan umûrdandır, hattâ zann ederler ki insân dîgerini kendi zâtı için muhabbet etmekliği mutasavver olmaz, mādâm ki onun idrâk-i zâtından başka dîger bir hazz ondan muhibbine râcî' olmamıştır. Ve tarîk-i savâb ve hakk odur ki o muhabbet dahi mutasavver ve mevcûddur, biz esbâb-ı muhabbet ile aksâmını beyân etmeliyiz.

[وَيَبَيِّنُهُ أَنَّ الْمَحْبُوبَ الْأَوَّلَ عِنْدَ كُلِّ حَيٍّ نَفْسَهُ وَذَاتَهُ وَمَعْنَى حُبِّهِ لِنَفْسِهِ أَنَّ فِي طَبْعِهِ مِيلًا إِلَى دَوَامٍ وَجُودِهِ وَنَفَرَةٍ عَنْ عَدَمِهِ وَهَلَاكِهِ لِأَنَّ الْمَحْبُوبَ بِالطَّبْعِ هُوَ الْمَلَأَمُ لِلْمَحَبِّ وَأَيُّ شَيْءٍ أَتَمَّ مَلَأَمَةٍ مِنْ نَفْسِهِ وَدَوَامٍ وَجُودِهِ وَأَيُّ شَيْءٍ أَعْظَمَ مُضَادَّةً وَمَنَافَرَةً لَهُ مِنْ عَدَمِهِ وَهَلَاكِهِ فَلِذَلِكَ يُحِبُّ الْإِنْسَانُ دَوَامَ الْوُجُودِ وَيَكْرَهُ الْمَوْتَ وَالْقَتْلَ لَا لِمَجْرَدِ مَا يَخَافُهُ بَعْدَ الْمَوْتِ وَلَا لِمَجْرَدِ الْحُزْنِ مِنْ سَكْرَاتِ الْمَوْتِ بَلْ لَوْ اخْتِطَفَ مِنْ غَيْرِ أَلَمٍ وَأُمِّيَّةٍ مِنْ غَيْرِ ثَوَابٍ وَلَا عِقَابٍ لَمْ يَرْضَ بِهِ وَكَانَ كَارِهًا لِذَلِكَ وَلَا يُحِبُّ الْمَوْتَ وَالْعَدَمَ الْمُحْضَ إِلَّا لِمُقَاسَاةِ أَلَمٍ فِي الْحَيَاةِ وَمَهْمَا كَانَ مُبْتَلًى بِبَلَاءٍ فَمَحْبُوبُهُ زَوَالُ الْبَلَاءِ فَإِنْ أَحَبَّ الْعَدَمَ لَمْ يُحِبَّهُ لِأَنَّهُ عَدَمٌ بَلْ لِأَنَّهُ فِيهِ زَوَالُ الْبَلَاءِ فَالْهَلَاكُ وَالْعَدَمُ مَمْقُوتٌ وَدَوَامُ الْوُجُودِ مَحْبُوبٌ وَكَمَا أَنَّ دَوَامَ الْوُجُودِ مَحْبُوبٌ فَكَمَالُ الْوُجُودِ أَيْضًا مَحْبُوبٌ لِأَنَّ النَاقِصَ فَاقِدٌ لِلْكَمَالِ وَالنَقْصَ عَدَمٌ بِالإِضَافَةِ إِلَى الْقَدْرِ الْمَقْضُودِ وَهُوَ هَلَاكٌ بِالنِّسْبَةِ إِلَيْهِ وَالْهَلَاكُ وَالْعَدَمُ مَمْقُوتٌ فِي الصِّفَاتِ وَكَمَالُ الْوُجُودِ كَمَا أَنَّهُ مَمْقُوتٌ فِي أَصْلِ الذَّاتِ وَوُجُودُ صِفَاتِ الْكَمَالِ مَحْبُوبٌ كَمَا أَنَّ دَوَامَ أَصْلِ الْوُجُودِ مَحْبُوبٌ وَهَذِهِ غَرِيزَةٌ فِي الطَّبَاعِ بِحُكْمِ سُنَّةِ اللَّهِ تَعَالَى وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا]

Ve onun beyânı ise herkesin ma'lûmu olduğu vech üzere mahbûb-ı ev-vel ya'nî her bir hayâtlı adamın katında en birinci sevgili ve mahbûb, ancak insânın kendi zâtı ve nefsidir. Ve nefesine muhabbetinin ma'nâsı ise onun devâm-ı vücûduna tab'ının meylidir ve onun 'adem ve helâkinden tab'ının nefret ve kerâhetidir, çünkü tab'an mahbûb olan şey, ancak muhibbe mülâyim olan nesnedir ve kendi nefsinden ziyâde ve devâm-ı vücûdundan gayrı ona etemmtrak mülâyim hangi şeydir ve 'adem ve helâkinden ziyâde müzâdid ve münâfir şey hangi şeydir? İşte onun için insân vücûdun devâmını sever ve katl ve mevti kerâhet eder. Ölümünden sonra korktuğu umûrun mücerredine ve sekerât-ı mevtin hazer-i mücerredine değil, ancak 'adem-i mahz olduğuna binâendir, belki elem ve rencsiz olarak ve bî-sevâb ve bî-'ıkâb olmak üzere nefsi muhtetif olmuş olsa onunla rāzî olmazdı ve ona kâ-rih olurdu ve ölüm ve 'adem-i mahza sevmezdi meğer ki hayâtta bir eleme mükāsî ola. Ve her ne vakt ki bir belâ ile mübtelâ olur, elbette zevâl-i belâ onun mahbûbu olur ve o hâl-i ibtilâda 'ademi severse onu 'adem olduğu haysiyyetiyle sevmez, ancak onda zevâl-i belâ olduğu haysiyyetiyle sever.

Kaldı ki helāk ve ʿadem ziyādesiyle insānın mebgūzudur ve devām-ı vü-cūd insānın mahbūbudur ve kemāl-i vü-cūd dahi mahbūbdur, çünkü nākıs olan zāt-ı kemāle fākıddır ve kadr-i mefkūde izāfetle naks ʿademdir ve ona nisbetle helāktir ve ʿadem ise sıfātta ve kemāl-i vü-cūdta mebgūzdur, nitekim asl-ı zāt ve vü-cūd-ı sıfātta kemāl mebgūzdur ve dahi vü-cūd-ı sıfāt-ı kemāl mahbūbdur, nitekim devām-ı asl-ı vü-cūd mahbūbdur. Ve bu muhabbet ʿadet-i ilāhiyye hükmünce tıbāʿ-ı beşeriyyede bir garīzedir ve sünnet-i ilāhiyyeye sen bir tebdīl ve tagyīri bulamazsın.

[فإذن المحبوب الأول للإنسان ذاته ثم سلامة أعضائه ثم ماله وولده وعشيرته وأصدقائه فالأعضاء محبوبة وسلامتها مطلوبة لأن كمال الوجود ودوام الوجود موقوف عليها والمال محبوب لأنه أيضاً آلة في دوام الوجود وكماله وكذا سائر الأسباب]

Ve bināberīn insāna birinci mahbūb ve evvelki mahbūbu onun zātıdır sonra onun aʿzāsının selāmetidir sonra onun māl ve veled ve ʿaşīret ve as-dikāsıdır. Kaldı ki aʿzānın selāmeti matlūb ve zevātı mahbūblardır, çünkü kemāl ve devām-ı vü-cūd ona mevkūftur. Ve māl dahi mahbūbdur, çünkü devām-ı vü-cūd [11] ve kemālinde ālettir ve esbāb-ı sāirenin hükmü dahi böylecedir.

[فالإنسان يحب هذه الأشياء لا لأعيانها بل لارتباط حظه في دوام الوجود وكماله بها حتى إنه ليحب ولده وإن كان لا يناله منه حظ بل يتحمل المشاق لأجله لأنه يخلفه في الوجود بعد عدمه فيكون في بقاء نسله نوع بقاء له فلفرط حبه في بقاء نفسه يحب بقاء من هو قائم مقامه وكأنه جزء منه لما عجز عن الطمع في بقاء نفسه أبداً نعم لو خير بين قتله وقتل ولده وكان طبعه باقياً على اعتداله أثر بقاء نفسه على بقاء ولده لأن بقاء ولده يشبه بقاء من وجه وليس هو بقاء المحقق وكذلك حبه لأقاربه وعشيرته يرجع إلى حبه لكمال نفسه فإنه يرى نفسه كثيراً بهم قوياً بسببهم متجماً بكمالهم فإن العشيرة والمال والأسباب الخارجية كالجنح المكمل للإنسان وكمال الوجود ودوامه محبوب بالطبع لا محالة فإذا المحبوب الأول عند كل حي ذاته وكمال ذاته ودوام ذلك كله والمكروه عنده ضد ذلك فهذا هو أول الأسباب]

Kaldı ki insān bu eşyâyı kendi aʿyāmı için sevmez, ancak devām ve vü-cūd ve kemāl-i vü-cūdta onun hazzını onunla mürtebit bulunduğ u eclden sever, hattā kendi veledini sever velev ki bekā-yı vü-cūd ve kemāl-i vü-cūd u için ondan bir behre ve hazza nāil olmaz, belki onun için mihen ü meşākka mütehammil olur velākin ʿademinden sonra vü-cūdta çün onun halefidir, işte o haysiyyetiyle onu sever, zīrā ki onun bekā-yı neslinde ona bir nevʿ bekā vardır ve bekā-yı nefsine olan fart-ı hubbundan nāşī onun makāmında kām olan, sanki onun eczāsından bir cüzʿ olan halefini muhabbet eder

ya'nî vaktâ ki cihânda ebedî kalmaktan tama'ı kesilir de tama'-ı bekâdan 'âciz kalır, onun yerinde kâim-i makâm olacak halefini sever demektir. Evet, kendi nefsinin katli ile oğlunun katli beyninde muhayyer olursa ve onun tab'ı kendi itidâli üzere bâkî olup da nefesine bir müz'ici olmazsa o hâlde oğlunun bekâsı üzerine kendi nefsinin bekâsını tercih ve isâr eder, çünkü veledinin bekâsı min vechin onun bekâsına müşâbih olur, onun bekâ-yı muhakkakı değildir. Ve akârib ve 'aşîret ve asdikâsına olan hubbu dahi böylece ki kendi nefsinin hubbuna râcî olur, çünkü onunla nefesine bir kemâl vardır, zîrâ onlarla kendi nefsini kesir görür de onların sebebi ile nefsini kavî görür ve onların kemâlleriyle zâtını cemâlli sanır, zîrâ ki 'aşîret ve mâl ve esbâb-ı hâriceyi insânı tekmi'l eden kol ve kanat gibidirler. Ve kemâl-i vücûd ve devâmı lâ-mahâle tab'an mahbûbdur ve böyle olunca her bir hayâtının 'indinde mahbûb-ı evvel kendi zâtı ve zâtının kemâli oldu ve cemî'inin devâmıdır ve yanında mekrûh ve menfûr dahi, ancak ona zıdd olan şeydir, işte esbâbının evvelisi budur.

[السبب الثاني: الإحسان فإن الإنسان عبد الإحسان وقد جبلت القلوب على حب من أحسن إليها وبغض من أساء إليها وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم "اللهم لا تجعل لفاجر علي يدأ فيحبه قلبي" إشارة إلى أن حب القلب للمحسن اضطراراً لا يستطاع دفعه وهو جيلة وفطرة لا سبيل إلى تغييرها وبهذا السبب قد يحب الإنسان الأجنبي الذي لا قرابة بينه وبينه ولا علاقة وهذا إذا حقق رجوع إلى السبب الأول فإن المحسن من أمد بالمال والمعونة وسائر الأسباب الموصلة إلى دوام الوجود وكمال الوجود وحصول الحظوظ التي بها يتهيأ الوجود إلا أن الفرق أن أعضاء الإنسان محبوبة لأن بها كمال وجوده وهي عين الكمال المطلوب فأما المحسن فليس هو عين الكمال المطلوب ولكن قد يكون سبباً له كالطبيب يكون سبباً في دوام صحة الأعضاء ففرق بين حب الصحة وبين حب الطبيب الذي هو سبب الصحة إذ الصحة مطلوبة لذاتها والطبيب محبوب لا لذاته بل لأنه سبب الصحة وكذلك العلم محبوب والأستاذ محبوب ولكن العلم محبوب لذاته والأستاذ محبوب لكونه سبب العلم المحبوب وكذلك الطعام والشراب محبوب والدنانير محبوبة لكن الطعام محبوب لذاته والدنانير محبوبة لأنها وسيلة إلى الطعام فإذا يرجع الفرق إلى تفاوت الرتبة وإلا فكل واحد يرجع إلى محبة الإنسان نفسه فكل من أحب المحسن لإحسانه فما أحب ذاته تحقيقاً بل أحب إحسانه وهو فعل من أفعاله لو زال زال الحب مع بقاء ذاته تحقيقاً ولو نقص نقص الحب ولو زاد زاد ويتطرق إليه الزيادة والنقصان بحسب زيادة الإحسان ونقصانه]

Ve ikinci sebebi dahi ihsân ve fi'l-i cemîldir, zîrâ ki insân ihsânın kuludur, kulûb-ı beşeriyye bunun üzerine mecbûl ve meftûr olmuş ki insân ona ihsân eden zâtı hubb eder ve ona isâet eden kimseye bugz eder ya'nî hulkî bir hüydur ki tahvîl ve tagyîri mümkün değildir. Ve 'aleyhi's-salâtu

ve's-selâm efendimiz du'asında buyurmuş ki **اللهم لا تجعل لفاجر علي يد فيحبه** "Ey benim ilâhım, sen bir fâcire benim üzerine bir yed ve ih-sân kılma tâ ki onun ihsânı sebebiyle benim kalbim onu muhabbet etsin."¹⁴ Ya'nî "Ey benim ilâhım, sen bir fâcire benim üzerine bir yed ve ih-sân kılma tâ ki onun ihsânı sebebiyle benim kalbim onu muhabbet etsin." Ve bu bir işârettir ki muhsine kalbin muhabbeti ıztırâr eder ki def'ine insânın kudreti olmaz ya'nî fitrî ve cibillîdir, onun tagyîrine bir yol yoktur ve bu sebep ile insân karâbesi olmayan ecnebîye muhabbet eder ya'nî onunla beyenlerinde rişte-i rahim ü 'alâka olmayan bîgâneye muhabbet eyler. Ve bu dahi tahkîk olunursa sebep-i evvele râci' olur, zîrâ ki muhsin o kimsedir ki devâm-ı vücûd ve kemâl-i vücûda ve vücûd onunla müteheyyi bulunduğu huzûzun husûlüne müsıl olan ve me'ûnet ve esbâb-ı sâireyi imdâd ve i'âne eder. Velâkin beyenlerinde olan fark o kadardır ki insânın a'zâsı zâten mahbûbdur, çünkü kemâl-i vücûdu onunladır ki matlûb olan kemâlin 'aynıdır ve muhsin ise matlûb olan kemâlin 'aynı değildir velâkin ona sebep olur, sıhhat-i a'zâ devâmında sebep olan tabîb gibidir. Ve sıhhatin muhabbeti ile tabîbin muhabbeti beyeninde fark vardır, çünkü sıhhat zâtı için matlûbdur ve tabîb zâtı için matlûb değildir, ancak sıhate sebep olduğu haysiyyetiyle mahbûbdur. Ve 'ilm dahi böylecedir ki 'ilm zâtı için mahbûbdur ve üstâz o dahi mahbûb ise de ammâ zâtı için mahbûb değildir, ancak sebep-i 'ilm olduğu haysiyyetiyle matlûb ve mahbûbdur. Ve ta'âm ve şarâb ve denânîr dahi böylecedirler ki ta'âm ve şarâb zâtları için mahbûbdurlar ve denânîr vesîle-i ta'âm olduğu haysiyyetle mahbûbdurlar ve böyle olunca fark tefâvût-i rûtbeyle râci' olur, yoksa onların her biri insânın kendi nefsine vâki' olan muhabbetine râci' olurlar. Kaldı ki kim ki muhsini kendi ihsânı için muhabbet eder, tahkîkan onun zâtına muhabbet etmemiş olur, ancak onun ihsânını sevmiş olur ve ihsânı ise onun ef'âlinden bir fi'dir, zâil olmuş olsa tahkîkan zâtı bâkî olduğu hâlde o hubb zâil olur ve ihsân nâkıs olursa muhabbet dahi nâkıs olur ve ihsân zâid olursa muhabbet dahi zâid olur, artık ihsânın ziyâdelik ve noksânlığına göre muhabbete ziyâdelik ve noksân mütetarrık olur.

[السبب الثالث: أن يحب الشيء لذاته لا لحظ ينال منه وراء ذاته بل تكون ذاته عين حظه وهذا هو الحب الحقيقي البالغ الذي يوثق بدوامه وذلك كحب الجمال والحسن فان كل جمال محبوب عند مدرك الجمال وذلك لعين الجمال لان إدراك الجمال فيه عين اللذة واللذة محبوبة لذاتها لا لغيرها ولا تظن أن حب الصور الجميلة لا يتصور إلا لأجل قضاء الشهوة فان قضاء الشهوة لذة أخرى قد تحب الصور الجميلة لأجلها وإدراك نفس الجمال أيضا لذيق فيجوز أن يكون محبوبا لذاته وكيف ينكر ذلك والخضرة والماء الجاري محبوب لا ليشرب الماء وتوكل

الخضرة أو ينال منها حظ سوى نفس الرؤية وقد كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعجبه الخضرة والماء الجاري والطباع السليمة قاضية باستلذاذ النظر إلى الأنوار والأزهار والأطيار [12] المليحة الألوان الحسنة النقش المتناسبة الشكل حتى أن الإنسان لتتفرج عنه الغموم والهموم بالنظر إليها لا لطلب حظ وراء النظر]

Ve üçüncü sebep bir nesneyi kendi zâtı için muhabbet etmektir ki ondan bir behre almak üzere onu sevmiyor, ancak kendi zâtına hâssaten muhabbet ede ki onun behresi o nesnenin ‘ayn-ı zâtı ola ve hubb-ı hakîkî budur ya‘nî onun devâmına vüsûk ve i‘timâd olunan hubb-ı bâlig ü hakîkî odur, zîrâ ki her bir cemâl cemâlin müdriki ‘indinde mahbûbdur ve mahbûb olması ancak cemâlin ‘aynı içindir, çünkü idrâk-i cemâlde ‘ayn-ı lezzet vardır ve lezzet ise kendi zâtı için mahbûbdur ki dîgeri için mahbûb değildir. Sakın sen zann etme ki suver-i cemîlenin hubbu ancak kazâ-yı şehvet için mutasavver olur ki kazâ-yı şehvet olmazsa onun hubbu mutasavver olmaz, çünkü kazâ-yı şehvet dahi dîger bir lezzettir ve ba‘zen dahi onun için suver-i cemîle muhabbet olunur velâkin nefsi-i cemâlin idrâki dahi lezîzdur ve kendi zâtı için mahbûb olmak câiz olur. Ve bu nice inkâr olunabilir o hâl ile ki yeşillik ve akarsu ya‘nî mâ-ı cârî kendi zâtları için mahbûblardır ki suyu içmek ve yeşilliği yemek için değil veyâ rû’yetten gayrı dîger bir hazz istîfâ etmek hâzırası için değil, çünkü ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz yeşillik ve akarsudan hoşlanırdı ve tıbâ‘-ı selîme hâkim ve kâzîdirler ki envâr ve ezhâr ve çiçekler ve hûb-rûnun ve güzel nakışlı mütenâsibü’ş-şekl kuşların nazar ve seyrleriyle nefsi-i insân müstelizz olur da, hattâ onlara bakmakla insânın gamm ve hemmi ve gussa ve kaygısı münferic ve zâhib olur, hâlbuki onlara nazardan gayrı dîger bir hazz istenilmez.

[فهذه الأسباب ملذة وكل لذيد محبوب وكل حسن وجمال فلا يخلو إدراكه عن لذة ولا أحد ينكر كون الجمال محبوبا بالطبع فان ثبت أن الله جميل كان لا محالة محبوبا عند من انكشف له جماله وجلاله كما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله جميل يحب الجمال]

İşte bu esbâb dahi lezzet vericilerdir ve her bir lezîz mahbûbdur ve her bir hüsn ü cemâl ve dilberlik ve hoşrenkliğin idrâkî bir lezzetten tehî ve hâlî kalmaz ve cemâl tab‘an mahbûb olduğuna bir kimse inkâr edemez. Kaldı ki Zât-ı zü‘l-celâl cemîl olduğu sâbit olduysa lâ-mahâle ona celâl ve cemâli münkeşif olan zâtın ‘indinde mahbûb ve ma‘şûktur, nitekim ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki جميل يحب الجمال ya‘nî “Tahkîk ve tahkîkan Allâhu ta‘âlâ hazretleri cemîldir ve cemâli muhabbet eder.”

[الأصل الرابع في بيان معنى الحسن والجمال اعلم أن المحبوس في مضيق الخيالات والمحسوسات ربما يظن أنه لا معنى للحسن والجمال إلا تناسب الخلقة والشكل وحسن اللون وكون البياض مشرباً بالحمرة وامتداد القامة إلى غير ذلك مما يوصف من جمال شخص الإنسان فإن الحسن الأغلب على الخلق حسن الإبصار وأكثر التفاتهم إلى صور الأشخاص فيظن أن ما ليس مبصراً ولا متخيلاً ولا متشكلاً ولا ملوناً مقدر فلا يتصور حسنه وإذا لم يتصور حسنه لم يكن في إدراكه لذة فلم يكن محبوباً وهذا خطأ ظاهر فإن الحسن ليس مقصوراً على مدركات البصر ولا على تناسب الخلقة وامتزاج البياض بالحمرة فإنا نقول هذا خط حسن وهذا صوت حسن وهذا فرس حسن بل نقول هذا ثوب حسن وهذا إناء حسن فأى معنى لحسن الصوت والخط وسائر الأشياء إن لم يكن الحسن إلا في الصورة ومعلوم أن العين تستلذ بالنظر إلى الخط الحسن والأذن تستلذ استماع النغمات الحسنة الطيبة وما من شيء من المدركات إلا وهو منقسم إلى حسن وقبيح فما معنى الحسن الذي تشترك فيه هذه الأشياء فلا بد من البحث عنه وهذا البحث يطول ولا يليق بعلم المعاملة الإطناب فيه]

Ve dördüncü asl hüsn ü cemâlin ma'nâsı beyânındadır. Sen bil ki hayâlât ve mahsûsâtın zîk ve darlığında tutsak ve mahbûs olan kimse ola ki zann eder ki tenâsüb-i a'zâ ve hilkat-ı itidâl-i şekl ve hüsn-i levn ile beyâzlığı humret ile müşrib olmak ve imtidâd-ı kadd ü kâmet ve sâir bu gibi şahs-ı insânın cemâlinden olan evsâf-ı cemîle mâ'adâları hüsn ü cemâl için dîger bir ma'nâ yoktur, zîrâ ki halk üzerine hüsn-i apleb hüsn-i ebsârdır ve iltifât-larının ekseri dahi suver-i eşhâsadır ve bu mülâbese ile zann eder ki müb-sar ve mütehayyel ve müteşekkel ve mütelevven ve mukadder olmayan şey onun hüsnü mutasavver olmaz ve hüsnü mutasavver olamayınca onun idrâkinde lezzet olmaz ve lezzeti olamayınca mahbûb dahi olmaz! Ve bu zann ve gümân, zâhir ve 'ayân bir hatâdır, zîrâ ki hüsn ü cemâl müdrekat-ı basar ve tenâsüb-i hilkat ve kırmızılığa aklığın imtizâcî üzerine maksûr değildir, zîrâ ki biz deriz ki bu savt-ı hasen ve güzel sedâlıdır ve bu esb güzel esbdır, belki deriz ki bu sevb güzel bir sevbdir ve bu kap güzel bir kaptır ve eğer hüsn sûretten gayrı dîger bir şeyde olmazsa hüsn-i hatt ve hüsn-i savt ve hüsn-i sevb ve hüsn-i feres ve hüsn-i eşyâya ne ma'nâ kalır ya'nî hüsnleri ma'nâsı hangi ma'nâdır? Ve ma'lûmdur ki dîde hüsn-i hatta bakmak ve gûş ve kulak hüsn-i nagme-i tayyibeyi işitmek ile mütelezviz olurlar ve müdrekat-tan bir nesne yoktur ki güzel ve çirkinliğe münkasım değildir. Ve o hüsn ki bu eşyâ onun ma'nâsında müşâreket eder, o hüsnün ma'nâsı nedir, artık ondan bahs etmek lâzımdır ve bu bahs ise uzun olur da onda itnâb etmek dahi 'ilm-i mu'âmeleye lâyık ve sezâ olmaz.

[انصرح بالحق ونقول: كل شيء فجما له وحسنه في أن يحضر كماله اللائق به الممكن له]

فإذا كان جميع كمالاته الممكنة حاضرة فهو في غاية الجمال وإن كان الحاضر بعضها فله من الحسن والجمال بقدر ما حضر فالفرس الحسن هو الذي جمع كل ما يليق بالفرس من هيئة وشكل ولون وحسن عدو وتيسر كر وفر عليه والخط الحسن كل ما جمع كل ما يليق بالخط من تناسب الحروف وتوازيها واستقامة ترتيبها وحسن انتظامها ولكل شيء كمال يليق به وقد يليق بغير ضد فحسن كل شيء في كماله الذي يليق به فلا يحسن الإنسان بما يحسن به الفرس ولا يحسن الخط بما يحسن به الصوت ولا تحسن الأواني بما تحسن به الثياب وكذلك سائر الأشياء [13]

İmdi biz hakk ile tasrîh edip deriz ki her bir şeyin hüsn ü cemâli ona lâ-yık ve mümkin bulunan kemâlin huzûrudur. Vaktâ ki kemâlât-ı mümkinesi bi-tamâmihâ ve cemî'ihâ hâzır olur, o şey gâye-i hüsn'de bulunmuş olur ya'nî müntehâ-yı cemâline varmış olur ve eğer hâzır olan kemâlât ba'zısı olup cemî'isi değil ise artık hüsn ü cemâlden dahi ona hâzır olan kemâle göre behre ve hazz olmuş olur. Ve buna binâen güzel esb o esbdır ki esbe lâ-yık olan cemî'-i kemâlâta câmi' ola ki esbe sezâ olan hey'et ve şekl ve mû ve renk ve hüsn-i 'adv ve arkası üzere kerr ü ferrin teyessürü gibi hûy ve sâir hüsn-i ahlâk şemâiline müstecmî' olmuş ola ve güzel yazı ve hüsn-i hatt o kitâbettir ki hatt ve kitâbete lâ-yık olan kemâlâta câmi' ola ki tenâ-süb-i hurûf ve tevâzî-yi sufûfu ve istikâmet-i tertîb vaz' ve rasfı ve hüsn-i intizâm cem' ve leffî gibi hısâl-i sencîde vü güzîdeye müstecmî' olmuş ola. Ve her bir şey için birer kemâl vardır ki yalnız ona lâ-yık olur ve onun zıddı onun dîğetine lâ-yık olur. Kaldı ki her bir nesnenin hüsnü ona lâ-yık bulunan kemâl iledir, meselâ nev'-i beşer ve heykel-i insânî esbin hüsnüne lâ-yık bulunan kemâlât ile güzel ve cemîl olmaz ve yazı ve kitâbet savta lâ-yık olan kemâlât ile güzel ve cemîl olmaz ve kap kacağa lâ-yık ve onunla güzel bulunan nesne ile siyâb ve tecemmülât güzel olmaz, cemî'-i eşyâ böyledir ya'nî eşyâ-yı sâirenin dahi her bir nev'i birer gûnâ kemâlât-ı mahsûsası vardır ki bir nev'in esbâb-ı hüsnü dîğere nev'e esbâb-ı hüsn olamaz.

[فإن قلت: فهذه الأشياء وإن لم تدرك جميعها بحس البصر مثل الأصوات والطعوم فإنها لا تنفك عن إدراك الحواس لها فهي محسوسات وليس ينكر الحسن والجمال للمحسوسات ولا ينكر حصول اللذة بإدراك حسننها وإنما ينكر ذلك في غير المدرك بالحواس فاعلم أن الحسن والجمال موجود في غير المحسوسات إذ يقال: هذا خلق حسن وهذا علم حسن وهذه سيرة حسنة وهذه أخلاق جميلة وإنما الأخلاق الجميلة يراد بها العلم والعقل والعفة والشجاعة والتقوى والكرم والمروءة وسائر خلال الخير وشيء من هذه الصفات لا يدرك بالحواس الخمس بل يدرك بنور البصيرة الباطنة وكل هذه خلال الجميلة محبوبة والموصوف بها محبوب بالطبع عند من عرف صفاته]

Ve eğer sen dedin ki bu eşyâ cemî'isi hüsn-i basar ile idrâk olunamazsa da asvât ve tu'ûm gibi lâkin yine idrâk-i havâsstan onlar münfekk olamaz da cümlesi mahsûsâtır. Ve mahsûsâtın hüsn ü cemâli inkâr olunamaz ve hüsnün idrâkiyle lezzetin husulü dahi inkâr olunamaz, ancak havâss ile müdreğ olmayan şeylerde inkâr olunur. Burasını dahi sen şöylece bil ki hüsn ü cemâl mahsûsâtın gayrısında dahi mevcûddur, çünkü denilir ki bu güzel hüydur ve bu güzel 'ilmdir ve bu güzel sîrettir ve bu cemîl ahlâktır. Ve ahlâk-ı cemîle ile 'ilm ve 'akl ve 'iffet ve şecâ'at ve takvâ ve kerem ve mürüet ve sâir hısâl-i hayr murâd olunur. Ve şol sıfâttan bir şey havâss-ı hams ile idrâk olunamaz, bunlar ancak basîre-i bâtinenin nûruyla idrâk olunurlar ve bu hısâl-i cemîle kâffesi mahbûbdur ve bu sıfâta muttasıf olan zât dahi mahbûbdur ya'nî onun sıfâtını bilen kimsenin yanında tab'an sevgilidir.

[وآية ذلك وأن الأمر كذلك أن الطباع مجبولة على حب الأنبياء صلوات الله عليهم وعلى حب الصحابة رضي الله تعالى عنهم مع أنهم لم يشاهدوا بل حب أرباب المذاهب مثل الشافعي وأبي حنيفة ومالك وغيرهم حتى أن الرجل قد يجاوز به حبه لصاحب مذهبه حد العشق فيحمله ذلك على أن ينفق جميع ماله في نصرة مذهبه والذب عنه ويخاطر بروحه في قتال من يظعن في إمامه ومتبوعه فكم من دم أريق في نصرة أرباب المذاهب وليت شعري من يحب الشافعي مثلاً فلم يحبه ولم يشاهد قط صورته ولو شاهده ربما لم يستحسن صورته فاستحسنه الذي حمله على إفراط الحب هو لصورته الباطنة لا لصورته الظاهرة فإن صورته الظاهرة قد انقلبت تراباً مع التراب وإنما يحبه لصفاته الباطنة من الدين والتقوى وغزارة العلم والإحاطة بمدارك الدين وانتهاضه لإفادة علم الشرع ولنشره هذه الخيرات في العالم وهذه أمور جميلة لا يدرك جمالها إلا بنور البصيرة فأما الحواس فقاصرة عنها]

Ve onun 'alâmet ve nişânı ve emr böylece olduğunun delîl ve burhânı odur ki tîbâ-ı beşeriyye hubb-ı enbiyâ-yı 'izâm ve ashâb-ı kirâm ve eimme-i be-nâm üzere mecbûl ve meftûrlardır, hâlbuki zevât-ı 'izâm-ı müşârünileyhim onların meşhûdları olmamışlardır, belki erbâb-ı mezâhibin ya'nî İmâm Şâfi' ve Ebû Hanîfe ve Mâlik ve diğerlerin hubbu derece-i hubbu tecâvüz edip mertebe-i 'aşk u garâma kadar vardığı müşâhede olunmuştur ki ba'zı zevât mezhebin sâhibine o derecede hubb etmiş ki onun hubbu onlarla mertebe-i 'aşka kadar müntehî olup onu garâmı mezhebin nusreti uğrunda cemî-i mâlını sarf ve infâk ile muhâliflerin savlet-i akvâl ü ef'âllerini reddiyle üzerlerine zebb etmeye onları haml etmiş ve mezhebinin imâmına ve metbû'una ta'n edenlerin kütâllerine girişip kendi rûhunu tehlikeye ilkâ ile nefslerine muhâtara eylemeye dek sevk etmiş ve erbâb-ı

mezâhibin nusretlerinde nice kanlar dökülmüş. Kâşki ben bileydım ki meselâ İmâm Şâfi'î'ye bu mertebe hubb eden kimse onu niçin muhabbet eder o hâl ile ki aslâ ve kat'â onun sûretini görmemiş ve onu görmüş olsa ola ki onun sûretini istihsân etmezdi, kaldı ki ifrât-ı hubba onu haml eden şey ancak onun sûret-i bâtinesine olan istihsânıdır ki sûret-i zâhiresinin istihsânı değildir, zîrâ ki onun sûret-i zâhiresi toprak ile berâber toprak kalb olunup hâk olmuştur ve bu cihetle ona hâsıl olan muhabbeti, ancak onun sıfât-ı bâtınıyyesi içindir ya'nî dîn ve takvâ ve kesret-i 'ilm ve medârik-i dîn ihâtası ve 'ilm-i şer'in ifâdesine intihâd ve kıyâmı ve âlemde bu hayrâtın neşrine olan mesâ'î ve ihtimâmı içindir. İşte bunlar umûr-ı cemîledir ki onun cemâli ancak nûr-ı basîret ile idrâk olunur, yoksa havâss-ı hams-ı zâhire onun idrâkinden kâsırlardır.

[و كذلك من يحب أبا بكر الصديق رضي الله عنه ويفضله على غيره أو يحب علياً رضي الله عنه ويفضله ويتعصب له فلا يحبهم إلا لاستحسان صورهم الباطنة من العلم [14] والدين والتقوى والشجاعة والكرم وغيره فمعلوم أن من يحب الصديق رضي الله تعالى عنه مثلاً ليس يحب عظمه ولحمه وجلده وأطرافه وشكله إذ كل ذلك زال وتبدل وانعدم ولكن بقي ما كان الصديق به صديقاً وهي الصفات المحمودة التي هي مصادر السير الجميلة فكان الحب باقياً ببقاء تلك الصفات مع زوال جميع الصور وتلك الصفات ترجع جملتها إلى العلم والقدرة إذا علم حقائق الأمور وقدر على حمل نفسه عليها بقهر شهواته فجميع خلال الخير يتشعب على هذين الوصفين وهما غير مدركين بالحس ومحلها من جملة البدن جزء لا يتجزأ فهو المحبوب بالحقيقة وليس للجزء الذي لا يتجزأ صورة وشكل ولون يظهر للبصر حتى يكون محبوباً لأجله]

Ve Sıddîk-i Ekber 'aleyhi'r-rıdvân hazretleri hubb edip onu dîğerleri üzerine tafdîl eden adam dahi böyleceadır ve Hazret-i 'Alî b. Ebî Tâlib kerremallâhu vechehu ve radiyallâhu 'anhuyu muhabbet edip onu dîğerleri üzerlerine tafdîl ve ona ta'assub eyleyen dahi böyleceadır ki onları suver-i zâhireleri için sevmez, ancak onları suver-i bâtıneleri için ya'nî hâvî bulundukları 'ilm ve dîn ve takvâ ve şecâ'at ve kerem ve sâir hısâl-i hamîdeleri için sever, zîrâ ma'lûmdur ki o kimse ki Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk'ı sever, o kimse meselâ Sıddîk'ın gûştunu ve kemiğini ve derisini ve etrâfını ve şeklini sevmiyor, çünkü o mevâddı kâffesi zâil ve mütebeddil olmuş ve fânî ve mün'adim olmuş velâkin Sıddîk onunla sıddîk olduğu sıfât-ı mahmûdeleri kalmış ki siyer-i cemîle olan masâdırdır ki o haysiyyetle hubbu o sıfâtın bekâsıyla bâkî kalmış o hâli ile ki cemî'î suver-i zâhiriyyeleri zâil olmuştur ve o sıfât-ı mahmûdeleri kâffesi 'ilm ve kudrete râci' olur,

çünkü hakâyık-ı umûru bilmiş ve kendi şehvâtının kahriyle nefsini onların üzerlerine haml etmeye muktedir olmuş. Ve hısâl-i hayr cemî'isi işbu iki vasf üzerine müteşâ'ib olur, hâlbuki onlar hiss ile müdreğ değıllerdir ve mahalleri cümle-i bedenden cüz'-i lâ-yetecezzâdır ki hakikatle mahbûb odur ve mütecezzî olmayan cüz' için bir sûret ve şekl ve levn yoktur ya'nî basara zâhir olacak bir kılık ve şekl ve heykel ve renk yoktur tâ ki onun için mahbûb ola.

[فإذا الجمال موجود في السير ولو صدرت السيرة الجميلة من غير علم وبصيرة لم يوجب ذلك حباً فالمحجوب مصدر السير الجميلة وهي الأخلاق الحميدة والفضائل الشريفة وترجع جملتها إلى كمال العلم والقدرة وهو محبوب بالطبع وغير مدرك بالحواس حتى إن الصبي المخلّى وطبعه إذ أردنا أن نجذب إليه غائباً أو حاضراً حياً أو ميتاً لم يكن لنا سبيل إلا بالإطناب في وصفه بالشجاعة والكرم والعلم وسائر الحضال الحميدة فمهما اعتقد ذلك لم يتمالك في نفسه ولم يقدر أن لا يحبه فهل فل غلب الصحابة به رضي الله تعالى عنهم وبغض ابي جهل وبعض إبليس لعنه الله إلا بالإطناب في وصف المحاسن والمقابح التي لا تدرك بالحواس بل لما وصف الناس حاتماً بالسقاء ووصفوا خالداً بالشجاعة أحبّتهم القلوب حباً ضرورياً وليس ذلك عن نظر إلى صورة محسوسة ولا عن حظ يناله المحب منهم بل إذا حكى من سيرة بعض الملوك في بعض أقطار الأرض العدل والإحسان وإفاضة الخير غلب حبه على القلوب مع اليأس من انتشار إحسانه إلى المحبين لبعد المزار ونأي الديار]

Kaldı ki cemâl siyerde mevcûddur. Ve 'ilm ve basiretsiz siyer-i cemîle sâdır olmuş olsa o şey hubba mücib olmaz ve mahbûb, ancak sîre-i cemîlenin masdarıdır ya'nî ahlâk-ı hamîde ve fezâil-i şerîfenin masdarı olan zâttır. Mahbûb ve kâffesi kemâl-i 'ilm ü kudrete râcî' olur ve kemâl-i 'ilm ü kudret ise tab'an mahbûbdur, ma'a-ennahu havâss-ı hamse-i zâhire ile müdreğ değıldir, hattâ sabî-i mümeyyiz kendi tab'ı ile hâlî kaldığı hâlde biz ona bir kimseyi sevdirecek olursak o kimse ister hâzır olsun ister gâib olsun isterse zinde olsun isterse ölü olsun onun tahbîbine itnâb-ı vasftan başka bir tarîkimiz yoktur ya'nî o kimseyi o sabî-i mümeyyize secâ'at ve kerem ve 'ilm ve sâir hısâl-i hamîde ile vasf edip birle onun evsâfında teksîr-i bahs ve itnâb-ı kelâm ile ancak sevdirebiliriz ve her ne vakt ki o sabî o kimsede işbu sıfatı itikâd ettiyse o vakt nefsine mütemâlik kalmaz da ıztırârî olarak onu sever ve sevmemeğine iktidârı kalmaz. Âyâ hubb-ı sahâbe-i kirâm ve bugz-ı Ebû Cehl ü iblîs-i la'în vâsf-ı mehâsin ve mekâbihin itnâbından gayrı dîğeri bir şey ile mi gâlib oldu ya'nî, ancak havâss ile idrâki mümkün olmayan mehâsin ve mekâbihin vâsf ve beyânında olan itnâb ile sahâbe-i güzîn 'aleyhimü'r-rıdvân ecma'inin hubbları ve 'adüvv-i

đin Ebü Cehl ü iblîs-i la'înin bugzları 'umûm-ı mü' minîne gâlib oldu, belki Hâtîm-i Tâi kerem ve sehâ ve Hâlid'i şecâ'atle vasf olunmalarıyla kulüb-ı nâs hubb-ı zarûrî ile onları muhabbet etmişler. Ve bu muhabbet sûret-i mahsûse ile nazar etmekten veyâhüd onları muhabbet eden zât onlardan bir hazz ve nasîb neylinden değildir, belki ba'zı aktâr-ı zemînde ba'zı mülûkun sîretlerinden 'adl ve ihsân ve ifâza-i hayr gibi mehâsin sıfâtı hikâye olunursa onun hubbu kulüb-ı halk üzerine gâlib olur o hâl ile ki onu muhabbet edenlerin bu'd-ı diyârdan dolayı onlara ihsânlarının intişarından bî-ümîd ve me'yûslardır.

[إذا ليس حب الإنسان مقصوداً على من أحسن إليه بل المحسن في نفسه محبوب وإن كان لا ينتهي قط إحسانه إلى المحب لأن كل جمال وحسن فهو محبوب والصورة ظاهرة وباطنة والحسن والجمال يشملهما وتدرك الصور الظاهرة بالبصر الظاهر والصور الباطنة بالبصيرة الباطنة فمن حرم البصيرة الباطنة لا يدركها ولا يلتذ بها ولا يحبها ولا يميل إليها ومن كانت البصيرة الباطنة أغلب عليه من الحواس الظاهرة كان حبه للمعاني الباطنة أكثر من حبه للمعاني الظاهرة فشتان بين من يحب نقشاً مصوراً على الحائط لجمال صورته الظاهرة وبين من يحب نبياً من الأنبياء لجمال صورته الباطنة]

Ve hâl bu minvâl üzere olunca insânın hubbu ona ihsân eden şahs üzerine maksûr olmadı, ancak muhsin olan kimse fî-nefsihi mahbûbdur velev ki onun ihsânı aslâ ve kat'â onun muhibbine vâsıl ve müntehî olamamıştır, çünkü her bir hüsn ü cemâl [15] mahbûbdur ve sûret dahi zâhire ve bâtînedir ve hüsn ü cemâl ikisine şâmil olur. Ve suver-i zâhire basar-ı zâhir ile idrâk olunur ve suver-i bâtîne basîre-i bâtîne ile idrâk olunur. Ve kim ki basîre-i bâtîneden mahrûm olduysa suver-i bâtîneyi idrâk etmez de onunla mültezz olmaz ve ona meyl ve muhabbet etmez. Ve o ki basîre-i bâtînesi ona havâss-ı zâhireden ziyâde gâlib olmuştur, onun ma'ânî-i bâtîneye muhabbeti ma'ânî-i zâhireden daha ziyâde çok olur, zîrâ ki büyük fark ve 'azîm tefâvût vardır beynlerinde o kimselerin ki birisi cemâl-i sûret-i zâhiri için duvar üzerine menkûş ve musavver olan sûreti sever ve dîgeri ki sûret-i bâtînesi için enbiyâdan bir peygamberi sever.

[السبب الخامس: المناسبة الخفية بين المحب والمحبوب إذ رب شخصين تتأكد المحبة بينهما لا بسبب جمال أو حظ ولكن بمجرد تناسب الأرواح كمال قال صلى الله عليه وسلم "فما تعارف منها ائتلف وما تناكر منها اختلف" وقد حققنا ذلك في كتاب آداب الصحبة عند ذكر الحب في الله فليطلب منه لأنه أيضاً من عجائب أسباب الحب فإذا ترجع أقسام الحب إلى خمسة أسباب: وهو حب الإنسان وجود نفسه وكماله وبقائه وحبه من أحسن إليه فيما يرجع إلى دوام وجوده ويعين على بقاءه ودفع المهلكات عنه وحبه من كان محسناً في نفسه

إلى الناس وإن لم يكن محسناً إليه وحبه لكل ما هو جميل في ذاته سواء كان من الصور الظاهرة أو الباطنة وحبه لمن بينه وبينه مناسبة خفية في الباطن فلو اجتمعت هذه الأسباب في شخص واحد تضاعف الحب لا محالة كما لو كان للإنسان ولد جميل الصورة حسن الخلق كامل العلم حسن التدبير محسن إلى الخلق ومحسن إلى الوالد كان محبوباً لا محالة غاية الحب وتكون قوة الحب بعد اجتماع هذه الخصال بحسب قوة هذه الخلال في نفسها فإن كانت هذه الصفات في أقصى درجات الكمال كان الحب لا محالة في أعلى الدرجات فلقبين الآن أن هذه الأسباب كلها لا يتصور كمالها واجتماعها إلا في حق الله تعالى فلا يستحق المحبة بالحقيقة إلا الله سبحانه وتعالى]

Ve beşinci sebep ise o dahi münāsebet-i hafīyyedir yaʿnī muhibb ile mahlūbun beynlerinde olan münāsebet-i hafīyyedir, çünkü ola ki iki şahs beyninde ervāhın tenāsüb-i mücerredīyle bir muhabbet müteʿekkid olur ki bir hazz veyā cemāl sebebiyle değil, nitekim ʿaleyhiʿs-salātu veʿs-selām efendimiz buyurmuş ki ¹⁵”فما تعارف منها ائتلف وما تناكر منها اختلف“ Bunun tercümesi sebkati ettiği gibi tafsīlî dahi ādāb-ı sohbet kitābında “el-hubb fillāh” zikri mebahisinde mütekaddim olmuştur, gerektir ki o mahalden beyānı taleb olunsun. Çünkü o dahi esbāb-ı hubbun ʿacāibindendir ve bu sûrette aksām-ı hubb beş sebebe rāciʿ olur ki insān kendi nefsinin vücūd ve kemāl ve bekāsı muhabbeti ve onun devām-ı vücūd ve bekāsına iʿānesini, nefsi üzerinden mühlīkātı defʿ eden kimsenin muhabbeti ve cemīʿ-i nāsa muhsin olup velev ki ona muhsin olmayanın muhabbeti ve fī-zātihi suver-i zāhire veyā suver-i bātine ile cemāl olan zātın muhabbeti ve beynlerinde münāsebet-i hafīyye olan zātın muhabbeti esbābıdır. Ve bu esbāb bir şahs-ı vāhidde müctemīʿ olmuş olsa lā-mahāle onun muhabbeti mütezāʿif olur, nitekim bir insāna cemīlūʿs-sûre ve hūb-rū ve hoş-hū ve kāmīlūʿl-ʿilm ve hasenūʿt-tedbir ve hasenūʿl-ʿişret ve ʿumūm-ı nās ve ebeveynine muhsin bir evlādı olmuş olsa lā-mahāle o evlād gāye-i hubb ile mahlūb olur ve hubbun kuvveti dahi işbu hīsālīn ictimāʿından sonra bu hılāl ve şemāilīn fī-zātihi olan kuvvetine göredir ki eğer işbu sıfāt derecāt-ı kemālīn aksāsında ise kezālīk hubb dahi lā-mahāle derecātın aʿlāsında olur. İmdi biz beyān edelim ki işbu kāffe-i esbābın kemāl ve ictimāʿları, ancak Zāt-ı züʿl-celāl hakkında mutasavver olur ve fīʿl-hakīka muhabbete müstehakk ancak Hazret-i Hallāk-ı Müteʿālʿdir.

15 Buhārī, Ehādīsüʿl-Enbiyā 2; 4/133, no: 3336; Müslim, el-Birr veʿs-Sıla 49; 4/2031, no: 2638; Müsnedu Ahmed, 13/319, no: 7935.

Beyānu Enne'l-Müstehakka Li'l-Mahabbeti Hüvallāhu Vahdehu

[بيان أن المستحق للمحبة هو الله وحده]

[وأن من أحب غير الله لا من حيث نسبته إلى الله فذلك لجهله وقصوره في معرفة الله تعالى وحب الرسول صلى الله عليه وسلم محمود لأنه عين حب الله تعالى وكذلك حب العلماء والأتقياء لأن محبوب المحبوب محبوب ورسول المحبوب محبوب ومحبة المحبوب محبوب وكل ذلك يرجع إلى حب الأصل فلا يتجاوزه إلى غيره فلا محبوب بالحقيقة عند ذوي البصائر إلا الله تعالى ولا مستحق للمحبة سواه]

Ve muhabbete müstehakk ancak Zât-ı zü'l-celâl olduğunun beyânı ise o dahi işte bu mebhasır. Şöyle ki tahkikan kim ki bir kimseyi Zât-ı zü'l-celâle olan mensûbiyyeti haysiyyetiyle sevmeyip de ancak diğer bir haysiyyetle onu muhabbet eder, onun muhabbeti mahz-ı cehl ü nādānīdır ya'nî Allāh'ın ma'rifetinde olan cehl ve kusûrundan nāşīdır. Ve zât-ı Risālet-penāhī'nin muhabbeti ise mahmūddur, çünkü muhabbet-i ilāhiyyenin 'aynıdır ve 'ulemā ve etkıyânın muhabbetleri dahi böylecedir ya'nî memdūh ve mahmūdedir, çünkü mahbûbun mahbûbu mahbūbdur ve mahbûbun resûlü mahbūbdur ve mahbûbun muhabbeti dahi mahbūbdur ki bunun cemî'isi aslın hubbuna râcî' olur da diğerine tecāvüz etmez. Ve basîretli olan dānişverânın katında hakikatle mahbûb ancak Bārî ta'ālâdır ki ondan gayrı hakikaten bir mahbûb yoktur ve onun mā-sivāsı aslā muhabbete müs-tehakk olmaz.

[وإيضاحه بأن نرجع إلى الأسباب الخمسة التي ذكرناها ونبين أنها مجتمعة في حق الله تعالى بحملتها ولا يوجد في غيره إلا آحادها وأنها حقيقة في حق الله تعالى ووجودها في حق غيره وهم وتخيّل وهو مجاز محض لا حقيقة له ومهما ثبت ذلك انكشف لكل ذي بصيرة ضد ما تخيله ضعفاء العقول والقلوب من استحالة حب الله تعالى تحقيقاً وبأن أن التحقيق يقتضي أن لا نحب أحداً غير الله تعالى]

Ve bu kelāmın îzāhı ise o dahi bu vechledir ki biz esbāb-ı mezkûre-i hamseye dönüp o esbābda zıkr ve îrād ettiğimiz makāsıd ve ma'ānī kâffesi Zât-ı zü'l-celâlin hakkında bi-cümletihâ mevcûd ve müctemî'a olduğunu beyân etmeliyiz ki mā-sivāsının hakkında ancak onun âhādı bulunur da o dahi belki tarîk-i mecāz ile olur, yoksa esbāb-ı muhabbetten bu zıkr ettiğimiz umûrun cümlesi Zât-ı zü'l-celâl hakkında hakikat olup ve diğerleri hakkında vücûdları bir vehm ve tahayyül ve îtibār olup hakikati olmayan

bir mecâzdır. Ve şol beyândan her ne vakt bu sâbit olduysa her bir basî-retliye za'îfû'l-ukûl ve'l-kulûb tahayyül ettikleri nesnenin zıddı açık ve münkeşif olur, zîrâ ki o gürûh-ı zu'afâ hakikat-i hubb-ı ilâhî müstahîl gibi görürler, ma'a-ennahu dîgerinin hubbu hakikaten müstahîl olmaya daha ziyâde lâıyk ve sezâdır ki hakikat hubbullâhın hubbudur ve ondan [16] müstebân olur ki muktezâ-yı tahkîk Zât-ı zü'l-celâlin gayrısını muhabbet etmemektir.

[فأما السبب الأول وهو حب الإنسان نفسه وبقائه وكماله ودوام وجوده وبغضه لهلاكه وعدمه ونقصانه وقواطع كماله فهذه جبلة كل حي ولا يتصور أن ينفك عنها وهذا يقتضي غاية المحبة لله تعالى فإن من عرف نفسه وعرف ربه عرف قطعاً أنه لا وجود له من ذاته وإنما وجود ذاته ودوام وجوده وكمال وجوده من الله وإلى الله وبالله فهو المخترع الموجد له وهو المبقى له وهو المكمل لوجوده بخلق صفات الكمال وخلق الأسباب الموصلة إليه ذو خلق الهداية إلى استعمال الأسباب]

Ve sebeb-i evvel ise ki insân kendi nefsine ve bekâsına ve vücûdunun devâmına olan muhabbete ve helâkine ve 'ademine ve noksânına ve kemâlinin kavâtırına olan bugz ve maktı idi. Artık bu hubb ve bu bugz her bir hayy ve zindenin cibillesi muktezâsıdır ki ondan infikâkı mutasavver olmaz ve bu sebeb ise ancak Zât-ı zü'l-celâle muhabbetin gâyesine muktezâdır, zîrâ o ki kendi nefsini ve Rabbisini bilir, kat'â bilir ki kendi zâtından onun bir vücûdu yoktur, onun zâtının vücûdu ve vücûdunun devâmı ve kemâli cümlesi Allâhu ta'âlâdandır ve Allâhu ta'âlâ ileidir ve Allâhu ta'âlâyadır ki vücûdu Allâh'ın emr ve irâdet ve kudretindendir ve merci'i dahi Allâhu ta'âlâyadır ve kıyâmı Allâhu ta'âlâ ileidir ki hâlık ve muhterîc ve mücidi odur ve onu ibkâ eden odur ve sıfât-ı kemâli ile kemâle mûsıl olan esbâbı ve isti'mâl-i esbâba olan hidâyeti halkıyla vücûdunun mükemmili dahi odur.

[وإلا فالعبد من حيث ذاته لا وجود له من ذاته بل هو محو محض وعدم صرف لولا فضل الله تعالى عليه بالإيجاد وهو هالك عقيب وجوده لولا فضل الله عليه بالإبقاء وهو ناقص بعد الوجود لولا فضل الله عليه بالتكميل لخلقه وبالجمله فليس في الوجود شيء له بنفسه قوام إلا القيوم الحي الذي هو قائم لوجوده والمديم له إن عرفه خالقاً موجداً ومخترعاً مبقياً وقيوماً بنفسه ومقوماً لغيره فإن كان لا يحبه فهو لجهله بنفسه ويربه]

Yoksa kendi zâtı haysiyyetiyle kul zâtından olarak onun bir vücûdu yoktur ki, belki mahz mahv ve sırf 'ademdir ki icâd ve ihtirâ'ına fazl-ı rabbânî olmamış olsaydı ma'dûm ve mefkûd kalırdı, hâlbuki onun ibkâ-

sına dahi fazl-ı ilâhî olmasaydı vücûdu 'akîbinde hâlik olurdu ve kezâlik hilkati tekmlîiyle fazl-ı rabbânî olmamış olsaydı vücûdundan sonra dahi kem ve nâkıs kalırdı ve Hayy ve Kayyûm'dan gayrı kendi nefsi ile kıvâmı var bir nesne aslâ vücûdda yoktur, ancak kendi zâtıyla kâim olan zât Hallâk-ı müte'âldir ki onun mäsivâsı cemî'isi onunla kâimdir. Ve çün 'ârif olan kimse kendi zâtını sever ve onun vücûdu dîgerinden müstefâd olduğunu bilir, lâbüdd ki bi'z-zarûre vücûdunu müfîd ve onu idâme eden zâtı muhabbet eyler. Ve mādâm ki onun vücûdunun hâlik ve mücid ve muhterîc ve mübkîsini bilir de zâtı bi-nefsihi kâim ve dîgerine mukavvim olduğunu itikâd eder de o hâlde onu sevmezse bî-iştibâh kendi nefesine ve Rabbisine onun bilmemezliğindendir.

[والمحبة ثمرة المعرفة فتعتمد بانعدامها وتضعف بضعفها وتقوى بقوتها ولذلك قال الحسن البصري رحمه الله تعالى من عرف ربه أحبه ومن عرف الدنيا زهد فيها وكيف يتصور أن يحب الإنسان نفسه ولا يحب ربه الذي به قوام نفسه ومعلوم أن المبتلى بحر الشمس لما كان يحب الظل فيحب بالضرورة الأشجار التي بها قوام الظل وكل ما في الوجود بالإضافة إلى قدرة الله تعالى فهو كالظل بالإضافة إلى الشجر والنور بالإضافة إلى الشمس فإن الكل من آثار قدرته ووجود الكل تابع لوجوده كما أن وجود النور تابع للشمس ووجود الظل تابع للشجر بل هذا المثال صحيح بالإضافة إلى أوهام العوام إذ تخيلوا أن النور أثر الشمس وفائض منها وموجود بها وهو خطأ محض إذا انكشف لأرباب القلوب انكشافاً أظهر من مشاهدة الأبصار أن النور حاصل من قدرة الله تعالى اختراعاً عند وقوع المقابلة بين الشمس والأجسام الكثيفة كما أن نور الشمس وعينها وشكلها وصورتها أيضاً حاصل من قدرة الله تعالى ولكن الغرض من الأمثلة التفهيم فلا يطلب فيها الحقائق]

Zîrâ ki muhabbet ma'rifetin semeresidir onun in'idâmıyla mün'adim olur ve onun za'fıyla za'îf olur ve onun kuvvetiyle mütekavvî olur ve onun için Hasan-ı Basrî 'aleyhi'r-rahme demiş ki "Kim ki Rabbisini bilirse onu lâ-mahâle sever ve kim ki dünyâyı bilirse elbette onda zühhd eder." Nice tasavvur olunur ki insân kendi nefsinin sevsin de kıvâm-ı nefsi onunla hâsıl olan Rabbisini sevmesin. Ve ma'lûmdur ki güneşin sıcaklığıyla mübtelâ olan kimse vaktâ ki gölgeliği sever, bi'z-zarûre kıvâm-ı zıll onunla hâsıl olan ağaç ve eşcârları dahi sever ve kudret-i ilâhîye izâfetle her ne ki vücûdda mevcûddur, şecere izâfetle gölge gibi ve güneşe izâfetle nûr gibidir, zîrâ kâffesi Allâhu ta'âlânın âsâr-ı kudretindendir ve cemî'-i mevcûdâtın vücûdu onun vücûduna tâbî'dir, nitekim vücûd-ı nûr güneşe ve vücûd-ı zıll şecere tâbî'dir. Ve bu misâl ancak evhâm-ı 'avâmma izâfetle sahîh olur, çüñkü 'avâmm tahayyül etmişler ki nûr güneşin eseridir ve güneşten

fâiz olur ve onunla mevcûddur, hâlbuki işbu zann ve tahayyül dahi mahz-ı hatâdır zîrâ müşâhede-i ebsârdan daha ziyâde zâhir bir inkişaf ile erbâb-ı kulûba münkeşif olmuş ki o nûr ecsâm-ı kesîfe ile güneş beyinlerinde olan mukâbele vukû'unda halk ve ihtirâ' ile Allâhu ta'âlânın kudretinden hâsıl olur, nitekim nûr-ı şems ve 'aynı ve onun şekli ve sûreti dahi Allâhu ta'âlânın kudretinden hâsıl olmuştur velâkin emsileden garaz tefhîm olup emsâl-de hakâyık taleb olunmaz.

[فإذا إن كان حب الإنسان نفسه ضرورياً فحبه لمن به قوامه أولاً ودوامه ثانياً في أصله وصفاته وظاهره وباطنه وجواهره وأعراضه أيضاً ضروري إن عرف ذلك كذلك ومن خلا عن الحب هذا فلأنه اشتغل بنفسه وشهواته وذهل عن ربه وخالفه فلم يعرفه حق معرفته وقصر نظره على شهواته ومحسوساته وهو عالم الشهادة الذي يشاركه البهائم في التمتع به والاتساع فيه دون عالم الملكوت الذي لا يطأ أرضه إلا من يقرب إلى شبه من الملائكة فينظر فيه بقدر قربته في الصفات من الملائكة ويقصر عنه بقدر انحطاطه إلى حضيض عالم البهائم]

Ve böyle olduğu hâlde ya'nî insânın kendi nefesine hubbu zarûrî olunca artık evvelâ onun kıvâmı ve devâmı onunla hâsıl olup sâniyen asl ve sıfâtında ve zâhir ve bâtınında ve cevâhir ve a'râzında ve vücûd ve devâm ve kemâli dahi onunla mütekarrir olan zâta muhabbeti kezâlik zarûrî oldu eğer kendisi o umûr ile o hâli bu sûretle bilip fehmi etmiş ise. Ve o ki bu hubbdan tehî ve hâlî kalır, elbette o kimse kendi nefis ve şehvâtıyla müşteğil olup kendi [17] rabb ve hâlıkından zâhil ve gâfil kalmıştır ki hakk-ı ma'rifeti ile onu bilmemiştir ve nazarını kendi şehvât ve mahsûsâtı üzerine kasr etmiştir ki behâim ve en'âm onunla tena'um ve ittisâ'da kendisiyle onda müteşârik bulunan 'âlem-i şehâdete hasr-ı enzâr etmiş ve onun zemînine şebîh-i melâikeden karîb olan kimsenin gayrısı ayak basamayan 'âlem-i melekûtu görmemiş, çünkü 'âlem-i melekûta nazar eden zât ancak şebîh-i melâike olan kesândır ki melâikeden sıfâtı kurbüne göre bakar ya'nî kurbü mikdârınca görür de 'âlem-i behâyim olan 'âlem-i şehâdetin hadîdi-ne tenezzül ve inhitâtı mikdârınca 'âlem-i melekûtta kütâh ve kâsır kalır.

[وأما السبب الثاني وهو حبه من أحسن عليه فواساه بماله ولاطفه بكلامه وأمده بمعونته وانتدب لنصرتة وقمع أعداءه وقام بدفع شر الأشرار عنه وانتفض وسيلة إلى جميع حظوظه وأغراضه في نفسه وأولاده وأقاربه فإنه محبوب لا محالة عنده وهذا بعينه يقتضي أن لا يحب إلا الله تعالى فإنه لو عرف حق المعرفة لعلم أن المحسن إليه هو الله تعالى فقط فأما أنواع إحسانه إلى كل عبيده فلست أعدها إذ ليس يحيط بها حصر حاصر كما قال تعالى ﴿وَأَنْ تَعْدُوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا﴾ وقد أشرنا إلى طرف منه في كتاب الشكر]

Ve ikinci sebebi ise ki ona ihsân eden zâtın hubbu idi ya'ni ona ihsân edip kendi mâlî ile ona müvāsât eden veyâhüd kelâmı ile hâtırını hoş edip onu taltîf eyleyen veyâ ona bir me'ûnet ile imdâd edip nusretine intidâb ve kıyâm ile onun a'dāsının kam'ına ve ondan şerr-i eşrârın def'ine ve nefis ve evlâd ve akâribinde olan agrâz ve huzûzunun cemî'isine vesîle olup kendi dil-hâhî üzere kâffe-i umûr ve musâlaha-i intihâd ve ihtimâm eyleyen muhibbine hubb-ı kalbi zarûrî olup da onun hakkında dahi muhabbete sebep olduğu vechi ise o dahi ma'lûm olduğu vech üzere bu da muhabbet-i ekîdeye büyük bir sebebedir ki lâ-mahâle muhsin olan kimse tab'an ve kalben ve 'aklen mahbûbdur. Ve bu sebep dahi bi-'aynihi iktizâ eder ki Zât-ı zü'l-celâlden gayrı dîger bir kimse muhabbet olunmaya, çünkü hakk-ı ma'rifet ile onu öğrenip bilmiş olsa bilir ki ona muhsin olan zât, ancak Hudâ-yı müte'âl yalnızdır. Zât-ı zü'l-celâlin cemî-i 'ibâdına olan envâ'-ı ihsânı ben onu ta'dâd eder değilim, çünkü bir hasr edicinin hasrı ona ihâta edemez, nitekim Hudâvend-i müte'âl buyurmuş ki ¹⁶ ﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا﴾ ya'ni "Siz eğer Allâhu ta'âlânın ni'metini ta'dâd edecek olursanız siz onu ihsâ edemezsiniz." Fakat şükr kitâbında biz ondan bir tarafa işâret etmişiz.

اولكننا تقتصر الآن على بيان أن الإحسان من الناس غير متصور إلا بالمجاز وإنما المحسن هو الله تعالى ولنفرض ذلك فيمن أنعم عليك بجميع خزائنه وممكنك منها لتتصرف فيها كيف تشاء فإنك تظن أن هذا الإحسان منه وهو غلط فإنه إنما تم إحسانه به وبماله وبقدرته على المال وبداعيته الباعثة له على صرف المال إليك فمن الذي أنعم بخلقه وخلق ماله وخلق قدرته وخلق إرادته وداعيته ومن الذي حببك إليه وصرف وجهه إليك وألقى في نفسه أن صلاح دينه أو دنياه في الإحسان إليك ولولا كل ذلك لما أعطاك حبة من ماله ومهما سلط الله عليه الدواعي وقرر في نفسه أن صلاح دينه أو دنياه في أن يسلم إليك ماله كان مقهوراً مضطراً في التسليم لا يستطيع مخالفته فالمحسن هو الذي اضطره لك وسخره وسلط عليه الدواعي الباعثة المرهقة إلى الفعل وأما يده فواسطة يصل بها إحسان الله إليك وصاحب اليد مضطر في ذلك اضطراباً مجرى الماء في جريان الماء فيه فإن اعتقدته محسناً أو شكرته من حيث هو بنفسه محسن لا من حيث هو واسطة كنت جاهلاً بحقيقة الأمر]

Velâkin biz imdi bu kadar beyân üzerine iktisâr edip deriz ki nâstan ihsân mutasavver olmaz meğer ki tarîk-i mecâz ile ola, muhsin-i hakîkî, ancak Hallâk-ı 'âlemdir. Bu ihsâmı biz o bir adam hakkında farz ederiz ki onun cemî-i hazâinini senin üzerine in'âm edip senin dilediğin vech üzere onlara tasarruf etmekte dahi seni mütemekkin kılmış ve sen zann edersin ki bu ihsân ondandır, hâlbuki sen bu zann ve gümânda galat etmişsin, zîrâ ki

16 "Halbuki Allah'ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız." İbrâhîm, 14/34.

Allâhu ta'âlânın sana olan kerem ve ihsânı, ancak onunla tamâm olmuştur ki onun zât ve mâlî ile ve mâla olan kudreti ve sana mâlın sarfı için ona bâ'is olan dâ'iyenin halkıyla ihsân-ı rabbânî tamâm olmuştur. Yâ o zâtın halkına ve onun mâlının halkına ve onun kudret ve irâdet ve dâ'yesinin halkına in'âm eden kimdir ve seni ona sevdiren ve sana onun yüzünü sarf eden ve sana bu gûnâ vâki' olan ihsânında onun salâh-ı dîn ü dünyâsı olduğunu bildirip orasını kalbine ilkâ eden kimdir? Bunun cem'îsi olmamış olsaydı kendi mâlından sana bir dâneği vermezdi. Ve kaçan ki Zât-ı zü'l-celâl onun üzerine işbu devâ'iyi musallat kılıp da onun nefsinde dahi o hâli mukarrer kıldı ki onun dîn ve dünyâsının salâhı bu sûrette mâlî sana teslîm etmekte olduğu itikâdını onda halk ve takrîr eyledi, kendisi o mâlın itâ ve sana teslîminde makhûr ve muztarr oldu ki onun muhâlefesine onun kudret ve istitâ'ati kalmaz. Kaldı ki muhsin ancak o zâttır ki onu sana muztarr etmiş ve onu ona me'mûr ve müsahhar kılıp da fi'le mûsıl olan devâ'i-bâ'iseyi ona musallat kılmış ve onun eli ise dünyâda ancak bir vâsıtaadır ki Allâhu ta'âlânın ihsânı onun vâsıtasıyla sana vâsıl olur, yoksa el sâhibi o teslîmde muztarrdır, nitekim ark ve mîzâb ve cûy ve ırmak cereyân-ı âb için muztarr olup ister istemez su onda akıp cereyân eyler. Ve eğer sen o kimseyi muhsin itikâd edip de kendi zâtı muhsin olduğu haysiyyetle şükr ettinse ya'nî vâsıta olduğu haysiyyetle onu şükr etmeyip, ancak muhsin-i hakîkî olduğu haysiyyetle onu şükr ettinse lâ-cereme hakikat-i emre câhil olursun, zirâ kendisi, ancak ihsân-ı ilâhînin mecrâsı olduğunu bilip de zâtı vâsıta-i ihsân olduğu haysiyyetle onu şükr edesin ve o ihsânı Allâhu ta'âlâdan bilip muhsin-i hakîkî olduğu haysiyyetle Allâhu ta'âlâyı şükr edesin.

إفإنه لا يتصور الإحسان من الإنسان إلا إلى نفسه أما الإحسان إلى غيره فمحال من المخلوقين لأنه لا يبذل ماله إلا لغرض له البذل إما آجل وهو الثواب وإما عاجل وهو المنة والاستسخرار أو الثناء والصيت والاشتہار بالسخاء والكرم أو جذب قلوب الخلق إلى الطاعة والمحبة وكما أن الإنسان لا يلقي ماله في البحر إذ لا غرض له فيه فلا يلقيه في يد إنسان إلا لغرض له فيه وذلك الغرض هو مطلوبه ومقصده وأما أنت فلست مقصوداً بل يدك آلة له في القبض حتى يحصل غرضه من الذكر والثناء أو الشكر أو الثواب بسبب قبضك المال فقد استسخررك في القبض للتوصل إلى غرض نفسه فهو إذن محسن إلى نفسه ومعتاض عما بذله من ماله عوضاً هو أرجح عنده من ماله ولو لا رجحان ذلك الحظ عنده لما نزل عن ماله لأجلك أصلاً البتة فإذا هو غير مستحق للشكر والحب من وجهين أحدهما أنه مضطر بتسليط الله الدواعي عليه فلا قدرة له على المخالفة فهو جار مجرى خازن الأمير [18] فإنه لا يرى محسناً بتسليم خلعة الأمير إلى من خلع عليه لأنه من جهة الأمير مضطر إلى الطاعة والامتثال لما يرسمه ولا يقدر على مخالفته ولو خلاه الأمير ونفسه لما سلم ذلك فكذلك

كل محسن لو خلاه الله ونفسه لم يبذل حبة من ماله حتى سلط الله الدواعي عليه وألقى في نفسه أن حظه ديناً ودنيا في بذله فبذله لذلك والثاني أنه معتاض عما بذله حظاً هو أوفى عنده وأحب مما بذله فكما لا يعد البائع محسناً لأنه يبذل بعوض هو أحب عنده مما بذله فكذلك الواهب اعتاض الثواب أو الحمد والثناء أو عوضاً آخر وليس من شرط العوض أن يكون عيناً متمولاً بل الحظوظ كلها أعواض تستحق الأموال والأعيان بالإضافة إليها فالإحسان في الجود والجود هو بذل المال من غير عوض وحظ يرجع إلى البازل وذلك محال من غير الله سبحانه فهو الذي أنعم على العالمين إحساناً إليهم ولأجلهم لا لحظ وغرض يرجع إليه فإنه يتعالى عن الأغراض فلفظ الجود والإحسان في حق غيره كذب أو مجاز ومعناه في حق غيره محال وممتنع امتناع الجمع بين السواد والبياض فهو المنفرد بالجود والإحسان والطول والامتنان فإن كان في الطبع حب المحسن فينبغي أن لا يحب العارف إلا الله تعالى إذ الإحسان من غيره محال فهو المستحق لهذه المحبة وحده وأما غيره فيستحق المحبة على الإنسان بشرط الجهل بمعنى الإحسان وحقيقته]

Zîrâ ki insândan ihsân mutasavver olmaz meğer ki kendi nefsine ola, yoksa dîgerine ya'nî mahlûkâtтан kendi nefsi mâ'-adâsı olan âher bir kimseye onun ihsân etmesi muhâldir, çünkü kendi mâlinı vermekte bir garaz-ı âcil ki sevâb gibi veyâhüd bir garaz-ı âcil ki minnet ve istishâr ve senâ ve sîr ve iştiâr-ı sehâ ve kerem ve tâ'at ve muhabbete isticzâb-ı kulûb veyâ isticlâb-ı teveccüh-i âmm gibi bir maksadı olmadıkça ebeden bezl ve sarf etmez, nitekim ki insân kendi mâlinı deryâya ilkâ etmez, çünkü onda bir garazı olmaz, kezâlik bî-garaz bir insânın eline dahi ilkâ etmez ya'nî kendi bir murâd ve maksadı olmayınca bir kimseye bir nesne vermez ve her ne garaza bezl ederse işte o garaz onun matlûb ve maksadıdır. Ve sen isen kendi maksûd değilsin, ancak senin elin ki mâlî alıp kabz etmekte ona bir âlettir tâ ki zikr ve senâ veyâ şûkr veyâ sevâbı bulup senin kabzın sebebiyle ona onun garazı hâsıl ola ki kendi nefsinin garazına vâsıl olmak üzere seni istishâr etmiştir ve bu sûrette kendi nefsine muhsin oldu ve mâlından verip bezl ettiği nesneye ıvaz ve bedel olarak kendi mâlından ağır ve daha ziyâde ercah bir nesne almıştır, çünkü onun yanında o hazzın rûchânı olmamış olsaydı elbette senin için kendi mâlından aslâ nüzûl etmezdi. Ve binâberîn iki vechten dolayı hubb ve şûkre müstehakk olmaz:

Birinci vechi odur ki kendisi zâten bu vergiye mecbûr ve muztarr ol-maklıdır ki Zât-ı zü'l-celâl ona devâ'i-yi bezl ve itâyı musallat kılmış tâ ki muhâlefet-i kudret ve mecâli olmaz, belki emîrin hazînedârı mecrâsında cârîdir, çünkü emîrin ihsân ettiği halkın teslîminde hil'at-pûş olan kimseye muhsin görünmez, zîrâ ki halkın teslîminde emîrin cihetinden itâ'at ve

imtisâle muztarr ve mecbûr olup onun her bir resm ve emr ettiği nesneyi teslîm ve icrâya me'mûrdur, muhâlefete muktedir değildir, yoksa emîr ona ilişmeyip de kendi hâli ile bırakmış olsa bi-nefsihi kendisi o hil'ati o kimseye vermezdi. İşte bunun gibi cihânda her bir muhsin, Allâhu ta'âlâ dahi onu kendi hâli ile bırakıp işbu devâ'iyi ona musallat etmemiş olsaydı kendi mālından bir dāneyi bezl etmezdi, ammā çi çāre ki Allâhu ta'âlâ onun üzerine devâ'iyi musallat kılıp kendi nefsinde ilkā etmiş ki dîn ve dünyāca onun hazz ve behresi o mālın bezlindedir ve o dahi onun için bezl etti.

Ve ikinci vech dahi odur ki kendisi o vergide mu'tâz olmaklığıdır ki bezl ettiği mālā bedel bir hazz ve behre olmuş ki onun 'indinde bezl ettiği şeyden daha ziyāde evfā ve ehabbdır, nitekim mālī satıp bey' eden kimse muhsin sayılmaz, çünkü ıvaza bedel olarak mālī bezl etmiş o hāl ile ki o ıvaz kendi 'indinde bezl ettiği mālдан daha ziyāde mahbûbdur. İşte bunun gibi vāhib dahi hibesine ıvaz sevāb ve hamd ve dünyāyı almış veyāhūd dīger bir ıvazı almış ve ıvaz dahi 'ayn-ı mütemevvil olmak şart değildir, belki cemī'-i huzûz-ı nefsāniyye ıvazdır ve huzûza izāfetle cemī'-i emvāl ve a'yān istihkār olunup hīç makāmında görünür. Mā-hasal ihsān cüddadır ve cüd dahi bezl ediciye 'a'id olacak bir hazzı mülāhaza etmeksizin bī-bedel ve bī-ıvaz olarak mālī bezl etmektir ve bu hāl ise Zāt-ı zü'l-celālden gayrı hīçbir kimseden sudûru mümkün değildir, belki sudûru muhāldir, çünkü, ancak zāt-ı celīli bī-nazīr ve bī-mesīldir ki halk ve 'ālemyān üzerine nef-sine rāci' bir hazz ve garaz için değil, ancak bī-ıvaz 'ālemyān için bir ihsān olarak bunca ni'am-ı 'amīmeyi in'ām etmiş, zīrā ki onun şān-ı celīli agrāzdan mukaddes ve mütē'ālīdir ve bu cihetle lazf-ı cüd ve ihsān dīgeri hakkında kizb veyā mecāzdir ki dīgeri hakkında onun ma'nāsı muhāldir ve sevād ile beyāzın ictimā'ı mümteni' olduğu gibi o dahi mümteni'dir. Cüd ve ihsāna münferid, ancak zāt-ı kibriyāsıdır ve tûl ve imtinān ona muhtassır. Kaldı ki tab'da muhsinin hubbu var ise gerektir ki 'ārif olan kimse Zāt-ı zü'l-celālden gayrı bir kimseyi ihsānı sebebiyle muhabbet etmeye, çünkü dīgerinden cüd ve ihsānın husulü muhāldir ve bu haysiyyetle dahi bu sebeb ile muhabbete müstehakk yalnız zāt-ı kerīmidir ve dīgeri ise ihsānın ma'nā ve hakīkatinin bilmemekliği şartıyla ihsānı üzerine muhabbete müstehakk olur, yoksa ihsānın hakītatini anlayıp ma'nāsını bilen kimse ihsānı için, ancak Rabbü'l-'ālemīni sever.

[وأما السبب الثالث وهو حبك المحسن في نفسه وإلى لم يصل إليك إحسانه وهذا أيضاً موجود في الطباع فإنه إذا بلغك خبر ملك عابد عادل عالم رفيق بالناس متلطف بهم متواضع

لهم وهو في قطر من أقطار الأرض بعيد عنك وبلغك خبر ملك آخر ظالم متكبر فاسق متهتك شرير وهو أيضاً بعيد عنك فإنك تجد في قلبك تفرقة بينهما إذ تجد في القلب ميلاً إلى الأول وهو الحب ونفرة عن الثاني وهو البغض مع أنك آيس من خير الأول وآمن من شر الثاني لانقطاع طمعك عن التوغل إلى بلادهما فهذا حب المحسن من حيث إنه محسن فقط لا من حيث إنه محسن إليك وهذا أيضاً يقتضي حب الله تعالى بل يقتضي أن لا يحب غيره أصلاً إلا من حيث يتعلق منه بسبب فإن الله هو المحسن إلى كافة والمتفضل على جميع أصناف الخلائق أولاً بإيجادهم وثانياً بتكميلهم بالأعضاء [19] والأسباب التي هي من ضروراتهم وثالثاً بترفيهم وتنعيمهم بخلق الأسباب التي هي في مظان حاجاتهم وإن لم تكن في مظان الضرورة ورابعاً بتجميلهم بالمزايا والزوائد التي هي في مظنة زيتهم وهي خارجة عن ضروراتهم وحاجاتهم]

Ve üçüncü sebeb ise ya'nî muhabbetin üçüncü sebebi vechi ise o dahi şol haysiyyetledir ki sen muhsini kendi zâtınca olan ihsânı için seversin velev ki onun ihsânı sana vâsıl değildir. Ve bu gūnâ olan muhabbet hakîkaten tıbbâ'da mevcûddur, zîrâ ki sana 'âbid ve 'âdil ve halîm ve refîk bir sultânın haberi bâlig olsa ki halka mütevâzî' ve mütelattif ve merhametkâr ve halîm ve munsîf ve dâd-pîşe olup cemî'-i zîr-destânı memnûn ediyor ve kendisi aktâr-ı zemînden öyle bir kutrdadır ki be-gâyet senden ba'îd ve uzak bir mesâfedir ve dîger bir kutrdan dahi bir sitemkâr-ı âherin haberi sana bâlig olsa ki o şâh zâlim ve mütekebbir ve gayr-i sâlih ve mestûr ve şîrrîr olup zîr-destânı rencûr ve bî-huzûr ediyor o hâl ile ki o dahi senden ba'îd bir mesâfede bulunmuştur, lâ-mahâle sen kendi kalbinde ikisinin beynlerinde bir tefrika bulursun ki kendi derûnunda evvelki sultâna bir meyl bulursun ki muhabbet odur ve ikisinden bir nefret bulursun ki bugz odur, ma'a-ennehu sen evvelkisinin hayrından nâ-ümîd ve âyis ve ikincisinin şerrinden dahi emîn ve gayr-i hâifsin, çünkü ikisinin bilâdları tevaggulünden tama'ın munkatî'dir. İşte bu muhsinin hubbu dahi ancak kendisi yalnız muhsin olduğu haysiyyetledir ki sana muhsin olduğu haysiyyetle değildir ve bu hubb dahi Allâhu ta'âlânın hubbuna muktezî olup belki aslâ dîgeri mahbûb olmamaya muktezîdir meğer ki bir sebeb ile ondan müte'allik olduğu haysiyyetle ola, zîrâ ki kâffe-i mahlûkâta muhsin ve cemî'-i asnâf-ı halâyika mütefazzıl odur ki evvelâ onları 'ademden var edip icâd ve ihtirâ'larına mütefazzıl olmuştur ve sâniyen onları zarûrâtlarından olan esbâb ve a'zâ ile tekmîllerine tefaddul ve tekerrüm etmiştir ve sâlisen mezânn-ı hâcâtlarında olan esbâbın halkıyla onların ten'îm ve terfîhleri husûsuna ihsân ve imtinân etmiştir velev ki o esbâb-ı mezânn zarûrâtlarında değildir ve râbî'an zarûret ve hâcetleri hâricinde olup zînet ve ârâyîşleri mazinnesinde olan zevâid ve mezâyâ ile onları mütehammil kılmıştır.

[ومثال الضروري من الأعضاء الرأس والقلب والكبد ومثال المحتاج إليه العين واليد والرجل ومثال الزينة استقواس الحاجبين وحمرة الشفتين وتلون العينين إلى غير ذلك مما لو فات لم تنخرم به حاجة ولا ضرورة ومثال الضروري من النعم الخارجة عن بدن الإنسان الماء والغذاء ومثال الحاجة الدواء واللحم والفواكه ومثال المزايا والزوائد خضرة الأشجار وحسن أشكال الأنوار والأزهار ولذائذ الفواكه والأطعمة التي لا تنخرم بعدمها حاجة ولا ضرورة وهذه الأقسام الثلاثة موجودة لكل حيوان بل لكل نبات بل لكل صنف من أصناف الخلق من ذروة العرش إلى منتهى الفرش فإذا هو المحسن فكيف يكون غيره محسناً وذلك المحسن حسنة من حسنات قدرته فإنه خالق الحسن وخالق المحسن وخالق الإحسان وخالق أسباب الإحسان فالحب بهذه العلة لغيره أيضاً جهل محض ومن عرف ذلك لم يحب بهذه العلة إلا الله تعالى]

Ve aʿzādan zarūrī olan aʿzānın misālī ise baş ve gönül ve ciğer gibi aʿzādırlar ve insān ona muhtāc bulunduğ u aʿzānın misālī dahi göz ve el ve ayak gibi aʿzādırlar ve zīnetin misālī ise kaşların istikvāsı yaʿnī yaʿnī yay gibi mukavves olması ve dudakların kırmızılığı ve gözlerin bādem şeklinde olmaları ve sāir bu gibi ārāyiş ki geçmiş olsalar onunla bir hācet ve zarūret münharim olmazdı. Ve naʿīm-i hāriceden olan zarūrīnin misālleri yaʿnī beden-i insānın hāricinde olan niʿam-ı zarūriyyenin misālī ise su ve gızā gibi esbāb-ı zindegānī ve hayāttır. Ve dahi hācātın misālī ise dārū ve ʿilāc ve gūşt ve fevākih gibi levāzım-ı insāniyyedir. Ve mezāyā ve zevāidin misālī ise ağaçların yeşilliği ve envār ve ezhārın hüsn-i elvān u eşkālleri ve fevākih ve esmār ve etʿimenin lezāizi gibi meʿkulāt ve manzūrāt ve mahsūsāt ve melmūsāttır ki onların inʿidāmlarıyla bir hācete münʿadim olmaz ve bir zarūret hāsıl olmaz. İşte bu aksām-ı selāse her bir hayvān için mevcūddur, belki her bir nebāt ve esnāf-ı halāyıktan zirve-i ʿarştan müntehā-yı ferşe kadar muhterīʿ bulunan cemīʿ-i mahlūkātın her bir sınıfı için mevcūddur ve bu cihetle muhsin-i hakīkī odur. Ve onun dīgeri nice muhsin olabilir o hāl ile ki o muhsin onun kudreti hasenātından bir hüsndür, zīrā ki hüsnün hālıkı odur ve muhsinin hālīkı odur ve ihsānın hālīkı odur ve esbāb-ı ihsānın hālīkı odur ve buna bināen bu ʿilletle dīgerine muhabbet etmek mahz-ı cehl ü nādānīdir ve kim ki bunu bildiyse elbette Zāt-ı züʾl-celālin gayrısını bu ʿilletle kimseyi sevmez, ancak bu ʿilletle yalnız Allāhu taʿālāyı muhabbet eder.

[وأما السبب الرابع وهو حب كل جميل لذات الجمال لا لحظ ينال من وراء إدراك الجمال فقد بينا أن ذلك مجبول في الطباع وأن الجمال ينقسم إلى جمال الصورة الظاهرة المدركة بعين الرأس وإلى جمال الصورة الباطنة المدركة بعين القلب ونور البصيرة والأول يدركه الصبيان والبهايم والثاني يختص بدركه أرباب القلوب ولا يشاركونهم فيه من لا يعلم إلا ظاهراً من

الحياة الدنيا وكل جمال فهو محبوب عند مدرك الجمال فإن كان مدركاً بالقلب فهو محبوب القلب ومثال هذا في المشاهدة حب الأنبياء والعلماء وذوي المكارم السنية والأخلاق المرضية فإن ذلك متصور مع تشوش صورة الوجه وسائر الأعضاء وهو المراد بحسن الصورة الباطنة والحس لا يدركه]

Ve dördüncü sebep ise ki her bir cemîli yalnız cemâl-i zâtı için sever de ondan nâil olacak bir behre için değil, o dahi fî-mâ tekaddem beyân ettiğimiz vech üzere o hubb tıbbâ-ı beşeriyede mecbûldur ki fitrî bir hüv ve garîzedir. Ve cemâl iki kısma münkasım olur ki dîde-i baş nazarıyla idrâk olunan cemâl-i zâhire ve ʿayn-ı kalb ve nûr-ı basîret ile idrâk olunan sūret-i bātineye münkasımdır: Birinci şıkkı ise ki suver-i zâhirenin cemâlidir, sıbyân ve behâyim onu idrâk ederler. Ve ikinci şıkkı ki sūret-i bātinenin cemâlidir, onun idrâkine erbâb-ı kulûb muhtastır ki onlarla hayât-ı dünyânın zâhiri mâʿadâsını bilmeyen kesân müşâreket etmez. Ve her bir cemâl lâ-mahâle cemâlin müdriki katında mahbûbdur [20] ve eğer kalb ile müdrek olan bir cemâl ise o cemâl kalbin mahbûbudur ve bunun müşâhedede olan misâli ise enbiyâ ve ʿulemâ ve mekârim-i seniyye ve ahlâk-ı marziyye ashâbıdır, zîrâ ki sūret-i vech ve aʿzâ-ı sâirenin teşvîşiyle bu hubb mutasavverdir ve sūret-i bātinenin hüsnünden murâd dahi odur ki hiss-i zâhir onu idrâk edemez.

[نعم يدرك بحسن آثاره الصادرة منه الدالة عليه حتى إذا دل القلب عليه مال القلب إليه فأحبه فمن يحب رسول الله صلى الله عليه وسلم أو الصديق رضي الله تعالى عنه أو الشافعي رحمة الله عليه فلا يحبهم إلا لحسن ما ظهر له منهم وليس ذلك لحسن صورهم ولا لحسن أفعالهم بل دل حسن أفعالهم على حسن الصفات التي هي مصدر الأفعال إذ الأفعال آثار صادرة عنها ودالة عليها فمن رأى حسن تصنيف المصنف وحسن شعر الشاعر بل حسن نقش النقاش وبناء البناء انكشف له من هذه الأفعال صفاتها الجميلة الباطنة التي يرجع حاصلها عند البحث إلى العلم والقدرة ثم كلما كان المعلوم أشرف وأتم جمالا وعظمة كان العلم أشرف وأجمل وكذا المقدور كلما كان أعظم رتبة وأجل منزلة كانت القدرة عليه أجل رتبة وأشرف قدراً وأجل المعلومات هو الله تعالى فلا جرم أحسن العلوم وأشرفها معرفة الله تعالى وكذلك ما يقاربه ويختص به فشرفه على قدر تعلقه به فإذا جمال صفات الصديقين الذين تحبهم القلوب طبعاً ترجع إلى ثلاثة أمور]

Evet ondan sâdır ve ona dâll bulunan hüsn-i âsârıyla idrâk olunur, hattâ kalb ona delâlet ettiği vakte ona meyl eder de onu muhabbet eyler, zîrâ zât-ı sâmi-i Hazret-i Risâlet-penâhî'ye muhabbet eden veyâhüd yâr-ı gârî Sıddîk-i ekber'i veyâ İmâm Şâfî'yi muhabbet eden kimse onları hüsn-i

suver veyâhüd hüsn-i ef'âlleri için sevmez, ancak onlardan ona zâhir olan hüsn-i bâtını için onları sever ki hüsn-i ef'âlleri masdar-ı hüsn-i ef'âlleri olan hüsn-i sıfâtları üzerine delâlet etmiştir, çünkü ef'âlleri o sıfattan sâdır olan âsârdır ki o sıfât üzerine delâlet ederler, meselâ o ki musannifin tasnîfini veyâ şâ'irin hüsn-i şî'rini ve nakkâşın hüsn-i nakşını ve bennânın hüsn-i binâsını görür, ona işbu ef'âllerinden sıfât-ı cemîle-i bâtiniyyeleri açılıp keşf olunur ya'nî 'inde'l-bahs hâsılı 'ilm ve kudrete râcî' olan sıfât-ı cemîle-i bâtiniyyeleri işbu ef'âllerinden zâhir ve müstebân olur sonra ma'lûm olan şey cemâl ve 'azameti etemm ve eşref oldukça 'ilm dahi ecmel ve eşref olur ve makdûr dahi böylecedir ya'nî onun menzile ve rütbesi ecell ve a'zam oldukça o makdûra olan kudret ve istitâ'atin rütbe ve menzileti daha ziyâde ecell ve kadri daha ziyâde eşref olur. Ve ma'lûmâtın ecell ve a'zamı ancak Zât-ı zü'l-celâldir, kaldı ki lâ-cereme 'ulûmun ahsen ve eşrefi dahi Allâhu ta'âlânın ma'rifeti oldu ve kezâlik ona mütekârib ve muhtass olan şey dahi onun şerefi kezâlik onun ta'allukuna göredir ve böyle olunca sıfât-ı siddîkînin cemâli ki tab'an kulüb-ı 'avâmm ona muhabbet eder, üç emre râcî' olur:

[أحدها علمهم بالله وملائكته وكتبه ورسله وشرائع أنبيائه والثاني قدرتهم على إصلاح أنفسهم وإصلاح عباد الله بالإرشاد والسياسة والثالث تنزههم عن الرذائل والخبائث والشهوات الغالبة الصارفة عن سنن الخير الجاذبة إلى طريق الشر وبمثل هذا يحب الأنبياء والعلماء والخلفاء والملوك الذين هم أهل العدل والكرم فأنسب هذه الصفات إلى صفات الله تعالى]

Birincisi onların 'ilmleridir ya'nî Zât-ı zü'l-celâle ve onun melâike ve kütüb ve rûsûlüne ve enbiyâsının şerâyi'ine olan ma'rifet ve dânişleridir. Ve ikinci emr ki kendi nefslerinin islâhına ve irşâd ve siyâset ile 'ibâdullâhın islâhlarına olan kudretleridir. Ve üçüncü emr ki onların rezâil-i ahlâk ve habâis-i sıfât ve sünen-i hayrdan sârif ve tarîk-i şerre câzib olan şehvât-ı gâlibeden pâk ve münezzeh olmalarıdır. Ve bunun meseli ile enbiyâ ve 'ulemâ ve hulefâ ve ehl-i 'adl ve kerem olan mülûkün ve selâtîn-i fihâm muhabbet olunurlar. İşte sen bu sıfatı Allâhu ta'âlânın sıfâtına nisbet et de gör ki bu sebep ile Allâhu ta'âlâ nice ve ne sûretle muhabbete müstehakk olur.

[أما العلم فأين علم الأولين والآخرين من علم الله تعالى الذي يحيط بالكل إحاطة خارجة عن النهاية حتى لا يعزب عنه مثقال ذرة في السموات ولا في الأرض وقد خاطب الخلق كلهم فقال عز وجل ﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ بل لو اجتمع أهل الأرض والسماء على أن يحيطوا بعلمه وحكمته في تفصيل خلق نملة أو بعوضة لم يطلعوا على

عشر عشر ذلك ولا يحيطون بشيء من علمه إلا بما شاء والقدر اليسير الذي علمه الخلائق كلهم فبتعليمه علموه كما قال تعالى ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ ، عَلَّمَهُ الْبَيَانَ﴾ فإن كان جمال العلم وشرفه أمراً محبوباً وكان هو في نفسه زينة وكمالاً للموصوف به فلا ينبغي أن يحب بهذا السبب إلا الله تعالى فعلم العلماء جهل بالإضافة إلى علمه بل من عرف اعلم أهل زمانه وأجهل أهل زمانه استحال أن يحب بسبب العلم الأجهل ويترك الاعلم وإن كان الأجهل لا يخلو عن علم ما تتقاضاه معيشتة والتفاوت بين علم الله وبين علم الخلائق أكثر من التفاوت بين علم اعلم الخلائق وأجهلهم لأن الاعلم لا يفضل الأجهل إلا بعلوم معدودة متناهية يتصور في الإمكان أن ينالها الأجهل بالكسب والاجتهاد وفضل علم الله تعالى على علوم الخلائق كلهم خارج عن النهاية إذ معلوماته لا نهاية لها ومعلومات الخلق متناهية

Ve ‘ilm ise evvelîn ve âhirînin ‘ilmi Allâhu ta‘âlânın ‘ilminden nerede kalır ya‘nî nihâyetten hâric bir ihâta ve şümûlü ile cemî‘-i ma‘lûmâta muhîttir olan ‘ilm-i ilâhîden ‘ilm-i mahlûkât nerede kalır, ‘ilm-i ilâhîden semâvât ve arzda bir zerre mikdârı gâib olmaz ve ‘ilm-i mahlûkât ise mahsûr ve maksûr bir şeydir nice ona mu‘âdil gelebilir, hâlbuki Hallâk-ı cihân kâffe-i halâyika emr ü fermân buyurup muhâtaba etmiş ki *قُلِ الْوُحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا* *﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ﴾* ya‘nî “Size ‘ilminden ancak kalîl bir nesne verilmiştir” diye sarâhaten mikdârını beyân etmiştir, belki ehl-i semâvât u zemîn kâffesi bir karınca veyâ bir ba‘ûzanın tafsîlinde olan ‘ilm ve hikmetin ihâtasına birikip müctemî‘ olmuş olsalar onun ‘uşr-ı ‘aşîrine ihâta edemezler, zîrâ onun ‘ilminden, ancak onun dileyip irâdet ettiği mikdâra ihâta edebilirler ki başkasına ihâta edemezler ve cemî‘-i halâyıkın bildikleri kadr-i yesîr dahi ancak onun ta‘lîmiyle bilmişler nitekim tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki *﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ﴾* ya‘nî “İnsânı halk edip beyânı ona ta‘lîm etti.” Kaldı ki eğer ‘ilmin cemâl ve şerefi mahbûb bir emr ise [21] ve kendi nefsinde dahi onunla mevsûf bulunan kimseye zînet ve kemâl ise gerektir ki bu sebeble dahi Allâhu ta‘âlâdan gayrı dîger bir kimse muhabbet olunmaya ki onun ‘ulûmuna izâfetle ‘ulemânın ‘ilmi cehldir. Ve o ki ehl-i zamânın a‘lemîni ve ehl-i zamânın echelîni bilip anlarsa ‘âlimi bırakıp câhili ‘ilmin sebebiyle sevmek ona müstahîl olur velev ki o câhil onun ma‘îşeti ona mütekâzî bulunan ‘ilminden hâlî olmaz ve Zât-ı zü’l-celâl hazretlerinin ‘ilmi ile halâyıkın ‘ilmi beyinlerinde olan fark ve tefâvût halâyıkın a‘lem-i ‘ulemâsının ‘ilmi ile echel-i halâyıkın ‘ilmi beyinlerinde olan fark ve tefâvûtten daha ziyâde çoktur, çünkü câhile ‘âlimin efdaliyyeti, ancak ‘ulûm-ı ma‘dûde vü mütenâhiye iledir ki ona kesb ve ictihâd ile echel olan kimsenin vusûlü

17 “De ki: “Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.” İsrâ, 17/85.

18 “İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.” Rahmân, 55/3-4.

imkânı dahi mutasavverdir ve ʿilm-i ilâhînin ʿulûm-ı kâffe-i halâyika fazlı gâye ve nihâyetten hâricdir, çünkü onun maʿlûmâtının nihâyeti yoktur ve halkın maʿlûmâtı mütenehiyedir.

[وأما صفة القدرة فهي أيضاً كمال والعجز نقص فكل كمال وبهاء وعظمة واستيلاء فإنه محبوب وإدراكه لذيد حتى إن الإنسان ليسمع في الحكاية شجاعة علي وخالد رضي الله عنهما وغيرهما من الشجعان وقدرتهما واستيلاؤهما على الأقران فيصادف في قلبه اهتزازاً وفرحاً وارتياحاً ضرورياً بمجرد لذة السماع فضلاً عن المشاهدة ويورث ذلك حباً في القلب ضرورياً للمتصف به فإنه نوع كمال فانسب الآن قدرة الخلق كلهم إلى قدرة الله تعالى فأعظم الأشخاص قوة وأوسعهم ملكاً وأقواهم بطشاً وأقهرهم للشهوات وأقمعهم لخبائث النفس وأجمعهم للقدرة على سياسة نفسه وسياسة غيره ما منتهى قدرته وإنما غايته أن يقدر على بعض صفات نفسه وعلى بعض أشخاص الإنس في بعض الأمور وهو مع ذلك لا يملك لنفسه موتاً ولا حياة ولا نشوراً ولا ضرراً ولا نفعاً بل لا يقدر على حفظ عينه من العمى ولسانه من الخرس وأذنه من الصمم وبدنه من المرض ولا يحتاج إلى عد ما يعجز عنه في نفسه وغيره مما هو على الجملة متعلق قدرته فضلاً عما لا تتعلق به قدرته من ملكوت السموات وأفلاكها وكواكبها والأرض وجبالها وبحارها ورياحها وصواعقها ومعادنها ونباتها وحيواناتها وجميع أجزائها فلا قدرة له على ذرة منها وما هو قادر عليه من نفسه وغيره فليست قدرته من نفسه وب نفسه بل الله خالقها وخالق قدرته وخالق أسبابه والممكن له من ذلك ولو سلط بعوضاً على أعظم ملك وأقوى شخص من الحيوانات لأهلكه]

Ve kudret sıfatı ise o dahi kemâldir ve ʿaciz eksiklik ve noksândır ve her bir bahâ ve kemâl ve mecd ve ʿazamet ve istilâ tabʿan mahbûbdur ve onların idrâkleri lezîzdir, hattâ insân hikâyette Hazret-i ʿAlî kerremallâhu vechehu ve Hazret-i Hâlid b. el-Velîd radiyallâhu ʿanhunun ve sâirenin şecâat ve cesâret ve dilîrî ve cerâetlerinin sıfâtı ve aʿdâya savlet ve kuvvet ve kudretleri ve akrânlarına olan galebe ve istilâlarını işittikde kendi kalbinde semâʿın lezzet-i mücerredesiyle zarûrî olarak bir sallanmak ve ihtizâz ve efrâh ve irtiyâhı bulup şâdân olur ve yüzlerini görmeksizin ve hünlerini müşâhede eylemeksizin o semâʿ-ı mücerredin lezzeti kalblerinde kudretle muttasıf bulunan kimse için bir muhabbeti îrâs eder, işte bu kudret dahi bir nevʿ kemâldir. Artık sen bu insân-ı nâtüvânın kudreti Allâhu taʿâlânın kudretine nisbet et, anla ki bu ʿazîm kudret ile Allâhu taʿâlâ ne derecede mahbûb olması iktizâ eder ve yalnız bir insânın kudreti değil, cemîʿ-i mahlûkâtın kudreti Allâhu taʿâlânın kudretine nisbet eyle de arada olan fark ve tefâvütü anla ki eşhâsın kuvvetçe aʿzamı ve mülk ve saltanatça halkın en ziyâde mülkdârı ve batşça dahi cemîʿ-i mahlûkâtın en ziyâde akvâ ve tûvânâsı ve kendi şehevâtına kahr ve kamʿ ve habâis-i nefsin izâlesine

en ziyâde kudretlisi ve kendi nefesine ve dîgerinin nefslerinin siyâsetlerine kudreti müctemî olan keşânın en ziyâde 'adâletdârı onun müntehâ-yı tâb u tüvânı nereye kadar gider. Onun gâye-i kudret ve imkânı ancak o dereceye varır ki kendi nefsinin ba'zı sıfâtına ve ba'zı umûrda insin ba'zı eşhâsına gücü yetip muktedir olabilir ve ma'â-zâlik kendisi aslâ ve kat'â kendi nefesine ne ölüm ve ne de hayât ve ne de nüşûr ve ne nef' ve ne de zarra mâliktir, belki körlükten gözünü ve lâl olmaktan kendi lisânını ve sağır olmaktan kendi kulağını ve hastalıktan kendi ten ve bedenini saklayıp hıfz etmeye muktedir değildir, kendi nefsinde ve dîgerinde olarak 'ale'l-cümle onun kudretine müte'allik olup kendisi ondan 'âciz bulunduğu umûr ve mevâddın 'addine hâcet yoktur, nerede kalır ki onun kudreti ona müte'allik olamayan umûr-ı âsumâniyye ya'nî 'âlem-i melekûtta semâvât ve eflâkin ve kevâkib ve arâzî ve cibâl ve bihâr ve riyâh ve savâ'ik ve ma'âdin ve nebâtât ve hayvânâtın umûru gibi ki tedebbür ve idâreleri te'âtisinden ve cemî'i eczâsının tanzîm ve tertîbinden olan 'aczi ve onların bir zerrelere 'adem-i iktidârı şöyle dursun, kendi zâtında ve dîgerinde kâdir bulunduğu umûr ve harekâta dahi onun kudreti kendi nefsinde değildir ve nefsi ile kâim değildir, ancak Hallâk-ı cihân Cenâb-ı Yezdân'ın kudreti eseriyledir ki kendi zâtının hâlıkıdır ve onun kudretinin hâlıkıdır ve dahi esbâbının hâlıkıdır ve muktediri bulunduğu umûra dahi onun mümkinini odur, bir ba'û-zayı ya'nî bir peşşeyi en ziyâde 'azîm olan mülk ve hayvânâtta en ziyâde kavî olan bir şahs üzerine musallat kılmış olsa onu o peşşe ve sivrisinek ile ihlâk eder.

[فليس للعبد قدرة إلا بتمكين مولاه كما قال في أعظم ملوك الأرض ذي القرنين إذ قال «أَنَا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَاتَّقِنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا» فلم يكن جميع ملكه وسلطنته إلا بتمكين الله تعالى إياه في جزء من الأرض والأرض كلها مدرة بالإضافة إلى أجسام العالم وجميع الولايات التي يحظى بها الناس من الأرض غيرة من تلك المدرة ثم تلك الغيرة أيضاً من فضل الله تعالى وتمكينه فيستحيل أن يحب عبداً من عباد الله تعالى لقدرته وسياسته وتمكينه واستيلائه وكمال قوته ولا يحب الله تعالى لذلك ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم فهو الجبار القاهر والعليم القادر السموات مطويات بيمينه والأرض وملكها وما عليها في قبضته وناصية جميع المخلوقات في قبضة قدرته إن أهلكهم من عند آخرهم لم ينقص من سلطانه وملكه ذرة وإن خلق أمثالهم ألف مرة لم يعي بخلقها ولا يمسه لغوب ولا فتور في اختراعها فلا قدرة ولا قادر إلا وهو أثر من آثار قدرته فله الجمال والبهاء والعظمة والكبرياء والقهر والاستيلاء فإن كان يتصور أن يحب قادر لكمال قدرته فلا يستحق الحب بكمال القدرة سواء أصلاً]

Ve hâl bu minvâl üzere ma'lûm olunca artık [22] mevlâsının temkîni ol-

mayınca ‘abdin bir kudreti yoktur, onun kudreti, ancak mevlâsının temkîniyledir, nitekim a‘zam-ı mülûk-ı zemîn Hazret-i Zülkarneyn hakkında buyurulmuş ki ¹⁹ ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا﴾ ya‘nî “Biz ona yerde temkîn ettik ve onun temkîn-i Bârî ile olan mülk ve saltanatı ancak zemînin bir cüz’ünde idi.”, hâlbuki cemî‘-i zemîn ecsâm-ı ‘âleme izâfetle bir medere mesâbesindedir ve cemî‘-i nâs nâil oldukları cemî‘-i vilâyât dahi kıt‘a-i zemînden bir gabere mesâbesindedir sonra o gabere dahi Allâhu ta‘âlânın temkîn ve fazlındandır ve binâberîn bir ‘abdi kudret ve siyâset ve temkîn ve istilâ ve kemâl kuvveti için muhabbet olunup da Allâhu ta‘âlâ onunla muhabbet olunmamak müstahîl olur o hâl ile ki havl ve kuvvet ancak ‘alî ve ‘azîm olan Allâhu ‘azîmü’ş-şân ile, cebbâr-ı kâhîr ve ‘alîm-i kâdir odur, cemî‘-i semâvât onun yemînindedir ve cemî‘-i arz u mülkü ve onun üzerinde kâin olan cemî‘-i mahlûkâtı onun kabzasındadır ve kâffe-i halâyıkın nâsiyeleri onun kudreti kabzasındadır. Eğer onları âhirlerine kadar ‘umûmen ihlâk edip ya‘nî cemî‘-i halâyıkı ihlâk etmiş olsa onun mülk ve sultânından aslâ bir nesne eksilmez ve eğer bin kerre onların emsâllerini halk edip yaratmış olsa onların halklarıyla ona bir ‘acz ve yorgunluk hâsıl olmaz ve ihtirâ‘larında dahi ona bir fûtûr ve za‘f ve zahmet hâsıl olmaz, mâ-hasal her ne ki kudret ve her ne ki kâdir vardır, cümlesi onun kudreti âsârındandır ki onun âsârından olmayan bir kudret ve bir kâdir yoktur; cemâl ve bahâ ve ‘azamet ve kibriyâ ve kahr ve istilâ ancak onundur, kemâl-i kudreti için bir kâdirin muhabbeti mutasavver olursa aslâ kendi mâsivâsı kemâl-i kudretle hîçbir kimse muhabbete müstehakk olmaz.

[وأما صفة التنزه عن العيوب والنقائص والتقديس عن الرذائل والخبائث فهو أحد موجبات الحب ومقتضيات الحسن والجمال في الصور الباطنة والأنبياء والصديقون وإن كانوا منزهين عن العيوب والخبائث فلا يتصور كمال التقديس والتنزه إلا للواحد الحق الملك والقدوس ذي الجلال والإكرام وأما كل مخلوق فلا يخلو عن نقص وعن نقائص بل كونه عاجزاً مخلوقاً مسخراً مضطراً هو عين العيب والنقص فالكمال لله وحده وليس لغيره كمال إلا بقدر ما أعطاه الله وليس في المقدور أن ينعم بمنتهى الكمال على غيره فإن منتهى الكمال أقل درجاته أن لا يكون عبداً مسخراً لغيره قائماً بغيره وذلك محال في حق غيره فهو المنفرد بالكمال المنزه عن النقص المقدس عن العيوب]

Ve ‘uyûb ve nakâyistan tenezzüh ve rezâil ve habâyisten tekaddüs etmek dahi mücibât-ı hubb ve muktezeyât-ı hüsn ü cemâl suver-i bâtînedendir. Ve enbiyâ ve siddîkîn velev ki mesâvî ve ‘uyûb ve habâisten pāk

19 “Biz onu yer yüzünde kudret sahibi kıldık ve kendisine her konuda (amacına ulaşabileceği) bir yol verdik.” Kehf, 18/84.

ve münezzehdirler velâkin onlara kemâl-i tekaddüs ü tenezzüh mutasavver olmaz, zîrâ kemâl-i tekaddüs ü tenezzüh ancak celâl ve ikrâm sâhibi olan Melik-i hakk ve Kuddüs-ı vâhîde muhtastır. Her bir mahlûk nakstan, belki pek çok nakâyistan hâlî olmaz, hemân ‘âciz ve mahlûk ve müsahhar ve muztarr olduğu ‘ayn-ı ‘ayb u nakstır. Kaldı ki kemâl, ancak yalnız Al-lâhu ta‘âlânındır, onun dîgerine kemâl yoktur meğer ki Allâhu ta‘âlâ ona verdiği mikdâr ola, yoksa dîgerine muntehâ-yı kemâlin in‘âmı mümkün ve makdûr değildir, çünkü muntehâ-yı kemâlin ekall-i derecâtı dîgerine ‘abd-i müsahhar olmamaktır ve dîgeriyle kâim olmamaktır ve bu hâl ise Allâhu ta‘âlânın gayrısı hakkında muhâldir. İşte kemâl ile münferid ancak Bârî-yi müte‘âl’dir ki her bir nakstan pâk ve münezzeh ve her bir ‘ayb ve şeynden berî ve mukaddestir.

[وشرح وجوه القدس والتنزه في حقه عن النقائص يطول وهو من أسرار علوم المكاشفات فلا نطول بذكره فهذا الوصف أيضاً إن كان كاملاً وجماًلاً محبوباً فلا تتم حقيقته إلا له وكمال غيره وتنزهه لا يكون مطلقاً بل بالإضافة إلى ما هو أشد منه نقصاناً كما أن للفرس كمالاً بالإضافة إلى الحمار وللإنسان كمالاً بالإضافة إلى الفرس وأصل النقص شامل للكل وإنما يتفاوتون في درجات النقصان فإذاً الجميل محبوب والجميل المطلق هو الواحد الذي لا ند له الفرد الذي لا ضد له الصمد الذي لا منازع له الغني الذي لا حاجة له القادر الذي يفعل ما يشاء ويحكم ما يريد لا راد لحكمه ولا معقب لقضائه العالم الذي لا يعزب عن علمه مثقال ذرة في السموات والأرض القاهر الذي لا يخرج عن قبضة قدرته أعناق الجبابة ولا ينفلت من سطوته وبطشه رقاب القياصرة الأزلي الذي لا أول لوجوده الأبدى الذي لا آخر لبقائه الضروري الوجود الذي لا يحوم إمكان العدم حول حضرته القيوم الذي يقوم بنفسه ويقوم كل موجود به جبار السموات والأرض خالق الجماد والحيوان والنبات المنفرد بالعزة والجبروت والمتوحد بالملك والملكوت ذو الفضل والجلال والبهاء والجمال والقدرة والكمال الذي تتحير في معرفة جلاله العقول وتخرس في وصفه الألسنة الذي كمال معرفة العارفين الاعتراف بالعجز عن معرفته ومنتهى نبوة الأنبياء الإقرار بالقصور عن وصفه كما قال سيد الأنبياء صلوات الله عليه وعليهم أجمعين ”لا أحصي ثناء عليك أنت كما اثنيت على نفسك“ وقال سيد الصديقين رضي الله تعالى عنه العجز عن درك الإدراك إدراك سبحانه من لم يجعل للخلق طريقاً إلى معرفته إلا بالعجز عن معرفته]

Ve vücûh-ı tekaddüsün şerhi ve hakkında nakâyistan olan tenezzühün beyânı uzun olur da hem dahi ‘ulûm-ı mükâşefâtandır, artık biz onun zikriyle bahsimizi uzatmayız. İşte bu vâsf dahi eğer cemâl ve kemâl mahbûb olduyşa o dahi onun hakîkati ancak Zât-ı zü’l-celâle tamâm olur, zîrâ dîgerinin kemâlî ve ‘uyûb ve mesâvîden tenezzühü mutlak olamaz, ancak noksânı

ondan eşedd olan şahsa izâfetle kemâl ‘add olunur, meselâ hımâra izâfetle esbin kemâli vardır, esbe izâfetle insânın kemâli vardır, yoksa noksânın aslı kâffe-i mahlûkâta şâmilidir velâkin halâyık noksânın derecâtına mütefâvit olurlar. Kaldı ki cemîl mahbûbdur ve cemîl-i mutlak ancak niddi olmayan vâhid ve zıddı olmayan ferd ve münâzî‘i olmayan samed ve hâceti olmayan ganîdir ki dilediğine fâ‘il olan kâdir ve istediğine hükm eden hâkimdir, öyle bir hâkim ki hükmüne bir redd edici yoktur ve onun kazâsına ta‘kîb edici yoktur. Ve o ‘âlim ki onun ‘ilminden zemîn ve âsumânlarda bir zerre miskâli gâib olmaz ve o kâhîr ki onun kudreti kabzasından cebâbire a‘nâkî çıkmaz ve onun satvet ve batşından mülûk-ı kayâsirenin rikâbı kurtulmaz. Ve o ezeli ki onun vücûduna bir evvel yoktur ve o ebedî ki onun bekâsına bir âhir yoktur. Ve o vâcibü’l-vücûd ki onun hazreti etrâfına imkân-ı ‘adem dolaşmaz ve o kayyûm ki kendi nefsi ile kâimdir ve onun mâsivâsı olan her bir mevcûd dahi onunla kâimdir ki semâvât ve arzın cebbârı ve cemâd ve hayvân ve nebâtın hâlîki ve ‘izzet ve ceberût ile münferid ve mülk ve melekût ile mütevahhid olup fazl ve celâl ve bahâ ve cemâl ve kudret ve kemâlin sâhibidir ki celâl ve cemâli ma‘rifetinde ‘ukûl-i asfiyâ vü etkîyâ mütehayyir olur da onun vafında elsine-i havâss u mukarrebîn dahi lâl olur tâ ki ‘ârifinin kemâl-i ma‘rifetleri ancak ma‘rifetinden i‘tirâf-ı ‘aciz olur ve nübüvvet-i enbiyânın müntehâsı onun vafına ‘adem-i kudret ve kusûrlarının ikrârı olur, nitekim server-i enbiyâ ‘aleyhimü’s-salâtu ve’s-selâm ve’t-tahiyyât efendimiz buyurmuştur ki ²⁰ “لا أحصي ثناء عليك أنت كما أثنيت على نفسك” ya’nî “Sen kendi nefsinin üzerine ettiğin senâ gibi ben yâ Rabb, senin üzerine senâyı ihsâ edemem.” Ve server-i siddîkîn dahi buyurmuş ki “İdrâkin derkinden ‘âciz kalmak dahi idrâktir.” Hâsılı ma‘rifetinden ‘aczin i‘tirâfından gayrı kendi ma‘rifetine halkı için dîğer bir tarîk ve sebîli kılmayan Allâhu ‘azîmü’ş-şânî ben her bir şâibe-i şeyn ü noksândan tenzîh ve takdîs ve tesbîh ve temcîd eylerim, müstecmî‘-i mehâsin-i cemâl ü kemâl odur. [23]

[فليت شعري من ينكر إمكان حب الله تعالى تحقيقاً ويجعله مجازاً أينكر أن هذه الأوصاف من أوصاف الجمال والمحامد ونعوت الكمال والمحاسن أن ينكر كون الله تعالى موصوفاً بها أو ينكر كون الكمال والجمال والبهاء والعظمة محبوباً بالطبع عند من أدركه فسيحان من احتجب عن بصائر العميان غيرة على جماله وجلاله أن يطلع عليه إلا من سبقت له منه الحسنى الذين هم عن نار الحجاب مبعدون وترك الخاسرين في ظلمات العمى يتيهون وفي مسارح المحسوسات وشهوات البهائم يترددون يعلمون ظاهراً من الحياة الدنيا وهم عن الآخرة هم غافلون الحمد لله بل أكثرهم لا يعلمون فالحب بهذا السبب أقوى من الحب بالإحسان لأن

الإحسان يزيد وينقص ولذلك أوحى الله تعالى إلى داود عليه السلام ”إن أود الأوداء إلى من عبدني بغير نوال لكن ليعطي الربوبية حقها“ وفي الزبور ”من أظلم ممن عبدني لجنة أو نار لو لم أخلقجنة ولا ناراً ألم أكن أهلاً أن أطاع“ ومر عيسى عليه السلام على طائفة من العباد قد نحلوا فقالوا نخاف النار ونرجو الجنة فقال لهم مخلوقاً خفتهم ومخلوقاً رجوتهم ومر بقوم آخرين كذلك فقالوا نعبده حباً له وتعظيماً لجلاله فقال ”أنتم أولياء الله حقاً معكم أمرت أن أقيم“ وقال أبو حازم إني لأستحي أن أعبد له للثواب والعقاب فأكون كالعبد السوء إن لم يخف لم يعمل وكالأجير السوء إن لم يعط لم يعمل وفي الخبر ”لا يكونن أحدكم كالأجير السوء إن لم يعط أجراً لم يعمل ولا كالعبد السوء إن لم يخف لم يعمل“

Kāşki ben bileydim ki tahkikan hubb-ı ilāhînin imkânını inkâr edip onu mücâz kılan kimseler âyâ bu evsâf, evsâf-ı cemâl ü mehâmid ve nu'ût-ı kemâl ü mehâsin olduklarını inkâr ederler, yoksa Zât-ı zü'l-celâl bu evsâf ile mevsûf olduğuna mı inkâr eylerler veyâhüd kemâl ve cemâl ve bahâ ve 'azamet sıfâtı onları idrâk edenlerin yanlarında tab'an mahbûb olduklarına mı inkâr ederler? Ben hemân cemâl ve celâline gayreten ehl-i kurb ve ashâb-ı hüsnü mâ-'adâları muttalî' olmamak üzere görenin başâirinden muhtecib olan Zât-ı celîli tenzîh ve tesbîh ve takdîs ederim ki onun ni'met-i cemâl ü didârını nâr-ı hicâbdan müba'ad olup hüsnâyı onlara ezelde nasîb ve mukadder ve mesbûk olan siddîkân-ı 'izâm hazerâtına tahsîs etmiş ve gürûh-ı ziyânkârân dahi körlük karanlılığında mesârih-i mahsûsât içinde tâyih ve hayrân ve vâlih ve sergerdân bırakıp şehevât-ı behâimde mütereddid olarak hayât-ı dünyâdan zâhiri bilirler o hâl ile ki ahvâl-i âhiretten gâfil bulunurlar, Allâhu ta'âlâya hamd olsun. Belki onların ekserleri bilmezler ve bu sebep ile olan hubb, ihsân ile olan hubbdan akvâdır, çünkü ihsân ziyâde ve noksân olur ve onun için Allâhu ta'âlâ, Dâvûd 'aleyhi's-selâma vahy edip buyurdu ki ”إن أود الأوداء إلى من عبدني بغير نوال لكن ليعطي الربوبية حقها“ ya'nî ”Bana vüdd edenlerin en ziyâde müvidd ve muhibb ancak o kimsedir ki beni bî-nevâl 'ibâdet eder tâ ki rübûbiyyetin hakkını vere.“ Ve dahi Ze-bûr'da gelmiş ki ”من أظلم ممن عبدني لجنة أو نار لو لم أخلقجنة ولا ناراً ألم أكن أهلاً أن أطاع“ ya'nî ”Beni cennet veyâhüd nâr için 'ibâdet eden kimseden azlem kimdir? Ben cennet ve nârı yaratmamış olsaydım âyâ itâ'ate ben ehl olmaz mı idim?“ Ve 'Îsâ 'aleyhi's-selâm 'ibâddan bir tâife üzerine geçip mürûr etmiş ki onların ten ve ebdânları zebûn ve nahîf ve cesed ve bünyânları nahîf ve za'tîf olmuştur ve mücib-i hâllerini onlardan suâl ettikte onlar demişler ki ”Biz âteştten havf ve cenneti recâ ederiz“ diye cevâb vermişler ve 'Îsâ 'aleyhi's-selâm dahi onlara: ”Siz bir mahlûktan havf etmişsiniz ve bir mahlûku recâ etmişsiniz.“ Ve yine diğeri bir kavm üzerine geçtikte onlar

demişler ki “Biz onu ancak muhabbet için ve onun celâline ta‘zîm eylemek için ‘ibâdet ederiz.” Ve ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm onlara أمرت معكم الله حقاً ki “‘Antem أولياء الله حقاً معكم أمرت” “Hakkâ siz Allâhu ta‘âlânın evliyâsısınız, sizinle berâber ikâmet etmeye ben me’mûr olmuşum.” Ve dahi Ebû Hâzîm ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Ben sevâb veya ıkkâb için Allâhu ta‘âlâyâ ‘ibâdet etmekten utanıp hayâ ederim, zîrâ ki o hâlde yaramaz kul gibi olurum” ki yaramaz kul korkmadıkça efendisine hizmet etmez ve bir kâr işlemez veyâhüd ecîr-i sū’ ve yaramaz hizmetkâr gibi olurum ki onu ücreti veya bir bahşîş ve ‘atiyye verilmedikçe işlemez ya‘nî bir hizmete bakmaz. Ve dahi haberde gelmiş ki “لا يكون أحدكم كالأجير السوء إن لم يعط أجراً لم يعمل ولا كالعبد السوء إن لم يخف لم يعمل”²¹ ki hülâsa-i meâl-i ‘âlîsi: “Sizin biriniz ecîr-i sū’ gibi olmasın ki ona ücret verilmedikçe ‘amel etmez ve dahi ‘abd-i sū’ gibi olmasın ki korkmadıkça ‘amel etmez.”

[وأما السبب الخامس للحب فهو المناسبة والمشاكلة لأن شبه الشيء منجذب إليه والشكل إلى الشكل أميل ولذلك ترى الصبي يألف الصبي والكبير يألف الكبير ويألف الطير نوعه وينفر من غير نوعه وأنس العالم بالعالم أكثر منه بالمحترف وأنس النجار بالنجار أكثر من أنسه بالفلاح وهذا أمر تشهد به التجربة وتشهد له الأخبار والآثار كما استقصيناه في باب الأخوة في الله من كتاب آداب الصحبة فليطلب منه وإذا كانت المناسبة سبب المحبة فالمناسبة قد تكون في معنى ظاهر كمناسبة الصبي الصبي في معنى الصبا وقد يكون خفياً حتى لا يطلع عليه كما ترى من الاتحاد الذي يتفق بين شخصين من غير ملاحظة جمال أو طمع في مال أو غيره كما أشار إليه النبي صلى الله عليه وسلم إذ قال “الأرواح جنودٌ مجتدةٌ فما تعارف منها ائتلف وما تناكر منها اختلف” فالتعارف هو التناسب والتناكر هو التباين]

Ve beşinci sebeb ise ki münâsebet ve müşâkelet idi, o dahi sebeb-i hubb olduğu fî-mâ tekaddem vechi gösterilmiştir, çünkü şeyin şibhi lâ-mahâle ona müncezib olur ve şekl şekle elbette ziyâde meyl eder, onun için sen görürsün ki sabî sabî ile ülfet eder ve kebîr kebîre ülfet eder ve kuş dahi kendi cins ve nev‘inden olan kuşa meyl eder nitekim denilmiş ki “Kebüter bâ-kebüter bâz bâ-bâz - Koned hem-cins bâ hem-cins pervâz” ki onun nev‘inin gayrısından nefret eder. Ve ‘âlim dahi ‘âlim ile ünsiyyeti daha ziyâde çok olur ya‘nî ‘âlim ile muhterif beyinde vukû‘a gelen ünsten ziyâde ünsiyyeti olur ve dülger dahi dülgerle olan ünsü, kezâlik dülgerle olan ekincinin ünsünden daha ziyâde çok olur. İşte bu bir emrdir ki tecrîbe onunla şehâdet eder ve ahhâr ve âsâr dahi ona şehâdet eder, nitekim biz onu uhuvvet bâbında ya‘nî sohbet âdâbı kitâbında onun bahsini istiksâ etmişiz, tafsîlini

21 el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 5/2350.

ondan taleb olunsun. Ve münâsebet ber-minvâl-i muharrer muhabbetin sebebi olunca bil ki münâsebet ya'nî ba'zen zâhir bir ma'nâda olur ki sabîye olan sabînin münâsebeti gibi, zîrâ sabâvet ma'nâsında ikisi münâsib olurlar ve ba'zen dahi hafî ve nihân olur da ona ittîlâc hâsıl olmaz, nitekim iki şahs beyninde mülâhaza-i cemâl ve tama'-ı mâl olmaksızın ittîfâkî olarak görünen ittîhâd gibi, nitekim 'aleyhi's-selâm [24] efendimiz buyurmuş ki ²²“الأرواح جنودٌ مجتدةٌ فما تعارف منها ائتلف وما تناكر منها اختلف” ki hülâsa-i meâl-i münîfî: “Ervâh-ı benî âdem cünüd-ı mücennededir ki onlardan müte'âref olanlar mü'telif oldu ve o ki onlardan mütenâkir olmuş, muhtelif oldu” ki ta'ârüften murâd tenâsübdür ve tenâkürden murâd tebâyündür.

[وهذا السبب أيضاً يقتضي حب الله تعالى لمناسبة باطنة لا ترجع إلى المشابهة في الصور والأشكال بل إلى معان باطنة يجوز أن يذكر بعضها في الكتب وبعضها لا يجوز أن يسطر بل يترك تحت غطاء الغيرة حتى يعثر عليه السالكون للطريق إذا استكملوا شرط السلوك فالذي يذكر هو قرب العبد من ربه عز وجل في الصفات التي أمر فيها بالاعتناء والتخلق بأخلاق الربوبية حتى قيل “تخلقوا بأخلاق الله” وذلك في اكتساب محامد الصفات التي هي من صفات الإلهية من العلم والبر والإحسان واللطف وإفاضة الخير والرحمة على الخلق والنصيحة لهم وإرشادهم إلى الحق ومنعهم من الباطل إلى غير ذلك من مكارم الشريعة فكل ذلك يقرب إلى الله سبحانه وتعالى لا بمعنى طلب القرب بالمكان بل بالصفات]

Ve bu sebeb dahi Allâhu ta'âlânın hubbuna muktezî olur ki münâsebet-i bâtine için o muhabbeti iktizâ eder, ammâ o münâsebet suver ve eşkâl-de olan müşâbehete râcî' değildir, ancak bir ma'ânî-i bâtineye râcî'dir ki o ma'ânînin ba'zısı kütübde zikri câiz olur ve ba'zısı kütüpte tastîri câiz olmaz, belki gayretin örtüsü altında terk olunur tâ ki sâlikân-ı râh-ı kurb şurût-ı sülûkun istikmâli hengâmında ona râst gelip de tesâdüf edeler. Ve o ki kütübde zikri câiz olur, o ma'nâdır ki 'abdin Rabbisi tebâreke ve ta'âlâdan sıfâtta takarrüb etmektir ki iktidâsına emr ve irâdesi müte'allik olan sıfâtın mukâribesidir ya'nî ahlâk-ı rübûbiyyet ile mütehallık olmak şânıdır ki denilmiş ki ²³“تخلقوا بأخلاق الله” ya'nî “Siz Allâhu ta'âlânın ahlâkıyla mütehallık olunuz.” Ve ahlâk-ı ilâhî ile tahalluk etmek, sıfât-ı ilâhiyyeden olan 'ilm ve birr ve ihsân ve lutf ve ifâza-i hayr ve halka merhamet ve nasîhat ve onları hakka irşâd ve bâtıldan men' gibi mehâmid-i sıfâtın iktisâbında sa'y etmek ya'nî mekârim-i şerî'atin her bir haslet-i mahmûdesi ile mütehallık olmak ma'nâsıdır ki bu gibi sıfât-ı hamîde cem'îsi Allâhu ta'âlâyâ adamı

22 Buhârî, Ehâdisü'l-Enbiyâ 2; 4/133, no: 3336; Müslim, el-Birr ve's-Sıla 49; 4/2031, no: 2638; Müsnedu Ahmed, 13/319, no: 7935.

23 el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdisi İhyâ, 3/1475.

takrîb eder velâkin kurb-ı mekân ma'nâsıyla değil, ancak sıfât ile kurbî taleb etmek ma'nâsınadır.

[وأما ما لا يجوز أن يسطر في الكتب من المناسبة الخاصة التي اختص بها آدمي فهي التي يومئ إليها قوله تعالى ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ إذ بين أنه أمر رباني خارج عن حد عقول الخلق وأوضح من ذلك قوله تعالى ﴿إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ ولذلك أسجد له ملائكته ويشير إليه قوله تعالى ﴿يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ﴾ إذ لم يستحق آدم خلافة الله تعالى إلا بتلك المناسبة وإليه يرمز قوله صلى الله عليه وسلم ”إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ“²⁴ حتى ظن القاصرون أن لا صورة إلا الصورة الظاهرة المدركة بالحواس فشبها وجسموا وصوروا تعالى الله رب العالمين عما يقول الجاهلون علواً كبيراً وإليه الإشارة بقوله تعالى لموسى عليه السلام ”مرضت فلم تعدني“ فقال ”يا رب وكيف ذلك“ قال ”مرض عبدي فلان تعده ولو عدته وجدنتي عنده“]

Ve münâsebet-i hâssadan olup da nev'-i âdemî onunla muhtass ve kü-tübde ıstârî câiz olmayan münâsebet ise o dahi Allâhu ta'âlânın ﴿وَيَسْأَلُونَكَ﴾ ya'nî kavî-i celîli ona işâret ettiğî ma'nâdır ya'nî “Ey Muhammed, senden rûh üzerine suâl ederler, sen onlara de ki rûh benim Rabbimin emrindendir” ki bununla bir emr-i rabbânî olduğunu beyân etmiştir ki ukûl-i halkın haddinden hâric bir emr-i rabbânî olduğunu bildirmiştir. Ve bundan daha ziyâde vâzıh ve âşikâr olan emr ise işbu nass-ı celîldir ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ buyurmuş ki ﴿إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾²⁵ ya'nî “Vaktâ ki ben onu tesviye edip ona benim rûhumdan nefh ederim” demektir ve onun için melâikesini ona secde ettirdi. Ve dahi ﴿يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ﴾²⁶ kavî-i âlîsi ona işâret eyler ki Âdem 'aleyhi's-selâm hilâfeti ancak o münâsebet ile müstehakk oldu. Ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizin hadîs-i şerîfi kezâlik bu ma'nâya remz eder ki buyurmuş ki ﴿إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ﴾²⁷ ya'nî “Tahkîkan Allâhu ta'âlâ hazretleri, Âdem 'aleyhi's-selâmı kendi sûreti üzere halk etti.” Hattâ kûtâh-nazarân olan gürûh-ı kâsırîn zann ettiler ki sûret ancak havâss ile müdrek olan sûret-i zâhiredir ve bu zann-ı fâsîd ile hatâya giriftâr olup teşbîh ve tecsîme zâhib oldular ya'nî Hakk ta'âlâ ve tekaddese hazretlerinin zât-ı bî-mesîl ü bî-âdilîni tasvîr et-

24 Müsnedu Ahmed, 12/275, no: 7323; Müslim, el-Birr ve's-Sıla 32, 4/2017, no: 2612.

25 “Sana ruh hakkına soru soruyorlar. De ki: “Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir.” İsrâ, 17/85.

26 “Hani, Rabbin meleklerle şöyle demişti: “Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin.” Sâd, 38/71-72.

27 “Ona dedik ki: “Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yer yüzünde halife yaptık.” Sâd, 38/26.

28 Müsnedu Ahmed, 12/275, no: 7323; Müslim, el-Birr ve's-Sıla 32, 4/2017, no: 2612.

tiler, hâlbuki tebâreke ve ta'âlâ hazretleri cühelânın işbu kavî-i bâtullarından 'ulüvv-i kebîr ile bülend ve müte'âlîdir. Ve dahi zât-ı kibriyânın Mūsâ 'aleyhi's-selâma olan hitâb-ı celîlinin mefhûmu dahi işbu münâsebet-i hafîyyeye işârettir ki Hakk ta'âlâ Mūsâ'ya buyurmuş ki "مرضت فلم تعدني" ya'nî "Ben marîz oldum, sen beni 'iyâdet etmedin!" Ve Mūsâ "يا رب وكيف" "Ey benim Rabbim ve o nicedir?" diye suâl ettikte, Hakk ta'âlâ hazretleri "مرض عبي فلان فلم تعده ولو عدته وجدتني عنده" ya'nî "Benim filânca 'abdim marîz oldu da sen onu 'iyâdet etmedin! Sen onu 'iyâdet etmiş olsaydın beni onun yanında bulurdun" diye fermân etmiş.

[وهذه المناسبة لا تظهر إلا بالمواظبة على النوافل بعد إحكام الفرائض كما قال الله تعالى "لا يزال يتقرب العبد إلي بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ولسانه الذي ينطق به" وهذا موضع يجب قبض عنان القلم فيه فقد تحزب الناس فيه إلى قاصرين مالوا إلى التشبيه الظاهر وإلى غالين مسرفين جاوزوا حد المناسبة إلى الاتحاد وقالوا بالحلل حتى قال بعضهم أنا الحق وضل النصارى في عيسى عليه السلام فقالوا هو الإله وقال آخرون منهم تذرع الناسوت باللاهوت وقال آخرون اتحد به وأما الذين انكشف لهم استحالة التشبيه والتمثيل واستحالة الانحدار والحلل واتضح لهم مع ذلك حقيقة السر فهم الأقلون ولعل أبا الحسن النوري عن هذا المقام كان ينظر إذا غلبه الوجد في قول القائل

لازلت أنزل من وداك منزلاً ... تتحير الأبواب عند نزوله

فلم يزل يعدو في وجده على أجمة قد قطع قصبها وبقي أصوله حتى تشققت قدماه وتورمتا مات من ذلك وهذا هو أعظم أسباب الحب وأقواها وهو أعزها وأبعدها وأقلها وجوداً

Ve bu münâsebet ancak edā-yı ferâizden sonra nevâfil üzerine muvâzabet etmekle zâhir olur, nitekim Kerîm-i müte'âl bir hadîs-i kudîde buyurmuş ki "لا يزال يتقرب العبد إلي بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ولسانه الذي ينطق به" [25] ya'nî "Benim kulum bana nevâfil ile takarrüb etmekten zâil olmaz tâ ki ben onu muhabbet ederim ve çün onu muhabbet ettim, o vakt onunla müstemîc bulunduğuş sem'î ve onunla nâzır bulunduğuş basarî ve onunla nâtık bulunduğuş lisânî ben olurum." Ve bu bir yerdir ki zimâm-ı kalem ve 'inân-ı hâmeyî ondan kabz etmek lâzım gelir, zîrâ ki harâb olan nâs ancak bunda harâb oldular ki kaç fırkaya bölündüler de ba'zıları idrâk-i ma'nâsından kâsır kalıp teşbîh-i zâhire zâhib oldular ve ba'zıları isrâf ve gulüvv edip onda hadd-i itidâli tecâvüz etmekle hadd-i münâsebetten ittihâda çıktılar da hulûle kâil oldular, hattâ ba'zıları "أنا الحق" ya'nî "Hakk benim!" dedi ve tâife-i nasârâ 'İsâ 'aleyhi's-selâmda

dalâlet edip “İlâh odur!” dediler ve diğerleri “Nāsūt ve lāhūt ile mütederri‘ oldu!” dediler ve diğer bir fırkaları “Onunla müttehid oldu!” dediler. Ve o kavm ki teşbîh ve temsîl ve ittihād ve hulûl onda müstahîl olduğu onlara münkeşif ve ‘ayân ve vāzih ve müstebân oldu ve bununla berâber sırrın hakîkati dahi onlara âşikâr oldu, onlar zümre-i kalîledir. Ve ola ki Ebû Hasan-ı Nûrî bu makâmda nazar ederdi o hâlde ki bu kavî-i kâil üzerine vecd ona galebe edip kamışı kesilmiş olan tarlada seğırtip vecd etmekten zâil olmadı tâ ki ayakları çatlayıp şişmiş ve o yara ve zahmlardan müte‘essiren vefât etmiş ki o kavî bu beyt idi ki تتحير الأبواب عند ... لا زلت أنزل من ودادك منزلاً ... Ya‘nî “Ben senin vidâdından böyle bir menzile nâzil olmaktan zâil olmadım ki onun nüzûlü ‘indinde elbâb ve ‘ukûl mütehayyir olurlardı.” Ve bu sebep esbâb-ı hubbun a‘zamıdır ve hem dahi esbâbın akvâ ve e‘azz ve eb‘adıdır ki kalîlül’l-vücûd bir sebebdir.

[فهذه هي المعلومة من أسباب الحب وجملة ذلك متظاهرة في حق الله تعالى تحقيقاً لا مجازاً وفي أعلى الدرجات لا في أدناها فكان المعقول المقبول عند ذوي البصائر حب الله تعالى فقط كما أن المعقول الممكن عند العميان حب غير الله تعالى فقط ثم كل من يحب من الخلق بسبب من هذه الأسباب يتصور أن يحب غير لمشاركته إياه في السبب والشركة نقصان في الحب وغض من كماله ولا ينفرد أحد بوصف محبوب إلا وقد يوجد له شريك فيه فإن لم يوجد فيمكن أن يوجد إلا الله تعالى فإنه موصوف بهذه الصفات التي هي نهاية الجلال والكمال ولا شريك له في ذلك وجوداً ولا يتصور أن يكون ذلك إمكاناً فلا جرم لا يكون في حبه شركة فلا يتطرق النقصان إلى حبه كما لا تتطرق الشركة إلى صفاته فهو المستحق إذاً لأصل المحبة ولكمال المحبة استحقاقاً لا يساهم فيه أصلاً]

İşte esbâb-ı hubbdan ma‘lûm olan esbâb bunlardır. Ve Zât-ı zü’l-celâlin hakkında tahkikan cümleleri a‘lâ-yı derecâtta mütezâhirlerdir ki mecâz ve ednâ-yı derecât hâllerinde değillerdir ve bu haysiyyetle besâirlilerin ‘indlerinde ma‘kûl ve makbûl ancak Allāhu ta‘ālânın hubbu oldu, nitekim kör ve nâ-bînâyân katlarında hubb-ı Hudâ’nın gayrısı yalnız ma‘kûl ve makbûl oldu. Sonra işbu esbâbdan bir sebep ile kim ki halktan bir kimseyi muhabbet eder, mutasavver olur ki diğerini dahi bu sebebe olan müşâreketi için hubb ede ve şirket ise muhabbette noksândır ve kemâlinden bir gazz-ı ‘ayndır ki makbûl ve mutasavver bir muhabbet sayılmaz, nitekim nazmen denilmiş ki

تركت حبيب القلب لا عن ملالة... ولكن جنى ذنبا يؤول الى الترك
اراد شريكا في المحبة بيننا... وإيمان قلبي لا يميل الى الشرك

Ve ma'ûlumdur ki cihânda bir vasf ile hîçbir kimse münferid ve yektâ olmaz illâ ki o vasfta onun bir şerki vardır veyâhüd onun vücûdu mümkin ve mutasavverdir meğer ki Bârî ta'âlâ ola, zîrâ ki Hudâ-yı müte'âl bu sıfât ile mevsûf olup ve bu sıfât ise nihâye-i cemâl ü kemâldir ki bu sıfâtta vücûden bir şerki yoktur ve vücûdunun imkânı dahi mutasavver olmaz ve bu haysiyyetle onun hubbunda bir şirk ve ortaklık olmaz ve onun hubbuna noksân tetarruk etmez, nitekim onun sıfâtına şirket tetarruk etmez. Kaldı ki muhabbete müstehakk ancak odur, çünkü asl-ı muhabbettir ve kemâl-i muhabbet için istihkâk vardır ki aslâ onda müsâhemetin imkânı olmaz.

Beyânu Enne Eccelle'l-Lezzâti ve A'lâhâ Ma'rifetullâhi Ta'âlâ

[بيان أن أجل اللذات وأعلاها معرفة الله تعالى]

[بيان أن أجل اللذات وأعلاها معرفة الله تعالى والنظر إلى وجهه الكريم وأنه لا يتصور أن لا يؤثر عليها لذة أخرى إلا من حرم هذه اللذة اعلم أن اللذات تابعة للإدراكات والإنسان جامع لجملة من القوى والغرائز ولكل قوة وغريزة لذة ولذتها في نيلها المقتضي طبعها الذي خلقت له فإن هذه الفرائض ما ركبت في الإنسان عبثاً بل ركبت كل قوة وغريزة لأمر من الأمور هو مقتضاها بالطبع فغريزة الغضب خلقت للنشفي والانتقام فلا جرم لذتها في الغلبة والانتقام الذي هو مقتضى طبعها وغريزة شهوة الطعام مثلاً خلقت لتحصيل الغذاء الذي به القوام فلا جرم لذتها في نيل هذا الغذاء الذي هو مقتضى طبعها وكذلك لذة السمع والبصر والشم في الإبصار والاستماع والشم فلا تخلو غريزة من هذه الغرائز عن ألم ولذة بالإضافة إلى مدركاتهما فكذا في القلب غريزة تسمى النور الإلهي لقوله تعالى ﴿أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ﴾ وقد تسمى العقل وقد تسمى البصيرة الباطنة وقد تسمى نور الإيمان واليقين ولا معنى للاشتغال بالأسامي فإن الاصطلاحات مختلفة والضعيف يظن أن الاختلاف واقع في المعاني لأن الضعيف يطلب المعاني من الألفاظ وهو عكس الواجب]

Ve lezzâtın eccl ve a'lâsı Zât-ı zü'l-celâlin ma'rifeti ile vech-i kerîmin nazar ve müşâhede-i olduğu ve bu lezzetten mahrûm olmayan kimse-nin 'indinde diğeri bir lezzetin îsârı mutasavver olmadığı beyânı ise o dahi işte bu mebhastır. Şöyle ki sen bil ve âgâh ol ki lezzât idrâkâtâ tâbî'lerdir ve insân ise kuvâ ve garâizden bir cümleye câmi'dir ki her bir kuvvet ve garîzenin birer lezzeti vardır ve lezzeti ancak muktezâ-yı tab'ının neyli hâ-lindedir ya'nî ona mahlûk bulunduğu hûyun muktezâsına vusûl bulup da

muvâfıkı bulunan muktezâ-yı tab'ının neyli katındadır, zîrâ ki bu garâiz ve tıbbâcî abes ve beyhûde olarak insânda mürekkeb olmamıştır, ancak her bir kuvve ve garîze bi't-tab' onun muktezâsı olan emre mürekkeb olmuştur. Ez-cümle hışm ve gazabın garîzesi teşeffî ve intikâm için halk olunmuştur ve bî-reyb ü şekk onun lezzeti muktezâ-yı tab'ı olan intikâm ve galebedir. Ve şehvet-i ta'âm dahi meselâ mucib-i kıvâm-ı beden olan gızânın tahsîli için halk olunmuş ve bî-iştibâh onun lezzeti muktezâ-yı tab'ı olan gızânın neyli iledir. Ve sem' ve basar ve şemmin lezzetleri dahi ebsâr ve istimâc ve şemmedir, mâ-hasal işbu garâizden bir garîzenin onun müdrikâtına izâfetle bir elem ve lezzetten hâlî olmaz, İşte bunun gibi gönülde dahi bir garîze vardır ki [26] “nûr-ı ilâhî” denilir, çünkü tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki ³⁰ ﴿أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ﴾ ve dahi “akl” tesmiye olunur ve ba'zen “basîret-i bâtine” tesmiye olunur ve ba'zen “nûr-ı îmân” ve “yakîn” tesmiye olunur. Ve esmâ ile iştigâl etmekliğin bir ma'nası yoktur, zîrâ ki istilâhât muhtelifedir ve zebûn ve za'îf olan kimse zann eder ki ihtilâf ma'ânîde vâkî'dir, çünkü şahs-ı za'îf elfâzdan ma'ânîyi talep eder, hâlbuki vâcibin aksidir.

[فالقلب مفارق لسائر أجزاء البدن بصفة بها يدرك المعاني التي ليست متخيلة ولا محسوسة إدراكه خلق العالم أو افتقاره إلى خالق قديم مدبر حكيم موصوف بصفات إلهية ولنسم تلك الغريزة عقلاً بشرط أن لا يفهم من لفظ العقل ما يدرك به طرق المجادلة والمناظرة فقد اشتهر اسم العقل بهذا ولهذا ذمه بعض الصوفية وإلا فالصفة التي فارق الإنسان بها البهائم وبها يدرك معرفة الله تعالى أعز الصفات فلا ينبغي أن تدم وهذه الغريزة خلقت ليعلم بها حقائق الأمور كلها فمقتضى طبعها المعرفة والعلم وهي لذتها كما أن مقتضى سائر الغرائز هو لذتها]

Ve bu bâbda kalb bedeninin eczâ-yı sāiresine mütehayyile ve mahsûse olmayan ma'ânîyi idrâk eden sıfatla müfârakat eder ki halk-ı âlemin idrâki veyâhüd sıfât-ı ilâhiyye ile mevsûf olan hakîm ve müdebbir ve kadîm ve hâlîka âlemin halkı iftikârının idrâki gibi. Mâ-hasal biz bu garîzeyi 'akl tesmiye edelim o şart ile ki 'aklın lafzından turuk-ı mücâdele vü münâzara-yı idrâk eden şey mefhûm olmaya, zîrâ ki lafz-ı 'akl bu ma'nâ ile müştehir olmuştur ve onun için ba'zı sūfiyye zemm etmiştir, yoksa o sıfat ki insân onunla behâime müfârakat eder ve onunla Allâhu ta'âlâyı bilir ve sıfâtının e'azzını anlar, nice zemm olunur? Ve bu garîze ile kâffe-i umûrun hakâyı-kını bilir, zîrâ ki tab'ın muktezâsı ma'rifet ve 'ilmdir ve lezzeti dahi odur, nitekim garâiz-i sāirenin muktezâları onların lezzâtıdır.

30 “Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir?” Zümer, 39/22.

[وليس يخفى أن في العلم والمعرفة لذة حتى إن الذي ينسب إلى العلم والمعرفة ولو في شيء خسيس يفرح به والذي ينسب إلى الجهل ولو في شيء حقير يغتم به وحتى أن الإنسان لا يكاد يصبر عن التحدي بالعلم والتمدح به في الأشياء الحقيرة فالعالم باللعب بالشطرنج على خسته لا يطيق السكوت فيه عن التعليم وينطلق لسانه بذكر ما يعلمه وكل ذلك لفرط لذة العلم وما يستشعره من كمال ذاته به فإن العلم من أخص صفات الربوبية وهي منتهى الكمال ولذلك يرتاح الطبع إذا أثني عليه بالذكاء وغزارة العلم لأنه يستشعر عند سماع الثناء كمال ذاته وكمال علمه فيعجب بنفسه ويلتذ به ثم ليست لذة العلم بالحراثة والخيطة كلذة العلم بسياسة الملك وتدبير أمر الخلق ولا لذة العلم بالنحو والشعر كلذة العلم بالله تعالى وصفاته وملائكته وملوكوت السموات والأرض بل لذة العلم بقدر شرف العلم وشرف العلم بقدر شرف المعلوم حتى إن الذي يعلم بواطن أحوال الناس ويخبر بذلك يجد له لذة وإن جهله تقاضاه طبعه أن يفحص عنه]

Ve hafî nihân değildir ki 'ilm ve ma'rifette dahi lezzet vardır, hattâ o ki 'ilm ve ma'rifete müntemî ve mensûb olur velev ki hasîs bir şeyde ola, onunla şādân olur ve o ki cehl ve nādānîye nisbet olunur velev ki hakîr bir şeyde ola onunla mugtemm ve kaygılı olur, hattâ insân 'ilm ile iddî'â ve tehdâdî edip onunla temedduh etmekten sabr etmeye yaklaşılamaz velev ki eşyâ-yı hakîrenin 'ilminde ola, zîrâ şatrancın oyununa 'âlim olan zât hisseti üzerine 'ilmini ketm etmeye sabr edemez de onda ta'lîm etmekten sükût etmeye tâkat getiremez de bildiği nesnenin zikri ile onun lisânı müntalık olur. Ve bu ahvâlin cem'îsi 'ilmin lezzeti fartı için ve onunla zâtının kemâ-linden istiş'âr ettiği hâl içindir, zîrâ ki 'ilm sıfât-ı rûbûbiyyenin ehassıdır ve kemâlin müntehâsıdır ve onun için insân zekâ ve fitnat ve kesret-i 'ilm ü ma'rifet ile memdûh olduğu vakte onun tab'ı mürtâh olur, çünkü medh ve senânın istimâ'ında zâtının kemâlini istiş'âr eder ve 'ilmin kemâlini bilir de nefsi ile 'ucb eder ve onunla mültezz olur. Ve ekincilik ve terzilik 'ilmi lezzeti siyâset-i mülk ve emr-i halk tedbîrinin 'ilmi lezzeti gibi değildir ve nahv ve şîr 'ilmlerinin lezzeti Allâhu ta'âlânın 'ilmi ile onun sıfât ve melâikesinin 'ilmi ve melekût-ı semâvât u arzın 'ilmi lezzeti gibi değildir, belki 'ilmin lezzeti 'ilmin şerefi mikdârına göredir ve 'ilmin şerefi dahi ma'lûmun şerefi mikdârıncadır, hattâ o ki ahvâl-i nâsın bevâtınını bilip onunla haber veren kimse ona bir lezzet bulur ve eğer onu bilmeyip ondan bî-haber kalırsa onun tab'ı onu tekâzî edip ister de üzerine tefahhus etmeye dahi onu sevk eder.

[فإن علم بواطن أحوال رئيس البلد وأسرار تدبيره في رياسته كان ذلك ألدّ عنده وأطيب من علمه بباطن حال فلاح أو حائك فإن اطلع على أسرار الوزير وتدبيره وما هو عازم عليه في

أمور الوزارة فهو أشهى عنده وألذ من علمه بأسرار الرئيس فإن كان خبيراً بباطن أحوال الملك والسلطان الذي هو المستولى على الوزير كان ذلك أطيب عنده وألذ من علمه بباطن أسرار الوزير وكان تمدحه بذلك وحرصه عليه وعلى البحث عنه أشد وجه له أكثر لأن لذته فيه أعظم فهذا استبان أن ألذ المعارف أشرفها وشرفها بحسب شرف المعلوم فإن كان في المعلومات ما هو الأجل والأكمل والأشرف والأعظم فالعلم به ألذ العلوم لا محالة وأشرفها وأطيبها وليت شعري هل في الوجود شئ أجل وأعلى وأشرف وأكمل وأعظم من خالق الأشياء كلها ومكملها ومزينها ومبدئها ومعيدها ومدبرها ومرتبها]

Ve eğer reîs-i beldenin bevâtın-ı ahvâlini bilip ri'yâsetinde olan tedbîrînin esrârını bildiyse onun lezzeti onun yanında hâl-i felâhın bâtını 'ilminden veyâhüd çulhacının bâtın-ı hâli 'ilminden daha ziyâde tatlı ve elezz ve hoş ve tayyib olur. Ve eğer vezîrin esrâr ve tedbîrine ve umûr-ı vizârette ona 'âzîm bulunduğu harekâtına muttali' olup âgâh olduyse o 'ilm ve itilâc onun 'indinde esrâr-ı reîsin 'ilminden daha ziyâde eşhâ ve elezz ve ahlâdır. Ve eğer vezîr üzerine müstevlî bulunan sultân ve melikin ahvâl-i bâtınıyye ve hafıyyesine haberdâr olup vâkîf olduyse o 'ilm ve ahbâr onun 'indinde esrâr-ı vezîrin bâtını 'ilminden daha ziyâde hoş ve tatlı ve elezz olur ve onunla nefsinin sitâyîş ve temedduhu ve ona hırsı ve ondan bahs etmeye olan tama' ve râğbeti daha ziyâde katı ve eşedd ve ona vüdd ve muhabbeti daha ziyâde evfer ve ekser olur, çünkü bununla olan lezzeti daha ziyâde a'zam olur. Ve bununla zâhir ve müstebân oldu ki ma'râifin elezzi onların eşrefidir ve şerefi dahi ma'lûmun şerefine göredir ki ma'lûmâtta bir ecell ve ekmel ve eşref ve a'zam bir ma'lûm var ise lâ-mahâle o ma'lûm ile olan lezzet-i 'ulûmun cemî-i lezzâtından daha ziyâde hoş ve elezz ve eşref ve atyebidir. [27] Ve kâşki ben bileydîm ki âyâ vücûdda kâffe-i eşyânın hâlîki ve mükemmil ve mürettibi ve müzeyyin ve mühezzibi ve mübdi' ve mu'îd ve müdebbiri olan zâtta daha ziyâde bir celîl ve şerîf ve kâmil ve a'zam bir kimse var mıdır?

[وهل يتصور أن تكون حضرة في الملك والكمال والجمال والبهاء والجلال أعظم من الحضرة الربانية التي لا يحيط بمبادي جلالها وعجائب أحوالها وصف الواصفين فإن كنت لا تشك في ذلك فلا ينبغي أن تشك في أن الإطلاع على أسرار الربوبية والعلم بترتب الأمور الإلهية المحيطة بكل الموجودات هو أعلى أنواع المعارف والاطلاعات وألذها وأطيبها وأشهاها وأحرى ما تستشعر به النفوس عند الاتصاف به كمالها وجمالها وأجدر ما يعظم به الفرح والارتياح والاستبشار وبهذا تبين أن العلم لذيد وأن ألذ العلوم العلم بالله تعالى وبصفاته وأفعاله وتدبيره في مملكته من منتهى عرشه إلى تخوم الأرضين]

Ve mülk ve kemâl ve bahâ ve cemâl ve kibriyâ ve celâlde âyâ Hazret-i

Rabbâniyye'den a'zam bir hazret mutasavver olur mu ya'nî mebâdî-i celâl ve 'acâib-i ahvâline vâsıfların vasfı ihâta edemeyen Hazret-i Rabbânî'den a'zam celâlli ve bahâlî ve cemâlli ve kemâlli bir mülkdârın tasavvuru mümkün midir? Ve eğer buralarda sen şekk etmez isen esrâr-ı rübûbiyyetin ittılâ'ıyla kâffe-i mevcûdâta muhîr olan umûr-ı ilâhiyyenin terettübü 'ilmi envâ'-ı ma'ârif ve ittılâ'âtın a'lâsı olduğuna ve cümlelerin elezz ve atyeb ve eşhâsı olduğuna dahi senin şekk etmemekliğinin gerektir ve bununla ittisâfında nüfûs-ı beşeriyyenin cemâl ve kemâllerini derk ve istiş'âr ve hüsne olan 'alâmâtın en ziyâde ahrâsı olup onunla nüfûsun ferah ve şâdî ve irtiyâc ve istibşârının mezîd-i kesret ü vefret ve 'azamet-i kâbiliyyet ve liyâkat ve sezâlîği daha ziyâde çok idüğüne dahi şekk ve şübhe etmemek lâzımdır. İşte bununla zâhir ve müstebân oldu ki 'ilm lezzîdir ve 'ulûmun en ziyâde elezzî ancak Allâhu ta'âlâ ile onun sıfâtı 'ilmi ve müntehâ-yı 'arşından tâ tohm-ı zemîne kadar memleketi tedbîrinde olan ef'âlinin ma'rifet ve 'ilmi-dir.

[فينبغي أن يعلم أن لذة المعرفة أقوى من سائر اللذات أعني لذة الشهوات والغضب ولذة سائر الحواس الخمس فإن اللذات مختلفة بالنوع أولاً كمخالفة لذة الوقاع للذة السماع ولذة المعرفة للذة الرياسة وهي مختلفة بالضعف والقوة كمخالفة لذة الشبق المغتلم من الجماع للذة الفاتر للشهوة وكمخالفة لذة النظر إلى الوجه الجميل الفائق الجمال للذة النظر إلى ما دونه في الجمال وإنما تعرف أقوى اللذات بأن تكون مؤثرة على غيرها فإن المخير بين النظر إلى صورة جميلة والتمتع بمشاهدتها وبين استنشاق روائح طيبة إذا اختار النظر إلى الصورة الجميلة علم أنها ألد عنده من الروائح الطيبة وكذلك إذا حضر الطعام وقت الأكل واستمر اللاعب بالشطرنج على اللعب وترك الأكل فيعلم به أن لذة الغلبة في الشطرنج أقوى عنده من لذة الأكل فهذا معياً صادق في الكشف عن ترجيح اللذات]

Gerektir ki lezzet-i ma'rifet lezzât-ı sāireden akvâ biline ya'nî lezzet-i 'ilm ü ma'rifet lezzet-i şehvet ü gazab ve havâss-ı hamsın lezzât-ı sāire-sinden daha ziyâde akvâ olduğunu muhakkak bilsin, zîrâ ki lezzât-ı insāniyye evvelâ nev' ile muhtelifdir, meselâ lezzet-i vikâ ile lezzet-i semâ gibi ki birbirine benzemezler ve lezzet-i ma'rifet ile lezzet-i ri'yâset gibi kezâlik muhtelif olup yekdîğerine müşâbehet etmezler. Ve sāniyen za'f ve kuvvetle muhtelif olur ki galebe-i şehvete giriftâr olan kimsenin cimâ'-dan olan lezzeti ile za'tîfû'l-bünyân ve fâtirü's-şehvet ve kalîlû'l-bâh olan kimsenin cimâ' ile olan lezzeti tefâvütü gibi ve fâikû'l-cemâl olan dilberin nazra-i dîdârı lezzeti ile cemâlde onun mâ-dûnu bulunan cemîlû'l-vech olan dilber yâ dîdârının lezzetleri tefâvütü gibidir ki kuvvette muhtelifdir ve lezzâtın yekdîğerlerine olan tefâvüt-i kuvvet ve ihtilâf-ı te'sîrâtı ancak

İsâr ve rûchâniyyet vukû'uyla bilinir, zîrâ ki sûret-i cemîlenin nazar ve müşâhadesiyle mütemetti' olmak ile revâiyih-i tayyibenin istinşâk ve istiş-mâmı beyinlerinde mütehayyir olan kimse kendisi sûret-i cemîlenin rû'yeti tercîh ve ihtiyâr edip revâiyih-i tayyibenin şemmini tercîh etmezse o İsâr ve tercîhiyle ma'ûlûm olur ki onun yanında nazar-ı vech-i hasîn lezzeti eşedd ve akvâdır ki revâiyih-i tayyibe istinşâkının lezzetinden daha ziyâde tatlı ve lezîzdir. Ve kezâlik ta'âm dahi hâzır olup da yemek vaktinde şatranc ile oynayan kimse la'ib-i şatranc üzerine devâm ve istimrâr edip de yemeği terk ederse kezâlik onunla anlaşılıp ma'ûlûm olur ki şatranca galebe etmek lezzeti yanında yemek lezzetinden daha ziyâde akvâdır. İşte tercîh-i lezzât-tan keşf etmekte işbu mîzân-ı sâdık bir mi'câyıdır.

[فنعود ونقول اللذات تنقسم إلى ظاهرة كلذة الحواس الخمس وإلى باطنة كلذة الرياسة والغلبة والكرامة والعلم وغيرها إذ ليست هذه اللذة للعين ولا للأنف ولا للأذن ولا للمس ولا للذوق والمعاني الباطنة أغلب على ذوي الكمال من اللذات الظاهرة فلو خير الرجل بين لذة الدجاج السمين واللوزنج وبين لذة الرياسة وقهر الأعداء ونيل درجة الاستيلاء فإن كان المخير خسيس الهمة ميت القلب شديد النهمة اختار اللحم والحلاوة وإن كان على الهمة كامل العقل اختار الرياسة وهان عليه الجوع والصبر عن ضرورة القوت أياماً كثيرة فاخياره للرياسة يدل على أنها ألدّ عنده من الطعومات الطيبة نعم الناقص الذي لم تكمل معانيه الباطنة بعد كالصبي أو كالذي ماتت قواه الباطنة كالمعتوه لا يبعد أن يؤثر لذة المطعومات على لذة الرياسة وكما أن لذة الرياسة والكرامة أغلب اللذات على من جاوز نقصان الصبا والعته فلذة معرفة الله تعالى ومطالعة جمال حضرة الربوبية والنظر إلى أسرار الأمور الإلهية ألدّ من الرياسة التي هي أعلى اللذات الغالبة على الخلق وغاية العبارة عنه أن يقال "فلا تعلم نفس ما أخفي لهم من قرة أعين وأنه أعد لهم ما لا عيّن رأّت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر" وهذا الآن لا يعرفه إلا من ذاق اللذتين جميعاً فإنه لا محالة يؤثر التبتل والتفرد والفكر والذكر وينغمس في بحار المعرفة ويترك الرياسة ويستحقر الخلق الذين يرأسهم لعلمه بفناء رياسته وفناء من عليه رياسته وكونه مشوباً بالكدورات التي لا يتصور الخلو عنها وكونه مقطوعاً بالموت الذي لا بد من إتيانه مهما أخذت الأرض زخرفها وازينت وظن أهلها أنهم قادرون عليها]

Artık biz dönüp deriz ki lezzât-ı insâniyye iki nev'e münkasım olurlar: Bir nev'i zâhiredir ki havâss-ı hamsın lezzâtı gibi ve dîğer nev'i bâtiniyyedir ki lezzet-i riyâset ve galebe ve kerâmet ve 'ilm ve dîğerlerin lezzâtı gibidir, zîrâ ki bu denli olan lezzât göz ve burun ve kulak ve lems ve zevkin lezzâtı değîllerdir. Ve lezzet-i ma'ânî-i bâtîne ise kemâllilerin üzerlerine lezzât-ı zâhireden daha ziyâde gâlibdir, meselâ bir kimse semiz tavuk ve levzîne helvâsı ile riyâset ve kahr-ı a'câ ve neyl-i derece-i istîlâ beyinlerinde muhayyir olmuş [28] olsa o şahs-ı muhayyir eğer hissetli himmet ve

mürde-dil ve şerîhü'n-nefs ve şedîdü'n-nehme bir adam ise gûşt ile helvâyı ihtiyâr eder ve eğer bülend-himmet ve kâmilü'l-akl bir adam ise riyâseti ihtiyâr eder ve eyyâm-ı kesîrede zarûret-i kût üzerine sabr edip cû'un elemine tahammül etmek ona sehl ve kolay gelir. Ve riyâsete ihtiyârı delâlet ede ki onun 'inde riyâsetin lezzeti mat'ûmât-ı tayyibenin lezzâtından daha ziyâde hoş ve tatlıdır. Evet, ma'ânî-i bâtınıyyesi tekmîl olmayan eksik ve nâkıs olan şahs-ı sabî ve ma'tûh gibi 'add olunur veyâhüd kuvâ-yı bâtınıyyesi ölmüş olan bunamış sayılır ve bu gibi nâkıs kimse ba'îd değildir ki mat'ûmâtın lezzetini riyâsetin lezzeti üzerine îsâr ve tercîh eyleye ve bunun gibi noksân-ı sıbâ ve 'atehi tecâvüz eden kâmilin yanında riyâset ve kerâmetin lezzeti aaleb-i lezzât olduğu gibi Zât-ı zü'l-celâlin ma'rifeti ve hazret-i rübübiyyetin cemâli mütâla'ası ve umûr-ı ilâhiyyenin esrârı nazarı halka gâlib olan lezzâtın a'lâsı olan riyâsetin lezzetinden daha ziyâde a'zamdır ve ondan gâye-i 'ibâret odur ki onun hakkında denilir ki *فلا تعلم* "نفس ما أخفي لهم من قرة أعين وأنه أعد لهم ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر" "Hiçbir melek ve nebî bilmez ki o yataklarını terkle 'ibâdet edenler için gizli ne ni'metler vardır ki onunla gözler rûşen olur." Ve dahi denilir ki "Bu 'âriflere bir göz görmediği ve bir kulak işitmediği ve bir beşerin kalbine hutûr etmediği ni'amı âmâde kılmıştır." Ve bunu ancak şol iki ni'meti cem'ân tadıp zevk eden kimse bilir, çünkü onları zevk eden kimse lâ-mahâle tebettül ve tazarru' ve teferrüd ve tefekkür ve zikri îsâr eder de ma'rifet deryâsına dalar ve riyâseti terk eder ve reîsleri bulunduğu kesânı terk eder, çünkü bilir ki onun şol riyâseti fânîdir ve reîsleri bulunduğu kavm ve cemâ'at dahi fânîdirler ve zâtı ondan hulüvvü mutasavver olmayan gumûm ve ekdâr ile karışiktır ki o kûdürâtan tehî ve hâlî kalması kâbil değildir ve kendisi ityânı lâbüdd olan ölüm ile munkatı' olup ya'nî her ne vakt ki yer kendi zuhrufunu alır da zînetlenip bezelendi ve onun ehli onlara kâdir olduklarını zann ettilerse o vakte onun gelmesi lâbüdd olan ölüm ile kendisi kesilip munkatı' olacağını bilir.

أفستعظم بالإضافة إليها لذة معرفة الله ومطالعة صفاته وأفعاله ونظام مملكته من أعلى العليين إلى أسفل السافلين فإنها خالية من المزاحمات والمكدرات متسعة للمتواردين عليها لا تضيق عنهم بكبرها وإنما عرضها من حيث التقدير السموات والأرض وإذا خرج النظر عن المقدرات فلا نهاية لعرضها فلا يزال العارف بمطالعتها في جنة عرضها السموات والأرض يرتع في رياضها ويقطف من ثمارها ويكرع من حياضها وهو آمن من انقطاعها إذ ثمار هذه الجنة غير مقطوعة ولا ممنوعة ثم هي أبدية سرمدية لا يقطعها الموت إذ الموت لا يهدم محل معرفة الله تعالى ومحلها الروح الذي هو أمر رباني سماوي وإنما الموت بغير أحوالها ويقطع

شواغلها وعوائقها ويخليها من حبسها فأما أن يعدمها ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ﴾ ولا تظنن أن هذا مخصوص بالمقتول في المعركة فإن للعارف بكل نفس درجة ألف شهيد]

Ve ona izâfetle Zât-ı zü'l-celâlin ma'rifetini ve onun sıfâtını ve a'lâ-yı 'illiyîyinden esfel-i sâfilîne kadar memleketinin nizâmıyla onun ef'âlini istîzâm eder, zîrâ ki müzâhamelerden hâlî ve mükedderâtan vârestedir, ona mütevârid bulunanlara müttesi' olup onun kibriyle onlara bir darlık ve taz-yîk yoktur ve min haysü't-takdîr onun 'arzı semâvât ve arzdır ve eğer mukadderâtan nazar çıkıp hâric olduysa onun 'arzına bir nihâyet yoktur. Ve mütâla'asıyla merd-i 'ârif 'arzı semâvât ve arz olan cennette meşgûl olup ki onun mütâla'asından zâil olmaz, hemîşe riyâzında ta'ayyüş edip onun semerelerinden iktitâf eder ve onun havzlarından içip mütena'ım olur ve onun inkitâsından emîn olur, çünkü işbu cennetin esmârı ne maktû'a ve ne de memnû'adır ki ebedî ve dâimî olarak ebedî ve sermedîdir, ölüm onu kesmez, çünkü ölüm ma'rifet-i ilâhiyyenin mahallini yıkıp hedm etmez ve ma'rifet-i ilâhiyyenin mahalli rûhtur ve rûh emr-i semâvî vü rabbânîdir, ölüm ancak onun ahvâlini tagyîr eder ki onun şevâgıl ve 'avâyıkını kat' eder de onu cinsinden hâlî eder, yoksa onu 'adem etmez. Sen görmedin ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ Kelâm-ı kadîminde buyurmuş ki ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ﴾³¹ ya'nî "Sıdk-ı niyyetle fî-sebîlilâh katl olanları siz emvât zann etmeyin, belki onlar Rabbleri 'indinde dirilerdir ve Al-lâhu ta'âlâ fazl ve kereminden onlara verdiği şeref ve ni'metten ferah ve meserrette olarak cennet meyveleriyle rızıklanırlar." Ve katl olunmayıp kendilerden sonra kalan ihvânlarına kendilerinin nâil oldukları devletlerinde kat'â havf ve hüzn olmadığını tebşîr ve ta'rîf etmek isterler ve bunu ma'reke-i gazâda maktûl bulunanlara mahsûs sanma, zîrâ ki her bir nefste 'ârif için bin şehîdin derecesi vardır ya'nî evliyâullâh olan 'ârifîne dahi bu fazl ve ihsân mebzûl ve râyegândır.

[وفي الخبر "إن الشهيد يتمنى في الآخرة أن يرد إلى الدنيا فيقتل مرة أخرى لعظم ما يراه من ثواب الشهادة وإن الشهداء يتمنون لو كانوا علماء لما يرونه من علو درجة العلماء" فإذا جميع أقطار ملكوت السموات والأرض ميدان العارف يتبوأ منه حيث يشاء من غير حاجة إلى أن يتحرك إليها بجسمه وشخصه فهو من مطالعة جمال الملكوت في جنة عرضها السموات

والأرض وكل عارف فله مثلها من غير أن يضيق بعضهم على بعض أصلاً إلا أنهم يتفاوتون في سعة منتزهاتهم بقدر تفاوتهم في اتساع نظرهم وسعة معارفهم وهم درجات عند الله ولا يدخل في الحصر تفاوت درجاتهم فقد ظهر أن لذة الرياسة وهي باطنة أقوى في ذوي الكمال من لذات الحواس كلها وأن هذه اللذة لا تكون لبهيمية ولا لصبي ولا لمعتوه وأن لذة المحسوسات والشهوات تكون لذوي الكمال مع لذة الرياسة ولكن يؤثرون الرياسة]

”إن الشهيد يتمنى في الآخرة أن يرد إلى الدنيا فيقتل مرة أخرى لعظم Haberde gelmiş ki ما يراه من ثواب الشهادة وإن الشهداء يتمنون لو كانوا علماء لما يروونه من علو درجة العلماء“³² ki hülāsa-i meāl-i münîfi: “Tahkikan şehiden vefât eden kimse âhirette temennî edip ister ki bir dahi dünyâya dönüp de bir dahi fî-sebîlillâh gazâda katl oluna. Ve bu sûrette olan taleb ve temennâsı ancak şehâdet için ihsân buyurulan sevâbın ‘izamındandır. Ve tahkikan zümre-i şühedâ temennî edip isterler ki kendiler dahi dünyâda ‘âlim olaydılar ve o dahi ‘ulemânın ‘ulüvv-i derecâtından gördükleri mecd ü irtifâ kadrındandır.” Kaldı ki aktâr-ı melekût-ı semâ vü arz ‘ârifin meydânıdır ve o meydândan dilediği yer ve irâdât ettiği mekânda mukîm ve mütebevvi’ olur ki cism ve şahs ile [29] ona hareket etmeye ihtiyâc vâki’ olmaksızın o meydânda sâkin olur ve dahi cemâl-i melekût mütâlâ’asından ‘arzı semâvât u zemîn gibi olan cennettedir ve yekdiğerine aslâ tazyîk ve darlık etmeksizin her bir ‘ârifeye onun gibi bir makâm vardır velâkin müntezehtârlarına göre ittisâc-ı nazar ve se’at-i ma’ârifleri mikdârınca tefâvütleri vardır, ‘indallâh onlar öyle bir decelerdir ki derecelerinin tefâvütü hasra dâhil olmazlar. İşte bununla zâhir oldu ki bâtına olduğu hâlde riyâsetin lezzeti kemâllilerde kâffe-i lezzât-ı havâsstan akvâdır ve bu lezzet bir behîme veyâ sabî veyâ bir ma’tûha olmaz ve mah-sûsât ve shevâtın lezzâtı kemâllilere lezzet-i riyâsetle berâber hâsıl olur da lâkin onlar ancak riyâsetin lezzeti îsâr ederler.

[فأما معنى كون معرفة الله وصفاته وأفعاله وملكوته وأسرار ملكه أعظم لذة من الرياسة فهذا يختص بمعرفته من نال رتبة المعرفة وذاقها ولا يمكن إثبات ذلك عند من لا قلب له لأن القلب معدن هذه القوة كما أنه لا يمكن إثبات رجحان لذة الوقاع على لذة اللعب بالصولجان عند الصبيان ولا رجحانه على لذة شم البنفسج عند العنين لأنه فقد الصفة التي بها تدرك هذه اللذة ولكن من سلم من آفة العنة وسلم حاسة شمه أدرك التفاوت بين اللذتين وعند هذا لا يبقى إلا أن يقال من ذاق عرف]

Ve ma’rifet-i ilâhî ve onun sıfât ve ef’âl ve semâvâtının melekûtu ile mülkünün esrârı ma’rifeti lezzeti riyâsetin lezzetinden a’zam olmaklığının ma’nâsı ise bunun idrâk ve ma’rifeti ancak ma’rifeti tadıp ma’rifetin rüt-

besine nâil olan kimse muhtass olur ki kalbi olmayan kimsenin ‘indinde onun isbâtı mümkün olmaz, çünkü bu kuvvenin ma‘dini kalbdır, nitekim sabîlerin ‘indinde oyunun lezzeti üzerine lezzet-i cimâ‘ rûchâniyyetinin isbâtı mümkün olmaz ve nitekim ‘innînin ‘indinde benefşe çiçeğinin lezzeti üzerine lezzet-i vikâ‘ rûchâniyyetinin isbâtı mümkün olmaz, çünkü ‘innîn lezzet-i vikâ‘ı idrâk eden sıfatı fakd etmiş. Her kim ki ‘innet âfetinden sâlim olup şemm hâssesi dahi sâlim ve sağ olduysa o iki lezzet beyinde olan tefâvütü idrâk eder ve bunun katında “Men zâke arefe” demekten gayrı bir şey kalmaz ya’nî “O ki onu tatmış, bilir” denilir.

[ولعمري طلاب العلوم وإن لم يشتغلوا بطلب معرفة الأمور الإلهية فقد استنشقوا رائحة هذه اللذة عند انكشاف المشكلات وانحلال الشبهات التي قوى حرصهم على طلبها فإنها أيضاً معارف وعلوم وإن كانت معلوماتها غير شريفة شرف المعلومات الإلهية فأما من طال فكره في معرفة الله سبحانه وقد انكشف له من أسرار ملك الله ولو الشئ اليسير فإنه يصادف في قلبه عند حصول الكشف من الفرح ما يكاد يطير به ويتعجب من نفسه في ثباته واحتماله لقوة فرحه وسروره وهذا مما لا يدرك إلا بالذوق والحكاية فيه قليلة الجدوى فهذا القدر ينهك على أن معرفة الله سبحانه ألد الأشياء وأنه لا لذة فوقها ولهذا قال أبو سليمان الداراني إن الله عبداً ليس يشغلهم عن الله خوف النار ولا رجاء الجنة فكيف تشغلهم الدنيا عن الله]

Ben kendi ‘ömrüme kasem ederim ki talebe-i ‘ulûm umûr-ı ilâhiyyenin ma‘rifetiyle müstegıl olmasalar bile onlar inkişâf-ı müşkilât ve inhilâl-i şübühât ‘indinde işbu lezzeti istinşâk etmişler ki talebi üzerine hırsları kavî olunan şübhelerin inhilâliyle müşkilâtın inkişâfı katında işbu lezzetin râ-yihasını istişmâm ederler, zîrâ o dahi ‘ulûm ve ma‘ârifdir. Ve bu ki onun ma‘lûmâtı ma‘lûmât-ı ilâhiyyenin şerefiyle şerîf değillerdir, çünkü o ki Hakk subhânehu ve ta‘âlânın ma‘rifetinde fikri uzayıp da mülk-i ilâhî esrârından velev ki bir şey-i yesîr ü cüz’î ona münkeşif olmuş, kendi nefsinde ya’nî keşfin husûlü ‘indinde kendi kalbinde bir şâdlık ve feraha tesâdüf eder ki o şâdlıkla uçacağa yaklaşır ve kendi nefsinden sebâtı emrinde ve ferah ve sürûrunun kuvveti tekemmülünde ‘ucb eder ve bu ancak zevk ile idrâk olunur, onun hikâyesi kalîlû’n-nef’ ve yesîrû’l-fâidedir. Ve bu kadarca beyân seni âgâh edip tenbîh eder ki elezz-i eşyâ ancak ma‘rifet-i ilâhiyedir ki onun mâ-fevkinde bir lezzet olmaz ve onun için Ebû Süleymân-ı Dârânî demiş ki “Allâhu ta‘âlâ için birtakım ‘ibâd vardır ki Allâhu ta‘âlâdan onları âteşin korkusu ve cennetin recâsı meşgûl etmez, nerede kaldı ki dünyâ onları Allâhu ta‘âlâdan meşgûl etsin!” ki bi-tarîki’l-evlâ dünyâ onları meşgûl edemez demektir.

[اولذلك قال بعض إخوان معروف الكرخي له أخبرني يا أبا محفوظ أي شيء هاجك إلى العبادة والانقطاع عن الخلق فسكت فقال ذكر الموت فقال وأي شيء الموت فقال ذكر القبر والبرزخ فقال وأي شيء القبر فقال خوف النار ورجاء الجنة فقال وأي شيء هذا إن ملكاً هذا كله بيده إن أحببته أنساك جميع ذلك وإن كانت بينك وبينه معرفة كفاك جميع هذا]

Ve onun için Ma'rûf-ı Kerhî'nin ihvânından biri Hazret-i Ma'rûf-ı Kerhî'ye "Ey Ebû Mahfûz, halktan inkitâ' ile 'ibâdeti seni tehyîc eden şey hangi şeydir bana haber ver?" diye suâl ettikte müşârünileyh sükût edip cevâb vermeyince o adam dahi: "Ölümün zikri mi?" dedi ve o dahi: "Ölüm hangi şeydir?" diye sordukta, o kimse: "Kabr ve berzahın zikri." Ve bir dahi Ma'rûf-ı Kerhî: "Kabr hangi şeydir?" diye suâl ettikte, o adam dahi: "Âteşin korkusu ve cennetin recâsıdır" diye cevâb vermekle, o dahi: "Bu da hangi şeydir? Tahkîkan bir melik vardır ki bu şey cümlesi onun elindedir, eğer sen onu sevdinse bunun cemî'isini sana unutturur ve eğer seninle onun beyninde bir ma'rîfet olduysa seni bunun cemî'isinden kifâyet eder."

[وفي أخبار عيسى عليه السلام "إذا رأيت الفتى مشغولاً بطلب الرب تعالى فقد ألهاه ذلك عما سواه" ورأى بعض الشيوخ بشر بن الحارث في النوم فقال ما فعل أبو نصر التمار وعبد الوهاب الوراق فقال تركتهما الساعة بين يدي الله تعالى يأكلان ويشربان قلت فأنت قال علم الله قلة رغبتني في الأكل والشرب فأعطاني النظر إليه وعن علي بن الموفق قال رأيت في النوم كأنني أدخلت الجنة فرأيت رجلاً قاعداً على مائدة وملكان عن يمينه وشماله يلقيان من جميع الطيبات وهو يأكل ورأيت رجلاً قائماً على باب الجنة يتصفح وجوه الناس فيدخل بعضاً ويرد بعضاً قال ثم جاوزتهما إلى حديقة القدس فرأيت في سرادق العرش رجلاً قد شخص ببصره ينظر إلى الله تعالى لا يطرف فقلت لرضوان من هذا قال معروف الكرخي عبد الله لا خوفاً من ناره ولا شوقاً إلى جنته بل حباً له فأباحه النظر إليه إلى يوم القيامة وذكر أن الآخرين بشر بن الحارث وأحمد بن حنبل]

Ve dahi 'Îsâ 'aleyhi's-selâmın ahhbârında gelmiş ki "إذا رأيت الفتى مشغولاً بطلب الرب تعالى فقد ألهاه ذلك عما سواه" "Eğer sen fetâyı onun Rabbisi te-bâreke ve ta'âlânın talebiyle meşgûf gördünse onun belki o hubb ve şegafı dîgerinin talebinden meşgûl ve melhî kılmıştır." Ve ba'zu'ş-şüyüh uykuda Bîşr b. el-Hâris'i görmüş de ona demiş ki "Ebû Nasr-ı Temmâr ile 'Abdül-vahhâb-ı Varrâk ne ettiler?" Bîşr demiş ki "Ben onları bu demde huzûr-ı rabbânîde yemek ve içmekte terk ettim." O dahi: "Yâ sen?" dedikte, Bîşr: "Allâhu ta'âlâ hazretleri [30] yemek ve içmekte benim ragbetimin killetini bildi de bana dîdârının ni'metini ihsân etti." Ve 'Alî b. el-Muvaffîk 'aleyhi'r-rahmenin üzerine mervî olup demiş ki "Ben uykuda gördüm sanki ben cennete girmişim de bir sofranın başına oturan bir kimseyi görüyorum o

hâlde ki onun sağ ve solunda iki ferîşte durup cemî-i tayyibâtın onun ağzına lokmalar koyarlar da kendisi ekl eder ve diğer bir adamı gördüm ki cennet kapısı üstünde durup vücûh-ı nâsı tesaffuh eder de ba'zılarını cennete dâhil eder ve ba'zılarını çevirip redd eder. Sonra onlardan geçip tecâvüz ettim tâ ki hazîretü'l-kudse vardım ve orada dahi bir adamı gördüm ki sâyebân-ı 'arşta Zât-ı zü'l-celâle nazar eder durur da hiçbir şeye tahvîl-i nigâh etmez ve ben dahi hâzin-i cennet Rıdvân 'aleyhi's-selâma dedim ki "Bu adam kimdir?" Ve o dahi: "Ma'rûf-ı Kerhî'dir ki Allâhu ta'âlâya ancak onun 'aşk ve muhabbetiyle 'ibâdet etti ki onu âteşin havf ve cennetin şevkiyle 'ibâdet etmedi. Hakk ta'âlâ dahi yevm-i kıyâmete kadar onun cemâline nazar etmeye ona ibâhat buyurmuş" diye beyân buyurdu hem dahi diğerleri Bîşr b. el-Hâris ve Ahmed b. Hanbel olduklarını zikr etmiştir.

[ولذلك قال أبو سليمان من كان اليوم مشغولاً بنفسه فهو غداً مشغول بنفسه ومن كان اليوم مشغولاً بربه فهو غداً مشغول بربه وقال الثوري لرابعة ما حقيقة إيمانك قالت ما عبدته خوفاً من ناره ولا حباً لجنته فأكون كالأجير السوء بل عبدته حباً له وشوقاً إليه وقالت في معنى المحبة نظماً

أحبك حبين حب الهوى ... وحباً لأنك أهل لذاك

فأما الذي هو حب الهوى ... فشغلي بذكرك عمن سواك

وأما الذي أنت أهل له ... فكشفك لي الحجب حتى أراك

لا الحمد في ذا ولا ذاك لي ... ولكن لك الحمد في ذا وذاك

ولعلها أرادت بحب الهوى حب الله لإحسانه إليها وإنعامه عليها بحفظ العاجلة وبجبه لما هو أهل له الحب لجماله وجلاله الذي انكشف لها وهو أعلى الحيين وأقواهما]

Ve onun için Ebû Süleymân-ı Dārānî demiş ki "Kim ki bugün kendi nefsi ile meşgûldür, yarın dahi kendi nefsi ile meşgûldür ve kim ki bugün kendi Rabbisi ile meşgûldür, yarın dahi kendi Rabbisi ile meşgûl olur" ya'nî kim ki dünyâda kendi hevâ ve heves-i nefsi ile meşgûl olur, âhirette dahi nefsinin hesâb ve 'azâbıyla meşgûl olur ve kim ki dünyâda hubb ve ma'rifet ve tâ'at-i mevlâsıyla müştegil olur, âhirette dahi rû'yet-i dîdâr-ı rabbânî ile müştegil ve mütena'îm olur demektir. Ve İmâm Süfyân-ı Sevrî 'aleyhi'r-rahme, Râbi'a-i 'Adeviyye 'aleyhe'r-rahmeye demiş ki "Senin îmânının hakîkatı nedir?" O dahi: "Ben Allâhu ta'âlâyı onun âteşinin korkusundan veyâhüd onun cennetinin muhabbetinden 'ibâdet etmedim, ancak ben ona sâbit ve mütekarrir olan şevk ve muhabbetimden 'ibâdet etmişim" diye cevâb itâsıyla muhabbetin ma'nâsında bu ebyât-ı manzûmeyi söylemiş ki

أحبك حبين حب الهوى ... وجباً لأنك أهل لذاكا

فأما الذي هو حب الهوى ... فشغلي بذكرك عمن سواكا

وأما الذي أنت أهل له ... فكشفك لي الحجب حتى أراكا

لا الحمد في ذا ولا ذاك لي ... ولكن لك الحمد في ذا وذاكا

ki hülâsa-i müfâd-ı mehâsin-nihâdî: “Ben seni iki günâ muhabbet ile hubb ederim ki birisi hevânın hubbudur ve dîgeri o muhabbettir ki sen onun ehlinin ya'nî onun ehli olduğun haysiyyettedir. Ve o ki hevânın hubbudur, ancak o hâldir ki cihânda ben senin zikrin ile dîgerinden meşgûl olduğum hâlidir. Ve o hubb ki sen onun ehlinin, o dahi ancak o şe'ndir ki seni görmek üzere bana keşf ettiğin hicâbdır, ne onda ve ne de bunda benim için hamd yoktur velâkin onda ve bunda hamd ancak senindir ya'nî senin dîgerinden seninle olan iştigâlimin memdûhiyyeti ve keşf-i hicâb ile senden benim nâil olduğum muhabbetin hamd ü senâsı benim liyâkat ve istihkâkımdan değildir, ben onun sipâs ve sitâyişine ehl ve sezâ değilim ve cümlesi senin lutf ve kerem ve ihsânından olduğu haysiyyetle gerek senin zikrinle senin mâ-sivândan olan iştigâlimin hamd ü şükrü ve gerek nazra-i dîdârın için bana keşf ettiğin hicâbın lutfu şükrânesi hepsi sizindir” demek olur. Ve ola ki hubb-ı hevâdan murâdı ona cârî olmuş olan in'âm ve ihsân-dan dolayı hâsıl olan hubbudur ki huzûz-ı 'âcile ile onu kâmurân ettiğinin in'âm ve keremin hubbudur ve onun ehli olduğu hubbdan dahi maksadı ona açılıp münkeşif olan celâl ve cemâlin hubbudur ki şol iki hubbun a'lâ ve akvâsıdır.

[ولذة مطالعة جمال الربوبية هي التي عبر عنها رسول الله صلى الله عليه وسلم حيث قال حاكياً عن ربه تعالى أعددت لعبادي الصالحين ”ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر“ وقد تعجل بعض هذه اللذات في الدنيا لمن انتهى صفاء قلبه إلى الغاية ولذلك قال بعضهم إني أقول يا رب يا الله فأجد ذلك على قلبي أثقل من الجبال لأن النداء يكون من وراء حجاب وهل رأيت جليساً ينادي جليسه وقال إذا بلغ لارجل في هذا العلم الغاية رماه الخلق بالحجارة أي يخرج كلامه عن حد عقولهم فيرون ما يقوله جنوناً أو كفراً فمقصود العارفين كلهم وصله ولقاؤه فقط فهي قرة العين التي لا تعلم نفس ما أخفى لهم منها وإذا حصلت انمحقت الهموم والشهوات كلها وصار القلب مستغرقاً بنعيمها فلو ألقى في النار لم يحس بها لاستغراقه ولو عرض عليه نعيم الجنة لم يلتفت إليه لكمال نعيمه وبلوغه الغاية التي ليس فوقها غاية]

Ve cemâl-i rübûbiyyetin mütâlâ'ası lezzeti o ni'mettir ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz bir hadîs-i kudsî ile Rabbisi tebâreke ve ta'âlânın üzerine hikâye olarak buyurmuş ki ”ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على

³³“Ben sâlih olan kullarıma öyle bir ni‘meti âmâde etmişim ki onu bir göz görmemiş ve bir kulak onu işitmemiş ve bir beşerin kalbine hutûr etmemiştir.” Ve bu lezzâtın ba‘zısı cihânda safâ-yı kalbi gâyeeye müntehî olan ba‘zı ‘ârifîne ta‘cîl olunup ihsân buyurulmuştur ve onun için ba‘zıları demiş ki “Ben yâ Rabb veyâ Allâh derim velâkin ma‘a-zâlik benim işbu sözüm kendi gönlümün üzerine dağlardan daha ziyâde ağır bulurum, çünkü nidâ ancak verâ-yı hicâbdan olur. Sen hiç demiş ki görmüş müsün ki bir hem-bezm ve hem-meclis kendi hem-meclisini çağırıp nidâ etmiştir?” Ve dahi demiş ki “Vaktâ ki zât-ı ‘ârif bu ‘amelde işbu gâyeeye varır, halk onu hicâre ile taşlarlar” [31] ya‘nî onun sözü onların ‘aklları haddinden çıkar da onu mecnûn veyâhüd kâfir görürler. Mâ-hasal maksad-ı kâffe-i ‘ârifin onun vasl ve likâsıdır, başka bir şey değildir ki nefis onlara mahfî olup bilemediği rûşenî-i çeşm odur. Ve çün bu ni‘met hâsıl olur, kâffe-i hümmüm u şehvât mahv olup münmahık olur ve kalb bunun na‘îmiyle müstagrak olur da âteşe ilkâ olunmuş olsa âteş ile hiss etmez ve cennetin na‘îmi ona ‘arz olunmuş olsa kemâl-i na‘îminden ve mâ-fevki olmayan bir gâyeeye onun bülûgundan nâşî na‘îm-i cennete iltifât etmez.

[وليت شعر من لم يفهم إلا حب المحسوسات كيف يؤمن بلذة النظر إلى وجه الله تعالى وماله صورة ولا شكل وأي معنى لو عد الله تعالى به عباده وذكره أنه أعظم النعم بل من عرف الله عرف أن اللذات المفرقة بالشهوات المختلفة كلها تنطوي تحت هذه اللذة كما قال بعضهم

كانت لقلبي أهواء مفرقة ... فاستجمعت مذ رأيتك العين أهوائي
فصار يحسدني من كنت أحسده ... وصرت مولى الورى مذ صرت مولائي
تركت للناس دنياهم ودينهم ... شغلاً بذكرك يا ديني ودنياي]

Ve dahi kâşki ben bileydım ki o kimse ki mahsûsâtın hubbu mâ‘adâsı bir hubb bilmez, nazar-ı vech-i celîl-i ilâhîye nice îmân eder o hâl ile ki onun bir sûret ve şekli yoktur ve ‘ibâdına onunla Allâhu ta‘âlânın va‘di için hangi ma‘nâ vardır ve a‘zam-ı ni‘am olduğuna vâki‘ olan zikri nedir, belki hakk ve savâb odur ki her kim ki Allâhu ta‘âlâyı bilir, yakînen bilir ki şehvât-ı muhtelifeye müferrak olan kâffe-i lezzât işbu lezzetin altında müntavî ve muhtevîdir, nitekim ba‘zu’l-‘ârifin nazmen demiş ki

فصار يحسدني من كنت أحسده ... وصرت مولى الورى مذ صرت مولائي

33 “Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin aklına gelmemiş olan....” Buhârî, 4/118, 6/115, 9/144; Müslim, 4/2174; Tirmizî, 5/199; İbn Mâce, 2/1447.

تركت للناس دنياهم ودينهم ... شغلاً بذكرك يا ديني ودينائي

ki hülâsa-i mahsûlû: “Benim kalbim için ehvâ-yı müferrika var idi, vak-tâ ki benim dîdem seni gördü, benim ehvâm toplanıp birikti ve fî-mâ sebak onu gıpta ile hased edegeldiğim zât beni gıpta ile hased etmeye başladı. Sen benim mevlâm ve efendim olunca ben dahi verânın efendisi oldum. Ey benim dîn ve dünyâm, senin zikrin iştigâliyle nâsa dîn ve dünyâlarını terk ettim.”

[ولذلك قال بعضهم

وهجره أعظم من ناره ... ووصله أطيّب من جنته]

Ve onun için dîger bir ‘ârif nazmen demiş ki

وهجره أعظم من ناره ... ووصله أطيّب من جنته

ya’nî “Onun hecri onun âteşinden a‘zamdır ve onun vaslı onun cenne-tinden daha ziyâde hoş ve atyebdir.”

[وما أرادوا بهذا إلا إيثار لذة القلب في معرفة الله تعالى على لذة الأكل والشرب والنكاح فإن الجنة معدن تمتع الحواس فأما القلب فلذته في لقاء الله فقط ومثال أطوار الخلق في لذاتهم ما نذكره وهو أن الصبي في أول حركته وتمييزه يظهر فيه غريزة بها يستلذ اللعب واللهو حتى يكون ذلك عنده ألد من سائر الأشياء ثم يظهر بعده لذة الزينة ولبس الثياب وركوب الدواب فيستحقر معها لذة اللعب ثم يظهر بعده لذة الوقاع وشهوة النساء فيترك بها جميع ما قبلها في الوصول إليها ثم تظهر لذة الرياسة والعلو والتكاثر وهي آخر لذات الدنيا وأعلاها وأقواها كما قال تعالى ﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ﴾ الآية ثم بعد هذا تظهر غريزة أخرى يدرك بها لذة معرفة الله تعالى ومعرفة أفعاله فيستحقر معها جميع ما قبلها فكل متأخر فهو أقوى وهذا هو الأخير إذ يظهر حب اللعب في سن التمييز وحب النساء والزينة في سن البلوغ وحب الرياسة بعد العشرين وحب العلوم بقرب الأربعين وهي الغاية العليا وكما أن الصبي يضحك على من يترك اللعب ويشغل بملاعبة النساء وطلب الرياسة فكذلك الرؤساء يضحكون على من يترك الرياسة ويشغل بمعرفة الله تعالى والعارفون يقولون ﴿قَالَ إِنَّ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ﴾]

Ve'l-hâsıl bu dânişverân-ı ma‘rifetkārân bununla ancak ma‘rifet-i ilâhiyyeden kalbde olan lezzeti ekl ve şûrb ve nikâhın lezzâtı üzerine tercîh ve îsârı murâd etmişler, zîrâ ki cennet temettu‘-ı havâssın ma‘denidir ve kalb ise onun lezzeti ancak Bârî ta‘âlânın likâsı ile, başka bir şey ile değildir. Ve lezzâtında etvâr-ı halkın misâli bizim bu zikr ettiğimiz şeydir ki sabî-i mümeyyiz ibtidâ-yı temyîz ve evvel-i hareketinde onda bir meleke ve garîze zuhûr eder ki onunla oyun oynamakla ve lehv-i tarab etmek ile istilzâz

eder tâ ki la'ib ve lehv onun yanında eşyâ-yı sāireden ziyāde lezzetli olur sonra onda zīnet ve ārāyiş-i cāme vü libās ve rükûb-ı devābb lezzeti zuhūr eder ki o hâlde onunla lezzet-i la'ib ü lehvi hor görüp onu istihkār eder ba'dehu onda lezzet-i vat' u vikāc ve şehvet-i nisā vü cimāc bedīd ve zāhir olur ki o vakt onun mā-kabli olan cemīc-i lezzātı bu lezzete vāsıl olmak için terk eder sonra onda lezzet-i riyāset ü cāh u 'ulūvv ve tekāsür-i māl u ferr ve haşmet ve devleti zuhūr eder ve bu lezzet lezzāt-ı dünyāviyyenin āhiri ve a'lā ve akvāsıdır, nitekim tebāreke ve ta'ālā buyurmuş ki *﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ﴾*³⁴ “Ve dahi biliniz ki dünyā hayātı ancak la'ib ve lehv ve zīnete ve beyninizde bir tefāhur ve tekāsürdür” ilā-āhiri'l-āye. Pes ez-în dīger bir garīze zuhūr eder ki onunla ma'rifetin lezzetini idrāk eder ya'nī Allāhu ta'ālā'nın ma'rifeti ve ef'ālinin ma'rifeti lezzetini idrāk eyler ve o hâlde onun mā-kablinde olan lezzātı onunla istihkār eder, zīrā ki her bir müteahhir daha ziyāde akvādır ve bu lezzātın ahīridir, çünkü sinn-i temyīzde oyun oynamak hubbu zuhūr eder ve sinn-i bülūgdā dahi nisā ve zīnetin hubbu zuhūr eder ve yirmi seneden sonra riyāset hubbu zuhūr eder ve kırk seneden sonra 'ulūmun hubbu zuhūr eder ki gāye-i 'ulyā odur. Ve sabī terk-i la'ib edip taleb-i riyāset ve mülā'a-be-i nisāya müşteğıl bulunana güldüğü gibi rü'esā dahi riyāseti terk edip ma'rifetullāha müşteğıl bulunan zevāta gülüp istihzā ederler ve 'ārifān ise [32] derler ki “Eğer siz bizim üzerimize gülüp istihzā ederseniz bizim dahi bir günümüz vardır ki siz bizim üzerimize güldüğünüz gibi biz dahi sizin üzerinize istihzā edip güleceğiz, yakın zamānda dahi bileceksiniz.”

Beyānu's-Sebebi Fī Ziyādeti'n-Nazari Fī Lezzeti'l-Āhireti 'Ale'l-Ma'rifeti Fī'd-Dünyā

[بيان السبب في زيادة النظر في لذة الآخرة على المعرفة في الدنيا]

[اعلم أن المدركات تنقسم إلى ما يدخل في الخيال كالصور المتخيلة والأجسام المتلوّنة والمتشكلة من أشخاص الحيوان والنبات وإلى ما لا يدخل في الخيال كذات الله تعالى وكل ما ليس بجسم كالعلم والقدرة والإرادة وغيرها]

34 “Bilin ki, dünyā hayātı, ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider).” Hadīd, 57/20.

Ve dünyâda olan ma'rifetin üzerine âhiret lezzetinde nazarın ziyâdeliği ve onun sebebinin beyânı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki sen bil ve âgâh ol ki cem'î-i müdrekat iki kısma münkasım olur ki bir kısmı hayâle dâhil olan ma'lûmât ki eşhâs, hayvân ve nebâtâtın olan suver-i mütehayyile ve ecsâm-ı mütelevvine vü müteşekkile gibi ve hayâle dâhil olmayan ma'lûmât ki Zât-ı zü'l-celâl ile her ne ki cism değildir, meselâ 'ilm ve kudret ve irâdet ve diğerleri gibi.

[ومن رأى إنساناً ثم غرض بصره وجد صورته حاضرة في خياله كأنه ينظر إليها ولكن إذا فتح العين وأبصر أدرك تفرقة بينهما ولا ترجع التفرقة إلى اختلاف بين صورتين لأن الصورة المرئية تكون موافقة للمتخيلة وإنما الافتراق بمزيد الوضوح والكشف فإن صورة المرئي صارت بالرؤية أتم انكشافاً ووضوحاً وهو كشخص يرى في وقت الإسفار قبل انتشار ضوء النهار ثم رؤى عند تمام الضوء فإنه لا تفارق إحدى الحاليتين الأخرى إلا في مزيد الانكشاف]

Ve o ki insânı görür de sonra gözlerinin kapaklarını kapıp onu tasavvur eder, o adamın sûretini kendi hayâlinde bulur, sanki ona nazar eder velâkin eğer gözü ve basarı açıp onu tasavvur ederse onların beyinlerinde bir tefrika bulur da o tefrika iki sûretin beyinlerinde bir ihtilâf râcî olmaz, çünkü mer'î olan suver-i mütehayyileye muvâfık olur. İftirâk ancak mezîd-i vuzûh ve keşftedir, zîrâ ki mer'î olan şahsın sûreti müşâhede ve rü'yetle inkişâf ve vuzûhu daha ziyâde etemm olur ve o şahsa benzer ki sihr vaktinde isfâr hengâmında dav'-ı nehârın intişârından akdem görünmüş ola sonra ziyâ-yı nehârın tamâmında dahi görünür ki onun şol iki hâleti yekdiğerine müfârik olmaz meğer ki mezîd-i inkişâfta onların beyinlerinde bir fark vâkî ola.

[فإذن الخيال أول الإدراك والرؤية هو الاستكمال لإدراك الخيال وهو غاية الكشف وسمي ذلك رؤية لأنه غاية الكشف لا لأنه في العين بل لو خلق الله هذا الإدراك الكامل المكشوف في الجبهة أو الصدر مثلاً استحق أن يسمى رؤية وإذا فهمت هذا في المتخيلات فاعلم أن المعلومات التي لا تتشكل أيضاً في الخيال لمعرفتها وإدراكها درجتان إحداهما أولى والثانية استكمال لها وبين الأولى والثانية من التفاوت في مزيد الكشف والإيضاح ما بين المتخيل والمرئي فيسمى الثاني أيضاً بالإضافة إلى الأول مشاهدة ولقاء ورؤية وهذه التسمية حق لأن الرؤية سميت رؤية لأنها غاية الكشف وكما أن سنة الله تعالى جارية بأن تطبيق الأجفان يمنع من تمام الكشف بالرؤية ويكون حجاباً بين البصر والمرئي ولا بد من ارتفاع الحجب لحصول الرؤية وما لم ترتفع كان الإدراك الحاصل مجرد التخيل فكذلك مقتضى سنة الله تعالى أن النفس ما دامت محجوبة بعوارض البدن ومقتضى الشهوات وما غلب عليها من الصفات البشرية فإنها لا تنتهي إلى المشاهدة واللقاء في المعلومات الخارجة عن الخيال بل هذه الحياة حجاب عنها بالضرورة كحجاب الأجفان عن روية الأبصار والقول في سبب كونها حجاباً يطول ولا يليق بهذا العلم]

Kaldı ki hayâl evvel-i idrâktir ve rü'yet ancak idrâk-i hayâlin istikmâli içindir ki keşfin gâyesidir. Ve rü'yetle tesmiye olunması o sebebdendir ki rü'yet keşfin gâyesidir, göz ve dîde ile olan idrâk için değildir, belki Hakk subhânehu ve ta'âlâ işbu idrâk-i kâmil ü mekşûfu meselâ alında veyâ göğüste halk etmiş olsa kezâlik rü'yet ile tesmiye olunmaya sezâ ve müs-tehakk olurdu. Ve çün sen bunu mütehayyilât kısmında bilip fehm ettin, bir dahi bil ki hayâlde müteşekkil olamayan ma'lûmâtın dahi hayâlde onun ma'rifet ve idrâki için iki derece vardır: Birincisi onun evvelî ve ikincisi onun istikmâlidir. Ve mezîd-i keşf ü vuzûhta evvelî ile sâniyenin beynlerinde olan tefâvüt-i mütehayyil ile mer'î beynlerinde olan tefâvüttür ve evvelîye izâfetle sâniye dahi müşâhede ve likâ ve rü'yet tesmiye olunur ve bu tesmiye hakkıdır, çünkü rü'yet rü'yet ile tesmiye olunması ancak o haysiyetledir ki rü'yet gâye-i keşftir ve nitekim sünnet ve 'âdet-i rabbânî cârî olmuş ki göz kapakların kapamaları rü'yet ile tamâm-ı keşften mâni' olur ve o göz kapakları basar ile mer'inin beynlerinde hicâb olur ve husûl-i rü'yet için irtifâ-ı hucub lâbüddür ve mürtefî' olmadıkça idrâk-i hâsıl ancak tahayyül-i mücerred olur. İşte sünnet-i rabbânî kezâlik cârî olmuş ki nefis-i insân 'avârız-ı beden ve muktezâ-yı şehvât ile ona sıfât-ı beşeriyyeden gâlib olan sıfât ile mahcûbe durdukça 'ale't-tahkîk ma'lûmât-ı hâricede ya'nî hayâlden bîrûn ve hâric olan ma'lûmâtta likâ ve müşâhede varıp muntehî olamaz, belki işbu hayât-ı dünyeviyye rü'yet-i ebsârdan göz kapakları hicâb olduğu gibi bi'z-zarûre hicâb olur ve hicâb olmaklığının sebebinde olan kavî ve bahs uzun olur, işbu 'ilm-i mu'âmeleye lâyık olmaz.

[ولذلك قال تعالى لموسى عليه السلام ﴿قَالَ لَنْ تَرَانِي﴾ وقال تعالى ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ أي في الدنيا والصحيح أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ما رأى الله تعالى ليلة المعراج فإذا ارتفع الحجاب بالموت بقيت النفس ملوثة بكدورات الدنيا غير منفكة عنها بالكلية وإن كانت متفاوتة فمنها ما تراكم عليه الخبث والصدأ [33] فصار كالمرآة التي فسد بطول تراكم الخبث جوهرها فلا تقبل الإصلاح والتصقيل وهؤلاء هم المحجوبون عن ربهم أبداً الأبد نعوذ بالله من ذلك]

Ve onun için tebâreke ve ta'âlâ, Mūsā 'aleyhi's-selâma ³⁵ ﴿قَالَ لَنْ تَرَانِي﴾ buyurmuş ya'nî “Sen beni göremezsın.” Ve âher bir âyette ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ ³⁶ buyurmuş ya'nî “Dünyâda onu ebsâr idrâk etmez” demektir. Ve esahh-ı ekâvîl üzere leyle-i mi'râcda zât-ı sâmi-i Hazret-i Risâlet-penâhî onu basar-ı dîde ile görmemiştir. Vaktâ ki ölüm ile hicâb mürte-

35 “Allah da, “Beni (dünyada) katiyen göremezsın” dedi.” A'râf, 7/143.

36 “Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder.” En'âm, 6/103.

fi^c olur, nefis-i beşeriyye küdürât-ı dünyâviyye ile âlûde ve mülevves kalır ki bi'l-küllîyye ondan münfekk olamaz velev ki mütefâvite olur ki ba'zısı habes ve sade' ve kir ve pas ona müterâkim olur da terâküm-i habes ve pas tûliyle cevheri bozulan ayna gibi olur ki bir dahi saykal ve ıslâhı kabûl etmez ve bunlar ancak ebede'l-âbâd rû'yet-i Bârî'den mahcûb ve mahrûm kalanlardır, biz ondan Allâhu ta'âlâya sığınırız.

[ومنها ما لم يتنه إلى حد الرين والطبع ولم يخرج عن قبول التزكية والتصقيل فيعرض على النار عرضاً يجمع منه الخبث الذي هو متدنس به ويكون العرض على النار بقدر الحاجة إلى التزكية وأقلها لحظة خفيفة وأفصاها في حق المؤمنين كما وردت به الأخبار سبعة آلاف سنة ولن ترتحل نفس عن هذا العالم إلا ويصحبها غبرة وكدورة ما وإن قلت]

Ve ba'zısı reyn ve tab^c haddine varıp da kabûl-i tezkiye vü taskîlden hâric değildir ve bu gibi nûfûs âteşe 'arz olunup onunla âlûde bulunduğu habes ve pas ondan çıkıp münkami^c olur ve âteşe 'arzı dahi tezkiyeye olan ihtiyâcî mikdârıncadır ki onun ekallî yalnız bir lahzacıktır ya'nî hafîfçe bir lahzadır ve mü'minlerin haklarında en ziyâde ba'îd ve aksâsı dahi mantûk-ı ahbâr üzere yedi bin senedir. Ve bir nefis bu 'âlemden mürtehil olmaz ki bir gabere ve bir nev^c küdürete müstashib olmaz ya'nî her bir müteveffâ elbette birer gaberecik ve küdüretçiğe müstashib olur velev ki kalîl bir küdüret ola.

[ولذلك قال الله تعالى ﴿وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا﴾ فكل نفس مستيقنة للورود على النار وغير مستيقنة للصدور عنها فإذا أكمل الله تطهيرها وتزكيتها وبلغ الكتاب أجله ووقع الفراغ عن جملة ما وعد به الشرع من الحساب والعرض وغيره ووافى استحقاق الجنة وذلك وقت مبهم لم يطلع الله عليه أحداً من خلقه فإنه واقع بعد القيامة ووقت القيامة مجهول فعند ذلك يشتغل بصفائه ونقاؤه عن الكدورات حيث لا يرهق وجهه غبرة ولا فترة لأن فيه يتجلى الحق سبحانه وتعالى فيتجلى له تجلياً يكون انكشاف تجليه بالإضافة إلى ما علمه كانكشاف تجلي المرأة بالإضافة إلى ما تخيله وهذه المشاهدة والتجلي هي التي تسمى رؤية]

Ve onun için tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki ﴿وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا﴾³⁷ ya'nî "Tahkîk sizden kimse yoktur illâ o âteşe uğrar. O cehennemın âteşine uğramaklık Rabbin ta'âlânın cezmi ve kat'î hükm ve kazâsı oldu. Bundan sonra şirkten ittikâ edenleri nârdan ihrâc ile halâsı ederiz ve kâfirleri o nârdan dizleri üzerine

37 "(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir. Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarıyoruz da zalimleri orada diz üstü çökmüş halde bırakırız." Meryem, 19/71-72.

çökmüş olarak terk ederiz.” Ve bu nâss-ı celîl mantûku üzere her bir nefis âteşe vürûduna müsteykindir ve ondan çıkıp hâric olacağına müsteykin değildir, vaktâ ki Hudâvend-i kerem ü dâd onun tathîr ve tezkiyesini tekmîl eder de kitâb dahi eceline bâlig olup hesâb ve ‘arz ve ‘azâb ve dîgerlerden şer‘-i şerîf va‘d ettiğî umûrun cümlesinden ferâğ vâki‘ oldu ve istihkāk-ı cennet dahi vâfî oldu ve o vakt ise mübhem bir vakt olup halkından Allâhu ta‘âlâ bir kimseyi ona vâkîf ve muttali‘ ve âgâh etmemiştir, fakat kıyâmetten sonra vâki‘dir ve vakt-i kıyâmet mechûldür. O demde küdürâtta safâ ve nakâsına iştigâl eder o haysiyyetle ki onun yüzüne bir gabere ve bir kattere lâhık olmaya, çünkü Hakk subhânehu ve ta‘âlâ onda tecellî eder, öyle bir mertebede tecellî buyurur ki onun o tecellîsi evvelki ma‘lûmuna izâfetle insânın tahayyülüne izâfetle olan aynanın inkişâfı gibi olur ve “rü’yet” diye tesmiye olunan tecellî ve müşâhede budur.

[فإذن الرؤية حق بشرط أن لا يفهم من الرؤية استكمال الخيال في متخيل متصور مخصوص بجهة ومكان فإن ذلك مما يتعالى عنه رب الأرباب علواً كبيراً بل كما عرفته في الدنيا معرفة حقيقية تامة من غير تخيل وتصور وتقدير شكل وصورة فتراه في الآخرة كذلك بل أقول المعرفة الحاصلة في الدنيا بعينها هي التي تستكمل فتبلغ كمال الكشف والوضوح وتنقلب مشاهدة ولا يكون بين المشاهدة في الآخرة والمعلوم في الدنيا اختلاف إلا من حيث زيادة الكشف والوضوح كما ضربناه من المثال في استكمال الخيال بالرؤية فإذا لم يكن في معرفة الله تعالى إثبات صورة وجهه فلا يكون في استكمال تلك المعرفة بعينها وترقيها في الوضوح إلى غاية الكشف أيضاً صورة لأنها هي بعينها لا تفترق منها إلا في زيادة الكشف كما أن الصورة المثلثة هي المتخيلة بعينها إلا في زيادة الكشف وإليه الإشارة بقوله تعالى ﴿نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ إذ تمام النور لا يؤثر إلا في زيادة الكشف]

Ve kaldı ki rü’yet hakktır o şart ile ki rü’yetten bir cihet ve mekâna mahsûs olarak bir mütehayyel ve mutasavverde hayâlî istikmâl olunmak fehmi olunmaya, zîrâ ki Rabbü’l-erbâb ondan ‘ulüvv-i kebîr ile müte‘âlîdir, ancak dünyâda takdîr-i şekli ve sûret ve tasavvur ve tahayyül etmeksizin hakîkat-i tāmme ma‘rifetiyle senin bildiğîn gibi âhirette dahi onu böylece göreceksin, belki ben derim ki dünyâda hâsıl olan ma‘rifetin ‘aynıdır ki müstekmil olur da kemâl-i keşf ü vuzûha bülûguyla müşâhide münkalib olur ve âhirette olan müşâhede ile dünyâda olan ma‘lûm beynlerinde bir ihtilâf olmaz meğer ki ziyâde-i keşf ü vuzûh haysiyyetinden ola, nitekim bizim rü’yet ile istikmâl-i hayâ zımnında darb ettiğimiz misâl gibi. Ve’l-hâsıl mādâm ki ma‘rifet-i ilâhîde isbât-ı sûret ü cihet olmaz, işte o ma‘rifetin

‘aynı gâye-i keşfe terakkîsinde dahi onun istikmâlinde kezâlik isbât-ı cihet ü sûret olmaz, çünkü bi-‘aynihâ o ma‘rifettir ki ondan iftirâkı yoktur meğer ki ziyâde-i keşfte olan mezîd-i vuzûh ile iftirâk eder, nitekim mer‘î olan sûret bi-‘aynihâ o sûret-i mütehayyiledir, fakat onda bir mezîd-i keşf vardır ﴿نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَيَأْمُرُهُمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا﴾ ve tebâreke ve ta‘âlânın لَنَا نُورَنَا nass-ı celîlinin işâreti dahi bunadır, çünkü nûrun tamâmı ancak keşfin ziyâdeliğinde te’sîr eder.

[ولهذا لا يفوز بدرجة النظر والرؤية إلا العارفون في الدنيا لأن المعرفة هي البذر الذي ينقلب في الآخرة مشاهدة كما تنقلب النواة شجرة والحب زرعاً ومن لا نواة في أرضه كيف يحصل له نخل ومن لم يزرع الحب فكيف يحصد الزرع فكذلك من لم يعرف الله تعالى في الدنيا فكيف يراه في الآخرة]

Ve onun için dünyâda zümre-i ‘ârifinden gayrı dünyâda derece-i nazar ve rü’yete bir kimse fâiz olmaz, çünkü ma‘rifet tohumdur ki âhirette müşâhide kalb olunur, nitekim çekirdek şecereye münkalib olur [34] ve dâne ekin kalb olunur. Ve o ki tarlasında çekirdek yoktur, ona nice hurmâ ağacı bitip çıkar ve o ki dâneleri tarlasına ekmez, nice ekini biçer, işte bunun gibi dünyâda Allâhu ta‘âlâyı bilmeyen kimse âhirette onu nice görür?

[ولما كانت المعرفة على درجات متفاوتة كان التجلي أيضاً على درجات متفاوتة فاختلاف التجلي بالإضافة إلى اختلاف المعارف كاختلاف النبات بالإضافة إلى اختلاف البذر إذ تختلف لا محالة بكثرتها وقلتها وحسنها وقوتها وضعفها ولذلك قال النبي صلى الله عليه وسلم ”إنَّ الله يتجلى للناس عامة ولأبي بكر خاصة“ فلا ينبغي أن يظن أن غير أبي بكر ممن هو دونه يجد من لذة النظر والمشاهدة ما يجده أبو بكر بل لا يجد إلا عشر عشره إن كانت معرفته في الدنيا عشر عشره ولما فضل من الناس بسر وقر في صدره فضل لا محالة بتدل انفراد به وكما أنك ترى في الدنيا من يؤثر لذة الرياسة على المطعوم والمنكوح وترى من يؤثر لذة العلم وانكشاف مشكلات ملكوت السموات والأرض وسائر الأمور الإلهية على الرياسة وعلى المنكوح والمطعوم والمشروب جميعاً فكذلك يكون في الآخرة قوم يؤثرون لذة النظر إلى وجه الله تعالى على نعيم الجنة إذ يرجع نعيمها إلى المطعوم والمنكوح وهؤلاء بعينهم هم الذين حالهم في الدنيا ما وصفنا من إثارة لذة العلم والمعرفة والإطلاع على أسرار الربوبية على لذة المنكوح والمطعوم والمشروب وسائر الخلق مشغولون به ولذلك لما قيل لرابعة ما تقولين في الجنة فقالت ”الجار ثم الدار“ فبينت أنه ليس في قلبها التفات إلى الجنة بل إلى رب الجنة وكل من لم يعرف الله في الدنيا فلا يراه في الآخرة وكل من لم يجد لذة المعرفة في الدنيا فلا يجد لذة النظر في الآخرة]

38 “Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. “Ey Rabbimiz! nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter” derler.” Tahrîm, 66/8.

Ve ma'rifet-i ilâhiyye derecât-ı mütefâvite üzere olunca tecellî-i rabbânî dahi derecât-ı mütefâvite üzere olur ve bu cihetle ihtilâf-ı tecellî ihtilâf-ı ma'arife izâfetle ihtilâf-ı tohuma izâfetle nebâtın ihtilâfı gibidir, çünkü onun kesret ve kılet ve hüsn ve kuvvet ve za'fı ile lâ-mahâle muhtelif olur ve onun için 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki ³⁹“إِنَّ اللَّهَ يَتَجَلَّى لِلنَّاسِ عَامَةً وَلَا بِي بَكَرٍ خَاصَةً” ya'nî “Allâhu 'azîmü's-şân hazretleri cemî'î-nâsa 'umûmen tecellî eder ve 'ale'l-husus Ebû Bekr 'aleyhi'r-rıdvân hazretlerine hâssaten tecellî eder.” Ve dahi zann olunmasın ki Hazret-i Ebû Bekr'in mādûnu olanlar lezzet-i nazar u müşâhededen Ebû Bekr'in bulduğu tat gibi tat bulurlar, belki o lezzetin 'uşr-ı 'aşîrini bulamazlar meğer ki dünyâda onun ma'rifeti Ebû Bekr ma'rifetinin 'uşr-ı 'aşîri müvâzâtında ola ki o vakt o dahi o lezzetin 'uşr-ı 'aşîrini bulur. Ve çün Hazret-i Ebû Bekr sadrında tevkîr olunan sırr ile mufaddal oldu, lâ-mahâle bir tecellî-i hususî ile münferid ve mütefazzıl oldu ve nitekim cihânda görürsün ki birtakım adamlar vardır ki riyâsetin lezzeti mat'ûm ve menkûhun lezzâtı üzerine îsâr ve tercîh ederler ve birtakım adam vardır ki 'ilm ve ma'rifet ve inkişâf-ı müşkilât-ı melekût-ı semâ vü arz ile sâir 'ulûm-ı umûr-ı ilâhiyyenin lezzeti riyâset ve menkûh ve meşrûbun lezzâtı üzerine tercîh ve îsâr eder, işte âhirette dahi böylece olarak bir kavm vardır ki likâ-yı vech-i rabbânî lezzetini na'îm-i cennetin lezzâtı üzerine îsâr ve tercîh ederler, çünkü na'îm-i cennet dahi menkûh ve mat'ûma râcî olur. Ve bunlar bi-'aynihim o kavmdır ki biz onların hâllerini vâsf ettik ki 'ilm ve ma'rifet ve esrâr-ı rûbûbiyyetin ıttılâ'ı lezzeti menkûh ve mat'ûm ve meşrûbun lezzâtı üzerine îsâr ve tercîh ederler, hâlbuki mahlûkât-ı sâire onlara bu na'îm ya'nî bu mat'ûm ve meşrûb ve menkûhun lezzâtıyla meşgûllerdir ve onun için Râbî'a-ı 'Adeviyye'ye “Sen cennette ne dersin?” denildikte kendisi “الجار ثم الدار” ya'nî “Evvelâ câr ve komşu sonra hâne gerektir” diye cevâb vermiş ki bu söz ile beyân etmiş ki onun kalbinde cennete bir iltifât yoktur ki onun iltifâtı ancak cennetin sâhibi olan Allâhu 'azîmü's-şânadır. Ve her kim ki Zât-ı zü'l-celâl'i dünyâda bilmez, âhirette onu görmez ve her kim ki ma'rifet-i ilâhiyyenin lezzetini dünyâda bulmaz, âhirette dahi nazar-ı vech-i ilâhînin lezzeti bulmaz.

إِذْ لَيْسَ يَسْتَأْنِفُ لِأَحَدٍ فِي الْآخِرَةِ مَا لَمْ يَصْحَبْهُ مِنَ الدُّنْيَا وَلَا يَحْصِدُ أَحَدٌ إِلَّا مَا زَرَعَ وَلَا يَحْشُرُ الْمَرْءُ إِلَّا عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ وَلَا يَمُوتُ إِلَّا عَلَى مَا عَاشَ عَلَيْهِ فَمَا صَحَبَهُ مِنَ الْمَعْرِفَةِ هُوَ الَّذِي يَتَنَعَّمُ بِهِ بَعَيْنُهُ فَقَطْ إِلَّا أَنَّهُ يَنْقَلِبُ مَشَاهِدَةً بِكَشْفِ الْغَطَاءِ فَتُضَاعَفُ اللَّذَّةُ بِهِ كَمَا تُضَاعَفُ

39 Keşfu'l-Hafâ, 1/278; el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 5/2353.

لذة العاشق إذا استبدل بخیال صورة المعشوق رؤية صورته فإن ذلك منتهى لذته وإنما طيبة الجنة أن لكل أحد فيها ما يشتهي فمن لا يشتهي إلا لقاء الله تعالى فلا لذة له في غيره بل ربما يتأذى به فإذا نعيم الجنة بقدر حب الله تعالى وحب الله تعالى بقدر معرفته فأصل السعادات هي المعرفة التي عبر الشرع عنها بالإيمان]

Çünkü dünyâdan insânın müstashabı olmadığı nesneyi insâna istînâf olunup da ibtidâen verilmez, ancak herkes ektiğini biçer ve ne hâl üzere vefât etmiş ise o hâl üzerine haşr olunur ve ne hâl üzere yaşamış ise o hâl üzere vefât eder ve ma'rifetten müstashabı bulunduğu nesne ile tena'um eder ki yalnız onun 'aynı ile mütena'ım olur, fakat keşf-i gıtâ ile müşâhe-
deye kalb olunur da lezzet onunla mütezâ'if olur, nitekim 'aşkın lezzeti sūret-i ma'sūkun hayālî ile ma'sūkun rü'yet-i sūreti istibdālinde mütezâ'if olur, zīrâ ki müntehâ-yı lezzâtı odur ve cennetin tīb ve hoşluğu ancak o haysiyyetledir ki her birinin imrenip iştihâ edegeldiği lezzet ile mütena'ım olur. Ve o ki nazra-i vech-i rabbâniden gayrı diğer bir şey iştihâ etmez, ona başkasında bir lezzet yoktur, belki diğerıyla müte'ezzi olur. Kaldı ki na'im-i cennet dahi Allāhu ta'ālânın hubbu mikdârıncadır ve Allāhu ta'ālânın hubbu dahi onun ma'rifeti mikdârıncadır, zīrâ ki asl-ı sa'âdât ancak o ma'rifettir ki şer'-i şerîf ona "imân" diye ta'bîr etmiştir.

[فإن قلت فلذة الرؤية إن كان لها نسبة إلى لذة المعرفة فهي قليلة وإن كان أضعافها لأن لذة المعرفة في الدنيا ضعيفة فتضاعفها إلى حد قريب لا ينتهي في القوة إلى أن يستحقر سائر لذات الجنة فيها فاعلم أن هذا الاستحقر للذة المعرفة صدر من الخلو عن المعرفة فمن خلا عن المعرفة كيف يدرك لذتها وإن انطوى على معرفة ضعيفة وقلبه مشحون بعلائق الدنيا فكيف يدرك لذتها [35] فللعارفين في معرفتهم وفكرتهم ومناجاتهم لله تعالى لذات لو عرضت عليهم الجنة في الدنيا بدلاً عنها لم يستبدلوا بها لذة الجنة ثم هذه اللذة مع كمالها لا نسبة لها أصلاً إلى لذة اللقاء والمشاهدة كما لا نسبة للذة خيال المعشوق إلى رؤيته ولا لذة استنشاق روائح الأطعمة الشهية إلى ذوقها ولا للذة اللمس باليد إلى لذة الوقاع وإظهار عظم التفاوت بينهما لا يمكن إلا بضرب مثال]

Ve eğer sen dedin ki rü'yetin lezzeti ma'rifetin lezzetine nisbeti var ise o lezzet azdır velev ki birkaç kat muzâ'af olsa da, çünkü dünyâda ma'rifetin lezzeti zebûndur ve karîb bir hadde tezâ'ufu kuvvette cennetin lezzât-ı sāiresini istihkâr edecek râddeye varıp müntehî olamaz. Artık sen burasını dahi şöylece bil ki ma'rifetin lezzetine işbu istihkâr dahi ma'rifetten tehî ve hālî olmaklıktan sâdır oldu, zīrâ o ki ma'rifetten hâlidir, onun lezzetini nice idrâk edebilir? Ve eğer zebûn ve za'îf bir ma'rifete müntavî olup da kalbi 'alâyık-ı dünyeviyye ile meşhûn olduysa ma'rifetin lezzetini nice idrâk edebilir? Ve ma'lûmdur ki 'ârifler için kendi ma'rifet ve fikr ve münâ-

câtlarında lezzetler vardır ki cennet onlara dünyâda o lezzâta bedel olarak ‘arz olunmuş olsa onunla değişmezler ya’nî cennetin lezzâtına ma‘rifetlerin lezzetini değiştirmezler ve şol kemâliyle ma‘an işbu lezzetin likâ ve müşâhedenin lezzetine aslâ bir nisbeti yoktur, nitekim hayâl-i ma‘şûkun lezzeti onun rü’yesine bir nisbeti yoktur ve elvân-ı et‘ime-i şehiyye râyihâsının istinşâkı lezzeti et‘ime-i şehiyyenin zevkine bir nisbesi yoktur ve lems-i yedin lezzeti vikâ‘ın lezzetine bir nisbesi yoktur ve beynlerinde olan tefâvütün ‘ızamı izhârı ancak bir darb-ı mesel ile mümkün olur.

[فنقول لذة النظر إلى وجه المعشوق في الدنيا تتفاوت بأسباب أحدهما كمال جمال المعشوق ونقصانه فإن اللذة في النظر إلى الأجل أكمل لا محالة والثاني كمال قوة الحب والشهوة والعشق فليس التذاذ من اشتد عشقه كالتذاذ ضعفت شهوته وحبه والثالث كمال الإدراك فليس التذاذ برؤية المعشوق في ظلمة أو من وراء ستر رقيق أو من بعده كالتذاذ بإدراكه على قرب من غير ستر وعند كمال الضوء ولا إدراك لذة المضاجعة مع ثوب حائل كإدراكها مع التجرد والرابع اندفاع العوائق المشوشة والآلام الشاغلة للقلب فليس التذاذ الصحيح الفارغ المتجرد للنظر إلى المعشوق كالتذاذ الخائف المذعور أو المريض المتألم أو المشغول قلبه بهم من المهمات فقدر عاشقاً ضعيف العشق ينظر إلى وجه معشوقه من وراء ستر رقيق على بعد بحيث يمنع انكشاف كنه صورته في حالة اجتمع عليه عقارب وزناير تؤذيه وتلدغه وتشغل قلبه فهو في هذه الحالة لا يخلو عن لذة ما من مشاهدة معشوقه فلو طرأت على الفجأة حالة انهتك بها الستر وأشرق بها الضوء واندفع عنه المؤذيات وبقي سليماً فارغاً وهجمت عليه الشهوة القوية والعشق المفرط حتى بلغ أقصى الغايات فانظر كيف تتضاعف اللذة حتى لا يبقى للأولى إليها نسبة يعتد بها فكذلك فافهم نسبة لذة النظر إلى لذة المعرفة]

Ve binâberîn deriz ki dünyâda ma‘şûkun yüzüne bakmaklığın lezzeti birtakım esbâb ile mütefâvit olur: Birisi, cemâl-i ma‘şûkun kemâl ve noksânı haysiyyetiyledir, zîrâ ki ecmelin nazarında olan lezzet lâ-mahâle ekmel olur. Ve ikincisi, kuvvet-i hubb u şehvet ve ‘aşkın kemâliyledir, zîrâ ki ‘aşkı müştedd olan kimsenin iltizâzı şehveti zebûn ve hubbu za‘îf olan kimsenin iltizâzı gibi olamaz. Ve üçüncüsü, kemâl-i idrâkiyledir, zîrâ ki karanlıkta veyâhüd yufka perdenin mâ-verâsından veyâ uzaklıkta olarak ma‘şûkun görmekliği ile olan iltizâzının idrâki yakınlık üzere veyâhüd bî-setr ve rüşenlikte olan iltizâzının idrâki gibi olamaz ve dahi sevb-i hâil ile muzâca‘asının lezzeti idrâki tecerrüd-i siyâb ile olan muzâca‘a lezzetinin idrâki gibi olamaz. Ve dördüncüsü kalbe müşevveş olan ‘avâyık ve âlâm-ı şâgîlenin indifâ‘ıyladır, zîrâ ki âlâmdan sahîh ve sâlim ve ‘avâyık-ı müşevveşeden tehî ve fârig ve câmeden bürehne ve ‘ârî olan ma‘şûkun nazarıyla olan iltizâz, hâif ve mez‘ûr ve marîz ve müte’ellim veyâ mehemmâtan bir

mehemm ile onun kalbi meşgûl olan kimsenin iltizâzı gibi olmaz. İşte sen takdîr et ki 'aşkı zebûn ve za'îf olan bir 'âşık onun ma'şûkunun yüzüne yufka ve rakîk bir perdenin arkasından ve uzak bir mahalden bakar da bu'd-ı mesâfe ve haylûliyyet-i setrden küh-i sûretinin inkişâfı ona müte'azzir ve zâten dahi onun üzerine hayyât ve 'akârib ve zenâbîr birikip onu sançmak ile incitip ve onun kalbi o ezâ ve cefâ ve havf-ı haşerât ile meşgûl olduğu hâlde onun ma'şûkiyyetinin müşâhedesinden nev'an-mâ bir lezzetten tehî ve hâlî olmaz iken nâgehân bir hâl ona 'arız ve târî olur da o perde açılıp ve mahbûbu yüzüne bir rûşenlik işrâk ile ondan o mûzî haşerât dahi mündefi' ve zâtı selîmü'n-nefs ve hâlî'l-bâl kalmış olsa ve şehvet-i kaviyye ve 'aşk-ı müfrit ona hücum etmekle kendisi aksâ-yı gâyâta varıp bâlig olmuş olsa artık sen bak ki ona lezzet nice mütezâ'if olur tâ ki lezzet-i ülâya onunla mu'tedd olacak bir nisbet kalmaz, işte böylece olarak lezzet-i nazara olan lezzet-i ma'rifetin nisbetini fehmi edip anla.

[فالسّتر الرقيق مثال البدن والاشتغال به والعقارب والزناير مثال الشهوات المتسلطة على الإنسان من الجوع والعطش والغضب والغم والحزن وضعف الشهوة والحب مثال لقصور النفس في الدنيا ونقصانها عن الشوق إلى الملاء الأعلى والتفاتها إلى أسفل السافلين وهو مثل قصور الصبي عن ملاحظة لذة الرياضة والتفاتة إلى اللعب بالعصفور والعارف وإن قويت في الدنيا معرفته فلا يخلو عن هذه المشوشات ولا يتصور أن يخلو عنها البتة]

Ki yufka setr ve perde, ten ve bedeninin misâlidir ve onunla olan iştigâlidir ve 'akârib ve zenâbîr dahi cû' ve 'ataştan ve gazab ve gamm ve hüznden insâna mütesallık olan şehvât ve âfâtın misâlidir. Ve za'f-ı şehvet ü hubb dahi dünyâda olan nefsin kusûruna ve mele-i a'lâya olan şevkin noksânına ve esfelü's-sâfilîne olan iltifâtının nakîsalığına misâldir ki serçe ile oynamaya bi'l-iltifât riyâset lezzeti mülâhazasından sabînin kusûru gibidir. Ve 'arîf olan zât ise dünyâda onun ma'rifeti kavî olsa da işbu müşevveşattan hâlî olamaz ve onlardan hâlî olmaklığı dahi aslâ mutasavver olamaz.

[نعم قد تضعف هذه العوائق في بعض الأحوال ولا تدوم فلا جرم يلوح من جمال المعرفة ما يبهت العقل وتعظم لذته بحيث يكاد القلب يتفطر لعظمته ولكن يكون ذلك كالبرق الخاطف وقلمًا يدوم بل يعرض من الشواغل والأفكار والخواطر ما يشوشه وينغصه وهذه ضرورة [36] دائمة في هذه الحياة الفانية فلا تزال هذه اللذة منغصة إلى الموت وإنما الحياة الطيبة بعد الموت وإنما العيش عيش الآخرة وإن الدار الآخرة لهي الحيوان لو كانوا يعلمون]

Evet olur ki ahvâlin ba'zısında işbu 'avâyık zebûn ve za'îf olur velâkin berk-ı hâtîf gibi olur da dâim olmaz. Lâ-cereme ki 'aklı mebhût ve hayrân bırakacak bir hâl cemâl-i ma'rifetten zuhûr ederse o hâlde onun lezzeti

‘azîm olup o mertebeye varır ki onun ‘azametinden kalb mütefattır olma-ya yaklaşır. Ammâ bu cilve-i tecellî ve ‘izam-ı lezzet berk-ı hâtif gibidir, devâm ve bekâsı olmaz ya‘nî devâmı az olur, belki onu teşvîş ve tengîs eder birtakım havâtır ve efkâr-ı müşgile ona târî ve ‘arız olur. Ve hayât-ı fâniyede işbu ahvâl zarûret-i dâimiyyedir ki ölüme dek işbu lezzet işbu hayât-ı fâniyede müngassa olmaktan zâil olmaz. Hayât-ı tayyibe ancak ölümden sonradır ve ‘ayş ancak âhiretin ‘ayşıdır. Onlar bilmiş olsaydılar tahkîkan zindelik ve dirlik ancak dâr-ı âhîret dâridir.

[وكل من انتهى إلى هذه الرتبة فإنه يحب لقاء الله تعالى فيحب الموت ولا يكره إلا من حيث ينتظر زيادة استكمال في المعرفة فإن المعرفة كالبذر وبحر المعرفة لا ساحل له فالإحاطة بكنهه جلال الله محال فكلما كثرت المعرفة بالله وبصفاته وأفعاله وبأسرار مملكته وقويت كثر النعيم في الآخرة وعظم كما أنه كلما كثر البذر وحسن كثر الزرع وحسن ولا يمكن تحصيل هذا البذر إلا في الدنيا ولا يزرع إلا في صعيد القلب ولا حصاد إلا في الآخرة ولهذا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم “أفضل السعادات طول العمر في طاعة الله” لأن المعرفة إنما تكمل وتكثر وتوسع في العمر الطويل بمداومة الفكر والمواظبة على المجاهدة والانقطاع عن علائق الدنيا والتجرد للطلب ويستدعي ذلك زماناً لا محالة فمن أحب الموت أحبه لأنه رأى نفسه واقفاً في المعرفة بالغاً إلى منتهى ما يسر له ومن كره الموت كرهه لأنه كان يؤمل مزيد معرفة تحصل له بطول العمر ورأى نفسه مقصراً عما تحتمله قوته لو عمر فهذا سبب كراهة الموت ووجهه عند أهل المعرفة]

Ve her kim ki bu rütbe müntehî olur, Allâhu ta‘âlânın likâsını muhabbet eder ve o vakt ölümü sever de onu kerh etmez meğer ki ma‘rifette istikmâl ziyâdeliğine muntazır ola ki o haysiyyetle o vakte ölümden hoşlanmaz olur, zîrâ ma‘rifet tohum gibidir ve ma‘rifetin deryâsına bir sâhil ve kenâr yoktur, zîrâ ki kühn-i celâl-i Bârî’ye ihâta etmek muhâldir ve Zât-ı zü’l-celâlin ma‘rifeti ve onun sıfât ve ef‘âl ve esrâr-ı memleketinin ‘ilmi mütekavvî ve mütekâsir oldukça na‘îm dahi çoklaşır da ‘azîm olur, nitekim tohum güzelleşip çoklaştıkça ekin dahi çoklaşır da güzellenir ve bu tohum ancak dünyâda tahsîl olunur ve kalbin tarlasında ekilir ve âhirette biçilir ve onun için ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “أفضل السعادات”⁴⁰ ya‘nî “Sa‘ādâtın efdali Allâhu ta‘âlânın tâ‘atinde olan ‘ömrün tülüdür”, çünkü ma‘rifet ancak uzun ‘ömrde müdâvemet-i fikr ve cihâd üzere olan muvâzabe ve dünyânın ‘alâyıkından inkıtâ‘ ve talebe tecerrüdle çoklaşır da kâmil ve mütekâsir ve müttesi‘ olur ve bu husûslar lâ-mahâle zamâna müsted‘î olur. İşte o ki ölümü sever, kendi nefsinı görür

ki ona müyesser olan makâmın nihâyetine varmış da o haysiyyetle ölü-mü sever ve o ki ölümden hoşlanmaz tûl-i ʿömr ile hâsıl olacak maʿrifet ümîdvâr olur, muʿammer olmuş olsa onun kuvveti mütehammil bulunduğu maʿrifette nefsinin mukassır görür. İşte ehl-i irfân ʿinde ölümlerin kerâhet ve muhabbetinin sebebi odur.

[وأما سائر الخلق فنظروهم مقصور على شهوات الدنيا إن اتسعت أحبوا البقاء وإن ضاقت تمنوا الموت وكل ذلك حرمان وخسران مصدره الجهل والغفلة فالجهل والغفلة مغرس كل شقاوة والعلم والمعرفة أساس كل سعادة فقد عرفت بما ذكرناه معنى المحبة ومعنى العشق فإنه المحبة المفرطة القوية ومعنى لذة المعرفة ومعنى الرؤية ومعنى كونها ألد من سائر اللذات عند ذوي العقول والكمال وإن لم تكن كذلك عند ذوي النقصان كما لم تكن الرياسة ألد من المطعومات عند الصبيان]

Ve mahlûkât-ı sāirenin nazarı dünyânın şehvâtı üzerine maksûrdur, eğer geniş olduysa dünyâda kalmaklığı severler ve eğer şehvât-ı dünyâ-viyyeleri darlaştıysa ölümü temennâ ederler ve bunların kâffesi hırmân ve hüsrândır ki cehl ve gafletten sâdır olurlar, zîrâ ki cehl ve gaflet her bir şakâvetin magres ve fidangâhıdır ve ʿilm ve maʿrifet her bir saʿâdetin aslı ve temelidir. İşte bu zikir ettiğimiz şey ile sen muhabbetin maʿnâsını bil-din. Ve ʿaşkın maʿnâsı dahi muhabbet-i kaviyye vü müfritadır ve maʿrifet ve rüʾyet ve rüʾyetin lezzeti maʿnâlarını ve ʿaklı ve kemâllilerin ʿinde lezzât-ı sāireden daha ziyâde elezz olduğunun maʿnâsını dahi anladın velev ki bu lezzet noksânlıların ʿinde cümle-i lezzâtta ziyâde olmaz, nitekim sıbyân ʿinde lezzet-i ri-yâset lezzât-ı matʿûmâtta ziyâde olmaz.

[فإن قلت فهذه الرؤيا محلها القلب أو العين في الآخرة فاعلم أن الناس قد اختلفوا في ذلك وأرباب البصائر لا يلتفتون إلى هذا الخلاف ولا ينظرون فيه بل العاقل يأكل البقل ولا يسأل عن المبقلة ومن يشتهي رؤية معشوقه يشغله عشقه عن أن يلتفت إلى أن رؤيته تخلق في عينه أو جبهته بل يقصد الرؤيا ولذتها سواء كان ذلك بالعين أو غيرها فإن العين محل وظرف لا نظر إليه ولا حكم له والحق فيه أن القدرة الأزلية واسعة فلا يجوز أن نحكم عليها بالقصور عن أحد الأمرين هذا في حكم الجواز فأما الواقع في الآخرة من الجائزين فلا يدرك إلا بالسمع والحق ما ظهر لأهل السنة والجماعة من شواهد الشرع أن ذلك يخلق في العين ليكون لفظ الرؤية والنظر وسائر الألفاظ الواردة في الشرع مجري على ظاهره إذ لا يجوز إزالة الظواهر إلا لضرورة والله تعالى اعلم]

Ve âhirette bu rüʾyetin yeri gönül müdür, yoksa göz müdür der isen burasını dahi sen şöylece bil ki nâs bunda muhtelif olmuşlar. Ve erbâb-ı besâir ise onlar bu ihtilâfa iltifât etmezler ve onda nazar eylemezler. Ancak

‘âkıl odur ki sebzeyi ekl eder de sebzazârı üzerine sormaz ve o ki ma‘şû-kun görmesini imrenir, onun ‘aşkı onu meşgûl eder, iltifât etmez ki onun görmesi gözünde mi halk olunur, yoksa onun elinde mi ki kendisi ancak görmesini kasd eder ve rü’yetinin lezzetini murâd eder, isterse o görmek göz ile ola ve isterse dîger bir ‘uzv ile ola ki her nere ile olursa olsun ona siyyândır, çünkü göz mahall ve zarfıdır, onun ne nazarı vardır ve ne de hükmü vardır. Ve bunda hakk ve savâb odur ki kudret-i ezeliyye vâsi‘ ve geniştir, şol iki emrin birisinden kâsır olduğuna hükm etmekliğimiz câiz olmaz ve bu hâl cevâz hükmündedir, [37] yoksa câizlerden âhirette vâki‘ olan umûr ancak istimâ‘ ile idrâk olunur. Ve bunda hakk ve savâb odur ki ehl-i sünnet ve cemâ‘at şevâhid-i şer‘iyyeden zâhir olmuştur ki bu rü’yet gözde halk olunur tâ ki rü’yetin lafzı ve nazarın lafzı ve şer‘de vârid olan elfâz-ı sâire zâhirleri üzere cārî ola, çünkü zarûret olmayınca zavâhirin izâlesi câiz olmaz ve Allâhu ta‘âlâ a‘lemu bi’s-savâb.

Beyānu’l-Esbābi’l-Mukavviyeti Li-Hubbillāhi Ta‘ālā

[بيان الأسباب المقيية لحب الله تعالى]

[اعلم أن أسعد الخلق حالاً في الآخرة أقواهم حباً لله تعالى فإن الآخرة معناها القدوم على الله تعالى ودرك سعادة لقائه وما أعظم نعيم المحب إذا قدم على محبوبه بعد طول شوقه وتمكن من دوام مشاهدته أبد الآباد من غير منغص ومكدر ومن غير رقيب ومزاحم ومن غير خوف انقطاع إلا أن هذا النعيم على قدر قوة الحب فكلما ازدادت المحبة ازدادت اللذة وإنما يكتسب العبد حب الله تعالى في الدنيا]

Ve hubb-ı ilāhīye mukavvī olan esbābın beyānı ise o dahi işbu mebbas-tır. Şöylece sen bil ve āgāh ol ki āhirette halkın en ziyāde sa‘īdū’l-hālleri onların Allāhu ta‘ālāya muhabbeti en ziyāde kavī olan kimseleridir ya’nī kim ki onun muhabbeti daha ziyāde kavīdir, āhirette onun sa‘ādet hāli daha ziyāde çoktur, zīrā ki āhiretin ma‘nāsı Allāhu ta‘ālānın üzerine kudūm et-mektir ve onun likāsının sa‘ādetini idrâk etmektir ve tûl-i iştiyâktan sonra muhibb mahbûbu üzerine kudūm edip de bî-bugz u keder ve bî-rakīb ü müzāhim ve bî-havf inkıtā‘ u iftirāk ebede’l-ābād onun müşāhedesı devā-mından mütemekkin olursa o muhibbin na‘īmi ne ‘aceb ‘azīm na‘īmdir! Velākin işbu na‘īm ancak hubbun kuvveti mikdārındadır, zīrā ki muhabbet

müzdâd oldukça lezzet dahi müzdâd olur ve insân muhabbeti ancak dünü-
yâda iktisâb edip kazanır.

[وأصل الحب لا ينفك عنه مؤمن لأنه لا ينفك عن أصل المعرفة وأما قوة الحب واستيلاؤه حتى ينتهي إلى الاستهتار الذي يسمى عشقاً فذلك ينفك عنه الأكثرون وإنما يحصل ذلك بسببين أحدهما قطع علائق الدنيا وإخراج حب غير الله من القلب فإن القلب مثل الإناء لا يتسع للخل مثلاً ما لم يخرج منه الماء ما جعل الله لرجل من قلبين في جوفه وكمال الحب في أن يحب الله عز وجل بكل قلبه وما دام يلتفت إلى غيره فزاوية من قلبه مشغولة بغيره فيقدر ما يشغل بغير الله ينقص منه حب الله وبقدر ما يبقى من الماء في الإناء ينقص من الخل المصبوب فيه وإلى هذا التفريد والتجريد الإشارة بقوله تعالى ﴿قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾]

Ve hubbun aslından hiçbir mü'min münfekk olmaz, çünkü ma'rifetin aslından infikākı yoktur. Ve hubbun kuvvet ve istilâsı ise terakkî ve izdiyâd bulur tâ ki ona 'aşk denilen istihtâra müntehî olur ve burada da olan muhabbetten ekser-i nâs münfekk ve hâlîdir. Ve muhabbetin bu mertebeye vusûl ve bu gibi kuvvetinin husûlü ancak iki sebep ileddir ki birisi dünyânın kat'ı 'alâyıkıdır ya'nî hubb-ı mâ-sivâyı kalbden çıkarmakladır, zîrâ ki gönül o kaba benzer ki onun içinden suyu çıkarmadıkça onun içine sirke sığmaz ve Hakk subhânehu ve ta'âlâ bir kimse için kendi cevfinden iki gönül kılma-
mıştır ki her bir ferdin birer gönlü vardır, dünyâda iki gönlüllü kimse yoktur ve hubbun kemâli ise insân Zât-ı zü'l-celâli kalbinin cem'îsiyle muhabbet etmekledir, zîrâ dîgerine mültefit durdukça onun gönlünün bir köşesi dîge-
riyle meşgûldür ve dîgeriyle olan iştigâli mikdârınca ondan hubbullâh eksik ve nâkıs olur ki küpte bâkî kalan su mikdârınca sirke-i masbûbeden noksân vâkî olur. Ve tebâreke ve ta'âlânın ⁴¹﴿قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾ kavlı celîlinin mefhûmu ancak bu tecrîd ve tefrîde işârettir. Bu nass-ı 'âlî sûre-i En'âm'ın doksan birinci âyetindendir ki hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Sen onlara kitâbı gönderen Allâhu ta'âlâdır diye söyle, sonra bâtıl güftugûlarında onları terk eyle.” Nitekim denilmiş: “Allah bes, bâkî heves.”

[وبقوله تعالى ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَفْأَمُوا﴾ بل هو معنى قولك لا إله إلا الله أى لا معبود ولا محبوب سواه فكل محبوب فإنه معبود فإن العبد هو المقيد والمعبود هو المقيد به وكل محب فهو مقيد بما يحبه ولذلك قال الله تعالى ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَهُ﴾ وقال صلى الله عليه وسلم “أبغض إله عبد في الأرض الهوى” ⁴²

41 “(Ey Muhammed!)” “Allah” (indirdi) de, sonra bırak onları, içine daldıkları bataktaki oynayadur-
sunlar.” En'âm, 6/91.

42 el-İrākî, Tahrîcu Ehâdisi İhyâ, 5/2354.

Ve dahi Hakk subhānehu ve taʿālānın ⁴³﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ kavlı-ı ʿālîsinin işāreti bunadır yaʿnî “Şunlar ki rabbimiz Allāhu taʿālādır diye ulūhiyyet ve vahdāniyyeti ikrār ettiler (ki o hülāsa-i ʿilmdir) baʿdehu umūr-ı dīniyyede istikāmet ettiler (ki o müntehā-yı ʿilmdir), onlara o cihānda hîç elem ve keder havfî yoktur ve bu cihānda hîç zāyî ve telef hüznü yoktur.” Belki bu lā ilāhe illallāh kavlinin maʿnāsıdır yaʿnî Allāhu taʿālānın gayrısı ne maʿbūd var ve ne mahbûb vardır demektir, zîrâ ki her bir mahbûb maʿbûddur, zîrâ ki mukayyed ancak abddır ve mukayyedün bih ancak maʿbûddur ve her bir muhibb onun sevdiği nesneye kaydlıdır ve onun için Hakk subhānehu ve taʿālâ buyurmuş ki ⁴⁴﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ﴾ yaʿnî “Gördün mü o kimseyi ki ârzüsünü ilâh ittihâz etmiştir, o kimseyi o hevâsından hıfz ve menʿ eder misin” Ve ʿaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ⁴⁵﴿أَبْغِضْ إِلَهَ عَبْدٍ فِي الْأَرْضِ الْهَوَى﴾ yaʿnî “Rûy-i zemîn üzere ʿibâdet olunan maʿbûdların en çok ziyâde mebgûz olan maʿbûdları hevâdır.”

[ولذلك قال عليه السلام “من قال لا إله إلا الله مخلصاً دخل الجنة” ومعنى الإخلاص أن يخلص قلبه لله فلا يبقَى فيه شرك لغير الله فيكون الله محبوب قلبه ومعبود قلبه ومقصود قلبه فقط ومن هذا حاله فالدنيا سجنه لأنها مانعة له من مشاهدة محبوبه وموته خلاص من السجن وقدم على المحبوب فما حال من ليس له إلا محبوب واحد وقد طال إليه شوقه وتمادى عنه حبسه فخلّى من السجن ومكن من المحبوب وروح بالأمن أبد الآباد]

Ve onun için ʿaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ⁴⁶﴿من قال لا إله إلا الله مخلصاً دخل الجنة﴾ “Kim ki muhlis olarak lā ilāhe illallāh derse cennete dāhil olur.” Ve ihlāsın maʿnāsı ise Allāhu taʿālâyı cemîʿ-i kalbi ile muhabbet edip de kendi kalbini Allāhu taʿālâyâ hâlis ede tâ ki Allāhu taʿālānın gayrısına kalbinde bir şirk ve ortaklık kalmaz da yalnız Allāhu taʿālâ onun kalbinin mahbûbu ve maʿbûdu ve maksûdu olur. Ve o kimse ki onun hâli böylece olur, dünyâ onun sicn ve zindânıdır, çünkü mahbûbu müşâhedesinden ona mâniʿdir ve onun ölümü ona sicnden halâstır ve mahbûbu üzerine kudümdür. Âyâ o kimse ki mahbûb-ı vâhiden gayrı onun dîğeri mahbûbu olmaz da ve ondan habsi uzayıp da mümtedd olmakla [38] onun şevki dahi ona uzamış da hasreti gâlib olmuş ola, vaktâ ki habsten tahliye olunup mahbûbundan mütemekkin olur ve ebede’l-âbâd emn ve âsüdeğî ile mürevvah olur, onun hâli nice olur?

43 “Şüphesiz “Rabbimiz Allah’tır” deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya” Fussilet, 41/30.

44 “Nefsinin arzusunu ilah edinen kimseyi gördün mü?” Câsiye, 45/23.

45 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ*, 5/2354.

46 et-Taberânî, ed-Duʿâ, 434, no: 1478; et-Taberânî, *el-Muʿcemu’l-Evsat*, 2/56, no: 1235; *Hilyetu’l-Evliyâ*, 9/254; *Keşfu’l-Hafâ*, 2/322, no: 2561; *Tabakātu’s-Şâfiʿiyye*, 1/51.

[فأحد أسباب ضعف حب الله في القلوب قوة حب الدنيا ومنه حب الأهل والمال والولد والأقارب والعقار والدواب والبساتين والمنتزهات حتى إن المتفرح بطيب أصوات الطيور وروح نسيم الأسحار ملتفت إلى نعيم الدنيا ومتعرض لنقصان حب الله تعالى بسببه فبقدر ما أنس بالدنيا فينقص أنسه بالله ولا يؤتى أحد من الدنيا شيئاً إلا وينقص بقدره من الآخرة بالضرورة كما أنه لا يقرب الإنسان من المشرق إلا ويبعد بالضرورة من المغرب بقدره ولا يطيب قلب امرأته إلا ويضيق به قلب ضررتها فالدنيا والآخرة ضررتان وهما كالمشرق والمغرب وقد انكشف ذلك لذوي القلوب انكشافاً أوضح من الإبصار بالعين]

Ve kulüb-ı nâsta hubb-ı ilâhî zebûnluğunun sebebi ise ancak hubb-ı dünyânın kuvvetidir ki hubb-ı ehl ü māl ve veled ve akārib ve ʿakār ve hayvānāt ve besātīn ve nūzhetgāhlar ondandır, hattâ nagmeḥā-yı tuyūrun tībī ve nesīm-i eshārīn teʿsīri ile mülteziz olan kimse dahi naʿīm-i dünyāya mültefit ve bu kadar muhabbetin sebebi ile noksān-ı hubb-ı ilâhīye müteʿarrızdır ki dünyāya olan ünsü mikdārınca Allāhu taʿālāya olan ünsünden noksān vākīʿ olur. Mā-hasal hîçbir kimseye cihānda bir şey verilmez ki o nesnenin mikdārınca āhiretteki behresinden bir noksān vākīʿ olmaz ve o noksānın vukūʿu emr-i zarūrīdir, nitekim bir insān maşrıka yaklaşmaz illā ki o kadar mesāfede magribden biʿz-zarūre baʿīd düşer ve bir kimse kendi zevcesini mutayyeb edip kalbi hoş etmez illā ki diğer zevcesinin kalbini dar etmez. Dünyā ve āhiret iki kumadırlar, hem dahi maşrik ve magrib gibidirler, zīrā inkişāf-ı ebsārdan açık bir inkişāf ile buraları gönüllü olanlara vāzıhan açılıp münkeşif olmuştur.

[وسبيل قلع حب الدنيا من القلب سلوك طريق الزهد وملازمة الصبر والانقياد إليهما بزمam الخوف والرجاء فما ذكرناها من المقامات كالتوبة والصبر والزهد والخوف والرجاء هي مقدمات ليكتسب بها أحد ركني المحبة وهو تخلية القلب عن غير الله وأوله الإيمان بالله واليوم الآخر والجنة والنار ثم يتشعب منه الخوف والرجاء ويتشعب منهما التوبة والصبر عليهما ثم ينجر ذلك إلى الزهد في الدنيا وفي المال والجاه وكل حظوظ الدنيا حتى يحصل من جميعه طهارة القلب عن غير الله فقط حتى يتسع بعده لنزول معرفة الله وحبه فكل ذلك مقدمات تطهير القلب وهو أحد ركني المحبة وإليه الإشارة بقوله عليه السلام ”الطهور شطر الإيمان“ كما ذكرناه في أول كتاب الطهارة]

Ve gönülden hubb-ı mā-sivāyı yaʿnī hubb-ı dünyânın kalʿı sebīlī ancak tarīk-i zūhdün sülūkü ve sabrın mülāzemeti ve zūhd ve sabra dahi havf ve recānın yuları ile olan inkiyād etmek şeʿniyledir, zīrā ki fī-mā sebak tevbe ve sabr ve havf ve recā gibi makāmāttan bizim zikr ettiğimiz şey ancak mukaddimeler olup onunla muhabbetin iki rüknlerden bir rüknü-

nün iktisâbı içindir ve o rûkn mâ-sivâdan kalbin tahliyesidir ya'nî Zât-ı zü'l-celâlin gayrisından kalbi pāk etmek içindir ve onların en evvelisi Allāhu ta'ālânın imânıdır ve yevm-i âhîret ve cennet ve nârin imânıdır sonra bu imândan havf ve recâ münşâ'ib olur da sonra tevbe ve havf ve recâ üzerine sabr etmek mütevellid olur ba'dehu bu makâmât dünyâda ve māl ve cāh ve cemî'-i huzûz-ı dünyeviyyede zühhd etmeye münker olurlar tâ kim cemî'isinden kalbin tahâreti hâsıl olur da Allāhu ta'ālânın gayrisından bunlarla kalb pāk ve temîz ola ve ba'dehu Allāhu ta'ālânın nüzûl-i ma'rifet ve muhabbeti için müttesi' ve firāvân olur. İşte bunlar kâffesi tathîr-i kalbin mukaddimeleridir ki muhabbetin iki rûknlerinin bir rûknüdür ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizin ⁴⁷“الطهور شرط الإيمان” diye buyurduğu hadîs-i şerîfinin işâreti dahi bunadır ki “Tuhûr, imânın yarısıdır”, nitekim biz onu tahâret kitâbında zikr ettik.

[السبب الثاني لقوة المحبة قوة معرفة الله تعالى واتساعها واستيلاؤها على القلب وذلك بعد تطهير القلب من جميع شواغل الدنيا وعلاقتها يجري مجرى وضع البذر في الأرض بعد تنقيتها من الحشيش وهو الشطر الثاني ثم يتولد من هذا البذر شجرة المحبة والمعرفة وهي الكلمة الطيبة التي ضرب الله بها مثلاً حيث قال ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَضْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ﴾ وإليها الإشارة بقوله تعالى ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ﴾ أي المعرفة ﴿وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ فالعمل الصالح كالجمال لهذه المعرفة وكالخادم وإنما العمل الصالح كله في تطهير القلب أولاً من الدنيا ثم إدامة طهارته فلا يراد العمل إلا لهذه المعرفة]

Ve kuvvet-i muhabbetin ikinci sebebi ise Zât-ı zü'l-celâl ma'rifetinin kuvvet ve ittisâ'ıyla kalbe istilâsıdır. Ve cemî'-i şevâgıl-ı dünyeviyyeden kalbin tathîri vukû'undan sonra bu kuvvet-i ma'rifet giyâhtan tarlayı temîz ettikten sonra tarlaya vaz' olunan tohumun mecrâsında cārî olur ki şatr-ı sâni odur sonra bu tohumdan muhabbet ve ma'rifet derecesi sâbit ve mütevellid olur ki kelime-i tayyibedir ya'nî Hakk subhânehu ve ta'ālâ ona misâl darbıyla beyân buyurduğu kelime-i tayyibe o kuvvet-i ma'rifet bezrinden nâbit ve hâsıl olur, nitekim buyurmuş ki ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَضْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ﴾ ⁴⁸ Bu nass-ı celîl sûre-i İbrâhîm'in yirmi dördüncü âyetindendir ki o âyetlerin hülâsa-i tefsîrlerinde denilmiş ki “Yâ Muhammed, bilmez misin ki Allāhu ta'ālâ nice mesel darb eyledi kelime-i tayyibeyi ki o kelime-i tevhit ü şehâdetdir, şecere-i tayyibeye temsîl etti, o

47 Müslim, tahâret 1, 1/203, no: 223; et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebir, 3/284, no: 3424; Şu'ab-u'l-imân, 4/236, no: 2453; Keşfu'l-Hafâ, 2/51, no: 1669.

48 “Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.” İbrâhîm, 14/24.

hurma ağacıdır ki kökü yerde sâbit ve dalları semâya doğru mürtefî'dir. O şecere meyvesini Rabbisinin izniyle her vaktinde verir.” Allâhu ta‘âlâ nâsa misâl getirir ki şâyed tezekkür edip mütte‘iz olalar. Ve dahi ﴿إِلَيْهِ يَضَعُ الْكَلِمَ﴾⁴⁹ kelâmının işâreti bunadır ya‘nî ma‘rifet ve ‘amel-i sâlih bu ma‘rifete cemâl ve hizmetçi gibidir ve ‘amel-i sâlih kâffesi tathîr-i kalbdedir ki evvelâ dünyâdan kalbi pâk ve tâhir eder sonra onun tahâretini saklar da idâme eder ve ‘amel-i sâlih ancak bu ma‘rifet için murâd olunur.

[وأما العلم بكيفية العمل فيراد للعمل فالعلم هو الأول وهو الآخر وإنما الأول علم المعاملة وغرضه العمل وغرض المعاملة صفاء القلب وطهارته ليتضح فيه جلية الحق ويتبين بعلم المعرفة وهو علم المكاشفة ومهما حصلت هذه المعرفة تبعتها المحبة بالضرورة كما أن من كان معتدل المزاج إذا أبصر الجميل وأدركه بالعين الظاهرة أحبه ومال إليه ومهما أحبه حصلت اللذة فاللذة تبع المحبة بالضرورة والمحبة تبع المعرفة بالضرورة ولا يوصل إلى هذه المعرفة بعد انقطاع شواغل الدنيا من القلب إلا بالفكر الصافي والذكر الدائم والجد البالغ في الطلب والنظر المستمر في الله تعالى وفي صفاته وفي ملكوت سمواته وسائر مخلوقاته والواصلون إلى هذه الرتبة ينقسمون إلى الأقوياء ويكون أول [39] معرفتهم بالله تعالى ثم به يعرفون غيره وإلى الضعفاء ويكون أول معرفتهم بالأفعال ثم يترقون منها إلى الفاعل]

Ve keyfiyyet-i ‘amele olan ‘ilm ise o dahi ‘amel için murâd olunur ve böyle olunca ‘ilm hem evvel oldu ve hem dahi âhir oldu. Fakat evvelî olan ‘ilm ‘ilm-i mu‘âmeledir ve garazı ‘ameldir ve mu‘âmelenin garazı kalbin safâ ve tahâretidir tâ ki içinde Hakk’ın tecellisi vâzih olur da ‘ilm-i ma‘rifet ile zînetlenir ve o ‘ilm dahi ‘ilm-i mükâşefedir. Ve her ne vakt ki bu ma‘rifet hâsıl oldu, bi’z-zarûre muhabbet ona tâbî‘ olur, nitekim ki mu‘tedilü’l-mizâc, bir cemîl dilberi görür de ‘ayn-ı zâhir ile idrâk ettikte onu muhabbet eder ve ona meyl eder ve her ne vakt ki onu muhabbet eder, ona lezzet hâsıl olur, zîrâ ki lezzet bi’z-zarûre muhabbete tâbî‘ olur ve muhabbet dahi ma‘rifete bi’z-zarûre tâbî‘ olur. Ve kalbden şevâgıl-ı dünyâ inkıtâ‘ından sonra kalb ancak fikr-i sâfî ve zikr-i dâim ile ve talebde cidd-i bâlig ve Zât-ı zü’l-celâl ile onun sıfâtına ve melekût-ı semâvâtta ve mah-lûkât-ı sâirede olan ef‘âline istimrâr-ı nazarla işbu ma‘rifete vâsıl olur ve bu rütbeye vâsıl olanlar akviyâ ve zu‘afâyâ münkasım olurlar. Ve fırka-i akviyânın evvel ma‘rifetleri ancak Zât-ı zü’l-celâldir sonra Zât-ı zü’l-celâl ile onun gayrısını bilirler. Ve fırka-i zu‘afâ ise onlar ma‘rifetlerinin evvelisi ef‘âl-i ilâhiyyedir sonra onunla fâ‘ilin ma‘rifetine terakkî ederler.

[وإلى الأول الإشارة بقوله تعالى ﴿أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ وبقوله تعالى

49 “Güzel sözler, ancak ona yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir.” Fâtır, 35/10.

﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ﴾⁵⁰ ومنه نظر بعضهم حيث قيل له بم عرفت ربك قال عرفت ربي ولولا ربي لما عرفت ربي وإلى الثاني الإشارة بقوله تعالى ﴿سُئِرِبِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ الآية وبقوله عز وجل ﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ﴾ وبقوله تعالى ﴿قُلْ أَنْظَرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُعْطِي الْأَيَّاتِ وَالنُّذُرِ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ وبقوله تعالى ﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ﴾ وهذا الطريق هو الأسهل على الأكثرين وهو الأوسع على السالكين وإليه أكثر دعوة القرآن عند الأمر بالتدبر والتفكر والاعتبار والنظر في آيات خارجة عن الحصر]

Ve kısım-ı evveledir o işâret ki tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki يَكْفِ أَوَلَمْ يَكْفِ ya'ni “Yâ Muhammed, sana kifâyet etmez mi ki senin Rabbin celle şânuhu her şeye hâzır ve şâhiddir.” Ve dahi شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ kavî-î ‘âlîsinin mefhûmu kezâlik kısım-ı evvele işârettir ya'ni Allâhu ta'âlâ ile mahlûkâtı bilen fırka-i ekviyâ-nın ma'rifetlerine işârettir ki hülâsa-i mefhûmu: “Allâhu ta'âlâ kendi birliğine şehâdet etmiştir” demektir. Ve bundan ba'zıları nazar etmiştir, vaktâ ki ona “Sen ne ile kendi Rabbini bileydin?” denildikte, kendisi: “Ben kendi Rabbimi ancak kendi Rabbim ile bildim. Benim Rabbim olmamış olsaydı ben kendi Rabbimi bilmez idim” demiş. ﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾⁵¹ nass-ı celîli ancak kısım-ı sâni ya'ni fırka-i zu'afânın sebîline işârettir ki hülâsa-i meâl-i ‘âlîsi: “Biz onlara kudretimize delâlet eder ‘alâmetlerimizi âfâk-ı arzda gösteririz” ki peygamberimiz ‘aleyhi’s-selâm onlara havâdis-i mâziye vü âtiyeden haber verdi ve hârik-i ‘âdet vechiyle memâlik-i şark u garbın fethini müyesser etti, “O ‘alâmetlerimizi nefislerinde dahi gösteririz ki bedenlerindeki sanâ-yî-i ‘acîbe kemâl-i kudretimize delâlet eder tâ ki Kur’ân yâ resûl hakk idü-gü zâhir ola.” Ve dahi ﴿سُئِرِبِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾⁵² ya'ni “Onlar göklerin ve yerlerin kevâkib ve bihâr ve dağlarına ve onlarda olan mahlûkâta nazar-ı istidlâl ile nazar

50 “Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi?” Fussilet, 41/53.

51 “Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler.” Âlu İmrân 3/18.

52 “Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümlanlık ve nizamı, Allah’ın yarattığı her şeye, ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı?” A'râf, 7/185.

53 “Varlığımızın delillerini, (kainattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi?” Fussilet, 41/53.

etmezler mi?” ki bu kelâmının işareti kezâlik kısım-ı sâniyedir. Ve dahi ⁵⁴﴿ثُلَّ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُعْبِي الْآيَاتِ وَالْتُدِرُّ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ya'nî “Âyât isteyen müşriklere de ki göklerde olan ‘acâib-i fitrata ve yerlerde olan bedâyi‘-i kudrete nazar edin ki ne san‘atlar vardır.” Ve dahi ⁵⁵﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَافُوتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ﴾ mazmûn-ı celilleri kezâlik kısım-ı sâniye işarettir ya'nî “O Allāhu ta‘ālā ki seb‘a semāvâtı birbiri üzerine tabaka halk etti, sen onun halkında tefāvūt ve hâlel görmezsin. İmdi çeşmini semâ tarafına dönder ki onda şükûk ve noksân görebilir misin sonra basarını semāvaya rücû‘la kerre ba‘de kerre dîdeni çevirerek nazar eyle ki hîç ‘ayb bulabilir misin? O semāya her ne kadar mükerreren nazar edersen hîç hâlel bulunmamakla basarını ondan dönderirsin.” Ve bu tarîk ekser-i nâs üzerine âsân ve esheldir ve ‘umûm-ı sâlikîne dahi vâsi‘ ve firāvândır ve Kur‘ân-ı ‘azîmü’ş-şânın ekser-i da‘veti bu tarîkadır, vaktâ ki tedebbür ve tefekkür ve itibâra emr eder ve mâ-hasal âyâtın nazarı hasrdan hâricdir.

إفإن قلت كلا الطريقين مشكل فأوضح لنا منهما ما يستعان به على تحصيل المعرفة والتوصل به إلى المحبة فاعلم أن الطريق الأعلى هو الاستشهاد بالحق سبحانه على سائر الخلق فهو غامض والكلام فيه خارج عن حد فهم أكثر الخلق فلا فائدة في إيراد في الكتب وأما الطريق الأسهل الأدنى فأكثره غير خارج عن حد الأفهام وإنما قصرت الأفهام عنه لإعراضها عن التدبر واشتغالها بشهوات الدنيا وحفظ النفس والمانع من ذكر هذا اتساعه وكثرته وانشعاب أبوابه الخارجية عن الحصر والنهاية إذ ما من ذرة من أعلى السموات إلى تخوم الأرضين إلا وفيها عجائب آيات تدل على كمال قدرة الله تعالى وكمال حكمته وامتدته وجلاله وعظمته وذلك مما لا يتناهى ﴿قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لَكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا﴾ فالخوض فيه انغماس في بحار علوم المكاشفة ولا يمكن أن يتطفل به على علوم المعاملة]

Ve eğer tarîkin her bir şıkkı müşkildir ya'nî mesbûku'z-zikr olan iki mesleğin her biri dakîk ve gâmızdır, sen bize açık ve âşikâr eyle ki onların hangisi ile tahsîl-i ma‘rifet üzerine isti‘âne olunur da onunla muhabbete tevassul mümkün olur der isen orasını dahi sen şöylece bil ki tarîk-i a‘lâ ki Hakk celle ve ‘alâ ile mahlûkât-ı sâireye istişhâd etmek yoludur, o tarîk pek çok dakîk ve gâmızdır, onda tekellüm etmek ekser-i halkın hadd-i fehm-

54 “De ki: “Göklerde ve yerde neler var, bir baksanıza.” Fakat âyetler ve uyarılar inanmayan bir topluma hiçbir fayda sağlamaz.” Yûnus, 10/101.

55 “O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân’ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun? Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı) çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin halde sana dönecektir.” Mülk, 67/3-4.

lerinden bîrûn ve hâricdir, artık onun kitâblarda îrâdında bir fâide yoktur. Ve tarîk-i eshel ancak tarîk-i ednâdır ki mahlûkât ile hâlık üzerine istiḥād etmek yoludur ki onun ekserîsi hadd-i efhâmdan hâric değildir ve efhâm-ı nâs ondan kâsır kalmaları ancak tedebbüründen îrâz ve ṣhehvât-ı dünyâ-viyye ve huzûz-ı nefsânîyye ile iştigâl etmelerinden nâsîdir ve bunun zikrinden mâni^c olan şey ancak onun ittîsâ^c ve kesretidir ve hasr ve nihâyeden hâric olan ebvâbının inṣî'âbıdır, zîrâ ki a'âlâ-yı semâvâtta tuhûm-ı zemîne varıncaya dek bir zerre yoktur ki Allâhu ta'âlânın kemâl-i kudret ü hikmet ve müntehâ-yı celâl u 'azametine delâlet eden 'acâyib-i âyâta hâvî değildir ya'nî onların her bir zerrelerinde 'acâyib-i âyât vardır ki o âyât-ı 'acîbe onun kemâl-i kudretine ve kemâl-i hikmetine [40] ve müntehâ-yı celâline ve 'azametine delâlet eyler demektir. Ve bu âyât-ı dâllenin hadd ü pâyânı yoktur, belki deryâ benim Rabbimin kelimâtına midâd olmuş olsa benim Rabbimin kelimâtı nefâdından akdem deryâ nefâd ederdi ve onda havz etmek 'ulûm-ı mükâşefenin bihârına dalmaktır ve 'ulûm-ı mu'âmele üzerine onunla tetafful etmek dahi mümkün değildir.

[ولكن يمكن الرمز إلى مثال واحد على الإيجاز ليقع التنبيه لجنسه فنقول أسهل الطريقين النظر إلى الأفعال فلتكلم فيها ولنترك الأعلى ثم الأفعال الإلهية كثيرة فنطلب أقلها وأحقرها وأصغرها ولننظر في عجائباتها فأقل المخلوقات هو الأرض وما عليها أعني بالإضافة إلى الملائكة وملكوت السموات فإنك إن نظرت فيها من حيث الجسم والعظم في الشخص فالشمس على ما ترى من صغر حجمها هي مثل الأرض مائة ونيفاً وستين مرة فانظر إلى صغر الأرض بالإضافة إليها ثم انظر إلى صغر الشمس بالإضافة إلى فلکها الذي هي مركوزة فيه فإنه لا نسبة لها إليه وهي في السماء الرابعة وهي صغيرة بالإضافة إلى ما فوقها من السموات السبع ثم السموات السبع في الكرسي كخلقة في لاة والكرسي في العرش كذلك فهذا نظر إلى ظاهر الأشخاص من حيث المقادير]

Velâkin cinsine tenbîh vâki^c olmak üzere 'ale'l-îcâz yalnız bir misâlin remzi mümkün olur, şöyle ki biz deriz ki iki yolun eshel ve âsânî ef'âl-i rabbânîye nazar etmek yoludur, biz o yolda tekellüm edelim de a'âlâyı terk edelim ve ef'âl-i ilâhiyye dahi çoktur, biz onların ekallerini taleb edelim ve ef'âl-i ilâhiyye dahi çoktur, biz onların ekallerini taleb edelim ve ahkar ve asgarlarına bakıp onda olan 'acâib-i nazar edelim. İşte mahlûkâtın ekalli zemîndir ve zemîn üzere olan mahlûkât ekall-i mahlûkât olur, zîrâ ki min haysü'l-cism ve'l-'izam fi'ş-şahs onda nazar eder isen işte senin manzûrun olduğu vech üzere güneş bu gördüğün sıgar-ı hacmiyle berâber zemînin yüz altmış bu kadar misline müvâzîdir, var da sen zemînin sıgarını ona izâfetle gör, onun ve felekine izâfetle güneşin sıgarına nazar eyle ya'nî

içinde merkûz bulunduğu felekin cirmine izâfetle âfitâbın cirmini gör ki ne kadar küçük görünür, zîrâ ki ona onun bir nisbeti yoktur; güneş dördüncü göktedir ve onun mâ-fevkinde bulunan semâvât-ı seb'aya izâfetle kezâlik sagîredir sonra semâvât-ı seb'a dahi kürsîde sahrâda vâki' bir halka gibidirler ve 'arşta kürsî kezâlik o mertebededir, işte min haysü'l-mekâdîr zâhir-i eşhâsın nazarı budur.

[واما أحقر الأرض كلها بالإضافة إليها بل ما أصغر الأرض بالإضافة إلى البحار فقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "الأرض في البحر كالاصطبل في الأرض" ومصدق هذا عرف بالمشاهدة والتجربة وعلم أن المكشوف من الأرض عن الماء كجزيرة صغيرة بالإضافة إلى كل الأرض ثم انظر إلى الآدمي المخلوق من التراب الذي هو جزء من الأرض وإلى سائر الحيوانات وإلى صغره بالإضافة إلى الأرض ودع عنك جميع ذلك فأصغر ما نعرفه من الحيوانات البعوض والنحل وما يجري مجراه فانظر في البعوض على قدر صغر قدره وتأمله بعقل حاضر وفكر صاف فانظر كيف خلقه الله تعالى على شكل الفيل الذي هو أعظم الحيوانات إذ خلق له خرطوماً مثل خرطومه وخلق له على شكله الصغير سائر الأعضاء كما خلقه للفيل بزيادة جناحين وانظر كيف قسم أعضائه الظاهرة فأثبت جناحه وأخرج يده ورجله وشق سمعه وبصره ودبر في باطنه من أعضاء الغذاء وآلاته ما دبره في سائر الحيوانات وركب فيها من القوى الغذائية والجاذبة الدافعة والماسكة والهاضمة ما ركب في سائر الحيوانات هذا في شكله وصفاته ثم انظر إلى هدايته كيف هداه الله تعالى إلى غذائه وعرفه أن غذاءه دم الإنسان ثم انظر كيف أنبت له آلة الطيران إلى الإنسان وكيف خلق له الخرطوم الطويل وهو محدد الرأس وكيف هداه إلى مسام بشرة الإنسان حتى يضع خرطومه في واحد منها ثم كيف قواه حتى يغرز فيه الخرطوم وكيف علمه المص والتجرع للدم وكيف خلق الخرطوم مع دقته مجوفاً حتى يجري فيه الدم الرقيق ويتهيأ إلى باطنه وينتشر في سائر أجزائه ويغذيه]

Ve semâvât-ı seb'aya ve eflâk-ı tis'aya ve kürsî ve 'arşa izâfetle zemîn ne 'aceb hakîrdır, belki deryâlara izâfetle zemîn ne 'aceb sagîrdır, zîrâ ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "الأرض في البحر كالاصطبل في الأرض"⁵⁶ "Deryâda yer, zemînde olan ıstabl gibidir." Ve bunun misâli müşâhede ve tecrîbe ile bilinmiş ve dahi ma'lûm olmuş ki sudan mekşûf olan zemîn cemî-i arza izâfetle cezîre-i sagîre gibidir sonra yerin bir cüz'ü olan topraktan mahlûk olan âdemîye bak ve hem dahi hayvânât-ı sâireye nazar eyle ki arza izâfetle insân ve hayvânât-ı sâire ne kadar sagîrdirler. Ve bunların kâffesini bırak da hayvânâtın en çok ziyâde sagîr bildiğimiz ba'ûza ya'nî peşşe ve sivrisinek ve bal arısına nazar eyle ve bunların mecrâsında cârî olan hayvânâta bak. Evvelâ sivrisineğe bak ki cüssesinin

56 Keşfu'l-Hafâ, 1/115; el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdisi İhyâ, 5/2355.

sıgاریyla ef'âline ve hâline ve mâddesine te'emmül edip 'akl-ı hâzır ve fikr-i sâfî ile onun hilkatini tedebbür eyle gör ki Allâhu ta'âlâ onu a'zam-ı hayvânât olan fîlin şekli üzerine nice yaratmış ki fîl gibi ona hortum yaratmış ve onun şekl-i sagîrine göre file yarattığı gibi a'zâ-ı sāireyi iki kanadın 'ilâvesiyle halk etmiş ve dahi bak ki onun a'zâ-ı zāhiresini nice taksîm edip ona iki kanadı inbâtıyla ona el ve ayağı çıkarmış ve ona sem' ve basarı şakk ve vücūdu bātınında dahi gızânın a'zâ ve âlâtından hayevânât-ı sāirede tedbîr ettiği gibi a'zâ ve âlâtı tedebbür eylemiş ve kuvveden dahi kuvve-i gāziye ve cāzibe ve māsike ve hāzime ve dāfi'adan hayevânât-ı sāirede terkîb ettiği gibi onda dahi terkîb etmiş. Ve bu zikr ettiğimiz sun', onun şekl ve sıfatlarında olan sanāyi'dir sonra onun hidāyetine bak ki Al-lāhu ta'âlâ onu gızāsına nice hidāyet edip onun gızāsı hūn-ı merdūmī olduğunu ona ta'rîf etmiş sonra bak ki ona uçmak âleti nice inbât etmiş tā ki insānın cesedine uçup kona ve nice ona uzun bir hortumu yaratmış o hāl ile ki hortumun başını keskin yaratmış ve dahi mer'â-yı beşere-i insāniyyeye onu nice hidāyet eylemiş tā ki kendi hortumunu onun bir yerine koya ve nice onu kuvvetlendirmiş tā ki hortumu insānın derisine batırıp garz ede ve emmeği dahi ona nice öğretmiş ve kanın yutmasını ona nice ta'lim etmiş ve incelik ve dikkatiyle berāber hortumunu nice mücevvef kılmış tā ki yufka kan onda cārī olup onun bātınına varıp eczâ-yı sāiresine münteşir ola da onunla mütegazzi ola.

[ثم كيف عرفه أن الإنسان يقصده بيده فعلمه حيلة الهرب [41] واستعداد آتته وخلق له السمع الذي يسمع به خفيف حركة اليد وهي بعد بعيدة منه فترك المص ويهرب ثم إذا سكنت اليد يعود ثم انظر كيف خلق له حذقتين حتى يبصر موضع غذائه فيقصده مع صغر حجم وجهه وانظر إلى أن حذقة كل حيوان صغير لما لم تحتمل حذقته الأجفان لصغره وكانت الأجفان مصقلة لمرآة الحذقة عن القذى والغبار خلق للبعوض والذباب يدين فتنظر إلى الذباب فتراه على الدوام يمسح حذقتيه بيديه وأما الإنسان والحيوان الكبير فخلق لحذقتيه الأجفان حتى ينطبق أحدهما على الآخر وأطرافهما حادة فيجمع الغبار الذي يلحق الحذقة ويرمي به إلى أطراف الأهداب وخلق الأهداب السود لتجمع ضوء العين وتعين على الإبصار وتحسن صورة العين وتشبكها عند هيجان الغبار فينظر من وراء شبك الأهداب واشتباكها يمنع دخول الغبار ولا يمنع الإبصار وأما البعوض فخلق لها حذقتين مصقلتين من غير أجفان وعلمها كيفية التصقيل باليدين ولأنجل ضعف أبصارها تراها تنهافت على السراج لأن بصره ضعيف فهي تطلب ضوء النهار فإذا رأى المسكين ضوء السراج بالليل ظن أنه في بيت مظلم وأن السراج كوة من البيت المظلم إلى الموضع المضيء فلا يزال يطلب الضوء ويرمي بنفسه إليه فإذا جاوزه ورأى الظلام ظن أنه لم يصب الكوة ولم يقصدها على السداد فيعود إليه مرة أخرى إلى أن يحترق]

Sonra insân onu kasd edeceğini nice ta'lim etti ve ondan kaçmak hîle-sini nice öğretti ve âletinin isti'dādını nice bildirdi ve o hareketinin hafifini istimâc eden sem'i ona nice yarattı tâ ki henüz ondan uzak iken hareketini iştir de emmeği terk edip kaçsa sonra el durursa dönüp gele sonra bak ki ona nice gözünü halk etti tâ ki onlarla gızāsının yeri görüp de kasd ede o hâli ile ki onun yüzü hacmi bu küçüklükte ola. Ve dahi bak ki her bir sa-gîr hayvân ki onun göz bebekleri göz kapaklarına mütehammil olamaz ve göz kapakları göz bebeğinin aynalarına mühre vurucu olup da dâimâ göz, kirinden ve toz ve gubârdan hade-kalarını silip pāk edegeldiğinden Hakk subhānehu ve ta'ālā peşşeye ve sineklere iki el halk etti, görürsün ki hemîşe şol iki elleriyle gözlerinin bebeklerini silip temîz ederler ve insân ve hay-vân-ı kebîr ise onların cüsseleri göz kapaklarına mütehammil bulunmuş olduğundan Hakk ta'ālā onların göz bebeklerine göz kapakları yaratmış tâ ki yekdîgeri üzerine kapanıp hade-kaya mühre vururlar ve etrâfları dahi keskin olduğu hasebiyle hade-kaya ermiş olan kir ve gubârı biriktirip göz kirpiklerine ilkâ edeler ve göz kirpiklerini dahi siyâh yaratmış tâ ki gözün ziyâsını cem' edip görmek üzere ona i'âne edeler ve gözlerin sûretlerini dahi tahsîn edeler ve toz ve gubârın heyecânı vaktinde müjgânlar birbir-lerine çatıp gözleri gubârın duhûlünden saklayalar da göz kirpiklerin çat-maları arkalarından gözler bakarlar tâ ki müjgân çatmaları duhûl-i gubâra mâni' olup da görmeye mâni' olmaya. Ve peşşe ise ona yalnız iki hade-kayı saykallı olarak yaratmış da onlara göz kapakları yaratmamış, ancak elleri-yle hade-kanın tathîrini bildirmiş ve ebsârı zebûnluğundan nâşî görürsün ki dâimâ çerâğ üzerine tehâfût ve tesâkut eylerler, çünkü onun basarı za'iftir ve kendisi gündüzün ışıklığını ister, vaktâ ki gecede çerâğın ışığını görür ve zann eder ki kendisi bir karanlı hānededir ve çerâğ dahi penceredir, hemân ona hücum eder ve ışıklı yeri istemeden zâil olmaz tâ ki kendi nefsi-ni çerâğa düşürür ve çün çerâğın birini geçip de ışığın yerini tecâvüz eder, zann eder ki hānenin penceresine râst gelmemiş veyâ doğruluk üzere onu kasd edememiş, döner de bir dahi çerâğa dolaşır tâ ki nefsinin çerâğa uğratıp ihrâk eder.

[ولعلك تظن أن هذا لنقصانها وجهلها فاعلم أن جهل الإنسان أعظم من جهلها بل صورة
الآدمي في الإكباب على الشهوات الدنيا صورة الفراش في التهافت على النار إذ تلوح للآدمي
أنوار الشهوات من حيث ظاهر صورتها ولا يدري أن تحتها السم الناقع القاتل فلا يزال يرمي
نفسه عليها إلى أن ينغمس فيها ويتقيد بها ويهلك هلاكاً مؤبداً فليت كان جهل الآدمي كجهل
الفراش فإنها باغترارها بظاهر الضوء إن احترقت تخلصت في الحال والآدمي يبقى في النار

أبد الآباد أو مدة مديدة ولذلك كان ينادي رسول الله صلى الله عليه وسلم ويقول ”إني ممسك بحجزكم عن النار وأنتم تنهاتون فيها تهافت الفراش“⁵⁷

Ve ola ki sen zann edersin ki peşşenin cehl ve noksânındandır ki gelip gider, cānını çerāğa düşürüp yakar. Burasını dahi sen şöylece bil ki insānın cehli onun cehlinden daha ziyāde aʿzamdır, belki şehvāt-ı dünyāya insānın ikbābı sūreti çerāğın āteşine pervānenin tesākutu gibidir, çünkü ādemīye şehvātın envārī lāyih olur yaʿnī sūret-i zāhireleri haysiyyetiyle ārzū-yı nefsi nūr gibi ona parlar da kendisi bilmez ki o ārzūnun altında semm-i kātıl vardır ve sūret-i zāhirelerine tamaʿan peşine dolaşp gezmekten zāil olmaz tā ki o hevā ve hevesin şehveti āteşine dalıp da müngamis olur ve onunla buhavlı kalır tā ki helāk-i ebedī ile onda hālik olur. Kāşki ademīnin cehli dahi pervānenin cehli gibi olaydı, çünkü pervāne çerāğın ışığına sūret-i zāhiresiyle aldanıp yanarsa da derhāl renc ve ezādan bir lah-zada olarak kurtulup gider ve ademī ise ebedeʿl-ābād veyāhūd müddet-i medīdede āteşte kalıp renc ve ʿazābı çeker ve onun için ʿaleyhiʿs-salātu veʿs-selām efendimiz çağırıp buyururdu ki ”إني ممسك بحجزكم عن النار وأنتم تنهاتون فيها تهافت الفراش“⁵⁷ ki hülāsa-i mufād-ı münfī: “Ben sizin āteşten hacz ve menʿinize tutmuşum, hālbuki siz hemān pervānenin teʿākub ve tesākutu gibi ona dolaşp tesākut edersiniz.”

[فهذه لمعة عجيبة من عجائب صنع الله تعالى في أصغر الحيوانات [42] وفيها من العجائب ما لو اجتمع الأولون والآخرون على الإحاطة بكنهه عجزوا عن حقيقته ولم يطلعوا على أمور جليلة من ظاهر صورته فأما خفايا معاني ذلك فلا يطلع عليها إلا الله تعالى ثم في كل حيوان ونبات أعجوبة وأعاجيب تخصصه لا يشاركه فيها غيره فانظر إلى النحل وعجائبها وكيف أوحى الله تعالى إليها حتى اتخذت من الجبال بيوتاً ومن الشجر ومما يعرشون وكيف استخرج من لعابها الشمع والعسل وجعل أحدهما ضياءً وجعل الآخر شفاءً ثم لو تأملت عجائب أمرها في تناولها الأزهار والأنوار واحترازها عن النجاسات والأقذار وطاعتها لواحد من جملتها هو أكبرها شخصاً وهو أميرها ثم ما سخر الله تعالى له أميرها من العدل والإنصاف بينها حتى إنه ليقتل على باب المنفذ كل ما وقع منها على نجاسة لقضيت منها عجباً آخر العجب إن كنت بصيراً في نفسك وفارغاً من هم بطنك وفرجك وشهوات نفسك في معاداة أقرانك وموالاة إخوانك ثم دع عنك جميع ذلك وانظر إلى بنائها بيوتها من الشمع واختيارها من جملة الأشكال الشكل المسدس [فلا تبني بيتاً مستديراً ولا مربعاً ولا مخمساً بل مسدساً لخاصية في الشكل المسدس] يقصر فهم المهندسين عن دركها وهو أن أوسع الأشكال وأحواها المستديرة وما يقرب منها فإن المربع يخرج منه زوايا ضائعة وشكل النحل مستدير مستطيل فترك المربع

حتى لا تضيع الزوايا فتبقى فارغة ثم لو بناها مستديرة لبقيت خارج البيوت فرج ضائعة فإن الأشكال المستديرة إذا جمعت لم تجتمع متراسة ولا شكل في الأشكال ذوات الزوايا يقرب في الاحتواء من المستدير ثم تتراص الجملة منه بحيث لا يبقى بعد اجتماعها فرجة إلا المسدس وهذه خاصية هذه الشكل

İşte bu bir lem'a-i 'acîbedir ki aşgar-ı hayevânâtta olan sun'ı ilâhî onun 'acâibindendir ve dahi onda 'acâibden birtakım sanâyi' vardı ki evvelîn ve âhirîn cümlesi künhleri ihâtasına müctemî' olmuş olsalar onun hakîkatine muttalî' olmaktan 'âciz ve kâsır kalıp zâhir-i sûretinden olan umûr-ı celiyye vü zâhireye vâkıf ve âgâh olamazlardı ve onun nihân ve gizli olan ma'ânî-i hafîyye-i bâtinîyyesi ise artık Zât-ı zü'l-celâlden gayrı aslâ ve kat'â bir kimse ona muttalî' olamaz. Sonra her bir hayvân ve nebâtta birer u'cûbe ve e'acîb vardır ki ona muhtass olup da dîğeri onda onunla müşâreket etmez, ez-cümle sen bal arısına nazar edip bak ki onda ne 'acâib sun'lar vardır ve Hakk subhânehu ve ta'âlâ ona nice vahy etmiş tâ ki cibâl ve eşcârdan ve inşâ ettikleri 'urûştan hâneler ittihâz eyledi ve onun lu'âbından ya'nî ağzının suyundan nice bal mûmu ve balı çıkarır da bal mûmunu ziyâ ve balı şifâ kıldı. Sonra onun emrinin 'acâibine te'emmül etmiş olan ki nice ezhâr ve envârı tenâvül edip necâsât ve iktidârdan ihtirâz eder de cümlesi onların cümlesinden olup da şahsça cümleden büyük olan bir ferde nice itâ'at ederler ve o tek onların emîridir ve o emîre dahi Allâhu ta'âlâ onların bey-nlerinde 'adl ve insâf etmek üzere ne denli dâd ve insâfı müsahhar kılmış tâ ki menfezin kapısına durup da duhûl edenleri mu'âyene eder ve necâset üzerine koyup vâki' olan arıyı katl ve i'dâm eder, elbette pek çok ta'accüb ederdin ve 'acebin âhirini kazâ ederdin. Eğer kendi nefsinde basîr olup da senin batnın hemminden ve fercinin gammından ve mu'âdât-ı akrân ve müvâlât-ı ihvânın bâbında olan shehevât-ı nefsânîyyenden fâriğ ve vâreste isen sonra bunların cem'iisini terk edip bal arısının bal mûmundan binâ ettiği büyüta bak ki nice eşkâl-i müte'addideden şekl-i müseddesi beğenip ihtiyâr etmiş, zîrâ nüktesi idrâkinden mühendislerin efkârları kâsır kalır şöyle ki cümle-i eşkâline ziyâde hâvî ve vâsî'leri eşkâl-i müstedîredir ve ondan mütekârib olan eşkâldir, zîrâ ki şekl-i murabba'dan zâyi' zâviyeler çıkar ve nahlin şekli ise müstedîr ve müstatîldir ya'nî bal arısı ise zâviyeleri zâyi' olmamak üzere şekl-i murabba'ı terk etmiş tâ ki boş kalmaya ve müstedîre olarak onu binâ etmiş olsaydı hânelerin hâricinde zâyi' fûrceleri kalırdı, çünkü eşkâl-i müstedîre toplanmış olsalar müterâsî olarak birikmez ve eşkâl içinde müstedîre karîb olarak ki toplanmış olsa cümlesi müterâsî olur da arada bir fûrce komaz, şekl-i müseddes gibi bir şekl olmaz, çün-

kü şekl-i müseddesin hâssiyyesidir ki hâneleri toplanırlarsa onlar cümlesi müterâsî olur da arada zâyî' bir fûrce bırakmazlar ve zâten şekl-i müstedîre dahi mütekâribdir ve cümle-i eşkâlden ziyâde vâsî' ve hâvîdir.

[فانظر كيف ألهم الله تعالى النحل على صغر جرمه ولطافة قده لطفاً به وعناية بوجوده وما هو محتاج إليه ليتهنأ بعيشه فسبحانه ما أعظم شأنه وأوسع لطفه وامتنانه عتبر بهذه اللمة اليسيرة من محقرات الحيوانات ودع عنك عجائب ملكوت الأرض والسموات فإن القدر الذي بلغه فهمنا القاصر منه تنقضي الأعمار دون إيضاحه ولا نسبة لما أحاط به علمنا إلى ما أحاط به العلماء والأنبياء ولا نسبة لما أحاط به علم الخلائق كلهم إلى ما استأثر الله تعالى بعلمه بل كل ما عرفه الخلق لا يستحق أن يسمى لما في جنب علم الله تعالى فبالنظر في هذا وأمثاله تزداد المعرفة الحاصلة بأسهل الطريقين وبزيادة المعرفة تزداد المحبة فإن كنت طالباً سعادة لقاء الله تعالى فانبذ الدنيا وراء ظهرك واستغرق العمر في الذكر الدائم والفكر اللازم ففساك تحظى منها بقدر يسير ولكن تنال بذلك اليسير ملكاً عظيماً لا آخر له]

İşte sen bak ki Allāhu ta'ālā bal arısına o sığar-ı cirm ve kaddinin letāfe-ti üzerine mahzā vücūdunun 'ināyesi için ve zātına bir lutf olarak tehniye-i 'ayşî için muhtâcî bulunduğuşulûm ve ma'arifi nice ilhām etmiş, fe-subhā-nehu onun şe'ni ne 'azîm şe'ndir ve onun lutf ve imtinānı ne 'aceb vâsî' ve firāvāndır! İşte hayvānātın muhakkarātından bu lem'a-i yesîre ile sen 'ibret al da melekût-ı arz u semāvātın 'acâibini anlamak gâilesini senden bırak, zîrâ ki fehmi-kâsırımız ondan bilip de anlamasına vardığı mikdârın beyânına ömrümüz münkazî olur da izâhına vâsıl olamayız ve o 'acâyib ve garâyibden bizim 'ilmimiz ihâta ettiği mikdâr ile 'ilm-i 'ulemâ vü enbiyâ ihâta ettiği mikdârın beynlerinde bir nisbet yoktur ve kâffe-i halâyıkın 'ilmi ona muhît bulunduğu mikdâr ile Hakk subhānehu ve ta'ālā hazîne-i gaybında hıfz ve istisâr edip de bir kimseye bildirmediği 'ulûmun mikdârları beynlerinde dahi bir nisbet yoktur, belki cemîr-i halâyıkın bildikleri şey Allāhu ta'ālânın 'ilmi yanında 'ilm tesmiye olunmaya sezâ ve müstehakk olamaz. İşte buna ve emsâlinde olan nazar ile eshel-i tarîkayn ile hâsıl olan ma'rifet müzdâd [43] olur ve ma'rifetin ziyâdesiyle muhabbet dahi müzdâd olur. Kaldı ki sen eğer Zât-ı zü'l-celâl likâsının sa'âdetine tâlib isen hemân sen dünyâyı ardın sonraya ilkâ edip zikr-i dâim ve fikr-i lâzımda 'ömrünü istigrâk eyle, ola ki ondan yesîr bir mikdâra vâsıl olursun ki o cüz'î ve yesîr mikdâr ile âhir ve pâyânı olmayan bir mülk-i 'azîme nâil olursun.

Beyānu's-Sebebi Fî Tefāvüti'n-Nāsi Fî'l-Hubbi

[بيان السبب في تفاوت الناس في الحب]

[اعلم أن المؤمنين مشتركون في أصل الحب لاشتراكهم في أصل المحبة ولكنهم متفاوتون لتفاوتهم في المعرفة وفي حب الدنيا إذ الأشياء إنما تتفاوت بتفاوت أسبابها وأكثر الناس ليس لهم من الله تعالى إلا الصفات والأسماء التي قرعت سمعهم فتلقنوها وحفظوها وربما تخيلوا لها معاني يتعالى عنها رب الأرباب وربما لم يطلعوا على حقيقتها ولا تخيلوا لها معنى فاسداً بل آمنوا بها إيمان تسليم وتصديق واشتغلوا بالعمل وتركوا البحث وهؤلاء هم أهل السلامة من أصحاب اليمين والمتخيلون هم الضالون والعارفون بالحقائق هم المقربون وقد ذكر الله حال الأصناف الثلاثة في قوله تعالى ﴿فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٌ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ﴾ الآية]

Ve hubbda nāsın tefāvütü sebebinin beyānı ise o dahi işbu fasıldır. Şöyle ki sen bil ki hubbun aslında kâffe-i ehl-i imān muhabbette olan iştirakleri sebebiyle müştereklerdir velākin maʿrifette olan tefāvütleri hasebiyle ve hubb-ı dünyāda olan tefāvütleri haysiyyetiyle hubb-ı ilāhīde dahi mütefāvitlerdir ki kimisinin muhabbetleri çok ve kimi az olur, çünkü kaffe-i eşyā ancak sebepleriyle mütefāvit olur. Ve ekser-i nās maʿrifetullāhtan onların kulaklarını çalıp karʿ eden esmā ve sıfātın maʿrifeti māʿadāsından diğer ʿilm ve maʿrifet yoktur ve işittikleri esmā ve sıfāt ise onları şifāhen telakkun edip hıfz ederler ve mümkün ki Rabbü'l-erbāb ondan müteʿālī ve mütenezzeḥ olan maʿānīyi ona tahayyül eylerler. Ve o ki hakikatlerine muttaliʿ olmayarak ve ona maʿānī-i fāsideyi tahayyül etmeyerek ona imān-ı teslim ve tasdik ile imān ederler de ʿamele müştēgil olurlar yaʿnī onlardan bahs etmek hususunu terk ederler ve bunlar ise ashāb-ı yemīnden olan ehl-i selāmettirler ve maʿānī-i fāsideyi tahayyül edenler gürūh-ı dāllindirler ve hakāyika āşinā olanlar ancak zümre-i mukarrebīndirler, hālbuki Zāt-ı zü'l-celāl işbu asnāf-ı selāsenin ahvāllerini zikr edip buyurmuş ki *﴿فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٌ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ﴾*⁵⁸ yaʿnī “Eğer o müteveffā sābıkīn-i mukarrebīnden ise ona kabir ve kıyāmette rāhat ve hayāt-ı tayyibe-i dāime ve tehiyyet-i melāike ile şümūm-ı rāyiha-i nefīse ve cennet-i naʿīm vardır ve eğer o vefāt eden ashāb-ı yemīnden ise ona denir ki “İhvānın ashāb-ı yemīn sana selām eder ki o selām ona ehl-i

58 “Fakat (ölen kişi) Allah’a yakın kılınmışlardan ise, ona rahatlık, güzel rızık ve Naʿīm cenneti vardır. Eğer, Ahiret mutluluğuna ermiş kişilerden ise “Selām sana Ahiret mutluluğuna ermişlerden!” denir.” Vākʿa, 56/88-91.

cennet idüğüne müjdedir ve eğer o fevt eden kimse ehl-i dalâl ve mükezzeb ve ashâb-ı şimâlden ise o kimsenin kabrde ziyâfeti cehennemnin duhânı ve kaynamış suyu ve kıyâmette âteşe îsâldir.”

[فإن كنت لا تفهم الأمور إلا بالأمثلة فلنضرب لتفاوت الحب مثلاً فنقول أصحاب الشافعي مثلاً يشتركون في حب الشافعي رحمه الله الفقهاء منهم والعوام لأنهم مشتركون في معرفة فضله ودينه وحسن سيرته ومحامد خصاله ولكن العامي يعرف علمه مجملاً والفقهاء يعرفه مفصلاً فتكون معرفة الفقيه به أتم وإعجابه به وحبه له أشد فإن من رأى تصنيف مصنف فاستحسنه وعرف به فضله أحبه لا محالة ومال إليه قلبه فإن رأى تصنيفاً آخر أحسن منه وأعجب تضاعف لا محالة حبه لأنه تضاعفت معرفته بعلمه وكذلك يعتقد الرجل في الشاعر أنه حسن الشعر فيحبه فإذا سمع من غرائب شعره ما عظم فيه حذقه وصنعتة ازداد به معرفة وازداد له حباً وكذا سائر الصناعات والفضائل والعامي قد يسمع أن فلاناً مصنف وأنه حسن التصنيف ولكن لا يدرى ما في التصنيف فيكون له معرفة مجملة ويكون له بحسبه ميل مجمل]

Ve eğer sen umûru ancak emsile ile anlarsın biz burada tefâvüt-i hubb için bir misâli darb edip deriz ki meselâ İmâm Şâfi'î 'aleyhi'r-rahmenin as-hâbı hubb-ı Şâfi'î'de cümlesi müştereklerdir ve ba'zıları fukahâ ve 'ulemâdır ve ba'zıları 'avâmmıdır, çünkü cümleleri onun fazl ve dîn ve hüsn-i sîret ve mehâmid-i hısâlinin ma'rifetlerinde müştereklerdir velâkin şahs-ı 'âmmî 'ilm-i mücmel ile onu bilir ve fakîh ise onu 'ilm-i mufassal ile bilir ve o hâlde onunla olan fakîhin ma'rifeti daha ziyâde etemm olur ve onunla olan içcâbı daha ziyâde çok olur ve ona olan hubbu daha ziyâde şedîd olur, zîrâ kim ki bir musannifin tasnîfini görüp beğenir de onunla mâye-i fazl u kemâlini bilir, lâ-mahâle ona kalbi meyl edip onu muhabbet eder ve eğer bundan daha ziyâde güzel ve 'acîb onun diğer bir tasnîfini görürse lâ-mahâle onun muhabbeti kat-ender-kat ziyâde ve mütezâ'if olur, çünkü onun 'ilmine olan ma'rifeti mütezâ'if olur. Ve kezâlik bir şâirde dahi böyle bir itikâd ederse ki onun şi'ri güzeldir diye edebiyâtta olan hüneri istimâ'ıyla onu muhabbet ederse, vaktâ ki onun şi'ri garâibinden olarak nazmında olan hazâkat ve mahâret ve sinâ'atının 'izamını görür de mezîd-i fesâhat u belâgat ile onun halâvet-i nazmını teyakkun eder, elbette onunla ma'rifeti müzdâd olur ve onunla hubbu dahi mütezâ'if ve mütekâsir olur ve kezâlik sinâ'ât ve fezâil-i sâire dahi böylece. Ve 'âmmî ve ümmî olan adam ise o dahi istimâ' eder ki filân kimse musanniftir ve tasnîfi güzeldir ve olur ki o haberi tasdik eder de onunla o adamı sever velâkin sinâ'âtini bilip onu muhabbet eden kimsenin muhabbeti kadar onu sevmez, zîrâ tasnîfinde olan hüsn ve kemâlini anlayamaz, bir ma'rifet-i mücmel ile onu bilmiş ve ma'rifetine göre ona meyl-i [44] mücmeli olmuş.

[والبصير إذا فتش عن التصانيف واطلع على ما فيها من العجائب تضاعف حبه لا محالة لأن عجائب الصنعة والشعر والتصنيف تدل على كمال صفات الفاعل والمصنف والعالم بجملته صنع الله تعالى وتصنيفه والعامي يعلم ذلك ويعتقده وأما البصير فإنه يطالع تفصيل صنع الله تعالى فيه حتى يرى في البعوض مثلاً من عجائب صنعه ما ينبهر به عقله ويتحير فيه لبه ويزداد بسببه لا محالة عظمة الله وجلاله وكمال صفاته في قلبه فيزداد له حباً وكلما ازداد على أعاجيب صنع الله إطلائاً استدل بذلك على عظمة الله الصانع وجلاله وازداد به معرفة وله حباً]

Ve basîr olan kimse tasnîf üzerine teftîş edip de onda olan ‘acâibe mut-talî‘ olursa lâ-mahâle onun hubbu mütezâ‘if olur, çünkü san‘at ve şî‘r ve tasnîfin ‘acâibi fâil ve musannifin sıfâtı kemâlinde delâlet eder ve ‘âlim ise cümlesiyle Allâhu ta‘âlânın sun‘u ve tasnîfidir ve merd-i ‘âmmî ve ümmî dahi bunu bilip itikâd eder ve basîr ise onda olan sun‘-ı ilâhînin tafsîline mütâlâ‘a eder tâ ki meselâ ba‘ûzada olan sun‘-ı ilâhîden ‘ukûlû tebhîr ve lübbü tahyîr eder bir sanâyi‘-i ‘acîbe görür ve lâ-mahâle onun sebebi ile Allâhu ta‘âlânın celâl ve ‘azamet ve kemâl-i sıfâtının ma‘rifeti kalbinde müzdâd olur ve ona hubbu dahi müzdâd olur ve sun‘-ı ilâhînin a‘âcîbine ittılâ‘ı müzdâd oldukça onunla sâni‘i olan Allâhu ta‘âlânın ‘azamet ve celâli üzerine istidlâl eder de onunla onun ma‘rifeti müzdâd olup hubbu dahi ona müzdâd olur.

[وبحر هذه المعرفة أعنى معرفة عجائب صنع الله تعالى بحر لا ساحل له فلا جرم تفاوت أهل المعرفة في الحب لا حصر له ومما يتفاوت بسببه الحب اختلاف الأسباب الخمسة التي ذكرناها للحب فإن من يحب الله مثلاً لكونه محسناً إليه منعماً عليه ولم يحبه لذاته ضعفت محبته إذ تتغير بتغير الإحسان فلا يكون حبه في حالة البلاء كحبه في حالة الرضا والنعماء وأما من يحبه لذاته ولأنه مستحق للحب بسبب كماله وجماله ومجده وعظمته فإنه لا يتفاوت حبه بتفاوت الإحسان إليه فهذا وأمثاله هو سبب تفاوت الناس في المحبة والتفاوت في المحبة هو السبب للتفاوت في سعادة الآخرة ولذلك قال تعالى ﴿وَلِلْآخِرَةِ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا﴾]

Ve bu ma‘rifetin deryâsı ya‘nî ‘acâib-i sun‘-ı rabbânînin deryâsı bî-kenâr olup onun bir sâhili yoktur ve lâ-cereme hubbda dahi ehl-i ma‘rifetin tefâvütüne bir hasr olmaz. Ve onun sebbi ile hubb-ı ilâhî tefâvüt eder umû-run cümlesinden esbâb-ı hamse-i mezkûrenin ihtilâfıdır, zîrâ o ki Allâhu ta‘âlâyı meselâ muhsin ve mün‘im olduğu hasebiyle hubb eder ki mahsûsan onun zâtı için sevmeyiz, onun muhabbeti za‘îf olur, çünkü ona olan ihsânın tagayyürüyle o dahi mütegayyir olur ve hâlet-i belâda olan hubbu hâlet-i rızâ vü na‘mâda olan hubbu gibi olmaz. Ve o ki Allâhu ta‘âlâyı hâssaten zâtı için muhabbet eder ki kemâl ve cemâl ve mecd ve ‘azameti sebebi ile hubba müstehakk olduğu haysiyyetiyle sever, o adam ona olan ihsânın

tefâvütiyle onun hubbu mütefâvit olmaz. İşte bu ve onun emsâli muhabbette nâsın tefâvütüne sebep olur ve muhabbette olan tefâvüt ise âhirette olan saʿâdetin tefâvütüne sebep olur ki onun için tebâreke ve taʿâlâ buyurmuş ki ⁵⁹ ﴿وَلَا خَيْرَ أَكْبَرَ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا﴾ yaʿnî “Tahkikan ekber-i derecât ancak âhirettir.”

Beyānu’s-Sebebi Fî Kusûri Efhâmi’l-Halkı ‘An Maʿrifetillâhi Subhānehu

[بيان السبب في قصور أفهام الخلق عن معرفة الله سبحانه]

[اعلم أن أظهر الموجودات وأجلها هو الله تعالى وكان هذا يقتضي أن تكون معرفته أول المعارف وأسبقها إلى الأفهام وأسهلها على العقول وترى الأمر بالضد من ذلك فلا بد من بيان السبب فيه وإنما قلنا إنه أظهر الموجودات وأجلها لمعنى لا تفهمه إلا بمثال وهو أنا إذا رأينا إنساناً يكتب أو يخطط مثلاً كان كونه حياً عندنا من أظهر الموجودات فحياته وعلمه وقدرته وإرادته للخياطة أجلى عندنا من سائر صفاته الظاهرة والباطنة إذ صفاته الباطنة كشهوته وغضبه وخلقته وصحته ومرضه وكل ذلك لا نعرفه وصفاته الظاهرة لا نعرف بعضها وبعضها نشك فيه كمقدار طوله واختلاف لون بشرته وغير ذلك من صفاته أما حياته وقدرته وإرادته وعلمه وكونه حيواناً فإنه جلي عندنا من غير أن يتعلق حس البصر بحياته وقدرته وإرادته فإن هذه الصفات لا تحس بشيء من الحواس الخمس ثم لا يمكن أن نعرف حياته وقدرته وإرادته إلا بخياطته وحركته فلو نظرنا إلى كل ما في العالم سواء لم نعرف به صفته فما عليه إلا دليل واحد وهو مع ذلك جلي واضح]

Ve maʿrifet-i ilâhiyyeden efhâm-ı halkın kusûrunda olan sebebin beyānı ise o dahi işbu mebhastır. Şöylece sen bil ve āgâh ol ki mevcûdâtın en ziyâde zâhir ve eclâsı ancak zât-ı vâcibü’l-vücûddur. Ve sanki bu şân iktizâ eder ki onun maʿrifeti kâffe-i maʿârifin evveli ola ve efhâma esbak ve ʿukûl üzere eshel ola, hâlbuki emri onun zıddıyla görürsün yaʿnî onun maʿrifeti sonra hâsıl olur da evvel maʿârif görünmez ve efhâma cümleden akdem mesbûk olmaz, ancak ahîren efhâma vârid olur ve ʿukûl üzere âsân görünmez, belki saʿb ve düşvâr görünür ve binâen ʿaleyh bunda olan sebebin beyānı lâzım ve lâbüdd oldu. Ve kendisi azher-i mevcûdât ve eclâsı olduğuna vâkiʿ olan kavlimiz ancak bir maʿnâ içindir ve o maʿnâyı ancak bir misâl ile anlarsın, şöyle ki meselâ biz bir kimseyi görsek ki yazı yazar

59 “Elbette ahiretteki dereceler daha büyüktür, üstünlükler daha büyüktür.” İsrâ, 17/21.

veyâhüd bir dikiş diker, o kimse hayy ve zinde olduğu bizde azher-i mevcûdâtтан olur, zîrâ onun hayât ve ʿilm ve kudret ve dikişin irâdesi bizde onun zâhir ve bâtın olan sıfât-ı sāireden ziyâde celî ve zâhir ve maʿlûm ve âşikâr olur, çünkü onun sıfât-ı bâtınıyyesi ki onun şehvet ve gazab ve hûy ve sıhhat ve marazı gibi olan sıfâtı cemʿisini bilemeyiz ve sıfât-ı zâhiriyyesinin dahi baʿzısını biliriz ve baʿzısında şekk ederiz ki tûlû mikdârı ile [45] beşeresi rengi ve sâir bu gibi sıfâtı bilemeyiz, ammâ onun hayât ve kudret ve irâdet ve ʿilmi ve hayy olmaklığı biz de zâhir ve celîdir velev ki onun hayât ve kudret ve irâdetine bizim hiss-i basarımız müteʿallik olmaya, zîrâ bunlar birtakım sıfatlardır ki havâss-ı hamseden bir hâsse ile hiss olunmazlar, ancak hareket ve dikişi dikmekle onun hayât ve kudret ve irâdetnin bilmekliği mümkün olabilir ve ʿâlemde onun mâ-sivâsı cemʿisine nazar etsek onunla sıfatını bilmezdik ve bu sûrette onun hayât ve kudret ve irâdetine delîl-i vâhidden gayrı bir delîl yok iken maʿa-ennehu o delîl-i vâhidle bizde ʿayân ve celî ve vâzıhtır.

[ووجود الله تعالى وقدرته وعلمه وسائر صفاته يشهد له بالضرورة كل ما نشاهده وندرکه بالحواس الظاهرة والباطنة من حجر ومدر ونبات وشجر وحيوان وسماء وأرض وكوكب وبحر ونار وهواء وجوهر وعرض بل أول شاهد عليه أنفسنا وأجسامنا وأوصافنا وتقلب أحوالنا وتغير قلوبنا وجميع أطوارنا في حركاتنا وسكناتنا وأظهر الأشياء في علمنا أنفسنا ثم محسوساتنا بالحواس الخمس ثم مدركاتنا بالعقل والبصيرة وكل واحد من هذه المدركات له مدرک واحد وشاهد واحد ودليل واحد وجميع ما في العالم شواهد ناطقة وأدلة شاهدة بوجود خالقها ومدبرها ومصرفها ومحركها ودالة على علمه وقدرته ولطفه وحكمته والموجودات المدركة لا حصر لها]

Ve Zât-ı zü'l-celâlin vücûd ve kudret ve ʿilmi ve sıfât-ı sāiresi üzerine bi'z-zarûre her bir gördüğümüz ve her bir hiss ettiğimiz şey şehâdet eder yaʿnî taş ve toprak ve nebât ve eşcâr ve hayevân ve semâ ve arz ve nücûm ve berr ve bahr ve nâr ve hevâ ve cevher ve ʿarazdan bizim havâss-ı zâhire vü bâtine ile görüp idrâk ve taʿakkul ettiğimiz kâffe-i mahlûkât ona şehâdet ederler, belki onun en evvel olan şâhidi bizim enfûs ve ecsâm ve evsâfımızdır ve ahvâlimizin tekallübü ve kulûbumuzun tagayyürü ve harekât ve sekenâtta olan cemʿ-i atvârimızdır. Ve bizim ʿilmimizde eşyânın en ziyâde celî ve azheri ancak bizim kendi nefsimizdir sonra havâss-ı hamse ile olan mahsûsâtımızdır sonra ʿakl ve basîret ile olan müdrekât ve maʿkûlâtımızdır ve bu müdrekâtın her birine yalnız birer müdrîk-i vâhid ve şâhid-i vâhid ve delîl-i vâhid vardır ve ʿâlemde kâin olan cemʿ-i mevcûdât ise kâffesi onun hâlık ve müdebbir ve musarrif ve muharrikleri olduğuna şevâhid-i nâtuka

ve edille-i şâhidedirler ki onun vücûd ve vahdâniyyetine ve ʿilm ve kudret ve irâdet ve lutf ve hikmet ve hayâtına edille-i vâzıha-i kaviyye ve celiyye-dir ve müdrek olan mevcûdât ise onların bir hasırları yoktur.

[فإن كانت حياة الكاتب ظاهرة عندنا وليس لها يشهد إلا شاهد واحد وهو ما أحسنا به من حركة يده فكيف لا يظهر عندنا ما لا يتصور في الوجود شيء داخل نفوسنا وخارجها إلا وهو شاهد عليه وعلى عظمته وجلاله إذ كل ذرة فإنها تنادي بلسان حالها أنه ليس وجودها بنفسها ولا حركتها بذاتها وأنها تحتاج إلى موجد ومحرك لها يشهد بذلك أولاً تركيب أعضائها وائتلاف عظامنا ولحومنا وأعصابنا ومنابت شعورنا وتشكل أطرافنا وسائر أجزائنا الظاهرة والباطنة فإننا نعلم أنها لم تأتلف بأنفسها كما نعلم أن يد الكاتب لم تتحرك بنفسها ولكن لما لم يبق في الوجود شيء مدرك ومحسوس ومعقول وحاضر وغائب إلا وهو شاهد ومعرف عظم ظهوره فانبهرت العقول ودهشت عن إدراكه]

Ve misâl-i mezkûr mücebince eğer yazıyı yazan kâtibin hayâtı bizde zâhir oldu o hâl ile ki ona şehâdet edecek bir şâhid-i vâhiden gayrı diğer şâhid yoktur ki onun eli hareketinden ihsâs ettiğimiz şeydir. Nice o zât-ı vâcibü'l-vücûdun vücûd ve hayât ve ʿilm ve kudret ve irâdeti zâhir olmaz o hâl ile ki nûfûsumuzun dâhilinde ve hâricinde bir nesnenin vücûdu mutasavver olmaz illâ ki ona şâhid olmaz ya'nî vücûdumuzun derûn ve bîrûnunda vücûdu mutasavver olan her bir mevcûd onun vücûd ve hayât ve ʿilm ve irâdet ve kudret ve ʿazamet ve celâline şehâdet eder, çünkü her bir zerre kendi lisân-ı hâliyle münâdât edip der ki onun vücûdu kendi zâtıyla değildir ve onun hareket ve sükûnu dahi kendi zâtıyla değildir, ancak kendisi bir mücid ve muharrike muhtâc olduğu bildirir ve buna en evvel bizim aʿzâmızın terkîbi ve gûşt ve üstühân ve sinirimizin i'tilâfı ve menâbit-i şuʿûr ve teşekkül etrâf ile eczâ-yı sâire-i zâhire vü bâtinemizin tasvîr ve takdîr ve intizâmı şehâdet eder, zîrâ biz biliriz ki kendi nefsiyle mü'telif olamamıştır, nitekim biliriz ki kâtibin eli kendi zâtıyla müteharrik değildir velâkin çün vücûdda müdrek ve mahsûs ve ma'kûl ve hâzır ve gâib bir şey kalmaz ki ona şâhid ve muʿarrif olmaz, onun zuhûru ʿazîm olur ve o cihetle idrâkinden ʿukûl-i halk münbehir ve medhûş olur.

[فإن ما تقصر عن فهمه عقولنا فله سببان أحدهما خفاؤه في نفسه وغموضه وذلك لا يخفى مثاله والآخر ما يتناهى وضوحه وهذا كما أن الخفاش يبصر بالليل ولا يبصر بالنهار لا لخباء النهار واستتاره ولكن لشدة ظهوره فإن بصر الخفاش ضعيف يبهه نور الشمس إذا أشرقت فتكون قوة ظهوره مع ضعف بصره سبباً لامتناع إبصاره فلا يرى شيئاً إلا إذا امتزج الضوء بالظلام وضعف ظهوره فكذلك عقولنا ضعيفة وجمال الحضرة الإلهية في نهاية الإشراق

والاستتارة وفي غاية الاستغراق والشمول حتى لم يشذ عن ظهوره ذرة من ملكوت السموات والأرض فصار ظهوره سبب اختفائه]

Zîrâ ki onun idrâkinden ‘aklımız kâsır kaldığı nesnenin ‘adem-i şu‘ûru için iki sebep vardır: Birisi o nesnenin kendi nefsinde olan hafâ ve gumû-zudur ve onun misâli nihân ve mahfî olmaz. Ve diğer sebebi onun vuzûhu gayr-i mütenâhî olması hâlidir ve bunun misâli ise gece karanlılığına şeb-perrenin görmesi gibidir ki yarasa dedikleri hayvân gece görür de gündüz görmez ve gündüze görmemesi gündüzün hafâsından değildir ya‘nî nehârın istitâr ve ihtifâsından değildir, ancak nehârın şiddet-i zuhûrundan- dır, zîrâ ki yarasanın basarı za‘f olup güneşin nûru ona gâlib gelir de gör- mekten ‘âciz kalır, vaktâ ki hürşîdin ziyâsı cihânda işrâk eder, [46] tâbânî-i mihrin zuhûru kuvveti onun za‘f-ı basarıyla ma‘an onun ‘adem-i ebsârına sebep olur ki rûşenî-i âfitâb karanlılığa karışmadıkça ve tâbânî-i hurşîdin zuhûru za‘fılenmedikçe şeb-perre hayvânı bir şeyi göremez. İşte bunun gibi bizim ‘ukûlümüz zebûn ve Hazret-i İlähiyyenin cemâli nihâye-i işrâk u istinâre ve gâye-i istigrâk u şümûldedir ve bu ‘illetle bizim basîre ve ba- sarımız cemâl-i ilâhîyi görmekten nâtivân kalır, yoksa melekût-ı semâ vü arzdan bir zerre onun zuhûrundan şüzüz etmez, işte sebep-i ihtifâsı onun kemâl-i zuhûru oldu.

[فسبحان من احتجب بإشراق نوره واختفى عن البصائر والأبصار بظهوره ولا يتعجب من اختفاء ذلك بسبب الظهور فإن الأشياء تستبان بأضدادها وماعم وجوده حتى أنه لا ضد له عسر إدراكه فلو اختلفت الأشياء فدل بعضها دون بعض أدركت التفرقة على قرب ولما اشتركت في الدلالة على نسق واحد أشكل الأمر ومثاله نور الشمس المشرق على الأرض فإننا نعلم أنه عرض من الأعراض يحدث في الأرض ويزول عند غيبة الشمس فلو كانت الشمس دائمة الإشراق لا غروب لها لكانا نظن أنه لا هيئة في الأجسام إلا ألوانها وهي السواد والبياض وغيرهما فإننا لا نشاهد في الأسود إلا السواد وفي الأبيض إلا البياض فأما الضوء فلا ندركه وحده ولكن لما غابت الشمس وأظلمت المواضع أدركنا تفرقة بين الحالين فعلمنا أن الأجسام كانت قد استضاءت بضوء واتصفت بصفة فارقتها عند الغروب فعرفنا وجود النور بعده وما كنا نطلع عليه لولا عدمه إلا بعسر شديد وذلك لمشاهدتنا الأجسام متشابهة غير مختلفة في الظلام والنور]

Artık kendi nûrunu işrâkıyla ihticâb edip mezîd-i zuhûruyla besâir ve ebsârdan ihtifâ eden zât-ı ‘azîmü’ş-şânı her bir şeyn ve noksândan ten- zîh ve takdîs edip tesbîh ve temcîd eylerim. Ve zuhûrun sebebiyle ihtifâsı ‘acîb değildir, zîrâ ki cemî‘-i eşyâ kendi azdâdlarıyla müstebân olur. Ve o ki vücûdu ‘umûm eder de tâ ki onun bir zıddı olmaz, onun idrâki güç

ve ‘asîr olur. Eşyâ muhtelif olup da ba‘zısı ba‘zısı üzerine delâlet etmiş olsa ‘alâ-kurbin tefrikaları idrâk olunur ve çün nesak-ı vâhid üzere delâlette müşterek oldular, emrleri müşkil oldu. Misâli ise zemîn üzerine müşrik olan nûr-ı hûrşîd gibidir, zîrâ biz biliriz ki zemînde a‘râzdan bir ‘araz hâdis olur da güneşin gurûbunda zâil olur ve güneş dâimî olup da onun gurûbu olmamış olsaydı biz ecsâmda elvânî mâ‘adâsında dîger bir hey’et olmadığının zann ederdik ki siyâhlık ve beyâzlık ve dîgerleri gibi, zîrâ siyâhta siyâhlıktan gayrı ve beyâzda beyâzlıktan gayrı dîger bir şey görmeyiz ve ışık ise onu yalnız idrâk edemeyiz, lâkin çün güneş gâib olur da yerlere karanlılık düşer, o iki hâl beyninde olan tefrika idrâk olunur ki onunla bildir ki o ecsâm bir ışık ile rûşenli olunca bir sıfatla muttasıf olmuş idi ve gurûb-ı şems katında onu müfârakat etmiştir. İşte ‘ademiyle nûrun vücûdunu bildi ki ‘ademi olmamış olsaydı ona muttali‘ olamaz idik meğer ki ‘usr-ı şedîd ile ona vâkıf olurduk, çünkü ecsâmı müteşâbih görürdük ki zulâm ve nûrda onu gayr-i muhtelif görürdük.

[هذا مع أن النور أظهر المحسوسات إذ به تدرك سائر المحسوسات فما هو ظاهر في نفسه وهو مظهر لغيره انظر كيف تصور استيهام أمره بسبب ظهوره لولا طريان ضده فالله تعالى هو أظهر الأمور وبه ظهرت الأشياء كلها ولو كان له عدم أو غيبة أو تغير لانهدت السموات والأرض وبطل الملك والملكوت ولأدرك بذلك التفرقة بين الحالين ولو كان بعض الأشياء موجوداً به وبعضها موجوداً بغيره لأدركت التفرقة بين الشئيين في الدلالة ولكن دلالتة عامة في الأشياء على نسق واحد ووجوده دائم في الأحوال يستحيل خلافه فلا جرم أورثت شدة الظهور خفاء]

Ve bu ise nûr cümle-i mahsûsâtın azheri olduğu hâl ile ma‘andır, çünkü onunla mahsûsât-ı sāire idrâk olunur. Ve o ki kendi nefsinde zâhir ve dîgerine dahi zuhûr eder, sen bak ki zuhûru sebebiyle onun emrinin istibhâmı nice mutasavver oldu ki onun zıddı ona târî olmamış olsaydı onun idrâki mutasavver olmazdı, hâlbuki Cenâb-ı Vâcibü’l-vücûd kâffe-i umûrun azheridir ve cemî‘-i eşyâ onunla zâhir oldu ve onun bir ‘adem veyâhûd gaybet veyâ bir tagayyürü olmuş olsaydı yer ve gök yıkılıp münhedim olurdu ve mülk ve melekût bâtıl olurdu. Ve onunla beyne’l-hâleyn tefrika bilinirdi ve dahi eşyânın ba‘zısı onunla mevcûd olup ve ba‘zısı dahi dîgeriyle mevcûd olmuş olsaydı kezâlik delâlette o iki kısım olan eşyânın beyninde tefrikayı idrâk ederdik velâkin onun delâleti cemî‘-i eşyâda nesak-ı vâhid üzere ‘âmm olup ve onun vücûdu cemî‘-i ahvâlde dâim olduğundan onun hilâfı müstahîl olur ve bu sebeble onu şekk ve iştibâh onun şiddet-i zuhûru onun hafâsına mûris oldu.

[فهذا هو السبب في قصور الأفهام وأما من قويت بصيرته ولم تضعف متته فإنه في حال اعتدال أمره لا يرى إلا الله تعالى ولا يعرف غيره يعلم أنه ليس في الوجود إلا الله وأفعاله أثر من الآثار قدرته فهي تابعة له فلا وجود لها بالحقيقة دونه وإنما الوجود للواحد الحق الذي به وجود الأفعال كلها ومن هذه حاله فلا ينظر في شيء من الأفعال إلا ويرى فيه الفاعل ويذهل عن الفعل من حيث إنه سماء وأرض وحيوان وشجر بل ينظر فيه من حيث أنه صنع الواحد الحق فلا يكون نظره مجاوزاً له إلى غيره كمن نظر في شعر إنسان أو خطه أو تصنيفه ورأى فيها الشاعر والمصنف ورأى آثاره من حيث أثره لا من حيث إنه حبر وعفص وزاج مرقوم على بياض فلا يكون قد نظر إلى غير المصنف وكل العالم تصنيف الله تعالى فمن نظر إليه من حيث إنه فعل الله وعرفه من حيث إنه فعل الله وأحبه من حيث إنه فعل الله لم يكن ناظراً إلا في الله ولا عارفاً إلا بالله ولا محباً إلا له]

İşte kusûr-ı efhâmın sebebi budur. Ve o ki onun basîreti kavî olur da onun minneti za'îf olmaz, o adam ise kendisi emrinin i'tidâli hâlinde Allâhu ta'âlânın gayrısını görmez ve dîgerini bilmez ve bilir ki vücûdda ancak Allâhu ta'âlâ vardır ve mâ'adâsı kâffesi onun ef'âlidir ve ef'âlî dahi onun kudreti âsârından bir eserdir ve cümlesi ona tâbî'dir ki hakikat ile ansızın [47] onların bir vücûdları yoktur, vücûd ancak o vâhid-i hakktır ki kâffe-i ef'âl onunla vücûda gelmiştir. Ve kim ki onun hâli budur, mevcûdâtтан bir nesneye bakmaz ki fâ'ili onda görmez ya'nî onun her bir fi'linde Zât-ı zü'l-celâli görür de fi'lden zuhûl eder ki arz ve semâ ve hayvân ve şecer olduğu haysiyyetiyle ondan zâhil olur da ancak vâhid-i hakkın sun'ı olduğu haysiyyetiyle ona nazar eder ve o hâlde onun nazarı dîgerine mütecâviz olmaz, nitekim o kimse ki bir insânın şî'rine veyâhût veyâ tasnîfine bakar da şâ'ir ve musannifi görür ki o şî'r ve tasnîf onun âsârından bir eser olduğu haysiyyetiyle görür ve onu mürekkeb ve mazî ve zâk ve kâğıd üzerine merkûm olduğu haysiyyetiyle görmez ki bu cihetle musannifin gayrısına nazar etmemiş olur. Ve âlemin cemî'i Allâhu ta'âlânın tasnîfidir ve kim ki Allâhu ta'âlânın fi'li olduğu haysiyyetiyle ona nazar eder ve Allâhu ta'âlânın fi'li olduğunu bilir ve fi'l-i Allâh olduğu haysiyyetiyle onu muhabbet eder, o kimse Allâhu ta'âlânın gayrısına nâzır olmaz, ancak yalnız Allâhu ta'âlâyâ nâzır olmuş olur ve Allâhu ta'âlâ ile gayrısına 'ârif ve Allâhu ta'âlâyâ muhlis ve muhibb olur.

[وكان هو الموحد الحق الذي لا يرى إلا الله بل لا ينظر إلى نفسه من حيث نفسه بل من حيث إنه عبدا لله فهذا الذي يقال فيه إنه فني في التوحيد وإنه فني عن نفسه وإليه الإشارة بقول من قال كنا بنا ففنيانا عنا ففينا بلا نحن فهذه أمور معلومة عند ذوي البصائر أشكلت لضعف الأفهام عن دركها وقصور قدرة العلماء بها عن إيضاها وبيانها بعبارة مفهومة موصلة للغرض]

إلى الأفهام أو باشتغالهم بأنفسهم واعتقادهم أن بيان ذلك لغيرهم مما لا يعنيه فهذا هو السبب في قصور الأفهام عن معرفة الله تعالى وانضم إليه أن المدركات كلها التي هي شهادة على الله إنما يدركها الإنسان في الصبا عند فقد العقل ثم تبدو فيه غريزة العقل قليلاً قليلاً وهو مستغرق بهم بشهواته وقد أنس بمدركاته ومحسوساته وألفها فسقط وقعها عن قلبه بطول الأنس ولذلك إذا رأى على سبيل الفجأة حيواناً غريباً أو نباتاً غريباً أو فعلاً من أفعال الله تعالى خارقاً للعادة عجباً انطلق لسانه بالمعرفة طبعاً فقال سبحان الله وهو يرى طول النهار نفسه وأعضائه وسائر الحيوانات المألوفة وكلها شواهد قاطعة لا يحس بشهادتها لطول الأنس بها ولو فرض أكمه بلغ عاقلاً ثم انقشعت غشاوة عينه فامتد بصره إلى السماء والأرض والأشجار والنبات والحيوان دفعة واحدة على سبيل الفجأة لخيف على عقله أن ينهر لعظم تعجبه من شهادة العجائب لخالقها]

Ve Allāhu ta‘ālānın gayrısını görmeyen, muvahhid-i hakk kendisi olur, belki kendi nefsine nefsi olduğu haysiyyetiyle nazar etmez, ancak Allāhu ta‘ālānın ‘abdi olduğu haysiyyetiyle kendi nefsine nazar eyler. İşte bu şol kimsedir ki hakkında tevhidde fānī olmuş denilir ve kendi nefsinden fenā etmiş denilir ve işāret-i kavîl-i kâil dahi onadır ya’nî o kâil ki demiş ki “Biz evvelā kendimizle idik sonra kendimizden fānī olduk ki bizsiz kaldık” ki bu kelâmının işāreti bu gibi kendi nefsinden Allāhu ta‘ālāya fānī olan kimseyedir. İşte bunlar birtakım umûrdur ki basîretlilerin ‘indlerinde ma‘lûm olup idrâkından efhâmın za‘fı ile müşkil olmuşlardır ve dahi garazı efhâma mûsıl bir ‘ibâre-i müfhome ile beyân ve izâhından onlarla âşinâ bulunan ‘ulemânın kudreti kusûrundan müşkil olmuştur veyâhüd bu umûra âşinâ olanların kendi nefsleriyle iştigâllerinden ve dîgerlerine beyânı onlara vâcib olmaz i’tikâdından müşkil olmuşlar. İşte ma‘rifet-i ilâhiyyede kusûr-ı efhâmın sebebi budur. Ve buna dîger bir hâl dahi munzam olmuş şöyle ki Zât-ı zü’l-celâl üzerine şehâdet eden kâffe-i müdrekâtı insân ancak sabâveti hengâmında görüp idrâk eder ki fikdân-ı ‘aklı evânında onu idrâk eyler sonra garîze-i ‘akl onda azar azar zâhir olur o hâl ile ki kendisi şehevât-ı nefsanîyyesine hemmi müstagrak olur da kendi müdrekâtıyla müste’nes ve me’lûf olmuş ve tûl-i ünsüyle onun kalbine te’sîri sâkit olmuş olur ve onun için ansızın ‘alâ-sebîlî’l-fec’e garîb bir hayvân veyâhüd garîb bir nebât veyâ ef’âl-i ilâhiyyeden hâriku’l-‘âde olarak bir fi’l-i ‘acîbi görürse ma‘rifete tab‘an zebânı açılıp da müntalikan ve müte‘acciben lisânı der ki “subhânallâh, bu ne ‘aceb sun‘ ve ne ‘aceb kudrettir!”, hâlbuki tûl-i nehârında kendi nefsî ve a‘zâsını ve sâir hayvânât-ı me’lûfeyi görür de müte‘accib olmaz, ma‘a-ennehu kâffesi şevâhid-i kâtrî‘adîrlar ki onlarla olan tûl-i ünsünden nâşî onların şehâdetlerine hiss etmez. Ve bi’l-farz anadan gözsüz

doğma bir kör ‘âkılın bâliğ olduktan sonra gözlerinin körlüğü açılıp onun basarı nâgehân sūy-ı âsumân ve arz ve eşcâr ve nebât ve hayvânı dahi def’aten vâhideten mümtedd olmuş olduğunu takdîr etmiş olsan o hâlde hâlikına işbu ‘acâibin şehâdetinden ona vâkî‘ olacak ta‘accübün ‘izamından ‘aklı maglûb ve medhûş olmaktan havf olunur.

[فهذا وأمثاله من الأسباب مع الانهماك في الشهوات هو الذي سد على الخلق سبيل الاستضاءة بأنوار المعرفة والسباحة في بحارها الواسعة فالناس في طلبهم معرفة الله كالمدهوش الذي يضرب به المثل إذا كان راكباً لحماره وهو يطلب حماره والجليات إذا صارت مطلوبة صارت معتاصة فهذا سر هذا الأمر فليحقق ولذلك قيل

فقد ظهرت فما تخفى على أحد ... إلا على أكمه لا يعرف القمر

لكن بطنت بما أظهرت محتجباً ... فكيف يعرف من بالعرف قد ستر

İşte bu ve emsâli bulunan esbâb-ı inhimāk-ı shevât ile berâber halk üzerine envâr-ı ma‘rifetle tarîk-i istizâeyi sedd ve bend etmiş ve geniş der-yâsına yüzmekten halkı men‘ eylemiştir. Nâs ma‘rifet-i ilâhiyyenin talebinde onunla darb-ı mesel vâkî‘ olan medhûş gibidirler ki kendi merkebine [48] süvâr olduğu hâlde merkebinin arar durur da altında olduğunu hiss etmez ve umûr-ı celiyye matlûbe olursa müşkil ve müştedd ve güç olurlar, işte bu emrin sırrı budur, tahkîk olunsun. Ve bu mazmûnda nazmen denilmiş ki

فقد ظهرت فما تخفى على أحد ... إلا على أكمه لا يعرف القمر

لكن بطنت بما أظهرت محتجباً ... فكيف يعرف من بالعرف قد ستر

ki hülâsa-i mahsûlû: “Tahkîkan sen zâhir olmuşsun ki bir kimsenin üzerine mahfî olmazsın meğer ki ayı bilmeyen kör üzerine velâkin izhâr ettiğin cemâl ile muhtecib olup bâtını oldun. Ve o ki ‘îrfân ile istitâr olunur, o zât nice ma‘rûf olabilir.”

Beyānu Ma'na's-Şevki İllālâhi Ta'ālâ

[بیان معنی الشوق إلى الله تعالى]

[اعلم أن من أنكر حقيقة المحبة لله تعالى فلا بد وأن ينكر حقيقة الشوق إذ لا يتصور الشوق إلا إلى محبوب ونحن نثبت وجود الشوق إلى الله تعالى وكون العارف مضطراً إليه بطريق الاعتبار والنظر بأنوار البصائر وبطريق الأخبار والآثار]

Ve Zāt-ı zü'l-celāle şevkin ma'nası beyānı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki sen bil ve āgāh ol ki o kimse ki Zāt-ı zü'l-celālın muhabbetini inkār eder, lābüdd ki şevkin hakikatini dahi inkār edecek, çünkü şevk ancak mahbûba mutasavver olur velâkin biz Zāt-ı zü'l-celāle şevkin vücûbunu ve 'ârif dahi şevke muztarr olduğunu tarîk-i i'tibâr ve nazar-ı envâr-ı besâir ve tarîk-i ahbâr u âsâr ile isbât ederiz.

[أما الاعتبار فيكفي في إثباته ما سبق في إثبات الحب فكل محبوب يشقاق إليه في غيبته لا محالة فأما الحاصل الحاضر فلا يشقاق إليه فإن الشوق طلب وتشوف إلى أمر والموجود لا يطلب ولكن بيانه أن الشوق لا يتصور إلا إلى شيء أدرك من وجه ولم يدرك من وجه فأما ما لا يدرك أصلاً فلا يشقاق إليه فإن من لم ير شخصاً ولم يسمع وصفه ولا يتصور أن يشقاق إليه وما أدرك بكماله لا يشقاق إليه وكمال الإدراك بالرؤية]

Ve i'tibâr ise onun isbâtında isbât-ı muhabbette sebkât eden şey kifâyet eder, zîrâ her bir mahbûb müştâk olur ki lâ-mahāle onun gıyābı hâlinde görmekliğine muhibbin iştîyâkı olur, yoksa hâsıl ve hâzır olan nesneye iştîyâk hâsıl olmaz, zîrâ ki şevk talebdır ve bir emre teşevvuktur ya'nî adamın sevgilisine göreceği gelir ve mevcûd olan şey ise taleb olunmaz. Velâkin bunun beyānı odur ki ma'lûm olduğu vech üzere şevk ancak o nesneye mutasavver olur ki o şey bir vechten bilinip idrâk olunmuş ve diğer bir vechten idrâk olunmamış. Ve o ki aslâ idrâk olunmaz, ona iştîyâk vâkî olmaz, zîrâ o ki bir şahsı görmemiş ve onun vasfını iştîtmemiştir, ona müştâk olması mutasavver olamaz ve o ki kemālî ile idrâk olunmuş, dahi ona müştâk olmaklık hâli mutasavver olmaz ve kemâl-i idrâk ancak rû'yetle olur.

[فمن كان في مشاهدة محبوبه مداوماً للنظر إليه لا يتصور أن يكون له شوق ولكن الشوق إنما يتعلق بما أدرك من وجه ولم يدرك من وجه وهو من وجهين لا ينكشف إلا بمثال من المشاهدات فنقول مثلاً من غاب عنه معشوقه وبقي في قلبه خياله فيشتاق إلى استكمال خياله بالرؤية فلو انمحي عن قلبه ذكره وخیاله ومعرفته حتى نسيه لم يتصور أن يشقاق إليه ولو رآه]

لم يتصور أن يشاق في وقت الرؤية فمعنى شوقه تشوق نفسه إلى استكمال خياله فكذلك قد يراه في ظلمة بحيث لا ينكشف له حقيقة صورته فيشتاق إلى استكمال رؤيته وتمام الانكشاف في صورته بإشراق الضوء عليه]

Zîrâ kim ki mahbûbunun müşâhadesinde nazarı mahbûnun yüzüne müdâvim olur, ona şevk olmaklığı mutasavver olmaz velâkin şevk ancak o sûrette mutasavver olur ki bir vechle onu idrâk etmiş de dîger vechle onu idrâk etmemiş ve bu hâl ancak müşâhedâtta bir misâlin îrâdıyla iki vechten münkeşif olur, meselâ biz deriz ki kim ki onun ma'şûku ondan gâib olur da onun hayâli kalbinde bâkî kalır, elbette o kimse rû'yetle hayâlinin istikmâline müştâk olur, zîrâ onun kalbinden zikr ve hayâli bi'l-küllîyye memhî olup ma'rifeti zâil olmuş olsa tâ ki onu unutmuş ola ve ona müştâk olması mutasavver olmaz ve onu görmüş olsa rû'yeti vaktinde dahi ona müştâk olmaklığı mutasavver olmaz ki şevkinin ma'nâsı onun hayâlinin istikmâline nefsinin teşevvuk ve hâhişgerliğidir ve kezâlik olur ki onu bir karanlıkta görür de onun sûretinin hakîkati ona güzelce münkeşif olmaz ve rû'yetinin istikmâline müştâk olur ve sûretinde inkişâfın tamâmı ancak ona dav'ın işrâkıyla olur.

[والثاني أن يرى وجه محبوبه ولا يرى شعره مثلاً ولا سائر محاسنه فيشتاق لرؤيته وإن لم يرها قط ولم يثبت في نفسه خيال صادر عن الرؤية ولكنه يعلم أن له عضواً وأعضاء جميلة ولم يدرك تفصيل جمالها بالرؤية فيشتاق إلى أن ينكشف له ما لم يره قط والوجهان جميعاً متصوران في حق الله تعالى بل هما لازمان بالضرورة لكل العارفين]

Ve vech-i sâni odur ki ma'şûkun yüzünü görür de meselâ onun saç ve mehâsin-i sâiresini görmemiş olur ki o hâlde dahi vele ki o mehâsinin aslâ görmemiştir ve rû'yetten sâdir onlara bir hayâl onun nefsinde sâbit olmuştur velâkin kendisi bilir ki onun güzel bir 'uzvu veyâhüd a'zâ-ı cemîlesi vardır ve onun görmesine müştâk olur, zîrâ ki görmediği 'uzuvların tafsîl-i cemâllerini rû'yetle idrâk etmemiştir ve bu sebep ile aslâ ona münkeşif olmayan nesnenin inkişâfına müştâk olur. Ve Zât-ı zü'l-celâl hakkında şol iki vech cemî'an mutasavverlerdir, belki kâffe-i 'ârifîne bi'z-zarûre mülâzımlardır.

[فإن ما اتضح للعارفين من الأمور الإلهية وإن كان في غاية الوضوح فكأنه من وراء ستر رقيق فلا يكون متضحاً غاية الاتضاح بل يكون مشوباً بشوائب التخيلات فإن الخيالات لا تفتقر في هذا العالم عن التمثيل والمحاكاة لجميع المعلومات وهي مكدرات للمعارف ومنغصات وكذلك ينضاف إليها شواغل الدنيا فإنما كمال الوضوح بالمشاهدة وتمام إشراق التجلي ولا

يكون ذلك إلا في الآخرة وذلك بالضرورة يوجب الشوق فإنه منتهى محبوب العارفين]

Zîrâ umûr-ı ilâhiyyeden ‘âriflere açılıp âşikâr olan şey velev ki vuzûhın gâyesindedir lâkin sanki [49] ince ve rakîk bir perdenin arkasından görmüş gibidir ki gâye-i vuzûhta müttazih ve âşikâr olamaz, belki tahayyûlât şevâibi ile karışık olur, zîrâ bu ‘âlemde hayâlât cemî‘-i ma‘lûmâta muhâkât ve temsîlden müfetter ve müberrâ olamaz ve bu ahvâl ma‘ârifte mükeddir ve munfasıllardır ve kezâlik şevâgıl-ı dünyâ dahi ona izâfe olunur. Ve ma‘lûmdur ki kemâl-i vuzûh ancak müşâhed ve işrâk-ı tecellînin tamâmıyla olur ve bu hâl ise ancak âhirette olur ve bu hâl bi’z-zarûre şevke mücib olur, zîrâ ki ‘ârifinin müntehâ-yı mahbûblarıdır.

[فهذا أحد نوعي الشوق وهو استكمال الوضوح فيما اتضح اتضحاً ما الثاني أن الأمور الإلهية لا نهاية لها وإنما ينكشف لكل عبد من العباد بعضها وتبقى أمور لا نهاية لها غامضة والعارف يعلم وجودها وكونها معلومة لله تعالى ويعلم أن ما غاب عن علمه من المعلومات أكثر مما حضر فلا يزال متشوقاً إلى أن يحصل له أصل المعرفة فيما لم يحصل مما بقي من المعلومات التي لم يعرفها أصلاً لا معرفة واضحة ولا معرفة غامضة والشوق الأول ينتهي في الدار الآخرة بالمعنى الذي يسمى رؤية ولقاء ومشاهدة ولا يتصور أن يسكن في الدنيا وقد كان إبراهيم بن أدهم من المشتاقين فقال قلت ذات يوم ”يارب إن أعطيت أحداً من المحبين لك ما يسكن به قلبه قبل لقائك فأعطني ذلك فقد أضربني القلق“ قال فرأيت في النوم أنه أوقفني بين يديه وقال ”يا إبراهيم أما استحييت مني أن تسألني أن أعطيك ما يسكن به قلبك قبل لقائي وهل يسكن المشتاق قبل لقاء حبيبه“ فقلت يا رب تهت في حبك فلم أدر ما أقول فاغفر لي وعلمني ما أقول فقال ”قل اللهم رضني بقضائك وصبرني على بلائك وأوزعني شكر نعمائك“]

İşte şevkin iki nev‘inin birisi budur ki ittîdâhan-mâ müttezih olan nesenin vuzûhu istikmâlidir. Ve şevkin ikinci nev‘i ise o dahi umûr-ı ilâhiyyenin nihâyet ve pâyânı olmadığı kazıyyesidir, zîrâ ki ‘ibâddan her bir ‘abde ancak onların ba‘zıları münkeşif olur da nihâyesi yok umûr-ı dakîka vü gâmıza pesmânde kalır. Ve ‘ârif olan kimse ise o umûrun vücûdunu ve Zât-ı zü’l-celâle ma‘lûm olmağını ve ma‘lûmâtın kendisi bilmeyip de onun ‘ilminden gâib kalan ma‘lûmât hâzır olan ma‘lûmâtın daha ziyâde çok olduğunu bilir de ona ma‘rifet-i kâmilinin aslı ona hâsıl oluncaya dek müteşevvik olmaktan zâil olmaz ki ne ma‘rifet-i vâzîha ve ne de ma‘rifet-i gâmıza ile aslâ onu bilemeyip de ma‘lûmât-ı bâkiyeden tahsîl edemediği ma‘rifetin aslı tamâmen ona hâsıl oluncaya dek müteşevvik olmaktan zâil olmaz demektir. Ve şevk-i evvel dâr-ı âhirette rü’yet ve likâ ve müşâhede tesmiye olunan ma‘nâ ile müntehî olur ki dünyâda bu şevkin sükûnu mutasavver olmaz. İbrâhîm b. Edhem ‘aleyhi’r-rahme zümre-i müştâkînden idi

kendisi demiş ki “Ben bir gün dedim ki “Ey benim Rabbim, eğer sen zât-ı celîlini muhabbet edenlerden bir kimseye hazretinizin likâsından akdem onun kalbini teskîn eden bir şey vermiş isen bana dahi onu ihsân eyle ki kalak-ı kalb ve ızırâb-ı dil bana ızrâr etmiştir.” Sonra uykuda gördüm san-ki beni huzûr-ı kudsîlerinde durdurup bana buyurur ki يا إبراهيم أما استحييت يا’nî “يا’nî مني أن تسألني أن أعطيك ما يسكن به قلبك قبل لقائي وهل يسكن المشتاق قبل لقاء حبيبه” “Ey İbrâhîm, sen benden utanıp istihyâ etmedin mi ki sen benden diledin ki benim likâmdan akdem onunla kalbin sâkin olacak şeyi ben sana vereyim. Âyâ mahbûbun likâsından akdem müştâk olan ‘âşık ve muhibb sâkin olur mu?” Ve ben dahi itîzâr edip dedim ki “Ey benim Rabbim, ben senin ‘aşk ve muhabbetinde tâyih ve hayrân olup benim söyleyeceğimi bilmezim, sen bana ‘afv ve magfîret edip benim diyeceğimi bana ta’lîm eyle” diye tevak-ku‘ ve recâ ettim ve o dahi bana قل اللهم رضني بقضائك وصبرني على بلائك وأوزعني “قل اللهم رضني بقضائك وصبرني على بلائك وأوزعني” “Sen de ki “Ey benim ilâhım, senin kazânla sen beni râzî ettir ve kendi belân üzerine beni sâbir ettirip, dâimâ senin na‘mânı şûkr etmek husûsunu benim gönlüme bırak da benim kalbi-mi şûkr-i ni‘metine ver” demektir.

[فإن هذا الشوق يسكن في الآخرة وأما الشوق الثاني فيشبه أن لا يكون له نهاية لا في الدنيا ولا في الآخرة إذ نهايته أن ينكشف للعبد في الآخرة من جلال الله تعالى وصفاته وحكمته وأفعاله ما هو معلوم لله تعالى وهو محال لأن ذلك لا نهاية له ولا يزال العبد عالماً بأنه بقي من الجمال والجلال ما لم يتضح له فلا يسكن قط شوقه لا سيما من يرى فوق درجته درجات كثيرة إلا أنه تشوق إلى استكمال الوصال مع حصول أصل الوصال فهو يجد لذلك شوقاً لذيذاً لا يظهر فيه ألم ولا يبعد أن تكون أطراف الكشف والنظر متوالية إلى غير نهاية فلا يزال النعيم واللذة متزايداً أبد الآباد وتكون لذة ما يتجدد من لطائف النعيم شاغلة عن الإحساس بالشوق إلى ما لم يحصل]

Zîrâ bu şevk âhirette sâkin olur. Ve şevk-ı sâni ise o dahi benzer ki dînyâ ve âhirette ona bir nihâyet ve pâyân olmaz, çünkü onun nihâyeti ancak o hâldir ki ‘abde Allâhu ta‘âlânın celâlinden ve onun sıfât ve hikmet ve ef‘â-linden Allâhu ta‘âlâya ma‘lûm olan şey açılıp münkeşif olmaktır ve bu hâl ise muhâldir, çünkü o şeyin nihâyet ve pâyânı yoktur ve ‘abd ise cemâl ve celâl-i Bârî’den ona müttezih olmayan ma‘lûmâta ‘âlim olmaktan zâil olmaz ya’nî bilir ki cemâl u celâl-i Bârî’den ona münkeşif olmayan umûr ve mevâdd vardır ve bu ‘ilmden kendisi ebede’l-âbâd zâil olmaz ve bu cihetle aslâ onun şevki sâkin olmaz. Lâ-siyyemâ o ki kendi derecesi fevkinde pek çok dereceyi görür velâkin kendisi asl visâlin husûlüyle ma‘an visâlin istik-mâline teşevvuk eder de buna lezîz bir şevk bulur ki onda bir elem-i zâhir

olmaz ve ba'îd olmaz ki keşf ve nazarın eltâfı ile gayr-i nihâye mütevâli-ye ola da ebede'l-âbâd na'îm ve lezzet mütezâyid olmaktan zâil olmaz ve letâif-i na'îmden müteceddid olan lezzet mütehassıl olmayan ma'lûmâtın şevkine ihsâs etmekten şâgil olur.

[وهذا بشرط أن يمكن حصول الكشف فيما لم يحصل فيه كشف في الدنيا أصلاً فإن كان ذلك غير مبذول فيكون النعيم واقفاً على حد لا يتضاعف [50] ولكن يكون مستمراً على الدوام وقوله سبحانه وتعالى ﴿نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا﴾ محتمل لهذا المعنى وهو أن ينعم عليه بإتمام النور مهما تزود من الدنيا أصل النور ويحتمل أن يكون المراد به إتمام النور في غير ما استنار في الدنيا استنارة محتاجة إلى مزيد الاستكمال والإشراق فيكون هو المراد بتمامه وقوله تعالى ﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا﴾ يدل على أن الأنوار لا بد وأن يتزود أصلها في الدنيا ثم يزداد في الآخرة إشراقاً فأما أن يتجدد نور فلا والحكم في هذا برجم الظنون مخاطر ولم ينكشف لنا فيه بعد ما يوثق به فنسأل الله تعالى أن يزيدنا علماً ورشداً ويرينا الحق حقاً فهذا القدر من أنوار البصائر كاشف لحقائق الشوق ومعانيه]

Ve bu hâl ise ancak dünyâda aslâ onda keşf hâsıl olmayan nesnede husûl-i keşf mümkün olmak şartıyladır. Ve eğer mebzûl değil ise o vakt na'îm mütezâ'if olmayan bir hadd üzerine vâkıf olur velâkin 'ale'd-devâm müstemirr olur ya'nî tafsîl-i mezkûr ancak o hâldedir ki aslâ dünyâda keşfi hâsıl olmayan şey âhirette husûl-i keşfi mümkün olduğu takdîrdedir, yoksa dünyâda tahsîl olunmayan keşf âhirette husûlü mümkün olmazsa o vakt âhirette müceddeden bir keşf vâkî' olmaz ancak dünyâda aslı hâsıl olan keşfin na'îmi mütezâ'if olmayan bir hadd üzerine durur da o na'îm 'ale'd-devâm bâkî ve müstemirr olur demektir. Ve Hakk subhânehu ve ta'âlânın ⁶⁰﴿نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا﴾ kavî-i celîlinin müfâd-ı 'âlîsi ise bu ma'nâya muhtemil olur ki dünyâda nûrun aslına mütezevvid oldukça Hakk celle ve 'alâ hazretleri dahi o mütezevvid olan kimsenin üzerine itmâm-ı nûr ile in'âm buyurur ve muhtemeldir ki bu kavî-i 'âlîden murâd dünyâda müstenîr olmayan nûrdur ki bu itmâm-ı nûr mezîd-i istikmâl ve işrâfa muhtâc olarak dünyâda istinâre olunanın gayrisıdır ya'nî dünyâda aslâ bir keşf ve istinâresi olmayan nûrdur ve işbu itmâm-ı nûr kavî-i 'âlîsinden murâd onun 'aynı olmuş olur da müceddeden bir nûrun ihsânı murâd olunmuş olur. Ve Hakk subhânehu ve ta'âlânın ⁶¹﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا﴾ emr-i

60 “Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. “Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla” derler.” Tahrîm, 66/8.

61 “Bize bakın ki sizin ışığınızdan biz de aydınlanalım” diyecekleri gün kendilerine, “Arkanıza (dünyaya) dönün de bir ışık arayın” denilecektir.” Hadîd, 57/13.

şerîfi delâlet eder ki dünyâda asl-ı nurûn tezevvüdü lâbüddür tâ ki âhirette onun işrâkı mütezâyid ola, yoksa âhirette bir müteceddid olmaz ki dünyâda mütehasıl olarak bir asl ve esâsa mevkûftur ve ‘alâ-kile’l-hâleyn recm-i zunûn ile bunda hükm etmek muhtır ve tehlikelidir, zîrâ onunla vüsûk hâsıl olur bir ‘ilm henüz bize keşf olunmamıştır. Kaldı ki biz Allāhu ta‘ālādan dileriz ki bizim ‘ilm ve rüşdümüzü ziyâde edip emr-i hakkı hakkın bize irâe eyleye. Ve envâr-ı besâirden bu kadar beyân şevkın hakâyık ve ma‘ânîsine kâşiftir. ﴿نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاعْفِرْ لَنَا﴾ ma‘ânîsine kâşiftir. 62 nass-ı ‘âlîsi ise sûre-i Tahrîm’in sekizinci âyetinden olup tefsîrinde denilmiş ki “Onlara i‘tâ olunan nûr ve ziyâ önlerinde ve sağlarında yürür ve onunla sırâtı geçerler. Münâfıkların nûru söndüklerini gördüklerinde mü’minler beşeriyet sebebiyle derler ki “Yâ Rabbenâ, nûrumuzu itfâdan hıfz ve tamâm ve bâkî eyle.” Ve dahi ﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ﴾ nass-ı 63 وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا﴾ kerîmi dahi sûre-i Hadîd’in on üçüncü âyetindendir ki hülâsa-i müfâd-ı münîfi: “O günde münâfikûn ve münâfikât, mü’minlere diyeler ki “Bize nazar edin, sizin nûrunuzla biz dahi ziyâlanalım!” O münâfıklara istihzâ tarikiyle denir ki “Gerinize dünyâya dönüp nûr taleb edin, zîrâ biz nûru onda kesb ettik.” Onlar geri döndükleri hâlde mü’minlerle münâfıklar bey-nine bir duvar çekilip bir kapısı ola ki mü’minler olduğu iç tarafı rahmet ve taşra tarafı cehennem olmaya münâfıklar âteşi görelen.”

[وأما شواهد الأخبار والآثار فأكثر من أن تحصى فمما اشتهر من دعاء رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه كان يقول “اللهم إني أسألك الرضا بعد القضاء وبرد العيش بعد الموت ولذة النظر إلى وجهك الكريم والشوق إلى لقاءك“]

Ve ahbâr ve âsârın şevâhidi ise hasr ve ihsâdan çokturlar. Ez-cümle ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizin du‘âsından müştehir olan işbu du‘â ki efendimiz buyurmuş ki ﴿اللهم إني أسألك الرضا بعد القضاء وبرد العيش بعد الموت﴾ 64 ya‘nî “Ey benim ilâhım, ben kazâdan sonra rızâyı ve ölümden sonra berd-i ‘ayşı ile senin vech-i kerîminin nazarı lezzeti ve likâna şevki dilerim” ki istişhâd-ı şevk üzerinedir ya‘nî şevkin husûlü mutasavver ve mümkün olmamış olsaydı efendimiz du‘âsında onu dilemezdi demektir.

62 “Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. “Ey Rabbimiz! nûrumuzu bizim için tamamlamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter” derler.” Tahrîm, 66/8.

63 “Bize bakın ki sizin ışığınızdan biz de aydınlanalım” diyecekleri gün kendilerine, “Arkanıza (dünyaya) dönün de bir ışık arayın” denilecektir.” Hadîd, 57/13.

64 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 5/2356.

[وقال أبو الدرداء لكعب أخبرني عن أخص آية يعني في التوراة فقال يقول الله تعالى "طال شوق الأبرار إلى لقائي وإنني إلى لقائهم لأشد شوقاً" قال ومكتوت إلى جانبها "من طلبني وجدني ومن طلب غيري لم يجدني" فقال أبو الدرداء "أشهد إنني لسمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول هذا"]

Ve dahi mervîdir ki Ebü'd-Derdâ 'aleyhi'r-rıdvân, Ka'b'a demiş ki "Tevrât'ta olan ehass-ı âyetin üzerine bana haber ver." Ve Ka'b dahi demiş ki "Cenâb-ı Hakk 'azze ve celle buyurur i "طال شوق الأبرار إلى لقائي وإنني إلى لقائهم لأشد شوقاً" ki hülâsa-i meâl-i münîfi: "Benim likâm için ebrârın şevki uzadı, hâlbuki onların likâsına benim şevkim daha ziyâde eşeddir." Ve dahi Ka'b dedi ki "Bu âyetin cânibine yazılmış ki "من طلبني وجدني ومن طلب غيري لم يجدني" "Kim ki beni taleb ettiyse beni buldu ve kim ki benim gayrımı taleb ettiyse beni bulmaz." Ve o vakte Ebü'd-Derdâ demiş ki "أشهد إنني لسمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول هذا" ya'nî "Ben dahi şehâdet ederim ki Resûl-i ekrem efendimiz dahi bunu buyurdu."

[وفي أخبار داود عليه السلام إن الله تعالى قال "يا داود أبلغ أهل أرضي أني حبيب لمن أحبني وجليس لمن جالسنى ومؤنس لمن أنس بذكري" وصاحب لمن صاحبني ومختار لمن اختارني ومطيع لمن أطاعني ما أحبني عبد اعلم ذلك يقيناً من قلبه إلا قبلته لنفسى وأحبته حباً لا يتقدمه أحد من خلقي من طلبني بالحق وجدني ومن طلب غيري لم يجدني فافضوا يا أهل الأرض ما أنتم عليه من غرورها وهلموا إلى كرامتى ومصاحبتي ومجالستي وائسوا بي أوأنسكم وأسارع إلى محبتكم [51] فإني خلقت طينة أجبائي من طينة إبراهيم خليلي وموسى نجي ومحمد صفي وخلقت قلوب المشتاقين من نوري ونعمتها بجلالي]

Ve Dāvūd 'aleyhi's-selâmın ahbârında gelmiş ki Hakk subhânehu ve ta'âla buyurmuş ki "يا داود أبلغ أهل أرضي أني حبيب لمن أحبني وجليس لمن جالسنى ومؤنس لمن أنس بذكري..." ki hülâsa-i meâl-i celîli: "Ey Dāvūd, sen benim zemînimin ehline söyle ki tahkîkan beni muhabbet edene habîbim ve benimle mücâlese edene celîsim, ya'nî hem-nişîn ve hem-bezmim ve benim zikrimle müste'nes olana mûnisim ve benimle musâhabet edene sâhibim ve beni ihtiyâr edene muhtârım ve bana itâ'at edene mutî'im. Beni bir kul muhabbet edip onun muhabbeti kalbinden yakînen bilip ihlâskârım olmadı illâ ki ben onu nefsimde kabûl edip muhabbet ettim öyle bir muhabbetle onu muhabbet ettim ki benim halkımdan bir kimse ona tekaddüm etmez. Kim ki beni hakk ile taleb ettiyse beni buldu ve kim ki benim gayrımı taleb ettiyse beni bulmadı. Kaldı ki siz ey ehl-i zemîn, siz üstünde bulunduğunuz gurûrun eserini terk edip benim kerâmetime tîzce geliniz ve mücâlese ve musâhabetime müsâra'at ediniz, benimle müâneset ediniz tâ ki ben dahi

sizinle muāneset edip muhabbetinize müsāra'at edeyim, zīrā ki tahkīk ve tahkikan benim ehıbbāmın tūnetlerini halīlim İbrāhīm ve neciyyim Mūsā ve safiyyim Muhammed ʿaleyhi's-selāmın tūnetlerinden halk etmişim ve müştākların kulūbunu benim nūrumdan halk etmişim ve benim celālīm ile onları mūna'am kılmışım." İstiḥād kulūb-ı müştākīn kelāmı iledir.

اوروي عن بعض السلف أن الله تعالى "أوحى إلى بعض الصديقين إن لي عبداً من عبادي يحبوني وأحبهم ويشتاقون إلي وأشتاق إليهم ويذكروني وأذكروهم وينظرون إلي وأنظر إليهم فإن حذوت طريقهم أحببتك وإن عدلت عنهم مقتك" قال يارب وما علامتهم قال "يراعون الظلال بالنهار كما يراعي الراعي الشفيق غنمه" ويحنون إلى غروب الشمس كما يحن الطائر إلى وكره عند الغروب فإذا جنهم الليل واختلط الظلام وفرشت الفرش ونصبت الأسرة وخلا كل حبيب بحبيبه نصبوا إلى أقدامهم وافترشوا إلى وجوههم وناجوني بكلامي وتملقوا إلي بإنعامي فبين صارخ وبك وبين متأوه وشاك وبين قائم وقاعد وبين راع وساجد بعيني ما يتحملون من أجلي وبسمعي ما يشكون من حبي أول ما أعطيتهم ثلاث أقذف من نوري في قلوبهم فيخبرون عني كما أخبر عنهم والثانية لو كانت السموات والأرض وما فيها في موازينهم لاستقللنها لهم والثالثة أقبل بوجهي عليهم فترى من أقبلت عليه يعلم أحد ما أريد أن أعطيه

Ve ba'zu's-selef üzerine mervī olup denilmiş ki Zāt-ı zü'l-celāl sıddīk-lerin ba'zısına vahy edip buyurmuş ki "أوحى إلى بعض الصديقين إن لي عبداً من عبادي يحبوني وأحبهم ويشتاقون إلي وأشتاق إليهم ويذكروني وأذكروهم وينظرون إلي وأنظر إليهم Benim ʿibādımdan birtakım ʿibādım vardır ki onlar beni muhabbet ederler ve ben dahi onları muhabbet ederim ve bana müştāk olurlar ve ben dahi onlara müştāk olurum ve onlar beni zıkr ederler ve ben onları zıkr ederim ve onlar bana nazar ederler ve ben onlara nazar ederim. Eğer sen onların tarīklerini takdīr edip kat' ettinse ya'nī mesleklerinde gidip o yolda onları geçtinse seni severim ve eğer tarīklerinden ʿudūl edip āher bir tarīka meyl ettinse ziyādesiyle ben seni bugz ederim." Ve o dahi: "Onların ʿalāmetleri nedir?" diye suāl ettikte tebāreke ve taʿālā "يراعون الظلال بالنهار كما يراعي الراعي الشفيق غنمه..." fermān buyurmuş ya'nī "Nehār ile zılālī şefkatli çoban agnāmı mūrāʿāt ettiği gibi mūrāʿāt ederler ve tāir yuvasına hınnet ettiği gibi şemsin gurūbuna hınnet ederler vaktā ki şeb onları karanlılığıyla setr edip karanlılık karışık olur ve ferş ferş olunup serīrler kurulur ve her bir habīb kendi habībī ile hālī ve ten-hā kalır, onlar benim için ayaklarını nasb edip yüzlerini yere ferş ederler ve benim kendi kelāmım ile benimle mūnācāt edip enʿāmım ile bana temelluk ederler ve onlar sārūh ve bākī ve mūte'evvih ve şākī ve kām ve kā'id ve rākī, sācidin beynlerinde kulluk ederler. Benim için mūtehammil olduk-

ları ezā ve cefā gözümde ve cismden olan şikāyetleri semʿimdedir. En evvel onlara vereceğim şey üç kerāmettir: Birincisi, benim kendi nûrumdan kalblerine nûr ilkā ve kazf ederim ki onların üzerlerine ben kendim ihbār ettiğim gibi onlar dahi benim üzerime haber verirler. Ve ikincisi semāvāt ve arāzīn ile onlarda kâin olan cemʿ-i mahlūkāt onların mevāzīninde olmuş olsalar onlara ben onları az götürdüm. Ve üçüncüsü onların üzerlerine kendi vechimle ikbāl ve teveccüh ederim. Ve o ki ben onun üzerine kendi vechimle ikbāl ve teveccüh ederim, bir kimse āyā bilir mi ki ben ona ne ʿatiyyeleri itā ederim, sen ne zann edersin?”

[وفي أخبار داود عليه السلام أن الله تعالى أوحى إليه ”يا داود إلى كم تذكر الجنة ولا تسألني الشوق إلى“ قال يا رب من المشتاقون إليك قال إن المشتاقين إلى الذين صفتهم من كل كدر ونهتهم بالحذر وخرقت من قلوبهم إلي خرقاً ينظرون إلي وإني لأحمل قلوبهم بيدى فأضعها على سمائي ثم أدعو نجباء ملائكتي فإذا اجتمعوا سجدوا لي فأقول ”إني لم أدعكم لتسجدوا لي ولكني دعوتكم لأعرض عليكم قلوب المشتاقين إلي وأباهي بكم أهل الشوق إلي فإن قلوبهم لتضيء في سمائي لملائكتي كما تضيء الشمس لأهل الأرض“ يا داود إني خلقت قلوب المشتاقين من رضواني ونعمتها بنور وجهي فاتخذتهم لنفسي محدثي وجعلت أبدانهم موضع نظري إلى الأرض وقطعت من قلوبهم طريقاً ينظرون به إلي يزدادون في كل يوم شوقاً قال داود يا رب أرني أهل محبتك فقال ”يا داود ائت جبل لبنان فإن فيه أربعة عشر نفساً فيهم شبان وفيهم شيوخ وفيهم كهول“ فإذا أتيتهم فأقرئهم مني السلام وقل لهم إن ربكم يقرئكم السلام ويقول لكم ألا تسألون حاجة فإنكم أحبائي وأصفياي وأوليائي أفرح لفرحكم وأسارع إلى محبتكم فأتاهم داود عليه السلام [52] فوجدهم عند عين من العيون يتفكرون في عظمة الله عز وجل فلما نظروا إلى داود عليه السلام نهضوا ليتفرقوا عنه فقال داود إني رسول الله إليكم جئتكم لأبلغكم رسالة ربكم فأقبلوا نحوه وألقوا أسماعهم نحو قوله وألقوا أبصارهم إلى الأرض فقال داود إني رسول الله إليكم يقرئكم السلام ويقول لكم ألا تسألون حاجة ألا تنادوني أسمع صوتكم وكلامكم فإنكم أحبائي وأصفياي وأوليائي أفرح لفرحكم وأسارع إلى محبتكم وأنظر إليكم في كل ساعة نظر الوالدة الشفيقة الرفيقة قال فجرت الدموع على خدودهم فقال شيخهم سبحانك سبحانك نحن عبيدك وبنو عبيدك فاغفر لنا ما قطع قلوبنا عن ذكرك فيما مضى من أعمارنا وقال الآخر سبحانك سبحانك نحن عبيدك وبنو عبيدك فامنن علينا بحسن النظر فيما بيننا وبينك وقال الآخر سبحانك سبحانك نحن عبيدك وبنو عبيد أفنجترى على الدعاء وقد علمت أنه لا حاجة لنا في شيء من أمورنا فأدم لنا لزوم الطريق إليك وأتمم بذلك المنة علينا وقال الآخر نحن مقصرون في طلب رضاك فأعنا علينا بجودك وقال الآخر من نطفة خلقتنا ومننت علينا بالتفكر في عظمتك أفيجترى على الكلام من هو مشتغل بعظمتك متفكر في جلالك وطلبتنا الدنو من نورك وقال الآخر قلت ألسنتنا عن دعائك لعظم شأنك وقربك من أوليائك وكثرة منتك على أهل محبتك وقال الآخر أنت هديت قلوبنا لذكرك فرغتنا

للاشتغال بك فافقر لنا تقصيرنا في شكرك وقال الآخر قد عرفت حاجتنا إنما هي النظر إلى وجهك وقال الآخر كيف يجترى العبد على سيده إذ أمرتنا بالدعاء بجودك فهب لنا نوراً نهتدي به في الظلمات من أطباق السموات وقال آخر ندعوك أن تقبل علينا وتديمه عندنا وقال الآخر نسألك تمام نعمتك فيما وهبت لنا وتفضلت به علينا وقال الآخر لا حاجة لنا في شيء من خلقك فامنن علينا بالنظر إلى جمال وجهك وقال الآخر أسألك من بينهم أن تعمي عيني عن النظر إلى الدنيا وأهلها وقلبي عن الاشتغال بالآخرة وقال الآخر قد عرفت تباركت وتعاليت أنك تحب أولياءك فامنن علينا باشتغال القلب بك عن كل شيء دونك]

Ve dahi Dāvūd ‘aleyhi’s-selāmın ahbārında vārid olmuş ki Hakk subhā-nehu ve ta‘ālā ona vahy edip buyurmuş ki تسألني ولا تذكر الجنة ولا تسألني “يا داود إلى كم تذكر الجنة ولا تسألني” “Ey Dāvūd, sen ne vakte kadar cen-neti zikir edip de bana şevkini dileyip istemezsin?” Ve o dahi: “Yā Rabb, sana müştāk olanlar kimlerdir?” diye suāl ettikte tebāreke ve ta‘ālā لم إني لم أدعكم لتسجدوا لي ولكني دعوتكم لأعرض عليكم قلوب المشتاقين إلي وأباهي بكم أهل الشوق “Bana müştāk olanlar şol kimselerdir ki ben onları her bir kederden sāfī etmişim ve hazerle onları tenbīh etmiş ve kalblerinden bana ondan nazar etmek üzere bir harkı hark etmişim ve onların kalblerini benim elimle kaldırıp benim āsumānım üzere koyup sonra melāikemin nücebāsını da‘vet ederim ve melāike müctemī‘ olunca bana secde ederler de ben onlara derim ki “Bana secde etmek için ben sizi da‘vet etmedim velākin bana müştāk olanların kalblerini sizin üzerinize ‘arz edip de bana olan şevklilerle size mübāhāt eylemek için ben sizi da‘vet etmişim, zīrā onların kulübü benim āsumānda ehl-i zemīne güneş izāesi gibi izā’e ederler. Ey Dāvūd, müştākların kalblerini benim rıdvānımdan halk etmişim ve benim yüzümün nūru ile mün‘am kılmışım ki onları benim kendi nefsim muhaddis ittihāz etmişim ve zemīne nazarımda dahi onların ebdānlarını benim nazargāhım kılmışım ve kalblerinden onunla bana nazar edegeldikleri tarīki kesmişim ki beher gün şevkleri artmaktadır.” O vakt Dāvūd ‘aleyhi’s-selām dahi: “Ey benim Rab-bim, senin ehl-i muhabbetini bana göster!” diye onların mülākātlarını ārzū-ladı ve tebāreke ve ta‘ālā ona buyurdu ki يا داود انت جبل لبنان فإن فيه أربعة عشر “يا داود انت جبل لبنان فإن فيه أربعة عشر” “Ey Dāvūd, sen cebel-i Lübnān’a gel de onda on dört nefis vardır, onlarda civānān vardır ve pīrān vardır ve yiğitler vardır, vaktā ki sen onlara gelirsın onlara sen benden selām söyle ve onlara de ki “Sizin Rabbiniz size selām edip size buyurur ki “Siz niçin bir hāceti dilemezsiniz, zīrā tahkīkan siz benim sevgililerimsiniz ve benim evliyā ve asfiyām sizsiniz, şādlığınız için ben şād olurum ve sizin muhab-

betinize ben müsâra‘at ederim.” Ve Dâvûd ‘aleyhi’s-selâm dahi onlara gelip çeşmelerden bir çeşmenin yanında onları buldu ki onda Allâhu ta‘âlânın ‘azametine tefekkür edip dururlardı ve çün Dâvûd ‘aleyhi’s-selâmı gördüler, derhâl ondan dağılmaya nehzat ve kıyâm ettiler. Dâvûd ‘aleyhi’s-selâm dahi onlara hitâben: “Ben size Allâhu ta‘âlânın resûlüyüm, ben size geldim ki sizin Rabbinizin risâlesini size teblîg edeyim” diye onlara risâletini i‘lâm etti onlar dahi onun tarafına teveccüh ve ikbâl ettiler ve sözlerine taraf kullakları verdiler ve zemîne nazarlarını ilkâ ettiler ve Dâvûd ‘aleyhi’s-selâm dahi onlara hitâben: “Ben size Allâhu ta‘âlânın resûlüyüm, Allâhu ta‘âlâ size selâm edip size buyurur ki “Siz niçin bir hâceti suâl etmezsiniz ve niçin siz beni münâdât etmezsiniz tâ ki sizin savtınızı ve kelâmınızı istimâ‘ edeyim, zîrâ ki siz benim sevgililerimsiniz ve asfiyâ ve evliyamsınız, ben sizin ferahınıza ferah ederim ve sizin muhabbetinize müsâra‘at ederim ve vâlîde-i şefika ve refikanın nazarı ile beher sâ‘atte ben size nazar eylerim.” Dâvûd buyurmuş ki “Bu sözleri istimâ‘larında der-‘akab onların göz yaşları yanakları üzerine akıp cârî oldu ve onların şeyhleri dedi ki “Subhâneke subhâneke! Biz senin kullarınız ve kullarınızın oğullarıyız, ‘ömrlerimizin geçmiş günlerinde senin zikrinden kulûbumuzu kat‘ eden taksîrâtımızı sen bize bağışlayıp ‘afv ve magfîret eyle.” Ve dîgeri dedi ki “Subhâneke subhâneke! Biz senin kullarınız ve kullarınızın oğullarıyız, bizim ile senin mâ-beyninde sen bize hüsn-i nazar ile minnet ve ihsân eyle.” Ve dîgeri dedi ki “Subhâneke subhâneke! Biz senin kullarınız ve kullarınızın oğullarıyız, biz du‘â [53] üzerine cür’et edebilir miyiz o hâl ile ki sen bilirsin ki bizim kendi umûrumuzda bir hâcetimiz yoktur. Sen hemân sana olan yolun mülâzemeti bize dâim eyle ve bununla minnet ve ihsânı üzerimize itmâm eyle.” Ve dîgeri dedi ki “Biz senin rızânın talebinde mukassırız, sen kendi cûdun ile onun üzerine bize i‘âne eyle.” Ve dîgeri dedi ki “Sen bizi bir nutfeden halk ettin ve senin ‘azametine tefekkür etmekle bizim üzerimize sen minnet ettin ve o ki senin ‘azametle müştegıl ve celâlinde mütefekkindir, kelâma cür’et edebilir mi o hâl ile ki senden bizim isteğimiz ancak senin nûrundan yaklaşımdır.” Ve dîgeri dedi ki “Senin şânın ‘izâmından ve evliyândan olan kurbünden ve ehl-i muhabbete olan ihsân ve minnetinin çokluğundan bizim zebânımız senin du‘ândan bî-tâb kalmıştır.” Ve dîgeri dedi ki “Sen bizim kulûbumuzu senin zikrine hidâyet ettin ve seninle müştegıl olmak için cemî‘-i mâ-sivândan bizi fârig ve boş kıldın. Sen bizim şükrânenizde olan taksîrimizi magfîret eyle.” Ve dîgeri dedi ki “Sen bizim hâcetimizi anlamışsın ki hâcetimiz ancak senin yüzüne bakmaktır.” Ve dîgeri dedi ki “Kul kendi efendisi üzerine nice cür’et edebilir? Vaktâ ki

sen bizi cûduna du‘â etmeye fermân buyurdun, hemân atbāk-ı semāvâtta karanlılıkta onunla ihtidâ edecek bir nûru bağışla.” Ve dîgeri dedi ki “Biz du‘â ederiz ki sen bize teveccüh ve ikbâl buyurasın ve o teveccüh ve ikbâli bizim üzerimize idâme edip pâyidâr edesin.” Ve dîgeri dedi ki “sen bize bağışlayıp onunla bizim üzerimize lutf ve tefaddul buyurduğun ni‘metin itmâm ve tekmlîni dileriz.” Ve dîgeri dedi ki “Senin halkından bir nesnede bizim bir hâcetimiz yoktur, sen hemân mübârek vechinin cemâline nazar etmeye bizim üzerimize minnet ve ihsân eyle.” Ve dîgeri dedi ki “Bunların mâ-beynlerinden ben hâssaten recâ edip dilerim ki dünyâya ve dünyânın ehline bakmaktan benim gözümü ve âhiretle iştigâl etmekten benim kalbimi kör edesin.” Ve dîgeri dedi ki “Ben kendim yakînen anlamışım ki sen ey mübârek ve müte‘âlî, sen kendi evliyânı muhabbet edersin, hemân seninle iştigâl-i kalb ile bizim üzerimize minnet buyurup dîgerinle bizi kalbimizi meşgûl kılma.”

[فأوحى الله تعالى إلى داود عليه السلام ”قل لهم قد سمعت كلامكم وأجبتكم إلى ما أحببتم فليفارق كل واحد منكم صاحبه وليتخذ لنفسه سرباً فإنني كاشف الحجاب فيما بيني وبينكم حتى تنظروا إلى نوري وجلالى“ فقال داود يارب بم نالوا هذا منك قال ”بحسن الظن والكف عن الدنيا وأهلها والخلوات بي ومناجاتهم لي“ وإن هذا منزل لا يناله إلى من رفض الدنيا وأهلها ولم يشغل بشيء من ذكرها وفرغ قلبه لي واختارني على جميع خلقي فعند ذلك أعطف عليه وأفرغ نفسه وأكشف الحجاب فيما بيني وبينه حتى ينظر إلي نظر الناظر بعينه إلى الشيء وأريه كرامتي في كل ساعة وأقربه من نور وجهي إن مرض مرضته كما تمرض الوالدة الشفيقة ولدها وإن عطش أرويته وأذيقه طعم ذكري فإذا فعلت ذلك به يا داود عميت نفسه عن الدنيا وأهلها ولم أحببها إليه لا يفتر عن الاشتغال بي يستعجلني القدوم وأنا أكره أن أميته لأنه موضع نظري من بين خلقي لا يرى غيري ولا أرى غيره فلو رأته يا داود وقد ذابت نفسه ونحل جسمه وتهشمت أعضاؤه وانخلع قلبه إذا سمع بذكرى أباهي به ملائكتي وأهل سمواتي يزداد خوفاً وعبادة وعزتي وجلالي يا داود لأقعدنه في الفردوس ولأشفين صدره من النظر إلي حتى يرضى وفوق الرضا]

Ve o vakt Allāhu ta‘ālā Dāvūd ‘aleyhi’s-selāma vahy edip buyurdu ki “قل لهم قد سمعت كلامكم” ilh. ya‘nī “Sen onlara de ki “Ben sizin kelāmınızı işittim ve sevdiğinize ben size icâbet edip du‘ânızı kabûl ettim, hemân her biriniz refîkine müfârat edip kendi nefsine bir yol ittihâz etsin, zîrâ ben sizin ile benim aramızda olan hicâbı keşf edeceğim tâ ki siz benim nûruma ve celâlime nazar edesiniz.” Ve Dāvūd dahi: “Ey benim Rabbim, bunlar bunu senden ne ile nâil oldular?” diye istifsâr ettikte, tebâreke ve ta‘ālā “...” ya‘nī “Hüsn-i zann

ile ve dünyâdan ve dünyânın ehlinden tecennüb ve keff-i nefis edip benimle ihtilâ' ve bana münâcât etmeleriyle nâil oldular. Bu bir menzildir ki onu ancak dünyâyı terk edip ehl-i dünyâyı rafz edenler nâil olurlar ya'ñi zikr-i dünyâdan bir nesne ile iştigâl etmeyen ve benim için kalbini boş edip fârig eden ve halkımın cem'isi üzerine beni ihtiyâr eden bulur ki o hengâmda ben dahi ona 'atf edip de onun nefisini boşatırım ve benimle onun beyninde olan hicâbı keşf ederim tâ ki bana nazar edicinin kendi gözüyle a'yâna nazar ettiği nazar ile nazar etsin ve beher sâ'atte ben ona benim kerâmetimi gösteririm ve onu yüzümün nûrundan takrîb ederim, hasta olursa şefkatli vâlidinin veledini tîmâr ettiği gibi ben onu tîmâr edip hastalığına bakarım ve susuz olur ise ben onu sîrâb ederim ve benim zikrimin tadını ona tat-tırırım. Ve çün onunla bunu işlerim ey Dāvūd, onun nefsi dünyâyâ iltifât etmekten kör olur da ehl-i dünyâyâ nigâh eylemekten gözü nâ-bînâ olur da bir dahi dünyâyı ben ona sevdirmem ki benimle iştigâl etmekten fâtir olmaz. Kendisi gelip bana kudûm etmekliği isti'câl eder, hâlbuki ben onun öldürmesinden hoşlanmam, çünkü benim mahlûkâtım içinde kendisi benim nazargâhımdır, ne o benim gayrımı görür ve ne de ben onun gayrısını görürüm. Sen ey Dāvūd, onu görmüş olsaydın o hâl ile ki onun nefsi erimiş ve cismi zebûn ve nahîl olmuş ve onun a'zâsı kırılıp mütekessir olmuş ve onun kalbi münhalî' ve menzû' olmuş, vaktâ ki kendisi ehl-i semâvâtımla ben onunla mübâhât ettiğimi işitir, onun havf ve 'ibâdeti daha ziyâde olur. Benim 'izzet ve celâlim hakkı için ey Dāvūd, ben onu firdevste oturturup bana nazar etmekten onun sadrını şifâ ettiririm tâ ki rāzî ola ve fevka'r-rızâ dahi bu ni'met-i 'uzmâ ile dil-şâd ve hoşnûd ola."

[وفي أخبار داود أيضاً "قل لعبادي المتوجهين إلى محبتي ما ضركم إذا احتجبت عن خلقي ورفعت الحجاب فيما بيني وبينكم حتى تنظروا إلي بعيون قلوبكم وما ضركم ما زويت عنكم من الدنيا إذا بسطت ديني لكم وما ضركم مسخطة الخلق إذا التستم رضائي"]

Ve kezâlik Dāvūd 'aleyhi's-selâmın ahbârında gelmiş ki "قل لعبادي" "Benim muhabbetime 'ibâdımdan müteveccih olanlara de ki "Ben kendi halkımdan ihticâb edip 'uyûn-ı [54] kulûbunuzla bana bakmak üzere sizinle benim beynimizde olan hicâbı ben kaldırdığım hâlde size ne zarar vâki' olmuş olur ve kendi dînimi size bast ettiğim hâlde sizden dünyâyı toplayıp bertaraf etmiş olsam size ne zarar düşer ve siz benim rızâmı iltimâs ettiğiniz vaktte benim kullarımın gazab ve gücenmeleri size ne zarar edebilir?"

[وفي أخبار داود أيضاً إن الله تعالى أوحى إليه "تزعّم أنك تحبني فإن كنت تحبني فأخرج حب الدنيا من قلبك فإن حبي وحبها لا يجتمعان في قلب" يا داود خالص حبيبي مخالصة وخالط أهل الدنيا مخالطة ودينك فقلدنيه ولا تقلد دينك الرجال أما ما استبان لك مما وافق محبتي فتمسك به وأما ما أشكل عليك فقلدنيه حقاً على أنني أسارع إلى سياستك وتقويمك وأكن قائدك ودليلك أعطيك من غير أن تسألني وأعينك على الشدائد وإني قد حلفت على نفسي أنني لا أثيب إلا عبداً قد عرفت من طلبته وإرادته إلقاء كفه بين يدي وأنه لا غنى به عني فإذا كنت كذلك نزعّت الذلة والوحشة عنك وأسكن الغنى قلبك فإني قد حلفت على نفسي أنه لا يطمئن عبد لي إلى نفسه ينظر إلى فعالها إلا وكلته إليها أضف الأشياء إلي لا تضاد عملك فتكون متعنياً ولا ينتفع بك من يصحبك ولا تجد لمعرفتي حداً فليس لها غاية ومتى طلبت مني الزيادة أعطك ولا تجد للزيادة مني حداً ثم اعلم بني إسرائيل أنه ليس بيني وبين أحد من خلقي نسب فلتعظم رغبتهم وإرادتهم عندي أبح لهم ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر ضعني بين عينيك وانظر إلي ببصر قلبك ولا تنظر بعينك التي في رأسك إلى الذين حجب عقولهم عنى فأمر جوها وسخت بانقطاع ثوابي عنها فإني حلفت بعزتي وجلالي لا أفتح ثوابي لعبد دخل في طاعتي للتجربة والتسويق تواضع لمن تعلمه ولا تطاول على المريدين فلو علم أهل محبتي منزلة المريدين عندي لكانوا لهم أرضاً يمشون عليها]

Ve dahi Dāvūd 'aleyhi's-selāmın ahbārında gelmiş ki Zât-ı zü'l-celāl ona vahy edip buyurmuş ki "تزعّم أنك تحبني فإن كنت تحبني فأخرج حب الدنيا من قلبك" يا داود خالص حبيبي وحبها لا يجتمعان في قلب... " "Sen zu'ḥm edersin ki sen beni seversin. Eğer beni sever isen dünyânın muhabbetini senin kalbinden çıkar, zîrâ ki benim hubbum ile onun hubbu bir gönülde birikmez. Ey Dāvūd, sen benim habîbime muhâlasa olarak muhâlasa eyle ve ehl-i dünyâ ile muhâ-lata olarak muhâlata et ve senin kendi dînini bana taklîd eyle, ricâle dînini taklîd eyleme. Ve o ki benim muhabbetime muvâfık olduğu sana nümâyân olur, onunla mütemessik ol ve o ki senin üzerine müşkil düşer, sen onu bana taklîd eyle. Senin siyâsetine müsâra'at etmek benim üzerime hakktır ya'ḥnî senin umûrunu tedbîr ve siyâset edip beni takvîm etmek ve senin kılavuz ve kâidin olmak ve dilemeksizin hâcâtını vermek ve şedâid üzerine sana mu'în ve yâver olmak benim üzerime hakktır. Ve tahkîkan ben kendi nefsim üzerine kasem edip yemîn etmişim ki ben ancak o 'abde sevâb veririm ki ben irâdet ve isteğinden bilmişim ki kendi kenefini benim önüme ilkâ edip bana sığınmış ve aslâ ve kat'â hiçbir şeyde benden müstagnî olamaz, vaktâ ki sen dahi böylece oldunsa ben senden zillet ve vahşeti nez' ederim ve gınâyı senin kalbinde sâkin ederim, zîrâ ben kendi nefsim üzerine kasem edip yemîn etmişim ki benim bir kulum kendi nefesine mut-mainn olup kendi ef'âline nazar etmez illâ ki ben onu nefesine tevkîl edip

de muhtâc bırakırım. Sen hemân eşyâyı bana izâfe eyle, ‘ameline müzâdde etme sonra zahmet görürsün ve seni istishâb eden kimse seninle müntefî olmaz. Ve benim ma‘rifetime sen bir hadd bulmazsın, zîrâ onun gâye ve nihâyesi yoktur ve her ne vakt ki sen benden ziyâdeyi istedinse ben sana veririm ve ziyâdeye dahi benden bir hadd bulmazsın. Sonra sen Benî İsrâîl kavmine bildir ki benimle halkımdan bir kimsenin beyinde bir neseb yoktur, onların ragbetleri ve irâdetleri benim ‘indimde ‘azîm olsun. Ben onlara bir göz görmediği ve kulak işitmediği ve bir beşerin kalbine hutûr etmediği ni‘metleri onlara ibâha ve ihsân ederim. Sen beni iki gözün aralarında koy ve senin başında olan gözün ile ‘aklları benden mahcûb kıldığım kimselere nazar etme ki benden mahcûb olan ‘ukûlü kırma karışık etmişler de ondan sevâbımın inkitâfına koyup sehâ etmişler, zîrâ ben kendi ‘izzet ve celâlime kasem edip yemîn etmişim ki tecrîbe ve tesvîf için tâ‘atimde dâhil olan kula bir sevâb açmam. Sen kendi bildiğine tevâzu‘ eyle de mürîdler üzerine sen tetâvül ve tefâhur etme benim ehl-i muhabbetim benim yanımda mürîdlerimin menzilelerini bilmiş olsalar ayakları altında zemîn olurlardı tâ ki arkaları üzere yürüyüp ayakları hâke değmeye.”

[يا دود لأن تخرج مريداً من سكرة هو فيها تستنقذه فأكتبك عندي جهيداً ومن كتبه عندي جهيداً لا تكون عليه وحشة ولا فاقة إلى المخلوقين يا داود تمسك بكلامي وخذ من نفسك لنفسك لا تؤتين منها فأحجب عنك محتتي لا تؤيس عبادي من رحمتي اقطع شهوتك لي فإنما أبحث الشهوات لضعفة خلقي ما بال الأقوياء أن ينالوا الشهوات فإنها تنقص حلاوة مناجاتي وإنما عقوبة الأقوياء عندي في موضع التناول أدنى ما يصل إليهم أن أحجب عقولهم عني فإنني لم أرض الدنيا لحبيبي ونزته عنها يا داود لا تجعل بيني وبينك عالماً يحجبك بسكرة عن محبتي أولئك قطاع الطريق على عبادي المريدين استعن على ترك الشهوات بإدمان الصوم وإياك والتجربة في الإفطار فإن محبتي للصوم إدمانه]

“Ey Dāvūd, bir mürîdin içinde bulunduğ u sekreden çıkarıp kurtarmak- lığıyla ben seni cehîd yazarım. Ve ma‘lûmdur ki benim ‘ibâdımdan kim ki ben onu cehîd yazarım, onun üzerine bir vahşet olmaz ve bir mahlûka bir fakr u fâkası olmaz. Ey Dāvūd, sen benim kelâmımla mütemessik ol da kendi nefsinden nefsin için hazer ahz eyle tâ ki senin ‘adüvvün nefsinden taraf sana gelip aldatmaya, zîrâ ki eğer düşmânın nefsin vâsıtasıyla gelir de seni aldatıp igfâl eder ise o hâlde ben kendi muhabbetimi senden men‘ ve hacb ederim. Sen benim ‘ibâdımı benim rahmetimde me’yûs ve nâ-ümîd eyleme. Benim için sen kendi şehvetini kat‘ eyle ki shehevâtı ben ancak hal- kımın zu‘afâsına ibâha etmişim, akviyânın neyl-i shehevâta bâ‘is ne hâlleri vardır, zîrâ ki benim münâcâtımın halâvetini tenkîs eder. Benim ‘indimde

akviyânın ‘ukûbeti ancak mevzi’-i tenâvülde onlara en ednâ vâsıl olan cezâ onların ‘akllarını benden mahcûb etmektir [55] zîrâ ben kendi habîbime dünyâyı beğenmem, ben onu ondan münezzehtir kılmışım. Ey Dâvûd, benimle senin beyninde bir ‘âlem kılma ki onun sekriyle ya’nî sarhoşluğuyla benim muhabbetimden seni mahcûb eder, onlar mürîd olan ‘ibâdım üzerine kuttâ’-ı tarîktirler. Ve terk-i şehvât üzerine sen idmân-ı sıyâm ile isti‘âne et de iftârda tecribeden sakın, zîrâ ki savma benim muhabbetim ancak onun idmânıdır.”

[يا داود تحبب إلي بمعاداة نفسك امنعها الشهوات أنظر إليك وترى الحجب بيني وبينك مرفوعة إنما أداريك مداراة لتقوى على ثوابي إذا مننت عليك به وإنني أحبسك عنك وأنت متمسك بطاعتي أوحى الله تعالى إلى داود ”يا داود لو يعلم المدبرون عني كيف انتظاري لهم ورفقي بهم وشوقي إلى ترك معاصيهم لماتوا شوقاً إلي وتقطعت أوصالهم من محبتي“ يا داود هذه إرادتي في المدبرين عني فكيف إرادتي في المستقبلين علي يا داود أحوج ما يكون العبد إلي إذا استغنى عني وأرحم ما أكون بعبدي إذا أدبر عني وأجل ما يكون عندي إذا رجع إلي فهذه الأخبار ونظائرها مما لا يحصى تدل على إثبات المحبة والشوق والأنس وإنما تحقيق معناها ينكشف بما سبق]

“Ey Dâvûd kendi nefsinı mu‘âdât etmek ile sen kendi nefsinı bana sevdır. Sen kendi nefsinı şehvâtten men‘ eyle de ben sana nazar ederim ve benimle senin beyninde hicâbları merfû‘a görürsün. Kuvvetlenmek için ben seni ancak müdârât ile müdârât eylerim ya’nî ben sana sevâbı verip onunla ben senin üzerine imtinân ettiğim vaktte o sevâba mütekavvî olmak için. İmdi ben müdârât ile seni müdârât ederim, hâlbuki sen benim tâ‘atimle kendin mütemessik olduğun hâlde onu ben senden habs ve men‘ ederim.” Ve dahi Zât-ı zü’l-celâl Dâvûd ‘aleyhi’s-selâma vahy edip buyurmuş ki “...يا داود لو يعلم المدبرون...” ya’nî “Ey Dâvûd, benden yüz çeviren kesân onlara olan intizârımı ve onlarla olan rıfk ve mülâyemetimi ve me‘âsiye terk etmelerine olan şevkimi bilmiş olsaydılar bana olacak iştîyâklarıyla olup muhabbetimden onların evsâlleri pârelenip mütekattî olurdu. Ey Dâvûd, dünyâyı teveccüh edip benden yüz çevirip idbâr eden kesânda benim irâdetim böyle olunca yâ bana ikbâl ve teveccüh edip dünyâdan i‘râz ve idbâr eden kesânda benim irâdetim nice olur? Ey Dâvûd, benim kulum bana en çok ziyâde muhtâc olması ancak benden müstagnî olduğu vakttedir ve ona en ziyâde rahmet edici olmaklığım dahi benden yüz çevirdiği vakttedir ve onun benim yanımda en ziyâde ecell olması dahi bana rücû‘ ettiği vakttedir.” İşte bu ahhâr ve hasr ve ihsâyâ gelmeyen nazâirleri muhabbet ve şevk ve ünsün isbâtı üzerine delâet ederler ve ma’nâsının tahkîki ise sebkât eden beyân ve berâhîn ile münkeşif olur.

Beyānu Mahabbetillāhi Li'l-ʿAbdi Ve Maʿnāhā

[بیان محبة الله للعبد ومعناها]

[اعلم أن شواهد القرآن متظاهرة على أن الله تعالى يحب عبده فلا بد من معرفة مع معنى ذلك ولتقدم الشواهد على محبته فقد قال الله تعالى ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ وقال تعالى ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُيُوتًا مَرْضُوضًا﴾ وقال تعالى ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ ولذلك رد سبحانه على من ادعى أنه حبيب الله فقال ﴿قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ﴾]

Ve tebāreke ve taʿālānın kuluna olan muhabbetinin beyānı ise o dahi işte bu mebhastır. Sen şöylece bil ki şevāhid-i Kurʿāniyye yekdiğerine muʿāzidd ve mütezāhirlerdir ki Allāhu taʿālā dahi kullarını muhabbet eder ve bināen ʿaleyh muhabbetinin maʿnāsını bilmek lāzım ve lābüddür. İmdi biz onun muhabbeti üzerine vārid olan şevāhidin zikrini takdīm edelim şöyle ki Hakk subhānehu ve taʿālā bir āyetle buyurmuş ki ⁶⁵ ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ yaʿnī “Kendisi onları muhabbet eder ve onlar dahi onu muhabbet ederler.” Ve dahi diğeri bir āyetle buyurmuş ki ⁶⁶ ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُيُوتًا مَرْضُوضًا﴾ yaʿnī “Allāhu taʿālā kendi yolunda saff olup güyā birbirlerine merbūt binālar gibi sebāt ile mukātele edenleri sever.” Ve dahi diğeri bir āyetle buyurmuş ki ⁶⁷ ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ yaʿnī “Tahkīkan Allāhu ʿazīmü’ş-şān tevvābini sever ve mütetahhirini sever.” Ve onun için habībullah olduğuna daʿvā edenlerin üzerlerine redd edip buyurmuş ki ⁶⁸ ﴿قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ﴾ yaʿnī “De ki yā niçin sizi zünübunuzla taʿzīb eder.”

[وقد روى أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال “إذا أحب الله تعالى عبداً لم يضره ذنب والتائب من الذنب كمن لا ذنب له” ثم تلا ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ ومعناه أنه إذا أحبه تاب عليه قبل الموت فلم تضره الذنوب الماضية وإن كثرت كما لا يضر الكفر الماضي بعد الإسلام]

Ve dahi Enes ʿaleyhi'r-rıdvān Fahr-i kāināt ʿaleyhi efdalü't-tahiyyātın üzerine rivāyet edip demiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki “إذا أحب الله تعالى عبداً لم يضره ذنب والتائب من الذنب كمن لا ذنب له” ki hülā-

65 “Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.” Māide, 5/54.

66 “Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.” Saff, 61/4.

67 “Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.” Bakara, 2/222.

68 “De ki: “Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor?” Māide, 5/18.

sa-i meâl-i ‘âlîsi: “Eğer Zât-ı zü’l-celâl bir kulu sevip muhabbet ederse bir zenb ona zarar etmez ve zenbden tevbe eden zenbi olmayan kimse gibidir.” Sonra Efendimiz ⁶⁹ ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ âyet-i kerîmesini tilâvet buyurmuştur ve onun ma‘nâsı ise “Tahkîkan kendisi bir kimseyi muhabbet ederse onun ölümünden akdem onun üzerine tevbe eder ki o sebep ile zünüb-ı mâziye ona zarar etmez velev ki çok ola”, nitekim İslâm’dan sonra küfr-ı mâzî zarar etmez.

[وقد اشترط الله تعالى للمحبة غفران الذنب فقال: ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم “إن الله تعالى يعطي الدنيا من يحب ومن لا يحب ولا يعطي الإيمان إلا من يحب”]

Ve Zât-ı zü’l-celâl hazretleri muhabbet için gufrân-ı zenbi iştirât edip buyurmuş ki ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ⁷⁰ ya‘nî “Yâ Muhammed, yehûd ve nasârâyâ söyle ki eğer siz Allâhı seversiniz bana tâbi‘ olun ki Allâhu ta‘âlâ dahi sizi sever ve günâhlarınızı magfîret eder.” Ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “إن” “الله تعالى يعطي الدنيا من يحب ومن لا يحب ولا يعطي الإيمان إلا من يحب” ki hülâsa-i mazmûn-ı şerîfî: “Tahkîkan Allâhu ta‘âlâ dünyâyı kendi sevdiği kimseye verir ve sevmediği kimseye dahi verir [56] ve îmânı ancak kendisinin sevgilisine verir.”

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم “من تواضع لله رفعه الله ومن تكبر وضعه الله ومن أكثر ذكر الله أحبه الله” وقال عليه السلام قال الله تعالى “لا يزال يتقرب العبد إلي بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ولسانه الذي ينطق به” ⁷¹ الحديث وقال زيد بن أسلم إن الله ليحب العبد حتى يبلغ من حبه له أن يقول اعمل ما شئت فقد غفرت لك]

“من” Ve dahi Resûl-i ekrem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuş ki “Kim ki Allâhu ta‘âlâ için tevâzu‘ eder, Allâhu ta‘âlâ onu yüce ve refî‘ eder ve kim ki tekebbür eder, Allâhu ta‘âlâ onu pest ve alçak eder ve kim ki Allâhu ta‘âlânın zikrini teksîr eder, Allâhu ta‘âlâ onu muhabbet eder.” Ve dahi ‘aleyhi’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “لا يزال يتقرب العبد إلي بالنوافل حتى أحبه”

⁶⁹ “Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.” Bakara, 2/222.

⁷⁰ “De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Âlu İmrân, 3/31.

⁷¹ Buhârî, Rikâk, 6502; Müslim, ez-Zikr ve’d-Duâ, 2675.

⁷² et-Taberânî, el-Mu‘cemu’l-Evsat, 5/139, no: 4894; Müsnedü’ş-Şihâb, 1/219, no: 335; Şu‘a-bu’l-îmân, 10/455, no: 7790.

ki hü'lâsa-i ki fîzâda Ahîyette knt smعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ولسانه الذي ينطق به⁷³ müfād-ı münîfî: “Allāhu ta‘ālā buyurmuş ki “Kul bana nevāfil-i ‘ibādât ile takarrüb etmekten zāil olmaz tā ki ben ona muhabbet edeyim ve çün onu muhabbet ederim, o vakt onunla istimā‘ edegeldiği sem‘i ben olurum ve onunla baktığı basarî dahi ben olurum.” Ve Zeyd b. Eslem demiş ki “Tah-kīkan Hakk subhānehu ve ta‘ālā kulunu sever de tā ki onun hubbundan o mertebeye gelir ki ona fermān buyurur ki “Sen kendi irādet ettiğin nesneyi işle, ben sana magfîret etmişim.”

[وما ورد من ألفاظ المحبة خارج عن الحصر وقد ذكرنا أن محبة العبد لله تعالى حقيقة وليست بمجاز إذ المحبة في وضع اللسان عبارة عن ميل النفس إلى الشيء الموافق والعشق عبارة عن الميل الغالب المفرط وقد بينا أن الإحسان موافق للنفس والجمال موافق أيضاً وأن الجمال والإحسان تارة يدرك بالبصر وتارة يدرك بالبصيرة والحب يتبع كل واحد منهما فلا يختص بالبصر]

Ve muhabbet elfāzından vārid olan şey hasrdan hāricdir. Ve fî-mā te-kaddem biz zikr etmişiz ki ‘abdin Zāt-ı zü’l-celāle olan muhabbeti hakikat-tir ki mecāz değildir, çünkü lisān vaz‘ınca muhabbet nefse muvāfık olan nesneye meyl etmekten ‘ibārettir ve ‘aşk dahi meyl-i gālib-i müfritten ‘ibā-rettir. Ve dahi beyān etmiş idik ki ihsān nefse muvāfıktır ve cemāl dahi böylecedir ya‘nî nefse muvāfıktır ve cemāl ve ihsān bir vakt basar-ı dîde ile idrāk olur ve bir vakt basîre-i kalbiyye ile idrāk olunur ve hubb ise onların her birine tābi‘ olur ki basara muhtass değildir.

[فأما حب الله للعبد فلا يمكن أن يكون بهذا المعنى أصلاً بل الأسامي كلها إذا أطلقت على الله تعالى وعلى غير الله لم تنطلق عليهما بمعنى واحد أصلاً حتى إن اسم الوجود الذي هو أعم الأسماء اشتراكاً لا يشمل الخالق والخلق على وجه واحد بل كل ما سوى الله تعالى فوجوده مستفاد من وجود الله تعالى فالوجود التابع لا يكون مساوياً للوجود المتبوع وإنما الاستواء في إطلاق الاسم نظيره اشتراك الفرس والشجر في اسم الجسم إذ معنى الجسمية وحقيقتها متشابهة فيهما من غير استحقاق أحدهما لأن يكون فيه أصلاً فليست الجسمية لأحدهما مستفادة من الآخر وليس كذلك اسم الوجود لله ولا لخلقه وهذا التباعد في سائر الأسامي أظهر كالعلم والإرادة والقدرة وغيرها فكل ذلك لا يشبه فيه الخالق والخلق وواضع اللغة إنما وضع هذه الأسامي أولاً للخلق فإن الخلق أسبق إلى العقول والأفهام من الخالق فكان استعمالها في حق الخالق بطريق الاستعارة والتجوز والنقل والمحبة في وضع اللسان عبارة عن ميل النفس إلى موافق ملائم وهذا إنما يتصور في نفس ناقصة فانها ما يوافقها فتستفيد بنيله كمالاً فتلتذ بنيله وهذا محال على الله تعالى فإن كل كمال وجمال وبهاء وجلال ممكن في حق الإلهية فهو

حاضر وحاصل وواجب الحصول أبداً وأزلاً ولا يتصور تجدده ولا زواله فلا يكون له إلى غيره نظر من حيث إنه غيره بل نظره إلى ذاته وأفعاله فقط وليس في الوجود إلا ذاته وأفعاله]

Ve ‘abde Allāhu ta‘ālānın hubbu ise aslā bu ma‘nā ile olması mümkün olmaz, belki kāffe-i esmā ki Zāt-ı zü’l-celāl üzerine ve onun gayrısı üzerine ıtlāk olunurlar onun hakk-ı ‘ālisinde ma‘nā-yı vāhid ile intilākları aslā cāiz olmaz, hattā iştirākça cemī‘-i esmādan ‘āmm olan vücūdun ismi bir vech-i vāhid üzerine halk ile hālka şāmil olamaz, çünkü Zāt-ı zü’l-celālın gayrısı ya’nī onun her bir mā-sivāsının vücūdu Allāhu ta‘ālānın vücūdundan müstefāddır ve tābī‘in vücūdu metbū‘un vücūdu gibi olamaz. Ve ıtlāk-ı ismde olan istivānın nazīri ise ancak esb ile ağaç, cismin isminde olan iştirāktir, çünkü cismiyyetin hakikat ve ma‘nāsı ona asl olmakla birisinin istihkākı olmaksızın ikisinde müteşābihtir ki birisinin cismiyyeti āherden müstefād değildir, ammā vücūdun ismi böylece değildir, ne Zāt-ı zü’l-celāle ve ne de halkına. Ve bu tebā‘ud ise esāmī-i sāirede daha ziyāde zāhir ve āşikārdır, meselā ‘ilm ve irādet ve kudret ve dīgerleri gibi ki bunların cemī‘isinde hālīk halka müşābih olmaz. Ve lūgat-ı ‘Arabiyyenin vāzı‘ı ise evvelā işbu esāmīyi ancak halk için vaz‘ etmiştir zīrā ki halkın ‘ukūl ve effhāmına hālīkın sıfātı ma‘rifetinden akdem sebkāt eder ve bu haysiyyetiyle işbu esāmī hālīkın hakkında isti‘mālī ancak tarīk-i isti‘āre ve tecevvüz ve nakl ile olmuştur. Ve muhabbet ismi ise vaz‘-ı lisān mücebince muvāfık ve mülāyeme-i nefsin meylinden ‘ibārettir ve bu ma‘nā ise ancak bir nefs-i nākīsada mutasavver olur ki ona muvāfık olan nesne ondan geçişte eksik kalmış, vaktā ki o nesneye nāil olur da onunla bir kemāle müstefid olur ve onun neyliyle mütelezviz olur ve bu hāl ise Zāt-ı zü’l-celāl hakkında muhāldir ki ulūhiyyet hakkında her ne kemāl ve cemāl ve bahā ve celāl mümkün var ise onun zāt-ı kibriyāsında hāzır ve hāsıl ve mükemmeldir ki ebeden ve ezelen onun husūlū ve ecdādının teceddüd ve zevālī mutasavver olamaz ki dīgerine [57] dīgeri olduğu haysiyyetle onun bir nazarı olmaz, ancak onun nazarı yalnız kendi zāt ve ef‘ālinedir ve onun zāt ve ef‘ālinden gayrı vücūdda bir şey yoktur.

[ولذلك قال الشيخ أبو سعيد الميهني رحمه الله تعالى لما قرىء عليه قوله تعالى ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ فقال بحق يحبهم فإنه ليس يحب إلا نفسه على معنى أنه الكل وأن ليس في الوجود غيره فمن لا يحب إلا نفسه وأفعال نفسه وتصانيف نفسه فلا يجاوز حبه ذاته وتوابع ذاته من حيث هي متعلقة بذاته فهو إذن لا يحب إلا نفسه وما ورد من الألفاظ في حبه لعباده فهو مؤول ويرجع معناه إلى كشف الحجاب عن قلبه حتى يراه بقلبه وإلى تمكينه إياه من القرب منه وإلى إرادته ذلك به في الأزل فحبه لمن أحبه أزلي مهما أضيف إلى الإرادة الأزلية التي اقتضت

تمكين هذا العبد من سلوك طرق هذا القرب وإذا أضيف إلى فعله الذي يكشف الحجاب عن قلب عبده فهو حادث يحدث بحدوث السبب المقتضي له كما قال تعالى ”لا يزال يتقرب العبد إلي بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ولسانه الذي ينطق به“ فيكون تقربه بالنوافل سبباً لصفاء باطنه وارتفاع الحجاب عن قلبه وحصوله في درجة القرب من ربه فكل ذلك فعل الله تعالى ولفظه به فهو معنى حبه]

Ve onun için Şeyh Ebū Saʿīd-i Meyhenī ʿaleyhi'r-rahmenin üzerine te-bāreke ve taʿālānın kavlı-i ʿālisi yaʿnī ⁷⁴ ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ nassı kırāat olunca kendisi demiş ki “Kendisi bi-hakkın onları sever, zīrā ki kendi nefsinin gayrısını sevmez de ancak kendi nefsinin sever o maʿnā ile ki kendisi küll-dür, vücūdda onun gayrısı yoktur.” Ve o ki kendi nefsinin mā-ʿadāsını ve nefsinin efʿāl ve tasānīfinin gayrısını sevmez, onun hubbu zātını tecāvüz etmez, çünkü zātının tevābīʿi kendi zātına mütēʿallika olduğu haysiyyetiyle onun muhabbeti kendi zātının muhabbetidir ki onları muhabbet ettiği hâlde kendi nefsinin gayrısını sevmemiş olur. Ve ʿibādına muhabbeti zımnında şeref-vārid olan elfāz cümlesi müʿevveldir ki onun kalbinden keşf-i hicāba rāciʿ olur yaʿnī bir kulunu taltīf edecek olursa kendi cemālını basīre-i kal-biyyesiyle görüp de kurbünden mütemekkin olmak ve ezel-i āzālda ona mütēʿallik buyurulan taltīfāt-ı mukarrere-i ezeliyye yerini bulmak üzere o kulun kalbi üzerinden hicābları kaldırıp basīresinin keşfine lutf ve ʿināyeti şāyān olur. Ve kaçan ki hubbu bu kurbün tarīki sülūkuna bu ʿabdin temkī-nine muktezī olan irāde-i ezeliyyeye izāfe olunur, elbette muhabbet ettiği kimseye onun hubbu ezelī olmuş olur. Ve eğer kalbi üzerine hicābı keşf eden fīʿle izāfet olunursa o hâlde hādīs olmuş olur ki ona muktezī olan sebebın hudūsüyle hādīs olmuş olur, nitekim hādīs-i kudsīde te-bāreke ve taʿālā buyurmuş ki ⁷⁵ ”لا يزال يتقرب العبد إلي بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ولسانه الذي ينطق به“ yaʿnī onu muhabbet edinceye dek kul nevāfil ile bana takarrüb etmekten zāil olmaz ki ʿabdin tāʿāt ve nevāfil ile olan takarrübü onun safā-yı bātınına ve kalbi üzerinden hicābın irtifāʿına ve Rabbisi te-bāreke ve taʿālādan derece-i kurbde husūlüne sebeb olur. İşte bunun cemīʿisi Allāhu taʿālānın fīʿlidir ve kuluna olan lutf ve ʿatı-fetidir ki muhabbetinin maʿnāsı odur.

[ولا يفهم هذا إلا بمثال وهو أن الملك قد يقرب عبده من نفسه ويأذن له في كل وقت في حضور بساطه لميل الملك إليه إما لينصره بقوته أو ليسترخ بمشاهدته أو ليستشيره في رأيه أو ليهيئ أسباب طعامه وشرابه فيقال إن الملك يحبه ويكون معناه ميله إليه لما فيه من المعنى

74 “Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.” Māide, 5/54.

75 Buhārī, Rikāk, 6502; Müslim, ez-Zikr ve’d-Duā, 2675.

الموافق الملائم له وقد يقرب عبداً ولا يمنعه من الدخول عليه لا للانتفاع به ولا للاستئجاد به ولكن لكون العبد في نفسه موصوفاً من الأخلاق المرضية والخصال الحميدة بما يليق به أن يكون قريباً من حضرة الملك وافر الحظ من قربه مع أن الملك لا غرض له فيه أصلاً فإذا رفع الملك الحجاب بينه وبينه يقال قد أحبه وإذا اكتسب من الخصال الحميدة ما اقتضى رفع الحجاب يقال قد توصل وحُبب نفسه إلى الملك]

Ve bu hāl ancak bir misāl ile bilinip fehmi olunur şöyle ki olur ki bir sultân kendi memlûkunu kendi nefsiden takrîb eder de beher dem onun bisâtını huzûruna izn verir ve bu izn ve takrîbi onun yâ kendi kuvvetiyle ona nusret etmek veyâhûd onun müşâhedesiyle müsterîh olmak veyâ onun re'yiyle istişâre etmek veyâhûd onun ta'âm ve şarâbını âmâde eylemek üzere bir meyl ve muhabbet içindir ve halk içinde denilir ki “Sultân onu sever. Ve sevmenin ma'nâsı bunda ancak o kimsede tab'ına muvâfık olan ma'nâ-yı mülâyimden ona husûle gelen meylidir ve olur ki sultân bir memlûkunu bir nef' veyâ istincâd için değil ancak o memlûk kendi nefsinde ahlâk-ı radiyye ve hîsâl-i hamîdeden mukarreb-i sultân olmaya ve onun kurbünden vâfirü'l-hazz bulunmaya muktezî ve lâyıf ba'zı sıfât-ı memdûha ile muttasıf bulunduğu haysiyyetiyle takrîb eder de huzûruna girmekten men' etmez, ma'a-ennehu aslâ sultânın onda bir garaz-ı zâtîsi olmaz. İşte vaktâ ki sultân onunla kendisi beyinde olan hicâbı kaldırıp beher dem onun huzûr ve müsûlüne izn ve ruhsat verir, denilir ki “Sultân onu sevmiştir.” Ve memlûk dahi vaktâ ki ref'-i hicâba muktezî olan hîsâl-i hamîdeyi iktisâb eder, denilir ki “Fülân kimse melike kendi nefsinin tavsîl edip kendisini sultâna sevdirmiştir.”

[فحب الله للعبد إنما يكون بالمعنى الثاني لا بالمعنى الأول وإنما يصح تمثيله بالمعنى الثاني بشرط أن لا يسبق إلى فهمك دخول تغير عليه عند تجدد القرب فإن الحبيب هو القريب من الله تعالى والقرب من الله في البعد من صفات البهائم والسباع والشياطين والتخلق بمكارم الأخلاق التي هي الأخلاق الإلهية فهو قرب بالصفة لا بالمكان ومن لم يكن قريباً فصار قريباً فقد تغير فربما يظن بهذا أن القرب لما تجدد فقد تغير وصف العبد والرب جميعاً إذ صار قريباً بعد أن لم يكن وهو محال في حق الله تعالى إذ التغير عليه محال بل لا يزال في نعوت الكمال والجلال على ما كان عليه في أزل الأزال]

Kaldı ki Allâhu ta'âlânın 'abde olan hubbu ancak ikinci ma'nâ ile dir ki ma'nâ-yı evvel ile değildir. [58] Ve ma'nâ-yı sâni ile temsili ancak o şart ile sahîh olabilir ki ondan senin fehmine Zât-ı zü'l-celâle kurbün teceddüdünde bir duhûl-i tagayyür sebkât etmeye, zîrâ ki habîb ancak Allâhu ta'âlâdan karîb olan kimsedir. Ve Allâhu ta'âlâdan takarrüb ancak sıfatla

olur ki mekân ile değildir ya'nî mekârim-i ahlâk olan ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallık olmakla olur ki sıfât-ı behâyim u sibâ' vü şeyâtîn ile değildir. Ve o ki mukarreb değildir, vaktâ ki mütekarreb olur zann olunur ki kurbün teceddüdü hengâmında ola ki kul ile Rabbin vasfları cem'ân mütegayyir olmuştur, zîrâ ki ba'îd olduktan sonra karîb olmuştur, hâlbuki bu hâl Zât-ı zü'l-celâl hakkında muhâldir ya'nî tagayyür onun hakkında muhâldir ki Zât-ı zü'l-celâlin tagayyürü olmaz, ancak ezel-i âzâlda bulunduğu şân üzere nu'ût kemâl ve celâlden zâil olmaz.

[ولا ينكشف هذا إلا بمثال في القرب بين الأشخاص فإن الشخصين قد يتقاربان بتحركهما جميعاً وقد يكون أحدهما ثابتاً فيتحرك الآخر فيحصل القرب بتغير في أحدهما من غير تغير في الآخر بل القرب في الصفات أيضاً كذلك فإن التلميذ يطلب القرب من درجة أستاذه في كمال العلم وجماله والأستاذ واقف في كمال علمه غير متحرك بالنزول إلى درجة تلميذه والتلميذ متحرك مترق من حضيض الجهل إلى ارتفاع العلم فلا يزال دائماً في التغير والترقي إلى أن يقرب من أستاذه والأستاذ ثابت غير متغير فكذلك ينبغي أن يفهم ترقى العبد في درجات القرب فكلما صار أكمل صفة وأتم علماً وإحاطة بحقائق الأمور وأثبت قوة في قهر الشيطان وقمع الشهوات وأظهر نزاهة عن الرذائل صار أقرب من درجة الكمال ومنتهى الكمال لله وقرب كل واحد من الله تعالى بقدر كماله]

Ve bu ma'nâ ancak bir misâl ile keşf olunur ki iki şahs beyinde olan kurbün beyânıyla anlaşılır. Şöyle ki olur ki iki şahs ikisi cem'ân yekdiğeri-ne müteveccih olarak hareket etmeleriyle birbirlerinden mütekarrib olurlar ve olur ki birisi kendi yerinde sâbit durup diğeri'nin tahrîkiyle beynlerinde bir kurb hâsıl olur ya'nî onların birilerinde tagayyür vukû' bulup da diğerden bir tagayyür vâki' olmaksızın onların beynlerinde bir takarrüb hâsıl olur, belki sıfât ile olan takarrüb dahi böylece olur, zîrâ ki talebe üstâdî derecesinden onun kemâl-i 'ilm ü cemâlinde kurbü ister ve üstâd kendi kemâl-i 'ilminde vâkîf olup talebesi derecesine nüzûl ile müteharrik olmaksızın onun talebesi hazîz-i cehl ve pestî-i nâdânîden irtifâ'-ı 'ilme müterakkî ve müteharrik olarak üstâdına derece-i kemâlde yaklaşmak üzere dâimâ terakkî ve tagayyürde de'b etmekten zâil olmaz, hâlbuki üstâdî derece-i fazl u kemâlinde sâbit ve gayr-i müteharrik olur, işte derecât-ı kurbde 'abdin terakkîsi dahi böylece fehmedilme olunmak gerektir ki sıfatça ek-mel ve 'ilmce etemm olup da hakâyık-ı umûra dahi ihâtaca ekser ve evfer ve kahr-ı şeytân ve kam'-ı şehvâtta kuvvetçe esbet ve rezâilden pāk ve münezzeh olup da temîzlikçe azher oldukça zâtı derece-i kemâlden akreb olur. Müntehâ-yı kemâl ancak Allâh'ındır ve Hakk celle ve 'alâdan her bir 'abdin kurbü kendi kemâli mikdârıncadır.

[نعم قد يقدر التلميذ على القرب من الأستاذ وعلى مساواته وعلى مجاوزته وذلك في حق الله محال فإنه لا نهاية لكماله وسلوك العبد في درجات الكمال متناه ولا ينتهي إلا إلى حد محدود فلا مطمع له في المساواة ثم درجات القرب تتفاوت تفاوتاً لا نهاية له أيضاً لأجل انتفاء النهاية عن ذلك الكمال فإذا من محبة الله للعبد تقريبه من نفسه بدفع الشواغل والمعاصي عنه وتطهير باطنه عن كدورات الدنيا ورفع الحجاب عن قلبه حتى يشاهده كأنه يراه بقلبه وأما محبة العبد لله فهو ميله إلى درك هذا الكمال الذي هو مفلس عنه فاقد له فلا جرم يشتاق إلى ما فاتته وإذا أدرك منه شيئاً يلتذ به والشوق والمحبة بهذا المعنى محال على الله تعالى]

Evet, olur ki talebe, hâce ve üstâdından mütekarrib olmak ve müsâvâtına kadar varmak ve derece-i kemâlini geçip tecâvüz etmeye muktedir olur velâkin bu şân Zât-ı zü'l-celâlin hakkında muhâldir, zîrâ ki tebareke ve ta'âlânın kemâline bir nihâyet yoktur ve derecât-ı kemâlde 'abdin sülûku mütenâhîdir ki hadd-i mahdûde kadar varır da mütenâhî olur ya'nî ancak bir hadd-i mahdûda kadar mütenâhî olur ki müsâvâtta bir matma' yoktur sonra derecât-ı kurb dahi nihâyeti yok bir tefâvüt ile mütefâvit olurlar, çünkü o kemâlden nihâyet müntefîdir. İşte 'abde Allâhu ta'âlânın muhabbeti onu nefsinde def-i tevâgûl ile takrîb etmektir ki me'âsî ve kûdürât-ı dünyâviyyeden bâtınını tathîr edip ve kalbi üzerinden ref-i hicâb ile onu takrîb eder tâ ki müşâhede ede, sanki onu kalbi ile görür ve Allâhu ta'âlâyâ 'abdin muhabbeti ise ondan tehî-dest ve müflis ve ona fâkîd bulunduğu işbu kemâle olan meylidir ki lâ-cereme ondan geçip fâit olan kemâle hemîşe müştâk olur da ondan bir şeye vâsıl olup idrâ ederse onunla mültezz olur ve bu ma'nâ ile şevk ve muhabbet Allâhu ta'âlânın hakkında muhâldir.

[فإن قلت محبة الله للعبد أمر ملتبس فبم يعرف العبد أنه حبيب الله فأقول يستدل عليه بعلاماته وقد قال صلى الله عليه وسلم "إذا أحب الله عبداً ابتلاه فإذا أحبه الحب البالغ اقتن" اه قيل وما اقتناه قال "لم يترك له أهلاً ولا مالاً" فعلامة محبة الله للعبد أن يوحشه من غيره ويحول بينه وبين غيره]

Ve eğer Allâhu ta'âlânın kuluna olan muhabbeti bir emr-i mültebistir, âyâ kul kısmı Allâhu ta'âlânın habîbi olduğunu ne ile bilir der isen buna dahi ben derim ki onun 'alâmâtı ile istidlâl eder ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "إذا أحب الله عبداً ابتلاه فإذا أحبه الحب البالغ اقتن" ki hülâsa-i müfâd-ı şerîfi: "Eğer Allâhu ta'âlâ bir kulunu sevip onu muhabbet ettiyse elbette onu ibtilâ eder ve eğer onu hubb-ı bâlig ile muhabbet edip çok sevdiiyse onu iktinâ eder." Ve "İktinâsı nedir?" denildikte efendimiz "لم يترك له أهلاً ولا مالاً" ya'nî "Ona ne ehl terk eder ve ne de māl" diye beyân buyurmuş ve bu mefhûm üzere 'abde muhabbetullâhın 'alâmeti ancak onu

muş ki ⁷⁸“إذا أراد الله تعالى بعيد خيراً بصره بعيوب نفسه” ya'nî “Allāhu ta'ālā bir kul ile hayrı murād ederse kendi nefsinin ʿuyubunu ona gösterir.” Ve ehass-ı ʿalāmâtı odur ki kendisi Allāhu ta'ālāya muhibb olmasıdır, zîrâ o dahi Al-lāh'ın hubbu üzerine delâlet eder ve mahbûb-ı ilâhî olmaklığına delâlet eden fi'l ise o dahi Allāhu ta'ālā onun emrinin zâhir ve bâtınına ve sırr ve cehrine mütevellî olmasıdır ki onun üzerine müteyessir kendisi olur ve emrine müdebbir dahi o olur ve onun ahlâkına müzeyyin ve cevârihine müsta'mil ve onun zâhir ve bâtınına müseddid o olur ki cemî-i hüümü hemm-i vâhid kılar da dünyâyı kalbinde ona bugz ettirir ve onu dîgerinden mütevahhiş kılar ve halevâtında dahi lezzet-i münâcât ile onu münis kılar hem dahi kendi ma'rifeti ile onun beyninde olan hicâbı keşf eder. İşte bu ve onun emsâli Allāhu ta'ālânın ʿabde olan muhabbetine ʿalâmettirler. İmdi Allāhu ta'ālāya olan ʿabdin muhabbeti ʿalāmâtı zikr edelim ki o dahi ʿabde olan hubb-ı ilâhînin ʿalâmâtıdır.

el-Kavlü Fî ʿAlāmâtı Mahabbeti'l-Abdi Lillāhi Ta'ālā

[القول في علامات محبة العبد لله تعالى]

[اعلم أن المحبة يدعيها كل أحد وما أسهل الدعوى وما أعز المعنى فلا ينبغي أن يغتر الإنسان بتلبيس الشيطان وخدع النفس مهما ادعت محبة الله تعالى ما لم يمتحنها بالعلامات ولم يطالبها بالبراهين والأدلة والمحبة شجرة طيبة أصلها ثابت وفرعها في السماء وثمارها تظهر في القلب واللسان والجوارح وتدلل تلك الآثار الفائضة منها على القلب والجوارح على المحبة دلالة الدخان على النار ودلالة الثمار على الأشجار وهي كثيرة]

Ve Zât-ı zü'l-celâl hazretlerine muhabbet-i ʿabdin ʿalâmâtında olan kavl ise o dahi işbu mebhasdır. Şöyle ki sen bil ve âgâh o ki herkes muhabbeti da'vâ eder velâkin da'vâ-yı mücerrede ne çok kolaydır ve muhabbetin ma'nâsı ise ne çok garîzdir, gerektir ki şeytânın telbîsi ve nefsin hud'asıyla nefs muhabbeti da'vâ ettikçe onun da'vâsıyla insân aldanmaya ve ʿalâmât-ı muhabbet ile onu imtihân etmedikçe ve berâhîn ve edille ile onu mütâlebe etmedikçe onun da'vâsına inanmaya. Muhabbet bir şecere-i tayyibedir ki onun aslı sâbit ve fer'î semâdadır ve esmârı kalb ve lisân ve cevârihte zâhir ve bedîdâr olur ve kalb ve cevârih üzerine ondan fâiz olan âsâr ise muhab-

bet üzerine âteşe dūd ve duman ve eşcāra fākihe ve esmārın delâletleri gibi delâlet eyler ve ‘alāmâtı çoktur.

[فمنها حب لقاء الحبيب بطريق الكشف والمشاهدة في دار السلام فلا يتصور أن يحب القلب محبوباً إلا ويحب مشاهدته ولقائه وإذا علم أنه لا وصول إلا بالارتحال من الدنيا ومفارقتها بالموت فينبغي أن يكون محباً للموت غير فار منه فإن المحب لا يثقل عليه السفر عن وطنه إلى مستقر محبوبه ليتنعم بمشاهدته والموت مفتاح اللقاء وباب الدخول إلى المشاهدة قال صلى الله عليه وسلم “من أحب لقاء الله أحب الله لقاءه”]

Ez-cümle onun ‘alāmâtından tarîk-i keşf ve müşâhede ile dârü’s-selâm-da likâ-yı habîbin muhabbetidir zîrâ mutasavver olmaz ki kalb bir mahbûbu sever de onun müşâhede ve likâsını sevmez ve çün bilir ki buna vusûl ancak dâr-ı dünyâdan irtihâl ve ölümle dünyâyâ müfâratat etmektedir. Gerektir ki ölümden kaçmayıp hemîşe ölüme muhibb ola, zîrâ ki muhibb üzerine sakîl ve ağır gelmez ki vatanından mahbûbu müstekarrına sefer ede ya‘nî mahbûbunun rü’yet ve müşâhedesıyla mütena‘im olmak üzere mahbûnun müstekarrına sefer etmek ona girân gelmez. Ve ölüm likânın miftâhıdır ve müşâhedeye duhûl kapısıdır ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ⁷⁹ “من أحب لقاء الله أحب الله لقاءه” ya‘nî “Kim ki likâullâhı severse Allâhu ta‘âlâ dahi onun likâsını sever.”

[وقال حذيفة عند الموت حبيب جاء على فاقة لا أفلح من ندم وقال بعض السلف ما من خصلة أحب إلى الله أن تكون في العبد بعد حب لقاء الله من كثرة السجود فقدم حب لقاء الله على السجود وقد شرط الله سبحانه لحقيقة الصدق في الحب القتل في سبيل الله حيث قالوا إنا نحب الله فجعل القتل في سبيل الله وطلب الشهادة علامته فقال تعالى ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوضٌ﴾ وقال عز وجل ﴿يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾]

Ve Huzeyfe ‘aleyhi’r-rıdvân ölümü ‘inde de miş ki “Bir habîb fâka üzerine geldi, artık nedâmet eden felâh bulmasın.” Ve ba‘zu’s-selef demiş ki “Allâhu ta‘âlânın likâsı hubbundan sonra kesret-i sücûddan ziyâde Allâhu ta‘âlâyâ daha ziyâde mahbûb bir haslet yoktur” ki hubb-ı likâ-yı ilâhî, sücûd üzerine takdîm etmiştir. Ve dahi [60] ve dahi subhânehu ve ta‘âlâ muhabbetin sıdk ve hakîkati için Allâh yolunda katl olmaklığı şart kılmıştır, zîrâ buyurmuş ki ⁸⁰ ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوضٌ﴾ Vaktâ ki ‘ibâd biz Allâhu ta‘âlâyı severiz diye muhabbeti da‘vâ ettiler, onlara fî-sebîlillâh

79 Keşfu’l-Hafâ, 2/262.

80 “Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.” Saf, 61/4.

gazâ ve cihâd edip de mukâtele ve şehâdeti istemeyi onun ‘alâmeti kıldı. Ve dahi buyurmuş ki ⁸¹ ﴿يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾ ya’nî “Allâhu ta‘âlânın yolunda mukâtele ederler de katl ederler ve katl olunurlar.”

[وفي وصية أبي بكر لعمر رضي الله تعالى عنهما الحق ثقیل وهو مع ثقله مرءى والباطل خفیف وهو مع خفته وبىء فإن حفظت وصيتي لم يكن غائب أحب إليك من الموت وهو مدرک وإن ضيعت وصيتي لم يكن غائب أبغض إليك من الموت ولن تعجزه]

Ve Ebû Bekr ‘aleyhi’r-rıdvânın ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvâna olan vasiyyetnâ-mesinde yazılmış ki “Hakk ağırdır ve ağırlığıyla ma‘an mer’idir ya’nî onun cefâsı olmaz da kolay hazm olunur ve bâtil hafiftir ve hiffetiyle ma‘an ve-bî’dir ya’nî belâ ve zahmetir. Eğer sen benim vasiyyetimi hıfz edip mücebin-ce ‘amel ettinse ölümden ziyâde mahbûltrak senin bir gâyibin olmaz ve ‘alâ külli hâl sana lâhık olacaktır ve eğer sen benim vasiyyetimi zâyî’ edip gâyib ettinse ölümden ziyâde mebgûltrak senin bir gâyibin olmaz, hâlbuki sen onu ‘âciz edemezsin, elbette bir gün sana galebe edecek” demektir.

[ویروی عن إسحق بن سعد بن أبي وقاص قال حدثني أبي أن عبد الله بن جحش قال له يوم أحد ألا ندعو الله فخلعوا في ناحية فدعا عبد الله بن جحش فقال “يارب إني أقسمت عليك” إذا لقيت العدو غداً فلقتني رجلاً شديداً بأسه شديداً جرده أقاتله فيك ويقاتلني ثم يأخذني فيجده أنفي وأذني ويقر بطني فإذا لقيتك غداً قلت يا عبد الله من جدع أنفك وأذنك فأقول فيك يارب وفي رسولك فتقول صدقت قال سعد فلقد رأيته آخر النهار وإن أنفه وأذنه لمعلقتان في خيط قال سعيد بن المسيب أرجو أن يبر الله آخر قسمه كما أبر أوله]

Ve dahi İshâk b. Sa’d b. Ebî Vakkâs ‘aleyhi’r-rahmenin üzerine mervî olup demiş ki “Benim babam Sa’d bana okuttu ki Uhud gününde ‘Abdullâh b. Caşş ona demiş ki “Biz Allâhu ta‘âlâya du‘â etmeyelim mi?” ve ikisi bir nâhiyeye çekilip hâlî olduklarında ‘Abdullâh b. Caşş du‘â edip demiş ki “يارب إني أقسمت عليك...” ya’nî “Ey benim Rabbim, ben senin üzerine ka-sem ederim ki yarın ben düşmana mülākî olduğum vakte sen bana be’s ve cerdi şedîd bir kimseye mülākî edip de ben senin yolunda onunla ceng ve mukâtele edeyim ve o dahi benimle mukâtetele edip de sonra beni alır da benim burnum ve kulağım keser ve karnımı deler tâ ki ben sana yarın mülākî olduğum vakte sen bana “Ey Abdullâh, kim senin burnun ve ku-lağın kesti?” dersin ve ben dahi: “Ey benim Rabbim, senin ve resûlünün uğrunuzda derim.” Ve sen bana: “Doğru” deyip “sıdk ettin” dersin.” Ve

81 “Artık, onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler ve ölürler. Allah bunu Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’an’da kesin olarak va’detmiştir. Kimdir sözünü Allah’tan daha iyi yerine getiren? O halde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır.” Tevbe, 9/111.

Sa'd dedi ki "Tahkîkan o günün âhîrinde ben onun burun ve kulaklarını bir iplikte asılı gördüm." Ve Sa'îd b. el-Müseyyeb demiş ki "Ben Allâhu ta'âlânın lutf ve kereminden recâ edip ümîdvârım ki onun kaseminin âhîrini dahi yerine getirip de icrâ eder, nitekim onun evvelini icrâ etti" ya'nî onun dil-hâhî üzere onu sa'âdet-i şehâdete muvaffak ettiğî gibi onunla mülâkî olduğu vakte dahi onu o hitâb-ı 'âlî ni'met-i 'uzmâsına mazhar eder.

[وقد كان الثوري وبشر الحافي يقولان لا يكره الموت إلا مريب لأن الحبيب على كل حال لا يكره لقاء حبيبه وقال البويطي لبعض الزهاد أتحب الموت فكأنه توقف فقال لو كنت صادقاً لأحبته وتلا قوله تعالى ﴿فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ فقال الرجل فقد قال النبي صلى الله عليه وسلم "لا يتمنين أحدكم الموت" فقال إنما قاله لضر نزل به لأن الرضا بقضاء الله تعالى أفضل من طلب الفرار منه]

Ve Süfyân-ı Sevrî ve Bîşr-i Hâfî 'aleyhime'r-rahme derlerdi ki "Mürîbin gayrısı ya'nî şekk ve şübhe edenin gayrısı bir muhibb ölümü kerh etmez" ki ölümünden hoşlanmayan kimse ancak merd-i mürîb demek olur, çünkü habîb beher hâl kendi habîbinin likâsını kerh etmez. Ve Buveytî 'aleyhi'r-rahme, zâhidin birisine demiş ki "Sen ölümü sever misin?" Ve o dahi durup sanki cevâbında tevakkuf ettikte Buveytî: "Sen sâdik olmuş olsaydın elbette onu severdin" diye ⁸²﴿فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ nass-ı 'âlîsi üzerine tilâvet etmiş. Ve o zâhid dahi buna cevâben dedi ki "Aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki ⁸³"لا يتمنين أحدكم الموت" ya'nî "Sizin hîçbiriniz ölümü temennî etmesin" diye nehy etmiştir deyince, Buveytî: "Bunu ancak ona nâzil olan durr için buyurmuştu, çünkü kazâyâ rızâ vermek ondan kaçıp firârı istemekten daha ziyâde efaldır" demiş.

[إِن قلت من لا يحب الموت فهل يتصور أن يكون محباً لله فأقول كراهة الموت قد تكون لحب الدنيا والتأسف على فراق الأهل والمال والولد وهذا بنا في كمال حب الله تعالى لأن الحب الكامل هو الذي يستغرق كل القلب ولكن لا يبعد أن يكون له مع حب الأهل والولد شائبة من حب الله تعالى ضعيفة فإن الناس متفاوتون في الحب ويدل على التفاوت ما روي أن أبا حذيفة بن عتبة بن ربيعة بن عبد شمس لما زوج أخته فاطمة من سالم مولاه عاتبته قريش في ذلك وقالوا أنكحت عقيلة من عقائل قريش لمولى فقال والله لقد أنكحت إياها وإنني لأعلم أنه خير منها فكان قوله ذلك أشد عليهم من فعله فقالوا وكيف وهي أختك وهو مولاك فقال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول "من أراد أن ينظر إلى رجل يحب الله بكل قلبه فلينظر إلى سالم" فهذا يدل على أن من الناس من لا يحب الله بكل قلبه فيحبه ويحب أيضاً غيره فلا جرم يكون نعيمه بقاء

82 "Doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!" Bakara, 2/94.

83 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ*, 5/2360.

الله عند القدوم عليه على قدر حبه وعذابه بفراق الدنيا عند الموت على قدر حبه لها

Ve eğer sen dedin ki o kimse ki ölümü sevmez, āyā Allāhu ta'ālāya muhibb olması mutasavver olur mu? Buna dahi ben cevāben derim ki ölüm-den hoşlanmamak olur ki dünyānın hubbuna ve ehl ve māl ve veledin firākı te'essüfüne mübtēnī olur ve bu hāl ise Allāhu ta'ālānın kemāl-i hubbuna münāfī olur, çünkü hubb-ı kāmīl odur ki muhibbin cemī'ci kalbini istigrāk ede velākin uzak değildir ki hubb-ı ehl ü māl u veled ile ma'an hubb-ı ilāhiden dahi bir şāibe-i za'ifesi ola, zīrā muhabbette nās mütefāvittirler. Ve mütefāvit olduklarına delīl Ebū Huzeyfe 'Utbe b. Reb'ā b. 'Abduşems üzerine mervī olan işbu hadīstir ki kız karındaşı Fātīma'yı āzādīsı Sālim'den tezvīc ettiğī vakte kibār-ı Kureyş onu mu'ātebe edip dediler ki "Sen Kureyş 'akāilinden bir 'akīleyi bir 'atīkten nikāh ettin!" Ve o dahi: "Ben vallāhi o hālde onu ondan nikāh ettim ki ben yakīnen bilirdim ki kendisi ondan yeğdir" diye cevāb verdikte onun işbu sözü onun fī'lerinden onlara daha ziyāde eşedd olup dediler ki "Bu nice olur? O senin kız karındaşıdır ve kendisi senin kōlendir, ondan nice yeğ olabilir?" Ve o dahi dedi ki "Ben, 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimden işittim, buyururdu ki من" ⁸⁴ "Kim ki Allāhu ta'ālāya cemī'ci kalbi ile seven bir adama bakmak isterse Sālim'e nazar etsin." [61] İşte bu hadīs-i şerīf delālet eder ki nāsın kimisi Allāhu ta'ālāyı cemī'ci kalbi ile sever ve kimisi kalbinin ba'zısı Allāhu ta'ālāyı sever ki cemī'ci kalbi ile sevmez de onunla diğerini dahi muhabbet eder ve lā-cereme ona kudümü hengāmında likā-yı rabbānī ile olan na'imi onun muhabbeti mikdārınca olur ve 'inde'l-mevt dünyā firākı ile olan 'azābı onun dünyāya olan muhabbetinin mikdārınca olur.

[وأما السبب الثاني للكرهية فهو أن يكون العبد في ابتداء مقام المحبة وليس يكره الموت وإنما يكره عجلته قبل أن يستعد للقاء الله فذلك لا يدل على ضعف الحب وهو كالمحب الذي وصله الخبر بقدم حبيبه عليه فأحب أن يتأخر قدومه ساعة ليهيئه له داره ويعد له أسبابه فيلقاه كما يهواه فارغ القلب عن الشواغل خفيف الظهر عن العوائق فالكرهية بهذا السبب لا تنافي كمال الحب أصلاً وعلامته لدءوب في العمل واستغراق الهم في الاستعداد]

Ve kerāhet-i mevtin ikinci sebebi ise o dahi 'abd makām-ı muhabbetin ibtidāsında olup istediğī gibi ölüme müsta'idd olamaması kazıyyesidir ki ölümü kerh etmez velākin isti'cālinden hoşlanmaz ki likā-yı rabbānīye müsta'idd olmazdan akdem kendi vefātından hoşlanmaz ve bu hāl ise za'f-ı

hubba delâlet etmez; kendisi bu hâl ile o kimseye benzer ki onun muhibb ve ma'sûkunun kudümü müjdesiyle mesrûr olmuş da lâkin sever ki onun kudümü bir sâ'at geç kalıp müteahhir olsun tâ ki hânesini âmâde edip istediği gibi esbâb-ı likâyı ona hâzır etsin ve 'avâyıktan hafîfû'z-zahr olup şevâgıl-ı kalbden dil tehî ve boş ve fârig olduğu hâlde onunla görüşsün, işte bu sebep ile olan kerâhet kemâl-i hubba aslâ münâfî olmaz ve bunun 'alâmeti 'amelde çalışmak ve isti'dâda hemmini istigrâk etmektir.

[ومنها أن يكون مؤثراً ما أحبه الله تعالى على ما يحبه في ظاهره وباطنه فيلزم مشاق العمل ويجتنب اتباع الهوى ويعرض عن دعة الكسل ولا يزال مواظباً على طاعة الله ومتقرباً إليه بالنوافل وطالباً عنده مزايا الدرجات كما يطلب المحب مزيد القرب في قلب محبوبه وقد وصف الله تعالى المحبين بالإيثار فقال ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ومن بقي مستقراً على متابعة الهوى فمحبوبه ما يهواه بل يترك المحب هوى نفسه كما قيل:

أريد وصاله ويريد هجري ... فأترك ما أريد لما أريد

Ve dahi muhabbetin 'alâmetindendir ki Allâhu ta'âlânın sevdiğini kendi zâhir ve bâtınında nefsinin sevdiği şey üzerine îsâr eder de 'amelin meşakkatlarına katlanır ve ittibâc-ı hevâdan ictinâb edip keselin de'asından yüz çevirir ve tâ'at-i ilâhîye muvâzıb olmaktan zâil olmaz ve nevâfil ile ona takarrüb etmekten hâlî kalmaz ve muhibb mahbûbunun kalbinde mezîd-i kurbü istediği gibi onun 'indinde mezâyâ-yı derecâtı istemekten dahi zâil olmaz, zîrâ Hakk subhânehu ve ta'âlâ zümre-i muhibbini îsâr ile vasf edip buyurmuş ki ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾⁸⁵ ya'nî "Mü'minlerden onlara hicret edenleri severler ve onlar muhâcîrîne ganîmet ve sâire verilip kendilere verilmediğinden kalblerinde bir hased ve gıpta bulmazlar ve muhâcîrîni kendi nefsleri üzere takdîm edip kendileri muhtâc oldukları şeyi dahi onlara îsâr ederler." Ve o ki mütâba'at-ı hevâ üzerine müstemirr kalır, onun mahbûbu ancak muktezâ-yı hevâsı olur. Muhibb ancak o kimsedir ki ki kendi nefsinin hevâsını mahbûbunun hevâsı için terk eder, nitekim denilmiş أريد وصاله ويريد هجري ... فأترك ما أريد لما أريد ki

85 "Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir." Haşr, 59/9.

hülâsa-i mahsûlû: “Ben onun visâlini isterim ve kendisi benim hecrimi ister, ben dahi kendi istediğimi onun istediği için terk ederim.”

[إبل الحب إذا غلب قمع الهوى فلم يبق له تنعم بغير المحبوب كما روي أن زليخا لما آمنت وتزوج بها يوسف عليه السلام انفردت عنه وتخلت للعبادة وانقطعت إلى الله تعالى فكان يدعوها إلى فراشه نهاراً فندافعه إلى الليل فإذا دعاها ليلاً سوفت به إلى النهار وقالت: يا يوسف إنما كنت أحبك قبل أن أعرفه فأما إذ عرفته فما أبقت محبته محبة لسواه وما أريد به بدلاً حتى قال لها إن الله جل ذكره أمرني بذلك وأخبرني أنه مخرج منك ولدين وجاعلهم نبين فقالت: أما إذا كان الله تعالى أمرك بذلك وجعلني طريقاً إليه فطاعة لأمر الله تعالى فعندها سكنت إليه فإذا من أحب الله لا يعصيه ولذلك قال ابن المبارك فيه:

تعصي الإله وأنت تظهر حبه ... هذا لعمرى في الفعال بديع

لو كان حبك صادقاً لأطعته ... إن المحب لمن يحب مطيع

Hülâsa-i kelâm hubb-ı ilâhî insânın kalbine galebe ederse hevâ-yı nefsi koparır da mahbûbun gayrısıyla ona bir tena‘um bırakmaz, nitekim hazret-i sittî’s-sâlihât anamız Zelîhâ ‘aleyhe’r-rıdvânın üzerine mervî olmuş ki vaktâ ki mü’mine olup Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm ondan mütezevvic oldu, yal-nızlığa çekilip infirâd etti ve ‘ibâdeti mütehallî oldu ve bi’l-külliyeye mâ-sivâdan kesilip Allâhu ta‘âlâya munkatî‘a oldu ve Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm ise onu nehâren kendi yatağına da‘vet etmiş olsa onu geceye müdâfa‘a ederdi ve çün onu gecede da‘vet eder onunla nehâra tesvîf te’hîr eder de der ki “Ey Yûsuf, ben seni ancak onu bilmezden akdem severdim ve çün onu bildim, onun muhabbeti benim kalbimde onun mâ-sivâsına bir muhabbet bırakmadı, ben ona bedel istemem.” Tâ ki Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm ona dedi ki “Allâhu ta‘âlâ hazretleri bununla beni emr edip bana haber verdi ki senden iki evlâd çıkarıp onları peygamber kılacaktır.” O vakt o dahi: “Eğer Allâhu ta‘âlâ bununla sana emr edip beni ona tarîk ettiyse Allâhu ta‘âlânın emrine tâyia‘yım” diye ona sâkine olmuştur. Kaldı ki kim ki Allâhu ta‘âlâyı severse ona ‘isyân etmez ve onun için İbnü’l-Mübârek bu mazmûnda nazmen işbu rübâ‘î söylemiştir ki

تعصي الإله وأنت تظهر حبه ... هذا لعمرى في الفعال بديع

لو كان حبك صادقاً لأطعته ... إن المحب لمن يحب مطيع

ki hülâsa-i mahsûlû: “Sen Allâhu ta‘âlâya ‘isyân edersin o hâl ile ki sen onun hubbunu izhâr edersin. Bu hâl benim ‘ömrüm hakkı için ef‘âlde bedî‘dir. Senin hubbun sâdık olmuş olsaydı elbette sen ona itâ‘at ederdin, zîrâ ki muhibb olan ‘âşık elbette sevgilisine mutî‘dir, zîrâ aslâ bir ‘âşık yoktur

ki maʿşûkunun emrinden çıkar da cemîʿ-i evāmîr ü menâhîsine fermânber olmaz.” [62]

[وفي هذا المعنى قيل أيضاً:

وأترك ما أهوى ... لما قد هويته ... فأرضى بما ترضى وإن سخطت نفسي]

Ve dahi bu zemînde dîger bir zât söylemiş ki huiyete ... لما قد هويته ... فأرضى بما ترضى وإن سخطت نفسي sevdiğin nesne için terk ederim ve sen rāzî bulunduğun nesneye rāzî olurum velev ki benim nefsim onunla gücenip de gazab eder.”

[وقال سهل رحمه الله تعالى: علامة الحب إثارة على نفسك وليس كل من عمل بطاعة الله عز وجل صار حبيباً وإنما الحبيب من اجتنب المناهي: وهو كما قال لأن محبته لله تعالى سبب محبة الله له كما قال تعالى ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ وإذا أحبه الله تولاه ونصره على أعدائه وإنما عدوه نفسه وشهوته فلا يخذله الله ولا يكله إلى هواه وشهوته ولذلك قال تعالى ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا﴾]

Ve Sehl ‘aleyhi’r-rahme demiş ki hubbun ‘alâmeti onu nefsin üzerine takdîm ve îsâr etmektir. Her kim ki Allāhu ta‘ālânın tâ‘atı ile ‘amel eder de habîb olur, habîb ancak o kimsedir ki menâhîden ictinâb eder.” Ve fi’l-vākî‘ dediği gibidir, çünkü Allāhu ta‘ālânın muhabbeti onun muhabbetine sebebdır, nitekim tebâreke ve ta‘âlâ hazretleri buyurmuş ki ⁸⁶ ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ ya‘nî “Onları sever de onlar dahi onu severler.” Ve çün onu sever, Allāhu ta‘âlâ ona tevellî edip a‘dâsı üzerine nusret eder; onun ‘adüvvü ancak onun nefsi ve şehvâtıdır, artık Allāhu ta‘âlâ onu rüsvây etmez ve hevâ ve şehvâtına onu tevkîl eylemez ve onun için tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki ⁸⁷ ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ﴾ ya‘nî “Allāhu ta‘âlâ a‘dânıza sizden a‘lemidir, Allāhu ‘azîmü’ş-şân sizin emrinize velî olmaya ve size i‘ânet etmeğe kâfidir.”

[فإن قلت: فالعصيان هل يضاد أصل المحبة فأقول: إنه يضاد كمالها ولا يضاد أصلها فكم من إنسان يحب نفسه وهو مريض ويحب الصحة ويأكل ما يضره مع العلم بأنه يضره وذلك لا يدل على عدم حبه لنفسه ولكن المعرفة قد تضعف والشهوة قد تغلب فيعجز عن القيام بحق المحبة ويدل عليه ما روي أن نعيمان كان يؤتى به رسول الله صلى الله عليه وسلم في كل قليل فيحده في معصية يرتكبها إلى أن أتى به يوماً فحده فلعله رجل وقال: ما أكثر ما يؤتى به رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال صلى الله عليه وسلم “لا تلغنه فإنه يحب الله ورسوله” فلم يخرج به بالمعصية عن

86 “Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.” Mâide, 5/54.

87 “Allah sizin düşmanlarınızı çok daha iyi bilir. Allah dost olarak yeter. Allah yardımcı olarak da yeter.” Nisâ, 4/45.

المحبة نعم تخرجه المعصية عن كمال الحب وقد قال بعض العارفين: إذا كان الإيمان في ظاهر القلب أحب الله تعالى حباً متوسطاً فإذا دخل سويداء القلب أحبه الحب البالغ وترك المعاصي]

Ve eğer sen ‘ısyân asl-ı muhabbete zıdd düşer mi der isen ben derim ki onun kemâline zıdd düşer, aslına müzâdedet etmez, zîrâ ki nice adam vardır ki kendi nefsinin sever de hasta ve bîmâr olduğu hâlde sıhhati dahi severken ona zarar verir nesneyi ona zarar vereceğini bildiği hâlde ekli ve tenâvül eder ve onun o tenâvül ve ekli nefsinin ‘adem-i muhabbeti üzerine delâlet etmez. Velâkin olur ki ma‘rifet zebûn olur ve şehvet gâlib olur da muhabbetin hakkına kıyâm etmekten ‘âciz ve dermânde kalır ve bu hükm üzerine mervî bulunan işbu hadîs delâlet eder ki na‘îmân hudûd-ı şer‘iyye-nin tecâvüzü kusûruyla beher bâr azar zamân içinde celb olunup efendimize ihzâr olunurdu ve efendimiz dahi onun mürtekibi bulunduğu ma‘siyet için hadd ederdi tâ ki bir gün bir ma‘siyetle tutulup ihzâr olundukta bir adam onu la‘n edip hakkında dedi ki “Ne çok kerrede irtikâb-ı ma‘siyetle huzûr-ı sâmi-i Hazret-i Risâlet-penâhî’ye ihzâr olundu!” Ve efendimiz ona ⁸⁸“لا تلعه فإنه يحب الله ورسوله” buyurmuş ya‘nî “Sen onu la‘n etme, zîrâ ki kendisi Zât-ı zü’l-celâli ve resûlünü sever” diye ma‘siyetle onu muhabbetten çıkarmamıştır. Evet, ma‘siyet onu kemâl-i muhabbetten çıkarır ki ba‘zu’l-‘ârifîn demiş ki “Eğer îmân kalbin zâhirinde olup derûn-ı dilde güzelce mütemekkin olmazsa Allâhu ta‘âlâyı orta bir muhabbet ile sever ve çün kalbin içine girer de onun süveydâsına temekkün eder, onu hubb bâlig ile muhabbet edip ma‘siyetleri terk eder.”

[وبالجملة في دعوى المحبة خطر ولذلك قال الفضيل: إذا قيل لك أنتحب الله تعالى فاسكت فإنك إن قلت لا كفرت وإن قلت نعم فليس وصفك وصف المحبين فاحذر المقت ولقد قال بعض العلماء: ليس في الجنة نعيم أعلى من نعيم أهل المعرفة والمحبة ولا في جهنم عذاب أشد من عذاب من ادعى المعرفة والمحبة ولم يتحقق بشيء من ذلك]

Ve bi’l-cümle zâbitası odur ki muhabbet da‘vâsı hatarlıdır ve onun için Fudayl ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Eğer sana sen Allâhu ta‘âlâyı sever misin diye suâl vâki‘ olduysa sen hāmûş ol, zîrâ eğer yok diye cevâb verdinse kâfir olursun ve eğer evet diye muhabbeti da‘vâ ettinse senin vasfın muhibblerin vasfı değildir.” Artık sen bugz-ı şedîd-i ilâhîden hazer eyle ki ba‘zu’l-‘ârifîn demiş ki “Cennette ehl-i ma‘rifet ü muhabbetin ni‘amından a‘lâ bir na‘îm yoktur ve cehennemde dahi ma‘rifet ve muhabbeti da‘vâ edip de ondan bir nesne ile mütehakkık olmayanın ‘azâbından eşedd bir ‘azâb yoktur.”

[ومنہا أن يكون مستهتراً بذكر الله تعالى لا يفتر عنه لسانه ولا يخلو عنه قلبه فمن أحب شيئاً أكثر بالضرورة من ذكره وذكر ما يتعلق به فعلامة حب الله: حب ذكره وحب القرآن الذي هو كلامه وحب رسول الله صلى الله عليه وسلم وحب كل من ينسب إليه فإن من يحب إنساناً يحب كلب محلته فالمحبة إذا قويت تعدت من المحبوب إلى كل ما يكتنف بالمحبوب ويحيط به ويتعلق بأسبابه وذلك ليس شركة في الحب فإن من أحب رسول المحبوب لأنه رسوله وكلامه لأنه كلامه فلم يجاوز حبه إلى غيره بل هو دليل على كمال حبه ومن غلب حب الله على قلبه أحب جميع خلق الله لأنهم خلقه فكيف لا يحب القرآن والرسول وعباد الله الصالحين وقد ذكرنا تحقيق هذا في كتاب الأخوة والصحبة]

Ve dahi muhabbetin ‘alāmâtından o ‘alāmettir ki muhibb olan zātullāhi ta‘ālânın zikriyle ‘aşık ve müstehtir ola ki dâimen ve ebeden onun lisânı zikrullâhtan fâtir ve ‘âciz olmaya ve kalbi dahi ondan tehî ve hâlî kalmaya, zîrâ kim ki bir şeyi sever, bi’z-zarûre onun zikrinden teksîr eder ve ona müte‘allik bulunanların zikrlerinden teksîr eder ki hubbullâhın ‘alâmeti onun zikrinin muhabbetidir ve dahi kelâm-ı mecîdî olan Kur’ân ve resûl-i kerîmi olan peygamberinin muhabbetleridir ve ona her bir mensûb ve müntemînin muhabbetidir, zîrâ ki bir insânı sever, onun mahallesinin cem‘isini sever. Kaldı ki muhabbet kuvvetleşince mahbûbdan mahbûba müktenif bulunan ve ona ihâta edip onun esbâbına ta‘alluk edene tecâvüz eyler ve bu şey muhabbette şirk değildir, zîrâ kim ki mahbûbun resûlünü sever, onu mahbûbun resûlü olduğu haysiyyetiyle sever ve onun sözü mahbûbun sözü [63] olduğu haysiyyetiyle sever ve bu cihetle onun muhabbeti dîgerine tecâvüz etmemiş olur, ancak muhabbetin kemâline delîldir ve kim ki muhabbet-i ilâhî kalbine gâlib gelir, Allâhu ta‘âlânın cem‘-i halkını halkı olduğu haysiyyetiyle muhabbet eder ve böyle olunca nice Allâhu ta‘âlânın kelâmı olan Kur’ân’ı ve resûlü olan nebî-i zî-şânı ve evliyâsı olan ‘ibâd-ı sâlihîni sevmez, hâlbuki biz bunun beyânı uhuvvet ve sohbet kitâbında ityân ile tahkîkini zikr etmişiz.

[ولذلك قال تعالى ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ”أحبوا الله لما يغذوكم به من نعمه وأحبوني لله تعالى“ وقال سفيان من أحب من يحب الله تعالى فإنما أحب الله ومن أكرم من يكرم الله تعالى فإنما يكرم الله تعالى]

Ve onun için tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾⁸⁹ ya’nî “Sen de ki eğer siz Allâhı se-

89 “De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Âlu İmrân, 3/31.

versiniz bana tâbi olun ki Allāhu ta'ālā dahi sizi sever.” Ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “أحبوا الله لما يغذوكم به من نعمه وأحبوني الله”⁹⁰ ya'nî “Siz Allāhu ta'ālâyı kendi ni'amından sizi beslediği için seviniz ve beni dahi Allāhu ta'ālā için seviniz.” Ve Süfyan-ı Sevrî demiş ki “Kim ki Allāhu ta'ālânın mahbûbunu sevdiyse o kimse ancak Allāhu ta'ālâyı sevmiştir ve kim ki Allāhu ta'ālânın mükerrermini ikrâm ettiyse ancak Allāhu ta'ālāya ikrâm eder.”

[وَحَكِي عَنْ بَعْضِ الْمُرِيدِينَ قَالَ: كُنْتُ قَدْ وَجَدْتُ حُلَاوَةَ الْمُنَاجَاةِ فِي سَنِّ الْإِرَادَةِ فَأَدْمَنْتُ قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ لَيْلًا وَنَهَارًا ثُمَّ لَحَقْتَنِي فِتْرَةٌ فَانْقَطَعَتْ عَنِ التَّلَاوَةِ قَالَ: فَسَمِعْتُ قَائِلًا يَقُولُ فِي الْمَنَامِ “إِنْ كُنْتَ تَزْعُمُ أَنَّكَ تَحِبُّنِي فَلَمْ جَفَوْتُ كِتَابِي أَمَا تَدْبُرْتُ مَا فِيهِ مِنْ لَطِيفٍ عِتَابِي” قَالَ: فَانْتَبِهْتُ وَقَدْ أَشْرَبْتُ فِي قَلْبِي مَحَبَّةَ الْقُرْآنِ فَعَاوَدْتُ إِلَى حَالِي وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: لَا يَنْبَغِي أَنْ يَسْأَلَ أَحَدُكُمْ عَنْ نَفْسِهِ إِلَّا الْقُرْآنَ فَإِنْ كَانَ يَحِبُّ الْقُرْآنَ فَهُوَ يَحِبُّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ يَحِبُّ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ يَحِبُّ اللَّهَ وَقَالَ سَهْلٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ عِلَامَةٌ حُبِّ اللَّهِ حُبُّ الْقُرْآنِ وَعِلَامَةٌ حُبِّ اللَّهِ وَحُبُّ الْقُرْآنِ حُبُّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِلَامَةٌ حُبِّ الدُّنْيَا وَبُغْضُ الدُّنْيَا وَبُغْضُ الدُّنْيَا أَنْ لَا يَأْخُذَ مِنْهَا إِلَّا زَادًا وَبُلْغَةً إِلَى الْآخِرَةِ]

Ve mürîdlerin ba'zısı üzerine hikâyet olunmuş ki o mürîd demiş ki “Ben sinn-i irâdette münâcâtın halâvetini bulmuş idim ve ben dahi tilâvet-i Kur'ân üzerine devâm ve idmân etmiş idim sonra bana bir fetret lâhık olup tilâvetten kesildim ve bir vakt uyku hâlinde bir kâilin sözünü işittim, buyururdu ki “إِنْ كُنْتَ تَزْعُمُ أَنَّكَ تَحِبُّنِي فَلَمْ جَفَوْتُ كِتَابِي أَمَا تَدْبُرْتُ مَا فِيهِ مِنْ لَطِيفٍ عِتَابِي” ya'nî “Eğer sen benim muhabbetimi zu'm edersen, sen niçin benim kitâbıma cefâ ettin? Onda olan 'itâb-ı latîfî sen tedebbür etmedin mi?” Ve derhâl benim kalbimde Kur'ân'ın muhabbeti müşrib olduğu hâlde uyan-dım ve kendi hâl-i sâbıkıma 'avdet ettim.” Ve Abdullâh b. Mes'ûd demiş ki “Gerektir ki sizin biriniz kendi nefsi üzerine Kur'ân'ın gayrısından suâl etsin ki eğer Kur'ân'ı severse Allāhu ta'ālâyı dahi sever ve eğer Kur'ân'ı sevmezse Allāhu ta'ālâyı dahi sevmez.” Ve Sehl 'aleyhi'r-rahme demiş ki “Allāhu ta'ālāya olan muhabbetin 'alâmeti Kur'ân'ın muhabbetidir ve Al-lāhu ta'ālā ve Kur'ân muhabbetlerinin 'alâmetleri peygamberin hubbudur ve hubb-ı nebînin 'alâmeti sünnetin hubbudur ve hubb-ı sünnetin 'alâmeti hubb-ı âhirettir ve hubb-ı âhiretin 'alâmeti dünyânın bugzudur ve bugz-ı dünyânın 'alâmeti dünyâdan onu âhirete îsâl edecek tûşe ve zâddan gayrı dîğer bir nesne almamaktır.”

[ومنها أن يكون أنسه بالخلوة ومناجاة الله تعالى وتلاوة كتابه فيواظب على التهجد ويغتتم هذه الليل وصفاء الوقت بانقطاع العوائق وأقل درجات الحب التلذذ بالخلوة بالحبيب والتنعم بمناجاةه فمن كان النوم والاشتغال بالحديث ألد عنده وأطيب من مناجاة الله كيف تصح محبته]

Ve dahi muhabbetin ‘alāmâtından o ‘alâmettir ki onun ünsü halvet ve Allāhu ta‘ālânın münâcât ve kitâbının tilâvetiyle ola ki teheccüd üzerine muvâzabet edip leylin hüdüvv ve sükununu ve vaktin safâsını ‘avâyıkın inkitâ‘ıyla iğtinâm ede, zîrâ derecât-ı hubbun en ziyâde ekalli halvet-i habîb ile telezzüz ve onun münâcâtıyla tena‘um etmektir. Ve o ki uyku ve iştigâl-i hadîs ve melâhî-yi mübâha onun ‘indinde daha ziyâde lezîz olur ve Allāhu ta‘âlâ onun münâcâtından ona daha ziyâde hoş ve atyeb gelir, onun muhabbeti nice sahîh olabilir?

[قيل لإبراهيم بن ادهم وقد نزل من الجبل من اين اقبلت فقال من الأنس بالله وفي أخبار داود عليه السلام لا تستأنس إلى أحد من خلقي فإني إنما أقطع عني رجلين رجل استبطأ ثوابي فانقطع ورجلاً نسيتني فزني بحاله وعلامة ذلك أن أكله إلى نفسه وأن أدعه في الدنيا حيران ومهما أنس بغير الله كان بقدر أنسه بغير الله مستوحشاً من الله تعالى ساقطاً عن درجة محبته]

İbrâhîm b. Edhem dağdan nüzûl ederken “Ona nereden geliyorsun?” denildikte İbrâhîm: “Allāhu ta‘âlâ ile üns etmekten” diye cevâb vermiş. Ve Dâvûd ‘aleyhi’s-selâmın ahhârında gelmiş ki “Sen benim halkımdan bir kimse ile istînâs etme ki ben kendimden iki sınıf adamları keserim: Bir sınıfı ki benim sevâbımı istibtâ eder de benden kesilir ve dîğers sınıf beni unutup kendi hâlî ile râzî olur. Ve bunun ‘alâmeti odur ki ben kendi nefesine onu mütevekkil kılarım ve onu dünyâda hayrân u sergerdân bırakırım ve Allāhu ta‘ālânın gayrısıyla müste’nis oldukça istînâsına göre Allāhu ta‘âlâdan müstevhîş olup muhabbeti derecesinden sâkıt olur.”

[وفي قصة برخ وهو العبد الأسود الذي استسقى به موسى عليه السلام إن الله تعالى قال لموسى عليه السلام إن برخاً نعم العبد هو لي إلا أن فيه عيباً قال يارب وما عيبه فقال يعجبه نسيم الأسحار فيسكن إليه ومن أحبني لم يسكن إلى شيء وروي أن عبداً عبد الله تعالى في غيضة دهرًا طويلاً فنظر إلى طائر وقد عشش في شجرة يأوي إليها ويصفر عندها فقال لو حولت مسجدتي إلى تلك الشجرة فكنت أنس بصوت هذا الطائر قال: ففعل فأوحى الله تعالى إلى نبي ذلك الزمان قل لفلان العابد استأنست بمخلوق لأحطنك درجة لا تنالها بشيء من عملك أبداً] [64]

Ve Berh’in kıssasında dahi gelmiş ki Berh o siyâh kuldur ki Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm onunla istiskâ etmişti, Allāhu ta‘âlâ Mūsâ ‘aleyhi’s-selâma

buyurmuş ki “Tahkîkan Berh benim için zihî bir kuldur velâkin onda bir ‘ayb vardır.” Ve Mūsâ: “Yâ Rabb, onun ‘aybı nedir?” diye suâl ettikte, Hakk ta‘âlâ: “Nesîm-i eshârdan hoşlanır da ona sâkin oluyor ve o ki beni sever bir şeye sâkin olmaz” buyurdu. Ve dahi rivâyet olunur ki bir ‘âbid bir ormanlık içinde bir dehr-i tavîlde ‘ibâdet etmişken bir gün bir kuşa bakıp onun yuvasını bir ağaçta görmüş ve onda tâir tenaggum ederken onun âvâzı ona hoş gelmiş, o dahi: “Ben kendi mescidimi o ağaç ya’nî şecerenin yanına tahvîl etmiş olsam tâ ki bu kuşun âvâzıyla ben bir üns edeyim” diye kendi yerini oraya tahvîl ettikte Allâhu ta‘âlâ o zamânın peygamberine vahy edip buyurmuş ki “Sen filân ‘âbide de ki “Sen bir mahlûk ile istînâs ettin, ben dahi tahkîkan seni böyle bir dereceden indirip hatt edeyim ki sen kendi ‘amelinle ebeden ona nâil olamazsın!”

[فإذن علامة المحبة كمال الأنس بمناجاة المحبوب وكمال التمتع بالخلوة به وكمال الاستيحاش من كل ما ينغص عليه الخلوة ويعوق عن لذة المناجاة وعلامة الأنس مصير العقل والفهم كله مستغرقاً بلذة المناجاة كالذي يخاطبه معشوقه ويناجيه وقد انتهت هذه اللذة ببعضهم حتى كان في صلاته ووقع الحريق في داره فلم يشعر به وقطعت رجل بعضهم بسبب علة أصابته وهو في الصلاة فلم يشعر به ومهما غلب عليه الحب والأنس صارت الخلوة والمناجاة قرة عينه يدفع بها جميع الهموم بل يستغرق الأنس والحب قلبه حتى لا يفهم أمور الدنيا ما لم تكرر على سمعه مراراً مثل العاشق الولهان فإنه يكلم الناس بلسانه وأنسه في الباطن بذكر حبيبه فالمحب من لا يطمئن إلا بمحبوبه]

Kaldı ki muhabbetin ‘alâmeti münâcât-ı mahbûb ile olan ünsün kemâliyledir. Ve onunla mütehallî olmak tena‘umun kemâliyledir ve ona halvetini tengîs eden ve üzerine lezzet-i münâcâtı ta‘vîk eden her bir ‘âyik ve münâggısın istihâş kemâliyledir. Ve ünsün ‘alâmeti dahi ma‘şûkuna muhâtaba ve münâcât eden ‘âşık-ı müstehtir gibi lezzet-i münâcâta onun kâffe-i ‘akl u fehmi müstagrak olmaktadır. Ve ba‘zı muhibbîne bu lezzet o dereceye varıp müntehî olmuş ki kendisi namâz kılarken hânesi yanıp muhterik olmuş da kendisi harîkine vâkıf ve ‘âlim olmamış ve dîğerrinin kendi ayağı dahi uğradığı bir ‘illet için namâz kılarken kesilmiş de kendisi onun acısını hiss ve idrâk edememiştir. Ve her ne vakt hubb ve üns ona gâlib gelip halvet ve münâcât onun kurre-i ‘aynı olduyrsa artık o vakte onunla cemîr-i hümmü u gumûmunu def’ eder, belki üns ve hubb onun kalbini külliyyen istigrâk eder de ‘âşık vâlih ve sergerdân gibi kendi sem‘i üzerine mirâren tekerrür etmedikçe umûr-ı dünyâyı fehm edemez, zîrâ ki kendi lisânıyla nâsa söyleşir ve batnında ünsü habîbinin zikriyledir. Ve mâ-hasal muhibb odur ki mahbûbunun gayrısına mutmainn olmaz da itmi’nânı ancak kendi mahbûbuyladır.

[وقال قتادة في قوله تعالى ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ قال هشت إليه واستأنست به وقال الصديق رضي الله تعالى عنه ”من ذاق من خالص محبة الله شغله ذلك عن طلب الدنيا وأوحشه عن جميع البشر“ وقال مطرف بن أبي بكر: الحب لا يسأم من حديث حبيبه وأوحى الله تعالى إلى داود عليه السلام ”قد كذب من ادعى محبتي إذا جنه الليل نام عني أليس كل محب يحب لقاء حبيبه فيها أنا ذا موجود لمن طلبني“ وقال موسى عليه السلام يا رب أين أنت فأقصدك فقال ”إذا قصدت فقد وصلت“ وقال يحيى بن معاذ من أحب الله أبغض نفسه وقال أيضاً من لم تكن فيه ثلاث خصال فليس بمحب يؤثر كلام الله تعالى على كلام الخلق ولقاء الله تعالى على لقاء الخلق والعبادة على خدمة الخلق]

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾⁹¹ Ve Katāde ‘aleyhi’r-rahme ‘āyeti tefsirinde demiş ki “Kulûb ona şādıktan sebük-revlikle gi-dip irtiyâh eder ve onunla istinâs eyler” demektir. Ve Sıddîk ‘aleyhi’r-rıd-vân demiş ki “Kim ki Allāhu ta‘ālānın hālîs muhabbetinden tadıp bir lezzeti zevk ettiyse o zevk dünyâ talebinden onu meşgûl edip cemî‘-i beşerden onu müstevhîş kılar.” Ve Mutarrif b. Ebî Bekr demiş ki “Muhibb, habîbî-nin hadîsinden usanıp ‘âciz olmaz.” Ve Hakk subhānehu ve ta‘ālā, Dāvūd ‘aleyhi’s-selāma vahy edip buyurmuş ki “قد كذب من ادعى محبتي إذا جنه الليل” “O ki benim muhabbetimi da‘vâ eder de gece karanlılığı ona bastıkta yatar, o kimse da‘vâsında kizb edip yalan söylemiş, değil ki her bir mahbûb kendi habî-binin likâsını sever. İşte ben beni isteyene hâzır ve mevcûdum.” Ve dahi Mūsâ ‘aleyhi’s-selām demiş ki “Ey benim Rabbim, sen neredesin ki ben seni kasd edeyim?” Ve tebâreke ta‘ālā dahi ona “إذا قصدت فقد وصلت” ya’nî “Vaktâ ki sen kasd edersin, hâlen vâsıl olursun” diye fermân buyurmuş. Ve Yahyâ b. Mu‘âz demiş ki “Kim ki Allāhu ta‘ālâyı muhabbet ederse nefsinin bugz eder.” Ve dahi demiş ki “O ki onda üç haslet yoktur, muhibb değildir ki birinci hasleti Allāhu ta‘ālānın kelâmını halkın kelâmı üzerine takdîm ve îsâr etmektedir ve ikinci hasleti Allāhu ta‘ālānın likâsını halkın likâsı üzerine takdîm ve îsâr eylemektedir ve üçüncüsü Allāhu ta‘ālānın ‘ibâdetini halkın hizmeti üzerine takdîm ve îsâr etmektedir.”

[ومنها أن لا يتأسف على مما يفوته ما سوى الله عز وجل ويعظم تأسفه على فوت كل ساعة خلت عن ذكر الله تعالى وطاعته فيكثر رجوعه عند الغفلات بالاستعطاف والاستعتاب والتوبة قال بعض العارفين إن لله عبداً أحبوه [65] واطمأنوا إليه فذهب عنهم التأسف على الفائت فلم يتشاغلوا بحظ أنفسهم إذ كان ملك مليكهم تاماً وما شاء كان لهم فهو واصل إليهم]

91 “Onlar, inananlar ve kalpleri Allah’ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler, ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.” Ra‘d, 13/28.

وما فاتهم فبحسن تدبيره لهم وحق المحب إذا رجع من غفلته في لحظته أن يقبل على محبوبه ويشغل بالعتاب ويسأله ويقول رب بأي ذنب قطعت برك عني وأبعدتني عن حضرتك وشغلتنني بنفسي وبمتابعة الشيطان فيستخرج ذلك منه صفاء ذكر ورقة قلب يكفر عنه ما سبق من الغفلة وتكون هفوته سبباً لتجدد ذكره وصفاء قلبه]

Ve dahi muhabbetin ‘alāmâtından o ‘alâmettir ki Zât-ı zü'l-celâlin mâ-sivâsından ona geçmiş olan şeyin üzerine açmaya ya‘nî zahârif-i dünyâ ve lezzâtından destres olamadığı şey için te‘essüf ve tahassür eylemeye, ancak kendi ‘ömründen zikrullâhtan boş ve hâlî geçen zamânın beher sâ‘a-tine te‘essüfî ‘azîm ola da tâ‘atsiz giden evkâtına nâdim ve mütehassir ola ve dahi gafletleri ‘indeinde isti‘tâfını tevbe ve isti‘tâb ile teksir eyleye ki ba‘zu’l-‘arîfîn demiş ki “Allâhu ta‘âlâ için birtakım kullar vardır ki onu sevmişler ve ona sükûn ve itmi’nân edip tâ ki onlardan bu bâbda lezzât-ı dünyâviyyeden geçmiş olan nesnenin te‘essüfî dahi onlardan zâil olmuş ve kendi nefslерinin hazzına müştēgıl olmazlar, çünkü meliklerinin mülkû tâmm olup onun istediğı şey derhâl olur. Ve o ki onlara ezel-i âzâlda mukadder olmuştur, elbette onlara vâsıl olur ve onlardan geçmiş olan nesnenin tedbîrine dahi kâdirdir ki onlara telâfî-yi mâ-fâta bir tedbîr etmeye muktedirdir. Ve muhibbin hakkındandır ki gafletinden rücû‘ ettiği vakte hemân kendi mahbûbu üzerine ikbâl edip ‘itâba iştigâl ede ki ondan tefer-ru‘la suâl edip der ki “Ey benim Rabbim, sen hangi cürm ve kusûrumla senin birr ve ihsânını benden kestikte beni senin hazretinden dūr etmekle bu sûrette beni kendi nefsimle meşgûl ettin ve şeytân mu‘âtebesiyle beni rehîn-i ziyân eyledin” ki bu gibi isti‘tâb ondan safâ-yı zikr ve rikkat-ı kalbi istihrâc eder de gafletten dolayı ondan sebkât eden zenb ve kusûrun ve günâhını tekfîr eder ve o vakte onun o hefvet ve gafletini onun teceddüd-i zikr ve safâ-yı kalbine sebep olmuş olur.”

[ومهما لم ير المحب إلا المحبوب ولم ير شيئاً إلا منه لم يتأسف ولم يشك واستقبل الكل بالرضا وعلم أن المحبوب لم يقدر له إلا ما فيه خيرته ويذكر قوله ﴿وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾]

Ve her ne vakt ki muhibb-i mahbûbdan gayrı bir şey görmez de her bir şeyi ancak ondan görür, işte o hâlde onun bir şey için aslâ te‘essüf etmez ve bir şeyden şekvâ eylemez ki her bir hâle rızâ-yı tâmm ile istikbâl eder de bilir ki onun mahbûbu ona ancak hayrlı şeyleri takdîr etmiştir ve Hakk ta‘âlânın ⁹²﴿وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ kavl-i ‘âlîsini yâd eder.

92 “Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz.” Bakara, 2/216.

[ومنها أن يتنعم بالطاعة ولا يستثقلها ويسقط عنه تعبها كما قال بعضهم كابدت الليل عشرين سنة ثم تنعمت به عشرين سنة وقال الجنيد علامة المحب دوام النشاط والدعوى بشهوة تفتقر بدنه ولا تفتقر قلبه وقال بعضهم العمل على المحبة لا يدخله الفتور وقال بعض العلماء والله ما اشتفى محب لله من طاعته ولو حل بعظيم الوسائل فكل هذا وأمثاله موجود في المشاهدات فإن العاشق لا يستثقل السعي في هوى معشوقه ويستلذ خدمته بقلبه وإن كان شاقاً على بدنه ومهما عجز بدنه كان أحب الأشياء إليه أن تعاوده القدرة وأن يفارقه العجز حتى يشغل به]

Ve dahi muhabbetin ‘alāmâtından o ‘alâmettir ki muhibb olan kimse tâ‘atten mütena‘im olur da onu istiskâl etmez ki onun yorgunluğu ondan sâkıt olur, nitekim ba‘zu’l-muhibbîn demiş ki “Ben yirmi sene gecenin zahmetine katlandım ve yirmi sene onunla mütena‘im oldum.” Ve Cüneyd-i Bagdādî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Muhabbetin ‘alâmeti neşâtın devâmıdır ve bedenini ‘âciz bırakıp da kalbini ta‘ciz edemeyen bir iştihâ ile tâ‘atta yürümektir.” Ve dahi ba‘zu’l-muhibbîn demiş ki “Muhabbet üzere cārî olan ‘amele fütür ve ‘acz dâhil olmaz.” Ve dahi ba‘zu’l-‘ulemâ demiş ki “Vallâhi bir muhibb kendi tâ‘âten müstagnî olmamıştır velev ki ‘azîm vesâilde hulûl ede.” İşte bunun kâffesi ve emsâli müşâhedâtta mevcûddur, zîrâ ki ‘âşık ma‘şûkun hevâsında sa‘y etmekliğı istiskâl etmez ve kalbinde onun hizmetiyle müteleziz olur velev ki onun bedenine hizmeti meşakkatli olur ve her ne vakt ki bedeni hizmetten kalıp da dermânde olur, o hâlde ona eşyânın ehabbı ancak onun hizmetine iktidârının ‘avdet ve rücûu ile ondan ‘aczin müfârakasıdır tâ ki onun müştegil ola.

[فهكذا يكون حب الله تعالى فإن كل حب صار غالباً فحرب لا محالة ما هو دونه فمن كان محبوبه أحب إليه من الكسل ترك الكسل في خدمته وإن كان أحب إليه من المال ترك المال في حبه وقيل لبعض المحبين وقد كان بذل نفسه وماله حتى لم يبق له شيء ما كان سبب حاله هذه في المحبة فقال سمعت يوماً محباً وقد خلا بمحبوبه وهو يقول أنا والله أحبك بقلبي كله وأنت معرض عني بوجهك كله فقال له المحبوب إن كنت تحبني فأبش تنفق علي قال يا سيدي أملكك ما أملك ثم أنفق عليك روحي حتى تهلك فقلت هذا خلق لخلق وعبد لعبد فكيف بعبيد لمعبود فكل هذا بسببه]

İşte hubb-ı ilâhî böylece olmak gerektir zîrâ her bir hubb ki gâlib olur lâ-mahâle onun mâ-dûnunu kahr eder ve binâen ‘aleyh kim ki onun mahbûbu ona kendi keselinden ziyâde mahbûbtrak olur, elbette onun hizmetinde keselini terk eder ve eğer ona kendi mālından ehabb olduysa onun hubbundan cemî‘-i mālını terk eder. Ve dahi mālını hubb-ı ilâhîde infâk edip kendi nefesine bir şey bırakmayan bir muhibb-i ilâhîye denilmiş ki “Muhabbette

senin bu hâline sebep ne idi?” O dahi: “Ben bir gün mahbûbuyla mütehallî bulunan bir muhibbden işittim, mahbûbuna derdi ki “Ben vallâhi seni kendi kalbimin cemî'isiyle muhabbet ederim, hâlbuki sen kendi yüzünün cemî'isiyle benden mu'ırız bulunup da aslâ bana teveccüh etmezsin!” Ve onun habîbi: “Eğer sen beni muhabbet eder isen sen benim üzerime ne sarf ve infâk edersin?” dedikte, o muhibb dahi: “Ey benim efendim, ben kendi mâ-melekimi kâmilten sana temlîk ederim sonra kendi rûhumu dahi infâk ederim tâ ki senin uğrunda hâlik ola” dedi. Ve ben dahi dedim ki “Bu mah-lûktan mahlûka ve ‘abdden ‘abdedir, yâ ‘abdden ma‘bûda olursa nice olur?” İşte bunun kâffesi onun sebebi ile dir. [66]

[ومنها أن يكون مشفقاً على جميع عباد الله رحيماً بهم شديداً على جميع أعداء الله وعلى كل من يقارف شيئاً مما يكرهه كما قال الله تعالى ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ ولا تأخذه لومة لائم ولا يصرفه عن الغضب لله صارف وبه وصف الله أولياءه إذ قال “الذين يكلفون بحبي كما يكلف الصبي بالشيء ويأوون إلى ذكري كما يأوي النسر إلى وكره ويغضبون لمحارمه كما يغضب النمر إذا حرد فإنه لا يبالي قل الناس أو كثر”]

Ve dahi muhabbetin ‘alāmâtından o ‘alāmettir ki muhibb olan kimse ‘ibādullāhın cemî'isi üzerine merhametli ola ve ‘dāullāhın cemî'isi üzerine ve kendi kerh edip hoşlanmadığı meksübâtta iktirâf-ı zünüb eden feskaların üzerine şiddetli ola, nitekim tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki ﴿مُحَمَّدٌ﴾⁹³ ki “Küffâr üzerine eşiddâdır-lar ve kendi beyenlerinde ya‘nî birbirlerine ruhemâdır-lar.” Ve dahi Allāhu ta‘âlânın rızâsı için levmi edicinin levmi onu almaya ve Allāhu ta‘âlâ için gazab etmekten bir sarf edici onu sarf etmeye ki bununla Hakk subhānehu ve ta‘âlâ kendi evliyâsını vasf edip buyurmuş ki “الذين يكلفون بحبي كما يكلف الصبي بالشيء ويأوون إلى ذكري كما يأوي النسر إلى وكره ويغضبون لمحارمه كما يغضب النمر إذا حرد فإنه لا يبالي قل الناس أو كثر” ki hülâsa-i mefhûm-ı münîfi: “Şol kimseler ki benim hubbuma bir nesneye sabînin tekellüfû gibi tekellûf ederler ve benim zikrime nesr kuşu kendi yuvasına îvâ ve sükûn eder gibi îvâ ve sükûn ederler ve benim mehârimim için arslan gücendiği zamânda gazab ve hiddet ettiği gibi gazablanırlar ki o hâlde onun bir mübâlâtı kalmaz ki nâs çok olurlarsa, yoksa az.”

[فانظر إلى هذا المثال فإن الصبي إذا كلف بالشيء لم يفارقه أصلاً وإن أخذ منه لم يكن له شغل إلا البكاء والصياح حتى يرد إليه فإن نام أخذه معه في ثيابه فإذا انتبه عاد وتمسك به

93 “Muhammed, Allah’ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler.” Feth, 48/29.

وَمَهْمَا فَارَقَهُ بَكَى وَمَهْمَا وَجَدَهُ ضَحَكَ وَمَنْ نَازَعَهُ فِيهِ أَبْغَضَهُ وَمَنْ أَعْطَاهُ أَحَبَّهُ وَأَمَّا النَّمْرُ فَإِنَّهُ لَا يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ حَتَّى يَبْلُغَ مِنْ شِدَّةِ غَضَبِهِ أَنَّهُ يَهْلِكُ نَفْسَهُ]

İşte bu misâle sen nazar edip bak ki bir sabî bir nesneye tekellüfle müte‘avvid olur ise nice onu aslâ müfârakat etmez ve o şey ondan alınır sa nice girye ve zârîden gayrı onun bir şuglû olmaz tâ ki o şey bir dahi ona geriye redd oluna ve çün uykuya varır sa onu elbisesiyle ma‘an alıp da saklar ve çün uyanıp uykudan kalkarsa dönüp onunla temessük eder ve her ne vakt ki onu müfârakat ettiyse ağlar ve her ne vakt ki bulduysa güler ve kim ki onunla onda bir münâza‘a ederse onu bugz eder ve kim ki onu ona verirse onu muhabbet eder ve nemr dahi böylecedir ki gazabı hengâmında kendi nefesine mâlik olmaz tâ ki gazabı şiddetinden nefsinı helâk etmek derecesine varıp bâlig olur.

[فهذه علامات المحبة فمن تمت فيه هذه العلامات فقد تمت محبته وخلص حبه فصفا في الآخرة شرابه وعذب مشربه ومن امتزج بحبه حب غير الله تنعم في الآخرة بقدر حبه إذ يمزج شرابه بقدر من شراب المقربين كما قال تعالى في الأبرار ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ ثم قال ﴿يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ خَتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ﴾ فإذا طاب شراب الأبرار لشوب الشراب الصرف الذي هو للمقربين والشراب عبارة عن جملة نعيم الجنان كما أن الكتاب عبر به عن جميع الأعمال فقال ﴿كَلاَّ إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيَّينَ﴾ ثم قال ﴿يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ﴾ فكان أمانة علو كتابهم أنه ارتفع إلى حيث يشهده المقربون]

İşte muhabbetin ‘alāmâtı bunlardır. Ve her kim ki bu ‘alāmât onda tamâm olduysa onun muhabbeti dahi tamâm olur ve onun hubbu hâlis olur ve âhirette onun şarâbı sâfî olur da meşrebi ‘azb ve tatlı olur ve kim ki onun hubbuna hubb-ı agyâr karışır da Allâh’ın gayrısı muhabbeti hubbullâha mûmtezic olduysa âhirette hubbu mikdârınca mûtena‘im olur, çünkü onun şarâbı şarâb-ı mukarrebînden bir mikdâr ile mezc olunur, ebrâr hakkında Zât-ı zü’l-celâl buyurduğı gibi ki ⁹⁴ ya’nî “Tahkîkan ebrâr na‘imdedirler.” Sonra buyurmuş ki ﴿يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ خَتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ﴾ ⁹⁵ ya’nî “Ve o ebrâra şarâb-ı hâlisten içirilir ki o şarâbın sūrâhîsi misk ile mührlü olup onun mührünü o ebrâr kendi fekk eder, imdi rāgıblar böyle ni‘mete nâil olmaya ragbet etsinler. Ve o şarâb-ı hâlise tesnîm çeşmesinden karıştırılır. O tesnîm bir

94 “Şüphesiz iyi kimseler, Nâim cennetindedirler.” Mutaaffîn, 83/22.

95 “ Onlara, mührülü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. Onun (içinin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır) İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar. O içeceğin katkısı tesnimdir. Bir pınar ki, Allah’a yakın olanlar ondan iççerler.” Mutaaffîn, 83/25-28.

çeşmedir ki onu bilâ-mezc sâde bârgâh-ı inâyetin mukarrebleri içerler ki onlar dünyâda muhabbet-i ilâhiden gayrı bilmezlerdi.” Sâir ehl-i cennet memzûc içerler ve ebrârın şarâbları hoş ve tayyib olması ancak o şarâb-ı sâfî ile olan ahlâtındandır ya'nî şarâb-ı mukarrebîn olan şarâb-ı sâfiden muhtelit olması hasebiyledir. Ve şarâb ise na'im-i cinânın cümlesinden ibârettir, nitekim cemî-i a'mâl üzerine kitâb ile ta'bîr olunmuştur ki ﴿كَأَنَّ﴾⁹⁶ buyurulmuş sonra ⁹⁷﴿يُشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ﴾ buyurulmuştur ya'nî “Ebrârın kitâbı illiyyindedir ki mukarrebûn onu müşâhede ederler, sanki kitâblarının yüceliği emâresi onun meşhed-i mukarrebîne irtifâıdır.”

[وَكَمَا أَنَّ الْأَبْرَارَ يَجِدُونَ الْمَزِيدَ فِي حَالِهِمْ وَمَعْرِفَتِهِمْ بِقُرْبِهِمْ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ وَمَشَاهِدَتِهِمْ لَهُمْ فَكَذَلِكَ يَكُونُ حَالُهُمْ فِي الْآخِرَةِ ﴿مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَغْنُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعُدَّا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ﴾ وَكَمَا قَالَ تَعَالَى ﴿جَزَاءُ وَفَاقًا﴾ أَيِ وَافِقِ الْجَزَاءِ أَعْمَالَهُمْ فَقَبُولِ الْخَالِصِ بِالصَّرْفِ مِنَ الشَّرَابِ وَقَبُولِ الْمَشُوبِ بِالْمَشُوبِ وَشُوبِ كُلِّ شَرَابٍ عَلَى قَدَرِ مَا سَبَقَ مِنَ الشُّوبِ فِي حَبِّهِ وَأَعْمَالِهِ ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ وَ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾ ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يَضَاعِفْهَا﴾ ﴿وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ﴾ فَمَنْ كَانَ حَبِّهِ فِي الدُّنْيَا رَجَاءً لِنَعِيمِ الْجَنَّةِ وَالْحُورِ الْعِينِ وَالْقَصُورِ مَكَّنَ مِنَ الْجَنَّةِ لِيَتَبَوَّأَ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ فَيَلْعَبُ مَعَ الْوِلْدَانِ [67] وَيَتَمَتَّعَ بِالنِّسْوَانِ فَهَنَّاكَ تَنْتَهِي لَذَتُهُ فِي الْآخِرَةِ لِأَنَّهُ إِنَّمَا يُعْطَى كُلُّ إِنْسَانٍ فِي الْمَحَبَّةِ مَا تَشْتَهِيهِ نَفْسُهُ وَتَلَذَّ عَيْنُهُ]

Ve nitekim zebere-i ebrâr cemâ'at-i siddîkînden mukarreb ve onlara müşâhid olmalarıyla kendi hâl ve ma'rifetlerinde mezîd bulurlar, âhirette dahi hâlleri böylece olur, nitekim buyurulmuş ki ﴿مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَغْنُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾⁹⁸ ya'nî “Sizin halkınız ve ba'sınız ancak bir nefs-i vâhide gibidir.” Ve dahi buyurmuş ki ⁹⁹﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعُدَّا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ﴾ ya'nî “Evvel halkı biz bed' ettiğimiz gibi onu i'ade ederiz.” Ve nitekim buyurmuş ki ¹⁰⁰﴿جَزَاءُ وَفَاقًا﴾ ya'nî “Cezâ onların a'mâllerine muvâfık oldu ki hâlis olan amel şarâbdan sâfî olan şarâba mukâbele oldu ve karışığı karışığa mukâbele oldu ve her bir şarâbın karışıklığı kendi hubb ve a'mâlinde sebkat eden karışıklığı mikdârınca olur. Kim ki bir zerre miskâlince hayrî işler de hayr görür ve kim ki zerre miskâlince şerri işler de şerr görür. Ve bir kavm

96 “Hayır (sandıkları gibi değil!) iyilerin yazısı “İlliyyûn”dadır.” Mutaaffîn, 83/18.

97 “Ona, Allah'a yakın olanlar şahit olur.” Mutaaffîn, 83/21.

98 “(Ey insanlar!) Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra tekrar diriltilmeniz, ancak bir tek insanı yaratmak ve diriltmek gibidir.” Lokmân, 31/28.

99 “Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptysak, üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız.” Enbiyâ, 21/104.

100 “Uygun bir ceza olarak” Nebe, 78/26.

kendi nefslerinca olan hâllerini tagyîr etmedikçe Allâhu ta‘âlâ onlarda olan ‘inâyetlerini tagyîr buyurmaz, tahkîkan Allâhu ta‘âlâ bir zerre miskâlince zulm etmez, ancak bir hasene olursa biz onu taz‘îf ederiz ve hardaldan dâne miskâlince olsa biz onu celb ederiz, biz onlara kâfî bir muhâsibiz.” Ve o ki dūnyâda onun hubbu na‘îm-i cennet ve hūr-ı ‘în ve kusūr recâsıyladır, işte onda lezzâtı âhirette mūntehî olur, çünkü her bir insâna ancak kendi iştihâ ettiği şey ve gözü onunla mültezz olacağı şey verilir.

[ومن كان قصده رب الدار ومالك الملك ولم يغلب عليه إلا حبه بالإخلاص والصدق أنزل ﴿فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ﴾ فالأبرار يرتعون في البساتين ويتنعمون في الجنان مع الحور العين والولدان والمقربون ملازمون للحضرة عاكفون بطرفهم عليها يستحقرون نعيم الجنان بالإضافة إلى ذرة منها فقوم بقضاء شهوة البطن والفرج مشغولون وللمجالسة أقوام آخرون ولذلك قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ”إِنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ الْبَلَهَ“ وعلیون لذوی الألباب ولما قصرت الأفهام عن درك معنی علیین عظم أمره فقال ”وما أدراك ما علیون“ كما قال تعالى ﴿الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ وَمَا أَذْرِيكَ مَا الْقَارِعَةُ﴾]

Ve kim ki onun kasdı sāhib-i hānedir ve mülkün mālīkidir ve onun kalbine ihlās ve sıdk ile gālīb olan hubb dahi ancak Allāh’ın hubbudur. O kimse Melik-i muktedirin ‘indinde mak‘ad-ı sıdktaadır, kaldı ki gürüh-ı ebrār bāğçelerinde yiyip içip oynarlar ve cennetlerde hūr-ı ‘în ve vildān ile tena‘um etmektedirler ve zümre-i mukarrebîn hazret-i kudsiyyeye mülāzım ve nazarları hazret-i ‘aliyye üzerine ‘ākif olup dururlar ve nazra-i dīdār-ı ilāhiye izāfetle cennetlerin na‘îmlerini istihkār ederler ki bir kavm şehvet-i batn u fercin kazâsıyla meşgüllerdir ve dīger kavm dahi mūcālese ile kām-rāndırlar ve onun için ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ¹⁰¹”Ehl-i behiştin çoğu eb-lehāndır.” Ve ‘aklılılar ‘illiyyūn ve ma‘nā-yı ‘illiyyīn idrākinden efhām-ı halk kāsır olunca onun emrini ta‘zīm edip buyurdu ki ”وما أدراك ما علیون“ ya‘nī “‘İlliyyūn ne şey idüğünü sana ne bildirdi?” Nitekim ﴿الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ﴾ ¹⁰²buyurmuştur ya‘nī “Kalblere zahm vurucu gün o nice gündür, o ne şeydir ve onu sana ne bildirdi?”

[ومنها أن يكون في حبه خائفاً متضائلاً تحت الهيبة والتعظيم وقد يظن أن الخوف يضاد الحب وليس كذلك بل إدراك العظمة يوجب الهيبة كما أن إدراك الجمال يوجب الحب والخصوص المحبين مخاوف في مقام المحبة ليست لغيرهم وبعض مخاوفهم أشد من بعض فأولها خوف

101 Şerhu müşkili’l-āsār, 7/431, no: 2982; Şu‘abu’l-īmān, 2/391.

102 “Yürekleri hoplatan büyük felaket! Nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket? Yürekleri hoplatan büyük felaketin ne olduğunu sen ne bileceksin?” Kārī’a, 101/1-3.

الإعراض وأشد منه خوف الحجاب وأشد منه خوف الإبعاد وهذا المعنى في سورة هود هو الذي شيب سيد المحبين إذ سمع قوله تعالى ﴿أَلَا بُغْدًا لِّثُمُودَ﴾ ﴿أَلَا بُغْدًا لِّمَذَيْنَ﴾ كما بعدت ثمود وإنما تعظم هيئة البعد وخوفه في قلب من ألف القرب وذاقه وتنعم به فحديث البعد في حق المبعدين يشيب سماعه أهل القرب في القرب ولا يحن إلى القرب من ألف البعد ولا يبكي لخوف البعد من لم يمكن من بساط القرب ثم خوف الوقوف وسلب المزيد]

Ve dahi muhabbetin ‘alāmâtından o ‘alâmettir ki muhibb olan kimse kendi cennette heybet altında hâyif ve hor ola ya’nî heybet ve ta’zîm altında korkak ve hakîr dura. Ve ba’zen zann olunur ki havf hubba müzadıdır, hâlbuki böyle değildir ya’nî havf muhabbete zıdd olmaz, ancak ‘azametin idrâki heybete mücibdir, nitekim idrâk-i cemâl hubba mücibdir. Ve hulûs-ı muhibbîn için makâm-ı muhabbette çok korkuluk yeri vardır ki muhibb-lerin gayrılarına o mehâvif yoktur ve mehâviflerinin ba’zısı ba’zısından eşeddir: Evvelisi ancak a’râzın havfıdır ve ondan eşedd olan korkuluk hicâbın korkusudur ve ondan daha ziyâde eşedd olan korkuluk eb’âdın havfıdır, belki sûre-i Hüd’den seyyidü’l-muhibbîn ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizi ak saçlı eden ma’nâ bu ma’nâdır, çünkü Kelâm-ı kadîm’den ¹⁰³ ﴿أَلَا بُغْدًا لِّثُمُودَ﴾, ¹⁰⁴ ﴿أَلَا بُغْدًا لِّمَذَيْنَ﴾ kavî-i celîlîni işitti ve bundan havf ve haşyeti müzdâd olmakla mübârek ser-i hümayûnlarının bazı saçlarında beyâz şeyb vâki’ olup da onun ak saçları zuhûr etti. Ve teb’îdin korkusu ancak o kimsenin kalbinde ‘azîm olur ki kendisi kurb ile me’lûf olmuş ve kurbün lezzetini tadıp onunla mütena’im olmuştur ya’nî bu’dun ‘azâbına uğrayanın hadîslerini kurbde iken ehl-i kurb istimâc ederlerse o vakt havf-ı ib’âd onların kalblerinde ‘azîm olur ve bu’d ile i’tilâf eden kimse olur ki kurb için hınnet etmez. Mâ-hasal bisât-ı kurbden mütemekkin olmayan kimse ola ki havf-ı bu’d ve havf-ı vukûf ve havf-ı selb-i mezîd için [68] ağlamaz.

[فإننا قدمنا أن درجات القرب لا نهاية لها وحق العبد أن يجتهد في كل نفس حتى يزداد فيه قرباً ولذلك قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ”من استوى يوماء فهو مغبون ومن كان يومه شراً من أمسه فهو ملعون“ وكذلك قال عليه السلام ”إنه ليغان على قلبي في اليوم واللييلة حتى أستغفر الله سبعين مرة“ وإنما كان استغفاره من القدم الأول فإنه كان بعداً بالإضافة إلى القدم الثاني ويكون ذلك عقوبة لهم على الفتور في الطريق والالتفات إلى غير المحبوب كما روي أن الله تعالى يقول ”إن أدنى ما أصنع بالعالم إذا أثر شهوات الدنيا على طاعتي أن أسلبه لذيد مناجاتي“ فسلب المزيد بسبب الشهوات عقوبة للعموم]

103 “(Yine) biliniz ki Semûd kavmi Allah’ın rahmetinden uzaklaştı.” Hüd, 11/68.

104 “(Yine) biliniz ki Medyen halkı Allah’ın rahmetinden uzaklaştı.” Hüd, 11/95.

Zîrâ fî-mâ sebak biz takdîm ettik ki derecât-ı kurb için bir nihâyet yoktur. Ve ‘abde vâcibdir ki her bir nefste bir kurbe müzdâd olmak için sa‘y edip ictihâd ede ve onun için ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ¹⁰⁵ “من استوى يوماء فهو مغبون ومن كان يومه شراً من أمسه فهو ملعون” ki hülâsa-i meâl-i ‘âlîsi: “Kim ki onun günü mütesâvî olduysa kendisi magbûn ve ziyânkârdır ki iki günü müsâvât üzere geçip kurbde bir terakkîsi olmazsa aldanıp hasârete uğramış olur. Ve o ki günü geçmiş gününden şerri gelir, o kimse rahmetten ba‘iddir.” Ve kezâlik ‘aleyhi’s-selâm buyurmuş ki ¹⁰⁶ “إنه ليغان” ya’nî “Benim kalbim üzerine ba‘zen bir gayn gelir de tâ ki ben beher gün ve gecede yetmiş kerre istigfâr ederim.” “Burada “gayn” eğerçi örtü ma‘nâsına gelirse de lâkin hakîkate örtü olmayıp ancak kinâyedir ki kalb-i şerîfleri ba‘zen hasbe’l-beşeriyye umûr-ı dünyeviyyeye iştigâli olur demektir, zîrâ kalb-i enverleri müdâm ve istigfâr üzere olduğundan ahyânen ba‘zı mühimm olan emr-i dünyeviyyeye insirâfını paslanmak ile ta‘bîr buyurdular. Ve onun işbu kurbü müzdâd ve müterakkî olurdu ve dembedem onun ikinci kademî evvelinden akreb olur, sanki ‘adem-i mezîd-i kurb sıddîkîn için nev‘an-mâ tarîkteki fûtûr ile gayr-i zarûrî vukû‘a gelen iltifâtın üzerine bir ‘ukûbet gibidir, nitekim mer-vî olmuş ki Hakk ta‘âlâ buyurur ki ¹⁰⁷ “إن أدنى ما أصنع بالعالم إذا أثر شهوات الدنيا على طاعتي أن أسبله لذيد مناجاتي” ki hülâsa-i mazmûn-ı şerîfi: “Benim tâ‘atim üzerine şehevât-ı dünyâviyyesini îsâr ve takdîm eden ‘âlîme ben en ziyâde ednâ ve ekall olarak ettiğim cezâ odur ki benim münâcâtımın lezzetini ondan selb ederim.” Ve böyle olunca sebeb-i şehevât ile selb-i mezîd ‘umûm-ı muhibbîne ‘ukûbet oldu.

[فأما الخصوص فيحجبهم عن المزيد مجرد الدعوى والعجب والركون إلى ما ظهر من مبادئ اللطف وذلك هو المكر الخفي الذي لا يقدر على الاحتراز منه إلا ذوو الأقدام الراسخة ثم خوف فوت ما لا يدرك بعد فوته سمع إبراهيم بن أدهم قائلاً يقول وهو في سياحة وكان على الجبل

كل شيء منك مغفو ... ر سوى الإعراض عنا

قد وهبنا لك ما فا ... ت فهب لنا ما فات منا

فاضطرب وغشي عليه فلم يفتق يوماً وليلة وطرأت عليه أحوال ثم قال سمعت النداء من الجبل “يا إبراهيم كن عبداً فكنتم عبداً واسترحت”]

105 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 5/2362.

106 Ebû Dâvûd, 2/84, no: 1515; *Sahîhu İbn Hibbân*, 3/211, no: 931; *el-Müstedrek*, 1/691; *et-Ta-berânî*, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, 1/302, no: 887; *Keşfu’l-Hafâ*, 1/247, no: 662.

Ve husûs ise onları mezîd-i kurbden mücerred-i da'vâ ve 'ucb ve rûkûn hacb eder ki mebâdî-i lutfan zuhûra gelen nüvâzişin meyli dahi mezîd-i kurbden hacb eder demektir ve mekr-i hafî odur, kademleri râsih olmayan kesân ondan ihtirâz edemezler sonra fevtinden sonra idrâk olunamayanın fevti korkusudur. İbrâhîm b. Edhem seyâhatinde bir dağ üstünde bulundu-ğu hâlde bir söz söyleyenden işitti ki o kâil der ki

كل شيء منك مغفو ... ر سوى الإعراض عنا

قد وهبنا لك ما فا ... ت فهب لنا ما فات منا

ya'c'nî "Bizden yüz çevirip i'râz etmek cürmü mâ'adâsı senin her bir cür-mün sana mağfûrdur. Biz sana geçmiş olan nesneyi bağışlamışız, sen dahi bizden geçmiş olan nesneyi bağışla." Ve çün bunu işitti, derhâl ıztırâb edip baygın düştü ki bir gün ve bir gecede ifâkat bulmadı ve ona birtakım ahvâl târî oldu sonra demiş ki "Dağdan yine nidâyı işittim ki عبداً فكتت "يا إبراهيم كن عبداً فكتت "يا إبراهيم، sen 'abd ol, ben dahi emre inkıyâd ile 'abd olup âsâyişi buldum."

[ثم خوف السلو عنه فإن المحب يلزمه الشوق والطلب الحثيث فلا يفتر عن طلب المزيد ولا يتسلى إلا بلطف جديد فإن تسلى عن ذلك كان ذلك سبب وقوفه أو سبب رجعته والسلو يدخل عليه من حيث لا يشعر كما قد يدخل عليه الحب من حيث لا يشعر فإن هذه التقلبات لها أسباب خفية سماوية ليس في قوة البشر الإطلاع عليها فإذا أراد الله المكر به واستدراجه أخفى عنه ما ورد عليه من السلو فيقف مع الرجاء ويغتر بحسن النظر أو بغلبة الغفلة أو الهوى أو النسيان فكل ذلك من جنود الشيطان التي تغلب جنود الملائكة من العلم والعقل والذكر والبيان وكما أن من أوصاف الله تعالى ما يظهر فيقتضى هيجان الحب وهي أوصاف اللطف والرحمة والحكمة فمن أوصافه ما يلوح فيورث السلو كأوصاف الجبرية والعزة والاستغناء وذلك من مقدمات المكر والشقاء والحرمان]

Sonra ondan tesellî bulmak korkusudur ya'c'nî zevâl-i hubbun havfıdır, zîrâ ki muhibb şevk ve taleb-i hasîse mülâzım olur ki mezîdin talebinden usanmaz ve 'âciz olmaz, ancak bir lutf-ı cedîd ile tesellî eder, zîrâ ki ondan tesellî eder de şevki fâtir olursa o hâl onun sebab-i vukûfu olur veyâhüd ri-c'atinin sebebi olur ve onun anlamadığı yerden hubb ona dâhil olduğu gibi onun bilmediği yerden dahi selv ona duhûl eder, zîrâ işbu takallübât için esbâb-ı hafîyye-i semâviyye vardır, üzerine matlûb olmaya beşerin kuvvet ve iktidârı yoktur, vaktâ ki Allâhu ta'âlâ hazretleri onunla bir mekr ve istid-râc [69] etmek ister, selvdan ona vârid olan nesneyi onun üzerine ihfâ eder ki o vakt recâ ile ma'ân durup da hüsn-i nazar veyâ galebe-i gaflet ve hevâ

veyâ nisyân ile aldanıp magrûr olur. Ve bunlar cemî'isi cünüd-ı melâike olan 'ilm ve 'akl ve zikr ü beyânı galebe eden cünüd-ı şeytândırlar ve nitekim evsâf-ı ilâhiyyeden lutf ve rahmet ve hikmet gibi sıfatlardan zuhûr eden şey heyecân-ı hubbu iktizâ eder, kezâlik onun cebriyye ve 'izzet ve istignâ evsâfından lâ'yih olan şey olur ki onun selvi ve hüdüvv ve şevkine mûris olur ve bu hâl mekr ve şekâ ve hirmânın mukaddemâtındandır.

[ثم خوف الاستبدال به بانتقال القلب من حبه إلى حب غيره وذلك هو المقت والسلو عنه مقدمة هذا المقام والإعراض والحجاب مقدمة السلو وضيق الصدر بالبر وانقباضه عن دوام الذكر وملاله لوظائف الأوراد أسباب هذه المعاني ومقدماتها وظهور هذه الأسباب دليل على النقل عن مقام الحب إلى مقام المقت نعوذ بالله منه]

Sonra istibdâlin korkusudur ki onunla dîgerinin muhabbetini değış-tirmektir ya'ni onun muhabbetinden dîgerinin muhabbetine kalbi intikâl etmekten havf etmektir, zîrâ ki onun kalbi dîgerinin muhabbetine intikâl eylerse eşedd-i gazaba sezâ olur, çünkü makt odur ve muhabbet-i ilâhîden sâlî olmak işbu makâmın mukaddimesidir ve a'râz ve hicâb dahi sülûv-vün mukaddimesidir ve birr ile sadrın zîkî ve devâm-ı zıkrden inkıbâzı ve vezâif-i evrâda melâlet ve keseli işbu ma'ânînin esbâb ve mukaddimele-ridir ve bu esbâbın zuhûru, Allâh'a sığındık, makâm-ı hubbdan makâm-ı makta intikâl vukû'una delâlet eder.

[وملازمة الخوف لهذه الأمور وشدة الحذر منها بصفاء المراقبة دليل صدق الحب فإن من أحب شيئاً خاف لا محالة فقدّه فلا يخلو المحب عن خوف إذا كان المحبوب مما يمكن فواته وقد قال بعض العارفين من عبد الله تعالى بمحض المحبة من غير خوف هلك بالسط والإدلال ومن عبده من طريق الخوف من غير محبة انقطع عنه بالبعد والاستيحاش ومن عبده من طريق المحبة والخوف أحبه الله تعالى فقربه ومكنه وعلمه فالمحب لا يخلو عن خوف والخائف لا يخلو عن محبة ولكن الذي غلبت عليه المحبة حتى اتسع فيها ولم يكن له من الخوف إلا يسير يقال هو في مقام المحبة ويعد من المحبين وكان شوب الخوف يسكن قليلاً من سكر الحب فلو غلب الحب واستولت المعرفة لم تثبت لذلك طاقة البشر وإنما الخوف يعدله ويخفف وقعه على القلب]

Ve bu umûra havfın mülâzemesi ve ondan hazerin şiddeti murâkabe-nin safâsıyla ma'an sıdk-ı hubbun delîlidirler, zîrâ kim ki bir şeyi severse lâ-mahâle fakdından havf eder. Ve'l-hâsıl muhibbin mahbûbu ona fevâtî mümkün olan eşyâdan ise onun kalbi havften hâlî olmaz. Ba'zu'l-ârifîn demiş ki "Kim ki Allâhu ta'âlâyı mahz-ı muhabbetle ki ondan havf etmek-sizin 'ibadet eylerse o 'âbid bast ve idlâl ile hâlik olur ve kim ki korkusu yo-

lundan bî-muhabbet 'ibâdet eylerse o dahi bu'd ve istihâş ile ondan kesilip munkatîr olur ve kim ki tarîk-i muhabbet ve havf ile 'ibâdet ederse Allâhu ta'âlâ dahi onu sever de mukarreb eder ve 'ibâdetinden mütemekkin kılar da onu ta'îr eder. Kaldı ki muhibb havftan hâlî olmaz ve hâyif dahi muhabbetten hâlî olmaz velâkin o kimse ki muhabbet onun üzerine galebe edip tâ ki muhabbetten ittisâc etmiş ve havfı ancak bir cüz'î şey-i yesîrdir, ona denilir ki "Makâm-ı muhabbettedir" ve muhibblerden 'add olunur, sanki havfın ihtilâtı sekr-i hubbdan az bir şey teskîn eder, yoksa hubb gâlib olup da ma'rifet müstevlî olmuş olsa ona tâkat-ı beşeriyye dayanıp sâbit olmaz, çünkü havf onu tesviye ve ta'dîl eder ve kalbe vakc ve te'sîrini tahfîf eyler.

[فقد روي في بعض الأخبار أن بعض الصديقين سأله بعض الأبدال أن يسأل الله تعالى أن يرزقه ذرة من معرفته ففعل ذلك فهام في الجبال وحار عقله وولاه قلبه وبقي شاخصاً سبعة أيام لا ينتفع بشيء ولا يتفجع به شيء فسأل له الصديق ربه تعالى فقال يارب أنقصه من الذرة بعضها فأوحى الله تعالى إليه "إنما أعطيتناه جزءاً من مائة ألف جزء من المعرفة" وذلك أن مائة ألف عبد سألوني شيئاً من المحبة في الوقت الذي سألني هذا فأخبرت إجابتهم إلى أن شفعت أنت لهذا فلما أجتبتك فيما سألت أعطيتهم كما أعطيتهم فقسمت ذرة من المعرفة بين مائة ألف عبد فهذا ما أصابه من ذلك فقال سبحانك يا أحكم الحاكمين أنقصه مما أعطيتاه فأذهب الله عنه جملة الجزء وبقي معه عشر معشاره وهو جزء من عشرة آلاف جزء من مائة ألف جزء من ذرة فاعتدل خوفه وحبه ورجاؤه وسكن وصار كسائر العارفين وقد قيل في وصف حال العارف

قريب الوجد ذو مرمى بعيد ... عن الأحرار منهم والعبيد

غريب الوصف ذو علم غريب ... كان فؤاده زبر الحديد

لقد عزت معانيه وجلت ... عن الأبصار إلا للشهيد

يرى الأعياد في الأوقات تجري ... له في كل يوم ألف عيد

وللأحباب أفراح بعيد ... ولا يجد السرور له بعيد

Zîrâ mervîdir ki abdâlların biri siddîkânın birisinden dilemiş ki onun için Allâhu ta'âlâdan dilesin ki onun ma'rifetinden bir zerreyi ona rızık ve ihsân etsin ve o dahi recâsını kabûl edip Allâhu ta'âlâdan onun murâdını diledikte derhâl o abdâl dağlarda aşık gezip onun 'aklı hâyir ve kalbi vâlih ve mütehayyir ve meftûn olup yedi gün şâhıs olarak bir derecede mest ü garâm kalmış ki ne kendisi bir şey ile müntefîc olmuş ve ne de onunla bir şeyde intifâc hâsıl olmuş. Ve o siddîk onun için bir dahi Allâhu ta'âlâdan suâl edip dedi ki "Ey benim Rabbim, ona ihsân buyurduğun zerreden [70] ba'zısını tenkîs eyle." Ve Hakk subhanehu ve ta'âlâ dahi ona vahy edip buyurmuş ki "إنما أعطيتناه جزءاً من مائة ألف جزء من المعرفة" ya'nî "Biz ona ancak

ma'rifetin zerresinden yüz bin cüz'den yalnız bir cüz'ü vermişiz, çünkü onun ma'rifetten dilediği nesnenin su'ali hengâmında yüz bin kişi muhabbetten bir 'atiyye dilemiştiler ve onların icâbet-i du'aları senin bu adama şefâ'atin vukû'una dek te'hîr etmiştim, vaktâ ki ben senin dilediğine icâbet ettim, ona verdiğim gibi onlara dahi verdim ve ma'rifetten bir zerreyi yüz bin kul beyninde taksîm eyledim, işte ondan ona isâbet eden hisse budur.” Ve o nebî-i 'âlî-câh: “Subhâneke yâ ahkeme'l-hâkimîn, işbu verdiğin şeyden dahi ona tenkîs eyle” diye ta'dîlini niyâz etti ve tebâreke ta'âlâ ondan cüz'ün cümlesini götürüp fakat onda cüz'ün 'uşr-ı mi'şârı kaldı ki o yüz bin cüz'den olan cüz'ün on bin cüz'ünden bir cüz' kaldı ve o zamân onun hâli mu'tedil olup ki havf ve recâ ve hubbu derece-i i'tidâlde oldu ve kendisi 'ârifin gibi olup sâkin oldu. Ve dahi 'ârifin hâli vasfında nazmen denilmiş ki

قريب الوجد ذو مرمى بعيد ... عن الأحرار منهم والعييد
غريب الوصف ذو علم غريب ... كان فؤاده زبر الحديد
لقد عزت معانيه وجلت ... عن الأبصار إلا للشهيد
يرى الأعياد في الأوقات تجري ... له في كل يوم ألف عيد
وللأحباب أفرح بعيد ... ولا يجد السرور له بعيد

ki hülâsa-i mahsülü: “O ki onun vecdi karîb ve nazargâhı ve âmâc-ı enzârı ahrâr ve 'abîdden uzaktır, onun vasfı garîb ve 'ilmi garîbdir, sanki onun fuâdı zübür-i hadîddendir. Tahkîkan onun ma'ânîsi 'azîz olup ebsâr-dan celîl olmuştur meğer ki şehîdin katında görür ki a'yâd-ı evkâtta cârî olur, hâlbuki onun beher gününde bin 'ıdı vardır. Ahbâb için 'ıd ile meseretler vardır, hâlbuki kendisi nefsi için 'ıd ile sürür bulmaz.”

[وقد كان الجنيد رحمه الله ينشد أبياتاً يشير بها إلى أسرار أحوال العارفين وإن كان ذلك لا يجوز إظهاره وهي هذه الأبيات

سرت بأناس في الغيوب قلوبهم ... فحلوا بقرب الماجد المتفضل
عراسا بقرب الله في ظل قدسه ... تجول به أرواحهم وتنقل
مواردهم فيها على العز والنهي ... ومصدرهم عنها لما هو أكمل
تروح بعز مفرد من صفاته ... وفي حلل التوحيد تمشي وترفل
ومن بعد هذا ما تدق صفاته ... وما كتبه أولى لديه وأعدل
سأكتف من علمي به ما يصونه ... وأبذل منه ما أرى الحق يبذل

وأعطي عباد الله منه حقوقهم ... وأمنع منه ما أرى المنع يفضل
على أن للرحمن سرّاً يصونه ... إلى أهله في السر والصون أجمل]

Ve Cüneyd-i Bagdâdî ‘aleyhi’r-rahme birtakım ebyâtı inşâd edip ah-vâl-i ‘arîfîn esrârına işâret ederdi velev ki o esrârın izhâr ve ifşâları câiz olmaz ki o ebyât bunlardır:

سرت بأناس في الغيوب قلوبهم ... فحلوا بقرب الماجد المتفضل
عراصا بقرب الله في ظل قدسه ... تجول به أرواحهم وتنقل
مواردهم فيها على العز والنهي ... ومصدرهم عنها لما هو أكمل
تروح بعز مفرد من صفاته ... وفي حلل التوحيد تمشي وترفل
ومن بعد هذا ما تدق صفاته ... وما كتبه أولى لديه وأعدل
سأكتف من علمي به ما يصونه ... وأبذل منه ما أرى الحق يبذل
وأعطي عباد الله منه حقوقهم ... وأمنع منه ما أرى المنع يفضل
على أن للرحمن سرّاً يصونه ... إلى أهله في السر والصون أجمل]

ki hülâsa-i mahsûl-i nazm-ı şerîfi: “Ben böyle bir ünâs ile seyr edip git-tim ki onların kulübü guyûbda mâcid-i mütefazzılın kurbüne hulûl etmişler de Zât-ı zü’l-celâlin zıll-ı kudsünde kurb-ı rabbânî ile muhtarib olarak er-vâhları onlarla cevelân edip mütenakkil olurdu ki mevâridleri onda ancak ‘izz ve nühâ üstündedir ve masdarları dahi ondan etemm ve ekmeledir ve onun sıfâtından bir ‘izz-i müfred ile giderlerdi ki tevhîd hulleleriyle yürür de sallanırlar. Ve bundan sonra ben dahi o ki sıfatları dakîk ve onun ketm ve ihfâsı onun yanında evlâ ve a’dedir, ben ondan bildiğim nesneden onun sıyâneti lâzım gelen nesneyi ketm edeceğim ve ondan bezli hakka makrûn olan nesneyi bezl edip ondan ‘ibādullâhın hakklarını vereceğim ve men‘i efdal gördüğüm şeyi saklayıp ifşâ ve izhârdan men‘ eylerim o sebep ile ki Rahmân’ın bir gūnâ sırrı vardır ki onu ehli için sırda sıyânet edip saklar, zîrâ onun sıyâneti daha ziyâde cemîldir.”

[وأمثال هذه المعارف التي إليها الإشارة لا يجوز أن يشترك الناس فيها ولا يجوز أن يظهرها من انكشف له شيء من ذلك لمن لم ينكشف له بل لو اشترك الناس فيها لخربت الدنيا فالحكمة تقتضي شمول الغفلة لعمارة الدنيا بل لو أكل الناس كلهم الحلال أربعين يوماً لخربت الدنيا لزهدهم فيها وطلت الأسواق والمعاش بل لو أكل العلماء الحلال لاشتغلوا بأنفسهم ولوقفت الألسنة والأقلام عن كثير مما انتشر من العلوم ولكن الله تعالى فيما هو شر في الظاهر أسرار وحكم كما أن له في الخير أسراراً وحكماً ولا تنتهى لحكمته كما لا غاية لقدرتة]

Ve müşārünileyh olan işbu ma'ārifte iştirāk-ı nās cāiz olmaz. Ve o ki ona işbu ma'āriften bir şey mekşûf olmuş, ondan bir şey ona münkeşif olmayan kimseye izhârı ona cāiz değildir, belki cemî'-i nās onda müşterek olmuş olsalar dünyâ harâb olurdu, zîrâ hikmet 'imâret-i dünyâ için şümûl-ı gaflete muktezîdir, belki cemî'-i nās kırk gün helâli ekl etmiş olsalar onların onda zühed etmeleri için dünyâ harâb olurdu ve çarşı ve bāzâr yerleri mu'attal olup ma'āyîş-i halk kesilirdi, belki gürûh-ı 'ulemâ yalnız dünyâda helâli ekl etmiş olsalar kendi nefsleriyle müşteğıl olup 'ulûmdan münteşir olan pek çok 'ulûmdan elsine ve aklâm durup vâkıf olurdu velâkin Allâhu ta'âlânın zâhiren şerr görünen umûrda onun esrâr ve hikemi vardır, nitekim hayr görünen şeylerde onun esrâr ve hikmeti vardır ve onun kudretine gâye olmadığı gibi onun hikmetine dahi gâye yoktur. [71]

[ومنہا کتمان الحب واجتناب الدعوی والتوقی من إظهار الوجد والمحبة تعظیماً للمحبوب وإجلالاً له وهیئة منه وغیرة علی سره فإن الحب سر من أسرار الحبيب ولأنه قد یدخل فی الدعوی ما يتجاوز حد المعنی ویزید علیه فیکون ذلك من الافتراء وتعظم العقوبة علیه فی العقبی وتتعجل علیه البلوی فی الدنیا]

Ve muhabbetin cümle-i 'alāmâtından hubbun ketmidir ve da'vâsının ictinâbıdır ve vecdin izhârından sakınıp tevakkî etmek şânıdır ya'nî mahbûbun ta'zîmi için ve onun iclâl ve tefhîmi ve ondan heybet ve haşyetle sırrına gayret ve tekrimî için onun muhabbetini izhâr etmeye, zîrâ ki sevmek dahi habîbin esrârından bir sırrdır, olur ki da'vâ-yı muhabbette da'vâsı hadd-i ma'nâyı mütecâviz olur da içinde bir zâyid şey vâki' olur ve o zâyidin da'vâsı iftirâdan olur da 'ukbâda onun üzerine olan cezâ ve 'ukûbet 'azîm olur ve dünyâda dahi belvâ onun üzerine müte'accil olur.

[نعم قد یكون للمحب سكرة فی حبه حتی یدهش فیہ وتضطرب أحواله فیظهر علیه حبه فإن وقع ذلك عن غیر تمحل أو اكتساب فهو معذور لأنه مقهور وربما تشتعل من الحب نیرانه فلا یطاق سلطانه وقد فیض القلب به فلا یندفع فیضانه فالقادر علی الكتمان یقول وقالوا قریب قلت]

ما أنا صانع ... بقرب شعاع الشمس لو كان فی حجری
فمالی منه غیر ذكر بخاطر ... یهیج نار الحب والشوق فی صدري
والعاجز عنه یقول
یخفی فیبدی الدمع أسراه ... ویظهر الوجد علیه النفس
ویقول أيضاً

ومن قلبه مع غيره كيف حاله ... ومن سره في جفنه كيف يكتم

Evet muhabbetin bir sekreti dahi olur, hattâ onda medhûş olur da onun ahvâli muztarib olur ve onunla hubbu açığa çıkıp üstünde zâhir olur. ve eğer bî-hîle ve bî-iktisâb olarak o hâl düşer de hubbun sermesti olduysa o hâlde ma'zûrdur, çünkü makhûrdur ve ola ki hubbdan nîrânî işti'âl olunup onun sultânına tâb u tûvânın olmaz ki onunla kalb coşar da feyz eder ve onun feyezânı mündefi' olmaz. Ve kitmân üzerine muktedir olan kimse der ki

ما أنا صانع ... بقرب شعاع الشمس لو كان في حجري

فمالي منه غير ذكر بخاطر ... يهيج نار الحب والشوق في صدري

ki hülâsa-i mahsûlû: “Dediler ki “Karîbdır.” Ben dahi dedim ki “Benim hacrım da ya'nî kucağımda olsa da güneş aydınlığının kurbûyle ben ne işleyeyim? Sadrım da hubb ve şevkin âteşini tehyîc eden hâtıra ile bir zikrden gayrı benim onda bir mahsûlüm yoktur.” Ve ondan dermânde ve 'âciz kalan kimse der ki

يخفي فيدي الدمع أساره ... ويظهر الوجد عليه النفس

ki hülâsa-i mahsûlû: “Gizlenir de göz yaşı onun esrârını izhâr eder ve nefis dahi onun üzerine vecdi izhâr eder.” Ve dahi der ki

ومن قلبه مع غيره كيف حاله ... ومن سره في جفنه كيف يكتم

ya'nî “O ki onun kalbi dîğeriyledir, onun hâli nice dir ve o ki onun sırrı dahi cefninde onu nice ketm edebilir?”

[وقد قال بعض العارفين أكثر الناس من الله بعداً أكثرهم إشارة به كأنه أراد من يكثر التعريض به في كل شيء ويظهر التصنع بذكره عند كل أحد فهو ممقوت عند المحبين والعلماء بالله عز وجل]

Ve ba'zu'l-ârifîn demiş ki “Allâhu ta'âlâdan nâsın en ziyâde ba'îd olmaları sebebi onunla en çok işâret etmeleri seyyiesidir ki en çok ziyâde uzak düşen, en çok ziyâde ona işâret edendir.” Sanki bununla istemiş ki her kim ki her bir şeyde onunla ta'rîz etmekliği teksîr eder ve onun zikri ile tasannu'ü herkesin yanında teksîr eyler, o kimse zümre-i muhibbîn ve 'ulemâ-i mukarrebîn 'indlerinde ziyâdesiyle mebgûzdur.

[ودخل ذو النون المصري على بعض إخوانه ممن كان يذكر المحبة فرآه مبتلى ببلاء فقال لا يحبه من وجد ألم ضره فقال الرجل لكني أقول لا يحبه من لم يتنعم بضره فقال ذو النون

ولكنى أقول لا يحبه من شهر نفسه بحبه فقال الرجل أستغفر الله وأتوب إليه]

Zünnûn-ı Mısırî bir gün ba'zı ihvânına gidip ziyâret ettikte onu bir belâ ile mübtelâ görmüş ki o zât hubbunu zikr eden zevâtan imiş, Zünnûn ona demiş ki “O ki onun durrunun acısını bulur da onun elemi hissediyor, onu sevmez.” O dahi demiş ki “Velâkin ben kendim derim ki o ki onun durru ile mütena'ım olmaz, onu sevmez.” Der-ı akab Zünnûn dahi: “Velâkin ben derim ki o ki kendi nefsinin onun hubbu ile meşhûr eder, onu sevmez” dedi ki o adam “استغفر الله وأتوب إليه” diye ondan tevbe ve istigfâr etmiştir.

[فإن قلت المحبة منتهى المقامات وإظهارها لإظهار للخير فلماذا يستنكر فاعلم أن المحبة محمودة وظهورها محمود أيضاً وإنما المذموم التظاهر بها لما يدخل فيها من الدعوى والاستكبار وحق المحب أن ينم على حبه الخفي أفعاله وأحواله دون أقواله وأفعاله وينبغي أن يظهر حبه من غير قصد منه إلى إظهار الحب ولا إلى إظهار الفعل الدال على الحب بل ينبغي أن يكون قصد المحب إطلاع الحبيب فقط فأما إرادته إطلاع غيره فشرک في الحب وقادح فيه كما ورد في الإنجيل إذا تصدقت فتصدق بحيث لا تعلم شمالك ما صنعت يمينك فالذي يرى الخفيات يجزيك علانية وإذا صمت فاعسل وجهك وادهن رأسك لئلا [72] يعلم بذلك غير ربك فإظهار القول والفعل كله مذموم إلا إذا غلب سكر الحب فانطلق اللسان واضطربت الأعضاء فلا يلام فيه صاحبه]

Ve eğer muhabbet makâmât-ı mahmûdenin müntehâsıdır ve onun izhârı hayra izhârdır, niçin onun izhârı istinkâr olunur der isen burasını dahi şöylece bil ki muhabbet mahmûdedir ve onun zuhûru dahi mahmûddur; mezmûm ancak onunla olan tebâhî ve istishârdır, çünkü tezâhüründe da'vâ ve istikbâr dâhil olur. Ve muhabbetin hakkı odur ki onun hubb-ı hafisi üzerine ef'âl ve ahvâlî nemmâmlık edip de ondan habersiz gizlice haber vereler, değil ki onun akvâl ve ef'âlî gerektir ki ondan izhâr-ı hubba bir kasd ve irâdet vâki' olmaksızın ve ona delâlet eder bir fi'l sâdir olmaksızın hod-be-hod hubbu zâhir ola. Ve muhabbetin kasdı ancak yalnız habîbin ıttılâ'ı ola ve dîğêrinin ıttılâ'ının irâdesi ise hubbda şîrktir ve hubba kâdih-tir, nitekim İncîl'de vârid olmuş ki “Eğer tasadduk edip fukarâya bir şey verdinse senin sol elin sağ elinin işlediğinden haber ve ma'lûmâtı olmasın” ya'nî öylece mektûm tut ki sadakayı veren yemîninden senin sol elin bile vâkıf ve âgâh olmasın, zirâ o ki hafıyyâtı görür 'alâniye ve âşikâr olarak sana cezâsını verir ve eğer oruç tutup sıyâm ettinse onu bir kimse bilmemek için yüzünü gasl edip başın saçına yağ vur da tâ ki Rabbin tebâreke ve ta'âlâdan gayrı senin orucunu bilmesin. Kaldı ki izhâr-ı kavîl u fi'l cem'îsi mezmûmdur meğer ki sarhoşî-i hubb gâlib olur da lisân açılıp bî-ihtiyâr

olarak müntalık olur ve aʿzā muztarib olurlar ki o hâlde onun sāhibi lev m olunmaz demektir.

[وَحَكِي أَنْ رَجُلًا رَأَى مِنْ بَعْضِ الْمَجَانِينَ مَا اسْتَجْهَلَهُ فِيهِ فَأَخْبَرَ بِذَلِكَ مَعْرُوفًا الْكَرْخِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَتَبَسَّمَ ثُمَّ قَالَ يَا أَخِي لَهُ مَحْبُونٌ صَغَارٌ وَكِبَارٌ وَعَقْلَاءٌ وَمَجَانِينَ فَهَذَا الَّذِي رَأَيْتَهُ مِنْ مَجَانِينِهِمْ وَمِمَّا يَكْرَهُ التَّظَاهِرَ بِالْحُبِّ بِسَبَبِ أَنْ الْمَحَبَّ إِن كَانَ عَارِفًا وَعَرَفَ أَحْوَالَ الْمَلَائِكَةِ فِي حُبِّهِمُ الدَّائِمَ وَشَوْقَهُمُ الْإِلَازِمَ الَّذِي بِهِ يَسْبَحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتَرُونَ وَلَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ لَا اسْتَنْكَفَ مِنْ نَفْسِهِ وَمَنْ إِيْظَاهَرُ حُبِّهِ وَعَلِمَ قَطْعًا أَنَّهُ مِنْ أَحْسَنِ الْمُحِبِّينَ فِي مَمْلَكَتِهِ وَأَنْ حُبَّهُ أَنْقَضَ مِنْ حُبِّ كُلِّ مُحِبٍّ لِلَّهِ]

Ve dahi hikāyet olunur ki zātın birisi mecānīnin birisinden bir hāl görmüş ki o hālî onda istichāl etmiş ve onunla Maʿrūf-ı Kerhī'ye haber verince Maʿrūf-ı Kerhī tebessüm edip demiş ki “Ey birāderim, onun muhibbleri vardır ki sığār ve kibār ve ʿukalā ve mecānīndirler, işte bu senin gördüğün zāt onların mecānīnindendir.” Ve dahi o ki onun sebebi ile tezāhür-i hubb mekrūh olur, o hâldir ki muhibb kendisi ʿārif olup da melāikenin ahvālını bilir ki onların hubbları dāim ve şevkleri mülāzımdır ki o hubb ve şevk ile leyl ü nehārda bī-inkitāʿ tesbīh edip fütūr etmezler ve Allāhu taʿālā onlara emr ettiği şeylerde ona ʿisyan etmezler, hemîşe meʿmūr bulundukları nesneyi işlerler, hālbuki kendisi izhār-ı hubbundan dolayı istinkāf etmez de o hāl ile ki kendi nefsinden katʿan bilir ki kendi memleketinde zātı cemīʿ-i muhibbinin ahsenlerindendir ve onun hubbu Allāhu taʿālānın her bir muhibbinin hubbundan eksik ve nākıstır, işte bu gibi adamın hubb ile tezāhürü mekrūh olur demektir, zīrā ki hubbu noksāndır ve hubb denilmeye şāyān değildir.

[قَالَ بَعْضُ الْكَاشِفِينَ مِنَ الْمُحِبِّينَ عَبْدُ اللَّهِ تَعَالَى ثَلَاثِينَ سَنَةً بِأَعْمَالِ الْقُلُوبِ وَالْجَوَارِحِ عَلَى بَذْلِ الْمَجْهُودِ وَاسْتِفْرَاحِ الطَّاقَةِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنْ لِي عِنْدَ اللَّهِ شَيْئًا فَذَكَرْتُ أَشْيَاءَ مِنْ مَكْشَفَاتِ آيَاتِ السَّمَوَاتِ فِي قِصَّةٍ طَوِيلَةٍ قَالَ فِي آخِرِهَا فَبَلَغْتَ صَفَاءً مِنَ الْمَلَائِكَةِ بَعْدَ جَمِيعِ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ فَقُلْتُ مَنْ أَنْتُمْ فَقَالُوا نَحْنُ الْمُحِبُّونَ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ نَعْبُدُهُ هَهُنَا مِنْذُ ثَلَاثِمِائَةِ أَلْفِ سَنَةٍ مَا خَطَرَ عَلَى قُلُوبِنَا قَطُّ سِوَاهُ وَلَا ذَكَرْنَا غَيْرَهُ قَالَ فَاسْتَحْيَيْتَ مِنْ أَعْمَالِي فَوَهَبْتَهَا لِمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ الْوَعِيدُ تَخْفِيفًا عَنْهُ فِي جَهَنَّمَ فَإِذَنْ مِنْ عَرَفَ نَفْسَهُ وَعَرَفَ رَبَّهُ وَاسْتَحْيَا مِنْهُ حَقَّ الْحَيَاءِ خَرَسَ لِسَانُهُ عَنِ التَّظَاهَرِ بِالْدَّعْوَى]

Baʿzu'l-mukāşifin ve'l-muhibbīn demiş ki “Ben Zāt-ı zū'l-celālî otuz sene aʿmāl-i kulūb u cevārih ile bezl-i mechūd ve istifrāğ-ı tākatla ʿibādet ettim tā ki zann ettim ki Allāhu taʿālānın ʿinde benim için bir şey vardır.” Ve uzun bir kıssada āyāt-ı semāvāt mukāşefātından baʿzı eşyâyı zikr

etti tâ ki âhirinde demiş ki “Melâikeden bir saffa vardım ki o saff cemîr-i mahlûkâtın ‘adedince idi, onlara dedim ki “Siz kimsiniz?” Ve onlar: “Biz Allâhu ta‘âlâya tebâreke ismuhu muhibb olanlarız, biz burada üç yüz bin seneden beri ‘ibâdet ederiz ki bizim kulûbumuza aslâ ve kat‘â onun mâ-si-vâsı hutûr etmemiştir ve dîgerini zikr etmemişiz.” O ‘ârif demiş ki “O vakt ben kendi a‘mâlimden utandım ve va‘ide müstehakk olan günahkâra onu bağışladım tâ ki nâr-ı cehennemde onun ‘azâbına bir tahfîf hâsıl olsun.” Kaldı ki kim ki kendi nefsinı bilir ve Rabbisini bilir de ondan hakk-ı hayâ ile istihyâ edip utanırsa da‘vâ-yı muhabbet ile tezâhür etmekten lisânı lâl olur.

[نعم يشهد على حبه حركاته وسكناته وإقدامه وإحجامه وتردداته كما حكى عن الجنيد أنه قال مرض أستاذنا السري رحمه الله فلم نعرف لعلته دواء ولا عرفنا لها سبباً فوصف لنا طبيب حاذق فأخذ قارورة مائه فنظر إليها الطبيب وجعل ينظر إليه ملياً ثم قال لي أراه بول عاشق قال الجنيد فصعقت وغشي علي ووقعت القارورة من يدي ثم رجعت إلى السري فأخبرته فتبسّم قال قاتله الله ما أبصره قلت يا أستاذ وتبين المحبة في البول قال نعم وقد قال السري مرة لو شئت أقول ما أبس جلددي على عظمي ولا سل جسمي إلا حبه ثم غشي عليه وتدل الغشية على أنه أفصح في غلبة الوجد ومقدمات الغشية فهذه مجامع علامات الحب وثمراته]

Evet onun hubbu üzerine harekât ve sekenât ve ikdâm ve ihcâm ve te-reddüdâtı şehâdet eder, [73] nitekim Cüneyd-i Bagdâdî üzerine mahkî olup demiş ki “Bizim şeyh ve üstâdımız Seriyy es-Sekatî kuddise sırruhu hasta oldu ve onun ‘illetine bir ‘ilâc bilemedik ve ona bir sebep anlayamadık. O esnâda bize bir tabîb-i mâhir vasf olundu, biz dahi onun suyundan bir şişe-yi alıp tabîbe götürdük ve tabîb ona pek çok bakıp tedebbür ettikte dedi ki “Bu bir ‘âşıkın bevlini görüyorum.” Cüneyd dedi ki “O hâlde ben bir na‘ra koyuverip baygın düştüm ve şişe dahi elimden düştü sonra dönüp Seriyy hazretlerine mâ-cerâ ile haber verdim ve o dahi tebessüm edip ba‘dehu dedi ki “Kâtelehullâh, ne ‘aceb basarlıdır!” Ben dahi dedim ki “Ey üstâz, muhabbet sidikten dahi müstebân olur mu?” O dahi “ne‘am” diye tasdîk etti. Ve bir kerre Seriyy demiş ki “Ben istemiş olsaydım derim ki benim kemiğim üzerine derimi kurutan ve benim cismimi eritip sell eden ancak onun hubbudur.” Sonra baygın düşmüş ve onun baygın düşmekliği delâlet eder ki kendisi galebe-i vecd ve mukaddemât-ı gaşyede muhabbetinden haber verip ifsâh etmiştir ki onun ifsâhı ihtiyârî olmayıp ancak ıztırârî vâkî‘ olmuştur demektir. İşte ‘alâmât-ı hubbun mecâmi‘ ve semerâtı bunlardır.

[ومنها الأنس والرضا كما سيأتي وبالجملة جميع محاسن الدين ومكارم الأخلاق ثمرة]

الحب وما لا يثمره الحب فهو إتباع الهوى وهو من رذائل الأخلاق نعم قد يحب الله لإحسانه إليه وقد يحبه لجلاله وجماله وإن لم يحسن إليه والمحبون لا يخرجون عن هذين القسمين ولذلك قال الجنيد الناس في محبة الله تعالى عام وخاص فالعوام نالوا ذلك بمعرفتهم في دوام إحسانه وكثرة نعمه فلم يتمالكوا أن أرضوه إلا أنهم تقل محبتهم وتكثر على قدر النعم والإحسان فأما الخاصة فنالوا المحبة بعظم القدر والقدرة والعلم والحكمة والتفرد بالملك ولما عرفوا صفاته الكاملة وأسماء الحسنی لم يمتنعوا أن أحبوه إذ استحق عندهم المحبة بذلك لأنه أهل لها ولو أزال عنهم جميع النعم]

Ve dahi muhabbetin cümle-i ‘alāmâtından vech-i âtî üzere olan üns ve rızâdır. Ve bi’l-cümle zābitası odur ki cemî‘-i mehâsin-i dîn ve mekârim-i ahlâk hubbun semerâtıdır. Ve o ki hubb onu ismâr etmemiştir, o şey ittibâ‘-ı hevâ ve rezâil-i ahlâktandır. Evet, olur ki insân Allâhu ta‘âlâya onun ihsânı için sever ve olur ki onun celâl ve cemâli için sever velev ki ona ihsânı olmazsa mâ-hasal kâffe-i muhibbîn işbu iki kısımdan çıkmazlar ve onun için Cüneyd-i Bağdâdî demiş ki “Nâs muhabbette ‘avâmm ve havâsstırlar. Ve ‘avâmm ise onlar muhabbeti ancak onun devâm-ı ihsân u ni‘amı kesretinde olan ma‘rifetleriyle nâil olmuşlar ki onu irzâ etmedikçe kendi nefesine mütemâlik olamadılar velâkin ni‘am ve ihsân mikdârınca onların muhabbetleri azalır ve çoklaşır. Ve havâss ise onlar ‘izam-ı kadr ve kudret ve hikmet ve teferrüd-i mülkün ma‘rifetleriyle muhabbete nâil oldular, vaktâ ki onun sıfât-ı kâmile ve esmâ-ı hüsnâsını bildiler, onu muhabbet etmekten imtinâ‘ edemediler, çünkü onların ‘indlerinde muhabbete müstehakk oldu, zîrâ ki onun ehlidir velev ki onlardan cemî‘-i ni‘am ve ihsânı izâle ede.”

[نعم من الناس من يحب هواه وعدو الله إبليس وهو مع ذلك يلبس على نفسه بحكم الغرور والجهل فيظن أنه محب لله عز وجل وهو الذي فقدت فيه هذه العلامات أو يلبس بها نفاقاً ورياءً وسمعةً وغرضه عاجل حظ الدنيا وهو يظهر من نفسه خلاف ذلك كعلماء السوء وقراء السوء أولئك بغضاء الله في أرضه]

Evet, nâstan birtakım adamlar vardır ki kendi hevâlarını ve Allâh’ın ‘adüvvü olan iblîsî severler ve bununla berâber kendi nefsleri üzerine telbîs edip gurûr ve cehlleri hükmünce zann ederler ki kendileri Allâhu ta‘âlâya muhibbidirler. Onlar şol kimselerdir ki işbu ‘alāmât onlarda mefkûddur veyâhüd nifâk ve riyâ ve süm‘a ile halk üzerine telbîs ederler ve onların garazları ancak ‘acil-i hazz-ı dünyâdır, hâlbuki kendi nefslерinden ‘âleme onun hilâfını izhâr ederler, sanki onların garazları âhiret ve hubb-ı ilâhî idüğünü halka gösterirler ki ‘ulemâ-i sū’ ve kurrâ-yı sū’ gibi, onlar ise Al-lâh’ın arzında Allâhu ta‘âlânın mebgûzudurlar.

[وكان سهل إذا تكلم مع إنسان قال يا دوست أي يا حبيب فقيل له قد لا يكون حبيباً فكيف تقول هذا فقال في أذن القائل سراً لا يخلو إما أن يكون مؤمناً أو منافقاً فإن كان مؤمناً فهو حبيب الله عز وجل وإن كان منافقاً فهو حبيب إبليس]

Ve Sehl ‘aleyhi’r-rahme bir kimse ile tekellüm edip söylemiş olsa ona: “Ey dost!” derdi. Ve çün ona denildi ki “Ola ki o kimse dost olmaz da sen nice ona dost dersin?” O dahi kâilin kulağında sırren dedi ki “O adam elbette iki hâlden hālî olmaz yâ mü’min olup da Allâh’ın dostu olur veyâ münâfık olur da iblîs-i la’înin dostu olur” ve bu cihetle bir yalan vâkî olmamış olur.

[وقد قال أبو تراب النخشبى في علامات المحبة أياتاً]

لا تخذعن فللحبيب دلائل ... ولديه من تحف الحبيب وسائل
منها تنعمه بمر بلائه ... وسروره في كل ما هو فاعل
فالمنع منه عطية مقبولة ... والفقر إكرام وير عاجل
ومن الدلائل أي ترى من عزمه ... طوع الحبيب وإن ألح العاذل [74]
ومن الدلائل أن يرى متبسماً ... والقلب فيه من الحبيب بلابل
ومن الدلائل أن يرى متفهماً ... لكلام من يحظى لديه السائل
ومن الدلائل أن يرى متقشفاً ... متحفظاً من كل ما هو قائل]

Ve Ebû Tûrâb-ı Nahşebî muhabbetin ‘alâmâtında işbu ebyâtı söylemiştir ki

لا تخذعن فللحبيب دلائل ... ولديه من تحف الحبيب وسائل
منها تنعمه بمر بلائه ... وسروره في كل ما هو فاعل
فالمنع منه عطية مقبولة ... والفقر إكرام وير عاجل
ومن الدلائل أي ترى من عزمه ... طوع الحبيب وإن ألح العاذل
ومن الدلائل أن يرى متبسماً ... والقلب فيه من الحبيب بلابل
ومن الدلائل أن يرى متفهماً ... لكلام من يحظى لديه السائل
ومن الدلائل أن يرى متقشفاً ... متحفظاً من كل ما هو قائل]

ki hülâsa-i mahsûl-i mefhûmları: “Sakın sen aldanmayasın ki muhibbin delâilî vardır ve habîbin tuhafından dahi yanında vesâil vardır. Ez-cümle onun belâsının acılığıyla muhibbin mütena‘im olmaklığıdır ve onun her bir fi‘liyle şâd olmaklığıdır ki men‘ ondan ‘atıyye-i makbûledir ve fakr ve gedâlık dahi ikrâm ve ihsân ‘âcildir. Ve onun cümle-i delâilinden o delîldir ki sen onun ‘azminden habîbin tav‘ını görürsün velev ki ‘âzil ilhâh ede. Ve dahi delâilinden odur ki kendisi mütebessim görünür o hâl ile ki kalbde

ceybden belâbil vardır. Ve dahi delâilinden o delîldir ki onun yanında sâil müstefid olan kimsenin kelâmına onu mütefehhim görünür. Ve dahi delâilinden o delîldir ki kendi sözünde mütekaşşif olup onun her bir söyleyeceği sözlerden müstahfız görünür.”

[وقال يحيى بن معاذ

ومن الدلائل أن تراه مشمراً ... في خرقتين على شطوط الساحل
ومن الدلائل حزنه ونحيبه ... جوف الظلام فما له من عاذل
ومن الدلائل أن تراه مسافراً ... نحو الجهاد وكل فعل فاضل
ومن الدلائل زهده فيما يرى ... من دار ذل والنعيم الزائل
ومن الدلائل أن تراه باكياً ... أن قد رآه على قبيح فاعائل
ومن الدلائل أن تراه مسلماً ... كل الأمور إلى المليك العادل
ومن الدلائل أن تراه راضياً ... بمليكه في كل حكم نازل
ومن الدلائل ضحكه بين الورى ... والقلب محزون كقلب الثاكل]

Ve şol mazmûnda Yahyā b. Mu‘āz dahi bu ebyâtı inşâd etmiştir ki

ومن الدلائل أن تراه مشمراً ... في خرقتين على شطوط الساحل
ومن الدلائل حزنه ونحيبه ... جوف الظلام فما له من عاذل
ومن الدلائل أن تراه مسافراً ... نحو الجهاد وكل فعل فاضل
ومن الدلائل زهده فيما يرى ... من دار ذل والنعيم الزائل
ومن الدلائل أن تراه باكياً ... أن قد رآه على قبيح فاعائل
ومن الدلائل أن تراه مسلماً ... كل الأمور إلى المليك العادل
ومن الدلائل أن تراه راضياً ... بمليكه في كل حكم نازل
ومن الدلائل ضحكه بين الورى ... والقلب محزون كقلب الثاكل

ki hülâsa-i meâlî: “Ve delâil-i muhibbden o delîldir ki onu çemrenmiş olarak iki palâs hırka ile sâhillerin kenârında görürsün ve dahi delâilden cevîf-i zalâmda ‘âzilsiz vâkî’ olan nahîb ve hazîndir ve dahi delâilden odur ki onu gazâ ve cihâd ve her bir fazîletli fi‘le müsâfir olduğunu görmektir ve dahi delâilden odur ki dâr-ı züll ve na‘îm-i zâilden gördüğü şeylerde onun zühd ve perhîzkârlığıdır ve dahi delâilden odur ki kabâiyih-i fe‘âilden ekber bir fi‘l üzere görür de onu ağlayıcı görürsün ve dahi delâilden odur ki onun kâffe-i umûrunu melik-i ‘âdile müsellim görürsün ve dahi delâilden odur ki

onu her bir hükm-i nâzilde onun fermân-rân olan mülküne rāzî ve hoşnûd görürsün ve dahi delâilden odur ki onun beyne'l-verâ gelmekliğidir o hâl ile ki evlâdî helâk olup bî-veled kalmış olan 'acûz-ı hazîn kalbi gibi onun kalbi mahzûn ola."

Beyānu Ma'na'l-Ünsi Billāhi Ta'ālā

[بيان معنى الأنس بالله تعالى]

[قد ذكرنا أن الأنس والخوف والشوق من آثار المحبة إلا أن هذه آثار تختلف على المحب بحسب نظره وما يغلب عليه في وقته فإذا غلب عليه التطلع من وراء حجب الغيب إلا منتهى الجمال واستشعر قصوره عن الإطلاع على كنه الجلال انبعث القلب إلى الطلب وانزعج له وهاج إليه]

Ve Zât-ı zü'l-celāle olan ünsün ma'nāsı beyānı ise o dahi işbu mebbas-tır. Şöyle ki fî-mā sebak bizim beyān-ı mütekaddemimizde zikr etmiştik, üns ve şevk ve havf āsār-ı muhabbettendirler velākin işbu āsār-ı muhtelif muhibb üzerine onun nazarına göre muhtelif olurlar ve hem dahi hāl-i hā-zırında ona galebe eden hāle göre muhtelif olurlar, vaktā ki hucub-ı gayb verāsından müntehā-yı cemāle olan tetallu' hālî ona gālib olur ve künh-i celāle ittılā' etmekten olan 'aciz ve kusûrunu istiṣ'ār eder de kısar-ı nazarını idrāk eyler, onun kalbi lâ-mahāle talebe münba'is olup onun için münze'ic olur ve şevki ona hāyic olur.

[وتسمى هذه الحالة في الانزعاج شوقاً وهو بالإضافة إلى أمر غائب وإذا غلب عليه الفرح بالقرب ومشاهدة الحضور بما هو حاصل من الكشف وكان نظره مقصوراً على مطالعة الجمال الحاضر المكشوف غير ملتفت إلى ما لم يدركه بعد استبشّر القلب بما يلاحظه فيسمى استبشاره أنساً وإن كان نظره إلى صفات العز والاستغناء وعدم المبالاة وخطر إمكان الزوال والبعد تألم القلب بهذا الاستشعار فيسمى تألمه خوفاً وهذه الأحوال تابعة لهذه الملاحظات والملاحظات [75] تابعة لأسباب تقتضيها لا يمكن حصرها فالأنس معناه استبشار القلب فرحه بمطالعة الجمال حتى إنه إذا غلب وتجرد عن ملاحظة ما غاب عنه وما يتطرق إليه من خطر الزوال عظم نعيمه ولذته]

Ve inzi'âcda işbu hāl "şevk" tesmiye olunur ve bu şevk emr-i gāibe izāfetledir. Ve eğer kurb ve müşāhede-i huzûr ile keşften hāsıl olan nesne-nin ferahı ona galebe ede ve onun nazarı dahi hāzır ve mekşûf olan cemāl üzerine maksûr olup henüz idrāk edemediği şeye mültefit olmaz ise kalb

elbette mülâhızı bulunduğ u nesne ile istibşâr eder ve onun istibşârı “üns” tesmiye olunur. Ve eğer onun nazarı sıfât-ı ‘izz ü istignâ ve ‘adem-i mübâlâta olup da imkân-ı zevâl ve bu‘d-ı hâtırası dahi kalbe gelirse kalb onunla müte’ellim olur ya‘nî bu istiş‘âr ile gönül müte’ezzî olur ve onun işbu te’ellümü “havf” tesmiye olunur. Ve bu ahvâl işbu mülâhazâta tâbi‘ olurlar ve mülâhazât dahi kendi muktezî bulundukları esbâba tâbi‘ olurlar ve o esbâbın hadd ve hasrları mümkün olmaz. Kaldı ki ünsün ma‘nâsı ancak mütâla‘a-i cemâl ile olan ferah ve istibşâr-ı kalbdır, hattâ eğer bu şâdlık galebe edip kalb ondan gâyib olan cemâlin mülâhazasından tecerrüd ve ona mütetarrik olan hazar-ı zevâlden dahi âzâde ve ‘ârî olduysa onun na‘ım ve lezzeti ‘azîm olur.

[ومن هنا نظر بعضهم حيث قيل له أنت مشتاق فقال لا إنما الشوق إلى غائب فإذا كان الغائب حاضراً فإلى من يشتاق وهذا كلام مستغرق بالفرح بما ناله غير ملتفت إلى ما بقي في الإمكان من مزايا الألفاف ومن غلب عليه حال الأنس لم تكن شهوته إلا في الانفراد والخلوة كما حكى أن إبراهيم بن أدهم نزل من الجبل فقليل له من أين أقبلت فقال من الأنس بالله وذلك لأن الأنس بالله يلزمه التوحش من غير الله بل كل ما يعوق عن الخلوة فيكون من أثقل الأشياء على القلب]

Ve bu yoldan ba‘zıları nazar edip ona “Müştäksın!” denildikte, kendisi “Yok, çünkü şevk ancak gâyibedir, gâyib hâzır olursa şevk kime olur?” demiş ve bu söz ise ancak nâili bulunduğ u nesne ile şâdân olup da mezâyâyı eltâftan imkânda kalan nesneye mültefit olmayan garîk-i şâdumânî vü ferah olmuş olan muhibbin sözüdür. Ve o ki hâl-i üns ona galebe etmiştir, onun iştihâ-yı kalbi ancak infirâd ve halvetedir, nitekim İbrâhîm b. Edhem ‘aleyhi’r-rahmenin üzerine mahkî olmuş ki dağdan indiğ i anda ona “Nereden geliyorsun?” denildikte, “Allâhu ta‘âlânın ünsünden” diye sâile cevâb vermiş, çünkü üns-i ilâhîye tevahhuş-ı agyâr mülâzımdır ki onun müste’ni-si dîğ erinden müstevhîş olmak gerektir, belki halvetten onu ta‘vîk eden her bir şey kalb üzerine eskal-i eşyâdan olur.

[كما روي أن موسى عليه السلام لما كلمه ربه مكث دهرًا لا يسمع كلام أحد من الناس إلا أخذ الغيثان لأن الحب يوجب عذوبة كلام المحبوب وعذوبة ذكره فيخرج من القلب عذوبة ما سواه ولذلك قال بعض الحكماء في دعائه يا من آنسني بذكره وأوحشني من خلقه وقال الله عز وجل لداود عليه السلام “كن لي مشتاقاً وبي متأنساً ومن سواي مستوحشاً” وقيل لرابعة بم نلت هذه المنزلة قالت بتركي ما لا يعنيني وأنسي بمن لم يزل]

Nitekim Mūsâ ‘aleyhi’s-selâmın üzerine mervîdir ki Rabbisi tebâreke

ve ta'ālā vaktā ki onunla tekellüm etti, kendisi bir müddet-i medīde durmuş ki nāstan hîçbir kimseden bir söz işimez ki baygınlık onu almaz, ya'nī her kimden ki bir söz işitse derhāl ondan baygın düşerdi, çünkü muhabbet mahbûbun kelām ve zikrinin halāvet ve 'uzûbetini mücibdir, zīrā onun mā-sivāsının 'uzûbet ve halāvetini kalbden çıkarıp ihrāc eder ve onun içinde du'asında ba'zu'l-hukemā derdi ki "Ey ki beni zikri ile müste'nis edip hal-kından beni müstevhiş eden!" Ve Hakk subhānehu ve ta'ālā, Dāvūd 'aley-hi's-selāma buyurmuş ki "كن لي مشتاقاً وبي متأسفاً ومن سواي مستوحشاً" ki hülāsa-i meāl-i münîfi: "Sen bana müştāk ol ve benimle müste'nis ol ve benim mā-sivāmdan müstevhiş ol." Ve dahi Rābī'a el-'Adeviyye'ye denilmiş ki "Sen bu menzileti ne ile buldun?" O dahi: "Bana lāzım olmayan nesneye terkim ve zāil olmayana ünsümle" diye cevāb vermiş.

[وقال عبد الواحد بن زيد مررت براهب فقلت له يا راهب لقد أعجبتك الوحدة فقال يا هذا لو ذقت حلاوة الوحدة لاستوحشت إليها من نفسك الوحدة رأس العبادة فقلت يا راهب ما أقل ما تجده في الوحدة قال الراحة من مداراة الناس والسلامة من شرهم قلت يا راهب متى يذوق العبد حلاوة الأنس بالله تعالى قال إذا صفا الود وخلصت المعاملة قلت ومتى يصفو الود قال إذا اجتمع الهم فصار هما واحد في الطاعة وقال بعض الحكماء عجباً للخلائق كيف أرادوا بك بدلاً عجباً للقلوب كيف استأنست بسواك عنك]

Ve 'Abdülvāhid b. Zeyd demiş ki "Ben bir rāhibin üzerine mürür edip ona dedim ki "Ey rāhib, sen yalnızlıktan hoşlanmışsın." O dahi: "Yā hāzā, sen vahdet ve yalnızlık tadını tatmış olsaydın sen kendi nefsinden ona müstevhiş olurdu; vahdet 'ibādetin re'sidir." Ve ben dahi: "Ey rāhib, sen vahdete en ziyāde ekall bulduğun şey nedir?" O dahi: "Müdārāt-ı nāstan rāhat kalmak ve şerrinden sālīm olmak fāidesi" dedi. Ve ben dahi: "Ey rāhib, 'ābid ne vakt üns-i ilāhīnin halāvetini tadar?" diye sordukta, o dahi: "Vüddü sāfī ve mu'amelesi hālis olduğu vakte" diye cevāb verdi. Ve "Vüdd ne vakt sāfī olur?" diye istifsār ettiğimde, rāhib dahi: "Hemmi müctemī' olup da cümlesi tā'atta yalnızlı bir hemm-i vāhid olduğu vakte" diye hatm-i kelām ettik." Ve dahi ba'zu'l-hukemā demiş ki "Halāyıkā 'acībdir ki nice seninle bir bedel istediler ve kulūba 'acībdir ki senin üzerinden senin mā-sivān ile nice istīnās ettiler."

[فإن قلت فما علامة الأنس فاعلم أن علامته الخاصة ضيق الصدر من معاينة الخلق والتبرم بهم واستهتاره بعذوبة الذكر فإن خالط فهو كمنفرد في جماعة ومجتمع في خلوة وغريب في حضر وحاضر في سفر وشاهد في غيبة وغائب في حضور مخالط بالبدن منفرد بالقلب [76] مستغرق بعذوبة الذكر كما قال علي كرم الله وجهه في وصفهم هم قوم هجم بهم]

العلم على حقيقة الأمر فباشروا روح اليقين واستلانوا ما استوعر المترفون وأنسوا بما استوحش منه الجاهلون صحبوا الدنيا بأبدان أرواحها معلقة بالمحل الأعلى أولئك خلفاء الله في أرضه والدعاة إلى دينه]

Ve eğer sen ünsün ‘alâmeti nedir der isen şöylece bil ki onun hâss ‘alâmeti halkın mu‘âşeretinden sîne teng olmak ve halâyıktan rû-gerdân olup zikrin halâvetine müstehir olmak şe’nidir ki halâyıkla karışırca cemâ’atte bir münferid ve halvette müctemi‘ ve hazarda gâyib ve seferde hâzır ve gıyâbda şâhid ve huzûrda gâyib gibi olur, ancak ten ve beden ile karışır da kalb ile münferid ve zikrin ‘uzûbet ve halâveti ile müstagrak durur, nitekim vasflarında Hazret-i ‘Alî kerremallâhu vechehu buyurmuş ki هم قوم هجم ” ya’nî “Onlar böyle bir kavmdirler ki ‘ilm onları hakikat-i emr üzerine hücum ettirmiş de rûh-ı yakîne mübâşeret etmişler ve agniyâya güç ve düşvâr gelen nesneyi yumuşatırlar ve nâdânân ondan müstevhiş bulundukları nesne ile müste’nis olurlar, ervâhı mahall-i a‘lâya asılı bir ebdân ile dünyâya musâhib oldular, onlar Hakk celle ve ‘alânın arzında onun hulefâsıdırılar ve onun dînine da‘vet edicilerdir.”

[فهذا معنى الأنس بالله وهذه علامته وهذه شواهد وقد ذهب بعض المتكلمين إلى إنكار الأنس والشوق والحب لظنه أن ذلك يدل على التشبيه وجهله بأن جمال المدركات بالبصائر أكمل من جمال المبصرات ولذة معرفتها أغلب على ذوي القلوب ومنهم أحمد بن غالب يعرف بغلام الخليل أنكر على الجنيد وعلى أبي الحسن النوري والجماعة حديث الحب والشوق والعشق حتى أنكر بعضهم مقام الرضا وقال ليس إلا الصبر فأما الرضا فغير متصور وهذا كله كلام ناقص قاصر لم يطلع من مقامات الدين إلا على القشور فظن أنه لا وجود إلا للقشر فإن المحسوسات وكل ما يدخل في الخيال من طريق الدين قشر مجرد ووراء اللب المطلوب فمن لم يصل من الجوز إلا إلى قشره يظن أن الجوز خشب كله ويستحيل عنده خروج الدهن منه لا محالة وهو معذور ولكن عذره غير مقبول وقد قيل

الأنس بالله لا يحويه بطل ... وليس يدرکه بالحول محتال

والآنسون رجال كلهم نجب ... وكلهم صفوة لله عمال]

İşte ünsün ma‘nâsı budur ve ‘alâmeti dahi budur ve şevâhidi bunlardır, hâlbuki ba‘zu’l-mütekellimîn üns ve şevk ve hubbun inkârına zâhib olmuş-tur, çünkü zann eder ki teşbîh üzerine delâlet eder ve besâir ile müdreğ olan cemâl-i mübsarâtın cemâlinden ekmel ve ashâb-ı kulüb üzerine daha ziyâde ağıleb olduğunu bilmez ki gulâm-ı Halîl ile ma‘rûf Ahmed b. Gâlib dahi onlardır ki Cüneyd-i Bağdâdî ve Ebû Hasan en-Nürî ve bir cemâ’at

üzerlerine hubb ve şevk ve aşkın hadîsini inkâr etti, hattâ ba'zu'l-mütellimîn makâm-ı rızâyı dahi inkâr etmiştir ki “Rızâ sabrdan gayrı diğer bir şey değildir, yoksa rızâ gayr-i mutasavverdir” diye ısrâr etmiş. Ve bu söz ancak makâmât-ı dînden kabuklarının gayrısına muttalîc olmayan kûtah-nazar ve kâsır ve nâkısın sözüdür, zann eder ki kabukların mâ-‘adâsına diğer bir vücûd yoktur ve zann eder ki cevzin cem‘îsi ağaçtır ki onun ‘indinde cevzden yağın hurûcu müstehîldir ve magzına ‘adem-i vukûf ve ittılâ‘ı haysiyyetiyle bu zannı ma‘zûr ise de lâkin onun ‘özü makbûl değildir, çünkü hakîkatine varmaksızın ve kabuğu açıp da derûnunu görüp güzelce tetkîk ve ta‘mîk-i nazar etmeksizin bu zanna zâhib olmuştur, zîrâ ehl-i tahkîkin birisi onun hakkından nazmen demiş ki

الأنس بالله لا يحويه بطل ... وليس يدركه بالحوّل محتال

والآنسون رجال كلهم نجب ... وكلهم صفوة لله عمال

ya’nî “Allāhu ta‘ālā ile olan ünsün hakîkatini bir battāl adam hâvî olmaz ve kuvvetle bir muhtâl adam onu idrâk etmez. Zât-ı zü’l-celāl ile müste’nis olan zevât-ı kümmelle nücebâ adamlardır ve kâffesi Allāhu ta‘ālânın safveti ve ‘ummâlidirler.”

Beyānu Ma‘na’l-İnbisâtı ve’l-İdlâlillezî Tesmüruhu Galebete’l-Ünsi

[بيان معنى الانبساط والإدلال الذي تثمره غلبة الأنس]

[اعلم أن الأنس إذا دام وغلب واستحكم ولم يشوشه قلق الشوق ولم ينغصه خوف التغير والحجاب فإنه يثمر نوعاً من الانبساط في الأقوال والأفعال والمناجاة مع الله تعالى وقد يكون منكر الصورة لما فيه من الجراءة وقلة الهيبة ولكنه محتمل ممن أقيم في مقام الأنس ومن لم يقم في ذلك المقام ويتشبه بهم في الفعل والكلام هلك به وأشرف على الكفر]

Ve galebe-i üns ismâr ettiğî izlâl ve inbisâtın ma‘nâsı beyânı ise o dahi işte bu mebhastır. Sen şöylece bil ki üns devâm edip galebe ve istihkâm ederse şevkin kalak ve ıztırâbı ve tagayyür ve hicâbın havfı onu teşvîş ve tengîs etmez ve akvâl ve ef‘âl ve münâcât-ı Bârîde bir nev‘ küşâyiş ve inbisâtı ismâr eder ve ba‘zen o küşâyiş münkerü’s-süre görünür, çünkü onda bir cür‘et ve kılet-i heybet eseri görünür velâkin makâm-ı ünste ikâme buyurulan zâttan tahammül olunur. Ve o ki o makâmda ikâme olunmamış-

tır ve onlara fi'l ve kelâmda teşebbüh eder, onunla hâlik olup küfr üzerine müşrif olur.

[وَمثاله مناجاة برخ الأسود الذي أمر الله تعالى كلمه موسى عليه السلام أن يسأله ليستسقي لبني إسرائيل بعد أن قحطوا سبع سنين وخرج موسى عليه السلام ليستسقي لهم في سبعين ألفاً فأوحى الله عز وجل إليه كيف أستجيب لهم وقد أظلمت عليهم ذنوبهم سرائرهم خبيثة يدعونني على غير يقين ويأمنون مكري ارجع إلى عبد من عبادي يقال له برخ فقل له يخرج حتى [77] أستجيب له فسأل عنه موسى عليه السلام فلم يعرف فبينما موسى ذات يوم يمشي في طريق إذا بعبد أسود قد استقبله بين عينيه تراب من أثر السجود في شملة قد عقدها على عنقه فعرفه موسى عليه السلام بنور الله عز وجل فسلم عليه وقال له ما اسمك فقال اسمي برخ قال فأنت طلبتنا منذ حين أخرج فاستسق لنا فخرج فقال في كلامه ما هذا من فعالك ولا هذا من حلمك وما الذي بدالك أنقصت عليك عيونك أم عاندت الرياح عن طاعتك أم نفذ ما عندك أم اشتد غضبك على المذنبين ألسنت كنت غفاراً قبل خلق الخطائين خلقت الرحمة وأمرت بالعطف أم ترينا أنك ممتنع أم تخشى الفوت فتجعل بالعقوبة قال فما برح حتى اخضلت بنو إسرائيل بالقطر وأبنت الله تعالى العشب في نصف يوم حتى بلغ الركب قال فرجع برخ فاستقبله موسى عليه السلام فقال كيف رأيت حين خاصمت ربى كيف أنصفتني فهم موسى عليه السلام به فأوحى الله تعالى إليه إن برخاً يضحكني كل يوم ثلاث مرات]

Ve misâli Berh nâm siyâhın münâcâtıdır ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ, kelîmi Mûsâ 'aleyhi's-selâma emr etti ki "Ondan dilesin ki Benî İsrâîl için istiskâ eyleye" ki yedi sene kahta dūçâr olup ve Mûsâ 'aleyhi's-selâm onlara istiskâ etmek için yetmiş bin kişi ile çıkıp istiskâ ederken Allâhu ta'âlâ ona vahy edip buyurdu ki خبيثة سرائرهم ذنوبهم وقد أظلمت عليهم "كيف أستجيب لهم" "Ben onlara nice isticâbe ederim o ya'nî يدعونني على غير يقين ويأمنون مكري..." hâl ile ki günâhları onların üzerlerine zulmet edip karanlılık etmiş, onların serîeleri habîsedir ki 'alâ-gayri yakîn bana du'â ederler ve benim mekrimden emîn olurlar. Sen benim kullarımdan ona Berh denilen bir kula rücû' edip ona de ki varsın kendisi çıksın tâ ki ben ona icâbe edeyim." Ve der-akab Mûsâ 'aleyhi's-selâm onun üzerine suâl ettiyse de bilinemedi tâ ki Mûsâ 'aleyhi's-selâm bir gün yolda yürürken ansızın bir siyâh kula râst geldi ki ona karşı geliyor ve eser-i sücûddan onun iki gözü aralarında toprak vardır ve bir şemlede sarılıp meşmelinein iki uçlarını kendi boğazı üstünde bağlamış ki yalnız bir peştemâl ile setr-i 'avret etmiştir. Ve tebâreke ve ta'âlânın nûruyla Mûsâ 'aleyhi's-selâm onu bilip ona selâm verdikten sonra "Senin ismin nedir?" diye adını sordu ve o dahi: "Benim ismim Berh"tir deyince, Mûsâ 'aleyhi's-selâm: "İşte bizim isteğimiz sensin, bir zamândan beri seni arıyoruz. Çık bize istiskâ eyle" dedi. Ve o dahi çıkıp kelâmında dedi ki "Bu

hâl senin firâlınden değildir ve ne de senin hilmindendir, sana ne bādî oldu, senin üzerine senin ‘uyûnun mu eksildi, yoksa riyâh senin tâ‘atine mu‘â-nede mi etti veyâhüd sendeki şey mi tükendi veyâhüd günahkârân üzerine senin gazabın mı müştedd oldu? Hatâkârânı halk etmezden akdem sen gaffâr değil mi idin? Sen rahmeti halk ettin ve ‘atf ile emr ettin, yoksa bize mümteni‘ olduğunu mu gösterirsin veyâhüd onun geçeceğinden havf edip de ‘ukûbeti ta‘cîl mi edersin?” Ve’l-hâsıl kendi yerinden kımıldanmadan evvel o kadar katr-ı matar nâzil oldu ki kâffe-i Benû İsrâîl ıslanıp da tâze giyâhları çıktı ve Allâhu ta‘âlânın keremiyle bir yarım gün içinde zemîn göğcrip nebât-ı arz ve mer‘â dize kadar gelip yücelendi. Ve Berh dönüp gelince Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm ona karşıladı ve o dahi: “Nice gördün ki ben kendi Rabbimle muhâsame ettim de nice bana insâf eyledi” diye tahdîs-i ni‘met ettikte Musâ ‘aleyhi’s-selâm onun bu kelâmı üzerine mu‘âhaze etmeye ihtimâm edicek Allâhu ta‘âlâ, Mûsâ ‘aleyhi’s-selâma vahy edip buyurdu ki “İن برخأ يضحكني كل يوم ثلاث مرات” ya’nî “Tahkîkan Berh beni beher günde üç kerre güldürür” diye ona derece-i kurbünü îmâ buyurdu.

[وعن الحسن قال احترقت أخصاص بالبصرة فبقي في وسطها خص لم يحترق وأبو موسى يومئذ أمير البصرة فأخبر بذلك فبعث إلى صاحب الخص قال فأني بشيخ فقال يا شيخ ما بال خصك لم يحترق قال إني قسمت على ربي عز وجل أن لا يحرقه فقال أبو موسى رضي الله عنه إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يكون في أمتي قوم شعثة رءوسهم دنسة ثيابهم لو أقسموا على الله لأبرههم قال ووقع حريق بالبصرة فجاء أبو عبيدة الخواص فجعل يتخطى النار فقال له أمير البصرة انظر لا تحترق بالنار فقال إني أقسمت على ربي عز وجل أن لا يحرقني بالنار قال فاعزم على النار أن تطفأ قال فعزم عليها فطفئت]

Ve Hasan-ı Basrî ‘aleyhi’r-rahmenin üzerine mervî olup demiş ki “Basra’da kamıştan mebnî olan evler cümlesi yanıp ortalarında ancak bir ev kaldı ki yanmadı ve o vakte Basra’nın emîri Hazret-i Ebû Mûsâ el-Eş‘arî idi, çün bununla haberdâr oldu, o hânenin sâhibini istedi ve ona bir pîr adam celb ve ihzâr olundukta “Senin hânen hâli ne idi ki yanmadı?” diye suâl etti ve pîr dahi: “Ben kendi Rabbim üzerine kasem ettim ki onu yakmasın” diye ihbâr ettikte, Ebû Mûsâ dedi ki “Ben ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizden işittim, buyururdu ki “يكون في أمتي قوم شعثة رءوسهم دنسة ثيابهم لو أقسموا على الله لأبرههم” ki hülâsa-i meâl-i şerîfi: “Benim ümmetimde başları gubârlı ve urbaları kirli bir kavm olacak ki kendi Rabbleri tebâreke ve ta‘âlânın üzerine bir şeyde kasem ederlerse elbette onların kasemlerini yerine getirir de istediklerini ihsân eder.” Ve dahi Hasan-ı Basrî demiş ki “Basra’da bir yangın düştü ve Ebû ‘Ubeyde el-Havvâs gelip âteş üzerine

tehattî edip yürüdükte Basra emîri ona: “Bak ki âteşten yanmayasın!” diye onu tahzîr etti ve o dahi: “Ben kendi Rabbim üzerine kasem etmişim ki beni âteşle yakmaya” diye cevâb verdikte, [78] emîr: “Öyle olunca sönmek için âteş üzerine ‘azîmet et” dedi ve o dahi ona ‘azîmet edince âteş söndü.

[وكان أبو حفص يمشي ذات يوم فاستقبله رستاقي مدهوش فقال له أبو حفص ما أصابك فقال ضل حماري ولا أملك غيره قال فوقف أبو حفص وقال وعزتك لا أخطو خطوة ما لم ترد عليه حماره قال فظهر حماره في الوقت ومر أبو حفص رحمه الله فهذا وأمثاله يجري لذوي الأنس وليس لغيرهم أن يشبه بهم قال الجنيد رحمه الله أهل الأنس يقولون في كلامهم ومناجاتهم في خلواتهم أشياء هي كفر عند العامة وقال مرة لو سمعها العموم لكفروهم وهم يجدون المزيد في أحوالهم بذلك وذلك يحتمل منهم ويليق بهم وإليه أشار القائل

قوم تخالجهم زهو بسيدهم ... والعبد يزهو على مقدار مولاه

تاهوا برؤيته عما سواه له ... يا حسن رؤيتهم في عز ما تاهوا]

Ve bir gün Ebū Hafs ‘aleyhi’r-rahme yolda yürürken nāgehān bir köylü ona karşı geldi ki onun ‘aklı medhūs olup sersem olmuştur ve Ebū Hafs dahi ona: “Sana ne isābet etmiş?” diye onun sergüzeştini sordukta köylü: “Benim merkebim zāyîc olmuş ve ben onun gayrısına mālîk değîlim!” diye bess-i şekvâ ettikte, Ebū Hafs yerinde durup dedi ki “Senin ‘izzetin hakkı için onun merkebini ora redd etmedikçe ben bir adım daha atmam!” diye kasem etmekle der-‘akab o anda onun merkebi zuhūr etti ve Ebū Hafs dahi savuşup gitti. İşte bu ve onun emsālî ünsülere cārî olur, onlara dîğerlerinin teşebbühleri cāiz olmaz. Ve Cüneyd-i Bagdādî demiş ki “Ehl-i üns kendi kelāmlarında ve münācāt ve halevâtlarında birtakım eşyâ söylerler ki söyledikleri şey ‘āmmenin ‘indinde küfrdür.” Ve dîğer bār demiş ki “Umūm onu işitmiş olsalar onları tekfîr ederlerdi, hālbuki onlar kendi ahvāllerinde mezîdi bulurlar ve bu şey onlardan tahammül olunur ve onlara lāyık olur.” Ve bu beytlerin kâili buna işāret edip demiş ki

قوم تخالجهم زهو بسيدهم ... والعبد يزهو على مقدار مولاه

تاهوا برؤيته عما سواه له ... يا حسن رؤيتهم في عز ما تاهوا

ki hülāsa-i mahsülü: “Bir kavmdir ki kendi efendileriyle onlara bir fahr ve tekebbür münāza‘a etmiş ve fi’l-vāki‘ kul efendisinin mikdārına göre fahr eder, onun rü’yeti ile onun māsivāsından ona tāyih oldular ve tāyih bulundukları ‘izzde onların rü’yetlerinin hüsnü ne zihî hüsndür.”

[ولا تستبعدون رضاه عن العبد بما يغضب به على غيره مهما اختلف مقامهما ففي القرآن تنبيهات على هذه المعاني لو فطنت وفهمت فجميع قصص القرآن تنبيهات لأولي البصائر

والأبصار حتى ينظروا إليها بعين الاعتبار فإنما هي عند ذوي الاعتبار من الأسماء فأول القصص قصة آدم عليه السلام وإبليس أما تراهما كيف اشتركا في اسم المعصية والمخالفة ثم تباينا في الاجتناء والعصمة أما إبليس فأبلس عن رحمته وقيل "إنه من المبغدين" وأما آدم عليه السلام فقبل فيه ﴿وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ﴾

Ve dîgeri üzerine onunla gazab edegeldiği bir şey ile onun sevdiği kuluna vâki^c olan rızāsını sen uzak görme, kaçan ki makāmları muhtelif olur ya'nī onun 'indinde makāmları muhtelif oldukça sevgili kuluna dîgerinden sudûru gazabına mûcib olan nesne ile husûl-i rızāsını sakın istib'âd etme, zîrâ ki Kur'ân-ı 'azîmü's-şānda bu ma'ânî üzerine tenbîhât vardır, eğer sen onlara tefattun edip fehmi ettinse zîrâ kasas-ı Kur'ân cem'îsi ashâb-ı besâir ve basarîlara tenbîhâtır tâ ki 'ayn-ı i'tibâr ile ona nazar edeler, zîrâ ki i'tibârlıların 'indlerinde ancak onlar esmâdandırlar. İşte ez-cümle evvel-i kasas Âdem 'aleyhi's-selâm ile iblîsin kıssalarıdır. Sen görmez misin ki nice ikisi muhâlif ve ma'siyet isimlerinde müşterek oldular da sonra ictibâ ve 'ismetle mütebâyin oldular, iblîs ise rahmetten çıkıp matrûd oldu ve hakkında "إنه من المبغدين" ya'nī "Tahkîkan kendisi teb'îd olunmuş olanlardandır" denildi ve Âdem 'aleyhi's-selâm ise onun şânında ﴿وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ﴾¹⁰⁷ buyuruldu ya'nī "Âdem, Rabbisinin emrine muhâlefetle hulûd-i matlûbdan bî-behre oldu sonra Rabbisi 'azze şānuhu onu tevbeyle haml ile intihâb etti ve tevbe etmekle tevbesini kabûl etti ve tevbe üzere sebâta hidâyet etti."

[وقد عاتب الله نبيه صلى الله عليه وسلم في الإعراض عن عبد والإقبال على عبد وهما في العبودية سيان ولكن في الحال مختلفان فقال ﴿وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَىٰ وَهُوَ يَخْشَىٰ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ﴾ وقال في ﴿أَمَّا مَنْ اسْتَعْزَىٰ فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّىٰ﴾ وكذلك أمره بالقعود مع طائفة فقال عز وجل ﴿وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ﴾ وأمره بالإعراض عن غيرهم فقال ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ﴾ حتى قال ﴿فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ وقال تعالى ﴿وَاضْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَصِيِّ يَرْيدُونَ وَجْهَهُ﴾]

Ve dahi nebî-i zî-şānını bir 'abdden i'râz ve dîger 'abde teveccüh ve ikbâl etmesi için mu'âtebe etmiş o hâl ile ki şol iki kimseler 'ubûdiyyette siyyân ve hâlde muhtelif idiler ki bir yerde buyurmuş ki bir yere ﴿وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَىٰ وَهُوَ يَخْشَىٰ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ﴾¹⁰⁸ ya'nī "Ammâ o kimse ki nasîhat talebiyle

107 "Âdem Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı. Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi." Tâhâ, 20/121-122.

108 "Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırıyor-

İşte bunun gibi inbisât ve nâzlanmak dahi ‘ibādın ba‘zısından tahammül olunur ve ba‘zısından tahammül olunmaz. İşte ünsün inbisâtından Mūsā ‘aleyhi’s-selâmın işbu kelâmıdır ki Hakk subhānehu ve ta‘ālāya hitāben ﴿إِنْ يَخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا فَلَمْ يَأْخُذْهُمْ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تُشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ﴾¹¹⁴ Ve bu nass-ı celîl sûre-i A‘râf’ın yüz elli dördüncü âyetindendir ki ﴿وَإِذَا يَأْتِي الْهَلَكُوتُ بِمَا فَعَلِ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تُشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ﴾¹¹⁵ âyet-i mezkûresidir ve bu âyetin hülâsa-i tefsîr ve tavzihinde denilmiş ki “Mūsā ‘aleyhi’s-selâm bizim mîkâtımız için kavminden yetmiş kişi ihtiyâr eyledi. Vaktâ ki onları recfe ahz eyledikte Mūsā ‘aleyhi’s-selâm dedi ki “Yâ Rabb, eğer sen murâd edeydin bundan mukaddem “onlar ‘icle taptıklarında onları ve ben Kıbtîyi katl ettiğimde beni helâk ederdin. Âyâ bizim kavmimizden sefîhlerin sū-i ‘amelleriyle bizi helâk mı edersin? Onların bu cehâletleri ancak senin ibtilâ ve ihtiyârındır ki kelâmını işitip tama‘-ı rû’yet eylediler dediğini ibtilâ ile dalâlete bırakırsın ve dilediğini hidâyetle dîninde sâbit edersin. Bizim mu‘în ve mütevellimizsin, bizi magfîret eyle ve bize rahmet eyle, zîrâ sen magfîret edicilerin hayrlısısın.” Rivâyet olundu ki Hakk ta‘âlâ, Mūsā ‘aleyhi’s-selâma yetmiş recûl ile mîkâta gelmesini emr eyledi. Binâen ‘aleyh o yetmiş kişi ile Tûr’a vardıklarında Mūsā ‘aleyhi’s-selâmı bir bulut kaplayıp o kimselerle Mūsā ‘aleyhi’s-selâm beynine hâil oldu. Onlar secdeye vardılar, Allāhu ta‘âlânın Mūsā ‘aleyhi’s-selâma söylediğini ve emr ve nehyini işittiler ba‘dehu sehâb açıldıkta Mūsā ‘aleyhi’s-selâma “Biz seni tasdik etmeyiz meğher ki Allāhu ta‘âlâyı bize âşikâr gösteresin” dediler ve bu eelden onları recf ahz edip mafsalları birbirinden ayrılmaya karîb oldu. Mūsā ‘aleyhi’s-selâm onlar fevt olurlar ise Benî İs-râîl ‘indlerinde bunları katl eyledi diye ithâm havfından ifâkatlarına du‘â eyledi ve dahi ona “Fır’avna git” diye irâde ve fermân buyurulduktan Mūsā ‘aleyhi’s-selâm ta‘allül ve itizâr ma‘rizinde onun ﴿وَلَهُمْ عَلَىٰ ذَنْبٍ﴾¹¹⁶ kavl-i şerîfi ve ibtidâ-yı cevâbında ﴿قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يُفْرَطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْعَىٰ﴾¹¹⁷ sözü

114 “Bu sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırsın, dilediğini de doğruya iletirsin.” A‘râf, 7/155.

115 “Mūsā, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca (bayıldılar). Mūsā, “Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de bundan önce helak ederdin. Şimdi içimizden birtakım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helak mı edeceksin? Bu sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırsın, dilediğini de doğruya iletirsin. Sen bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen bağışlayanların en hayırlısısın” dedi.” A‘râf, 7/155.

116 “Bir de onlara karşı ben suçlu durumundayım.” Şu‘arâ, 26/14.

117 “Mūsā ve Hārûn şöyle dediler: “Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, onun bize karşı aşırı davranmasından yahut azmasından korkuyoruz.” Tâhâ, 20/45.

dahi ünsün inbisâtındandır ki ¹¹⁸ ﴿وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُون﴾ ya'nî “Onlar için üzerimde Kıbtî katl ettiğim günâhı vardır. Korkarım ki ona ‘ıvaz beni katl ederler” demesi ve ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُون وَيَضِيقُ صُدْرِي وَلَا يُنْطَلِقُ لِسَانِي﴾ ya'nî “Korkarım ki beni tekzîb ederler ve tekzîbleri sebebiyle sadrım zîk ola ve lisânımdaki ‘ukde sebebiyle söylemeye kâdir olmayayım” itizârı ve Mūsâ ile Hārūn ¹²⁰ ﴿فَالَا رَبُّنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرَطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى﴾ ya'nî “Biz korkarız ki bize mu‘cize göstermeye vakt bırakmayıp ‘ukûbe-timize ta‘cîl ede yâhūd tugyânını ziyâde edip bî-edebâne kelâm söyleye” demeleri nâz ve inbisât-ı ünsiyyetten sâdır olmuş. Ve Mūsâ ‘aleyhi’s-selâmın gayrisından bu gibi cevâb ve tekellüm sū-i edebden ‘ad olunur, çünkü üns makâmında ikâme olunan zât ile mülâtefe olunur da ondan vâki‘ olan şey tahammül olunur, hâlbuki Yûnus ‘aleyhi’s-selâm için onun mādûnu tahammül olunmadı, çünkü makâm-ı kabz u heybette ikâme buyurulmuştu ve balığın batnında üç zulmet içinde mescûn olmakla mu‘akabe olundu ve kıyâmet gününe dek ¹²¹ ﴿لَوْلَا أَنْ تَدَارَكُهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ﴾ nidâsıyla üzerine münâdât oldu ki “Eğer tevbesi kabûlüyle ona Rabbisinin ni‘meti erişmemiş olmayaydı giyâhsız bir sahrâ-yı hâliyeye atılıp onda mülâm olurdu” denilir. Hasan-ı Basrî عری nin tefsîrinde demiş ki “kıyâmet”tir. Ve Nebî-i ‘âlîşânımıza onunla iktidâ etmekten nehy buyurulup ona ﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُكِنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ﴾ ¹²² ya'nî “Rabbin celle şânuhunun hikmetine sabr ve ezâlarına tahammül eyle, sâhib-i hût Yûnus ‘aleyhi’s-selâm gibi olma ki o kavmine gazabla aralarından emirsiz gidip balık karnında mahbûs oldu ki gamm ve gussa ile ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ¹²³ diye nidâ ve du‘â etti.”

[وهذه الاختلافات بعضها لاختلاف الأحوال والمقامات وبعضها لما سبق في الأزل من التفاضل والتفاوت في القسمة بين العباد وقد قال تعالى ﴿وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ﴾ وقد قال ﴿مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ﴾ فكان عيسى عليه السلام من

118 “Bir de onlara karşı ben suçlu durumundayım. Bu yüzden onların beni öldürmelerinden korkarım.” Şu‘arâ, 26/14.

119 Mūsâ şöyle dedi: “Ey Rabbim! Muhakkak ki ben, beni yalanlamalarından korkuyorum.” “Göğsüm daralır. Akıcı konuşamam. Onun için, Hārūn’a da peygamberlik ver (ve onu bana yardımcı yap).” Şu‘arâ, 26/12-13.

120 “Mūsâ ve Hārūn şöyle dediler: “Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, onun bize karşı aşırı davranmasından yahut azmasından korkuyoruz.” Tâhâ, 20/45.

121 “Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, o mutlaka kınanmış bir halde ıssız bir yere atılacaktı.” Kalem, 68/49.

122 “Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir halde Rabbine yakarmıştı. Kalem, 68/48.

123 “Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum” diye dua etti.” Enbiyâ, 21/87.

المفضلين ولإدلاله سلم على نفسه فقال ﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا﴾ وهذا انبساط منه لما شاهد من اللطف في مقام الأنس وأما يحيى بن زكريا عليه السلام فإنه أقيم مقام الهيبة والحياء فلم ينطق حتى أثنى عليه خالقه فقال وسلام عليه وانظر كيف احتمل لأخوة يوسف ما فعلوه بيوسف وقد قال بعض العلماء قد عددت من أول قوله تعالى ﴿إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَى أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ إلى رأس العشرين من إخباره تعالى عن زهدهم فيه نيفاً وأربعين خطيئة بعضها أكبر من بعض وقد يجتمع في الكلمة الواحدة الثلاث والأربع فغفر لهم وعفا عنهم ولم يحتمل العزيز في مسألة واحدة سأل عنها في القدر حتى قيل محي من ديوان النبوة]

Ve bu ihtilâfât ise baʿzısı ahvâl ve makâmâtın ihtilâfı içindir ve baʿzısı beyne'l-ibâd ezelde [80] vâkiʿ olan kısımda hâsıl olan tefâdul ve tefâvût içindir ki tebâreke ve taʿâlâ buyurmuş ki ¹²⁴ ﴿وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ﴾ yaʿnî “Enbiyânın baʿzısını baʿzısı üzerine tafdîl etmişiz.” Ve dahi buyurmuş ki ¹²⁵ ﴿مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ﴾ yaʿnî “Onlardan Allâhu taʿâlâ ile bî-vâsita tekellüm etmiş var. Ve Hakk taʿâlâ baʿzılarının derecelerini refʿ ve ʿâlî eyledi.” Ve ʿİsâ ʿaleyhi’s-selâm dahi mufaddalînden idi ve kendi nâzlanmağı için kendi nefsi üzerine selâm edip demiş ki ﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا﴾ ¹²⁶ yaʿnî “Doğduğum günde ve vefatım gününde ve baʿs olduğum günde selâmulâh benim üzerimedir.” Ve bu sûretle olan nâzlığı ancak makâm-ı ünste lutftan görüp müşâhede ettiği ʿinâyettendir. Ve Yahyâ ʿaleyhi’s-selâma ise makâm-ı hayâ vü heybette ikâme buyurulmuş olduğundan nokta muktedir olamayıp hâmuş durmakla hâlıkı Hakk subhânehu ve taʿâlâ üzerine senâ edip buyurdu ki “وسلام عليه” Ve dahi bak ki Yûsuf ʿaleyhi’s-selâmın birâderlerine Yûsuf ʿaleyhi’s-selâm işledikleri şey nice tahammül olundu ki ʿulemânın birisi demiş ki “İhbârât-ı ilâhiyyeden ¹²⁷ ﴿إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَى أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾” âyetinden onda olan zühdün yirminci ihbârı başına kadar saydım, onlara kırk bu kadar hatîeyi ʿadd eyledim ki baʿzısını baʿzısından daha ziyâde büyük gördüm.” Ve kelime-i vâhidede olur ki üç ve dört zelle bulunur, maʿa-ennahu onlara ʿafv ve magfiret erzânî oldu ve bir mesʿele-i vâhide için ki kaderde sormuş idi, Hazret-i ʿUzeyr’e tahmîl olunmadı tâ ki denildi ki “Dîvân-ı nübüvvetten nâmı mahy olundu.”

124 “Andolsun, peygamberlerin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.” İsrâ, 17/55.

125 “İçlerinden, Allah’ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir.” Bakara, 2/253.

126 “Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir).” Mer-yem, 19/33.

127 “Kardeşleri dediler ki: “Biz güçlü bir topluluk olduğumuz halde Yûsuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Doğrusu babamız açık bir yanlıgı içindedir.” Yûsuf, 12/8.

[و كذلك كان بلعام بن باعوراء من أكابر العلماء فأكل الدنيا بالدين فلم يحتمل له ذلك وكان آصف من المسرفين وكانت معصيته في الجوارح فعفا عنه فقد روي أن الله تعالى أوحى إلى سليمان عليه السلام "يا رأس العابدين ويا ابن محجة الزاهدين إلى كم يعصيني ابن خالتك آصف وأنا أحلم عليه مرة بعد مرة فوعزتي وجلالي لئن أخذته عصفة من عصفاتي عليه لأتركه مثله لمن معه ونكالا لمن بعده" فلما دخل آصف على سليمان عليه السلام أخبره بما أوحى الله تعالى إليه فخرج حتى علا كثيراً من رمل ثم رفع رأسه ويديه نحو السماء وقال إلهي وسيدي أنت أنت وأنا وأنا فكيف أتوب إن لم تتب علي وكيف أستعصم إن لم تعصمني لأعودن فأوحى الله تعالى إليه "صدقت يا آصف أنت أنت وأنا وأنا أستقبل التوبة وقد تبت عليك وأنا التواب الرحيم" وهذا كلام مدل به عليه وهارب منه إليه وناظر به إليه وفي الخبر إن الله تعالى أوحى إلى عبد تداركه بعد أن كان أشفى على الهلكة كم من ذنب واجهنتي به غفرت لك قد أهلكت في دونه أمة من الأمم]

Ve kezâlik Bel'âm b. Bâ'urâ ekâbir-i 'ulemâdan idi, dîn ile dünyâyı ekl ettiğinden ona tahammül olunmadı ve Âsaf müsrifinden iken ve onun ma'siyeti cevârihte iken ona 'afv olundu. Mervîdir ki Zât-ı zü'l-celâl, Süleymân 'aleyhi's-selâma vahy edip buyurmuş ki محجة ويا ابن محجة الزاهدين "إلى كم يعصيني ابن خالتك آصف وأنا أحلم عليه مرة بعد مرة فوعزتي وجلالي لئن أخذته عصفة من عصفاتي عليه لأتركه مثله لمن معه ونكالا مرة بعد مرة فوعزتي وجلالي لئن أخذته عصفة من عصفاتي عليه لأتركه مثله لمن معه ونكالا" diyerek oğlu Âsaf ne vakte kadar bana 'ısyân ediyor ve ben ona merreten ba'de merretin hilm ederim. Benim 'izzet ve celâlim hakkı için benim 'asafâtımdan bir 'asafe onu alırsa onu ehl-i zamânına müste bırakır da ondan sonra gelenlere dahi nikâl ederim." Ve Âsaf Süleymân 'aleyhi's-selâmın huzûruna gelip dâhil oldukta Süleymân ona Allâhu ta'âlânın vahy ettiğî şeyi haber verdi ve o dahi der-'akab kumdan bir tepenin başına çıkıp başını ve ellerini semâya doğru kaldırıp dedi ki "Ey benim ilâhım ve seyyidim, sen sensin ve ben benim, sen benim üzerime tevbe etmedikçe ben nice tevbe ederim ve sen beni 'ismet etmedikçe ben nice müsta'sım olurum, sen eğer beni saklayıp 'ismet etmez isen elbette ben 'avdet ederim" diye tazarru' ve tevakku' ettikte Allâhu ta'âlâ hazretleri ona vahy edip buyurdu ki "صدقت يا آصف أنت أنت وأنا وأنا أستقبل التوبة وقد تبت عليك وأنا التواب الرحيم" "Sen ey Âsaf, sen gerçek söyleyip kendi sözünde sıdk ettin. Sen sensin ve ben benim, sen tevbeye istikbâl eyle de ben sana tevbe etmişim ki ben tevvâb ve rahîmim." İşte bu kelâm onunla ona nâzlayan ve ondan ona kaçan ve onunla ona nazar edenin kelâmıdır. Ve dahi haberde gelmiş ki Allâhu ta'âlâ bir 'abde tedârük edip ona helâke müşrif olduktan sonra erişip vahy etti ki "Çend günâh ile bana gelip müvâcehe ettin ki ben onu sana magfîret etmişim ve onun mâ-dûnu olan bir günâh ile ümem-i

sālifeden bir ümmeti helāk etmişim.”

[Fehze sene allē teālā fī ʿibāde bāltafzīl veltāxīr ʿalā mā sabbat be l-mišīte l-azlīe v-ēze l-qavv v-ordet fī l-qurʾān l-taʿraf beā sene allē fī ʿibāde l-zīn ḫlū mā qbl fī l-qurʾān šīʾ ʾlā v-ē hūdī v-nūr v-taʿraf mēn allē teālā ʾlā ḫlqē f-tāre ʾtaʿraf ʾl-ēhem bāltqdis fīqol ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ v-tāre ʾtaʿraf ʾl-ēhem b-ṣvāt ḡlālē fīqol ﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهِيمُنُ الْغَزِيرُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ﴾ v-tāre ʾtaʿraf ʾl-ēhem fī afʿālē m-ḫofē v-m-ḡvō fītlō ʿl-ēhem sstē fī ʾʿdāthē v-fī ʾnbiāthē ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادِ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ وَثُمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ﴾ ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ v-lā ʾʿdō l-qurʾān h-ēzē l-ʾqṣām l-ṭlāthe v-ē l-ʾrṣād ʾlā ʾl-ʾʿrafē zāt allē v-tqdisē ʾv ʾl-ʾʿrafē ṣvātē v-ʾsmāthē ʾv ʾl-ʾʿrafē afʿālē v-sstē mē ʿibāde]

İşte ʿibādında mesbūk olan irādet-i ezeliyyesi mücebince takdīm ve teʿhīr ve tafdīl ile cārī olan ʿādet ve sünnet-i ilāhiyye budur ve fī-mā tekad-deme ümem-i hāliyyeden olan ʿibādında cārī olan sünneti bilinmek için işbu kasas dahi Kurʾānʼda vārid olmuştur. Kurʾānʼda her ne ki var ise cümlesi Allāhʼtan kulları için bir nūr ve hüdā ve taʿrīftir. Gāhī onlara takdīs ile müteʿarrif olup der ki ¹²⁸ ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ yaʿnī “Yā Muhammed, sana Allāhu taʿālādan suāl edenlere sen de ki o Allāhu taʿālā birdir, şerīki ve nazīri yoktur. Dergāhı erbāb-ı hācāta maksaddır. Ve cümlelerin seyyidi ki büyüklük onda nihāyet bulmuştur ve dāim ve bākīdir, onun için veled yoktur ve olmadı ve olmaz ve velede ve vārise muhtāc değildir ve onun için ana ve babaları olmadı ve kimseden doğmadı ve hīç kimse ona akrān ve mūmāsıl olmadı.” Ve gāhī dahi onlara kendi celālīn sıfātı ile müteʿarref olup buyurur ki ¹²⁹ ﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهِيمُنُ الْغَزِيرُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ﴾ yaʿnī o “Allāhu taʿālā maʿbūd biʾl-haktır ülühiyyette müşārīki yoktur; mevcūd ve maʿdūmu olmuş ve olacağı bilir. Dünyāda ʿāmmeye merhamet edip [81] rızıklarını verir āhirette hāssaten müʾminlerin zünübunu magfīretle rahmet eder. O Allāhu taʿālānın maʿbūdiyyette şerīki yoktur. Bir pādīşāhtır ki hīç mülkü zāil olmaz, naks icāb eder şeyden mūnezzehtir, ʿuyūb ve halelden sālīmdir, müʾminleri ʿazābdan emīn edicidir her şey üzere rakīb ve hāfızdır, hükümünde gālībirdir, irāde ettiği şey üzere halkı cebr ve

128 “De ki: “O, Allah’tır, bir tektir.” “Allah Samed’dır. (Her şey O’na muhtaçtır, o, hiçbir şeye muhtaç değildir.)” Ondan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir).” “Hiçbir şey O’na denk ve benzer değildir.” İhlās, 112/1-4

129 “O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah’tır.” Haşr, 59/23.

hâllerini islâh eder. Kibriyâ ve ‘azamete ancak o müstehakktır. O Allâhu ta‘âlâ müşriklerin işrâklerinden münezzehtir. O Allâhu ta‘âlâ meşîeti üzere eşyâyı takdîr ve halk eder, a‘yânı izhâr ve ‘ademden vücûda getirir, mah-lûkun her birine bir sûret verip birbirinden mümtâz eder. Onun için esmâ-ı hüsnâ vardır ki şer‘ ve ‘aklda ma‘ânî-i müstahseneye delâlet eder. Semâvât ve arzdeki mahlûkât cümle Allâhu ta‘âlâyı nakâyıstan tenzîh ederler. O, mülkünde ‘azîz ve gâlibdir ve emr ve fi‘linde hakîmdir.” Rivâyet olundu ki Peygamber ‘aleyhi’s-selâm, Cibrîl ‘aleyhi’s-selâma ism-i a‘zamdan suâl ettiler “عليك بآخر سورة الحشر” dedi ya‘nî “Sûre-i Haşr’ın âhirini mülâzemet eyle.” Ve be-tekrâr suâl ettikte yine bu cevâb oldu. O âhîrinde tefsîrleri mezkûr olan işbu üç âyetlerdir. Ve gâhî kullarına ef‘âl-i mahûfe vü mercü-vveleri zikriyle müte‘arrif olup onların üzerlerine onun a‘dâ ve enbiyâsında olan sünnetleri ahbârını tilâvet edip buyurur ki ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ إِذْ أَبَدَتْ﴾¹³⁰ ya‘nî “Yâ Muhammed, sana haber verilmedi mi ki Rabbin ‘azze şânuhu, İrem b. ‘Âd’a nice ıkâb etti.” O ehl-i İrem tûl-i kadd ve binâ-yı refî‘a sâhibi idi ki onlar mislli kadd ü kâmet ve binâ-yı refî‘a hîç şehirlerde halk olunmamıştı. ‘Âd, ‘Avs’ın oğlu ve ‘Avs, İrem’in ve İrem, Sâm’ın ve Sâm, Nûh ‘aleyhi’s-selâmın oğludur. Bu İrem onların ecdâd ismi ola yâhûd şehirlerinin ismi vaz‘ olunmuş ola. Onun kıssası bu vechle menkûldür ki ‘Âd’ın iki oğlu olup birine Şeddâd birine Şedîd deniyordu. Şedîd fevt olup Şeddâd pâdişâh olmakla dokuz yüz sene mu‘ammer oldu. Bir vakte cennetin vasfını işitmekle ben dahi onun mislini yaparım diye ‘Aden sahrâsında üç yüz yılda bir binâ yaptı ki köşkleri altın ve gümüş ve kapıları envâ‘-ı yâkût ve elmâstan ve asnâf-ı meyve ağaçları ve nehrlerle tezyîn ve tekmiil edip vüzerâ ve ümerâ ve etbâ‘ ve ensâbıyla ona ‘âzim oldular. Vusûle bir gün ve bir gecelik mesâfe kaldıkta gökte bir sayha gelip def‘aten cümlesi helâk oldular, o cennetleri bi-emrillâh külliyyen halkın gözünden gâyib oldu. Ve mervîdir ki ‘Abdullâh b. Kulâbe nâm kimse o mahallerde devesini zâyi‘ edip ararken sahrâ-yı ‘Aden’de bir şehir gördü, devesinden bir haber alayım diye şehre teveccüh ettikte beyâbân bir mahall, kimseyi görmeyip o şehre duhûl o altın ve gümüş ve cevâhirlerden mütehayyiren birer mikdâr şey ahzıyla seyr ve temâşâdan sonra ‘avdet eyledi. Bunun haberi Şâm’da Mu‘âviye radyallâhu ‘anha vâsıl olup ‘Abdullâh’ı ihzâr ve suâl ve cevâbdan sonra Mu‘âviye, Ka‘bu’l-Ahbâr’ı çağırıp “Böyle bir şey mesmû‘un mu?” diye istifsâr ettikte, “Belî, o bir şehirdir ki Hakk ta‘âlâ

130 “(Ey Muhammed!) Rabbinin, (Hüd’un kavmi) Ad’a, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e, vadide kayaları oyan (Salih’in kavmi) Semûd’a, kazıklar sahibi Fira-vun’a ne yaptığını görmedin mi?” Fecr, 89/6-10.

﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادِ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ﴾ Kur'ân-ı kerîmde buyurduğu budur. Onu Şeddâd binâ eylemiştir ve bi-emrillâh çeşm-i merdümde gâyibdir. Ve okumuşum ki senin vaktinde o şehre bir kasîrî'l-kâme, kırmızı yüzlü, sarı gözlü, yüzünde ve gerdânında birer ben var bir adam deve talebiyle girecektir ve yine gâyib olacaktır” diye haber verdi. İbn Kulâbe’yi getirdiler, görünce Ka’b “Vallâhi budur!” dedi. Ve dahi tebâreke ve ta’âlâ buyurdu ki ﴿أَلَمْ تَرَ﴾¹³¹ ya’nî “Yâ Muhammed, Rabbin celle şânuhunun ashâb-ı file işlediğini tevâtüren ahbâr ile işitmedin mi? Onların Ka’be’yi tahrîb kasdında olan mekr ve hîlelerini ibtâl edip üzerlerine gürûh-ı ebâbîl kuşu göndermedi mi ki o kuşların her biri çamurdan yapıp âteşte pişmiş taş atarlardı. Allâhu ta’âlâ onları güve yemiş ot yaprağı gibi nâbûd eyledi.” Ve bunun kıssa-i mufasssalası mezkûr ve meşhûr olduğundan bir dahi burada serd ve ityânına hâcet görülmedi. Mâ-hasal Kur’ân-ı ‘azîmü’ş-şân işbu aksâm-ı selâseyi ta’addî ve tecâvüz etmez ki zât-ı kibriyânın ma’rifet ve takdîsi ve onun sıfât ve esmâsının ma’rifeti ve ‘ibâdıyla olan ef’âl ve ‘âdet ve sünneti beyânı aksâmıdır ki işbu aksâma delâlet ve ma’rifetlerine işâret eyler demektir.

[ولما اشتملت سورة الإخلاص على أحد هذه الأقسام الثلاثة وهو التقديس وازنها رسول الله صلى الله عليه وسلم بثلاث القرآن فقال “من قرأ سورة الإخلاص فقد قرأ ثلث القرآن” لأن منتهى التقديس أن يكون واحداً في ثلاثة أمور لا يكون حاصلاً منه من هو نظيره وشبهه ودل عليه قوله ﴿وَلَمْ يُولَدْ﴾ ولا يكون حاصلاً ممن هو نظيره وشبهه ودل عليه قوله ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ ولا يكون في درجته وإن لم يكن أصلاً له ولا فرعاً من هو مثله ودل عليه قوله ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ ويجمع جميع ذلك قوله تعالى قل هو الله أحد وجملته تفصيل قول لا إله إلا الله فهذه أسرار القرآن ولا تنهاى أمثال هذه الأسرار في القرآن ولا رطب ولا يابس إلا في كتاب مبين]

Ve sûre-i İhlâs işbu aksâm-ı selâsenin bir kısmına şâmil olunca ki takdîstir, ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz onu sülûs-i Kur’ân’a müvâzene edip buyurmuş ki¹³³ “Kim ki sûre-i İhlâs’ı okursa sülûs-i Kur’ân’ı okumuş olur”, çünkü müntehâ-yı takdîs odur ki üç emrde yalnızlı bir ferd-i vâhid olmaktır ki onun şebîh ve

131 “(Ey Muhammed!) Rabbinin, (Hüd’un kavmi) Ad’a, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e, vadide kayaları oyan (Salih’in kavmi) Semûd’a, kazıklar sahibi Fira-vun’a ne yaptığını görmedin mi?” Fecr, 89/6-10.

132 “Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?” Fil, 105/1.

133 el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdisi İhyâ, 5/2363.

nazîri olarak bir zât ondan hâsıl olmaya ve buna ¹³⁴﴿وَلَمْ يُولَدْ﴾ nass-ı celîli delîl etmiştir ve onun derecesinde velev ki onun aslı ve fer'i olmaz, onun misli bir zât olmaya ve buna ¹³⁵﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ delâlet eylemiştir ve bunun cem'i'si ¹³⁶﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ kelimesini cem' eder ve cümlesi “lâ ilâhe illallah” kelimesinin tafsîlidir. İşte Kur'ân'ın esrârı bunlardır ve Kur'ân'da bu esrârın emsâli mütenâhî olmaz, vücûdda bir huşk ve ter yoktur ki kitâb-ı mübîn'de yoktur ya'ni her ne ki var ise kâffesi onda mezkûrdur, ne bir yaş ve ne de bir kuru vardır ki Kur'ân-ı kerîm ve kitâb-ı mübîn ona muhîr ve şâmil değildir.

[ولذلك قال ابن مسعود رضي الله عنه نوروا القرآن والتمسوا غرائبه ففيه علم الأولين والآخرين وهو كما قال ولا يعرفه إلا من طال في آحاد [82] كلماته فكره وصفا له فهمه حتى تشهد له كل كلمة منه بأنه كلام جبار قاهر مليك قادر وأنه خارج عن حد استطاعة البشر وأكثر أسرار القرآن معبأة في طي القصص والأخبار فكن حريصاً على استنباطها ليكشف لك فيه من العجائب ما تستحقق معه العلوم المزخرفة الخارجة عنه فهذا ما أردنا ذكره من معنى الأنس والانبساط الذي هو ثمرته وبيان تفاوت عباد الله فيه والله سبحانه وتعالى اعلم]

Ve onun için ‘Abdullâh b. Mes‘ûd ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Kur’ân-ı ‘azîmü’ş-şânın ‘ilmi üzerine bahs edip onun garâibini iltimâs ediniz de zîrâ onda evvelîn ve âhirînin ‘ilmi vardır.” Ve fi’l-vâki‘ onun dediği gibidir ve onun âhâd-ı kelimâtında fikri uzanmayan ve fehmi ona sâfî olmayan kimse onu bilemez ve çün sâfî bir fehmi ile onu tedebbür edip de her bir sözünde onun iftikârı uzar, lâ-mahâle onun her bir kelimesi ona şehâdet eder ki kendisi bir cebbâr-ı kâhîr ve melîk-i kâdirin kelâmıdır ki kudret ve istitâ‘at-i beşerin haddinden hâricdir. Ve esrâr-ı Kur’âniyye’nin çoğu kasas ve ahbâr-ın tayyında ta‘biye buyurulmuştur, sen hemân onun istinbâtına harîs ol da tâ ki sana ‘acâyibinden birtakım ma‘ânî münkeşif ola ki sen onunla ondan hâric olan ‘ulûm-ı müzahrefeyi istihkâr edersin. İşte üns-i ilâhî ve ondan müsmir olan inbisât semeresinin zikrinden ve onda olan ‘ibâdın tefâvütü beyânından onun serd ve îrâdını murâd ettiğimiz şey budur ve Hakk subhâ-nehu ve ta‘âlâ hakîkatine a‘lemdir.

134 “Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir).” İhlâs, 112/3.

135 “Hiçbir şey O’na denk ve benzer değildir.” İhlâs, 112/4.

136 “De ki: “O, Allah’tır, bir tektir.” İhlâs, 112/1.

el-Kavlü Fî Ma'na'r-Rızâ Bi-Kazâillâhi Ta'âlâ Ve Hakîkatihî Ve Mâ Vüride Fî Fazîletihî

[القول في معنى الرضا بقضاء الله تعالى وحقيقته وما ورد في فضيلته]

[اعلم أن الرضا ثمرة من أثمار المحبة وهو من أعلى مقامات المقربين وحقيقته غامضة على الأكثرين وما يدخل عليه من التشابه والإيهام غير منكشف إلا لمن علمه الله تعالى التأويل وفهمه وفقهه في الدين فقد أنكر منكرون تصور الرضا بما يخالف الهوى ثم قالوا إن أمكن الرضا بكل شيء لأنه فعل الله فينبغي أن يرضى بالكفر والمعاصي وانخدع بذلك قوم فرأوا الرضا الفجور والفسوق وترك الاعتراض والإنكار من باب التسليم لقضاء الله تعالى ولو انكشفت هذه الأسرار لمن اقتصر على سماع ظواهر الشرع لما دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم لابن عباس حيث قال "اللهم فقهه في الدين وعلمه التأويل" فلنبداً ببيان فضيلة الرضا ثم بحكايات أحوال الراضين ثم نذكر حقيقة الرضا وكيفية تصوره فيما يخالف الهوى ثم نذكر ما يظن أنه من تمام الرضا وليس منه كترك الدعاء والسكوت على المعاصي]

Ve kazâ-yı ilâhîye rızânın ma'nâsıyla hakikat-i rızâ ve hoşnûdîde ve rızânın fezâilinde vârid olan edillenin tibyânında olan kavl ise o dahi işbu fasldır. Şöylece sen bil ve âgâh ol ki rızâ ve hoşnûdî dahi esmâr-ı muhabbetten bir semeredir ve makâm-ı rızâ zümre-i mukarrebînin makâmları a'lâsındandır velâkin ekser-i dânişverân üzerine hakikatî gâmız ve nihândır, zîrâ ona ihâm ve teşâbühten dâhil olan umûr ancak lutf u kerem-i Bârî ile te'vîlin 'ilmini bilir ve dînde mütefakkıh olup tefsîri fehmi etmiş olan 'ârif münkeşif olur, zîrâ hevâya muhâlif olan nesneye husûl-i hoşnûdî ve rızânın tasavvurunu ba'zı münkirler inkâr edip demişler ki "Eğer her bir şeye rızânın tasavvur ve imkânı olmuş olsa, çünkü fi'l-i ilâhîdir, küfr ve me'âsiye dahi rāzî olmak lâzım gelirdi!" Hattâ bununla bir kavm aldanıp münhadî olmuş ki fîsk ve fücûra rāzî olmak ve itirâz ve inkârı terk etmek, kazâ-yı ilâhîye teslim etmek bâbindan görmüşler ma'a-ennahu bunda pek çok galat ve hatâ etmişler. Ve zavâhir-i şer'in semâ'ı üzerine muktasır bulunan kesâna işbu esrâr münkeşif olmuş olsaydı 'aleyhi efdalü't-tahiyye ve's-selâm efendimiz, 'Abdullâh b. 'Abbâs 'aleyhi'r-rıdvâna "اللهم فقهه في الدين وعلمه التأويل" "Onu dînde fakîh edip te'vîli ona ta'lîm eyle" demezdi. Kaldı ki biz fazîlet-i rızâ ve hoşnûdîden başlayalım sonra ahvâl-i rāzîn hikâyeleri îrâd edelim de ba'dehu hakikat-i rızâ ve muhâlif-i hevâya keyfiyyet tasavvurunu zikr edip sonra tamâm-ı rızâdan zann olunup, hâlbuki ondan olmadığı ki terk-i du'â ve me'âsiye sükût etmek gibi ahvâlî dahi şerh ve tavzîh edelim.

Beyānu Fazîleti'r-Rizā

[بيان فضيلة الرضا]

[أما من الآيات فقوله تعالى ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾ وقد قال تعالى ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾ ومنتهى الإحسان رضا الله عن عبده وهو ثواب رضا العبد عن الله تعالى وقال تعالى ﴿وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾ فقد رفع الله الرضا فوق جنات عدن كما رفع ذكره فوق الصلاة حيث قال ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ﴾ فكما أن مشاهدة المذكور في الصلاة أكبر من الصلاة فرضوان رب الجنة أعلى من الجنة بل هو غاية مطلب سكان الجنان وفي الحديث ”إن الله تعالى يتجلى للمؤمنين فيقول سلوني فيقولون رضاك“ فسؤالهم الرضا بعد النظر نهاية التفضيل وأما رضا العبد فسنذكر حقيقته]

Ve fazîlet-i rızânın beyânı ise o dahi işbu mebhaştır. Şöyle ki rızânın fezâilinde vârid olan âyât-ı Kur'âniyye ise ez-cümle tebâreke ve ta'âlânın ¹³⁷﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾ kavlı-i celîlidir ya'nî “Onlardan tâ'atlerini kabûlüyle Allâhu ta'âlâ rāzî oldu ve onlar dahi Allâhu ta'âlâdan rāzî oldular.” Ve dahi buyurmuş ki ¹³⁸﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾ ya'nî “İhsânın cezâsı ihsândan gayrı dîğeri bir şey var mıdır?” Ve ihsânın müntehâsı ancak Allâhu ta'âlânın kavlından rāzî olmasıdır ve o dahi Allâhu ta'âlâdan ‘abdin rızasının sevabıdır. Ve dahi buyurmuş ki ﴿وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ﴾ ¹³⁹ya'nî “[83] وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ” “Cennât-ı ‘adnde güzel mahall ve meskenler ve dahi bunlardan büyük kendinin rızâ ve hoşnûdluğunu va'd eyledi.” İşte bu hoşnûdlik ni‘meti bir fevz-i ‘azîmdir “ki onun yanında ni‘am-ı dünyâ ahkar ve belki na‘îm-i cennet dahi muhtasardır. Denildi ki “‘adn” cennetinde bir ‘azîm şehir yâ kasırdır, menba‘-ı ayn-ı tesnîmdir, mesken-i enbiyâ vü siddîkîndir. Ve “hoşnûdlik” ta‘bîri haberde böyle vâridir ki Hakk ta'âlâ ehl-i cennete “Ni‘am-ı cennetten rāzî ve hoşnûd musunuz?” diye suâl buyura, onlar “belâ” cevâblarında, Hakk celle ve ‘alâ: “Bundan ekber ni‘metim size rızâmı verdim ba‘de-hâzâ gazabım olmaz” buyura. İşte Hakk subhânehu ve ta'âlâ onun zikri namâz üzerine ref‘ ettiği gibi kendi rızasını cennât-ı ‘adn üzerine ref‘ etmiştir, çünkü الْفَحْشَاءِ تَنْهَى عَنِ الصَّلَاةِ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ

137 “Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte bu mükafat Rablerine derin saygı duyanlara mahsustur.” Beyyine, 98/8.

138 “İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.” Rahmân, 55/60.

139 “Allah, Adn cennetlerinde çok güzel köşkler vadetti. Allah’ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür.” Tevbe, 9/72.

ya'ni "Namâz kılmak, fahşâ ve münkerden nehy eder ve Allâhu ta'âlânın zikri ondan daha ziyâde büyüktür" buyurmuş, nitekim namâzda mezkûr olanın müşâhedesi namâz kılmaktan ekber oldu. İşte sâhib-i cennetin rızâsı dahi cennetten a'ladır, belki sekene-i cennetin gâye-i matlûblarıdır. Ve hadîs-i şerifte gelmiş ki يتجلى "إن الله تعالى يتجلى" "Tahkîkan Hakk subhânehu ve ta'âlâ hazretleri mü'minlere tecellî eder, buyurur ki يا'ni benden dileyiniz ve onlar dahi sizin rızânı isteriz." İşte nazardan sonra rızâ dilemeleri tafdîlin nihâyetidir ve 'abdın rızâsı ise onun hakikatini ba'dehu zikr edeceğiz.

[وأما رضوان الله تعالى عن العبد فهو بمعنى آخر يقرب مما ذكرناه في حب الله للعبد ولا يجوز أن يكشف عن حقيقته إذ تقتصر أفهام الخلق عن دركه ومن يقوى عليه فيستقل بإدراكه من نفسه وعلى الجملة فلا رتبة فوق النظر إليه وإنما سألوه الرضا لأنه سبب دوام النظر فكأنهم رأوه غاية الغايات وأقصى الأماني لما ظفروا بنعيم النظر فلما أمروا بالسؤال لم يسألوا إلا دوامه وعلموا أن الرضا هو سبب دوام رفع الحجاب وقال الله تعالى ﴿وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ﴾ قال بعض المفسرين يأتي أهل الجنة في وقت المزيد ثلاث تحف من عند رب العالمين أحداها هدية من عند الله تعالى ليس عندهم في الجنان مثلها فذلك قوله تعالى ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ والثانية السلام عليهم من ربهم فزيد ذلك على الهدية فضلاً وهو قوله تعالى ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبِّ رَحِيمٍ﴾ والثالثة يقول الله تعالى إني عنكم راض فيكون ذلك أفضل من الهدية والتسليم فذلك قوله تعالى ﴿وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾ أي من النعيم الذي هم فيه فهذا فضل رضا الله تعالى وهو ثمرة رضا العبد]

Ve Allâhu ta'âlânın 'abdden rıdvânı ise diğer bir ma'nâ iledir, Allâhu ta'âlânın hubbunda zikr ettiğimiz ma'nâyâ karîbdır ki onun hakikatinden keşf etmek câiz olmaz, çünkü onun idrâkinden halkın efhâmı kâsır olur. Ve o ki onun idrâkine kuvvetlenir, kendi nefsinden idrâkine müstakill olur da ta'al-lüme müftekir olmaz. Ve 'ale'l-cümle onun zâbitası odur ki vech-i Cenâb-ı Bârî'ye nazar etmek rütbesinin fevkinde bir rütbe olmaz. Ve ehl-i nazar rızâ istemeleri ancak rızâsı devâm-ı nazara sebep olduğu haysiyetiyledir, sanki onu gâye-i âyât ve aksâ-yı emânî gördüklerinden ve na'im-i nazara zafer-yâb olduktan sonra dilemeye me'mûr oldular, artık onun devâmından gayrı diğer bir şey dilemediler, çünkü bilmişler ki rızâ ref'-i hicâbın devâmına sebebedir. Ve tebâreke ve ta'âlânın ¹⁴¹ ﴿وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ﴾ buyurmaları tefsirinde ba'zu'l-mufes-sirîn demiş ki mezîd vaktinde cennet ahâlîsine Hakk celle ve 'alâdan üç tuh-

140 "Namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı biliyor." Ankebût, 29/45.

141 "Katımızda daha fazlası da vardır." Kâf, 50/35.

fe-i bî-‘adîl hediye gelir ki birisi Allâhu ta‘âlânın ‘indinden o bir hediyedir ki onların yanında cennette onun bir misli yoktur ve Hakk ‘azze ve celle hazretlerinin ¹⁴² ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ buyurduğu ‘atiyye-i bî-misl ve bî-nazîrdır ve ikincisi Rabbleri tebâreke ve ta‘âlâdan onlara şeref-sâdir olacak selâm-ı sāmîdir ki onun fazlı hediye-i mezkûrenin fazlından daha ziyâdedir ki Cenâb-ı Mütē‘âl’in ¹⁴³ ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبِّ رَحِيمٍ﴾ buyurduğu selâmdır ve üçüncüsü Allâhu ta‘âlâ onlara “إني عنكم راضٍ” ya‘nî “Ben sizden rāzîyim” diye rızasının ihsânıdır ve bu tuhfe-i rızâ tuhfe-i hediye ve selâmdan daha ziyâde efdal olur ki tebâreke ve ta‘âlânın ve اللّٰهِ ﴿وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ﴾ ¹⁴⁴ buyurduğu kelâmın misdākıdır ve bu rıdvân onlar mazhar oldukları cemî‘-i na‘îmden ekberdir. İşte Allâhu ta‘âlânın fazl-ı rızâsı budur ve bu rızâ-yı ilâhî ancak rızâ-yı ‘abdin semeresidir.

[وَأَمَّا مِنَ الْأَخْبَارِ فَقَدْ رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَ طَائِفَةً مِنْ أَصْحَابِهِ “مَا أَنْتُمْ” فَقَالُوا مُؤْمِنُونَ فَقَالَ “مَا عَلَامَةُ إِيْمَانِكُمْ” فَقَالُوا نَصَبْنَا عَلَى الْبَلَاءِ وَنَشَكَرْنَا عِنْدَ الرِّخَاءِ وَنَرْضَى بِمَوَاقِعِ الْقَضَاءِ فَقَالَ “مُؤْمِنُونَ وَرَبُّ الْكَعْبَةِ” وَفِي خَبَرٍ آخَرَ أَنَّهُ قَالَ “حُكَمَاءُ عُلَمَاءُ كَادُوا مِنْ فَقْهِهِمْ أَنْ يَكُونُوا أَنْبِيَاءُ” وَفِي الْخَبَرِ “طُوبَى لِمَنْ هَدَى لِلْإِسْلَامِ وَكَانَ رِزْقُهُ كَفَافاً وَرَضِيَ بِهِ” وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ “مَنْ رَضِيَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى بِالْقَلِيلِ مِنَ الرِّزْقِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْهُ بِالْقَلِيلِ مِنَ الْعَمَلِ” وَقَالَ أَيْضاً “إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ تَعَالَى عَبْدًا ابْتَلَاهُ فَإِنْ صَبَرَ اجْتَبَاهُ فَإِنْ رَضِيَ اصْطَفَاهُ” وَقَالَ أَيْضاً إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أَتَيْتُ اللَّهَ تَعَالَى لَطَائِفَةً مِنْ أُمَّتِي أَجْنَحَةً فَيَطِيرُونَ مِنْ قُبُورِهِمْ إِلَى الْجَنَّةِ يَسْرَحُونَ فِيهَا وَيَتَنَعَّمُونَ فِيهَا كَيْفَ شَاءُوا فَتَقُولُ لَهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَلْ رَأَيْتَ الْحِسَابَ فَيَقُولُونَ مَا رَأَيْنَا حِسَاباً فَتَقُولُ لَهُمْ هَلْ جِزْتُمُ الصَّرَاطَ فَيَقُولُونَ مَا رَأَيْنَا صِرَاطاً فَتَقُولُ لَهُمْ هَلْ رَأَيْتُمْ جَهَنَّمَ فَيَقُولُونَ مَا رَأَيْنَا شَيْئاً فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ مِنْ أُمَّةٍ مِنْ أَنْتُمْ فَيَقُولُونَ مِنْ أُمَّةٍ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَقُولُ نَشْدُنَاكَ اللَّهُ حَدَّثَنَا مَا كَانَتْ أَعْمَالُكُمْ فِي الدُّنْيَا فَيَقُولُونَ خَصَلْتَنَا كَانَتْ فِينَا فَبَلَّغْنَا هَذِهِ الْمَنْزِلَةَ بِفَضْلِ رَحْمَةِ اللَّهِ فَيَقُولُونَ وَمَاهُمَا فَيَقُولُونَ كُنَّا إِذَا خَلَوْنَا نَسْتَحْيِي أَنْ نَعْصِيَهُ وَنَرْضَى بِالْيَسِيرِ مِمَّا قَسَمَ لَنَا فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ يَحِقُّ لَكُمْ هَذَا]

Ve ahhbârdan vârid olan edille ise ez-cümle ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimiz üzerine mervî olan işbu ehâdîs-i şerîfedir ki bir gün efendimiz ashâbından bir tâifeden sormuş ki “ما أنتم” ve onlar “Mü’minleriz” diye cevâb verdiklerinde, efendimiz “ما علامة إيمانكم” ya‘nî “Sizin îmânınızın ‘alâmeti nedir?” diye suâl ve istintāk ve onlar dahi “Belâ üzerine sabr ederiz ve rehâ ‘indinde şûkr ederiz ve mevâki‘-i kazâya rāzî oluruz” diye sözleri ifsâh ve îzâhlarında efendimiz [84] “مؤمنون ورب الكعبة” ya‘nî “Rabb-i

142 “Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez.” Secde, 32/17.

143 “Çok merhametli olan Rab’den bir söz olarak (kendilerine) “Selam” (vardır).” Yâsîn, 36/58.

144 “Allah’ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür.” Tevbe, 9/72.

Ka'be hakkı için mü'minler" buyurmuştur. Ve diğer bir haberde rivâyet olunmuş ki "حکماء علماء کادوا من فقہم أن يكونوا أنبياء" ya'nî "Hukemâ ve 'ulemâ ve kendi fıkıhlarından peygamberân olmaya mütekârib olmuşlar" diye tah-sîn buyurulmuştur. Ve dahi haberde gelmiş ki طوبى لمن هدى للإسلام وكان رزقه "طوبى لمن هدى للإسلام وكان رزقه" "O kimseye tûbâ olsun ki İslâm'a hidâyet olunmuş ve onun rızkı kefâf olup da kendisi onunla rāzî ola." Ve dahi 'aleyhi's-salātu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "من رضي من الله تعالى" "Kim ki Allāhu ta'ālādan rızk-ı kalîl ile rāzî olur, Allāhu ta'ālā dahi ondan 'amel-i kalîl ile rāzî olur." Ve dahi buyurmuş ki "إذا أحب الله تعالى عبداً ابتلاه فإن صبر اجتبه فإن رضي اصطفاه" ki hülâsa-i mantûk-ı şerîfî: "Cenâb-ı Hallâk-ı müte'âl bir kulunu severse onu ibtilâ eder ve sabr ederse onu muhabbetine intihâb eder ve rāzî olursa onun kurbüne istifâ eder." Ve dahi buyurmu ki "إذا كان يوم القيامة أنبت الله تعالى لطائفه" "Kim ki hülâsa-i mefhûm-ı münîfî: "Kıyâmet günü olunca benim ümmetimden bir tâife için Allāhu ta'ālā kanatları inbât eder de onunla mezârlarından cennetlere uçarlar ve cennette gezip onda istedikleri gibi mütena'im olurlar ve melâike-i kirâm onlara "Hesâbı gördünüz mü?" diye suâl ve onlar "Yok, biz bir hesâb görmedik" diye cevâb i'tâlarında melâike: "Siz sırâtta geçtiniz mi?" diye bir dahi suâl ve onlar "Biz sırâtı görmedik" diye ihbâr ve melâike: "Siz cehennemi gördüğünüz mü?" diye bir dahi istihbâr ve onlar "Biz bir şey görmedik" diye beyân ettiklerinde, melâike: "Siz kimin ümmetindensiniz?" diye istifsâr ve onlar "Biz Hazret-i Muhammed 'aleyhi's-salātu ve's-selâm ümmetindeniz" diye i'lâm ve melâike: "Biz sizi Allāhu ta'ālā ile kasem verdirerek sorarız ki sizin dünyâda olan 'ameliniz ne idi, bize bildirip söyleyiniz" diye istifhâm etmeleriyle onlar "Biz de iki haslet var idi, Allāhu ta'ālânın rahmeti fazlıyla işbu menzileye onlarla varıp bâlig olduk" diye tahdîs ve melâike: "O hasletler ne idi?" diye istikşâf ettiklerinde, onlar "Biz tenhâ kalıp halktan hâlî olduğumuz vakte ona 'isyân etmekten utanıp hayâ ederdik ve bize kısmet ettiği rızk-ı yesîr ü kalîle rāzî olurduk" diye hasbihâl edince melâike-i kirâm: "Size bu hakk olur ve sezâdır" diye hatm-i kelâm ederler.

[وقال صلى الله عليه وسلم "يا معشر الفقراء أعطوا الله الرضا من قلوبكم تظفروا بثواب فقركم وإلا فلا" وفي أخبار موسى عليه السلام إن بني إسرائيل قالوا له سل لنا ربك أمراً إذا نحن فعلناه يرضى به عنا فقال موسى عليه السلام إلهي قد سمعت ما قالوا فقال "يا موسى قل لهم يرضون عني حتى أَرْضَى" عنهم ويشهد لهذا ما روي عن نبينا صلى الله عليه وسلم أنه قال "من أحب أن يعلم ماله عند الله عز وجل فلينظر ما لله عز وجل عنده فإن الله تبارك وتعالى ينزل العبد منه حيث أنزله العبد من نفسه"]

te tebâreke ve ta'âlâ "فإن رضي في رضاك بقضائي" ya'nî "Benim rızâm ancak benim kazâma olan senin rızân iledir" buyurmuş ki benim her bir kazâma senin rāzî olmaklığındadır diye tavzîh buyurmuştur. Ve dahi Mūsâ 'aleyhi's-selâmın münâcâtında: "Ey benim Rabbim, senin hangi halkın sana daha ziyâde sevgilidir?" diye suâl vâki' oldukta, Hakk ta'âlâ hazretleri "من" "O ki onun sevgilisini ben aldığım vakte benimle kendisi müsâleme eder de kederlenmez buyurmuş." Ve dahi: "Senin halkından hangi mahlûk üzerine sen sâhîb ve gazablısın?" dedikte, Hakk ta'âlâ: "O ki beni [75] bir emrde istihâre eder de sonra ben ona kazâ ettiğim vakte benim kazâma sâhîb olur."

[وقد روي ما هو أشد من ذلك وهو أن الله تعالى قال "أنا الله لا إله إلا أنا من لم يصبر على بلائي ولم يشكر نعمائي ولم يرض بقضائي فليخذ رباً سوائى" ومثله في الشدة قوله تعالى فيما أخبر عنه نبينا صلى الله عليه وسلم أنه قال قال الله تعالى "قدرت المقادير ودبرت التدبير وأحكم الصنع فمن رضي فله الرضا مني حتى يلقاني ومن سخط فله السخط مني حتى يلقاني" وفي الخبر المشهور يقول الله تعالى "خلقت الخير والشر فطوبى لمن خلقت له للخير وأجريت الخير على يديه وويل لمن قال لم وكيف"]

Ve bundan meâli daha ziyâde eşher bir hadîs dahi rivâyet olunmuş, şöyle ki Hakk celle ve 'alâ hazretleri buyurmuş ki benim her bir kazâma senin rāzî olmaklığındadır diye tavzîh buyurmuştur. Ve dahi Mūsâ 'aleyhi's-selâmın münâcâtında: "Ey benim Rabbim, senin hangi halkın sana daha ziyâde sevgilidir?" diye suâl vâki' oldukta, Hakk ta'âlâ hazretleri "من" "O ki onun sevgilisini ben aldığım vakte benimle kendisi müsâleme eder de kederlenmez buyurmuş." Ve dahi: "Senin halkından hangi mahlûk üzerine sen sâhîb ve gazablısın?" dedikte, Hakk ta'âlâ: "O ki beni [75] bir emrde istihâre eder de sonra ben ona kazâ ettiğim vakte benim kazâma sâhîb olur."

"أنا الله لا إله إلا أنا من لم يصبر على بلائي ولم يشكر نعمائي ولم يرض بقضائي فليخذ رباً سوائى" ki hülâsa-i fehvâ-yı şerîfi: "Ben o ma'bûdum ki benden gayrı dîğer bir ma'bûd yoktur. O ki benim belvâm üzerine sabr etmez ve benim ni'metlerime şûkr etmez ve benim hükm ve kazâma rāzî olmaz, hemân benden gayrı dîğer bir rabb ittihâz etsin." Ve dahi şiddette onun misli o hadîstir ki Nebî-i zî-şânımızın ondan haber verip buyurmuş ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ emr ü fermân etmiş ki "قدرت المقادير ودبرت التدبير وأحكم الصنع فمن رضي فله الرضا مني حتى يلقاني ومن سخط فله السخط مني حتى يلقاني" "Ben mekādîri takdir ettim ve tedābiri tedbîr eyledim ve sun'ı dahi ihkām eyledim, kaldı ki o ki rāzî olur, beni görünceye dek benden dahi ona rızâ vardır ve o ki sehat eder, beni görünceye dek benden ona sehat vardır." Ve dahi haber-i meşhûrda vârid olmuş ki Allāhu ta'âlâ buyurur ki "خلقت الخير والشر فطوبى لمن خلقت له للخير وأجريت الخير على يديه وويل لمن قال لم وكيف" "Ben hayr ve şerri halk ettim. Ve o kimseye tûbâ olsun ki ben onu hayra yarattım da onun elleri üzerine hayrı icrâ ettim! Ve yazık ve veyl o kimseyedir ki onu şerre yarattım ve onun elleri üzerine şerri icrâ eyledim! Ve veyl ba'de veyl o kimseyedir ki niçin ve nice dedi!"

[وفي الأخبار السالفة أن نبياً من الأنبياء شكاً إلى الله عز وجل الجوع والفقر والقمل عشر سنين فما أجيب إلى ما أراد ثم أوحى الله تعالى إليه ”كم تشكو هكذا كان بدؤك عندي في أم الكتاب قبل أن أخلق السموات والأرض وهكذا سبق لك مني وهكذا قضيت عليك قبل أن أخلق الدنيا أفتريد أن أعيد خلق الدنيا من أجلك أم تريد أن أبدل ما قدرته عليك فيكون ما تحب فوق ما أحب ويكون ما تريد فوق ما أريد وعزتي وجلالي لئن تلجلج هذا في صدرك مرة أخرى لأمحونك من ديوان النبوة“]

Ve dahi ahhbār-ı sālîfede gelmiş ki enbiyâdan bir nebî, Zât-ı zü'l-celâl hazretlerine on sene fakr ve bit ve açlığın elemi ni şekvâ etmiş de onun istediğine du‘âsı icâbet olunmamış sonra Allâhu ta‘âlâ ona vahy edip buyurmuş ki ”كم تشكو هكذا كان بدؤك عندي في أم الكتاب قبل أن أخلق السموات والأرض وهكذا سبق لك مني وهكذا قضيت عليك قبل أن أخلق الدنيا أفتريد أن أعيد خلق الدنيا من أجلك أم تريد أن أبدل ما قدرته عليك فيكون ما تحب فوق ما أحب ويكون ما تريد فوق ما أريد وعزتي وجلالي يا’nî “Sen kaç kerre şekvâ edeceksin? Levh-i mahfûz ve ümmü’l-kitâbda semâvât ve arzı halk etmezden akdem senin bed’in benim yanımda böylece idi ve benden sana böylece sebkât etmiştir ve senin üzerine dünyâyı yaratmazdan akdem ben böylece kazâ etmişim, imdî senin için dünyânın halkını i‘âde etmekliğim mi istersin? Yoksa ben senin üzerine takdîr ettiğim nesnenin tebdîl etmekliğimi mi istersin tâ ki senin sevdiğin şey benim sevdiğim şeyin üstünde ola da senin istediğin şey benim istediğim şeyin fevkinde ola. Benim ‘izzet ve celâlim hakkı için bir dahi işbu şey senin sadrında teleclüc edip deprenir ise elbette ben dîvân-ı enbiyâdan senin nâminı mahv ederim!”

[وروي أن آدم عليه السلام كان بعض أولاده الصغار يصعدون على بدنه وينزلون يجعل أحدهم رجله على أضلاع كهيئة الدرج فيصعد إلى رأسه من ينزل على أضلاعه كذلك وهو مطرق إلى الأرض لا ينطق ولا يرفع رأسه فقال له بعض ولده يا أبت أما ترى ما يصنع هذا بك لو نهيته عن هذا فقال يا بني إني رأيت ما لم تتروا وعلمت ما لم تعلموا إني تحركت حركة واحدة فأهبطت من دار الكرامة إلى دار الهوان ومن دار النعيم إلى دار الشقاء فأخاف أن أتحرك أخرى فيصيبني ما لا أعلم]

Ve dahi rivâyet olunmuş ki Âdem ‘aleyhi’s-selâm babamızın ba‘zı evlâd-ı sığârı onun bedeni üzerine çıkıp oynardı, onların biri kendi ayağını onun kaburga kemikleri üzerine merdiven hey’eti üzere kılıp başına çıkar-
dı sonra böylece olarak adlâ‘ı üzerine nüzûl ederdi o hâl ile ki Âdem ‘aleyhi’s-selâm nutk etmez, hemân zemîne gözlerini saklatıp bakar ve bir şey söylemez de kendi başını kaldırmaz ve onun ba‘zı evlâdı ona: “Ey peder, sen görmez misin ki bu sabî sana ne yapar? Sen bundan onu nehy etmiş

”يا بني إني رأيت ما لم تروا وعلمت ما لم تعلموا إني dedikte Ādem dahi تحركت حركة واحدة فأهبطت من دار الكرامة إلى دار الهوان ومن دار النعيم إلى دار الشقاء فأخاف “buyurdu ya’nī “Oğul, ben sizin görmediğiniz şeyi gördüm ve sizin bilmediğiniz şeyi bildim. Ben bir hareket-i vāhide taharrük ettim de dār-ı kerāmetten dār-ı hevāna ve dār-ı na’īmden dār-ı şekāvete habt olunup tenzīl olundum. Kaldı ki ben diğer bir taharrükten havf ederim ki benim bilmediğim bir musībet bana isābet eder.”

[وقال أنس بن مالك رضي الله عنه خدمت رسول الله صلى الله عليه وسلم عشر سنين فما قال لي لشيء فعلته لم فعلته ولا لشيء لم أفعله لم لا فعلته ولا قال في شيء كان ليته لم يكن ولا في شيء لم يكن ليته كان وكان إذا خاصمني مخاصم من أهله يقول دعوه لو قضى شيء لكان ويروى أن الله تعالى أوحى إلى داود عليه السلام ”يا داود إنك تريد وأريد وإنما يكون ما أريد فإن سلمت لما أريد كفيتك ما تريد وإن لم تسلم لما أريد أتعبتك فيما تريد ثم لا يكون إلا ما أريد“]

Ve dahi Enes b. Mālik ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki “Zāt-ı sāmī-i Hazret-i Risālet-penāhī’ye on sene hizmet ettim ve bir gün bana işlediğim bir iş için bunu niçin işledin demedi ve etmediğim bir iş için onu niçin etmedin diye ‘itāb etmedi ve olmuş [86] bir iş için kâşki olmayaydı demedi ve olmamış bir şey için kâşki olaydı demedi. Ve onun āl-i kirāmından bir kimse benimle muhāsame etmiş olsaydı buyururdu ki ”فما قال لي لشيء فعلته لم فعلته ولا لشيء لم أفعله لم لا فعلته ولا قال في شيء كان ليته لم يكن ولا في شيء لم يكن ليته كان وكان إذا خاصمني مخاصم من أهله يقول دعوه لو قضى شيء لكان“ “Siz onu bırakınız. Bir şey takdir olunmuş olsaydı olurdu” diye muāhazesinden kurtarırdı.” Ve dahi rivāyet olunur ki Allāhu ta‘ālā hazretleri, Dāvūd ‘aleyhi’s-selāma vahy edip buyurdu ki ”يا داود إنك تريد وأريد وإنما يكون ما أريد فإن سلمت لما أريد كفيتك ما تريد وإن لم تسلم لما أريد أتعبتك فيما تريد ثم لا يكون إلا ما أريد“ “Ey Dāvūd, sen istersin ve ben dahi isterim ve ancak benim istediğim olur. Eğer sen benim istediğime teslim ettinse senin istediğin şey için ben seni kifāyet ederim ve eğer sen benim istediğime kendin teslim etmez isen ben seni istediğin şeyde it‘āb ederim sonra da benim istediğimin gayrısı olmaz.”

[وأما الآثار فقد قال ابن عباس رضي الله عنهما أول من يدعى إلى الجنة يوم القيامة الذين يحمدون الله تعالى على كل حال وقال عمر بن عبد العزيز ما بقي لي سرور إلا في مواقع القدر وقيل له ما تشتهي فقال ما يقضي الله وقال ميمون بن مهران من لم يرض بالقضاء فليس لحقه دواء]

Ve āsār ise ya’nī fezāil-i rızā hakkında vārid olan āsār ise onlar dahi işte bu akvāl-i menküledir. Şöyle ki ‘Abdullāh b. ‘Abbās ‘aleyhime’r-rıdvān demiş ki “Yevm-i kıyāmette en evvel cennete da’vet olunan kesān şol

kimselerdir ki her bir hâl üzerine Allâhu ta‘âlâya hamd ederler.” Ve ‘Ömer b. ‘Abdül‘azîz ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Benim sürürüm ancak kaderde kalmış.” Ve çün ona “Ne imrenirsin?” denildi, ‘Ömer: “Allâhu ta‘âlâ kazâ edeceği şeyi” dedi. Ve Meymûn b. Mehrâ demiş ki “O ki kazâ-yı rabbânîye rāzî olmaz, onun şaşkınlığına bir dermân yoktur.”

[وقال الفضيل إن لم تصلح على تقدير الله لم تصلح على تقدير نفسك وقال عبد العزيز بن أبي رواد ليس الشأن في أكل خبز الشعير والخل ولا في لبس الصوف والشعر ولكن الشأن في الرضا عن الله عز وجل وقال عبد الله بن مسعود لأن الحس جمرة أحرقت ما أحرقت وأبقت ما أبقت أحب إلي من أن أقول لشئ كان ليته لم يكن أو لشيء لم يكن ليته كان ونظر رجل إلى قرحة في رجل محمد بن واسع فقال إني لأرحمك من هذه القرحة فقال إني لأشكرها منذ خرجت إذ لم تخرج في عيني]

Ve Fudayl ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Eğer sen Allâhu ta‘âlânın takdîri üzere sâlih olmazsın, kendi nefsinin takdîri üzere sâlih olmazsın.” Ve ‘Abdül‘azîz b. Ebî Ruvvâd demiş ki “Hâl arpa ekmeği ile sirkeyi yemekte ve peşm ve kıl kübbeleri giymekte değildir, şe’n ve hâl ancak Allâhu ta‘âlâdan rāzî olmaklıktadır.” Ve ‘Abdullâh b. Mes‘ûd demiş ki “Ben bir cemreyi yalayıp da onun yakacağını yaksın ve bırakacağını bıraksın. Bana olmuş bir nesne için kâşki olmayaydı ve olmamış bir nesne için kâşki olaydı diye kazâya rızâ vermemekten daha ziyâde sevgilidir” Ve zâtın birisi Muhammed b. Vâsi‘in ayağında olan çıbana bakıp şefkaten “Ben bu çıbandan dolayı sana acıyorum” diye tefeccu‘ ettikte, Muhammed b. Vâsi‘: “Ben ayağımda çıktığı demden beri ona teşekkür ederim ki benim gözümde çıkmamıştır.”

[وروي في الإسرائيليات أن عابداً عبد الله دهرأ طويلاً فأري في المنام فلانة الراعية رفيقتك في الجنة فسأل عنها إلى أن وجدها فاستضافها ثلاثاً لينظر إلى عملها فكان يبيت قائماً وتبيت نائمة ويظل صائماً وتظل مفطرة فقال أما لك عمل غير ما رأيت فقالت ما هو والله إلا ما رأيت لا أعرف غيره فلم يزل يقول تذكري حتى قالت خصيلة واحدة هي في إن كنت في شدة لم أتمن أن أكون في رخاء وإن كنت في مرض لم أتمن أن أكون في صحة وإن كنت في الشمس لم أتمن أن أكون في الظل فوضع العابد يده على رأسه وقال أهذه خصيلة هذه والله خصلة عظيمة يعجز عنها العباد]

Ve dahi İsrâiliyât’ta mervîdir ki ‘âbidin birisi bir dehr-i tavîlde Allâhu ta‘âlâya ‘ibâdet etmiş ve ‘âlem-i ma‘nâda sanki görmüş ki ona denilir ki “Seni refîkan filâne nâm râ‘iye cennettedir.” Sonra uyandıktan sonra onu arayıp bulmuş ve ‘amelini görmek için hânesine da‘vet edip üç gün onu

kendi hânesinde mihmân tutmuş, hâlbuki gecelerde kendisi kâimen beytütüyyet eder ve mezkûre nâime olarak beytütüyyet eder ve nehârda kendisi sâim dururdu ve mezkûre müftûre durup oruç tutmazdı ve onun bir fazla 'ibâdetini görmeyince ondan sorup demiş ki “Benim bu gördüğüm ‘amel-den gayrı senin dîğeri bir ‘amelin yok mudur?” Ve o dahi: “Vallâhi ancak senin bu gördüğün ‘ameldir, ben onun gayrısını bilmem” diye cevâb vermiş ve ‘âbid ise mütevâliyen ona “Tezekkür eyle” demekten zâil olmadı tâ ki mezkûre ona dedi ki “Bende yalnız bir hasletçik vardır ki şiddet ve mihnette olursam ben se‘at ve rehâda olmaklığı temennî etmem ve hastalıkta olsam sıhhatta olmaklığıma temennî etmem ve güneşte olsam gölge-likte olmaklığıma temennî etmem.” Ve o vakt ‘âbid kendi elini başı üzerine koyup dedi ki “Bu hasletçik midir? Bu vallâhi ‘azîm bir haslettir ki ondan ‘ibâd ‘âciz ve dermânde kalırlar.”

[وعن بعض السلف أن الله تعالى إذا قضى في السماء قضاء أحب من أهل الأرض أن يرضوا بقضائه وقال أبو الدرداء ذروة الإيمان الصبر للحكم والرضا بالقدر وقال عمر رضي الله عنه ما أبالي على أي حال أصبحت وأمسيت من شدة أو رخاء وقال الثوري يوماً عند رابعة “اللهم ارض عني” فقالت أما تستحي من الله أن تسأله الرضا وأنت عنه غير راض فقال أستغفر الله فقال جعفر بن سليمان الضبعي فمتى يكون العبد راضياً عن الله تعالى قالت إذا كان سروره بالمصيبة مثل سروره بالنعمة]

Ve dahi ba‘zu’s-selef üzerine mervî olup demiş ki “Hakk subhânehu ve ta‘âlâ semâda bir emri kazâ ederse ehl-i zemînden sever ki onun kazâsına râzî olalar.” Ve Ebü’d-Derdâ demiş ki “İmânın zirvesi hükme sabr etmek ve kaderle râzî olmaktır.” Ve Hazret-i ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Ben şiddet ve rehâdan her hangi hâl üzere sabâh ve akşam edeceğime benim bir mübâlâtım yoktur.” Ve İmâm Süfyân es-Sevrî ‘aleyhi’r-rahme bir gün Râbî‘a el-‘Adeviyye kuddise sırruhe’l-‘azîzenin yanında “اللهم ارض عني” dedikte Râbî‘a: “Sen Allâhu ta‘âlâdan hayâ edip utanmaz mısın ki sen ondan râzî olmadığın hâlde sen ondan rızâyı dilersin!” diye onu irşâd etmiş ve o dahi [87] “estagfirullâh” diye istigfâr ettikte Ca‘fer b. Süleymân ed-Dabû‘î: “Âyâ kul ne vakte Allâhu ta‘âlâdan râzî olmuş olur?” diye sordu ve Râbî‘a dahi: “Onun musîbet ile sürûru dâimâ ni‘metle olan sürûru gibi olursa.”

[وكان الفضيل يقول إذا استوى عنده المنع والعطاء فقد رضي عن الله تعالى وقال أحمد بن أبي الحواري قال أبو سليمان الداراني إن الله عز وجل من كرمه قد رضي من عبده بما رضي العبيد من مواليتهم قلت وكيف ذاك قال أليس مراد العبد من الخلق أن يرضى عنه مولاه قلت نعم قال فإن محبة الله من عبده أن يرضوا عنه وقال سهل حظ العبيد من اليقين على قدر

حظهم من الرضا وحظهم من الرضا على قدر عيشهم مع الله عز وجل وقد قال النَّبِيُّ صَلَّى
الله عليه وسلم ”إِنَّ الله عز وجل بحكمته وجلاله جعل الروح والفرح في الرضا واليقين وجعل
الغم والحزن في الشك والسخط“]

Ve Fudayl ‘aleyhi’r-rahme derdi ki “Her ne vakt ki insânın yanında
men^c ve ‘atâ-yı rabbânî bir olup mütesâvî olduysa ki men^c ile sevinci dahi
‘atâ ile olan sevinci gibi olup onların beyinlerinde bir fark kalmazsa o vakt
Allâhu ta‘âlâdan râzî olmuş olur.” Ve Ahmed b. Ebi’l-Huvârî demiş ki
Ebû Süleymân-ı Dârânî demiş ki “Hakk subhānehu ve ta‘ālā kendi lutf ve
kereminden kulların efendilerinden râzî oldukları nesne ile kendisi kul-
larından râzî olmuştur.” Ahmed demiş ki “Ben ondan sorup dedim ki bu
nicedir? O dahi: “Halktan kulun murādı efendisi ondan râzî olmak değil
midir?” dedikte, ben dahi “ne‘am” dedim ve o dahi: “İşte Allâhu ta‘ālā
dahi kullarından sevdiği kulları ondan râzî ve hoşnûd olmaktır.” Ve Sehl
demiş ki “Yakīnden ‘ibādın behreleri rızādan behreleri mikdārıncadır ve
rızādan behreleri dahi Allâhu ta‘ālā ile olan dirlik ve ‘ayşları mikdārıncadır
ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki بحكمته عز وجل
”İِنَّ الله عز وجل جعل الروح والفرح في الرضا واليقين وجعل الغم والحزن في الشك والسخط“
ki hülā-
sa-i meāl-i şerīfi: “Zāt-ı zü’l-celāl kendi hükm ve celāliyle revh ve ferah
ya‘nî rāhat ve sevinmeyi rızā ve yakīnde kılmış ve gamm ve hüznü şekk ve
sehata kılmıştır.”

Beyānu Hakīkati’r-Rızā

[بيان حقيقة الرضا]

[وتصوره فيما يخالف الهوى اعلم أن من قال ليس فيما يخالف الهوى وأنواع البلاء إلا
الصبر فأما الرضا فلا يتصور وإنما أتى من ناحية إنكار المحبة فأما إذا ثبت تصور الحب لله
تعالى واستغراق الهم به فلا يخفى أن الحب يورث الرضا بأفعال الحبيب ويكون ذلك من
وجهين]

Ve hakikat-i rızānın beyānı ve hevāya muhālif olan şeyde tasavvur ve
imkānın tafsili ise o dahi işte bu mebhaştır. Sen şöylece bil ki o ki muhā-
lif-i hevā ve envā^c-ı belāda sabrdan gayrı dīğeri bir hāl yoktur deyip de rızā
ise mutasavver olmaz diyerek rızāyı inkār etmiş, ancak inkār muhabbet

nâhiyesinden gelmiş, yoksa muhabbeti isbât ederse ya'nî Allâhu ta'âlâya muhabbet etmek ve onunla hemmi istigrâk etmek tasavvuru yanında sâbit olursa nihân olmaz ki hubb rızâya mücibdir, zîrâ ki muhibb olan kimse hubbunun ef'âline elbette râzî olur ve o dahi iki vechden olur:

{أحدهما} أن يطل الإحساس بالألم حتى يجري عليه المؤلم ولا يحس وتصيبه جراحة ولا يدرك ألمها ومثاله الرجل المحارب فإنه في حال غضبه أو في حال خوفه قد تصيبه جراحة وهو لا يحس بألم ذلك لشغل قلبه بل الذي يحجم أو يحلق رأسه بحديدة كآلة يتألم به فإن كان مشغول القلب بهمهم من مهماته فرغ المزين والحجام وهو لا يشعر به وكل ذلك لأن القلب إذا صار مستغرقاً بأمر من الأمور مستوفى به لم يدرك ما عداه فكذلك العاشق المستغرق الهم بمشاهدة معشوقه أو بحبه قد يصيبه ما كان يتألم به أو يغتم له لولا عشقه ثم لا يدرك غمه وألمه لفرط استيلاء الحب على قلبه هذا إذا أصابه من غير حبيبه فكيف إذا أصابه من حبيبه وشغل القلب بالحب والعشق من أعظم الشواغل]

Birinci vechi ihsâs-ı elem bâtil olmak şe'nidir tâ ki vücûdu üzerine renc ve elem cārî olur da kendisi onu hiss ve idrâk etmez, hattâ bir zahm ve yara ona isâbet eder de acılığını kendisi duymaz. Ve bunun misâli muhârib olan şücâ'dır ki hışm ve gazabı vaktinde ceng ve gavgâda ona zahm düşer de kendisi ondan âgâh olmaz veyâhûd galebe-i havfı hengâmında ona bir yara isâbet eder onun acısına vâkîf olmaz tâ ki bir kan görür de onunla zahm ve yarasına istidlâl eder ve belki karîb bir işte kalbi nesne ile meşgûl olarak giden adam bir diken ayağına batar da kendisi ona hiss ve idrâk etmez ya'nî kendi işine kalbi iştigâlinde nâşî onun ayağına diken batmaklığın acısını duymaz ve belki demir bir âlet ile hacâmat eden veyâhûd başını tırâş eden kimse ki ona renc ve elem verir bir âlet ile hacâmatı ahz veyâhûd başını tezyîn eden zât kendi nefsinin mehemmâtından bir mehemm ile kalbi meşgûl olursa haccâm ve berber işinden fârig olur da kendisi onun farkında olmaz ve hacâmat ve tırâş olduğunu derk ve iş'âr etmez. Ve bunların cem'îsi iştigâl-i kalbdan hâsıl olur, çünkü kalb umûr-ı mühimmeden bir emre müstagrak olup da onunla müstevfî olursa o emrin mâ-âdâsını idrâk etmez, işte ma'sûkunun müşâhedesine veyâhûd hubbuna müstagraku'l-hemm olan 'âşık dahi olur ki onunla müte'ellim veyâhûd muğtemm olacak bir hâl ve renc isâbet eder de kendisi 'âşık olmamış olsaydı onu hiss ederdi velâkin onun kalbi üzerine istilâ-yı hubbun fartından nâşî bu hâlde onun gamm ve elemini idrâk etmez ve bu hâl ise onun habîbinin gayrısından olduğu hâl-dedir, yâ kendi ma'sûkundan isâbet ederse nice olur? [88] Ve hubb ve 'âşk ile kalbin iştigâli a'zam-ı şevâğıldandır.

[وإذا تصور هذا في ألم يسير بسبب حب خفيف تصور في الألم العظيم بالحب العظيم فإن الحب أيضاً يتصور تضاعفه في القوة كما يتصور تضاعف الألم وكما يقوى حب الصور الجميلة المدركة بحاسة البصر فكذا يقوى حب الصور الجميلة الباطنة المدركة بنور البصيرة وجمال حضرة الربوبية وجلالها لا يقاس به جمال ولا جلال فمن ينكشف له شيء منه فقد يبهره بحث يدهش ويغشى عليه فلا يحس مما يجري عليه فقد روي أن امرأة فتحت الموصلي عثرت فانقطع ظفرها فضحكت ف قيل لها أما تجدين الوجد فقالت إن لذة ثوابه أزالته عن قلبي مرارة وجعه وكان سهل رحمه الله تعالى به علة يعالج غيره منها ولا يعالج نفسه ف قيل له في ذلك فقال يا دوست ضرب الحبيب لا يوجع]

Ve bir hubb-ı hafîfin sebebi ile bir elem-i yesîrde bu şey mutasavver olunca elbette bir hubb-ı ‘azîm ile bir elem-i ‘azîmde dahi mutasavver olur, zîrâ ki kuvvette elemin tezâ‘ufu mutasavver olduğu gibi kezâlik kuvvette hubbun tezâ‘ufu dahi mutasavver olur ve hâsse-i basarla idrâk olunan suver-i cemîlenin hubbu mütekavvî olduğu gibi nûr-ı basîret ile idrâk olunan suver-i cemîle-i bâtînenin hubbu dahi mütekavvî olur. Ve hazret-i rûbûbiyyetin cemâl ve celâline bir cemâl ve celâl mukâyese olunmaz. Ve o ki ondan ona bir şey münkeşif olur, ola ki onun ‘aklına galebe eder de onu medhûş eder ve üzerine bir gîşâve olur da onun üzerine cârî olan nesneyi hiss ve idrâk etmez. Feth-i Mûsilî ‘aleyhi’r-rahmenin zevce-i muhteremesi bir gün ayağı kayıp düşmekle onun zufru munkatı‘ olmuş ve kendisi gülüp müte’essire olmayınca ona denildi ki “Sen ağrısını bulmaz mısın?” O dahi: “Onun sevâbının lezzeti benim kalbimden onun ağrısının acılığını izâle etmiştir” dedi. Ve Sehl ‘aleyhi’r-rahme dahi kendi vücûdunda bir ‘illet var idi ki dîğerini o ‘illetten mu‘âlece edip kendi nefesine mu‘âlece etmezdi ve bundan dolayı ona bir suâl vâki‘ oldukça kendisi: “Ey dost, habîbin darbı incitip veca‘ vermez” diye cevâb vermiş.

[وأما الوجه الثاني فهو أن يحس به ويدرك ألمه ولكن يكون راضياً به بل راغباً فيه مريداً له أعني بعقله وإن كان كارهاً بطبعه كالذي يلتمس من الفصاد الفصد والحجامة فإنه يدرك ألم ذلك إلا أنه راض به وراغب فيه ومتقلد من الفصاد به منة بفعله فهذا حال الراضي بما يجري عليه من الألم وكذلك كل من يسافر في طلب الربح يدرك مشقة السفر ولكن حبه لثمرة سفره طيب عنده مشقة السفر وجعله راضياً بها ومهما أصابه بلية من الله تعالى وكان له يقين بأن ثوابه الذي ادخر له فوق ما فاتته رضي به ورغب فيه وأحبه وشكر الله عليه]

Ve ikinci vech ise onun elemine hiss edip acısını idrâk eder de lâkin onunla rāzî olur, belki ona hâhişger ve mürîdî dahi olur ya‘nî ‘aklı ile onu ister velev ki tab‘an ondan hoşlanmaz ki fassâd ve haccâmdan fâsîd ve hacâmatı isteyen adam gibidir ki fâsîd ve hacâmatın elemine idrâk edip onlar

da lâkin kendisi onunla rāzî ve ona hâhişger olup vücûdundan kan alan haccâmdan fırlı için minnet yüklenir, işte ona elem-i dîdegânın hâli budur. Ve kezâlik ribh ve kâr ve kazanç talebinde sefer eden dahi böylecedir ki seferin meşakkatini idrâk eder velâkin onun hubbu ona seferin semeresi içindir ve seferin zahmet ve meşakkatı onun yanında hoştur ki onun semeresinin hubbu onu şol mihen ve meşâkkına rāzî kılmış. Ve bunun gibi olarak muhibb-i ilâhî dahi ona beliyye isâbet ettikçe ve ona iddihâr olunan ecr ve sevâb ondan fâit olan nesnenin fevkinde olduğuna yakîni oldukça o rence ve elem ve meşâkka rāzî olur da ona rāgıb ve tâlib olur hem de sever ve onun için Allâhu ta‘âlâya şükr eder de onu ni‘met bilir.

[هذا إن كان يلاحظ الثواب والإحسان الذي يجازى به عليه ويجوز أن يغلب الحب بحيث يكون حظ المحب في مراد محبوبه ورضاء لا لمعنى آخر وراءه فيكون مراد حبيبه ورضاه محبوباً عنده ومطلوباً وكل ذلك موجود في المشاهدات في حب الخلق وقد تواففها المتواصفون في نظمهم ونثرهم ولا معنى له إلا ملاحظة جمال الصورة الظاهرة بالبصر فإن نظر إلى الجمال فما هو إلا جلد ولحم ودم مشحون بالأقدار والأخبار بدايته من نقطة مذرة ونهايته جيفة قدرة وهو فيما بين ذلك يحمل العذرة وإن نظر إلى المدرك للجمال فهي العين الخسيسة التي تغلط فيما ترى كبيراً فترى الصغير كبيراً والكبير صغيراً والبعيد قريباً والقيح جميلاً]

Ve bu hâl eğer sevâbı gözetip yevm-i kıyâmette bu sabr ve rızâsı üzerine onunla mücâzât olacak ihsâna mülâhız olduğu sürettedir. Ve câizdir ki hubb ona galebe eder de onun hazzı mahbûbunun murâd ve rızâsında olur da onun mâ-verâsında dîger bir ma‘nâya mübtenî olmaz ki o hâlde onun habîbinin murâd ve rızâsı onun yanında mahbûb ve matlûb olur. Ve bunların kâffesi halkın hubbunda olan müşâhedâtta mevcûddur ve nazm ve nesrlerinde mütevâsıflar onunla tevâsuf etmişler. Ve basarla sûret-i zâhirenin cemâli mülâhazasından gayrı onun dîger bir ma‘nâsı yoktur, işte eğer cemâle nazar olundu, cemâl ancak deri ve gûşt ve kan ve akzâr ile dolu bir şeklden ‘ibârettir ki onun bidâyesi nutfe-i mezire ve nihâyesi cîfe-i kazire ve onun bidâyet ve nihâyeti beyninde ‘azireye hâmindir ve eğer o cemâli görüp idrâk eden dîdeye nazar olunup te‘emmül olunduysa o dahi dün ve hasîs bir gözdür ki gördüğü eşyâda pek çok yanlış ve galatı vardır ki ba‘zen sagîri kebîr ve kebîri sagîr görür ve ba‘îdi karîb ve kabîhi cemîl görür.

[فإذا تصور استيلاء هذا الحب فمن أين يستحيل ذلك في حب الجمال الأزلي الأبدى الذي لا منتهى لكماله المدرك بعين البصيرة التي لا يعترها الغلط ولا يدور بها الموت بل تبقى بعد الموت حية عند الله فرحة برزق الله تعالى مستفيدة بالموت مزيد تنبيه واستكشاف]

Ve bu hubb-ı mecâzînin istîlâsı mutasavver olunca bu hâl galattan masûn olup ölüm onunla devr etmeyen ve ba'de'l-mevt 'indallâh zinde ve rızk-ı Bârî ile şādân durup ölümle mezîd-i tenbîh ve istikşâfî müstefid olan 'ayn-ı basîretle idrâk olunan ve onun kemâline bir nihâyet olmayan cemâl-i ezeli vü ebedînin hubbunda nereden [89] müstahîl olur?

[فهذا أمر واضح من حيث النظر بعين الاعتبار ويشهد لذلك الوجود وحكايات أحوال المحبين وأقوالهم فقد قال شقيق البلخي من يرى ثواب الشدة لا يشتهي المخرج منها وقال الجنيد سألت سرياً السقطي هل يجد المحب ألم البلاء قال لا قلت وإن ضرب بالسيف قال نعم وإن ضرب بالسيف سبعين ضربة ضربة على ضربة وقال بعضهم أحببت كل شيء يحبه حتى لو أحب النار أحببت دخول النار]

İşte bu bir emr-i vâzıhtır zîrâ dîde-i i'tibâr ile nazar olunduğu hâlde âşikârdır ve ona vücûd ile muhibblerin ahvâl ve akvâlleri kezâlik şehâdet eder. Ez-cümle Şakîk-i Belhî 'aleyhi'r-rahme demiş ki "Kim ki şiddetin sevâbını görürse ondan çıkmak istemez." Ve Cüneyd demiş ki "Ben Seriy-y-i Sekatî'den suâl ettim ki "Muhibb olan kimse âyâ belânın elemi bulur mu?" Ve o dahi "yok" dedikte, ben dahi: "Kılıç ile darb olunsa da?" diye bir dahi sordum ve Seriyy 'aleyhi'r-rahme: "Velew ki bir bir üstüne yetmiş kerre kılıç ile darb olunur." Ve ba'zu'l-muhibbîn demiş ki "Onun her bir sevdiğini sevdim, hattâ âteşi dahi sevmiş olsa ben dahi âteşin duhûlünü severdim."

[وقال بشر بن الحارث مررت برجل وقد ضرب ألف سوط في شرقية بغداد ولم يتكلم ثم حمل إلى الحبس فقبضته فقلت له لم ضربت فقال لأنني عاشق فقلت له ولم سكت قال لأن معشوقي كان بحذائي ينظر إلي فقلت فلو نظرت إلى المعشوق الأكبر قال فزقق زعقة خر ميتا وقال يحيى بن معاذ الرازي رحمه الله تعالى إذا نظر أهل الجنة إلى الله تعالى ذهب عيونهم في قلوبهم من لذة النظر إلى الله تعالى ثمانمائة سنة لا ترجع إليهم فما ظنك بقلوب وقعت بين جماله وجلاله إذا لاحظت جلاله هابت وإذا لاحظت جماله تاهت]

Ve Bişr b. el-Hâris demiş ki bir gün bir kişinin üzerine mürûr ettim o hâl ile ki ona Bagdâd'ın şarkıyyesinde bin değnek darb olunmuş da kendisi tekellüm etmemiştir sonra habshâneye haml olundukta ben dahi ardı sonra gidip ondan suâl ettim ki "Niçin sen darb olundun?" ve o dahi: "Âşık olduğumdan" dedikte, "Âyâ niçin o hâlde hāmûş durup sükût ettin?" diye sebeb-i sükûtunu istifsâr ettiğimde kendisi: "Benim ma'şûkum benim karşımda durup bana bakıyordu" diye sebep gösterince, ben dahi: "Ma'şûk-ı ekbere nazar etmiş olsaydın!" diye söyledim ve o dahi derhâl bir na'ra koparıp

hemân ölü olarak yere düştü.” Ve Yahyâ b. Mu‘âz er-Râzî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Ehl-i cennet Zât-ı zü'l-celâle nazar ettikleri vakte onların dîde-leri lezzet-i nazar-ı dîdâr-ı ilâhîden kulûblarında gider de sekiz yüz sene onda kalıp onlara dönmez.” Ve böyle olunca onun cemâli ile celâli bey-ninde vâki^c olan kulûba senin zannın nedir ki celâli mülâhaza ettiği vakte heybet alır ve cemâline mülâhaza eylediği vakte tâyih olur?

[وقال بشر قصدت عبادان في بدايتي فإذا برجل أعمى مجذوم مجنون قد صرع والنمل يأكل لحمه فرفعت رأسه فوضعت في حجري وأنا أردد الكلام فلما أفاق قال من هذا الفضولي الذي يدخل بيني وبين ربي لو قطعني إرباً إرباً ما ازددت له إلا حباً قال بشر فما رأيت بعد ذلك نقمة بين عبد وبين ربه فأنكرتها وقال أبو عمرو محمد بن الأشعث إن أهل مصر مكثوا أربعة أشهر لم يكن لهم غذاء إلا النظر إلى وجه يوسف الصديق عليه السلام كانوا إذا جاعوا نظروا إلى وجهه فشغلهم جماله عن الإحساس بألم الجوع بل في القرآن ما هو أبلغ من ذلك وهو قطع النسوة أيديهن لاستهتارهن بملاحظة جماله حتى ما أحسنن بذلك]

Ve dahi Bîşr b. el-Hâris demiş ki benim bidâyet-i sülûkumda ‘Abbâ-dân’ı kasd edip gittiğimde nâgehân bir a‘mâ ve meczûm ve mecnûn adama râst geldim ki yerde uzanmış ve karınca onun gûştunu ekl eder durur, ben dahi gidip onun yanında oturdum ve onun başını kaldırıp kendi kucağıma koymakla üzerine kelâmı tereddüd edip dururken kendisi ifâkat bulup dedi ki “Benimle rabbimin arasında giren bu fuzûlî kimdir? Beni pâre pâre kes-tirmiş olsa yine ben muhabbetten gayrı dîger bir şey müzdâd olmazdım.” Bîşr dedi ki “Ba‘dehu ben bir kul ile Rabbisi beynine bir nıkmeyi görüp de inkâr etmedim.” Ve Ebû ‘Ömer Muhammed b. el-Eş‘as demiş ki “Mısır ahâlîsi dört mâh yemeksizin durmuşlar da Yûsuf es-Siddîk ‘aleyhi’s-selâ-mın nazra-i dîdârından başka onların bir gızâları bulunmamıştı ki aç olduk-ça onun yüzüne bakarlardı ve onun hüsn ü cemâli onlara açlığın elemi ni ihsâs etmekten el koyup iştigâl ederdi, belki bundan daha ziyâde eblag olan hâl Kur‘ân’dadır ki nisâ-i muhadderât cemâlinin mülâhazasına olan istihtârlarından kendi ellerini bıçaklarla kesip de acısını görmemeleridir.”

[وقال سعيد بن يحيى رأيت بالبصرة في خان عطاء بن مسلم شاباً وفي يده مديّة وهو ينادي بأعلى صوته والناس حوله وهو يقول

يوم الفراق من القيامة أطول ... والموت من ألم التفرق أجمل

قالوا الرحيل فقلت لست براحل ... لكن مهجتي التي ترحل

ثم بقر بالمديّة بطنه وخر ميتاً فسألت عنه وعن أمره فقليل لي إنه كان يهوى فتى لبعض الملوك حجب عنه يوماً واحداً]

Ve dahi Sa'îd b. Yahyâ demiş ki ben Basra'da 'Atâ b. Müslim'in hânın-da bir nevcivânı gördüm ki elinde bir bıçak tutup âvâz-ı bülendisiyle nâs arasında çağırıp derdi ki

يوم الفراق من القيامة أطول ... والموت من ألم التفرق أجمل

قالوا الرحيل فقلت لست براحل ... لكن مهجتي التي ترحل

ki hülâsa-i mahsülü: "Firâkın günü kıyâmet gününden daha ziyâde uzundur ve teferrukun eleminden ölüm daha ziyâde güzeldir. Bana rahîl dediler ve ben dahi dedim ki rihlet edici değilim velâkin terahhül edip gi-decek ancak benim mühcetimdir. Sonra o bıçak ile kendi karnını yarıp da ölü olarak yere düştü sonra ben onun üzerine ve onun emri üzerine suâl ettiğimde bana denildi ki ba'zı mülûkun gulâmını severdi, bir gün o gulâm ondan hacb ve men'c olundu."

[ویروی أن یونس علیه السلام قال [90] لجبریل دلني علی أعبد أهل الأرض فدلہ علی رجل قد قطع الجذام يديه ورجليه وذهب ببصره فسمعه وهو يقول إلهي متعتني بهما ما شئت أنت وسلبتني ما شئت أنت وأبقيت لي فيك الأمل يا بر يا وصول]

Ve dahi rivâyet olunur ki Yûnus 'aleyhi's-selâm, Cebrâil 'aleyhi's-selâ-ma demiş ki "Ehl-i zemînin en ziyâde 'âbidi üzerine bana delâlet edip haber ver." O dahi bir adam üzerine ona delâlet etmekle varıp onu gördü ki uyuzluk onun iki el ve iki ayaklarını kesmiş ve gözlerinin nûru götürmüş ve kendisi der ki "Ey benim ilâhım, sen beni onlarla istediğin müddetçe mütemetti'c kıldın ve istediğin müddette onları benden selb ettin ve benim için sende bir emeli bırakmadın, sen ey birr ve ey vusûl!"

[ویروی عن عبد الله بن عمر رضي الله تعالى عنهما أنه اشتكى له ابن فاشتد وجده عليه حتى قال بعض القوم لقد خشينا على هذا الشيخ إن حدث بهذا الغلام حدث فمات الغلام فخرج ابن عمر في جنازته وما رجل أشد سروراً أبداً منه فقيل له في ذلك فقال ابن عمر إنما كان حزني رحمة له فلما وقع أمر الله رضيينا به]

Ve dahi rivâyet olunur ki 'Abdullâh b. 'Ömer b. el-Hattâb hazretlerinin bir oğlu hasta olmuş ve onun üzerine 'Abdullâh'ın hüznü müştedd oldu tâ ki kavmin ba'zısı dedi ki "Biz bu şeyh üzerine korkarız ki bu gulâma bir hâdis hudûs ederse ona bir hâl olur." Ve bu hâlde olduğu hâlde gulâm vefât etti ve 'Abdullâh onun cenâzesiyle çıktıkta onun sürûrundan eşedd olarak bir sürûr hîçbir kimsede ebeden görünmeyince halk ta'accübb etti ve onun sebebi üzerine ondan suâl vâki' oldukta, İbn 'Ömer 'aleyhi'r-rıdvân: "Be-nim hüznüm ancak ona bir rahmet idi, vaktâ ki emrullâh vâki' oldu onunla biz râzî olduk" diye cevâb vermiştir.

[وقال مسروق كان رجل بالبادية له كلب وحمار وديك فالديك يوقظهم للصلاة والحمار ينقلون عليه الماء ويحمل لهم خبءهم والكلب يحرسهم قال فجاء الثعلب فأخذ الديك فحزنوا له وكان الرجل صالحاً فقال عسى أن يكون خيراً ثم جاء ذئب فخرق بطن الحمار فقتله فحزنوا عليه فقال الرجل عسى أن يكون خيراً ثم أصيب الكلب بعد ذلك فقال عسى أن يكون خيراً ثم أصبحوا ذات يوم فنظروا فإذا قد سبي من حولهم وبقوا هم قال وإنما أخذوا أولئك لما كان عندهم من أصوات الكلاب والحمير والديكة فكانت الخيرة لهؤلاء في هلاك هذه الحيوانات كما قدره الله تعالى فإذا من عرف خفي لطف الله تعالى رضي بفعله على كل حال]

Ve Mesrûk ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Bâdiyede bir adam var idi ki onun bir kelb ve bir merkeb ve bir horozu var idi, horoz onları namâz için uyandırır ve merkeb üzerine suyu nakl ederler de haymelerini kaldırır ve kelb onları hirâset ederdi. Bir gün tilki gelip horozu aldı ve ehl-i hâne ona hüzn ettiler ve hâne sâhibi sâlih bir adam idi, “Ola ki hayr olur” dedi gamm çekmedi sonra kurt gelip merkebin karnını yarıp öldürdü ve ehl-i hâne buna dahi hüzn ettiler ve sâhib-i hâne “Ola ki hayr olur” diye gussa çekmedi sonra kelbe dahi bir musîbet isâbetle helâk oldu ve sâhib-i hâne “Ola ki hayr olur” diye ona hüzn etmedi sonra bir gün sabâh ettiler ki etrâflarında bulunan hâneler yağma-zede ve gârât olmuşlar da o kavmden ancak onlar yalnız kurtulup selâmette kalmışlar ve onların komşuları ancak yanlarında bulunan kilâb ve hamîr ve horozların âvâzlarıyla gâret ve yag-mâ-zede oldular, işte bu yüzden bu hânenin hayrı ancak hayvânâtlarının helâkinde oldu, nitekim Cenâb-ı Perverdigâr onlara takdîr etmiştir. Kaldı ki kim ki Allâhu ta‘âlânın lutf-ı hafîsini bilir, ‘alâ-küllî hâl onun her bir fi‘line râzî ve hoşnûd olur.

[ويروى أن عيسى عليه السلام مر برجل أعمى أبرص مقعد مضروب الجنين بفالج وقد تناثر لحمه من الجذام وهو يقول الحمد لله الذي عافاني مما ابتلي به كثيراً من خلقه فقال له عيسى يا هذا أي شيء من البلاء أراه مصروفاً عنك فقال يا روح الله أنا خير ممن لم يجعل الله في قلبه ما جعل في قلبي من معرفته فقال له صدقت هات يدك فتناولته يده فإذا هو أحسن الناس وجهاً وأفضلهم هيئة وقد أذهب الله عنه ما كان به فصحب عيسى عليه السلام وتعبد معه]

Ve dahi rivâyet olunur ki ‘Îsâ ‘aleyhi’s-selâm kör ve abras ve muk‘ad ve iki ayakları fâlic ve gûştu uyuzluktan dökülür müzmin ve ma‘lûl bir kimse üzerine mürûr etmiş ki o kimse: “Halkından çok kimseleri onunla mübtelâ kıldığı sekamdan beni mu‘âfât eden Allâhu ta‘âlâya hamd olsun” derdi. ‘Îsâ ‘aleyhi’s-selâm ona buyurdu ki “Ey hâzâ, belâdan senden masrûf olup da sana isâbet etmeyen şey, hangisini görüyorum?” dedikte, o adam: “Ey rû-hullâh, benim kalbimde kıldığı ma‘rifet gibi onun kalbinde ma‘rifet kılma-

ğı pek çok adamlardan hayırlıyım” diye cevâb verdi ve ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm dahi: “Sıdk ettin, elini bana ver” diye ona ikbâl ve teveccüh ve o dahi kendi elini ona verince derhâl onun yüzü halkın cümlesinden daha ziyâde güzel ve heybeti dahi cümleden efdal olduğu hâlde kesb-i bür’-i tām̄m ve ‘āfiyet etti ki Hakk subhānehu ve ta‘ālā onda kâin olan kâffe-i ‘ilel ü eskāmı izhâb etmiş ve ‘İsâ ‘aleyhi’s-selāma musāhib olup onunla ta‘abbüd etmiştir.

[وقطع عروة بن الزبير رجله من ركبته من أكلة خرجت بها ثم قال الحمد لله الذي أخذ مني واحدة وليت لئن كنت أخذت لقد أبقيت ولئن كنت ابتليت لقد عافيت ثم لم يدع ورده تلك الليلة وكان ابن مسعود يقول الفقر والغنى مطيبتان ما أبالي أيتهما ركبت إن كان الفقر فإن فيه الصبر وإن كان الغنى فإن فيه البذل]

Ve ‘Urve b. ez-Zübeyr bir ayağını ona isâbet eden âkile ‘illetinden kat‘ ettiği vakte demiş ki “Benden biri ahz eden Allāhu ta‘ālāya hamd olsun. Senin hakkın için benden aldın da bana ibkâ etmişsin ve ibtilâ ettinse de mu‘āfāt dahi etmişsin.” [91] Sonra o gece dahi kendi virdini terk etmedi. Ve İbn Mes‘ūd derdi ki “Bence yoksulluk ve zenginlik iki merküb dişi deve gibidirler ki hangisine süvār olmuş olsam onda benim bir kayd ve mübālātım olmaz, zīrā fakr olursa onda sabr vardır ve zenginlik olursa onda bezl ve infāk vardır.”

[وقال أبو سليمان الداراني قلت قد نلت من كل مقام حالاً إلا الرضا فمالى منه إلا مشام الريح وعلى ذلك لو أدخل الخلائق كلهم الجنة وأدخلني النار كنت بذلك راضياً]

Ve Ebū Süleymān-ı Dārānī demiş ki “Ben her bir makāmdan bir hālî nâil oldum meğer ki rızā. Eğer benim ondan ancak bir rüzgārın meşāmı vardır ve bunun üzerine halâyıkın cem‘isini cennete idhāl edip de beni âteşe idhāl etmiş olsa onunla rāzī olur idim.”

[وقيل لعارف آخر هل نلت غاية الرضا عنه فقال أما الغاية فلا ولكن مقام الرضا قد نلته لو جعلني جسراً على جهنم يعبر الخلائق علي إلى الجنة ثم ملأ بي جهنم تحلة لقسمه وبدلاً من خليفته لأحببت ذلك من حكمه ورضيت به من قسمه وهذا كلام من علم أن الحب قد استغرق همه حتى منعه الإحساس بالنار فإن بقي إحساس فيغمره ما يحصل من لذته في استشعاره حصول رضا محبوبه بإلقائه إياه في النار واستيلاء هذه الحالة غير محال في نفسه وإن كان بعيداً من أحوالنا الضعيفة ولكن لا ينبغي أن يستنكر الضعيف المحروم أحوال الأقوياء ويظن أن ما هو عاجز عنه يعجز عنه الأولياء]

Ve diğer bir ‘ārifeye denilmiş ki “Sen ondan rāzī ve hoşnūd olmaklığın gāyesini nâil oldun mu?” O dahi: “Yok, velākin rızānın makāmını nâil ol-

dum ki beni cehennem üzerine köprü kılıp cemî-i halâyık benim üzerime mürûr edip cennete giderler de sonra onun yemîni yerine gelmek için benimle cehennemi doldurup beni halîkasına bedel kılmış olsa ben onu se-verdim ve onun o hükmünden hoşnûd olur da onun kısmından onunla râzî olurum.” Ve bu kelâm ancak o kimsenin kelâmıdır ki kendisi bilmiş ki hubbullâh onun cemî-i hemmini istigrâk etmiş tâ ki âteşin elemi ile ihsâs etmekten onu men' etmiştir ve ondan bir ihsâs kalmış olsa onun lezzetinden hâsıl olan şey mabhûnunun rızâsı husûlünün istiş'ârında daldırır da tâ ki onu âteşe ilkâsıyla onun husûl-i rızâsını anlaya. Ve bu hâlenin istîlâsı fî-nefsihi muhâl değildir velev ki bizim zebûn olan ahvâlimizden ba'ddır velâkin zebûn ve mahrûm olan kimse bunu ahvâl-i akviyâdan istinkâr etmemek gerektir ve ondan 'âciz bulunduğu şeyden evliyâ dahi ondan 'âciz olduklarını zann etmesin.

[وقال الروذبادي قلت لأبي عبد الله بن الجلاء الدمشقي قول فلان وددت أن جسدي قرض بالمقاريض وأن هذا الخلق أطاعوه ما معناه فقال يا هذا إن كان هذا من طريق التعظيم والإجلال فلا أعرف وإن كان هذا من طريق الإشفاق والنصح للخلق فأعرف قال ثم غشي عليه]

Ve Rûzbâdî 'aleyhi'r-rahme demiş ki “Ben Ebû 'Abdullâh el-Celâ ed-Dımaşkî'ye dedim ki “Filân kimsenin ben severim ki benim benimle ma-kaslarla pârelenip karz olunsun da bu halâyık cümlesi Allâhu ta'âlâya mutîr olsunlar demesinin ma'nâsı nedir?” Ve o dahi: “Ey hâzâ, eğer tarîk-i ta'zîm ü iclâlden ise onun ma'nâsını bilemem ve eğer halka nush ve işfâk yolun-dan ise onun ma'nâsını bilirim” diye cevâb vermiş sonra yüreği bayılıp gitmiş.

[وقد كان عمران بن الحصين قد استسقى بطنه فبقي ملقى على ظهره ثلاثين سنة لا يقوم ولا يقعد قد نقب له في سرير من جريد كان عليه موضع لقضاء حاجته فدخل عليه مطرف وأخوه العلاء فجعل يبكي لما يراه من حاله فقال لم تبكي قال لأنني أراك على هذه الحالة العظيمة قال لا تبك فإن أحبه إلى الله تعالى أحبه إلي ثم قال أحدثك شيئاً لعل الله أن ينفكك به واكتم علي حتى أموت إن الملائكة تزورني فأنس بها وتسلم علي فأسمع تسليمها فاعلم بذلك أن هذا البلاء ليس بعقوبة إذ هو سبب هذه النعمة الجسيمة فمن يشاهد هذا في بلائه كيف لا يكون راضياً به]

Ve 'İmrân b. el-Husayn 'aleyhi'r-rahme istiskâ-yı batn 'illetine uğramış idi otuz sene arkası üzerine mülkâ kalıp ne kıyâm edebilir ve ne de oturabi-lir. Cerîdden ona yapılan serîrden bir delik deldirmişlerdi tâ ki ondan kazâ-yı hâcet ede. Bir gün Mutarrif ve birâderi 'Alâ onun yanına gelip 'iyâdet etmişler ve ondan gördükleri hâl için Mutarrif ağlamaya başlayınca, 'İmrân

ona: “Niçin ağlarsın?” diye sordu ve o dahi: “Seni bu hâlet-i ‘azîme üzerine gördüğüm için ağlarım” dedikte, ‘İmrân ona: “Ağlama, zîrâ Allâhu ta‘âlâya ehabb olan şey bana dahi ehabbdır” diye haber verdikten sonra ‘İmrân: “Sana bir şey söyleyeceğim ola ki Allâhu ta‘âlâ onunla seni müntefi‘ eder velâkin ölünceye dek benim üzerime bu hadîsimi ketm edip kimseye fâş eyleme. Melâike-i kirâm beni ziyâret ederler ve onlarla ben ünsiyet ederim ve bana selâm verirler ve onların selâmlarını işitirim. Sen bil ki bu belâ ‘ukûbet değildir, çünkü işbu ni‘met-i cesîmenin sebebidir” dedi. Ve o ki kendi belâsında bunu görüp müşâhede eder, onunla nice rāzî olmaz.

[قال ودخلنا على سويد بن متعبه نعوذه فرأيناه ثوباً ملقى فما ظننا أن تحته شيئاً حتى كشف فقالت له امرأته أهلي فداؤك ما نطعمك ما نسقيك فقال طالت الضجعة ودبرت الحراقيف وأصبحت نضواً لا أطعم طعاماً ولا أسيغ شراباً منذ كذا فذكر أياماً وما يسرني أني نقصت من هذا قلامة ظفر]

Ve dahi demiş ki “Onu ıyâdet etmek üzere Suveyd b. Met‘aba’nın yanına gidip hânesine girdik ve atılmış bir sevbi gördük ki altına bir kimse olduğuna zâhib olamadık ya’nî sevbini altında bir şey olduğuna zann ve gümân edemedik tâ ki yüzünü keşf edip şahsını gördük ve o vakt zevce-i muhteremesi ona dedi ki “Benim ehlim sana fedâ olsunlar! Sana ne it‘âm edelim, ne içirelim?” Ve o dahi: “Benim yanıma yere koyup yatmaklığım uzandı ve omca kemiğinin başları helâk oldu ve arık ve mehzûl olarak sabâh ettim, bu kadar günden beri ne yemek yiyebilirim ve ne de bir şarâb içebilirim ve bu hâlden bir tırnak kulâmesi kadar eksik olmak beni şâd etmez” ya’nî bu hâla noksân gelmek dahi istemem dedi ve yemekten in-kıtâ‘ına bir mikdâr eyyâmı zikr etti.

[ولما قدم سعد بن أبي وقاص إلى مكة وقد كان كف بصره جاءه الناس يهرعون إليه كل واحد يسأله أن يدعو له فيدعو لهذا ولهذا وكان مجاب الدعوة قاله عبد الله بن السائب فأتيته وأنا غلام فتعرفت إليه فعرّفني وقال أنت قارئ أهل مكة قلت نعم فذكر قصة قال في آخرها فقلت له يا عم أنت تدعو للناس فلو دعوت لنفسك فرد الله عليك [92] بصرك فتبسم وقال يا بني قضاء الله سبحانه عندي أحسن من بصري]

Ve Sa‘d b. Ebî Vakkās, Mekke’ye kudûm edince o hâl ile ki basarı görmekten mekfûf olmuştu, halk müsâra‘atla ona gelip her biri ondan ona du‘â etmek için bir günâ du‘âyı istemeye başladı ve kendisi dahi şuna buna du‘â ederdi, zîrâ ki müstecâbü’ d-da‘ve idi ya’nî ‘indallâh onun du‘âsı kabûl olunurdu. ‘Abdullâh b. es-Sâib dedi ki “Ben dahi gulâm olduğum hâlde onun yanına gelip kendimi ona bildirdim ve o dahi beni bilip “Sen ehl-i

Mekke'nin kârîsi misin?" dedikte, ben "ne'am" dedim ve 'Abdullâh bir kıssayı zıkr edip sonra onun âhîrinde dedi ki "Ben ona ey 'amm, sen nâsa du'â ediyorsun. Sen kendi nefsinde du'â etmiş olsaydın tâ ki senin üzerine senin başarını redd etsin" dedikte, o dahi tebessüm edip dedi ki "Ey oğul, Allâhu ta'âlânın kazâsı benim 'indimde benim başarımdan ahsendir."

[أوضاع لبعض الصوفية ولد صغير ثلاثة أيام لم يعرف له خبر فقيل له لو سألت الله تعالى أن يرده عليك فقال اعترضني عليه فيما قضى أشد علي من ذهاب ولدي وعن بعض العباد أنه قال إني أذنبت ذنباً عظيماً فأنا أبكي عليه منذ ستين سنة وكان قد اجتهد في العبادة لأجل التوبة من الذنب فقيل له وما هو قال قلت مرة لشيء كان ليته لم يكن وقال بعض السلف لو قرض جسمي بالمقاريض لكان أحب إلي من أن أقول لشيء قضاه الله تعالى سبحانه ليته لم يقضه]

Ve ba'zı sūfiyyân için bir oğul zāyi' ve mefkūd olup haberi üç günde nābūd oldu ki onun için aslā bir haber bilinemedi ve o sūfiye denildi ki "Sen Allāhu ta'âlādan dileyip suāl etmiş olsaydın tâ ki ki onu sana redd etsin." O dahi: "Onun hükm ve kazā ettiği şeyde benim ona i'tirāz etmekliğim oğlumun gitmesinden bana daha ziyāde katı ve eşeddir" dedi. Ve dahi ba'zu'l-'abbād üzerine mervīdir ki bir gün demiş ki "Ben büyük ve 'azīm bir günāh işlemişim ki altmış seneden beri onun üzerine ağılıyorum." Ve o günāhtan tevbe için 'ibādette ictihād etmiş olduğundan ona denildi ki "O günāh nedir?" Ve o dahi: "Olmuş bir şey için bir kerre kâşki olmamış olaydı demiştim" diye haber vermiş. Ve ba'zu's-selef demiş ki "Makaslarla benim ten ve cismim pārelenmesi bana Hakk subhānehu ve ta'âlânın kazā ettiği nesneye kâşki onu kazā etmeyeydi demekten daha ziyāde ehabbdır."

[وقيل لعبد الواحد بن زيد ههنا رجل قد تعبد خمسين سنة فقصدته فقال له يا حبيبي أخبرني عنك هل قنعت به قال لا قال أنست به قال لا قال فهل رضيت عنه قال لا قال فإنما مزيدك منه الصوم والصلاة قال نعم قال لولا أنني أستحي منك لأخبرتكم بأن معاملتكم خمسين سنة مدخولة ومعناه أنك لم يفتح لك باب القلب فتترقى إلى درجات القرب بأعمال القلب وإنما أنت تعد في طبقات أصحاب اليمين لأن مزيدك منه في أعمال الجوارح التي هي مزيد أهل العموم]

Ve dahi 'Abdülvāhid b. Zeyd'e denildi ki "Bunda bir adam vardır ki elli seneden beri 'ibādet ediyor." O dahi onu kasd edip yanına gitti ve ona dedi ki "Ey benim sevgilim, bana haber ver ki sen onunla kanā'at etmiş misin?" Ve 'ābid "yok" dedikte, "Sen onunla müste'nes oldun mu?" diye sordu ve 'ābid "yok" deyince, "Āyā ondan rāzī ve hoşnūd oldun mu?" diye bir dahi sordukta 'ābid "yok" dedi. 'Abdülvāhid: "Öyle ise senin ondan mezīdin

ancak oruç tutmak ve namâz kılmak mıdır?” dedikte ‘âbid “ne‘am” diye tasdîk etti ve o dahi: “Ben senden istihyâ etmemiş olsaydım ben sana haber verip derdim ki senin bu elli senelik ‘ibâdetin medhûledir ve ma‘nâsı ise sana gönül kapısı açılmamış ki a‘mâl-i kalb ile derecât-ı kurbe terakkî edesin, sen ancak ashâb-ı yemîn tabakalarında sayılırsın, çünkü ondan senin mezîdin mezîd-i ehl-i gumûm olan cevârihin a‘mâlindedir” demektir.

[ودخل جماعة من الناس على الشبلي رحمه الله تعالى في مارستان قد حبس فيه وقد جمع بين يديه حجارة فقال من أنتم فقالوا محبوبك فأقبل عليهم يرميهم بالحجارة فتهاربوا فقال ما بالكم ادعيتم محبتي إن صدقتم فاصبروا على بلائي وللشبلي رحمه الله تعالى
إن المحبة للرحمن أسكرني ... وهل رأيت محباً غير سكران]

Ve tımārḥānede mahbûs iken bir cemā‘at, Şiblî ‘aleyhi’r-rahmenin yanına gitmişler o hâl ile ki kendisi bir mikdâr taşları önüne biriktirmiş idi, onlardan sorup dedi ki “Siz kimsiniz?” Ve onlar dahi: “Senin muhibblerin” dediklerinde, kendisi hemân onlara taş atmaya ikbâl edip mübâşeret etti, onlar dahi kaçıştılar. Şiblî: “Sizin hâliniz nedir? Siz benim muhabbetimi da‘vâ ettiniz, da‘vânızda sâdık iseniz benim belâm üzerine sabr ediniz” dedi. Ve Şiblî nazmen demiş ki وهل رأيت محباً غير سكران ki hülâsa-i mahsülü: “Muhabbet-i Rahmân’ın şarâbı beni mest etmiş. Âyâ sen hiç görmüş müsün ki bir muhibb olmuş da mest olmamıştır” ya‘nî dünyâda sarhoş olmayan bir muhibb var mıdır sen hiç gördün mü demektir.

[وقال بعض عباد أهل الشام كلکم يلقى الله عز وجل مصدقاً ولعله قد كذبه وذلك أن أحدكم لو كان له إصبع من ذهب ظل يشير بها ولو كان بها شلل ظل يوارئها يعني بذلك أن الذهب مذموم عند الله والناس يتفاخرون به والبلاء زينة أهل الآخرة وهم يستنكفون منه]

Ve ehl-i Şām’ın ba‘zı ‘ibâdî demiş ki “Sizin cemî‘iniz musaddık olduğu hâlde Allāhu ta‘âlāya mülākî olursunuz ve ola ki onu tekzîb etmiştir, şöyle ki sizin biriniz altından bir parmak ona olmuş olsaydı dâimâ onunla işâret eder dururdu ve eğer onda bir şelel ve ‘illet olmuş olsa hemîşe onu saklar dururdu” ki bu sözden murâdî altın Allāhu ta‘âlânın ‘indinde mezmûm iken halk onunla tefâhur ederler ve belâ ehl-i âhiretin zîneti iken halk ondan istinkâf ederler.

[وقيل إنه وقع الحريق في السوق فقيل للسري احترق السوق وما احترق دكانك فقال الحمد لله ثم قال كيف قلت الحمد لله على سلامتي دون المسلمين فتاب من التجارة وترك الحانوت بقية عمره توبة واستغفاراً من قوله الحمد لله]

Ve dahi denilir ki çarşıda bir yangın vâki^c olmakla çarşı yanmış da içinde Seriiy-i Sekatî'nin dükkânı kurtulmuş. Ve çün Seriiy 'aleyhi'r-rahme [93] “Çarşı yanmış da yalnız sizin dükkân yanmamış” denildikte, o dahi “elhamdulillâh” dedi sonra İslâm selâmet etmemişken ben kendi selâmetim için nice elhamdulillâh dedim!” Nedâmet etmiş ve elhamdulillâh demesi için istigfâren ticâretten tevbe edip bakıyye-i ‘ömründe dükkânı terk etmiş.

[فإذا تأملت هذه الحكايات عرفت قطعاً أن الرضا بما يخالف الهوى ليس مستحيلاً بل هو مقام عظيم من مقامات أهل الدين ومهما كان ذلك ممكناً في حب الخلق وحظوظهم كان ممكناً في حق حب الله تعالى وحظوظ الآخرة قطعاً وإمكانه من وجهين {أحدهما} الرضا بالألم لما يتوقع من الثواب الموجود كالرضا بالفصد والحجامة وشرب الدواء انتظاراً للشفاء والثاني الرضا به لا لحظ وراءه بل لكونه مراد المحبوب ورضاً له فقد يغلب الحب بحيث ينغمر مراد المحب في مراد المحبوب فيكون ألد الأشياء عنده سرور قلب محبوبه ورضاه ونفوذ إرادته ولو في هلاك روحه كما قيل

فما لجرح إذا أرضاكم ألم ...]

Ve eğer işbu hikâyeleri te'emmül edip mezâyâlarına vâkıf oldunsa kat'an bilirsin ki hevâyâ muhâlif olan nesneye hoşnûd olmak müstahıl değildir, belki makâmât-ı ehl-i dînden 'azîm bir makâmdır. Ve halkın cennette ve halkın huzûzâtında bu hâl mümkün oldukça Allâhu ta'âlânın hubbu hakkında ve âhiret huzûzunda dahi kat'an mümkün olur ve onun imkânı iki vechtendir ki bir vechi sevâb-ı mevcûda tevakku'an eleme râzî olmaktadır ki şifâyâ intizâren şûrb-i devâ ve fâsd ve hacâmata râzî olmaklık gibidir ve ikinci vechi onun mâ-verâsında olan bir hazz için olmayıp ancak onun mahbûbunun murâd ve marzîsi olduğuna binâen onunla râzî olur. Ve ba'zen hubb galebe eder tâ ki muhibbin murâdı mahbûbun murâdında mün-gamir olur da ona elezz-i eşyâ ancak mahbûbunun sürûr-ı kalb ve rızâsıyla onun irâdesinin nüfûzu kalır velev ki kendi cân ve rûhunun helâkinde ola, nitekim denilmiş ki mısra^c: ... فما لجرح إذا أرضاكم ألم ya'nî “Sizi râzî ve hoşnûd eden zahmın acısı yoktur.”

[وهذا ممكن مع الإحساس بالألم وقد يستولي الحب بحيث يدهش عن إدراك الألم فالقياس والتجربة والمشاهدة دالة على وجوده فلا ينبغي أن ينكره من فقدته من نفسه لأنه إنما فقدته لفقد سببه وهو فرط حبه ومن لم يذق طعم الحب لم يعرف عجائبه فللمحبين عجائب أعظم مما وصفناه وقد روى عن عمرو بن الحارث الرافعي قال كنت في مجلس بالرقعة عند صديق لي وكان معنا فتى يتعشق جارية مغنية وكانت معنا في المجلس فضربت بالقضيب وغنت

علامة ذل الهوى ... على العاشقين البكا

ولا سيما عاشق ... إذا لم يجد مشتكى

فقال لها الفتى أحسنت والله يا سيدتي أفتأذنين لي أن أموت فقالت مت راشداً قال فوضع رأسه على الوسادة وأطبق فمه وغمض عينيه فحركناه فإذا هو ميت

Ve bu rızâ ihsâs-ı elem ile ma'an mümkin olur ve ba'zen olur ki hubb müstevlî olur da idrâk-i elemden 'aşıkı medhûş eder. Mâ-hasal kıyâs ve tecrîbe ve müşâhede onun vücûduna delâlet ederler, gerektir onu kendi nefsinden fakd eden kimse inkâr etmesin, çünkü onun ona fakd etmesi ancak onun sebebinin fakdıyladır ki muhabbetinin ifrâtıdır ya'nî onu kendi nefsinde bulmayan kimse muhabbeti tâmm değildir, yoksa mahbûbuna hubbu ifrât olmuş olsa elbette onu bulurdu, zîrâ ifrât-ı muhabbet bu rızânın vücûduna sebebdır. Ve o ki hubbun tadını tatmamıştır, 'acâibini bilemez. Muhibbler için bizim bu vasf ettiğimizden a'zam 'acâibleri vardır. 'Amr b. el-Hâris er-Râfi' üzerine mervî olup demiş ki "Ben Rakka'da bir dostumun yanında bir mecliste bulundum ve mecliste bizimle berâber bir nevcivân var idi ki şarkı söyler bir câriyeyi ta'aşşuk eder idi ve o câriye dahi mecliste bizimle berâber idi tâ ki câriye kadîb ile vurup bu besteyi söyledi:

علامة ذل الهوى ... على العاشقين البكا

ولا سيما عاشق ... إذا لم يجد مشتكى

ki hülâsa-i meâli: "Muhabbet ve hevâ züllünün 'alâmeti 'aşıklarda ağlamak-tır, lâ-siyyemâ 'aşık müştekâ bulmazsa." Ve o civân ona dedi ki "Ey benim efendim, vallâhi pek çok güzel ettin. Sen bana ölmek için izn verir misin?" Ve o dahi "Hemân raşiden öl" dedi ve o dahi başını yastık üzerine koyup kendi ağzını kapatıp gözlerini yumdu. Ve biz onu depretince nâgehân onu ölü gördük.

[وقال الجنيد رأيت رجلاً متعلقاً بكم صبي وهو يتضرع إليه ويظهر له المحبة فالتفت إليه الصبي وقال له إلى متى ذا النفاق الذي تظهر لي فقال قد علم الله أنني صادق فيما أوردته حتى لو قلت لي مت لمت فقال إن كنت صادقاً فمت قال فتنحى الرجل وغمض عينيه فوجد ميتاً]

Ve Cüneyd-i Bagdâdî 'aleyhi'r-rahme demiş ki "Ben bir adamı gördüm ki sabînin yenine asılıp ona yalvarır ve muhabbetini ona izhâr eder, sabî dahi ona iltifât edip dedi ki "Bu bana izhâr ettiğin nifâk ne vakte kadar gidecek?" O dahi: "Allâhu ta'âlâ benden bilmiştir ki ben îrâd ettiğim şeyde sâdıkım, hattâ sen bana öl demiş olsaydın ben elbette ölürdüm deyince, sabî dahi: "Eğer sâdık isen hemân öl!" dedikte o adam bir tarafa çekilip gözlerini yumdu da der-'akab meyyit bulundu.

[وقال سمنون المحب كان في جيراننا رجل وله جارية يحبها غاية الحب فاعتلت الجارية فجلس الرجل ليصلح لها حيسا فبينما هو يحرك القدر إذ قالت الجارية آه قال فدهش الرجل وسقطت المعلقة من يده وجعل يحرك ما في القدر بيده حتى سقطت أصابعه فقالت الجارية ما هذا قال هذا مكان قولك آه]

Ve Semnûn el-Muhibb demiş ki “Bizim komşumuzda bir adam var idi ki onun bir cāriyesi var idi, pek çok onu muhabbet ederdi ki be-gāyet ona ‘âşık olmuştu. Bir gün cāriye hasta oldu ve o adam ona hays yemeği pişirip kaşık ile onu karıştırırken nāgehān cāriye bir āh çekti ve o adam ‘aklı me-dhūş olup elinden kaşık düştü ve çömlekte olan ta‘āmı kendi eliyle karıştırdı durdu tā ki parmakları düştü. Ve cāriyesi: “Bu nedir?” diye sorunca, “Bu senin āh değin yerindedir” dedi. “Hays” beyne’l-‘Arab bir ta‘ām ismidir ki çekirdeği çıkarılmış hurmayı sāfî yağ ve keş ta‘bîr olunan yoğurt kurusuna gereği gibi katıp mezc ve gāhî içine sevîk dahi izāfe ile tertîb ederler.

[وَحَكَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبَغْدَادِيِّ قَالَ رَأَيْتُ بِالْبَصْرَةِ [94] شَابًا عَلَى سَطْحٍ مُرْتَفِعٍ وَقَدْ أَشْرَفَ عَلَى النَّاسِ وَهُوَ يَقُولُ

مَنْ مَاتَ عَشَقًا فَلَيْمَتْ هَكَذَا ... لَا خَيْرَ فِي عَشَقٍ بِلا مَوْتٍ
ثُمَّ رَمَى بِنَفْسِهِ إِلَى الْأَرْضِ فَحَمَلُوهُ مَيِّتًا]

Ve Muhammed b. ‘Abdullāh el-Bagdādî üzerine mahkûl olup demiş ki “Ben Basra’da yüksek bir dam üstünde bir nevcivānı gördüm ki nāsa bakar nazmen bu beyti söylerdi ki مَنْ مَاتَ عَشَقًا فَلَيْمَتْ هَكَذَا ... لَا خَيْرَ فِي عَشَقٍ بِلا مَوْتٍ ya‘nî “Kim ki ‘aşkça ölmüş ise hemān böylece ölsün. Ölumsuz olan ‘aşkta bir hayr yoktur.” Sonra kendi nefisini damdan aşağıya ilkā edip yere bî-cān düştü de mevtā olarak onu kaldırıp götürdüler.

[فهذا وأمثاله قد يصدق به في حب المخلوق والتصديق به في حب الخالق أولى لأن البصيرة الباطنة أصدق من البصر الظاهر وجمال الحضرة الربانية أو في من كل جمال بل كل جمال في العالم فهو حسنة من حسنات ذلك الجمال نعم الذي فقد البصر ينكر جمال الصور والذي فقد السمع ينكر لذة الألحان والنغمات الموزونة فالذي فقد القلب لا بد وأن ينكر أيضاً هذه اللذات التي لا مظنة لها سوى القلب]

İşte bu ve onun emsālî mahlûkun hubbunda bu hāletin vücūdunu tasdîk ve isbāt eder ve hālîkın hubbunda tasdîki bi-tarîki’l-evlā kalır, çünkü basî-re-i bātine basar-ı zāhirden daha ziyāde asdaktır ve hazret-i rabbāniyyenin cemālî her bir cemālden daha ziyāde evfādır, belki ‘ālemde olan her bir cemāl o cemālin hasenātından bir hasenedir. Evet o ki basarî fakd edip kör

kalmış, suverin cemâlini inkâr eder ve o ki sem'î fakd edip sağır kalmış, elhân ve nagamât-ı mevzûnenin lezzetini inkâr eder ve bunun gibi olarak o ki kalbi fakd eder de basîresiz kalmıştır, lâbüdd ki kalbin mâ'adâsı mazin-nesi olmayan işbu lezzâtı dahi inkâr eyler.

Beyānu Enne'd-Du'ae Gayru Münākız Li'r-Rizā

[بيان أن الدعاء غير مناقض للرضا]

[ولا يخرج صاحبه عن مقام الرضا وكذلك كراهة المعاصي ومقت أهلها ومقت أسبابها والسعي في إزالتها بالأمر بالمعروف والنهي عن المنكر لا يناقضه أيضاً وقد غلط في ذلك بعض البطالين المغترين وزعم أن المعاصي والفجور والكفر من قضاء الله وقدره عز وجل فيجب الرضا به وهذا جهل بالتأويل وغفلة عن أسرار الشرع]

Ve du'ā rızāya münākız olmadığının beyānı ise o dahi işte bu mebbas-tır. Şöylece ki du'ā ve tazarru' ve niyāz aslā rızāya münākız değildir ve makām-ı rızādan sāhibini çıkarmaz ve kerāhet-i me'āsī ve makt-ı 'āsīyān ve makt-ı esbāb-ı ma'ṣiyet ve ma'ṣiyetin izālesinde emr-i ma'rūf ve nehy-i münker ile çalışıp sa'y etmek dahi kezālik rızāya münākız olmaz ve fā'ili makām-ı rızādan hāric olmaz, ancak ba'zı battālīn-i muğterrīn onda galat edip zu'm etmişler ki me'āsī ve fücūr ve küfr Allāhu ta'ālānın kazā ve kade-rindendir ki onunla rāzī olmak lāzım gelir, hālbuki bu zu'm fāsid ve zann-ı kāsıdleri te'vīlin cehlinden olup esrār-ı şer'den bir gaflettir.

[فأما الدعاء فقد تعبدنا به وكثرة دعوات رسول الله صلى الله عليه وسلم وسائر الأنبياء عليهم السلام على ما نقلناه في كتاب الدعوات تدل عليه ولقد كان رسول الله صلى الله عليه وسلم في أعلى المقامات من الرضا وقد أثنى الله تعالى على بعض عباده بقوله ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا﴾]

Du'ā ise onunla biz müte'abbid olmuşuz ve 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin kesret-i da'avātı ve enbiyā-yı 'izām hazerātının ed'iyeleri da'avāt kitābında nakl ettiğimiz vech üzere münākız olmadığına delālet eder. Ve ma'lūmdur ki 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz rızādan en ziyāde yüce ve 'ālī ve bülend ve bālā olan makāmda idi ve Hakk subhānehu ve ta'ālā ba'zı 'ibādı üzerine onunla senā edip buyurmuş ki ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ

Hâlbuki Hakk subhānehu ve ta'ālā hayrâtta hased ve münāfese edip şer-
rlerden tevakkī etmeye emr edip buyurmuşki ﴿حَتَّامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ﴾
"La hasd ki hasd ki hasd" ¹⁴⁸ Ve 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki
إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ حِكْمَةً فَهُوَ يَبْشُرُ فِي النَّاسِ وَيَعْلَمُهَا وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَا لَا فَسْلَظَهُ عَلَى هَلَكْتِهِ
"İki ni'metin mādāsında hased yoktur:
Birisi o ni'mettir ki Allāhu ta'ālā bir kuluna bir hikmeti vermiş de kendisi
hemān o hikmeti nās içinde neşr eder de ta'līm eyler. Ve ikinci o ni'mettir
ki Hakk ta'ālā bir kimseye bir helāl mālī vermiş de hakk yolunda onu sarf
ve ihlākı üzerine onu musallat kılmıştır." Ve lafz-ı āherde gelmiş ki "آتَاهُ
الله القرآن فهو يقوم به آتاه الليل والنهار فيقول الرجل لو آتاني الله مثل ما آتاني هذا لفعلت مثل ما
الله القرآن فهو يقوم به آتاه الليل والنهار فيقول الرجل لو آتاني الله مثل ما آتاني هذا لفعلت مثل ما
"Bir adam ki Allāhu ta'ālā ona Kur'an-ı 'azīmü's-şānın 'ilmini
vermiş ve kendisi gece gündüz onun ahkām-ı celīlesi mucebince kıyām
ederken dīgeri onu görür de der ki "Bana dahi Allāhu ta'ālā buna verdiği
gibi vermiş olsaydı ben dahi bunun işlediği gibi işlerdim."

[وَأَمَّا بغض الكفار والفجار والإنكار عليهم ومقتهم فما ورد فيه من شواهد القرآن والأخبار
لا يحصى مثل قوله تعالى ﴿لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ وقال تعالى
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ﴾ وقال تعالى ﴿وَكَذَلِكَ نُؤَلِّيُ
الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾]

Ve küffār ve füccārın bugzları ve üzerlerine [inkār] etmek emri ise
şevāhid-i Kur'āniyye ve ahbār-ı seniyyeden vārid olan nusūs hasr ve ih-
sāya gelmezler, meselā Hakk ta'ālānın ﴿لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾
¹⁴⁹ kavli-i 'ālisi gibi ya'nī "Mü'minler mü'minlerden mā'adā kāfir-
leri velī ve dost ahz etmesinler." Ve dahi dīger bir āyette buyurmuş ki ﴿يَا
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ﴾
¹⁵⁰ ya'nī "Ey mü'minler, yehūd ve
nasārāyı dost ittihāz etmeyin." Ve dīger bir āyette buyurmuş ki ﴿وَكَذَلِكَ نُؤَلِّيُ
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ﴾
¹⁵¹ ya'nī "Hüsün ve ünsün birbiriyle fāidele-
nip mahzül ettiğimiz gibi zālīmlerin şerrin ve me'āsīden kesbleri sebebiyle
ba'zını ba'zına taslīt ederiz."

[وفي الخبر إن الله تعالى أخذ الميثاق على كل مؤمن أن يبغض كل منافق وعلى كل منافق
أن يبغض كل مؤمن وقال عليه السلام المرء مع من أحب وقال من أحب قوماً ووالاهم حشر
معهم يوم القيامة وقال عليه السلام أوثق عرى الإيمان الحب في الله والبغض في الله وشواهد

¹⁴⁸ "Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır) İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar." Mutaaffifin, 83/26.

¹⁴⁹ "Mü'minler, mü'minleri bırakıp inkarcıları dost edinmesin." Âlu İmrân, 3/28.

¹⁵⁰ "Ey inananlar! Yahudi ve hristiyanları dost edinmeyin." Māide, 5/51.

¹⁵¹ "İşte biz, kazanmakta oldukları günahlar sebebiyle zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmına böyle musallat ederiz." En'ām, 6/129.

هذا قد ذكرناها في بيان الحب والبغض في الله تعالى من كتاب آداب الصحبة وفي كتاب الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر فلا نعيده]

Ve dahi haberde vârid olmuş ki “Hakk subhānehu ve ta‘ālā her bir mü’min üzerine mīsākı ahz etmiş ki her bir münāfıkı bugz ede ve dahi her bir münāfık üzerine ‘ahd almış ki her bir mü’mini bugz eyleye.” Ve dahi ‘aleyhi’s-selām efendimiz buyurmuş ki “المرء مع من أحب” ya‘nī “Adam kendi sevdiği adam ile dir.” Ve dahi buyurmuş ki “من أحب قوماً ووالاهم حشر معهم” “Kim ki bir kavmi muhabbet edip onlarla müvālāt ederse yevm-i kıyâmette onlarla haşr olunur.” Ve dahi ‘aleyhi’s-selām efendimiz buyurmuş ki “İmānın en ziyāde metīn ve kuvvetli ve evsak kulpu ancak Allāhu ta‘ālāda hubb etmek ve Allāhu ta‘ālāda bugz etmektir.” Ve bunun şevāhidini biz el-hubb fillāh ve el-bugz fillāh beyānında ādāb-ı sohbet ve emr-i ma‘rūf ve nehy-i münker kitābında zikr etmişiz, artık bir dahi biz onu ifāde etmeyiz.

[فإن قلت فقد وردت الآيات والأخبار بالرضا بقضاء الله تعالى فإن كانت المعاصي بغير قضاء الله تعالى فهو محال وهو قاذح في التوحيد وإن كانت بقضاء الله تعالى فكراهتها ومقتها كراهة لقضاء الله تعالى وكيف السبيل إلى الجمع وهو متناقض على هذا الوجه وكيف يمكن الجمع بين الرضا والكراهة في شيء واحد فاعلم أن هذا مما يلتبس على الضعفاء القاصرين عن الوقوف على أسرار العلوم وقد التبس على قوم حتى رأوا السكوت عن المنكرات مقاماً من مقامات الرضا وسموه حسن الخلق وهو جهل محض بل نقول الرضا والكراهة يتضادان إذا تواردا على شيء واحد من جهة واحدة على وجه واحد فليس من التضاد في شيء واحد أن يكرهه من وجه ويرضى به من وجه إذ قد يموت عدوك الذي هو أيضاً عدو بعض أعدائك وساع في إهلاكه فتكره موته من حيث إنه مات عدو عدوك وترضاه من حيث إنه مات عدوك]

Ve eğer sen dedin ki kazāullāha rāzī olmak için āyāt ve aḥbār vârid olmuş, kaldı ki eğer me‘āsī Allāh’ın kazāsiyla vāki‘ değil ise bunun tasavvuru muhāldir ve tevḥidde kādihtir ve eğer Allāhu ta‘ālānın kazāsiyla vāki‘ ise artık o hālde onun makt ve kerāheti kazāullāha kerāhettir, bu iki hāli beyninde cem‘ etmek yolu nicedir ki bu vech üzere onlar mütenākızdırlar ya‘nī rızā ile kerāhet beyninde bir şey-i vāhidde cem‘ etmek nice mümkün olur der isen bunun dahi sen şöylece bil ki bu şey ancak esrār-ı ‘ulūma vā-kıf olmaktan kāsır olan zu‘afā üzerine mültebis olur ve hem dahi bir kavm üzerine mültebis olmuştur, hattā münker üzerine sükūt etmeği makāmāt-ı rızādan bir makām görüp de onu hüsn-i hulk tesmiye etmişler, hālbuki mahz-ı nādānī ve bilmezliktir, belki biz deriz ki rızā ve kerāhet ancak ikisi cem‘an bir şey vāhid üzerine bir cihet-i vāhideden ve bir vech-i vāhid

üzere tevârüd ettikleri hâlde yekdîgerine mütezâdîd olurlar, yoksa müzâdeden değildir ki bir şey için bir vech ile adam rāzî olur da diğer bir vechten onu kerh eder, çünkü senin bir düşmânın vefât ederse ve o düşmânın senin baʿzı düşmanına ʿadüvv bulunur da senin o düşmânın helâkine sâʿî olursa işte senin düşmânın düşmânı olduğu haysiyyetiyle onun vefâtından hoşlanmazsın ve kendisi dahi senin ʿadüvvün olduğu cihetle onun vefâtına rāzî olup hoşlanırsın.

[وذلك المعصية لها وجهان وجه إلى الله تعالى من حيث إنه فعله واختياره وإرادته فيرضى به من هذا الوجه تسليماً للملك إلى مالك الملك ورضاً بما يفعله فيه ووجه إلى العبد من حيث إنه كسبه ووصفه وعلامة كونه ممقوتاً عند الله وبغضاً عنده حيث سلط عليه أسباب البعد والمقت فهو من هذا [96] الوجه منكر ومذموم]

Ve kezâlik maʿsiyetin dahi iki vechi vardır ki bir vechi Allāhu taʿālāyadır o haysiyyetiyle ki onun fiʿli ve irāde ve ihtiyārıdır ve mālîkû'l-mülke mülkünü teslîm etmek ve onda onun işlediği fiʿline hoşnûdluk göstermek için onunla işbu vechten rāzî olur ve diğer vechi ʿabîdedir o haysiyyetiyle ki ʿabdin kesbi ve vasfı olup ʿindallāh memkût ve bağîz olduğunun ʿalâmetidir, çünkü Hakk subhānehu ve taʿālā onun üzerine esbâb-ı buʿd u maktı taslît etmiştir ve bu vechten münker ve mezmûmdur.

[ولا ينكشف هذا لك إلا بمثال فلنفرض محبوباً من الخلق قال بين يدي محبيه إني أريد أن أميز بين من يحبني ويبغضني وأنصب فيه معياراً صادقاً وميزاناً ناطقاً وهو أني أقصد إلى فلان فأؤذيه وأضره ضرباً يضطره ذلك إلى الشتم لي حتى إذا شتمني أبغضته واتخذته عدواً لي فكل من أحبه أعلم أيضاً أنه عدوي وكل من أبغضه أعلم أنه صديقي ومحبي ثم فعل ذلك وحصل مراده من الشتم الذي هو سبب البغض وحصل البغض الذي هو سبب العداوة فحق على كل من هو صادق في محبته وعالم بشروط المحبة أن يقول أما تدبirk في إيذاء هذا الشخص وضربه وإبعاده وتعريضك إياه للبغض والعداوة فأنا محب له وراض به فإنه رأيك وتدبirk وفعلك وإرادتك وأما شتمه إياك فإنه عدوان من جهته إذ كان حقه أن يصبر ولا يشتم ولكنه كان مرادك منه فإنك قصدت بضربه استنطاقه بالشتم الموجب للمقت فهو من حيث إنه حصل على وفق مرادك وتدبirk الذي دبرته فأنا راض به ولو لم يحصل لكان ذلك نقصاناً في تدبirk وتعويقاً في مرادك وأنا كاره لفوات مرادك ولكنه من حيث إنه وصف لهذا الشخص وكسب له وعدوان وتهجم منه عليك على خلاف ما يقتضيه جمالك إذ كان ذلك يقتضي أن يحتمل منك الضرب ولا يقابل بالشتم فأنا كاره له من حيث نسبته إليه ومن حيث هو وصف له لا من حيث هو مرادك ومقتضى تدبirk وأما بغضك له بسبب شتمك فأنا راض به ومحب له لأنه مرادك وأنا على موافقتك أيضاً مبغض له لأن شرط المحب أن يكون لحبيب المحبوب حبيباً ولعدوه عدواً وأما بغضه لك فإنني أراضاه من حيث إنك أردت أن يبغضك إذ أبعدته عن نفسك]

وسلطت عليه دواعي البغض ولكني أبغضه من حيث إنه وصف ذلك المبغض وكسبه وفعله وأمقته لذلك فهو ممقوت عندي لمقته إياك وبغضه ومقته لك أيضاً عندي مكروه من حيث أنه وصفه وكل ذلك من حيث إنه مرادك فهو مرضي وإنما التناقض أن يقول هو من حيث إنه مرادك مرضي ومن حيث إنه مرادك مكروه وأما إذا كان مكروهاً لا من حيث إنه فعله ومراده بل من حيث إنه وصف غيره وكسبه فهذا لا تناقض فيه]

Ve bu ‘adem-i müzâddeleri sana ancak bir misâl ile münkeşif olur, şöyle ki biz halktan bir mahbûbu farz edelim ki o mahbûb muhibbleri huzûrlarında demiş ki “Ben isterim ki beni muhibb eden ile bugz eden beynlerinde temyîz edip onda bir mi‘yâr-ı sâdık ve mîzân-ı nâtık nasb edeceğim, şöyle ki ben fülân adama kâd edip inciteceğim ve beni sebb ve şetm etmek için darb edeceğim ve çün beni şetm eder, onu bugz edip bana düşmân ittihâz ederim ve her kim ki onu severse bilirim ki o kimse benim düşmânımdır ve her kim ki onu bugz eylerse bilirim ki benim siddîk dostumdur.” Sonra işbu dediğini işledi ve sebeb-i bugz olan şetmden onun murâdı hâsıl olup ve sebeb-i ‘adâvet olan bugz dahi peydâ oldu ve onun her bir muhibb-i sâdıkı olup muhabbetin şurûtuna ‘âlim olan dostu üzerine hakk oldu ki ona diye ki “Bu şahsın îzâ ve darb ve ib‘âdında ve onu bugz ve ‘adâvete ta‘rîfi emrinde olan ef‘âline ben muhibb ve onunla râzî ve hoşnûdum, çünkü senin re‘y ve tedbîr ve fi‘l ve irâdetindir ve onun cihetinden sana vâkî‘ olan sebb ve şetmi ‘udvândır, çünkü onun hakkı ezâ ve darbına sabr ve tahammül edip seni şetm etmemek idi dileğin, ondan senin murâdın idi, zîrâ sen makt ve gazaba mûcib olan şetm ile onun istintâkını kendi darb ve ta‘zîbi ile sen kâd etmiştin. Ve o dahi senin vefk-ı murâdın kendi tedbîr ettiğin bir tedbîr üzere hâsıl olduğu haysiyyetiyle ben onunla râzî ve hoşnûdum, zîrâ ki hâsıl olmamış olsaydı senin tedbîrinde bir noksân ve murâdında bir ta‘vîk olurdu ve senin murâdının fevâtına kârihim velâkin bu şahsa dahi vasf ve ona bir kesb olup senin muktezâ-yı cemâlin hilâfı üzere sana bir teheccüm ve ‘udvân vâkî‘ olduğu haysiyyetiyle ben ona kârihim, çünkü senin cemâlin iktizâ ederdi ki kendisi o darb ve cefâyı tahammül eder de onu şetm ile mukâbele etmeye işte ona mensûb ve vasf olduğu haysiyyetiyle ben ondan hoşlanmam, değil ki senin murâdın ve muktezâ-yı tedbîrin olduğu haysiyyetiyle onu kerh ederim. Ve sana vâkî‘ olan şetm ile ona vâkî‘ olan bugzuna ben râzîyım ve ona muhibbim, çünkü senin murâdır ve ben dahi senin muvâfakatin üzere ona bâgızım, çünkü muhibbin şartı odur ki kendisi mahbûbun habîbine habîb ola ve onun düşmânına düşmân ola ve onun sana olan bugzu ise sen onu ondan murâd edip kendisini senin nefsinden teb‘îd ve devâ‘î-yi bugzu ona teslîl kıldığın haysiyyetiyle

senin murâd ve matlûbun olduğu hasebiyle ben ona râzî olurum velâkin o mubgızın vasf ve kesb ve fı'li olduğu haysiyyetiyle ben bugz ederim ve kendisi benim 'indimde memkûttur, çünkü sana makt eder ve sana olan bugz ve maktı dahi benim 'indimde mekrûhtur, çünkü onun vasfıdır ve bunun cem'isi senin murâdın olduğu haysiyyetiyle cümlesi marzîdir ve tenâkuz ancak o sûrette vâki' olur ki o kimseye ki senin murâdın olduğu haysiyyetiyle marzîdir ve senin murâdın olduğu haysiyyetiyle mekrûhtur ammâ onun fı'li ve murâdı olduğu haysiyyetiyle mekrûh olmayıp da ancak onun dîğerrinin vasf ve kesbi olduğu haysiyyetiyle mekrûh olursa elbette onda bir tenâkuz olmaz.”

[ويشهد لذلك كل ما يكره من وجه ويرضى به من وجه ونظائر ذلك لا تحصى [97]
فإذن تسليط الله دواعي الشهوة والمعصية عليه حتى يجره ذلك إلى حب المعصية ويجره الحب إلى فعل المعصية يضاهي ضرب المحبوب للشخص الذي ضربناه مثلاً ليجره الضرب إلى الغضب والغضب إلى الشتم ومقت الله تعالى لمن عصاه وإن كانت معصيته بتدبيره يشبه بغض المشتوم لمن شتمه وإن كان شتمه إنما يحصل بتدبيره واختياره لأسبابه وفعل الله تعالى ذلك بكل عبد من عبده أعني تسليط دواعي المعصية عليه يدل على أنه سبقت مشيئته بإبعاده ومقتته فواجب على كل عبد محب لله أن يبغض من أبغضه الله ويمقت من مقته الله ويعادي من أبغده الله عن حضرته وإن اضطره بقهره وقدرته إلى معاداته ومخالفته فإنه بعيد مطرود ملعون عن الحضرة وإن كان بعيداً بإبعاده قهراً ومطروداً بطرده واضطراره والمبعد عن درجات القرب ينبغي أن يكون مقيتاً بغضاً إلى جميع المحبين موافقة للمحبوب بإظهار الغضب على من أظهر المحبوب الغضب عليه بإبعاده]

Ve buna her bir şeyi ki bir yüzden kerh ve dîğerr yüzden rızâ olunur, şehâdet eder ve onun nazâiri hasr ve ihsâ olunmaz. Kaldı ki Hakk subhâ-nehu ve ta'âlânın ona hubb-ı ma'siyete çekmek ve hubb-ı ma'siyet fı'l-i ma'siyete çekmek için şahs-ı fâsıka devâ'ı-i ma'siyet ve şehvetin tesliti bu meselde bizim söyledigimiz mahbûbun şahs-ı madrûbu gazaba ve gazab dahi onu şetme çekmek için madrûbun vâki' olan ezâ ve darbına mûhâkî ve müşâbih ve müdâhîdir. Ve tebâreke ve ta'âlânın günahkâr ve 'âsiye olan maktı dahi velev ki onun ma'siyeti yine Allâhu ta'âlânın tedbîri ile dir, meş-tûm olan kimsenin şâtimine vâki' olan bugz ve maktına benzer velev ki onun şetmi ancak onun tedbîri ve esbâbına olan ihtiyârı ile hâsıl olur ve kendi 'abîdinden her bir mahrem 'abîdine Allâhu ta'âlânın bir 'abde vâcib olur ki Allâhu ta'âlânın mebgûzunu bugz ede ve onun memkûtunu makt eyleye ve hazretinden tard ve teb'îd ettiği şahsa mu'âdât eyleye velev ki kahr ve kudretiyle kendisi onun muhâlefet ve mu'âdâtına onu muztarr kıl-

mıştır, çünkü hazret-i ‘aliyyeden matrûd ve mel‘ûn olmuştur velev ki onun ib‘âdıyla kahren ba‘d olmuştur ve onun tardıyla bi’l-ıztırâr matrûd olmuştur, zîrâ muvâfakat-ı mahbûb ile cem‘-i muhibbîne derecât-ı kurbden müb‘ad olan şahs mebgûz ve memkût olmak gerektir ya’nî o ki onun ib‘âdıyla mahbûb kendi gazabını ona izhâr etmiştir, gerektir ki mahbûba muvâfakatle kâffe-i muhibbîn dahi o kimseye kendi gazablarını izhâr edeler.

[وبهذا يتقرر جميع ما وردت به الأخبار من البغض في الله والحب في الله والتشديد على الكفار والتغليظ عليهم والمبالغة في مقتهم مع الرضا بقضاء الله تعالى من حيث إنه قضاء الله عز وجل وهذا كله يستمد من سر القدر الذي لا رخصه في إفشائه وهو أن الشر والخير كلاهما داخلان في المشيئة والإرادة ولكن الشر مراد مكروه والخير مراد مرضي به فمن قال ليس الشر من الله فهو جاهل وكذا من قال إنهما جميعاً منه من غير افتراق في الرضا والكراهة فهو أيضاً مقصر وكشف الغطاء عنه غير مأذون فيه فالأولى السكوت والتأدب بأدب الشرع فقد قال صلى الله عليه وسلم القدر سر الله فلا تفشوه وذلك يتعلق بعلم المكاشفة وغرضنا الآن بيان الإمكان فيما تعبد به الخلق من الجمع بين الرضا بقضاء الله تعالى ومقت المعاصي مع أنها من قضاء الله تعالى وقد ظهر الغرض من غير حاجة إلى كشف السر فيه]

Ve bu beyân ve tafsîl ile zâhir ve mütekarrir oldu ki rızâ kazâ ile ma‘an bugz fillâh ve hubb fillâh ve küffâr üzerine teşdîd ve taglîz eylemek ve onların bugz ve maktlarına mübâlaga etmek husûsâtına dâir şeref-sâdır ve vârid olan cem‘-i ahhâr yekdiğerlerine mübâyin ve mütenâkız değildirler, zîrâ kazâ-yı rabbânî haysiyyetiyle marzî olurlar. Ve bu beyân ise onun ifşâsına izn ve ruhsat olmayan sırr-ı kaderden istimdâd eder ki hayr ve şerr ikisi meşîet ve irâdetde dâhillerdir. Ve şerr eğerçi murâddır lâkin mekrûhtur ve hayr ise murâd ve marziyyün-bihtir. Ve o ki şerr Allâhu ta‘âlâdan değildir der, bilmez ve câhildir ve rızâ ile kerâhet beynlerinde bî-iftirâk ikisi cem‘an Allâhu ta‘âlâdandır diyen kimse dahi mukassırdır ve örtüyü ondan kaldırıp onu açığa çıkarmak dahi me’zûnun-fîh değildir ve evlâsı onun âdâb-ı şer‘ ile te‘eddüb edip onda hāmûş durmaktır, zîrâ ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “القدر سر الله فلا تفشوه” ya’nî “Kader Allâhu ta‘âlânın râzıdır, siz onu ifşâ etmeyiniz.” Ve bu şey ‘ilm-i mükâşefeye ta‘alluk eder. İmdi bizim garazımız ancak halk onunla müte‘abbid buyurulduğu rızâ-ı kazâ ile ma‘an makt-ı me‘âsî beyninde cem‘ etmek imkânının beyânıdır o hâl ile ki cem‘-i me‘âsî dahi Allâhu ta‘âlâ kazâsıyla olduğuna mu‘tekid olur ve onda olan sırrı keşf etmeksizin işbu tafsîl ve beyân ile garaz zâhir ve peydâ oldu.

[وبهذا يعرف أيضاً أن الدعاء بالمغفرة والعصمة من المعاصي وسائر الأسباب المعينة على الدين غير مناقض للرضا بقضاء الله تعالى فإن الله تعبد العباد بالدعاء ليستخرج الدعاء منهم صفاء الذكر وخشوع القلب ورقة التضرع ويكون ذلك جلاء للقلب ومفتاحاً للكشف وسبباً لتواتر مزايا اللطف كما أن حمل الكوز وشرب الماء ليس مناقضاً للرضا بقضاء الله تعالى في العطش وشرب الماء طلباً لإزالة العطش مباشرة سبب رتبته مسبب الأسباب فكذلك الدعاء سبب رتبته الله تعالى وأمر به وقد ذكرنا أن التمسك بالأسباب جرياً على سنة الله تعالى لا يناقض التوكل واستقصيائه في كتاب التوكل فهو أيضاً لا يناقض الرضا لأن الرضا مقام ملاصق للتوكل ويتصل به نعم إظهار البلاء في معرض الشكوى وإنكاره بالقلب على الله تعالى مناقض للرضا وإظهار البلاء على سبيل الشكر والكشف عن قدرة الله تعالى لا يناقض]

Ve bununla ma'ûm olur ki du'â-i magfîret ve me'âsîden 'ismeti dilemek ve dîn üzerine yâver ve mu'tîn olan esbâbı istemek dahi rızâ-yı kazâya münâkız değillerdir, zîrâ ki Zât-ı zü'l-celâl du'â ile 'ibâdını ta'abbüd etmiş tâ kim duâ onlardan safâ-yı zîkr ve huşû-ı kalbi ve rikkat-i tazarru'u çıkarır da peydâ ede ve o du'â ve yalvarmak kalbe cilâ ve keşfe miftâh ve mezâyâ-yı lutfun tevâtürüne sebeb ola, nitekim berâberce bardağı gezdirip kaldırmak ve suyu içmek, susuz olmakta olan kazânın rızâsına münâkız olmaz, zîrâ ki harâret ve 'ataşın def'i talebiyle suyu içmek ancak müsebbibü'l-esbâbın tertîb ettiği sebebe mübâşeretir. İşte bunun gibi du'â dahi Allâhu ta'âlânın tertîb ettiği bir sebebdir ve hem dahi onunla emr etmiştir ve fî-mâ tekaddem tevekkül kitâbında bizim zîkr ve istiksâ ettiğimiz vech üzere [98] sünnet ve 'âdât-ı rabbâniyyeye ri'âyeten esbâb-ı temessük etmek tevekküle münâkız olmaz ve rızâyâ dahi münâkız olmaz, çünkü rızâ dahi tevekkül makâmına mülâsık bir makâmdır. Evet, şekvâ ma'rızinde belânın izhârı ve kalb ile Hakk ta'âlâ üzerine o fi'lînkârı rızâyâ münâkız olur ve 'alâ-sebîlî's-şükür veyâhüd kudret-i rabbâniyyeyi keşf etmek zımında belvânın izhârı rızâyâ münâkız olmaz.

[وقد قال بعض السلف من حسن الرضا بقضاء الله تعالى أن لا يقول هذا يوم حار أي في معرض الشكاية وذلك في الصيف فأما الشتاء فهو شكر والشكوى تناقض الرضا بكل حال وذم الأطعمة وعيها يناقض الرضا بقضاء الله تعالى لأن مذمة الصنعة مذمة للصانع والكل من صنع الله تعالى وقول القائل الفقر بلاء ومحنة والعيال هم وتعب والاحتراف كد ومشقة كل ذلك قاذح في الرضا بل ينبغي أن يسلم التدبير لمديره والمملكة لمالكها ويقول ما قاله عمر رضي الله عنه لا أبالي أصبحت غنياً أو فقيراً فإنني لا أدري أيهما خير لي]

Ve ba'zu's-selef demiş ki “Kazâ-yı ilâhîye hüsn-i rızâdandır” ki adam yaz günlerinde bir gün için bu gün dünyâ pek çok sıcaktır demeye, çünkü

yaz mevsiminde böylece söylemek şekvâdır, ammâ kış günlerinde bugün dünyâ sıcaktır demesi teşekkürdür. Mâ-hasal beher hâlde şekvâ rızâya münâkızdır ve et'imenin zemmi ve me'kûlâtın ta'ÿîbi dahi kazâ-yı ilâhînin rızâsına münâkızdır, çünkü san'atın mezemmesi sâni'in mezemmesidir, zîrâ dünyâda her ne ki var ise cümlesi onun sun'undandır. Ve belâ mih-nettir ve 'ayâl hemm ve ta'abdır ve kâr işleyip hîrfet etmek kedd ve me-şakkattir diyen kimsenin işbu akvâli dahi kâffesi rızâda kâdihtirler, belki tedbîri müdebbirine ve memleketi mâlikine teslîm edip de Hazret-i 'Ömer 'aleyhi'r-rıdvân dediği gibi söylemek gerektir ki 'Ömer demiş ki "Kendim cihânda ganî, yoksa yoksul sabâh ettiğime aslâ mübâlât etmem, çünkü han-gisi bana hayırlı olduğunu kendim bilemem."

Beyānu Enne'l-Firāre Mine'l-Bilādilletü Hiye Mezānnü'l-Me'āsî ve Mezemmētühā Lā Yukdehu Fi'r-Rızā

[بيان أن الفرار من البلاد التي هي مظان المعاصي ومذمتها لا يقدح في الرضا]

[اعلم أن الضعيف قد يظن أن نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الخروج من بلد يظهر به الطاعون يدل على النهي عن الخروج من بلد ظهرت فيه المعاصي لأن كل واحد منهما فرار من قضاء الله تعالى وذلك محال بل العلة في النهي عن مفارقة البلد بعد ظهور الطاعون أنه لو فتح هذا الباب لارتحل عنه الأصحاء وبقي فيه المرضى مهملين لا متعهدين لهم فيهلكون هزلاً وضراً ولذلك شبهه رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعض الأخبار بالفرار من الزحف ولو كان ذلك للفرار من القضاء لما أذن لمن قارب البلدة في الانصراف وقد ذكرنا حكم ذلك في كتاب التوكل]

Ve mezānn-ı me'āsî olan memleketlerden kaçıp onu zemm etmek rızâ-ya kâdih olmadığının beyânı dahi işte bu fasldır. Şöyle ki sen bil ve âgâh ol ki ba'zı za'ifân zann ederler ki 'aleyhi's-salātu ve's-selâm efendimizin tâ'un beliyyesine düçâr olan memlekettten çıkmaya seref-sâdır olan nehyi onun me'āsîye mübtelâ olan memlekettten hurûc etmek dahi menhî oldu-ğuna delâlet eder, çünkü onların her biri Allāhu ta'ālânın kazâsından kaç-maktır ve kazâullâhtan kaçmak ile kurtulmak muhâldir, hâlbuki o gümân hatâdır, çünkü tâ'una düçâr olan memlekettten hurûc menhî olması ancak mesbûk olan beyân mücebince kazâdan kaçmamak için değıldir, belki cem'î-i ashâb çıkıp gürûh-ı bîmâregân bî-kes kalmamak içindir, zîrâ ki bu

kapı açılmış olsa mümkündür ki memlekette olan kâffe-i sahîhân çıkıp yalnız hastegân tâifesi bî-kes ve mühmel ve müte'ahhidsiz kalır da zebûnluk ve durr ile helâk olurlar ki nehy-i hurûc ancak bu 'illet içindir, başka şey için değildir ve onun için 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz onu bazı ahhbârda gazâ ve cihâddan olan firâra teşbîh etmiş, zîrâ firâr kazâ için olmuş olsaydı tâ'ûnlu beldeye yaklaşan kesânın memlekete girmeden evvel savuşup gitmelerine izin ve ruhsat buyurmazdı, tevekkül kitâbında bunun hükmünü biz zikr etmişiz.

[وإذا عرف المعنى ظهر أن الفرار من البلاد التي هي مظان المعاصي ليس فراراً من القضاء بل من القضاء الفرار مما لا بد من الفرار منه وكذلك مذمة المواضع التي تدعو إلى المعاصي والأسباب التي تدعو إليها لأجل التنفير عن المعصية ليست مذمومة فما زال السلف الصالح يعتادون ذلك حتى اتفق جماعة على ذم بغداد وإظهارهم ذلك وطلب الفرار منها]

Ve ma'nâ bilinip de sebab-i nehy anlaşılırsa zâhir olur ki mezânn-ı ma'-'siyet olan memlekettten kaçmak kazâ-yı rabbânîden kaçmak değildir, belki ondan firâr etmek lâbüdd ve lâzım olan yerden kaçmak kazâdandır. Ve me'âsiye ve me'âsiye da'vet eden esbâbın yerini zemm ve fasl etmek dahi ma'-'siyetten halkı tenfir etmek için kezâlik mezmûm ve makdûh değildir, zîrâ ki selef-i sâlih bunu i'tiyâd etmekten zâil olmadılar tâ ki bir cemâ'at Bagdâd'ın zemmi üzerine müttefik oldular ve ondan firâr istemeleri ve mezemmetinin izhârı yoluna gitmişler.

[فقال ابن المبارك قد طفت الشرق والغرب فما رأيت بلداً شراً من بغداد قيل وكيف قال هو بلد تزدري فيه نعمة الله وتستصغر فيه معصية الله ولما قدم خراسان قيل له كيف رأيت بغداد قال ما رأيت بها إلا شرطياً غضباناً أو تاجراً لهفاناً أو قارئاً حيران ولا ينبغي أن تظن أن ذلك من الغيبة لأنه لم يتعرض لشخص بعينه حتى يستضر ذلك الشخص به وإنما قصد بذلك تحذير الناس وكان يخرج إلى مكة وقد كان مقامه ببغداد يرقب استعداد القافلة ستة عشر يوماً فكان يتصدق بستة عشر دينار لكل يوم دينار كفارة لمقامه]

Ez-cümle İbnü'l-Mübârek demiş ki “Ben şark ve garbı tavâf edip gezdim ve Bagdâd'dan şerrli bir beldeyi görmedim.” Ve bu nicedir ona denildi ki “Bagdâd bir belgedir ki ona ni'met-i Bâri izdirâ [99] olunur ve ma'-'siyetullâh istisgâr olunur.” Ve Horâsân'a kudüm ettiği vakte ona denildi ki “Sen Bagdâd'ı nice gördün?” O dahi: “Gazablı çeribaşı veyâ pazarbaşı ve hüznü ve hasretli tâcir ve hayrânî kârî gürûhundan gayrı diğer bir şey görmedim.” Ve onun işbu sözü sen gıybetten sanmamak gerektir, çünkü onunla bir şahs-ı mu'ayyene ta'arruz yoktur tâ ki o şahs onunla zarar-dîde ola, ancak onunla nâsın tahzîrini kasd etmiştir. Ve dahi Mekke'ye

çıkıp giderken Bagdâd'a kâfile-i Hicâziyye'yi on altı gün ikâmetle intizâr eder de kârbânın isti'dâdına müterakkıb olurdu ve on altı dînâr ile fukarâya tasadduk edip ikâmetinin keffâretini verirdi ki beher gün için birer dînâr verirdi.

[وقد ذم العراق جماعة كعمر بن عبد العزيز وكعب الأحمار وقال ابن عمر رضي الله عنهما لمولى له أين تسكن فقال العراق قال فما تصنع به بلغني أن ما من أحد يسكن العراق إلا قيس الله قريناً من البلاء وذكر كعب الأحمار يوماً العراق فقال فيه تسعة أعشار الشر وفيه الداء العضال وقد قيل قسم الخير عشرة أجزاء فتسعة أعشاره بالشام وعشره بالعراق وقسم الشر عشرة أجزاء على العكس من ذلك]

Ve bir cemâ'at 'Irāk'ı zemm etmişler, 'Ömer b. 'Abdül'azîz ve Ka'bu'l-Ahbâr gibi. Ve 'Abdullâh b. 'Ömer b. el-Hattâb 'aleyhime'r-rıdvân, âzâdlısına: “Sen nerede sâkin olursun?” dedikte o dahi “'Irāk'ta” deyince, 'Abdullâh: “Sen 'Irāk ile ne yapacaksın? Bana bâliğ olmuş ki bir kimse 'Irāk'ta sâkin olmaz illâ ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ ona bir belâdan bir karîni götürür.” Ve Ka'bu'l-Ahbâr bir gün 'Irāk'ı zikr edip demiş ki “Şerrin dokuz 'uşuru 'Irāk'tadır ve dâ-ı 'udâl dahi ondadır.” Ve dahi denilmiş ki “Hayr on cüz' üzerine taksîm olunup dokuz 'uşuru Şâm'dadır ve bir 'uşuru 'Irāk'tadır ve şerr dahi kezâlik on cüz' üzerine taksîm olunup dokuz 'uşuru 'Irāk'ta ve bir 'uşuru Şâm'dadır.”

[وقال بعض أصحاب الحديث كنا يوماً عند الفضيل بن عياض فجاءه صوفي متدرع بعباءة فأجلسه إلى جانبه وأقبل عليه ثم قال أين تسكن فقال بغداد فأعرض عنه وقال يأتينا أحدهم في زي الرهبان فإذا سأله أين تسكن قال في عش الظلمة وكان بشر بن الحارث يقول مثال المتعبد ببغداد مثال المتعبد في الحش وكان يقول لا تقتدوا بي في المقام بها من أراد أن يخرج فليخرج وكان أحمد بن حنبل يقول لولا تعلق هؤلاء الصبيان بنا كان الخروج من هذا البلد أثر في نفسي قيل وأين تختار السكنى قال بالثغور وقال بعضهم وقد سئل عن أهل بغداد زاهد زاهد وشريهم شريراً]

Ve dahi ba'zı ashâbu'l-hadîs demişler ki bir gün biz Fadl b. 'İyâz'ın yanında idik ona bir sūfî geldi ki bir 'abâ ile mütederri' idi, onu yanında oturttu ve ona ikbâl ve teveccüh ettikten sonra “Nerede sâkin olursun?” diye ondan sordu ve o dahi “Bagdâd” deyince ondan yüzünü çevirip dedi ki “Onların biri bize ruhbân zeyyinde gelir de çün “Nerede sâkin olursun?” diye ondan suâl ederiz, “Zaleminin yuvasını!” der.” Ve Bîşr b. el-Hâris derdi ki “Bagdâd'da müte'abbid olan kimse haşşta müte'abbid olan adama benzer.” “Haşş” feth-i hâ ve zammıyla ma'a't-teşdîd lügatte fi'l-asl hur-

mā bāğçesine ve bostāna itlāk olunurdu sonra kazā-yı hācet mevzî'inde isti'māl olundu, helā ve müsterāh gibi ve mahrec-i necāsete dahi derler. Ve dahi Bişr derdi ki “Onda olan ikāmetle siz bana iktidā etmeyiniz. Kim ki ondan çıkmak isterse hemān çıksın.” Ve Ahmed b. Hanbel derdi ki “Bize bu sıbyānın ta'alluku olmasaydı bu beldeden çıkmak benim nefsimde daha ziyāde mukaddem ve müreccah idi.” Ve “Süknā için nereyi ihtiyār edersin?” ona denildi ki kendisi “sugūr” diye cevāb vermiş. Ve ba'zu's-seleften Bagdād ahālisi üzerine suāl vāki' oldukça demiş ki “Onların zāhidleri zāhid ve şerîrleri şerîrdir.”

[فهذا يدل على أن من بلي ببلدة تكثر فيها المعاصي ويقل فيها الخير فلا عذر له في المقام بها بل ينبغي أن يهاجر قال الله تعالى ﴿قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا﴾ فإن منعه عن ذلك عيال أو علاقة فلا ينبغي أن يكون راضياً بحاله مطمئن النفس إليه بل ينبغي أن يكون منزوع القلب منها قائلاً على الدوام ﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا﴾ وذلك لأن الظلم إذا عم نزل البلاء ودمر الجميع وشمل المطيعين قال الله تعالى ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً﴾ فإذا لم يكن في شيء من أسباب نقص الدين البتة راضاً مطلق إلا من حيث إضافتها إلى فعل الله تعالى فأما هي في نفسها فلا وجه للرضا بها بحال]

İşte bu ahhār ve akvāl delālet ederler ki bir belde ki a'māl-i hayr onda az ve me'āsī çok vāki' olur, o belde ile mübtelā olan kimse onda ikāmet etmeye, onun bir 'özü yoktur, ancak ondan hicret etmek ona lāzım gelir. Tebareke ve ta'ālā buyurmuş ki ¹⁵² ﴿قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا﴾ ya'nī “Allāhu ta'ālānın yerleri vāsi' değil miydi ki muhācīrīnin Medīne'ye ve Habeşe'ye hicret ettikleri gibi siz dahi bir mahalle hicret edeydiniz.” Ve eğer hicretten bir 'ayāl ve 'alāka onu men'c ettiyse onun kendi hālīne rāzī olmamak ve ikāmesine mutmainnū'n-nefs olmamak gerektir ki hemīşe ondan münze'icū'l-kalb olup 'ale'd-devām ¹⁵³ ﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا﴾ ya'nī “Yā Rabb, bizi bu karyenin zālīm ahālīsinden halās ile çıkar” diye du'ā etmek gerektir, çünkü zulm 'umūm ederse belā nāzil olur ve cemī'i sekenesi helāk eder de mutī'lere dahi şāmil olur. Ve Hakk subhānehu ve ta'ālā buyurmuş ki ¹⁵⁴ ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً﴾ ya'nī “O fitne ve belādan korkunuz ki o sizden olan zālīmle hāssaten isābet etmez.” Kaldı ki elbette naks-ı dīn esbābından hīçbir şeyde rızā-yı mutlak yoktur meğer ki Allāhu ta'ālānın fi'line izāfeti haysiyyetiyle ola, yoksa kendi nefsinde hīçbir hāl ile ona rızā vermeye bir vech yoktur.

152 “Melekler, “Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!” derler.” Nisā, 4/97.

153 “Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zālīm olan şu memleketten çıkar.” Nisā, 4/75.

154 “Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının.” Enfāl, 8/25.

[وقد اختلف العلماء في الأفضل من أهل المقامات الثلاث رجل يحب الموت شوقاً إلى لقاء الله تعالى ورجل يحب البقاء لخدمة المولى ورجل قال لا أختار شيئاً بل أرضى بما اختاره الله تعالى ورفعت هذه المسألة إلى بعض العارفين فقال صاحب الرضا أفضلهم لأنه أقلهم فضولاً واجتمع ذات يوم وهيب بن الورد وسفيان الثوري ويوسف بن أسباط فقال الثوري كنت أكره موت الفجأة قبل اليوم واليوم وددت أني مت فقال له يوسف لم قال لما أتخوف من الفتنة فقال يوسف لكنني [100] لا أكره طول البقاء فقال سفيان لم قال لعلني أصادف يوماً أتوب فيه وأعمل صالحاً فقبل له وهيب إيش تقول أنت فقال أنا لا أختار شيئاً أحب ذلك إلي أحببه إلى الله سبحانه وتعالى فقبله الثوري بين عينيه وقال روحانية ورب الكعبة]

Velâkin işbu makâmât-ı selâsenin hangisi efdal olduğuna ‘ulemâ ihtilâf etmişler ki birtakım adamlar vardır ki Zât-ı zü'l-celâlin dîdârını görmek şevkiyle ölümü severler ve birtakım adamlar vardır ki Mevlâ'ya hizmet etmek için kalmalarını severler ve birtakım adamlar bir nesneyi ihtiyâr etmez de “Ben Allâhu ta‘âlâ bana ihtiyâr ettiği şeye hoşnudum” diye marzî-yi rabbânîyi severler. Ve bu mes’ele ba‘zu'l-‘ârifine ref‘ ve ‘arz olundukta “Efdalleri sâhib-i rızâdır” diye marzî-yi rabbânîyi seven fırkayı tercih ve tafdîl etmiş, çünkü onların fuzûllukları daha ziyâde azdır. Ve bir gün Vehîb b. el-Verd ve Süfyân es-Sevrî ve Yûsuf b. Esbât bir mahalde birikip müctemî‘ olmuşlar ve İmâm Süfyân-ı Sevrî demiş ki “Ben mevt-i fec’eden hoşlanmazdım, hâlbuki bu gün ölmekliğimi temennî ettim.” Ve o vakt Yûsuf ona “niçin” diye sordukta Süfyân: “Fitneden olan havfımdan dolayı” dedi. Ve Yûsuf dahi: “Ben tûl-i bekâyı kerh etmem” dedikte Süfyân “niçin” diye suâl etti ve o dahi: “Ola ki bir güne râst gelip tesâdüf ederim ki o günde ben tevbe edip ‘amel-i sâlih işleyeyim” diye beyân-ı maksad edince Vehîb’e “Sen ne söylersin?” denildi ve Vehîb dahi: “Ben bir şey ihtiyâr etmem, ancak bana ehabb olan şey Allâhu ta‘âlâyâ ehabb olan şeydir” diye cevâb verince Süfyân es-Sevrî onu iki gözü arasından bûs edip “Ve Rab-bi'l-Ka’be rûhâniyyettir” diye tahsîn etmiştir.

Beyānu Cümleti Min Hikāyātî'l-Muhibbîne ve Akvālihîm ve Mükāşefâtihîm

[بيان جملة من حكايات المحبين وأقوالهم ومكاشفاتهم]

[قيل لبعض العارفين إنك محب فقال لست محباً إنما أنا محبوب والمحـب متعوب وقيل له أيضاً الناس يقولون إنك واحد من السبعة فقال أنا كل السبعة وكان يقول إذا رأيتموني فقد رأيتم أربعين بدلاً قيل وكيف وأنت شخص واحد قال لأنني رأيت أربعين بدلاً وأخذت من كل بدل خلقاً من أخلاقه وقيل له بلغنا أنك ترى الخضر عليه السلام فتبسم وقال ليس العجب ممن يرى الخضر ولكن العجب ممن يريد الخضر أن يراه فيحتجب عنه]

Ve dahi hikāyāt-ı muhibbîn ile onların akvāl ve mükāşefelerinden olan cümlelerin beyânı ise o dahi işbu fasıldır. Şöyle ki ‘âriflerin birisine denilmiş ki “Sen muhibbsin.” Ve kendisi: “Ben muhibb değilim, ancak mahbûbum, çünkü muhibb met‘ûbdur” dedi. Ve dahi ona denilmiş ki “Nâs söylerler ki sen seb‘a-i ricâl-i mühteremenin birisisin.” O dahi: “Ben seb‘anın cem‘i-siyim” demiş. Ve dahi kendisi derdi ki “Beni görürseniz kırk abdâl-ı bü-lend-efdâli görmüş olursunuz.” Ve ona “Bu nice olur o hâl ile ki sen yalnız bir şahs-ı vâhidsin?” denildikte, kendisi: “O cihettendir ki ben kırk abdâli görmüşüm ve her bir abdâlin ahlâkından birer hulku almışım” diye cevâb vermiş. Ve dahi ona denilmiş ki “Biz işittik ki sen Hızır ‘aleyhi’s-selâmı görürsün.” O dahi tebessüm edip demiş ki “Hızır ‘aleyhi’s-selâmı gören kimseden ta‘accüb olunmaz velâkin ta‘accüb o kimseden olur ki Hızır ‘aleyhi’s-selâm onu görmek ister de kendisi ondan ihticâb eder.”

[وحكى عن الخضر عليه السلام أنه قال ما حدثت نفسي يوماً قط أنه لم يبق ولي لله تعالى إلا عرفته إلا ورأيت في ذلك اليوم ولياً لم أعرفه وقيل لأبي يزيد البسطامي مرة حدثنا عن مشاهدتك من الله تعالى فصاح ثم قال ولكم لا يصلح لكم أن تعلموا ذلك قيل فحدثنا بأشد مجاهدتك لنفسك في الله تعالى فقال وهذا أيضاً لا يجوز أن أطلعكم عليه قيل فحدثنا عن رياضة نفسك في بدايتك فقال نعم دعوت نفسي إلى الله فجمحت علي فعزمت عليها أن لا أشرب الماء سنة ولا أذوق النوم سنة فوفت لي بذلك ويحكى عن يحيى بن معاذ أنه رأى أبا يزيد في بعض مشاهداته من بعد صلاة العشاء إلى طلوع الفجر مستوفراً على صدور قدميه رافعاً أخصيه مع عقيه عن الأرض ضارباً بذقنه على صدره شاخصاً بعينه لا يطرף قال ثم سجد عند السحر فأطاله ثم قعد فقال اللهم إن قوماً طلبوك فأعطيتهم المشي على الماء والمشي في الهواء فرضوا بذلك وإني أعوذ بك من ذلك وإن قوماً طلبوك فأعطيتهم طي الأرض فرضوا

بذل وإني أعوذ بك من ذلك وإن قوماً طلبوك فأعطيتهم كنوز الأرض فرضوا بذلك وإني أعوذ بك من ذلك حتى عد نيفاً وعشرين مقاماً من كرامات الأولياء ثم التفت فرآني فقال يحيى قلت نعم يا سيدي فقال منذ متى أنت ههنا قلت منذ حين فسكت فقلت يا سيدي حدثني بشيء فقال أحدثك بما يصلح لك أدخلني في الفلك الأسفل فدورني في الملكوت السفلى وأراني الأرضين وما تحتها إلى الثرى ثم أدخلني في الفلك العلوي فطوف بي في السموات وأراني ما فيها من الجنان إلى العرش أوقفني بين يديه فقال سلني أي شيء رأيت حتى أهبه لك فقلت يا سيدي ما رأيت شيئاً استحسسته فأسألك إياه فقال أنت عبيد حقاً تعبدني لأجلي صدقاً لأفعلن بك ولأفعلن فذكر أشياء قال يحيى فهالني ذلك وامتلأت به وعجبت منه فقلت ياسيدي لم لا سألتك المعرفة به وقد قال لك ملك الملوك سلني ما شئت قال فصاح بي صيحة وقال اسكت ويلك عرت عليه مني حتى لا أحب أن يعرفه سواه]

Ve dahi hikāyet olunmuş ki Hızır ‘aleyhi’s-selām buyurmuş ki “Aslā bir gün yoktur ki ben kendi nefsimde evliyāullāhtan ben bir bilmediğim velī kalmamış deyip de o günde ki benim bir bilmediğim velīye rāst gel-medim” ya’nī her ne vakt ki kendi nefsimde o şey tahdīs ettimse elbette o günde benim bir bilmediğim velīye tesādūf edip gördüm demektir. Ve bir gün Ebū Yezīd-i Bistāmī’ye denilmiş ki “Senin Allāhu ta‘ālādan olan mu‘āyene ve müşāhedātınızdan bir şey bize haber verip tahdīs eyle.” Ve o dahi bir na‘ra koyuverip dedi ki “Size yazıklar olsun, o şeyin bilmesi size yaramaz!” Ve onlar bir dahi ona: “Bārī Allāhu ta‘ālāda olan nefsin eşedd-i mücāhedātıyla haber ver” dediklerinde, kendisi: “Bu nesneye dahi sizi āgāh edip vākıf etmek cāiz olmaz” diye ketm-i rāz [101] ettikte, onlar: “Senin bidāyetinde nefsinin ri'yāzeti üzerine bize haber ver” diye bir dahi istirsād ettiklerinde, o dahi: “Evet, kendi nefsimi Allāhu ta‘ālāya da‘vet eylediğimde bana serkeşlik edip mutāva‘at etmedi, ben dahi üzerine ‘azīmet ettim ki bir sene suyu içirmem ve uykuyu tattırmam ve o vakt bana onunla vefā etti.” Ve dahi Yahyā b. Mu‘āz üzerine mahkī olup demiş ki kendisi ba‘zı müşāhedātında Ebū Yezīd-i Bistāmī’yi bir gecede yatsı namāzından sonra görmüş ki müstevfiz olarak oturuyor. “İstīfāz” yerleşmeyip ayakları dikerek oturmak ve ‘alā-kavlin kıynakları yere koymayarak dizleri yere koyup oturmak ma‘nāsınadır ki onun iki ahmas ve ‘akıbyı yerden kaldırmıştır. “Ahmas” hemzenin ve mīm’in fethiyle insānın tabanı ortasında olan çukurca açıklıktır ve “akib” feth-i ayn ve kesr-i kāf ile ayak ökçesidir. “Ve kendi zekanı ya’nī kendi çenesini göğsüne vurup gözleri şahıs olarak açmış.” Ve “şuhūs” gözün bir yere dikip tepretmeyip ve kapağın açıp yummayıp durmaktır ki hiçbir şeye nigāh ve tahrīk-i basar etmez. “Ve bu hāletle iki dizi üzerine yatsı namāzından seher vaktine kadar durmuş da

sonra secdeye varıp secdesini dahi ziyâdece uzatmış ve baʿdehu oturup demiş ki “اللهم إن قوماً طلبوك فأعطيتهم المشي على الماء والمشي في الهواء فرضوا بذلك وإني
 “... ذلك من ذلك...” ve hülâsa-i meâli “Ey benim ilâhım, bir kavm seni taleb edip sen dahi onlara âb u havâ üzere yürümek kerâmetini verdin ve onunla onlar râzî oldular ve ben isem ben ondan sana sığınıp taʿavvüz ederim. Ve bir kavm seni taleb ettiler ve sen dahi onlara tayy-i zemîn kerâmetini verdin ve onlar onunla râzî oldular ve ben isem ben ondan dahi sana sığınıp taʿavvüz eylerim. Ve bir kavm seni taleb ettiler ve sen dahi onlara künûz-ı arzı verdin ve onlar onunla râzî oldular ve ben isem ben ondan dahi sana sığınıp taʿavvüz ederim.” Tâ ki kerâmât-ı evliyâdan yirmi bu kadar kerâmeti bu siyâk üzere ʿadd etti sonra iltifât edip beni gördü ve der-ʿakab “Yahyâ!” deyince ben dahi “Neʿam yâ seyyidî!” diye ses verdim ve “Ne vaktten beri bundasın?” diye sordukta, ben dahi: “Bir hayyizden beri” diyerek haber verdim ve o dahi sükûta vardı. O vakte ben ona: “Sen bana bir şey haber ver de beni irşâd eyle” diye taleb-i hadîs ettiğimde, o dahi: “Ben sana yarayacak bir şey ile haber vereyim...” Şöyle ki beni felek-i esfele dâhil edip melekût-ı süflâyı gezdirip tabakât-ı zemîni ve altında olan şeyleri tâ serâya kadar bana gösterdi sonra beni felek-i ʿulvîde dâhil edip semâvâta beni tavâf ettirdi ve içlerinde her ne ki var ise cinândan ʿarşa kadar bana gösterdi sonra beni huzûrunda durdurup bana “سلني أي شيء رأيت حتى أهبه لك” fermân buyurdu yaʿnî “Sen benden sevdiğin şeyi dile ki ben sana onu bağışlayayım” taltîf buyurunca, ben: “Ey benim efendim, onlarda ben bir şey görüp istihsân etmedim ki ben senden onu dileyeyim.” O vakte bana صدقاً لأجلني لأفعلن يا“ yaʿnî “Hakkâ sen benim kulumsun ve sıdkan sen benim için beni ʿibâdet edersin, elbette ben sana şöyle işleyeyim böyle işleyeyim” diye baʿzı eşyâyı zikr etti. Yahyâ dedi ki bu beyânı beni korkutup heybet beni aldı ve ondan taʿaccüb edip dedim ki “Ey benim efendim, sen niçin onunla olan maʿrifetin izdiyâdını istemedin o hâl ile ki Melikü'l-mülûk sana emr edip “سلني ما شئت” yaʿnî “Senin istediğin nesneyi benden dile” diye telattuf etmiştir. Hemân o dahi bana bir naʿra koyuverip “Hâmûş ol!” dedi, “Sana yazık olsun! Ben kendi nefsimden dahi onun üzerine gayret eder de tâ ki mâ-ʿadâsını onu bilmek sevmem!” dedi.

[وحكي أن أبا تراب التخشي كان معجباً ببعض المريدين فكان يدنيه ويقوم بمصالحه والمريد مشغول بعبادته ومواجده فقال له أبو تراب يوماً لو رأيت أبا يزيد فقال إني عنه مشغول فلما أكثر عليه أبو تراب من قوله لو رأيت أبا يزيد هاج وجد المريد فقال ويحك ما أصنع بأبي يزيد قد رأيت الله تعالى فأغواني عن أبي يزيد قال أبو تراب فهاج طبعي ولم أملك نفسي فقلت ويلك

تغتر بالله عز وجل لو رأيت أبا يزيد مرة واحدة كان أنفع لك من أن ترى الله سبعين مرة قال فبهت الفتى من قوله وأنكره فقال وكيف ذلك قال له ويلك أما ترى الله تعالى عندك فيظهر لك على مقدارك وترى أبا يزيد عند الله قد ظهر له على مقداره فعرف ما قلت فقال احملني إليه فذكر قصة قال في آخرها فوقفنا على تل تنتظره ليخرج إلينا من الغيضة وكان يأوي إلى غيضة فيها سباع قال فمر بنا وقد قلب فروة على ظهره فقلت للفتى هذا أبو يزيد فانظر إليه فنظر إليه الفتى فصعق فحركناه فإذا هو ميت فتعاوننا على دفنه فقلت لأبي يزيد يا سيدي نظره إليك قتله قال لا ولكن كان صاحبكم صادقاً واستكن في قلبه سر لم ينكشف له بوصفه فلما رأنا انكشف له سر قلبه فضاق عن حمله لأنه في مقام الضعفاء المرئيين فقتله ذلك]

Ve dahi hiâyet olunmuş ki Ebû Tûrâb-ı Nahşebî, mürîdin birisine mu'cib olup hasbeten lillâhi ta'âlâ onun mesâlihina kıyâm eder de mürîd kendi müvâcedet ve 'ibâdetine meşgûl olurdu. Bir gün Ebû Tûrâb o mürîde demiş ki "Sen Ebû Yezîd'i göreydin." Ve o dahi: "Ben ondan meşgûlüm" diye istignâ göstermiş. Ve Ebû Tûrâb onun üzerine bu sözü tekrâr ve teksîr edince mürîdin vecdi hâyic olup ona dedi ki "Sana veyh olsun! Ben Ebû Yezîd'e ne yapacağım, ben Allâhu ta'âlâyı görmüşüm ve Ebû Yezîd'den beni müstagnî kılmıştır!" Ebû Tûrâb demiş ki "Benim tab'ım dahi hâyic olup kendi nefsime mâlik olamadım da ona dedim ki "Veyl sana olsun! Sen ki Zât-ı zû'l-celâl ile mugterr olursun, sen Ebû Yezîd'i yalnız bir kerre görmüş olsan Allâhu ta'âlâyı yetmiş kerre görmekten sana daha ziyâde menfa'atlıdır." Ve bu sözden o civân mebhût olup onu inkâr etti ve "Bu nice olur?" dedikte, Ebû Tûrâb dedi ki "Sana yazıklar olsun! Sen görmez misin ki Allâhu ta'âlâ senin yanında sana kendi mikdârına göre zâhir olur ve dahi Ebû Yezîd'i Allâh'ın yanında görürsün ki ona kendisine göre zâhir olmuştu" Civân o vakt benim söylediğimi anladı da "Beni al da onun yanına götür" dedi. Ve Ebû Tûrâb uzun bir kıssayı zikr edip onun âhırinde demiş ki "Ebû Yezîd'e gittiğimizde meşelikten bize çıkmak üzere bir tepe başında onu bekledik, çünkü kendisi arslanlı bir meşelikte [102] bir me'vâ tutmuştu ve nâgehân fervesi tersine çevirip giymiş olduğu hâlde gelip üzerimizden geçtikte ben dahi civâna "İşte Ebû Yezîd budur!" diye söyledim ve civân dahi ona nazar etmekle hemân bir na'ra koyuverip yere düştü ve biz onu tahrîk ettiğimizde vefât ettiğini anladık. Artık defni üzerine birbirimizle te'âvün edip onu hakkına teslîm ettikten sonra ben Bâyezîd'e dedim ki "Ey benim efendim, bunun sana olan nazarı onu öldürdü." Ve Bâyezîd dahi: "Yok, velâkin sizin sâhibinin sâdık idi ki kendi kalbinde bir sır müstekin olmuştu, ammâ kendi vasfıyla ona münkeşif olmamıştı, vaktâ ki bizi gördü ve onun kalbinin sırrı ona münkeşif oldu ve kendisi zebûn olan mürîdânın

makâmında bulunduğundan onun hamline tākat getiremeyip o sırrı onu katletti” dedi.

[ولما دخل الزنج البصرة فقتلوا الأنفس ونهبوا الأموال اجتمع إلى سهل إخوانه فقالوا لو سألت الله تعالى دفعهم فسكت ثم قال إن الله عبادة في هذه البلدة لو دعوا على الظالمين لم يصبح على وجه الأرض ظالم إلا مات في ليلة واحدة ولكن لا يفعلون قيل لم قال لأنهم لا يحبون ما لا يحب ثم ذكر من إجابة الله تعالى أشياء لا يستطيع ذكرها حتى قال ولو سألوه أن لا يقيم الساعة لم يقيمها]

Ve Sūdān’dan zenciyan tāfesi Basra’ya girip katlettiklerini katletti ü iḥ-dām ve nehb ettikleri emvālî nehb ü yagmā ettiklerinde Sehl ‘aleyhi’r-rahmenin ihvānı yanına gelip müctemîc oldular ve ona dediler ki “Sen bunların def’lerini Allāhu ta‘ālādan dileyip suāl etmiş olaydın!” Ve Sehl dahi sükūt ettikten sonra demiş ki “Tahkīkan bu beldenin içinde Allāhu ta‘ālāya bir ‘ubbād vardır ki zaleme üzerine du‘ā etmiş olsalar yer yüzünde bir zālim kalmazdı ki kāffe-i sitemkārān bir leyle-i vāhidede onların du‘ālarıyla helāk olurlardı velākin du‘ā etmezler.” Ve “Niçin?” ona denildikte, Sehl: “O sebebdendir ki Allāhu ta‘ālānın muhabbet etmediği şeyi onlar dahi muhabbet etmezler” dedi sonra Allāhu ta‘ālānın icābetinden birtakım eşyâyı zikr etmiş ki onun zikrine istitā‘at yoktur, tā ki dedi ki “Sā‘atin ikāme etmesini ondan suāl etmiş olsalar sā‘ati dahi ikāme etmezdi.”

[وهذه أمور ممكنة في أنفسها فمن لم يحظ بشيء منها فلا ينبغي أن يخلو عن التصديق والإيمان بإمكانها فإن القدرة واسعة والفضل عميم وعجائب الملك والملكوت كثيرة ومقدورات الله تعالى لا نهاية لها وفضله على عباده الذين اصطفى لا غاية له ولذلك كان أبو يزيد يقول إن أعطاك مناجاة موسى وروحانية عيسى وخلة إبراهيم فاطلب ما وراء ذلك فإن عنده فوق ذلك أضعافاً مضاعفة فإن سكنت إلى ذلك حجبك به وهذا بلاء مثلهم ومن هو في مثل حالهم لأنهم الأمثل فالأمثل وقد قال بعض العارفين كوشفت بأربعين حوراء رأيتهن يتساعين في الهواء عليهن ثياب من ذهب وفضة وجوهر يتخشخش ويشتنى معهن فنظرت إليهن نظرة فعوقبت أربعين يوماً ثم كوشفت بعد ذلك بثمانين حوراء فوقهن في الحسن والجمال وقيل لي انظر إليهن قال فسجدت وغضضت عيني في سجودي لثلاث أنظر إليهن وقلت أعوذ بك مما سواك لا حاجة لي بهذا فلم أزل أتضرع حتى صرفهن الله عني]

Ve fî-nefsihā bunlar umūr-ı mümkinedirler. Ve o ki ondan bir behre bulmamıştır, onun imkânına îmān ve tasdīk etmekten hālî olmamak gerektir, zîrā ki kudret-i ilāhiyye geniş ve vāsî‘dir ve fazl-ı rabbānî ‘amîmdir ve mülk ve melekûtun ‘acāyibi çoktur ve maddiyyet-i ilāhiyyenin nihāyet ve pâyânı yoktur ve istifā buyurdukları ‘ubbādın üzerine onun fazlının bir

gāye ve nihāyeti yoktur ve onun için Ebū Yezîd derdi ki “Eğer sana Mūsā ‘aleyhi’s-selāmın münâcâtını ve ‘İsâ ‘aleyhi’s-selāmın rûhāniyyetini ve İbrâhîm ‘aleyhi’s-selāmın hulletini verip de ser-efrâz ederse yine onların mâ-verâlarını ondan iste, zîrâ ki onun yanında onların mâ-fevki vardır ve az‘âf-ı muzâ‘afelerce onun mezîdâtı vardır ve eğer o kerāmât ve ‘atâyâyâ sükûn edip kanâ‘at ettinse o ‘atiyyelerle onların mâ-verâları olan vergiden mahcûb kalırsın ve mislleri bulunan zevâtın belâları odur ve hâlleri em-sâllerinde olan ahyârın el-emsal fe’l-emsal beliiyyeleri dahi böyledir.” Ve ba‘zu’l-‘arîfîn demiş ki “Ben kırk hûriye ile mükâşefe oldum, gördüm ki o perîler havâda mütesâfî olurlar da altın ve gümüş ve cevherden câme-püş oldukları hâlde zînet ve zîbâyişleri âvâz eder de onlarla ma‘an mütesennî olur ve ben onlara bir nazra bakmakla kırk gün mu‘âkabe oldum ve ondan sonra onlardan a‘lâ ve bâlâ olup hüsn ü cemâlde onların mâ-fevkinde bulunan seksen hûriye ile dahi mükâşefe olup “Onlara nazar eyle” bana denildikte hemân ben secdeye varıp onlara bakmamak için kendi gözlerimi sücûdumda yumdum ve “Ben senin ile senin mâ-sivândan sığınıp ta‘avvûz ederim, buna benim bir hâcetim yoktur” diye niyâz ve tazarru‘dan zâil olmadım tâ ki onları benden sarf etti.

[فأمثال هذه المكاشفات لا ينبغي أن ينكرها المؤمن لإفلاسه عن مثلها فلو لم يؤمن كل واحد إلا بما يشاهده من نفسه المظلمة وقلبه القاسي لضاق مجال الإيمان عليه بل هذه أحوال تظهر بعد مجاوزة عقبات ونيل مقامات كثيرة أدناها الإخلاص وإخراج حظوظ النفس وملاحظة الخلق عن جميع الأعمال ظاهراً وباطناً ثم مكاتمة ذلك عن الخلق بستر الحال حتى يبقى متحصناً بحسن الخمول]

Ve bu mükâşefâtın emsâli kendisi onun emsâlinde müflis ve tehî-dest kalması hasebiyle mü’min olan kimse inkâr etmemek gerektir, zîrâ her bir kimse ki kendi nefsi muzlime ve kalb-i kâsî ve katısından gördüğü umûrun gayrısına îmân etmemiş olsa ona mecâl-i îmân teng olup helâke dūçâr olurdu. Bunlar birtakım ahvâldir ki ancak mücâveze-i ‘akabât ve neyl-i makâmât-ı kesîreden sonra zâhir olurlar ki o makâmâtın en ziyâde ednâsı ancak ihlâs kâd olup ki huzûz-ı nefsi ihrâcından sonra zâhiren ve bâtinen cemî‘-i a‘mâlden halkın mülâhazasını çıkarır da dâimâ setr-i hâl ile onun a‘mâl ve makâsıdını ketmiyle kendi nefsinin mestûr tutar tâ ki hısn-ı humûl ile mütehassın kala.

[فهذه أوائل سلوكهم وأقل مقاماتهم وهي أعز موجود في الأتقياء من الناس وبعد تصفية القلب عن كورة الالتفات إلى الخلق يفيض عليه نور اليقين وينكشف له مبادي الحق وإنكار

ذلك دون التجربة وسلوك الطريق يجري مجرى إنكار من أنكر إمكان انكشاف الصورة في الحديدية إذا شكلت ونقيت وصقلت وصورت بصورة المرأة فنظر المنكر إلى ما في يده من زبرة حديد مظلم قد استولى عليه الصدأ والخبث وهو لا يحكي صورة من الصور فأنكر إمكان انكشاف المرئي فيها عند ظهور جوهرها وإنكار ذلك غاية الجهل والضلال]

İşte sülûklarının evâili bunlardır. Ve onların ekall-i makâmâtı et-kiyâ-yı nâsta vücûdları ‘azîz ve nâdirdir ve bu ahvâl ancak iltifât-ı halk kü-dûrâtından kalbin tasfiyesi vukû‘undan sonra zuhûr eder ya’nî [103] kalb-i sâlik mir’atı iltifât-ı mâ-sivâ gubârından pâk ve sâfî olduktan sonra nûr-ı yakîn ona ifâza olunur da mebâdî-i hakk ona münkeşif olur. Ve sülûk-ı tarîk ve tecrîbe etmeksizin onun inkârı pâre-i âheninin ayna şeklinde tas-vîr ve mührelemekle pâk ve saykallı olduktan sonra onda istikşâf-ı sûretin imkânını inkâr eden münkirin inkârı mecrâsında cârî olur ki kendi elinde karanlık ve paslı ve habesli olarak mevcûd bulunan bir safha-i âheninin zahîrine bakıp da hîçbir sûrete mümâsil ve mühâkî olmadığını görmemekle onun cevherinin hîn-i inkişâfında dahi onda görünen hâli inkâr eder ve o hâlin inkârı ise gâye-i dalâl ü nâdânîdir.

[فهذا حكم كل من أنكر كرامات الأولياء إذ لا مستند له إلا قصوره عن ذلك وقصور من رآه وبئس المستند ذلك في إنكار قدرة الله تعالى بل إنما يشم روائح المكاشفة من سلك شيئاً ولو من مبادي الطريق كما قيل لبشر بأي شيء بلغت هذه المنزلة قال كنت أكرم الله تعالى حالي معناه أسأله أن يكتم علي ويخفي أمري وروي أنه رأى الخضر عليه السلام فقال له ادع الله تعالى لي فقال “يسر الله عليك طاعته” قلت زدني قال “وسترها عليك” فقيل معناه سترها عن الخلق وقيل معناه سترها عنك حتى لا تلتفت أنت إليها]

Ve her kim ki kerâmât-ı evliyâyı inkâr ederse onun hükmü budur, çün-kü ondan onun ve gördüğü eşhâsın kusûrlarından gayrı onun bir müstenedi yoktur. Ve ne çirkîn müsteneddir o müstened ki onda kudret-i ilâhîyi inkâr eder. Mâ-hasal râyihâ-yı mükâşefeyi ancak o kimse şemm eder ki tarîkten bir mikdârı sülûk etmiş olur velev ki mebâdî-i tarîkten ola, nitekim Bîşr b. el-Hâris’e denilmiş ki “Sen hangi şey ile bu menzileye varıp bâliğ oldun?” Ve kendisi demiş ki “Ben Allâhu ta‘âlâ ile kendi hâlimi mükâteme ederdim” ya’nî benim hâlimi benim üzerime ketm edip emrimi gizletmek husûsunu ben Allâhu ta‘âlâdan dilerdim. Mervîdir ki kendisi Hızır ‘aleyhi’s-selâmı görüp ona demiş ki “Sen bana bir du‘â eyle.” Ve o dahi الله “يسر الله عليك طاعته” ya’nî “Allâhu ta‘âlâ senin üzerine kendi tâ‘atini kolay ve âsân eyleye” diye du‘â ettikte, Bîşr bir dahi: “Bana du‘âden ziyâde et” diye te-vakku‘-ı du‘â etti ve Hızır ‘aleyhi’s-selâm “وسترها عليك” ya’nî “Ve onu senin

üzerine setr ede” diye ona ziyâde-i du‘â etti. Ve onun ma‘nâsında denilmiş ki “Ve halktan dahi onu setr etsin” demektir. Ve dîğērân demişler ki onun ma‘nâsı “Ve onu senden setr eyleye” demektir tâ ki sen ona iltifât etme-yesin.

[وعن بعضهم أنه قال أقلقني الشوق إلى الخضر عليه السلام فسألت الله تعالى مرة أن يريني إياه ليعلمني شيئاً كان أهم الأشياء علي قال فرأيتُه فما غلب علي همي ولا همتي إلا أن قلت له يا أبا العباس علمني شيئاً إذا قلته حجبت عن قلوب الخليفة فلم يكن لي فيها قدر ولا يعرفني أحد بصلاح ولا ديانة فقال “قل اللهم أسبل علي كثيف سترك وحط علي سرادقات حجبك واجعلني في مكنون غيبك واحجبي عن قلوب خلقك” قال ثم غاب فلم أره ولم أشتق إليه بعد ذلك فما زلت أقول هذه الكلمات في كل يوم فحكى أنه صار بحيث كان يستذل ويمتهن حتى كان أهل الذمة يسخرون منه ويستسخرونه في الطرق يحمل الأشياء لهم لسقوطه عندهم وكان الصبيان يلعبون به فكانت راحته ركود قلبه واستقامة حاله في ذله وخموله]

Ve dahi ba‘zu’s-selef üzerine mervîdir ki o ‘ârif demiş ki “Çün Hızır ‘aleyhi’s-selâmın likâsının iştîyâkı beni iz‘âc etti, ben dahi bir gün Allâhu ta‘âlâdan diledim ki bana bir nesneyi ta‘lîm etmek için onu bana bir kerre göstere ki onun ta‘allümünü murâd ettiğim şey benim ‘indimde ehemmi-eyyâ idi.” Ve demiş ki “Sonra ben onu gördüm ve benim hemm ve himmetime bu sözden başka bir söz gâlib olmadı ki ben ona dedim ki “Ey Ebu’l-Abbâs, bana bir şey ta‘lîm eyle ki ben onu söyler isem kulüb-ı halîkadan mahcûb olurum tâ ki onlar da benim bir kadr ve menziletim olmaz ve bir kimse beni bir salâh ve bir diyânet ile bilmeye.” O dahi bana dedi ki “قل اللهم أسبل علي كثيف سترك وحط علي سرادقات حجبك واجعلني في مكنون غيبك” buyurdu ya‘nî de ki “Ey benim ilâhım, sen kalın setrini benim üzerime isbâl eyle ve senin hacbin perdelerini benim üzerime koy ve beni senin meknûn gaybında kıl da senin halkın kulübundan beni mahcûb ve memnû‘ eyle.” Ve dedi ki “Sonra gâyib olup bir dahi onu görmedim ve ondan sonra ben ona müştâk olmadım ve beher günde bu sözleri söylemekten dahi zâil olmadım.” Sonra hikâyet olundu ki kendisi öyle bir hâle vardı ki onunla imtihân ve istizlâl vâki‘ olup tâ ki ehl-i zimmet onunla istihzâ edip yollarda onu suhre ve angaryada kullanırlardı ya‘nî kalblerinde onun bir kadri kalmayıp gözlerinden sâkıt olduğu hasebiyle yollarda onu suhreye tutup da eşyâlarını ona yükletip angaryada meccânen ve ücretsiz olarak onu istihdâm ederlerdi ve sıbyân dahi onunla oynarlardı ki onun râhat ve âsüdeliği ancak kalbinin sükûn ve züll ve humûlünde hâlinin istikâmeti ile idi.

[فهكذا حال أولياء الله تعالى ففي أمثال هؤلاء ينبغي أن يطلبوا والمغرورون إنما يطلبونهم تحت المرقعات والطبالسة وفي المشهورين بين الخلق بالعلم والورع والرياسة وغيره الله تعالى على أوليائه تأبى إلا إخفاءهم كما قال تعالى "أوليائي تحت قبابي لا يعرفهم غيري" وقال صلى الله عليه وسلم "رب أشعث أغبر ذي طمرين لا يؤبه له لو أقسم على الله لأبره"¹⁵⁵

İşte evliyâullâhın hâlleri budur ve bu gibi adamların içinde taleb olunmalındırlar. Ve magrûrın ise onları yamalı hırka ve taylasânlar altında gezen ve beyne'l-halk 'ilm ve vera^c ve riyâset ile müştahir bulunanların içlerinde ararlar da isterler ve evliyâsına olan Allâhu ta'âlânın gayreti ise izhârlarını istemez, onların ihfâlarından gayrı dîger bir şeyin kavlınden ibâ ve imtinâ^c eder, nitekim tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki "أوليائي تحت قبابي لا يعرفهم غيري" ya'nî "Benim evliyâmı benim kubbelerim altında benden gayrı bir mahlûk bilmez." Ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki [104] "رب" "Ola ki bir saçı dağınık boz benizli ve iki eski kaftanlı onunla mübâlât olunmaz kimse bir nesneden dolayı Allâhu ta'âlânın üzerine kasem etmiş olsa elbette onun kasemini yerine getirip kendi yemîninde onu hânîs etmez."

[وبالجملة فأبعد القلوب عن مشام هذه المعاني القلوب المتكبرة المعجبة بأنفسها المستبشرة بعملها وعلمها وأقرب القلوب إليها القلوب المنكسرة المستشعرة ذل نفسها استشعاراً إذا ذل واهتضم لم يحس بالذل كما لا يحس العبد بالذل مهما ترفع عليه مولاه فإذا لم يحس بالذل ولم يشعر أيضاً بعدم التفاته إلى الذل بل كان عند نفسه أحسن منزلة من أن يرى جميع أنواع الذل ذلاً في حقه بل يرى نفسه دون ذلك حتى صار التواضع بالطبع صفة ذاته فمثل هذا القلب يرجى له أن يستشيق مبادئ هذه الروائح فإن فقدنا مثل هذا القلب وحرمانا مثل هذا الروح فلا ينبغي أن يطرح الإيمان بإمكان ذلك لأهله فمن لا يقدر أن يكون من أولياء الله فليكن محباً لأولياء الله مؤمناً بهم فحسبى أن يحشر مع من أحب]

Ve bi'l-cümle zâbitası odur ki işbu ma'ânînin koklamalarından en çok uzak olan gönül ancak kendi nefsine hodbîn ve mu'cib ve mütekebbir ve kendi 'ilm ve 'ameli ile şâd ve müsteşîr olan gönüldür ve bu ma'ânîye en ziyâde yakîn ve karîb olan gönül kalbi şikeste ve meksûr ve kendi nefsinin züllünü müdrîk ve müsteşîr olan gönüldür ki züllünü böyle bir mertebede istiş'âr etmiş ki kendisi züll ve ihtizâm ettiği vakte kendi züllünü hiss ve idrâk etmez, nice ki memlûk onun efendisi ona tereffu^c ettikçe kendisi bir zülle hiss etmez ve çün züllü hiss etmez, zülle 'adem-i iltifâtından nâşî aslâ bir züllü istiş'âr etmez, belki kendi nefsi 'indinde cemî'i envâ^c-ı züllü

155 el-Hâkim, el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn, 4/364, no: 7932; Şu'abu'l-îmân, 13/89, no: 10000, 13/89, no: 10001.

kendi nefsi hakkında züll görmek derecesinden kendi nefsinin dūn ve her bir züllden nefsinin ahas ve pest ve alçak görür tâ ki tevâzu^c onun zâtına bir hūy vasf olmuş olur. Ve bu gibi bir kalbe mercûdur ki işbu revāyih'in me-bādīsinden istinşāk eder. Ve eğer biz bu gibi bir kalbi bulamayıp nefsimiz-de onu fakd eder isek ve bu gibi revāyih ve revhten mahrûm kalıp ondan bî-vāye ve bî-behre kalır isek gerektir ki ehline onun husûl ve imkânına îmān etmek itikādını kendi kalbimizden tarh etmemeliyiz. O ki evliyādan olmaya kudreti olmaz, bārī evliyāullāha muhibb ve mü'min olsun ola ki rûz-i kıyāmette sevdiği zât ile berāber haşr olunur.

[ويشهد لهذا ما روي أن عيسى عليه السلام قال لبرني إسرائيل أين ينبت الزرع قالوا في التراب فقال "بحق أقول لكم لا تنبت الحكمة إلا في قلب مثل التراب" ولقد انتهى المريدون لولاية الله تعالى في طلب شروطها بإذلال النفس إلى منتهى الضعة والخسة حتى روي أن ابن الكريبي وهو أستاذ الجنيد دعاه رجل إلى طعام ثلاث مرات ثم كان يرده ثم يستدعيه فيرجع إليه بعد ذلك حتى أدخله في المرة الرابعة فسأله عن ذلك فقال قد رضت نفسي على الذل عشرين سنة حتى صارت بمنزلة الكلب يطرد فينطرد ثم يدعى فيرمى له عظم فيعود ولو رددتني خمسين مرة ثم دعوتني بعد ذلك لأجبت وعنه أيضاً أنه قال نزلت في محلة فعرفت فيها بالصالح فتشئت علي قلبي فدخلت الحمام وعدلت إلى ثياب فاخرة فسرقتها ولبستها ثم لبست مرقعتي فوقها وخرجت وجعلت أمشي قليلاً قليلاً فلحقوني فنزعوا مرقعتي وأخذوا الثياب وصفعوني وأوجعوني ضرباً فصررت بعد ذلك أعرف بلص الحمام فسكنت نفسي]

Ve buna 'Īsā 'aleyhi's-selām hazretlerinin Benī Īsrāīl'e olan kelām-ı şerifi şehādet eder ki Benī Īsrāīl kavmine "Ekin nerede biter?" diye sorduk-ta, onlar "toprakta" diye cevāb vermeleriyle 'Īsā 'aleyhi's-selām "بحق أقول "Ben hakk ile size söylerim ki hikmet ancak toprak gibi bir kalbde biter, başka gūnā bir kalbde bitmez." Ve mürīdler Allāhu ta'ālānın velāyetini talebi için izlāl-i nefis ile şurūtunun talebinde bir dereceye mūntehī olmuşlar ki o derece pestlik ve tevāzu^c et-meklik de mūntehā-yı hisset ve alçaklıktır, hattā mervī olmuş ki Cüneyd-i Bagdādī'nin üstādı İbnü'l-Kureybī 'aleyhi'r-rahme bir ta'ām için üç kerre da'vet olunmuş ve onu da'vet eden onu çevirip terdīd etmiş ki hānesine gel-dikçe çevirip i'āde eder sonra bir dahi da'vet eder ve o dahi üç kerre onun da'vetiyle gelmiş ve onun i'ādesiyle dönmüş ve dördüncü kerre de onu kabūl edip hāneye idhāl etmiş ve bu keyfiyet üzerine ondan suāl ettikte İbnü'l-Kureyb: "Ben kendi nefsimi mezellet üzerine yirmi sene riyāzet et-tirip ta'vīd etmişim tâ ki kelb menzilesinde olmuştur ki kelb tard olunup teb'īd olundukta tard olunur sonra ona bir kemik remy ve tarhıyla da'vet

olundukta ‘avdet edip gelir, işte benim nefsim dahi böylece mütetabbî‘ etmişim, elli kerre beni çevirmiş olsan sonra beni da‘vet etmiş olsan icâbet edip gelirdim.” Ve dahi onun üzerine mervîdir ki kendisi nakl edip demiş ki “Ben bir mahallede nüzûl ettim ve onda salâh-ı hâl ile ma‘rûf oldum ve benim kalbim benim üzerime bununla perîşân ve müteşettit olmakla bir hammâma girip bir fâhîr siyâb tarafına gidip ‘udûl ettim ve o câme ve el-bise-i fâhireyi çalıp giydim ve üstünde benim yamalı hırkamı giyip çıktım ve yavaş yavaş azar azar bir yürüyüş ile yolda giderken bana eriştiler ve benim yamalı hırkamı soydurduktan sonra elbiseyi dahi nez‘ edip aldılar ve bana sille vurmak ve darb etmekle beni incittiler ve ba‘de-ezîn onlarda “hammâmın hırsızı” ile ma‘rûf oldum ve benim nefsim onunla sâkin oldu.

[فهكذا كانوا يروضون أنفسهم حتى يخلصهم الله من النظر إلى الخلق ثم من النظر إلى النفس فإن الملتفت إلى نفسه محجوب عن الله تعالى وشغله بنفسه حجاب له فليس بين القلب وبين الله حجاب بعد وتخلل حائل وإنما بعد القلوب شغلها بغيره أو بنفسه وأعظم الحجب شغل النفس]

İşte evliyâ-ı rabbânî kendi nefislerini böyle riyâzet ettirmişler tâ ki Allâhu ta‘âlâ onları halka nazar etmekten ve ondan sonra kendi nefisleriyle nazar eylemekten kurtarıp halâs etti, çünkü kendi nefsine mültefit olan kimse dahi Allâhu ta‘âlâdan mahcûbdur ve nefsiyle iştigâli ona hicâbdır, zîrâ ki Allâhu ta‘âlâ ile kalb beyinde hicâb-ı bu‘d ve tahallül-i hâil [105] yoktur. Hazret-i kudsiyyeden kulûbun bu‘du ancak onun gayrısı ile olan iştigâl iledir veyâhüd kendi nefsi ile olan iştigâl iledir ve a‘zam-ı hicâb ancak iştigâl-i nefis iledir.

[ولذلك حكى أن شاهداً عظيم القدر من أعيان أهل بسطام كان لا يفارق مجلس أبي يزيد فقال له يوماً أنا منذ ثلاثين سنة أصوم الدهر لا أفطر وأقوم الليل لا أنام ولا أجد في قلبي من هذا العلم الذي تذكر شيئاً وأنا أصدق به وأحبه فقال أبو يزيد ولو صمت ثلاثمائة سنة وقمت ليلها ما وجدت من هذا ذرة قال ولم قال لأنك محجوب بنفسك قال فلهذا دواء قال نعم قال قل لي حتى أعمله قال لا تقبله قال فاذكره لي حتى أعمل قال اذهب الساعة إلى المزين فاحلق رأسك ولحيتك وانزع هذا اللباس واتزر بعباءة وعلق في عنقك مخلاة مملوءة جوزاً واجمع الصبيان حولك وقل كل من صفعني صفعة أعطيته جوزة وادخل السوق وطف الأسواق كلها عند الشهود وعند من يعرفك وأنت على ذلك فقال الرجل سبحان الله تقول لي مثل هذا فقال أبو يزيد قولك سبحان الله شرك قال وكيف قال لأنك عظمت نفسك فسبحتها وما سبحت ربك فقال هذا لا أفعله ولكن دلني على غيره فقال ابتدئ بهذا قبل كل شيء فقال لا أطيعه قال قد قلت لك إنك لا تقبل]

Ve onun için hikâyet olunmuş ki ‘azîmü’l-kadr bir şâhid ki ehl-i Bistâm a‘yânından idi, Ebû Yezîd’i müfâarakat etmez idi, bir gün Bâyezîd’e demiş ki “Ben otuz seneden beri dehri sıyâm edip onda iftâr etmem ve leylin kâf-fesini kıyâm edip gecelerde aslâ yatmam ve bu senin dediğin ‘ilmden bir şey kalbimde bulmam, hâlbuki ben onunla musaddıkım ve onu muhabbet ederim.” Ebû Yezîd dahi ona demiş ki “Sen üç yüz seneyi sıyâm etsen ve onun gecelerini tamâmiyla kıyâm etsen bile bundan bir zerreyi bulmaz-sın!” Ve o dahi “niçin” diye suâl ettikte, Ebû Yezîd: “Çünkü sen kendi nefsin ile mahcûbsun” diye sebebini beyân etti. O adam: “Bunun ‘ilâcî var mıdır?” diye sormuş ve Ebû Yezîd dahi “Ne‘am, vardır” dedikte, o dahi: “Onu bana söyle tâ ki ben onu işleyeyim” dedi. Ebû Yezîd: “Sen benden onu kabûl etmezsin” dedikte, o dahi: “Sen onu bana zikr eyle tâ ki onu edeyim” diye ilhâh ve taleb etti. Ebû Yezîd: “İmdi sen bir yere gidip ken-di başın ve lihyeni tırâş edersin ve bu libâsı dahi senin üzerinden çıkarıp yalnız bir ‘abâ ile ittizâr edersin ve kendi boynuna bir torbayı asıp da onun için cevizden doldurursun ve kendi başına sıbyânı toplayıp biriktirirsin ve etrâfınızda toplanmış olan cem‘iyyet içinde her kim ki bana bir tokat çekip boynuma bir sille vurursa ben ona bir tane cevizi vereceğim diye i‘lân eder-sin ve çarşıya bu hâl üzere girip pazar yerini sü-be-sü gezip kâffesine tavâf edersin ve mecma‘-ı nâs u şühûd olan yerlerde ve seni bilenlerin yanında geçersin” diye irâe-i ‘ilâc edince, o adam “Subhânallâh!” diye, “Sen bana bu gibi kelâmı söylersin!” diye sözünden ta‘accüb ve istigrâb edip bunun fi‘lini ba‘îd gördükte, Ebû Yezîd ona: “Senin subhânallâh demekliğİN dahi bunda şîrktir!” diye ta‘accübünü cerh etti ve o dahi “nice” diye istifhâm et-mekle, Ebû Yezîd: “Çünkü sen kendi nefsinı ta‘zîm edip bu kelime ile onu tesbîh ettin, sen kendi rabbini bununla tesbîh etmedin” dedikte o adam: “Ben bunu işlemem velâkin diğer bir ‘ilâc üzerine sen bana delâlet eyle” dedi. Ve Ebû Yezîd: “Evvelâ sen her bir şeyden akdem bununla başlayıp ibtidâ eyle” dedikte, o adam: “Ben buna tâkat getiremem” cevâb it‘âsında, Ebû Yezîd: “Ben ibtidâda sana söyledim ki sen onu benden kabûl etmez-sin” diye hatm-i kelâm etti.

[فهذا الذي ذكره أبو يزيد هو دواء من اعتل بنظره إلى نفسه ومريض بنظر الناس إليه ولا ينجي من هذا المرض دواء سوى هذا وأمثاله فمن لا يطيق الدواء فلا ينبغي أن ينكر إمكان الشفاء في حق من داوى نفسه بعد المرض أو لم يمرض بمثل هذا المرض أصلاً فأقل درجات الصحة الإيمان بإمكانها فويل لمن حرم هذا القدر القليل أيضاً وهذه أمور جلية في الشرع واضحة وهي مع ذلك مستبعدة عند من يعد نفسه من علماء الشرع فقد قال صلى الله عليه

وسلم "لا يستكمل العبد الإيمان حتى تكون قلة الشيء أحب إليه من كثرته وحتى يكون أن لا يعرف أحب من أن يعرف" وقد قال عليه السلام "ثلاث من كن فيه استكمل إيمانه لا يخاف في الله لومة لائم ولا يرئى بشيء من عمله وإذا عرض عليه أمران أحدهما للدنيا والآخر للآخرة أثر أمر الآخرة على الدنيا" وقال عليه السلام "لا يكمل إيمان عبد حتى يكون فيه ثلاث خصال إذا غضب لم يخرج غضبه عن الحق وإذا رضاه لم يدخله رضاه في باطل وإذا قدر لم يتناول ما ليس له" وفي حديث آخر "ثلاث من أوتيهن فقد أوتي مثل ما أوتي آل داود العدل في الرضا والغضب والقصد في الغنى والفقر وخشية الله في السر والعلانية" [

İşte Ebū Yezîd'in zikr ettiğî şey o ki kendi nefsine vâki^c olan nazarı ile hasta olmuş veyâhüd nâsın ona vâki^c olan nazarlarıyla hasta olmuş olan ma'ulûlün 'ilâcıdır ve bu 'ilâcdan gayrı dîğeri bir dârü ve 'ilâc ile bu hastalık zâil olmaz ki onun sıhhat ve şifâsı ancak bu devâ ve dârü ile onun emsâli olan 'ilâclar ile. Ve o ki bu dârüya tâkat getiremez, gerektir ki o kimse ki ba'de'l-maraz kendi nefsini bununla müdâvât etmiştir, onun hakkında bununla imkân-ı şifâyı inkâr etmeye veyâhüd aslâ bu gibi hastalıkla hasta olmayanın hakkında dahi bunun imkânını inkâr eylemeye zîrâ derecât-ı sıhhatin en ekallî bunun imkânına olan imân ve tasdîktir. Ve o ki bu mikdâr-ı yesîrden dahi mahrûm kalmıştır, ona veyl ve yazık olsun! Bunlar şer'-i şerîfte zâhir ve celî emrlerdir ya'nî edille-i şer'le vâzih ve 'ayân ve açık ve âşikâr olan emrlerdir ve ma'a-zâlik kendi nefsini 'ulemâ-i şer'den 'add eden kesânın 'indlerinde müsteb'adedir, hâlbuki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki أحب إلى من كثرته وحتى يكون أن لا يعرف أحب من أن يعرف"¹⁵⁶ ki hülâsa-yı fehvâ-yı şerîfi: "Bir 'abd imânî istikmâl etmez tâ ki şey'in kiletli [106] kendi yanında o şeyin kesretinden daha ziyâde ehabb olmaya ve kendisi ma'rûf olmaksan ma'rûf olmaklığı daha ziyâde ehabb olmaya." Ve dahi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "ثلاث من كن فيه استكمل إيمانه لا يخاف في الله لومة لائم ولا يرئى بشيء من عمله وإذا عرض عليه أمران أحدهما للدنيا والآخر للآخرة" ki hülâsa-i mazmûn-ı münîfi: "Üç haslet vardır ki her kimde bulundularsa imânî müstekmil olmuştur: Birisi Allâhu ta'âlânın yolunda bir levâm edicinin levminden korkmamaktır ve ikincisi kendi 'amelinden bir şeyde riyâkârlık etmemektir ve üçüncüsü ona iki emr 'arz olunur ve bir emri dünyâ ve dîğeri emri âhirete olup da kendisi emr-i âhireti emr-i dünyâ üzerine takdîm ve îsâr etmektir" ya'nî her kim ki bu üç hasleti hâvîdir imânî kâmil olmuş demektir. Ve dahi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm

156 el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 5/2371.

157 el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 5/2371.

efendimiz buyurmuş ki لا يكمل إيمان عبد حتى يكون فيه ثلاث خصال إذا غضب لم¹⁵⁸ ki يخرجه غضبه عن الحق وإذا رضاه لم يدخله رضاه في باطل وإذا قدر لم يتناول ما ليس له¹⁵⁹ hülâsa-i mefhûm-ı şerîfi: “Bir ‘abdin îmanı kâmil olmaz tâ kim onda bu üç haslet bulunmaya ki birisi gazab eder ise onun gazabı tarîk-i hakktan onu çıkarmaz ve ikincisi bir emrde rızâ olursa onun rızâsı onu bâtilda idhâl etmeye ve üçüncüsü muktedir olursa kendisi onun hakkı olmayanı almaz.” Ve diğer bir hadîste buyurmuş ki ثلاث من أوتيهن فقد أوتي مثل ما أوتي آل داود ki hülâsa-i müfâd-ı münîfi: “Üç haslettirler kim ki ona ihsân ve in‘âm olmuşlar, ona âl-i Dâvûd’a verildiği şey verilmiş olur ki birisi hâlet-i rızâ vü gazabda ‘âdil olmak ve ikinci hâlet-i fakr u gınâda muktesid olmak ve üçüncüsü sır ve ‘alâniyesinde Allâhu ta‘âlâdan hâyif ve korkak olmaktır.”

[فهذه شروط ذكرها رسول الله صلى الله عليه وسلم لأولى الإيمان فالعجب ممن يدعي علم الدين ولا يصادف في نفسه ذرة من هذه الشروط ثم يكون نصيبه من علمه وعقله أن يجحد ما لا يكون إلا بعد مجاوزة مقامات عظيمة عليه وراء الإيمان وفي الأخبار “أن الله تعالى أوحى إلى بعض أنبيائه إنما اتخذ لخلتي من لا يفتر عن ذكري ولا يكون له هم غيري ولا يؤثر علي شيئاً من خلقي وإن حرق بالنار لم يجد لحرق النار وجعاً وإن قطع بالمناشير لم يجد لمس الحديد ألماً” فمن لم يبلغ إلى أن يغلبه الحب إلى هذا الحد فمن أين يعرف ما وراء الحب من الكرامات والمكاشفات وكل ذلك وراء الحب والحب وراء كمال الإيمان ومقامات الإيمان وتفاوته في الزيادة والنقصان لا حصر له]

İşte bunlar ashâb-ı îmâna şartlardır ki server-i kâinât ‘aleyhi efdalü’t-ta-hiyyât onları zikr etmiştir. Ve ‘aceb odur ki ‘ilm-i dîni da‘vâ eden kimse kendi nefsinde işbu şurûtta bir zerreyi bulmaz da ‘ilm ve ‘aklından onun hazz ve nasîbi ancak verâ-yı îmânda olup makâmât-ı ‘azîmenin tecâvüzünden sonra hâsıl olan ahvâl ve makâmâtın cahd ve inkârı ola. Ve dahi ahbâr-da gelmiş ki “أن الله تعالى أوحى إلى بعض أنبيائه إنما اتخذ لخلتي من لا يفتر عن ذكري ولا يكون له هم غيري ولا يؤثر علي شيئاً من خلقي وإن حرق بالنار لم يجد لحرق النار وجعاً وإن قطع بالمناشير لم يجد لمس الحديد ألماً” ki hülâsa-i meâl-i ‘âlîsi Hakk subhânehu ve ta‘âlâ bazı enbiyâsına vahy edip buyurmuş ki “Benim hilletime ben ancak o kimseyi alırım ki benim zikrimden ‘acz ve fütür etmez ve benden gayrı onun diğer bir hemmi olmaz ve benim halkımdan benim üzerime bir şey îsâr ve takdîm etmez, âteşte yanmış olsa âteşin sūzânına bir ağırı ve elem bulmaz ve teni bıçkı ile kesilmiş olsa onun vücûduna demirin messi için bir elem bulmaz.” Ve o ki hubbun galebesiyle bu hadde bâlig olmaz, hubbun

158 el-İrākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 5/2372.

159 el-İrākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 5/2372.

mā-verāsında olan kerāmāt ve mükāşefâtı nereden bilir? Ve bunun kâffesi hubbun verāsındadır ve hubb dahi kemāl-i îmânın verāsındadır ve îmânın makāmâtı ile ziyāde ve noksânında olan tefāvütüne dahi bir hasr yoktur.

[وَلِذَلِكَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِلصَّدِيقِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ أَعْطَاكَ مِثْلَ إِيْمَانٍ كُلِّ مَنْ آمَنَ بِي مِنْ أُمَّتِي وَأَعْطَانِي مِثْلَ إِيْمَانٍ كُلِّ مَنْ آمَنَ بِهِ مِنْ وَلَدِ آدَمَ" وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى ثَلَاثُمِائَةِ خَلْقٍ مِنْ لَقِيَهُ بِخَلْقٍ مِنْهَا مَعَ التَّوْحِيدِ دَخَلَ الْجَنَّةَ" فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ "يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ فِيْ مِنْهَا خَلْقٌ فَقَالَ كُلُّهَا فَيْكَ يَا أَبَا بَكْرٍ وَحِبُّهَا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى السَّخَاءُ" وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ "رَأَيْتَ مِيزَانًا دَلِي مِنَ السَّمَاءِ فَوَضَعْتَ فِي كِفَّةٍ وَوَضَعْتَ أُمَّتِي فِي كِفَّةٍ فَرَجَحْتَ بِهِمْ وَوَضَعَ أَبُو بَكْرٍ فِي كِفَّةٍ وَجِيءَ بِأُمَّتِي فَوَضَعْتَ فِي كِفَّةٍ فَرَجَحَ بِهِمْ" وَمَعَ هَذَا كُلِّهِ فَقَدْ كَانَ اسْتِغْرَاقَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّهِ تَعَالَى بِحَيْثُ لَمْ يَتَسَّعْ قَلْبُهُ لِلْخَلْقِ مَعَ غَيْرِهِ فَقَالَ "لَوْ كُنْتُ مَتَّخِذًا مِنَ النَّاسِ خَلِيلًا لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا وَلَكِنْ صَاحِبَكُمْ خَلِيلَ اللَّهِ تَعَالَى" يَعْنِي نَفْسَهُ]

Ve onun için ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz, Sıddîk-i ekber ‘aleyhi’r-rıdvāna buyurmuş ki “إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ أَعْطَاكَ مِثْلَ إِيْمَانٍ كُلِّ مَنْ آمَنَ بِي مِنْ أُمَّتِي وَأَعْطَانِي مِثْلَ إِيْمَانٍ كُلِّ مَنْ آمَنَ بِهِ مِنْ وَلَدِ آدَمَ”¹⁶⁰ ki hülāsa-i meāl-i şerîfi: “Hakk subhānehu ve ta‘ālā hazretleri sana benim ümmetimden bana îmân eden adamların îmânı gibi îmân itâ etmiş ve bana vüld-i âdemden ona îmân eden adamların îmânları misli îmân vermiştir.” Ve hadîs-i âherde gelmiş ki “إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى ثَلَاثُمِائَةِ خَلْقٍ مِنْ لَقِيَهُ بِخَلْقٍ مِنْهَا مَعَ التَّوْحِيدِ دَخَلَ الْجَنَّةَ” ki hülāsa-i müfād-ı şerîfi: “Hakk subhānehu ve ta‘ālānın üç yüz halkı vardır kim ki ona tevhid ile ma‘an o ahlâktan bir huluk ile mülākî olduysa cennete dâhil olur.” Ve Ebû Bekr: “Yâ Resûlallâh, bende o ahlâktan bir huluk var mıdır?” diye suâl ettikte, ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz “يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ فِيْ مِنْهَا خَلْقٌ” ya‘nî “Cümlesi sendedir ey Ebû Bekr ve Allāhu ta‘ālāya en ziyāde sevgilisi sehâ ve cevâdlıktır” diye fermân buyurmuştur. Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “رَأَيْتَ مِيزَانًا دَلِي مِنَ السَّمَاءِ فَوَضَعْتَ فِي كِفَّةٍ وَوَضَعْتَ أُمَّتِي فِي كِفَّةٍ فَرَجَحْتَ بِهِمْ”¹⁶¹ ki hülāsa-i meāl-i ‘ālî-si: “Gördüm ki semâdan bir terâzî kurulmuş ve ben terâzînin bir keffesine konuldum ve benim ümmetim dahi terâzînin diğer keffesine konulmuş ve ben onlara müreccah ve daha ziyāde ağır geldim [107] ve dahi Ebû Bekr ‘aleyhi’r-rıdvân bir keffede konuldu ve benim ümmetim dahi celb olunup onlar dahi diğer bir keffede konuldukta Ebû Bekr onlardan daha ziyāde müreccah ve girân geldi.” Ve bunun cem‘îsiyle ma‘an Resûl-i ekrem sal-

160 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ*, 5/2372.

161 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ*, 5/2373.

162 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ*, 5/2374.

lallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizin istigrākı Zât-ı zü’l-celâl ile olup onun kalb-i şerîfinde dîğerinin hilletine bir ittisâ‘ yok idi, zîrâ buyurmuş ki “لو كنت متخذاً من الناس خليلاً لاتخذت أبا بكر خليلاً ولكن صاحبكم خليل الله تعالى”¹⁶³ ya’nî “Ben bir nâstan dost veyâ halîl ve yârî müttehiz olmuş olsaydım elbette Ebû Bekr’i dost ve halîl ittihâz ederdim velâkin sizin sâhibiniz Allâhu ta‘âlânın halîlidir” ki sâhibinizden murâd-ı ‘aliyyesi onun kendi zât-ı şerîfi idi.

[خاتمة الكتاب بكلمات متفرقة تتعلق بالمحبة ينتفع بها قال سفيان المحبة إتباع رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال غيره دوام الذكر وقال غيره إثبات المحبوب وقال بعضهم كراهية البقاء في الدنيا وهذا كله إشارة إلى ثمرات المحبة فأما نفس المحبة فلم يتعرضوا لها وقال بعضهم المحبة معنى من المحبوب قاهر للقلوب عن إدراكه وتمتنع الألسن عن عبارته وقال الجنيّد حرم الله تعالى المحبة على صاحب العلاقة وقال كل محبة تكون بعوض فإذا زال العوض زالت المحبة وقال ذو النون قل لمن أظهر حب الله احذر أن تذلل لغير الله وقيل للشبلي رحمه الله صف لنا العارف والمحِب فقال العارف إن تكلم هلك والمحِب إن سكت هلك وقال الشبلي رحمه الله

يا أيها السيد الكريم ... حبك بين الحشا مقيم

يا رافع النوم عن جفوني ... أنت بما مر بي عليم]

Ve muhabbete müte‘allik olup onunla intifâ‘ hâsıl olan kelimât-ı müteferrikayı muhîr ve şâmil olan kitâbın hâtimesi dahi budur şöyle ki İmâm Süfyan demiş ki “Muhabbet ancak ittibâ‘-ı Hazret-i Risâlet-penâhi’dir.” Ve dîğeri demiş ki “Devâm-ı zikirdir.” Ve âheri demiş ki “Mahbûbun îsârıdır.” Ve ba‘zılar demiş ki “Dünyâda kalmaklığın kerâhetidir.” Ve bu akâvîl kâffesi muhabbetin semerâtına işârettirler, yoksa nefis-i muhabbete ta‘arruz etmemişler. Ve ba‘zıları demiş ki “Muhabbet mahbûbdan bir ma‘nâdır ki onun idrâkinden kulübü kahr eder ve ‘ibâresinden dahi elsine-i muhibbîn mütemetti‘ olur.” Ve Cüneyd-i Bagdâdî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Hakk subhânehu ve ta‘âlâ hazretleri sâhib-i ‘alâka üzerine muhabbeti harâm etmiştir.” Ve dahi demiş ki “Her bir muhabbet ki ıvaz ile kâim olur, ıvazın zevâliyle muhabbet dahi zâil olur.” Ve Zünnûn-ı Mısırî demiş ki “Sen Allâhu ta‘âlânın hubbunu izhâr edene söyle ki zinhâr sen Allâhu ta‘âlânın gayrısına züill etmeyesin, hemân dîğesine zelîl ve hor olmaktan sakınıp hazer eyle.” Ve Şiblî ‘aleyhi’r-rahmeye denilmiş ki “Sen ‘ârif ve muhibbi bize vasf eyle.” Ve o dahi: “‘Ârif tekellüm ederse hâlik olur ve muhabbet sükût ederse hâlik olur” diye vasf etmiş. ve Şiblî ‘aleyhi’r-rahme nazmen demiş ki

يا أيها السيد الكريم ... حبك بين الحشا مقيم

يا رافع النوم عن جفوني ... أنت بما مر بي عليم

ki hülâsa-i mahsûlû: “Ey kerîm olan seyyid, senin hubbun derûnumuz-da ahşâmız içinde sâkin ve mukîmdir. Ey benim göz kapaklarımdan uykuyu kaldırıp ref^c eden yâr, sen bana mürûr edene dâna ve ‘alîmsin.” İntehâ.

[وليغره

عجبت لمن يقول ذكرت إلني ... وهل أنسى فأذكر ما نسيت

أموت إذا ذكرتک ثم أحيا ... ولولا حسن ظني ما حييت

فأحيا بالمنى وأموت شوقاً ... فكم أحيا عليك وكم أموت

شربت الحب كأساً بعد كأس ... فما نفذ الشرب وما رويت

فليت خياله نصب لعيني ... فإن قصرت في نظري عميت]

Ve dîgeri dahi nazmen bu ebyât-ı hamseyi bu zemînde demiş ki

عجبت لمن يقول ذكرت إلني ... وهل أنسى فأذكر ما نسيت

أموت إذا ذكرتک ثم أحيا ... ولولا حسن ظني ما حييت

فأحيا بالمنى وأموت شوقاً ... فكم أحيا عليك وكم أموت

شربت الحب كأساً بعد كأس ... فما نفذ الشرب وما رويت

فليت خياله نصب لعيني ... فإن قصرت في نظري عميت

ki hülâsa-i mahsûlû: “Ben ilfimi yâd ettim diyen adamdan ta‘accüb ettim ben onu unuttur muyum tâ ki onu yâd edeyim. Ben seni zikr ettiğim vakte ölürüm sonra dirilirim ve benim hüsn-i zannım olmamış olsaydı dirilmezdim. Ben münâ ile dirilirim ve şevk ile ölürüm. Senin üzerine ben kaç kerre dirilir de kaç kerre ben öleceğim. Ben şarâb hubbu ke’sen ba‘de ke’sin içtimde ne şarâb nefâd buldu ve ne de benim susuzluğum gitti.” Kâşki onun hayâli benim gözüme amaç ve nusub olaydı ki eğer nazarımda ben taksîr edersem kör olurum.”

[وقالت رابعة العدوية يوماً من يدلنا [108] على جبيننا فقالت خادمة لها جبيننا معنا ولكن الدنيا قطعتنا عنه وقال ابن الجلاء رحمه الله تعالى أوحى إلى عيسى عليه السلام “إني إذا اطلعت على سر عبد فلم أجد فيه حب الدنيا والآخرة ملأته من حبي وتوليته بحفظي”]

Ve Râbi‘a-i ‘Adeviyye bir gün demiş ki “Bizim habîbimize bizi kim delâlet edecektir.” Ve hizmetçisi ona: “Bizim habîbimiz bizimle berâberdir velâkin dünyâ bizi ondan kesmiştir.” Ve İbnü’l-Celâ ‘aleyhi’r-rahme demiş

ki “Hakk subhānehu ve ta‘ālā, ‘Īsā ‘aleyhi’s-selāma vahy edip buyurmuş ki “İnî إذا اطلعت على سر عبد فلم أجد فيه حب الدنيا والآخرة ملائته من حبي وتوليته بحفظي” ya‘nī “Tahkikan ben bir ‘abdin sırrı üzerine muttali‘ olup onda dünyā ve āhiretin hubbu bulmaz isem kendi hubbumdan onu doldurup da kendi hıfzımla ona mütevellī olurum” ya‘nī benim muhabbetimden onun sırrını doldurup onu saklarım demektir.

[وقيل تكلم سمنون يوماً في المحبة فإذا بطائر نزل بين يديه فلم يزل ينقر بمنقاره الأرض حتى سال الدم منه فمات وقال إبراهيم بن أدهم إلهي إنك تعلم أن الجنة لا تزن عندي جناح بعوضة في جنب ما أكرمتني من محبتك وأنستني بذكرك وفرغتني للتفكير في عظمتك وقال السري رحمه الله من أحب الله عاش ومن مال إلى الدنيا طاش والأحمق يغدو ويروح في لاش والعاقل عن عيوبه فتاش]

Ve dahi denilmiş ki bir gün Semnūn-ı ‘Ābid ‘aleyhi’r-rahme muhabbette tekellüm ederken nāgehān bir kuş inip onun önünde zemīni kendi minkārıyla darb edip tā ki kanı akıp da helāk oluncaya dek yere minkārını vurmaktan zālī olmamıştır. Ve İbrāhīm b. Edhem ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Ey benim ilāhım, sen bilirsın ki bana senin muhabbetinden ikrām ettiğin şey ve senin zikrinle beni istīnās edip senin ‘azametine tefekkür etmek için fāriğ etmekle mazhar ettiğin ni‘am-ı celīlenin yanında cennet benim ‘indimde bir cenāh-ı ba‘ūzaya değmez.” Ve Seriiy ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Kim ki Allāhu ta‘ālāyı muhabbet ederse yaşar ve kim ki dünyāya meyl ederse sersem ve medhūş olur ve bōn adam ise boşta gidip gelir ve ‘ākıl kimse dāimā kendi ‘uyūbunu teftīş edicidir.”

[وقيل لرابعة كيف حبك للرسول صلى الله عليه وسلم فقالت والله إنني لأحبه حباً شديداً ولكن حب الخالق شغلني عن حب المخلوقين وسئل عليه السلام عن أفضل الأعمال فقال الرضا عن الله تعالى والحب له وقال أبو يزيد المحب لا يحب الدنيا ولا الآخرة إنما يحب من مولاه مولاه وقال الشبلي الحب دهش في لذة وحيرة في تعظيم وقيل المحبة أن تمحو أثرك عنك حتى لا يبقى فيك شيء راجع منك إليك]

Ve dahi Rābi‘a-ı ‘Adeviyye’ye denilmiş ki “Zāt-ı sāmī-i Hazret-i Risālet-penāhī’ye senin hubbun nicedir?” Ve o dahi: “Vallāhi ben onu şedīd bir hubb ile muhabbet ederim velākin Hālık’ın hubbu beni hubb-ı mahlūkünden meşgūl etmiştir.” Ve efdal-i a‘māl üzerine Hazret-i ‘Īsā ‘aleyhi’s-selāmdan suāl vākī‘ olduktā, “Allāhu ta‘ālādan rāzī ve hoşnūd olup onu sevmektir” demiş. Ve Ebū Yezīd demiş ki “Muhibb olan kimse ne dünyā ve ne de āhireti sever, kendi mevlāsından ancak kendi mevlāsını sever.” Ve Şiblī ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Hubb lezzette bir dehş ve tahayyürdür ve ta‘zīm-

de dahi bir hayrettir.” Ve dahi denilmiş ki “Muhabbet ancak kendi eserini kendi nefsinden mahv etmektir tâ ki kendi nefsinde sana râci^c olacak bir şey kalmaya.”

[وقيل المحبة قرب القلب من المحبوب بالاستبشار والفرح وقال الحواص المحبة محو الإيرادات واحتراق الصفات والحاجات وسئل سهل عن المحبة فقال عطف الله بقلب عبده لمشاهدته بعد الفهم للمراد منه وقيل معاملة المحب على أربع منازل على المحبة والهيبة والحياء والتعظيم وأفضلها التعظيم والمحبة لأنهما تين المنزلتين تبيان مع أهل الجنة في الجنة ويرفع عنهم غيرهما]

Ve dahi denilmiş ki “Muhabbet ancak şādlık ve meserretle mahbûbdan kalbin kurbûdür.” Ve Havvās ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Muhabbet mahv-ı irādât ve ihtirāk-ı cemî‘-i sîfât u hâcâtıtır.” Ve Sehl ‘aleyhi’r-rahmeden muhabbet üzerine suâl vâki^c oldukta, “Ondan murād olunan nesnenin fehmin-den sonra kendi müşâhedesine kulun kalbi ‘atfına sezâvâr buyurulan lutf-ı ilâhîdir” demiş. Ve dahi denilmiş ki “Muhabbetin mu‘âmelesi dört menzile üzerinedir ki muhabbet ve heybet ve hayâ ve ta‘zîm üzerinedir ve menâzilin efdali ta‘zîm ve muhabbettir, çünkü işbu iki menzile cennette ehl-i cennetle berâber bâkî kalırlar da dîğerleri onlardan ref^c olunur.”

[وقال هرم بن حبان المؤمن إذا عرف ربه عز وجل أحبه وإذا أحبه أقبل عليه وإذا وجد حلاوة الإقبال عليه لم ينظر إلى الدنيا بعين الشهوة ولم ينظر إلى الآخرة بعين الفتنة وهي تحسره في الدنيا وتروحه في الآخرة وقال عبد الله بن محمد سمعت امرأة من المتعبدات تقول وهي باكية والدموع على خدها جارية والله لقد سئمت من الحياة حتى لو وجدت الموت يباع لاشتريته شوقاً إلى الله تعالى وحباً للقاءه قال فقلت لها فعلى ثقة أنت من عملك قالت لا ولكن لحبي إياه وحسن ظني به أفتراه يعذبني وأنا أحبه]

Ve Herim b. Hibbân demiş ki “Mü’min olan kimse kendi Rabbisini tanırsa onu elbette sever ve eğer onu sevdiyse elbette onun üzerine ikbâl eder ve eğer ona olan ikbâlin halâvetini bulduysa dîde-i şehvetle dünyâyâ bakmaz ve âhirete ‘ayn-ı fetretle nazar etmez ve muhabbet onu dünyâda tahassür ettirirse de âhirette onu râhat ettirir.” Ve ‘Abdullâh b. Muhammed demiş ki “Ben müte‘abbide bir hatun kişiden işittim ki ağlayarak ve onun dîdelerinin göz yaşları kendi yanakları üzerinde akararak söyler idi ki “Vallâhi ben zindegânîden kırılıp melâlet ettim tâ ki kendimi satın almakla ölümü bulmuş olsaydım ben Allâhu ta‘âlânın likâsı muhabbeti için ve onun zât-ı celîline olan iştiyâkım için onu satın alırdım.” ‘Abdullâh dedi ki ben ona dedim ki “Sen kendi ‘amelinden sika ve i‘timâd üzere misin?” O dahi:

“Yok, velâkin ona olan hubbum ve onunla olan hüsn-i zannım için âyâ ben onu sevdiğim hâlde beni ta‘zîb eder misin, bunu ondan zann ve gümân edip görür müsün?” diye cevâb verdi.

[وأوحى الله تعالى إلى داود عليه السلام لو يعلم المدبرون عني كيف انتظاري لهم ورفقتي بهم وشوقي إلى ترك معاصيهم لماتوا شوقاً إلي وتقطعت أوصالهم من محبتي يا داود هذه إرادتي في المدبرين علي فكيف إرادتي في المقبلين علي يا داود أحوج ما يكون العبد إلي إذا استغنى عني وأرحم ما أكون بعبدٍ إذا أدبر عني وأجل ما يكون عبيدٍ إذا رجع إلي]

Ve dahi Hakk subhānehu ve ta‘ālā hazretleri Dāvūd ‘aleyhi’s-selāma vahy edip buyurmuş ki “Benden idbār edip dünyāya teveccüh edenler, benim onlara [109] olan intizār ve onlarla olan rıfk ve mülāyemeti ve ma‘siyetleri terk etmelerine olan şevkimi bilmiş olsaydılar onların cem‘-i ev-sālleri benim muhabbetimden pārelenip kendi şevklerinden ölürlerd. Ey Dāvūd, benden müdbir olanlara benim irādetim böyle olunca yā bana ikbāl ve teveccüh edenlere benim irādetim nicedir? Ey Dāvūd, benim kulum bana en ziyāde muhtāc olması ancak benden istignā ettiği vakttir ve ben kendi kuluma en ziyāde merhametli olmaklığım dahi benden idbār ettiği vakttedir ve onun bende en ziyāde ecell olmaklığı ancak bana tevbe ve inābe ettiği vakttedir.”

[وقال أبو خالد الصفار لقي نبي من الأنبياء عابداً فقال له إنكم معاشر العباد تعملون على أمر لسننا معشر الأنبياء نعمل عليه أنتم تعملون على الخوف والرجاء ونحن نعمل على المحبة والشوق وقال الشبلي رحمه الله أوحى الله تعالى إلى داود عليه السلام يا داود ذكري للذاكرين وجنتي للمطيعين وزيارتي للمشتاقين وأنا خاصة للمحبين وأوحى الله تعالى إلى آدم عليه السلام يا آدم من أحب حبيباً صدق قوله من أنس بحبيبه رضي فعله ومن اشتاق إليه جد في مسيره]

Ve Ebū Hālid es-Sığār ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Enbiyādan bir peygamber bir ‘ābidi görüp ona demiş ki “Siz ey ma‘āşir-i ‘ubbād, siz bizim ‘ādetimizin hilāfında bir emr üstündesiniz ki biz ma‘āşir-i enbiyā onun üzerinde ‘amel etmeyiz. Siz havf ve recā üzerine ‘amel edersiniz ve biz muhabbet ve şevk üzerine ‘amel ederiz.” Ve Şiblī ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Hakk subhānehu ve ta‘ālā Dāvūd ‘aleyhi’s-selāma vahy edip buyurmuş ki “Ey Dāvūd, benim zikrim zākirīn içindir ve benim cennetim dahi itā‘at-kārānadır ve benim ziyāretim müştākīnedir ve benim muhabbetim hāssaten muhibbinedir.” Ve dahi Ādem ‘aleyhi’s-selāma vahy etmiş ki “Ey Ādem, kim ki bir habībī severse onun sözünü inanıp tasdik eder ve kim ki kendi habībī ile ünsiyyet ederse onun fī‘line rāzī ve hoşnūd olur ve kim ki habībīne müştāk olursa onun mesīrinde çalışır da cidd eder.”

[وكان الخواص رحمه الله يضرب على صدره ويقول واشوقاه لمن يراني ولا أراه وقال الجنيد رحمه الله بكى يونس عليه السلام حتى عمي وقام حتى انحني وصلى حتى أقعد وقال وعزتك وجلالك لو كان بيني وبينك بحر من نار لخضته إليك شوقاً مني إليك وعن علي بن أبي طالب كرم الله وجهه قال سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن سنته فقال ”المعرفة رأس مالي والعقل أصل ديني والحب أساسي والشوق مركبي وذكر الله أنيسي والثقة كنزي والحزن رفيقي والعلم سلاحي والصبر ردائي والرضا غنيمتي والعجز فخري والزهد حرفتي واليقين قوتي والصدق شفيعي والطاعة حبي والجهاد خلقي وقرة عيني في الصلاة“]

Ve Havvās ‘aleyhi’r-rahme göğsü üzerine vurup derdi ki “Vā şevkā o yāra ki kendisi beni görür de ben onu göremem!” Ve Cüneyd-i Bağdādī ‘aleyhi’r-rahme dedi ki “Yūnus ‘aleyhi’s-selām ağıladı tā ki gözleri kör oldu ve kıyām etti tā ki kaddi bükülüp iki kat oldu ve namāz kıldı tā ki ku‘ūd etti ve “Senin ‘izzet ve celālin hakkı için benimle senin beyninde āteşten bir deryā olmuş olsaydı ben sana olan şevkimden elbette içinde dalıp yüze-
rekten sana gelir idim” dedi. Ve Hazret-i ‘Alī ben Ebī Tālib kerremallāhu vechehunun üzerine mervī olup demiş ki “Ben ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizden ‘ādāt-ı seniyyeleri üzerine suāl ettim de efendimiz buyurdu ki ¹⁶⁴”المعرفة رأس مالي“ ilh. ki hülāsa-i meālī: “Ma‘rifet benim sermāyemdir ve ‘akl benim dīnimin aslıdır ve hubb dahi benim temelimdir ve şevk benim merkūbumdur ve Allāhu ta‘ālānın zikri benim enīsimdir ve benim sika ve i‘timādlığım benim genc ü kenzimdir ve hüzn ve kaygı benim refīkimdir ve ‘ilm benim silāhımdır ve sabr benim ridāmdır ve rızām benim ganīmetimdir ve ‘acz benim fahrimdir ve zühd benim hirfetimdir ve yakīn benim kuvvetimdir ve sıdk benim şefī‘imdir ve tā‘at benim hasebimdir ve cihād benim huluk ve hūyumdur ve dīdemin sūkunu ya‘nī meserretim ancak namāz kılmaktadır.”

[وقال ذو النون ”سبحان من جعل الأرواح جنود مجنده“ فأرواح العارفين جلالية قدسية فلذلك اشتاقوا إلى الله تعالى وأرواح المؤمنين روحانية فلذلك حنوا إلى الجنة وأرواح الغافلين هوائية فلذلك مالوا إلى الدنيا وقال بعض المشايخ رأيت في جبل اللكام رجلاً أسمر اللون ضعيف البدن وهو يقفز من حجر إلى حجر ويقول

الشوق والهوى ... صيراني كما ترى]

Ve Zünnūn-ı Mısrī demiş ki “سبحان من جعل الأرواح جنود مجنده” ya‘nī “Ervāhı cünūd-ı mücennede kılan Hazret-i Hallāk-ı ‘alīm’e ben tesbīh ve takdīs ederim ki ervāh-ı ‘arīfını celāliyye ve kudsiyye kıldığından Allāhu ta‘ālāya

müşâk oldular ve ervâh-ı mü'minîni rûhâniyye kıldığından cennete hınnet ve rikkat ettiler ve ervâh-ı gâfilîni hevâiyye kıldığından dünyâyâ mâil oldular.” Ve ba'zu'l-meşâyih demiş ki “Ben Lükâm dağında bir esmer benizli ve zebûn tenli bir adamı gördüm ki taştan taş sışır durur da bunu söyler
صيراني كما ترى ... يا عني الشوق والهوى “Şevk ve hevâ beni gördüğün gibi etti.”

[ويقال الشوق نار الله أشعلها في قلوب أوليائه حتى يحرق بها ما في قلوبهم من الخواطر والإرادات والعوارض والحاجات فهذا القدر كاف في شرح المحبة والأنس والشوق والرضا فلنقتصر عليه والله الموفق للصواب]

Ve dahi denilir ki “Şevk, Allāhu ta‘ālānın âteşidir ki onu evliyāsının kulübunda yakmıştır tā ki onunla kalblerindeki havâtır ve irādâtı ve ‘avārız ve hācâtı ihrāk ede.” Ve muhabbet ve üns ve şevk ve rızânın şerhinde bu kadarca tafsîl ve beyân kâfîdir biz onun üzerine iktisâr edelim de rāst ve savāba muvaffık ancak Allāhu ta‘ālādır.

[تم كتاب المحبة والشوق والأنس يتلوه كتاب النية والإخلاص والصدق]

Ve bi-hamdihi ta‘ālā şevk ve rızā ve üns ve muhabbetin kitābı bunda tamām oldu ve bi-tevfikihi ta‘ālā ve bi-i‘ānetihi sıdk ve ihlās ve niyyet kitābı dahi ona tālî ve lāhık olacaktır. Ve'l-hamdu lillāhi evvelen ve āhiren.
[110]

KİTĀBU’N-NİYYETİ VE’L-İHLĀSİ VE’S-SİDKİ VE HÜVE’L-
KİTĀBU’S-SĀBİ’U MİN RUB’İ’L-MÜNCİYĀTİ MİN KİTĀBİ İHYĀ’İ
‘ULŪMİ’D-DĪN

[كتاب النية والإخلاص والصدق وهو الكتاب السابع من ربيع المنجيات من كتاب إحياء علوم الدين]

Ve zikri mesbūk *İhyāu Ulūmi’d-Dīn* kütübünden rub^c-ı mün-ci-yāt mü-celledini ya^cnī rub^c-ı rābī’in yedinci kitābı olup niyyet ve ihlās ve sıdkın mebahisi cāmi^c olan kitāb dahi budur ve minallāhi’t-tevfik.

[بسم الله الرحمن الرحيم نحمد الله حمد الشاكرين ونؤمن به إيمان الموقنين ونقر بوحدانيته إقرار الصادقين ونشهد أن لا إله إلا الله رب العالمين وخالق السموات والأرضين ومكلف الجن والإنس والملائكة المقربين أن يعبدوه عبادة المخلصين فقال تعالى ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيُعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ فما لله إلا الدين الخالص المتين فإنه أغنى الأغنياء عن شركة المشاركين والصلاة على نبيه محمد سيد المرسلين وعلى جميع النبيين وعلى آله وأصحابه الطيبين الطاهرين]

Sāhib-i te’līf ü tasnīfe müstehakk-ı senā ve teşrif-i ‘ālim-i rabbānī ‘aley-hi’r-rahme sünnet-i hasīne ve deydene-i rezīnesi üzere Kitāb-ı kerīm’e ik-tidāen ve kelām-ı ‘azīme imtisālen teyemmün ve teberrük kasdıyla işbu kitāb-ı hikmet-meāb-ı huceste-nisābı besmele-i şerīfī ile iftitāh ettikten sonra miftāh-ı bāb-ı ihsān ve misbāh-ı bezm-i hisān ve zīnet-i elsine-i nefīsān olan āyet-i şükür ü sipās ve rāyet-i senā-yı bī-hadd ü bī-mikyās olan kelime-i hamd ü şükür ü tevhīd ile kezālik ‘unvān-ı kitāb-ı feyz-ebvābı tes‘īd ve temcīd edip buyurdu ki “نحمد الله حمد الشاكرين ونؤمن به إيمان الموقنين” ya^cnī garīk-i ‘ummān-ı ni‘am-ı firāvān olan zümre-i şākīrīnin hamdıyla hüdā-vend-i kerem-i bī-pāyān olan Hazret-i Zāt-ı celīl-i ‘azīmü’ş-şāna ‘ale’t-tevālī ānen fe-ānen hamd ederiz ve vahdānīyyet ve ülūhiyyet ve samedā-niyyete ke-mā yenbagī mūkin ve musaddık olan sıddīkānın imānıyla ona imān edip ikrār-ı mukarrebīn ü sādīkān ile onun birlik ve vahdānīyyetine ikrār ederiz ve hazret-i rabbū’l-‘ālemīn olan Allāhu ‘azīmü’ş-şāndan gayrı dīğer bir ilāh olmadığına şehādet edip zāt-ı bī-şebīh ü bī-mesīl ü bī-nazī-rī hālīk-ı semāvāt u arazīn olup ‘ibādet-i muhlisīn ile cemī’-i cinn ü ins ü melāike-i mukarrebīn ona ‘ibādet etmeye teklīf ettiğine dahi tasdīk ve itirāf ederiz ki Kelām-ı kadīm ve Furkān-ı hakīminde irāde ve fermān bu-

yurup beyân etmiş ki ¹⁶⁵ ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ ya'nî “Akâid-i bâtıladan dîn-i İslâm'a meyl ile o dînde hâlis olarak ancak Allâhu ta'âlâya 'ibâdet etmek için emr olundular.” Zîrâ mâlik-i yevmi'd-dîn olan hazret-i cihân-âferîne ancak dîn-i hâlis ü metîn vardır, şirket-i müşârikînden zât-ı ezeliyyesi agniyânın ignâsıdır. Ve bu râh-ı mübîn-i mekîni 'âleme irâe ve tebyîn eden hazret-i seyyidü'l-mürselîn ve reîsü'l-mukarrebîn nebî-i emcedi Muhammedü'l-mustafâ ve cemî'-i enbiyâ-yı zî-istifâ ile onun 'umûm âl ve ashâb-ı güzîn-i tayyibîn ü tâhirînlerine salavât-ı dâime ve tahiyyât-ı müstemirre ve teslîmât-ı bârre dahi mühdâ ve methûf olsun.

[أما بعد فقد انكشف لأرباب القلوب ببصيرة الإيمان وأنوار القرآن أن لا وصول إلى السعادة إلا بالعلم والعبادة فالناس كلهم هلکی إلا العالمون والعالمون كلهم هلکی إلا العاملون والعاملون كلهم هلکی إلا المخلصون والمخلصون على خطر عظيم فالعمل بغير نية عناء والنية بغير إخلاص رياء وهو للنفق كفاء ومع العصيان سواء والإخلاص من غير صدق وتحقيق هباء وقد قال الله تعالى في كل عمل كان بإرادة غير الله مشوباً مغموراً ﴿وَقَدْ مَنَّا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُوراً﴾ ولیت شعري كيف يصح نيته من لا يعرف حقيقة النية أو كيف يخلص من صحح النية إذا لم يعرف حقيقة الإخلاص أو كيف تطالب المخلص نفسه بالصدق إذا لم يتحقق معناه فالوظيفة الأولى على كل عبد أراد طاعة الله تعالى أن يتعلم النية أولاً لتحصل المعرفة ثم يصححها بالعمل بعد فهم حقيقة الصدق والإخلاص اللذين هما وسيلتنا العبد إلى النجاة والخلاص ونحن نذكر معاني الصدق والإخلاص في ثلاثة أبواب الباب الأول في حقيقة النية ومعناها الباب الثاني في الإخلاص وحقائقه والباب الثالث في الصدق وحقيقته]

Ba'de-ez-în ma'lûm olsun ki 'ale't-tahkîk basîre-i îmân ve nûr-ı Kur'ân ile erbâb-ı kulûba mekşûf ve 'ayân olmuş ki vusûl-ı sa'âdet ancak 'ilm ve 'ibâdet iledir, zîrâ ki kâffe-i nâs hâliklerdir meğer ki tâife-i 'ulemâ ve kâffe-i 'ulemâ dahi hâliklerdir, meğer ki gürûh-ı 'âmilîn ve gürûh-ı 'âmilîn dahi cümlesi hâliklerdir, meğer ki zümre-i muhlisîn ve zümre-i muhlisîn dahi hatar-ı 'azîm üzeredirler. Ve ma'lûmdur ki niyyetsiz 'amel 'anâdır ve ihlâssız niyyet dahi riyâdır ve riyâ ise nifâka kefâdır ve 'isyân ile sevâdır ve bî-sıdk ve bî-tahkîk [111] olan ihlâs hebâ ve hîçtir. Ve her bir 'amel ki dîğērânın irâdetleriyle karışık ve müstagraktır, onun hakkında Hakk su-bhânehu ve ta'âlâ buyurup haber vermiş ki ﴿وَقَدْ مَنَّا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُوراً﴾ ¹⁶⁶ ya'nî “Kâfirlerin hayr sûretlerinde işledikleri sıra-i rahm ve it'âm-ı fukarâ ve ikrâm-ı yetîmân gibi 'amellerini kâsd ile zerre havâya ve-

165 “Halbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, O'na kulluk etmeleri emredilmişti.” Beyyine, 98/5.

166 “Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik.” Furkân, 25/23.

rip ibtâl ederiz”, zîrâ kabûl-i a‘mâl îmāna menûttur. Ve ben kâşki bileydım o ki niyyetin hakikatini bilmez, kendi niyyetini nice tashîh eder ve ihlâsın hakikatini bilmeyen kimse niyyetini tashîh etmiş olsa da nice ihlâs eder ve yâhûd muhlis olan kimse sıdkın ma‘nâsını bilmediği hâlde nice kendi nefsinı sıdk ile mütâlebe edebilir. Kaldı ki her bir ‘abdin vazîfe-i ûlâsı ve birinci ‘ameli niyyetin hakikatini bilmektir ya‘nî Allâhu ta‘âlânın tâ‘at ve ‘ibâdetini isteyen her bir ‘abdin evvelâ birinci vazîfesi ancak niyyetini öğrenmektir tâ ki ma‘rifet hâsıl ola, ondan sonra o ma‘rifeti ‘amel ile tashîh ede, o dahi necât ve halâsa ‘abdin vesîleleri olan şol iki hâli ya‘nî sıdk ve ihlâsın hakikatlerini anlayıp fehm ettikten sonradır.

Biz dahi sıdk ve ihlâsın ma‘nâlarını üç bâbda zıkr edeceğiz ki birinci bâbda niyyetin hakikat ve ma‘nâsını ve ikinci bâbda ihlâs ve hakâyıkını ve üçüncü bâbda sıdk ve hakikatlerini bahs ve beyân ve tafsîl edip şerh ve tavzîh edeceğiz. Ve muvaffık ancak Allâhu ta‘âlâdır.

el-Bâbu’l-Evvel Fî Hakikatî’n-Niyyeti

[الباب الأول في حقيقة النية]

[وفيه بيان فضيلة النية وبيان حقيقة النية وبيان كون النية خيراً من العمل وبيان تفضيل الأعمال المتعلقة بالنفس وبيان خروج النية عن الاختيار]

Ve birinci bâb ki niyyet ve kasdın beyânındadır, işte bu bâbdır ki onda niyyetin fazîleti beyânı ve niyyetin hakikatı beyânı ve niyyet-i ‘amelden hayrlı olduğunun beyânı ve nefse müte‘allik olan a‘mâlin tafdîli beyânı ve niyyet-i ihtiyârdan hurûcu beyânı vardır.

Beyānu Fazīleti'n-Niyyeti

[بیان فضیلة النیة]

[قال الله تعالى ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ والمراد بتلك الإرادة هي النية وقال صلى الله عليه وسلم ”إنما الأعمال بالنيات وإنما لكل امرئ ما نوى فمن كانت هجرته إلى الله ورسوله فهجرته إلى الله ورسوله ومن كانت هجرته إلى دنيا يصيبها أو امرأة ينكحها فهجرته إلى ما هاجر إليه“]

Ve fazīlet-i niyyetin beyānı işte bu mebhastır. Evvelā tebāreke ve ta‘ālā buyurmuş ki ¹⁶⁷ ya‘nī ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ “Müriden li-vechillāhi sabāh ve akşam Rabblarının zikrini edenleri meclisinden tard etme.” Ve o irādetten murād ise ancak niyyettir. Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ¹⁶⁸ ”إنما الأعمال بالنيات“ ilh. ki hülāsa-i fehvā-yı şerfi: “A‘māl-i sāliha ve tā‘āt ancak makāsıd ve niyyāt ileldir” ki her bir ādemın niyyeti ne ise ona onun cezāsı vardır ve bināberīn o ki kendi hicreti Allāhu ta‘ālānın rızāsı için ve resūl ve peygamberinin nusret ve muhabbeti içindir. İşte onun hicreti onlaradır ki hicretin cezāsı olan ecr ve sevāba nāil olur. Ve o ki onun hicreti bir dünyalık isābetine ya‘nī bir māl veyā bir cāh-ı dünyevī iktisābınadır ya‘nī bir dünyalığı kazanmak için hicret etmiş, onun murādı her ne ise māl ise māl ve cāh ise cāh ona hāsıl olur da onun dīger ecr ve sevābı olmaz. Ve eğer onun hicreti ancak bir hatun kişiden mütezevvic olmak için ya‘nī evlenmek içindir, kezālik o ki ona hicret ettiği şey mukadder ise ona vāsıl olur da onun sāir hicretin ecr ve sevābı ona yazılmaz demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم ”أكثر شهداء أمتي أصحاب الفرش ورب قتيل بين الصفيين الله اعلم بنيته“ وقال تعالى ﴿إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا﴾ فجعل النية سبب التوفيق وقال صلى الله عليه وسلم إن الله تعالى لا ينظر إلى صوركم وأموالكم وإنما ينظر إلى قلوبكم وأعمالكم وإنما نظر إلى القلوب لأنها مظنة النية]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ”أكثر شهداء أمتي أصحاب الفرش ورب قتيل بين الصفيين الله اعلم بنيته“ ¹⁶⁹ ki hülāsa-i müfād-ı şerfi: “Benim ümmetimin ekser-i şühedāsı yataklılardır. Ola ki beyne’s-saffeyn

167 “Rab’lerinin rızasını isteyerek sabah akşam ona dua edenleri yanından kovma.” En‘ām, 6/52.

168 Buhārī, 1/6, no: 1; Müslim, imāret 45; 3/1515, no:1907.

169 el-İrākī, Tahrīcu Ehādīsi İhyā, 6/2382.

katil düşen adamın niyyetine Allâhu ta‘âlâ daha ziyâde dānâdır.” Ve tebâ-reke ve ta‘âlâ buyurmuş ki ¹⁷⁰ ﴿إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا﴾ ki niyyet islâhını tevfiğe sebep kılmıştır. Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ¹⁷¹ “إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَنْظُرُ إِلَى صَوْرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَإِنَّمَا يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ” ya‘nî “Tahkîkan Hakk subhānehu ve ta‘âlâ hazretleri sizin kendi kılık ve sûret ve emvâlinize bakmaz da ancak sizin kulûb ve a‘mâlinize bakar” ve kulûba bakması ancak mazinne-i niyyet olduğu haysiyyetiyledir.

[وقال صلى الله عليه وسلم “إن العبد ليعمل أعمالاً حسنة فتصعد الملائكة في صحف مختمة فتلقى بين يدي الله تعالى فيقول ألقوا هذه الصحيفة فإنه لم يرد بما فيها وجهي ثم ينادي الملائكة اكتبوا له كذا وكذا اكتبوا له كذا وكذا فيقولون يا ربنا إنه لم يعمل شيئاً من ذلك فيقول الله تعالى إنه نواه” وقال صلى الله عليه وسلم “الناس أربعة رجل آتاه الله عز وجل علماً ومالاً فهو يعمل بعلمه في ماله فيقول رجل لو آتاني الله تعالى مثل ما آتاه لعملت كما يعمل فهم في الأجر سواء ورجل آتاه الله تعالى مالاً ولم يؤته علماً فهو يتخطب بجهله في ماله فيقول رجل لو آتاني الله مثل ما آتاه عملت كما يعمل فهم في الوزر سواء” ألا ترى كيف شرکه بالنية في محاسن عمله ومساويه وكذلك في حديث أنس بن مالك لما خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة تبوك قال “إن بالمدينة أقواماً ما قطعنا وادياً ولا وطننا موطئاً يغيب الكفار ولا أنفقنا نفقة ولا أصابتنا مخمصة إلا أشركونا في ذلك وهم بالمدينة قالوا وكيف ذلك يا رسول الله وليسوا معنا قال حبسهم العذر فشرکوا بحسن النية”]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ¹⁷² “إن العبد ليعمل أعمالاً حسنة” ilh. ki hülâsa-i mefhûm-ı şerîfi: “Tahkîkan bir adam pek çok a‘mâl-i hasene işler ve birer sahîfe-i [112] mahtûmelerde yazılı olarak onunla melâike-i kirâm çıkıp su‘ûd ederler de Hakk subhānehu ve ta‘âlâ-nın huzûr-ı kudsîlerine ‘arz ve takdîm ederler ve Cenâb-ı Yezdân: “Bu sahîfeleri siz ilkâ ediniz, onda yazılı gelen a‘mâl ile benim vechimi murâd etmemiştir.” Sonra melâikeye irâde ve fermân buyurur ki “Siz ona şunu bunu yazınız.” Ve melâike-i kirâm: “Ey bizim rabbimiz, kendisi bunlardan bir şey işlememiştir!” diye tevakkuflarında Zât-ı zü’l-celâl “İنه نواه” ya‘nî “Kendisi onu niyyet etmiştir” diye fermân buyurur. Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ¹⁷³ “الناس أربعة” ilh. ki hülâsa-i mazmûn-ı münîfi: “Nâs dört kısım adamlardır ki bir kısmı “Allâhu ta‘âlâ ona ‘ilm ve meâlî vermiş de kendisi dahi kendi mālında ‘ilmiyle ‘amel eder!” Ve diğerkısım adamları onu görürler de derler ki “Allâhu ta‘âlâ bize dahi ona verdiği

170 “İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır.” Nisâ, 4/35.

171 Müslim, el-Birr ve’s-Sıla ve’l-âdâb, 10, 4/1986, no: 2564.

172 el-İrākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2382.

173 el-İrākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2383.

gibi vermiş olsaydı biz dahi onun işlediği gibi işler idik!” diye niyyet ve temennî ederler. Ve şol iki kısım adamlar ecrde siyyândırlar ki birisi ‘ilm ve ‘amelîyle ecresiz olmuş ve ikincisi kasd ve niyyet-i hâlisesiyle o gibi ecre lāyık olmuştur. Ve diğer kısım dahi Allāhu ta‘āla ona māl vermiş de ona ‘ilmi vermemiştir ve kendisi bilmezliğiyle kendi mālında habt eder durur ve o bir kısım adamları onu görür de der ki “Allāhu ta‘ālā ona verdiğini bize dahi vermiş olaydı biz dahi onun işlediği gibi işlerdik!” Ve bu iki kısım adamları dahi vizr ve günāhında ikisi siyyândırlar ki biri fi‘len ve dīgeri kasden āsim olup da o günāhta mütesāvī olurlar. İşte sen görmez misin ki niyyetiyle mehāsin-i ‘amel ve mesāvīsinde onları nice şerīk kılmıştır.” Ve dahi Enes b. Mālīk’in hadīsinde dahi kezālik Tebūk gazvesinde efendimiz hurūc ettiği vakte buyurmuş ki ¹⁷⁴“إِنَّ بِالْمَدِينَةِ أَقْوَامًا” ilh.ki hülāsa-i meāl-i münīfi: “Tahkīkan Medīne-i mutahharada birtakım kavmler vardır ki biz bir vādī kat‘ etmeyiz ve kāfirleri gazablandıracak bir mavtı’ı basıp da yürümeyiz ve fi-sebīlillāh bir nafakayı infāk etmeyiz ve bize bir mahmasa ve şiddet ve açlık isābet etmez ki o akvā dahi o a‘māl ve ef‘āl ve ahvālde bizimle şerīk değillerdir” ya‘nī bizim bu gazā ve bu cihādımızda her ne ecr ve sevāb hāsıl olur ise Medīne-i münevverede pesmānde kalan akvām dahi bize kasden vākī‘ olan müşārekeleri hasebiyle medīnede oldukları hālde onlar dahi elbette bizim gibi müsāb ve me‘cūr olurlar demektir. Ve çün sahābe-i güzīn ‘aleyhimü’r-rıdvān ecma‘ın “Bu nice olur ey resūl-i Hudā o hāl ile ki onlar bizimle berāber değillerdir?” diye suāl ettiler efendimiz onlara cevāben “حَسْبُهم العذر فشرکوا بحسن النية” ya‘nī “Onlar ‘özü ile mahbūs olmuşlar da hüsn-i niyyet ile bizimle bu ef‘ālimizde şerīk oldular” diye beyān buyurmuştur.

[وفي حديث ابن مسعود من هاجر يبتغي شيئاً فهو له فهاجر رجل فتزوج امرأة منا فكان يسمى مهاجر أم قيس وكذلك جاء في الخبر إن رجلاً قتل في سبيل الله وكان يدعى قتيل الحمار لأنه قاتل رجلاً ليأخذ سلبه وحماره فقتل على ذلك فأضيف إلى نيته وفي حديث عبادة عن النبي صلى الله عليه وسلم “من غزا وهو لا ينوي إلا عقلاً فله ما نوى” وقال أبي استعنت رجلاً يغزو معي فقال لا حتى تجعل لي جعلاً فجعلت له فذكرت ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال “ليس له من دنياه وآخرته إلا ما جعلت له”]

Ve ‘Abdullāh b. Mes‘ūd’un hadīsinde gelmiş ki “Kim ki bir nesnenin taleb ve ibtigāsında hicret ederse işte onun o istediği şey ona vardır ve bir kişi hicret edip bizden bir hatun kişiye mütezevvic oldukça ona Ümmü Kays muhāciri çağırırlardı.” Ve kezālik haberde gelmiş ki “Bir kişi fī sebi-

174 el-İrākī, Tahrīcu Ehādīsī İhyā, 6/2383-2384.

lillâh katl olundu ve ona hımârın katîli çağırırıldır” ya’nî ona eşeğin mak-tûlû denilirdi, çünkü bir adamın merkebini ve elbisesini almak için onunla ceng edip katl olundu ve bunun üzerine maktûl olduğu ecden kendi niyye-tine izâfetle ona “katîlû’l-hımâr” denildi. Ve ‘Ubâde’nin hadîsinde gelmiş ki efendimiz buyurmuş ki ¹⁷⁵ “من غزا وهو لا ينوي إلا عقلاً فله ما نوى” ya’nî “Kim ki gazâ edip bir ‘ikâldan gayrı dîger bir şey niyyet edip kasd etmezse işte o şey onundur.” Ve Ubeyy demiş ki “Ben bir vakte benimle gazâ etmek için bir kişiden isti‘âne ettim ve kendisi “Bana bir şey ta’yîn ve tahsîs etmedikçe ben seninle gazâ etmem!” diye bir cu’lû isteyince ben dahi ona bir cu’l kıl-dım ya’nî bir şey ta’yîn ve tebyîn eyledim ve bu keyfiyyeti ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimize ‘arz edip mâ-cerâyı zikr ettim. Efendimiz dahi ليس” ¹⁷⁶ “Onun dünyâ ve âhiretinden senin ona cu’l ettiğin nesnenin gayrısı yoktur” buyurdu.

[وروي في الإسرائيليات أن رجلاً مر بكثبان من رمل في مجاعة فقال في نفسه لو كان هذا الرمل طعاماً لقسمته بين الناس فأوحى الله تعالى إلى نبيهم أن قل له “إن الله تعالى قبل صدقتك وقد شكر حسن نيتك وأعطاك ثواب ما لو كان طعاماً فتصدقت به”]

Ve mervîdir ki İsrâiliyyâtta vârid olmuş ki bir kişi kumdan bir tepe üzerine mürûr etmiş de o hâl ile ki kendisi bir mecâ‘ada idi, kendi nefsinde demiş ki “Bu kum ta‘âm olmuş olaydı ve ben dahi onu nâs beyninde tak-sîm edeydim.” Ve Hakk subhânehu ve ta‘âlâ onların peygamberlerine vahy edip buyurmuş ki ¹⁷⁵ “إن الله تعالى قبل صدقتك وقد شكر حسن نيتك وأعطاك ثواب ما لو كان طعاماً فتصدقت به” ya’nî “De ki Allâhu ta‘âlâ senin sadakanı kabûl edip senin hüsn-i niyyetin şûkr etmiştir ve o tepe ta‘âm olup da sen onunla tasadduk etmiş olduğun hâlde ne kadar sevâb sana vermek lâzım gelirse o kadar sevâbı dahi sana itâ etti.”

[وقد ورد في أخبار كثيرة “من هم بحسنة ولم يعملها كتبت له حسنة” وفي حديث عبد الله بن عمرو من كانت الدنيا نيته جعل الله فقره بين عينيه وفارقها أرغب ما يكون فيها ومن تكن الآخرة نيته جعل الله تعالى غناه في قلبه وجمع عليه ضيعته وفارقها أزهى ما يكون فيها وفي حديث أم سلمة أن النبي صلى الله عليه وسلم ذكر جيشاً يخسف بهم البيداء فقلت يا رسول الله يكون فيهم المكره والأجير فقال “يحشرون على نياتهم”]

Ve dahi ahhbâr-ı kesîrede vârid olmuş ki ¹⁷⁶ “من هم بحسنة ولم يعملها كتبت له” ya’nî “Kim ki bir haseneye ihtimâm edip de onu işleyemez ise ona bir hasene yazılır.” Ve ‘Abdullâh b. ‘Ömer’in hadîsinde vârid olmuş ki

175 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2385.

176 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2386.

“Kim ki onun kasd ve niyyeti dünyâ olur, onun fakr ve yoksulluğu onun iki gözü beyninde olur ve onda ergabu mâ-yekûn [113] olduğu hâlde onu müfârakat eder ve kim ki niyyeti âhiret olur Allâhu ta‘âlâ onun gınâsını kendi kalbinde kılar da onun zay‘atını dahi ona biriktirir ve onda ezhedü mâ-yekûn olduğu hâlde dünyâya müfârakat eder.” Ve dahi Ümm Seleme’nin bir hadîsinde gelmiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz bir sahrâ ile bir habîsin hasfını zikr ettikte Ümmü Seleme dedi ki ben dahi efendimize dedim ki “Ola ki o habîste mekreh ve ecîr dahi bulunur.” Efendimiz “يحشرون على نياتهم” ya‘nî “Kendi niyyetleri üzerine haşr olunurlar” diye fermân buyurdu.

[وقال عمر رضي الله عنه سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول “إنما يقتتل المقتتلون على النيات” وقال عليه السلام “إذا التقى الصفان نزلت الملائكة تكتب الخلق على مراتبهم فلان يقاتل للدنيا فلان يقاتل حمية فلان يقاتل عصبية ألا فلا تقولوا فلان قتل في سبيل الله فمن قاتل لتكون كلمة الله هي العليا فهو في سبيل الله”]

Ve ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ben ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizden işittim, buyururdu ki ¹⁷⁷ “إنما يقتتل المقتتلون على النيات” ya‘nî “Tahkîkan muktetel olanlar ancak niyyât üzere muktetel olurlar.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ¹⁷⁸ “إذا التقى الصفان” ilh. ya‘nî “Meydân-ı muhârebede iki saff birbirlerine karşı durdukları vakte merâtibleri üzere halkı yazmak için melâike-i kirâm inip muhâribîni yazarlar ki fülân adam dünyâ için mukâlete eder ve fülân adam hamîyyet için mukâtele eder ve fülân adam ‘asabiyyet için mukâtele eder. Ben size tenbîh edip derim ki siz sakın demeyesiniz ki fülân adam Allâh yolunda katl olundu, zîrâ ki kim ki kelimetullâh ‘âlî ve yüce olmak için mukâtele ederse ancak o adam Allâhu ta‘âlânın yolunda mukâtele etmiş olur.”

[وعن جابر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال “يبحث كل عبد على ما مات عليه” وفي حديث الأحنف عن أبي بكر “إذا التقى المسلمان بسيفيهما فالقاتل والمقتول في النار قيل يا رسول الله هذا القاتل فما بال المقتول قال لأنه أراد قتل صاحبه” وفي حديث أبي هريرة “من تزوج امرأة على صداق وهو لا ينوي أداءه فهو زانٍ ومن اذان ديناً وهو لا ينوي قضاءه فهو سارق” وقال صلى الله عليه وسلم “من تطيب لله تعالى جاء يوم القيامة وريحه أطيب من المسك ومن تطيب لغير الله جاء يوم القيامة وريحه أثنى من الجيفة”]

Ve dahi Cābir ‘aleyhi’r-rıdvân üzerine mervî olup demiş ki ‘aley-

177 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2388.

178 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2388.

hi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ¹⁷⁹“يبعث كلَّ عبدٍ على ما مات عليه” ya'nî “Her bir ‘abd ne hâl üzere vefât etmiş ise o hâl üzerine ba’s olunur.” Ve Ebû Bukre’nin üzerine mervî olan Ahnef’in hadîsinde gelmiş ki إذا التقى المسلمان بسيفيهما فالقاتل والمقتول في النار قيل يا رسول الله هذا القاتل فما بال المقتول ¹⁸⁰التقى ya'nî “İki kılıçlarıyla iki müslümân ceng edip de mütelākî olurlarsa kâtil ve maktûl ikisi dahi âteştedirler.” Ve “Ey resûl-i Hudâ, kâtil hele katl ma’siyetine irtikâbı için âteşte olur, maktûlün ne şe’ni vardır ki âteşte ola?” diye suâl vâki’ oldukta, efendimiz: “لأنه أراد قتل صاحبه” ¹⁸¹ya'nî “Kendi sâhibinin katlini murâd ettiği için” diye fermân buyurmuştur. Ve Ebû Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvânın hadîsinde gelmiş ki ¹⁸²“من تزوج امرأة على ki hülâsa-i mazmûn-ı şerifi: “Kim ki bir hatun kişiden bir sadâk üzerine tezevvüc edip o hâl ile ki kendisi o sadâkın edâsını niyyet etmez, o kimse zânîdir ve kim ki bir borç alıp istidâne eder o hâl ile ki o borcun kazâ ve edâsını niyyet etmez, o kimse sâriktir.” Ve dahi ‘aleyhi’-s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ¹⁸²“من تطيب لله تعالى جاء يوم القيامة وريحه أطيب من المسك ومن تطيب لغير الله جاء يوم القيامة وريحه أثنى من الجيفة” ki hülâsa-i meâl-i ‘âlîsi: “Kim ki Allâhu ta‘âlâ için tetayyüb ederse yevm-i kıyâmette râyihası misk râyihâsından atyebtrak gelir ve kim ki Allâhu ta‘âlânın gayrısına tetayyüb ederse yevm-i kıyâmette kokusu cîfenin kokusundan daha ziyâde gendîde olarak haşır olur gelir.”

[وأما الآثار فقد قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه أفضل الأعمال أداء ما افترض الله تعالى والورع عما حرم الله تعالى وصدق النية فيما عند الله تعالى وكتب سالم بن عبد الله إلى عمر بن عبد العزيز اعلم أن عون الله تعالى للعبد على قدر النية فمن نية تمت نية له وإن نقصت نقص بقدره وقال بعض السلف رب عمل صغير تعظمه النية ورب عمل كبير تصغره النية]

Ve niyyetin fezâilî hakkında vârid olan âsâr ise ez-cümle ‘Ömer b. el-Hattâb ‘aleyhi’r-rıdvânın kavlidir ki “A‘mâlin efdali Hakk subhânehu ve ta‘âlânın iftirâz ettiği ‘ibâdât ve tâ‘âtın edâsıdır ve dahi tahrîm ettiği muharremâtan vera’ etmektir ve Allâhu ta‘âlânın ‘indinde olan umûrda niyyetin sıdkıdır.” Ve Sâlim b. ‘Abdullâh, ‘Ömer b. ‘Abdül‘azîz’e yazmış ki “Sen bil ve âgâh ol ki Hakk subhânehu ve ta‘âlâ ‘abdin niyyeti mikdârınca ona ‘avn olur ve o ki onun niyyeti tamâm olur, ‘avn-i ilâhî dahi ona tamâm olur ve eğer eksildiye o dahi noksânı mikdârınca eksilir.” Ve ba‘zu’s-selef demiş

179 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2389.

180 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2389.

181 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2391.

182 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2392.

ki “Mümkindir ki bir ‘amel-i sagîr olur da niyyet onu ‘azîm eder ve mümkindir ki bir ‘amel-i kebîr olur da niyyet onu sagîr eder.”

[وقال داود الطائفي البر همته التقوى فلو تعلقت جميع جوارحه بالدنيا لردته نيته يوماً إلى نية صالحة وكذلك الجاهل بعكس ذلك وقال الثوري كانوا يتعلمون النية للعمل كما تتعلمون العمل وقال بعض العلماء اطلب النية للعمل قبل العمل وما دمت تنوي الخير فأنت بخير]

Ve Dāvūd et-Tāī ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Birr olan kimse himmeti takvâdır, onun cemîr-i cevârihi dünyâya müte‘allik olursa elbette onun niyyeti bir gün bir niyyet-i sâlihaya redd eder ve câhil dahi bunun ‘aksinde böyleceedir.” Ve Sevrî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Selef-i sâlihîn ‘amel için niyyeti ta‘allüm ederler idi, nitekim siz ‘ameli ta‘allüm edersiniz.” Ve ba‘zu’l-‘ulemâ demiş ki “Sen ‘amelden akdem niyyeti ‘amel için taleb eyle, zîrâ mādām ki sen hayrî niyyet ediyorsun, sen hayrdasın.”

[وكان بعض المريدين يطوف على العلماء [114] يقول من يدلني على عمل لا أزال فيه عاملاً لله تعالى فإنني لا أحب أن يأتي علي ساعة من ليل أو نهار إلا وأنا عامل من عمال الله فقليل له قد وجدت حاجتك فاعمل الخير ما استطعت فإذا فترت أو تركته فهم بعمله فإن الهام بعمل الخير كعامله]

Ve mürîdânın biri ‘ulemâyâ tavâf edip derdi ki “Âyâ kim beni bir ‘amel üzerine delâlet eder ki ben o ‘ameli işledikçe kendim Allâhu ta‘âlâyâ ‘amel etmekten zâil olmamış olurum, zîrâ ben sevmem ki leyl ü nehârdan bir sâ‘at benim üzerime gelir ki ben o sâ‘atte Allâhu ta‘âlânın ‘âmillerinden bir ‘âmil bulunmayayım.” Ve ona denilmiş ki “Sen kendi hâcetini bulmuşsun, hemân sen kendin muktedir oldukça hayrî işle ve çün sana bir ‘aciz ve fütür gelir veyâhüd sen onu terk ettinse hemân hayrın ‘ameline kalben ihtimâm eyle, zîrâ ki ‘amel-i hayra ihtimâm eden adam dahi hayrın ‘âmili gibidir.”

[وكذلك قال بعض السلف وإن نعمة الله عليكم أكثر من أن تحصوها وإن ذنوبكم أخفى من أن تعلموها ولكن أصبحوا توابين وأمسوا يغفر لكم ما بين ذلك]

Ve dahi ba‘zu’s-selef demiş ki “Ale’t-tahkîk sizin üzerinizde olan ni‘am-ı ilâhiyye cümlesi sizin ‘add ve ihsânızdan çoktur” ya’nî size ihsân buyurulan ni‘met-i celîle-i ilâhiyyenin ‘add ve ihsâsına siz muktedir değilsiniz. Allâhu ta‘âlâ buyurmuş ki ¹⁸³ ﴿وَإِنْ تَغَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصَوْهَا﴾ Ve sizin zünüb ve hatâyânız dahi kendiniz onu bilmekten daha ziyâde gizli ve nihândır ki cemîr-i evzâr ve günâhınızı siz bilemezsiniz ki pek çok kusûrunuz vardır ki siz ondan âgâh olamazsınız velâkin siz hemân ‘ale’d-devâm

183 “Halbuki Allah’ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız.” İbrâhîm, 14/34.

tevbe edici olarak sabâh ediniz de tevbe edici olarak akşam ediniz ya'nî hemîşe sabâh ve akşam her gün tevbe ve isitgâr ediniz tâ ki sabâh ile akşam ve akşam ile sabâh mâ-beynlerinde vâki' olan hatâyânızın günâhı size 'afv ü magfiret oluna.

[وقال عيسى عليه السلام طوبى لعين نامت ولا تهم بمعصية وانتبهت إلى غير إثم وقال أبو هريرة يعيشون يوم القيامة علي قدر نياتهم وكان الفضيل بن عياض إذا قرأ ﴿وَلْتَبْلُوْكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَتَبْلُوْا أَخْبَارَكُمْ﴾ يكي ويردها ويقول إنك إن بلوتنا فضحتنا وهتكت أستاذنا وقال الحسن إنما خلد أهل الجنة في الجنة وأهل النار في النار بالنيات]

”طوبى لعين نامت ولا تهم بمعصية وانتبهت إلى غير إثم“
 “Tübâ ola o dîdeye ki bir ma'siyete mühtem olmadığı hâlde uykuya varır ve bir günâha mühtem olmayarak uyanır” ya'nî günâh ve ma'siyetin gayrısına uykudan kalkar. Ve Ebû Hüreyre 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki “Yevm-i kıyâmette kendi niyyâtları mikdârı üzere ba's olunurlar.” Ve Fudayl b. 'İyâz 'aleyhi'r-rahme ﴿وَلْتَبْلُوْكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَتَبْلُوْا أَخْبَارَكُمْ﴾¹⁸⁴ okurken kendisi ağlayarak âyeti i'ade ve tekrâriyle terdîd edip derdi ki “Eğer sen bizi ibtilâ edip istihbâr eder isen bizi rüsvây edip ‘âlemde fazîhat edersin ve bizim setrimizi hetk edersin.” Çünkü âyet-i kerîmenin hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Biz size tecrîbe murâamelesini ederiz tâ ki sizden mücâhidleri ve sâbirleri temyîz edelim ve îmânda sıdk ve kizb edenlerin haberini dahi âşikâr edelim.” Ve Hasan-ı Basrî demiş ki “Ehl-i cennet cennette ve ehl-i âteş âteşte muhalled olmaları dahi ancak niyyât ve makâsıdlarıyladır.”

[وقال أبو هريرة مكتوب في التوراة ما أريد به وجهي فقليله كثير وما أريد به غيري فكثيره قليل وقال بلال بن سعد إن العبد ليقول قول مؤمن فلا يدعه الله عز وجل وقوله حتى ينظر في عمله فإذا عمل لم يدعه الله حتى ينظر في ورعه فإن تورع لم يدعه حتى ينظر ماذا نوى فإن صلحت نيته فبالحري أن يصلح ما دون ذلك فإذا عماد الأعمال بالنيات فالعمل مقتدر إلى النية ليصير بها خيراً والنية في نفسها خير وإن تعذر العمل بعائق]

Ve dahi Ebû Hüreyre 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki Tevrât kitabında yazılıdır ki “Her ne ki onunla benim vechim murâd olunur, onun kalîli çoktur ve her ne ki onunla benim gayrım murâd olunur, onun kesîri azdır.” Ve dahi Bilâl b. Sa'd demiş ki “Tahkîkan bir adam mü'min sözü söyler de lâkin Allâhu ta'âlâ onun 'ame-line bakmadıkça onun zâtı ile bu sözünü nazarsız bırakmaz ve çün o adam

184 “Andolsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz.” Muhammed, 47/31.

‘amel eder, onun vera‘ına bakmadıkça onu bırakmaz ve teverru‘ ederse dahi kezâlik onun niyyeti ne olduğuna bakmadıkça onu bırakmaz ve vaktâ ki onun niyyeti sahîh olur, onun mâ-dûnu bulunan umûr ya’nî vera‘ ve ‘amel ve kavli dahi bi-tarîki’l-evlâ salâhı mukarrer olur.” Kaldı ki a‘mâlin ‘imâ-dı niyyetlerdir ve ‘amel dahi niyyete müftekir olur tâ ki onunla hayr olur niyyet kendi nefsinde hayrdır velev ki bir ‘âyık ile ‘amel müte‘azzir olur.

Beyānu Hakîkati’n-Niyyeti

[بيان حقيقة النية]

[بيان حقيقة النية اعلم أن النية والإرادة والقصد عبارات على متوارده معنى واحد وهو حالة وصفة للقلب يكتنفها أمران علم وعمل العلم يقدمه لأنه أصله وشرطه والعمل يتبعه لأنه ثمرته وفرعه وذلك لأن كل عمل أعني كل حركة وسكون اختياري فإنه لا يتم إلا بثلاثة أمور علم وإرادة وقدرة لأنه لا يريد الإنسان ما لا يعلمه فلا بد وأن يعلم ولا يعمل ما لم يرد فلا بد من إرادة ومعنى الإرادة انبعث القلب إلى ما يراه موافقاً للغرض إما في الحال أو في المآل]

Ve hakikat-i niyyetin beyânı ise o dahi bu mebhastır. Şöyle ki sen bil ve āgâh ol ki niyyet ve irâdet ve kasd cümleleri bir ma‘nâ-yı vâhidin üzerine mütevârid olurlar ki o ma‘nâ kalb için bir sıfat ve hâlettir. Ve o hâlete iki emr müktenif olur ki ‘ilm ve ‘amel ona iktinâf eder ve ‘ilm ‘amele tekaddüm [115] eder, çünkü onun aslıdır ve hem dahi şartıdır ve ‘amel ona tâbi‘ olur, zîrâ ki onun semeresi ve fer‘idir. Ve onun beyânı bu sûretledir ki her bir ‘amel ya’nî her bir hareket ve sükûn ihtiyârı ancak üç emr ile tamâm olur ki ‘ilm ve ‘amel ve kudretle tamâm olur, çünkü insân kendi bilmediği nesneyi istemez, elbette onun istediği nesneyi evvelâ bilecektir ve onun bilmesi onun irâdetine emr-i lâzımî ve lâbüddür ve kendi istemediği nesneyi işlemez ki ‘amele dahi istek ve irâdet emr-i lâzım ve lâbüddür ve irâdet ya’nî istemek ma‘nâsı ise o dahi garaza muvâfık görülen nesneye olan inbi‘âs-ı kalbdır ki hâlâ garazına muvâfık olan şeye veyâhüd hâlâ kendi garazına muvâfık olacağına bi’l-i‘timâd ona hâsıl olan inbi‘âs-ı nefstir.

[فقد خلق الإنسان بحيث يوافق بعض الأمور ويلائم غرضه ويخالفه بعض الأمور فيحتاج إلى جلب الملائم الموافق إلى نفسه ودفع الضار المنافي عن نفسه فافتقر بالضرورة إلى معرفة وإدراك للشيء المضر والنافع حتى يجلب هذا ويهرب من هذا فإن من لا يبصر الغذاء ولا يعرفه لا يمكنه أن يتناول ومن لا يبصر النار لا يمكنه الهرب منها]

Ve insân ise kendi bir hâlde halk olunmuş ki ba'zı umûr ona muvâfakat eder ve onun garazına mülâyim gelir ve ba'zı umûr dahi ona muhâlif gelir ve bu haysiyyetiyle nefesine muvâfık ve mülâyim olan umûrun celbine ve ona münâfî ve muzırr olan umûrun def'ine muhtâc olur ve bi'z-zarûre ona nâfi' ve muzırr olan umurun idrâk ve ma'rifetlerine dahi müftekır oldu tâ ki nâfi'ci celb edip de ve dârrdan kaçıp sakına, zîrâ o ki gızâyı görmez ve onu bilmez, onun tenâvül ve ekli ona mümkün olmaz ve o ki âteşi görmez ve ihrâkını bilmez, ondan kaçıp sakınması ona mümkün olmaz.

[فخلق الله الهداية والمعرفة وجعل لها أسباباً وهي الحواس الظاهرة والباطنة وليس ذلك من غرضنا ثم لو أبصر الغذاء وعرف أنه موافق له فلا يكفيه ذلك للتناول ما لم يكن فيه ميل إليه ورغبة فيه وشهوة له باعثة عليه إذا المريض يرى الغذاء ويعلم أنه موافق ولا يمكنه تناول لعدم الرغبة والميل ولقد الداعية المحركة إليه فخلق الله تعالى له الميل والرغبة والإرادة وأعني به نزوعاً في نفسه إليه وتوجهاً في قلبه إليه]

Ve binâberîn Allâhu ta'âlâ hazretleri insâna bir hidâyet ve ma'rifeti halk etti ve ona havâss-ı zâhire vü bâtıneyi esbâb kıldı, ammâ o tarîkin beyânı şimdi bizim garazımızdan değildir. Ve sonra insân gızâyı görüp kendisine muvâfık olduğunu bilmiş olsa da o ma'rifet ona kifâyet etmez mādâm ki kendinde gızâ için meyl ve onun tenâvülüne bâ'is bir şehvet olmaz, çünkü hasta gızâyı görür ve ona muvâfık olduğunu bilir ve 'adem-i meyl ü ragbetinden ve ona dâ'î-i muharrik fikdânından nâşî onun tenâvülü ona mümkün olmaz ve binâen 'aleyh Hakk subhânehu ve ta'âlâ insânda ona meyl ve ragbet ve irâdeyi halk etti ya'nî nefesine muvâfık olan nesneye kendi zâtında bir nuzû ile ikbâl ve teveccüh etmek için kendi kalbinde bir istek ve teveccühü halk etti.

[ثم ذلك لا يكفيه فكم من مشاهد طعاماً راغب فيه يريد تناوله عاجز عنه لكونه زمنياً فخلقت له القدرة والأعضاء المتحركة حتى يتم به التناول والعضو لا يتحرك إلا بالقدرة والقدرة تنتظر الداعية الباعثة والداعية تنتظر العلم والمعرفة أو الظن والاعتقاد وهو أن يقوى في نفسه كون الشيء موافقاً له]

Sonra o 'ilm ve ma'rifet ve irâdet dahi insâna kendi kifâyet edemez, zîrâ ki nice adam vardır ki bir ta'âmı görür ve bilir ve nefsi ona tâlib ve râgıb bulunur ve tenâvülünü ister velâkin kendisi müzmin ve fâlic olduğundan onun ahz ve tenâvül ve eklinden 'âciz ve dermânde kalır ve binâen 'aleyh Allâhu ta'âlâ insânda kudret ve a'zâ-ı müteharrikeyi halk etti tâ ki onunla emr-i tenâvül tamâm olur. İmdi 'uzv ancak kudretle müteharrik olur ve kudret dahi dâ'îye-i bâ'iseye muntazır olur ve dâ'îye-i bâ'ise dahi 'ilm ve

ma'rifete muntazır olur veyâ bir zann ve itikâda muntazır olur ki o gör-
düğü şey kendisine muvâfık olduğuna vâki olan zann ve gümânı kendi
nefsinde sâbit ve mütekavvî olur.

[إفإذا جزمت المعرفة بأن الشيء موافق ولا بد وأن يفعل وسمت عن معارضة باعث آخر
صارف عنه انبعث الإرادة وتحقق الميل فإذا انبعث الإرادة انتهضت القدرة لتحريك الأعضاء
لأن القدرة خادمة للإرادة والإرادة تابعة لحكم الاعتقاد والمعرفة فالتية عبارة عن الصفة المتوسطة
وهي الإرادة وانبعث النفس بحكم الرغبة والميل إلى ما هو موافق للغرض إما في الحال وإما
في المآل فالمحرك الأول هو الغرض المطلوب وهو الباعث والغرض الباعث هو المقصد
المنوي والانبعث هو القصد والنية وانتهاض القدرة لخدمة الإرادة بتحريك الأعضاء هو العمل]

Ve çün 'ilm ve ma'rifet cezm eder ki görüp bildiği şey kendi nefesine
muvâfıktır ve onun fî'li dahi behemehâl ona lâzım ve lâbüddür ve ondan
sarf edecek dîger bir bâ'isin mu'arazasından nefis sâlim olur elbette istek ve
irâdet dahi münba'is olur ve ona meyl ve teveccüh ve ragbeti mütehakkık
olur. Ve irâdet münba'is olursa tahrîk-i a'zâya dahi kudret müntehid ve
kâim olur, kaldı ki kudret irâdete hâdimdir ve irâdet dahi hük-m-i ma'rifet
ü itikâda tâbi'dir ve binâen 'alâ-zâlik niyyet sıfat-ı mütevassıttan 'ibâret
oldu ki ragbet ve meyl hükümünce hâl veyâhüd meâlde garaz nefse muvâfık
olan şeye inbi'âs-ı nefis ve irâdet demektir. İmdi muharrik-i evvel matlûb
olan garazdır ki bâ'is odur ve bâ'is olan garaz dahi menvî olan maksaddır
ve inbi'âs dahi kasd ve niyyettir ve tahrîk-i a'zâ ile irâdetin hizmetine kud-
retin intihâzı lâ-cereme 'ameldir.

[إلا أن انتهاض القدرة للعمل قد يكون بباعث واحد وقد يكون بباعثين اجتماعاً في فعل
واحد وإذا كان بباعثين فقد يكون كل واحد بحيث لو انفرد لكان ملياً بإنهاض القدرة وقد يكون
كل واحد قاصراً عنه إلا بالاجتماع وقد يكون أحدهما كافياً لولا الآخر لكن الآخر انتهض
عاضداً له ومعاوناً فيخرج من هذا القسم أربعة أقسام فلنذكر لكل واحد مثلاً واسماً]

Velâkin 'amele kudretin kıyâm ve intihâzı olur ki yalnız bir bâ'is-i vâhid
ile olur ve ba'zen olur ki yekdiğeriyle bir fî-i vâhid müctemî' olarak iki bâ'is
ile olur. Ve iki bâ'is ile olursa olur ki o iki bâ'isin her biri münferid olmuş olsa
inhâz-ı kudrete melî ve kudretli olur ve olur ki her biri münferid ve müstakill
kalmış olsa kendisi inhâz-ı kudrete yalnızlı [116] muktedir olmaz da ancak
bâ'is-i âherle müctemî' ve müte'âdid olduğu hâlde inhâz-ı kudrete tâkatmend
olur ve olur ki onların biri kâfî olur da bâ'is-i âher olmamış olsa bile kendisi
yalnızlı olarak kudreti inhâz ederdi velâkin bâ'is-i âher zahîr ve mu'âdid ve
yâver ve mu'în olarak onunla intihâz ve kıyâm etmiştir. İşte bu taksîmden dört
kısm hâsıl oldu ve her bir kısmına biz birer misâl ve ism zikr edelim.

[أما الأول فهو أن ينفرد الباعث الواحد يتجرد كما إذا هجم على الإنسان سيع فكلما رآه قام من موضعه فلا مزعج له إلا غرض الهرب من السبع فإنه رأى السبع وعرفه ضاراً فانبعثت نفسه إلى الهرب ورغبت فيه فانتفضت القدرة عاملة بمقتضى الانبعاث فيقال نيته للفرار من السبع لا نية له في القيام لغيره وهذه النية تسمى خالصة ويسمى العمل بموجبها إخلاصاً بالإضافة إلى الغرض الباعث ومعناه أنه خلص عن مشاركة غيره وممازجته]

Kısm-ı evvel ise ki bâ'is-i vâhidin tecerrüd ve infirâdı hâlidir. Onun misâli odur ki meselâ bir insân üzerine bir arslan hücum ettiği vakte insân arslanı gördükçe kendi yerinden kalkar ve onun müz'ici ancak arslandan kaçmak garazıdır, zîrâ ki arslanı görüp dârr olduğunu bildiği sâ'atte kaçmaya nefsi münba'is olur ve kaçmaya ragbet eder ve onunla inbi'âs muktezâsınca 'âmîle olarak kudret müntehiz oldu. Ve buna arslandan kaçmak niyyeti denilir ki onunla başka şey maksûd değildir ki dîger bir garaza onun bir niyyeti yoktur demektir ve buna "niyyet-i hâlisâ" denilir ve mücebince olan 'amel dahi garaz-ı bâ'ise izâfetle "ihlâs" tesmiye olunur ve onun ma'nâsı dîgerinin müşâreket ve mümâzecetinden kurtulup hâlis olmuştur.

[وأما الثاني فهو أن يجتمع باعثن كل واحد مستقل بالإنهاض لو انفرد ومثاله من المحسوس أن يتعاون رجلان على حمل شيء بمقدار من القوة كان كافياً في الحمل لو انفرد ومثاله في غرضنا أن يسأله قريبه الفقير فيقضيها لفقره وقربته وعلم أنه لولا فقره لكان يقضيها بمجرد القرابة وأنه لولا قربته لكان يقضيها بمجرد القرابة وأنه لولا قربته لكان يقضيها بمجرد الفقر وعلم ذلك من نفسه بأنه يحضره قريب غني فيرغب في قضاء حاجته وفقير أجنبي فيرغب أيضاً فيه وكذلك من أمره الطبيب بترك الطعام ودخل عليه يوم عرفة فصام وهو يعلم أنه لو لم يكن يوم عرفة لكان يترك الطعام حمية ولولا الحمية لكان يتركه لأجل أنه يوم عرفة وقد اجتمعاً جميعاً فأقدم على الفعل وكان الباعث الثاني رفيق الأول فلنسّم هذا مرافقة للبواعث]

Ve ikinci kısmı ise ki inhâz-ı kudrete her biri bâ'is olup ve her biri münferid ve mütecerred olup da ya'nî yalnızlı olmuş olsaydı, kezâlik müs-takillen ve münferiden her biri inhâz-ı kudrete tûvânlı olduğu hâlde bir garaza iki bâ'is müctemî' olmak hâlidir. Ve mahsûstan misâli ise meselâ kuvvetten birer mikdâr ile iki kişî bir nesnenin hamline müctemî' olurlar da o hâl ile ki her biri yalnızlı olmuş olsa o nesnenin hamline muktedir idi. Ve bizim garazımız da onun misâli ise meselâ onun fakîr bir akrabası ondan bir hâcetin kazâsını dilemekle kendisi o hâceti görmektir o hâl ile ki kendi nefsinden bilir ki o hâceti isteyen kimse zâten fakîr olmasa bile onun kendi karâbeti için onu ona görecekti idi ve karâbeti olmayıp da fakîr olmuş olsa bile onun fakrî için ona o hâceti ona kazâ edecek idi ki onun bir zen-gin akrabası ondan bu gibi hâceti dilemiş olsaydı onu ona kazâ ederdi ve

karâbeti olmayan bir fakîr ecnebî dahi onu ondan dilemiş olsaydı kezâlik onu ona kazâ ederdi. Ve el-hâletü hâzihi onun kazâsı şol iki bâ'isin vücûd ve ictimâ'ıyla olmuş ya'nî karâbet ve fakrın dâ'iyeleriyle o hâcetin kazâsı düşmüştür. Ve kezâlik dîger bir misâli odur ki meselâ bir zâta bir tabîb emr eder ki üç günden sonra bir günde ta'âmı külliyyen terk ede ve o günde yevm-i 'arefe dahi girip sıyâma niyyet etmiş olsa işte o adam kendi nef-sinden bilir ki o günde oruç tutmamış olsa da tabîbin tedbîri üzerine nefsin himâyesi için ta'âm etmeyecek idi ve tabîbin emr ve tedbîriyle himâyeye muhtâc olmasa bile yine yevm-i 'arefe olduğu için niyyet-i sıyâm ile ta'âmı terk edecek idi, ma'a-ennahu tesâdüfî olarak şol iki bâ'is birikip de terk-i ta'âmâ ikisi müctemî'an dâ'î olmuşlar ki bu hâlde bâ'is-i sâ'nî ancak bâ'is ola refîk olmuştur, biz dahi bu kısma “mürâfaka-i bevâ'is” tesmiye edelim.

[والثالث أن لا يستقل كل واحد لو انفرد ولكل قوى مجموعهما على إنهاض القدرة ومثاله في المحسوس أن يتعاون ضعيفان على حمل مالا ينفرد أحدهما به ومثاله في غرضنا أن يقصده قريبه الغني فيطلب درهماً فلا يعطيه ويقصده الأجنبي الفقير فيطلب درهماً فلا يعطيه ثم يقصده القريب الفقير فيعطيه فيكون انبعاث داعيته المجموع الباعثين وهو القربة والفقر وكذلك الرجل يتصدق بين يدي الناس لغرض الثواب ولغرض الشاء ويكون بحيث لو كان منفرداً لكان لا يبعثه مجرد قصد الثواب على العطاء ولو كان الطالب فاسقاً لا ثواب في التصديق عليه لكان لا يبعثه مجرد الرياء على العطاء ولو اجتمعا أورثا بمجموعهما تحريك القلب ولنسم هذا الجنس مشاركة]

Ve üçüncü kısmı ki müctemî' olan iki bâ'is zebûn olup da her biri münferid ve müstakill olmuş olsa inhâz-ı kudrete tâkatmend olmaz da ancak müctemî' olmalarıyla ikisinin mecmû'u inhâz-ı kudrete kuvvetli olmak hâlidir. Onun dahi mahsûstan misâli odur ki iki zebûn kimse müctemî'an bir yükü kaldırmaktır ki her biri yalnızlı olarak o yükü kaldıramaz, ancak yekdîgeriyle olan te'âvün ve ta'âdud ile ikisini müctemî'an o yükü kaldırır-lar. Ve bizim garazımızdan onun misâli ise o dahi bir kimseye onun ganî bir akrabası gelip de ondan bir dirhemi ister de vermez ve karâbeti yok bir fakîr ecnebî ona gelip bir dirhemi diler de ona vermez ve onun bir fakîr akrabası gelip de ondan bir dirhemi diler de ona i'tâ eder ki 'atâya inbî'âs-ı nefsi ancak iki dâ'iyenin mecmû'uyla olmuş ki dâ'ie-i fakr ile dâ'ie-i karâbetin ictimâ'larıyla vergiye nefsi münba'is olmuştur. Ve kezâlik mec-ma'-ı nâs içinde sevâb-ı âhiret ile senâ-yı dünyevî garazlarıyla tasadduk eden adam dahi böylecedir o hâl ile ki tenhâda olup da bir fakîr ondan bir sadaka dilemiş olsa vermez ve mecma'-ı nâs içinde fâsık bir sâil gelip on-dan bir sadaka dilemiş olsa ve ona sadakasının sevâbı olmayacağı anlamış

olsa ona tasadduk etmez ki riya bâ'isi ve senâ hâhişi mücerred olarak onu vergiye sürmez velâkin ikisi ya'nî garaz-ı sevâb ile garaz-ı senâ birikip de müctemî olmalarıyla ikisinin mecmû'ları 'atâya tahrik-i kalbi irâs ederler, biz dahi bu cins için "müşâreket" ismi tesmiye edelim. [117]

[والرابع أن يكون أحد الباعثين مستقلاً لو انفرد بنفسه والثاني لا يستقل ولكن لما انضاف إليه لم ينفك عن تأثير بالإعانة والتسهيل ومثاله في المحسوس أن يعاون الضعيف الرجل القوي على الحمل ولو انفرد القوي لاستقل ولو انفرد الضعيف لم يستقل فإن ذلك بالجملة يسهل العمل ويؤثر في تخفيفه ومثاله في غرضنا أن يكون للإنسان ورد في الصلاة وعادة في الصدقات فاتفق أن حضر في وقتها جماعة من الناس فصار الفعل أخف علة بسبب مشاهدتهم وعلم من نفسه أنه لو كان منفرداً خالياً لم يفتر عن عمله وعلم أن عمله لو لم يكن طاعة لم يكن مجرد الرياء يحمله عليه فهو شوب تطرق إلى النية ولنسم هذا الجنس المعاونة فالباعث الثاني إما أن يكون رفيقاً أو شريكاً أو معيناً وسنذكر حكمها في باب الإخلاص والغرض الآن بيان أقسام النيات فإن العمل تابع للباعث عليه فيكتسب الحكم منه ولذلك قيل إنما الأعمال بالنيات لأنها تابعة لا حكم لها في نفسها وإنما الحكم للمتبع]

Ve dördüncü kısmı ise o dahi bâ'islerin birisi kuvvetli ve dîgeri zebûn olup ki kuvvetlisi dîgerinden mütecerred ve münferid olmuş olsa yalnızlı olarak kudreti inhâza müstakill olur da dîgeri ya'nî zebûnu münferid kalmış olsa onun inhâzına müstakill olamaz velâkin kuvvetliye muzâf olunca i'âne ve teshîl-i tarîkten olarak az ve çok bir te'sîrden hâlî ve münfekk olmaz olur. Ve mahsûstan misâli onun o misâldir ki bir nesnenin hamlinde bir za'îf adam bir kavî adama yardım ve mu'âvenet eder o hâlî ile ki o kavî kimse münferid olup hamli için yalnızlı kalmış olsa kendisi müstakillen o nesneyi haml edebilirdi ve onun refîki ya'nî zebûn olan kimse ise münferid olup yalnızlı kalmış olsa o şey haml edemez ki bi'l-cümle az ve çok onun dahi 'amelde bir teshîli olur da mahmûlün tahfîfinde bir te'sîri olur. Ve bizim garazımızdan misâl ise o dahi o bir misâldir ki insânın tatavvu'an namâz kılmak ve tasadduk etmekte onun bir 'âdeti olur da ittifâkan bir cemâ'ate dahi râst gelir de nâstan hâzır bulunanlarla ma'an o 'âdeti icrâ ederken onların müşâhedeleriyle onun edâsı ona hafîf ve âsân gelir o hâl ile ki kendi nefsiden bilir ki kendisi hâlî ve münferid kalmış olsaydı onun 'ameline bir fûtûru olmazdı ve 'ameli tâ'at ve 'ibâdet olmamış olsaydı riya-yı mücerredî o 'amele onu haml etmezdi, işte bu hâl niyyete mütetarrık bir karışıklıktır, biz bu cinsi dahi "mu'âvene" nâmıyla tesmiye edelim. Ve bu bâ'is-i sâni bu bâbda yâ refik veyâhûd şerîk veyâhûd mu'in olur ve ihlâs bâbında onun hükmü zikr edeceğimizden imdi bizim garazımız ancak aksâm-ı niyyetin

beyânıdır, zîrâ ki ‘amel ona bâ‘is olan nesneye tâbî‘dir ki hükmü ondan iktisâb eder ve onun için buyurulmuş ki حکم لها “İnma’l a‘mal baliyat lâ’neha tâbe‘a la ḥakm lehâ” “A‘mâl ancak niyyât ile, çünkü fî-nefsihâ onun ahkâmı olmaz ancak niyyâta tâbî‘adır ve hüküm ancak metbû‘undur.”

Beyānu Sırrı Kavlihi [Sallallāhu] Ta‘ālā ‘Aleyhi ve Sellem “Niyyetü’l-Mü’mini Hayrun Min ‘Amelihi”

[بیان سر قوله صلى الله عليه وسلم نية المؤمن خير من عمله]

[اعلم أنه قد يظن أن سبب هذا الترجيح أن النية سر لا يطلع عليه إلا الله تعالى والعمل ظاهر ولعمل السر فضل وهذا صحيح ولكن ليس هو المراد لأنه لو نوى أن يذكر الله بقلبه أو يتفكر في مصالح المسلمين فيقتضي عموم الحديث أن تكون نية التفكر خيراً من التفكر وقد يظن أن سبب الترجيح أن النية تدوم إلى آخر العمل والأعمال لا تدوم وهو ضعيف لأن ذلك يرجع معناه إلى أن العمل الكثير خير من القليل بل ليس كذلك]

Ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin “نية المؤمن خير من عمله” ya‘nî “Adamın niyyeti kendi ‘amelinden hayrlıdır” diye şeref-sâdır olan nutk-ı ‘âlisinin sırrı beyânı ise o dahi işbu fasıldır. Sen şöylece bil ve âgâh ol ki mümkündür ki bundan hâtırâ gelir ki işbu tercîhin sebebi ancak niyyet bir sırr-ı kalbî ve râz-ı derûnî olup ona Allāhu ta‘âlâdan gayrı diğerk bir kimse muttalî‘ bulunmadığından ve ‘amel-i cevârih zâhir bir şey olup ona ıttılâ‘-ı mahlûk mümkün olduğundan ve dâimâ a‘mâl-i sırr için zâid bir fazl müte-karrir olduğu haysiyettendir. Ve bu zann eğerçî sahîhtir velâkin murâd-ı ‘âlî bu olmamak gerektir, zîrâ ki ‘umûm-ı hadîs-i şerîf iktizâ eder ki bir adam kendi kalbi ile Allāhu ta‘âlâyâ zikr etmek veyâhüd mesâlih-i müslimîne tefekkür etmek niyyet ederse de onun o niyyeti ona tefekkür ve kalb ile ile zikr etmekten hayr olur, hâlbuki bu niyyet-i mücerrede o zikr ve tefekkürden hayrlı olamaz ve dahi olur ki bunda bir zann olunur ki tercîhin sebebi niyyet âher ‘amele devâm edip a‘mâle ber-devâm olmadığındandır ve bu zann ve gümân dahi za‘îf ve zebûndur, çünkü onun ma‘nâsı o mertebeye râcî‘ olur ki ‘amel-i kesîr ‘amel-i kalîlden hayrlıdır ve böylece değıldir.

[فإن نية أعمال الصلاة قد لا تدوم إلا في لحظات معدودة والأعمال تدوم والعموم يقتضي أن تكون نيته خيراً من عمله وقد يقال إن معناه أن النية بمجرد خیر من العمل بمجرد دون

النية وهو كذلك ولكنه بعيد أن يكون هو المراد إذ العمل بلا نية أو على الغفلة لا خير فيه أصلاً والنية بمجرد خیر وظاهر الترجيح للمشترکین [118] في أصل الخیر بل المعنى أن كل طاعة تنتظم بنية وعمل وكانت النية من جملة الخیرات وكان العمل من جملة الخیرات ولكن النية من جملة الطاعة خیر من العمل أي لكل واحد منهما أثر في المقصود وأثر النية أكثر من أثر العمل فمعناه نية المؤمن من جملة طاعته خیر من عمله الذي هو من جملة طاعته والغرض أن للعبد اختياراً في النية وفي العمل فمهما عملان والنية من الجملة خیرهما فهذا معناه]

Zirā ola ki aʿmāl-i salavātın niyyeti, ancak lahazāt-ı maʿdûde durur ki aʿmālın ibtidāsından nihāyetine kadar devām etmez de aʿmāl devām eder ve ʿumûm-ı hadîs iktizâ eder ki onun niyyeti onun ʿamelinden hayr ola. Ve baʿzen dahi denilir ki bu hadîs-i şerîfin maʿnâsı odur ki niyyet bi-mücerredihâ yaʿnî ʿamelsizin olarak niyyetsizin olan ʿamel-i mücerreden hayrlıdır ve fiʿl-vâkîʿ böyledir ki bî-ʿamel olan niyyet bî-niyyet olan ʿamelden hayrlıdır velâkin bu hadîsten murâd olunan maʿnâ bu maʿnâ olduğu baʿd ve uzâktır, çünkü niyyetsiz olan ʿamel ile gafletle vâkîʿ olan ʿamelde aslâ bir hayr yoktur ve ʿamelsizin olan niyyet bi-mücerredihâ hayrdır ve zâhir-i tercîh asl-ı hayrda müşâreketi iktizâ eder ve bu sûrette onlar asl-ı hayrda bir müşâreketleri yoktur. Kaldı ki ʿakla karîb ve hâle muvâfık ve lafza sezâ ve münâsib olan tefsîr ve teʿvîl üzere işbu hadîs-i şerîfin maʿnâsı, ancak o maʿnâdır ki her bir tâʿat ki bir niyyet ve bir ʿamel ile muntazam olur ve niyyet ve ʿamel dahi ikisi hayrâtın cümlesinden olurlar velâkin niyyet tâʿatların cümlesinden ʿamelden daha ziyâde hayrlıdır yaʿnî her birinin maksûdda bir eseri vardır ve niyyetin eseri ʿamelin eserinden daha ziyâdedir. Kaldı ki hülâsa-i maʿnâsı müʾminin niyyeti cümle-i tâʿâtından onun cümle-i tâʿâtlarından olan ʿamelden hayrlıdır ve garaz odur ki niyyet ve ʿamelde adamın ihtiyârı vardır ve ikisi ona ʿamellerdir ve niyyet onların hayrıdır, işte maʿnâsı budur.

[وأما سبب كونها خيراً ومترجحة على العمل فلا يفهمه إلا من فهم مقصد الدين وطريقه ومبلغ أثر الطريق في الاتصال إلى المقصد وقاس بعض الآثار بالبعض حتى يظهر له بعد ذلك الأرجح بالإضافة إلى المقصود فمن قال الخبز خير من الفاكهة فإنما يعني به أنه خير بالإضافة إلى مقصود القوت والاغتذاء ولا يفهم ذلك إلا من فهم أن للغذاء مقصداً وهو الصحة والبقاء وأن الأغذية مختلفة الآثار فيها وفهم أثر كل واحد وقاس بعضها ببعض]

Ve niyyet ʿamelden hayrlı ve ʿamel üzerine müreccah olmasının sebebi ise, ancak onu maksad-ı dînî bilir ve onun tarîkini öğrenip de maksada ittisâlinde eser-i tarîkin meblagını idrâk ile âsârın baʿzısını baʿzısı üzerine kıyâs eden ʿârif anlar tâ ki baʿde-ez-în maksûda izâfetle âsârın ercahı yanın-

da zâhir ve nümâyân olur. Meselâ o ki nân-ı 'azîz fâkiheden hayrlıdır der, bununla ancak kût ve gızâya izâfetle nân-ı 'azîz yemiştin hayrlı olduğunu kasd eder ve bunu ancak o kimse fehm eder ki kendisi bilmiş ki gızânın bir maksadı vardır ki sıhhat ve bekâdır ve sıhhat ve bekâda dahi 'umûm-ı agziyenin âsârı muhtelifedir ki her bir gızânın eserini bilip de onun ba'zısı ba'zısına kıyâs etmiştir.

[فإطاعات غذاء للقلوب والمقصود شفاؤها وبقاؤها وسلامتها في الآخرة وسعادتها وتنعمها بقاء الله تعالى فالمقصد لذة السعادة بقاء الله فقط ولن يتنعم بقاء الله إلا من مات محباً لله تعالى عارفاً بالله ولن يحبه إلا من عرفه ولن يأنس بربه إلا من طال ذكره له فلاأنس يحصل بدوام الذكر والمعرفة تحصل بدوام الفكر والمحبة تتبع المعرفة بالضرورة ولن يتفرغ القلب لدوام الذكر والفكر إلا إذا فرغ من شواغل الدنيا ولن يتفرغ من شواغلها إلا إذا انقطع عنه شهواتها حتى يصير مائلاً إلى الخير مريداً له نافراً عن الشر مبغضاً له]

Ve ma'ûmdur ki tâ'ât kulübun gızâsıdır ve maksad dahi kulübun şifâ ve bekâ ve âhirette selâmet ve sa'âdeti ve likâullâh ile tena'um ve meserretidir. Kaldı ki maksad ancak likâ-yı rabbânî ile olan sa'âdetin lezzetidir ve likâ-yı rabbânî ile ancak o kimse mütena'ım olur ki Zât-ı zü'l-celâle 'ârif ve muhibb olduğu hâlde vefât etmiş. Ve Zât-ı zü'l-celâli ancak o kimse sever ki onu bilip de ma'rifet etmiştir. Ve onunla ancak o kimse ünsiyyet eder ki ona zikri uzun olur, zîrâ üns devâm-ı zikr ile hâsıl olur ve ma'rifet dahi devâm-ı fikr ile hâsıl olur ve muhabbet bi'z-zarûre ma'rifete tâbi'dir ve şevâgıl-ı dünyâdan kalb fârig olmadıkça devâm-ı zikr ve fikre mütefferrag olamaz ve dünyânın shehevâtı kalbden munkatı' olmadıkça şevâgıl-ı dünyâdan kalb boş ve fârig olamaz, zîrâ her ne vakt ki dünyânın shehevâtı kalbden munkatı' olduysa o vakte hayra mâil olur da hayra mürîd olur ve şerrden müteffir olup şerre bâgız olur.

[وإنما يميل إلى الخيرات والطاعات إذا علم أن سعادته في الآخرة منوطه بها كما يميل العاقل إلى القصد والحجامة لعلمه بأن سلامته فيهما وإذا حصل أصل الميل بالمعرفة فإنما يقوى بالعمل بمقتضى الميل والمواظبة عليه فإن المواظبة على مقتضى صفات القلب وأرادتها بالعمل تجري مجرى الغذاء والقوت لتلك الصفة حتى تترشح الصفة وتقوى بسببها فالمائل إلى طلب العلم أو طلب الرياسة لا يكون ميله في الابتداء إلا ضعيفاً فإن اتبع بمقتضى الميل واشتغل بالعلم وتربية الرياسة والأعمال المطلوبة لذلك تأكيد ميله ورسخ وعسر عليه النزوع وإن خالف مقتضى ميله ضعف ميله وانكسر وربما زال وانمحق]

Ve hayrât ve tâ'âta ancak o vakte meyl eder ki bilir ki âhirette onun sa'âdeti tâ'ât ve hayrâta menûttur, nitekim 'âkıl olan kimse fâsd ve hacâ-

mata meyl eder, çünkü bilir ki onun selâmeti fâsâd ve hacâmat iledir ve ma'rifet ile meylin aslı hâsıl olursa o meyl ancak muktezâsıyla olan 'amel ile kuvvetlenir ve ona olan muvâzabet ile kuvveti müzdâd olur, zîrâ ki sıfât-ı kalbin muktezâsı üzere muvâzabet etmek ve onu 'amel ile istemek o sıfata kuvvet ve gızânın mecrâsında cârî olur tâ ki onunla sıfat mütereşşih olur da onun sebebi ile kuvvetlenir zîrâ taleb-i 'ilme veyâhüd taleb-i riyâsete mâ'il olan kimse lâ-mahâle ibtidâda onun meyli za'îf olur, vaktâ ki kendi meyli muktezâsına tâbi' olup da 'ilme müşteğil olur ve terbiyet-i riyâset ile riyâsete matlûb olan a'mâlin terbiyesine muvâzabet eder, onun meyli müte'ekkid olur ve hem dahi sâbit ve râsih olur ki o meylden onun hurûc ve intizâ'ı ona güç ve müte'assir olur. Ve eğer kendi meylinin muktezâsına muhâlefet eder, lâbüdd onun meyli za'îf [119] olur ve belki kırılır da zâil ve mün'adim olur.

[بل الذي ينظر إلى وجه حسن مثلاً فيميل إليه طبعاً لا ضعفاً لو تبعه وعمل بمقتضاه فداوم على النظر والمجالسة والمخالطة والمحاورة تأكد ميله حتى يخرج أمره عن اختياره فلا يقدر على النزوع عنه ولو فطم نفسه ابتداء وخالف مقتضى ميله لكان ذلك كقطع القوت والغذاء عن صفة الميل ويكون ذلك زبراً ودفعاً في وجهه حتى يضعف ويتكسر بسببه وينقمع وينمحي]

Belki o ki meselâ vechesine nazar eder, mümkin ki vehle-i ülâda o dilbere za'îf bir meyl ile onun kalbi meyl eder ve çün meylin muktezâsına tebe'iyet eder de onun nazar ve mücâlese ve muhâlatasıyla muhâveresine devâm ve muvâzabet eder, onun meyli müte'ekkid olur tâ ki emri kendi ihtiyârından çıkar da o meylden hurûc ve intizâ'a kudret ve tüvânı kalmaz. Ammâ ibtidâsında kendi nefsinin ondan iftâm edip de muktezâ-yı meylin hilâfına gitmiş olsaydı onun o iftitâm ve muhâlefeti sıfat-ı meylden gızâ ve kütun kat'ı gibi olurdu ki meylin yüzünde onun o muhâlefeti safha-i âhenîn gibi bir sedd-i hâil ü dâfi' olurdu tâ ki meyli zebûn olur da muhâlefeti sebebiyle kırılıp kökünden kopar da münmahî olur.

[وهكذا جميع الصفات والخيرات والطاعات كلها هي التي تتراد بها الآخرة والشور كلها هي التي تتراد بها الدنيا لا الآخرة وميل النفس إلى الخيرات الآخروية وانصرافها عن الدنيوية هو الذي يفرغها للذكر والفكر ولن يتأكد ذلك إلا بالمواظبة على أعمال الطاعة وترك المعاصي بالجوارح لأن بين الجوارح وبين القلب علاقة حتى إنه يتأثر كل واحد منهما بالآخر فترى العضو إذا أصابته جراحة تألم بها القلب وترى القلب إذا تألم بعلمه بموت عزيز من أعزته أو بهجوم أمر مخوف تأثرت به الأعضاء وارتعدت الفرائض وتغير اللون إلا أن القلب هو الأصل المتبوع فكأنه الأمير والراعي والجوارح كالخدم والراعي والأتباع فالجوارح خادمة للقلب بتأكيد صفاتها فيه فالقلب هو المقصود والأعضاء آلات موصلة إلى المقصود]

Ve âhiret onunla murâd olunan cemî-i sıfât ve hayrât ve tâ'ât kâffesi böylece. Ve dünyâ onunla murâd olunup da âhiret onunla murâd olunmayan şey envâ-ı şürûrdur, zîrâ dünyeviyyeden insirâf ile hayrât-ı uhreviyyeye olan nefsin meylidir ki nefsi zikr ve fikre tefrîğ edip boş eder ve hayrât ve tâ'ata meyli ancak muvâzabet ile müte'ekkid olur ki dâimâ a'mâl-i tâ'ate hasr ve kasr ve cevârih ile olan me'âsî terkine sürmekle kuvvetlenir, çünkü cevârih ile kalb beyninde 'alâka vardır, hattâ yekdîgeriyle müte'essir olurlar ki bir 'uzva bir cirâhat isâbet ederse kalb dahi onunla müte'ellim olur ve kalbe bir musîbet gelirse meselâ onun bir 'azîzinin vefâtına vâkıf olur veyâ bir korku ona hücum ederse onun a'zâsı dahi müte'essir olurlar, görürsün ki vücûdu lerze-nâk ve levni mütegayyir olur velâkin asl ve metbû', ancak gönüldür sanki a'zâ-ı sāireye kendisi emîr ve çoban-ı hükmrândır ve kâffe-i a'zâ ve cevârih ona hizmetçi ve ra'yye ve etbâ-ı fermânberândırlar. Mâ-hasal cevârih-i beden kalbe hademe olup ki kendi sıfatları onda te'kîd ile hâdim olmuşlar, zîrâ ki maksûd ancak gönüldür ve a'zâ dahi maksûda mûsıl olan âlâttırlar.

[ولذلك قال النبي صلى الله عليه وسلم إن في الجسد مضغة إذا صلحت صلح لها سائر الجسد وقال عليه الصلاة والسلام اللهم أصلح الراعي والرعية وأراد بالراعي القلب وقال الله ﴿لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ﴾ وهي صفة القلب فمن هذا الوجه يجب لا محالة أن تكون أعمال القلب على الجملة أفضل من حركات الجوارح ثم يجب أن تكون النية من جملتها أفضل لأنها عبارة عن ميل القلب إلى الخير وإرادته له]

Ve onun için "aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "إن في" "الجسد مضغة إذا صلحت صلح لها سائر الجسد" ki hülâsa-i meâlî: "Tahkîkan cesedde bir mudga vardır ki sâlih olursa ona cesedin sāiresi dahi sâlih olur." Ve dahi buyurmuş ki "اللهم أصلح الراعي والرعية" ya'nî "Ey benim ilâhım, sen rā'iyi ve ra'yyeyi islâh eyle" ki rā'idan kalbi murâd buyurmuştur. Ve Hakk subhānehu ve ta'ālâ buyurmuş ki ¹⁸⁵ ﴿لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ﴾ ya'nî "O kurbânların tasadduk olunan lahımları ve zebhinde akan kanları mevkî-i kabûlde olmaz velâkin sizden takvâ ve emr-i Bârî'de ta'zîm ve li-vechillâh olan şey mevkî-i kabûldedir ve takvâ ise kalbin sıfatıdır." Ve bu vechten lâ-mahâle vâcib olur ki 'ale'l-cümle a'mâl-i kalb kâffesi harekât-ı cevârihten efdaldırlar ve bununla vâcib olur ki cümlesinden dahi niyyet efdal ola, çünkü niyyet meyl-i kalbden 'ibârettir ki hayrın irâdesiyle hayra kalbin meylidir.

185 "Onların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat ona sizin takvanız (Allah'a karşı gelmekten sakınmanız) ulaşır." Hacc, 22/37.

[وغرَضنا من الأعمال بالجوارح أن يعود القلب إرادة الخير ويؤكد فيه الميل إليه ليفرغ من شهوات الدنيا ويكسب على الذكر والفكر فبالضرورة يكون خيراً بالإضافة إلى الغرض لأنه متمكن من نفس المقصود وهذا كما أن المعدة إذا تألمت فقد تداوى بأن يوضع الطلاء على الصدر وتداوى بالشرب والدواء الواصل إلى المعدة فالشرب خير من طلاء الصدر لأن طلاء الصدر أيضاً إنما أريد به أن يسري منه الأثر إلى المعدة فما بلاقى عين المعدة فهو خير وأنفع]

Ve a‘mâl-i cevârihten bizim garazımız ancak irâdet-i hayra kalbi ta‘vîd etmektir tâ ki onda meyli te’kîd ede de şehvât-ı dünyâviyyeden fârig olup zikr ve fikr üzerine kapana ve bu cihetle garaza izâfetle bi’z-zarûre evlâ ve hayrlı olur, çünkü nefs-i maksûddan mütemekkindir. Ve bunun misâli ancak o misâldir ki insânın kendi mi‘desi müte’ellim olursa onun tedâvîsi iki yoldan olur ki yâ hâricden ‘ilâcî göğüs üzerine konulur veyâhüd zannen bâtinen mi‘deye vâsıl olacak bir ‘ilâcın ekl ve şürbü olur. Ve ma‘lûmdur ki nef‘ ve sür‘at-i te’sîrce ‘ilâcın ekl ve şürbü göğüs üzerine sürülecek ‘ilâcdan hayrlıdır, zîrâ ki göğüse ‘ilâc sürmekten murâd ancak mi‘deye ondan sârî olacak eserdir ve bî-vâsîta mi‘deye mülâkî olan ‘ilâc behemehâl min küll-i’l-vücûh hayrlı ve enfa‘dır.

[فهكذا ينبغي أن تفهم تأثير الطاعات كلها إذ المطلوب منها تغيير القلوب وتبديل صفاتها فقط دون الجوارح فلا تظن أن في وضع الجبهة على الأرض غرضاً من حيث إنه جمع بين الجبهة والأرض بل من حيث إنه بحكم العادة يؤكد صفة التواضع في القلب فإن من يجد في نفسه تواضعاً فإذا استكان بأعضائه وصورها بصورة التواضع تأكد تواضعه ومن وجد في قلبه رقة على يتيم فإذا مسح رأسه وقبله تأكد الرقة في قلبه ولهذا لم يكن العمل بغير نية مفيداً أصلاً لأن من يمسح رأس يتيم وهو غافل بقلبه أو ظان أنه يمسح ثوباً لم ينتشر من أعضائه أثر إلى قلبه لتأكيد الرقة وكذلك من يسجد غافلاً وهو مشغول الهم بأعراض الدنيا لم ينتشر من جبهته ووضعها على الأرض أثر إلى قلبه يتأكد به التواضع [120] فكان وجود ذلك كعدمه وما ساوى وجوده عدمه بالإضافة إلى الغرض المطلوب منه يسمى باطلاً فيقال العبادة بغير نية باطلة وهذا معناه إذا فعل عن غفلة فإذا قصد به رياء أو تعظيم شخص آخر لم يكن وجوده كعدمه بل زاده شراً فإنه لم يؤكد الصفة المطلوبة تأكيداً حتى أكد الصفة المطلوب قمعها وهي صفة الرياء التي هي من الميل إلى الدنيا فهذا وجه كون النية خير من العمل]

İşte kâffe-i tâ‘âtin te’sîri böylece fehîm olunmak gerektir, çünkü ondan matlûb olan şey ancak tagyîr-i kulûbdur ve sıfât-ı kulûbun tebdîlidir, değil ki yalnız harekât ve sekenât-ı cevârihin sudûr ve vücûdudur. Sakın sen sanma ki secde pîşânînin zemîne vaz‘ından murâd ancak zemîn ile pîşânı beyninde bir cem‘ etmektir ki yalnız bu haysiyyetiyle sücûd ‘ibâdet ittihâz kılınıp murâd buyurulmamıştır, belki ‘âdet hükmünce kalbdeki tevâzu‘ sı-

fatını te'kîd etmek için murâd buyurulup 'ibâdet ittihâzına irâde-i rabbânî ta'alluk etmiştir, zîrâ o ki kendi nefsinde tevâzu' bulur, vaktâ ki kendi a'zâsıyla bir istikâne eder ve a'zâsı sûret-i tevâzu'la tasvîr eder, onun tevâzu'cu müte'ekkid olur. Ve kim ki kendi kalbinde bir öksüz için rikkat ve şefkat bulup da öksüzün başı üzerine eliyle silip mesh eder veya onu öpüp takbîl eder, kendi kalbinde olan rikkat ve şefkati müte'ekkid olur ve bunun için niyyetsiz 'amel aslâ müfîd olmaz denilir, çünkü o kimse eğer kendi kalbi ile gâfil olarak veyâhüd bir sevbi siler zann edici olur, bu hâlde öksüzün başı üzerine mesh eder, onun a'zâsından rikkat ve şefkatin te'kîdi için bir eser münteşir olmaz. Ve kezâlik o ki gâfil veyâhüd a'râz-ı dünyâdan bir hemm ile meşgûl olarak secde eder, onun cebhesinden ve cebhesi yere vaz'ından onunla tevâzu'cu müte'ekkid olacak bir eser kendi kalbine münteşir olmaz da onun vücûdu 'ademi gibi olur. Ve o ki vücûdu 'ademinde müsâvî olur, ondan matlûb olan garaza izâfetle bâtil tesmiye olunur ve binâberîn niyyetsiz olan 'ibâdet bâtıldır denilir ve onun bu ma'nâsı ancak bir gaflet üzerine işlemiş olduğu hâldedir ya'nî 'ayn-ı gaflete bî-kasd olarak işlediği tâ'at ve 'ibâdetin vücûd ve 'ademi mütesâvî olup ona bâtil denilir. Ve eğer o 'amel ile bir riyâyı kasd etmiş veya âher bir şahsı ta'zîm etmek istemiş ise o hâlde onun vücûdu 'ademi gibi olmaz, ancak vücûdu 'ademinde daha ziyâde şerhli olur, zîrâ ki te'kîdi matlûb olan sıfat onunla te'kîd olmaz, belki onun kal' ve kam'ı matlûb olan sıfat müte'ekkid olur ya'nî dünyâyâ meyl etmekten olan riyâ müte'ekkid olur. İşte 'amelden niyyet hayr olduğunun vechi budur.

[وَبِهَذَا أَيْضاً يَعْرِفُ مَعْنَى قَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ هُمْ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَتْ لَهُ حَسَنَةً لِأَنَّ هُمُ الْقَلْبُ هُوَ مِيلُهُ إِلَى الْخَيْرِ وَانْتِصَافُهُ عَنِ الْهَوَى وَحُبُّ الدُّنْيَا وَهِيَ غَايَةُ الْحَسَنَاتِ وَإِنَّمَا الْإِتِمَامُ بِالْعَمَلِ يَزِيدُهَا تَأْكِيداً فَلَيْسَ الْمَقْصُودُ مِنْ إِرَاقَةِ دَمِ الْقُرْبَانِ الدَّمُ وَاللَّحْمُ بَلْ مِيلُ الْقَلْبِ عَنْ حُبِّ الدُّنْيَا وَبِذَلِكَ إِثَاراً لَوَجْهِ اللَّهِ تَعَالَى وَهَذِهِ الصِّفَةُ قَدْ حَصَلَتْ عِنْدَ جِزْمِ النِّيَّةِ وَالْهَمَّةِ وَإِنْ عَاقَ عَنْ الْعَمَلِ عَائِقٌ ﴿لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ﴾ وَالتَّقْوَى هُنَا صِفَةُ الْقَلْبِ وَلِذَلِكَ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ قَوْمٌ بِالْمَدِينَةِ قَدْ شَرَكُوا فِي جِهَادِنَا كَمَا تَقَدَّمَ ذَكَرَهُ لِأَنَّ قُلُوبَهُمْ فِي صَدَقِ إِرَادَةِ الْخَيْرِ وَبِذَلِكَ الْمَالِ وَالنَّفْسِ وَالرَّغْبَةِ فِي طَلَبِ الشَّهَادَةِ وَإِعْلَاءِ كَلِمَةِ اللَّهِ تَعَالَى كَقُلُوبِ الْخَارِجِينَ فِي الْجِهَادِ وَإِنَّمَا فَارِقُهُمْ بِالْأَبْدَانِ لِعَوَائِقِ تَخَصُّ الْأَسْبَابِ الْخَارِجَةِ عَنِ الْقَلْبِ وَذَلِكَ غَيْرُ مَطْلُوبٍ إِلَّا لِتَأْكِيدِ هَذِهِ الصِّفَاتِ وَبِهَذِهِ الْمَعَانِي تَفْهَمُ جَمِيعَ الْأَحَادِيثِ الَّتِي أَوْرَدْنَاهَا فِي فَضِيلَةِ النِّيَّةِ فَاعْرِضْهَا عَلَيْهَا لِيُنْكَشِفَ لَكَ أَسْرَارُهَا فَلَا نَطُولُ بِالْإِعَادَةِ]

”من هم بحسنة فلم يعملها كتبت له“ Ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin

“حسنه kavl-i ‘ālîsinin ma‘nâsı dahi bununla mefhûm olur, çünkü kalbin ihtimâmı hayra meyl olup ki hevâ ve hubb-ı dünyâdan bir insirâftır ve gâye-i hasenât odur ve ‘amel ile itmâmı ona ancak bir te’kîd-i ziyâde eder, zîrâ ki zebh olunan kurbânın kanını defk etmekten murâd gûşt ve irâka-i dem değildir, ancak hubb-ı dünyâdan kalbin meyli ile rızâ-yı Bârî için mâlin bezl ve infâkıdır. Ve bu sıfat cezm-i niyyet ve himmet katında hâsıl olmuştur velev ki ‘amelden bir ‘âyık ondan ‘avk etmiştir, zîrâ ki Allâhu ta‘âlâ-nın ‘indinde mevkî-i kabûlde vâkî olan şey onun gûştı ve hûnu değildir, ancak kurbân sâhibinin sıfat-ı takvâsıdır ve takvâsı burada onun kalbidir ve onun için ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ‘إن قوماً’”
 “يا‘nî “Tahkîkan Medîne-i münevverede bir kavm bizim cihâdımızda bize şerîk olmuşlardır.” Nitekim fî-mâ tekaddem bu hadîs-i şerîfin beyânında senin ma‘lûmun olmuştur, çünkü Medîne’de olup li-‘özrin cihâda çıkamayan kavm dahi irâdet-i hayr ve bezl-i mâl u nefste ve taleb-i şehâdet ragbetinde ve i‘lâ-yı kelime-i ilâhiyye talebinde onların kulûbları sıdkta cihâda hurûc eden gâzî ve mücâhidîn gibidirler, ancak kalbden hâric olan esbâb ve ‘ilele muhtass birtakım ‘avâyık ile ebdân ile onlar mücâhidîn-i mukâtileye müfârat etmişler ve hurûc ve muhârebeye kıyâmları ise ancak işbu sıfatın te’kîdi için matlûb olmuştur. Ve bu ma‘ânî ile sen niyyetin fezâilinde bizim irâd ettiğimiz cem‘-i ehâdis-i şerîfenin ma‘ânîsini anlarsın, hemân sen o ehâdis-i şerîfenin ma‘ânîsini buna ‘arz eyle tâ ki onun esrârı sana münkeşif ola biz onların i‘ade ve tekrârlarıyla bahsi uzatmayalım.

Beyânu Tafdîli’l-A‘mâli’l-Müte‘allikati Bi’n-Niyyeti

[بيان تفضيل الأعمال المتعلقة بالنية]

[اعلم أن الأعمال وإن انقسمت أقساماً كثيرة من فعل وقول وحركة وسكون وجلب ودفع وفكر وذكر وغير ذلك مما لا يتصور إحصاؤه واستقصاؤه فهي ثلاثة أقسام معاص وطاعات ومباحات]

Ve niyyete müte‘allik olan a‘mâlin tafdîli beyânı ise o dahi işte bu mebhastır. Şöylece sen bil ve āgâh ol ki a‘mâl-i beşer velev ki fi‘l ve kavl ve hareket ve sükûn ve celb ve def‘ ve fikr ve zikr ve sâir hasr ve istiksâsı

mutasavver olmayan umûrdan dolayı aksâm-ı kesîreye münkasım olmuş ise de velâkin kâffesi üç kısımdır ki tâ'ât ve me'âsî ve mübâhâttır. [121]

[القسم الأول المعاصي وهي لا تتغير عن موضعها بالنية فلا ينبغي أن يفهم الجاهل ذلك من عموم قوله عليه السلام إنما الأعمال بالنيات فيظن أن المعصية تنقلب طاعةً بالنية كالذي يغتاب إنساناً لمراعاةً لقلب غيره أو يطعم فقيراً من مال غيره أو يبني مدرسة أو مسجداً أو رباطاً بمالٍ حرام وقصده الخير]

Ve birinci kısmı ise ki me'âsîdir, niyyet ile yerinden mütegayyir olmaz. Gerekir ki bilmez adam, kendisi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizin "إنما الأعمال بالنيات" kavlı-ı 'âlîsinin 'umûmundan fehmi etmesin ki bir ma'siyet niyyet ile tâ'ate kalb olunur ya'nî a'mâl, ancak niyyât ile diye buyurdıkları kelâmın ta'mîminden zann etmesin ki niyyet-i hayr ile işlediği ma'siyet tâ'ate kalb olunur da sevâbı olur veyâhüd 'azâbı olmaz. Meselâ birisinin tatyîb-i kalbî için dîger bir adamı gıybet ve fasl ve mezemmet etmek gibi veyâhüd dîgerinin mālından sâhib-i mālın izn ve icâzeti olmak-sızın bir gedâyı it'âm eder veyâ bir medrese veyâ bir mescid veyâ bir ribâtı māl-i harâm ile hayrın kasd ve niyyetiyle binâ eder.

[فهذا كله جهلٌ والنية لا تؤثر في إخراجها عن كونه ظمناً وعدواناً ومعصيةً بل قصده الخير بالشَّرِّ على خلاف مقتضى الشرع شرٌّ آخر فإن عرفه فهو معاندٌ للشرع وإن جهله فهو عاصٍ بجهله إذ طلب العلم فريضةً على كلِّ مسلمٍ والخيرات إنما يعرف كونها خيراتٍ للشرع فكيف يمكن أن يكون الشر خير هيهات بل المروج لذلك على القلب خفي الشهوة وباطن الهوى]

İşte bu bir bilmezliktir, zîrâ ki zâlim ve müte'addî ve 'âsî olmaktan niyyeti onu çıkaramaz, belki muktezâ-yı şer'in hilâfı üzere şerr ile hayrı kasd etmek dahi dîger bir şerrdir ki bilerek onu işlerse şer-i şerîfe mu'ânedet etmiş olur ve bilmezlikle onu işlerse o dahi bir ma'siyetin eseridir, çünkü terk-i ta'allûm ile 'isyânlık etmişti, zîrâ ki her bir müslimin üzerine 'ilmin talebi farzdır. Ve hayrât ancak şer'le bilinir ya'nî adam a'mâl-i hayr olduğunu ancak şer-i şerîf ile bilir ve şerr olan şey hayr olması nice mümkün olur, ba'îd ve be-gâyet ba'îddir, belki kalb üzerine onu tervîc eden şey ancak şehvet-i hafiyye ve hevâ-yı bâtınîdir.

[فإن القلب إذا كان مائلاً إلى طلب الجاه واستمالة قلوب الناس وسائر حظوظ النفس توسل الشيطان به إلى التلبس على الجاهل ولذلك قال سهل رحمه الله تعالى ما عصي الله تعالى بمعصية أعظم من الجهل قيل يا أبا محمد هل تعرف شيئاً أشدَّ من الجهل قال نعم الجهل بالجهل وهو كما قال لأنَّ الجهل بالجهل يسدُّ بالكثيرة باب التعلُّم فمن يظن بالكلية بنفسه أنَّه عالمٌ فكيف يتعلَّم وكذلك أفضل ما أطيع الله تعالى به العلم ورأس العلم العلم بالعلم]

كما أنَّ رأس الجهل الجهل بالجهل فإن من لا يعلم العلم النافع من العلم الضار اشتغل بما أكب الناس عليه من العلوم المزخرفة التي هي وسائلهم إلى الدنيا وذلك هو مادة الجهل ومنبع فساد العالم]

Zîrâ ki gönül eğer taleb-i cāha ve kulüb-ı nasın istimālesiyle nefsin huzûz-ı sāiresine mâil olduysa şeytân dahi cāhil üzerine telbîs etmek için bu gibi desâyise tevessül eder ve onun için Sehl ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Hakk subhānehu ve ta‘ālā hazretlerine cehliden büyük ve a‘zam bir günāh ile ‘isyān olunmamıştı.” Ve “Ey Ebū Muhammed, cehliden eşedd bir şey sen bilir misin?” denildikte, o dahi: “Ne‘am, bilmemezliğini bilmemek” ya‘nî zâtî nādān ve cāhil olduğunu bilmemek kendi nādānlığından eşeddır demiş. Ve fi’l-vā-ki‘ dediği gibidir, zîrâ kendi nādān olduğunu bilmemek şānı bi’l-küllîyye üzerine bāb-ı ta‘allümü sedd ve bend eder, çünkü o ki bi’l-küllîyye kendi cehlili bilmez de nefsi ‘ālim ve dānā zann eder, nice ta‘allüm eder ve bunun gibi olarak Allāhu ta‘ālā hazretlerine ‘ilmden efdal bir itā‘at ve ‘ibādet ile itā‘at olunmamıştır. Ve ‘ilmin re’si dahi kendi dānālığına dānā olmak ya‘nî kendi ‘ālim olduğunu bilmektir, nitekim cehlin başı kendi bilmemezliğini bilmemektir, zîrâ ki ‘ilm-i nāfi‘i ‘ilm-i dārrdan bilmeyen kimse nāsın dūnyāya vesīleleri olan ‘ulūm-ı müzahrefeden bir ‘ilm üzerine kapanır kalır ki cehlin mādresi odur ve fesād-ı ‘ālemin menba‘ı dahi odur.

[والمقصود أن من قصد الخير بمعصية عن جهل فهو غير معذور إلا إذا كان قريب العهد بالإسلام ولم يجد بعد مهلة للتعليم وقد قال الله سبحانه ﴿فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ وقال النبي صلى الله عليه وسلم لا يعذر الجاهل على الجهل ولا يحل للجاهل أن يسكت على جهله ولا للعالم أن يسكت على علمه ويقرب من تقرب السلاطين ببناء المساجد والمدارس بالمال الحرام تقرب العلماء السوء بتعليم العلم للسفهاء والأشرار المشغولين بالفسق والفجور القاصرين همهمهم على ممارسة العلماء ومباراة السفهاء واستمالة وجوه الناس وجمع حطام الدنيا وأخذ أموال السلاطين واليتامى والمساكين]

Ve maksūd ve murād o ki ‘an-cehlin ma‘siyetle hayrî kasd eder, o kimse cehl ile ma‘zûr ve gayr-i muāhaz değildir meğer ki İslām’a ‘ahdi karīb olup da müceddeden mühtedî olmuş da ta‘allüm için bir mühlet bulmamıştır ki o vakt cehl ile ma‘zûr olur demektir, çünkü tebāreke ve ta‘ālā buyurmuş ki ¹⁸⁶ ﴿فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ Ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “لا يعذر الجاهل على الجهل” ya‘nî “Kendi cehli üzerine cāhil ma‘zûr tutulmaz” ki cāhilin ben bunun hükmünü bilmezdim demesiyle ‘özü kabul olunmaz demektir. Ve cehli üzerine cāhilin sükūtu cāhile helāl

186 “Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.” Nahl, 16/43, Enbiyā, 21/7.

olmaz ve ʿālime dahi ʿilmi üzerine sükût etmek helâl ve câiz olmaz. Ve mûmārât-ı ʿulemâ ve mübārât-ı süfehâ ve istimâle-i kulüb-ı vüçüh-ı nâs ve cemʿ-i hutâm-ı dünyâ ve ahz-ı emvâl-i mülûk ve yetâmâ ve mesâkîne himmetleri maksûr olan süfehâ ve eşrâr ve fesaka ve füccâra ʿilmin taʿlîmiyle takarrüb etmek dahi mâl-i harâmdan binâ-yı mesâcid ü medâris ile mülûk-ı zalemenin takarrüblerinden karîbdir.

[فإن هؤلاء إذا تعلموا كانوا قطاع طريق الله تعالى وانتهض كل واحد منهم في بلدته نائباً عن الدجال يتكالب على الدنيا ويتبع الهوى ويتباعد عن التقوى ويستجری الناس بسبب مشاهدته على معاصي الله تعالى ثم قد ينتشر ذلك العلم إلى مثله وأمثاله ويتخذونه أيضاً آلة ووسيلة في الشر وإتباع الهوى ويتسلسل ذلك ووبال جميعه يرجع إلى المعلم الذي علمه العلم مع علمه بفساد نيته وقصده ومشاهدته أنواع المعاصي من أقواله وأفعاله [122] وفي مطعمه وملبسه ومسكنه فيموت هذا العالم وتبقى آثار شره منتشرة في العالم ألف سنة مثلاً وألفي سنة وطوبى لمن إذا مات ماتت معه ذنوبه ثم العجب من جهله حيث يقول إنما الأعمال بالنيات وقد قصدت بذلك نشر علم الدين فإن استعمله هو في الفساد فالمعصية منه لا مني وما قصدت به إلا أن يستعين به على الخير وإنما حب الرياسة والاستتباع والتفاخر بعلو العلم يحسن ذلك في قلبه والشيطان بواسطة حب الرياسة يلبس عليه]

Zîrâ bunlar ʿilmi öğrenirlerse Allâhu taʿālânın yoluna kesicidirler yaʿnî sâlikân-ı râh-ı Hudâ üzerlerine kuttâ-ı tarîktirler ki her biri kendi memleketinde deccâla nâib-i menâb olup dünyâ üzerine tehâsum ve tekâlüb eder ve hevâsına tâbiʿ olur da takvâdan tebâʿud eder ve onun müşâhedesi sebebiyle cehele-i nâs meʿâsî-yi ilâhiyye üzerlerine cürʿetlenip mütecâsir olurlar sonra o ʿilm onun misl ve emsâline münteşir olur da onlar dahi onu şerr ve ittibâʿ-ı hevâda âlet ittihâz ederler ve böyle böyle müteselsil olur. Ve cemʿîsinin vizr ve vebâlleri fesâd-ı niyyetine âgâh ve vâkîf olduğu hâlde ʿilmi ona taʿlîm eden muʿallime râciʿ olur ki onun akvâl ve efʿâl ve matʿam ve melbesinde olan envâʿ-ı meʿâsîlerini görüp müşâhede eder ve onun sū-i kasdını bilinip dururken ona bu ʿilmi taʿlîm eylerse elbette muʿtîn ve yâveri olmuş olur ve bu gibi ʿâlim kendisi vefât eder lâkin ʿâlemde onun âsâr-ı şerri bin ve iki bin sene kalır. Tübâ o kimseyedir ki kendisi vefât ettiği vakte onun zünûbu dahi berâberce vefât eder. Ve cehlinden ʿaceb odur ki kendi zâtına der ki “Aʿmâl ancak niyyât ileidir ve ben isem ben buna bu ʿilmi taʿlîm etmekten ancak ʿilm-i dînin neşrini kasd etmişim, kendisi gidip fesâdda istiʿmâl ederse günâh ve maʿsiyet ondandır, benden değildir; ben ancak hayr üzerine onunla istiʿâne etmek zere taʿlîm ettim ve bunu kasd etmişim ki dîger bir şey benim taʿlîmimde kasd etmemişim ve bu kasd ve

niyyet üzerine elbette menâb ve mecûrum günahkâr değilim.” Ve hubb-ı ri'yâset ve isti'tbâ ve 'ulûvv-i 'ilmin mübâhât ve tefâhürü dahi bunu kalbinde tahsîn eder ve şeytân-ı la'în hubb-ı ri'yâset vâsıtasıyla burasını onun üzerine telbîs ve tedlîs eyler.

[وليت شعري ما جوابه عمن وهب سيفاً من قاطع طريق وأعد له خيلاً وأسباباً يستعين بها على مقصوده ويقول إنما أردت البذل والسخاء والتخلق بأخلاق الله الجميلة وقصدت به أن يغزو بهذا السيف والفرس في سبيل الله تعالى فإن إعداد الخيل والرباط والقوة للغزاة من أفضل القربات فإن هو صرفه إلى قطع الطريق فهو العاصي وقد أجمع الفقهاء على أن ذلك حرام مع أن السخاء هو أحب الأخلاق إلى الله تعالى حتى قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الله تعالى ثلثمائة خلق من تقرب إليه بواحد منها دخل الجنة وأحبها إليه السخاء فليت شعري لم حرم هذا السخاء ولم وجب عليه أن ينظر إلى قرينه الحال من هذا الظالم فإذا لاح له من عادته أنه يستعين بالسلاح على الشر فينبغي أن يسعى في سلب سلاحه لا أن يمدّه بغيره والعلم سلاح يقاتل به الشيطان وأعداء الله تعالى وقد يعاون به أعداء الله عز وجل وهو الهوى فمن لا يزال مؤثراً لدنياه على دينه ولهواه على آخرته وهو عاجز عنها لقلّة فضله فكيف يجوز إمداده بنوع علم يتمكن به من الوصول إلى شهواته]

Hâlbuki kâşki ben bileydim ki onun cevâbı nedir o mes'elede ki bir kimse kâtr-ı tarîkin birisine onunla kendi maksûdu üzerine isti'âne etmek üzere bir kılıç verip ve onu süvâr olacak tüvânâ bir esb dahi i'dâd ve âmâde kılar da der ki “Ben bununla ancak bezl ve sehâyı kasd ettim ki benim murâdım ancak Allâhu ta'âlânın ahlâk-ı cemîlesiyile mütehallık olmaktır. Ve şemşîr ve esbin i'tâsından benim maksadım dahi, ancak onlarla fî-sebîlillâh gazâ ve cihâd etmek emridir, zîrâ ki guzât ve mücâhidîne hayl ve ribât ve kuvvetin tedârük ve i'dâdı efdal-i 'ibâdâtandır.” Ammâ kendisi eğer bunları kat-ı tarîkte sarf ve isti'mâl ettiyse 'asî ve günahkâr kendisidir, âyâ onun bu tîg ve esbin i'tâsı ona helâl midir der o hâl ile ki kâffe-i fukahâ-yı 'izâm onun haramiyyeti üzerine icmâ' etmişler, ma'a ennehu sehâ ve ih-sân ve kerem Hakk ta'âlânın hazretine ahlâkın ehabbidir, nitekim 'aleyhi's-selâm efendimiz buyurmuş ki kılmış İlahiye bî'ahvâle bi'ahvâle ki bunun tercüme-i meâli fî-mâ tekaddeme zikr olunmuştur. Ve dahi kâşki ben bileydim ki bu sehâ bunda niye harâm oldu ve bu zâlimin karîne-i hâline bakmak niçin vâcib oldu, hattâ ki bu gibi sitemkârın karîne-i hâline ondan zâhir ve bed'îd olsa ki kendisi şerr üzerine silâh ile isti'âne etmek onun 'âdetindendir, ona lâyık olur ki onun silâhının selbine sa'y ede, değil ki ona dîğer bir silâh i'tâsıyla imdâd ve i'âne ede. Ve ma'lûmdur ki 'ilm-i şerîf dahi silâhdır ki onunla şeytân-ı la'în ve a'dâ-yı

rabbü'l-âlemîn mukâtele olunurlar ve gâhî olur ki a'dâ-yı rabbü'l-âlemîne dahi onun mu'âvene olur ya'nî hevâ ve heves-i nefsanîye 'ilm yâver ve mu'în olur. Ve o ki dâimâ kendi dîni üzerine dünyâsını îsâr ve takdîm eder ve âhireti üzerine kendi hevâsını tercîh eyler de ancak kendi fazlı noksân ve killetinden nâşî 'âciz kalır, âyâ onunla shevâtına vusûl ve mütemekkin olacak bir gûnâ 'ilm ile onun imdâdı nice câiz olur.

[بل لم يزل علماء السلف رحمهم الله تعالى يتفقدون أحوال من يتردد إليهم فلو رأوا منه تقصيرا في نفل من النوافل أنكروه وتركوا إكرامه وإذا رأوا منه فجورا واستحلال حرام هجره ونفوه عن مجالسهم وتركوا تكليمه فضلاً عن تعليمه لعلمهم بأن من تعلم مسألة ولم يعمل بها وجاوزها إلى غيرها فليس يطلب إلا آلة الشر وقد تعوذ جميع السلف بالله تعالى من الفاجر العالم بالسنة وما تعوذوا من الفاجر الجاهل]

Belki 'ulemâ-i selef 'aleyhimü'r-rahme ta'allüm ve istirşâd için onlara tereddüd edenlerin ahvâllerini tefakkud etmekten zâil olmazlardı ve çün mütereddid olan kimsenin edâ-yı tâ'ât u nevâfilde bir kusûrunu görürlerdi, [123] onu inkâr ederlerdi ve onun ikrâmını terk eylerlerdi ve ondan bir fücûr ve istihlâl-i harâm gibi bir hâli görmüş olsalar onu hecr edip meclislerinden dahi onu nefy ederlerdi ve onun ta'limini yalnız değil, belki teklimini terk ederlerdi ki onunla söyleşmezlerdi, çünkü bilirler ki o ki bir mes'eleyi öğrenip onunla 'amel etmez de âherine geçip tecâvüz eder, kendisi âlete şerrden gayrı dîger bir şey istemez. Ve cemî'-i selef sünnete 'âlim olan fâcir dânişmendden Allâhu ta'âlâya sığınıp ta'avvüz etmişler o hâl ile ki câhil-i fâcirden ta'avvüz etmemişler.

[حكى عن بعض أصحاب أحمد بن حنبل رحمه الله أنه كان يتردد إليه سنين ثم اتفق أن أعرض عنه أحمد وهجره وصار لا يكلمه فلم يزل يسأله عن تغييره عليه وهو لا يذكره حتى قال بلغني أنك طينت حائط دارك من جانب الشارع وقد أخذت قدر سمك الطين وهو أنملة من شارع المسلمين فلا تصلح لنقل العلم]

Ahmed b. Hanbel 'aleyhi'r-rahmenin bazı ashâbı üzerine mahkî olup denilmiş ki o sâhib çok seneden beri İmâm Ahmed'e tereddüd eder idi sonra bir gün ittifâk etti ki yüzünü ondan çevirip meyl ve îrâz etti tâ ki onu hecr edip onunla söyleşmez oldu ve o dahi sebab-i tagayyürü üzerine ondan sorup suâl etmekten zâil olmadı tâ ki bir gün ona dedi ki "Bana bâ-lig olmuş ki sen kendi hânen duvarlarını sıvamışsın ve yoldan yana tarîk-i müslimînden sıvanın kalınlığını ki bir enmüle mikdârı ya'nî bir parmak kalınlığı yoldan almışsın ve binâberîn nakl-i 'ilme seni ben sâlih göremedim!" diye sebab-i îrâzını beyân etmiş.

[فهكذا كانت مراقبة السلف لأحوال طلاب العلم وهذا وأمثاله مما يلتبس على الأغبياء وأتباع الشيطان وإن كانوا أرباب الطيالة والأكمام الواسعة وأصحاب الألسنة الطويلة والفضل الكثير أعني الفضل من العلوم التي لا تشتمل على التحذير من الدنيا والزجر عنها والترغيب في الآخرة والدعاء إليها بل هي العلوم التي تتعلق بالخلق ويتوصل بها إلى جمع الحطام واستتباع الناس والتقدم على الأقران]

İşte talebe-i ‘ulûmun hâllerine selef-i kirâmın murâkabeleri böyle idi ve bu şân ve onun emsâli gürûh agbiyâ ve tebe‘a-i şeyâtîn üzerine mültebis olan umûrdandır velev ki erbâb-ı tayâlise ile ekmâm-ı vâsi‘a ve elsine-i tavîle ve fazl-ı kesîr ashâbı olalar ya‘nî dünyânın tahzîrini almayan ve ondan zecr ile a‘mâl-i âhiret ve sa‘âdet-i âhirete da‘vet eden ‘ulûmun gayrısına âşinâ olup halka müte‘allik ve cem‘-i hutâm ve istitbâ‘-ı nâs ve tefevvuk-ı akrâna lâyık olan ‘ulûm-ı kesîreye dânâ olalar da işbu revîş onlara mültebis ve mütedellis olur demektir.

[فإذن قوله عليه السلام إنما الأعمال بالنيات يختص من الأقسام الثلاثة بالطاعات والمباحات دون المعاصي إذ الطاعة تنقلب معصية بالقصد والمباح ينقلب معصية بطاعة بالقصد فأما المعصية فلا تنقلب طاعة بالقصد أصلاً نعم للنية دخل فيها وهو أنه إذا انضاف إليها قصد خبيثة تضاعف وزرها وعظم وبالحال كما ذكرنا ذلك في كتاب التوبة]

“Ve hâl böyle olunca ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizin الأعمال”
kelâm-ı ‘âlîsi işbu aksâm-ı selâseden ancak tâ‘ât ve mübâhâta yalnız muhtass olup me‘âsiye şümûlü olmaz, çünkü niyyet ile tâ‘at ma‘siyete kalb olunur ve mübâh dahi kasd ve niyyet ile ma‘siyet ve tâ‘ate kalb olunur, ammâ ma‘siyet niyyet ile aslen tâ‘ate kalb olunmaz. Evet ma‘siyete niyyetin bir dahli vardır ki âher bir günâh ve ma‘siyetin kasdı ona muzâf ve ‘ilâve olursa onun vizr ve vebâli tevbenin kitâbında bizim zikr ettiğimiz vechle ziyâde ve mütezâ‘if olur.

[القسم الثاني الطاعات وهي مرتبطة بالنيات في أصل صحتها وفي تضاعف فضلها أما الأصل فهو أن ينوي بها عبادة الله تعالى لا غير فإن نوى الرياء صارت معصيةً وأما تضاعف الفضل فبكثرة النيات الحسنة فإن الطاعة الواحدة يمكن أن ينوي بها خيرات كثيرة فيكون له بكل نية ثواب إذ كل واحدة منها حسنة ثم تضاعف كل حسنة عشر أمثالها كما ورد به الخبر ومثاله القعود في المسجد فإنه طاعة ويمكن أن ينوي فيه نيات كثيرة حتى يصير من فضائل أعمال المتقين ويلغ به درجات المقربين]

Ve kısım-ı sâni ki tâ‘attır, o dahi sıhhatinin aslında ve fazlının tezâ‘u-funda niyyât ile mürtebitedir. Aslının irtibâtı ise onunla Allâhu ta‘âlânın ‘ibâdetini niyyet etmektir ki diğer bir şey onunla kasd ve murâd etmeye ve

eğer onunla riyyâyı niyyet ederse ma'niyet olur. Ve fazlın tezâ'ufu ise o dahi niyyât-ı hasenenin kesretiyledir, zîrâ ki tâ'at-i vâhîde ile mümkün olur ki insân pek çok hayrâtı niyyet ede tâ ki her bir niyyet ile onun bir sevâbı ola, zîrâ her biri birer hasenedir sonra her bir hasene on 'aded misli ile muzâ'af olur, nitekim onunla haber vârid olmuştur. Ve bunun misâli ise mescidde 'ibâdet kasdıyla oturmaktır, zîrâ ki bir tâ'attır ve onda pek çok hayrâtı niyyet etmek mümkündür tâ ki a'mâl-i müttakînin fezâilinden ola da onunla derecât-ı mukarrebîne bâlig ola.

[أولها أن يعتقد أنه بيت الله وأن داخله زائر الله فيقصد به زيارة مولاه رجاء لما وعده به رسول الله صلى الله عليه وسلم حيث قال من قعد في المسجد فقد زار الله تعالى وحق على المزور أن يكرم زائره وثانيها أن ينتظر الصلاة بعد الصلاة فيكون في جملة انتظاره في الصلاة وهو معنى قوله تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اضْبِرُّوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ وثالثها الترهّب بكفّ السّمع والبصر والأعضاء عن الحركات والترددات فإن الاعتكاف كف وهو في معنى الصوم وهو نوع ترهّب ولذلك قال رسول الله صلى الله عليه وسلم رهبانية أمتي القعود في المساجد]

En evvel olan tâ'ati onu ya'nî mescidi beytullâh olduğunu i'tikâd etmek-tir ve onun dâhili Allâhu ta'âlânın zâiri olduğunu yakîn etmektir ki mescide duhûlüyle mevlâsının ziyâretini kasd ve niyyet eyleye tâ ki ona Resûl-i ekrem sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz va'd buyurduğu şeye nâil ola, zîrâ ki 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "قال من قعد في" "يا أيها الذين آمنوا اضربوا وصابروا ورابطوا واتقوا الله لعلكم تفلحون" 187 "Kim ki mescidde oturursa Zât-ı zü'l-celâli ziyâret etmiş olur ve ziyâret olunan zâta hakkı ki kendi zâirini ikrâm ede. Ve ikincisi namâzdan sonra namâzı intizâr etmek 'ibâdetidir ki intizârı cümlesinde namâzda olmuş olur ki Hakk ta'âlânın ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اضْبِرُّوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ 187 emr-i celîlinin ma'nâsıdır, gerektir ki bu niyyeti dahi ede tâ ki murâbıtın ecr ve sevâbına nâil ola. Ve üçüncüsü harekât ve tereddüdâtan a'zâsını imsâk ve sem' ve basarını zabt ve keff etmekle bir terehhübünün 'ibâdeti vardır, zîrâ ki mescidin i'tikâfı kefftir ve oruç tutmak ma'nâsındadır ki o dahi bir nev' terehhübdür ve onun için 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki [124] "رهبانية أمتي القعود في المساجد" ya'nî "Benim ümmetimin ruhbanîyyeti mescidlerde oturmaktır."

[ورابعها عكوف الهم على الله ولزوم السرّ للفكر في الآخرة ودفع الشواغل الصارفة عنه بالاعتزال إلى المسجد وخامسها التجرد لذكر الله أو لاستماع ذكره وللتذكر به كما روي في الخبر من غدا إلى المسجد ليذكر الله تعالى أو يذكر به كان كالمجاهد في سبيل الله تعالى

وسادسها أن يقصد إفادة العلم بأمرٍ بمعروفٍ ونهيٍ عن منكرٍ إذ المسجد لا يخلو عمن يسئ في صلاته أو يتعاطى ما لا يحلّ له فيأمره بالمعروف ويرشده إلى الدّين فيكون شريكاً معه في خيره الذي يعلم منه فتتضاعف خيراته]

Ve dördüncüsü dahi kendi hemmini Zât-ı zü'l-celâl üzerine mu'tekif edip kendi sırrını âhireti düşünmeye mülâzemet ettirmek ve mescide 'uzletle onu bu hâlâtan sarf eden şevâgılı def' etmek tâ'atidir ki bunu niyyet ve kasd ederse bu hâlâtın ecr ve sevâbına dahi mazhar olur demektir. Ve beşincisi Allâhu ta'âlânın zikrine veyâhüd zikrinin istimâ'ına ve onunla mütezakkir olmasına tecerrüd etmek 'ibâdettir ki bunu dahi niyyet ederse bu 'ibâdâtın ecr ve sevâbına nâil olur, nitekim haberde gelmiş ki "من غدا" "من غدا" ki hülâsa-i meâli: "إلى المسجد ليذكر الله تعالى أو يذكر به كان كالمجاهد في سبيل الله تعالى" "Kim ki mescide Allâhu ta'âlâyı zikr etmek veyâhüd onunla mütezakkir olmak kasdıyla giderse Allâhu ta'âlânın yolunda mücâhede eden gibi olur" ki gâzî ve mücâhid gibi pek çok ecr ve sevâba sezâ ve şâyeste olur demektir. Ve altıncısı onunla ifâde-i 'ilm tâ'atidir ki emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ile bildiğini muhtâcına söyleye. Vaktâ ki bu niyyeti kasd ederse bununla dahi ifâde-i 'ilm sevâbına nâil olur, çünkü mescid dâimâ bu gibi ıslâh namâza muhtâc olan adamdan nehy ve hâlî olmaz, elbette yâ içinde bir adam bulunur ki kendi namâzında isâet ve taksîr eder veyâhüd mescidin içinde te'âtisi câiz olmayan umûrdan bir emri te'âtî eder ve çün kendisi emr-i ma'rûf ile onu dîne irşâd ve delâlet eder, elbette ondan ta'allüm edeceği hayrda onunla müşârik olur da onun hayrâtı mütezâ'if olur.

[وسابعها أن يستفيد أخاً في الله فإن ذلك غنيمة وذخيرة للدار الآخرة والمسجد معشّش أهل الدين المحبين لله وفي الله وثامنها أن يترك الذنوب حياءً من الله تعالى وحياءً من أن يتعاطى في بيت الله ما يقتضي هتك الحرمه وقد قال الحسن بن علي رضي الله عنهما من أدمن الاختلاف إلى المسجد رزقه الله إحدى سبع خصال أخاً مستفاداً في الله أو رحمة مستنزلة أو علماً مستظرفاً أو كلمة تدل على هدى أو تصرفه عن ردى أو يترك الذنوب خشية أو حياءً فهذا طريق تكثير النّيات وقس به سائر الطاعات والمباحات إذ ما من طاعة إلا وتحتل نيات كثيرة وإنما تحضر في قلب العبد المؤمن بقدر جدّه في طلب الخير وتشمّره له وتفكر فيه فهذا تركوا الأعمال وتضاعف الحسنات]

Ve yedincisi rızâ-yı Bārî'de bir birâderin istifâdesi tâ'atidir, zîrâ ki o dahi ganîmettir ve dâr-ı âhiret için bir zahîredir, vaktâ ki bu niyyeti ederse ona bunun ecri dahi yazılır. Ve mescid ise ehl-i dînin yuvalarıdır, elbette böyle bir birâdere râst gelir, zîrâ muhibb-i ilâhînin mecma'ıdır. Ve sekizincisi hayâen minallâh zünûbu terk eder ki bunu dahi kasd ederse onun ecr

ve sevâbı dahi kazanır, zîrâ eğer câmi^c ve mescide giren adam mescidin hürmetini hetk edecek bir günâhı işlemekten utanıp ‘arlanır ve beyt-i ilâhî-de bu gibi nâ-sezâ bir iş işlemekte Allâhu ta‘âlâdan şermsâr olur. İmâm Hasan b. ‘Alî ‘aleyhime’r-rıdvân hazretleri buyurmuş ki *من أدامن الاختلاف* “Kim ki mescide gidip gelmeye müdâvemet eder, Allâhu ta‘âlâ hazretleri elbette işbu hısâl-i seb‘adan bir hasleti ona rızk ve nasîb eder” ki yâ Allâhu ta‘âlânın yolunda müstefâd bir birâder şefkat-güsteri istifâde eder veyâ bir rahmet-i müstenzileye râst gelir veyâ müstazraf bir ‘ilme tesâdüf eder veyâhüd Hudâ üzerine delâlet eder veyâ onun üzerinden helâki def‘ eyler bir kelime öğrenir veyâhüd Allâhu ta‘âlâdan hayâ veyâ haşyet ve havf ile günâh ve ma‘siyet işlemekten ictinâb edip fîsk ve fücûru terk eder. Ve bu hısâl-i seb‘anın cem‘îsine mazhariyyeti veyâ ekserîsine nâiliyyet ve muvaffâkıyyeti imkândan dūr ve ba‘îd değildir ve cümlelerinin kasdıyla sevâblarının iktisâbı dahi kâbildir. İşte teksîr-i niyyât tarîki budur, sen tâ‘ât-ı sāireyi dahi var onunla kıyâs eyle. Ve mübâhât-ı sāirede dahi bu yol cārî olabilir, çünkü bir tâ‘at yoktur ki niyyât-ı kesîreye muhtemel bulunmaya ki her bir tâ‘at elbette çok niyyât ve mütekâsıda muhtemeldi velâkin ‘abd-i mü’minin kalbinde, ancak hayrın talebinde olan ciddi ve ona teşemmür ve onda olan endîşe ve tefekkürü mikdârınca ona hâzır olur, işte bu yol ile a‘mâl-i sâliha neşv ü nemâ bulup da ziyâdet ve zekât-yâb olur ve hasenâtı dahi kat-ender-kat efzûn ve mu-tedâ‘af olur.

[القسم الثالث المباحات وما من شيء من المباحات إلا ويحتمل نية أو نيات يصير بها من محاسن القربات وينال بها معالي الدرجات فما أعظم خسران من يغفل عنها ويتعاطاها تعاطي البهائم المهملة عن سهو وغفلة ولا ينبغي أن يستحق العبد شيئاً من الخطرات والخطوات واللحظات فكل ذلك يستل عنه يوم القيامة أنه لم فعله وما الذي قصد به هذا في مباح محض لا يشوبه كراهة ولذلك قال صلى الله عليه وسلم حلالها حساب وحرامها عقاب]

Ve üçüncü kısmı ise ki mübâhât idi, o dahi beyân ve tafsîli odur ki mübâhâttan bir şey yoktur ki bir niyyet veyâhüd niyyât-ı kesîreye mütehammil olmaya ki o kasd ve niyyât ile mehâsin-i kurubâttan olur da onunla derecât-ı ‘âliye hâsıl olur. Ve ondan gâfil olan ve behâyim ve en‘âm-ı mühmelenin te‘âtîsî gibi ‘an sehvin veyâ ‘an-gafletin te‘âtî eden adamın ziyân ve zarar ve hüsrânı ne ‘aceb pek çok ‘azîmdir. Gerektir ki ‘abd cihânda bir nesneyi hor tutmaya ve istihkâr etmeye ya‘nî onun hazarât ve hatavât ve lahazâttan hiçbir şeyi nâçîz ve hakîr ‘add etmesin ki onun cem‘îsî üzerine yevm-i kıyâmette mes’ûl olacaktır, o nesneyi ne için işlemiştir ve ondan

murād ve kasd ettiği şey ne idi. Ve bu suāl ancak kerāhetle karışmayan mübāh-ı mahz u hālistedir, zīrā ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “حلالها حساب وحرماها عقاب” ya’nî “Onun helālî hesāb ve harāmî ‘ikābdır” ve hesābda dahi nev‘an-mā ‘azāb vardır. [125]

[وفي حديث معاذ بن جبل أن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن العبد ليسأل يوم القيامة عن كل شيء حتى عن كحل عينيه وعن فتات الطينة بإصبعيه وعن لمس ثوب أخيه وفي خبر آخر من تطيب لله تعالى جاء يوم القيامة وريحه أطيب من المسك ومن تطيب لغير الله تعالى جاء يوم القيامة وريحه أثنى من الجيفة فاستعمال الطيب مباح ولكن لا بد فيه من نية]

Ve Mu‘āz b. Cebel ‘aleyhi’r-rıdvānın hadīsinde vārid olmuş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “إن العبد ليسأل يوم القيامة عن كل شيء حتى عن كحل عينيه وعن فتات الطينة بإصبعيه وعن لمس ثوب أخيه” mazmūn-ı şerīfi: “Tahkikan yevm-i kıyāmette ‘abd elbette mes’ul olacaktır ki her bir şeyi üzerine ondan suāl vākî olacaktır, hattā gözlerine çektiği sürme ve parmağıyla olan tıbin fütāt ve pārehası ve dīn karındaşının sev-bine vākî olan lemsi üzerine sorulacaktır.” Ve haber-i āherde gelmiş ki “من تطيب لله تعالى جاء يوم القيامة وريحه أطيب من المسك ومن تطيب لغير الله تعالى جاء يوم القيامة وريحه أثنى من الجيفة” ki hülāsa-i müfād-ı münīfi kim ki Allāhu ta‘ālā için rāyiha-i tayyibeyi isti‘māl ederse yevm-i kıyāmette onun rāyihası misk rāyihāsından hoştrak gelir ve kim ki Allāhu ta‘ālānın gayrısına rāyiha-i tayyibeyi isti‘māl eder ise yevm-i kıyāmette onun kokusu cīfenin kokusundan kündīdeter gelir.” Kaldı ki tıbin isti‘mālî mübāh ise de onda dahi niyyet lāzım ve lābüddür.

[فإن قلت فما الذي يمكن أن ينوي بالطيب وهو حظ من حظوظ النفس وكيف يتطيب لله فاعلم أن من يتطيب مثلاً يوم الجمعة وفي سائر الأوقات يتصور أن يقصد التنعم بلذات الدنيا أو يقصد به إظهار التفاخر بكثره المال ليحسده الأقران أو يقصد به رياء الخلق ليقوم له الجاه في قلوبهم ويذكر بطيب الرائحة أو ليتودد به إلى قلوب النساء الأجنبية إذا كان مستحلاً للنظر إليهن ولأموال أخرى لا تحصى وكل هذا يجعل التطيب معصية فبذلك يكون أثنى من الجيفة في القيامة إلا القصد الأول وهو التلذذ والتنعم فإن ذلك ليس بمعصية إلا أنه يسئل عنه ومن نوقش الحساب عذب ومن أتى شيئاً من مباح الدنيا لم يعذب عليه في الآخرة ولكن ينقص من نعيم الآخرة له بقدره وناهيك خسراناً بأن يستعجل ما يفنى ويخسر زيادة نعيم لا يفنى]

Ve eğer sen dedin ki tıbin isti‘mālîyle niyyet etmesi mümkün olan şey nedir o hāl ile ki rāyiha-i tayyibeyi isti‘māl etmek nefsin huzūzundan bir hazzdır ve Hakk subhānehu ve ta‘ālāya nice tetayyüb eder ya’nî bunun ta‘yīni müşkildir der isen onun dahi sen şöylece bil ki meselā o ki cum‘a ve

bayram günlerinde veyâhüd evkât-ı sāirede gül yağı gibi veyâ misk yağı ve 'ūd yağı veyâ sāir envā'-ı tîbî ten veyâhüd cāmesine vaz'ıyla isti'māl eder, mutasavverdir ki onun o tîbin isti'mālinden yâ istişmām-ı rāyiha-i tayyibe ile bi'z-zāt kendisi yalnız nefsen dünyânın lezzâtıyla tena'um etmek murād ede veyâhüd onun isti'māliyle akrân ve emsālî beyninde kesret-i māl ile tefâhürü izhâr etmek isteye tâ ki onun akrânı ona hased edip kıskanalar veyâhüd halkın mürââtını kasd ede tâ ki kalblerinde ona bir cāh ve mansıb kıyām edip tîb-i rāyiha ile 'ālemde yād oluna veyâhüd nisā-i ecnebiyyânın kulübuna kendi cānını sevdirmek isteye. Eğer vech-i ecnebiyyāta nazar etmek hālîni helāl zu'm eyler veyâhüd hasr ve ihsāya gelmeyen umūr-ı sāireden bir emri murād ve kasd eyleye ve bu makāsıd kāffesi isti'māl-i tîbî ma'ṣiyet kılınır ki bununla rûz-ı kıyāmette kokusu cîfenin kokusundan enten ve daha ziyāde gendīde olur meğer ki kasd-ı evveli ola ki lezzât-ı dünyevīden bir mübāh nesne ile yalnız kendi nefsinin tena'umunu murād etmiş ola, zîrā ma'ṣiyet değildir velâkin onun üzerine dahi kıyāmette mes'ul olur. Ve ma'lûmdur ki hesābda münakaşaya uğrayan adam lâbüdd mu'azzebdir. Ve o ki dünyāda mübāh olan lezzāttan behredār olur, eğerçi âhirette onun için mu'azzeb olmazsa da lâkin onun mikdārınca na'ım-i âhirette onun hazz ve nasībinden bir eksiklik ve noksân vākî' olur ve bâkî olan na'ımı dahi fānīye tebdîl ve isti'cālî az ziyân değildir ki o dahi adama zarar ve hüsrân-ı kâfidir.

[وأما النيات الحسنة فإنه ينوي به اتباع سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الجمعة وينوي بذلك أيضاً تعظيم المسجد واحترام بيت الله فلا يرى أن يدخله زائراً لله إلا طيب الرائحة وأن يقصد به ترويح جيرانه ليستريحوا في المسجد عند مجاورته برواحته وأن يقصد به دفع الروائح الكريهة عن نفسه التي تؤدي إلى إيذاء مخالطيه وأن يقصد حسم باب الغيبة عن المغتابين إذا اغتابوه بالروائح الكريهة فيعصون الله بسببه فمن تعرض للغيبة وهو قادر على الاحتراز منها فهو شريك في تلك المعصية كما قيل

إذا ترحلت عن قوم وقد قدروا ... أن لا تفارقهم فالراحلون هم

وقال الله تعالى ﴿وَلَا تَسْبُوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسْبُوا اللَّهَ عَدُوًّا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ أشار به إلى أن التسبب إلى الشر شر وأن يقصد به معالجة دماغه لتزيد به فطنته وذكاؤه ويسهل عليه درك مهمات دينه بالفكر فقد قال الشافعي رحمه الله من طاب ريحه زاد عقله]

Ve tetayyübde olan niyyât hasene-i mümkinе ise evvelâ yevm-i cum'a-da sünnet-i seniyye-i Cenāb-ı Risālet-penāhî'nin ittibāc ve iktidāsını kasd etmektir veyâ onunla mescidin ta'zîmî ve beytullāhın ihtirāmı ki Hakk subhānehu ve ta'ālāya rāyihası hoş olmayan kimsenin ziyāret edici ola-

rak beytullâh olan mescide duhûlünü revâ görmemektir ve dahi mescidde onun civârında oturanların onun kendi revâyah-i tayyibesiyile müsterih ve âsâyişli olmalarını murâd etmektir veyâ kendi nefsi üzerinden muhâlillerine rencide ve ezâyı veren revâyah-i kerîhenin def'ini kasd ede de tâ ki kendi kokusuyla bir kimseyi incitmeye ve hem dahi râyiha-i kerîhe ile onu yâd edip de gıybet ve fasl ve mezemmet edecek kesânın üzerine bâb-ı mezemmet ü gıybeti bağlaya ki der-i igtiyâbın sedd ve bendiyle onların üzerlerine ma'siyetleri hasm ve kat' etmiş olur ki onun sebebi ile Allâhu ta'âlâya 'isyân etmemeleri husûsunu mülâhaza ve kasd eylemiş olur, zîrâ o ki ondan tecennüb ve ihtirâza kâdir olduğu hâlde kendi nefsinin gıybet ve mezemmete ta'rîz eder, kendisi dahi o ma'siyette şerîk ve ortak olur, nitekim denilmiş ki *ya'nî* "Eğer sen bir kavmden ayrılıp rihlet ettikte o hâl ile ki o kavm seni müfârakat ettirmemeye kâdirlerdir, işte o hâlde rihlet edip giden ancak onlardır" ki firâk ve rihlet eden sen değilsin belki onlardır demek olur. Ve dahi [126] *﴿وَلَا تُسَبِّحُوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾* ¹⁸⁸ *ya'nî* "Müşriklerin Allâhu ta'âlâdan gayrı taptıkları putlarına sebb etmeyin ki onlar zulm ve fart-ı cehâletlerinden nâşi Hakk ta'âlâya nâ-sezâ söylemeyeler." Ve bununla işâret buyurmuş ki şerre tesebbüb dahi şerrdir. Ve dahi tetayyüb ile dimâğının tîmâr ve mu'alecesini kasd etmektir ki râyiha-i tayyibenin şemmiyle onun zekâ ve fetânetinin ziyâdesini kasd eyleye tâ ki onunla mehemmât-ı dîninin tefekkürüyle fehmi kolay ve âsân ola, zîrâ İmâm Şâfi'î 'aleyhi'r-rahme buyurmuş ki *ya'nî* "Kim ki onun kokusu hoş olur, onun 'aklı ziyâde olur."

[فهذا وأمثاله من النيات لا يعجز الفقيه عنها إذا كانت تجارة الآخرة وطلب الخير غالباً على قلبه وإذا لم يغلب على قلبه إلا نعيم الدنيا لم تحضره هذه النيات وإن ذكرت له لم ينبعث لها قلبه فلا يكون معه منها إلا حديث النفس وليس ذلك من النية في شيء والمباحات كثيرة ولا يمكن إحصاء النيات فيها فقس بهذا الواحد ما عداه ولهذا قال بعض العارفين من السلف إنني أستحب أن يكون لي في كل شيء نية حتى في أكلتي وشربي ونومي ودخولي إلى الخلاء وكل ذلك مما يمكن أن يقصد به التقرب إلى الله تعالى لأن كل ما هو سبب لبقاء البدن وفراغ القلب من مهمات البدن فهو معين على الدين فمن قصده من الأكل التقوي على العبادة ومن الوقاع تحصين دينه وتطليب قلب أهله والتوصل به إلى نسل صالح يعبد الله تعالى بعده فتكثر به أمة محمد صلى الله عليه وسلم كان مطيعاً بأكله ونكاحه وأغلب حظوظ النفس الأكل والوقاع وقصد الخير بهما غير ممتنع لمن غلب على قلبه هم الآخرة]

188 "Onların, Allah'ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a söverler." En'âm, 6/108.

İşte bu gibi tetayyübün niyyeti ve onun emsâli olan makâsıd-ı dîğerin icrâsından şahs-ı fakîh 'âciz olmaz eğer ticâret-i âhiret ve hayrın talebi onun kendi kalbi üzerine gâlib ise. Ve eğer na'im-i dünyâdan gayrı dîğer bir şey onun kalbine galebe değıl ise ona bu niyyât hâzır olmaz ve ona zıkr olunmuş olunsalar bile kalbi onlara münba'is olmaz da kendinde hadîs-i nefsten gayrı dîğer bir şey onunla hâsıl olmaz ve hadîs-i nefis ise niyyâtтан bir şey ile 'ad olunmaz. Ve dünyâda umûr-ı mübâha çoktur ve onda olan niyyât-ı hasene ve makâsıd-ı hayriyye hasr ve ihsâya gelmez, artık sen bu mübâh-ı vâhidin üzerine onun mâ-'adâsını kıyâs eyle ve onun için ba'zu'l-'ârifîn ya'nî dânişverân-ı selef demişler ki "Biz severiz ki her bir nesnede bizim bir kasd ve niyyetimiz ola, hattâ ekl ve şûrb ve nevm ve duhûl-i helâda" ki bu umûrun kâffesiyle takarrüb-ı Yezdânî kasdı mümkündür, çünkü her ne ki bekâ-yı beden ve ferâğ-ı kalbe sebep olup dînin mühimmatındandır, bî-şekk dîn üzerine mu'tın ve yâverdir ve binâen 'aleyh o ki yemek yemekten 'ibâdetle kesb-i kuvvet etmek ve vikâ'dan tahsîn-i dîn ile onun ehlinin kalblerini hoş etmekle berâber ümmet-i Muhammediyyeyi teksîr edip Al-lâh'a 'ibâdet ve ona du'â eder bir veled-i sâliha tevassul eylemek niyyet ve kasd edip hayr isterse o kimse kendi ekl ve vikâ'ıyla mutî' olmuş olur. Ve agleb-i huzûz-ı nefis ekl ve vikâ'dır, vaktâ ki kasd-ı hayr onlarda mümteni' olmaz da onlar âher hemmi maksûr olan 'ârifeye mümkün olduysa mübâhât-ı sâire dahi niyyât-ı hayriyye ile takarrüb etmek bi-tarîki'l-evlâ mümkün ve mutasavverdir.

[ولذلك ينبغي أن يحسن نيته مهما ضاع له مال ويقول هو في سبيل الله وإذا بلغه اغتيال غيره له فليطيب قلبه بأنه سيحمل سيّاته وستنقل إلى ديوانه حسناته ولينوي ذلك بسكوته عن الجواب ففي الخبر إن العبد ليحاسب فتبطل أعماله لدخول الآفة فيها حتى يستوجب النار ثم ينشر له من الأعمال الصالحة ما يستوجب به الجنة فيتعجب ويقول يا رب هذه أعمال ما عملتها قط فيقال هذه أعمال الذين اغتابوك وآذوك وظلموك وفي الخبر إن العبد ليوافي القيامة بحسنة أمثال الجبال لو خلصت له لدخل الجنة فيأتي وقد ظلم هذا وشم هذا وضرب هذا فيقتصر لهذا من حسناته ولهذا من حسناته حتى لا يبقى له حسنة فتقول الملائكة قد فئت حسناته وبقي طالبون فيقول الله تعالى "ألقوا عليه من سيّاتهم ثم صكوا له صكاً إلى النار"]

Ve onun için gerektir ki ona bir māl zāyî' oldukça kendi niyyetini tahsîn edip giden māl için Allâh'ın yolunda olsun diye onu ahz edene helâl etsin ve fasl olunup zemm ve gıybet olunduğunun haberi ona geldikçe gönlünü hoş edip şād olsun ki onun hasenâtı ona nakl olunup kendi dīvân-ı hasenâtında yazılır ve onun hasenâtı olmazsa onun seyyiâtını haml edecek. Ve kendi hāmūşî ile bunu niyyet etsin ya'nî cevâbından sükûtu hâlinde

bu hâli niyyet eylesin, zîrâ haberde gelmiş ki أعماله ليحاسب فبتطل أعماله” لدخول الآفة فيها حتى يستوجب النار ثم ينشر له من الأعمال الصالحة ما يستوجب به الجنة فيتعجب ويقول يا رب هذه أعمال ما عملتها قط فيقال هذه أعمال الذين اغتابوك وأذكوك وظلموك“ ki hülâsa-i meâl-i münîfi: “Yevm-i kıyâmette tahkîk ve tahkîkan adam muhâsebe olur da duhûl-i âfetle onun cemî-i a‘mâli bâtil olur tâ ki âteşe müstevcib olur sonra ona a‘mâl-i sâlihadan bir dîvân dahi açılır ki onunla duhûl-i cennete müstevcib olur ve o hâlde kendisi müteaccib kalıp der ki “Ey benim Rabbim, ben bu a‘mâli aslâ işlememişim!” Ve ona denilir ki “Bu a‘mâl seni incitip zemm ve gıybet ve fasl ile rencide ve zulm edenlerin a‘mâlidir ki onların a‘mâl-i sâlihaları bu zulm ve ta‘addîlerine bedel sana nakl olunmuş” diye haber verilir demektir. Ve dahi haberde gelmiş ki إن” العبد ليوافى القيامة بحسنات أمثال الجبال لو خلصت له لدخل الجنة فيأتي وقد ظلم هذا وشم هذا وضرب هذا فيقتص لهذا من حسناته ولهذا من حسناته حتى لا يبقى له حسنة فتقول الملائكة “Tahkîkan adam vardır ki hülâsa-i meâl-i şerîfi: “Yevm-i kıyâmette cibâl emsâliyle bir hasenât-ı kesîre ile gelir muhâsebe olunur ki o hasenât ona kurtulmuş olsa cennete dâhil olurdu velakin o hâl ile hesâba durur ki cihânda bunu zulm etmiş ve şunu şetm etmiş ve bunu dövmüş ve onun hasenâtından onlara takas olunur da şuna bir mikdâr ve buna bir mikdâr hasenât verilir tâ ki onun bir hissesi kalmaz ve melâike o vakte derler ki “Bu adamın hasenâtı tükenip fânî oldu da hâlâ onun metâlibleri vardır” ki birtakım alacaklı tâlibleri kalmış diye haber verirler. Ve Hakk subhânehu ve ta‘âlâ buyurur ki ألقوا عليه من سيئاتهم ثم صكوا له صكاً إلى “ألحقوا عليه من سيئاتهم ثم صكوا له صكاً إلى” “Onun üzerine onların seyyiâtlarından ilkâ ediniz sonra âteşe onun için bir sakkı sakk ediniz.” [127]

[وبالجملة فيإياك ثم إياك أن تستحق شيئاً من حركاتك فلا تحتز من غرورها وشورها ولا تعدّ جوابها يوم السؤال والحساب فإن الله تعالى مطلع عليك وشهيد ما يلفظ من قول إلا لديه رقيب عتيد وقال بعض السلف كتبت كتاباً وأردت أن أتربه من حائط جار لي فخرجت ثم قلت تراب وما تراب فتربته فهتف بي هاتف سيعلم من استخف بتراب جاره ما يلقي غداً من سوء الحساب]

Ve bi'l-cümle zâbıda odur ki zinhâr ve zinhâr sen kendi harekât ve sekenâtınızdan bir şey istihkâr edip de onun gurûr ve şürûrundan ihtirâz ile sakınmakta olmayasın ve yevm-i suâl ve hesâbda onun cevâbını saymayasın, zîrâ ki Zât-ı zü'l-celâl senin üzerine muttali ve şehîddir. Ve insân bir kelâmı telaffuz ederken o iki melek hayr ve şerr ona müterakkıb ve tahrîrine hâzırdır. Ba‘zu’s-selef demiş ki “Bir gün bir kitâbı yazdım ve benim komşumun duvarından biraz toprağı alıp mektûba komak istedim

sonra ondan havf edip sakındım ve ba'dehu bu kadarcık toprağın nesi olur diye terk-i mübâlât ile cüz'î bir şey alıp yazı üzerine serptim ve derhâl bana bir hâtif hutûf edip işittim ki bir sedâ gelir ki "Toprağa istihfâf eden adam yarın sū-i hesâbdan göreceği nesneyi karîben bilecektir!"

[وصلی رجل مع الثوري فرآه مقلوب الثوب فعرفه فمد يده ليصلحه ثم قبضها فلم يسوه فسأله عن ذلك فقال إني لبسته لله تعالى ولا أريد أن أسويه لغير الله وقد قال الحسن إن الرجل ليتعلق بالرجل يوم القيامة فيقول بيني وبينك الله فيقول والله ما أعرفك فيقول بلى أنت أخذت لبنه من حائطي وأخذت خيطاً من ثوبي فهذا وأمثاله من الأخبار قطع قلوب الخائفين]

Ve bir adam Süfyân es-Sevrî ile berâber namâz kılmış da onu maktûbî's-sevb görmüş ki sevbini tersine giymiş ve onu tanıyıp bildikte sevbini ıslâhı için elini uzatmış sonra onu tesviye etmeksizin elini çekip kabz etmiş ve o dahi onun üzerine ondan sorup suâl ettikte "Onu ben Allâhu ta'âlâ hazretleri için giymiştim ve Allâhu ta'âlânın gayrısı için onu düzeltmek istemem" diye haber vermiş. Ve Hasan-ı Basrî demiş ki "Tahkîkan rûz-i cezâda adam adama ta'alluk edip der ki "Benimle senin beyninde Allâhu ta'âlâ vardır" ya'nî gel gidelim muhâkeme olalım diye muhâsameye onu çekip da'vet edecek ve o dahi: "Vallâhi ben seni bilemem!" diye tevakku' eder de müdde'isi: "Belâ, sen benim duvarımdan bir kerpici aldın da benim sevbimden bir târ ipliği almışsın!" diye da'vâ eder. İşte bu ve ahbârdan olan emsâli hâiflerin kalblerini kat' etmiştir.

[فإن كنت من أولي العزم والتهى ولم تكن من المغترين فانظر لنفسك الآن ودقق الحساب على نفسك قبل أن يدقق عليك وراقب أحوالك ولا تسكن ولا تتحرك ما لم تتأمل أولاً أنك لم تتحرك وماذا تقصد وما الذي تنال به من الدنيا وما الذي يفوتك من الآخرة وبماذا ترجع الدنيا على الآخرة فإذا علمت أنه لا باعث إلا الدين فأمض عزمك وما خطر ببالك وإلا فأمسك ثم راقب أيضاً قلبك في إمساكك وامتناعك فإن ترك الفعل فعل ولا بد له من نية صحيحة فلا ينبغي أن يكون الداعي هوى خفي لا يطلع عليه ولا يغرنك ظواهر الأمور ومشهورات الخيرات وافطن للأغوار والأسرار تخرج من حيز أهل الاغترار]

Kaldı ki sen eğer ashâb-ı 'azm u 'akldan isen ve gürûh-ı mugterrînden değil isen sen kendi nefsin imdi nazar eyle ve kendi nefsin üzerine hesâbı tedkîk olunmazdan akdem sen tedkîk eyle ve kendi ahvâline murâkabe eyle de te'emmül etmedikçe bir hareket ve sükûn etme ya'nî niçin taharrük edeceksin ve hareketten senin murâd ve maksadın nedir ve dünyâdan onunla nâil olacağın nesne nedir ve bununla âhirette senden geçip fâit olacak şey nedir ve âhiret üzerine dünyâyı ne ile terrîh ve takdîm ediyorsun,

buraları te'emmül edip anlamadıkça ne bir hareket ve ne de bir sükûn edersin. Ve çün bildin ki dînden gayrı onun bir bâ'isi yoktur, hemân hâtırına gelen nesnenin garazı imzâ eyle, yoksa ondan imsâk edip senin imsâk ve imtinâ'ında kendi kalbine bir dahi murâkabe eyle, zîrâ ki fî'lin terki dahi fî'dir ve terk-i fî'le dahi niyyet-i sahîha gerektir ki ona ıttılâ' olunmaz hafî bir hevâ dâ'isine o şey vâki' olmaya ve zavâhir-i umûr ve meşhûrât-ı hayrât seni aldatıp da magrûr etmesin ki dâimâ derin ve 'amîk ve ka'r u pâyân-ı makâsıda tefattun ederek agvâra kadar varıp esrâra vâkıf olmalısın tâ ki ehl-i igtirârın hayyizinden hâric olasın.

[فقد روي عن زكريا عليه السلام أنه كان يعمل في حائط بالطين وكان أجيراً لقوم فقدموا له رغيفاً إذ كان لا يأكل إلا من كسب يده فدخل عليه قوم فلم يدعهم إلى الطعام حتى فرغ فتعجبوا منه لما علموا من سخائه وزهده وظنوا أن الخير في طلب المساعدة في الطعام فقال إني أعمل لقوم بالأجرة وقدموا إلي الرغيف لأتقوى به على عملهم فلو أكلتم معي لم يكفكم ولم يكفني وضعفت عن عملهم فالبصير هكذا ينظر في البواطن بنور الله فإن ضعفه عن العمل نقص في فرض وترك الدعوة إلى الطعام نقص في فضل ولا حكم للفضائل مع الفرائض]

Zîrâ Hazret-i Zekeriyyâ 'aleyhi's-selâm üzerine mervîdir ki bir gün kendisi bir duvara çamur nakl edip ücretle bir kavm için 'amel ederken o kavm ona bir dâne ekmeği takdîm etmişler, çünkü kendisi ancak kendi kesb-i yedinden ekl ederdi, başka yerden yemezdi. Ve ta'âmâ başladıkta bir kavm üzerine girip onları ta'âma da'vet etmediğinden o kavm ondan müte'accib kaldılar, çünkü onun zühd ve sehâsını bilirlerdi ve nefislerinde zann ettiler ki hayr ancak ta'âmda müsâ'adenin talebindedir ve müşârûnileyh ise ta'âmıdan fârig oluncaya dek onları ta'âma teklîf etmeyip ancak ferâğından sonra onlara dedi ki "Ben bir kavme ücretle 'amel ediyorum ve 'amellerine tekavvî etmek için onlar bana bir dâne ekmeği takdîm etmişler idi, siz benimle berâber yemiş olsaydınız ne size [128] kifâyet ederdi ve ne de bana ve ben isem onların 'amellerinden zebûn düşerdim." İşte şahs-ı basîr böylece olarak nûr-ı ilâhî ile bevâtın-ı umûra bakar, zîrâ ki onun 'amellerinden zebûn ve nâtüvân ve tâkatsız düşmesi ferâizden noksândır ve onları ta'âma da'vet ve teklîf etmemesi ancak fezâilden noksândır ve ferâizle fezâilin hükmü yoktur, elbette ferâiz mukaddem ve müreccahtırlar.

[وقال بعضهم دخلت على سفيان وهو يأكل فما كلمني حتى لعق أصابعه ثم قال لولا أني أخذته بدين لأحببت أن تأكل منه وقال سفيان من دعا رجلاً إلى طعامه وليس له رغبة أن يأكل منه فإن أجابه فأكل فعليه وزران وإن لم يأكل فعليه وزر واحد وأراد بأحد الوزرين النفاق وبالثاني تعريضه أخاه لما يكره لو علمه فهكذا ينبغي أن يتفقد العبد نيته في سائر الأعمال فلا

يقدم ولا يحجم إلا بنية فإن لم تحضره النية توقف فإن النية لا تدخل تحت الاختيار

Ve ba'zu's-selef demiş ki “Bir gün ben İmām Süfyan ‘aleyhi’r-rahmenin huzûruna dâhil oldum o hâlde ki kendisi yemek yerd, kendi parmaklarını yalamadıkça benimle söyleşmedi sonra bana dedi ki “Ben onu borç ile almamış olaydım ondan yemenizi elbette severdim.” Ve dahi âher bir kerrede demiş ki “Kim ki onun ragbeti olmadığı hâlde kendi dîn karındaşını bir ta‘âm da‘vet ederse, eğer onun dîn karındaşı onun da‘vetine icâbet edip o ta‘âmdan tenâvül ve ekl ederse o kimsenin üzerine iki vizr ve günâh olur ve eğer da‘vetine icâbet etmeyip ta‘âmından ekl etmezse o hâlde onun üzerine yalnız bir günâh yazılır ki vizrlerin birisinden nifâkı istemiş ve diğerinden dahi onu bilmiş olsa ondan hoşlanmayacak bir nesneye birâderinin ta‘rîz edişinin vizrini istemiştir.” İşte ‘abd böylece olarak hemîşe a‘mâl-i sāireyi dahi tefakkud etmek gerektir ki bî-niyet hiçbir nesneyi te‘âtî etmeye ve her bir ikdâm ve ihcâmı ancak niyetle ola ve eğer niyet ona hâzır olmazsa gerektir ki onda tevakkuf etsin, zîrâ ki niyet insanın ihtiyârı altında dâhil değildir.

Beyānu Enne’n-Niyyete Gayrû Dâhiletin Tahte’l-İhtiyârî

[بيان أن النية غير داخله تحت الاختيار]

[اعلم أن الجاهل يسمع ما ذكرناه من الوصية بتحسين النية وتكثيرها مع قوله صلى الله عليه وسلم إنما الأعمال بالنيات فيقول في نفسه عند تدريسه أو تجارته أو أكله نويت أن أدرس لله أو أكل لله ويظن ذلك نية وهيهات فذلك حديث نفس وحديث لسان وفكر أو انتقال من خاطر إلى خاطر والنية بمعزل من جميع ذلك وإنما النية انبعاث النفس وتوجهها وميلها إلى ما ظهر لها أن فيه غرضها إما عاجلاً وإما آجلاً]

Ve niyyet ihtiyâr altında dâhil olmadığının beyânı ise o dahi işte bu mebhaştır. Şöylece sen bil ve âgâh ol ki niyyeti anlamayan kimse tahsîn-i niyyetten dolayı bizim zikr ettiğimiz fezâil ve tahsîn-i niyyet için söylediğimiz vasiyyet ile server-i rûsûl-i kirâm ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimizin “إنما الأعمال بالنيات” kavl-i ‘âlîsini işitip kendi tadrîs veyâhüd ticâreti katında veyâhüd tenâvül-i ta‘âmı hengâmında kalbinde der ki “Ben Allâhu ta‘âlâ için tadrîs etmekliği niyyet ettim” veyâhüd “Allâhu ta‘âlâ için ben

ticâret etmekliğı niyyet eyledim” veyâ “Ben Allâhu ta‘âlâ için ta‘âmı ekl etmekliğı niyyet ettim” ve bunu niyyet zann eder, hâlbuki bu gibi hâtıra niyyet olmaktan ba‘îd ve begâyet uzaktır, ancak bir hadîs-i nefis veyâ hadîs-i lisân veyâ bir fıkır ve hâtırdan hâtıra bir intikaldır, niyyet bunların cem‘isinden ırak ve ba‘îd bir yerdedir, zîrâ niyyet ancak nefsin bir nesneye inbi‘âs ve teveccüh ve meylidir ki o nesnede ‘âcilen veyâhüd âcilen onun bir garazı olduğu ona zâhir ve bedîdâr olmuştur.

[والميل إذا لم يكن لا يمكن اختراعه واكتسابه بمجرد الإرادة بل ذلك كقول الشبcan نويت أن أشتهي الطعام وأميل إليه أو قول الفارغ نويت أن أعشق فلاناً وأحبه وأعظمه بقلبي فذلك محال بل لا طريق إلى اكتساب صرف القلب إلى الشيء وميله إليه وتوجهه نحوه إلا باكتساب أسبابه وذلك مما قدم يقدر عليه وقد لا يقدر عليه وإنما تنبعث النفس إلى الفعل إجابة للغرض الباعث الموافق للنفس الملائم لها وما لم يعتقد الإنسان أن غرضه منوط بفعل من الأفعال فلا يتوجه نحوه قصده وذلك مما لا يقدر على اعتقاده في كل حين وإذا اعتقد فإنما يتوجه القلب إذا كان فارغاً غير مصروف عنه بغرض شاغل أقوى منه وذلك لا يمكن في كل وقت]

Ve meyl-i kalbî olmazsa irâde-i mücerrede ile onun ihtirâ‘ ve iktisâbı mümkün olmaz, belki o tok adamın sözüne benzer ki “Ben ta‘âmı iştihâ etmeye niyyet ettim ve ona meyl etmeye kasd eyledim.”, hâlbuki bu söz ile ta‘âma müştehî ve mâil olmaz, çünkü karnı toktur veyâhüd o adamın kavline benzer ki ‘âşık ve meftûn değil iken “Ben fülân adamı sevip ta‘aşuk ve kalbimde onu ta‘zîm etmeye niyyet ettim.” Ve muhabbetten boş ve hâlî olduğu hâlde bu söz ile ona ‘âşık olmak muhâldir, belki esbâb-ı lâzimesi iktisâb etmedikçe bir nesneye teveccüh ve meyl ve sarf-ı kalb iktisâbının tarîki bulunmaz ve o esbâbın iktisâbına olur ki muktedir olur da olur ki muktedir olmaz, zîrâ ki nefis bir işin işlemesine inbi‘âsı ancak nefse mülâyim ve muvâfık olan bir garazın şevk ve da‘vetinin icâbesi içindir ve onun garazı ef‘âlden bir fi‘le menût olduğunu itikâd etmedikçe insânın bir fi‘lin tarafına kasdı müteveccih olmaz ve bu dahi be-her vakt onun itikâdına muktedir olamaz ve itikâd etse bile onun o nesnenin semtine kalbinin meyli ve inbi‘âs ve teveccühü ancak o hâlde olur ki ondan akvâ bir garaz-ı şâgıl ile masrûf olmaya ki her bir gâileden boş ve vâreste olduğu hâldedir ve böylece fârig ve tehî ve gavâilden âzâde olarak her bir vakte onun bulunması mümkün olmaz.

[والدواعي والصوارف لها أسباب كثيرة بها تجتمع ويختلف ذلك بالأشخاص وبالأحوال وبالأعمال فإذا غلبت شهوة النكاح مثلاً ولم يعتقد غرضاً [129] صحيحاً في الولد ديناً ولا دنيا لا يمكنه أن يواقع على نية الولد بل لا يمكن إلا على نية قضاء الشهوة إذ النية هي إجابة

الباعث ولا باعث إلا الشهوة فكيف ينوي الولد وإذا لم يغلب على قلبه أن إقامة سنة النكاح اتباعاً لرسول الله صلى الله عليه وسلم يعظم فضلها لا يمكن أن ينوي بالنكاح اتباع السنة إلا أن يقول ذلك بلسانه وقلبه وهو حديث محض ليس بنية

Ve kalbin devārı ve savārı için esbāb-ı kesīre vardır ki o esbāb ile onlar ictimā' eder ve eṣhās ve ahvāl ve a'māl ile muhtelif olur. Meselā ṣehvet-i nikāh gālib olup da kendisi evlādda bir garaz-ı saḥīh-i dīnī veyā dūnyevī mu'tekid olmaz ise veledin niyyeti üzere vikā' etmek ona mümkün olmaz, belki kazā-yı ṣehvet niyyetinin gayrısı ile onun diğer bir kasd ile cimā' etmek ona mümkün değildir ki ancak kazā-yı ṣehveti niyyeti ile vikā' eder, çünkü niyyet ancak bā'isin icābesidir ve bunda ṣehvetten gayrı diğer bir bā'is yoktur ve böyle olunca evlādı nice niyyet edebilir. Ve eğer onun kalbi üzerine gālib gelmedi ki ikāmet-i sūnnet-i nikāh için efendimize iktidāen fazlī 'azīm olur, nikāh ile sūnnetin ittibā'ını niyyet etmek ona mümkün olmaz meğer ki kendi kalb ve lisānıyla diye ki "Ben bunu niyyet eyledim." Ve böyle söylemesi dahi hālis söz ve mahz hadīs olup niyyet değildir.

[نعم طريق اكتساب هذه النية مثلاً أن يقوي أولاً إيمانه بالشرع ويقوي إيمانه بعظم ثواب من سعى في تكثير أمة محمد صلى الله عليه وسلم ويدفع عن نفسه جميع المنفرات عن الولد من ثقل المؤنة وطول التعب وغيره فإذا فعل ذلك ربما انبعث من قلبه رغبة إلى تحصيل الولد للثواب فتحركه تلك الرغبة وتتحرك أعضاؤه لمباشرة العقد فإذا انتهضت القدرة المحركة للسان بقبول العقد طاعة لهذا الباعث الغالب على القلب كان ناوياً فإن لم يكن كذلك فما يقدره في نفسه ويردده في قلبه من قصد الولد وسواس وهذيان]

Evet bu niyyetin tarīk-i iktisābı odur ki meselā onun evvelā ṣer'-i ṣerīfe kendi īmānı kuvvetlenir de ümmet-i Muhammediyyenin teksīrine sa'fı edennin sevābı 'izamına dahi īmānı mütekavvī olur. Ve veleden tenfīr eden, cemī'-i hayālātı kendi nefsinden def' eder ki me'ūnet-i 'ayāl ve tūl-i ta'ab ve renc-i terbiye ve sāir bu gibi evhāmı kendi nefsinden ihrāc eder. Ve çün bunları işlerse ola ki kendi kalbinden sevābın tahsiline bir ragbet münba'is olur da 'azmini tahrīk eder ve o vakt 'akdin mübāṣeretine a'zāsı dahi müteharrik olur. Ve çün kalbe gālib olan işbu bā'isin itā'asında kabūl-i 'akde muharrik-i lisān olan kudret müntehiz olur o vakt niyyet edici olmuş olur ve böyle olmaz ise o ki kendi nefsinde veledin kasdından dolayı izmār ve takdīr edip onu kalbinde terdīd eder vesvese ve hezeyāndır, niyyet değildir.

[ولهذا امتنع جماعة من السلف من جملة من الطاعات إذ لم تحضرهم النية وكانوا يقولون ليس تحضرنا فيه نية حتى إن ابن سيرين لم يصل على جنازة الحسن البصري وقال ليس

تحضرني نية ونادى بعضهم امرأته وكان يسرح شعره أن هات المدري فقالت أجيء بالمرأة فسكت ساعة ثم قال نعم فقيل له في ذلك فقال كان لي في المدري نية ولم تحضرني في المرأة نية فتوقفت حتى هياها الله تعالى ومات حماد بن سليمان وكان أحد علماء أهل الكوفة فقيل للثوري ألا تشهد جنازته فقال لو كان لي نية لفعلت وكان أحدهم إذا سئل عملاً من أعمال البر يقول إن رزقني الله تعالى نية فعلت وكان طاوس لا يحدث إلا بنية وكان يسئل أن يحدث فلا يحدث ولا يسئل فيبتدئ فقيل له في ذلك قال أفتحبون أن أحدث بغير نية إذا حضرني نية فعلت]

Ve bunun için seleften bir cemā'at 'ibādet ve tā'ātin bir cümlesinden 'adem-i huzūr-ı niyyetten dolayı imtinā' etmişler ki "Bize bunda bir niyyet hāzır olmadı" derlerdi, hattā İbn Sīrīn, Hasan-ı Basrī'nin cenāzesine gidip namāzını kılmadı ki "Bana niyyet hāzır olmadı" demiş. Ve selefin birisi kendi saçını tararken zevcesini çağırıp ondan bir midrā istemiş. "Midrā" bi'l-kesri ve fethi'r-rā boynuzdan veyā demirden çuvaldız gibi bir nesnedir, 'avretler onunla saçlarını düzeltip ıslāh ederler dahi ondan tarakla tararlar. Ve zevcesi: "Aynayı getireyim mi?" diye ondan suāl ettikte, o dahi bir sā'at kadar sükūt ettikten sonra "ne'am" demiştir ve çün onun sebebini ondan suāl olundu, cevābında "İbtidāda midrāda benim bir niyyetim var idi, ayna için bana bir niyyet hāzır olmamıştı, ben dahi onu Hakk ta'ālā tehyie edinceye dek tevakkuf ettim." Ve ehl-i Kūfe'nin birinci 'ulemāsı Hammād b. Süleymān vefāt ettiği vakte Sevrī 'aleyhi'r-rahmeye "Onun cenāzesine varmayacak mısınız?" denildikte, o dahi: "Benim bir niyyetim olmuş olsaydı elbette hāzır olurudum." Ve Tāvūs 'aleyhi'r-rahme niyyetsizin hadīs-i şerīfī okutmazdı, hattā ba'zen ondan dilenip taleb olunursa da kendisi söylemezdi ve ba'zen bī-suāl re'sen kendisi ibtidā edip söyler idi ve bunun için ondan soruldukta "Siz sever misiniz ki ben niyyetsizin okutayım, vaktā ki bana niyyet hāzır olur, ederim" demiş.

[وَحَكِي أَنْ دَاوُدَ بْنِ الْمَحْبَرِ لَمَّا صَنَفَ كِتَابَ الْعَقْلِ جَاءَهُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ فَطَلَبَهُ مِنْهُ فَنَظَرَ فِيهِ أَحْمَدُ صَفْحاً وَرَدَهُ فَقَالَ مَالِكُ قَالَ فِيهِ أَسَانِيدُ ضَعِيفٌ فَقَالَ لَهُ دَاوُدُ أَنَا لَمْ أَخْرِجْهُ عَلَى الْأَسَانِيدِ فَاَنْظُرْ فِيهِ بَعِينَ الْخَبَرِ إِنَّمَا نَظَرْتُ فِيهِ بَعِينَ الْعَمَلِ فَانْتَفَعْتُ قَالَ أَحْمَدُ فَرَدَّهُ عَلَيَّ حَتَّى أَنْظُرَ فِيهِ بِالْعَيْنِ الَّتِي نَظَرْتُ فَأَخَذَهُ وَمَكَّثَ عِنْدَهُ طَوِيلًا ثُمَّ قَالَ جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا فَقَدْ انْتَفَعْتُ بِهِ]

Ve dahi Dāvūd b. el-Muhabbir'in üzerine mervīdir ki 'Aklın Kitābı'nı tasnīf ettiği vakte Ahmed b. Hanbel 'aleyhi'r-rahme onu taleb edip safahan ona baktıktan sonra onu redd etmiş ve İbnü'l-Muhabbir: "Senin neyin var?" diye sordukta, Ahmed 'aleyhi'r-rahme: "Onda za'îf senetler vardır!" diye ihbār etti ve Dāvūd dahi: "Ben onu esānīd üzere tahrīc etmedim ki

‘ayn-ı haber ile ben ona nazar edeyim. Ben ancak onda ‘ayn-ı ‘amel ile nazar edip de onunla müntefi‘ oldum” diye vech-i tasnîfini beyân ettikte, Ahmed dahi: “Öyle ise onu bana redd eyle tâ ki ben senin baktığın göz ile ona nazar edeyim.” Ve bir dahi alıp onun yanında bir zamân-ı tavîl kaldıktan sonra Dâvūd’a “جزاك الله خيراً” diye ‘arz-ı teşekkür edip kendisi dahi onunla müntefi‘ olduğunu haber vermiş.

[وقيل لطاوس ادع لنا فقال حتى أجد له نية وقال بعضهم أنا في طلب نية لعبادة رجل منذ شهر فما صحت لي بعد وقال عيسى بن كثير مشيت مع ميمون بن مهران فلما انتهى إلى باب داره انصرفت فقال ابنه ألا تعرض عليه العشاء قال ليس من نيتي وهذا لأن النية تتبع النظر فإذا تغير النظر تغيرت النية وكانوا [130] لا يرون أن يعملوا عملاً إلا بنية لعلمهم بأن النية روح العمل وأن العمل بغير نية صادقة رياء وتكلف وهو سبب مقت لا سبب قرب وعلموا أن النية ليست هي قول القائل بلسانه نويت بل هو انبعاث القلب يجري مجرى الفتوح من الله تعالى فقد تيسر في بعض الأوقات وقد تتعذر في بعضها]

Ve dahi Tāvūs ‘aleyhi’r-rahmeye “Sen bize bir du‘ā eyle” denildikte, o dahi: “Tā ona niyyet bulayım” diye huzūr-ı niyyete icābet-i suālî ta‘lîk etmiş. Ve ba‘zu’s-selef demiş ki “Bir māhtan beri bir hastanın suāl-i hātırına varıp ‘iyādet etmek isterim ve hālen bana bir niyyet ona sahîh olamamıştır.” Ve ‘İsā b. Kesîr demiş ki “Ben Meymūn b. Mihrān ile bir gün yürüyüp gittim tâ ki onun hānesinin kapısına vardım ve çün onu savuşup geçecek oldum, oğlu ona dedi ki “Sen niçin akşam ta‘āmına onu da‘vet edip teklîf etmezsin?” Kendisi: “Benim niyyetimden değildir” diye cevāb verdi. Ve bunun sebebi odur ki niyyet nazara tâbi‘ olur, vaktā ki nazar mütegayyir olur, niyyet dahi mütegayyir olur. Selef-i sālihîn niyyetsizin bir ‘ameli etmek revā görmezlerdi, çünkü bilirler idi ki niyyet ‘amelin rūhudur ve bî-niyyet-i sādika ‘amel riyyā ve tekellüftür ve riyyā ve tekellüfle olan ‘amel makta sebebidir, kurb sebebi değildir ve dahi bilmişler ki niyyet adamın lisānıyla denilen söz değildir, ancak kalbin inbî‘āsıdır ki fütüh mecrāsında cārî olur da Allāhu ta‘ālā tarafından hāsıl olur ve ba‘zı evkātta müteyessir olur ve ba‘zı evkātta müte‘azzir olur.

[نعم من كان الغالب على قلبه أمر الدين تيسر عليه في أكثر الأحوال إحضار النية للخيرات فإن قلبه مائل بالجملة إلى أصل الخير فينبعث إلى التفاصيل غالباً ومن مال قلبه إلى الدنيا وغلبت عليه لم يتيسر له ذلك بل لا يتيسر له في الفرائض إلا بجهد جهيد وغايته أن يتذكر النار ويحذر نفسه عقابها أو نعيم الجنة ويرغب نفسه فيها فربما تنبعث له داعية ضعيفة فيكون ثوابه بقدر رغبته ونيتته]

Evet o ki onun kalbi üzerine emr-i dîn gâlib olur, ekser-i evkât u ah-vâlinde hayrâta niyyetin ihzârı ona müteyessir olur, zîrâ ki onun kalbi bi'l-cümle asl-ı hayra mâildir ve fi'l-gâlib tefâsîle münba'is olur. Ve o ki onun kalbi dünyâyâ meyl etmiş ve dünyâ ona galebe eylemiş, ona kolayca niyyet-i hayr müteyessir olmaz, belki ferâizde dahi ancak cühd-i cehîd ile ona müteyessir olur ve gâyesi odur ki âteşi tezekkür eder de onun 'ıkâbın-dan kendi nefsinî tahzîr eder veyâhüd na'ım-i cenneti tezekkür eder de onunla nefsinî tergîb eyler, mümkün ki onunla bir dâ'iye-i za'ife münba'is olur ve onun sevâbı ancak hâsıl olan ragbet ve niyyeti mikdârınca olur.

[وأما الطاعة على نية إجلال الله تعالى لاستحقاقه الطاعة والعبودية فلا تيسر للراغب في الدنيا وهذه أعز النيات وأعلاها ويعز على بسيط الأرض من يفهمها فضلاً عن يتعاطاها ونيات الناس في الطاعات أقسام إذ منهم من يكون عمله إجابة لباعث الخوف فإنه يتقي النار ومنهم من يعمل إجابة لباعث الرجاء وهو الرغبة في الجنة وهذا وإن كان نازلاً بالإضافة إلى قصد طاعة الله وتعظيمه لذاته ولجلاله لا لأمر سواه فهو من جملة النيات الصحيحة لأنه ميل إلى الموعود في الآخرة وإن كان من جنس المألوفات في الدنيا وأغلب البواعث باعث الفرج والبطن وموضع قضاء وطرحهما الجنة فالعامل لأجل الجنة عامل لبطنه وفرجه كالأجير السوء ودرجته درجة البله وإنه لينالها بعمله إذ أكثر أهل الجنة البله]

Ve istihkāk-ı tā'at ve 'ubūdiyyetten dolayı Allāhu ta'ālānın iclāl ve ta'zī-mi niyyetiyle olan itā'at ise dünyāda onun rāgıbına müteyessir olmaz. Ve e'azz-ı niyyāt-ı hasene ve a'zam-ı makāsıd odur ve basīt-i arz üzere onun bilenî 'azîz ve nâdir olur, değil ki onu te'âtî eden ya'nî onun müte'âtisi bi-tarîki'l-evlâ ziyâdesiyle 'azîz ve şâzz ve nâdirdir, mâ-hasal 'amelde nâsın niyyetleri aksâdır, çünkü birtakımları âteşten hazer ve ittikâ ile korkunun bâ'isine icâbeten 'amel ederler ve dîger takımları dahi na'ım-i cinâna ragbetle bâ'is-i recâyâ icâbeten 'amel ederler. Ve bi'l-hâssa Zât-ı zü'l-celâlin zât ve celâlinin ta'zîmi için mahz-ı tā'at-i ilâhiyye kasdıyla 'amel edenlere izâfetle bu kısım ya'nî na'ım-i cinân kasdıyla 'amel edenlerin dereceleri pest ve nâzil iseler de velâkin onların niyyetleri niyyât-ı sahîhanın cümlesin-dendir, çünkü âhirette mev'ūd olunan nesneye meyildir velev ki dünyāda me'lûf olan nesnelerin cinsindendir. Ve aaleb-i bevâ'is-i ferc ü batnın bâ'i-si olduğundan ve cây-ı kazâ-yı evtârları dahi cennet bulunduğundan artık cennete 'âmil olan kimse kendi batn ve fercine 'âmildir, ecîr-i sū gibidir ve onun derecesi eblehân dereceleridir ki 'ameliyle kendisi ona nâil olacaktır, çünkü ehl-i cinânın ekseri gürûh-ı eblehândır.

[وأما عبادة ذوي الألباب فإنها لا تتجاوز ذكر الله تعالى والفكر فيه لجماله لماله وجلاله]

وسائر الأعمال تكون مؤكدات وروادف وهؤلاء أرفع درجة من الالتفات إلى المنكوح والمطعوم في الجنة فإنهم لم يقصدها بل هم ﴿وَاضْبُرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ فقط وثواب الناس بقدر نياتهم فلا جرم يتنعمون بالنظر إلى وجهه الكريم يُرِيدُونَ ممن يلتفت إلى وجه الحور العين كما يسخر المتنعم بالنظر إلى الحور العين ممن يتنعم بالنظر إلى وجه الصور المصنوعة من الطين بل أشد فإن التفاوت بين جمال حضرة الربوبية وجمال الحور العين أشد وأعظم كثيراً من التفاوت بين جمال الحور العين والصور المصنوعة من الطين بل استعظام النفوس البهيمية الشهوانية لقضاء الوطر من مخالطة الحسان وإعراضهم عن جمال وجه الله الكريم يضاهي استعظام الخنفساء لصاحبها وإلفها لها وإعراضها عن النظر إلى جمال وجوه النساء فعمي أكثر القلوب عن إبطار جمال الله وجلاله يضاهي عمى الخنفساء عن إدراك جمال النساء بأنها لا تشعر به أصلاً ولا تلفت إليه ولو كان لها عقل وذكر لها لاستحسن عقل من يلتفت إليهن ولا يزالون مختلفين كل حزب بما لديهم فرحون ولذلك خلقهم]

Ve zevv'ı-l-elbāb olan ashāb-ı 'ukūl-i muzīenin 'ibādetleri Allāhu ta'ālā'nın zikrine ve onda tefekkür etmek tarīkine tecāvüz etmez. Ve bu 'ibādet ancak onun cemāl ve celālının muhabbeti içindir ve onların a'māl-i sāi-releri ona mü'ekked ve rediflerdir ve bunların mertebeleri cennette olan ma'ūm ve menkūha mültefit bulunanların mertebe ve derecelerinden daha ziyāde refī' ve yücedir, zīrā onlar onu kasd etmemişlerdir, onlar ancak o zevāt-ı ecillelerdir ki onları Hakk subhānehu ve ta'ālā senā edip şe'nlerinde buyurmuş ki ¹⁸⁹ ﴿وَاضْبُرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ Yalnız onun vechinin irādesiyle akşam ve sabāh onu du'ā ederler. Ve ma'fūm'dur ki nāsın sevābı niyyātları [131] mikdārıncadır ve bī-iştibāh onun vech-i kerīmine nazar etmekle mütena'ım olup hūr-ı 'ın yüzlerine bakanlara istihzā edeceklerdir, nitekim perī-rūyāna bakan kimse çamurdan yapılmış bir süretin yüzüne bakan kimseye istihzā eder belki ondan daha ziyāde eşedd bir istihzā ile müstehzī olurlar, zīrā ki cemāl-i hazret-i rūbūbiyyetin işrākı ile onun hūr-ı 'ın cemālının revnakları beyinlerinde olan tefāvūt bī-reyb cemāl-i hūriyān ile cemāl-i süret-i masnū'anın beyinlerinde olan tefāvütten daha ziyāde çok ve eşedd ve a'zamdır, belki kazā-yı vatar için muhālata-i hisāndan nüfūs-ı behīme-i shevāniyyenin isti'zāmı ile vech-i kerīm-i rabbānī cemālinden irāz etmeleri hālī sāhibesinin ilf ve istishābına ve nisā-i cemālātın yüzlerine bakmaktan olan irāzına kara böceğin isti'zāmına mūhākī ve mūzāhīdir, zīrā Zāt-ı zū'l-celālın cemāl ve celālını görmekte ekser-i kulūbun körlükleri kara böceğin cemāl-i nisā-i hasīnātın idrākında

189 “Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol.” Kehf, 18/28.

olan körlüğe müşâbih ve mûhākīdir, zîrâ ki siyâh böcek cemâl-i nisâ-yı hasînâta aslâ müdrîk değildir ve ‘adem-i şu‘ûr u idrâkinden ona aslâ mültefî değildir, onun bir ‘aklı olmuş olsaydı ve nisâ-i hasînâtın cemâl ve kemâlleri tamâmıyla ona zîkr olunmuş olsaydı elbette cemâl-i nisâyâ nazar edip iltifât eden zevâtın ‘akllarını istihsân eylerdi, fakat ‘umûm-ı nâs ihtilâftan hemîşe zâil olmazlar ve her bir hizb ve ferîk onlarda bulunan umûr ile şâd olup bunun için halk olunmuşlardır.

[حكى أن أحمد بن خضرويه رأى ربه عز وجل في المنام فقال له كل الناس يطلبون مني الجنة إلا أبا يزيد فإنه يطلبني ورأى أبو يزيد ربه في المنام فقال يا رب كيف الطريق إليك فقال اترك نفسك وتعال إلي ورؤي الشبلي بعد موته في المنام فقيل له ما فعل الله بك فقال لم يطلبني على الدعاوي بالبرهان إلا على قول واحد قلت يوما أي خسارة أعظم من خسران الجنة فقال أي خسارة أعظم من خسران لقائي]

Ve dahi Ahmed b. Hadraveyhi ‘aleyhi’r-rahmenin üzerine mahkîdir ki uykusu hâlinde Rabbisi tebâreke ve ta‘âlâyı görüp ona emr ü fermân buyurmuş ki “كل الناس يطلبون مني الجنة إلا أبا يزيد فإنه يطلبني” ya’nî “Cemî’-i nâs benden cenneti isterler meğer ki Bâyezîd o beni ister.” Ve Ebû Yezîd ‘aleyhi’r-rahme uykusunda Rabbisi ‘azze şânuhuyu görüp demiş ki “Yâ Rabb, sana yol nicedir?” Ve o dahi “اترك نفسك وتعال إلي” ya’nî “Sen kendi nefsinı terk edip de bana gel” diye fermân buyurmuştur. Ve mevtinden sonra Şiblî ‘aleyhi’r-rahme ‘âlem-i ma‘nâda görölüp ona denilmiş ki “Sana Hakk su-bhânehu ve ta‘âlâ ne işledi?” Ve o dahi: “Da‘âvâ üzerine beni burhân ile mütâlebe etmedi meğer ki bir kavî-i vâhidin üzerine ki onun için benden burhân taleb edip buyurdu ki خسارة أعظم من خسران الجنة فقال أي خسارة أعظم” “أي خسارة أعظم من خسران الجنة فقال أي خسارة أعظم” ya’nî “Benim dîdârımın ziyân ve hüsrândan a‘zamtrak hangi ziyân ve hasârettir?” Çünkü ben bir gün demiştim ki hüsrân-ı cennetten a‘zam olan hasâret hangi hasârettir?”

[والغرض أن هذه النيات متفاوتة الدرجات ومن غلب على قلبه واحدة منها ربما لا يتيسر له العدول إلى غيرها ومعرفة هذه الحقائق تورث أعمالاً وأفعالاً لا يستكرها الظاهريون من الفقهاء فإننا نقول من حضرت له نية في مباح ولم تحضر في فضيلة فالمباح أولى وانتقلت الفضيلة إليه وصارت الفضيلة في حقه نقيصة لأن الأعمال بالنيات وذلك مثل العفو فإنه أفضل من الانتصار في الظلم وربما تحضره نية في الانتصار دون العفو فيكون ذلك أفضل ومثل أن يكون له نية في الأكل والشرب والنوم ليربح نفسه ويتقوى على العبادات في المستقبل وليس تنبعث نيته في الحالين للصوم والصلاة فالأكل والشرب والنوم هو الأفضل له بل لو مل العبادة لمواظبته عليها وسكن نشاطه وضعفت رغبته وعلم أنه لو ترفه ساعة بلهو وحديث عاد نشاطه

فاللهو أفضل له من الصلاة قال أبو الدرداء إني لأستجم نفسي بشيء من اللهو فيكون ذلك عوناً لي على الحق وقال علي كرم الله وجهه روحوا القلوب فإنها إذا أكرهت عميت

Ve garaz odur ki derecât-ı niyyât mütefâvite olduklarını bilmektir, zîrâ o kimse ki onun kalbi üzerine o niyyâtтан bir niyyet galebe etmiştir, ola ki ondan dîger bir niyyete meyl ve ʿudûl etmek ona müteyessir olmaz. Ve bu hakâyıkın maʿrifeti birtakım aʿmâl ve efʿâle mûris olur ki ʿulemâ-i zâhireden olan fukahâ dahi onları inkâr etmezler, zîrâ biz deriz ki kim ki bir mübâhta ona bir niyyet hâzır olup da fazîlette ona o mübâhta hâzır olmazsa o hâlde mübâh ona evlâ kalır ve fazîlet mübâha müntakıl olur da onun hakkında nakîsa olur, çünkü aʿmâl niyyât iledir. Ve bunun beyânı ise meselâ bir sitem-dîde onun zâlimini ʿafv etmek ona ondan intisâr ve intikâm almaktan efdaldır ve mümkündür ki ona ʿafvın niyyeti hâzır olmaz da intisâr ve intikâmı almak niyyeti ona hâzır olur, işte o intisârı ona efdaldır. Ve meselâ gelecek zamânda ʿibâdete mütekavvî olmak üzere bir yemek ve içmek ve yatmakta onun bir niyyeti olur da şol iki hâllerde oruç tutmak ve namâz kılmaya ona bir niyyet münbaʿis ve hâzır olmaz, işte bu sûrette dahi yemeği yemek ve yatmak, ona oruç tutmak ve namâz kılmaktan efdal olur, belki ona kendi muvâzıbı bulunduğu ʿibâdetten bir usanmaklık ve melâlete gelip neşâtı sâkin ve ragbeti zaʿîf olursa ve bilir ki bir sâʿat lehv ve hadîs ile eğlenip mütereffih olursa onun neşâtı dönüp ʿavdet edecektir, o hâlde onun lehve iştigâli o ʿibâdetten efdal kalır, zîrâ Ebü'd-Derdâ ʿaleyhi'r-rahme demiş ki “Tahkîkan ben kendi nefsimi lehvden bir nesne ile akıttırıp tescîm ederim ve o hâl bana hakk üzerine yâver olur.” Ve Hazret-i Alî kerremal-lâhu vechehu buyurmuş ki “Kendi kulûbunuzu râhatlandırınız, zîrâ ikrâh olunurlarsa kör olurlar.”

[وهذه دقائق لا يدركها إلا سمسرة العلماء دون الحشوية منهم بل الحاذق بالطب قد يعالج المحرور باللحم مع حرارته ويستبعده القاصر في الطب وإنما ينبغي به أن يعيد أولاً قوته ليحتمل المعالجة بالصد والحاذق في لعب الشطرنج مثلاً قد ينزل عن الرخ والفرس مجاناً ليتوصل بذلك إلى الغلبة والضعيف البصيرة قد يضحك به ويتعجب منه وكذلك الخبير بالقتال قد يفر بين يدي قرينه ويوليّه دبره [132] حيلة منه ليستجره إلى مضيق فيكر عليه فيقهره فكذاك سلوك طريق الله تعالى كله قتال مع الشيطان ومعالجة للقلب والبصير الموفق يقف فيها على لطائف من الحيل يستبعدها الضعفاء فلا ينبغي للمريد أن يضمّر إنكاراً على ما يراه من شيخه ولا للمتعلم أن يعترض على أستاذه بل ينبغي أن يقف عند حد بصيرته ومالا يفهمه من أحوالهما يسلمه لهما إلى أن ينكشف له أسرار ذلك بأن يبلغ رتبتهما وينال درجتتهما ومن الله حسن التوفيق]

Ve'l-hâsıl bunlar birtakım dekâyık ve nüktelerdir ki onları ancak semâ-sire-i 'ulemâ anlarlar ki tâife-i haşviyye onları fehmi etmezler, belki tabîb-i mâhir olur ki hastalığı sıcaklık olan bîmârın harâretiyle ma'an gûştı it'âm eder ve tıbbca 'ilme kâsır olan kimse onu ba'îd görür, hâlbuki o tabîb-i hâzıkın murâdı ondan ancak evvel-i emrde onun kuvvesini i'ade etmektir tâ ki zıdd ile onu mu'âlece ettiği vakte o mu'âleceye mütehammil ola. Ve şatranç oyununa mâhir olan zât galebeye mütevassıl olmak üzere ba'zen rûhu ve ba'zen esbi meccânen hasmına verir de nüzûl eder ve basîresi za'îf olan kimse gülüp ondan ta'accüb eyler. Ve fenn-i harbi bilir bir mâhir kumandan aralıkta hasmı önünden çekilip bir kaçgınlık göstermekle leşker-i a'dâyı bir dar yere çeker götürür de ba'dehu üzerine dönüp 'avdetle o leşkeri dar yerde tārûmâr ve perîşân eder. İşte sülûk-ı rāh-ı hudâ dahi böylecedir ki hemîşe cünûd-ı şeyâtîn ile sâlik mukâtil ve cengâverdir ve kalbin mu'alecesiyle tîmârgerdir. Ve sâlik-i 'irfân-pîşe ba'zı tedâbir ve letâyif ve hiyele vâkıf olur ki zümre-i za'îfân onu istib'âd ederler, gerektir ki mürîd olan kimse kendi pîrinden gördüğü harekât ve sekenâttan kendi nefsinde bir inkârı izmâr ve derhâtır eylemeye. Ve müte'allim olan tâlib, kendi şeyh ve üstâzı üzerine bir nesnede itirâz etmeye, ancak basîreti hudûdunda durup pîrânı ahvâlinden görüp anlamadığı şey onun esrârı ona münkeşif olunca ve onların rûtbe ve derecelerine varıncaya dek onlara teslim edip emrlerine itâ'at ve inkıyâd eder.

el-Bâbu's-Sânî Fi'l-İhlâsi ve Fazîletihi ve Hakîkatihî ve Derecâtihi

[الباب الثاني في الإخلاص وفضيلته وحقيقته ودرجاته]

[فضيلة الإخلاص قال الله تعالى ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيُعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ وقال ﴿إِلَّا الدِّينَ الْخَالِصُ﴾ وقال ﴿إِلَّا الدِّينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ﴾ وقال تعالى ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ نزلت فيمن يعمل لله ويحب أن يحمد عليه]

Ve kitâb-ı mezkûrun ikinci bâbı olup ki ihlâs ve fazîletiyle onun hakîkat ve derecâtının beyanındadır, işte bu bâbdır. Şöyle ki birinci bahsi onun ki ihlâsın fazîleti beyânındadır, o dahi işbu mebhastır. Ez-cümle ihlâsın şânında şeref-vârid olan âyât-ı Kur'âniyye'den tebâreke ve ta'âlânın kavlı-i

‘ālīsidir ki¹⁹⁰ ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ ya'nî “Ve onlar ‘akâid-i bâtıladan dîn-i İslâm’a meyl ile o dînde hâlis olarak ancak Allâhu ta‘âlâya ‘ibâdet etmek için emr olundular.” Ve diğer bir âyette buyurmuş ki ﴿إِلَّا لِلَّهِ﴾¹⁹¹ ya'nî “Āgâh olun ki Allâhu ta‘âlâ için olan dîn şirk ve riya ve şekkten pāk ve hâlis olandır.” Ve diğer bir âyette buyurmuş ki ﴿إِلَّا الَّذِينَ﴾¹⁹² ya'nî “Meğer şunlar ki nifaktan tevbe edip hâl-i nifakta olan fesâdlarını ıslâh ve Allâhu ta‘âlâya itimâd ile dîn-i İslâm’ı temessük edeler ve tâ‘atlarını lillâh hâlis edeler.” Ve dahi diğer bir âyette buyurmuş ki ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾¹⁹³ ya'nî “Kim ki Rabbisinin cennette dîdârını taleb ve recâ ederse veyâhüd kıyâmette haşrdan havf ederse onun rızâsını taleble ‘amel-i sâlih işlesin, riya yâhüd bir kimseden ecr talebiyle Rabbisi ta‘âlânın ‘ibâdetine kimseyi şerik etmesin.” Ve bu âyetin sebab-i nüzûlünde denilmiş ki o kim-senin şânında nâzil olmuş ki kendisi Allâhu ta‘âlâya ‘amel eder de onun için mahmûd olmak ister.

[وقال النبي صلى الله عليه وسلم ثلاث لا يغفل عليهن قلب رجل مسلم إخلاص العمل لله وعن مصعب بن سعد عن أبيه قال ظن أبي أن له فضلاً على من هو دونه من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال النبي صلى الله عليه وسلم إنما نصر الله عز وجل هذه الأمة بضعفائهم ودعوتهم وإخلاصهم وصلاتهم وعن الحسن قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الله تعالى الإخلاص سر من سري استودعته قلب من أحببت من عبادي]

Ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “وسلم ثلاث لا يغفل” “Allâhu ta‘âlâya ‘ameli ihlâs eden merd-i müslim üç haslet üzerine gill etmez.” Ve Mus‘ab b. Sa‘d üzeri-ne mervî olup demiş ki “Benim babam sahâbe-i Hazret-i Peygamberîden onun mâ-dûnu bulunanların üzerlerine fazllı olduğunu zann etmişti sonra ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimiz buyurdu ki “إِنَّمَا نَصَرَ اللَّهُ عِزَّ وَجَلَّ هَذِهِ” “Hakk subhânehu ve ta‘âlâ bu ümmeti ancak onun zu‘afâsıyla ve onların da‘avât ve ihlâs ve salâtlarıyla yardım edip nusret etmiştir.” Ve Hasan-ı Basrî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki Allâhu ta‘âlâ buyurur

190 “Halbuki onlara, ancak dini Allah’a has kılarak, O’na kulluk etmeleri emredilmişti.” Beyyine, 98/5.

191 “İyi bilin ki, halis din yalnız Allah’ındır.” Zümer, 39/3.

192 “Ancak tövbe edenler, durumlarını düzeltenler, Allah’ın kitabına sarılanlar ve dinlerini Allah’a has kılanlar müstesnadır.” Nisâ, 4/146.

193 “Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.” Kehf, 18/110.

ki “الإخلاص سر من سري استودعته قلب من أحببت من عبادي” ya‘nî “İhlâs benim esrârımdan bir sırrdır, ben kullarımdan sevdiğim kimsenin kalbinde istîdâ‘ etmişim.”

[وقال علي بن أبي طالب كرم الله وجهه لا تهتموا لقلة العمل واهتموا للقبول فإن النبي صلى الله عليه وسلم قال لمعاذ بن جبل أخلص العمل يجزك منه القليل وقال عليه السلام ما من عبد يخلص لله العمل أربعين يوماً إلا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه وقال عليه الصلاة والسلام أول من يستل يوم القيامة ثلاثة رجل آتاه الله العلم فيقول الله تعالى ما صنعت فيما علمت فيقول يارب كنت أقوم آناء الليل وأطراف النهار فيقول الله تعالى [133] كذبت وتقول الملائكة كذبت بل أردت أن يقال فلان عالم ألا فقد قيل ذلك ورجل آتاه الله مالاً فيقول الله تعالى لقد أنعمت عليك فماذا صنعت فيقول يارب كنت أتصدق به آناء الليل وأطراف النهار فيقول الله تعالى كذبت وتقول الملائكة كذبت بل أردت أن يقال فلان جواد ألا فقد قيل ذلك ورجل قتل في سبيل الله تعالى فيقول الله تعالى ماذا صنعت فيقول يارب أمرت بالجهاد فقاتلت حتى قتلت فيقول الله كذبت وتقول الملائكة كذبت بل أردت أن يقال فلان شجاع ألا فقد قيل ذلك قال أبو هريرة ثم خبط رسول الله صلى الله عليه وسلم فخذي وقال يا أبا هريرة أولئك أول خلق تسعر نار جهنم بهم يوم القيامة فدخل راوي هذا الحديث على معاوية وروى له ذلك فبكى حتى كادت نفسه تزهق ثم قال صدق الله إذ قال ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ﴾ الآية]

Ve dahi Hazret-i ‘Alî b. Ebî Tâlib ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Siz ‘amelin killetine mühtemm olmayınız, ancak onun kabûlüne mühtemm olunuz, zîrâ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz Mu‘âz b. Cebel ‘aleyhi’r-rıdvâna buyurmuş ki “أخلص العمل يجزك منه القليل” ya‘nî “Sen ‘ameli hâlis eyle ki şekk ve şirk ve riyâdan hâlis olan ‘amel-i kalîl sana kifâyet eder.” Ve dahi ‘aleyhi’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “ما من عبد يخلص لله العمل أربعين يوماً إلا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه” ya‘nî “Bir ‘abd yoktur ki Allâhu ta‘âlâ için kırk gününde ‘ameli ihlâs eder illâ ki kalbinden lisânı üzerine yenâbîr-i hikmeti zuhûr eder.” Ve dahi ‘aleyhi’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “أول” ki hülâsa-i mazmûn-ı şerîfi: “En evvel yevm-i kıyâmette mes’ûl olacak ‘ibâd üç nev‘ adamlardır: Birisi şahs-ı dânişmenddir ki Hakk subhânehu ve ta‘âlâ ni‘met-i ‘ilm-i şerîfi ona in‘âm ve ikrâ buyurmuştur, ona tebâreke ve ta‘âlâ buyurur ki “ما صنعت فيما علمت” ya‘nî “Senin bildiğin ‘ilmde ne yaptın?” diye fermân buyurur ve o dahi: “Yâ Rabb, ben onunla ânâe’l-leyl ve etrâfe’n-nehâr kıyâm ederdim” diye cevâb verdikte, Allâhu ta‘âlâ ona: “Sen yalan söyleyip kizb ettin!” diye onu tekzîb eder ve melâike dahi ona “Kizb ettin!” derler, “Sen ancak onunla sana ‘âlimdir denilmek murâd ettin ve sen âgâh ol ki murâd ettiğin şey de-

nilmiştir.” Ve diğer adam o adamdır ki Allāhu ta‘ālā ona māl ve gınāyı vermiştir ki Zāt-ı zü’l-celāl ona buyurur ki يارب ماذا صنعت فيقول يارب “لقد أنعمت عليك فماذا صنعت فيقول الله تعالى كذبت وتقول الملائكة كذبت بل أردت أن كنت أتصدق به آناء الليل وأطراف النهار فيقول الله كذبت يا‘nī “Ben senin üzerine in‘ām etmiş idim, sen ne yaptın?” Ve o dahi der ki “Yā Rabb, ben ānāe’l-leyl ve etrāfe’n-nehārda onunla tasadduk ederdim.” Ve Hakk subhānehu ve ta‘ālā ona: “Kezebte” ya‘nī yalan söyledin diye tekzīb ettikten sonra melāike dahi ona “Yalan söyledin sen ancak onunla fülān adam cevāddır diye bir nām çıkmak istedin ve āgāh ol ki murād ettiğin şey sana denilmiştir” diye sözünü cerh ederler. Ve üçüncü adam odur ki fī-sebīlillāh vākī‘ olan ceng ve muhārebede katl olunmuştur ki Allāhu ta‘ālā ona buyurur ki يارب ماذا صنعت فيقول يارب “أمرت بالجهاد فقاتلت حتى قتلت فيقول الله كذبت وتقول الملائكة كذبت بل أردت أن يقال فلان امرت بالجهاد فقاتلت حتى قتلت يا‘nī “Sen neyi yaptın?” Ve o dahi onun cevābında: “Yā Rabb, sen gazā ve cihād ile emr ettin, ben dahi ceng edip mukātele ettim tā ki maktūl oldum” diye şehādeti da‘vā eder ve Hakk ta‘ālā ona: “Kezebte” diye tekzīb ettikten sonra melāike dahi “Sen yalan söyledin, sen onunla ancak sana şücā‘ ve dilīr denilmek istedin ve āgāh ol ki o söz dahi denilmiştir.” Ebū Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki “Efendimiz bunu buyurduktan sonra benim fahizim üzerine bir hatt çekip bana buyurdu ki “يا أبا هريرة أولئك أول خلق تسعر نار جهنم بهم يوم القيامة” ya‘nī “Ey Ebū Hüreyre, bunlar şol adamlardır ki yevm-i kıyāmette pīşīn-i nār-ı cehenneme onlarla tes‘īr olunur.” Sonra bu hadīs-i şerīfin rāwīsī Mu‘āviye ‘aleyhi’r-rıdvān üzerine girip ona bu hadīsī rivāyet ettikte Mu‘āviye rūhu çıkacak mertebeye dek ağılayıp ondan sonra “Sadakallāhu’l-‘azīm, fī’l-hakīka böyledir, çünkü ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ﴾ Allāhu ta‘ālā buyurmuş ki ﴿يُنْحَسِرُونَ﴾¹⁹⁴ diye onu tasdīk etti.

أوفي الإسرائيليات أن عابداً كان يعبد الله دهرًا طويلاً فجاء قوم فقالوا إن ههنا قوماً يعبدون شجرة من دون الله تعالى فغضب لذلك وأخذ فأسه على عاتقه وقصد الشجرة ليقطعها فاستقبله إبليس في صورة شيخ فقال أين تريد رحمك الله قال أريد أن أقطع هذه الشجرة قال وما أنت وذاك تركت عبادتك واشتغالك بنفسك وتفرغت لغير ذلك فقال إن هذا من عبادتي قال فإنني لا أتركك أن تقطعها فقاتله فأخذه العابد فطرحه إلى الأرض وقعد على صدره فقال له إبليس أطلقني حتى أكلمك فقام عنه فقال إبليس يا هذا إن الله تعالى قد أسقط عنك هذا ولم يفرضه عليك وما تعبدها أنت وما عليك من غيرك والله تعالى أنبياء في أقاليم الأرض ولو شاء لبعثهم إلى أهلها وأمرهم بقطعها فقال العابد لا بد لي من قطعها فنبأه للقتال فغلبه العابد وصرعه وقعد على صدره فعجز إبليس فقال له هل لك في أمر فصل بيني وبينك وهو خير لك وأنفع

قال وما هو قال أطلقني حتى أقول لك فأطلقه فقال إبليس أنت رجل فقير لا شيء لك إنما أنت كل على الناس يعولونك ولعلك تحب أن تتفضل على إخوانك وتواسي جيرانك وتشبع وتستغني عن الناس قال نعم قال فارجع عن هذا الأمر ولك على أن أجعل عند رأسك في كل ليلة دينارين إذا أصبحت أخذتهما فأنفقت على نفسك وعيالك وتصدقت على إخوانك فيكون ذلك أنفع لك وللمسلمين من قطع هذه الشجرة التي يغرَس مكانها ولا يضرهم قطعها شيئاً ولا ينفع إخوانك المؤمنين قطعك إياها فتفكر العابد [134] فيما قال وقال صدق الشيخ لست بنبي فيلزمي قطع هذه الشجرة ولا أمرني الله أن أقطعها فأكون عاصياً بتركها وما ذكره أكثر منفعة فعاهده على الوفاء بذلك وحلف له فرجع العابد إلى متعبده فبات فلما أصبح رأى دينارين عند رأسه فأخذهما وكذلك الغد ثم أصبح اليوم الثالث وما بعده فلم ير شيئاً فغضب وأخذ فأسه على عاتقه فاستقبله إبليس في صورة شيخ فقال له إلى أين قال أقطع تلك الشجرة فقال كذبت والله ما أنت بقادر على ذلك ولا سبيل لك إليها قال فتناوله العابد ليفعل به كما فعل أول مرة فقال هيهات فأخذه إبليس وصرعه فإذا هو كالعصفور بين رجليه وقعد إبليس على صدره وقال لتنتهين عن هذا الأمر أو لأذبحنك فنظر العابد فإذا لا طاقة له به قال يا هذا غلبتني فخل عني وأخبرني كيف غلبتك أولاً وغلبتني الآن فقال لأنك غضبت أول مرة لله وكانت نيتك الآخرة فسخرني الله لك وهذه المرة غضبت لنفسك وللدنيا فصرتك هذه الحكايات تصديق قوله تعالى ﴿إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ﴾ إذ لا يتخلص العبد من الشيطان إلا بالإخلاص]

Ve dahi İsrâiliyyâtta mahkî olmuş ki bir zamânda bir ‘âbid peydâ olup dehr-i tavîlden beri Hakk ta‘âlâya ‘ibâdet eder idi, bir gün bir kavm ona gelip demişler ki “Bunda bir şecere vardır ki bir kavm onu taparlar.” Ve o dahi Allâhu ta‘âlâ için gazab edip hemân o ağacı kesmek üzere baltasını alıp omuzu üstüne komakla o şecereye müteveccihen ‘azîmet etti ve derhâl iblîs-i la‘în bir pîr kılığında ona karşılayıp istikbâl etti ve “Seni Allâh rahmet eyleye, nereye gitmek istersin?” diye sordu, o dahi: “Bu ağacı kesmek isterim” dedikte, iblîs: “Senin bu işe ne lüzûm vardır ki sen kendi ‘ibâdetini kendi nefsinle olan iştigâlini terk edip başkalarına teferrug ettin?” diye igvâsına kıyâm ve ‘âbid: “Tahkîkan bu dahi benim ‘ibâdetimdendir” diye igfâlinden irâz ve şecerenin kat‘ına ihtimâm ettikte, iblîs: “Ben onu sana kestirmem!” diye mûmâna‘aten tasaddî ve ‘âbid dahi mukâtelesine mübâşeretle onu alıp yere tarh ve sînesi üzere oturunca, iblîs ona: “Sen beni âzâd et ki seninle söyleşmek isterim” deyiverdi. Mutâva‘at irâesiyle ‘âbid dahi sînesi üzerinden kalkıp onu terk ettikte, iblîs: “Yâ hâzâ, Allâhu ta‘âlâ bunu senin üzerinden iskât etmiştir ve senin üzerine onu farz kılmamıştır ve sen onu tapmıyorsun, senin dîğerin fî‘linden üzerine ne lâzım gelir? Al-lâhu ta‘âlâ için ekâlîm-i arzda enbiyâ vardır, onun kat‘ına irâdet-i ‘aliyyesi şeref-müte‘allik buyurulmuş olsaydı onları bunun ahâlîsine gönderip onun

kat'ıyla onlara emr ü fermân buyururdu” diye birtakım desâyisi isti‘mâl ettiyse de ‘âbid “Ben elbette keserim!” diye münâbeze-i ‘ahd ile bir dahi mukâtelesine kıyâm ve be-tekrâr ona galebe edip zemîne ilkâ ve göğsüne süvâr oldukça iblîs mukâvemesinden ‘âciz kalıp ona dedi ki “Benimle senin beyninde fasl edecek bir emri ister misin ki o emr sana daha ziyâde hayrlı ve enfa‘dır?” Ve o dahi “Nedir?” diye sordukta, iblîs: “Beni âzâde kıl tâ ki sana onu ‘arz edip söyleyeyim” diye halâsını taleb ve o dahi onu bıraktıkta iblîs: “Sen bir fakîr adamsın ki bir nesneye mâlik değilsin, sen halk üzere bār kalıp onlar seni besliyorlar ve ola ki dîn karındaşların üzerlerine tefaddul etmek istersin ki cîrânına bir müvāsât ve hayr işlemek istersin ve sen dahi tok olup halâyıktan müstagnî olmak dilersen” diye bir dostluk yolu gösterdikte ‘âbid “ne”‘am deyiverdi muvâfakat irâesiyle. İblîs: “Sen bu efkârdan vazgeç de bu işten dön ve benim üzerime senin hakkın olsun ki beher gecede senin başın altında iki ‘aded altın kılarım, vaktâ ki sabâh edersin, onları alıp onlardan kendi nefs ve ‘ayâlin üzerine sarf ve infâk edersin ve kendi ihvânın üzerlerine tasadduk eylersin ki bu sûret sana ve cemâ‘at-i müslimîne bu şecerenin kat‘ından daha ziyâde menfa‘atlı olur, zîrâ ki bu şecereyi kesmiş olsan onun dîgerini yerine gars olunur da ahâlîsine onun kat‘ı bir zarar ettirmez ve müslümân karındaşlarına onun kat‘ı bir fâide ve nef‘ vermez” diye bu yüzden igfâline mübâderet edince ‘âbid onun söylediği sözlerde düşünüp tefekkür ettikten sonra dedi ki “Bu sözde şeyh sıdk etti. Ben peygamber değilim ki kat‘ı bana lâzım ola ve ne de Hakk subhânehu ve ta‘âlâ onun kat‘ıyla bana emr etmiş ki terkiyle ‘âsî ve günahkâr olayım ve onun zikr ettiği şey ise onun menfa‘ati onun kat‘ının nef‘inden ziyâdedir.” Hemân vefâ-i ‘ahd üzerine onunla mu‘âhede ve tahlîf edip ‘ibâdetgâhına ‘âbid dönüp rücû‘ etti ve o gece beytütiyyetle ferdâsı iki ‘aded altını başı yanında gördü ve ferdâsı günü dahi kezâlik altınları gördü ve üçüncü sabâh ve mâ-ba‘dında bir şey görmeyince gazab edip baltasını omuzu üzerine alıp gittikte iblîs kezâlik karşılayıp bir şeyh sûretinde istikbâl etti ve “Nereye gidiyorsun?” diye ondan sordukta, ‘âbid: “O şecereyi keseceğim!” diye haber verdi. İblîs: “Vallâhi yalan söyledin! Sen onun üzerine kâdir değilsin ve ona bir yol ve mecâlin yoktur!” diye ‘âbide tehdîd etmekle ‘âbid ona sâbıkta işlediği gibi bir dahi bir iş işlemek üzere onu tenâvül edip ve o dahi heyhât diye der-‘akab onu alıp yere sermekle serçe gibi ayakları arasında kaldı ve iblîs sînesi üzerine oturup dedi ki “Sen bu emrden muntahî olup da vazgeçer misin, yoksa ben seni elbette boğazlarım!” diye şedîden iz‘âc ve tahvîf ettikte, ‘âbid dahi baktı ki onunla onun bir tâb u tüvânı kalmamış, hemân ona dedi ki “Yâ hâzâ, sen bana gâlib

geldin, artık sen beni bırak da bana haber ver ki ben seni evvelâ nice galebe ettim ve el-hâletü hâzihi sen nice bana gâlib geldin?” diye suâl ve o dahi: “Sen evvel-i emrde Allâhu ta‘âlâ için gazab etmiş idin ve niyyetin âhiret idi ve binâen ‘aleyh Allâhu ta‘âlâ dahi beni sana müsahhar kaldı ve bu kerre senin gazabın ancak kendi nefsin içindir ve dünyâ içindir, ben dahi seni yere düşürüp sar‘ ettim.” İşte bu kıssa tebâreke ve ta‘âlânın ﴿إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ﴾¹⁹⁵ kavî-i ‘âlîsinin tasdîklîğidir ki iblîs-i la‘în ‘ibād-ı muhlaşîne ile tâb-âver-i mukâvemet ü iktidâr olamaz, kaldı ki insân şeytân-ı la‘înin şerrinden ancak ihlâs ile kurtulup mütehallis olur. [135]

[ولذلك كان معروف الكرخي رحمه الله تعالى يضرب نفسه ويقول يا نفس أخلصي تتخلصي وقال يعقوب المكفوف المخلص من يكتم حسناته كما يكتم سيئاته وقال سليمان طوبى لمن صحت له خطوة واحدة لا يريد بها إلا الله تعالى وكتب عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه إلى أبي موسى الأشعري من خلصت نيته كفاه الله تعالى ما بينه وبين الناس وكتب بعض الأولياء إلى أخ له أخلص النية في أعمالك يكفك القليل من العمل وقال أيوب السخيتاني تخلص النيات على العمال أشد عليهم من جميع الأعمال وكان مطرف يقول من صفا صفني له ومن خلط خلط عليه]

Ve onun için Ma‘rûf-ı Kerhî ‘aleyhi’r-rahme kendi nefsinı vurup derdi ki “Ey nefis, ihlâs et de halâs bulursun” ya‘nî kendi ‘amelinde ihlâs eyle tâ ki şeytân ile ceng etmekten kurtulasın. Ve Ya‘kûb el-Mekfûf ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Muhlis ancak o kimsedir ki seyyiâtını ketm eder gibi hasenâtını ketm ve ihfâ eder.” Ve Süleymân ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Tübâ ola o kimseye ki ona bir hatve-i vâhide ya‘nî a‘mâlinden yalnız bir adım ona sahîh olmuş ki onunla ancak Allâhu ta‘âlâyı istemiş de dîğeri onulla istememiştir.” Ve ‘Ömer b. el-Hattâb ‘aleyhi’r-rıdvân, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî ‘aleyhi’r-rıdvâna yazmış ki “O ki onun niyyeti hâlis olur, Allâhu ta‘âlâ nâs ile onun mâ-beyninde olan umûrdan onu kifâyet eder.” Ve ba‘zu’l-evliyâ, âhiret karındaşına yazmış ki “Sen niyyeti hâlis eyle ki ‘amelden kalîl olan şey sana kifâyet eder.” Ve Eyyûb es-Sahtiyânî demiş ki “Amel edicilerin üzerlerine niyyâtın tahlîsi cemî‘-i a‘mâlden daha ziyâde katı ve onlara eşeddir.” Ve Mutarrîf ‘aleyhi’r-rahme buyururdu ki “Kim ki sâfî olduysa ona safâ olunur ve kim ki karıştırdıysa elbette onun üzerine karışıklık olur.”

[ورؤي بعضهم في المنام فقيل له كيف وجدت أعمالك فقال كل شيء عملته لله وجدته حتى حبة رمان لقطتها من طريق وحتى هرة ماتت لنا رأيته في كفة الحسنات وكان في قلنسوتي خيط من حرير رأيته في كفة السيئات وكان قد نفق حمار لي قيمته مائة دينار فما]

195 “İçlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hariç.” Hier, 15/40.

رَأَيْتَ لَهُ ثَوَاباً فَقُلْتَ مَوْتَ سَنُورٍ فِي كَفَةِ الْحَسَنَاتِ وَمَوْتَ حِمَارٍ لَيْسَ فِيهَا قَبِيلٌ لِي إِنَّهُ قَدْ وَجَّهَ
حَيْثُ بَعَثَتْ بِهِ فَإِنَّهُ لَمَّا قِيلَ لَكَ قَدْ مَاتَ قُلْتَ فِي لَعْنَةِ اللَّهِ فَبُطِلَ أَجْرُكَ فِيهِ وَلَوْ قُلْتَ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ لَوَجَدْتَهُ فِي حَسَنَاتِكَ وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ وَكُنْتُ قَدْ تَصَدَّقْتُ بِصَدَقَةٍ بَيْنَ النَّاسِ فَأَعْجَبَنِي نَظَرُهُمْ
إِلَيَّ فَوَجَدْتُ ذَلِكَ لَا عَلَيَّ وَلَا لِي قَالَ سَفِيَانٌ لَمَّا سَمِعَ هَذَا مَا أَحْسَنَ حَالَهُ إِذْ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ
فَقَدْ أَحْسَنَ إِلَيْهِ]

Ve ba'zu's-sâlihîn 'âlem-i ma'nâda uykuda görülmüş ve "Senin a'mâlini nice buldun?" ona denildikte, kendisi: "Her bir şey ki ben onu Allâhu ta'âlâ için işlemiş idim, cem'isini buldum, hattâ yoldan iltikât edip kaldırdığım târ habbesi ve hânemizde hâlik olan gürbeyi benim keffe-i hasenâtımda gördüm tâ ki benim kalensüvemde ipekten bir târ ibrişim var idi, o dahi benim seyyiâtımın keffesinde gördüm ve benim yüz dînâr kıymetli bir merkebim telef olup hâlik olmuştu, vaktâ ki onun için bir sevâbı görmedim dedim ki "Bir kedinin helâki keffe-i hasenâtta bulunur da bir merkebin helâki keffe-i hasenâtta bulunmaz, ya'nî bu ne sebebdendir?" diye sorduğumda bana denildi ki "Sen onu gönderdiğin yere tevcih olunup gönderilmiştir, zîrâ ki sana hâlik oldu denildiği vakte sen fî la'netillâh ya'nî Allâh'ın la'netinde olsun demiştin, bu sebeble onda olan ecrin bâtil oldu. Sen fî-sebîlillâh ya'nî Allâh'ın yolunda olsun demiş olsaydın onu dahi hasenâtında görürdün." Ve bir rivâyette dahi demiş ki "Ben nâs içinde bir sıdk ile tasadduk etmişim ve o vakte bana nâsın vâki' olan nazarlarını beğenmiş idim, onu dahi hîçte buldum ki ne bana hayr yazılmış ve ne de benim üzerime günâh yazılmıştır." Ve Süfyân bunu işitince demiş ki "Bu adamın hâli ne 'aceb güzeldir, vaktâ ki onun üzerine günâh yazılmamıştır, bî-iştibâh ona ihsân olunmuş olur" demiştir.

[وقال يحيى بن معاذ الإخلاص يميز العمل من العيوب كتمييز اللبن من الفرث والدم
وقيل كان رجل يخرج في زي النساء ويحضر كل موضع يجتمع فيه النساء من عرس أو مأتم
فاتفق أن حضر يوماً موضعاً فيه مجمع للنساء فسرقت درة فصاحوا أن أغلقوا الباب حتى نفتش
فكانوا يفتشون واحدة واحدة حتى بلغت النوبة إلى الرجل وإلى امرأة معه فدعا الله تعالى
بالإخلاص وقال إن نجوت من هذه الفضيحة لا أعود إلى مثل هذا فوجدت الدرّة مع تلك
المرأة فصاحوا أن أطلقوا الحرة فقد وجدنا الدرّة]

Ve dahi Yahyâ b. Mu'âz demiş ki "İhlâs 'ameli 'ayblardan temyîz eder, nitekim süt kan ve fersten temyîz olunur." Ve dahi denilir ki bir adam var imiş ki dâimâ hatun kişinin kılığında çıkıp sürür ve mâtemgâhlarda hatun kişilerin mecma' yerlerinde hâzır olurmuş, ittifâkan bir gün bir nisâ mecma'ında hâzır iken o cem'iyetgâhta bir cevhere sirkat olundu ve bir

münâdî nidâ etti ki “Kapıyı bağlayıp kilitleyiniz tâ ki biz bu cevherenin üzerine hâzır bulunanları taharrî edip teftîş edelim.” Ve çün kapı bağlanıp mecmûları yegân yegân teftîş olunmaya mübâşeret kılınıp tâ ki nöbet ve sıra o adam ile onunla berâber bulunan bir hatun kişiye müntehî oldu, o adam Allâhu ta‘âlâya ihlâs ile du‘â edip dedi ki “Bu rûsvâyılıktan kurtulup necâtı bulur isem bir dahi bu gibi işe dönmem.” Ve der-‘akab o cevhere o hatun kişi ile berâber bulunup nidâ ettiler ki “Siz hürreyi âzâd edip sebîlini tahliye ediniz, zîrâ ki biz cevhereyi bulduk.”

[وقال بعض الصوفية كنت قائماً مع أبي عبيد التستري وهو يحرق أرضه بعد العصر من يوم عرفة فمر به بعض أخواه من الأبدال فساره بشيء فقال أبو عبيد لا فمر كالسحاب يمسح الأرض حتى غاب عن عيني فقلت لأبي عبيد ما قال لك فقال سألني أن أحج معه قلت لا قلت فهلا فعلت قال ليس لي في الحج نية وقد نويت أن أتمم هذه الأرض العشية فأخاف إن حجبت معه لأجله تعرضت لمقت الله تعالى لأنني أدخل في عمل الله شيئاً غيره فيكون ما أنا فيه أعظم عندي من سبعين حجة]

Ve dahi ba‘zu’s-sûfiyye demiş ki “Bir ‘arefe gününde ikindiden sonra Ebû ‘Ubeyd et-Tusterî ile berâber bulundum ki Ebû ‘Ubeyd tarlasını hirâset eder idi, nâgehân abdâldan olan ba‘zı ihvânı ona mürûr edip gizlice bir söz sırren ona dedikte Ebû ‘Ubeyd “yok” dedi ve o dahi yeri silerek sehâb gibi geçip gitti tâ ki benim gözümden [136] gâyib olup görünmez oldu sonra ben Ebû ‘Ubeyd’e dedim ki “Sana ne dedi?” Ve o dahi: “Benden diledi ki ben kendisiyle berâber hacc edeyim ve ben ona yok diye cevâb verdim” dedikte, ben dahi: “Yâ niçin sen onun da‘vetine icâbet etmedin?” diye bir dahi suâl edince, o dahi: “Benim haccda bir niyyetim yok idi ve bu tarlanın hirâsetini bu akşamda itmâm etmeye ben niyyet etmiştim, korkarım ki ben onun için berâberce hacc eder isem Allâhu ta‘âlânın şiddet-i gazabına ta‘arruz ederim, çünkü Allâhu ta‘âlânın ‘amelinde diğerini idhâl etmiş olurum. İmdi içinde bulunduğum ‘amel benim ‘indimde yetmiş hacceden a‘zamdır” diye cevâb itâ etti.

[ويروى عن بعضهم قال غزوت في البحر فعرض بعضنا مخلاة فقلت أشتريها فأنفع بها في غزوي فإذا دخلت مدينة كذا بعثتها فربحت فيها فاشتريتها فرأيت تلك الليلة في النوم كأن شخصين قد نزلا من السماء فقال أحدهما لصاحبه اكتب الغزاة فأملني عليه خرج فلان متنزهاً وفلان مرأياً وفلان تاجراً وفلان في سبيل الله ثم نظر إلي وقال اكتب فلان خرج تاجراً فقلت الله في أمري ما خرجت أتجر وما معي تجارة أتجر فيها ما خرجت إلا للغزو فقال يا شيخ قد اشتريت أمس مخلاة تريد أن تربح فيها فبكيك وقلت لا تكتبوني تاجراً فنظر إلى صاحبه وقال ما ترى فقال اكتب خرج فلان غازياً إلا أنه اشتري في طريقه مخلاة ليربح فيها حتى يحكم الله عز وجل فيه بما يرى]

Ve dahi ba'zu's-selef üzerine mervî olup demiş ki “Ben bir zamân der-yâda gazâya gittim. Birimiz bir esb torbası satacak oldu, ben dahi kendi nefsimde dedim ki ben bunu satın alırım, gazâda iken onunla müntefi' olurum sonra ben filânca memlekete dâhil olduğum vakte onu satar da onda kâr ederim ve bu kıssa üzerine onu satın aldım sonra uykumda o gecede gördüm, sanki gökten iki şahs inip birisi sâhibine der ki “Gazâya çıkanları yazıver. Ba'dehu ona beyân edip dedi ki “Sen yaz ki filân adam seyr etmeye çıkmış ve filân adam riyâ ve âleme bir gösteriş göstermek için çıkmış ve filân adam ticâret etmeye çıkmış ve filân adam Allâhu ta'âlânın yolunda harb ve ceng etmeye çıkmış.” Ba'dehu bana bakıp dedi ki “Filânı dahi ticârete çıkmış diye yaz.” Ve o vakt ben: “Allâh Allâh, benim emrimde dikkat ediniz, ben ticâret etmeye çıkmadım ve onunla ticâret edecek bir sermâye ve ticâret bende yoktur, ben ancak gazâya çıkmışım, başka bir şey için çıkmamışım” diye hasbihâl ve tevakku' eylediğimde, bana “Ey şeyh, sen dünkü günde bir torbayı satın alıp onda kâr etmek istersin!” diye hitâb ettikte ben ağladım ve “Beni tâcir yazmayınız!” diye bir dahi niyâz ettim, o dahi sâhibine bakıp dedi ki “Sen ne münâsib görürsün?” O dahi dedi ki “Ben yazarım ki filân adam gâzî olarak çıkmış velâkin kendi yolunda onunla kâr etmek üzere bir torbayı satın almış tâ ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ kendi lââyık gördüğü şey onda hükm ede.”

[وقال سري السقطي رحمه الله تعالى لأن تصلي ركعتين في خلوة تخلصهما خير لك من أن تكتب سبعين حديثاً أو سبعمائة بعلو وقال بعضهم في إخلاص ساعة نجاة الأبد ولكن الإخلاص عزيز ويقال العلم بذر والعمل زرع وماؤه الإخلاص وقال بعضهم إذا أبغض الله عبداً أعطاه ثلاثاً ومنعه ثلاثاً أعطاه صحبة الصالحين ومنعه القبول منهم وأعطاه الأعمال الصالحة ومنعه الإخلاص فيها وأعطاه الحكمة ومنعه الصدق فيها وقال السوسي مراد الله من عمل الخلائق الإخلاص فقط وقال الجنيد إن الله عبداً عقلوا فلما عقلوا عملوا فلما عملوا أخلصوا فاستدعاهم الإخلاص إلى أبواب البر أجمع وقال محمد بن سعيد المروزي الأمر كله يرجع إلى أصليين فعل منه بك وفعل منك له فترضى ما فعل وتخلص فيما تعمل فإذا أنت سعدت بهذين وفزت في الدارين]

Ve Seriiy es-Sekatî 'aleyhi'r-rahme demiş ki “Sen bir halvet yerde ve tenhâlıkta ihlâs ile iki rek'at namâzı kılmak, yetmiş hadîs veyâhüd 'ulüvv ile yedi yüz hadîsi yazmaktan sana hayrlıdır.” Ve ba'zu's-selef demiş ki “Bir sâ'atin ihlâsında necât-ı ebedî vardır velâkin ihlâs 'azîizdir.” Ve denilir ki “İlm tohum ve 'amel zer' ve ihlâs tohum ve zer'in suyudur.” Ve ba'zıları demiş ki “Allâhu ta'âlâ bir 'abdi bugz ederse ona üç ni'met verir ve ondan üç hasleti men' eder: Ona sulehânın sohbetleri verir ve onlardan

kabûl-i nush u irşâdı men' eder ve a'mâl-i sâlihâyı verir ve onlarda ihlâs etmek hâlini men' eder ve ona hikmeti verir ve onda sıdk etmek şânını men' eder.” Ve Sûsî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “‘Amel-i halâyıktan murâd-ı Bârî, ancak ihlâstır.” Ve Cüneyd-i Bagdâdî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Allâhu ta‘âlânın birtakım ‘ibâdı vardır ki ‘âkıl olmuşlar ve çün ‘âkıl oldular, ‘amel ettiler ve çün ‘amel ettiler, ihlâs ettiler ve onların ihlâsları cemî‘-i ebvâb-ı birr ü ihsâna onları istid‘â etti.” Ve Muhammed b. Sa‘îd el-Mervezî demiş ki “Emr kâffesi iki asla râci‘ olur: Birisi ondan sana bir fî‘ldir ve ikincisi senden ona bir fî‘ldir ki onun fî‘line râzî olasın ve ona ettiğin ‘amelde ihlâs edesin. Vaktâ ki şol iki emr ile sen mes‘ûd olursun, dâreynin necât ve sa‘âdetlerini bulup fâiz olmuş olursun” ya‘nî dünyâ ve âhirette felâhı bulursun demektir.

Beyānu Hakîkatî'l-İhlâs

[بيان حقيقة الإخلاص]

[اعلم أنَّ كلَّ شيءٍ يتصوّر أن يشوبه غيره فإذا صفا عن شوبه وخلص عنه سمّي خالصاً ويسمى الفعل المصفى المخلص إخلاصاً قال الله تعالى ﴿نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ فإنما خلوص اللبن أن لا يكون فيه شوب من الدم والفَرْث ومن كل ما يمكن أن يمتزج به والإخلاص يضاده الإشراك فمن ليس مخلصاً فهو مشرك إلا أن الشرك درجات فالإخلاص في التوحيد يضاده التشريك في الإلهية [137] والشرك منه خفي ومنه جلي وكذا الإخلاص]

Ve hakîkat-i ihlâsın beyânı işbu mebhaştır. Sen şöylece bil ki her bir şeyi ki ona âherinin ihtilâtı mutasavver olur, her ne vakt ki ihtilât ve karışıklıktan sâfî ve hâlis olursa ona “hâlis” denilir ya‘nî hâlis nâmıyla yâd olunur ve sâfî olan fî‘l dahi “ihlâs” denilir ki Hakk subhānehu ve ta‘ālā Kelām-ı kadîminde ¹⁹⁶ ﴿نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ buyurmuştur ya‘nî “Hûn ve sergîn beyninde olan süttten içiririz, öyle süt ki levn-i dem ve râyîha-i fersten ‘ârî hâlis içenlerin boğazından rahat geçer.” Ve sütün halâsı ancak hûn ve sergînden bir karışıklık olmamasıyladır ve dahi onunla imtizâcî mutasavver ve mümkün olan her bir nesneden pāk ve

196 “Onların karınlarındaki fişkî ile kan arasından (süzülen) içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz.” Nahl, 16/66.

temîz ve ‘ārî olmasıyladır, kaldı ihlâsın zıddı işrâktir. O ki muhlis değildir, müşriktir velâkin şirk derecât-ı müte‘addidedir; tevhîd-i Bârî’de olan işrâk ilâhiyyede olan işrâktir. Ve şirk ise, ancak iki kısma münkasımdır ki ba‘zısı hafî ya‘nî gizli ve ba‘zısı celî ya‘nî âşikâr ve açıktır. Ve ihlâs dahi böylece-
dir ki ba‘zısı nihân ve ba‘zısı ‘ayândır.

[والإخلاص وضده يتواردان على القلب فمحله القلب وإنما يكون ذلك في القصد والنيات وقد ذكر حقيقة النية وأنها ترجع إلى إجابة البواعث فمهما كان الباعث واحد على التجرد سمي الفعل الصادر عنه إخلاصاً بالإضافة إلى المنوي فمن تصدق وغرضه محض الرياء فهو مخلص ومن كان غرضه محض التقرب إلى الله تعالى فهو مخلص ولكن العادة جارية بتخصيص اسم الإخلاص بتجريد قصد التقرب إلى الله تعالى عن جميع الشوائب كما أن الإلحاد عبارة عن الميل ولكن خصصته العادة بالميل عن الحق ومن كان باعته مجرد الرياء فهو معرض للهلاك ولسنا نتكلم فيه إذ قد ذكرنا ما يتعلق به في كتاب الرياء من ربيع المهلكات وأقل أموره ما ورد في الخبر من إن المرائي يدعى يوم القيامة بأربع أسام يا مرائي يا مخادع يا مشرك يا كافر]

Ve bu ihlâs ve zıddı ya‘nî işrâk ikisi dahi kalb üzerine mütevârid olurlar, zîrâ mahalleri gönüldür ve ikisi dahi ancak maksûd ve menvî olan umûrda vâkî olurlar. Ve niyyetin hakîkatı ise fî-mâ sebak bizim zikr ettiğimiz vech üzere icâbet-i bevâ‘ise râci‘ olur şöylece ki kaçan kim yalnızlı bir bâ‘is-i mücerredle olur ki dîgeri onunla karışmamış olur, ondan sâdır olan fîl maksûd ve menvîye izâfetle bi-hükmi’l-lüga “ihlâs” denilir. Ve bu beyâna göre o ki bir nesne ile tasadduk eder de onun garazı riya olur, buna dahi “muhlis” denilir ve o ki bir nesne ile tasadduk eder ve onun garazı Zât-ı zü’l-celâle takarrüb etmektir buna dahi “muhlis” denilir velâkin ıstılâh-ı ‘amme ve ‘örf ve ‘âdet-i nâs cârî olmuş ki ihlâs ancak Zât-ı zü’l-celâle takarrüb etmek niyyet-i mücerredesiyle cem‘-i şevâibinden sâfi ve pâk ve temîz olarak vâkî olan ‘amel-i hayr için kullanıp ya‘nî hâss bir sıfattır ki bu sûretle olan isti‘mâli nâm-ı ihlâsı ancak bu gibi bir ‘ibâdet-i sâfiyeye tahsîs etmiş, nitekim meylden ‘ibâret olan ittihâz için hükmi-i ‘örf ve ‘âdet onu hakktan bâtula olan meyle tahsîs etmiştir. Ve o ‘amel ki onun bâ‘isi mahz-ı riya-yı mücerredir, helâke mu‘arrızdır, imdi biz onun beyânında tekellüm etmiyoruz, çünkü ona müte‘allik olan umûru biz rub‘-ı mühlikât mücelle-
dinde riya kitâbında ber-tafsîl zikr ve tavzîh etmişiz ki i‘ade-i bahsi için bir lüzûm ve hâcet yoktur. Ve ma‘lûmdur ki riyânın ekall-i umûru haber-i sahîhte vârid olan şeydir ki yevm-i kıyâmette mürâi dört nâm ile yâd olunup münâdât olunur ki ona “ey mürâi” ve “ey hud‘akâr” ve “ey müşrik” ve “ey kâfir” çağrılıp bu nâmlarla meydân-ı muhâsebeye da‘vet olunur ya‘nî riyâkânın ef‘âllerine göre kimisi riyâkâr ve kimisine haddâ ve mekkâr ve

kimisine müşrik ve kimisine kâfir-i bed-şî'âr denilip de 'arsa-i muâhazeye da'vet olunurlar demektir. Ve esâmî-i erba'a ise eşna'-ı mesâvî vü 'uyûbu müş'ir ve eşedd-i nikâl ve 'azâbı muhbir ve mübeşşir pek çirkîn ve kabîh isimlerdir ki sâhibi 'afv-ı rabbânîye mazhar olsa bile halâyık içinde bu kadarca fazîhat ve rüsvâyılık ona bir cezâ-yı kâfî 'add olunabilir ve bundan tahlîs-i girîbân etmek güç ve 'asîrdir.

[وإنما نتكلم الآن فيمن انبعث لقصد التقرب ولكن امتزج بهذا الباعث باعث آخر إما من الرياء أو من غيره من حظوظ النفس ومثال ذلك أن يصوم ليتنفع بالحمية الحاصلة بالضوم مع قصد التقرب أو يعتقد عبداً ليتخلص من مؤنته وسوء خلقه أو يحجّ ليصحّ مزاجه بحركة السّفَر أو يتخلص من شر يعرض له في بلده أو ليهرب عن عدو له في منزله أو يتبرم بأهله وولده أو بشغل هو فيه فأراد أن يستريح منه أياماً أو ليغزو وليمارس الحرب ويتعلم أسبابه ويقدر به على تهئية العساكر وجرها أو يصلي بالليل وله غرض في دفع النعاس عن نفسه به ليراقب أهله أو رحله أو يتعلم العلم ليسهل عليه طلب ما يكفيه من المال أو ليكون عزيزاً بين العشيرة أو ليكون عقاره أو ماله محروساً بعز العلم عن الأطماع أو اشتغل بالدرس والوعظ ليتخلص عن كرب الصمت ويتفرج بلذة الحديث أو تكفل بخدمة العلماء الصوفية لتكون حرمة وافرّة عندهم وعند الناس أو لينال به رفقاً في الدنيا أو كتب مصحفاً ليجود بالمواظبة على الكتابة خطه أو حج ماشياً ليخفف عن نفسه الكراء أو توضأً ليتنظف أو يتبرد أو اغتسل لتطيب رائحته أو روى الحديث ليعرف بعلو الإسناد أو اعتكف في المسجد ليخف كراء المسكن أو صام ليخفف عن نفسه التردد في طبخ الطعام أو ليتفرغ لأشغاله فلا يشغله الأكل عنها أو تصدق على السائل ليقطع إبرامه في السؤال عن نفسه أو يعود مريضاً ليعاد إذا مرض أو يشيع جنازةً ليشيع جنازته أهله أو يفعل شيئاً من ذلك ليعرف بالخير ويذكر به وينظر إليه بعين الصلاح والوقار]

Velâkin imdi biz burada ancak o şeyde tekellüm ederiz ki bir adam kendisi kasd-ı takarrüble 'ibâdete münba'is olmuş velâkin onun bâ'isine diğer bir bâ'is katılıp onun niyyetinde bir garaz-ı dünyevî dahi karışmış ki yâ riyâ veyâhüd huzûz-ı nefsanîyyeden bir hazz hevesi onun niyyetine zamm ve 'ilâ-ve olmuş, meselâ sıyâm ile hâsıl olan hımye ve perhîzlikle müntefi' olmak üzere tutar, kasd-ı takarrüble ma'an oruç tutar veyâhüd meûnet nafakasından kurtulmak veyâhüd onun yaramaz hüyundan vâreste olmak üzere bir mem-lûku ıtk ve âzâd eder veyâ hareket-i seferle mizâcî sahîh olmak veyâ kendi beledinde ona müte'arrız olacak şerrden kurtulmak veyâ kendi menzilinde olan 'adüvv ve düşmânından kaçmak veyâ ehl ve 'ayâlından yüz çevirip te-berrüm etmek veyâ giriftârı olduğu bir iş ve kârdan bir eyyâm-ı âsûde ve müsterîh ve ârâm-dîde olmak üzere Mekke-i mükerreremeye gidip hacc etmek veyâ umûr-ı ceng ü vegâyı mümârese edip harb ve sitîzi öğrenmek ve esbâb-ı kîtâlî ta'allüm edip tâ ki 'asâkirin tehyie ve ta'biye ve ceryine kudretli olmak

[138] hevesiyle cihād ve gazāya çıkmak veyāhūd ehl ve mālını gözetmek üzere nefisinden nu'āsı def' etmek için gecede namāz kılmak veyāhūd ona kifāyet edecek mālın talebini ona teshīl eylemek veyā 'aşıreti beyninde 'azīz ve muhterem tutulmak veyā atmā'-ı nāstan 'ilmin 'izzıyla onun 'akār ve mālı mahrūs olmak için 'ilmi ta'allüm etmek veyāhūd lezzet-i hadīs ile müteferric olmak veyā samt ve sükūnun kurbünden mütehallıs olmak için ders ve va'z ile iştigāl etmek veyāhūd 'ulemā ve meşāyihın katında veyā 'umūm-ı nās 'indinde onun hürmet ve ri'āyeti müzdād ve mütevāfir olmak üzere hizmet-i 'ulemā vü sūfiyyeye tekeffül etmek veyā onunla dünyāda bir rıfk peydā etmek üzere hizmet-i dānişmendān u pīrāna kıyām eylemek veyāhūd yazısı güzel olmak üzere Mushaf-ı şerīfin kitābeti üzerine muvāzabet ve devām etmek veyāhūd ücret-i mekkāre ve kirāyı kendi nefsi üzerine tahfif etmek için piyāde ve māşī olarak hacc etmek veyāhūd kendi vücūdundan harāret ve sıcaklığın tehvīn ve tahfifi bābında ābdest almak veyā pākīze-rū olmak üzere ābdest almak veyāhūd kendi rāyihasını bir garaz-ı dünyevī için hoş ve mutayyeb etmek için gasl etmek veyāhūd 'ulūvv-ı isnād ile bilinip ma'rūf olmak üzere hadīs-i şerīfi rivāyet eylemek veyā kendi nefsi üzerine hāne ve mesken kirāsını tahfif eylemek üzere mescidde itikāf eylemek veyā tereddūd-i tabh-ı ta'āmı nefisine tahfif etmek veyā yemekle olan iştigāl ile meşgūl bulunduğu şeyden müteferri' olmamak için sıyām etmek veyā kendi nefisinden olan suālde dilencinin vāki' olan ibrāmını kesip kat' etmek için bir tasadduk etmek veyāhūd bīmār olursa onun suāl-i hātırına gelmek için bir hastanın 'iyādet ve pürsiş-i hātırına gitmek veyā kendi ehl ve akrabāsının vāki' olacak cenāzelerini teşyī' etmek için cenāzeyi teşyī' eylemek veyāhūd beyne'n-nās 'ayn-ı salāh ile manzūr olup hayrātıyla meşhūr ve yād ve ma'rūf olmak için bunlardan bir nesneyi işlemek gibi tā'āt ve 'ibādāt ile takarrüb ister.

[فمهما كان باعثه هو التقرب إلى الله تعالى ولكن انضاف إليه خطرة من هذه المخاطر حتى صار العمل أخف عليه بسبب هذه الأمور فقد خرج عمله عن حد الإخلاص وخرج عن أن يكون خالصاً لوجه الله تعالى وتطرق إليه الشكوق قد قال تعالى أنا أغنى الشركاء عن الشرك وبالجمله كل حظ من حظوظ الدنيا تستريح إليه النفس ويميل إليه القلب قل أم كثر إذا تطرق إلى العمل تكدر به صفوه وزال به إخلاصه والإنسان مرتبط في حظوظه منغمس في شهواته قلما ينفك فعل من أفعاله وعبادة من عباداته عن حظوظ وأغراض عاجلة من هذه الأجناس فلذلك قيل من سلم له من عمره لحظة واحدة خالصة لوجه الله نجا وذلك لعزة الإخلاص وعسر تنقية القلب عن هذه الشوائب بل الخالص هو الذي لا باعث عليه إلا طلب القرب من الله تعالى]

Ve kaçan ki onun bā'isi kasd-ı takarrüb-ı ilāhī olup velākin işbu havātır ve hatarāttan bir hātıra ona muzāf olmuş da tā ki işbu umūrun sebebi ile

onun ‘ameli ona sehl ve hafîf olmuştur, onun o ‘ameli bî-iştibâh hadd-i ihlâstan çıkmış ve Hakk subhânehunun vechine hâlis olmaktan hurûc etmiştir ya’nî şirk ona mütetarrık olmuştur. Ve tebareke ve ta‘âlâ hadîs-i kudsîsinde buyurmuş ki “أنا أغنى الشركاء عن الشركة” ya’nî “Şirketten ben şürekânın agnâsıyım.” Ve bi’l-cümle zâbıta odur ki huzûz-ı dünyâdan her bir hazz ki nefs-i insân onunla müsterîh olur da kalb ona meyl eder, az olsun çok olsun o ‘amele tetarruk olunca lâ-mahâle ‘amelin sufûvvü onunla bulanıp mütekeddir olur ve ihlâsı zâil olur. Ve insân ise kendi huzûzunda mürtebit olup şehevât-ı nefsâniyyesinde müngamistir ki onun ef‘alinden bir fi‘l ve ‘ibādâtтан bir ‘ibâdette onun bu gibi agrâz ve huzûz-ı ‘âcileden infikâkı az olur ve onun için denilmiş ki o ki cemî‘-i ‘ömründe Hakk subhânehu ve ta‘âlânın vechine bir lahza-i vâhide ona sâlim ve hâlis olur, necât bulur. Ve bunun sebebini ancak ihlâsın nedret ve ‘izzeti ve bu şevâibden tenkiye-i kalbin ‘usretidir. Mâ-hasal hâlis ancak o ‘ameldir ki kurb-ı Yezdânî’den gayrı onun dîğer bir bâ‘isi yoktur.

[وهذه الحظوظ إن كانت هي الباعثة وحدها فلا يخفى شدة الأمر على صاحبه فيها وإنما نظرنا فيما إذا كان القصد الأصلي هو التقرب وانضافت إليه هذه الأمور ثم هذه الشوائب إما أن تكون في رتبة الموافقة أو في رتبة المشاركة أو في رتبة المعاونة كما سبق في النية وبالجملة فإما أن يكون الباعث النفسي مثل الباعث الديني أو أقوى منه أو أضعف ولكل واحد حكم آخر كما سنذكره وإنما الإخلاص تخليص العمل عن هذه الشوائب كلها قليلها وكثيرها حتى يتجرد فيه قصد التقرب فلا يكون في باعث سواء وهذا لا يتصور إلا من محب لله مستهتر بالله مستغرق الهم بالآخرة بحيث لم يبق لحب الدنيا في قلبه قراړ حتى لا يحب الأكل والشرب أيضاً بل تكون رغبته فيه كرهته في قضاء الحاجة من حيث إنه ضرورة الجبلة فلا يشتهي الطعام لأنه طعام بل لأنه يقويه على عبادة الله تعالى ويتمنى أن لو كفي شر الجوع حتى لا يحتاج إلى الأكل فلا يبقى في قلبه حظ من الفضول الزائدة على الضرورة ويكون قدر الضرورة مطلوباً عنده لأنه ضرورة دينه فلا يكون له هم إلا الله تعالى فمثل هذا الشخص لو أكل أو شرب أو قضى حاجته كان خالص العمل صحيح النية في جميع حركاته وسكناته فلو نام مثلاً حتى يريح نفسه ليتقوى على العبادة بعده كان نومه عبادة وكان له درجة المخلصين فيه]

Ve eğer ‘ibâdetе bâ‘is yalnız işbu huzûz ise onun sâhibi üzerine olan şiddet-i emr hafî ve nihân değildir. Bizim nazarımız ancak o ‘ibâdettedir ki onun bâ‘isi ve kasd-ı aslîsi ancak takarrüb-ı rabbânîdir velâkin ona işbu umûrdan dahi bir emr zamm ve izâfe olunmuştur. [139] Ve bu şevâib dahi üç hâlden tehî ve hâlî değildir ki yâ muvâfakat mertebesinde ki ittifâkî ve tesâdüfî olarak niyyet-i sahîha-i asliyyeye iktirân etmiş veyâ müşâreket mertebesinde ki her biri o ‘amelin vücûduna birer sâik ve bâ‘istir ve

mecmû'ları dâ'îyesiyle 'amel husûle gelmiştir veyâhüd mu'âvenet mertebesinde ki bâ'is-i aslî niyyet-i takarrübdür ve bu şâibe-i muzâfe vü lâhika dahi onunla yardım ve mu'âvenet eder ki onun husûl-i 'amelde nev'an-mâ bir dahli vardır, nitekim beyânı niyyet mebâhisinde sebkât etmiştir. Ve bi'l-cümle zâbitası odur ki o bâ'is-i nefsi kuvvette yâ bâ'is-i dînî gibi mütesâvî ola veyâ bâ'is-i dînden akvâ veyâhüd az'af ola ve ber-vech-i âtî zikr ü beyân edeceğimiz vech üzere her birinin birer hükmü vardır ve ihlâs ancak 'ameli işbu şevâibin cem'îsinden kurtarıp tahlîs etmekledir ya'nî 'ibâdetin kasdıyla vâkî' olan 'amel işbu şevâibin kalîl ve kesîrinden temyîz ve pâk ve sâfî olmaktır tâ ki kasd-ı takarrüb münferid ve mütecerrid olur da onun mâ-sivâsı aslâ ve kat'â diğer bir günâ bâ'is ve devâ'î olmaya. Ve bu gibi tecerrüd ve ihlâs ancak Allâhu ta'âlâya muhibb ve hubbunda müstehtir olan 'aşıktan mutasavver olur ki hemmi âhirete müstagrak olmuş da onun kalbinde hubb-ı dünyâ için bir karâr kalmamıştır tâ ki ekl ve şürbü dahi sevmez olur ve onda ya'nî yemek ve içmekte onun ragbeti kazâ-yı hâcette olan ragbeti gibi olur ki zarûret-i cibilliyeye olduğu haysiyyetiyle ona râgıb olur ya'nî ta'âmı ta'âm olduğu haysiyyetiyle iştihâ etmez, ancak onu 'ibâdet-i ilâhiyyeye mütekavvî olduğu haysiyyetiyle zarûrî olarak tenâvül eder ve temennî eder ki açlığın şerrinden kifâyet olunaydı tâ ki yemeye muhtâc olmayaydı ve zarûret üzerine zâid olan fuzûldan kat'â bir hazz ve bir behre kalbinde kalmaz da ancak mikdâr-ı zarûret onun 'indinde matlûb kalır, çünkü dîninin zarûretidir ve Zât-ı zü'l-celâlden gayrı onun başka günâ bir hemmi kalmaz. Ve bu gibi bir şahs yemiş ve içmiş ve kazâ-yı hâcet etmiş olsa bile onun 'ameli hâlis olur da onun cem'î-i harekât u sekenâtında sahîhu'n-niyye olur, meselâ uykuya varmış olsa bile ba'dehu 'ibâdet üzerine nefsinin takviye etmek için vücûdunu râhat ettirmiş olur ki onun uykusu dahi 'ibâdet olur da onda ona derece-i muhlisîn olur.

[ومن ليس كذلك فباب الإخلاص في الأعمال مسدود عليه إلا على الدور وكما أن من غلب عليه حب الله وحب الآخرة فاكسبت حركاته الاعتيادية صفة همه وصارت إخلاصاً فالذي يغلب على نفسه الدنيا والعلو والرياسة وبالجملة غير الله فقد اكسبت جميع حركاته تلك الصفة فلا تسلم له عباداته من صوم وصلاة وغير ذلك إلا نادراً]

Ve o ki böylece değildir, o kimsenin üzerine a'mâlde bâb-ı ihlâs kapalı ve mesdûddur meğer ki şüzüz ve nedrette ola ya'nî meğer ki şâzz ve nâdir olarak ondan bir ihlâs-ı 'amel hâsıl olur ve nitekim kalbine hubbullâh ve hubb-ı âhîret gâlib olan muhlis kimse onun harekât-ı itiyâdiyyesi kendi hemminin sıfatını iktisâb eder de ihlâs olur ki onun ekl ve şürb ve nevmi

dahi 'ibâdet-i hâlise olur. İşte o kimse ki kendi nefsi üzerine hubb-ı dünyâ ve 'ulûvv ve riyâset ve bi'l-cümle hubb-ı mâ-sivâ gâlib olur, o adamın dahi cemî'-i harekât u sekenâtı o sıfatı iktisâb eder de ona savm ve salât ve a'mâl-i sāiresinden bir 'ibâdet sâlim olamaz meğer ki şâzz ve nâdir olarak ona bir 'amel-i sâlim ü hâlis olur.

[فإذن علاج الإخلاص كسر حظوظ النفس وقطع الطمع عن الدنيا والتجرد للآخرة بحيث يغلب ذلك على القلب فإذا تيسر الإخلاص وكم من أعمال يتعب الإنسان فيها ويظن أنها خالصة لوجه الله ويكون فيها مغرور لأنه لا يرى وجه الآفة فيها كما حكى عن بعضهم أنه قال قضيت صلاة ثلاثين سنة كنت صليتها في المسجد في الصف الأول لأنني تأخرت يوماً لعذر فصليت في الصف الثاني فاعترتني خجلة من الناس حيث رأوني في الصف الثاني فعرفت أن نظر الناس إلي في الصف الأول كان مسرتي وسبب استراحة قلبي من حيث لا أشعر وهذا دقيق غامض قلما تسلم الأعمال من أمثاله وقل من يتنبه له إلا من وفقه الله تعالى والغافلون يرون حسناتهم كلها في الآخرة سيئات وهم المرادون بقوله تعالى ﴿وَبَدَأَ لَهُمْ مِنْ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ وَبَدَأَ لَهُمْ سَيِّئَاتٍ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ وبقوله تعالى ﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالاً الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعاً﴾]

Kaldı ki ihlâsın 'ilâcı huzûz-ı nefsin kesridir ve tama'-ı dünyânın kat'-ıdır ve âhirete tecerrüd etmektir o haysiyyetiyle ki bu hâl kendi kalbi üzerine gâlib ola tâ ki o vakte ihlâs ona müteyessir ola. A'mâlden kaç 'amel vardır ya'nî nice a'mâl vardır ki insân onunla yorgunluk acısını çeker de zann eder ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ hazretlerinin vech-i kerîmine hâli-sadır, hâlbuki kendisi onda magrûrdur, çünkü onda olan âfetin vechini görmez, nitekim ba'zu's-selef üzerine mahkî olup demiş ki “Mescidde saff-ı evvelde benim kıldığım otuz senelik namâzımı kazâ ettim, çünkü bir 'özl için bir gün geç kalıp te'ehhür ettim ve namâzımı saff-ı sâni'de kıldım ve cemâ'at beni ikinci safta görmeleriyle bir haclet ve şermsârî bana mu'terî ve târî oldu, bildim ki benim meserretim ancak saff-ı evvelde bana vâkî olan nâsın nazarıdır ve istirâhata kalbimin sebebi dahi odur” ki o meserret ve istirâhatın sebebine ben vâkîf ve müdrîk değil idim ki bu yüzden benim 'amelimde bir şâibe düşmüş olduğundan o namâzları kazâ ettim demektir. Ve bu gibi şevâib çok dakîk ve gâmız olup dünyâda onlardan ve emsâli olan şevâibden a'mâl-i insân az sâlim olur ve buna müntebih ve âgâh olan kesân dahi azdır meğer ki tevfikli kimseler ki bu gibi gâmız ve dakîk olan 'avârıza vâkîf ve âgâh olalar. Ve bunlardan bîr-haber ve gâfil olan kesân âhirette kâffe-i hasenâtları seyyiât görürler, zîrâ tebâreke ve ta'âlânın ﴿وَبَدَأَ﴾

لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ¹⁹⁷ kavlı celîliyle murād buyurulanlar [140] onlardır ya'nî dünyâda zann ve hesâblarında olmayan 'azâb onlara zâhir olur ve dahi dünyâda kesb ettikleri a'mâl-i seyyieleri onlara zâhir oldu. Ve kezâlik اَعْمَالًا نَسِيتُمْ بِالْأَخْسَرِينَ قَالَ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا¹⁹⁸ nass-ı celîli dahi o ma'nâyı tavzîh buyurur ki hülâsa-i mahsûl-i tefsîri: "Yâ Muhammed, de ki 'amellerinde ziyân edenleri size haber vereyim mi? Onlar şol kimselerdir ki onların hayât-ı dünyâda iyi gösterdikleri 'amel ve sa'yları zâyi' ve bâtlı oldu, hâlbuki onlar işlerini hakk üzere ahsen etmişler zann ederler."

[وأشد الخلق تعرضاً لهذه الفتنة العلماء فإن الباعث للأكثرين على نشر العلم لذة الاستيلاء والفرح بالاستتباع والاستبشار بالحمد والثناء والشيطان يلبس عليهم ذلك ويقول غرضكم نشر دين الله والنضال عن الشرع الذي شرعه رسول الله صلى الله عليه وسلم وترى الواعظ يمين على الله تعالى بنصيحة الخلق ووعظه للسلطين ويفرح بقبول الناس قوله وإقبالهم عليه وهو يدعي أنه يفرح بما يسر له من نصرة الدين ولو ظهر من أقرانه من هو أحسن منه وعظاً وانصرف الناس عنه وأقبلوا عليه ساء ذلك وغمه ولو كان باعته الدين لشكر الله تعالى إذ كفاه الله تعالى هذا المهم بغيره ثم الشيطان مع ذلك لا يخليه ويقول إنما غمك لانتقطاع الثواب عنك لا لانصراف وجوه الناس عنك إلى غيرك إذ لو اتعظوا بقولك لكنت أنت المثاب واغتمامك لغوات الثواب محمود]

Ve bu fitneye ta'arruzları en ziyâde eşedd olan tâife gürûh-ı 'ulemadır, zîrâ en çoklarının neşr-i 'ilm üzerine bâ'isleri ancak lezzet-i istîlâ ve şâ-dumânî-i istitbâ'-ı istibşârî-i hamd ü senâdır. Ve şeytân-ı la'în ise onların üzerlerine bu fitneyi tedlîs ve telbîs edip onlara der ki "Sizin garazınız ancak dîn-i ilâhînin neşri ve şer'-i şerîf üzerine sihâm-ı tâ'inânın def' ve ni-dâlıdır tâ ki şer'-i şerîf-i Muhammedîye bir reh-zen musallat olmaya." Görürsün ki zümre-i vâ'izin nasîhat-ı halk ve va'z-ı selâtin ile Allâhu ta'âlâya imtinân edip onlara nâsın kabûl-i kavlı ile izhâr ettikleri ikbâllerinden kesb-i meserret ederler o hâl ile ki kendileri da'vâ ederler ki nusret-i dînden onlara zâhir olan nesne ile mesrûr olurlar, hâlbuki vâ'izin akrânından va'zı ondan ahsen bir zât dahi zuhûr etmiş olsa ve halk ondan savuşup o zât üzerine ikbâl ve teveccüh eylemiş olsa o hâl onu isâet eder de gamgîn eyler, ma'a-hâzâ kendisinin bâ'isi emr-i dînî olmuş olsaydı bu ni'met üye-

197 "Artık, hiç hesap etmedikleri şeyler Allah tarafından karşılırlarına çıkmıştır. (Dünyada) kazandıkları şeylerin kötülükleri karşılırlarına çıkmış, alay etmekte oldukları şey onları kuşatmıştır." Zümer, 39/47-48.

198 "(Ey Muhammed!) De ki: "Amelce en çok ziyana uğrayan; iyi iş yaptıklarını sandıkları halde dünya hayatındaki çabaları kaybolup giden kimseleri size haber verelim mi?" Kehf, 18/103-104.

rine Allâhu ta‘âlâya onun şükr etmesi lâzım gelirdi ki bu mühimmden onu dîgeriyle kifâyet etmiştir. Sonra şeytân-ı la‘în ondan vazgeçmez de ya‘nî vesvese ve igvâdan onu boş ve hâlî bırakmaz tâ ki ona tarîk-i hakktan gelip der ki “Senin bu gamm ve kederin ancak senden sevâbın inkıtâ‘ı içindir ki dîgerine vücûh-ı nâsın insirâf ve senden inkıtâ‘ları için değildir, çünkü senin nushunla onlar mütte‘iz olmuş olsalar elbette müsâb ve me‘cûr sen olmuş olurdun ve fevât-ı sevâb için vâki‘ olan igtimâm ve kederin mahmûd ve memdûhtur.”

[ولا يدري المسكين أن انقياده للحق وتسليمه الأمر أفضل وأجزل ثواباً وأعوذ عليه في الآخرة من انفراده وليت شعري لو اغتم عمر رضي الله عنه بتصدي أبي بكر رضي الله تعالى عنه للإمامة أكان غمه محموداً أو مذموماً ولا يستريب ذو دين أن لو كان ذلك لكان مذموماً لأن انقياده للحق وتسليمه الأمر إلى من هو أصلح منه أعود عليه في الدين من تكفله بمصالح الخلق مع ما فيه من الثواب الجزيل بل فرح عمر رضي الله تعالى عنه باستقلال من هو أولى منه بالأمر فما بال العلماء لا يفرحون بمثل ذلك وقد ينخدع بعض أهل العلم بغرور الشيطان فيحدث نفسه بأنه لو ظهر من هو أولى منه بالأمر لفرح به وإخباره بذلك عن نفسه قبل التجربة والامتحان محض الجهل والغرور فإن النفس سهلة القياد في الوعد بأمثال ذلك قبل نزول الأمر ثم إذا دهاه الأمر تغير ورجع ولم يف بالوعد وذلك لا يعرفه إلا من عرف مكاييد الشيطان والنفس وطال اشتغاله بامتحانها فمعرفة حقيقة الإخلاص والعمل به بحر عميق يغرق فيه الجميع إلا الشاذ النادر والفرد الفذ وهو المستثنى في قوله تعالى ﴿إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ﴾ فليكن العبد شديد التفقد والمراقبة لهذه الدقائق وإلا التحق بأتباع الشياطين وهو لا يشعر]

Hâlbuki o biçâre ve miskîn bilmez ki onun hakka inkıyâdı ve ondan keder etmeyip de emri Allâhu ta‘âlâya tefvîz ve teslîmi ona efdal ve sevâbı dahi âhirette onun infirâdından daha ziyâde ‘âyidli ve eczeldir. Kâşki ben bilseydim ki Hazret-i Fârûk-ı ekber b. el-Hattâb ‘aleyhi’r-rıdvân, yâr-ı gâr u siddîk-i ekber Ebû Bekr ‘aleyhi’r-rıdvânın imâmete tasaddîsinden mugtemm olmuş olsa, âyâ onun igtimâmı mahmûd mu olur, yoksa mezmûm! Ve hîçbir diyânentli dânişmend şekk ve şübhe etmez ki onun gammı nâ-makbûl olurdu, çünkü hakka inkıyâdı ve ondan ehakk olan kimseye emrin teslîmi behehâl onun dînde mesâlih-i halka tekellüfünden ziyâde ona fâideli ve ‘âyidelidir velev ki mesâlih-i halk tekellüfünün sevâbı pek çok zâid ve cezîldir. Ve sâbit ve mütehakkıktır ki ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvân ondan o husûsta emre evlâ bulunan zâtın istiklâliyle sevinip şādân olmuştur ve hâl böyle olunca ‘ulemânın neleri vardır ki bunun gibi bir emre sevinmezler de gussa çekerler ve ba‘zen gurûr-ı şeytân ile ehl-i ‘ilm magrûr olup nefsi ona tahdîs eder ki bu emre ondan ehakk ve evlâ bir kimse zuhûr etmiş

olsa kendisi ferah edip mesrûr olurdu ve kable't-tecribe ve'l-imtihân buna inanıp nefsi üzerine bununla ihbâr edişi mahz-ı gurûr ve bilmemezliktir, zîrâ emrin nüzûlünden akdem bu gibi ahvâlin va'dine nefis-i beşeriyye sehletü'l-kıyâd olup velâkin sonra o emr ona nâzil ve dâhî olursa derhâl tagayyür ve rücû edip va'dine vefâ etmez. Ve bunu bir kimse bilmez meğer ki şeytânın mekâyidini ve nefsin mekrini bilip kendi nefsinin imtihânıyla işti-gâli uzamış bir dâna ola. Ve'l-hâsıl hakîkaten ihlâsın ma'rifetiyle onun mûcebince 'amel etmek derin bir deryâdır ki içinde cemî-i dânişverân garîk olurlar meğer ki şâzz ve nâdir olarak bir 'ârif veyâ bir ferd-i fezz-i mâhir ü yektâ ola. Ve o yektâ ancak o zâttır ki tebâreke ve ta'âlânın kavli-i 'âlîsinde müstesnâ olup buyurulmuş ki ¹⁹⁹ ﴿إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ﴾ ya'nî “Meğer ki onlardan senin muhlis kulların olalar.” [141] Kaldı ki 'âbid bu gibi dekâyıka şedîdü't-tefakkud ve kesîrû'l-murâkabe olsun, yoksa kendi bildiği hâlde etbâ'-ı şeyâtîne mültehık olur da onun 'ameli hebâ ve hîç olur.

Beyānu Ekāvîli'ş-Şüyûhi Fi'l-İhlâs

[بيان أقاويل الشيوخ في الإخلاص]

[قال السوسي الإخلاص فقد رؤية الإخلاص فإن من شاهد في إخلاصه الإخلاص فقد احتاج إخلاصه إلى إخلاص وما ذكره إشارة إلى تصفية العمل عن العجب بالفعل فإن الالتفات إلى الإخلاص والنظر إليه عجب وهو من جملة الآفات والخالص ما صفا عن جميع الآفات فهذا تعرض لآفة واحدة]

Ve ihlâsın hakkında şüyûh ekāvîli beyânı dahi bu mebhaştır. Şöyle ki Sûsî 'aleyhi'r-rahme demiş ki “İhlâs ancak rü'yet-i ihlâsın fakdır” ki 'amelinde ihlâs edegeldiğini görmemektir, zîrâ o ki kendi ihlâsında olan ihlâsını görür onun ihlâsı dahi bir ihlâsa muhtâc olur. Ve mûmâ ileyhin zikr ettiği şey onun 'ameli fi'li beğenmeklikten dahi tasfiye etmeye işâret-tir, zîrâ ki ihlâsa iltifât ve nazar etmek 'acebdir ve o dahi cümle-i âfâtandır ve hâlis olan 'amel ise ancak cemî-i âfâtan sâlim ve sâfî ve pâk ve temyîz olan 'ameldir ve bu söz ancak yalnız bir âfete ta'arruzdur.

[وقال سهل رحمه الله تعالى الإخلاص أن يكون سكون العبد وحر كاته لله تعالى خاصة وهذه

199 “İçlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hariç.” Hier, 15/40.

كلمة جامعة محيطه بالغرض وفي معناه قول إبراهيم بن أدهم الإخلاص صدق النية مع الله تعالى وقيل لسهل أي شيء أشد على النفس فقال الإخلاص إذ ليس لها فيه نصيب وقال رويم الإخلاص في العمل هو أن لا يريد صاحبه عليه عوضاً في الدارين وهذا إشارة إلى أن حظوظ النفس آفة أجلاً وعاجلاً والعابد لأجل التنعم بالشهوات في الجنة معلول بل الحقيقة أن لا يراد بالعمل إلا وجه الله تعالى وهو إشارة إلى إخلاص الصديقين وهو الإخلاص المطلق فأما من يعمل لرجاء الجنة وخوف النار فهو مخلص بالإضافة إلى الحظوظ العاجلة وإلا فهو في طلب حظ البطن والفرج وإنما المطلوب الحق لذوي الأبواب وجه الله تعالى فقط]

Ve Sehl ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “İhlās odur ki ‘ābidin cemī-i sūkūn u harekâtı Hakk celle ve ‘alāya hālise olmaktır.” Ve bu kelime garazı muhīt ve cāmī‘ bir kelimedir ve İbrāhīm b. Edhem ‘aleyhi’r-rahmenin ihlāsta söyledği sözün ma‘nāsındadır, çünkü demiş ki “İhlās ancak Zāt-ı zü’l-celāle niyyetin sıdkıdır.” Ve dahi Sehl’e denilmiş ki “Nefs üzerine eşedd olan şey hangi şeydir?” O dahi: “İhlās” demiş, çünkü onda nefsin bir nasīb ve behresi yoktur. Ve Ruveyr demiş ki “Amel ve ihlās etmek odur ki onun sāhibi onun üzerine dāreynde bir ıvazı istememektir.” Ve bu kelām bir işārettir ki nefsin huzūzu āfetir, ister huzūz-ı ‘ācile olsun ve isterse huzūz-ı ācile olsun, zīrā cennette şehvāt ile nefsinin tena‘umu için ‘ābid ma‘lūl-dür, belki ihlāsın hakīkatı odur ki ‘amel ile vech-i ilāhīden gayrı dīger bir şey istenilmemektir ve bu söz ihlās-ı siddikīn u mukarrebīne işārettir, zīrā ihlās-ı mutlak odur. Ve o ki cennetin recāsı veyāhūd āteşin korkusu için ‘amel eder, eğerçi huzūz-ı ‘ācileye izāfetle o dahi muhlistir, velākin o dahi batn ve fercin behresi talebindedir. Ve ashāb-ı elbāba matlūb-ı hakk ancak yalnız vechullāhtır.

[وهو القائل لا يتحرك الإنسان إلا لحظ والبراءة من الحظوظ صفة الإلهية ومن ادعى ذلك فهو كافر وقد قضى القاضي أبو بكر الباقلاني بتكفير من يدعي البراءة من الحظوظ وقال هذا من صفات الإلهية وما ذكره حق ولكن القوم إنما أرادوا به البراءة عما يسميه الناس حظوظاً وهو الشهوات الموصوفة في الجنة فقط فأما التلذذ بمجرد المعرفة والمناجاة والنظر إلى وجه الله تعالى فهذا حظ هؤلاء وهذا لا يعده الناس حظاً بل يتعجبون منه وهؤلاء لو عوضوا عما هم فيه من لذة الطاعة والمناجاة وملازمة السجود للحضرة الإلهية سرّاً وجهراً جميع نعيم الجنة لاستحقروه ولم يلتفتوا إليه فحركتهم لحظ وطاعتهم لحظ ولكن حظهم معبودهم فقط دون غيره]

Ve insān ancak bir hazz için taharrük eder ve kāffe-i huzūzdan berī ve ‘ārī olmak sıfat-ı ilāhiyyeden bir sıfattır; kim ki onu iddi‘ā ederse kā-firdir, hattā Ebū Bekr el-Bākīllānī huzūzdan berāeti da‘vā edenin küfrüne kazā edip demiş ki “Bu sıfat sıfat-ı ilāhiyyedendir, söyleyen adam dahi odur.” Ve onun zikr ettiği şey hakktır velākin kavm-i sūfiyye işbu berāet-

ten murâdları ancak beyne'n-nâs hazz denilip ve bu ism ile ma'rûf olan huzûzdur ki cennette mevsûf olan şehvât-ı nefsiyyedir, yoksa ma'rifet-i mücerrede ve münâcât ile Zât-ı zü'l-celâlin nazar-ı vechi dahi başkaca bir hazzdır velâkin yalnız kavm-i siddîkînin hazzıdır ki 'umûm-ı nâs onu hazz saymazlar da belki ondan ta'acçüb ederler ve bunlara ya'nî zümre-i siddîkî-ne lezzet-i tâ'at ve münâcât ile ma'an sırren ve cehren mülâzeme-i şühûd-ı hazret-i ilâhiyyenin lezzetine bedel ve ıvaz olarak cemî'-i na'im-i cenneti verilmiş olsa onu hor görür de ona iltifât etmezler, işte onların dahi hareketleri bir hazz ve tâatları bir hazz içindir velâkin onların hazları yalnız ma'bûdlarıdır ki dîgeri değildir.

[وقال أبو عثمان الإخلاص نسيان روية الخلق بدوام النظر إلى الخالق فقط وهذا إشارة إلى آفة الرياء فقط ولذلك قال بعضهم الإخلاص في العمل أن لا يطلع عليه شيطان فيفسده ولا ملك فيكتبه فإنه إشارة إلى مجرد الإخفاء وقد قيل الإخلاص ما استتر عن الخلق وصفا عن العلائق وهذا أجمع للمقاصد وقال المحاسبي الإخلاص هو إخراج الخلق [142] عن معاملة الرب وهذا إشارة إلى مجرد نفي الرياء وكذلك قول الخواص من شرب من كأس الرياسة فقد خرج عن إخلاص العبودية وقال الحواريون لعيسى عليه السلام ما الخالص من الأعمال فقال الذي يعمل لله تعالى لا يحب أن يحمده عليه أحد وهذا أيضاً تعرض لترك الرياء وإنما خصه بالذكر لأنه أقوى الأسباب المشوشة للإخلاص]

Ve dahi Ebū Osmān 'aleyhi'r-rahme demiş ki "İhlās yalnız Hâlık'a devâm-ı nazarla rü'y-ı halkın nisyânıdır." Ve bu kelâm yalnız âfet-i riyâya işârettir ve onun için bazıları demiş ki "Amelde ihlās odur ki ona ne şeytân muttali' olur da onu fesâd eder ve ne de melek vâkıf olur da onu yazar." Ve bu dahi ketm-i mücerred ve ihfâya işârettir. Ve dahi denilmiş ki "İhlās odur ki halâyıktan müstetir ve 'alâyıktan sâfî ola." Ve bu söz makâsıda daha ziyâde muhîr ve agrâzı câmi'dir. Ve Muhâsibî 'aleyhi'r-rahme demiş ki "İhlās odur ki Rabb'in mu'âmelesinden halkın ihrâcıdır." Ve bu dahi mücerred nefy-i riyâya işârettir. Ve Havvâs 'aleyhi'r-rahmenin kelâmı dahi böylece ki demiş ki "Kim ki ke's-i riyâsetten içtiyse o kimse ihlās-ı 'ubûdiyyetten hâric olmuştur." Ve tâife-i havâriyyîn, 'İsâ 'aleyhi's-selâm-dan sorup dediler ki "A'mâlden hâlis nedir?" Ve o dahi: "O ki Allâhu ta'âlâya 'amel eder de onun üzerine mahmûd ve memdûh olmak istemez" demiş. Ve bu dahi terk-i riyâya işârettir ve cümle-i âfâtın onun zikr ile tahsîs edişi ancak o cihettendir ki ihlâsa teşvîş verir esbâbın akvâsıdır.

[وقال الجنيد الإخلاص تصفية العمل من الكدورات وقال الفضيل ترك العمل من أجل الناس رياء والعمل من أجل الناس شرك والإخلاص أن يعافيك الله منهما وقيل الإخلاص دوام]

المراقبة ونسيان الحظوظ كلها وهذا هو البيان الكامل والأفويل في هذا كثيرة ولا فائدة في تكثير النقل بعد انكشاف الحقيقة وإنما البيان الشافي بيان سيد الأولين والآخرين صلى الله عليه وسلم إذ سئل عن الإخلاص فقال أن تقول ربي الله ثم تستقيم كما أمرت أي لا تعبد هواك ونفسك ولا تعبد إلا ربك وتستقيم في عبادته كما أمرت وهذا إشارة إلى قطع ما سوى الله عن مجرى النظر وهو الإخلاص حقاً

Ve Cüneyd-i Bagdādî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “İhlās küdürâtta ‘amel-i tasfiye etmektir.” Ve Fudayl ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Nās için riyāen ‘amel-i terk etmek ve nās için riyāen ‘amel etmek şıktır. Ve ihlās odur ki Allāhu ta‘ālā seni ikisinden mu‘āfāt ede.” Ve dahi denilmiş ki “İhlās murākabenin devāmı ve kāffe-i huzūz-ı nefsanıyyenin nisyānıdır.” Ve beyān-ı kāmīl budur ve ihlāsta olan akāvīl çoktur ve hakīkatı inkişāfından sonra naklin teksīrinde bir fāide yoktur ve beyān-ı şāfī ancak evvelin ve āhirin seyyid ve serveri ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin beyānıdır, vaktā ki ihlās üzerine ondan suāl vākī‘ oldu buyurdu ki “ثم تستقيم” “أن تقول ربي الله ثم تستقيم” “Benim Rabbim Allāhu ta‘ālādır deyip de sonra me’mūr olduğun gibi müstakīm olasın ki hevā ve nefsin e‘ibādet etmeyesin, ancak yalnız rabbine e‘ibādet edip ve me’mūr olduğun vech üzere e‘ibādetinde istikāmet edesin.” Ve bunun fehvāsı cemī‘-i mā-sivāyı mecrā-yı nazardan kat’ etmeye işārettir ve hakk ile olan ihlās dahi odur.

Beyānu Derecātī’ş-Şevāibi ve’l- Āfātī’l-Mükeddireti Li’l-İhlāsi

[بيان درجات الشوائب والآفات المكدره للإخلاص]

[اعلم أن الآفات المشوشة للإخلاص بعضها جلي وبعضها خفي وبعضها ضعيف مع الجلاء وبعضها قوي مع الخفاء ولا يفهم اختلاف درجاتها في الخفاء والجلاء إلا بمثال وأظهر مشوشات الإخلاص الرياء]

Ve ihlāsa mükeddir olan āfāt ve şevāibin derecātı beyānı dahi işbu fasıldır. Sen şöylece bil ve āgāh ol ki ihlāsı teşvīş eden āfātın ba‘zısı celī ve āşikārdır ve ba‘zısı hafī ve nihāndır ve ba‘zısı celāsıyla berāber zebūn ve za‘iftir ve ba‘zısı hafāsıyla ma‘an kavīdir. Ve hafā ve celāda derecātın ihtilāfı ancak bir misāl ile bilinip mefhūm olur ve müşevvişāt-ı ihlāsın en ziyāde zāhiri ancak riyādır.

[فلنذكر منه مثلاً فنقول الشيطان يدخل الآفة على المصلي مهما كان مخلصاً في صلاته ثم نظر إليه جماعة أو دخل عليه داخل فيقول له حسن صلاتك حتى ينظر إليك هذا الحاضر بعين الوقار والصلاح ولا يزدريك ولا يغتابك فتخشع جوارحه وتسكن أطرافه وتحسن صلاته وهذا هو الرياء الظاهر ولا يخفى ذلك على المبتدئين]

Bir dahi ondan bir misâli zikr edip diyelim ki şeytân-ı la'în musallî üzerine muhlis oldukça kendi namâzında âfeti idhâl eder ki namâza durduktan sonra bir cemâ'at ona nazar ederse veyâhüd bir kimse gelip onun üzerine dâhil olursa ona der ki “Sen kendi namâzını tahsîn edip güzel kıl tâ ki ‘ayn-ı vakâr u salâh ile işbu hâzır olan kimse sana nazar etsin ve seni izdirâ ve tahkîr etmesin ve seni gıybet ve zemm ve ta'ÿîb eylemesin.” Ve o dahi bu efkâr ile onun cevârihi huşû' eder de etrâfı sâkin olur ve namâzı güzel olur ve riyâ-yı zâhir budur ki mübtedî olan mürîd üzerine hafî ve gizli olmaz.

[الدرجة الثانية يكون المريد قد فهم هذه الآفة وأخذ منها حذره فصار لا يطيع الشيطان فيها ولا يلتفت إليه ويستمر في صلاته كما كان فيأتيه في معرض الخير ويقول أنت متبوع ومقتدى بك ومنظور إليك وما تفعله يؤثر عنك ويتأسى بك غيرك فيكون لك ثواب أعمالهم إن أحسنت وعليك الوزر إن أسأت فأحسن عملك بين يديه فعساه يقتدي بك في الخشوع وتحسين العبادة وهذا أغمض من الأول وقد ينخدع به من لا ينخدع بالأول وهو أيضاً عين الرياء ومبطل للإخلاص فإنه إن كان يرى الخشوع وحسن العبادة خيراً لا يرضى لغيره تركه فلم لم يرتض لنفسه ذلك في الخلوة ولا يمكن أن تكون نفس غيره أعز عليه من نفسه فهذا محض التلبيس بل المقتدي به هو الذي استقام في نفسه واستتار قلبه فانشر نوره إلى غيره فيكون له ثواب عليه فأما هذا فمحض النفاق والتلبيس فمن اقتدى به أثيب عليه وأما هو فيطالب بتلبيسه ويعاقب على إظهاره من نفسه ما ليس متصفاً به]

Ve ikinci derece mürîd bu âfeti fehmi edip ondan hazerini almış olur da onda şeytânı itâ'at etmez olur ve ona iltifât eylemez, ancak ke-mâ kân kendi namâzında devâm ve istimrâr ederek şeytân dönüp [143] ma'raz-ı hayrda ona der ki “Sen metbû' ve muktedâ bih bir adamsın, sana halk bakarlar ve senin işlediğin şey 'âleme sünnet-i me'sûr kalır da senin dîğerin sana uyup iktidâ eder ve 'amelde ihsân etmiş olsan sana dahi onların sevâb-ı a'mâlleri gibi bir sevâb yazılır ve a'mâlinde bir isâet etmiş olsan onların vizir ve günâhları senin üzerinde kalır ve binâber'tin sen onun önünde kendi 'amelini tahsîn edip güzelce işle de ola ki huşû' ve tahsîn-i 'ibâdetde o dahi sana uyup iktidâ eder.” Ve bu igvâ ve igfâl evvelkiden daha ziyâde dakîk ve gâmızdır ki evvelkisiyle aldanmayan adam bununla aldanır da mahdû' olur ve bu dahi riyânın 'aynıdır ve ihlâsa mübtıldır, zîrâ eğer huşû' ve

hüsni-î 'ibâdeti hayr görür de dîgerine onun terki hoş görünmez, tenhâda iken kendi nefsine onun terki niçin hoş görür o hâl ile ki dîgerinin nefsi ona kendi nefsinden daha ziyâde 'azîm olması mümkün değildir. İşte bu mahz-ı telbîstir ki o hâlde muktedâ bih değildir, muktedâ bih ancak o zâttır ki kendi nefsinde istikâmet etmiştir ve onun kalbi ışıklanıp münevver olmuştur ve dîgerine nûru hod be-hod bî-tasannu' münteşir olmuştur ve o vakte ona onun üzerine onun ecr ve sevâbı olur, yoksa bu tasannu'la olan tekellüf-i huşû' mahz nifâk ve sırf telbîstir. Ve o ki ona uyup 'ibâdetini tahsîn eder, kendisi onunla me'cûr ve müsâb olur da muktedâsı kendi telbîsî ile mütâleb olur da nefsinde olmayan ve hakîkaten onunla muttasıf bulunmayan sıfatı halka nefsinden izhârı üzerine mu'âkab olur.

[الدرجة الثالثة وهي أدق مما قبلها أن يجرب العبد نفسه في ذلك ويتنبه لكيد الشيطان ويعلم أن مخالفته بين الخلوة والمشااهدة للغير محض الرياء ويعلم أن الإخلاص في أن تكون صلاته في الخلوة مثل صلاته في المأى ويستحي من نفسه ومن ربه أن يتخشع لمشاهدة خلقه تخشعاً زائداً على عادته فيقبل على نفسه في الخلوة ويحسن صلاته على الوجه الذي يرتضيه في المأى ويصلي في المأى أيضاً كذلك فهذا أيضاً من الرياء الغامض لأنه حسن صلاته في الخلوة لتحسن في المأى فلا يكون قد فرق بينهما فالتفات في الخلوة والمأى إلى الخلق بل الإخلاص أن تكون مشاهدة البهائم لصلاته ومشاهدة الخلق على وتيرة واحدة فكأن نفس هذا ليست تسمح بإساءة الصلاة بين أظهر الناس ثم يستحي من نفسه أن يكون في صورة المرائين ويظن أن ذلك يزول بأن تستوي صلاته في الخلا والملا وهيئات بل زوال ذلك بأن لا يلتفت إلى الخلق كما لا يلتفت إلى الجمادات في الخلا والمأى جميعاً وهذا من شخص مشغول بهم بالخلق في المأى والخلا جميعاً وهذا من المكاييد الخفية للشيطان]

Ve üçüncü derece onun mā-kablinde olan dereceden daha ziyâde ince ve dakıktır ki 'âbid kendi nefsinin onda tecrîbe edip de keyd-i şeytânâ tenebbüh eder tâ ki bilir ki tenhâlık ve halvette olan namâz ile huzûr ve müşâhede-i halkta olan namâzda onun vâki' olan muhâlefeti mahz-ı riyyâdır. Ve mertebe-i ihlâs ancak halvetteki namâzı halkta ve mele'-i nâs içinde olan namâzına mümâsile ve mukâbile olmaktadır ve kendi nefsinden ve Rabbisinden hayâ edip utanır ki müşâhede-i halkı için onun kendi 'âdeti üzerine zâid olarak mütehaşşî' olsun, döner de halvetteki namâzını tahsîn edip mele' içinde murtazâ olduğu vech üzere güzelce edâ eder ve mele'-i nâs içinde dahi kezâlık bî-fark ve tefâvüt kılar ve iki hâleti mütesâvî olur. Ve bu da riyyâ-yı gâmızdandır, çünkü mele' içinde namâzı güzel kılmak için halvet ve tenhâlıkta vâki' olan namâzını tahsîn etmiş tâ ki beynlerinde tefrîk etmemiş olsun, hâlbuki halâ ve mele'de iltifâtı halkadır bununla

muhlis değildir muhlis ancak o kimsedir ki namâzına behâyimin müşâhedesi halkın müşâhedesi gibi ola ki ikisi bir sıyâk ve vetîre-i vâhîde üzere ola sanki bunun nefsi beyne'n-nâs isâet-i salâta müsâmaha etmez de kendi nefsinden utanıp hayâ eder ki riyâkârânın sûretlerinde ola ve zann eder ki halvet ve tenhâlıkta namâzını tahsîn ederse ki halâ ve mele'de mütesâvî olursa o sıfat-ı riyâkârî zâil olur, hâlbuki işbu efkâr ve tesâvî ile zevâlî ba'îd ve be-gâyet ba'îddir, onun zevâlî ancak halka iltifât etmemekledir, nitekim ki halâ ve mele'de cemâdâta iltifât etmez ve bu hâl ise ancak halâ ve mele'de ya'nî cemî'-i ahvâlinde halk ile hemmi meşgûl olan kimsedendir ve şeytânın mekâyid-i hafiyyesindendir.

[الدرجة الرابعة وهي أدق وأخفى أن ينظر إليه الناس وهو في صلاته فيعجز الشيطان عن أن يقول له اخشع لأجلهم فإنه قد عرف أنه قد تفتن لذلك فيقول له الشيطان تفكر في عظمة الله تعالى وجلاله ومن أنت واقف بين يديه واستحي من أن ينظر الله إلى قلبك وهو غافل عنه فيحضر بذلك قلبه وتخشع جوارحه ويظن أن ذلك عين الإخلاص وهو عين المكر والخداع فإن خشوعه لو كان لنظره إلى جلاله لكانت هذه الخطرة تلازمه في الخلوة ولكان لا يختص حضورها بحالة حضور غيره]

Ve dördüncü derece cümlesinden edakk ve ahfâdır ki namâz kılarken ve ona halk nazar ederken kendi namâzında şeytân gelir de onu aldatmak ister ve halk için huşû eyle demekten 'âciz kalır, zîrâ bilmiş ki ona tefattun edecektir, tutar âher tarîk ile ihtiyâl edip ona der ki “Sen bir kerre Allâhu ta'âlânın 'azamet ve celâline ve onun huzûr ve önünde durduğun zâtın kibriyâsına tefekkür edip utan ki Allâhu ta'âlâ senin kalbine nazar eder de onu gâfil görür.” Ve o dahi bu hâtıra ile kalbini hâzır eder de onun kâffe-i cevârihi huşû eyler ve onu 'ayn-ı ihlâsî zann eder, hâlbuki 'ayn-ı mekr ü hudâ'dır, zîrâ ki onun huşû'u onun nazar-ı celâli için olmuş olsaydı işbu hatıra tenhâlıkta dahi halveti halinde ona mülâzemet ederdi ve kalbine hutûru ve huzûru dîğerrinin huzûru hâletine muhtass olmazdı.

[وعلاوة الأمن من هذه الآفة أن يكون هذا الخاطر مما يألفه في الخلوة كما يألفه في الملاء ولا يكون حضور الغير هو السبب في حضور الخاطر كما لا يكون حضور البهيمة سبباً فما دام يفرق في أحواله بين مشاهدة إنسان ومشاهدة بهيمة فهو بعد [144] خارج عن صفو الإخلاص مدنس الباطن بالشرك الخفي من الرياء وهذا الشرك أخفى في قلب ابن آدم من ديب النملة السوداء في الليلة الظلماء على الصخرة الصماء كما ورد في الخبر ولا يسلم من الشيطان إلا من دق نظره وسعد بعصمة الله تعالى وتوفيقه وهدايته وإلا فالشيطان ملازم للمتشعربين لعبادة الله تعالى لا يغفل عنهم لحظة حتى يحملهم على الرياء في كل حركة من الحركات حتى في كحل

العين وقص الشارب وطيب يوم الجمعة ولبس الثياب]

Ve bu âfetten emânın nişân ve ‘alâmeti odur ki işbu hâtıra gelen hatara ile onun halvet ve tenhâliğinde kendisi me’lûf ola ki mele’ içinde nice hâtırına gelip hutûr ederse onun halvet ve tenhâlığı hengâmında dahi o ve-chle onun hâtırına gelip hutûr ede ki dîğerin huzûru onun hutûruna sebep olmaya, nitekim huzûr-ı behîme hâtıranın hutûruna sebep olmaz. Ve mâ-dâm ki mürîd kendi ahvâlinde müşâhede-i insân ile müşâhede-i behîmenin beynlerinde bir fark bulur, kendisi henüz sufüvv-i ihlâstan hâric ve riyâdan şirk-i hafî ile onun derûn ve bâtını kirlî ve müdennestir ki pâk ve temîz ve sâfî ve muhlis olamamıştır ve bu şirk karanlılık gecede sahra-i sammâ üzerine siyâh karıncanın yürüyüşü sesinden daha ziyâde gizli ve nihândır, nitekim haberde gelmiştir. Ve şeytânın şerrinden ancak o kimse sâlim olur ki Allâhu ta‘âlânın tevfiğ ve hidâyet ve ‘ismetiyile sa‘îd olup onun nazarı dakîk olmuş, yoksa şeytân-ı la‘în dâimâ ‘ibâdete çemrenip müteşemmir olanlara mülâzımdır, onlardan bir lahzada gâfil olmaz tâ ki kendi hareketlerinden her bir harekette onları riyâ üzerine haml ettire, hattâ gözlerine sürme çekmekte ve bıyıklarını kesmekte ve cum‘a gününde râyîha-i tayyibeyi kullanmakta ve elbiseyi giymekte dahi onları riyâ üzerine haml ettirir.

[فإن هذه سنن في أوقات مخصوصة وللنفس فيها حظ خفي لارتباط نظر الخلق بها ولاستئناس الطبع بها فيدعوه الشيطان إلى فعل ذلك ويقول هذه سنة لا ينبغي أن تتركها ويكون انبعاث القلب باطناً لها لأجل تلك الشهوة الخفية أو مشوبة بها شوباً يخرج عن حد الإخلاص بسببه ومالا يسلم عن هذه الآفات كلها فليس بخالص بل من يعتكف في مسجد معمور نظيف حسن العمارة يأنس إليه الطبع فالشيطان يرغبه فيه ويكثر عليه من فضائل الاعتكاف وقد يكون المحرك الخفي في سره هو الأنس بحسن صورة المسجد واستراحة الطبع إليه ويتبين ذلك في ميله إلى أحد المسجدين أو أحد الموضعين إذا كان أحسن من الآخر وكل ذلك امتزاج بشوائب الطبع وكدورات النفس ومبطل حقيقة الإخلاص]

Zîrâ bunlar evkât-ı mahsûsada sünnetlerdir ve nefis için onlarda bir hazz-ı hafî vardır, çünkü halkın nazarı onlara mürtebittir ve tab‘-ı beşerî dahi onlarla müste’nestir ve şeytân-ı la‘în gelir onların fi‘llerine onu da‘vet edip der ki “Bu şey sünnet-i seniyye-i Hazret-i Risâlet-penâhî’dir, gerektir ki sen onu terk etmeyesin.” Ve bâtinen kalb-i insân dahi o şehvet-i hafiyeye veyâhüd onun sebebi ile insân hadd-i ihlâstan çıkar. Bir karışıklık ki o şehvet-i hafiyeye karışmıştır, o nesneye münba‘is olur. Ve o ki bu âfâtın cem‘isinden sâlim olmaz, hâlis değildir, belki pâk ve ma‘mûr ve ‘imâreti güzel ve tab‘-ı insân ona ünsiyyet eder bir mescidde mu‘tekif olan kimseye

şeytân gelir, onda itikâf etmek için tergîb eder de fezâil-i itikâftan pek çok şey kalbine ilkâ eder ve ola ki onun sırrında muharrik-i hafî mescidin hüsn-i süreti ünsüdür ki onunla tab'ın istirahatı olur ve bu hâlin zuhûr ve beyânı ahad-ı mescideyn veyâhüd ahad-ı mevzi'ayn güzel olup da onun meyli o mescid-i hasîn veyâ mekân-ı cemîl ü nezîhe ma'tûf olursa o vakt ma'lûm olur ki inbi'âsı odur, hâlis değildir ya'nî bâ'is ve dâ'isi ancak şehvet-i nefsanîyyedir. Ve bunun cem'îsi ancak şevâib-i tab'a imtizâcdır ve küdürât-ı nefis ile karışıklıktır ki hakikat-i ihlâsa mübtıldırlar.

[العمرى الغش الذي يمزج بخالص الذهب له درجات متفاوتة فمنها ما يغلب ومنها ما يقل لكن يسهل دركه ومنها ما يدق بحيث لا يدركه إلا الناقد البصير وغش القلب ودغل الشيطان وخبث النفس أغمض من ذلك وأدق كثيراً ولهذا قيل ركعتان من عالم أفضل من عبادة سنة من جاهل وأريد به العالم البصير بدقائق آفات الأعمال حتى يخلص عنها فإن الجاهل نظره إلى ظاهر العبادة واغتراره بها كالنظر السوادى إلى حمرة الدينار المموه واستدارته وهو مغشوش زائف في نفسه وقيراط من الخالص الذي يرتضيه الناقد البصير خير من دينار يرتضيه الغر الغبي فهكذا يتفاوت أمر العبادات بل أشد وأعظم ومداخل الآفات المتطرفة إلى فنون الأعمال لا يمكن حصرها وإحصاؤها فليتنفع بما ذكرناه مثلاً والفتن يغنيه القليل عن الكثير والبليد لا يغنيه التطويل أيضاً فلا فائدة في التفصيل]

Ben kendi 'ömrüme kase ederim ki altının hâlisine karışan gışşının bile mütefâvit derecâtı vardır ki ba'zısı gâlib ve ba'zısı azdır velâkin idrâki sehl ve âsân olur ve ba'zısı dakîk olup onu ancak basîretli nâkîd olan kimse bilir ve kalbin gışş ve şeytânın degal ve nefsin habesi ondan daha ziyâde gâmız ve pek çok dakîktir ve onun için denilmiş ki “Alimden iki rek'at namâz kılmak câhilin bir senelik 'ibâdetinden efddir.” Ve bu 'âlimden murâd âfât-ı a'mâlin dekâyıkına basîr olan kimsedir, tâ ki o âfâtan kurtulup hâlis ola, zîrâ ki nâdân-ı bî-iz'ânın zâhir-i 'ibâdet ü tâ'ata olan nazar ve igtirârı köylünün kalb ve magşûş olan altının kırmızılığına ve onun istidâre ve altın suyuyla olan solmasına vâki' olan nazarı gibidir ki fî-nefsihi kalb ve magşûş olduğu hâlde onu hâlis altın bilip onunla şâdân olur, hâlbuki nâkîd-ı basîr beğenip aldığı altından bir kîrât o altından yeğ ve hayrlıdır ya'nî garr ve gabî ve belîd ve nâdân olan köylünün beğenip aldığı kalb ve magşûş bir altından nakkâd-ı basîrin 'indinde marzî ve makbûl olan hâlis altından bir kîrât yeğdir. Ve 'ibâdâtın emri dahi bu sûretle mütefâvit olup belki tefâvütleri daha ziyâde eşedd ve a'zamdır ve fûn-ı a'mâle mütetarrık olan âfâtın medâhili hasr ve ihsâya gelmezler ya'nî hasr ve ihsârı gayr-i mümkündür. Artık misâlen bizim zikr ettiğimiz şey ile intifâ' olunsun, zîrâ fatîn ve zekîye beyân ve tafsîl-i kalîl kâfi olup onunla müstagnî olur ve

belîd ve bî-şu'ûra [145] tatvîl-i bahs fâide verip onu müstagnî etmez ve bu cihetle ona mezîd-i zikr ve tafsîl-i güftârda fâide olmaz.

Beyânu Hükmi'l-‘Ameli'l-Meşûbi ve İstihkākı's-Sevâbi Bihi

[بيان حكم العمل المشوب واستحقاق الثواب به]

[اعلم أن العمل إذا لم يكن خالصاً لوجه الله تعالى بل امتزج به شوب من الرياء أو حظوظ النفس فقد اختلف الناس في أن ذلك هل يقتضي ثواباً أم يقتضي عقاباً أم لا يقتضي شيئاً أصلاً فلا يكون له ولا عليه أما الذي لم يرد به إلا الرياء فهو عليه قطعاً وهو سبب المقت والعقاب وأما الخالص لوجه الله تعالى فهو سبب الثواب وإنما النظر في المشوب]

Ve karışıklı olan ‘amelin hükmü ve onun üzerine istihkāk-ı sevābın beyānı ise o dahi işbu mebhaştır. Şöyle ki sen bil ve āgāh ol ki vechullāha hālîs olmayan ‘amel ki onunla riyādan veyāhūd huzūz-ı nefsten bir hazz karışıp muhtelit olmuş, onun hükmünde ‘ulemā-i sālîfe muhtelif olmuşlar ki sevāba muktezī midir, yoksa ıkāba veyāhūd hiçbir şeye muktezī olmaz da onun ne sevāb var ve ne de ıkābı. Ve ma‘lūmdur ki o ki onunla yalnız riyā murād olunup başka şey murād olunmaz, bî-iştibāh ona vizr ve günāh-tır ve sebab-i makt u ıkābdır. Ve o ki Zāt-ı zü'l-celālin vech-i kerîmine hā-listir, o dahi bî-şekk ü irtiyāb sebab-i ecr ü sevābdır. İmdi bizim nazarımız ancak karışıklı olan ‘amelin hükmündedir.

[وأظهر الأخبار تدل على أنه لا ثواب له وليس تخلو الأخبار عن تعارض فيه والذي ينقدح لما فيه والعلم عند الله أن ينظر إلى قدر قوة الباعث فإن كان الباعث الديني مساوياً للباعث النفسي تقاوماً وتساقطاً وصار العمل لا له ولا عليه وإن كان باعث الرياء أغلب وأقوى فهو ليس بنافع وهو مع ذلك مضر ومفض للعقاب نعم العقاب الذي فيه أخف من عقاب العمل الذي تجرد للرياء ولم يمتزج به شائبة التقرب وإن كان قصد التقرب أغلب بالإضافة إلى الباعث الآخر فله ثواب بقدر ما فضل من قوة الباعث الديني وهذا لقوله تعالى ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ ولقوله تعالى ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا﴾ فلا ينبغي أن يضيع قصد الخير بل إن كان غالباً على قصد الرياء حبط منه القدر الذي يساويه وبقيت زيادة وإن كان مغلوباً سقط بسببه شيء من عقوبة القصد الفاسد]

Ve bu bābda şeref-vārid olan ahbārın müfādāt-ı zāhireleri delālet eder ki karışıklı ‘amelin sevābı olmaz velākin ma‘a-zālik o ahbārın müfādātı onda

yekdiğerine ta'arruz etmekten dahi tehî ve hâlî kalmaz ki ba'zen birbirlerine mu'arız görünürler ve onların ta'aruz ve tesâdümleri hâtıra münkadih ve şerâre-pâş-ı bürüz olan envâra göre ve'l-ilmu 'indallâh bevâ'isin kuvvetleri mikdârlarına bakılır ki bâ'is-i dînî eğer bâ'is-i nefsanîye mütesâvî olup kuvvette hem-pâ iseler ikisinin mukâvemet ve mu'arazalarıyla ikisi hükmeden sâkıt olurlar ki yekdiğeriyle takas olunup birisinden bir fazla kalmaz ki bir hükme sezâ ola ve bu sûrette o 'amel hîç gibi olur ya'nî ondan ona ne bir sevâb var ve ne de bir ıkâb gelir, ke-en lem yekun hükmünde olur. Ve eğer bâ'is-i nefsanî ve ri'yâ aaleb ve akvâ ise o hâlde onun nef'i olmadığınan başka mazarratı vardır ki 'ukûbete mü'eyyiddir, evet onda olan ıkâb şâibe-i takarrübden berî ve 'arî olarak mahz ri'yâ-yı mücerred ile vâki' olan 'amelin ıkâbından ehaff ve ehvendir ki kasd-ı takarrübün sevâbına mukâbil olan ıkâb takas ve tenzîlinden sonra kusûr kalan günâh ile mu'akab olur ve bu cihetle elbette ona bir hiffet ve tehvîn vâki' olmuş olur. Ve eğer bâ'is-i nefsanîye izâfetle kasd-ı takarrüb ve bâ'is-i dînî akvâ olup kasd-ı dünyevîye gâlib ise kasd-ı dünyevîye mukâbil takas ve tenzîl olan sevâbdan bir mikdâr ecr ve sevâbı kalır ki bu sûrette hîçbir kasd hükmsüz kalmamış olur ve bu hükmün müstenedi tebâreke ve ta'âlâ onun kavli celîlidir ki ²⁰⁰ ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ ya'nî “Kim ki zerre mikdârı hayr işlemiş ise onu görür ve zerre ağırınca şerr işlemiş olsa o dahi onu görür.” Ve dahi tebâreke ve ta'âlânın kavli-i celîlidir ki ²⁰¹ ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُّضَاعِفْهَا﴾ ya'nî “Tahkîk Allâhu ta'âlâ hîç kimseye zerre kadar sevâbından noksân ve ıkâbından ziyâde ile zulm etmez; eğer zerre kadar hasene olursa onu kat kat artırır” ki bu nusûs-ı celîle fehvâsınca kasd-ı hayrî külliyyen zâyi' olmamak gerektir, belki kasd-ı ri'yâyâ gâlib olursa kasd-ı ri'yâyâ müsâvî olan mikdâr ondan habt ve iskât olunur ve kasd-ı takarrüb sevâbından bir fazla ve ziyâde kalır da onunla müntefi' olur ve kasd-ı takarrüb kasd-ı ri'yâyâ maglûb olur ise kasd-ı takarrüb sebebi ile onun sevâbı mikdârınca kasd-ı fâsidin ıkâb ve 'azâbından habt ve iskât olunur ve kusûruyla mes'ûl ve muâhaze olur.

[وكشف الغطاء عن هذا أن الأعمال تأثيرها في القلوب بتأكيد صفاتها فداعية الرياء من المهلكات وإنما غذاء هذا المهلك وقوته العمل على وفقه وداعية الخير من المنجيات وإنما قوتها بالعمل على وفقها فإذا اجتمعت الصفتان في القلب فهما متضادتان فإذا عمل على وفق

200 “Artık kim zerre ağırlıgınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlıgınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir.” Zelzele, 99/7-8.

201 “Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez. (Yapılan) çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat arttırır.” Nisâ, 4/40.

مقتضى الرياء فقد قوي تلك الصفة وإذا كان العمل على وفق مقتضى التقرب فقد قوي أيضاً تلك الصفة وأحدهما مهلك والآخر منج فإن كان تقوية هذا بقدر تقوية الآخر فقد تقاوما فكان كالمستضر بالحرارة إذا تناول ما يضره ثم تناول من المبردات ما يقاوم قدر قوته فيكون بعد تناولهما كأنه لم يتناولهما وإن كان أحدهما غالباً لم يخل الغالب عن أثر فكما لا يضيع مثقال ذرة من الطعام والشراب والأدوية ولا ينفك عن أثر في الجسد بحكم سنة الله تعالى فكذلك لا يضيع مثقال ذرة من الخير والشر ولا ينفك عن تأثيره في إنارة القلب أو تسويده وفي تقريبه من الله أو إبعاده فإذا جاء بما يقربه شبراً مع ما يبعده شبراً فقد عاد إلى ما كان فلم يكن له ولا عليه وإن كان الفعل مما يقربه شبرين والآخر يبعده شبراً واحداً فضل له لا محالة شبر وقد قال النبي صلى الله عليه وسلم ”أتبع السيئة الحسنة تمحها“ فإذا كان الرياء المحض يمحوه الإخلاص المحض عقيه فإذا اجتمعاً جميعاً فلا بد وأن يتدافعا بالضرورة]

Ve bu hükmün yüzünden örtüyü kaldırıp gıtâyı ref^e eden beyân bu ve-
chledir ki kulübda a‘mâlin te’sîri ancak onların sıfatlarının te’kîdi ile dir ve
riyânın dâ‘iyesi ise mühlîkâtandır ve bu mühlîkin gızâ ve kûtu onun vef-
kınca olan ‘ameldir ve hayrın dâ‘iyesi dahi mün-ciyâtandır ve onun kuvveti
ise o dahi onun vefkınca olan ‘ameldir [146] ve vaktâ ki kalbde ikisi mü-
ctemî‘ olurlar, ikisi yekdîgerine müzâdadet ederler. Ve her ne vakt ki riyâ
muktezâsı üzere ‘amel eder, elbette o sıfat mütekavvî olur ve her ne vakt ki
takarrübün muktezâsı üzere ‘amel eder, takarrüb sıfatı mütekavvî olur ve
birisi mühlîk ve dîgeri mün-ci olup yekdîgerine zıddlardır ve her biri âherin
def‘ini ister. Ve her ne vakt ki kuvvette mütesâvî olup da mukâvemet eder-
lerse yekdîgerine galebe çalamazlar, ancak her biri birer kuvvete bakar ve
sâhibi sıcaklıkla mütezarrır olan adama benzer, vaktâ ki ona zarar verir bir
şey tenâvül eder de sonra der-‘akab müberridâtan olarak onun kuvvetine
mukâvemet eder bir şey tenâvül eyler, sanki kendisi bir şey tenâvül etme-
miş gibi olur. Ve çün birisi galebe eder, elbette gâlib olan sıfat ona bir eser
bırakmazdan hâlî kalmaz ve çün ta‘âm ve şarâb ve dârûdan bir zerre mis-
kâli zâyî‘ olmaz da cesedde sünnet-i ilâhiyye hükmünce bir eser bırakır.
Kezâlik ‘indallâh hayr ve şerrden bir zerre miskâli zâyî‘ olmaz da kalbin
tenvîr veyâ tesvîdinde ve Allâhu ta‘âlâya onun takrîb ve teb‘îdinde bir eser
bırakmazdan vâreste ve münfekk olmaz ve bi’l-farz ve’t-takdîr a‘mâl-i sâ-
lihadan onu bir karış takrîb eder bir işlemiş olsa ve onunla berâber me‘âsî-
den dahi onu bir karış teb‘îd edecek bir ma‘siyeti işlemiş olsa lâ-mahâle
onunla olduğu mertebeye dönmüş olur ki bir takarrübü olmamış gibi olur
ve o hâlde onun ne ecr ve ne de ‘ıkâbı olur. Ve eğer a‘mâl-i sâlihadan işle-
diği şey onu iki karış mikdârınca takrîb etmiş ve dîgeri ya’nî ma‘siyet fi‘li
onu bir karış mikdârı onu teb‘îd etmiştir, o hâlde lâ-mahâle onun bir karış

mikdârınca fazla kurbîyyeti kalır. Ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ²⁰²“أَتَبِعَ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا” ya’nî “Sen seyyieye bir haseneyi itbâ eyle ki o hasene o seyyieyi mahv eder.” Ve çün mahz-ı ri’yân ‘akîbinde mütevârid olan mahz-ı ihlâs onu mahv eder, lâbüdd ki berâber ve müctemî’an birlikte geldikleri hâlde dahi bi’z-zarûre onlar yekdîgerini def’iyle ikisi mütedâfi’ olurlar.

[ويشهد لهذا إجماع الأمة على أن من خرج حاجاً ومعه تجارة صح حجه وأُثِّب عليه وقد امتزج به حظ من حظوظ النفس نعم يمكن أن يقال إنما يثاب على أعمال الحج عند انتهائه إلى مكة وتجارته غير موقوفة عليه فهو خالص وإنما المشترك طول المسافة ولا ثواب فيه مهما قصد التجارة ولكن الصواب أن يقال مهما كان الحج هو المحرك الأصلي وكان غرض التجارة كالمعين والتابع فلا ينفك نفس السفر عن ثواب]

Ve icmâ-ı ümmet dahi bu hükme şehâdet eyler, zîrâ ‘ulemâ-i ümmet icmâ’ etmişler ki o kimse ki hacc etmek niyyetiyle çıkar da kendisiyle berâber bir ticâret dahi bulunur, onun haccı sahîh olur ve hacc sevâbına nâil olur, hâlbuki huzûz-ı nefsten bir hazz onunla karışıp mümtezic olmuştur. Evet mümkündür ki bunda denile ki onun sevâbı ancak Mekke-i mükerreremeye varıp onun seferi intihâsından a’mâl-i hacc üzerine müsâb olur, zîrâ ki onun ticâreti hacc üzerine mevkûf değildir ki haccı Mekke’den hâlis olmuştur ve müşterek ancak tûl-i mesâfe-i seferdir ve onda ona bir sevâb yoktur, mādâm ki ticâreti kasd etmiştir velâkin re’y-i savâb odur ki bunun hakkında denile ki mādâm ki muharrik-i aslî haccın kasdıdır ve garaz-ı ticâret ona tâbî ve mu’in gibi zamîme ve lâhika bir şey olmuştur, artık nefs-i sefer dahi bir ecr ve sevâbdan tehî ve münfekk olmaz, lâbüdd ki onun için bir mikdâr ecr ve cezâ vardır.

[أوما عندي أن الغزاة لا يدركون في أنفسهم تفرقة بين غزو الكفار في جهة تكثر فيها الغنائم وبين جهة لا غنيمة فيها ويبعد أن يقال إدراك هذه التفرقة يحبط بالكلية ثواب جهادهم بل العدل أن يقال إذا كان الباعث الأصلي والمزجع القوي هو إعلاء كلمة الله تعالى وإنما الرغبة في الغنيمة على سبيل التبعية فلا يحبط به الثواب نعم لا يساوي ثوابه ثواب من لا يلتفت قلبه إلى الغنيمة أصلاً فإن هذا الالتفات نقصان لا محالة]

Ve musannif-i merhûm der ki benim ‘indimde tâife-i guzât u mücâhidîn kendi nefslerinde bir tefrikayı idrâk etmezler ki gazâ-yı keferenin her hangi cihetinde mâl-i ganâyim mütekâsir olur ya’nî o cihet ki içinde mâl-i ganîmet çok olur, onun gazâsı ile yâ o cihetin gazâsını ki içinde mâl-i ganîmet çok ol-

maz onların gazâları mâbeynlerinde bir farkı idrâk etmezler ve ma'â-zâlik bu tefrikanın idrâki bi'l-küllîyye cihâdlarının sevâbını muhittir denilmesi dahi ba'iddir, ya'nî denilemez ki bu tefrikayı bilmiş olsalar onların cihâdlarına bir sevâb kalmaz, zîrâ ki bu tefrika bilmemekle onların gazâlarının sevâbı habt olunmaz, belki 'adl ve savâb odur ki bunda denile ki gazâyâ onların bâ'is-i aslı ve müz'ic-i kavî ve sâik-i müstakilleri kelime-i ilâhînin i'lâsı kasdı olursa ve ganîmete ragbetleri onların ancak sebîl-i tebe'îyyet üzere olursa artık bu garaz-ı tâbî'le sevâb-ı cihâdları habt olunmaz ya'nî bu ragbet-i ganîmet ile onların sevâb-ı gazâ ve ecr-i cihâdları sâkıt olmaz, fakat onların ecr ve sevâbları aslen ganîmete iltifât etmeyen gâzî ve mücâhidin ecrine müsâvî olmaz, çünkü ganîmete ragbet ve iltifâtı olmayan gâzî-i muhlisin ecr ve sevâbı elbette daha ziyâde çoktur, zîrâ ki iltifât-ı ganîmet lâ-mahâle bir noksândır ve mücâhid-i muhlisin ecri etemm ve ekmeldir.

[فإن قلت فالآيات والأخبار تدل على أن شوب الرياء محبط للثواب وفي معناه شوب طلب الغنيمة والتجارة وسائر الحظوظ فقد روى طاوس وغيره من التابعين أن رجلاً سأل النبي صلى الله عليه وسلم عمن يصطنع المعروف أو قال يتصدق فيحب أن يحمده ويؤجر فلم يدر ما يقول له حتى نزلت ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ وقد قصد الأجر والحمد جميعاً]

Ve eğer sen dedin ki bu bâbda şeref-vârid olan âyât-ı Kur'âniyye ve ahhbâr-ı sahiha-i nebeviyye delâlet ederler ki şevb-i riya sevâba muhbit ve müskıttır ve taleb-i ganîmet ve ticâret ve huzûz-ı sâire dahi riya ma'nâ-sındadır ve Tāvûs 'aleyhi'r-rahme ile tâbî'inden diğerleri rivâyet etmişler ki bir adamı Nebî-i ekrem sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimizden suâl ederken “Yâ o ki ma'rûfu istinâ' eder?” diye sormuş veyâhüd “O ki ta-sadduk eder?” diye sormuş, “Onun o sadakası üzere hem hamd olunmak ve hem de me'cûr olmak isterse o hâlde onun hükmü nicedir?” diye suâl ettikte, 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا²⁰³ nüzûlüne dek onun cevâbını vermemiştir. Ve âyet-i kerîmenin hülâsa-i tefsîri ise: “Kim ki Rabbisinin cennette didârını taleb ve recâ ederse onun rızâsını taleble 'amel-i sâlih işlesin, riya yâhüd bir kimseden ecr talebiyle Rabbisi ta'âlânın 'ibâdetine kimseyi şerîk etmesin” müfâdından 'ibârettir ve hâlbuki o zât hem ecri ve hem hamdi ikisi birlikte kasd etmiştir.

[وروى معاذ عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال أدنى الرياء شرك وقال أبو هريرة قال

203 “Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.” Kehf, 18/110.

النبي صلى الله عليه وسلم يقال لمن أشرك في عمله خذ أجره ممن عملت له وروي عن عبادة إن الله عز وجل يقول أنا أغنى الأغنياء عن الشركة [147] من عمل لي عملاً فأشرك معي غيري ودعت نصيبي لشريكي وروى أبو موسى أن أعرابياً أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله الرجل يقاتل حمية والرجل يقاتل شجاعة والرجل يقاتل ليرى مكانه فأيهم في سبيل الله فقال صلى الله عليه وسلم "من قاتل لتكون كلمة الله هي العليا فهو في سبيل الله"

Ve Mu'âz 'aleyhi'r-rıdvân 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizin üzerine rivâyet edip demiş ki efendimiz buyurmuş ki "أدنى الرياء شرك" ya'nî "Riyânın ednâsı şirktir." Ve Ebu Hüreyre 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "يقال لمن أشرك في عمله خذ أجره" "Amelinde işrâk edene denilir ki sen kime işledinse 'amelin ücretini ondan al." Ve dahi 'Ubâde üzerine mervî olup demiş ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ buyurur ki "أنا أغنى الأغنياء عن الشركة" ilh.ki hülâsa-i fehvâ-yı şerîfi: "Ben şirketten agniyânın agnâsıyım. Kim ki bana bir 'amel işleyip benimle dîgerimi o 'amelde işrâk ettiyse o 'amelden benim nasîbimi şerîkime bırakırım." Ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî rivâyet edip demiş ki "Bir a'râbî gelip 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimize demiş ki "Yâ Resûlallâh, bir adam var ki gayret ve hamîyyet için ceng eder ve bir adam var ki ona cesûr ve dilâver denilmek için ceng eder ve bir adam var ki fî-sebîlillâh kendi mekânını görmek için ceng eder ya'nî bunların hükmleri nicedir?" diye sormuş ve efendimiz dahi العليا هي العليا "من قاتل لتكون كلمة الله هي العليا" 204 buyurmuştur ya'nî "O ki Allâhu ta'âlânın kelimesi 'ulyâ ve yüce olmak için mukâtele eder o kimse fî-sebîlillâh mukâtele etmiştir" diye beyân buyurmuş.

[وقال عمر رضي الله عنه تقولون فلان شهيد ولعله أن يكون قد ملاً دفتي راحلته ورقاً وقال ابن مسعود رضي الله تعالى عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "من هاجر يبتغي شيئاً من الدنيا فهو له"]

Ve 'Ömer b. el-Hattâb 'aleyhi'r-rıdvân dahi demiş ki "Siz fülân adam şehîddir dersiniz ve ola ki kendisi hurcunu iki gözden akçe ve nukûddan doldurmuştur." Ve 'Abdullâh b. Mes'ûd 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "من هاجر يبتغي شيئاً من الدنيا" 205 ya'nî "Kim ki dünyâdan bir şey talebinde hicret ettiyse işte onun behresi o şeydir."

[فتقول هذه الأحاديث لا تناقض ما ذكرناه بل المراد بها من لم يرد بذلك إلا الدنيا كقوله

204 el-Irākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2389.

205 el-Irākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2413.

من هاجر يتبغى شيئاً من الدنيا وكان ذلك هو الأغلب على همه وقد ذكرنا أن ذلك عصيان وعدوان لا لأن طلب الدنيا حرام ولكن طلبها بأعمال الدين حرام لما فيه من الرياء وتغيير العبادة عن موضعها وأما لفظ الشركة حيث ورد فمطلق للتساوي وقد بينا أنه إذا تساوى القصدان تقاوما ولم يكن له ولا عليه فلا ينبغي أن يرجى عليه ثواب ثم إن الإنسان عند الشركة أبداً في خطر فإنه لا يدري أي الأمرين أغلب على قصده فربما يكون عليه وبالأول ولذلك قال تعالى ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ أي لا يرجى اللقاء مع الشركة التي أحسن أحوالها التساقط]

Ve biz dahi senin bu suâline cevâben deriz ki işbu ehâdis-i şerîfe bizim bu zikir ettiğimiz hükme münâkız değillerdir, belki onlarla murâd olunan ma'nâ o ki hazz-ı dünyâdan gayrı dîger bir şey 'amelinde murâd etmemiştir, nitekim bu hadîs-i şerîfin müfâdından mefhûm olur ki "من هاجر يتبغى" "O ki dünyâdan bir şey talebi için hicret eder" demektir ki kalbine vehmi üzerine gâlib olan kasd dahi o kasd ola ve biz bu gibi kasdın hükmünde zikir etmişiz ki bunun fâ'ili günahkâr ve müte'addîdir, çünkü dîn ile dünyânın talebi harâmdır, zîrâ ki onunla ri'yâ vâki' olur ve yerinden 'ibâdetin vaz'ına tagyîr düşer ve lafz-ı şirket ise her nerede gelirse tesâvîye mutlakdır. Ve biz fî-mâ sebak beyân etmişiz ki iki kasd mütesâvî olurlarsa mütekâdim ve mütesâkıt olurlar da hükmsüz gibidirler ki sâhiblerine onlardan ne ecr ve ne de vizr vâki' olur ve böyle olunca elbette ona sevâb husûlü mercû olmamak gerektir ve bundan sonra dahi insân şirket katında dâimen ve ebeden hatar ve tehlikede olur, zîrâ ki kendi kasdına gâlib olan emr hangi emr olduğunu bilemez ola ki kasd-ı dünyevî gâlib bulunur da o hâlde onun üzerine bir vizr ve vebâl yazılmıştır ve onun için tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ "Onun ahsen-i ahvâli tesâkut olan şirketle berâber kendisi likâyı recâ etmesin" demektir.

[ويجوز أن يقال أيضاً منصب الشهادة لا ينال إلا بالإخلاص في الغزو ويعيد أن يقال من كانت له داعيته الدينية بحيث تزعجه إلى مجرد الغزو وإن لم يكن غنيمة وقدر على غزو طائفتين من الكفار إحداها غنية والأخرى فقيرة فمال إلى جهة الأغنياء لإعلاء كلمة الله وللغنيمة لا ثواب له على غزوه البتة ونعوذ بالله أن يكون الأمر كذلك فإن هذا حرج في الدين ومدخل لليأس على المسلمين لأن أمثال هذه الشوائب التابعة قط لا ينفك الإنسان عنها إلا على الندور فيكون تأثير هذا في نقصان الثواب فأما أن يكون في إحباطه فلا نعم الإنسان فيه على

206 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ*, 6/2413.

207 "Kim Rabbinde kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbinde ibadette kimseyi ortak koşmasın." *Kehf*, 18/110.

خطر عظيم لأنه ربما يظن أن الباعث الأقوى هو قصد التقرب إلى الله ويكون الأغلب على سره الحظ النفسي وذلك مما يخفى غاية الخفاء فلا يحصل الأجر إلا بالإخلاص والإخلاص قلما يستيقنه العبد من نفسه وإن بالغ في الاحتياط]

Ve dahi cāizdir denile ki mansıb-ı şehâdet gazâda ancak ihlâs ile neyl olunur. Ve dahi uzaktır, denile ki o ki onun dâ'ıye-i dîniyyesi gazâ-yı mücerrede iz'âc eder velev ki o gazâda ganîmet olmaz ve kendisi kefereden iki tâifenin gazâlarına muktedir olup ve o tâifelerin biri zengin ve mâldâr ve diğerleri gedâ ve bî-mâl olur da kendisi îflâ-yı kelimetullâh için zengin ve mâldâr olan tâifenin kîtâline ganîmet tama'ıyla meyl ederse onun gazâsı için sevâb yoktur ki böylece söylemek ba'îd ve pek ziyâde ba'iddir. Ve emr böylece olmaktan biz Allâh'a sığınıp ondan ta'avvüz ederiz, zîrâ ki bu hükm dînde bir harac ve meşakkat ve zahmettir ve müslimîn üzerine ye'sten bir medhali idhâl etmektir, çünkü bu gibi şevâyb-i tâbi'adan [148] aslâ bir insân hâlî ve vâreste olmak mümkün değildir meğer ki şâzz ve nedret üzere 'avn u imdâd-ı rabbânî ile bir siddîk-i mukarreb ola ve hâl bu minvâl üzere olunca bu gibi kasd-ı 'âlîye lâhık olan şâibe-i garaz-ı dünyevî ancak noksân-ı ecr ü sevâb için eseri olur denilir, yoksa bütün bütün bi'l-küllîyye ecr ü sevâba müskıt ve muhbittir denilemez. Evet, insân onda büyük bir tehlûke ve hatar-ı 'azîm üzere olur, çünkü mümkündür ki insân zann eder ki bâ'is-i akvâ kasd-ı takarrübdür, hâlbuki kazîyye ber-'aks olup kendi sırrına gâlib olan şey onun hazz-ı nefsi ola ve bu hâl ise gâye-i hafâda muhtefî olan gizli ahvâldendir. Mâ-hasal kemâl-i ecrin husûlü ancak ihlâs iledir ve kendi nefsinden ihlâsın istikâmı dahi insâna az olur velev ki ihtiyâtta ziyâdesiyle mübâlâga ede.

[فلذلك ينبغي أن يكون أبداً بعد كمال الاجتهاد متردداً بين الرد والقبول خائفاً أن تكون في عبادته آفة يكون وبالها أكثر من ثوابها وهكذا كان الخائفون من ذوي البصائر وهكذا ينبغي أن يكون كل ذي بصيرة ولذلك قال سفيان رحمه الله لا أعتد بما ظهر من عملي وقال عبد العزيز بن أبي رواد جاورت هذا البيت ستين سنة وحججت ستين حجة فما دخلت في شيء من أعمال الله تعالى إلا وحاسبت نفسي فوجدت نصيب الشيطان أوفى من نصيب الله لئته لا لي ولا علي]

Ve onun için kemâl-i ictihâddan sonra dâimen ve ebeden kendi 'ibâdetine bir âfet olup da 'ibâdetin vebâli onun sevâbından ekser olmaktan havf ile onun kabûl ve reddi beyninde adam mütereddid olmak gerektir ki as-hâb-ı besâirden havf edicilerin ahvâli hemîşe böyle idi ve her bir zî-basîret böylece olmak gerektir ve onun için Süfyân-ı Sevrî 'aleyhi'r-rahme demiş

ki “Ben ‘amelden zuhûr eden nesne ile i’tidâd ve i’timâd edemem.” Ve ‘Abdül‘azîz b. Ebî Ruvvâd ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Ben Beyt-i mükerrremi altmış seneden beri mücâveret edip altmış kerre ben onu hacc etmişim ve a‘mâl-i ilâhiyyeden bir ‘amele girip de onun üzerine nefsimi muhâsebe etmedim illâ ki şeytânın nasîbi Allâhu ta‘âlânın nasîbinden evfâ bulup da onunla kendim magbûn olduğumu görmedim ya‘nî her bir ‘amelimde birer gûnâ noksân bulamadım da o ‘amelden olan hazz-ı şeytân hazz-ı Rahmân’dan evfâ gördüm, kâşki onların bana ne sevâbları ola da ne de ‘ıkâb.”

[ومع هذا فلا ينبغي أن يترك العمل عند خوف الآفة والرياء فإن ذلك منتهى بغية الشيطان منه إذ المقصود أن لا يفوت الإخلاص ومهما ترك العمل فقد ضيع العمل والإخلاص جميعاً وقد حكى أن بعض الفقهاء كان يخدم أبا سعيد الخراز وكيف في أعماله فتكلم أبو سعيد في الإخلاص يوماً يريد إخلاص الحركات فأخذ الفقير يتفقد قلبه عند كل حركة ويطلبه بالإخلاص فتعذر عليه قضاء الحوائج واستضر الشيخ بذلك فسأله عن أمره فأخبره بمطالبته نفسه بحقيقة الإخلاص وأنه يعجز عنها في أكثر أعماله فيتركها فقال أبو سعيد لا تفعل إذ الإخلاص لا يقطع المعاملة فواظب على العمل واجتهد في تحصيل الإخلاص فما قلت لك اترك العمل وإنما قلت لك أخلص العمل وقد قال الفضيل ترك العمل بسبب الخلق رياء وفعله لأجل الخلق شرك]

Ve ma‘a-hāzā âfet ve riyânın havfında dahi ‘ameli kat‘ etmemek gerektir, zîrâ ki şeytân-ı la‘înin ondan müntehâ-yı matlûbu odur ve maksûd ancak ihlâsı takvîyet etmemektir. Ve her ne vakt ki ‘ameli terk ederse hem ‘amel ve hem de ihlâsı ikisi cemî‘an tazyî‘ etmiş olur ki şeytânın asl-ı murâdı dahi odur. Hikâyet olunur ki fukarânın biri Ebû Sa‘îd el-Harrâz’a hizmet edip a‘mâlinde hiffet ederdi, bir gün Ebû Sa‘îd ‘aleyhi’r-rahme ihlâsta te-kellüm etmiş ve murâdî harekâtın ihlâsı idi. Vaktâ ki fakîr bunu işitti, tutup her bir harekette kendi kalbini tefakkud etmeye başladı ve kendi kalbini ihlâs ile mütâlebe edince kazâ-yı havâyic ona müte‘azzir olup şeyh dahi bununla mütezarrır olmakla ondan emri üzerine suâl etti ve gedâ kendi nefsinin hakikat-i ihlâs ile mütâlebe edip ve ekser-i a‘mâlinde ondan ‘âciz ve dermânda kaldığı eelden kendisi dahi ‘ameli terk edegeldiğini haber verdikte Ebû Sa‘îd: “Sen böyle işleme, çünkü ihlâs mu‘âmeleyi kat‘ etmez, sen hemân ‘amel üzerine muvâzabet eyle de tahsîl-i ihlâsta ictihâd et. Ben sana ‘ameli terk et demedim, ben sana ‘ameli ihlâs eyle dedim.” Ve Fudayl ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Halktan dolayı ‘amelin terki riyâdır ve halk için işlemek dahi şîrktir.”

el-Bābu's-Sālis Fi's-Sıdkı ve Fazīletihî ve Hakikatihî

[الباب الثالث في الصدق وفضيلته وحقيقته]

[فضيلة الصدق قال الله تعالى ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾ وقال النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ “إِنَّ الصَّدَقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَالْبِرُّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لِيَصْدُقَ حَتَّى يَكْتُبَ عِنْدَ اللَّهِ صَدِّيقًا وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَالْفُجُورُ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لِيَكْذِبَ حَتَّى يَكْتُبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَابًا”]

Ve üçüncü bâb ki sıdk ve onun fazîlet ve hakikatinin beyânında idi o dahi işte bu bâbdır ve fazîlet-i sıdkın mebhâsı dahi işte bu mebhasıdır. Şöyle ki Hakk subhānehu ve ta‘ālā Kelām-ı kadīm ve furkân-ı hakîminde fermân buyurmuş ki ²⁰⁸ ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾ Bu nass-ı celîl [149] sūre-i Ahzāb’ın yirmi üçüncü âyetindendir ki bu âyetin hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Mü’minlerden ricāl vardır ki Allāhu ta‘ālāya ettikleri ‘ahde vefā ile kītāde sebāt ettiler.” Ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “إِنَّ الصَّدَقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَالْبِرُّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لِيَصْدُقَ حَتَّى يَكْتُبَ عِنْدَ اللَّهِ صَدِّيقًا وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَالْفُجُورُ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لِيَكْذِبَ حَتَّى يَكْتُبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَابًا” ²⁰⁹ ki hülâsa-i mazmūn-ı münîfî: “Tahkîkan sıdk birr ve ihsāna hidāyet eder ve bir dahi cennete hidāyet eyler. Ve adam vardır ki o mertebeye dek sıdk eder tā ki Allāhu ta‘ālānın ‘indinde sıddîk yazılır ve tahkîkan kizb ve yalan söylemek fücûra delâlet eder ve fücûr âteşe delâlet eder ve adam vardır ki o dereceye dek yalan söyler tā ki ‘indillāh kezzāb ve yalancı yazılır.”

[ويكفي في فضيلة الصدق أن الصديق مشتق منه والله تعالى وصف الأنبياء به في معرض المدح والثناء فقال ﴿وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صَدِّيقًا نَبِيًّا﴾ وقال ﴿وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا﴾ وقال تعالى ﴿وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صَدِّيقًا نَبِيًّا﴾]

Ve “sıddîk” lafzı sıdktan müştak olması keyfiyyeti sıdkın fazîleti beyânına burhân-ı kâfidir ve lâ-cereme Hakk subhānehu ve ta‘ālā hazretleri medh ü senā ma‘rizinde peygamberân-ı bülend-cāhânı onunla vasf edişici dahi fazîletine a‘zam-ı delîldir ki kelām-ı kerîminde buyurmuş ki ﴿وَأَذْكُرْ﴾ ²¹⁰ ya‘nî “Onlara Kur’ân’da İbrāhîm ‘aley-

208 “Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdık kaldılar.” Ahzāb, 33/23.

209 el-İrākî, *Tahrîcu Ehādîsi İhyâ*, 6/2413.

210 “Kitapta İbrahim’i de an. Gerçekten o, son derece dürüst bir kimse, bir peygamber idi.” Mer-

hi's-selâmın kıssasını zikr et, cümle millet onun fazlına mu'teriflerdir; o işinde ve sözünde mübâлага ile sâdık ve bülend-kadr peygamber idi.” Ve dahi buyurmuş ki ²¹¹ ﴿وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا﴾ ya'nî “Kur'an'da İsmâîl 'aleyhi's-selâmı zikr et ki o va'dinde sâdık ve resûl ve nebî oldu.” Menküldür bir kimseye bir mekânda onu beklemeye va'd etmişti, bir kavld e üç gün üç gece ve bir kavld e bir sene o kimse gelinceye dek bekleyip ağaç kabuğu ekl etti. Ve dahi buyurmuş ki ²¹² ﴿وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا﴾ ya'nî “Kur'an'da İdrîs 'aleyhi's-selâmın kıssasını zikr eyle, o Hakk ta'âlâdan halka verdiği haberde sâdık nebî idi, biz onu mekân-ı 'âlîye ref' ettik.” Mervîdir ki onun ismi “Ahnûh” idi, kesret-i dersi için “İdrîs” lakab verdi; ibtidâ kitâbet eden ve 'ilm-i nücûm ve hesâbı söyleyen ve terzilik eden odur ve ona on suhuf nâzil oldu, Âdem 'aleyhi's-selâmdan yüz yıl sonra tevellüd etti. Kıssasında denildi ki İdrîs 'aleyhi's-selâmın ref'inde akvâl çoktur. İbn 'Abbâs'tan menküldür ki bir gün İdrîs harâret-i şemsten muztarib olup “İlâhî, şemse biz bu mikdâr ba'îd iken harâreti bizi ihrâk ediyor, yâ onu hâmil olan melek ne hâldedir? Yâ Rabb, 'inâyetinle o melekten onun harâretini biraz hafîf eyle” diye du'â eyledi, du'âsı müstecâb olup o melek harâretin te'sîrini hafîf gördükte Hakk ta'âlâdan sebebini istid'â eyledi. Hitâb-ı ilâhî vârid oldu ki “Benim İdrîs kulum senin hakkında du'â etmekle icâbet ettim.” O melek izn talebiyle İdrîs 'aleyhi's-selâmın ziyâreti için zemîne geldikte İdrîs 'aleyhi's-selâmın recâsıyla onu kanadıyla matla'ı şemse götürdü ve İdrîs 'aleyhi's-selâmın istid'âsıyla 'ömrünün mikdârını ve vaktini melekü'l-mevtt suâl eyledi. 'Azrâîl 'aleyhi's-selâm dîvân-ı a'mâra nazar edip dedi ki “Senin dediğin adamın vefâtı matla'ı şemste olacak.” O melek matla'ı şemse geldikte onu vefât etmiş buldu. Ve bu bâbda rivâyet budur ki İdrîs 'aleyhi's-selâmın kesret-i tâ'atinden melekü'l-mevt ona müştâk olmuştu, izn-i Bârî ile zemîne gelip onu buldu, İdrîs'in iltimâsı ve Hakk'ın emriyle rûhunu kabz edip Hakk ta'âlâ tekrâr cânını bahş eyledi. 'Azrâîl 'aleyhi's-selâm onu âsumâna götürüp cehennemî gösterdi, ondan cennete girdikte bir dahi çıkmadı, “İnsâna mevt lâzım idi, ben onu tattım. Cennete giren bir dahi çıkmayacağı mev'ûd idi, işte ben girdim, bir dahi çıkmam” dedi.

أوقال ابن عباس أربع من كن فيه فقد ربح الصدق والحياء وحسن الخلق والشكر وقال
بشر ابن الحارث من عامل الله بالصدق استوحش من الناس وقال أبو عبد الله الرملي رأيت

211 “Kitap'ta İsmail'i de an. Şüphesiz o sözünde duran bir kimse idi. Bir resûl, bir nebî idi.” Meryem, 19/54.

212 “Kitap'ta İdrîs'i de an. Şüphesiz o doğru sözlü bir kimse, bir nebî idi.” Meryem, 19/56.

منصور الدينوري في المنام فقلت له ما فعل الله بك قال غفر لي ورحمني وأعطاني ما لم أؤمل فقلت له أحسن ما توجه العبد به إلى الله ماذا قال الصدق وأصبح ما توجه به الكذب وقال أبو سليمان اجعل الصدق مطيتك والحق سيفك والله تعالى غاية طلبتك وقال رجل لحكيم ما رأيت صادقاً فقال له لو كنت صادقاً لعرفت الصادقين]

Ve ‘Abdullāh b. ‘Abbās ‘aleyhime’r-rıdvān demiş ki “Dört haslettir, her kimde ki mevcūd oldularsa elbette o kimse kār edip ribh etmiştir ki sıdk ve hayā ve hüsn-i huluk ve şükrdürler.” Ve Bısr b. el-Hāris demiş ki “Kim ki sıdk ile Allāhu ta‘ālāya mu‘āmele ettiyse nāstan müstevhiş olur.” Ve Ebū ‘Abdullāh er-Remlī demiş ki “Ben Mansūr-ı Dīneverī’yi ‘ālem-i ma‘nāda görüp ona dedim ki “Sana Hakk subhānehu ve ta‘ālā ne işledi?” Ve o dahi: “Bana magfıret ve rahmet edip benim ummadığım ‘atāyı bana ihsān edip verdi” dediğinde, ben dahi: “Hakk ta‘ālāya onunla ‘abd müteveccih olacak a‘mālin en ziyāde güzel ve ahseni hangi ‘amelidir?” diye sordum ve o dahi: “Sıdktır ve en ziyāde çirkīn ve kabīh şey kizbdır” dedi ya‘nī sıfāt-ı zemīmeden dahi onunla ‘abd Allāhu ta‘ālā müteveccih olduğu en ziyāde çirkīn bir sıfāt-ı zemīme vü kabīhe ancak kizbdır demiş. Ve Ebū Süleymān demiş ki “Sen sıdkı kendine matıyye ve merküb kıl da hakkı dahi sana tīg ve şemşir eyle ve gāye-i talibet ve istekliğin Zāt-ı zü’l-celāl olsun.” Ve bir adam dahi hakīmin birisine demiş ki “Ben bir sādıkı görmedim.” O dahi: “Sen sādık olmuş olsaydın elbette sādıkları bilirdin.”

[وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْكَتَّانِيِّ قَالَ وَجَدْنَا دِينَ اللَّهَ تَعَالَى مَبْنِيًّا عَلَى ثَلَاثَةِ أَرْكَانٍ عَلَى الْحَقِّ وَالصِّدْقِ وَالْعَدْلِ فَالْحَقُّ عَلَى الْجَوَارِحِ وَالْعَدْلُ عَلَى الْقُلُوبِ وَالصِّدْقُ عَلَى الْعُقُولِ وَقَالَ الثَّوْرِيُّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ﴾ قَالَ هُمُ الَّذِينَ ادَّعَوْا مَحَبَّةَ اللَّهِ تَعَالَى وَلَمْ يَكُونُوا بِهَا صَادِقِينَ وَأَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا دَاوُدُ مِنْ صَدَقَنِي فِي سِرِّرَتِهِ صَدَقْتَهُ عِنْدَ الْمَخْلُوقِينَ فِي عِلَانِيَتِهِ وَصَاحَ رَجُلٌ فِي مَجْلِسِ الشُّبْلِيِّ وَرَمَى نَفْسَهُ فِي دَجَلَةٍ فَقَالَ الشُّبْلِيُّ إِنْ كَانَ صَادِقًا فَاللَّهُ تَعَالَى يَنْجِيهِ كَمَا نَجَّى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ وَإِنْ كَانَ كَاذِبًا [150] فَاللَّهُ تَعَالَى يَغْرِقُهُ كَمَا أَغْرَقَ فِرْعَوْنَ وَقَالَ بَعْضُهُمْ أَجْمَعَ الْفُقَهَاءُ وَالْعُلَمَاءُ عَلَى ثَلَاثٍ خِصَالٍ أَنَّهَا إِذَا صَحَّتْ فِيهَا النِّجَاةُ وَلَا يَتِمُّ بَعْضُهَا إِلَّا بِبَعْضِ الْإِسْلَامِ الْخَالِصِ عَنِ الْبِدْعَةِ وَالْهَوَى وَالصِّدْقُ لِلَّهِ تَعَالَى فِي الْأَعْمَالِ وَطَيْبُ الْمَطْعَمِ]

Ve dahi Muhammed b. ‘Alī el-Kettānī ‘aleyhi’r-rahme üzerine mervī olup demiş ki “Biz dīn-i ilāhīyi üç rükn üzerine mebnī bulduk ki hakk ve sıdk ve ‘adl üzeredir ki hakk cevārih ve ‘adl kulüb ve sıdk ‘ukūl üzeredir.” Ve Süfyān-ı Sevri ‘aleyhi’r-rahme الله تَعَالَى كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ

²¹³ وَجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ﴿﴾ tefsirinde demiş ki “Onlar o kimselerdir ki Allāhu ta‘ālā-nın muhabbetini da‘vā ederler o hāl ile ki onlar o da‘vāda sādık değillerdir ki Allāhu ta‘ālāya kizb ve iftirā edenleri kıyāmette yüzleri kararmış görürsün” diye beyān buyurmuş. Ve dahi Hakk celle ve ‘alā hazretleri, Dāvūd ‘aleyhi’s-selāma vahy etmiş ki سريره صدقته عند المخلوقين “Ey Dāvūd, kim ki bana kendi seriratinde sıdk ettiyse ben onu kendi ‘alāniyesinde mahlūkīn ‘indinde tasdik ettiririm.” Ve Şiblī ‘aleyhi’r-rahmenin meclisinde bir adam bir na‘rayı vurup kendi cānını Dicle nehrine ilkā ettikte Şiblī dedi ki “Eğer sādık ise Allāhu ta‘ālā, Mūsā ‘aleyhi’s-selāmı nācī kılıp garktan sakladığı gibi onu nācī kılar da garīk olmaz ve eğer kāzib ise Allāhu ta‘ālā Fir‘avn’ı igrāk ettiği gibi onu igrāk eder.” Ve ba‘zu’l-‘ulemā demiş ki “Cemī‘-i fukahā vü ‘ulemā icmā‘ etmişler ki mü’minin üç hasleti vardır ki bu hasletler eğer sahīh olurlarsa onlarda ne-cāt vardır ve ba‘zısı ancak ba‘zısıyla tamām olur ya‘nī birbirlerine lāzım ve melzūmlardır ki bid‘at ve hevādan hālis olan islām ve a‘mālde Allāhu ta‘ālāya sıdk etmek ve helālī yemektir.”

[وقال وهب بن منبه وجدت على حاشية التوراة اثنين وعشرين حرفاً كان صلحاء بني إسرائيل يجتمعون فيقرءونها ويتدارسونها لا كنز أنفع من العلم ولا مال أربح من الحلم ولا حسب أوضع من الغضب ولا قرين أزين من العمل ولا رفيق أشين من الجهل ولا شرف أعز من التقوى ولا كرم أوفى من ترك الهوى ولا عمل أفضل من الفكر ولا حسنة أعلى من الصبر ولا سيئة أخزى من الكبر ولا دواء ألين من الرفق ولا داء أوجع من الخرق ولا رسول أعدل من الحق ولا دليل أنصح من الصدق ولا فقر أذل من الطمع ولا غنى أشقى من الجمع ولا حياة أطيب من الصحة ولا معيشة أهنأ من العفة ولا عبادة أحسن من الخشوع ولا زهد خير من القنوع ولا حارس أحفظ من الصمت ولا غائب أقرب من الموت]

Ve Vehb b. Münebbih ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Ben Tivrāt-ı şerīfenin hāşiyesi üzerinde yirmi iki harf ya‘nī yirmi iki kelimeyi yazılı gördüm ki Benī İsrāīl sulehāsı birikip onu kırā‘at ve tadrīs ederlerdi ki ‘ilmden enfa‘ bir kenz yoktur ve hilmden ribhli bir māl yoktur ve gazabdan pest ve alçak bir haseb yoktur ve ‘amelden zībāyiştrak bir karīn yoktur ve bilmemezlikten çirkīntrak bir refīk yoktur ve takvādan ‘azīztrak bir şeref yoktur ve hevānın terkinden daha ziyāde vāfī bir kerem yoktur ve fīkrden efdal bir ‘amel yoktur ve sabrdan a‘lā bir hasene yoktur ve kibrden daha ziyāde bir hizy ve rüsveylik yoktur ve rıftan daha ziyāde yumuşak bir ‘ilāc ve dermān yoktur ve harktan daha ziyāde renc ve ağırı verir bir derd yoktur ve

213 “Kıyamet günü Allah’a karşı yalan söyleyenleri görürsün, yüzleri kapkara kesilmiştir.” Zümer, 39/60.

hakktan daha ziyâde ‘âdil bir resûl ve elçi yoktur ve sıdktan daha ziyâde nâsîh bir delîl yoktur ve tama’dan daha ziyâde hor ve ezel bir yoksulluk yoktur ve biriktirmekten daha ziyâde meşakkatli bir gınâ yoktur ve sıhhat-tan atyeb bir dirlik ve hayât yoktur ve ‘iffetten daha ziyâde henî ve meşak-katsiz ma’îşet ve geçinmeklik yoktur ve huşû’dan ahsen bir ‘ibâdet yoktur ve kanâ’atten hayrlı bir zühd ve perhîzkârlık yoktur ve samt ve sükûtta ziyâde bir hâris yoktur ve ölümünden akreb bir gâyib yoktur kelimâtıdır.”

[وقال محمد بن سعيد المروزي إذا طلبت الله بالصدق آتاك الله تعالى مرة بيدك حتى تبصر كل شيء من عجائب الدنيا والآخرة وقال أبو بكر الوراق احفظ الصدق فيما بينك وبين الله تعالى والرفق فيما بينك وبين الخلق وقيل لذي النون هل للعبد إلى صلاح أموره سبيل فقال

قد بقينا من الذنوب حيارى ... نطلب الصدق ما إليه سبيل

فدعاوى الهوى تخف علينا ... وخلاف الهوى علينا ثقیل]

Ve Muhammed b. Sa‘îd el-Mervezî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Eğer sen sıdk ile Allāhu ta‘ālâyı taleb edip istedinse Allāhu ta‘ālā senin eline bir aynayı verir ki onda dūnyā ve āhiretin her bir ‘acîbesini görürsün.” Ve Ebū Bekr Varrāk ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Sen sıdkı hıfz eyle ya‘nî senin ile Allāhu ta‘ālânın beynindeki sıdkı gözetiver ve senin ile halk beyninde dahi rıfk ve mülâyemeti hıfz eyle.” Ve Zünnûn ‘aleyhi’r-rahmeye “Salâh-ı umûru için ‘abdin bir yol ve sebîli var mıdır?” diye suâl vâki’ oldukta, o dahi nazmen bu rubâ‘ıyı söylemiş ki

قد بقينا من الذنوب حيارى ... نطلب الصدق ما إليه سبيل

فدعاوى الهوى تخف علينا ... وخلاف الهوى علينا ثقیل

ki hülâsa-i mahsûlû: “Biz günâhlardan mütehayyir kalmışız, sıdkı taleb eder de ona bir sebîl yoktur. Da‘âvâ-yı hevâ bize sebûk gelir ve hilâf-ı hevâ bizim üzerimize ağır ve gîrândır.”

[وقيل لسهل ما أصل هذا الأمر الذي نحن عليه فقال الصدق والسخاء والشجاعة قليل زدنا فقال التقي والحياء وطيب الغذاء وعن ابن عباس رضي الله عنهما إن النبي صلى الله عليه وسلم سئل عن الكمال فقال قول الحق والعمل بالصدق وعن الجنيد في قوله تعالى ﴿لَيْسَ لَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ﴾ قال يسأل الصادقين عند أنفسهم عن صدقهم عند ربهم وهذا أمر على خطر]

Ve Sehl ‘aleyhi’r-rahmeye denilmiş ki “Bizim üzerinde bulunduğumuz emrin aslı nedir?” O dahi: “Sıdk ve sehâ ve şecâ‘attir” demiş. Ve “Bize daha ziyâde bir şey beyân eyle” denildikte, kendisi: “Takî ve hayâ ve tî-

b-i gızâ” ya’nî utanıp me’āsiden sakınmaklıkla helâl nesne ile geçinmektir diye nasihat vermiştir. Ve ‘Abdullâh b. ‘Abbâs ‘aleyhime’r-rıdvânın üzerine mervî olup denilmiş ki ‘Abdullâh demiş ki “Bir gün ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizden kemâl üzerine suâl vâki’ olmuş ve beyânında efendimiz buyurmuş ki “قول الحق والعمل بالصدق” ya’nî “Hakkı söylemek ve sıdk ile ‘amel etmektir.” [151] Ve dahi Cüneyd-i Bagdâdî ‘aleyhi’r-rahmenin üzerine mervî olup ki Hakk subhānehu ve ta‘ālânın kavlı-i celîli olan ²¹⁴﴿لَيْسَ أَلِصَادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ﴾ tefsîrinde demiş ki “Allāhu ta‘ālā hazretleri sādıkları nefsi katında Rabbleri ta‘ālânın ‘indlerinde olan sıdkları üzerine suâl edecektir.” Ve bu hatar üzere bir emrdir.

Beyānu Hakîkatî’s-Sıdkı ve Ma’nāhu ve Merâtibihi

[بيان حقيقة الصدق ومعناه ومراتبه]

[اعلم أن لفظ الصدق يستعمل في ستة معان صدق في القول وصدق في النية والإرادة وصدق في العزم وصدق في الوفاء بالعزم وصدق في العمل وصدق في تحقيق مقامات الدين كلها فمن اتصف بالصدق في جميع ذلك فهو صديق لأنه مبالغة في الصدق ثم هم أيضاً على درجات فمن كان له حظ في الصدق في شيء من الجملة فهو صادق بالإضافة إلى ما فيه صدقه]

Ve sıdkın hakikat ve ma’nasıyla merâtibinin beyânı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki sen bil ve āgāh ol ki sıdkın lafzı altı ma’nâda isti’cām olunur ki söylemekte olan sıdk ve niyyet ve irâdede olan sıdk ve vefâ-i ‘azmde olan sıdk ve ‘amelde olan sıdk ve cemî’-i makāmât-ı dînin tahkîkinde olan sıdktır. Ve kim ki kendisi ve cemî’isiyle sādık olur da kâffesinde sıdk ile muttasıf olduysa işte sıddık odur, çünkü sıdk da bir mübālagadır ve ba’dehu bu sadakatler dahi derecât üzeredirler. Ve her kim ki mine’l-cümle sıdkta birer hazz ve nasîbi olduysa artık onun sıdkının derecesine izâfetle kendisi dahi sādıktır.

[الصدق الأول صدق اللسان وذلك لا يكون إلا في الإخبار أو فيما يتضمن الإخبار وبينه عليه والخبر إما أن يتعلق بالماضي أو بالمستقبل وفيه يدخل الوفاء بالوعد والخلف فيه وحق على كل عبد أن يحفظ ألفاظه فلا يتكلم إلا بالصدق وهذا هو أشهر أنواع الصدق وأظهرها]

214 “ (Allah bunu,) doğru kimseleri doğruluklarından hesaba çekmek için (yapmıştır.) “ Ahzâb, 33/8.

فمن حفظ لسانه عن الإخبار عن الأشياء على خلاف ما هي عليه فهو صادق ولكن لهذا الصدق كمالان أحدهما الاحتراز عن المعارض فقد قيل في المعارض مندوحة عن الكذب وذلك لأنها تقوم مقام الكذب إذ المحذور من الكذب تفهيم الشيء على خلاف ما هو عليه في نفسه إلا أن ذلك مما تمس إليه الحاجة وتقتضيه المصلحة في بعض الأحوال وفي تأديب الضبيان والنسوان ومن يجري مجراهم وفي الحذر عن الظلمة وفي قتال الأعداء والاحتراز عن إطلاعهم على أسرار الملك فمن اضطرَّ إلى شيء من ذلك فصدقه فيه أن يكون نطقه فيه لله فيما يأمره الحق به ويقتضيه الدين فإذا نطق به فهو صادق وإن كان كلامه مفهوماً غير ما هو عليه]

Ve sıdkın evvelki derecesi ise lisânın sıdkıdır. Ve bunun mecrâsı ancak ihbârdır ve ihbârı mütezammın ve ona münebbih olan kelâm ve sühan-ı zebândır ve haber ise yâ geçmiş olan zamāna müte'allik olan havâdis ve vâkı'atı söylemektir veyâhüd gelecek zamânın vâkı'âtına müte'allik olan umûr ve havâdisi bildirmektir ve bunda vefâ-i va'd ve hilfi dahi dâhil olur. Ve her bir 'abd üzerine lâzım olup hakk odur ki hemîşe kendi elfâzını hıfz edip kelâm-ı sıdktan gayrı ya'nî hilâf-ı vâkı' olarak hiçbir sözü söylemeye ki dâimen ve ebeden ancak sıdk sözleri söyleye ve eşher-i envâ-ı sıdk ve azheri budur. Ve o ki kendi zebânını hilâf-ı vâkı'in ahbârından saklayıp bî-vech ve bî-hakikat olan ihbârdan lisânını hıfz eder, o kimse sâdıktır. Ve bu sıdkın iki kemâlî vardır: Birincisi me'ârîzden sakınmaktır, çünkü me'ârîze 'inde'z-zarûrât revâ görölüp denilmiş ki me'ârîze sırf yalanı söylemekten kifâyet ve gınâ ve mecâl vardır, zîrâ ki me'ârîz kizbin makâmında kâim olur, çünkü kizbden mahzûr olan şey ancak hilâf-ı vâkı'i anlatmaktır ve me'ârîz dahi hilâf-ı vâkı'i tefhîm eder velâkin ba'zı hâllerde ona ihtiyâc vâkı' olur ve maslahat onu iktizâ eder, çünkü te'dîb-i sibyan ve hüsn-i mu'âşeret-i zenân ve def'-i şürûr ve zulm-ı zâlimâna lüzümü vardır ve mukâtele-i düşmenân ve hıfz-ı mesâlih-i mülk-i ehl-i imâna iktizâ-yı tab'isi vardır. Ve o ki hasebe'd-diyâne ona muztarr olur, onun sıdkı onda ancak onun nutk ve tekellümü Allâh için ola ve hakk ona emr ettiği nesnede ve dîn ona muktezî bulunduğu nesnede ola. Ve çün bu de'b ve tarîk ve bu hüsn-i kâs ve niyyet ile onda nutk eder, kezâlik kendi hadîsinde sâdıktır ya'nî onun sıdkına bir rahnelik vâkı' olmamış olur velev ki o kelâmı hilâf-ı vâkı'i tefhîm eder.

[لأنَّ الصَّدق ما أريد لذاته بل للدلالة على الحقِّ والدَّعاء إليه فلا ينظر إلى صورته بل إلى معناه نعم في مثل هذا الموضع ينبغي أن يعدل إلى المعارض ما وحد إليه سبيلاً كان رسول الله صَلَّى الله عليه وسلَّم إذا توجه إلى سفرٍ ورَى غيره وذلك كي لا ينتهي الخبر إلى الأعداء فيقصد وليس هذا من الكذب في شيء قال رسول الله صَلَّى الله عليه وسلَّم "ليس بكذابٍ من أصلح

بين اثنين فقال خيرًا أو أئمنى خيرًا“ ورخص في التلق على وفق المصلحة في ثلاثة مواضع من أصلح بين اثنين ومن كان له زوجتان ومن كان في مصالح الحرب والصدق ههنا يتحول إلى النية فلا يراعى فيه إلا صدق النية وإرادة الخير فمهما وصح قصده وصدق نيته وتجردت للخير إرادته صار صادقًا وصديقًا كيفما كان لفظه ثم التعريض فيه أولى]

Çünkü sıdk o nesnedir ki kendi zâtı için murâd olunur tâ ki hakk üzerine delâlet ede ve hakka da'vet ede ve bu cihetle onun sûretine bakılmaz, ancak onun ma'nâsına nazar olunur. Evet, bu gibi yerde me'ârîze yol buldukça [152] ondan me'ârîze 'udûl etmek gerektir ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz bir sefere teveccüh ettiği vakte dîger şey irâesiyle seferini setr ederdi tâ ki düşmenâna onun haberi gitmeye ve onu kasd etmeyeler ve bu şey kizbden ma'cûd değildir, zîrâ 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki ²¹⁵“ليس بكذاب من أصلح بين اثنين فقال خيرًا أو أئمنى خيرًا” ya'nî “Yalancı ve kezzâb değildir o kimse ki iki adam beyninde islâh eder o kimse ki onun iki zevcesi vardır ve o kimse ki mesâlih-i harbbedir.” Ve sıdk burada niyyete mütehavvil olur. Kaçan ki onun kasdı sahîh ve niyyeti sâdik ve irâdeti hayra mütecerred olur, artık onun lafzı onda her nice olursa olsun kendisi sâdik ve siddîktir velâkin onda ta'riz etmek evlâ ve ahrâdır.

[و طريقه ما حكي عن بعضهم أنه كان يطلبه بعض الظلمة وهو في داره فقال لزوجته خطي بأصبعك دائرة وضعي الأصبع على الدائرة وقولي ليس هو ههنا واحترز بذلك عن الكذب ودفع الظالم عن نفسه فكان قوله صدق وأفهم الظالم أنه ليس في الدار فالكمال الأول في اللفظ أن يحترز عن صريح اللفظ وعن المعارض أيضاً إلا عند الضرورة والكمال الثاني أن يراعى معنى الصدق في ألفاظه التي يناجي بها ربه كقوله ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ خَنِيفًا﴾ فَإِنْ قلبه إن كان منصرفاً عن الله تعالى مشغولاً بأمانى الدنيا وشهوته فهو كذب وكقوله ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾ وقوله أنا عبد الله فإنه إذا لم يتصف بحقيقة العبودية وكان له مطلب سوى الله لم يكن كلامه صادقاً ولو طوّل يوم القيامة بالصدق في قوله أنا عبد الله لعجز تحقيقه فإنه إن كان عبداً لنفسه أو عبداً لدنيا أو عبداً لشهوته لم يكن صادقاً في قوله وكل ما تقيّد العبد به فهو عبد له]

Ve tarîk-i ta'riz ise ba'zu's-selef üzerine mahkî olan tarîk gibidir ki onu ba'zu'z-zaleme taleb eder idi o hâl ile ki kendisi hânesi dâhilinde iken kendisi zevcesine demiş ki “Sen bir dâireyi çiz de o dâireye kendi parmağın koyup de ki burada değildir” ki bununla yalan söylemekten ihtirâz etmiş ve nefsi üzerinden zâlimi def' etmiş. Ve onun sözü dahi sıdk oldu ki o ta'riz ile hânede olmadığını tefhîm etti. İmdi lafzda olan sıdkın kemâl-i evvelisi odur ki adam kendi tekellümünde hem sarîh lafzda hilâf-ı vâkî' bir kelâmı

söylemekten ve hem me'ārîz ile hilâf-ı vâkı'ı tefhîm etmekten sakına meğ-
 ger ki zarûret ve ıztırâr 'indinde ola ki o hâlde bir ta'rîz ile o zararın def'i
 çâresine baka. Ve kemâl-i sâni odur ki Rabbisi tebâreke ve ta'âlâyâ münâ-
 cât ettiği elfazda dahi sıdkın ma'nâsını mürâ'ât ede ki meselâ namâzı ibti-
 dâsında ²¹⁶ ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا﴾ demesi gibi, zîrâ ki
 eğer onun kalbi o hâlde ümniyye-i dünyâ ve şehvâtıyla meşgûl olup Allâ-
 hu ta'âlâyâ ikbâl etmekten munsarîf olmuş olsa kendisi o sözde kâzib olup
 Allâhu ta'âlâyâ yüzünü tevcih etmemiş olur ve vâkı'ın hilâfı söylemiş olur
 ve dahi ²¹⁷ ﴿إِنَّكَ نَعْبُدُ﴾ demesi gibi veyâhüd "أنا عبد الله" demesi gibi, zîrâ ki
 eğer onun zâtı hakikat-i 'ubûdiyyetiyle muttasıf olmaz da Zât-ı zü'l-celâlin
 mâ-sivâsından onun dîger günâ bir istek ve matlabı olursa onun o sözü
 ya'nî "Ben, Allâh'ın kuluyum" demesi veyâhüd "Ben ancak Allâhu ta'âlâyâ
 'ibâdet ederim" demesi gerçek ve doğru olmamış olur ki o kelâmında sâdık
 olmamış olur ve "Yevm-i kıyâmette ben ancak Allâhu ta'âlânın kuluyum"
 kelâmının sıdkıyla mütâlebe olunmuş olsa elbette onun tahkîkinden 'âciz
 ve dermânde kalır, zîrâ ki eğer kendi nefsine kulluk etmiş ki ona her ne ki
 emr ettiyse işlemiş veyâhüd dünyâyâ kulluk etmiş ki hemmi leyl ü nehârda
 tahsîl-i dünyâ için hasr u kasr etmiş veyâ kendi şehvâtına kulluk etmiş ki
 her ne ki cânı isteyip imrendiyse onu icrâ etmiş, onun o sözünde sâdık ol-
 mamış olur, zîrâ insân her neye mukayyed ve bağılı ise o nesnenin 'abdidir.

[كما قال عيسى عليه السلام يا عبيد الدنيا وقال نبينا صلى الله عليه وسلم "نعس عبد الدنيا
 وتعس عبد الدرهم وعبد الحلة وعبد الخميصة" فسمى كل من تقيد قلبه بشيء عبداً له وإنما
 العبد الحق لله عز وجل من أعتق أولاً من غير الله تعالى فصار حراً مطلقاً فإذا تقدمت هذه
 الحرية صار القلب فارغاً فحلت فيه العبودية لله فتشغله بالله وبمحبه وتقيد باطنه وظاهره بطاعته
 فلا يكون له مراد إلا الله تعالى ثم تجاوز هذا إلى مقام آخر أسنى منه يسمى الحرية وهو أن
 يعتق أيضاً عن إرادته الله من حيث هو بل يقنع بما يريد الله له من تقرب أو إبعاد فتفنى إرادته
 في إرادة الله تعالى وهذا عبد عتق عن غير الله فصار حراً ثم عاد وعتق عن نفسه فصار حراً
 وصار مفقوداً لنفسه موجوداً لسيده ومولاه إن حركه تحرك وإن سكنه سكن وإن ابتلاه رضي
 لم يبق فيه متسع لطلب والتماس واعتراض بل هو بين يدي الله كالملت بين يدي الغاسل وهذا
 منتهى الصدق في العبودية لله تعالى فالعبد الحق هو الذي وجوده لمولاه لا لنفسه وهذه درجة
 الصديقين وأما الحرية عن غير الله فدرجات الصادقين وبعدها تتحقق العبودية لله تعالى وما قبل
 هذا فلا يستحق صاحبه أن يسمى صادقاً ولا صديقاً فهذا هو معنى الصدق في القول]

Nitekim 'İsâ 'aleyhi's-selâm buyurmuş ki "Yâ 'abîde'd-dünyâ!" ya'nî

216 "Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm." En'âm, 6/79.

217 Fâtiha, 1/5.

dünyâ kulları. Ve nitekim bizim peygamber-i ‘âlî-câhımız efendimiz buyurmuş ki ²¹⁸“نعس عبد الدنيا وتعس عبد الدرهم وعبد الحلة وعبد الخميصة” ki hülâsa-i meâl-i şerfi: “Dînârin kulu hâlik ola, dirhemîn kulu hâlik ola, hullenîn kulu hâlik ola, hamîsanın kulu hâlik ola” ki her kim ki kalbi bir nesneye mukâyyed olmuş, onu o nesnenin kulu ismiyle müsemmâ etmiştir. İmdi Allâhu ta‘âlânın ‘abd-i hakîkisi o kimsedir ki evvelâ Zât-ı zü’l-celâlin gayrısından âzâd olmuş da hürr-ı mutlak olmuştur ve çün onun bu hürriyeti mütekaddim olup cemî‘-i mâ-sivâdan âzâd olur, onun kalbi cemî‘-i mâ-sivâdan tehî ve fârig olur da Allâhu ta‘âlâya kulluğu onda hulûl eder ve ‘ubûdiyyet-i ilâhiyye onu Allâhu ta‘âlânın muhabbeti ile meşgûl eder. [153] ve onun zâhir ve bâtınını Allâhu ta‘âlânın tâ‘atiyle bağı ve mukayyed eyler de Zât-ı zü’l-celâl’in gayrisi ona başka bir murâdı kalmaz sonra bundan dahi ondan yüce ve bâlâ bir makâma geçip tecâvüz eder ki ona “hürriye” denilir ki kendi irâdesinden dahi âzâd ve ma‘tûk olur ya‘nî kendi zâtı hay-siyyetiyle Allâhu ta‘âlâya külliyyen âzâd olur da onun aslâ ve kat‘â bir istek ve hâhiş ve irâdesi kalmaz, ancak Allâhu ta‘âlâ ona murâd buyurduğu nesneye kanâ‘at eder ki takarrüb ve tebe‘iyetten ona ne günâ irâde buyursa onunla kâni‘ ve hoşnûd olur ve onun irâdesi tebareke ve ta‘âlânın irâdesinde fânî olur. Ve bu makâma vâsıl olan zât öyle bir kuldur ki cemî‘-i mâsivâ ve agyârdan ma‘tûk ve âzâde olduktan sonra dönüp kendi nefsinde dahi ma‘tûk ve âzâdlı olmuş ki tamâmen hürr olup kendi nefesine mefkûd ve efendisine ve mâlik ve mevlâsına mevcûd olmuş ki onu tahrik eder ise müteharrik olur ve onu sâkin kıalarsa sâkin olur ve eğer onu ibtilâ edip imtihân ederse râzî ve hoşnûd olur tâ ki bir taleb ve iltimâs ve itirâz için onun kalbinde bir yer ve müttesa‘ kalmaz da ancak Zât-ı zü’l-celâl’in önünde gasl edicinin önünde konulmuş mevtânın cenâzesi gibi bî-hareket ve bî-sükûn tab‘ı kalır ve bu hâl ‘ubûdiyyette sıdkın münteheâsıdır, zîrâ ki hakîkaten kul ancak o kuldur ki kendi vücûdu dahi efendisinin olur da kendi nefesine olmaz ve bu mertebe ancak derece-i siddîkîndir. Ve agyârdan olan hürriyet ise sâdıkların derecesidir ki ondan sonra Zât-ı zü’l-celâl’e olan ‘ubûdiyyet-i kâmile mütehakkık olur ve bu mertebeden mukaddem olan merâtib sâhiblerine nâm-ı siddîk u sâdık it‘âsı için bir istihkâk yoktur. İşte kulda olan sıdkın ma‘nâsı budur.

[الصدق الثاني في النية والإرادة ويرجع ذلك إلى الإخلاص وهو أن لا يكون له باعث في الحركات والسكنات إلا الله تعالى فإن ما رجه شوب من حظوظ النفس بطل صدق النية وصاحبه يجوز أن يسمى كاذباً كما روينا في فضيلة الإخلاص من حديث الثلاثة حين يسئل العالم ما

عملت فيما علمت فقال فعلت كذا وكذا فقال الله تعالى كذبت بل أردت أن يقال فلان عالم فإنه لم يكذبه ولم يقل له لم تعمل ولكنه كذبه في إرادته ونيته]

Ve ikinci sıdk o sıdktır ki niyyet ve irâdededir ki o sıdk ihlâsa râci' olur ya'ânî o dahi ancak o sıdktır ki harekât ve sekenâtta Allâhu ta'âlânın rızâsından gayrı onun diğer bir bâ'isi olmaz ve vaktâ ki huzûz-ı nefsten ona bir hazz karışıp da mümtaz olur, onunla sıdk-ı niyyet bâtıl olur da sâhibine yalancı ismi tesmiye etmek dahi câiz olur, nitekim fazîlet-i ihlâsta bir hadîs-i selâse rivâyet etmişiz ki yevm-i kıyâmette 'âlimden “Senin 'ilminle ne 'amel ettin?” diye suâl vâki' olduktâ ve kendisi şunu bunu işledim diye cevâb verdikte, Hakk subhânehu ve ta'âlâ ona: “Sen yalan söyledin, sen o 'amelinde kendin sana 'âlim denilmek istedin!” diye tekzîb olunur ki sen onu işlemedin diye tekzîb etmez de lâkin kendi niyyet ve irâdesinde onu tekzîb eder ki sen 'amelinle beni murâd etmedin, ancak 'ilm ile nâmdâr olmak istedin denilir.

[وقد قال بعضهم الصدق صحة التوحيد في القصد وكذلك قول الله تعالى ﴿وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾ وقد قالوا إنك لرسول الله وهذا صدق ولكن كذبهم لا من حيث نطق اللسان بل من حيث ضمير القلب وكان التكذيب يتطرق إلى الخبر وهذا القول يتضمن إخباراً بقرينة الحال إذ صاحبه يظهر من نفسه أن يعتقد ما يقول فكذب في دلالته بقرينة الحال على ما في قلبه فإنه كذب في ذلك ولم يكذب فيما يلفظ به فيرجع أحد معاني الصدق إلى خلوص النية وهو الإخلاص فكل صادق فلا بد وأن يكون مخلصاً]

Ve ba'zu's-selef demiş ki “Sıdk ancak tevhîdde kasdın sıhhatidir.” Ve tebâreke ve ta'âlânın işbu kavlı-i 'âlîsi dahi böylecedir ki ﴿وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾²¹⁹ buyurulmuştur ya'ânî “Yâ Muhammed, münâfıklar sana geldiklerinden kalblerine muhâlif lisânlarıyla derler ki “Biz şehâdet ederiz ki tahkîk sen Allâhu ta'âlânın resûlüsün!” Ve Allâhu ta'âlâ bilir ki sen onun resûlüsün ve Allâhu ta'âlâ şehâdet eder ki münâfıklar kâziblerdir ki şehâdetleri kalbleriyle değildir.” İşte o hâl ile ki onlar lisânlarıyla sen Allâhu ta'âlânın resûlüsün diye şehâdet etmişlerken Allâhu ta'âlâ onlara kâziblerdir diye onları tekzîb etmiştir ki bu tekzîbleri nutk-ı lisân haysiyyetiyle olmayıp ancak zamîr-i kalbin haysiyyetiyledir, sanki o tekzîb habere mütetarrık olur ki bu kavlı karîne-i hâl ile bir ihbâra mütezammındır, çünkü onun sâhibi nefsinden izhâr eder ki kendi söylediği nesneye mu'tekiddir ma'a-ennehu karîne-i hâl delâletinde kalbindeki nesnenin üzerine yalan ve kizb etmiştir,

219 “(Fakat) Allah o münâfıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder.” Münâfikûn, 63/1.

zîrâ ki onda kâzibdir o hâl ile ki telaffuz ettiği şeyde kâzib değildir. Kaldı ki ma'ânî-i sıdkın birisi dahi hulûs-ı niyyete râci' olur ki ihlâstır ya'nî her bir sâdık muhlis olmaktan vâreste olmaz ve lâbüddür ki her bir sâdık muhlis ola.

[الصدق الثالث صدق العزم فإن الإنسان قد يقدم العزم على العمل فيقول في نفسه إن رزقني الله مالاً تصدقت بجميعة أو بشطره أو إن لقيت عدواً في سبيل الله تعالى قاتلت ولم أبال وإن قتلت وإن أعطاني الله تعالى ولايةً عدلت فيها ولم أعص الله تعالى بظلم وميل إلى خلق فهذه العزيمة قد يصادفها من نفسه وهي عزيمة جازمة صادقة وقد يكون في عزمه نوع ميل وتردد وضعف يضاد الصدق في العزيمة فكان الصدق ههنا عبارة عن التمام والقوة كما يقال لفلان شهوة صادقة ويقال هذا المريض شهوته كاذبة مهما لم تكن شهوته عن سبب ثابت قوي أو كانت ضعيفة فقد يطلق الصدق ويراد به هذا المعنى والصادق والصادق هو الذي تصادف عزمته في الخيرات كلها قوة تامة ليس فيها ميل ولا ضعف ولا تردد بل تسخو نفسه أبداً بالعزم المصمم الجازم على الخيرات]

Ve üçüncü sıdk dahi 'azmin sıdkıdır, zîrâ olur ki bir insân kendi nefsinde 'azmi 'amel üzerine takdîm edip diye ki “Eğer Bârî ta'âlâ bir mâlî verip bana rızık ve nasîb ettiyse ben onun cemî'isi ile veyâhüd onun yarısıyla elbette tasadduk ederim ve eğer fî-sebîlillâh ben bir düşmâna râst gelip mülâkî oldumsa îlâ-yı kelimetullâh için elbette ben onunla ceng eder de kendi katlime mübâlât etmem ve eğer bana bir vilâyeti [154] verir ise elbette ben onda 'adâlet eder de halka bir zulm ve meyl ile Allâhu ta'âlâya 'isyân etmem.” İşte olur ki bu 'azîmeti nefsinden görüp ona tesâdüf eder ve bu bir 'azîmet-i câzime ve sâdikadır. Ve olur ki onun 'azminde bir gûnâ meyl ve tereddüd ve za'f dahi olur ki 'azîmette olan sıdka müzâdedet eyler. Ve burada olan sıdk ise tamâm ve kuvvetten 'ibâret olur, nitekim denilir ki “Fülânın bir şehvet-i sâdikası vardır ve fülân hastanın şehveti kâzibedir.” Kaçan ki onun şehveti bir sebab-i sâbit ü kavîden değildir veyâhüd onun şehveti zebündür, işte ba'zı yerlerde sıdkı itlâk olunur da ondan bu ma'nâyı murâd olunur. Ve sâdık ve sıddîk ancak o kimsedir ki onun 'azîmeti cemî'-i hayrâtta bir kuvvet-i tammeye tesâdüf eder ki onda aslâ bir kesel ve za'f ve tereddüd olmaz, belki onun nefsi dâimen ve ebeden hayrâta olan 'azm-i musammem ü câzimine sehâvet eyler.

[وهو كما قال عمر رضي الله عنه لأن أقدم فتضرب عنقي أحب إلي من أن أتأمر على قوم فيهم أبو بكر رضي الله عنه فإنه قد وجد من نفسه العزم الجازم والمحبة الصادقة بأنه لا يتأمر مع وجود أبي بكر رضي الله عنه وأكد ذلك بما ذكره من القتل ومراتب الصديقين في العزائم تختلف فقد يصادف العزم ولا ينتهي به إلى أن يرضى بالقتل فيه ولكن إذا خلي ورأيه لم يقدم

ولو ذكر له حديث القتل لم ينقض عزمه بل في الصادقين والمؤمنين من لو خير بين أن يقتل هو أو أبو بكر كانت حياته أحب من حياة أبي بكر الصديق]

Ve o şey Hazret-i Ömer b. el-Hattâb ‘aleyhi’r-rıdvânın işbu sözü gibidir ki “Ben kendi ‘unukumun darbına takdîm olunmaklıgım bana onun içinde Ebû Bekr ‘aleyhi’r-rıdvân mevcûd olan kavm üzerine emîr olmaktan daha ziyâde hoş ve mahbûbdur.” Zîrâ ki kendi nefsinden böyle bir ‘azm-i câzim ve muhabbet-i sâdika bulmuş ki Ebû Bekr ‘aleyhi’r-rıdvânın vü-cûduyla ma‘an kendisi kavme emîr olmaya ki bunu katl tehdîdinden zikr ettiği ‘ibâre ile te’kîd etmiştir. Ve ‘azâyimde siddîkların merâtibi muhtelif olur ki bir ‘azme tesâdüf eder de velâkin katle rāzî olmak derecesine kadar onunla müntehî olmaz, fakat bî-ikrâh u icbâr kendi hâliyle bırakılmış olsa ‘azmi hilâfına ikdâm etmez ve i‘dâm ve katl hadîsi ona zikr olunmuş olsa ‘azmini nakz etmez ve belki sâdikîn ve mü’minîn içinde ba‘zı adam vardır ki kendisinin katli ile Ebû Bekr’in katli beynlerinde ona bir tehayyür vâki‘ olmuş olsa onun kendi hayâtı ona Ebû Bekr es-Siddîk’in hayâtından daha ziyâde hoş ve ehabb olurdu.

[الصدق الرابع في الوفاء بالعزم فإنَّ النفس قد تسخو بالعزم في الحال إذ لا مشقة في الوعد والعزم والمؤنة فيه خفيفة فإذا حقت الحقائق وحصل التمكن وهاجت الشهوات انحلت العزيمة وغلبت الشهوات ولم يتفق الوفاء بالعزم وهذا يصادف الصدق فيه ولذلك قال الله تعالى ﴿مَنْ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾ فقد روي عن أنس أنَّ عمه أنس بن النضر لم يشهد بدرًا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فشق ذلك على قلبه وقال أول مشهده شهد رسول الله صلى الله عليه وسلم غبت عنه أما والله لئن أراني الله مشهده مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ليرين الله ما أصنع قال فشهد أحدًا في العام القابل فاستقبله سعد بن معاذ فقال يا أبا عمرو إلى أين فقال وأها لريح الجنة إنني أجد ريحها دون أحدٍ فقاتل حتى قتل فوجد في جسده بضغ وثمانون ما بين رمية وضربة وطعنة فقالت أخته بنت النضر ما عرفت أخي إلا بشيابه فنزلت هذه الآية ﴿مَنْ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾]

Ve dördüncü sıdk ise o dahi ‘azme vefâdır, zîrâ nefsi-i insân hâl-i hâ-zırda ‘azme sehâ eder, çünkü va‘d ve ‘azmde bir meşakkat yoktur ve onun meûneti sebûk ve hafîftir ve vaktâ ki hakâyık hakk olur da temekkûn hâsıl olur ve shevât dahi hâyic olur, ‘azîmet çözülür de shevât gâlib olur ve o hâlde vefâ-i ‘azm müttetik olmaz ve bu hâl dahi onda sıdk etmekte müzâdde vâki‘ olur. Ve onun için tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki ﴿مَنْ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾²²⁰ Enes ‘aleyhi’r-rıdvân rivâyet edip demiş ki “Onun

220 “Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdik kaldılar.” Ahzâb, 33/23.

‘ammisi Enes b. Nadr, Bedr gazâsına zât-ı ‘ālî-i Hazret-i Risâlet-penâhî ile berâber hâzır olamamasından onun kalbine bir meşakkat vâkî olup kendi nefsinde demiş ki “En evvel meşhed ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz ona şâhid oldu, ben o meşhedde bulunmayıp da ondan gâyb oldum. Âgâh ol ki ba‘de-mâ eğer Zât-ı zü’l-celâl bir dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizle bir meşhedi bana gösterirse vallâhi onda benim sun‘edeceğimi Allâhu ta‘âlâ elbette görecektir.” Ve çün ‘amm-ı kâbilde ya‘nî o senenin ikincisinde Uhud gazvesine hâzır oldu, ona Sa‘d b. Mu‘âz karşılayıp “Ey Ebû ‘Amr, sen nereye gidiyorsun?” diye ta‘arruz ettikte, Enes: “Cennetin kokusu ne ‘aceb hoştur. Tahkîkan ben Uhud’dan beri onun kokusunu buluyorum” diye cenge girişti ve şehîd oluncaya dek muhârebe ve mukâtele etti tâ ki vücûdunda ya‘nî onun cesed-i şerîfinde seksen bu kadar eser darb ve ta‘n ve remy göründü. Ve onun kız karındaşı demiş ki “Ben kendi birâderimi ancak onun câmesiyle bildim” ki onun şânında bu âyet-i şerîfe nâzil oldu ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾ Hülâsa-i tercemesi fî-mâ sebak zikr olunmuştur.

[ووقف رسول الله صلى الله عليه وسلم على مصعب بن عمير وقد سقط على وجهه يوم أحد شهيداً وكان صاحب لواء رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال صلى الله عليه وسلم ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ﴾ وقال فضالة بن عبيد سمعت عمر بن الخطاب رضي الله عنه يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم “الشهداء أربعة رجل مؤمن جيد الإيمان لقي العدو فصدق الله حتى قتل فذلك الذي يرفع الناس إليه أعينهم يوم القيامة هكذا ورفع رأسه حتى وقعت قلنسوته” قال الراوي فلا أدري قلنسوة عمر أو قلنسوة رسول الله صلى الله عليه وسلم ورجل مؤمن جيد الإيمان لقي العدو فكأنما يضرب وجهه بشوك الطلح أناه سهم عائر فقتله فهو في الدرجة الثانية ورجل مؤمن خلط عملاً صالحاً وآخر سيئاً لقي العدو فصدق الله حتى قتل فذلك في الدرجة الثالثة ورجل مؤمن أسرف على نفسه لقي العدو فصدق الله حتى قتل فذاك في الدرجة الرابعة] [155]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz yevm-i Uhud’da kendi ‘alemdârı Mus‘ab b. ‘Umeyr ‘aleyhi’r-rıdvânın yüzü üzerine şehîd olarak düştüğü hâlde onun cenâzesi üzerine durup buyurmuş ki ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ﴾²²¹ Bu nass-ı celîl sûre-i Ahzâb’ın yirmi üçüncü âyetindendir ki onun hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Mü’minlerden ricâl vardır ki Allâhu ta‘âlâyâ ettiği ‘ahde vefâ ile kîtâlde sebât ettiler.” Onlardan ba‘zısı nezrine vefâ ile kîtâl edip “Ham-

221 “Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir.” Ahzâb, 33/23.

za ve Mus'ab ve Enes b. en-Nadr radiyallâhu 'anhum gibi" şehîd oldular ve bazıları şehâdete muntazır olup "Osmân ve Talha radiyallâhu 'anhumâ gibi" 'ahdlerini bir şey ile tebdil etmediler. Mervîdir ki ashâbdan Hamza ve Mus'ab ve Enes, 'Osmân ve Talha ve emsâli nezr eyldiler ki ceng vaktinde Hazret-i Peygamber 'aleyhi's-selâma mülâzım olup tâ şerbet-i şehâdeti nûş edinceye dek mukâtelede sebât ve sa'y edeler. Bu âyet-i kerîme onların hâllerini beyândır. Ve Fudâle b. 'Abîd demiş ki ben 'Ömer b. el-Hattâb'dan işittim, buyururdu ki ben 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizden işittim, buyururdu ki الشَّهَدَاءُ أَرْبَعَةٌ رَجُلٌ مَوْمِنٌ جَيِّدُ الْإِيمَانِ لَقِيَ الْعَدُوَّ فَصَدَّقَ اللَّهَ حَتَّى قُتِلَ فَذَلِكَ ²²² ki hülâsa-i meâl-i 'âlîsi: "Şühedâ dört sınıftırlar ki bir sınıfı îmânı ceyyid o bir mü'mindir ki düşmanı karşılar da şehîd oluncaya dek Allâhu ta'âlâya sıdk eder, işte bu gibi şehîde bakmak üzere yevm-i kıyâmette halk gözlerini böylece kaldırıp nazar ederler ve öyle her mertebede başını ref' etmiş tâ ki kalensüvesi başından düşüp sâkıt olmuş." Râvî der ki "Ben bilmem 'Ömer'in kalensüvesi mi veyâhüd Resûl-i ekrem efendimizin kalensüvesi." Ve diğer sınıfı evvel-i emrde mü'mindir ki îmânı ceyyid olup velâkin şiddet-i havfından derisine talh ağacının dikenleri ile darb olunur gibi karşılar da ona sâhibi nâ-ma'lûm bir sehm-i mütereddîd ü sâkıt isâbet eder de öldürür ve o kimse derece-i saniyededir. Talh ağacı dikenî çok kebîr bir ağaçtır veyâhüd muz ağacıdır. Ve diğer sınıfı o mü'mindir ki bir 'amel-i sâlih ile bir 'amel-i seyyi'i karıştırarak düşmanını karşılamış ve şehîd oluncaya dek Allâhu ta'âlâya sıdk etmiştir ve şol kimse dahi üçüncü derecededir. Ve diğer sınıfı o bir mü'mindir ki nefsi üzerine isrâf edip düşmâna mülâkî olmuş ve katl oluncaya dek Allâhu ta'âlâya sıdk etmiştir, bu dahi dördüncü derecededir. "

Bu hadîs-i şerîf mü'ellif-i merhûmun tashîhi icâbınca mı noksân yazılmış veyâhüd sehvindendir midir veyâhüd nâsihlerin sehv-i kaleminden midir, şühedâ-yı erba'anın üç sınıfı zikr olunup bir sınıfı zikr olunmamıştır ve kütüb-i sâirede lede't-taharrî bu sûrette Cāmi'u's-Sagîr ve Şerhü Sirācu'l-Münîr'de bizim bu tashîhimiz vech üzere muharrer ve mazbût görünmekle yedimiz(deki) İhyā Ulūmi'd-Dîn nüshasını ba'de't-tashîh şerh ve tercüme kılınmıştır, gaflet olunmaya.

[وقال مجاهد رجلان خرجا على مائة من الناس قعود فقالا إن رزقنا الله تعالى مالا لتصدقن فبخلوا به فتزلت ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾]

وقال بعضهم إنما هو شيء نووه في أنفسهم لم يتكلموا به فقال ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنُضِدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ فَلَمَّا آتَيْنَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾ فجعل العزم عهداً وجعل الخلف فيه كذباً والوفاء به صدقاً

Ve Mücâhid ‘aleyhi’r-rahme demiş ki iki adam çıkıp mele’-i nâstan oturan bir cem‘iyyetin önünde demişler ki “Eğer Hakk subhānehu ve ta‘ālā bize bir mālî rızık edip verdiyse tahkīkan biz onunla tasadduk ederiz.” Sonra onunla buhl ve imsāk ettiklerinde bu âyet-i kerīme nâzil oldu ki ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنُضِدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾²²³ demişler ki “O ancak bir şey idi ki kendi neflerinde onu niyyet etmişler de onunla tekellüm etmemişler idi.” Ve onların şe’nlerinde buyurdu ki ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنُضِدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾²²⁴ ki bu âyât-ı celilenin hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Ehl-i nifaktan kimse vardır ki Allāhu ta‘ālā ile ‘ahd eder, eğer bize fazlından māl verirse sadaka ve zekât verelim, sâlihlerden olalım derler, vaktâ ki fazlından māl-i keşir verdiyse bahillik edip hakkullāhı vermekten i‘râz ettiler. Onlar emr ü fermāndan i‘râz edicilerdir, onlar o buhl ve zekāttan imtinā‘ları kıyāmette ‘amellerinin cezāsına mülākī oluncaya dek kalblerinde o nifāk-larını ta‘kīb ve temkīn eyledi o sebebeden ki tasadduk ve salāh ile va‘de edip Allāhu ta‘ālāya hilf ve va‘delerinde kizb eder oldular” ki bu ‘ibāre ile ‘azmi ‘ahd kılmış ve onda olan hilfi dahi kizb kılmış ve onunla vefā etmekliği dahi sıdk kılmıştır.

[وهذا الصدق أشد من الصدق الثالث فإن الناس قد تسخو بالعزم ثم تكيع عند الوفاء لشدة عليها ولهيجان الشهوة عند التمكن وحصول الأسباب ولذلك استثنى عمر رضي الله عنه فقال لأن أقدم فتضرب عنقي أحب إلي من أن أأمر على قوم فيهم أبو بكر اللهم إلا أن تسول لي نفسي عند القتل شيئاً لا أجده الآن لأنني لا آمن أن يثقل عليها ذلك فتغير عن عزمها وأشار بذلك إلى شدة الوفاء بالعزم وقال أبو سعيد الخراز رأيت في المنام كأن ملكين نزلا من السماء فقالا لي ما الصدق قلت الوفاء بالعهد فقالا لي صدقت وعرجا إلى السماء]

223 “İçlerinden, “Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz” diye Allah’a söz verenler de vardır.” Tevbe, 9/75.

224 “İçlerinden, “Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz” diye Allah’a söz verenler de vardır. Fakat Allah lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler. Allah’a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için o da kalplerine, kendisiyle karşılaşıacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu.” Tevbe, 9/75-77.

Ve bu sıdk üçüncü sıdktan daha ziyâde eşeddir, zîrâ ki nefsi-i insân baʿzen ʿazme sehâ eder de velâkin sonra dönüp vefâʿinde yaramaz gönüllü olur, çünkü ona vefânın şiddetinden ve temekkün katında şehevâtın heyecânından ve esbâbın husûlünden nâşî isâet-i vaʿde meyl edip onda yaramaz gönüllü olur ve onun için ʿÖmer ʿaleyhiʾr-rıdvân sözünde bir istisnâ düştürmüştür ki demiş ki “Beni cellâda takdîm edip de ʿunukumu darb etseler bana daha ziyâde hoş ve ehabbdır o hâlden ki ben o bir kavme emîr olayım ki o kavimde Ebû Bekr mevcûd ola meğer ki katl ʿinde benim nefsim bana bir şey tezyîn eder de ki o şeyi imdi ben kendi nefsimde bulamıyorum, çünkü o hâl dahi ona ağır gelip de kendi ʿazminden mütegayyir olmaktan ben ona emîn değilim” ki bununla vefâ-i ʿazmin şiddetine bir işâret etmiştir. Ve Ebû Saʿîd el-Harrâz demiş ki “Ben kendi uykumda gördüm, sanki gökten iki melek inip bana sıdk nedir diye söylemişler ve ben dahi onlara ʿahde vefâdır diye cevâb verdiğimde onlar bana sıdk edip gerçek söyledin diye biʾt-tasdik be-tekrâr semâya çıkıp ʿurûc etmişler.” [156]

[الصدق الخامس في الأعمال وهو أن يجتهد حتى لا تدل أعماله الظاهرة على أمرٍ في باطنه لا يتصف هو به لا بأن يترك الأعمال ولكن بأن يستجر الباطن إلى تصديق الظاهر وهذا مخالف ما ذكرناه من ترك الرياء لأن المرائي هو الذي يقصد ذلك ورب واقف على هيئة الخشوع في صلاته ليس يقصد به مشاهدة غيره ولكن قلبه غافل عن الصلاة فمن ينظر إليه يراه قائماً بين يدي الله تعالى وهو بالباطن قائم في السوق بين يدي شهوة من شهواته فهذه أعمال تعرب بلسان الحال عن الباطن إعراباً هو فيه كاذب وهو مطالب بالصدق في الأعمال وكذلك قد يمشي الرجل على هيئة السكون والوقار وليس باطنه موصوفاً بذلك الوقار فهذا غير صادق في عمله وإن لم يكن ملتفتاً إلى الخلق ولا مرائياً إياهم]

Ve beşinci sıdk ise o dahi aʿmâldedir ki onun aʿmâl-i zâhiresi kendi bâtınına onunla muttasıf bulunmadığı bir emre delâlet etmemeye icthâd ede, değil ki ʿameli terk ede, belki kendi zâhirini tasdik etmeye bâtınını çekip keşide eyleye. Ve bu sıdk terk-i riyâdan bizim zikr ettiğimiz nesneye muhâliftir, çünkü mürâî odur ki onu kasd ile işleye, zîrâ ola ki bir adam kendi namâzında heyʿet-i huşûʿ üzere durur da onunla dîğerin müşâhedesini murâd ve kasd etmez ve kendi kalbi dahi namâzdan gâfil olur, onu gören zann eder ki huşûʿ ve hâzîʿ olarak Allâhu taʿâlânın huzûrunda duruyor, hâlbuki bâtinen kendisi çarşı ve bāzârda kendi şehevâtından bir şehvetin önünde vâkıf duruyor. İşte bunlar birtakım aʿmâldırlar ki lisân-ı hâl ile kendi bâtını üzerine iʿrâb ve izhâr ederler o hâl ile ki kendisi o nesnede kâzibdir ve aʿmâlde sıdk ile mütâlibdir ve böylece olarak olur ki adam heyʿet-i sükûn u vakâr üzere yolda yürür de o hâl ile ki kendi derûn

ve bâtını o vakâr ile muttasıf değildir, işte bu adam dahi ‘amelinde sâdık değildir velev ki onda halka mültefit ve onunla mürâî değildir ya’nî velev ki onlara bir gösteriş göstermek mürîdi değildir.

[ولا ينجو من هذا إلا باستواء السريرة والعلانية بأن يكون باطنه مثل ظاهره أو خيراً من ظاهره ومن خيفة ذلك اختار بعضهم تشويش الظاهر وليس ثياب الأشرار كيلا يظن به الخير بسبب ظاهره فيكون كاذباً في دلالة الظاهر على الباطن إذن مخالفة الظاهر للباطن إن كانت عن قصد سميت رياء ويفوت بها الإخلاص وإن كانت عن غير قصد فيفوت بها الصدق ولذلك قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اللهم اجعل سريرتي خيراً من علانيتي واجعل علانيتي صالحة وقال يزيد بن الحارث إذا استوت سريرة العبد وعلانيته فذلك النصف وإن كانت سريرته أفضل من علانيته فذلك الفضل وإن كانت علانيته أفضل من سريرته فذلك الجور وأنشدوا

إذا السرّ والإعلان في المؤمن استوى ... فقد عزّ في الدارين واستوجب الثنا

فإن خالف الإعلان سرّاً فما له ... على سعيه فضل سوى الكد والعنا

فما خالص الدينار في السوق نافق ... ومغشوشه المردود لا يقتضى المنا

Ve bundan ancak serîre ile ‘alâniyenin istivâsıyla necât bulur ki onun bâtını onun zâhiri gibi ola veyâhüd onun derûnu bîrûnundan daha ziyâde hayrlı ola. Ve bu âfetin korkusundan ba‘zu’s-sulehâ teşvîş-i zâhiri beğenip câme-i eşrârı giydiler ki kendi zâhiri sebebiyle onun zâtına hayr zann olunmaya ve bâtına delâlet-i zâhiri ile kâzib olmaya. İmdi bâtına zâhirin muhâlefeti ‘an-kasd vâkî’ olursa ona “riyâ” ismi tesmiye olunur ve onunla ihlâs geçip fâit olur ve eğer bî-kasd ve bî-irâde onun zâhiri kendi bâtınına muhâlif düşerse onunla sıdk geçip fâit olur ve onun için ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurdu ki “اللهم اجعل سريرتي خيراً من علانيتي واجعل علانيتي صالحة” ya’nî “Ey benim ilâhım, sen benim serîremi benim ‘alâniyyemden hayrlı kıl ve benim ‘alâniyyemi dahi sâliha kıl.” Ve Yezîd b. el-Hâris demiş ki “Abdin serîre ve ‘alâniyyesi onun serîresinden efdal olduysa işte cevır ve ta‘addî odur.” Ve bu meâlde nazmen inşâd buyurulmuştur ki

سرّ والإعلان في المؤمن استوى ... فقد عزّ في الدارين واستوجب الثنا

فإن خالف الإعلان سرّاً فما له ... على سعيه فضل سوى الكد والعنا

فما خالص الدينار في السوق نافق ... ومغشوشه المردود لا يقتضى المنا

ki hülâsa-i mahsülü: Eğer sırr ile i‘lân-ı mü’minde mütesâvî olup onun derûn u bîrûnu siyyân olduysa bî-şekk ve bî-gümân o mü’min dâreyinde ‘azîz olup medh ve sitâyîşe müstehakk ve müstevcibirdir. Ve eğer onun i‘lân-ı sırrına muhâlif olup dışı içine muhâlif olduysa kedd ü ‘anâsından gayrı

onun bir şey üzerine bir fazlı yoktur, zîrâ ki çarşıda nâfık olan dînâr hâlis istenilir ve onun magşûşu merdûd olup münâsı iktizâ etmez.”

[وقال عطية بن عبد الغافر إذا وافقت سريرة المؤمن علانيته باهى الله به الملائكة يقول هذا عبدي حقاً وقال معاوية بن قرة من يدلني على بكاء بالليل بسام بالنهار وقال عبد الواحد بن زيد كان الحسن إذا أمر بشيء كان من أعمل الناس به وإذا نهى عن شيء كان من أترك الناس له ولم أر أحداً قط أشبه سريرة بعلانية منه وكان أبو عبد الرحمن الزاهد يقول إلهي عاملت الناس فيما بيني وبينهم بالأمانة وعاملتك فيما بيني وبينك بالخيانة ويكي وقال أبو يعقوب النهر جوري الصدق موافقة الحق في السر والعلانية فإذا مساواة السريرة للعلانية أحد أنواع الصدق]

Ve ‘Atıyye b. ‘Abdulgaffâr demiş ki “Eğer mü’minin serîresi onun ‘alâniyyesine muvâfık olup ya‘nî onun hâl-i bâtını vü zâhiri siyyân olup derûn ve bîrûnu beyninde bir fark ve muhâlefet kalmazsa Hakk celle ve ‘alâ onunla melâikesine mübâhât edip buyurur ki “هذا عبدي حقاً” ya‘nî “Bu benim kulumdur hakkan.” Ve Mu‘âviye b. Kurra dedi ki “Āyā kimdir o ki beni delâlet eder o kimsenin üzerine ki gecesinde ağlayıcı ve gündüzünde gülücüdür.” [157] Ve ‘Abdülvâhid b. Zeyd demiş ki “Hasan-ı Basrî ‘aleyhi’r-rahme vaktâ ki bir nesne ile emr ederdi, kendisi cümleden ziyâde onunla ‘amel ederdi ve çün bir şeyden nehy ederdi, kendisi cümleden ziyâde onu terk edip ondan müntehî olurdu ki serîresi ‘alâniyyesine benzer onun gibi bir kimseyi görmedim ki cemî‘-i ‘âlemden ziyâde onun serîresi kendi ‘alâniyyesine müşâbih idi.” Ve Ebû ‘Abdurrahmân Zâhid derdi ki “Ey benim ilâhım, benimle onların mâbeynlerinde ben halkı emânet ile mu‘âmele ettim ve benimle senin mâbeyninde ben seni hıyânet ile mu‘âmele ettim” diye hemîşe ağlardı. Ve Ebû Ya‘kûb-ı Nehrecûrî demiş ki “Sıdk odur ki gizli ve âşikârda hakka muvâfık ola.” Kaldı ki ‘alâniyyeye serîrenin müsâvâtı envâ‘-ı sıdkın birisidir.

[الصدق السادس وهو أعلى الدرجات وأعزها الصدق في مقامات الدين كالصدق في الخوف والرجاء والتعظيم والزهد والرضا والتوكل والحب وسائر هذه الأمور فإن هذه الأمور لها مباد ينطلق الاسم بظهورها ثم لها غايات وحقائق والصادق المحقق من نال حقيقتها]

Ve altıncı sıdk ki derecât-ı sıdkın a‘lâsı ve e‘azzıdır, o dahi makâmât-ı dînde olan sıdktır ki havf ve recâ ve ta‘zîm ve zühd ve rızâ ve tevekkül ve hubb ve sâir bu gibi makâmlarda olan sıdk gibidir, zîrâ işbu umûrun mebdîsi vardır ki onun zuhûruyla berâber onun ismi ona ıtlâk olunur sonra ona gâyât ve hakâyık vardır ve sâdık-ı muhakkık o kimsedir ki onun hakikatine nâil ola.

[وإذا غلب الشيء وتمت حقيقته سمي صاحبه صادقاً فيه كما يقال فلان صدق القتال ويقال

هذا هو الخوف الصادق وهذه هي الشهوة الصادقة وقال الله تعالى ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَزْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ إلى قوله ﴿أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ وقال تعالى ﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ﴾ إلى قوله ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا﴾ وسئل أبو ذر عن الإيمان فقرأ هذه الآية فقيل له سألناك عن الإيمان فقال سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الإيمان فقرأ هذه الآية]

Ve bir nesne ki onun hakikati tamâm olur da gâlib olur, onun sâhibi onda “sâdık” tesmiye olunur, nitekim denilir ki “Fülân cenge sıdık etti” ve denilir ki “Bu bir sâdık korkudur” ve “Bu bir sâdık şehvettir.” Ve tebâreke ta‘âlâ buyurmuş ki ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَزْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾²²⁵ tā ki ²²⁶ ﴿أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ buyurmuş ya‘nî “Mü’minler ancak onlardır ki Allâhu ta‘âlâ ve resûlüne ihlâs ile îmân ettiler ve vâhdâniyye-tinde şekk etmediler ve mâlları ve nefsleriyle fî sebîbillâh cihâd ettiler, o mü’min ve mücâhidler îmân iddi‘asında sâdıklardır.” Ve dahi dîger bir âyette buyurmuş ki ²²⁷ tā ﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ﴾ ki ²²⁸ ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا﴾ buyurmuştur ya‘nî “Velâkin tâ‘at ve hayr ve tehzîb Allâhu ta‘âlâyâ ve âhirete ve melâikeye ve kütüb-i münezzele ve enbiyâ-ya îmân getirmektir ve muhabbeti üzere yâhüd Allâhu ta‘âlâyâ muhabbetle mâlını kendi akrabasının fukarâsına ve fukarâ yetimlere ve muhtâclara ve garîb yolculara yâhüd kendi misâfirlerine ve sâir fukarâyâ ve mükâbet ya‘nî bahâsı kat‘ olunup edâ etmekte olan esîrlere yâhüd ıtâk için esîr iş-tirâsına vermektir ve dahi namâz-ı mefrûzayı ve zekât-ı mukarrereyi edâ etmek ve hakkla ‘ahd ettikleri hâlde ‘ahdlerine vefâ etmek ve fakr u fâkada ve renc ü mihnette ve vakt-i cihâd u gazâ ve mukâtelede sabr etmektir. Bu sınıflarla mevsûf kimseler Hakk’a mütâba‘atte sâdıklar ve rezâilden sakı-nıcılarıdır.” Ve dahi Ebû Zerr ‘aleyhi’r-rıdvândan îmân üzerine suâl vâki‘ oldukta işbu âyet-i kerîmeyi okudu ve “Biz senden ancak îmân üzerine suâl ettik” denildikte, o dahi: “Ben ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizden îmân üzerine suâl ettiğim vakte o dahi işbu âyet-i kerîmeyi kırâat buyurdu” diye cevâb vermiş.

[ولنضرب للخوف مثلاً فما من عبد يؤمن بالله واليوم الآخر إلا وهو خائف من الله خوفاً]

225 “İmanlar edenler ancak, Allah’a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir.” Hucurât, 49/15.

226 “İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.” Hucurât, 49/15.

227 “Asıl iyilik, Allah’a ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin tutum ve davranışlarıdır.” Bakara, 2/177.

228 “İşte bunlar, doğru olanlardır.” Bakara, 2/177.

ينطلق عليه الاسم ولكنه خوف غير صادق أي غير بالغ درجة الحقيقة أما تراه إذا خاف سلطاناً أو قاطع طريق في سفره كيف يصفر لونه وترتعد فرائضه ويتنغصص عليه عيشه ويتعذر عليه أكله ونومه وينقسم عليه فكره حتى لا يتنفع به أهله وولده وقد ينزعج عن الوطن فيستبدل بالأنس الوحشة وبالراحة التعب والمشقة والتعرض للأخطار كل ذلك خوفاً من درك المحذور ثم إنه يخاف النار ولا يظهر عليه شيء من ذلك عند جريان معصية عليه ولذلك قال صلى الله عليه وسلم ”لم أر مثل النار نام هاربها ولا مثل الجنة نام طالبها“]

Ve havf için biz bir misli darb edelim şöyle ki hîçbir mü'min kul yoktur ki Allāhu ta'ālāya ve resūlüne ve yevm-i āhirete mü'min ola da Allāhu ta'ālādan hāyif olmaya, elbette ki ism-i havf īmānı haysiyyetiyle ona muntalık olur velākin onun havfı sādık değildir ki derece-i hakīkate bālig değildir. Görmez misin ki bir sultāndan veyāhūd seferinde bir rehzen ve kātī-ı tarīkten havf ettiği hālde onun rengi nice sarı olur da vücūdu titrer ve onun 'ayşı nice mūngas olur da onun yemesi ve uykusu ona mūte'azzir olur ve fikri dağılıp mūnkasım olur tā ki onunla ehl ve evlādı mūntefī' kalmaz ve olur ki vatanından dahi mūnze'ic olur da üns ile vahşeti değişir ve rāhat ve āsāyişe ta'ab ve meşakkatı istibdāl eder ve kendi cānını tehlikelere ve ahtāra ta'rīz eyler ve bu ahvāl kāffesi mahzūrun derkindendir. Ve bu adam Allāhu ta'ālādan ve āteş ile ona vākī' olacak 'azābından havf eder de onun vücūdunda bu gibi 'alāyim ve āsārdan bir şey zuhūr etmez ki ne rengi sararır ve ne vücūdu titrer ve ne de mehāfāt-ı sāireden mūtehammil olduğu mihen ve meşākkadan bir şey tahammül eder ya'nī ma'siyete irtikābı ve āteşe istihkākı hengāmında 'alāmāt-ı havftan bir 'alāmet onun vücūdu üzerine görünmez ve onun için 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ²²⁹”لم أر مثل النار نام هاربها ولا مثل الجنة نام طالبها“” ya'nī “Ben āteş gibi bir nesneyi görmedim ki onun kaçkını yatar ve cennet gibi bir nesneyi görmedim ki onun tālibi yatar.”

[فالتحقيق في هذه الأمور عزيز جداً ولا غاية لهذه المقامات حتى ينال تمامها ولكن لكل عبد منه حظ بحسب حاله إما ضعيف وإما قوي فإذا قوي سمي صادقاً فيه فمعرفة الله تعالى وتعظيمه والخوف منه لا نهاية لها ولذلك قال النبي صلى الله عليه وسلم لجبريل عليه السلام أحب أن أراك في [158] صورتك التي هي صورتك فقال لا تطيق ذلك قال بلى بل أرني فواعده البقيع في ليلة مقمرة فأتاه فنظر النبي صلى الله عليه وسلم فإذا هو به قد سد الأفق يعني جوانب السماء فوق النبي صلى الله عليه وسلم مغشياً عليه فأفاق وقد عاد جبريل لصورته الأولى فقال النبي صلى الله عليه وسلم ما ظننت أن أحداً من خلق الله هكذا قال وكيف لو رأيت إسرافيل إن العرش لعلی كاهله وإن رجله قد مرقتا تحت تخوم الأرض السفلى وإنه ليتصاغر من عظمة الله حتى يصير

كالوصع يعني كالعصفور الصغير فانظر ما الذي يغشاه من العظمة والهيبة حتى يرجع إلى ذلك الحد وسائر الملائكة ليسوا كذلك لتفاوتهم في المعرفة فهذا هو الصدق في التعظيم]

Ve bu umûrun tahkîki ise gâyet ‘azîz ve nâdirdir ki bu makâmâtın gâye ve nihâyeti yoktur tâ ki insân onun tamâmına nâil ola velâkin her bir ‘ab-din hâline göre ondan bir hazz ve nasîbi vardır isterse kavî olsun isterse za‘îf olsun velâkin kavî olursa onda siddîk nâmıyla müsemma olur ve Zât-ı zü’l-celâlin ma‘rifetine ve onun ta‘zîm ve havfına bir nihâyet ve pâyân yoktur ve onun için ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz Cebrâil ‘aleyhi’s-selâma buyurdu ki “أحب أن أراك في صورتك التي هي صورتك” ya’nî “Ben sizi sûret-i asliyyenizde görmek isterim.” Ve o dahi: “Sen ona tâkat getiremezsin!” diye ihtâr ettiyse de efendimiz: “Yok, bana kendini göster!” diye taleb ve aydınlı bir gecede Bakî’de kendini göstermek için muvâade ettiklerinde o gecede ona gelip Fahr-i ‘âlem, nebî-i muhterem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ona nazar buyurdu ki kendisi âfâkı sedd etmiş ki cevânib-i semâyı doldurmuş ve dehşetinden efendimiz yüreği bayılıp baygın düştükten sonra ifâkat bulup gördü ki Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm evvelki sûret ve kılığa dönmüştür. ‘Aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz ona buyurdu ki “Ben gümân etmezdim ki halktan bir kimse böylece ola.” Ve Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm: “Yâ İsrâfîl ‘aleyhi’s-selâmı görmüş olsaydın ki ‘arşı onun iki yağırı arasında ya’nî onun iki ketifi mâbeyninde yüklenmiş ve onun iki ayağı zemîne geçip arz-ı süflânın dibine kadar nüfûz etmiş ve bu hâliyle berâber Allâhu ta‘âlânın ‘azametinden küçüklenir de bir küçük serçe kuşu gibi kalır.” Artık sen nazar et gör ki ‘azamet ve heybet-i ilâhiyeden ne hâl ona ihâta ve istî‘âb eder tâ ki bu hadde döner. Ve melâike-yi sâire böylece değildirler, çünkü ma‘rifette mütefâvittirler ki İsrâfîl ‘aleyhi’s-selâmın ma‘rifeti kadar onların ma‘rifetleri yoktur, işte ta‘zîmde olan sıdk dahi budur.

[وقال جابر قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مررت ليلة أسري بي وجبريل بالملأ الأعلى بالجلس البالي من خشية الله تعالى يعني الكساء الذي يلقي على ظهر البعير وكذلك الصحابة كانوا خائفين وما كانوا بلغوا خوف رسول الله صلى الله عليه وسلم ولذلك قال ابن عمر رضي الله عنهما لن تبلغ حقيقة الإيمان حتى تنظر الناس كلهم حمقى في دين الله وقال مطرف ما من الناس أحد إلا وهو أحمق فيما بينه وبين ربه إلا أن بعض الحمق أهون من بعض وقال النبي صلى الله عليه وسلم لا يبلغ عبد حقيقة الإيمان حتى ينظر إلى الناس كالأباعر في جنب الله ثم يرجع إلى نفسه فيجدها أحقر حقير]

Ve Cābir ‘aleyhi’r-rahme demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendi-

”مررت ليلة أسري بي وجبريل بالمال الأعلى كالحلس البالي من خشية”
 “Benimle isrâ buyurulduğu gece mele’-i a’lâda mürûr edip
 gördüm ki Allâhu ta’âlânın korkusundan Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm hils-i bâlî
 gibi duruyor” ya’nî devenin arkası üzerine ilkâ olunan köhne kisâ gibi bî-
 tâb ve bî-revna duruyor demektir. Ve sahâbe-i ‘izâm ‘aleyhimu’r-rıdvân
 dahi böylece korkak ve hâyif idiler velâkin onların korkuları Resûl-i kib-
 riyânın korkusu mertebesine bâlig değil idi ya’nî efendimizin havfı de-
 recesine onların havfları varamıyordu demektir. Ve ‘Abdullâh b. ‘Ömer
 ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Sen hakikat-i îmâna varıp bâlig olamazsın tâ
 kim dîn-i ilâhîde cemîr-i nâsî bön ve şaşkın görmezsin” ya’nî her ne vakt-
 te ki dînullâhta kâffe-i nâsî ahmaklar gördün, o vakt hakikat-i îmâna sen
 varmış olursun demektir. Ve Mutarrif ‘aleyhir-rahme demiş ki “Nâstan bir
 kimse yoktur ki kendisi ile Rabbisi beyninde ahmak değildir” ya’nî her bir
 ferd kendisi ile Rabbisi beyninde elbette ahmaktır velâkin hamkânın ba’zı-
 sı ba’zısından ehvencedir. Ve Nebî-i ‘âlîşân efendimiz buyurmuş ki لا يبلغ
 عبد حقيقة الإيمان حتى ينظر إلى الناس كالأباعر في جنب الله ثم يرجع إلى نفسه فيجدها أحقر
 “Hîçbir ‘abd îmânın hakikatine varmaz tâ kim Allâhu ta’âlânın
 cânibinde cemîr-i nâsî ebâ’ir gibi görmeye sonra dönüp kendi nefsinin dahi
 ahkar-ı hakîr görmeye”.” Ebâ’ir” lügatte “ba’ir”in cem’idir ve “ba’ir” deve
 ma’nâsınadır.

[الصادق إذن في جميع هذه المقامات عزيز ثم درجات الصدق لا نهاية لها وقد يكون
 للعبد صدق في بعض الأمور دون بعض فإن كان صادقاً في الجميع فهو الصديق حقاً قال سعد
 بن معاذ ثلاثة أنا فيهن قوي وفيما سواهن ضعيف ما صليت صلاة منذ أسلمت فحدثت نفسي
 حتى أفرغ منها ولا شيعت جنازة فحدثت نفسي بغير ما هي قائلة وما هو مقول لها حتى يفرغ
 من دفنها وما سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول قولاً إلا علمت أنه حق فقال ابن
 المسيب ما ظننت أن هذه الخصال تجتمع إلا في النبي صلى الله عليه وسلم فهذا صدق في
 هذه الأمور وكم قوم من جلة الصحابة قد أدوا الصلاة واتبعوا الجنائز ولم يبلغوا هذا المبلغ]

Kaldı ki cemîr-i makâmâtta sâdık olan zât ‘azîz ve nâdirdir ve derecât-ı
 sıdkın nihâyeti yoktur, mümkindir ki umûrun ba’zısında ‘abdın sıdkı olur
 ve ba’zısında olmaz ve eğer cemîr’inde sıdkı olup kâffesinde sâdık ol-
 duysa o kimse hakkâ siddîktir. Ve Sa’d b. Mu‘âz ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki
 “Üç şey vardır ki ben onlarda kavîyim ve diğerlerinde za‘fîm. Müslümân
 olduğum ândan beri ben bir namâzı kılmadım ki ben onda kendi nefsimi
 tahdîs etmişim ya’nî hîçbir namâzda bana tahdîs-i nefis vâkî’ olmamıştır ve
 bir cenâzeyi teşyî’ etmedim ki kendi nefsimi ona ne denilecek ve kendisi
 be söyleyecek ile ona tahdîs etmemişim tâ ki defn-i cenâzeden fâriğ olurlar

ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizden bir sözü işitmedim ki hakk olduğunu bilmedim “ya’nî ki her ne kelâm-ı şerîfî işitmedimse elbette onu hakk ve savâb bilmişim demektir. İbnü’l-Müseyyeb demiş ki [159] “Ben zann ve gümân etmezim ki bu hısâl-i güzîde peygamber ‘aleyhi’s-selâmın gayrısında birikir.” İşte bu umûrda sıdk budur ve ecille-i şihâbdan nice adam vardır ki namâzı edâ etmişler ve cenâizi teşyîc etmişler ve bu meblağa bâlig olamamışlar.

[فهذه هي درجات الصدق ومعانيه والكلمات الماثورة عن المشايخ في حقيقة الصدق في الأغلب لا تتعرض إلا لأحاد هذه المعاني نعم قد قال أبو بكر الوراق الصدق ثلاثة صدق التوحيد وصدق الطاعة وصدق المعرفة فصدق التوحيد لعامة المؤمنين قال الله تعالى ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ وصدق الطاعة لأهل العلم والورع وصدق المعرفة لأهل الولاية الذين هم أوتاد الأرض وكل هذا يدور على ما ذكرناه في الصدق السادس ولكنه ذكر أقسام ما فيه الصدق وهو أيضاً غير محيط بجميع الأقسام]

İşte derecât-ı sıdkın ma‘ânisi bunlardır. Ve meşâyıhtan me’sûr olan kelimât ise ya’nî hakikat-i sıdkın beyânında meşâyih-ı sâlifeden sâdir ve menkûl olan kelimât ise fi’l-agleb ancak sıdkın işbu ma‘ânisi âhâdlarına ta‘arruz eder. Evet, Ebû Bekr-i Varrâk demiş ki “Sıdk üç kısımdır ki sıdk-ı tevhiid ve sıdk-ı tâ‘at ve sıdk-ı ma‘rifettir. Ve sıdk-ı tevhiid ise ‘amme-i mü’mînîn içinde ki tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki وَرُسُلِهِ ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾²³⁰ Ve sıdk-ı tâ‘at ehl-i ‘ilm ü vera‘ın sıdkıdır. Ve sıdk-ı ma‘rifet yerin evtâdı olan ehl-i velâyetin sıdkıdır.” Ve bunun cem‘îsi sıdk-ı sâdiste bizim zikr ettiğimiz şey üzerine deverân eder velâkin kendisi emâkin-i sıdkın aksâmını zikr etmiştir ve o dahi kezâlik muhît ve câmi‘ ve cem‘î-i aksâmını hâvî ve şâmil değildir.

[وقال جعفر الصادق هو المجاهدة وأن لا تختار على الله غيره كما لم يختار عليك غيرك فقال تعالى ﴿هُوَ اجْتَبَيْكُمْ﴾ وقيل أوحى الله تعالى إلى موسى عليه السلام إني إذا أحببت عبداً ابتليته ببلايا لا تقوم لها الجبال لأنظر كيف صدقه فإن وجدته صابراً اتخذته ولياً وحبيباً وإن وجدته جزوعاً يشكوني إلى خلقي خذله ولا أبالي فإذا من علامات الصدق كتمان المصائب والطاعات جميعاً وكراهة إطلاع الخلق عليها]

Ve Ca‘fer es-Sâdık ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Sıdk ancak mücâhededir ve Hakk subhânehu ve ta‘âlânın üzerine gayrısını ihtiyâr etmemektedir, nitekim kendisi senin üzerine gayrını ihtiyâr etmemiştir” ki tebâreke ve

230 “Allah’a ve Peygamberlerine iman edenler var ya, işte onlar sıddıklar (sözü özü doğru kimseler) dir.” Hadîd, 57/19.

ta'âlâ buyurmuş ki ²³¹﴿هُوَ اجْتَبَاكُمْ﴾ ya'nî “Sizi ihtiyâr ve intihâb eden ancak odur.” Ve dahi denilmiş ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ Mûsâ ‘aleyhi’s-selâma vahy edip buyurmuş ki “...إني إذا أحببت عبداً ابتليته ببلايا لا تقوم لها الجبال...” ya'nî “Tahkîkan ben bir kulumu muhabbet edecek olsam evvelâ ben onu ihtiyâr eder de dağlar ona tâ'at getiremeyen belâlarla onu ibtilâ edip bakarım ki onun sıdkı nicedir ve çün onu sâbir bulurum, ben onu habîb ve velî ittihâz ederim ve eğer onu cezûc ve sabrsız bulup da beni halkıma şekvâ edici görür isem ben onu mahzûl ve rüsvây kılıp ona mübâlât etmem.” Ve böyle olunca tâ'at ve mesâibin ketmi dahi kezâlik sıdkın ‘alâmâtındandır ya'nî cemîc-i tâ'at ü mesâyibi ketm ve ihfâ edip ikisine ittılâc-ı halâyıkın kerâheti dahi ‘alâmât-ı sıdktandır.

[تم كتاب الصدق والإخلاص يتلوه كتاب المراقبة والمحاسبة والحمد لله]

Sıdk ve ihlâsın kitâbı dahi bunda tamâm oldu inşâallâhu ta'âlâ murâkabe ve mûmârese kitâbı tâlî olcaktır vallâhu'l-muvaffık ve'l-hamdu lillâhi evvelen ve âhiren hamden cezîlen mütekâsiren. [160]

231 “O sizi seçti.” Hac, 22/78.

Bismillāhirrahmānirrahīm

Yā Allāh yā Muvaffik ve yā Muʿīn, Allāhumme yemmin kitābenā ve
yessir hesābenā

KĪTĀBU'L-MURĀKABETİ VE'L-MUHĀSEBETİ VE'L-ÜNSİ VE
HÜVE'L-KĪTĀBU'S-SĀMİNÜ MİN RUB'İ'L-MÜNCİYĀTİ MİN
KĪTĀBİ İHYĀ'İ 'ULŪMİ'D-DĪN

[كتاب المراقبة والمحاسبة والأنس وهو الكتاب الثامن من ربيع المنجيات من كتاب إحياء علوم الدين]

Bismillāhirrahmānirrahīm

Yā Allāh yā Muvaffik ve yā Muʿīn, Allāhumme yemmin kitābenā ve
yessir hesābenā

[كتاب المراقبة والمحاسبة وهو الكتاب الثامن من ربيع المنجيات من كتاب إحياء علوم
الدين]

Ve dahi İhyāu Ulūmi'd-Dīn adlı kitāblardan olup rub'-ı mün-ci-yātın
ya'nı rub'-ı rābi'in sekizinci kitābı ki murākabe ve muhāsebe kitābıdır o
dahi işbu kitābdır ve minallāhi't-tevfik.

[بسم الله الرحمن الرحيم]

[الحمد لله القائم على كل نفس بما كسبت الرقيب على كل جارحة بما اجتاحت المطلع على
ضمائر القلوب إذا هجست الحسيب على خواطر عبادته إذا اختلجت الذي لا يعزب عن علمه
مثقال ذرة في السموات والأرض تحركت أو سكنت المحاسب على النقيير والقطمير والقليل
والكثير من الأعمال وإن خفيت المتفضل بقبول طاعات العباد وإن صغرت المتطول بالعفو عن
من معاصيهم وإن كثرت وإنما يحاسبهم لتعلم كل نفس ما أحضرت وتنظر فيما قدمت وأخرت
فتعلم أنه لولا لزومها للمراقبة والمحاسبة في الدنيا لشفيت في صعيد القيامة وهلك وبعد
المجاهدة والمحاسبة والمراقبة لولا فضله بقبول بضاعتها المزجاة لخابت وخسرت فسبحان
من عمت نعمته كافة العباد وشملت واستغرقت رحمته الخلائق في الدنيا والآخرة وغمرت
فبنفحات فضله اتسعت القلوب للإيمان وانشرحت وبيمن توفيقه تقيدت الجوارح بالعبادات
وتأدبت وبحسن هدايته انجلت عن القلوب ظلمات الجهل وانقشعت وبتأييده ونصرته انقطعت

مكايد الشيطان واندفعت وبلطف عنايته تترجح كفة الحسنات إذا ثقلت وبتيسيره تيسرت من الطاعات ما تيسرت فمنه العطاء والجزاء والإبعاد والإدناء والإسعاد والإشقاء والصلاة والسلام على محمد سيد الأنبياء وعلى آله سادة الأصفياء وعلى أصحابه قادة الأتقياء

Revnāk-sāz-tırāz-ı imtiyāz ve zīnet-perdāz-ı i'zāz-ı rāz-ı 'allāme-i mümtāz u fehhāme-i ser-efrāz musannif-i ma'nā-nüvāz 'aleyhi'r-rahme hazretleri bi-hamdihi ta'ālā işbu kitāb-ı sa'adet-esbābı resm-i mesnūn ve vesm-i memnūnu üzere Kitāb-ı kerīm'e iktidāen teyemmünen ve teber-rūken māye-i hayr ü birr olan besmele-i şerīfe ile 'unvān-ı bahsi feth ve berā'at-ı istihlāl kā'idesinde redīf-i nām-ı nāmī'-i şerīf ve elif-i te'lif-i bed' ü tasnīf olan farīza-i lisān-ı her insān ya'nī kelime-i şükṛ ü sipāsı dahi yād ve dībāce-i nevīn-i mebahīs-i enfāsı īrād edip buyurdu ki ” الحمد لله القائم على “ ya'nī her bir nefsin iktisābına vākıf ve her bir 'uzv ve cārihanın kazanç ve iktisābına rakīb ve 'ārif ve kulūb-ı 'ibādına hācis ve vācis olan zamāyire muttalī' ve müsteşrif ve havātırlarına vālic ve muhtelic olan hātıranın üzerine muhāsib ve müsā'if Hazret-i Allāhu 'azīmü'ş-şān ve 'amīmü'l-ihsāna hamd-i dāimī ve şükṛ-i tāmṁ u 'amīmī olsun ki 'ilm-i kadīmī her bir nihān ve 'ayānı muhīt olup zemīn ve āsumānlarda ondan bir zerre miskālī gāyib ve 'āzib olmaz, dilerse o zerre sākine ve dilerse müteharrike olsun ve kalīl ve kesīrden olan a'māl ve ef'ālden nakīr ve kıtmīre varıncaya dek muhāsib olup onun hafīsine dahi dānā ve āşinā ve mūkāşiftir. Onun kerīm-i şān ve 'amīm-i latīf ü imtinānından sagīr ve hakīr olsa bile 'ibādının tā'āti kabūlüne mütefazzıl ve kesīr ve kebīr olsa bile onların cürm ve taksīrlerinin 'afv ve safhına mün'im ve mütetavvil olup ancak her bir nefsin tedārük ve ihzār ve kesb ve iddihār ettiği nesneye 'ālim ve takdīm ve te'hīr eylediği eşyāya nāzır ve fāhim olmak üzere muhāsibe görüp bile ki dünyā-da murākabe ve muhāsebe için mülāzım olmuş olsa şakāvete giriftār olup sa'īd-i kıyāmette hālik olurdu ve ba'de'l-mücāhede muhāsebe ve murākabeden sonra onun bizā'a-i kalīle ve sermāye-i nāçiz ü hakīresinin kabūlüne Mevlā'nın fazlı olmamış olsa elbette hāyib ve hāsir ve ziyān-dīde ve hāsir olurdu. Mā-hasal ben hemīşe kāffe-i 'ibāda ni'met-i celīlesi 'ām ve şāmil ve dünyā ve āhirette rahmet-i cezīlesi cemī'-i halāyıkına müstagrak ve hāsır ve kāmīl olan Cenāb-ı Rabb-i mennān-ı vāsī'ü'l-'afv ve'l-ihsānı her bir şeyn ve noksāndan tesbīh ve takdīs ederim, zīrā ki onun nefehāt-ı fazl u nevālī ile kulūb-ı 'abīdī īmāna müttesī' ve münşerih olmakla cevārihleri dahi onun yümn-i tevfk-i refīkiyle mukayyed ve münserih ve müte'eddib ve müntesih olmuştur tā ki onun hüsn-i hidāyet ü 'ināyeti ile sahn-ı kulūb ve feyfā-yı ef'ideden zulmet-i cehl ve tārīkī-i nādānī mūncelī ve müftesih

ve münkaşî ve müftetih olup tîg-i nûr-ı belîgi ve şemşîr-i nusret ü te'yîdi-bî-dirîgi ile riştehâ-yı mekr ü mekâyid-i şeytân onun ircâ ve inhâsından muktetî ve müntarih ve mündefî ve müftezih olmuştur ve keffe-i mîzân-ı hasenâtı dahi ağırlaşp sakîl ve mütereccih olursa o dahi onun lutf-ı gâyeti ile girân ve müstercih olur ve tâ'âten müteyessir olan 'ibâdetleri ancak onun teysîri ile hâsıl ve müsterbih olmuştur. Hülâsa 'atâ ve cezâ-yı ib'âd u idnâ-yı is'âd u işkâ ondandır. Ve salât u selâm ve tahiyye ve ikrâm 'ale'd-devâm serdâr-ı hâss u 'âmm ve şefî-i enâm ve misbâhu'z-zalâm resûlü'l-melik-i 'Allâm seyyid-i enbiyâ ve server-i etkiyâ vü ezkiyâ, habîb-i Hudâ Hazret-i Muhammedü'l-mustafâ ile onun sâdet-i asfiyâ olan cemîr-i âl u akribâ-i bâ-vefâ ve kâde-i etkiyâ ve evliyâ-ı şürefâ olan kâffe-i ashâb-ı kirâm-ı bülend-makâmılarına mehdî ve mahfûf ve ma'rûz ve methûf olsun.

[191] ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ﴾ وقال تعالى ﴿وَوَضِعَ الْكِتَابَ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِراً وَلَا يُظْلَمُ رُبُّكَ أَحَداً﴾ وقال تعالى ﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ وقال تعالى ﴿يَوْمَئِذٍ يُضْذَرُ النَّاسُ أَشْتَاتاً لِيُرَوْا أَعْمَالُهُمْ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرّاً يَرَهُ﴾ وقال تعالى ﴿ثُمَّ تَوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ وقال تعالى ﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مِمَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُخَضَّراً وَمِمَّا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيداً وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ﴾ وقال تعالى ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ﴾

Pes ez-în ma'âlûm olsun ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ buyurmuş ki ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ﴾²³² Bu âyet-i celîle sûre-i Enbiyâ'nın kırk yedinci âyetidir ki hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Kiyâmet için 'adl mîzânlarını vaz' ederiz ki onda a'mâl vezn olunur, hiçbir nefis nîk ve bed 'amelinden bir şeyde zulm olunmaz, eğerci hakkı bir hardal dânesi ağırınca ise de biz onu getirip terazide hâzır ederiz, kemâl-i 'adl ile 'ibâdın a'mâlinin hesâbına biz kifâyet ederiz.” Ve dahi tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki ﴿وَوَضِعَ الْكِتَابَ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِراً وَلَا يُظْلَمُ رُبُّكَ أَحَداً﴾²³³ Ve bu âyet-i kerîme dahi sûre-i Kehf'in kırk yedinci âyetidir ki onun hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Defter-i a'mâl-

232 “Kiyamet günü için adalet terazileri kuracağız.” Enbiyâ, 21/47.

233 “Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. “Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!” derler.” Kehf, 18/49.

leri herkesin yedine veyâhud mîzâna vaz^e olunur günahkârları görürsün ki unuttukları günâhlarını o kitâbda görüp muttali^e olduklarında korkarlar, vay ve hayf bize ki bu kitâb-ı a'âmâle ne oldu ki bizim küçük ve büyük günâhlarımızın birini terk etmeyip cümlesini ta'dâd ve zabt eylemiş derler ve hayr ve şerrden işlediklerini onda hâzır bulalar; Rabbin ta'âlâ bir kimseye sevâbının noksânı ve ıkkâbının ziyâdesiyle zulm etmez.” Ve dahi tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki **﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنُسُوهُ﴾** Bu âyet-i şerîfe dahi sûre-i Mücâdele'nin altıncı âyetidir ki onun hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “O günde ki Allâhu ta'âlâ halâyıkın cem'iini kabirlerinden ba's edip dünyâda hayr ve şerrden işlediklerini haber verir ve unuttuklarını dahi ta'dâd ederi Allâhu ta'âlâ kullarının a'mâli ve akvâlinde her şeyi bilir ve münâsibiyle cezâ ve mükâfâtını eder.” Ve dahi tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki **﴿يَوْمَئِذٍ يَصُدُّ النَّاسُ أَمْثَلًا يُبْصَرُونَ﴾** Bu âyetler dahi sûre-i Zilzâl'in altıncı ve yedinci ve sekizinci ve dokuzuncu âyetleridir ki hülâsa-i tefsîrlerinde denilmiş ki “O günde nâs a'mâllerinin cezâsını görmek için perâkende gürûh gürûh mevkıf-ı hesâba rücû ederler. Kim ki zerre mikdârı hayr işlemiş ise onu götür ve zerre ağırlınca şerr işlemiş olsa o dahi onu götür.” Ve dahi tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki **﴿ثُمَّ تَوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُخْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا﴾** Bu nass-ı âlî dahi sûre-i Bakara'nın iki yüz seksen ikinci âyetindendir ki hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Sonra cümle nefslere dünyâda kesb ettiği hayr ve şerr 'amelinin cezâsı edâ olunur ve onlar naks-ı sevâb ve za'f-ı ıkkâb ile zulm olunmazlar.” Ve dahi tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki **﴿يَوْمَ تَجُذَّ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُخْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا﴾** Bu âyet-i 'azîme dahi sûre-i Âl-i 'İmrân'ın yirmi dokuzuncu âyetidir ki hülâsa-i müfâd ve tefsîr-i şerîfnde denilmiş ki “Yevm-i kıyâmette her bir nefs dünyâda hayrdan ve şerrden işlediği şeyi hâzır bulur, meveddet ve temennî eder ki kâşki onunla o sü-i 'amelin beyninde nihâyet mesâfe-i ba'ide olaydı. Allâhu ta'âlâ sizi 'ukûbetten hazer ile emr eder. Allâhu 'azîmü's-şân 'ibâdete 'ukûbetten hazer emriyle ziyâde

234 “Allah'ın onları hep birden dirilip yaptıklarını kendilerine haber vereceği günü hatırla. Allah onları sayıp zaptetmiş, onlarsa bunları unutmuşlardır. Allah her şeye şahittir.” Mücâdele, 58/6.

235 “O gün insanlar amellerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük kabirlerinden çıkacaklardır. Artık kim zerre ağırlığına bir hayır işlerse onun mükafatını görecektir. Kim de zerre ağırlığına bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir.” Zelzele, 99/6-8.

236 “Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır.” Bakara, 2/281.

237 “Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Yine Allah sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır.” Âlu İmrân, 3/30.

mihribân ve esirgeyicidir.” Ve dahi tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki ﴿وَاغْلَظْ﴾²³⁸ Bu nass-ı kerîm sûre-i Bakara’nın iki yüz otuz beşinci âyetindendir ki hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Bilin ki Allâhu ta‘âlâ nefsinizde câiz olmayan şeye ‘azminizi bilir. İmdi Allâhu ta‘âlânın ‘ukûbetinden sakının.”

[أعرف أرباب البصائر من جملة العباد أنَّ الله تعالى لهم بالمرصاد وأنهم سيناقشون في الحساب ويطالبون بمثاقيل الذرِّ من الخطرات واللحظات وتحققوا أنه لا ينجيهم من هذه الأخطار إلا لزوم المحاسبة وصدق المراقبة ومطالبة النفس في الأنفاس والحركات ومحاسبتها في الخطرات واللحظات فمن حاسب نفسه قبل أن يحاسب خفَّ في القيامة حسابه وحضر عند السؤال جوابه وحسن منقلبه ومآبه ومن لم يحاسب نفسه دامت حسراته وطالت في عرصات القيامة وقفاته وقادته إلى الخزي والمقت سيئاته فلما انكشف لهم ذلك علموا أنه لا ينجيهم منه إلا طاعة الله وقد أمرهم بالصبر والمراقبة فقال عز من قائل ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ فرابطوا أنفسهم أولاً بالمشاركة ثم بالمحاسبة ثم بالمعاقبة ثم بالمجاهدة ثم بالمعاقبة فكانت لهم في المراقبة ست مقامات ولا بد من شرحها وبيان حقيقتها وفضيلتها وتفصيل الأعمال فيها وأصل ذلك المحاسبة ولكن كل حساب فبعد مشاركة ومراقبة ويتبعه عند الخسران المعاقبة والمعاقبة فلنذكر شرح هذه المقامات وبالله التوفيق]

Ve bu nusûs-ı celîle ile cümle-i ‘ibâddan erbâb-ı basâir bildiler ki Cenâb-ı Rabbü’l-erbâb ve Mâlik-i rikâb-ı ‘ibâd onlara mirsâdda olup ‘an-karîb hesâb ile münâkaşa olacaklar ve haterât ve lahazâtta mesâkîl-i zer ile mütâlebe olunacaklar. Ve dahi tahkîk ettiler ki işbu ahtârdan ancak lüzûm-ı muhâsebe ve sıdk-ı murâkabe ile ma‘an enfâs ve harekât ile nefsinin mütâlebe ve hatarât ve lahazâtta onunla muhâsebe etmeklik ahvâli onları kurtarır. Ve o ki muhâsebe olmazdan akdem kendi nefsi ile muhâsebe görür de rûz-ı kıyâmette onun hesâbı hafîf olur ve suâl ‘indinde cevâbı hâzır olur, meâb ve münkalebi güzel olur ve kim ki kendi nefsi ile muhâsebe görmez, onun hasreti dâim olur ve ‘arsa-i kıyâmette vukûfu uzun olur ve makt ve hîz ve gazab ve rûsvâyılığa onun zünûb ve seyyiâtı onu çekip götürür. Ve çün bu hakâyık ve ahvâl onlara münkeşif oldu, yakînen bildiler ki onları ancak Allâhu ta‘âlânın itâ‘ati kurtarır. Ve Hakk subhânehu ve ta‘âlâ hazretleri onlara sabr ve murâbeta ile emr edip buyurmuş ki ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾²³⁹ ya’nî “Ey mü’minler, cihâd

238 “Şunu da bilin ki Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir. Onun için Allah’a karşı gelmekten sakının.” Bakara, 2/235.

239 “Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” Âlu İmrân, 3/200.

ve ahkâm-ı şer'iyye ve tâ'âtin meşakkatlerine sabr edin ve muhârebenin sebâtında bâ-husûs a'dâ-yı 'adüvvünüz olan hevânızın muhâlefetinde sabr edici olun ve serhadlerde esb ve esliha ile küffâra karşı durup def' edin. [162] Ve binâberîn kendi nefslerini evvelâ müşârata sonra murâkabe sonra muhâsebe sonra mu'âkabe sonra mücâhede sonra mu'âtebe ile murâtaba ettiler ve murâbetada onların altı makâmları oldu." Ve bu makâmâtın şerhi ve hakikat ve fazîletinin beyânı ve onda a'mâlin tafsîli ve o muhâsebenin aslı zikri lâzım ve lâbüddür velâkin her bir hesâb müşârata ve murâkabe-den sonradır ve ziyân ve hüsrânı 'indinde mu'âtebe ve mu'âkabe tâbi' olur. İmdi biz makâmâtın şerhini zikr ü beyân edeceğiz ve tevfi'k Allâhu ta'âlâ iledir.

el-Makāmu'l-Evvelü Mine'l-Murābetatı el-Müşāratatu

[المقام الأول من المراقبة: المشاركة]

[اعلم أن مطالب المتعاملين في التجارات المشتركون في البضائع عند المحاسبة سلامة الربح وكما أن التاجر يستعين بشريكه فيسلم إليه المال حتى يتجر ثم يحاسبه فكذاك العقل هو التاجر في طريق الآخرة وإنما مطالبة وربحه تركية النفس لأن بذلك فلاحها قال الله تعالى ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيْنَاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْنَاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيْنَاهَا﴾ وإنما فلاحها بالأعمال الصالحة والعقل يستعين بالنفس في هذه التجارة إذ يستعملها ويستسخرها فيما يزكيها كما يستعين التاجر بشريكه وغلामه الذي يتجر في ماله وكما أن الشريك يصير خصماً منازعاً يجاذبه في الربح فيحتاج إلى أن يشارطه أولاً ويراقبه ثانياً ويحاسبه ثالثاً ويعاقبه أو يعاتبه رابعاً فكذاك العقل يحتاج إلى مشاركة النفس أولاً فيوظف عليها الوظائف ويشترط عليها الشروط ويرشدها إلى طريق الفلاح ويحزم عليها الأمر بسلوك تلك الطرق ثم لا يغفل عن مراقبتها لحظة فإنه لو أهملها لم ير منها إلا الخيانة وتضييع رأس المال كالعبد الخائن إذا خلا له الجو وانفرد بالمال ثم بعد الفراغ ينبغي أن يحاسبها ويطالبها بالوفاء بما شرط عليها]

Ve murâbetadan olan birinci makâm ise ki müşâratadır, işte bu makâm-dır. Ve onun beyânı ise sen bil ve âgâh ol ki ticârette müte'amil ve bezâyi' ve sermâyelerde müşterek olan tâife-i tüccârânın matlabı dâimâ 'inde'l-muhâ-sebe ribhin selâmetidir ve nitekim tâcir şer'iki ile isti'âne eder de mâlî ona teslîm eder tâ ki onunla ticâret ede sonra tutar da onunla muhâsebe görür, işte 'akl dahi kezâlik tarîk-i âhirette tâcir odur ve onun matlabı ancak ribh-

tir ve ribhi dahi ancak nefsinin tezkiyesidir, çünkü onun felâhı onunladır ki tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ﴾²⁴⁰ ya'nî “Felâh buldu o kimse ki nefsinin pâk ve islâh edip tâ'ate meşgûl oldu ve hâyib ve mahrûm oldu o kimse ki nefsinin ızlâl ve ihlâk edip defn ve mahv oldu.” Ve nefsinin felâhı ise o dahi ancak a'mâl-i sâliha ilemdir ve 'akl işbu ticârette nefis ile isti'âne eder, çünkü onu tezkiye ve tathîr edecek şeylerde istishâr ve isti'mâl eyler, nitekim tâcir kendi şerîk ve ortağı ve kendi mālında ticâret eden gulâm ve ecîri ile isti'âne eder ve nitekim şerîk ve ortak ona hasım ve münâzi' olur da ribhte onu mûcâzebe eder ve mertebe-i ûlâda onun mukâvele ve müşâratasına muhtâc olur ve sâniyen onu murâkabe edip gözetir ve sâlisen onunla muhâsebe görür ve râbi'an onunla mu'âtebe veyâ mu'âkabe eder. İşte 'akl dahi evvelâ nefsin müşâratasına muhtâc olur ki ona vezâyifî bi'l-yakîn tevzîf ve 'amele muktezî olan şurûtu dahi ona iştirât ve tebyîn ve emîn bir yol gösterip tarîk-i felâha dahi ona delâlet ve irşâd eder de irâe eyler ve o tarîkin sülûkuyla nefsin üzerine emri cezm edip sonra onun murâkabesinden bir lahzada gaflet etmez, zîrâ ki başı boş bırakıp ihmâl ederse ondan hıyânet ve re's-i mâl ve sermâyeyi tazyîc ve itlâf etmekten gayrı bir şey görmez ki gulâm-ı hâyin gibidir ki ortalık ona hâlî kalıp mâl ile infirâd ederse elbette o mâla bir zarar ve ziyân getirir ve dahi kâr ve ticâretten fâriğ oldukça onunla muhâsebe görüp onun üzerine meşrût olan şerâyit ile onu mütâlebe eder.

[فإن هذه تجارة ربحها الفردوس الأعلى وبلوغ سدرة المنتهى مع الأنبياء والشهداء فتدقيق الحساب في هذا مع النفس أهم كثيراً من تدقيقه في أرباح الدنيا مع أنها محتقرة بالإضافة إلى نعيم العقبى ثم كيفما كانت فمصيرها إلى التصرم والانقضاء ولا خير في خير لا يدوم بل شر لا يدوم خير من خير لا يدوم لأن الشر الذي لا يدوم إذا انقطع بقي الفرح بانقطاعه دائماً وقد انقضى الشر والخير الذي لا يدوم يبقى الأسف على انقطاعه دائماً وقد انقضى الخير

ولذلك قيل

أشد الغم عندي في سرور ... تيقن عنه صاحبه انتقالاً

Zîrâ bu bir ticârettir ki onun kazanç ve ribhi firdevs-i a'la ve enbiyâ ve şühedâ ile berâber bülûg-ı sidre-i müntehâdır ve böyle olunca nefis ile hesâbın tedkîki erbâh-ı dünyâviyyede ortak ve gulmân ile olan hesâbın tedkîkinden pek çok ehemmm ve elzemdir, çünkü na'ım-i 'ukbâya izâfetle erbâh-ı dün-

240 “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırıcı kurtuluşa ermiştir. Onu kötülöklere gömüp kirlüten kimse de ziyana uğramıştır.” Şems, 91/7-10.

yâ muhtekaradır ve her nice olur ise olsun mas'îri tesarrüm ve inkitâ'adır ki hitâm ve inkizâyâ varır ve dâim olmayan hayrda hayr yoktur, belki dâim olmayan şerr dâim olmayan hayrdan yeğdir, çünkü devâm etmeyen şerr munkatî' olursa onun inkitâ'ıyla olan sevinç ve ferah dâimî kalır ve şerr münkazî olur ve dâim olmayan hayr ise inkitâ'ına olan hüzn ve esef-i dâimî olur ve o hayr dahi münkazî olur ve onun için nazmen denilmiş ki سرور أشد الغم عندي في سرور ... ya'nî "Gammin eşeddi bence o gammdır ki bir adamın bir gûnâ sürûru olur da ondan o sürûrun intikâli dahi ona müteyakkın olur ve o intikâlinde nâşî onu sâhibi gamm ve keder eder" ki bu sûretle olan sürûr sürûr sayılmaz, belki gamm ve gussa demektir.

[فختم على كل ذي حزم آمن بالله واليوم الآخر أن لا يغفل عن محاسبة نفسه والتضييق عليها في حركاتها وسكناتها وخطواتها فإن كل نفس من أنفاس العمر جوهرة نفيسة لا عوض لها يمكن أن يشتري بها كنز من الكنوز لا يتناهى نعيمه أبد الأباد فانقباض هذه الأنفاس ضائعة أو مصروفة إلى ما يجلب الهلاك خسران عظيم [163] هائل لا تسمح به نفس عاقل فإذا أصبح العبد وفرغ من فريضة الصبح ينبغي أن يفرغ قلبه ساعة لمشارطة النفس كما أن التاجر عند تسليم البضاعة إلى الشريك العامل يفرغ المجلس لمشارطته فيقول للنفس ما لي بضاعة إلا العمر ومهما فني فقد فني رأس المال ووقع اليأس عن التجارة وطلب الربح وهذا اليوم الجديد قد أمهلني الله فيه وأنسا في أجلي وأنعم علي به ولو توقاني لكنت أنمتي أن يرجعني إلى الدنيا يوماً واحداً حتى أعمل فيه صالحاً فاحسبي أنك قد توفيت ثم قد رددت فيإياك ثم إياك أن تضيعي هذا اليوم فإن كل نفس من الأنفاس جوهرة لا قيمة لها واعلمي يا نفس أن اليوم واللييلة أربع وعشرون ساعة وقد ورد في الخبر أنه ينشر للعبد بكل يوم وليلة أربع وعشرون خزانة مصفوفة فيفتح له منها خزانة فيراها مملوءة نوراً من حسناته التي عملها في تلك الساعة فينالها من الفرح والسرور والاستبشار بمشاهدة تلك الأنوار التي هي وسيلته عند الملك الجبار ما لو وزع على أهل النار لأدهشهم ذلك الفرح عن الإحساس بألم النار ويفتح له خزانة أخرى سوداء مظلمة يفوح منها ننتها ويغشاها ظلامها وهي الساعة التي عصي فيها فينالها من الهول والفرع ما لو قسم على أهل الجنة لتنغص عليهم نعيمها ويفتح له خزانة أخرى فارغة ليس فيها ما يسره ولا ما يسؤه وهي الساعة التي نام فيها أو غفل أو اشتغل بشيء من مباحات الدنيا فيتحسر على خلوها ويناله من غبن ذلك ما ينال القادر على الربح الكثير والملك الكبير إذا أهمله وتساهل فيه حتى فاته وناهيك به حسرة وغبناً وهكذا تعرض عليه خزائن أوقاته طول عمره فيقول لنفسه اجتهد اليوم في أن تعمري خزانتك ولا تدعيها فارغة عن كنوزك التي هي أسباب ملكك ولا تميلي إلى الكسل والدعة والاستراحة فيفوتك من درجات عليين ما يدركه غيرك وتبقى عندك حسرة لا تفارقك وإن دخلت الجنة فألم الغبن وحسرتة لا يطاق وإن كان دون ألم النار وقد قال بعضهم هب أن المسيء قد عفي عنه أليس قد فاته ثواب المحسنين أشار به إلى الغبن والحسرة وقال الله تعالى ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ﴾]

Ve hâl bu minvâl üzere olunca her bir hazmlı mü'minin üzerine vâcib ve mütehattimdir ki kendi nefsinin muhâsebesinden ve üzerine harekât ve sekenât ve hatarât ve hutuvâtında tazyîk edip darlaştırmaktan gâfil olmaya, zîrâ ki onun enfâs-ı 'ömründen her bir nefesi nefîs ve gâlî bir cevhere-i semîne ve dürr-i şehvâr-ı kıymetdârdır ki cihânda onun bir 'ıvazı yoktur ki ebede'l-âbâd onun na'îmi mütenâhî olmayan künûzdan bir kenzi o cevhere ile iştirâ etmek ona mümkündür ve böyle olunca zâyî' ve bî-nef' telef veyâhüd helâke mücib olan nesneye masrûf olarak işbu enfâsın inkızâsı korkulu bir ziyân-ı 'azîmdir ki hiçbir 'âkılın nefsi onunla semâhat etmez ve binâen 'aleyh insâna lâzım odur ki her bir sabâha dâhil ve vird ve vazîfe-i subhtan fâriğ olduktâ gerektir ki kendi nefsinin müşâratası için her şevâgıl ve gavâilden kendi kalbini bir sâ'at boşatıp tefrîğ ede, nitekim tâcir re's-i mâl ve sermâyeyi 'âmil olan şerîkine verirken onun müşâratası için meclisini boşatıp tefrîğ eder ve o hâlde kendi nefesine diye ki "Benim 'ömründen gayrı benim dîger bir sermâyem yoktur ve her ne vakt ki fânî olup giderse benim re's-i mâl ve sermâyem fânî olur da ticâret ve taleb-i ribh ve kazançtan hâlet-i ye's ü nâ-ümîdi bana vâkî' olur ve bu yevm-i cedîd ve rûz-i sefidi Hazret-i Hakk celle ve 'alâ bana in'âm ile onda beni imhâl edip ecelimde te'cîl etmiştir ki beni içinde vefât etmiş olsaydı ben ondan yalnız bir yevm-i vâhid olarak 'amel-i sâlih işlemek için benim dünyâyâ i'âde ve ircâ'ımı temennî ve tevakku' eylerdim. İşte sen dahi hesâb et ki vefât edip de bir dahi sen dünyâyâ redd ve i'âde olunmuşsun, zinhâr ve zinhâr ki bu günden sen bir nesneyi zâyî' etmemelisin ya'nî bir nesnesinin izâ'asından sakınıp bîcâ ve beyhûde yere onu gâyib etmekten be-gâyet hazer ve ictinâb etmelisin, zîrâ ki benim enfâs-ı ma'dûdemin her bir demi kıymeti bulunmaz bir dürr-i girân-bahâ ve cevher-i gâlî ve semîn-i bî-'ıvazdır. Ve dahi ey nefis bil ve âgâh ol ki her bir gün ve bir gece yirmi dört sâ'attir."

Ve haberde vârid olmuş ki "Rûz-i cezâda beher bir gün ve bir gece için dizili olarak yirmi dört hizâne beher bir insâna açılıp neşr olunur (ki beher sâ'ata birer hazîne neşr olunur demektir) ve onlardan ona bir hizâne feth ve kûşâd olunur ki onun derûnu dünyâda o sâ'atte işlediği hasenâtın nûrundan dolu ve memlû görür de Melik-i Cebbâr'ın 'inde vesîlesi olan o envâ'nı rû'yet ve müşâhedeyle o kadar sevinç ve meserret ve istibşârı hâsıl eder ki o efrâh ve sürûr ve beşârâtı cemî'-i ehl-i nâr üzerine tevzî' ve taksîm olunmuş olsaydı âteşin acısını anlamaktan o şâdumânî onları medhûş kılıp da elem-i nârı onunla hiss etmezlerdi. Ve dîger bir hizâne dahi ona açılıp feth olunur ki onun içi kara ve karanlılık olup ondan kokulu bir râyiha-yi

kerîhe vü gendîde gelir ki o zalâm ve revâyih-ı müntine onu ihâta ve istî'âb edip örter ve bu hizâne dahi o sâ'atin hizânesidir ki içinde Allâhu ta'âlâya 'ısyân etmiştir. Ve onun rü'yet ve müşâhedesinden ona hâsıl ve vâsıl olan havf ve feza' ve hevl ve ceza' ehl-i cennet üzerine tevzî' ve taksîm olunmuş olsaydı na'ım-i cennet onlara mütenaggıs ya'nî gussalı olurdu. Ve dahi dî-ger bir hizâne onlardan ona açılıp küşâd olunur ki onun içi boş ve tehî ve hâlî ve fârig görür ki derûnunda ne meserret verir ve ne de ona isâet ve ke-der verir bir şey yoktur ve o dahi o sâ'atin hizânesidir ki içinde yatmış veyâ gâfil kalmış veyâhüd mübâhât-ı dünyâviyyeden bir mübâh ile iştigâl etmiş-tir ve o hâlde onun tehî ve boş kalması üzerine mütehassir ve müte'essif olur ki onun gabn ve ziyân ve zarar ve hüsrânından ona böyle bir hemm ve gamm gelir ki ribh-i kesîr ve mülk-i kebîre kudretli olduğu hâlde onu ihmâl ve tesâhül ile geçirip ifâta ve tazyî' eden nâdim ve peşimân-ı horîye hâsıl olan kaygıdan ziyâdedir ve bu hasret ve gabn insâna kâfi bir ziyandır. Ve kâffe-i evkât-ı 'ömr ve dîrâzî-i rûzgârî hazâiyini böylece olarak ona kâmilen 'arz olunur. Ve bu haber-i sahîhi derhâtır ettikten sonra nefesine der ki "İşte sen dahi kendi hizâneni ma'mûr etmeye çalış da esbâb-ı mülk ü saltanatın olan künûz ve gençlerden onları tehî ve hâlî ve boş ve fârig bırakmayasın ve terk ve tekâsül ve râhat ve âsüdegîye meyl edip de de-recât-ı 'âliyeden dîgerlerin ulaşacak yerleri geçirip fâit etmeyesin ki onun nedâmet ve hasreti sende [154] bâkî kalır da aslâ sana müfârakat etmez velev ki cennete dâhil olursun. Gabn ve hasretin elemi dahi tâkat-fersâdır velev ki âteşin eleminden dündür." Ve ba'zu's-sulehâ demiş ki "Sen say ki şahs-ı müsî" ve merd-i günahkâr 'afva mazhar olmuştur, değil ki sevâb-ı muhsinîn ondan geçip fâit olmuştur" ki bununla gabn ve hasrete işâret et-miştir. Ve Hakk subhânehu ve ta'âlâ buyurmuş ki **﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَٰلِكَ﴾**²⁴¹ ya'nî "Yâd eyle o günü ki Allâhu ta'âlâ o günde sizi hesâb ve cezâ için cem' eder, o yevmü't-tegâbüdür ki halk birbirini aldatırlar."

[فهذه وصيته لنفسه في أوقاته ثم ليستأنف لها وصية في أعضائه السبعة وهي العين والأذن واللسان والبطن والفرج واليد والرجل وتسليمها إليها فإنها رعايا خادمة لنفسه في هذه التجارة وبها تتم أعمال هذه التجارة وإن لجهم سبعة أبواب لكل باب منهم جزء مقسوم وإنما تتعين تلك الأبواب لمن عصى الله تعالى بهذه الأعضاء فيوصيها بحفظها عن معاصيها]

İşte onun evkâtında olan vasiyyesi budur, sonra onun a'zâ-ı seb'asında dahi dîger bir vasiyyeyi nefse istînâf edip söyler. A'zâ-ı seb'a göz ve kulak

241 "Toplanma vakti için Allah'ın sizi toplayacağı günü düşün. O gün aldanişın ortaya çıkacağı gündür." Tegâbün, 64/9.

ve lisân ve batn ve ferc ve el ve ayaklardır. Ve bunları nefse teslîm eder, zîrâ ki bunlar bu ticârette re'âyâ ve nefsin hademesidirler ki bunlarla işbu ticâretin a'mâlî tamâm olur. Ve cehennemini dahi yedi 'aded kapısı vardır ki her bir kapının birer cüz'-i maksûmu vardır ve bu ebvâb-ı seb'â ancak işbu a'zâ-ı seb'â ile Allâhu ta'âlâyâ 'isyân eden kimselere ta'yîn olunurlar ki me'âsîden bunların emr-i muhâfazaları husûsunu dahi nefse tavsiye eyleye.

[أما العين فيحفظها عن النَّظَرِ إلى وجهه من ليس له بمحرم أو إلى عورة مسلم أو النَّظَرِ إلى مسلم بعين الاحتقار بل عن كل فضول مستغنى عنه فإن الله تعالى يسأل عبده عن فضول النظر كما يسأله عن فضول الكلام ثم إذا صرفها عن هذا لم تقنع به حتى يشغلها بما فيه تجارتها وربحها وهو ما خلقت له من النَّظَرِ إلى عجائب صنع الله بعين الاعتبار والنَّظَرِ إلى أعمال الخير للاقتداء والنَّظَرِ في كتاب الله وسنة رسوله ومطالعة كتب الحكمة للاتعاظ والاستفادة وهكذا ينبغي أن يفضل الأمر عليها في عضو عضو لا سيما اللسان والبطن]

Ve gözün muhâfazası onu tâ mahremden saklayıp mehâriminin gay-rısına bakmaya ve bir müslimin 'ayb ve 'avretine nazar etmeye ve hîçbir müslime 'ayn-ı ihtikâr ile bakmaya, belki her bir fuzûldan onu saklayıp da ona ihtiyâcî olmayan nesnelere nazar eylemeye, zîrâ ki tebâreke ve ta'âlâ fuzûl-i kelâmı üzerine ondan suâl edeceği gibi fuzûl-i nazarı üzerine dahi ondan suâl edecektir. Ve mâye-i ribh ve cây-ı ticâreti olup sebab-i hilkati bulunan umûra meşgûl etmedikçe bu insîrâf ile kâni' olmaz, gerektir ki dî-de-i 'itibâr ile 'acâyib-i sun'-ı ilâhînin nazarıyla onu meşgûl eyleye ve dahi a'mâl-i hayra li-eclî'l-iktidâ bakıp kitâbullâhın nazarı ve sünen-i nebevînin ehâdîs ve ahbârının nazarı ve itti'âz ve istifâde için kütüb-i hikmetin nazarıyla onu müştegil ede. Ve 'uzv-be-'uvz da böyle böyle emri nefse tafsîl etmek gerektir, lâ-siyyemâ batn ve lisân emrlerinde.

[وأما اللسان فلائه منطلق بالطبع ولا مؤنة عليه في الحركة وجنابته عظيمة بالغيبة والكذب والتَّميمية وتركية النفس ومذمة الخلق والأطعمة واللَّعن والدَّعاء على الأعداء والممارسة في الكلام وغير ذلك ممَّا ذكرناه في كتاب آفات اللسان فهو بصدد ذلك كلَّه مع أنَّه خلق للذكر والتذكير وتكرار العلم والتعليم وإرشاد عباد الله إلى طريق الله وإصلاح ذات البين وسائر خيراتة فليشترط على نفسه أن لا يحرك اللسان طول النهار إلَّا في الذكر فنطق المؤمن ذكر ونظيره وعبرة وصمته فكرة ﴿مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾]

Ve lisân ise o dahi tab'an müntalâk olup harekâtında bir meûne ve mih-ne olmadığından. Ve onun cürm ve cinâyeti gıybet ve kizb ve nemîme ve tezkiye-yi nefis ve mezemmet-i halk u et'ime ve la'n ve sebb ve a'dâyâ bed-du'â ve sözlerde mûmârat gibi sâir âfât ile 'azîm olur, nitekim biz âfât-ı

lisân kitâbında onu zikr etmişiz. Ve dâimâ insân bu mezkûr olan kâffe-i âfâtın sadedindedir, ma'a-ennehu kendisi ancak zikr ve tezkîr ve 'ilm ve ta'lîmin tekriiriyle tarîki-i hakka 'ibâdî irşâd ve zâtü'l-beyn islâhıyla hay-rât-ı sāiresi için halk olunmuştur ve binâberîn kendi nefsi üzerine iştirât etmelidir ki tûl-i nehârında zikrin gayrısında onu tahrîk etmeye, zîrâ ki mü'minin nutku ancak zikrdır ve nazarı 'ibrettir ve samt ve sükûtu fîkr ve endîşedir, "Bir lafzı lafz etmez ki yanındaki rakîb-i 'atîd onu yazmaz."

[وأما البطن فيكلفه ترك الشره وتقليل الأكل من الحلال واجتناب الشبهات ويمنعه من الشهوات ويقتصر على قدر الضرورة ويشترط على نفسه أنها إن خالفت شيئاً من ذلك عاقبها بالمنع عن شهوات البطن ليفوتها أكثر مما نالته بشهواتها هكذا يشترط عليها في جميع الأعضاء واستقصاء ذلك يطول ولا تخفى معاصي الأعضاء وطاعاتها]

Ve batn ya'nî karnın muhâfazası ise o dahi kendi nefesine şereh ve hırs-ı ta'âmın terkinî ve ekl ve tenâvülün taklîlini ve helâlden yemek emrini teklîf edip de hemîşe şübühâtta ictinâb ile nefsinî şehevâtta men' ve kadr-i hâcet ü zarûret üzerine iktisâr ede ve hem dahi kendi nefsi üzerine iştirât ede ki eğer bir şeyde muhâlefet ederse onu şehevât-ı batndan men'îyle mu'âkabe edecektir tâ ki kendi şehevâtıyla nâil olduğu nesneden ziyâde bir şey ondan fâit ola ve böyle böyle cemi'-i a'zâda dahi iştirât eder. Ve bunun istiksâsı uzun olur ve a'zânın tâ'ât ve me'âsîleri gizli ve nihân olmaz.

[ثم يستأنف وصيتها في وظائف الطاعات التي تتكرر عليه في اليوم واللييلة ثم النوافل التي يقدر عليها ويقدر على الاستكثار منها ويرتب لها تفصيلها وكيفية الاستعداد لها بأسبابها وهذه شروط يفترق إليها في كل يوم ولكن إذا تعود الإنسان شرط ذلك على نفسه أياماً وطاوعته نفسه في الوفاء بجميعها استغنى عن المشاركة فيها وإن أطاعت في بعضها بقيت الحاجة إلى تجديد المشاركة فيما بقي ولكن لا يخلو كل يوم عن مهم جديد وواقعة حادثة لها حكم جديد والله عليه في ذلك حق ويكثر هذا على من يشغل بشيء من أعمال الدنيا من ولاية أو تجارة أو تدريس إذ قلما يخلو يوم عن واقعة جديدة يحتاج إلى أن يقضي حق الله فيها فعليه أن يشترط على نفسه الاستقامة فيها والانقياد للحق في مجاريها ويحذرهما مغبة الإهمال ويعظها كما يوعظ العبد [165] الأبق المتمرد]

Sonra her bir gün ve bir gecede ona mütekerrir olan tâ'âtın vezâifinde dahi vasiyyeti istînâf eder sonra ona muktedir bulunduğu ve ondan istiksâra kudretli olduğu nevâfil-i tâ'ât için ona vasiyyeti istînâf eyler ve tafsîl ve keyfiyyâtı ona tertîb edip esbâbı ile isti'dâdî keyfiyyeti dahi ona tebyîn ve tavzîf ve tehzîb eyler. İşte bunlar birtakım şurûttur ki ona beher gün muhtâc ve müftekır bulunur velâkin insân çün buna müte'avvid olur da onu

nefsine bir müddet şart eder ve nefsi dahi cem'îsinin vefâsına mutâva'at eyler ba'dehu onlarda müşārata etmekten müstagnî olur. Ve eğer ba'zısı-na nefsi mutâva'at edip kusûruna mutâva'at etmezse bâkî kalan nesne için tecdîd-i müşārataya muhtâc olur ve ma'a-zâlik beher gün birer mühimm-i cedîdden dahi vâreste olamaz ya'nî elbette külle-yevmin bir tâze mühimm ve cedîd bir vâkı'a ve hâdiseye tesâdüf eder ki o havâdis ve vâkı'ât için birer cedîd hükm vardır ve Hakk subhānehu ve ta'ālāya dahi o şeylerde birer hakk vardır ve a'mâl-i dünyādan velāyet ve ticāret ve tedrîs gibi bir iş ile müştegil bulunan kimseye daha çok vâki' olur, çünkü her gün bu havâdis mecrā olur da vâkı'a-i cedîdeden hālî günü az olur ve onlarda olan hukûk-ı ilāhiyyenin kazâsına muhtâc olur. İşte bu gibi zât üzerine vâcibdir ki kendi nefsi üzerine havâdis-i 'arıza vü târiyede müstakîm olmak ve mecârîsinde Hakk'a münkâd olup magibbe-i ihmâlden nefsinin tahzîr eylemek husûsunu dahi iştirât eyleye ve kaçkın olan 'abd-i 'âbık ve mütemerride va'z eder gibi ona nush ve pend verip va'z eyleye.

[فَإِنَّ النَّفْسَ بِالطَّبَعِ مَمْرُودَةٌ عَنْ الطَّاعَاتِ مُسْتَعَصِيَّةٌ عَنِ الْعِبَادِيَّةِ وَلَكِنَّ الْوَعظَ وَالنَّادِيَّ يُوَثِّرُ فِيهَا ﴿وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ فَبِهَذَا وَمَا يَجْرِي مَجْرَاهُ هُوَ أَوَّلُ مَقَامِ الْمُرَابَاطَةِ مَعَ النَّفْسِ وَهِيَ مُحَاسِبَةٌ قَبْلَ الْعَمَلِ وَالْمَحَاسِبَةُ تَارَةٌ تَكُونُ بَعْدَ الْعَمَلِ وَتَارَةٌ قَبْلَهُ لِلتَّحْذِيرِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ﴾ وَهَذَا لِلْمُسْتَقْبَلِ وَكُلُّ نَظَرٍ فِي كَثْرَةِ وَمَقْدَارِ لِمَعْرِفَةِ زِيَادَةٍ وَنَقْصَانٍ فَإِنَّهُ يَسْمَى مُحَاسِبَةً فَالنَّظَرُ فِيمَا بَيْنَ يَدَيِ الْعَبْدِ فِي نَهَارِهِ لِيَعْرِفَ زِيَادَتَهُ مِنْ نَقْصَانِهِ مِنَ الْمُحَاسِبَةِ وَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا﴾ وَقَالَ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا﴾ وَقَالَ تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾ ذَكَرَ ذَلِكَ تَحْذِيرًا وَتَنْبِيْهًا لِلإِحْتِرَازِ مِنْهُ فِي الْمُسْتَقْبَلِ]

Zîrâ enfüs-i insân bi't-tab' tâ'âten mütemerrid ve 'ubüdiyyetten müsta'sîdir velâkin va'z ve te'dîb onda te'sîr eder. Sen tezkîr eyle, zîrâ zikir mü'minlere nef' verir. Ve bu, müşārata ve mecrâsında cārî olan umûr-ı nefis ile olan murâtabanın ilk makâmıdır ve bu dahi 'amelden mukaddem olan muhâsebedir. Ve muhâsebe gâhî 'amelden sonra olur ve gâhî 'amelden mukaddem tahzîr için vâki' olur. Tebâreke ve ta'ālâ buyurmuş ki ²⁴²﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ﴾ Bu fermân-ı 'âlî müstakbel içindir. Ve ziyâde ve noksânın ma'rifeti için kesret ve mikdârı vâki' olan her bir nazar “muhâsebe” tesmiye olunur ve bu kâide hükmünce adamın önünde nehârında olan a'mâlin ziyâdesini noksândan bilmek için vâki' olan nazar dahi muhâsebe-

242 “Şunu da bilin ki Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir. Onun için Allah'a karşı gelmekten sakının.” Bakara, 2/235.

dendir. Ve dahi tebâreke ve ta‘âlâhazretleri buyurmuş ki **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قَامَ عَلَيْكُمْ سَاعِدَةٌ مِّنْ سَائِرِ الدِّينِ فَاسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَادِيكُمُ عَلَيْهَا فَاسْأَلُوا﴾**²⁴³ ya‘nî “Ey mü’minler, kaçan siz fî-sebîlillâh cihâd için sefer etseniz mü’mini kâfirden temyîz ve beyân husûsunda dikkatle tefahhus edin.” Ve dahi tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki **﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ﴾**²⁴⁴ ya‘nî “İnsânı biz halk ettik, onların kalbine hutûr eden vesveseyi biliriz.” Bunu tahzîr ve tenbîh etmek için zikr etmiştir tâ ki müstakbelde onda ihtirâz ede.

[وروى عبادة بن الصامت أنه عليه السلام قال لرجل سألته أن يوصيه ويعظه “إذا أردت أمراً فتدبر عاقبته فإن كان رشداً فامضه وإن كان غيياً فأنته عنه”²⁴⁵ وقال بعض الحكماء إذا أردت أن يكون العقل غالباً للهوى فلا تعمل بقضاء الشهوة حتى تنظر العاقبة فإن مكث الندامة في القلب أكثر من مكث خفة الشهوة وقال لقمان إن المؤمن إذا أبصر العاقبة أمن الندامة وروى شداد بن أوس عنه صلى الله عليه وسلم أنه قال “الكيس من دان نفسه وعمل لما بعد الموت والأحمق من أتبع نفسه هواها وتمتى على الله” دان نفسه أي حاسبها ويوم الدين يوم الحساب وقوله **﴿إِذَا مَثَا وَكُنَّا تُرَاباً وَعِظَاماً﴾** إِنَّا لَمَدِينُونَ أي لمحاسبون]

Ve ‘Ubâde b. es-Sâmit rivâyet etmiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizden va‘z ve vasiyyeti suâl eden adama efendimiz buyurmuş ki **﴿إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَعْمَلَ بِشَيْءٍ فَاسْأَلْ عَنْهُ عَاقِبَتَهُ فَإِنْ كَانَ رَشِيداً فَمُضْ بِهِ وَإِنْ كَانَ غَیّاً فَانْتَهَ عَنْهُ﴾**²⁴⁶ ki hülâsa-i meâl-i vâlâsı: “Sen eğer bir emri isteyip murâd ettinse onun ‘âkıbetini tedebbür eyle ve eğer onu rüşd ve savâb görüp hayrlı anladınsa onu imzâ eyle ve eğer onun ‘âkıbeti gayy ve dalâl olduğu anlayıp fehm ettinse ondan vazgeçip müntehî ol.” Ve dahi ba‘zu’l-hukemâ demiş ki “Eğer ‘aklı hevâya gâlib olmak istedinse ‘âkıbete nazar etmedikçe kazâ-yı şehvete ‘amel etme, zîrâ ki gönülde nedâmetin meks ve sükûnu kalbde hiffet-i şehvetin meks ve sükûnundan daha ziyâde çoktur.” Ve dahi Lokman demiş ki “Tahkîkan mü’min ‘âkıbeti görürse nedâmetten emîn olur.” Ve Şeddâd b. Evs, ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz üzerine rivâyet etmiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki **﴿الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْأَحْمَقُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ﴾**²⁴⁷ ki hülâsa-i meâl-i vâlâsı: “Keyyis ve dâna ancak o kimsedir ki kendi nefsi ile muhâsebe görüp ölümden sonra başına gelecek nesne için ‘amel eder ve ahmak o kimsedir ki nefsinin hevâsına tâbî edip Zât-ı

243 “Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın.” Nisâ, 4/94.

244 “Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız.” Kâf, 50/16.

245 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ*, 6/2431.

246 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ*, 6/2431.

247 Tirmizî, 4/219, no: 2459; *Müsnedu Ahmed*, 28/350, no: 17123; İbn Mâce, 2/1423, no: 4260.

zû'l-celâl üzerine 'afv ve magfireti temennî eder" ki *ya'nî* kendi nefesine muhâsebe etti demektir, *zîrâ* "yevmü'd-dîn", "yevm-i hesâb" demektir. ²⁴⁸ ﴿إِنَّا لَمَدِينُونَ﴾ kavli dahi "Tahkîkan biz muhâsibiz" demektir.

[وقال عمر رضي الله عنه حاسبوا أنفسكم قبل أن تحاسبوا وزنوها قبل أن توزنوا وتهيئوا للعرض الأكبر وكتب إلى أبي موسى الأشعري حاسب نفسك في الرخاء قبل حساب الشدة وقال لكعب كيف تجدها في كتاب الله قال ويل لديان الأرض من ديان السماء فعلاه بالدره وقال إلا من حاسب نفسه فقال كعب يا أمير المؤمنين إنها إلى جنبها في التوراة ما بينهما حرف إلا من حاسب نفسه وهذا كله إشارة إلى المحاسبة للمستقبل إذ قال من دان نفسه يعمل لما بعد الموت ومعناه وزن الأمور أولاً وقدرها ونظر فيها وتدبرها ثم أقدم عليها فباشرها]

Ve dahi Hazret-i 'Ömer b. el-Hattâb 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki "Siz muhâsebe olmazdan akdem kendi nefslerinizi muhâsebe ediniz ve vezn olmanızdan akdem vezn ediniz ve 'arz-ı ekber için müteheyyi ve âmâde olunuz." Ve dahi [166] Ebû Mûsâ el-Eş'arî bir nâme-i hümâyûnda yazmış ki "Hesâb-ı şiddet vukû'undan akdem sen kendi nefsini rehâda iken muhâkebe eyle." Ve dahi Ka'b'a demiş ki "Allâhu ta'âlânın kitâbında onu nice bulursun?" Ve o dahi: "ويل لديان الأرض من ديان السماء" *ya'nî* "Semânın muhâsebecisinden zemîn muhâsebecisi için yazık olsun!" diye haber verince, Hazret-i 'Ömer ona kırbaç ile vurup "إلا من حاسب نفسه" buyurdu *ya'nî* "Meğer ki kendi nefsinin muhâsebecisi ola." Ve Ka'b dahi: "Ey emî-rü'l-mü'minîn, bu kelime dahi bunun yanında Tevrât'ta yazılıdır ki aralarında bir harf yoktur" *ya'nî* "يا أمير المؤمنين إنها إلى جنبها في التوراة ما بينهما حرف" kelimesi dahi benim söylediğim kelimenin yanında bi-'aynihâ yazılı olup onların beyinlerinde bir harf girmemiştir dedi. Ve bu kelâm kâffesi muhâsebe-i müstakbele bir işârettir, çünkü buyurmuş ki "O ki nefsiyle muhâsebeyi görür ve ölümden sonra göreceği umûr için 'amel eder." Ve bunun ma'nâsı ise evvelâ umûru vezn edip takdîr eder ve ona nazar ve tedebbür edip sonra ona ikdâ ve mübâşeret eyler demektir.

248 "Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra mı, biz mi hesaba çekileceğiz?" Sâffât, 37/53.

el-Murâbetatu's-Sâniyetü el-Murâkabetü

[المراقبة الثانية: المراقبة]

[إذا أوصى الإنسان نفسه وشرط عليها ما ذكرناه فلا يبقى إلا المراقبة لها عند الخوض في الأعمال وملاحظاتها بالعين الكالئة فإنها إن تركت طغت وفسدت ولنذكر فضيلة المراقبة ثم درجاتها]

Ve murâbeta-i sâniye ise ki murâkabe idi, onun mebhâsı budur. Şöyle ki vaktâ ki insân kendi nefsine sabâhleyin müşârata edip o vasiyyetleri nefsine söyler ve bizim zikir ettiğimizi kendi nefsi üzerine şart eyler, artık aʿmâlde havz edip teʿâtî-i efʿâl hengâmında onu gözetip murâkabe etmek ve veresiye alışveriş eden göz ile onu gözetip mülâhaza eylemekten gayrı onun diğer bir işi kalmaz, zîrâ ki mühmel terk olunup gözetilmez ise tu-gyân edip fesâd eder ve bunun için imdi bir murâkabenin fazîleti ile sonra derecâtını dahi zikir edeceğiz.

[أما الفضيلة فقد سأل جبريل عليه السلام عن الإحسان فقال “أن تعبد الله كأنك تراه” وقال عليه السلام “اعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك” وقد قال تعالى ﴿أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ﴾ وقال تعالى ﴿أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى﴾ وقال الله تعالى ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ وقال تعالى ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ﴾ ﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ﴾]

Fazîlet ise yaʿnî murâkabenin fazîleti beyânı ise o dahi budur. Şöyle ki mervî olmuş ki Cibrîl ‘aleyhi’s-selâmdan ihsân üzerine bir suâl vâkiʿ oldukta beyânında buyurmuş ki ²⁴⁹ “أن تعبد الله كأنك تراه” yaʿnî “Allâhu taʿâlâyı görür gibi ‘ibâdet edesin” ki ihsân odur demektir. Ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ²⁵⁰ “اعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك” yaʿnî “Sen Allâhu taʿâlâyı onu görür gibi ‘ibâde eyle, eğer sen onu görmez isen o kendisi seni görür.” Ve tebâreke ve taʿâlâ buyurmuş ki ﴿أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ﴾ ²⁵¹ yaʿnî “Âyâ her nefsin hayr ve şerr işlediğine nâzır olan Allâhu taʿâlâ.” Ve dahi diğer bir âyette buyurmuş ki ²⁵² ﴿أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى﴾ yaʿnî “Nâsa ittikâ ile emr eden kimseyi namâzdan menʿ ve ittikâya olan emrini tekzîb ve îmândan îrâz eden kimse bilmez mi ki Allâhu taʿâlâ onun bu efʿâl-i kabîhalarını görür.” Ve dahi diğer bir âyette buyurmuş ki ﴿إِنَّ اللَّهَ

249 Buhârî, 6/115, no: 4777; Müslim, îmân, 1, 1/36, no: 8.

250 eş-Şâşı, el-Müsne'd, 3/294.

251 “Herkesin kazandığını görüp gözetken Allah inkâr edilir mi?” Ra’d, 13/33.

252 “O Allah’ın, her şeyi gördüğünü bilmiyor mu?” Alak, 96/14.

253 “Tahkîk Allāhu ‘azîmü’ş-şân üzerinize hâfız oldu.”
 Ve âher bir âyete buyurmuş ki 254 “وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ” ya’nî “Ve onlar ki hakk ve hilden olan emânetlerine ve ‘ahdlerine mürâ‘ât ve vefâ ederler.” Ve diğeri bir âyette buyurmuş ki 255 “وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ” ya’nî “Ve onlar ki şehâdetlerine hakkla kâim olurlar” veyâhüd “ikâmet-i şehâdet ederler.”

[وقال ابن المبارك لرجل راقب الله تعالى فسأله عن تفسيره فقال كن أبدا كأنك ترى الله عز وجل وقال عبد الواحد بن زيد إذا كان سيدي رقبيا على فلا أبالي بغيره وقال أبو عثمان المغربي أفضل ما يلزم الإنسان نفسه في هذه الطريقة المحاسبة والمراقبة وسياسة عمله بالعلم وقال ابن عطاء أفضل الطاعات مراقبة الحق على دوام الأوقات وقال الجريري أمرنا هذا مبنى على أصلين أن تلزم نفسك المراقبة لله عز وجل ويكون العلم على ظاهرك قائما وقال أبو عثمان قال لي أبو حفص إذا جلست للناس فكن واعظا لنفسك وقلبك ولا يغرنك اجتماعهم عليك فإنهم يراقبون ظاهرك والله رقيب على باطنك]

Ve İbnü'l-Mübârek bir adama “Allāhu ta‘ālâyı murākabe eyle” diye nush ettikte, o adam dahi bu kelâmın tefsîri üzerine ondan suâl etti ve o dahi: “Sen dâimâ böyle bir hâlde ol ki sanki ebeden Allāhu ta‘ālâyı görürsün” diye beyân etmiş. Ve ‘Abdülvâhid b. Yezîd demiş ki “Benim efendim benim üzerime rakîb ve muhâfız olunca ben onun diğeri aslâ mübâlât etmem.” Ve Ebû ‘Osmân-ı Magribî demiş ki “Bu tarîkada insân kendi nefsi-ne ilzâm edecek ‘amel ve sun‘un en ziyâde efdali ancak muhâsebe ve murākabe ile ‘amelini ‘ilm ile siyâset etmektir.” Ve İbn ‘Atâ demiş ki “Tâ‘âtin efdali ‘ale’ d-devâ cemî‘-i evkâtta Hakk’ın murākabesidir.” Ve Cerîrî demiş ki “Bizim bu emrimiz iki asl üzerine mebnîdir ki birincisi kendi nefsi-ne dâimî olarak Zât-ı zü’l-celâlin murākabesini ilzâm etmektir ya’nî hemîşe Bârî Hudâ’ya murākabe edesin ve ikincisi kendi zâhirin üzerine ‘ilm-i şerîf kâim olmaktır.” Ve Ebû ‘Osmân demiş ki Ebû Hafs bana dedi ki “Eğer halka nâsîh oturdunsa sen kendi kalb ve nefsi-ne vâ‘iz ol da senin üzerine nâsîn ictimâ‘ı seni aldatmasın, zîrâ ki onlar senin zâhirini murākabe ederler ve Hakk subhânehu ve ta‘âlâ senin derûn ve bâtının üzerine rakîbdır.”

[وَحكى أَنه كَانَ لبعض المشايخ من هذه الطائفة تلميذ شاب وكان يكرمه ويقدمه فقال له بعض أصحابه كيف تكرم هذا وهو شاب ونحن شيوخ فدعا بعدة طيور وناول كل واحد منهم طائرا وسكينا وقال ليذبح كل واحد منكم طائره في موضع لا يراه أحد ودفع إلى الشاب مثل

253 “Şüphesiz Allah üzerinizde bir gözetleyicidir.” Nisâ, 4/1.

254 “Onlar, emanetlerini ve verdikleri sözü gözetten kimselerdir.” Me‘âric, 70/32.

255 “Onlar, şahitliklerini dosdoğru yapan kimselerdir.” Me‘âric, 70/33.

ذلك وقال له كما قال لهم فرجع كل واحد بطائرته مذبوحا ورجع الشاب والطائر حي في يده فقال ما لك لم تذبح كما ذبح أصحابك فقال لم أجد موضعا لا يراني فيه أحد إذ الله مطلع على كل مكان فاستحسنوا منه هذه المراقبة وقالوا حق لك أن نكرم

Ve dahi hikāyet olunmuş ki baʿzı meşâyihın mürîdânı içinde bir nevcivân talebesi var idi ki onu tekrîm ve takdîm eder idi, bir gün onun baʿzı as-hâbı ona demişler ki [167] “Sen bu nevcivânı nice ikrâm edersin o hâl ile ki biz cümlemiz şeyh ve müsinn bulunmuşuz?” yaʿnî nicesi bizim üzerimize onu tercîh ve takdîm edersin. Ve o dahi çend kuşu istedi ve onların her birine birer kuş ve birer bıçağı verip dedi ki “Sizi bir kimse görmeyecek yerde bu kuşları boğazlayıp getiresiniz.” Ve o civāna dahi bir kuş ve bir bıçağı verip o vechle tenbîh etmekle onlar gidip o kuşları zebh edip ‘avdet ettiler ve onların her biri mezbûh tâir ile rücûʿ ettikten sonra civân dahi tâiri zebh etmeksizin döndü ve şeyhi: “Senin neyin vardır ki kuşu senin ashâbın zebh ettikleri gibi zebh etmedin?” diye sordukta, civân: “Ben kimse görmeyecek bir yeri bulamadım, çünkü Hakk celle ve ‘alâ hazretleri her bir yerde benim üzerime muttaliʿdir” diye cevâb verdi ve rûfekâsı dahi bu murâkabe-yi ondan müstahsen görüp “Hakîkaten bu ikrâm senin hakkındır” dediler.

[وحكى أن زليخا لما همت بيوسف عليه السلام قامت فغطت وجه صنم كان لها فقال يوسف مالك أتستحيين من مراقبة جماد ولا أستحي من مراقبة الملك الجبار]

Ve dahi hikāyet olunur ki Zelîhâ, Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm ile halvet ettiği vakte kalkmış, onun putunun yüzünü örtmüş ve Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm ona demiş ki “Senin neyin vardır ki sen bir cemâdın murâkabesinden utanıp şermsâr olursun ve ben Melik-i cebbâr’dan utanıp hayâ etmeyeyim!”

[وحكى عن بعض الأحداث أنه راود جارية عن نفسها فقالت له ألا تستحي فقال ممن أستحي وما يرانا إلا الكواكب قالت فأين مكوكبها وقال رجل للجنيذ بم أستعين على غص البصر فقال بعلمك أن نظر الناظر إليك أسبق من نظرك إلى المنظور إليه وقال الجنيذ إنما يتحقق بالمراقبة من يخاف على فوت حظه من ربه عز وجل وعن مالك بن دينار قال جنات عدن من جنات الفردوس وفيها حور خلقت من ورد الجنة قيل له ومن يسكنها قال يقول الله عز وجل وإنما يسكن جنات عدن الذين إذا هموا بالمعاصي ذكروا عظمتي فراقبوني والذين انشئت أصلابهم من خشيتي وعزتي وجلالي إني لأهم بعذاب أهل الأرض فإذا نظرت إلى أهل الجوع والعطش من مخaftي صرفت عنهم العذاب]

Ve dahi baʿzu’l-ahdās üzerine mervî olup mahkîdir ki bir gün kendisi bir câriye ile mukārebe etmek istedi ve câriye dahi ona demiş ki “Sen utanmaz mısın?” O dahi bizi kevâkibden gayrı gören olmadığı hâlde ben kimden

utanayım?” dedikte, cāriye: “Yâ kevākibin mükevkipleri nerede?” diye ihtâr etmiş. Ve bir adam, Cüneyd-i Bagdādî ‘aleyhi’r-rahmeye demiş ki “Ben gadd-i basar üzerine ne ile isti‘âne ederim?” Ve o dahi: “Sana nâzırın nazarı senin manzûra olan nazarından daha ziyâde sâbık olduğuna müte‘alilik olan ‘ilmin ile isti‘âne et.” Ve Cüneyd-i Bagdādî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Murākabe ile ancak o kimse mütahakkık olur ki Rabbisi tebāreke ve ta‘ālâdan onun fevât-ı hazzı üzerine husûf eder.” Ve Mâlik b. Dînâr üzerine mervî olup demiş ki “‘Adn’ın cennâtı Firdevs’in cennâtındandır, onlarda cennetin güllerinden yaratılmış perîler vardır.” Ve “Bu cennâtın sekeneleri kimlerdir?” diye ondan soruldukta, kendisi demiş ki “Hakk subhānehu ve ta‘ālâ hazretleri buyurur ki “وإنما يسكن جنات عدن...” ya’nî “Cennât-ı ‘Adn’da ancak o kimseler sâkin olurlar ki me‘āsîye ihtimâm ederler ise derhâl beni derhâtır edip ‘azametimi tefekkür ve tezekkürle beni murākabe ederler ve benim korkumdan arkaları bükülüp iki kat olanlardır. Benim ‘izzet ve celâlim hakkı için ehl-i zemînin ‘azâbına ihtimâm ederim ve çün benim havf ve haşyetimden aç ve susuz kalanlara nazar ederim, ‘azâbı ehl-i zemînden sarf ve tahvîl eylerim.”

[وَسئلَ المحاسبي عن المراقبة فقال أولها علم القلب بقرب الله تعالى وقال المرتعش المراقبة مراعاة السر بملاحظة الغيب مع كل لحظة ولقطة ويروى أن الله تعالى قال لملائكته أنتم موكلون بالظاهر وأنا الرقيب على الباطن وقال محمد بن علي الترمذي اجعل مراقبتك لمن لا تغيب عن نظره إليك وأجعل شكرك لمن لا تنقطع نعمة عنك وأجعل طاعتك لمن لا تستغنى عنه وأجعل خضوعك لمن لا تخرج عن ملكه وسلطانه وقال سهل لم يتزين القلب بشيء أفضل ولا أشرف من علم العبد بأن الله شاهدة حيث كان]

Ve Muhāsibî ‘aleyhi’r-rahmeden murākabe üzerine suāl vākîc’ oldukta onun beyânında demiş ki “Onun evvelisi kurb-ı Rabb’e kalbin ‘ilmidir.” Ve Mürte‘iş ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Murākabe her bir lahza ve lafza ile berāber senin mülāhaza-yı gayb ile olan sırrın mürā‘atıdır.” Ve dahi rivāyet olunur ki Zât-ı zü’l-celāl hazretleri melāikesine buyurdu ki “أنتم” “Siz ancak zāhir üzerine me’mûr ve müvekkelsiniz ve bātın üzerine rakīb benim.” Ve Muhammed b. ‘Alî et-Tirmizî dedi ki “Senin kendi nazar ve murākabeni sana olan nazarından kendin gāyib olmadığın zāta kıl ve şükrünü dahi onun ni‘amı sende munkatıf’ olmayan veliyyü’n-ni‘mete kıl ve tātini dahi ondan müstagnî olmadığın zāta kıl ve kendi huzū‘unu onun mülk ve saltanatından hāric olmayacağın sultāna kıl.” Ve Sehl ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “‘Abdin her nerede olursa olsun Zât-ı müte‘āl ona şāhid olduğunun ‘ilminden eşref ve

efdal bir nesne ile kalb-i insân bezelenmemiştir.”

[وسئل بعضهم عن قوله تعالى رضي الله عنهم ورضوا عنه ﴿ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾ فقال معناه ذلك لمن راقب ربّه عزّ وجل وحاسب نفسه وتزود لمعاده وسئل ذو النون بم ينال العبد الجنة فقال بخمس استقامة ليس فيها روغان واجتهاد ليس معه سهو ومراقبة الله تعالى في السر والعلانية وانتظار الموت بالتأهب له ومحاسبة نفسك قبل أن تحاسب وقد قيل

إذا ما خلوت الدهر يوما فلا تقل ... خلوت ولكن قل على رقيب

ولا تحسبن الله يغفل ساعة ... ولا أن ما تخفيه عنه يغيب

ألم تر أن اليوم أسرع ذاهب ... وأن غدا إذا للناظرين قريب]

Ve ba‘zu’s-sulehâdan ²⁵⁶ ﴿ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾ kelâm-ı celâlinin tefsîri üzere suâl vâki‘ oldukta demiş ki “Onun ma‘nâsı rıdvân-ı ilâhî ancak o kimseyedir ki Rabbisi tebâreke ve ta‘âlâyı murâkabe edip nefsinde muhâsebe ile ma‘âdî için tezevvüd eder.” Ve Zünnûn-ı Mısırî’den “Adam cennete ne ile nâil olur?” diye suâl vâki‘ oldukta, Zünnûn demiş ki “Beş nesne ile ki içinde meyl ve sür‘atle zehâb olmayan istikâme ve sehvi olmayan ictihâd ve gizli ve âşikârda olan Zât-ı zü’l-celâlin murâkabesi ve ona te’ehhüb ile ölümün intizârı ve muhâsebe olmaktan akdem nefsinde muhâsebe etmektedir” diye cevâb vermiş. Ve bu zemînde nazmen denilmiş ki إذا ما خلوت الدهر يوما فلا تقل ... خلوت ولكن قل على رقيب ilh. ki hülâsa-i mahsûl-i ebyât: “Eğer dehrde sen bir gün hâlî kalıp tenhâ oldunsa [168] ben hâlî kaldım demeyesin. Sakın sen sanma ki Allâhu ta‘âlâ hazretleri bir sâ‘atte gâfil olur da sen ondan saklı ve gizli tuttuğun şey ondan gâyib olur. Görmez misin ki gün tîz-reftâr bir gidicidir ve ferdâsı dahi gözeticilere yakındır.”

[وقال حميد الطويل لسليمان بن علي عطني فقال لئن كنت إذا عصيت الله خاليا ظننت أنه يراك لقد اجترأت على أمر عظيم ولئن كنت تظن أنه لا يراك فلقد كفرت وقال سفيان الثوري عليك بالمراقبة ممن لا تخفى عليه خافية وعليك بالرجاء ممن يملك الوفاء وعليك بالحدز ممن يملك العقوبة وقال فرقد السنجي إن المنافق ينظر فإذا لم ير أحدا دخل مدخل السوء وإنما يراقب الناس ولا يراقب الله تعالى وقال عبد الله بن دينار خرجت مع عمر ابن الخطاب رضي الله عنه إلى مكة فعرسنا في بعض الطريق فانحدر عليه راع من الجبل فقال له يا راعي بعنى شاة من هذه الغنم فقال إني مملوك فقال قل لسيدك أكلها الذئب قال فأين الله قال فبكي عمر رضي الله عنه ثم غدا إلى المملوك فاشتراه من مولاه وأعتقه وقال أعتقتك في الدنيا هذه الكلمة وأرجو أن تعتقك في الآخرة]

Ve dahi Humeyd et-Tavîl, Süleymân b. ‘Alî’ye “Bana va‘z eyle!” de-

256 “İşte bu mükafat Rablerine derin saygı duyanlara mahsustur.” Beyyine, 98/8.

dikte, Süleymân dedi ki “Eğer sen hālî ve tenhâ bir yerde bir ma‘siyeti işleyip zann ettin ki Hakk subhānehu ve ta‘ālâ seni görüyor, bir emr-i ‘azîm üzerine cür’et etmiş olursun ve eğer seni görmez zann eder de ma‘siyeti işledinse onunla küfr etmiş olursun.” Ve Süfîyân-ı Sevrî demiş ki “Sen ondan bir nesne pinhân kalmaz olan dānādan hazer edip onun murākabe-sini iltizām eyle ve vefāyı mālîk olan keremkârdan recāyı iltizām eyle ve ‘ukûbeti mālîk olan sultân-ı kavîden hazeri iltizām eyle.” Ve Ferkad-ı Sincî demiş ki “Münāfık kimse ortalığa bakar, vaktâ ki bir kimseyi görmez de yaramaz medāhile dāhil olur, yalnız halkı murākabe eder ki Allāhu ta‘ālâyı murākabe etmez.” Ve ‘Abdullāh b. Dīnār dedi ki Hazret-i ‘Ömer b. el-Hattāb çobana: Ey çoban, sen bu koyunlardan bana bir koyun bey‘ eyle” diye velîme-i ‘urs için ondan bir koyunu satın alacak oldukça çoban: “Ben memlûküm!” diye itizâr ile bey‘inden istinkâf etti ve ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvân ona: “Sen kendi efendine de ki onu kurt yedi” bir dahi emr ü fermân buyurmakla, çoban: “Yâ Allāhu ta‘ālâ nerededir?” diye ya‘nî Hakk subhānehu ve ta‘ālâ hâzır ve nâzır değil midir, beni görmez mi ve beni hıyānetimi anlamaz mı makāmında o cevābı itāsıyla ‘Ömer ağladı sonra gidip efendisinden memlûkü satın alıp âzād etti ve “Dünyâda işbu kelimesi âzād etti de âhirette dahi seni âzād edeceğine ümîdvārım” demiş ki bu dahi murākabenin fazîletine burhândır demektir.

Beyānu Hakîkati’l-Murākabeti ve Derecâtihi

[بيان حقيقة المراقبة ودرجاتها]

[اعلم أن حقيقة المراقبة هي ملاحظة الرقيب والصراف الهم إليه فمن احتراز من أمر من الأمور بسبب غيره يقال أنه يراقب فلانا ويراعى جانبه ويعنى بهذه المراقبة حالة للقلب يثمرها نوع من المعرفة وتثمر تلك الحالة أعمالاً في الجوارح وفي القلب أما الحالة فهي مراعاة القلب للرقيب واشتغاله به والتفاتة إليه وملاحظتهاياه وانصرافه إليه وأما المعرفة التي تثمر هذه الحالة فهو العلم بأن الله مطلع على الضمائر عالم بالسرائر رقيب على أعمال العباد قائم على كل نفس بما كسبت وأن سر القلب في حقه مكشوف كما أن ظاهر البشارة للخلق مكشوف بل أشد من ذلك فهذه المعرفة إذا صارت يقينا أعنى أنها خلت عن الشك ثم استولت بعد ذلك على القلب قهرته فرب علم لا شك فيه لا يغلب على القلب كالعلم بالموت فإذا استولت على القلب استجرت القلب إلى مراعاة جانب الرقيب وصرفت همه إليه والموقنون بهذه المعرفة هم المقربون وهم ينقسمون إلى الصديقين وإلى أصحاب اليمين فمراقبتهم على درجتين]

Ve murâkabenin hakikat-i derecâtı beyânı ise o dahi işte bu mebhastır. Şöyle ki sen bil ve âgâh ol ki murâkabenin hakikatini rakîbin mülâhazasıdır ve ona hemmin insirâfıdır. Ve o ki umûrdan bir emrin te'âtisinden çekinip dîğerrinin sebebi ile ihtirâz eder, denilir ki filânca adamı murâkabe edip cânibini mürâ'ât etmiştir ve bu murâkabeden kalbe bir hâleti murâd eder ki o hâleti bir nev' ma'rifet onu ismâr eder ve bu hâlet dahi kalb ve cevârihde birtakım a'mâli ismâr eder. Hâlet ise rakîbe kalbin mürâ'âtıdır ve rakîb ile olan iştigâlidir ve ona hâsıl olan iltifâtıdır ve onun mülâhazasıdır ve ona vâki' olan insirâfıdır. Ve bu hâleti ismâr eden ma'rifet ise o dahi Zât-ı zü'l-celâl zamâyire muttali' ve serâyiri 'âlim ve a'mâl-i 'ibâd üzerine rakîb ve her bir nefsin iktisâbı üzerine kâim olduğunun 'ilmi ma'rifetidir ki sırr-ı kalb ve râz-ı dil onun hakkında açık ve mekşûf olup halka zâhire-i beşere-i mahlûk mekşûf olduğu gibi ve belki daha ziyâde eşedd bir inkişâf ile ona derûn-ı halâyık açık ve mekşûf olduğuna 'ârif ve müteyakkın ola, işte bu ma'rifet mü'minde müteyakkın olursa ya'nî şekk ve iştibâhtan hâlî olup kalb üzerine müstevlî ve gâlib olursa, zîrâ nice 'ilmler vardır ki onlarda bir şekk olmaz da velâkin kalbe gâlib ve kâhir olmazlar, meselâ mevtin 'ilmi gibi ya'nî çün o ma'rifet kalb üzerine müstevlî olur, lâ-mahâle cânib-i rakîbin mürâ'âtına kalbi çekip götürür ve onun hemmini ona sarf ettirir ve bu ma'rifete mûkın olan ehl-i îmân ancak zümre-i mukarrebîndir. Ve fırka-i mukarrebîn ise iki kısma münkasım olurlar ki tâife-i siddîkîn ve tâife-i ashâb-ı yemîne münkasımdırlar ve onların murâkabeleri dahi iki derece üzerinedir.

[الدرجة الأولى مراقبة المقربين من الصديقين وهي مراقبة التعظيم والإجلال وهو أن يصير القلب مستغرقاً بملاحظة ذلك الجلال ومنكسراً تحت الهيبة فلا يبقى فيه متسع للالتفات إلى الغير أصلاً وهذه مراقبة لا تطول النظر في تفصيل أعمالها فإنها مقصورة على القلب أما الجوارح فإنها تتعطل عن الالتفات إلى المباحات فضلاً عن المحظورات وإذا تحركت بالطاعات كانت كالمستعملة بها فلا تحتاج إلى تدبير وتثبيت في حفظها على سنن السداد بل يسد الرعية من ملك كلبة الراعي والقلب هو الراعي فإذا صار مستغرقاً بالمعبود صارت الجوارح مستعملة جارية على السداد والاستقامة من غير تكلف وهذا هو الذي صار همه هما واحداً فكفاه الله سائر الهموم]

Ve derece-i ulâ ise ki zümre-i mukarrebînden cemâ'at-i siddîkînin murakabeleridir. O murâkabe ancak murâkabe-i ta'zîm ü iclâldir ki o celâlin mülâhazasıyla kalb müstagrak olup heybet altında münkesir kalır ve dîgere iltifât etmek için onda bir günâ yer ve müttesa' kalmaz. Ve bu murâkabenin tafsîl-i a'mâlinde biz nazarı uzatmayalım, zîrâ ki kalb üzerine mahsûr ve

maksüredir. [169] Ve cevârih ise o hâlde onlar değil ki mahzûrâta belki mübâhâta iltifât etmekten mu'attal olur, vaktâ ki tâ'atla müteharrik olurlar, onunla müsta'mel bulunmuş gibi olurlar, sünen-i sedâd üzere hıfzında bir tesbîr ve tedbîre muhtâc olmaz; ra'ıyyeyi islâh ve tesdîd eden ancak râ'inin küllîsini mâlik olan şeydir ki râ'î gönüldür ve gönül ma'budâ müstagrak olunca ra'ıyyesi olan cevârih dahi müsta'mel olup bî-tekellûf olarak istikâmet ve sedâd üzere carî olmuş olurlar. Ve cemî-i hümmü u efkârı hem-i vâhid olan zât ancak odur ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ hazretleri hümmü-i sâireden onu kifâyet etmiştir.

[ومن نال هذه الدرجة] فقد يغفل عن الخلق حتى لا يبصر من يحضر عنده وهو فاتح عينيه ولا يسمع ما يقال له مع أنه لا صمم به وقد يمر على ابنه مثلا فلا يكلمه حتى كان بعضهم يجري عليه ذلك فقال لمن عاتبه إذا مررت بي فحركني ولا تستبعد هذا فإنك تجد نظير هذا في القلوب المعظمة لملوك الأرض حتى إن خدام الملك قد لا يحسون بما يجري عليهم في مجالس الملوك لشدة استغراقهم بهم بل قد يشتغل القلب بهمهم حقير من مهمات الدنيا فيغوص الرجل في الفكر فيه ويمشى فربما يجاوز الموضع الذي قصده وينسى الشغل الذي نهض له وقد قيل لعبد الواحد ابن زيد هل تعرف في زمانك هذا رجلا قد اشتغل بحاله عن الخلق فقال ما أعرف إلا رجلا سيدخل عليكم الساعة فما كان إلا سريعا حتى دخل عتبه الغلام فقال له عبد الواحد بن زيد من أين جئت يا عتبه فقال من موضع كذا وكان طريقه على السوق فقال من لقيت في الطريق فقال ما رأيت أحدا]

Ve ba'zen olur ki halktan gaflet edip tâ ki bir kimseyi görmez olur ya'nî onun yanında hâzır ve müşâhed olan şahsı bile görmez o hâl ile ki onun iki gözü açık ve meftûh bulunur ve asamm ve sağır olmadığı hâlde ona denilen sözleri dahi işitmez ve meselâ oğlu üzerine geçer de onunla söyleşmez, hattâ ba'zu's-sulehâ üzerine bu hâl cārî olurdu ve onu bu husûstan dolayı mu'âtebe edene demiş ki “Sen benim üzerime geçtiğin vakte beni tahrîk et!” Ve bu şey müsteb'ad olmaz zîrâ ki bunun nazîrini mülûk-i zemîne mu'azzam olan kesânın kulûbunda dahi bulursun, hattâ hademe-i mülûk şiddet-i istigrâklarından nâşî mecâlis-i mülûkta onların üzerlerine cārî olan umûru ihsâs etmezler, belki mühimmât-ı dünyâdan hakîr bir mühimm ile kalbi iştigâl ederse onun endîşesinde adamın fikri dalar da mümkün ki yürür de kâsd ettiği yeri geçer de onu derhâtır edemez ve ona kıyâm ettiği işi dahi unuttur. ‘Abdülvâhid b. Zeyd’e denildi ki “Âyâ senin kendi zamânında bir kimseyi bilir misin ki kendi hâli ile halktan müşteğıl olmuştur?” O dahi: “Bir adamdan gayrı bir kimseyi bilmem ve o adam bu sâ'atte gelip sizin yanınıza girecektir.” Ve çok geçmeden ‘Utbe el-Gulâm gelip meclise dâhil

oldu ve ‘Abdülvāhid b. Zeyd ona: “Ey ‘Utbe, nereden gelirsin?” diye suāl ettikte, o dahi: “Filān yerden gelirim” diye cevāb verdi ve onun yolu çarşı üzerinde bulunduğundan ‘Abdülvāhid ona “Yolda kime rāst geldin?” diye sordu ve o dahi: “Bir kimseyi göremedim” diye cevāb etmiş.

[ویروی عن یحیی بن زکریا علیهما السلام أنه مر بامرأة فدفعها فسقطت على وجهها فقيل له لم فعلت هذا فقال ما ظننتها إلا جدارا وحكى عن بعضهم أنه قال مررت بجماعة يترامون وواحد جالس بعيدا منهم فتقدمت إليه فأردت أن أكلمه فقال ذكر الله تعالى أشهى فقلت وحدك فقال معي ربي وملكاي فقلت من سبق من هؤلاء فقال من غفر الله له فقلت أين الطريق فأشار نحو السماء وقام ومشى وقال أكثر خلقك شاغل عنك فهذا كلام مستغرق بمشاهدة الله تعالى لا يتكلم إلا منه ولا يسمع إلا فيه فهذا لا يحتاج إلى مراقبة لسانه وجوارحه فإنها لا تتحرك إلا بما هو فيه ودخل الشبلى على أبي الحسين النوري وهو معتكف فوجده ساكنا حسن الاجتماع لا يتحرك من ظاهرة شيء فقال له من أين أخذت هذه المراقبة والسكون فقال من سنور كانت لنا فكانت إذا أرادت الصيد رابطت رأس الحجر لا تتحرك لها شعرة]

Ve dahi Yahyā b. Zekeriyyā ‘aleyhi’s-selām üzerine mervīdir ki bir kerre bir hatun kişi yanında geçip mürūr ederken onu def’ etmiş ve hatun kişi yüzü üzerine düşmüş ve ona “Niçin bunu işledin?” denildikte, “Ben onu duvar zann ettim!” diye cevāb vermiş. Ve dahi ba’zu’s-sulehā üzerine mah-kī olmuş ki o zāt demiş ki “Ben bir cemā’at yanından geçtim ki okları remy edip müsābaka ederlerdi ve onlardan ba’īd bir yerde bir adam oturuyordu, ben dahi o adamın yanına gittim ve onunla söyleşmek istediğimde kendisi “Zāt-ı zü’l-celālin zikri benim ‘indimde daha ziyāde eşhādır” diye benim mükālememden rū-gerdān oldu ve ben dahi: “Sen burada yalnız mısın?” diye suāl ettiğimde, o dahi: “Benimle Rabbim ve meleklerim berāberdirler” diye cevāb verdi ve “Bunlardan kim sebkāt etti?” dediğimde, “O ki Allāhu ta‘ālā ona magfired etmiş” dedi. Ve “Yol nerededir?” diye ondan suāl ettiğimde göğē doğru işāret edip kalktı ve yürüyüp giderken dedi ki “Senin ekser halkın senden kullarını meşgūl ederler.” İşte bu kelām müşāhede-i ilāhiyye ile müstagrak olan zātın kelāmıdır ki onun tekellümü ancak ondandır ve istimāı dahi ancak ondadır ve bu gibi müşāhedeye müstagrak olan kimse kendi lisān ve cevārihinin murākabelerine muhtāc olmaz, zīrā ki a‘zā ve cevārih ve lisānı ancak onunla müstagrak bulunduğu şeyde müteharrik olurlar, dīğē bir şeyde müteharrik olmazlar. Ve Şiblī ‘aleyhi’r-rahme Ebū Hüseyin-i Nūrī’ye varıp onu ziyāret ettikte güzel bir ictimā ile onu sākin buldu ki onun zāhirinden hiçbir şey müteharrik olmazdı ve onun bu hey’et-i sūkūnu üzerine “Sen bu murākabe ve sūkūnu kimden aldın?” diye suāl edince, o dahi: “Bizim bir gūrbemizden öğrendim, zīrā vaktā ki bir avı

avlamak isterdi, taş başına murābate edip toplu otururdu ki onun bir kılı kımıldamazdı” ya'nî onun derisinden bir şa'resi bile müteharrik olmazdı.

[وقال أبو عبد الله بن خفيف خرجت من مصر أريد الرملة للقاء أبي على الروذباري فقال لي عيسى بن يونس المصري المعروف بالزاهد وأن في صور شابا وكهلا قد اجتمعا على حال المراقبة فلو نظرت إليهما نظرة لعلك تستفيد منهما فدخلت صورا وأنا جائع عطشان وفي وسطى خرقه وليس على كتفي شيء فدخلت المسجد فإذا بشخصين قاعدين مستقبلي القبلة فسلمت عليهما فما أجاباني فسلمت ثانية وثالثة فلم أسمع الجواب فقلت نشدتكما بالله إلا رددتما على السلام فرفع الشاب رأسه من مرقعته فنظر إلى وقال يا ابن خفيف الدنيا قليل وما بقى من القليل إلا القليل فخذ من القليل الكثير [170] يا ابن خفيف ما أقل شغلك حتى تتفرغ إلى لقائنا قال فأخذ بكليتي ثم طأطأ رأسه في المكان فبقيت عندهما حتى صلينا الظهر والعصر فذهب جوعي وعطشي وعنائني فلما كان وقت العصر قلت عطشني فرفع رأسه إلى وقال يا ابن خفيف نحن أصحاب المصائب ليس لنا لسان العظة فبقيت عندهما ثلاثة أيام لا أكل ولا أشرب ولا أنام ولا رأيتهما أكلا شيثا ولا شربا فلما كان اليوم الثالث قلت في سري أحلفهما أن يعظاني لعلني أنتفع اضطرها فرفع الشاب رأسه وقال لي يا ابن خفيف عليك بصحبة من يذكرك الله رؤيته وتقع هيئته على قلبك يعظك بلسان فعله ولا يعظك بلسان قوله والسلام قم عنا فهذه درجة المراقبين الذين غلب على قلوبهم الإجلال والتعظيم فلم يبق فيهم متسع لغير ذلك]

Ve dahi ‘Abdullāh b. Hafîf demiş ki “Remle’ye gitmek üzere Mısır’dan çıktım ki Ebū ‘Alî er-Rûzebādî’yi ziyâret etmek istedim ve zâhidle ma’rûf olan ‘Îsâ b. Yûnus el-Mısırî bana dedi ki “Sûr’da bir nevcivân ile otuz beş yaşını geçkin bir kişi vardır ki ikisi hâl-i murākabe üzerine müctemi‘ olmuşlar, sen onlara nazar etmiş olsaydın ola ki sen onlardan müstefîd olur-dun.” Ve bināberîn ben dahi Sûr’a dâhil oldum o hâl ile ki kendim aç ve susuz ve belimde dahi yalnız bir çaput bez vardır ki üzerinde bir şey yok idi ve der-‘akab mescide varıp girdim ve mescidde kıbleye karşı oturmuş iki şahsa râst geldim, ben dahi onlara selâm verdim, onlar benim selâmımı redd etmediler ve bir dahi iki üç kerrede selâm verdimse de onlardan bir cevâb işitmedim, hemân “Sizin üzerinize Hakk celle ve ‘alâ ile ben kasem edip dilerim ki siz benim selâmımı bana redd edesiniz” diye onları tahlîf ettim ve o nevcivân başını yamalı hırkasından kaldırıp bana baktı ve “Yâ İbn Hafîf, dünyâ azdır ve azdan dahi ancak biraz kalmış, bârî sen azdan çoğu al. Ey İbn Hafîf, senin işin ne ‘aceb az bir iştir ki bizim görüşümüze boş kaldın!” diye benim küliyyemi alıp başını indiriverdi ve ben dahi öyle ikinci namâzlarını kılıncaya dek onların yanlarında kaldım ve benim aç-lığım ve susuzluğum ve yorgunluğum gitti. Ve ikinci vakti olunca “Bana

bir va'z ve nasîhat eyle” diye ondan pendî tevakku' ettim ve o dahi başını kaldırıp “Ey İbn Hafîf, biz ki ashâb-ı mesâibiz, bizim va'z eder bir lisân-ı kâlimiz yoktur” diye cevâb verdi. Hülâsa-i kelâm üç gün onların yanlarına mülâzım kaldım ki o üç günde ne yerdim ve ne de içerdim ve ne de yataurdım ve onların dahi bir nesne yediklerini ve içtiklerini görmedim ve üçüncü gün olunca kendi nefsimde sırren dedim ki bana bir va'z ve nasîhat etmek için ben onları tahlîf ederim, ola ki onların nasîhatleriyle müntefî' olurum. Ve der-akab o civân başını kaldırıp bana dedi ki “Ey İbn Hafîf, onun rû'yeti sana zü'l-celâli tezkîr eder ve mehâbeti senin kalbine düşer bir zâtı iltizâm eyle de o zât sana fi'linin lisânıyla va'z edip kavli lisânıyla sana va'z etmez ve's-selâm. Sen yanımızdan kalk!” diye hatm-i kelâm etti. İşte kalbleri üzerine iclâl ve ta'zîm gâlib olan murâkıbların dereceleri budur, zîrâ onların kalblerinde celâl ve ta'zîmin gayrısına bir müttesa' yer kalmaz.

[الدرجة الثانية مراقبة الورعين من أصحاب اليمين وهم قوم غلب يقين اطلاع الله على ظاهرهم وباطنهم وعلى قلوبهم ولكن لم تدهشهم ملاحظة الجلال بل بقيت قلوبهم على حد الاعتدال متسعة للتلفق إلى الأحوال والأعمال إنها مع ممارسة الأعمال لا تخلو عن المراقبة نعم غلب عليهم الحياء من الله فلا يقدمون ولا يحجمون إلا بعد التثبت فيه ويمتنعون عن كل ما يفتضحون به في القيامة فإنهم يرون الله في الدنيا مطلعاً عليهم فلا يحتاجون إلى انتظار القيامة وتعرف اختلاف الدرجتين بالمشاهدات فإنك في خلوتك قد تتعاطى أعمالاً فيحضرك صبي أو امرأة فتعلم أنه مطلع عليك فتستحي منه فتحسن جلوسك وتراعى أحوالك لا عن إجلال وتعظيم بل عن حياء فإن مشاهدته وإن كانت لا تدهشك ولا تستغرقك فإنها تهيج الحياء منك وقد يدخل عليك ملك من الملوك أو كبير من الأكابر فيستغرقك التعظيم حتى تترك كل ما أنت فيه شغلاً به لا حياء منه]

Ve murâkabenin ikinci derecesi ise o dahi ashâb-ı yemînden vera'lîların murâkabeleridir. Ve ashâb-ı vera' bir kavmdır ki zâhir ve bâtinlarına ittîlâ'-ı ilâhînin yakîni onların kalbleri üzerine gâlib gelmiş velâkin mülâhaza-i celâl 'ukûllarını medhûş etmemiştir ki 'ukûlları hadd-i itidâl üzere bâkî olup iltifât-ı ahvâl ü a'mâle ittisâ'ları vardır velâkin mümârese-i a'mâl ile ma'an kezâlik murâkabeden hâlî kalmazlar. Evet, onların kalbleri üzerine hayâ-yı Bârî galebe etmiştir ki Allâhu ta'âlâdan utanıp şermsâr olurlar ve dâimâ onda ba'de't-tesebbüt hareket ederler ki bî-tesebbüt hiçbir şeye ne ikdâm ederler ve ne de ihcâm ederler ve yevm-i kıyâmette onunla rûsvây ve müftezih olacakları cemî'-i a'mâlden imtinâ' ederler ki dünyâda Zât-ı müte'âlî onlara muttalî' olduğunu görürler de intizâr-ı kıyâmete muhtâc olmazlar. Ve şol iki derecelerin ihtilâflarını müşâhedât ile bilip anlarsın,

zîrâ ki senin halvet ve tenhâliğinde kendin görürsün ki sen birtakım a'mâlî te'âtî ederken senin yanında bir sabî veyâhüd bir hatun kişi hâzır olup da sen dahi sana muttalîc olduğunu bilip anlar isen elbette ondan utanıp oturmaklığını tahsîn edersin ve ahvâline mürâ'ât eylersin ve bu ef'âlin onun ta'zîm ve iclâlinden münba'is değillerdir, ancak hayâdan hâsıl olurlar, zîrâ ki onun müşâhedesi velev ki seni medhûş ve müstagrak etmez lâkin senden şerm ve hayâyı kaldırıp tehyîc eder ve mümkün ki mülûk veyâ ekâbirin biri gelip meclisine dâhil olur da onun ta'zîm ve iclâlî seni müstagrak eyler tâ ki onunla vukû'a gelen iştigâlin ile her bir işini terk ettirir ve onunla medhûş ve müstagrak olursun ve bu hâlin senin şermsârî ve hayâdan değildir.

[فهكذا تختلف مراتب العباد في مراقبة الله تعالى ومن كان في هذه الدرجة فيحتاج أن يراقب جميع حركاته وسكناته وخطراته ولحظاته وبالجمله جميع اختياراته وله فيها نظران نظراً قبل العمل ونظراً في العمل أما قبل العمل فلينظر أن ما ظهر له وتحرك بفعله خاطره أهو الله خاصة أو هو في هوى النفس ومتابعة الشيطان فيتوقف فيه ويتثبت حتى ينكشف له ذلك بنور الحق فإن كان لله تعالى أمضاء وإن كان لغير الله استحيا من الله وانكف عنه ثم لا م نفسه على رغبته فيه وهمه به وميله إليه وعرفها سوء فعلها وسعيها في فضيحتها وأنها عدوة نفسها إن لم يتداركها الله بعصمته وهذا التوقف في بداية الأمور إلى حد البيان واجب محتوم لا محيص لأحد عنه فإن في الخبر أنه ينشر للعبد في كل حركة من حركاته [171] وإن صغرت ثلاثة دواوين الديوان الأول لم والثاني كيف والثالث لمن ومعنى لم أي لم فعلت هذا أكان عليك أن تفعله لمولك أو ملت إليه بشهوتك وهواك فإن سلم منه بأن كان عليه أن يعمل ذلك لمولاه سئل عن الديوان الثاني ف قيل له كيف فعلت هذا فإن لله في كل عمل شرطاً وحكماً لا يدرك قدره ووقته وصفته إلا بعلم فيقال له كيف فعلت أبعلم محقق أم بجهل وظن فإن سلم من هذا نشر الديوان الثالث وهو المطالبة بالإخلاص فيقال له لمن عملت الوجه الله خالصاً وفاء بقولك لا إله إلا الله فيكون أجرك على الله أو لمراءاة خلق مثلك فخذ أجرك منه أم عملته لتنال عاجل دنياك فقد وفيناك نصيبك من الدنيا أم عملته بسهو وغفلة فقد سقط أجرك وحبط عملك وخاب سعيك وإن عملت لغيري فقد استوجبت مقتى وعقابي إذ كنت عبداً لي تأكل رزقي وتترفه بنعمتي ثم تعمل لغيري أما سمعتني أقول ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَفْئَالُكُمْ﴾ ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقاً فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ويحك أما سمعتني أقول ﴿إِلَّا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾]

İşte murākabe-i ilāhiyyede merātib-i 'ibād böylece muhtelif olur. Ve o ki bu derecededir, kâffe-i harekât u sekenâtında ve hatarât u lahazâtında ve bi'l-cümle ihtārâtında işbu murākabeye muhtâc olur. Ve bu murākabede onun iki nazarı vardır ki bir nazarı 'amelden akdemdir ve diğer bir nazarı 'ameldedir. Ve 'amelden mukaddem olan nazar ise, ona zâhir olan ve onun

fi'line hâtırı müteharrik bulunan nesneye nazar etsin ki o şey hâssaten Zât-ı zü'l-celâle midir, yoksa nefsin hevâ ve hevesinde ve şeytânın mütâba'asında mıdır ki o nesnede tevakkuf eder de sebât eyler tâ ki nûr-ı Hakk ile o zamîrin hâl ve hakîkatı münkeşif ola. Ve eğer o şeyi Zât-ı zü'l-celâle mahsûs bulduysa onu imzâ eder ve eğer Allâhu ta'âlânın gayrısında râci' bulduysa Allâhu ta'âlâdan utanıp da ondan çekilir sonra kendi nefsini ona olan ihtimâm ve meyl ragbetinden dolayı levm eder ve sū-i fi'lini ona bildirir ve kendi rûsvâyılık ve fazîhatine olan sa'yını ona ta'rif eyler ki kendi cânına 'adüvv ve düşmân olup Hakk subhânehu ve ta'âlâ onu 'ismetî ile tedârük etmezse dâimâ kendi helâkine çalışır. Ve bu tevakkuf umûrun bidâyetindedir, hadd-i beyâna varıncaya dek vâcib ve mahtûmdur, ondan bir kimsenin halâsı yoktur, zîrâ ki haberde vârid olmuş ki yevm-i kıyâmette her bir 'abde her bir hareket-i vâkı'ası için velev ki bir hareket-i sagîre ola, üçer dîvân neşr olunur ki birinci dîvânda "niçin" ve ikinci dîvânda "nice" ve üçüncü dîvânda "kime" yazılıdır. Ve "niçin" ma'nâsı ise ondan suâl olunur ki "Sen bunu niçin ettin, bunun işlemedi senin efendin senin üzerine îcâb etmiş mi idi, yoksa sen kendi şehvet ve hevân ile ona meyl ettin?" Ve çün bu suâlin cezâsından necât bulur ki onun fi'li üzerine vâcib ve mefrûz veyâ mendûb ve mahbûb görünür ve hâssaten Mevlâsına işlemiş olduğu mütehakkık olur. İkinci dîvân üzerine suâl olunur ya'nî ona denilir ki "Bunu nice işledin?" ki tebâreke ve ta'âlânın her bir 'amelde onun birer şart ve birer hükmü vardır ki o 'amelin kadar ve vakt ve sıfatı ancak 'ilm ile idrâk olunur ki ona denilir ki "Sen muhakkak bir 'ilm ile mi işledin, yoksa bilmezlikle mi, yoksa bir zann ve gümân ile mi işledin?" Ve çün bu suâlden dahi necât ve selâmeti bulur, üçüncü dîvân ona neşr olunur ki ihlâs ile olan mütâlebedir ya'nî ona denilir ki "Sen bu 'ameli kimin için işledin, Zât-ı zü'l-celâlin vechi için hâlisân ve lâ ilâhe illallâh ile olan kavline vefâen mi işledin tâ ki Allâhu ta'âlânın lutf ve keremi üzerine senin ecr ve sevâbın ola, yoksa senin gibi bir mahlûka mürâât ve gösteriş için mi işledin? Eğer senin gibi bir mahlûk için işledinse senin ecr-i 'amelini ondan al ve eğer dünyâda bir hazz-ı 'âcili onunla bulup bir garaz-ı dünyevî nâil olmak için işledinse biz dünyâda senin dünyâdan olan hazz ve nasîbini verip behreni tevfiye etmişiz. Ve eğer bir sehv ve gafletle onu ettinse senin ecrin sâkıt ve 'amelin mahbût ve sa'y ve gûşîşin hâyib olmuştur. Ve eğer bi'l-hâssa benim dîğeriye 'amel etmiş isen artık benim şiddet-i gazab u makt ve 'ukûbetime müstevcib ve müstehakk olmuşsun, çünkü sen benim 'abd-i memlûküm idin, benim rızkımdan yerdin ve benim ni'metimle mütrife olurdun ve gidip dîğeriye işledin. Sen benim emr ü fermânımı işitmedin mi ki ben buyururdum ki إِنَّ الَّذِيْنَ

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادًا أَمْثَلُكُمْ﴾²⁵⁷
 258 Sana veyh olsun benden işitmedin
 mi ki ben buyururdum 259 ﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾

[Fâîza] عرف العبد أنه بصدد هذه المطالبات والتوبيخات طالب نفسه قبل أن تطالب وأعد للسؤال جواباً وليكن الجواب صواباً فلا يبدئ ولا يعيد إلا بعد التثبت ولا يحرك جفناً ولا أنمله إلا بعد التأمل وقد قال النبي صلى الله عليه وسلم لمعاذ "إن الرجل ليستل عن كحل عينيه وعن فته الطين بإصبعيه وعن لمسه ثوب أخيه" وقال الحسن رحم الله تعالى عبداً وقف عند همه فإن كان لله مضى وإن كان لغيره تأخر وقال في حديث سعد حين أوصاه سلمان اتق الله عند همك إذا هممت وقال محمد بن علي إن المؤمن وقاف متأن يقف عند همه ليس كحاطب ليل]

Ve çün ‘abd-i mü’min bilip anladı ki kendisi işbu mütâlebâtın sadrında ve bu tevbihâtın hatarındadır, mütâlebe olmazdan akdem nefsinı mütâlebe edip suâle cevâbı tedârük ve âmâde eyler ve icdâd edeceği cevâb dahi savâb ola ve binâen ‘aleyh tessebbüt etmedikçe bir emre başlamaz ve bir emri icâde ve tesniye etmez ve te’emmülsüzün bir göz kapağını ve bir parmağını tahrîk etmez, hâlbuki ‘aleyhi’r-rıdvâna buyurmuş ki “إن الرجل ليستل عن 260”
 260 ki hülâsa-i mazmûn-ı şerîfi:
 “Tahkîkan insân rûz-ı kıyâmette iki gözüne keşide ettiği sürmenin üzerine ve iki parmağıyla fett ettiği tîn üzerine ve dîn karındaşının sevbine ettiği lems üzerine mes’ul olacaktır.” Ve Hasan-ı Basrî demiş ki “Allâhu ta‘âlâ o ‘abdi rahmet eyleye ki bir nesneye ihtimâm edeceği vakte tevakkuf eder de eğer o şey Allâhu ta‘âlâ için ise onu imzâ eder ve eğer onun gayrısı için ise geri çekilip ondan te’ehhür eder.” Ve dahi Sa’d’ın hadîsinde gelmiş ki Selmân ona vasiyyet ederken demiş ki “Bir nesneyi işlemeye ihtimâm edecek olur isen ihtimâmın hengâmında Allâhu ta‘âlânın gazabından [172] sakın.” Ve Muhammed b. ‘Alî demiş ki “Mü’min olan kimse müte’ennî ve mütevakıftır, bir nesneye ihtimâm edecek olursa düşünüp tevakkuf eder, hâtıb-ı leyl gibi değildir.” Ve “hâtıb-ı leyl” gecede odunculuk edip huşke ve tere bakmaz ve nîk ve bedi ayırmaz da ona râst geleni toplar bir mülâlât-sız adama mesel darb olunur.

257 “Allah’ı bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi (yaratılmış) kullardır.” A’râf, 7/194.

258 “Allah’ı bırakarak tapıklarınızın size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise rızıkı Allah’ın katında arayın. O’na kulluk edin ve O’na şükredin. Siz yalnız O’na döndürüleceksiniz.” Ankebût, 29/17.

259 “İyi bilin ki, halis din yalnız Allah’ındır.” Zümer, 39/3.

260 el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdisi İhyâ, 6/2438.

[فهذا هو النظر الأول في هذه المراقبة ولا يخلص من هذا إلا العلم المتين والمعرفة الحقيقة بأسرار الأعمال وأغوار النفس ومكايد الشيطان فمتى لم يعرف نفسه وربه وعدوة إبليس ولم يعرف ما يوافق هواه ولم يميز بينه وبين ما يحبه الله ويرضاه في نيته وهمته وفكرته وسكونه وحركته فلا يسلم في هذه المراقبة بل الأكثرون يرتكبون الجهل فيما يكرهه الله تعالى وهم يحسبون أنهم يحسنون صنعا]

İşte bu murâkabe de olan nazar-ı evvel budur. Ve bunun şerr ve hata-rından ancak 'ilm-i metîn ile esrâr-ı a'mâl ve agvâr-ı nefis ve mekâyid-i şeytânın ma'rifet-i hakîkaları kurtarır. Ve her ne vakt ki kendi nefsinı ve Rabbisini ve düşmânını ve iblîsi bilmez ve hevâsına muvâfık ile rızâul-lâha mutâbık olan a'mâlin beyninde bir temyîz ve tefrikaya kâdir olmaz ya'nî kendi niyyet ve himmet ve fikret ve sükûnet ve hareketinden Cenâb-ı Hakk'ın sevdiğini muvâfık-ı hevâ-yı nefis ve igvâ-yı a'dâ olan a'mâlden temyîz etmeye kudreti olmaz, o hâlde işbu murâkabe de dahi sâlim olamaz, belki ekser-i nâs Allâhu ta'âlânın rızâsına münâfî olan a'mâlde cehl ve bilmezliği irtikâb ederler de güzel ve iyi iş işlemekte bulunduklarını zann ve gümân eylerler.

[ولا تظنن أن الجاهل بما يقدر على التعلم فيه يعذر هيهات بل طلب العلم فريضة على كل مسلم ولهذا كانت ركعتان من عالم أفضل من ألف ركعة من غير عالم لأنه يعلم آفات النفوس ومكايد الشيطان ومواقع الغرور فيتقى ذلك والجاهل لا يعرفه فكيف يحترز منه فلا يزال الجاهل في تعب والشيطان منه في فرح وشماته فنعوذ بالله من الجهل والغفلة فهو رأس كل شقاوة وأساس كل خسران فحكم الله تعالى على كل عبد أن يراقب نفسه عند همه بالفعل وسعيه بالجراحة فيتوقف عن الهم وعن السعي حتى ينكشف له بنور العلم أنه لله تعالى فيمضيه أو هو لهوى النفس فيتقيه ويزجر القلب عن الفكر فيه وعن الهم به]

Ve sen zann etme ki onda ta'allüm üzerine câhil ma'zûr tutulur, zîrâ ki terk-i ta'allüm taksîrdir ve nâdân bu yüzden ya'nî bilmemezlikten dolayı hîçbir 'özü ile ma'zûr tutulmaz, belki kabûl-i 'özü ba'îd ve be-gâyet ba'îd-dir, zîrâ cehl 'özü gibi değildir, ancak taleb-i 'ilm her bir müslim üzerine farz-ı 'ayndır ve bunun için 'âlimin iki rek'at namâz kılmaklığı câhilin bin rek'at namâz kılmaklığından efdal olmuştur. Çün kim merd-i dânişmend, nüfûsun âfetlerini ve şeytânın mekâyidini ve gurûr ve aldatmak yerlerini bilir de onlardan sakınır ve nâdân ise onu bilmez ve onu bilmeyince ondan nice ihtirâz edebilir. Câhil hemîşe yorgunluktan zâil olmaz ve şeytân-ı la'în dahi dâimâ ondan sevinç ve şemâtet ve teşeffî ve her bir ziyân ve hüsrânın esâs ve temelidir ve binâen 'aleyh Hakk subhânehu her bir 'abd üzerine hükm ve kazâ etmiş ki her bir fi'l'in ihtimâmı katında ve cevârih

ile ona çalışıp sa'î edeceği hengâmında te'ennî ve tevakkuf ede ve bî-tefekkr ve bî-tedebbür ona ihtimâm eylemeye ve hayr ve şerrini temyîz etmeden ona sa'î etmeye tâ ki nûr-ı 'ilm ile hakîkatı onun bâ'is ve sâiki ona münkeşif ola. Ve çün onu Zât-ı zü'l-celâle hâlis ve muhtass görüp rızâ-yı Bârî'ye muvâfık olduğunu anlar, onu kuvveden fî'li ihrâcıyla imzâ eder ve çün hevâ-yı nefse muvâfık ve rızâ-yı şeytâna lâyık olduğu nümâyân olur, der-akab ondan sakınıp ittikâ eder ve ona tefekkür etmekten ve onunla ihtimâm eylemekten dahi kalbini men' ve zecr eyler.

[فإن الخوة الأولى في الباطل إذا لم تدفع أورثت الرغبة والرغبة تورث الهم والهم يورث جزم القصد والقصد يورث الفعل والفعل يورث البوار والمقت فينبغى أن تحسم مادة الشر من منبعه الأول وهو الخاطر فإن جميع ما وراءه يتبعه ومهما أشكل على العبد ذلك وأظلمت الواقعة فلم ينكشف له فيتفكر في ذلك بنور العلم ويستعيذ بالله من مكر الشيطان بواسطة الهوى فإن عجز عن الاجتهاد والفكر بنفسه فيستضيء بنور علماء الدين]

Zîrâ ki bâtılda olan hatra-i ulâ eğer def' olunmaz ise ba'dehu ragbeti îrâs eder ve ragbete dahi himmeti îrâs eder ve hem kasdın cezmini îrâs eder ve kasd dahi fî'li îrâs eder ve fî'l makt ve bevârî îrâs eyler. Gerektir ki mādde-i şerr birinci menba'ından kesilip münhasim ola ve buna menba'-ı evvel birinci hâtırdır, zîrâ ki onun mâ-verâsında gelen şey ona tâbî' olur. Ve her ne vakt ki hasmı 'abd üzerine müşkil olup ona vâkı'ası muzlim olduysa ya'nî ve eğer onun hâl ve hakîkatı ona zâhir olmazsa onda nûr-ı 'ilm ile tefekkür ede ve hem dahi vâsita-i hevâ ile olan mekr-i şeytândan Allâhu ta'âlâya sığınıp isti'âze ede. Ve çün kendi nefsi ile fikr ve ictihâddan 'âciz ve dermânde kalır, 'ulemâ-i dînin nûruyla istifâde eyleye.

[وليفر من العلماء المضلين المقبلين على الدنيا فراره من الشيطان بل أشد فقد أوحى الله تعالى إلى داود عليه السلام لاتسأل عنى عالما أسكره حب الدنيا فيقطعك عن محبتي أولئك قطاع الطريق على عبادي فالقلوب المظلمة بحب الدنيا وشدة الشر والتكالب عليها محجوبة عن نور الله تعالى فإن مستضاء أنوار القلوب حضرة الربوبية فكيف يستضيء بها من أستدبرها وأقبل على عدوها وعشق بغيضها ومقبتها وهي شهوات الدنيا]

Ve dahi dünyâ üzerine mukbil ve müteveccih olan dânişverân-ı mazal-let-verândan hazer edip şeytân-ı la'înden firâr eder gibi firâr etsin, belki o firârlıktan eşedd bir firârlık ile hârib ola, zîrâ ki tebâreke ve ta'âlâ, Dâvûd 'aleyhi's-selâma vahy edip buyurmuş ki "Sen dünyâ ile sermest olan dânişmendden benim üzerime suâl etme ki seni benim muhabbetimden kesip kat' eder. Onlar benim 'ibâdım üzerine reh-zenlerdir." Kaldı ki hubb-ı dünyâ ve şiddet-i hırs u şerehi ile karanlı olan kulüb-ı muzlime dünyâyâ olan

muhabbet ve hırs ve tekâlüb ve tehâsumlarıyla nûr-ı ilâhîden mahcûblardır, zîrâ envâr-ı kulübün müstezâsı ancak tâbânî-i Hazret-i Rübûbiyyettir. Ve o ki râh-ı Hazret-i Rübûbiyyetten müstedir olup yüzünü ‘adüvv-i rab-bânîye tevcîhiyle Hazret-i ‘aliyye-i kudsiyyeyi istidbâr etmiş ve Hazret-i Rübûbiyyetin bagîz ve memkûtuna ta‘aşşuk eylemiş ya‘nî şehvât-ı dūnyâviyyeye dahi meftûn ve ‘âşık olmuş, zâtı envâr-ı Hazret-i Rübûbiyyet ile nice rüşenli ve müstezî’ olur.

[فلتكن همه المرید أولا في أحكام العلم أو في طلب عالم معرض عن الدنيا أو ضعيف الرغبة فيها إن لم يجد من هو عديم الرغبة فيها وقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم “إن الله يحب البصر الناقد عند ورود الشبهات والعقل الكامل عند هجوم الشهوات” جمع بين الأمرين وهما متلازمان حقا فمن ليس له عقل وازع عن الشهوات [173] فليس له بصر ناقد في الشبهات ولذلك قال عليه السلام “من قارف ذنباً فارق عقل لا يعود إليه أبداً” فما قدر العقل الضعيف الذي سعد الآدمي به حتى يعمد إلى محوه ومحقه بمقارنة الذنوب ومعرفة آفات الأعمال قد اندرست في هذه الأعصار]

Kaldı ki mürîdin himmeti evvelâ ‘amelin ahkâmında olsun veyâhüd dünyâdan mu‘rız ve onu bulamazsa ya‘nî dünyâya ‘adîmü’r-ragbet bir ‘âlimi bulamaz ise dünyâda za‘îfü’r-ragbet bir ‘âlim-i ‘âmilin talebinde olsun, zîrâ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki *يحب البصر الناقد* “*İn allahu yehibü bûsru nâkıd* ki *hülâsa-i meâl-i münîfi*:²⁶¹ “*Tahkîkan Allâhu ta‘âlâ hazretleri şübühâtın vürûdu ‘indeinde nâkıd olan basar ve şehvâtın hücumu ‘indeinde kâmil olan ‘aklı muhabbet eder ki beyne’l-emreyn cem‘ etmiştir.*” Ve hakkâ yekdîgerine mülâzımlardır ya‘nî vürûd-ı şübühât ve hücum-ı şehvât ‘indeinde nakkâd bir basar ile kâmil bir ‘aklı gerektir, zîrâ ki yekdîgerine lâzım ve melzûmdurlar. Ve o ki şehvâtтан vâzi‘ onun bir ‘aklı yoktur, şübühâtta dahi onun bir basar-ı nâkıdı olmaz ve onun için ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki *من* “*Kim ki bir zenbi kazanıp günâha giriftâr olduysa ondan bir ‘akl müfârakat eder ki ebeden bir dahi ona ‘avdet etmez.*” Ve mâye-i sa‘âdet-i âdemî olan ‘akl-ı za‘îfin cirmi ne kadardır tâ ki iktisâb-ı zünüb ile onun mahv ve mahkını kasd ede, hâlbuki bu a‘sârda âfât-ı a‘mâlin ma‘rifeti mûnderis ve nâ-bedîd olmuştur.

[فإن الناس كلهم قد هجروا هذه العلوم واشتغلوا بالتوسط بين الخلق في الخصومات الثائرة في اتباع الشهوات وقالوا هذا هو الفقة وأخرجوا هذا العلم الذي هو فقه الدين عن

261 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2438.

262 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 4/1540, 6/2439.

جملة العلوم وتجردوا لفقه الدنيا الذى ما قصد به الا دفع الشواغل عن القلوب ليتفرغ لفقه الدين فكان فقه الدنيا من الدين بواسطة هذا الفقه وفي الخبر ”أنتم اليوم في زمان خيركم فيه المسارع وسيأتى عليكم زمان خيركم فيه المثبت“ ولهذا توقف طائفة من الصحابة في القتال مع أهل العراق وأهل الشام لما أشكل عليهم الأمر كسعد بن أبي وقاص وعبد الله بن عمر وأسامة ومحمد بن مسلمة وغيرهم]

Zîrâ cemî-i halk bu ‘ulûmu hecr edip ittibâ-i şhehvâtta sâir olan husûmât ve müşâcerâtta beyne’l-halk tavassut ile iştigâl etmişler ve fikh budur derler ve sahîhan ve aslen dînin fikhî olan işbu ‘ilmi ‘ulûmun cümle-sinden ihrâc etmişler de yalnız fikh-ı dünyâ için tecerrüd etmişler, hâlbuki bu fikh ile ancak kulûbdan def-i şevâgılı kâd olunmuştur tâ ki fikh-ı dîn için hâlî ve müteferriğ olalar ve bu cihetle ya’nî bu fikh-ı dîn vâsıtasıyla fikh-ı dünyâ dînden olmuştur. Ve dahi haberde gelmiş ki zaman ”أنتم اليوم في زمان خيركم فيه المسارع وسيأتى عليكم زمان خيركم فيه المثبت“ “El-yevm siz böyle bir zamân içindesiniz ki sizin hayrlı kimseniz ancak müsâri olan kimsedir ve sizin üzerinize böyle bir zamân gelecek ki onun içinde olan hayrlı kimseniz müteebbittir olan kimsedir.” Ve bunun için sahâbeden bir tâife ki Sa’d b. Ebî Vakkâs ve ‘Abdullâh b. ‘Ömer ve Üsâme ve Muhammed b. Mesleme ve gayrıları gibi, çün ehl-i ‘Irâk ile ehl-i Şâm beynlerinde kıtâl-i ma’hûd vâki ve emr onların üzerlerine müşkil oldu, tarafeynin mukâtelelerinde tevakkuf ettiler ki bir fırkaya muvâfakat edip diğer fırka ile muhârebe etmediler.

[فمن لم يتوقف عند الاشتباه كان متبعاً لهواه معجباً برأيه وكان ممن وصفه رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ قال ”فإذا رأيت شحاً مطاعاً وهوى متبعاً وإعجاب كل ذي رأي برأيه فعليك بخاصة نفسك وكل من خاض في شبهه بغير تحقيق فقد خالف“ قوله تعالى ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولٌ﴾ وقوله عليه السلام ”إياكم والظن فإن الظن أكذب الحديث“ وأراد به ظنا بغير دليل كما يستفتى بعض العوام قلبه فيما أشكل عليه ويتبع ظنه ولصعوبة هذا الأمر وعظمة كان دعاء الصديق رضي الله تعالى عنه ”اللهم أرني الحق حقاً وارزقني اتباعه وأرني الباطل باطلاً وارزقني اجتنابه ولا تجعله متشابها علي فأتابع الهوى“]

Ve’l-hâsıl o ki iştibâhı katında tevakkuf ve tedebbür etmez ve hevâsı-na tâbî ve re’yine mu’cib olup hod-bîn ve hevâ-perest olmuş olur ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizin işbu hadîsinde vasf ettiği kesândan olur, çünkü buyurmuş ki برأيه فعليك كل ذي رأي إعجاب كل ذي رأي برأيه فعليك ”فإذا رأيت شحاً مطاعاً وهوى متبعاً وإعجاب كل ذي رأي برأيه فعليك بخاصة نفسك وكل من خاض في شبهه بغير تحقيق فقد خالف“²⁶³ ki hülâsa-i meâl-i münîfi: “Sen eğer mutâ bir şuhh ve mütteba bir hevâ gördün ve her bir re’yli kim-

seyi ki kendi re'yini müstahsen ve onunla mu'cib ve hod-pesend gördün, o vakte kendi nefsini hâssaten iltizâm edip onun ıslâhına çalış.” Ve ma'lûm-dur ki her kim ki bî-tahkîk bir şübhede dalıp da havz eder, o kimse tebâreke ve ta'âlânın ²⁶⁴ «وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا» nehyine muhâlefet etmiş olur ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizin işbu kavlı-i 'âlîsine dahi muhâlefet etmiş olur, çünkü efendimiz buyurmuş ki «إِيَّاكُمْ» ²⁶⁵ “Siz zann ve gümân-dan hazer edip sakınınız, zîrâ ki zann hadîsin ekzebidir.” Ve bununla ancak delîlsiz olan zannı murâd etmiştir, nitekim ba'zu'l-avâmm kendi kalbinden istiftâ eder ve ona müşkil gelen umûra kendi zann ve gümânına ittibâc eder. Ve bu emrin su'ûbet ve 'izamına mebnî Sıddîk-i ekber 'aleyhi'r-rıdvân kendi du'âsında buyururdu ki «اللهم أرني الحق حقاً وارزقني اتباعه وأرني الباطل باطلا وارزقني إيتابه» “Ey benim ilâhım, sen hakkı bana hakk göster de onun ittibâcını bana kismet ve nasîb eyle ve bâtılı bana bâtıl göster de onun ictinâbını bana kismet ve nasîb eyle ve onu benim üzerime sen müştebih kılma ki hevâya müttebi' olayım.”

[وقال عيسى عليه السلام الأمور ثلاثة أمر استبان رشده فاتبعه وأمر استبان غيه فاجتنبه وأمر أشكل عليك فكله إلى عالمه وقد كان من دعاء النبي صلى الله عليه وسلم “اللهم إني أعوذ بك أن أقول في الدين بغير علم” فأعظم نعمة الله على عباده هو العلم وكشف الحق والإيمان عبارة عن نوع كشف وعلم ولذلك قال تعالى امتننا على عبده ﴿وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾ وأراد به العلم وقال تعالى ﴿فَسَتَلَوْا أَهْلَ الدِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ وقال تعالى ﴿إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى﴾ وقال ﴿ثُمَّ إِنْ عَلَيْنَا بَيِّنَاتٌ﴾ وقال ﴿وَعَلَى اللَّهِ قَضَاءُ السَّبِيلِ﴾ وقال علي كرم الله وجهه الهوى شريك العمى ومن التوفيق التوقف عند الحيرة ونعم طارد لهم اليقين وعاقبة الكذب الندم وفي الصدق السلامة رب بعيد أقرب من قريب وغريب من لم يكن له حبيب والصديق من صدق غيبه ولا يعدمك من حبيب سوء ظن نعم الخلق التكرم والحياء سبب إلى كل جميل وأوثق العرا التقوى وأوثق سبب أخذت به سبب بينك وبين الله تعالى إنما لك من دنياك ما أصلحت به مثواك والرزق رزقان رزق تطلبه ورزق يطلبك فان لم تأته أذاك وإن كنت جازعا على ما أصيب مما في يديك فلا تجزع على ما لم يصل إليك واستدل على ما لم يكن بما كان فإنما الأمور أشباه والمرء يسره درك ما لم يكن ليفوته ويسوءه فوت ما لم يكن ليدركه [174] فما نالك من دنياك فلا تكثرن به فرحا وما فاتك منها فلا تتبعه نفسك أسفا وليكن سرورك بما قدمت وأسفك على ما خلفت وشغلك لاخرتك وهمك فيما بعد الموت وغرضنا من نقل هذه الكلمات قوله ومن التوفيق التوقف عند الحيرة]

264 “Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.” İsrâ, 17/36.

265 el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdisi İhyâ, 6/2440.

Ve dahi 'Îsâ 'aleyhi's-selâm buyurmuş ki *الأمر ثلاثة أمر استبان رشده فاتبعه* "Umûr-ı câriye ancak üç kısım üzeredir ki bir emr vardır onun rüşd ve savâb ve sedâdî zâhir ve nümâyândır, sen hemân ona müttebi' ol ve bir emr vardır ki onun gayy ve dalâlî bâhir ve âşikârdır, sen hemân ondan ictinâb ve hazer eyle ve bir emr vardır ki sana müşkil gelir de onun rüşd ve dalâlî sence ma'lûm olmaz, onu dahi sen onun 'âlimine havâle kıl, bırak." Ve dahi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizin cümle-i ed'iyesinden idi ki *اللهم إني أعوذ بك أن أقول في* "Bî-ilm olarak dînde bir şey söylemekten ben sana sığınıp seninle ta'avvüz eylerim" demektir. Kaldı ki 'ibâdî üzerine Allâhu ta'âlânın en ziyâde 'azîm ni'meti ancak 'ilmin ni'metidir ve hakkın keşfidir. Ve îmân dahi bir nev' keşf ve 'ilmden 'ibârettir ve onun için Hakk subhâ-nehu ve ta'âlâ üzerine imtinân olarak buyurmuş ki *وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا* "O hâl ile ki senin üzerine Allâhu ta'âlânın fazlî 'azîm idi" ki onunla 'ilmi murâd buyurmuştur. Ve dahi tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki *فَاسْأَلُوا* "Ve eğer siz bilmez iseniz ehl-i zikrden suâl ediniz." Ve dahi buyurmuş ki *يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا عَلَيْنَا لِلْهُدَى* "Hidâyetle dalâleti beyân etmek bizim 'uhdemizdedir." Ve dahi buyurmuş ki *ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا* "Sonra sana müşkil olanı beyân etmek bizim 'uhdemizdedir." Ve dahi buyurmuş ki *يَا نَبِيَّ اللَّهِ وَاعْلَى اللَّهُ فَضْلُ السَّبِيلِ* "Hakk'a îsâl eden tarîk-i müstakîmi beyân Allâhu ta'âlânın fazl ve rahmetine menüttür." Ve Hazret-i Alî b. Ebî Tâlib kerremallâhu vechehu ve radiye 'anhu buyurmuş ki "Hevâ körlüğün ortağıdır ve hengâm-ı hayrette tevakkuf etmek tevkîftendir ve hemmi tard eden bir güzel şey ancak yakındır ve yalan söylemeklik sonu peşimânîdir ve selâmet ancak sıdktadır. Ola ki bir ba'îd karîbden daha ziyâde yakındır. Ve dostu olmayan kimse bîgâne ve garîbdir. Ve sıddîk ancak o kimsedir ki gıyâbî sâdık ola. Sû-i zann seni bir dosttan ma'dûm etmesin. Huluk-ı hasen tekerrümdür, ki tekerrüm zihî bir hüydur demektir. Ve şermsârî ve hayâ her bir cemîle sebebedir. Ve tutamak kulpların en ziyâde kavî ve metîni takvâ 'urvesidir. Ve esbâbdan en ziyâde vâsık ve itimâdlı tuttuğun sebep, senin ile Allâhu ta'âlânın beyninde olarak ittihâz ettiğin sebebedir. Dûnyâdan senin behre ve nasîbin ancak onunla kendi mesvânı îslâh ettiğin şeydir. Ve rızk dahi iki rızktır: Bir rızk odur ki sen onu taleb edersin

266 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2440.

267 "Allah'ın sana lütfu çok büyüktür." Nisâ, 4/113.

268 "Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun." Nahl, 16/43, Enbiyâ, 21/7.

269 "Şüphesiz bize düşen sadece doğru yolu göstermektir." Leyl, 92/12.

270 "Sonra onu açıklamak da bize aittir." Kiyâmet, 75/19.

271 "Doğru yolu göstermek Allah'a aittir." Nahl, 16/9.

ve diğer rızık odur ki kendisi seni talep eder ki eğer sen ona gelmez isen o sana gelir. Ve eğer senin elinde olup isâbet ve dâhiyeye uğrayan nesnenin üzerine ceza^c edicisin, bârî sana vâsıl olmayan nesnenin üzerine ceza^c eyleme ve olmayan nesnenin üzerine olmuş olan nesne ile istidlâl eyle, zîrâ umûr yekdigerlerine şebîhlerdir. İnsân ondan geçmeyecek nesnenin idrâki meserret verir ve ona idrâk edemeycek nesnenin fevâtı hüzn ve keder verir. Kaldı ki senin dünyândan sana hâsıl olan nesne ile çok sevinme ve dünyâdan sana geçip senden fâit olan nesne için senin nefsin ona hasret ve esefi ittibâ^c etmesin. Ve senin şâdlık ve meserret ve neşâtın ancak senin âhiretine takdîm ettiğin nesne ile olsun ve hasret ve esefin dahi bırakıp terk ettiğin nesnenin üzerine olsun ve iştiğâlin dahi kendi âhiretine olsun ve hemmin dahi ölümünden sonra gerçeğin umûra olsun.”

Musannif-i merhûm buyurur ki işbu kelimât-ı hikmet-âyâtın bizim garazımız ancak ve mine't-tevfîki et-tevakkufu “‘inde’l-hayre” kelimesidir ki tahayyür katında tevakkuf etmek tevfiiktendir diye şeref-vârid olan ikinci kelimesinin zikr ve îrâdîdîdır ki istişhâd onunladır demektir.

[فإذن النظر الأول للمراقب نظره في الهم والحركة أهي لله أم للهوى وقد قال صلى الله عليه وسلم “ثلاث من كن فيه استكمل إيمانه لا يخاف في الله لومة لائم ولا يرائي بشيء من عمله وإذا عرض له أمران أحدهما للدنيا والآخر للآخرة أثر الآخرة على الدنيا” وأكثر ما ينكشف له في حركاته أن يكون مباحا ولكن لا يعنيه فيتركه لقوله صلى الله عليه وسلم “من حسن إسلام المرء تركه ما لا يعنيه”]

Ve böyle olunca nazar-ı evvel-i murâkabe ancak hemm ve harekette olan nazardır ki bu ihtimâm ve hareket Allâh için midir, yoksa hevâ içindir. Ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “ثلاث من كن فيه استكمل إيمانه لا يخاف في الله لومة لائم ولا يرائي بشيء من عمله وإذا عرض له أمران أحدهما للدنيا والآخر للآخرة أثر الآخرة على الدنيا”²⁷² ki hülâsa-i meâl-i şerîfi: “Üç haslettir ki bu hasletler her kimde mevcûd oldularsa o kimse îmânı istikmâl etmiştir ki birincisi Allâhu ta‘âlânın dîninde bir levem edicinin levminden korkmaz ve ikincisi kendi ‘amelinden bir nesne ile riyâkarlık etmez ve üçüncüsü eğer ona iki emr ‘arz olunur ve birisi dünyâ ve diğeri âhiret için olur da kendisi âhireti dünyâ üzerine îsâr eder, dünyânın emrini bırakıp âhiretin emrine temessük eyler.” Ve kendi harekâtında ona en çok ziyâde ona keşf olunan şey ancak mübâh bir şey olur ki kendisi ona muhtâc ve muzaffer olmadığından onu terk eder, çünkü ‘aleyhi’s-selâm efendimiz buyurmuş ki

273“²⁷³” ya'nî “Kendi māl-lā-ya'nîni terk etmek imrû'ün hüsn-i islâmındandır.

[النظر الثاني للمراقبة عند الشروع في العمل وذلك بتفقد كيفية العمل ليقضي حق الله فيه ويحسن النية في إتمامه ويكمل صورته ويتعاطاه على أكمل ما يمكنه وهذا ملازم له في جميع أحواله فإنه لا يخلو في جميع أحواله عن حركة وسكون فإذا راقب الله تعالى في جميع ذلك قدر على عبادة الله تعالى فيها بالنية وحسن الفعل ومراعاة الأدب فإن كان قاعدا مثلاً فينبغي أن يقعد مستقبل القبلة لقوله صلى الله عليه وسلم “خير المجالس ما استقبل به القبلة” ولا يجلس متربعا إذ لا يجالس الملوك كذلك وملك الملوك مطلع عليه قال إبراهيم بن أدهم رحمه الله جلست مرة متربعا فسمعت هاتفا يقول هكذا تجالس الملوك فلم أجلس بعد ذلك متربعا وإن كان ينام فينام على اليد اليمنى مستقبل القبلة مع سائر الآداب التي ذكرناها في موضعها فكل ذلك داخل في المراقبة بل لو كان في قضاء الحاجة فمراعاته لآدابها وفاء بالمراقبة]

Ve ikinci nazar ise ki ‘amele şürû’u hengâmındadır, o dahi onda Allâhu ta‘âlânın hakkını ödemek ve itmâmında dahi kendi niyyetini tahsîn ile onun sûretini güzelce ikmâl ve itmâmıyla ona mümkün olduğu mertebenin ekmeli vech üzere te‘âtî eylemek için ‘amelin keyfiyyetini tefakkud [175] etmekledir. Ve bu nazar onun cemî‘-i ahvâlinde ona mülâzımdır, zîrâ ki cemî‘-i ahvâlinde aslâ ve kat‘â bir gûnâ sükûn ve hareketten hâlî olmaz. Ve çün cemî‘isinde Allâhu ta‘âlâyı gözetip mülâhaza eder, niyyet ve hüsn-i ‘amel ve mürâ‘ât-ı edeble Allâh ta‘âlâyâ ‘ibâdet etmeye muktedir olur, meselâ oturur ise gerektir ki kıbleye müteveccih ve müstakbil olarak iki dizi üstüne oturur da müterebbi‘ oturmaya, çünkü ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ²⁷⁴”²⁷⁴” ya'nî “Mecâlisin hayrî o meclistir ki onunla kıbleye müteveccih ve müstakbil olmuş ola”, çünkü huzûr-ı mülûk u selâtin önünde müterebbi‘ oturmaz ve melikü'l-mülûk hemîşe ona muttalî'dir. İbrâhîm b. Edhem ‘aleyhi'r-rahme dedi ki “Bir kerre müterebbi‘an oturmuş idim, hâtif-i gaybdan bir nidâyı işittim, derdi ki “Sen mülûk ile böylece mi mücâlese edersin?” Ve ben dahi ondan sonra müterebbi‘ oturmadım.” Ve eğer yatacak olursa sağ kolu üzerine yatar ki yüzü kıbleye karşı ve müstakbil gele ve dahi yerinde ber-taf-sîl zikr ü beyân ettiğimiz âdâb-ı sāireyi dahi ri‘âyet eyleye, zîrâ ki bunlar kâffesi murâkabeye dâhildirler, belki kazâ-yı hâcette olmuş olsa dahi onun âdâbına olan mürâ‘atı murâkabeye vefâdır.

273 İbn Mâce, 2/1315, no: 3976; Tirmizî, 4/136, no: 2317.

274 el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdisi İhyâ, 6/2441.

اٰفنبغى اَن ىتفقد العبد نفسه فى جميع اوقاته فى هذه الاقسام الثلاثة فإذا كان فارغاً من الفرائض وقدر على الفضائل فنبغى اَن ىلتمس افضل الاعمال لىشتغل بها فإن من فاته مزيد ربح وهو قادرٌ على دركه فهو مغبونٌ والأرباح تنال بمزايا الفضائل فبذلك يأخذ العبد من دنياه لأخترته كما قال تعالى ﴿وَلَا تَتَسَنَّسْ بِتُصَيِّكَ مِنَ الدُّنْيَا﴾ وكل ذلك إنما يمكن بصبر ساعة واحدة فإن الساعات ثلاث ساعة مضت لا تعب فيها على العبد كيفما انقضت فى مشقة أو رفاهية وساعة مستقبلية لم تأت بعد لا يدري العبد أيعيش إليها أم لا ولا يدري ما يقضى الله فيها وساعة راهنة ينبغى اَن يجاهد فيها نفسه ويراقب فيها ربه فإن لم تأت الساعة الثانية لم يتحسر على فوات هذه الساعة وإن آتته الساعة الثانية استوفى حقه منها كما استوفى من الاولى ولا يطول أمله خمسين سنة فىطول عليه العزم على المراقبة فيها بل يكون ابن وقته كأنه فى آخر أنفاسه فلعله آخر أنفاسه وهو لا يدري وإذا أمكن اَن يكون آخر أنفاسه فنبغى اَن يكون على وجه لا يكره اَن يدركه الموت وهو على تلك الحالة]

Gerek ki ‘abd-i mü’min işbu aksâm-ı selâsede kâffe-i evkâtında kendi nefsine mütefakkıd ola. Ve çün ferâizden fârig olur ve fezâile kâdir olage-rektir ki efdal-i ‘mâli iltimâs ede tâ ki onunla müştegıl ola, zîrâ o ki mezîd-i ribh ondan geçür de fâit olur o hâl ile ki kendisi onun idrâkine kudretli olur, o kimse magrûr ve magbûndur. Ve erbâh ise ancak mezâyâ-yı fezâil ile hâsıl olur ki onunla mü’min dünyâsından âhiretine alır, nitekim Kerîm-i müte‘âl buyurmuş ki ²⁷⁵ ﴿وَلَا تَتَسَنَّسْ بِتُصَيِّكَ مِنَ الدُّنْيَا﴾ ya’nî “Sen dünyâdan olan nasîbini unutma.” Ve bunun cem‘îsi bir sâ‘atin sabrıyla mümkün olur, zîrâ ki sâ‘ât-ı zindegânî üçtür: Birisi o sâ‘attir ki ‘abdin üzerine bir günâ yorgunluğu olmadan geçmiştir, her ne sûretle münkaziye olmuş ise olsun isterse meşakkat ile geçsin ve isterse refâhet ile geçsin. Ve bir sâ‘ati dahi müstakbele ve âtiye olan sâ‘attir ya’nî henüz gelecek sâ‘attir ve insân bilmez ki ona ulaşınca ya dek sağ kalır mı, yoksa ölüyor ve o sâ‘atte Allâhu ta‘âlâ onun üzerine ne kazâ edeceğine dahi bilmez. Ve bir sâ‘ati onun sâ‘at-i râhinesidir ya’nî hâl-i hâzırda olan sâ‘attir, gerektir ki o sâ‘atte kendi nefsi ile mücâhede ede ve Rabbi-sini onda murâkabe eyleye ki sâ‘at-i sâniye ona gelmez ise bu sâ‘atin fevâtı üzerine kendisi mütehassir ve müte‘essif olmaya ve eğer sâ‘at-i sâniye ona geldiyse sâ‘at-i ulâdan hakkını istifâ ettiği gibi ondan hakkını istifâ eyleye. Ve elli senelik emelini uzatıp tatvîl etmeye tâ ki onda murâkabe üzerine olan ‘azmi ona uzun görünmeye, belki içinde ibn-i vakt ü zamânî ola, sanki beher sâ‘atinde kendisi son nefesindedir ve ola ki son nefesi ola da kendisi bilmez ve son nefes ona olmak imkânı olunca gerektir ki böyle bir hâlette ola ki o zamânda ölüm ona o hâlet üzerine ulaşmış olsa kendisi ölümü kerh etmez.

275 “Dünyadan da nasibini unutma.” Kasas, 28/77.

[وتكون جميع أحواله مقصورة على ما رواه أبو ذر رضي الله تعالى عنه من قوله عليه السلام "لا يكون المؤمن ظاعناً إلا في ثلاث تزود لمعاد أو مرملة لمعاش أو لذة في غير محرم" وما روى عنه أيضاً في معناه "وعلى العاقل أن تكون له أربعة ساعات ساعة ينجي فيها ربه وساعة يحاسب فيها نفسه وساعة يتفكر فيها في صنع الله تعالى وساعة يخلو فيها للمطعم والمشرب" فإن في هذه الساعة عوناً له على بقية الساعات ثم هذه الساعات التي هو فيها مشغول الجوارح بالمطعم والمشرب لا ينبغي أن يخلو عن عمل هو أفضل الأعمال وهو الذكر والفكر فإن الطعام الذي يتناوله مثلاً فيه من العجائب ما لو تفكر فيه وفطن له كان ذلك أفضل من كثير من أعمال الجوارح]

Ve dahi onun cemî'-i ahvâli Ebû Zerr 'aleyhi'r-rıdvânın [176] hadîs-i peygamberîden rivâyet ettiğî hadîs-i şerîfin fehvası üzere kasr ede ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki ثلاث إلا في ثلاث "Mü'min üç şeyden mâ'-adâ dîger bir nesnede tâmîr olmaya ki me'âda tezevvüd etmek ve ma'âşî meremmet etmek ve harâm olmayan mübâhta telezzüz eylemek umûrundan gayrı hîçbir şeye ragbet eylemeye." Ve bunun ma'nâsında kezâlik mervî olan hadîsin müfâdı üzerine kasr eyleye ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm buyurmuş ki "وعلى العاقل أن تكون له أربعة ساعات ساعة ينجي فيها ربه وساعة يحاسب فيها في صنع الله تعالى وساعة يخلو فيها للمطعم والمشرب" ki hülâsa-i meâl-i 'âlîsi: "Mü'min üç şeyden mâ'-adâ dîger bir nesnede tâmîr olmaya ki me'âda tezevvüd etmek ve ma'âşî meremmet etmek ve harâm olmayan mübâhta telezzüz eylemek umûrundan gayrı hîçbir şeye ragbet eylemeye." Ve bunun ma'nâsında kezâlik mervî olan hadîsin müfâdı üzerine kasr eyleye ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm buyurmuş ki "وعلى العاقل أن تكون له أربعة ساعات ساعة ينجي فيها ربه وساعة يحاسب فيها في صنع الله تعالى وساعة يخلو فيها للمطعم والمشرب" ki hülâsa-i meâl-i vâlâsi: "Âkıl dört sâ'at olmak ona vâcibdir ki bir sâ'atte Rabbisine münâcât ede ve bir sâ'atte kendi nefsiyle muhâsebe göre ve bir sâ'atte Allâhu ta'âlânın sun'una tefekkür eyleye ve bir sâ'atte yemek ve içmek hâcâtını göre", zîrâ ki bu sâ'atte dahi ona bakıyye-i sâ'atte onun bir î'anesi vardır sonra o bir sâ'atte ki mat'am ve meşreb için içinde meşgûlî'l-cevârih olur, gerektir ki onun içinde dahi efdal-i a'mâlden olan zikr ve fikrden boş ve hâlî kalmaya, zîrâ ki fi'l-mesel ekl ve tenâvül edecek ta'âmda lâ-mahâle 'acâib-i kudretten birtakım u'cûbeler vardır ki onlarda tefekkür ve tefattun etmiş olsa ona a'mâl-i cevârihten pek çok 'amellerden efdaldır.

[والناس فيه أقسام قسم ينظرون إليه بعين التبصر والاعتبار فينظرون في عجائب صنعته وكيفية ارتباط قوام الحيوانات به وكيفية تقدير الله لأسبابه وخلق الشهوات الباعثة عليه وخلق الآلات المسخرة للشهوة فيه كما فضلنا بعضه في كتاب الشكر وهذا مقام ذوى الأبواب وقسم ينظرون فيه بعين المقت والكرهات ويلاحظون وجه الاضطراب إليه وبودهم لو استغنوا عنه ولكن يرون أنفسهم مقهورين فيه مسخرين لشهواته وهذا مقام الزاهدين وقوم يرون في الصنعة الصانع ويترقون منها إلى صفات الخالق فتكون مشاهدة ذلك سبباً لتذكر أبواب من الفكر تفتح عليهم

276 el-İrākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2442.

277 el-İrākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2442.

بسببه وهو أعلى المقامات وهو من مقامات العارفين وعلامات المحبين إذ المحب إذا رأى صنعة حبيبه وكتابه وتصنيفه نسى الصنعة واشتغل قلبه بالصانع وكل ما يتردد العبد فيه صنع الله تعالى فله في النظر منه إلى الصانع مجال رحب إن فتحت له أبواب الملكوت وذلك عزيز جدا]

Ve nâs ise onda aksâmdırlar ki bir kısımları dîde-i 'ibret ve tabassur ile ona nazar ederler ya'nî onun san'atının 'acâyibine bakarlar ve onunla kıvâm-ı hayvânât irtibâtının keyfiyyetine ve esbâbına olan takdîr-i ilâhî keyfiyyetine ve ona bâ'is olan şehvetin halkına ve onda şehveti müsahhar olan âyâtın halkına nazar ederler, nitekim şükr kitâbında onun ba'zısını tafsîl ettik ve bu makâm ancak ashâb-ı elbâbın makâmıdır. Ve bir kısım dahi 'ayn-ı makt u kerâhetle onda bakarlar ve ona olan ıztırârın vechini mülâhaza ederler ve ondan müstagnî olmalarını sevip temennî ederler velâkin kendi nefislerini onda makhûr görüp shevâtına cânları müsahhar zu'm ederler ve bu makâm dahi zâhidlerin makâmıdır. Ve bir kavim san'atta sâni'î görürler de ondan sıfât-ı hâlîka terakkî ederler ki onun müşâhedesi ebvâb-ı fıkrdan bir mikdâr ebvâbın tezekkürlerine sebep olur ki o nazarın sebebiyle onlara o ebvâb feth olunurlar. Ve makâmâtın a'lâsı dahi odur ki makâmât-ı 'ârîfîndendir ve muhibbînin 'alâmâtındandır, çünkü muhibb ve 'âşık habîb ve ma'sûkun san'at ve kitâb ve tasnîfini görürse san'atı unutup onun sâni'î ile kalbi müştegil olur ve 'abd-i 'ârîf her neye tereddüd ederse onda bir sun'-ı ilâhî görür ki o sun'dan sâni'e nazar etmek için geniş bir yol ve vâsi' bir mecâl bulur eğer ona ebvâb-ı melekût açılıp küşâde olduysa velâkin bu hâl be-gâyet 'azîz ve şâzz ve nâdirdir ya'nî kalîlû'l-vücûddur.

[وقسم رابع ينظرون إليه بعين الرغبة والحرص فيتأسفون على ما فاتهم منه ويفرحون بما حضرهم من جملته ويذمون منه مالا يوافق هواهم ويعيونه ويذمون فاعله فيذمون الطبيخ والطباخ ولا يعلمون أن الفاعل للطبيخ والطباخ ولقدرته ولعلمه هو الله تعالى وأن من ذم شيئاً من خلق الله بغير إذن فقد ذم الله ولذلك قال النبي صلى الله عليه وسلم "لا تسبوا الدهر فإن الله هو الدهر" فهذه المراقبة الثانية بمراقبة الأعمال على الدوام والاتصال وشرح ذلك يطول وفيما ذكرناه تنبيه على المنهاج لمن أحكم الأصول]

Ve kısım-ı râbi' bir tâifedir ki ona 'ayn-ı ragbet ve hırs ile bakıp onlara ondan geçip fâit olan nesne üzerine te'essüf ederler ve onun cümlesinden onlara hâzır olan nesneye sevinip şâd olurlar ve ondan hevâlarına muvâfık kelimâtı zemm ve ta'yîb edip fâ'ilini mezemmet ederler ya'nî ta'âmı ve aşçıyı zemm ve fasl ederler de bilmezler ki tabîhine fâ'il ve aşçıyı hâlîk ve onun kudret ve 'ilminin â'ili dahi ancak Allâhu ta'âlâdır. Ve kim ki bî-

izn-i Bārī mahlūkât-ı ilâhiyyeden bir nesneyi zemm ederse Allāhu ta‘ālâyı zemm etmiş olur ve onun için ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ²⁷⁸ “لا تسبوا الدهر فإن الله هو الدهر” ya‘nî “Siz dehri sebb etmeyiniz, zîrâ ki dehr Allāhu ta‘ālâdır.” İşte ‘ale’d-devām murākabe-i a‘māl ile olan ikinci murābete budur ve onun şerhi uzun olur ve bizim bu zikr ettiğimiz nesne ile usûlu ihkâm eden kimseye tarîk ve minhâc üzerine bir tenbîh ve îkâz vardır.

el-Murābetatü’s-Sālisetü Muhāsebetü’n-Nefsi Ba‘de’l-Ameli ve Lenezkuru Fazīlete’l-Muhāsebeti Sümme Hakīkatehā

[المراپطة الثالثة محاسبة النفس بعد العمل ولذكر فضيلة المحاسبة ثم حقيقتها]

[أما الفضيلة فقد قال الله تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾ وهذه إشارة إلى المحاسبة على ما مضى من الأعمال ولذلك قال عمر رضي الله تعالى عنه “حاسبوا أنفسكم قبل أن تحاسبوا وزنها قبل أن توزنوا” وفي الخبر انه عليه السلام جاءه رجل فقال يا رسول الله أوصني فقال أمستوص أنت فقال نعم قال “إذا هممت بأمر فتدبر عاقبته فإن كان رشداً فامضه وإن كان غيا فانتبه عنه” وفي الخبر وينبغي للعاقل أن يكون له أربع ساعات ساعة يحاسب فيها نفسه وقال تعالى ﴿وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعاً أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ والتوبة نظرة في الفعل بعد الفراغ منه بالندم عليه]

Ve üçüncü murābete ki ba‘de’l-amel nefsin muhāsebesi idi, o dahi onun mebhası budur ki fazīlet-i muhāsebe ile hakīkatinin beyānlarını şā-mildir. Evvelā biz fazīlet-i muhāsebeyi zikr edip sonra onun hakīkatinin beyānını zikr ederiz ve fazīleti ise işte bu mebhastır. Şöyle ki Zāt-ı zü’l-celāl, Kur’ān-ı ‘azīmi’ş-şānda buyurmuş ki [177] ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾ ²⁷⁹ ya‘nî “Ey mü’minler, Allāhu ta‘ālādan korkun ve her nefis nazar etsin ki yarın kıyāmet için ne a‘māl takdīm etmiştir.” Ve bu emr a‘mālden geçmiş olan ‘ameli üzerine muhāsebe etmeye işārettir ve onun için ‘Ömer b. el-Hattāb buyurmuş ki “Muhāsebe olmanızdan akdem siz kendi nefsinizle muhāsebe ediniz ve vezn olmanızdan akdem onu vezn ediniz.” Ve dahi haberde gelmiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimi-

278 el-İrākī, *Tahrīcu Ehādīsi İhyā*, 6/2443.

279 “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve herkes, yarın için önceden ne göndermiş olduğuna baksın.” Haşr, 59/18.

ze bir adam gelip “Ey Resûlullâh, bana bir vasiyyet eyle” diye nasîhati taleb ettikte, efendimiz “أَمْسُتُوصُ أَنْتَ فَقَالَ نَعَمْ” ya’nî “Sen vasiyyet isteyici misin?” diye suâl ve o dahi “ne‘am” dedikte, efendimiz “إِذَا هَمَمْتَ بِأَمْرٍ فَتَدَبَّرْ” ya’nî “Eğer sen bir emre ihtimâm edip onu işleyecek olur isen onun ‘akîbetini düşünüp tedebbür eyle, eğer rûşd ise onu imzâ eyle ve eğer gayy ve dalâlet ise ondan müntehî ol.” Ve dahi haberde gelmiş ki “وَيَنْبَغِي لِلْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَرْبَعُ سَاعَاتٍ سَاعَةٌ يَحَاسِبُ فِيهَا نَفْسَهُ” ya’nî “Âkıla dört sâ‘at olmak gerektir ki bir sâ‘atte kendi nefsi ile muhâsebe görür.” Ve tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki «وَتَوَبُّوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ»²⁸⁰ ya’nî “Ey mü‘minler, sizden sudûr eden takassurâtta Al-lâhu ta‘âlâyâ tevbe ve rücû‘ edin, şâyed ki o tevbe ile felâh bulup dünyâ ve âhîret sa‘âdetine nâil olasınız.” Ve tevbe ise ‘amelden firâkın vukû‘undan sonra ona peşimânî ve nedem ile fî‘lde olan nazardır.

[وقد قال صلى الله عليه وسلم “إِنِّي لِأَسْتَغْفِرَ اللَّهَ تَعَالَى وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ” وقال تعالى ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ وعن عمر رضي الله عنه انه كان يضرب قدميه بالدره إذا جنه الليل ويقول لنفسه ماذا عملت اليوم وعن ميمون ابن مهران أنه قال لا يكون العبد من المتقين حتى يحاسب نفسه أشد من محاسبة شريكه والشريكان يتحاسبان بعد العمل وروى عن عائشة رضي الله تعالى عنها أن أبا بكر رضوان الله عليه قال لها عند الموت ما أحد من الناس أحب إلي من عمر ثم قال لها كيف قلت فأعادت عليه ما قال فقال لا أحد أعز علي من عمر فانظر كيف نظر بعد الفراغ من الكلمة فتدبرها وأبدلها بكلمة غيرها]

Ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki «إِنِّي لِأَسْتَغْفِرَ اللَّهَ تَعَالَى وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ»²⁸¹ ya’nî “Tahkîkan ben günde Zât-ı zü’l-celâle yüz kerre tevbe ve istigfâr ederim.” Ve tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki «إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ»²⁸² ya’nî “Şunlar ki Al-lâhu ta‘âlâdan korkarlar ve şîrk ve me‘âsiden sakınırlar, onlara şeytândan vesvese dokunsa Allâhu ta‘âlâyı ve ‘azâbını fîkr ederler, doğru yolu görüp vesvese-i şeytânı def‘ ederler.” Ve dahi Hazret-i ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvânın üzerine mervîdir ki vaktâ ki gece karanlığı onu ihâta eder, kırbaç ile kendi ayaklarına vuru[p] nefsi der ki “Bu gün sen işledin?” Ve Meymûn b. Mehrân üzerine mervîdir ki kendisi demiş ki “Ortak ve şerîkin muhâsebesinden eşedd bir muhâsebe ile adam kendi nefsinı muhâsebe etmedik-

280 “Ey mü‘minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!” Nûr, 24/31.

281 Buhârî, 8/67, no: 6307; İbn Mâce, 2/1254, no: 3815; Tirmizî, 5/236, no: 3259.

282 “Şüphe yok ki Allah’a karşı gelmekten sakınanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman iyice düşünürler (derhal Allah’ı hatırlarlar da) sonra hemen gözlerini açarlar.” A‘râf, 7/201.

çe müttakîlerden olamaz ve şürekâ ise ancak ‘amelden sonra birbirleriyle muhâsebe görürler.” Ve dahi Ümmü’l-mü’minîn Hazret-i ‘Âişe es-Sıddîka ‘aleyha’r-rıdvân üzerine menkûl ve mervî olup buyurmuş ki vâlid-i emcedleri Hazret-i Ebî Bekr es-Sıddîk ‘aleyhi’r-rıdvânın vefâtı hengâmında ona buyurmuş ki “Bana nâstan Cenâb-ı ‘Ömer’den mahbûtrak hîçbir kimse yoktur” ki sonra ona buyurmuş ki “Ben nice söyledim?” Ve o dahi onun kelâm-ı şerîfini ona i‘âde buyurdukta kendisi: “Benim üzerime ‘Ömer’den e‘azz bir kimse yoktur” demiş. Sen bak ki sözden fârig olduktan sonra bir dahi kendi sözüne nice nazar edip tedebbür etti ve o kelimeyi dîgeriyle değıştirdi.

[وحدیث أبی طلحة حین شغله الطائر فی صلاته فتدبر ذلك فجعل حائطه صدقة لله تعالى ندما ورجاء للعوض مما فاته وفي حدیث ابن سلام أنه حمل حزمة من حطب فقيل له يا أبا يوسف قد كان في بئيك وغلما نك ما يكفونك هذا فقال أردت أن أجرب نفسي هل تنكره وقال الحسن المؤمن قوام على نفسه يحاسبها لله وإنما خف الحساب على قوم حاسبوا أنفسهم في الدنيا وإنما شق الحساب يوم القيامة على قوم أخذوا هذا الأمر من غير محاسبه ثم فسر المحاسبة فقال إن المؤمن يفجؤه الشيء يعجبه فيقول والله إنك لتعجبني وإنك من حاجتي ولكن هيهات حيل بيني وبينك وهذا حساب قبل العمل ثم قال ويفرط منه الشيء فيرجع إلى نفسه فيقول ماذا أردت بهذا والله لا أعذر بهذا والله لا أعود لهذا أبدا إن شاء الله وقال أنس بن مالك سمعت عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه يوما وقد خرج وخرجت معه حتى دخل حائط فسمعتة يقول وبينني وبينه جدار وهو في الحائط عمر ابن الخطاب أمير المؤمنين بخ بخ والله لتتقين الله أو ليعذبنك]

Ve namâzında iken tâir ile iştigâl ettiğı vakte Ebî Talha’nın hadîsi dahi ki o iştigâlini tedebbür edip namâz sevâbından ona geçmiş olan ecrin ıvazı recâsında ve gafletinin peşimânlığına kendisi hurmâ bâğçesini vakf edip tasadduk etti. Ve İbn Sellâm’ın hadîsinde bir gün bir arkalık odunu haml edip hânesine gelirken “Ey Ebû Yûsuf, senin hânende gılmânında bu işi görüp seni ondan kifâyet edecek adam var idi” denildi ki kendisi: “Ben kendi nefsimi tecrîbe etmek istedim ki onu kerh eder mi, yoksa yok.” Ve Hasan-ı Basrî demiş ki “Mü’min kendi nefsi üzerine kavvâmdır ki Allâhu ta‘âlâ için onunla muhâsebe görür ve hesâb ancak o kavme hafif olur ki dünyâda iken kendi nefsleriyle muhâsebe görmüşler ve hesâb ancak o kavme meşakkatli olur ki bu emri hesâbsızın ittihâz etmişler.” Sonra muhâsebeyi tefsîr edip dedi ki “Tahkîkan ba‘zı kerrede nâgehân mü’mine bir şey fec’eten zuhûr eder de onu beğenir ve nefsinde der ki vallâhi sen bana hoş görünüp ben seni beğenirim ve sen bana lâzım olan hâcettensin velâkin

uzaktır uzak! Seninle benim beynimde bir hâil vâki^c olmuş der de hazer eder ve bu hesâb ‘amelden akdem olan muhasebedendir.” Sonra demiş ki “Ve ba‘zen dahi tefrît ile yolsuz bir iş işler ve der-‘akab nefesine dönüp der ki sen bununla ne istedin, vallâhi ben bununla ma‘zûr olmam, vallâhi ben bir dahi bu gibi bir işe inşâallâh ebeden ‘avdet etmem!” Ve Enes b. Mâlik demiş ki “Bir gün Hazret-i ‘Ömer b. el-Hattâb, Medîne-i münevvereden bir hurmâ bāğçesine çıktıkta ben dahi berâber çıktım ve kendisi bir bāğçe-ye girdikte benimle onun mâ-beyninde bir duvar bulunduğu hâlde işittim, buyururdu ki “‘Ömer b. Hattâb mü’minlerin emîri, peh peh! Vallâhi yâ sen ittikâ edersin veyâhüd Allâhu ta‘âlâ seni mu‘azzeb edecektir.”

[وقال الحسن في قوله تعالى ﴿وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾ قال لا يلقى المؤمن إلا يعاتب نفسه ماذا أردت بكلمتي ماذا أردت بأكلتي ماذا أردت بشربتي والفاجر يمضي قدما لا يعاتب نفسه وقال مالك بن دينار رحمه الله تعالى رحم الله عبداً قال لنفسه ألتست صاحبة كذا ألتست صاحبة كذا ثم ذمها ثم خطمها ثم ألزمها كتاب الله تعالى فكان له قائدا وهذا من معاتبة النفس كما سيأتي في موضعه وقال ميمون بن مهران التقى أشد محاسبة لنفسه من سلطان [178] غاشم ومن شريك صحيح]

Ve dahi Hasan-ı Basrî ‘aleyhi’r-rahme Hakk subhânehu ve ta‘âlânın ²⁸³﴿وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾ nass-ı celîlinin tefsîrinde demiş ki “Mü’min olan kimse ancak kendi nefesine mu‘âteb görünür ki dâimâ nefesine der ki ben şol kelimemle ne istedim ve bu yemeğimle ben ne murâd ettim ve bu içmemle ben ne irâdet ettim? Ve şahs-ı fâcir ise ola ki ‘ömrü geçer de kendi nefesine bir mu‘âtebe etmez.” Ve Mâlik b. Dînâr ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Allâhu ta‘âlâ hazretleri o kimseyi rahmet etsin ki kendi nefesine demiş ki şol işin sâhibi ve şol işin sâhibi değilsin sonra onu zemm eder sonra ona bir yuları takıp sonra kitâb-ı ilâhî ona ilzâm eder ve kitâbullâh ona kâid olur.” Ve bu dahi nefsin mu‘âtebesinden kinayedir, nitekim yerinde vârid olacaktır. Ve Meymûn b. Mihrân demiş ki “Takvâlî mü’min kendi nefesine sultân-ı gâşimden ve şerîk-i şehîhten ziyâde şedîdü’l-muhâsebedir” ki nefesine muhâsebesi bu gibi zevâtın muhâsebelerinden daha ziyâde katı ve eşeddir.

[وقال إبراهيم التيمي مثلت نفسي في الجنة آكل من ثمارها وأشرب من أنهارها وأعاق أبقارها ثم مثلت نفسي في النار آكل من زقومها وأشرب من صديدها وأعالج سلاسلها وأغللها فقلت لنفسي يا نفس أي شيء تريدان فقالت أريد أن أرى الدنيا فأعمل صالحا قلت فأنت في الأمانة فاعلمي وقال مالك بن دينار سمعت الحجاج يخطب وهو يقول رحم الله

283 “(Kusurlarından dolayı kendini) kınayan nefse de yemin ederim (ki diriltilip hesaba çekileceksiniz).” Kıyâmet, 75/2.

امراً حاسب نفسه قبل أن يصير الحساب إلى غيره رحم الله امرأ أخذ بعنان عمله فنظر ماذا يريد به رحم الله امرأ نظر في مكياله رحم الله امرأ نظر في ميزانه فما زال يقول حتى أبكاني وحكى صاحب للأحنف ابن قيس قال كنت أصحابه فكان عامة صلاته بالليل الدعاء وكان يجئ إلى المصباح فيضع أصبعه فيه حتى يحس بالنار ثم يقول لنفسه يا حنيف ما حملك على ما صنعت يوم كذا ما حملك على ما صنعت يوم كذا]

Ve dahi İbrâhîm et-Teymî demiş ki “Ben kendi nefsimi temsîl ettim ki cennete girmişim ve cennetin esmâından ekl ediyorum ve cennetin en-hârından içiyorum ve cennetin ebkârıyla mu‘ânaka ediyorum sonra kendi nefsimi temsîl ettim ki ben âteşteyim ve onun zakkûmundan ekl ediyorum ve onun sadîdinden içiyorum ve onun kayd ve zencîrleriyle mu‘âlece ediyorum ba‘dehu kendi nefsimi dedim ki “Sen ey nefis, sen hangi şeyi istersin?” Ve o dahi bana dedi ki “Bir dahi dünyâya dönüp onda bir ‘amel-i sâlih işlemek isterim.” Ve ben dahi ona dedim ki “Öyle ise sen hâlen ümniyyedesin, hemân ‘amel eyle.” Ve Mâlik b. Dînâr demiş ki “Ben bir gün Haccâc hutbeyi okurken işittim, derdi ki “Allâhu ta‘âlâ o adamı rahmet etsin ki hesâb olmazdan akdem kendi nefsi ile muhâsebe görür ve Allâhu ta‘âlâ o kimseye rahmet etsin ki kendi ‘amelinin yularıyla alıp onunla murâd ettiği nesneye nazar eder ve Allâhu ta‘âlâ o kimseye rahmet etsin ki kendi ölçü ve mikyâline nazar eyler ve Allâhu ta‘âlâ o kimseye rahmet etsin ki kendi mîzân ve terazisine nazar eder.” Ve’l-hâsıl benî ağılatıncaya dek bu gibi mev‘izaları söylemekten zâil olmadı. Ve Ahnef b. Kays’ın bir sâhibi hikâyet edip demiş ki “Ben Ahnef’e musâhabet edip onun ahvâline nazar ederdim, onun gecede olan namâzı ‘âmmesi duâ idi ve ba‘zen çerâga gelip kendi parmağını çerâgda koyup tâ ki âteşi hiss eder sonra kendi nef-sine derdi ki “Ey Ahnef, filânca günde sen filânca işi işlemeye sana cür’et verip seni haml ettiren şey ne idi ve filânca günde filânca işi işlemeye sana cür’et verip seni haml ettiren şey ne idi?”

Beyānu Hakīkati'l-Muhāsebeti Ba'de'l-Ameli

[بيان حقيقة المحاسبة بعد العمل]

[اعلم أن العبد كما يكون له وقت في أول النهار يشارط فيه نفسه على سبيل التوصية بالحق فينبغي أن يكون له في آخر النهار ساعة يطالب فيها النفس ويحاسبها على جميع حركاتها وسكناتها كما يفعل التجار في الدنيا مع الشركاء في آخر كل سنة أو شهر أو يوم حرصاً منهم على الدنيا وخوفاً من أن يفوتهم منها ما لو فاتهم لكانت الخيرة لهم في فواته ولو حصل ذلك لهم فلا يبقى إلا أياماً قلائل فكيف لا يحاسب العاقل نفسه فيما يتعلق به خطر الشقاوة والسعادة أبد الأبد ما هذه المساهلة إلا عن الغفلة والخذلان وقلة التوفيق نعوذ بالله من ذلك]

Ve ba'de'l-amel hakikat-i muhasebenin beyanı ise o dahi işte bu mebhastır. Şöyle ki sen bil ve āgāh ol ki mebde-i nehārda 'alā-sebīl-i t-tavsiye kendi nefsine hakk ile isā ve onda nefsi ile müşārata etmek için 'abdin bir vakti olacağı gibi nehārın āhirinde dahi kendi nefsinin mütālebe ve cemīr-i harekāt u sekenātı üzerine onunla muhāsebe görmek için ona bir vakt olmak gerektir, nitekim tāife-i tüccār dünyāda her bir sene veyāhūd her bir şehir veyāhūd her bir günün āhirinde onların dünyāya olan hırs ve tama'ları için kendi şürekālarıyla muhāsebe görürler tā ki kazanç ve kārlarından onların bir nesneleri geçip zāyī' olmaya o hāl ile ki onların o kazançları onlardan geçip fāit olmuş olsa onların haklarında daha ziyāde hayr olurdu ve onlara hāsıl olmuş olsa dahi onlarda ancak az günler kalıp sonra ellerinden çıkacak idi. Ve gürūh-ı tüccārın kār u kesblerinden bir nesneleri geçmemek için kendi şürekālarıyla o sūretle rü'yet-i muhāsebenin fevāyi-di 'ālemde müsellemin iken yā şahs-ı 'ākıla muhāsebe-i nefis nice lāzım ve müfīd olmaz ve ebede'l-ābād ona hatar-ı şekāvet ve sa'ādet müte'allik olan kār ve ribh için nice nefsinin beher günün āhirinde muhāsebe etmez, kaldı ki işbu müsāhele ancak gafletten ve'l-ıyāzu billāh min zālīk killet-i tevfiḳ ve hizlāndandır.

[ومعنى المحاسبة مع الشريك أن ينظر في رأس المال وفي الزبح والخسران ليتبين له الزيادة من التقصان فإن كان من فضل حاصل استوفاه وشكره وإن كان من خسران طالبه بضمائه وكلفه تداركه في المستقبل فكذاك رأس مال العبد في دينه الفرائض وربحه التوافل والفضائل وخسرانه المعاصي وموسم هذه التجارة جملة النهار ومعامله نفسه الأمانة بالسوء فيحاسبها على الفرائض أولاً فإن أذاها على وجهها شكر الله تعالى عليه ورغبها في مثلها وإن فوّتها

من أصلها طالها بالقضاء وإن أذاها ناقصةً كلّفها الجبران بالتوافل وإن ارتكب معصية اشتغل بعقوبتها وتعذيبها ومعائبها ليستوفي منها ما يتدارك به ما فرط كما يصنع التاجر بشريكه]

Ve şerîk ile olan muhâsebenin ma'nâsı ise o dahi mâye sâhibi kendi şerîkinin yedine verdiği sermâyenin re's-i mālına bakar ki mevcûd mudur, yoksa hâlik olmuştur sonra onun kâr ve ziyânına nazar eder tâ ki noksân-dan [189] ziyâdeliği ona nümâyân olur. Ve çün sermâyenin fazla-i müstah-sılasını görür, sevinir ve şerîkine teşekkür eder de hissesini istîfâ eyler ve eğer onun bir ziyân ve hüsrânı görünür de noksânı nümâyân olduysa onun taksîrine hamliyle tazmînine kalkar ve noksânın ikmâlini ona teklîf eder ve müstakbelde dahi zararını tedârük edip telâfî-i mâ-fât ile onu mütâlebe eder. İşte bunun gibi dîninde mü'minin re's-i māl ve sermâyesi ferâizdir ve kâr ve ribhi nevâfil ve fezâildir ve zarar ve ziyân ve gabn ve hüsrânı me'âsî ve âsâmdır ve mevsim-i ticâreti onun günüdür. Ve onun mu'âмили yaramazlığa emr edici olan nefs-i emaresidir, gerektir ki beher günün inkızâsında onunla bir muhâsebe göre ve evvelâ onun ferâiz üzerine muhâsebe ede ve çün vakt ü zamânla sünen ve âdâbıyla ferâizi edâ edegeldiğini görüp Allâhu ta'âlâya şükr ede de emsâli edâsı için onu hass ve tergîb ettire. Ve eğer ferâizi aslından geçirip takvîyet ettiğini görür, onu kazâ ve ödemesiyle nefsinin mütâlebe ede ve eğer noksân ile edâ edegeldiğini hiss ve teferrüs ettiyse nevâfil ile cebr-i noksânını ona teklîf ede ve eğer bir ma'siyete mürtekib olup o günde bir ism ve günâha giriftâr olmuş ise hemân onun 'ukûbet ve ta'zîb ve mu'âtebesiyle iştiğâl ede tâ ki tefrît ettiği nesneyi tedârük edecek bir zamân ve bedeli ondan ahz ve istîfâ eyleye, nitekim tâcir kendi şerîkiyle onu işler.

[و كما أنه يفتش في حساب الدنيا عن الحبة والقيراط فيحفظ مداخل الزيادة والنقصان حتى لا يغبن في شيء منها فينبغي أن يتقى غيبة النفس ومكرها فإنها خداعة ملبسة مكاراة فليطالها أولاً بتصحيح الجواب عن جميع ما تكلم به طول نهاره وليتكفل بنفسه من الحساب ما سيتولاه غيره في صعيد القيامة وهكذا عن نظره بل عن خواطره وأفكاره وقيامه وقعوده وأكله وشربه ونومه حتى عن سكوته أنه لم سكت وعن سكونه لم سكن فإذا عرف مجموع الواجب على النفس وضح عنده قدر أدى الواجب فيه كان ذلك القدر محسوباً له فيظهر له الباقي على نفسه فليثبت عليها وليكتبه على صحيفة قلبه كما يكتب الباقي الذي على شريكه على قلبه وفي جريدة حسابه ثم النفس غريم يمكن أن يستوفي منه الديون أما بعضها بالغرامة والضمان وبعضها برد عينه وبعضها بالعقوبة لها على ذلك ولا يمكن شيء من ذلك إلى بعد تحقيق الحساب وتمييز الباقي من الحق الواجب عليه فإذا حصل ذلك اشتغل بعده بالمطالبة والاستيفاء]

Ve nitekim hesâb-ı dünyâda dâne ve kîrât üzerine tefîş eder de me-

dâhil-i ziyâde ve noksânı hıfz eder tâ ki bir şeyde aldanıp magbûn olma-
ya, gerektir ki nefs-i emmârenin gabînesinden dahi sakınıp onun mekr ve
hîlelerinden ittikâ eyleye, zîrâ ki hilekâr olup haddâ'a ve telbîs edici bir
mekkâredir, hemân evvelâ onu tashîh-i cevâb ile mütâlebe ede ki cemîr-i
nehârında söylediği cemîr-i kelâmı üzerine doğru bir cevâb isteye ve hem
dahi kendi nefesine yarın rûz-i mahşerde 'arsa-i kıyâmette dîgeri mütevellî
olacak hesâbtan tekeffül ede ve kezâlik onun nazarı üzerine muhâebesini
görüp nefsten cevâbı taleb ede, belki havâtır ve efkâr ve kıyâm ve ku'ud ve
ekl ve şûrb ve nevmi üzerine muhâsebe isteye tâ ki sükût ve sükûnu üze-
rine sorup ki niçin sükût etmiş ve niçin sükûn eylemiş, onu dahi tahakkuk
edip ona bir doğru cevâbı taleb ede. Ve çün mecmû'ı vâcibi bilir ya'nî nefis
üzerine mefrûz olan furûzu anlar ve onun yanında vâcibden ödeyip edâ
ve kazâ ettiği mikdârı sahîh ve mütehakkık olur ve o mikdâr ona mahsûb
olur da bâkîsi dahi ona zâhir olur, o dahi nefsi üzerine borç kaydıyla nefsin
üzerine isbât eder ve sahîfe-i kalbi üzerine onu yazıp derkenâr ede, nite-
kim şerîk şerîki üzerine mütebâkî olan hukûku ve metâlibi kendi kalbinde
yazıp tesbît eyler ve hesâbı cerîdesinde dahi onu kayd ve imlâ eyler. Nefs
dahi garîm ve medyündür ki ondan istîfâ-yı düyûn mümkün olur ki ba'zısı
tagrîm ve tazmîn ile alınır ve ba'zısı redd-i 'aynıyla istihsâli mümkün olur
ve ba'zısı ona 'ukûbet ve ta'zîb ile istîfâ olunur ve bu mu'âmeleler ancak
hesâbdan sonra mümkün olur ya'nî hesâbı kâmilten tedkîk ve tahkîk ettikten
ve hakk-ı vâcibden pesmânde ve mütebâkî olan hukûku temyîz eyledikten
sonra işbu tazmîn ve tagrîm ve ta'zîb ve ta'kîb ve istirdâd 'ayn-ı mu'âme-
leleri cârî olur. Ve çün bu muhâsebe ve tahkîk hâsıl olur ba'dehu mütâlebe
ve istîfâ-yı hukûk ile iştigâl eder.

[ثم ينبغي أن يحاسب النفس على جميع العمر يوما يوما وساعة ساعة في جميع الأعضاء
الظاهرة والباطنة كما نقل عن توبه ابن الصمة وكان بالرقعة وكان محاسباً لنفسه فحسب يوما فإذا
هو ابن ستين سنة فحسب أيامها فإذا هي أحد وعشرون ألف يوم وخمسمائة يوم فصرخ وقال
يا ويلتي ألقى الملك بأحد وعشرين ألف ذنب فكيف وفي كل يوم عشرة آلاف ذنب ثم خر
مغشيا عليه فإذا هو ميت فسمعوا قائلا يقول يا لك ركضة إلى الفردوس الأعلى فهكذا ينبغي
أن يحاسب نفسه على الأنفاس وعلى معصيته بالقلب والجوارح في كل ساعة ولو رمى العبد
بكل معصية حجرا في داره لامتألت داره في مدة يسيرة قريبة من عمره ولكنه يتساهل في حفظ
المعاصي والملكأن يحفظان عليه ذلك ﴿أَخْصِيْهُ اللّٰهُ وَنَسُوْهُ﴾]

Ve bundan sonra cemîr-i 'ömrü üzerine günbegün sâ'at-be-sâ'at cemîr-i
a'zâ-ı zâhire vü bātinesi üzerine kendi nefsi ile bir muhâsebe görmek ge-
rektir, nitekim Tevbe b. es-Simme 'aleyhi'r-rahmenin üzerine mervî ve

menkûl olmuş ki ‘ârif-i mûmâileyh Tevbe, Rakka’da ikâmet ederdi ve kendi nefsi ile muhâsib bir adam idi, bir gün kendi ‘ömrünü hesâb etmiş ve sinni altmışa bâlig görünce cemî-i eyyâmı dahi hesâb etmiş ve eyyâmı dahi yirmi bir bin beş yüze bâlig görünce hemân bir na‘rayı çekip demiş ki “Vay bana, benim yazığım olsun ki ben Melik-i deyyân’a yirmi bir bin günâh ile mi mülâkî olacağım ve nice yirmi bir bin günâh olur o hâl ile ki kendi on bin günâh ola!” Sonra baygın olarak yere düşmekle nâgehân müteveffâ bulunmuş ve orada hâtif-i gaybdan bir nidâ işitilmiş ki يَا لَكَ رَكْضَةٌ” “يا لك ركضة” “Firdevs-i berîne sen ne güzel bir seğitmek sen!” İşte böylece olarak nefsin enfâs-ı hâsılası üzerine ve her bir sâ‘atte kalb ve cevârih ile ettiği ma‘siyetleri üzerine muhâsebe ede. Ve adam her bir ma‘siyeti için kendi hânesine birer taşı remy ve ilkâ etmiş olsa ‘ömründen bir müddet-i karîbe vü yesîrede hânesi taştan dolardı velâkin hıfz-ı me‘âsîde kendisi teşâhül eder ve melekân-ı kerîmân onun ef‘âlini ona hıfz ederler, nitekim tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki ²⁸⁴ ﴿أَخْضَاهُ اللَّهُ وَنُشِوهُ﴾. Bu nass-ı celîl sûre-i Mücâdele’nin altıncı âyetindendir ki o âyetin hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “O günde ki Allâhu ta‘âlâ halâyıkın cemî’ini kabirlerinden ba‘ş edip dünyâda hayr ve şerrden işlediklerini haber verir ve unuttuklarını dahi ta‘dâd eder. Allâhu ta‘âlâ kullarının a‘mâl ve akvâlinden her şeyi bilir ve münâsibiyle cezâ ve mükâfâtını eder.” [180]

el-Murâbetatu’r-Râbi’atu Fî Mu‘âkabeti’n-Nefsi ‘Alâ Taksîrihâ

[المراطة الرابعة في معاقبة النفس على تقصيرها]

[مهما حاسب نفسه فلم تسلم عن مقارفة معصية وارتكاب تقصير في حق الله تعالى فلا ينبغي أن يهملها فإنه أن أهملها سهل عليه مقارفة المعاصي وأنست بها نفسه وعسر عليه فطامها وكان ذلك بسبب هلاكها بل ينبغي أن يعاقبها]

Ve dördüncü murâbeta ise ki taksîri üzerine nefsin mu‘âkabesi beyânındadır, o dahi işte bu mebhastır. Şöyle ki her ne vakt ki kendi nefsi ile bir hesâb görür de Allâhu ta‘âlânın hakkında bir taksîr irtikâbından ve bir günâh ve ma‘siyet iktisâbından nefsinin sâlim görmez, gerektir ki onu ihmâl etmeye ya‘nî cezâsız terk etmeye, zîrâ eğer ‘ukûbetsiz bırakıp onu ihmâl

284 “Allah onları sayıp zaptetmiş, onlarsa bunları unutmuşlardır.” Mücâdele, 58/6.

ederse iktisâb-ı me'âsî ona kolay gelir de nefsi me'âsî ile ünsiyyet eder ve ondan kesip iftâm etmeği ona güç ve düşvâr olur ve bu hâl onun helâki-ne sebep olur, ancak onu mu'âkabe ve mücâzât etmek gerektir.

[فإذا أكل لقمة شبهة بشهوة نفس ينبغي أن يعاقب البطن بالجوع وإذا نظر إلى غير محرم ينبغي أن يعاقب العين بمنع النظر وكذلك يعاقب كل طرف من أطراف بدنه بمنعه عن شهواته هكذا كانت عادة سالكي طريق الآخرة فقد روى عن منصور بن إبراهيم أن رجلا من العباد كلم امرأة فلم يزل حتى وضع يده على فخذهما ثم ندم فوضع يده على النار حتى ييست]

Meselâ eğer nefsin şehvetiyle bir şübheli lokmayı ekl etmiş ise gerektir ki açlık ile karnını mu'âkabe ede ve eğer bir nâ-mahreme bakmış ise onun gözünü men'-i nazar ile incitip mu'âkabe eyleye ve böyle böyle etrâf-ı tenin her bir tarafını şehvâtından men' ile cürmü üzerine onu mücâzât eyleye, zîrâ selef-i sâlihînin 'âdetleri böyle idi ve râh-ı âhîret sâliklerinin sünen-i câriyeleri dahi böylece idi. Ez-cümle Mansûr b. İbrâhîm üzerine hikâyeten mervî ve menkûl olmuş ki tâife-i 'abbâddan bir zât, bir hatun kişi ile söyleşmiş ve eli onun budu üzerine vaz' edinceye dek cürmünden zâil olmayınca ba'dehu kendi fi'li üzerine nâdî ve peşimân olup derhâl bu cürmün cezâsı için kendi elini kuru ve huşk oluncaya dek âteş üzerine koyup mu'âkabe etmiştir.

[وروى أنه كان في بني إسرائيل رجل يتعبد في صومعته فمكث كذلك زمنا طويلا فأشرف ذات يوم فإذا هو بامرأة فافتتن بها وهم بها فأخرج رجله لينزل إليها فأدركه الله بسابقه فقال ما هذا الذي أريد أن أصنع فرجعت إليه نفسه وعصمه الله تعالى فندم فلما أراد أن يعيد رجله إلى الصومعة قال هيهات هيهات رجل خرجت تريد أن تعصى الله تعود في صومعتي لا يكون والله له ذلك أبدا فتركها معلقة في الصومعة تصيبها الأمطار والرياح والثلج والشمس حتى تقطعت فسقطت فشكر الله له ذلك وأنزل في بعض كتبه ذكره]

Ve dahi rivâyet olunur ki Benî İsrâîl kavmi içinde bir müte'abbid var imiş ki kendi savma'asında uzun bir zamân ile durup ta'abbüd etmiş iken bir gün etrâfına bakınca onun nazarı fec'eten bir hatun kişi üzerine vâki' olup ve onunla müftetin olmakla onun müvâka'asına ihtimâm edip bir ayağını savma'asından çıkarıp ona inecek oldukça Allâhu ta'âlâ hazretleri bir 'inâyet-i sâbika ile onu idrâk edip derhâl kendi nefsinde düşünüp dedi ki bu istediğim şey nedir ve der-'akab nefsi ona rücû etti ve Hakk ta'âlâ hazretleri onu 'ismet etmekle o ihtimâmına dahi nâdim ve peşimân oldu. Ve çün ayağını i'ade etmek istedi, kendi nefsinde dedi ki "Uzaktır uzak ki Allâhu ta'âlâya 'isyân etmek üzere hurûc etmiş olan ayak bir dahi benimle berâber savma'aya dönüp 'avdet ede! Vallâhi ebeden onun rücû'u olmaz!" diye onu

savma'ada asılı terk etti ve ona bārān ve riyāh ve berf ve güneş harāreti isābet ederdi tā ki çürüdü düştü ve Cenāb-ı Hakk onun bu fi'lini kabûl buyurup ba'zı kütüb-i münezzelesinde sitāyişle zikrini inzāl etti.

[ويحكى عن الجنيد قال سمعت ابن الكريبي يقول أصابني ليلة جنابة فاحتجت أن أغتسل وكانت ليلة باردة فوجدت في نفسي تأخرا وتقصيرا فحدثتني نفسي بالتأخير حتى أصبح وأسخن الماء أو أدخل الحمام ولا أعنى على نفسي فقلت واعجبا أنا أعامل الله في طول عمري فيجب له على حق فلا أجد في المسارعة وأجد الوقوف والتأخر آليت أن لا أغتسل إلا في مرقعتي هذه وآليت أن لا أنزعها ولا أعصرها ولا أجففها في الشمس]

Ve dahi Cüneyd-i Bagdādî üzerine hikāyet olunur demiş ki İbnü'l-Kerî-bî 'aleyhi'r-rahmeden işittim, buyururdu ki “Ben bir gecede bana cenābet isābet edip gusl etmeye muhtāc oldum ve o gece bāride olduğundan kendi nefsimde bir te'ehhür ve taksîr buldum ki hammāma girmek veyāhüd suyu teshîn etmek için sabāha kadar durup guslün te'hîriyle benim nefsim beni tahdîs etti tā ki kenî nefsim ve 'anā ve cefā etmeyeyim. Sonra kendim dedim ki “Vā 'acebāh, ben kendi 'ömrün uzunluğunda ben Allāhu ta'ālā ile mu'āmele eder dururken onun bir hakkı benim üzerime vācib olur da ben onun müsāra'atında cidd etmeyeyim ve vukûf ve te'ahhürü revā göreyim! Ve bu hadîs ve te'ehhürü için nefsimde mücāzāt etmek üzere kendi nefsimde yemîn ve kase'm ettim ki bu benim yamalı hırkam ile berāber gusl edeyim ve o hırkayı çıkarmayayım ve sıkıp da onu 'asr etmeyeyim de hem dahi onu güneşte kurutmayayım.”

[ويحكى أن غزوان وأبا موسى كانا في بعض مغازيهما فتكشفت جارية فنظر إليها غزوان فرفع يده فلطم عينه حتى بقرت وقال إنك للحاظاة إلى ما يضرك ونظر بعضهم نظرة واحدة امرأة فجعل على نفسه أن لا يشرب الماء البارد طول حياته فكان يشرب الماء الحار لينغص على نفسه العيش ويحكى أن حسان بن أبي سنان مر بغرفة فقال متى بنيت هذه ثم أقبل على نفسه فقال تسألين عما لا يعينك لأعاقبك بصوم سنة فصامها]

Ve dahi hikāyet olunur ki Gazvān ve Ebū Mūsā 'aleyhime'r-rahme ba'zı megāzîlerinde oldukları hālde bir cāriye mükteşif olmuş ve Gazvān ona bakmış da sonra elini kaldırıp kendi gözü üzerine darb ve latm edip kendi gözünü kopartmış ve “Sen hemān sana zarar verir şeylere çok bakıcısın!” demiş. Ve ba'zu's-sulehā bir nazara ile bir hatun kişiye nazar ettiği için tûl-i hayâtında mā-ı bāridi içmemeye 'ahd etmiş, ölünceye dek kendi 'ayşının tengîsi için sıcak suyu içerdi. Ve dahi hikāyet olunur ki Hassān b. Ebî Sinān bir gurfe üzerine geçip demiş ki “Bu gurfe ne vakt binā olundu?” Sonra kendi nefsi üzerine ikbāl edip demiş ki “Sen bî-cā yere sana lāzım

olmayan, ‘anā vermeyen şey üzerine suāl edersin, ben dahi bir senenin sıyāmı ile seni mu‘ākabe ederim.” Onun için o seneyi sıyām etmiş.

[وقال مالك بن ضيغم جاء رباح القيسي يسأل عن أبي بعد العصر فقلنا إنه نائم فقال أنوم هذه الساعة هذا وقت نوم ثم ولى منصرفاً فأتبعناه رسولاً وقلنا له ألا نوقظه لك فجاء الرسول وقال هو أشغل من أن يفهم عني شيئاً أدركته وهو يدخل المقابر وهو يعاتب نفسه ويقول [181] أقلت وقت نوم هذه الساعة أفكان هذا عليك ينام الرجل متى شاء وما يدريك أن هذا ليس وقت نوم تتكلمين بما لا تعلمين أما إن الله على عهد لا أنقضه أبداً لا أوسدك الأرض لنوم حولاً إلا لمرض حائل أو لعقل زائل سوءاً لك أما تستحين كم توبخين وعن غيك لا تنتهين قال وجعل يبكي وهو لا يشعر بمكاني فلما رأيت ذلك انصرفت وتركته]

Ve Mālik b. Daygam demiş ki “Bir gün Rebāh el-Kaysī gelip benim babam üzerine suāl etti ve sâ‘at-i mecî‘i ikindiden sonra idi, biz dahi “uy-kudadır” diye ona haber verdik. Ve kendisi: “Bu sâ‘atte uyku mu var, şimdi uyku vakti midir?” diye savuştu gitti. Ve biz dahi onun ardı sonra bir resûl gönderdik ki “Onu sana uyandırmayalım” dedik. Sonra resûlümüz gelip dedi ki “Kendisi benden bir nesneyi anlamadan daha ziyâde meşgûldür. Ben ona ulaştım ki mezâristâna girip nefsine mu‘âtebe ederekten der di ki “Sen bu sâ‘at uykunun vakti midir dedin, bunu söylemek senin üzerine vâ-cib mi idi? Adam ne vakte isterse yatar. Sen ne bilirdin ki o vakt uykunun vakti değildir ve ne ile vakti olmadığını anladın, sen kendin bilmediğin nesne ile tekellüm edersin? İşte âgâh ol da bil ki ben kendim Allāhu ta‘ālā-ya nezr edip ‘ahd ettim ki bu böyle bir ‘ahd ki ebeden ben onu nakz etmem ki ben bir sene seni yere uyku için kendi başını koydurmam meğer ki bir maraz-ı hâil veyâ ‘akl-ı zâil için ola tâ ki fuzûlluğun için bu hâl sana isâet ve mücâzât olsun. Sen utanmaz mısın, sen ne kadar tevbîh olunup ta‘zîz ve tekdîr olursun ve bu senin gayy ve dalâlinden müntehî ve mümteni‘ olmazsın!” Sonra ağlamaya başladı ve beni görüp de benim mekânımı id-râk edemedi ve çün bu kavî ve fî‘li ondan gördüm, ben dahi onu terk edip savuştu gittim” dedi.

[ويحكى عن تميم الداري أنه نام ليلة لم يقم فيها يتعهد فقام سنة لم ينم فيها عقوبة للذي صنع وعن طلحة رضي الله تعالى عنه قال انطلق رجل ذات يوم فنزع ثيابه وتمرغ في الرمضاء فكان يقول لنفسه ذوقى ونار جهنم أشد حراً أجيفة بالليل بطالة بالنهار فبينما هو كذلك إذ أبصر النبي صلى الله عليه وسلم في ظل شجرة فأتاه فقال غلبتني نفسي فقال له النبي صلى الله عليه وسلم “ألم يكن لك بد من الذي صنعت أما لقد فتحت لك أبواب السماء ولقد باهى الله بك الملائكة” ثم قال لأصحابه تزودوا من أخيكم فجعل الرجل يقول له يا فلان أدع لي يا فلان ادع

لى فقال النبي صلى الله عليه وسلم عمهم فقال اللهم أجعل التقوى زادهم واجمع على الهدى أمرهم فجعل النبي صلى الله عليه وسلم يقول اللهم سدده فقال الرجل اللهم أجعل الجنة مأبهم]

Ve Temīm-i Dārī üzerine mahkī olmuş ki bir gecede yatıp teheccüdün namâzına kıyâm edememiştir ve bu sun'unun mucâzâtı için nefesine 'ukûbet olarak bir senede kıyâm edip içinde uykuya varmamıştır. Ve Talha 'aleyhi'r-rıdvân üzerine mervî olup demiş ki “Bir gün bir adam gidip kendi siyâbını nez' ve ihrâcıyla sıcak bir kum içine girip yuvarlanmış ve nefesine mu'âtebe edip derdi ki “Tat, hâlbuki nâr-ı cehennem harâreti daha ziyâde eşedir. Sen ey gecede cife ve gündüzde battâlesin! Ve kendisi bu hâlde iken nâgehân 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizi bir şecerinin zıllında câlis olduğunu görmüş ve der-'akab yanına gelip “Benim nefsim beni galebe etmişti” dedi. Ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz dahi “ألم يكن لك” buyurmuş²⁸⁵ “بد من الذي صنعت أما لقد فتحت لك أبواب السماء ولقد باهى الله بك الملائكة” ki hülâsa-i fehvâ-yı şerîfî: “Senin şol yaptığın şeyden senin bir infikâk ve diğer bir çâren yok mu idi? Âgâh ol ki tahkîkan ebvâb-ı semâ sana açıldı ve Hakk subhânehu ve ta'âlâ seninle melâikeye mübâhât etti.” Sonra kendi as-hâbına “تزدودوا من أخيك” ya'nî “Sizin dîn karındaşınızdan tezevvüd ediniz” diye emr ü fermân buyurdu ve onlar dahi yegân yegân “Bana du'â eyle” diye ona tevakku' ettiklerinde, efendimiz ona “عمهم” ya'nî “Ta'mîmen onlara du'â eyle” diye irâde ve irşâd ve o dahi “اللهم أجعل التقوى زادهم واجمع على الهدى أمرهم” “اللهم سدده” “اللهم أجعل الجنة مأبهم” ya'nî “Ey benim ilâhım, sen takvâyı onlara zâd kıl ve hidâyet üzerine emrlerini cem' eyle” diye du'â ettikte efendimiz dahi “اللهم سدده” ya'nî “Ey benim ilâhım, sen onların meâb ve mercî'lerini cennet kıl” diye hatm-i du'â etti.

[وقال حذيفة بن قتاده قيل لرجل كيف تصنع بنفسك في شهواتها فقال ما على وجه الأرض نفس أبغض إلى منها فكيف أعطيها شهواتها ودخل ابن السماك على داود الطائي حين مات وهو في بيته على التراب فقال: يا داود سجت نفسك قبل أن تسجن وعذبت نفسك قبل أن تعذب فاليوم ترى ثواب من كنت تعمل له وعن وهب بن منبه: إن رجلا تعبد زمنا ثم بدت له إلى الله تعالى حاجة فقام سبعين سبتا يأكل في كل سبت إحدى عشرة ثمرة ثم سأل حاجته فلم يعطها فرجع إلى نفسه وقال منك أتيت لو كان فيك خير لأعطيت حاجتك فنزل إليه ملك وقال يا ابن آدم ساعتك هذه خير من عبادتك التي مضت وقد قضى الله حاجتك]

Ve Huzeyfe b. Katâde demiş ki sulehâdan bir zâta denildi ki “Sen kendi nefesine şehevâtından dolayı ne yapıyorsun?” O dahi: “Yer yüzünde bana ondan ziyâde mebgûz bir nefis yoktur, ben nice onun şehevâtını ona itâ

ederim?” Ve dahi İbnü's-Semmâk vefâtı hengâmında Dâvūd-ı Tâi hâne-sine girip hâk üstüne cesed-i şerîfini gördükte: “Ey Dâvūd, sen kendi nef-sini sicc olmazdan akdem sicc ettin ve ta'zîb olmazdan akdem sen kendi nefsinı ta'zîb eyledin! Sen dahi el-yevm ona 'amel ettiğin zâtın sevâbının görürsün.” Ve dahi Vehb b. Münebbih üzerine mervî olup demiş ki “Bir zât bir zamân müte'abbid olduktan sonra ona bir mühimm ve zarûrî bir hâcât zâhir oldu, yetmiş sebt kıyâm edip ki beher sebt gününde on bir dâne hurma ekl ederdi sonra kendi hâcetini Allâhu ta'âlâ diledi ve hâceti ona verilmedi, o dahi kendi nefesine dönüp levv etti ki “Ben senden taraf bu musîbete uğradım, sende bir hayr olmuş olsaydı elbette senin hâcetin sana verilir!” diye mu'âtebe etmekle der-'akab ona bir melek nâzil olup dedi ki “Ey âdem oğlu, senin işbu sâ'atin geçmiş olan 'ibâdâtından yeğdir ve Hakk subhânehu ve ta'âlâ dahi senin hâcetini kazâ edip ya'nî senin diledi-ğın şeyi sana ihsân etti.”

[وقال عبد الله بن قيس كنا في غزاة لنا فحضر العدو فصيح في الناس فقاموا إلى المصاف في يوم شديد الريح وإذا رجل أمامي وهو يخاطب نفسه ويقول أي نفسي ألم أشهد مشهد كذا فقلت لي أهلك وعيالك فأطعتك ورجعت [182] ألم أشهد مشهد كذا وكذا فقلت لي أهلك وعيالك فأطعتك ورجعت والله لأعرضنك اليوم على الله أخذك أو تركك فقلت لأرمقته اليوم فرمقته فحمل الناس على عدوهم فكان في أوائلهم ثم أن العدو حمل على الناس فانكشفوا فكان في موضعه حتى انكشفوا مرات وهو ثابت يقاتل فوالله ما زال ذاك دأبه حتى رأيته صريعا فعددت به وبدابته ستين أو أكثر من ستين طعنة]

Ve 'Abdullâh b. Kays demiş ki “Biz bir gazvede idik, düşman gelip hâzır oldu ve cenge nidâ hâsıl olunca cemî'-i guzât u mukâtîlîn meydân-ı vegâya biriktikte o günde dahi bir rîh-i şedîd var idi, o kadar gördüm ki benim önümde bir adam duruyor ve nefesine muhâtaba edip derdi ki “Ey nefis, ben filânca cenge hâzır olmadım ve sen bana dedin ki senin ehl ve 'ayâlin vardır ve ben dahi sana itâ'at edip döndüm ve filân harb ve vegâya ben hâzır olmadım ve sen bana dedin ki senin ehl ve 'ayâlin vardır ve ben sana icat edip döndüm. Vallâhi bugün ben seni Allâhu ta'âlâyâ 'arz ede-ceğim, isterse alsın ve isterse seni terk etsin!” Ben dahi kendi nefsimde dedim ki “Ben bu gün bu adamı gözeteceğim.” Ve fi'l-vâki' onu gözettim ve guzât ve mücâhidîn 'adüvv üzerine haml ettikleri vakte kendisi nâsın önlerinde giderdi sonra düşmân nâs üzerine haml edip halk açılınca kendisi yerinde sâbit kaldı tâ ki kaç kerre nâs münkeşif olup döndüler ve kendisi yerinde sâbit durup ceng ve mukâtele eder idi ve hem vallâhi onu yerde sarîc görünceye dek o sebât ve mukâteleden zâil olmadı ya'nî de'bi o savlet

ve şecâ'at ve kahramânî ve metānet idi ve şehîd olup onu sarîc gördüğümde onun vücūdunda ve dābbesinde olan ta'neleri saydım da altmış zahm ve ta'neden ziyāde buldum.”

[وقد ذكرنا حديث أبى طلحة لما اشتغل قلبه في الصلاة بطائر في حائطه فتصدق بالحائط كفارة لذلك وإن عمر كان يضرب قدميه بالدره كل ليلة ويقول ماذا عملت اليوم وعن مجمع أنه رفع رأسه إلى السطح فوقع بصره على امرأة فجعل على نفسه أن لا يرفع رأسه إلى السماء ما دام في الدنيا وكان الأحنف بن قيس لا يفارقه المصباح بالليل فكان يضع أصبعه عليه ويقول لنفسه ما حملك على أن صنعت يوم كذا وكذا وأنكر وهيب بن الورد شيئاً على نفسه فتفتف شعرات على صدره حتى عظم ألمه ثم جعل يقول لنفسه ويحك إنما أريد بك الخير]

Ve fî-mâ tekaddem biz onu Talha'nın hadîsini zikr etmişiz ki namâzında kendi kalbi hurmâ bāğçesinde olan tâir ile iştiğāl ettikte onun keffâreti için bāğçe ile tasadduk edip vakf etmiş. Ve 'Ömer 'aleyhi'r-rıdvân ki beher gece kırbâç ile ayaklarını darb ederdi, “Bugün sen ‘amel ettin?” diye nefesine tevbiḥ ederdi. Ve dahi Mücemmi‘ üzerine mervîdir ki bir kerre kendisi satha doğru başını kaldırmakla nazarı bir hatun kişi üzerine vâki‘ oldu, kendi nefesine nezr edip ‘ahd etti ki dünyâda durdukça bir dahi başını semāvâta doğru ref‘ etmeye. Ve Ahnef b. Kays’e leylen hemîşe çerâğ müfâratat etmezdi ki dâimâ kendi parmağını çerâğ üzerine koyup kendi nefesine derdi ki “Filânca günde filânca işi işlemeğe seni haml eden ne idi?” Ve Vüheyb b. el-Verd bir gün nefsi üzerine bir nesneyi inkâr etmekle sînesi üstünde olan kılları koparmaya başlamış tâ ki onun elemini ona ‘azîm oldu sonra kendi nefesine “Sana yazıklar olsun, ben seninle ancak hayrî istiyorum!” demiş.

[ورأى محمد بن بشر داود الطائى وهو يأكل عند إفطاره خبزاً بغير ملح فقال له لو اكلته بملح فقال أن نفسى لتدعوني الى الملح منذ سنة ولا ذاق دواذ ملحاً ما دام في الدنيا فكذا كانت عقوبة أولى الحزم لأنفسهم والعجب انك تعاقب عبدك وأمتك واهلك وولدتك على ما يصدر منهم من سوء خلق وتقصير في أمر وتخاف انك لو تجاوزت عنهم لخرج أمرهم عن الاختيار وبغوا عليك ثم تهمل نفسك وهى أعظم عدو لك واشد طغياناً عليك وضررك من طغيانها أعظم من ضررك من طغيان أهلِكَ فان غايتهم أن يشوشوا عليك معيشة الدنيا ولو عقلت لعلمت إن العيش عيش الآخرة وإن فيه النعيم المقيم الذى لا آخر له ونفسك هى التى تنغص عليك عيش الآخرة فهى بالمعاقبة أولى من غيرها]

Ve Muhammed b. Bîşr, Dāvūd-ı Tār'yi görmüş ki iftârı vaktinde tuzsuz ekmeği ekl ediyor ve o dahi ona demiş ki “Sen tuz ile onu ekl etmiş ol-saydın.” Dāvūd: “Tahkîkan bir seneden beri benim nefsim tuz ekline beni

da‘vet etmektedir ve Dâvûd ise dünyâda durdukça tuzu tatmaz” diye cevâb vermiş. İşte nefslerine ulü'l-hazmın ‘ukûbetleri böyle idi. Ve ‘aceb odur ki sen kendi gulâm ve câriye ve ehl ve evlâdını onlardan sâdır olan sū-i huluk ve taksîr-i inkıyâd-ı emr üzerine mu‘âkabe ve te’dîb edersin ve havf edersin ki eğer onların cürm ve kusûrları üzerine geçip de tecâvüz etmiş olsan onların emrleri senin yed-i ihtiyârından çıkar da senin üzerine bagy ederler sonra kendi nefsinı ihmâl ve terk edersin, hâlbuki senin nefsin sana a‘zam-ı ‘adüvv ü düşmândır ve senin üzerine olan tугyânı onların tугyânlarından daha ziyâde eşeddir ve senin nefsin tугyânından olan zararın ehl ve evlâd ve hademe ve ‘abîdin tугyânları zararlarından daha ziyâde a‘zamdır, zîrâ ki onların gâye-i serkeşlik ve tугyânları ancak senin üzerine dünyânın ma‘î-şeti teşvîş eder. Sen kendin ‘âkıl olup hüşmend olmuş olsan bilirdin ki ‘ayş ancak âhiretin ‘ayşıdır ki âhiri olmayan na‘îm-i mukîm ondadır ve nefsin ise ancak ‘ayş-ı âhireti sana müngass eder ve bu cihetle kendisi dîgerinden daha ziyâde ‘ukûbete evlâ ve müstehakk ve sezâdır.

el-Murâbetatu'l-Hâmisetü el-Mücâhedetü

[المرا بطة الخامسة المجاهدة]

[وهو انه إذا حاسب نفسه فرآها قد قارفت معصية فينبغي ان يعاقبها بالعقوبات التي مضت وان رآها تتوانى بحكم الكسل في شيء من الفضائل أو ورد من الأوراد فينبغي أن يؤديها بتثقييل الأوراد عليها ويلزمها فنونا من الوظائف جبراً لما فات منه وتداركاً لما فرط فهكذا كان يعمل عمال الله تعالى]

Ve beşinci murâbete ise ki mücâhededir o dahi beyânı işbu mebhastır. Şöyle ki vaktâ ki kendi nefsi ile muhâsebe görüp ma‘siyete giriftâr olduğunu müşâhede eder, gerektir ki ‘ukûbât-ı mâziye ile onu mu‘âkabe ede. Ve eğer kesel ve tevânî ile bir nesnede onu müttehem düşürse ki fezâilden bir fazîlet veyâhüd evrâddan bir virdin icrâsında onu mütekâsil ve mütevânî görmüş, gerektir ki ona evrâdın teskîli ile onu te’dîb ede ve ondan geçip fâit olmuş ecr ve sevâbın cebr-i noksân ve telâfi-i mâ-fâtı için vezâiften birtakım fûnunu ona ilzâm ede tâ ki tefrît ettiği şey tedârük eyleye, zîrâ tebâreke ve ta‘âlânın ‘ummâlî böyle ‘amel ederlerdi. [183]

[فقد عاقب عمر بن الخطاب نفسه حين فاتته صلاة العصر في جماعة بأن تصدق بأرض كانت له قيمتها مائتا ألف درهم وكان ابن عمر إذا فاتته صلاة في جماعة أحيًا تلك الليلة وأخر ليلة صلاة المغرب حتى طلع كوكبان فأعتق رقبتين وفات ابن أبي ربيعة ركعتا الفجر فاعتق رقبة وكان بعضهم يجعل على نفسه صوم سنة أو الحج ما شيا أو التصدق بجميع ماله كل ذلك مرابطه للنفس ومواخاة لها بما فيه نجاتها]

Ez-cümle ‘Ömer b. el-Hattâb cema‘atle bir salât-ı ‘asrın edâsı ona ge-çip fâit olması için kendi nefsinı iki yüz bin dirhem kıymetli bir tarlayı tasadduk etmekle mu‘âkabe etmiştir. Ve ‘Abdullâh b. ‘Ömer’e cemâ‘atle bir namâzın edâsı ona geçmiş olsaydı o geceyi ihyâ ederdi ve bir gece ak-şam namâzını iki kevkebin tulû‘una kadar te’hîr ettiği için iki rakabe âzâd etmiştir. Ve İbn Ebî Rebî‘a’nın dahi fecrin iki rek‘at namâzı ona fâit olduk-ta bir rakabeyi ıtk etmiştir. Ve ba‘zu’s-sulehâ böyle bir kusûr için kendi nefsinı bir senelik sıyâmı veyâhüd mâşiyen hacca gîtmek veyâhüd cemî‘-i mâlî ile tasadduk etmek gibi ‘ukûbâtın nezriyle nefsinı mu‘âkab kılarıdı.

[فإن قلت إن كانت نفسى لا تطاوعنى على المجاهدة والمواظبة على الأوراد فما سبيل معالجتها فأقول سبيلك في ذلك ان تسمعها ما ورد في الأخبار من فضل المجتهدين ومن أنفع أسباب العلاج أن تطلب صحبتة عبد من عباد الله مجتهد في العبادة فتلاحظ أقواله وتقتدى به وكان بعضهم يقول كنت إذا اعترتنى فترة في العبادة نظرت إلى أحوال محمد بن واسع والى اجتهاده فعملت على ذلك أسبوعا إلا أن هذا العلاج قد تعذر اذ قد فقد في هذا الزمان من يجتهد في العبادة الاجتهاد الاولين]

Ve eğer sen benim nefsim eğer mücâhede ve muvâzabe-i evrâd üzerine bana müsâ‘ade etmez de serkeşlik ederse onun mu‘âlecesinin yolu nedir diye suâl eder isen ben derim ki onda senin yolun odur ki ona fazl-ı müctehidîn hakkında vârid olan ahbârı işittiresin. Ve esbâb-ı ‘ilâcın en ziyâ-de nef‘li ve fâidelisi o sebebdır ki dâimâ ‘ibâdetle müctehid-i ‘ibâddan bir zâtın sahâbesini isteyessin tâ ki hemîşe onun akvâl ve ef‘âlini gözetip mülâ-haza edessin ve onunla iktidâ eylesin. Ve ba‘zu’s-sulehâ derdi ki “Vaktâ ki ‘ibâdetle bana bir ‘aciz ve fütûr târî ve mu‘terî olurdu, ben Muhammed b. Vâsî‘in ahvâline bakıp onun ictihâdına nazar eder idim ve bir hafta onun üzerine ‘amel ederdim.” Lâkin işbu ‘ilâc müte‘azzir olmuştur, çünkü ‘ibâ-dette ictihâd-ı evvelîn gibi ictihâd eden zevât işbu zamânda mefkûd ve nâ-bedîd olmuştur.

[فينبغي ان يعدل من المشاهدة الى السماع فلا شىء انفع من سماع أحوالهم ومطالعة اخبارهم وما كانوا فيه من الجهد الجهيد وقد انقضى تعبهم وبقي ثوابهم ونعيمهم ابد الابد]

لا ينقطع فما اعظم ملكهم وما أشد حسرة من لا يقتدى بهم فيمتع نفسه أياما قلائل بشهوات مكدره ثم يأتيه الموت ويحال بينه وبين كل ما يشتهي أبداً الأباد نعوذ بالله تعالى من ذلك]

Gerektir ki bu ezminde adam müşâhededen isti‘mâ‘a ‘udül ede, zîrâ onların ahvâli istimâ‘ından ve ahbârları mütâla‘âtından enfa‘ bir şey yoktur ki onlar ‘ibâdetde ne cehd-i cehîdde idiler ve, hâlbuki onların yorgunlukları münkazî olup sevâb ve na‘imleri ebede'l-âbâd bâkî ve pâyidâr kalmış ki hîç kesilmez ve böyle olunca onların mülkleri ne ‘aceb ‘azîm bir mülktür ve onlara iktidâ etmeyen kimsenin hasret ve nedâmeti ne ‘aceb katı ve şedîd bir hasrettir ki az bir müddet ve eyyâm-ı kalîlede kendi nefsinin bulanık bir şehevât-ı mükeddere ile temettü‘ ettirir sonra ansızın ölüm ona gelir ve her bir iştihâ ettiği nesne ile onun mâ-beyninde bir haylûlet vâkî‘ olur da ebede'l-âbâd cemî‘-i şehevâtından mahrûm ve bî-murâd kalır. Âhir bu hasret ve nedâmetten biz ta‘avvüz edip hemân Allâhu ta‘âlâya sığınırız.

[ونحن نورد من اوصاف المجتهدين وفضائلهم ما يحرك رغبة المريد في الاجتهاد اقتداء بهم فقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ”رحم الله اقواما يحسبهم الناس مرضى وما هم بمرضى“ قال الحسن أجهدتهم العبادة قال الله تعالى ﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ﴾ قال الحسن يعملون ما عملوا من أعمال البر ويخافون أن لا ينجيهم ذلك من عذاب الله وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ”طوبى لمن طال عمره وحسن عمله“]

İmdi biz onlara iktidâen mürîdlerin ragbetlerini tahrîk eder ba‘zı fezâil-ler ile evsâf-ı müctehidîni zikr ve îrâd edelim. Şöyle ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz onların şe’nlerinde buyurmuş ki ”رحم الله اقواما يحسبهم الناس مرضى وما هم بمرضى“²⁸⁶ ya’nî “Allâhu ta‘âlâ hazretleri o akvâma merhamet etsin ki nâs onları hastegân sanırlar da, hâlbuki onlar hastegân değildir.” Hasan-ı Basrî bu kelâm-ı celîlin tefsîrinde demiş ki “O akvâm şol kavmlerdir ki ‘ibâdet onları be-gâyet zebûn ve bî-tâb ve nahîf etmiştir.” Ve tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki ﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ﴾²⁸⁷ Ve bu nass-ı kerîmin tefsîrinde dahi Hasan-ı Basrî demiş ki “Onlar şol zevât-ı kirâmdırlar ki a‘mâl-i bîrr u ihsândan işledikleri a‘mâl-i sâliha onları ‘azâb-ı ilâhîden kurtarmayacaklarından havf ederler” ya’nî a‘mâl-i bîrr u ihsânı işlerler de helâktan havf ederler ki şâyed ‘amelleri makbûl olmaz da necâtlarına bir fâide vermez olur. Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki²⁸⁸ ”طوبى لمن طال عمره وحسن عمله“ ya’nî “Tübâ ola o kimseye ki ‘ömrü tavîl ve ‘ameli hasîn olur.”

286 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2450.

287 “Rabblarına dönecekleri için verdiklerini kalpleri ürpererek verenler...” Mü’minûn, 23/60.

288 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2451.

[ویروی أن الله تعالى يقول لملائكته ما بال عبادي مجتهدين فيقولون الهنا خوفتهم شيئاً فخافوه وشوقتهم الى شيء فاشتاقوا إليه فيقول الله تبارك وتعالى فكيف لو رآنى عبادى لكانوا اشد اجتهاداً]

Ve dahi rivāyet olunur ki tebāreke ve ta‘ālā kendi melāikelerine buyurur ki “Benim kullarımın hālleri nedir ki bu mertebede ictihād eder dururlar?” Ve melāike dahi cevāben: “Ey bizim ilāhımız, sen onları bir şeyden tahvīf ettin ve onlar dahi havf ettiler ve bir şeye onları teşvīk eyledin ve onlar dahi ona müştāk oldular” diye ‘arz ve beyānlarında Hakk ta‘ālā buyurur ki “Yā benim ‘ibādımı beni görmüş olaydılar nice olurdu, elbette onların ictihād-ları daha ziyāde eşedd olurdu.”

[وقال الحسن أدركت أقواما وصحبت طوائف منهم ما كانوا يفرحون بشيء من الدنيا أقبل ولا يتأسفون على شيء منها أدبر ولهمى كانت أهون في أعينهم من هذا التراب الذى تطئون به بارجلكم أن كان احدهم ليعيش عمره كله ما طوى له ثوب ولا أمر أهله بصنعة طعام قط ولا جعل بينه وبين الأرض شيئاً قط وأدركتهم عاملين بكتاب ربهم وسنة نبيهم إذا جنهم الليل فقيام على أطرافهم يفترشون وجوههم تجري دموعهم على خدودهم يناجون ربهم في فكك رقابهم إذا عملوا الحسنة فرحوا بها ودأبوا في شكرها وسألوا الله ان يتقبلها وإذا عملوا السيئة أحزنهم وسألوا الله تعالى أن يغفرها لهم والله ما زالوا [184] كذلك وعلى ذلك والله ما سلموا من الذنوب ولا نجوا الا بالمغفرة]

Ve dahi Hasan-ı Basrī ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Ben birtakım akvāma ulaştım ve onlardan böyle bir tavāifi istishāb ettim ki dünyādan onlara ik-bāl eden bir şey ile sevinmezlerdi ve ondan idbār edip giden hīçbir şey üzere-rine te’essūf etmezlerdi. Tahkīkan dünyā onların gözlerinden sizin ayak-larınızla basıp vat’ ettiğiniz topraktan daha ziyāde ehven idi; onların biri yaşayıp tül-i ‘ömründe ta‘ammūr eder de ona bir sevb bükülüp saklanmazdı ve kendi ehline ona bir ta‘āmın tabhına aslā emr etmezdi ve kendisi ile hāk mā-beyninde aslā bir şey koymazdı. Ben onlara idrāk edip yetiştim ki cümleleri Rabbleri tebāreke ve ta‘ālānın kitābı ve nebī-i ‘ālīşānlarının sün-neti ile ‘ālimler idi, gece karanlığı onlara ihāta ettikçe etrāfları üzere kıyām edip yüzlerini iftirāş ederlerdi ve göz yaşları yanakları üzerinde akıp ‘azāb-dan āzāde olmaları için Rabbleri tebāreke ve ta‘ālāya münācāt ederlerdi. Bir haseneyi işlemiş olsalar onunla şādān olup teşekküründe yürürler de kabūlünü Hakk ta‘ālādan dilerlerdi ve bir seyyieyi kazanmış olsalar ya’nī bir ma’siyeti işlemiş olsalar onunla mahzūn olup onlara ‘afv ve magfīret olunması husūsunu Allāhu ta‘ālādan dilerlerdi. Hem vallāhi bu hālden zāil olmadılar ve bu a‘mālden münfekki olmadılar ve hem vallāhi onlar ancak ‘afv ve magfīretle necāt bulup günāhlardan sālīm oldular.”

[ويحكى أن قوماً دخلوا على عمر بن عبد العزيز يعودونه في مرضه وإذا فيهم شاب ناحل الجسم فقال عمر له يا فتى ما الذى بلغ بك ما أرى فقال يا أمير المؤمنين اسقام وأمراض فقال سألتك بالله الا صدقتنى فقال يا أمير المؤمنين ذقت حلاوة الدنيا فوجدتها مرة وصغر عندى زهرتها وحلاوتها واستوى عند ذهبها وحجرها وكأنى أنظر إلى عرش ربى والناس يساقون إلى الجنة والنار فأظلمات لذلك نهارى وأسهرت ليلى وقليل حقير كل ما إنا فيه في جنب ثواب الله وعقابه]

Ve dahi hikāyet olunur ki bir kavm, Emīrū'l-mū'minīn 'Ömer b. 'Abdül'azīz 'aleyhi'r-rahmenin hastalığı eyyāmında ona 'iyādet etmek için onun huzūruna girmişler de o kavm içinde bir za'ifü'l-cism ve nahīfū'l-beden, zebūn ve bi-tüvān bir nevcivān var idi ve 'Ömer ona demiş ki "Ey fetā, bu sende gördüğüm hāle seni bālig eden şey nedir?" diye suāl ve o dahi: "Emrāz ve eskāmıdır" diye cevāb ettikte, 'Ömer: "Ben seni Allāhu ta'ālā ile tahlīf edip suāl ederim ki sen benim bu suālimin cevābını ancak sıdk ile verip de doğrusunu bana haber veresin" diye bir dahi kasem i'tāsıyla onu istihvā eyledikte, o civān dahi: "Ey emīrū'l-mū'minīn, ben dünyānın helvāsını tattım ve onu telh ve acı bulunca benim 'indimde onun zehret ve halāveti sagīrleşti de onun zer ve haceri bende mütesāvī oldu, sanki ben Rabbim ta'ālānın 'arşına nazar ederim ve halk u 'ālem cennet ve nāra sevk olunurlar, ben dahi onun için gündüzlerimi sıyām ve gecelerimi kıyām ile tahsīs ettim ve içinde bulunduğum şey cem'isi Allāhu ta'ālānın sevāb ve 'ikābı yanında yine kalīl ve hakīrdır" diye haber vermiş.

[وقال أبو نعيم كان داود الطائي يشرب الفتيت ولا يأكل الخبز فقليل له في ذلك فقال بين مضغ الخبز وشرب الفتيت قراءة خمسين آية ودخل رجل عليه يوما فقال ان في سقف بيتك جذعا مكسورا فقال يا ابن أخي ان لى في البيت منذ عشرين سنة ما نظرت الى السقف وكانوا يكرهون فضول النظر كما يكرهون فضول الكلام وقال محمد بن عبد العزيز جلسنا إلى أحمد بن رزين من غدوة إلى العصر فما التفت يمنة ولا يسرة فقليل له في ذلك فقال إن الله عز وجل خلق العينين لينظر بهما العبد الى عظمة الله تعالى فكل من نظر بغير اعتبار كتبت عليه خطيئة]

Ve dahi Ebū Nu'aym demiş ki Dāvūd-ı Tāī hemīşe fetīti içip de ekmeği yemezdi ve bunun sebebi ondan soruldukta "Ekmeğin çiğnemesi ile fetītin içmesi mā-beyninde elli āyet kırāat olunur bir zamānın farkı ve tefāūtü vardır" demiş ki o kadar zamān ile yemekte iştigāl edip ona o kadar āyetin kırāati sevābı ona geçmemek için şūrb-i fetīti ekl-i hubz üzerine ihtiyār ve tercīh etmiş demektir ya'nī kāffe-i zamānı efdal-i 'ibādāta muhtass ve mahsūr demektir. Ve bir gün bir adam onun hānesine girip sakfına bakmış ve hānenin sakfında olan direği kırık görünce ona haber verip demiş ki

“Senin hânenin sakfında olan direk kırıktır.” O dahi: “Ey benim birâder-zâdem, ben bu hânede yirmi seneden beri sâkinim, hâlâ hânenin sakfına bakmamışım.” Sulehâ-yı mütekaddime fuzûl-i nazarı fuzûl-i kelâm gibi kerh edip ondan hoşlanmazlardı. Muhammed b. ‘Abdül‘azîz demiş ki “Ahmed b. Rezîn yanında duhâ-yı nehârdan ikindiye dek oturduk da sağ ve sola onun bir iltifâtını göremedik ve çün bunun sebebi ondan suâl olundu, onun cevâbında dedi ki “Hakk celle ve ‘alâ, gözleri onun ‘azametine nazar etmek için kula yaratmıştır. Kim ki ‘ibret için bakmaz da i’tibârsızın nazar eder, onun hatîeti ona yazılır.”

[وقالت امرأة مسروق ما كان يوجد مسروق إلا وساقاه منتفختان من طول الصلاة وقالت والله ان كنت لاجلس خلفه فابكى رحمة له وقال أبو الدرداء لولا ثلاث ما أحببت العيش يوما واحدا الظمأ لله بالهواجر والسجود لله في جوف الليل ومجالسة أقوام يتقون أطيب الكلام كما يتتقى أطيب الثمر وكان الأسود بن يزيد يجتهد في العبادة ويصوم في الحر حتى يخضر جسده ويصفى فكان علقمة بن قيس يقول له لم تعذب نفسك فيقول كرامتها أريد وكان يصوم حتى يخضر جسده ويصلى حتى يسقط فدخل عليه أنس بن مالك والحسن فقالا له إن الله عز وجل لم يأمر بك كل هذا فقال إنما أنا عبد مملوك لا أدع من الاستكانة شيئا الا جئت به]

Ve Mesrûk ‘aleyhi’r-rahmenin zevce-i muhteremesi demiş ki “Dâimâ ayakları tûl-i kıyâmdan müntefih bulunurdu” ki bî-intifâh Mesrûk’un ayakları aslâ bulunmazdı ki namâzın tatvîlinden ayakları şişerdi demektir. Ve dahi demiş ki “Vallâhi ben ona rahm ve şefkatımdan gelip ardı sonra otururdum.” Ve dahi Ebü’d-Derdâ ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Dünyâda benim üç hasletim olmayaydı ben dünyâda bir gün yaşamaklığımı sevmez idim ki birisi sıcak günlerde susamak durmak ki oruç tutmak demektir ve ikincisi gece karanlığında secde etmek ki zulmet-i leyde namâz kılmak demektir ve üçüncüsü semerin etâyibini seçip intikâ eder gibi etâyib-i kelimâtı intikâ edenlerin hem-bezmleri olmak” ya’nî ahyâr-ı nâsın mu‘âşeret ve musâhabetlerinde bulunmak için dünyâda benim bekâmı severim demektir. Ve Yezîd b. el-Esved ziyâdesiyle ‘ibâdetle ictihâd edip tecemmül-i mihen ü meşâkk ederdi ki sıcaklığın şiddetinde teni yeşil ve sarı oluncaya dek oruç tutardı, hattâ ‘Alkame b. Kays ona derdi ki “Sen niçin kendi nef-sini ta‘zîb edersin?” Ve o dahi: “Ben ancak onun kerâmetini isterim” derdi ki cesedi yeşil oluncaya dek sıyâm ederdi. Bir gün Enes b. Mâlik ile Hasan ‘aleyhime’r-rıdvân yanına girip ona demişler ki “Allâhu ta‘âlâ [185] hazretleri bunun cemî‘isiyle sana emr etmemiştir.” Ve kendisi: “Ben ancak bir ‘abd-i memlûküm, istikânenen etmediğim bir şey bırakmam” diye cevâb vermiştir.

[وكان بعض المجتهدين يصلى كل يوم الف ركعة حتى أقعد من رجله فكان يصلى جالسا ألف ركعة فإذا صلى العصر احتبى ثم قال عجبت للخليقة كيف أرادت بك بدلا منك عجبت للخليقة كيف أنست بسواك بل عجبت للخليقة كيف استنارت قلوبها بذكر سواك وكان ثابت البناني قد حبت إليه الصلاة فكان يقول اللهم ان كنت أذنت لأحد أن يصلى لك في قبره فاذن لي أن أصلى في قبري]

Ve ba'zu'l-müctehidîn günde bin rek'at namâz kılarıdı tâ ki ayak üzere duramaz oldu da oturak oldu ve ba'dehu oturduğı hâlde yine bin rek'at namâz kılarıdı ve çün ikinci namâzı kılarıdı, dört ayak üzere yürüyüp der idi ki “Ben halîkadan ta'accüb ederim ki seninle senden nice bir bedel isterler ve dahi halîkadan ta'accüb ederim ki senin mâ-sivân ile nice ünsiyyet ederler, belki halîkadan ta'accüb ederim ki senin mâ-sivân zikriyle onların kalbleri nice rûşen ve ışıklı olur.” Ve Sâbit el-Benânî namâza meftûn ve muhibb ve ‘âşık idi, hemîşe derdi ki “Ey benim ilâhım, eğer kabrinde sana namâz kılmak için sen bir kimseye izn vermiş isen bana dahi kendi kabrimde sana namâz kılmak için izn ve ruhsat ihsân eyle.”

[وقال الجنيد ما رأيت أعبد من السرى ات عليه ثمان وتسعون سنة ما روى مضطجعا إلا في علة الموت وقال الحارث بن سعد مر قوم براهب فرأوا ما يصنع بنفسه من شدة اجتهاده فكلموه في ذلك فقال وما هذا عند ما يراد بالخلق من ملافة الأهوال وهم غافلون قد اعتكفوا على حظوظ أنفسهم ونسوا حظهم الأكبر من ربهم فبكى القوم عن آخرهم وعن أبى محمد المغازلى قال جاور أبو محمد الجربرى بمكة سنة فلم ينم ولم يتكلم ولم يستند إلى عمود ولا إلى حائط ولم يمد رجله فعبّر عليه أبو بكر الكتانى فسلم عليه وقال له يا أبا محمد بم قدرت على اعتكافك هذا فقال علم صدق باطنى فأعاننى على ظاهرى فاطرق الكتانى ومشى مفكرا]

Ve Cüneyd-i Bagdādî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Seriyy es-Sekatî’den daha ziyâde ‘ibâdetkâr bir kimseyi görmedim, doksan sekiz sene üzerine gelmiştir ölüm hastalığı mâ‘adâsında bir kimse onu muztacî görememiş.” Ve Hâris b. Sa’d demiş ki “Bir kavm bir râhibin savma‘ası üzerine geçip mürûr etmişler ve şiddet-i ictihâddan nefsinde râhibin ettiği sun‘u görmeleriyle o sun‘dan dolayı onunla söyleştiler ve o dahi: “Mülākāt-ı ahvâlden halka murâd olunan şey bu değildir, halîka kendi huzû-ı nefsiyyeleri üzerine itikâf edip Rabbleri tebâreke ve ta‘âlâdan hazz-ı ekberlerini unutup ferâmûş etmişler” diye cevâb vermekle ağladı ve o kavm dahi cümlesi âhirine dek ağladılar ya’nî onun bu sözü te’sîrinden ve hâli ri’yetinden içlerinde ağlamayan kimse kalmadı. Ve dahi Ebû Muhammed el-Mugâzilî üzerine mervî olup demiş ki Ebû Muhammed el-Cerîrî, Mekke-i mükerremede Beyt-i şerîfî mücâveret edip edip bir sene mu‘tekifen onda ikâmet

etmiş ve bu müddet içinde ne yatmış ve ne de tekellüm etmiş ve ne de bir 'amûda dayanmış ve ne bir duvara arka vermiş ve ne de ayağını uzatmış. Ve Ebû Bekr-i Kettânî gelip onun üzerine mürûr edip selâm vermekle “Ey Ebû Muhammed, senin bu itikâfın üzerine sen ne ile ona muktedir oldun?” diye sordukta, o dahi: “Benim sıdk-ı derûnumu bildi de benim zâhirim üzerine bana i'âne etmiş” diye cevâb vermiş ve Kettânî derhâl kendi başını ser-fürû etmekle düşünerek yürümüş gitmiş.

[و عن بعضهم قال دخلت على فتح الموصلى فرأيت قد مد كفيه يبكى حتى رأيت الدموع تنحدر من بين أصابعه فدنوت منه فإذا دموعه قد خالطها صفرة فقلت ولم بالله يا فتح بكيت الدم فقال لولا أنك أحلفتني بالله ما أخبرتك نعم بكيت دما فقلت له على ماذا بكيت الدموع فقال على تخلفى عن واجب حق الله تعالى وبكيت الدم على الدموع لئلا يكون ما صحت لى الدموع قال فرأيت بعد موته في المنام فقلت ما صنع الله بك قال غفر لى فقلت له فماذا صنع في دموعك فقال قربنى ربى عز وجل وقال لى يا فتح الدمع على ماذا قلت يارب على تخلفى عن واجب حقك فقال والدم على ماذا فقلت على دموعى أن لا تصح لى فقال لى يا فتح ما أردت بهذا كله وعزتى وجلالى لقد صعد حافظاك أربعين سنة بصحيفتك ما فيها خطيئة]

Ve ba'zu's-sulehâ üzerine mervî ve menkûl olup demiş ki ben Feth-i Mavsîlî 'aleyhi'r-rahmenin huzûruna varıp meclisine girdim ki onun iki ayasını uzatıp üzerinde ağlayıcı olarak gördüm, tâ ki gördüm ki onun parmakları arasında onun göz yaşı akıp cereyân eder ki seylâb gibi gider. Ve çün biraz ondan yaklaştım, gördüm ki onun göz yaşına bir sarılık karışmış. Ben dahi: “Allâh'ı seversen ey Feth, niçin kan ağladın?” diye sordum ve o dahi: “Sen beni tahlîf etmemiş olsaydın ben sana haber vermezdim. Evet, ben kan ağladım” diye haber verdi. Ve “Nen üzerine sen bu göz yaşı döküp ağladın?” diye bir dahi suâl ettiğimde, o dahi: “Hakk subhânehu ve ta'âlânın benim üzerime vâcib olan hakk-ı sahîhinde benim vâkî' olan tahallûfüm üzerine göz yaşı üstünde kan ağladım o korkudan ki benim o göz yaşım bana sahîh olmamıştır.” Râvî dedi ki “Onun vefâtından sonra ben onu uykumda görüp 'âlem-i ma'nâda ona dedim ki “Hakk subhânehu ve ta'âlâ sana ne yaptı?” Ve o dahi: “Bana magfîret etti” diye müjde verdikte, “Senin göz yaşında ne yaptı?” diye bir dahi suâl etim ve o dahi: “Benim Rabbim 'azze ve celle hazretleri beni takrîb edip bana emr ü fermân buyurdu ki “Ey Feth, bu göz yaşı neyin üzerine oldu?” Ben dahi: “Senin vâcib olan hakkın edâsında benim vâkî' olan tahallûfüm üzerine” diye cevâb verdim. Ve “Kan neyin üzerine oldu?” diye istîfsâr buyurunca, ben dahi: “Benim göz yaşım bana sahîh olamaması korkusundan” diye cevâb verdim. Ve o dahi: “Ey Feth, sen bunun cemî'isiyle ne istedin? Benim 'izzet

ve celâlim hakkı için senin iki muhâfız ferîştelerin kırk seneden beri senin sahîfen ile çıkarlar da içlerinde senin aslâ bir günâhın yazılmamıştır” diye tebşîr buyurdu.”

[وقيل إن قوما أرادوا سفرا فحدادوا عن الطريق فانتھوا إلى راهب منفرد عن الناس فنادوه فأشرف عليهم من صومعته فقالوا يا راهب إنا قد أخطأنا الطريق فكيف الطريق فأوماً برأسه إلى السماء فعلم القوم ما أراد فقالوا يا راهب إنا سائلوك فهل أنت مجيبنا فقال سلوا ولا تكثرُوا فإن النهار لن يرجع والعمر لا يعود والطالب حثيث فعجب القوم من كلامه فقالوا يا راهب علام الخلق غدا عند مليكهم فقال على نياتهم فقالوا أوصنا فقال تزودوا على قدر سفرکم فإن خير الزاد ما بلغ البغية ثم أرشدھم إلى الطريق [186] وأدخل رأسه في صومعته]

Ve dahi denilmiş ki bir kavm bir seferi istemişler de yolu şaşırıp yol-dan inhirâf ile halktan münferid olan bir rāhibin savma'asına varmışlar ve o dahi kendi savma'asından başını çıkarıp onları nazar ettikte onlar: “Ey rāhib, biz yolu kaybedip şaşırılmışız, yol nicedir?” diye sordular ve o dahi kendi başı ile göğе doğru bir işāret ve imā ettikte kavm dahi onun murād ettiği nesneyi bildiler de “Ey rāhib, biz senden suāl ediciyiz, sen bize cevāb verecek misin?” diye muhātaba ve rāhib dahi: “Suāl ediniz velākin suāl-den teksir etmeyiniz, zīrā ki gün bir dahi dönmez ve ‘ömr ‘avdet etmez ve tālib ise o dahi hasīstir” diye muvāfakat ve ihtār ettikte onun sözünden kavm ta‘accüb ettiler ve “Ey rāhib, yarın mālikleri yanında halk ne hāl üzere olurlar?” diye suāl ve rāhib: “Kendi niyyetleri üzere” diye cevāb itāsıyla, kavm: “Sen bize bir pend ve vasiyyet ver” diyerek nasīhat taleb etmeleriyle, rāhib dahi: “Siz kendi seferiniz mikdārınca tezevvüd ediniz, zīrā ki zādın hayrlısı odur ki matlūb yerine bālig olur da maksūd ve murāda vardır” diye nasīhat ve yolu onlara gösterip irāesiyle başını savma'asına idhāl etti denilmiş.

[وقال عبد الواحد بن زيد مررت بصومعة راهب من رهبان الصين فناديته يا راهب فلم يجبني فناديته الثانية فلم يجبني فناديته الثالثة فأشرف على وقال يا هذا ما أنا براهـب إنما الراهب من رهب الله في سمائه وعظمه في كبريائه وصبر على بلائه ورضى بقضائه وحمده على آلائه وشكره على نعمائه وتواضع لعظمته وذل لعزته واستسلم لقدرته وخضع لمهابته وفكر في حسابه وعقابه فنهاره صائم وليله قائم قد أسهره ذكر النار ومسألة الجبار فذلك هو الراهب وأما أنا فكلب عقور حسبت نفسي في هذه الصومعة عن الناس لئلا أعقرهم فقلت يا راهب فما الذي قطع الخلق عن الله تعالى بعد أن عرفوه فقال يا أخى لم يقطع الخلق عن الله تعالى إلا حب الدنيا وزينتها لأنها محل المعاصي والذنوب والعاقـل من رمى بها عن قلبه وتاب إلى الله تعالى من ذنبه وأقبل على ما يقربه من ربه]

Ve ‘Abdülvâhid b. Zeyd demiş ki “Ben bir gün Sîn râhiblerinden bir râhibin savma‘ası üzerine geçtim ve “Ey râhib!” diye onu çağırıp nidâ ettim ve râhib bana cevâb vermedi ve bir dahi nidâ ettim ve kezâlik cevâb vermedi ve üçüncü kerre olarak onu nidâ edince başını savma‘adan çıkarıp bana baktıkta: “Ey hâzâ, ben râhib değilim, râhib ancak o kimsedir ki Allâhu ta‘âlâyı kendi semâ ve ‘azamet ve kibriyâsında havf eder de onun belâsı üzerine sabr ve kazâsına rızâ ve âlâ ve na‘mâsını hamd ve şûkr edip onun ‘azametine tevâzu‘ ve ‘izzetine mezellet eder ve onun kudretine istilâm ve mehâbetine huzû‘ ve hesâbına fîkr ve ıkkâbına endîşe eyler de nehârında sâim ve leylinde kâim olup âteşin yâdı ve mes‘ele-i Cebbâr’ın havf-ı iş-tidâdî onu uykusuz bırakmış, işte râhib odur. Ve ben isem ben ‘akûr bir kelbim ki nâsı incitip zahmdâr etmemek için kendi nefsimi bu savma‘ada habs etmişim” diye cevâb verdi. Ve ben dahi: “Ey râhib, ma‘rifetinden sonra Hakk subhânehu ve ta‘âlâdan halkı kesip kat‘ eden şey nedir?” diye suâl ettiğimde, o dahi: “Halkı Cenâb-ı Hakk’tan kat‘ eden ancak dünyânın zînet ve muhabbetidir, çünkü cây-ı me‘âsî vü zünûbdur. Ve hüşyâr ve ‘âkıl odur ki onu kalbinden atıp da kendi zenbinden Allâhu ta‘âlâya tevbe ve inâbe eder ve Rabbisi tebâreke ve ta‘âlâdan onu takrîb eden nesneye teveccüh ve ikbâl eyler” dedi.

[وقيل لداود الطائي لو سرحت لحيتك فقال إني إذن لفارغ وكان أويس القرنى يقول هذه ليلة الركوع فيحيى الليل كله في ركعة وإذا كانت الليلة الآتية قال هذه ليلة السجود فيحيى الليل كله في سجدة وقيل لما تاب عتبة الغلام كان لا يتهنأ بالطعام والشراب فقالت له أمه لو رفقت بنفسك قال الرفق أطلب دعيني أتعب قليلا وأتعم طويلا وحج مسروق فما نام قط إلا ساجدا وكان سفيان الثوري يقول عند الصباح يحمد القوم السرى وعند الممات يحمد القوم التقى وقال عبد الله بن داود كان أحدهم إذا بلغ أربعين سنة طوى فراشه أى كان لا ينام طول الليل]

Ve Dāvūd-ı Tār’ye denilmiş ki “Senin lihyeni taramış olsan.” O dahi: “O vakt ben fâriğ olmuş olurum.” Ve Üveys el-Karenî derdi ki “Bu gece rükû‘ gecesidir” ve gecesinin cem‘isini bir rek‘atta ihyâ ederdi ve ikinci gece olunca “Bu gece sücûd gecesidir” diye gecesinin kâffesini bir secdede ihyâ ederdi. Ve dahi denilir ki ‘Utbe-i Gulâm tevbe ettikten sonra aslâ bir ta‘âm ve şarâb ile tehennî etmezdi ve onun anası ona demiş ki “Sen kendi nefsine rıfk etmiş olsan.” Ve o dahi: “Vākı‘â rıfk daha ziyâde matlûbdur velâkin sen beni bırak da birazcık yorulayım da tâ ki uzunca bir tena‘um edeyim.” Ve Mesrûk hacc ettikte secdenin hâricinde aslâ yatmaz imiş ki ‘ale’d-devâm sâcid olarak yatarı. Ve Süfyân es-Sevrî demiş ki “Sabâh ‘indinde kavm sürâyı hamd ederler ve memât ‘indinde kavm tukâyı hamd

ederler.” Ve ‘Abdullâh b. Dâvûd demiş ki “Sulehânın ‘âdâtından idi ki onların biri seni kırk seneye bâliğ olunca kendi firâşını büküp kaldırırdı” ya’nî gecede aslâ yatmaz olur.

[وكان كهمس بن الحسن يصلى كل يوم ألف ركعة ثم يقول لنفسه قومي يا مأوى كل شر فلما ضعف اقتصر على خمسمائة ثم كان يبكي ويقول ذهب نصف عملي وكانت ابنة الربيع بن خثيم تقول له يا أبت مالى أرى الناس ينامون وأنت لا تنام فيقول يا ابتاه إن أباك يخاف البيات ولما رأت أم الربيع ما يلقي الربيع من البكاء والسهر نادته يا بنى لعلك قتلت قتيلًا قال نعم يا أماه قالت فمن هو حتى نطلب أهله فيعفو عنك فوالله لو يعلمون ما أنت فيه لرحموك وعفوا عنك فيقول يا أماه هي نفسى]

Ve Kehmes b. el-Hasan beher gün bin rek‘at namâz kılarıdı sonra [187] kendi nefesine derdi ki “Ey her bir şerrin me’vâsı, kıyâm eyle!” Ve çün ze-bûn düştü, beş yüz rek‘at üzerine iktisâr edip “Benim nısf-ı ‘amelim gitti! diye ağlardı. Ve İbnetü’r-Rebî b. Huseym babasına derdi ki “Benim neyim var ki nâs yattıklarını görüp de senin yattığını göremiyorum?” ya’nî halk yataarken sen niçin yatmazsın diye sormuş ve o dahi: “Ey benim kızım, senin baban gecenin gâret ve baskınından korkar” derdi. Ve Ümmü’r-Rebî, oğlu Rebî’in ağlamaktan ve uykusuzluktan gördüğü ‘anâ ve bî-tâbı görünce onu çağırıp “Ey benim oğlum, ola ki sen bir katîli katl etmişsin!” demiş ve o dahi: “Ne‘am yâ ümmâh” deyince, anası: “O maktûl kimdir bize haber ver de tâ ki biz gidip onun ehlini taleb edelim tâ ki seni ‘afv etsinler. Hem vallâhi onlar senin bu giriftârı bulunduğun hâli bilmiş olsalar elbette sana merhamet edip seni ‘afv ederlerdi.” Ve o dahi “يا أماه هي نفسى” ya’nî “Ey benim anam, benim kendi nefsimdir” der.

[وعن عمر ابن أخت شر بن الحارث قال سمعت خالى بشر بن الحارث يقول لأمى يا أختى جوفى وخواصرى تضرب على فقالت له أمى يا أختى أتأذن لى حتى أصلح لك قليل حساء بكف دقيق عندى تتحساه يرم جوفك فقال لها ويحك أخاف أن يقول أين لك هذا الدقيق فلا أدرى إيش أقول له فبكت أمى وبكى معها وبكى معهم قال عمر ورأت أمى ما يبشر من شدة الجوع وجعل يتنفس نفسا ضعيفا فقالت له أمى يا أختى ليت أمك لم تلدى فقد والله تقطعت كبدى مما أرى بك فسمعته يقول لها وأنا فليت أمى لم تلدى وإذ ولدتنى لم يدر ثديها على قال عمر وكانت أمى تبكى عليه الليل والنهار]

Ve dahi Bişr b. el-Hâris’in yeğeni ‘Ömer üzerine mervî olup demiş ki benim dayım Bişr b. el-Hâris’ten işittim, anama derdi ki “Ey benim kız karındaşım benim karnım ve benim kaburgalarım benim üzerime vurup beni rencîde kılar.” Benim anam dahi: “Ey birâder, bana izn verir misin

ki sana bir hasve edeyim de içesin, zîrâ ki bende bir avuç dakîk vardır tâ ki senin karnına bir meremmet vere.” Ve o dahi ona: “Sana veyh ola da ben korkarım ki bu dakîk sana nereden geldi?” diye benden suâl eder de ben ona verecek cevâbımı bilmem diye ruhsat vermemekle anam ağladı ve kendisi dahi ağladı ve ben dahi onlarla ağladım.” ‘Ömer demiş ki “Vaktâ ki benim anam, hâlim Bîşr’de açlık şiddetinden bu za‘f-ı hâli görür ki kendi za‘fından zebûnluk bir teneffüsle teneffüs edegelmekte olmuş gamm ve gussasından “Ey birâder, kâşki senin anan beni doğurmayaydı, ben sendeki hâli gördükçe benim ciğerim pârelenir!” der sonra o dahi işittim ki anama derdi ki “Ve ben isem ben dahi benim anam beni doğurmayaydı ve doğurduğu vakte onun memesi sütü benim üzerime akmayaydı!”

[وقال الربيع أتيت أويسا فوجدته جالسا حتى صلى الفجر ثم جلس فجلست فقلت لا أشغله عن التسبيح فمكث مكانه حتى صلى الظهر ثم قام إلى الصلاة حتى صلى العصر ثم جلس موضعه حتى صلى المغرب ثم ثبت مكانه حتى صلى العشاء ثم ثبت مكانه حتى صلى الصبح ثم جلس فغلبته عيناه فقال اللهم إني أعوذ بك من عين نومة ومن بطن لا تشيع فقلت حسبي هذا منه ثم رجعت ونظر رجل إلى أويس فقال يا أبا عبد الله ما لى أراك كأنك مريض فقال وما لأويس أن لا يكون مريضا يطعم المريض وأويس غير طاعم وينام المريض وأويس غير نائم]

Ve dahi Rebî‘ ‘aleyhi’r-rahme demiş ki bir gün ben Üveys el-Karenî’ye geldim, buldum ki sabâh namâzını kılıp oturmuştur, ben dahi dedim ki ben onu bir tesbîhten meşgûl etmeyeyim, hemân yanında oturdum. Ve öğle namâzı kılıcaya dek kendi mekânında sâkin oldu sonra ikindi namâzına kalkıp edâ ettikten sonra yine kendi yerinde magrib namâzını kılıncaya dek oturdu ve ba‘dehu yatsı namâzını kılıp kezâlik kendi yerinde sâbit ve sâkin oldu tâ ki sabâh namâzını kıldı sonra oturdu ve gözlerine uyku galebe edince “اللهم إني أعوذ بك من عين نومة ومن بطن لا تشيع” ya‘nî “Ey benim ilâhım, ben seninle çok uyku uyuyan göz ve tok olmayan şikemden sana sığınıp ta‘avvüz ederim” dedi. Ben dahi ondan bu kadar şey ona kifâyet eder diye döndüm. Ve bir gün bir adam, Üveys ‘aleyhi’r-rahmeye nazar edip demiş ki “Ey Ebû ‘Abdullâh, senin neyin var ki ben seni sanki hasta gibi görüyorum?” Ve o dahi: “Üveys’in nesi vardır ki hasta olmaya. Hasta yemek yer de Üveys yemek yemez ve hasta uyku uyur da Üveys uykusuz durur.”

[وقال أحمد بن حرب يا عجبا لمن يعرف أن الجنة تزين فوقه وأن النار تسعر تحته كيف ينام بينهما وقال رجل من النساءك أتيت إبراهيم ابن أدهم فوجدته قد صلى العشاء فقعدت أرقبه فلف نفسه بعباءة ثم رمى بنفسه فلم يتقلب من جنب إلى جنب الليل كله حتى طلع الفجر]

وأذن المؤذن فوثب إلى الصلاة ولم يحدث وضوء فحاك ذلك في صدرى فقلت له رحمك الله قد نمت الليل كله مضطجعا ثم لم تجدد الوضوء فقال كنت الليل كله جائلا في رياض الجنة أحيانا وفي أودية النار أحيانا فهل في ذلك نوم]

Ve Ahmed b. Harb demiş ki “Vāy ‘aceb o kimseye ki bilir ki onun bālā-sında cennet zīnetlenir ve altında āteş yanıp alevlenir ve kendisi onların beynlerinde uykuya varır.” Ve nüssāktan bir zāt demiş ki “Ben İbrāhīm b. Edhem’e geldim ve yatsı namāzını kılmış buldum, ben dahi oturup onu gözetirken hemān kendi cānını bir abāya sarıp yere ilkā etti ve gecenin cemī’isinde bir yandan bir yanına dönmedi tā ki fecr-i sādık tulūc edip namāza durdu, hālbu ki tāze bir ābdest almadı ve onun bu ābdest almadan namāza duruşu benim kalbimde bir ‘ukde olmakla hemān bī-ihitiyār “Al-lāhu ta‘ālā seni merhamet ile kāmūrān etsin, gecenin kāffesinde muztaci olarak yattın sonra bir ābdesti tecdīd etmeden nice namāza durdun?” diye suāl ettim, o dahi: “Gecenin cemī’isinde ben riyyāz-ı cennet ile āteş vādīle-rinde cevelān edip gezdim ki bir vakt behişt ve bir vakt dūzahta dolaştım, bunun cemī’isinde uyku var mıdır?” diye cevāb etti.

[وقال ثابت البناني أدركت رجالا كان أحدهم يصلى فيعجز عن أن يأتي فراشه إلا حبوا وقيل مكث أبو بكر بن عياش أربعين سنة لا يضع جنبه على فراش ونزل الماء في إحدى عينيه فمكث عشرين سنة لا يعلم به أهله وقيل كان ورد سمنون في كل يوم خمسمائة ركعة وعن أبي بكر المطوعى قال كان وردى في شيبتي كل يوم وليلة أقرأ فيه قل هو الله أحد إحدى وثلاثين ألف مرة أو أربعين ألف مرة شك الراوى وكان منصور بن المعتمر إذا رأيته قلت رجل أصيب بمصيبة منكسر الطرف منخفض الصوت رطب العينين إن حركته جاءت عيناه بأربع [188] ولقد قالت له أمه ما هذا الذى تصنع بنفسك تبكى الليل عامته لا تسكت لعلك يا بنى أصبت نفسا لعلك قتلت قتيلا فيقول يا أمه أنا أعلم بما صنعت بنفسى]

Ve dahi Sābit el-Benānī demiş ki “Ben birtakım adamlara ulaşır id-rāk ettim ki onların biri o kadar namāz kılar ki kendi yatağına varmaktan ‘āciz ve dermānde kalırdı meğer ki dört ayak üzere yatağına gide.” Ve dahi denilir ki Ebū Bekr-i ‘Ayyāş kırk sene kalmış ki kendi yanını bir yatak üs-tünde komamıştır ve gözünün birine siyāh su inmiş de yirmi sene durmuş ve onun ehli ona vākıf ve muttali olamamıştır. Ve dahi denilir ki Semnūn el-‘Ābid’in virdi beher günde beş yüz rek‘at namāz kılmak idi. Ve dahi Ebū Bekr el-Mutavvī üzerine mervī olup demiş ki “Benim civānlığıım hengāmında benim virdim bir gün ve gecede otuz bir bin kerre sūre-i İhlās okumak idi.” Ve rāwī rivāyetinde şekk edip demiş ki “yā otuz bir bin demiş veyāhūd kırk bir bin” demiş ve ‘alā-kile’r-rivāyeteyn otuz bir binde şübhe

yoktur. Ve Musavvir b. el-Mukaymir böyle bir hâlde idi ki sen onu gördüğün vakte dersin ki bu bir musîbete uğramıştır ki dâimâ tarafı meksûr ya'nî bakışı kırık ve şikeste adamın bakışı gibi fersûde ve savtı pest ve nâzil ve münhafız ve alçak ve gözleri yaşlı ki onu bir tahrîk etmiş olsan gözlerinden enhâr akar gelir ve anası ona demiş ki “Bu senin yaptığın şey nedir, gecelerin ‘ammesinde ağlayıp sâkit olmazsın? Ola ki ey oğul sen nefsen bir musîbete dūçâr olmuşsun ve ola ki sen bir adamı öldürmüşsün?” ya'nî bir dâhiyeye giriftâr olmalısın. Ve o dahi: “Ey benim anam, ben kendi nefsimi yaptığımı ben bilirim.”

[وقيل لعامر ابن عبد الله كيف صبرك على سهر الليل وظمأ الهواجر فقال هل هو إلا أنى صرفت طعام النهار إلى الليل ونوم الليل إلى النهار وليس في ذلك خطير أمر وكان يقول ما رأيت مثل الجنة نام طالبها ولا مثل النار نام هاربها وكان إذا جاء الليل قال أذهب حر النار النوم فما ينام حتى يصبح فإذا جاء النهار قال أذهب حر النار النوم فما ينام حتى يمسي فإذا جاء الليل قال من خاف أدلج وعند الصباح يحمد القوم السرى وقال بعضهم صحبت عامر بن عبد القيس أربعة أشهر فما رأيت له نام بليل ولا نهار]

Ve ‘Āmir b. ‘Abdullāh ‘aleyhi’r-rahmeye denilmiş ki “Gecenin uykusuzluğu ve sıcak günlerin susuzluğu üzerine senin sabrın nicedir?” Ve o dahi: “Nehārın ta‘āmı leyle ve leylin uykusu nehāra sarf ve tahvîl etmeklikten gayrı dīger başka bir şey var mıdır ve bunda bir hatîr emr yoktur” demiş ki nehārında sıyām ve gecesinde kıyām etmekten kināyedir. Ve dahi derdi ki “Ben cennet gibi bir şey görmedim ki onun tâlibi yatar ve âteş gibi bir şey görmedim ki onun kaçını yatar.” Ve bu dahi ta‘accübden kināyedir ya'nî cennete tâlib olan müştāk kimse hîç yatar mı ve nâr-ı cehenemmeden hârib olan korkak kimse hîç yatar mı ki yatmaları ‘aceb olmaz mı demektir ve kendisi ne gece ve ne gündüzde yatar, vaktâ ki gece gelirdi, der ki “Âteşin sıcaklığı uykuyu götürdü.” Ve sabâh oluncaya dek aslâ yatmazdı ve gündüz olunca âteşin sıcaklığı uykuyu götürmüş diye akşam oluncaya dek yatmazdı ve gece oldukça derdi ki “Kim ki korkarsa gecenin âhîrinde yola gider ki kavm sürâyı hamd ederler.” Ve ba‘zu’s-sulehâ demiş ki “Ben ‘Āmir b. ‘Abdülkays’a dört mâh musâhabe ettim, ben onun ne gecede yattığını gördüm ve ne de gündüz” ki o dört mâh içinde aslâ ve kat‘â yatmamış demektir.

[ويروى عن رجل من أصحاب علي بن أبي طالب رضي الله تعالى عنه أنه قال صليت خلف علي رضي الله تعالى عنه الفجر فلما سلم انفتل عن يمينه وعليه كآبة فمكث حتى طلعت الشمس ثم قلب يده وقال والله لقد رأيت أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم وما أرى اليوم]

شيئا يشبههم كانوا يصبحون شعثا غيرا صفرا قد باتوا لله سجدا وقياما يتلون كتاب الله يراوحن بين أقدامهم وجباههم وكانوا إذا ذكروا الله مادوا كما يمد الشجر في يوم الريح وهملت أعينهم حتى تبل ثيابهم وكان القوم باتوا غافلين يعنى من كان حوله]

Ve dahi Hazret-i ‘Alî b. Ebî Tâlib ‘aleyhi’r-rıdvânın ashâbından bir zâtın üzerine mervî olup demiş ki “Ben bir gün sabâh namâzını Hazret-i ‘Alî ‘aleyhi’r-rıdvânın ardında kıldım ya’nî cemâ’atle onun ardı sonra sabâh namâzını kıldım ve o dahi cânib-i yemîninden dönüp oturdu ve sîmâsında eser-i hüzn ü keder görünürdü ve güneş tulû’una dek yerinde durdu sonra kendi elini çevirip dedi ki “Vallâhi ben ashâb-ı kirâm-ı Hazret-i Risâlet-penâhi görmüşüm ki bugün onlara benzer bir şey göremiyorum. Onların yüzleri sarı ve saçları dağınık ve karışık, kirli ve gubârlı olarak sabâh ederlerdi, sâcid ve kâyim olarak beytütüyyet edip Allâhu ta’âlânın kitâbını tilâvet ederler ve ayaklarıyla cibâhları beyninde tervîh ederler ki gâhî ayak üzere durup da zemîne koymaktan cebhelerini râhat ettirirlerdi ve gâhî secde etmekle kıyâmdan ayaklarını râhat ettirirlerdi ve Hakk subhânehu ve ta’âlâ hazretlerini zikr ettikleri vakte rûzgârlı günde ağaçlar deprendikleri gibi deprenirlerdi ve göz yaşları akıp tâ ki siyâblarını yaş ederdi ve onun kavmi gâfil olarak beytütüyyet etmişlerdi” ya’nî onun etrâfındaki zevât gâfil olarak o gecede yatmışlar idi.

[وكان أبو مسلم الخولاني قد علق سوطا في مسجد بيته يخوف به نفسه وكان يقول لنفسه قومي فوالله لأزحفن بك زحفا حتى يكون الكلل منك لا مني فإذا دخلت الفترة تناول سوطه وضرب به ساقه ويقول أنت أولى بالضرب من دابتي وكان يقول أظن أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم أن يستأثروا به دوننا كلا والله لنزاحمهم عليه زحاما حتى يعلموا أنهم قد خلفوا وراءهم رجالا وكان صفوان بن سليم قد تعقدت ساقاه من طول القيام وبلغ من الاجتهاد ما لو قيل له القيامة غدا ما وجد متزايدا وكان إذا جاء الشتاء اضطجع على السطح ليضر به البرد وإذا كان في الصيف اضطجع داخل البيوت ليجد الحر فلا ينام وانه مات وهو ساجد وانه كان يقول اللهم إني أحب لقاءك فأحب لقائي]

Ve dahi Ebū Müslim el-Havlânî kendi hânesi mescidinde bir kamçı asmıştı ki onunla kendi nefsinı tahvîf ederdi ve kendi nefesine derdi ki “Kalk, vallâhi ben seni çekerek ve sürükleyerek götüreceğim tâ ki ‘aciz ve dermândelik senden vâki’ ola da benden olmaya. Ve çün ‘aciz ve fütür ona gelirdi, kamçı alıp onunla kendi ayaklarını vururdu ve “Benim dâbbemden ziyâde darbe sezâ sensin!” derdi ve dahi derdi ki “Muhammed ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizin ashâbı zann ederler mi ki onlar onunla müste’sir olurlar da biz ondan bî-behre kalırız, kellâ! Vallâhi biz onun üzerine onlara

müzâhim olup müsâbakat ederiz tâ ki bileler ki artları sonra yiğitleri terk etmişler.” Ve Safvân b. Süleym ‘aleyhi’r-rahmenin ayakları tûl-i kıyâm-dan müte‘akkıd olmuştu [189] ve ictihâddan o mertebeye varmış idi ki ona yarın kıyâmetir denilmiş olsa kendisi bir nesne ile mütezâyid bulunmaz idi ve kış mevsiminde hânesinin damı üstünde uzanıp yatarıdı tâ ki şiddet-i berd ona isâbet etsin ve yaz mevsiminde hânesi derûnunda uzanırdı tâ ki sıcaklık elemi bula da yatmaya sâcid olduğu hâlde vefât etti ve dâimâ derdi ki “Ey benim ilâhım, ben senin likânı muhabbet ederim, sen dahi benim likâmı muhabbet eyle.”

[وقال القاسم بن محمد غدوت يوما وكنت إذا غدوت بدأت بعائشة رضي الله عنها أسلم عليها فغدوت يوما إليها فإذا هي تصلی صلاة الضحی وهي تقرأ ﴿فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَيْنَا عَذَابَ السُّمُومِ﴾ وتبکی وتدعو وتردد الآية فقممت حتى مللت وهي كما هي فلما رأيت ذلك ذهبت إلى السوق فقلت أفرغ من حاجتي ثم أرجع ففرغت من حاجتي ثم رجعت وهي كما هي تردد الآية وتبکی وتدعو]

Ve dahi Kâsım b. Muhammed demiş ki “Ben sabâhleyin hânemden hâ-câtıma hurûc ettiğim vakte evvelâ Hazret-i ‘Âişe es-Sıddıka’nın ziyâretine varırdım ve ‘âdetim üzere bir gün sabâhleyin hânemden çıkıp müşârüniley-hânın huzûr-ı ‘âlisine varınca gördüm ki duhâ namâzını kılıp ﴿فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَيْنَا عَذَابَ السُّمُومِ﴾²⁸⁹ âyet-i kerîmesini okur da tekrâr eder ve du‘â edip ağ-lardı, ben dahi usanıp melel edinceye dek durduğumdan ve kendisi ke-mâ kâne hâli üzere sâbit bulunduğundan dedim ki çarşıya varıp işimi görür de ‘avdet ederim ve çarşıya varıp işimden fârig olduktan sonra gelip hânesine ‘avdet ettimse de yine onu ke-mâ kâne hâlet-i sâbıkası üzere mevcûd bul-dum ki o âyet-i celîleyi okur da ağlayıp du‘â ederdi.”

[وقال محمد بن إسحاق لما ورد علينا عبد الرحمن ابن الأسود حاجا اعتلت إحدى قدميه فقام يصلى على قدم واحدة حتى صلى الصبح بوضوء العشاء وقال بعضهم ما أخاف من الموت إلا من حيث يحول بيني وبين قيام الليل وقال علي بن أبي طالب كرم الله وجهه سيما الصالحين صفرة الألوان من السهر وعمش العيون من البكاء وذبول الشفاء من الصوم عليهم غبرة الخاشعين وقيل للحسن ما بال المتهجدين أحسن الناس وجوها فقال لأنهم خلوا بالرحمن فألبسهم نورا من نوره]

Ve Muhammed b. İshâk demiş ki “Hacc etmek için ‘Abdurrahmân b. el-Esved bize geldiği vakte onun bir kademi ‘illetli olmuştu ve ma‘a-zâlik bir ayak üzerine namâz kılmaya kıyâm etti, hattâ yatsı namâzının âbdesti

289 “Allah da bize lütfetti ve bizi iliklere işleyen cehennem azabından korudu.” Tûr, 52/27.

ile sabâh namâzını kıldı.” Ve ba‘zu’s-sulehâ demiş ki “Benimle kıyâm-ı leyl beyinde hâil olmamış olsaydı ben ölümden korkmazdım, ölümden havfım benim ancak o haysiyettendir.” Ve Hazret-i ‘Alî b. Ebî Tâlib kerremallâhu vechehu buyurmuş ki “Sulehânın sîmâsı uykusuzluktan sarı yüzlü olmak ve ağlamaktan gözleri nâ-bînâ olmuş olmak ve sıyâmın susuzluğundan dahi dudakları solmak olmaktadır ki hey’etleri üzere hâşî’lerin gabereleri görünür.” Ve Hasan-ı Basrî’ye denilmiş ki “Müteheccidlerin neleri vardır ki güzellikçe nâsın ahsenidirler?” Ve o dahi: “Onlar Rahmân ile halvette bulunup kendi nûrundan onlara ilbâs buyurulan nûrun eserindendir” diye cevâb vermiştir.

[وكان عامر بن عبد القيس يقول إلهي خلقتني ولم تؤامرني وتميتني ولا تعلمني وخلقت معي عدوا وجعلته يجري مني مجرى الدم وجعلته يراني ولا أراه ثم قلت لي استمسك إلهي كيف أستمسك إن لم تمسكني إلهي في الدنيا الهموم والأحزان وفي الآخرة العقاب والحساب فأين الراحة والفرح]

Ve ‘Âmir b. ‘Abdülkays hemîşe derdi ki “Ey benim ilâhım, sen beni yarattığın vakte sen beni muâmere etmedin ve beni öldürüp vefât ettiğin vakte dahi sen beni haberdâr etmezsin ve benim vücûdumda kan mecrâsında cârî olur bir düşmânı dahi benimle berâber halk ettin ki o düşman kendisi beni görür de ben onu görmem sonra sen bana müstemsik ol diye emr ettin, sen beni imsâk etmedikçe ben nice kendim istimsâk edebilirim? Ey benim ilâhım, dünyâda hümûm ve ahzân ve âhirette ıkkâb ve hesâb vardır sevinç ve râhat nerededir?”

[وقال جعفر بن محمد كان عتبة الغلام يقطع الليل بثلاث صيحات كان إذا صلى العتمة وضع رأسه بين ركبتيه يتفكر فإذا مضى ثلث الليل صاح صيحة ثم وضع رأسه بين ركبتيه يتفكر فإذا مضى الثلث الثاني صاح صيحة ثم وضع رأسه بين ركبتيه يتفكر فإذا كان السحر صاح صيحة قال جعفر بن محمد فحدثت به بعض البصريين فقال

لا تنظر الى صياحه ولكن انظر إلى ما كان فيه بين الصيحتين حتى صاح]

Ve Ca‘fer b. Muhammed demiş ki “Utbe el-Gulâm geceyi üç sayha ile kesip kat‘ ederdi ki yatsı namâzını kıldıktan sonra kendi başını onun iki dizi beyinde koyup düşünürdü, vaktâ ki gecenin bir sülüsü geçer, ansızın bir na‘ra vurur sonra bir dahi kendi başını iki dizleri beyinde koyup tefekkür eder ve çün gecenin iki sülüsü geçer, bir dahi bağırıp na‘ra vurur ve ba‘dehu başını bir dahi iki dizi beyinde koyup düşünür ve seher vakti olunca o vakte dahi sayha eder.” Ca‘fer demiş ki “Ben bununla Basra’nın

ba'zı sulehâsına haber verdim ve o kimse bana dedi ki “Sen onun o na'ra-zedliğine sen nazar etme, sen ancak onun iki na'raları varasında olan hâline nazar eyle ki o hâl ne hâl idi tâ ki o na'rayı çekti.”

[وعن القاسم بن راشد الشيباني قال كان زمعة نازلا عندنا بالمحصب وكان له أهل وبنات وكان يقوم فيصلى ليلا طويلا فإذا كان السحر نادى بأعلى صوته أيها الركب المعرسون أكل هذا الليل ترقدون أفلا تقومون فترحلون فيتواثبون فيسمع من ههنا باك ومن ههنا داع من ههنا قارئ ومن ههنا متوضئ فإذا طلع الفجر نادى بأعلى صوته عند الصباح يحمد القوم السرى]

Ve dahi Kâsım b. Râşid eş-Şeybânî üzerine mervî olup demiş ki “Bir zamân Zem‘a bizde Mahsıb’da nâzil olmuştu ve onun ehl ve benâtı dahi var idi, gecenin kâffesinde kıyâm edip leyl-i tavîlde namâz kılardı ve seher vakti olunca kendi a‘lâ-yı savtı ile çağırıp derdi ki “Ey ki ta‘rîs eden kârbân, siz bu gecenin kâffesinde mi uykuda kalacaksınız, bir kerre siz terahhüle kudûm etmeyecek misiniz?” Ve derhâl cümleleri sür‘atle kal-kıp ‘ibādâta başlarlar da buradan ağlayan ve şuradan du‘â eden ve öteden okuyan ve beriden âbdest alanların sedâları işitilir ve çün fecr-i sâdık tulû‘ ederdi, kezâlik a‘lâ savtıyla çağırıp derdi ki “‘İnde’s-sabâh kavm sürâyı hamd ederler.”

[وقال بعض الحكماء إن لله عبادا أنعم عليهم فعرفوه وشرح صدورهم فأطاعوه وتوكلوا عليه فسلموا الخلق والأمر إليه فصارت قلوبهم [190] معادن لصفاء اليقين وبيوتا للحكمة وتواييت للعظمة وخزائن للقدرة فهم بين الخلق مقبلون ومدبرون وقلوبهم تجول في الملكوت وتلوذ بمحجوب الغيوم ثم ترجع ومعها طوائف من لطائف الفوائد وما لا يمكن واصفا أن يصفه فهم في باطن أمورهم كالديباج حسنا وهم الظاهر مناديل مبدولون لمن أرادهم تواضعا وهذه طريقة لا يبلغ إليها بالتكلف وإنما هو فضل الله يؤتيه من يشاء]

Ve dahi ba‘zu’l-hukemâ demiş ki “Allâhu ta‘âlânın birtakım ‘ibādı vardır ki kendisi onlara in‘âm etmekle zât-ı kibriyâsını bilmişler ve onların sadrlarını şerh etmekle ona itâ‘at etmişler de ona tevekkül edip halk ve emri ona teslîm eylemişler ki onların kalbleri safâ-yı yakîne ma‘âdin ve hikmete büyût ve ‘azamete sanâdîk ve kudrete hazâin olmuştur. Onlar halâyık içle-rinde mukbil ve müdbirlerdir ki gönülleri melekûtta cevelân edip mahcûb-ı guyûba ilticâ ederler sonra letâif-i fevâiddin birtakım tarâyîf-i hasîne ve vâsîf onun vafına muktedir olamadığı ‘avâyid-i nefâyis-i semîne ile dönüp gelirler. Ve onlar derûn ve bâtın umûrlarında hüsnen dîbâc gibidirler ve zâhirlerinde tevâzu‘an herkese bezl olunur mendîller gibidirler.” Kaldı ki bu bir tarîkadır ki ona kesb ve tekellüfle varılmaz, ancak Allâhu ta‘âlânın fazlıdır ki kendi dilediği kimseye verir.

[A] وقال بعض الصالحين بينما أنا أسير في بعض جبال بيت المقدس إذ هبطت إلى واد هناك فإذا أنا بصوت قد علا وإذا تلك الجبال تجيبه لها دوى عال فاتبعت الصوت فإذا أنا بروضة عليها شجر ملتف وإذا أنا برجل قائم فيها يردد هذه الآية ﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا﴾ إلى قوله ﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ﴾ قال فجلست خلفه أسمع كلامه وهو يردد هذه الآية إذ صاح صيحة خر مغشيا عليه فقلت وا أسفاه هذا لشقائي ثم انتظرت إفاقته فأفاق بعد ساعة فسمعتة وهو يقول أعوذ بك من مقام الكذابين أعوذ بك من أعمال البطالين أعوذ بك من إعراض الغافلين ثم قال لك خشعت قلوب الخائفين وإليك فرغت آمال المقصرين ولعظمتك ذلت قلوب العارفين ثم نفض يده فقال مالى وللدنيا وما للدنيا وما لى عليك يا دنيا بأبناء جنسك وآلاف نعيمك إلى محبيك فاذهبى وإياهم فاحدعى ثم قال أين القرون الماضية وأهل الدهور السالفة في التراب يبلون وعلى الزمان يفنون فناديت يا عبد الله أنا منذ اليوم خلفك أنتظر فراغك فقال وكيف يفرغ من يبادر الأوقات وتبادره يخاف سبقتها بالموت إلى نفسه أم كيف يفرغ من ذهبت أيامه وبقيت آثامه ثم قال أنت لها ولكل شدة أتوقع نزولها ثم لها عنى ساعة وقرأ وبدا لهم من الله ما لم يكونوا يحتسبون ثم صاح صيحة أخرى أشد من الأولى وخر مغشيا عليه فقلت قد خرجت روحه فدنوت منه فإذا هو يضطرب ثم أفاق وهو يقول من أنا ما خطرى هب لى إساءتى من فضلك وجللنى بسترى واعف عن ذنوبى بكرم وجهك إذا وقفت بين يديك فقلت له بالذى ترجوه لنفسك وثق به إلا كلمتنى فقال عليك بكلام من ينفعك كلامه ودع كلام من أو بقتة ذنوبه إنى لفى هذا الموضع مذ شاء الله أجاهد إبليس ويجاهدنى فلم يجد عوناً على ليخرجنى مما أنا فيه غيرك فإليك عنى يا مخدوع فقد عطلت على لسانى وميلت إلى حديثك شعبة من قلبى وأنا أعوذ بالله من شرك ثم أرجو أن يعيننى من سخطه ويفضل على برحمته قال فقلت هذا ولى الله أخاف أن أشغله فأعاقب فى موضعى هذا فانصرفت وتركته]

Ve ba'zu's-sâlihîn demiş ki “Ben bir gün Beyt-i makdis'in cibâli arasında gezerken bir vâdîye nüzûl ettim ve nâgehân yüce ve büleml bir âvâzı işitdim ki o dağlar ona cevâb verir de yüce bir sedâ ile inlerler, ben dahi o âvâza ittibâc edip gittim tâ ki ağaçları birbirine çatmış bir bāğçeye vardım ve bir adama râst geldim ki ayak üzere durup bu âyet-i kerîmeyi okur da terdîd eder ki ki ﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا﴾²⁹⁰ tâ ki²⁹¹ ﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ﴾²⁹¹ nass-ı celîli âhîrine tilâvet eder ve ben dahi onun ardı sonra oturup onun kelâmını dinledim ve kendisi bî-inkitâc bu âyeti okur da tekrâr eder sonra ansızın bir na'ra çekip baygın düştü ve ben dahi vay yazık hayfâ ki bu benim şakâvetimden oldu. Sonra onun ifâkatını gözettim ve bir sâ'atten sonra ifâkat buldu ve bu söz-

290 “Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister.” Âlu İmrân, 3/30.

291 “Yine Allah sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır.” Âlu İmrân, 3/30.

leri söylemeye başladı ki “Ben sana makâm-ı kezzâbîn ve a‘mâl-i battâlîn ve a‘râz-ı gâfilînden sığınıp seninle bu âfetlerden ta‘avvüz ederim.” Sonra dedi ki “Kulüb-ı hâyifîn sana huşû‘ etti ve mukassırların emel ve ümniyyeleri sana kaçıp ilticâ eyledi ve kulüb-ı ‘ârifîn senin ‘azametine zelîl ve pây-mâl oldu.” Sonra kendi elini silkip dedi ki “Benim dünyâyâ neyim vardır ve bana dünyânın nesi vardır? Ey dünyâ sen var da kendi ebnâ-yı cinsini ve senin ni‘metinle mü’telif olup kendi muhibblerini iltizâm eyle, sen git onları hud‘a eyle.” Sonra dedi ki “Kurûn-ı mâziye ve dühûr-ı sâlifenin ehli nerede? Cümlesi toprakta çürümekte ve zamân üzere fânî olmaktadırlar.” Hemân ben dahi: “Ey ‘Abdullâh, ben sabâhtan beri ve bugün senin ardın sonra meşgûliyyetinizden ferâğımıza muntazırım” diye ona nidâ ettim, o dahi: “Kendisi o ki ezmine ve evkâta mübâderet eder ve ezmine ve evkât ona mübâderet eyler ve nefesine ölüm ile onların müsâbakalarından korkar, nice fâriğ olabilir ve o ki onun eyyâmı geçip de onun âsâmı üstünde kalmış, nice fâriğ olup boş durabilir? Ey benim ilâhım, sen bu musîbete ve nüzûlete mütevakkr bulduğum sâir musîbetlere çâre-sâz ol” diye benden bir sâ‘at mültehlî olduktan sonra ﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ شَوْءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا﴾²⁹² âyet-i celîlesinin kırâ‘atine başladı sonra evvelkisinden eşedd dîger bir na‘ra-i şedîde çekip bir dahi baygın düştü. Ve ben kendimde dedim ki onunla onun rûhu çıktı. [191] ve çün ondan yaklaştım baktım ki vücudu muztarib olur, sonra ifâkat bulup dedi ki “Ben kim ve bu hâtırım nedir? Sen benim isâetimi senin fazlından bana bağışla ve kendi setrin ile beni mücellel kıl da senin vechin keremi ile senin önünde ben durduğum vakte sen benim günâhlarımı ‘afv eyle.” Ve ben dahi o vakt ona dedim ki “O ki onun kendi nefesine sen onu recâ edip de onunla vüsûk ve i‘timâd edersin, ben onunla sana kasem veririm ki sen benimle söyleşesin.” Ve o dahi bana: “O ki onun sözü sana nef‘ verirsin, onu iltizâm eyle de onun zünûbu onu helâk etmiş olan kimseyi bırak. Tahkîkan ben bu yerde Allâhu ta‘âlânın irâdet ettiği demden beri durup kendim iblîs ile cihâd ediyorum ve iblîs dahi bana cehd edip benimle ceng ediyor tâ ki içinde bulunduğum şeyden beni çıkarıp meşgûl ede ve senden gayrı buna bir yâver bulamadı. Hemân sen ey mahdû‘ benden uzak ol! Tahkîkan sen benim üzerime kendi lisânımı ta‘tîl ettin ve benim kalbimden bir şubeyi kendi hadîsine meyl ettirdin. İmdi ben senin şerrinden Allâhu ta‘âlâya sığınıp onunla ta‘avvüz ederim ve sehatından dahi beni bi’l-i‘âze dâimâ kendi fazlıyla bana merhamet buyurmalarını tevakkû‘ eylerim” diye hatm-i

292 “Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister.” Âlu İmrân, 3/30.

sühan etti. Ve ben kendim dahi bu Allāhu ta‘ālānın bir velīsidir dedim ve onu iştigāl etmekle kendi yerimde mu‘ākab olmaktan havf ile onu terk edip savuştum gittim.”

[وقال بعض الصالحين بينما أنا أسير في مسير لى إذ ملت إلى شجرة لأستريح تحتها فإذا أنا بشيخ قد أشرف على فقال لى يا هذا قم فإن الموت لم يمت ثم هام على وجه فاتبعته فسمعته وهو يقول ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ اللهم بارك لى في الموت فقلت وفيما بعد الموت فقال من أيقن بما بعد الموت شمر مئزر الحذر ولم يكن له في الدنيا مستقر ثم قال يا من لوجه عنت الوجوه بيض وجهى بالنظر إليك واملأ قلبى من المحبة لك وأجرنى من ذلك التوبيخ غدا عندك فقد آن لى الحياء منك وحن لى الرجوع عن الإعراض عنك ثم قال لولا حلمك لم يسعنى أجلى ولولا عفوك لم ينسب فيما عندك أملى ثم مضى وتركنى وقد أنشدوا في هذا المعنى

نحيل الجسم مكتئب الفؤاد ... تراه بقمة أو بطن وادى
ينوح على معاص فاضحات ... يكدر ثقلها صفو الرقاد
فإن هاجت مخاوفه وزادت ... فدعوته أغثنى يا عمادى
فأنت بما ألقىه عليم ... كثير الصفح عن زلل العباد
وقيل أيضا

ألد من التلذذ بالغوانى ... إذا أقبلن في حلل حسان
منيب فر من أهل ومال ... يسيح إلى مكان من مكان
ليخمل ذكره ويعيش فردا ... ويظهر في العبادة بالأمانى
تلذذه التلاوة أين ولى ... وذكر بالفؤاد وباللسان
وعند الموت يأتيه بشير ... ييشر بالنجاة من الهوان
فيدرك ما أراد وما تمنى ... من الراحة في غرف الجنان]

Ve dahi ba‘zu’s-sālihīn demiş ki “Bir gün ben yolda giderken gölgesi altında istirāhat etmek için bir ağaca meyl edip gittim ve orada ārām ederken nāgehān bir şeyh gelip yanıma geldi ve “يا هذا قم فإن الموت لم يمت” ya’nī “Ey şahs kalk, zīrā ki ölüm vefāt etmemiştir” diye emr etti sonra yüzü üstü gidiverdi ya’nī bī-tevakkuf durmadan yolunu tuttu gitti. Ve ben dahi onu ta’kīb edip ardı sonra düştüm gittim ve kendisi giderken işittim ki ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾²⁹³ derdi ya’nī “Her bir nefis ölümü tadacaktır. Ey benim ilāhım, ölümü sen bana bir mübārek eyle” du‘ā ederdi. Ve ben dahi “وفيما بعد”

293 “Her canlı ölümü tadacaktır.” Ālu İmrān, 3/185.

“ya‘nî “Ve ölümden sonra olan umûrumda dahi” ki ölümden sonra olan vâkı‘at ve mu‘amelâtımı dahi bana mübârek eyle diye du‘asına zamm ve ‘ilâveten söyledim. Ve o dahi: “O ki ölümden sonra olan umûru îmân ve teyakkun eder, hazer ve mücânebetinin dâmenini teşmîr eder de dünyâda onun bir müstekarrı olmaz” diye cevâb i‘tâsıyla يا من لوجه عنت الوجوه بيض ” “يا من لوجه عنت الوجوه بيض” diye bir du‘a ve münâcât ettikten sonra beni terk edip savuştu gitti.” Ve hülâsa-i mazmûn-ı du‘a ve münâcâtı ise: “Ey ol Hâlık-ı müte‘âl ki senin vechine rûy-i mücrimîn ü müşrikîn rûz-ı mahşerde zûll ve huşû‘ eder, sana nazar etmekle benim yüzümü ak edip benim kalbimi dahi sana muhabbet etmek nûrundan doldurur da beni yarın senin ‘indinde tevbih ve gûşmâl zûllünden sakla, zîrâ ki senden utanıp şermsâr olacak hîn ve ânim yaklaşmış ve senden vâkı‘ olan yüz çevirmek ve a‘râzdan dönüp sana ikbâl ve teveccüh edecek zamân ve evânım takarrüb etti. Senin hilmin olmamış olsaydı benim ecelim bana sığınıp vâsî‘ olmazdı ve senin ‘afvın olmamış olsaydı senin ‘indinde olan lutf ve kerem ve ihsânına benim emelim münbasit olmazdı.” [192]

Ve bu ma‘nâda nazmen işbu ebyât inşâd buyurulmuş ki نحيل الجسم مكتئب ... الفؤاد Ve mahsûl-i mefhûmu: “O ki cismi nahîf ve fuâdî hüznü olarak onu yâ bir dağın tepesinde veya bir vâdî batnında görürsün ki safv-ı rûkâdî onun girânlığını tekdîr eden me‘âsî-i fâzihât üzerine girye ve zârî eder. Ve eğer onun mehâfeleri ziyâde olup hâyic olursa onun du‘ası “Ey benim feryâd-resim, sen benim imdâdıma yetiş de zirâ sen benim gördüğüm şeye ‘alîm ve dânâsın ve zelev ve taksîrât-ı ‘ibâd üzerine kesîrî’s-safh ‘afüvv ve gaffârsın” kelâmı olur.

Ve diğeri birtakım ebyât dahi denilmiş ki ... ألد من التلذذ بالغواني Ve bunların mahsûlleri ise hulel-i hasîne ile ikbâl eden mahbûbelerle vâkı‘ olan te-lezzüzden ziyâde bir lezzette mülteziz olur o kimse ki kendi zikrini setr ve pûşîde ederek dünyâda yalnızlı geçinmek ve emniyet ile yaşayıp ‘ibâdete zafer bulmak üzerine yerden yere gezer ve ehl ve mālından firâr etmekle Allâhu ta‘âlâya tevbe ve inâbe eder ki her nereye giderse tilâvet-i Kur’ân ile zikr-i fuâd u lisân onu lezzetmend eder ve ölüm vaktinde dahi ona bir müjdeci gelip ‘azâb ve hîz ve hevândan necât ve selâmet-yâb olduğuna beşâret verir ve dâimâ guref-i cinân ve râhattan temennî edip murâd ettiğî ni‘am ve lezzâta nâil ve vâsıl olur.”

[وكان كرز بن وبرة يختم القرآن في كل يوم ثلاث مرات ويجاهد نفسه في العبادات غاية المجاهدة فقليل له قد أجهدت نفسك فقال كم عمر الدنيا فقليل سبعة آلاف سنة فقال كم مقدار

يوم القيامة ففيل خمسون ألف سنة فقال كيف يعجز أحدكم أن يعمل سبع يوم حتى يأمن ذلك اليوم يعنى أنك لو عشت عمر الدنيا واجتهدت سبعة آلاف سنة وتخلصت من يوم واحد كان مقداره خمسين ألف سنة لكان ربك كثيرا وكنت بالرغبة فيه جديرا فكيف وعمرك قصير والآخرة لا غاية لها]

Ve Kurz b. Vebre beher günde Kur'an-ı 'azîmü's-şânı üç kerre hatm ederdi ve 'ibādâtta gāye-i mücāhede ile nefsinı mücāhede ederdi. Bir gün ona denilmiş ki “Sen be-gāyet kendi nefsinı mihnet ve meşakkat verip ziyādesiyle sen onu ichād etmişsin.” Ve kendisi: “Dünyānın ‘ömrü kaç senedir?” diye sormuş ve “Yedi bin senedir” ona denilince, “Yevm-i kıyāmetin mikdārı kaçtır?” diye suāl etmiş ve “Elli bin senedir” diye ona cevāb verildikte, o dahi: “O günden emīn olmak için bir günün sübu'unu ya'nī onun yedi kısmından bir kısmını işlemekten sizin biriniz nice ‘aciz eder?” Sanki sen dünyānın cemī-i ‘ömrüyle mu‘ammer olup yedi bin senede ‘ibādetle ictihād edip kendi nefsinı onun mikdārı elli bin seneden ‘ibāret olan bir günden kurtarıp tahlīs-i cān etmiş olsan sana ribh-i kesīr ve kār-ı vāfir olurdu ve onun ragbetinde pek sezā ve daha ziyāde lāyık olurdun, yā nice olur o hālde ki senin ‘ömrün dünyāda be-gāyet kısa ve kasr ola ve āhıret dahi bī-gāye ve bī-nihāye ola.

[فهكذا كانت سيرة السلف الصالحين في مرابطة النفس ومراقبتها فمهما تمررت نفسك عليك وامتنعت من المواظبة على العبادة فطالع أحوال هؤلاء فإنه قد عز الآن وجود مثلهم ولو قدرت على مشاهدة من اقتدى بهم فهو أنجع في القلب وأبعث على الاقتداء فليس الخبر كالمعاينة وإذا عجزت عن هذا فلا تغفل عن سماع أحوال هؤلاء فإن لم تكن إبل فمعزى وخير نفسك بين الاقتداء بهم والكون في زمرتهم وغمارهم وهم العقلاء والحكماء وذوو البصائر في الدين وبين الاقتداء بالجهلة الغافلين من أهل عصرك ولا ترض لها أن تنخرط في سلك الحمقى وتقنع بالتشبه بالأغبياء وتؤثر مخالفة العقلاء]

İşte nefsin murābate ve murākabesinde selef-i sālihīnin sīretleri budur. Her ne vakt ki senin nefsin ‘ibādetle devām ve muvāzabet etmekten imtinā‘ edip senin üzerine temerrüd ettiyse sen hemān bunların ahvāllerini mütāla‘a eyle, zīrā onların emsāllerinin vücūdu bu zamānede pek ‘azīz ve nādīr ve şāzz ve kalīlül-vücūddur. Ve onlara iktidā edenlerin müşāhedelerine muktedir olmuş olsan onların görmeleri kalbde daha ziyāde nef‘li ve fāide-lenir ve onlara uyup iktidā ettirmeye dahi daha ziyāde sāik ve bā‘istir. Leyse'l-haberü ke'l-ayān, ya'nī “Haber, ‘ayān gibi değildir.” Ve eğer bundan ‘āciz kalıp dermānde kaldınsa bārī sen bunların ahvālleri istimā‘ından gāfil olma ki “Deve bulunmazsa keçi olsun” sözü bir mesel-i meşhūrdur ve on-

ların iktidâsıyla hizb zümrelerinde olup gumârlarında bulunmakla, o hâl ile ki onlar ‘ukalâ ve hukemâ ve dîn-i mübîn umûrunda basîretlidirler, senin ehl-i ‘asrından olup bu ahvâlden bî-behre bulunan bilmezlere ya‘nî gürûh-ı cehele vü gâfilîne iktidâ etmek beyninde sen kendi nefsinı muhayyer eyle ve rişte-i hamkâya inhirâtına sen rāzî olma ya‘nî ‘ukalânın muhâlefeti îsâr ile kendini agbiyâya teşbîh edip sıfat-ı cehele ile sen kâni‘ ve hoşnûd olma demektir.

[فإن حدثتكَ نفسك بأن هؤلاء رجال أقوياء لا يطاق الاقتداء بهم فطالع أحوال النساء المجتهديات وقل لها يا نفس لا تستكفي أن تكوني أقل من امرأة فأخس برجل يقصر عن امرأة في أمر دينها ودنياها]

Ve eğer senin kendi nefsin sana tahdîs edip dedi ki “Bunlar kavî adamlardır, onlara iktidâ etmeye zümre-i za‘fân tâkatmend olamazlar!” Sen ahvâl-i nisâya mütâlâ’a edip de ki “Ey nefis, bir hatun kişiden kem ve ekall olmaktan istinkâf etme. Ne ‘aceb hasîs ve alçaktraktır o kimse ki dîn ve dünyâsında kendisi bir hatun kişiden kûtâh ve kâsır olur.”

[ولنذكر الآن نبذة من أحوال المجتهديات فقد روى عن حبيبة العدوية أنها كانت إذا صلت العتمة قامت على سطح لها وشدت عليها درعها وخمارها ثم قالت إلهي قد غارت النجوم ونامت العيون وغلقت الملوك أبوابها وخلا كل حبيب بحبيبه وهذا مقامى بين يديك ثم تقبل على صلاتها فإذا طلع الفجر قالت إلهي هذا الليل قد أدبر وهذا النهار قد أسفر فليت شعري أقبلت مني ليلتي فأهنا أم رددتها على فأعزى وعزتك لهذا دأبى ودأبك ما أبقيتني وعزتك لو انتهرتني عن بابك ما برحت لما وقع في نفسي من جودك وكرمك]

İmdi biz ba‘zı müctehidlerin ahvâllerinden birer nebzecek zikr edelim şöyle ki Habîbe el-‘Adeviyye ‘aleyhe’r-rahmenin üzerine mervî ve menkûl olmuş ki mûmâileyhâ yatsı namâzını kıldıktan sonra dir‘ ve hımârını bağlar da kendi hânesinin damı üstünde durup derdi ki “Ey benim ilâhım, nücûm ve kevâkib gâret ve hücûm edip gelmiş ve dîdegân-ı bendegân uykuya varmış ve mülûk ve pâdişâhân kapıları kilitlenip sedd ü bend olmuş ve her bir muhibb [193] kendi mahbûbu ile halvet etmiş ve senin huzûrunda benim makâmım budur.” Sonra namâzına ikbâl ve teveccüh eder, vaktâ ki fecr tulû‘ eder, der ki “Ey benim ilâhım, işte bu şeb gitti ve bu gündüz görünüp zuhûr etti, kâşki ben bilsem ki benim gecemi sen benden kabûl etmiş misin tâ ki kendimi tebrîk ve tehniye edeyim, yoksa benim üzerime onu redd etmiş misin tâ ki kendimi ta‘ziye ettireyim. Senin ‘izzetin hakkı için benim de’b ve ‘âdetim budur ve senin de’b ve sünnetin dahi budur. Ve senin ‘izzetin hakkı için eğer sen beni kendi kapından kovup nehr eder

isen ben senin cūd ve kereminden benim nefsim vāki^c olan ʿilm ve yakīn mücebinece ondan ayrılıp zāil olmam.”

[ویروی عن عجرة أنها كانت تحيي الليل وكانت مكفوفة البصر فإذا كان في السحر نادت بصوت لها محزون إليك قطع العابدون دجى الليالى يستبقون إلى رحمتك وفضل مغفرتك فبك يا إلهى أسألك لا بغيرك أن تجعلنى في أول زمرة السابقين وأن ترفعنى لديك في عليين في درجة المقربين وإن تلحقنى بعبادك الصالحين فأنت أرحم الرحماء وأعظم العظماء وأكرم الكرماء يا كريم ثم تخر ساجدة فيسمع لها وجبة ثم لا تزال تدعو وتبكي إلى الفجر]

Ve dahi ʿAcre ʿaleyheʿr-rahmenin üzerine mervī ve menküldür ki kendisi dāimā geceleri ihyā ederdi ve zātı mekfūfetüʿl-basar olup seher vakti oldukça mahzūn bir āvāz ile nidā edip derdi ki “İbādet ediciler geceliğin karanlılığını sana kat^c edip rahmetine ve fazl ve mağfiretine müsābakat ederler, ben senin dīgerinle istemem, ancak ben sende dilerim ki benim ilāhımsın. Beni zümre-i sābıkīnden edip senin ʿindinde aʿlā-yı ʿilliyyīnde mukarrebīn derecesinde kaldırır da yüce edesin ve sālih kullarına beni il-hāk edesin, zīrā ki ruhamānın erhamı ve ʿuzamānın aʿzamı ve küremānın ekremi sensin ey kerīm.” Sonra sücūda inip secdede durur ve secdeye varırken ağır bir şey yere düştükte hāsıl olan savt gibi ondan bir āvāz istimā^c olunur ve fecre kadar duʿā ve zārīden zāile olmaz.

[وقال يحيى بن بسطام كنت أشهد مجلس شعوانة فكنت أرى ما تصنع من النياحة والبكاء فقلت لصاحب لى لو أتيتها إذا خلت فأمرناها بالرفق بنفسها فقال أنت وذاك قال فأئينا فقلت لها لو رفقت بنفسك وأقصرت عن هذا البكاء شيئاً فكان لك أقوى على ما تريدن قال فبكيت ثم قالت والله لوددت أنى أبكى حتى تنفد دموعى ثم أبكى دما حتى لا تبقى قطرة من دم في جارحة من جوارحى وأنى لى بالبكاء وأنى لى بالبكاء فلم تزل تردد وأنى لى بالبكاء حتى غشى عليها وقال محمد بن معاذ حدثنى امرأة من المتعبدات قالت رأيت في منامى كأنى أدخلت الجنة فإذا أهل الجنة قيام على أبوابهم فقلت ما شأن أهل الجنة قيام فقال لى قائل خرجوا ينظرون إلى هذه المرأة التى زخرفت الجنان لقدومها فقلت ومن هذه المرأة فقيل أمة سوداء من أهل الأيكة يقال لها شعوانة قالت فقلت أختى والله قالت فيبينما أنا كذلك إذ أقبل بها على نجبية تطير بها في الهواء فلما رأيتها ناديت يا أختى أما ترين مكانى من مكانك فلو دعوت لى مولاك فألحقنى بك قالت فتبسمت إلى وقالت لم يأن لقدومك ولكن احفظى عنى اثنتين ألزمنى الحزن قلبك وقدمى محبة الله على هواك ولا يضررك متى مت]

Ve dahi Yahyā b. Bistām demiş ki “Ben Şaʿvāneʿnin meclisine hāzır olurdum ve girye ve zārīden onun ettiği şeyi görürdüm ve bir gün benim bir dost ve sāhibime dedim ki “Biz onun yanına gelip da hālī olduğu vakte ona nefesine rıfk etmek için bir emr etmiş olsaydın.” Ve o dahi “Hemān

buyurunuz” diye muvâfakat ettikte ikimiz onun yanına gelip ben ona dedim ki “Sen kendi nefsinde rıfk edip de işbu ağlamaktan bir şeyi taksir etmiş olsaydın sana istediğin nesne üzerine daha ziyâde akvâ olurdu.” Ve o dahi derhâl ağlayıp dedi ki “Ben vallâhi temennî edip kendim severim ki benim göz yaşım tükenip bitinceye dek ağlayayım sonra kan ağlayayım tâ ki benim cevârihlerimden hiçbir cârihada bir katre kan kalmaya ve bana ağlamak nerede ve bana ağlamak nerede!” demeye başlayıp onun yüreği bayılıp baygın düşünceye dek “Bana ağlamak nerede!” diye kelâmını i‘âde ve tekrîrinden zâil olmadı.

Muhammed b. Mu‘âz ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Müte‘abbidelerden bir hatun kişi bana haber verip dedi, kendisi ‘âlem-i ma’nâda uykusunda görmüş sanki cennete idhâl olunmuş ve cennette görmüş ki ehl-i cennet kendi köşklerinin kapıları üstünde ayak üzere kâim duruyorlar ve kendisi demiş ki “Ehl-i cennetin hâl ve şe’nleri nedir ki cümlesi ayak üzere kalkmışlar?” Ve ona birisi demiş ki “Onun kudümüyle cennet müzeyyen olmuş olan işbu hatun kişiye bakmaya çıkmışlar.” Ve o dahi: “Bu hatun kişi kimdir?” diye sormuş ve onlar: “Eyke ahâlîsinden Şa‘vâne nâm câriye-i sevdâdır” denildikte, o dahi: “Vallâhi benim kız karındaşımdır” demiş ve böyle iken nâgehân onunla havâda uçup tayerân eder bir necîbeye süvâr olarak onu celb ettiler. Ve çün onu görmüş, ona münâdât edip demiş ki “Ey benim kız karındaşım, senin yerinden benim yerimi sen görmez misin? Benim için sen kendi mevlâna du‘â etmiş olsaydın tâ ki beni dahi sana ilhâk ede.” Ve bunun üzerine kendisi tebessüm edip demiş ki “Senin vakt-i kudümün henüz gelmemiş velâkin benden iki nush ve vasiyyeti hıfz eyle, sen hemân kendi kalbini gussalı tut da gönlüne hüznü ilzâm eyle ve Zât-ı zü’l-celâlin muhabbetini kendi hevâ-yı nefsin üzere takdîm eyle de böylece ettiğin hâlde sen her ne vakt ki vefât eder isen sana onun bir zararı olmaz.”

[وقال عبد الله بن الحسن كانت لي جارية رومية وكنت بها معجبا فكانت في بعض الليالي نائمة إلى جنبي فانتبهت فالتصتها فلم أجدها فقممت أطلبها فإذا هي ساجدة وهي تقول بحبك لي الا ما غفرت لي ذنوبي فقلت لها لا تقولي بحبك لي ولكن قلولي بحبي لك فقالت يا مولاي بحبه لي أخرجني من الشرك إلى الاسلام وبحبه لي أيقظ عيني وكثير من خلقه نيام]

Ve ‘Abdullâh b. el-Hasan demiş ki “Rûmiyyetü’l-asl benim bir câriyem var idi ve ben onu beğenmiş idim, gecenin birisinde benim yanımda yatar iken uykudan uyanıp onu aradım da bulmadım ve der-‘akab aramaya kalktım [194] ve onu secdede bulunca işittim, derdi ki “Senin bana olan muhabbetinle kasem verip senden dilerim ki elbette bana benim zünûbumu

sen magfîret edesin.” Ben dahi ona dedim ki “Sen böyle söyleme velâkin de ki benim sana olan muhabbetim ile kasem verip dilerim.” Ve câriye: “Yok ey benim efendim, kendisi bana olan muhabbeti ile beni şirkten İslâm’a çıkardı ve bana olan muhabbeti ile kendi halkından çok kimseler uykuda oldukları benim gözlerimi uyandırdı.”

[وقال أبو هاشم القرشي قدمت علينا امرأة من أهل اليمن يقال لها سرية فنزلت في بعض ديارنا قال فكنت أسمع لها من الليل أنينا وشهيقا فقلت يوما لخدام لي أشرف على هذه المرأة ماذا تصنع قال فأشرف عليها فما رآها تصنع شيئا غير أنها لا ترد طرفها عن السماء وهي مستقبلة القبلة تقول خلقت سرية ثم غذيتها بنعمتك من حال إلى حال وكل أحوالك لها حسنة وكل بلاتك عندها جميل وهي مع ذلك متعرضة لسخطك بالتوثب على معاصيك فلتة بعد فلتة أتراها تظن أنك لا ترى فعالها وأنت عليم خبير وأنت على كل شيء قدير]

Ve Ebû Hâşim el-Kureşî dedi ki “Yemen diyârından bizim diyârımıza Seriiye nâm hâtun kişi gelip kudüm etti ve bizim ba‘zı diyârımızda ikâmet ettiği müddette ben geceleyin bir âh ve enîn ve nâle ile figân-ı bülendi ondan işitiyordum. Bir gün bizim hizmetçimize dedim ki “Sen bunun harekât ve sekenâtını gözetiver de.” O dahi onu gözetip bana haber verdi ki “Ben onu ancak böyle gördüm ki kibleye karşı müstakbile olarak câlise olmuş ve gözü âsumân tarafından redd etmeksizin hemîşe kendisi der ki “Sen Seriiye’yi yarattın ve hâlden hâle senin ni‘metinle onu besleyip perverde ettin, senin cemî‘-i ahvâlin ona hûb ve güzeldir ve senin her bir belâ ve imtihânın dahi onun yanında hasîn ve cemîldir ve ma‘a-zâlik kendisi dâimâ senin gazab ve sehatına felte-ba‘de-felte ma‘siyetlerini irtikâbıyla müte‘arrıza olmaktadır. Sen ne görürsün, âyâ onun yaramazlığını senin görmediğini mi zann eder o hâl ile ki sen ‘alîm ve habîr ve her birşey üzerine kadîrsin.”

[وقال ذو النون المصري خرجت ليلة من وادي كنعان فلما علوت الوادي إذا سواد مقبل على وهو يقول ﴿وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ﴾ ويكي فلما قرب مني السواد إذا هي امرأة عليها جبة صوف وبيدها ركوة فقالت لي من أنت غير فرعة مني فقلت رجل غريب فقالت يا هذا وهل يوجد مع الله غربة قال فبكيت لقولها فقالت ما الذي أبكاك فقلت قد وقع الدواء على داء قد قرح فأسرع في نجاحه قالت فإن كنت صادقا فلم بكيت قلت يرحمك الله والصادق لا يبكي قالت لا قلت ولم ذاك قالت لأن البكاء راحة القلب فسكت متعجبا من قولها]

Ve Zünnûn-ı Mısırî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Bir gün ben Ken‘ân vâdîsinden çıkıp bālâ-yı vâdîye vardığımda nâgehân bir sevâd-ı mukbile râst gelip ki ²⁹⁴ ﴿وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ﴾ nass-ı kerîmini söyler de ağlar. Ve

294 “Artık, hiç hesap etmedikleri şeyler Allah tarafından karşılırlarına çıkmıştır.” Zümer, 39/47.

çün benden yaklaştı, gördüm ki bir hatun kişidir, onun üstünde peşmîne cüb-be vardır ve elinde bir ibrik ve korkarak bana dedi ki “Sen kim oluyorsun?” Ve kendim: “Bîgâne bir adam” dediğimde, o dahi: “Ey adam, Allâhu ta‘âlâ ile bir gurbet bulunur mu?” diye cevâb verdi ve ben dahi ağladım sonra bana dedi ki “Seni ağlatan nedir?” Ve ben: “Bu bir dârûdur ki dâ-i kurh üzere vâki‘ olmakla onun necâhında müsâra‘at etti” deyince, o dahi: “Eğer sen sâdık isen yâ niçin ağladın?” diye i‘tirâz etti. Ve kendim: “Sâdık olan kimse ağlamaz mı?” diye suâl ettiğimde, kendisi “yok” diye cevâb verdi ve ben: “Onun ağ-lamaması niçindir?” diye istifsâr ettiğimde, “Ağlamak kalbin rāhatıdır” dedi sonra kendim sükût edip onun sözünden müte‘accib kaldım.

[وقال أحمد بن علي استأذنا على عفيرة فحجبنا فلانما الباب فلما علمت ذلك قامت لتفتح الباب لنا فسمعناها وهي تقول اللهم إني أعوذ بك ممن جاء يشغلني عن ذكرك ثم فتحت الباب ودخلنا عليها فقلنا لها يا أمة الله ادعي لنا فقالت جعل الله قراءكم في بيتي المغفرة ثم قالت لنا مكث عطاء السلمي أربعين سنة فكان لا ينظر إلى السماء فحانت منه نظرة فخر مغشيا عليه فأصابه فتق في بطنه فيا ليت عفيرة إذا رفعت رأسها لم تعص وياليتها إذا عصت لم تعد]

Ve Ahmed b. ‘Alî demiş ki “Bir gün ‘Afîre ‘aleyhe’r-rahme hānesinin kapısı üzerinde durup ona duhûl-i hāne için istîzân ettik ve mûmāileyhā bizi duhûl-i hāneden mahcûb ettikte biz dahi kapıya mülâzemet eyledik. Ve çün bizim hālimize vâkıf olup kapıyı açmaya kıyām etti, ben ondan işit-tim derdi ki “اللهم إني أعوذ بك ممن جاء يشغلني عن ذكرك” ya’nî “Ey benim ilāhım, senin zikrinden beni meşgûl etmek üzere bana gelen kimseden sana sığınıp ben seninle isti‘āze ederim!” Sonra kapıyı açtı ve biz dahi hāneye girip “Ey emetullāh, sen bize bir du‘ā et” diye onun du‘āsını tevakku‘ eylediğimizde kendisi “جعل الله قراءكم في بيتي المغفرة” ya’nî “Benim hānemde sizin ziyāfetini-zi magfiret kılsın” diye bir du‘ā-yı hayr ile bizi dîl-şād ettikten sonra bize buyurdu ki “Atā-yı Sülemî kırk sene durup göğe bakmamıştır ve bir gün ondan bir nazra hālik oldukta baygın olarak yere düşmüş de karnına bir fetk isābet etmiş. Kāşki ‘Afîre başını ref‘ ettiği vakte bir ‘isyān etmeyeydi ve ‘isyān eder ise kāşki bir dahi i‘āde etmeyeydi!”

[وقال بعض الصالحين خرجت يوما إلى السوق ومعى جارية حبشية فاحتبستها في موضع بناحية السوق وذهبت في بعض حوائجى وقلت لا تبرحى حتى أنصرف إليك قال فانصرفت فلم أجدها في الموضع فانصرفت إلى منزلى وأنا شديد الغضب عليها فلما رأتنى عرفت الغضب في وجهى فقالت يا مولاي لا تعجل على إنك أجلستنى في موضع لم أر فيه ذاكرة الله تعالى فخفت أن يخسف بذلك الموضع فعجبت لقولها وقلت لها أنت حرة فقالت ما صنعت كنت أخدمك فيكون لى أجران وأما الآن فقد ذهب عنى أحدهما]

Ve ba'zu's-sâlihîn demiş ki “Ben bir gün çarşıya çıktım ve benimle berâber Habeşiyetü'l-asl bir câriyem var idi ve çarşının bir nâhiyesinde onu tevkîf edip ona dedim ki “Benim bir görececek işim vardır, gidip onu görüp sana dönünceye dek sen buradan kımıldanma” ya'nî bundan savuşup gitme. Ve çün varıp kendi işimi görüp döndüm, onu yerinde bulamadım ve ona şedîdü'l-gazab olduğum hâlde hâneme geldim ve o dahi beni görüp yüzümde şiddet-i gazab emâresi müşâhede ettikte: “Ey benim efendim, sen benim muâhazeme 'acele etme. Sen beni bir yerde oturttun ki onda Al-lâhu ta'âlâya bir zikr edici görmedim ve o yere bir hasef vukû' bulmaktan [195] havf edip savuştum” dedi ve ben dahi onun işbu sözünü beğendim ve “Sen âzâdsın!” diye onu ıtk ettiğimde, kendisi: “Sen benimle bir iyi iş işlemedin, zîrâ fî-mâ sebak ben sana hizmet eder de bana iki ecr olurdu, imdi benden bir ecr gidip zâhib oldu!”

[وقال ابن العلاء السعدى كانت لى ابنة عم يقال لها بريرة تعبدت وكانت كثيرة القراءة فى المصحف فكلما أتت على آية فيها ذكر النار بكت فلم تزل تبكى حتى ذهب عينها من البكاء فقال بنو عمها انطلقوا بنا إلى هذه المرأة حتى نعدلها فى كثرة البكاء قال فدخلنا عليها فقلنا يا بريرة كيف أصبحت قالت أصبحتنا أضيافا منيخين بأرض غربة ننتظر متى ندعى فنجيب فقلنا لها ما هذا البكاء قد ذهب عينك منه فقالت إن يكن لعينى عند الله خير فما يضرهما ما ذهب منهما فى الدنيا وإن كان لهما عند الله شر فسيزيدهما بكاء أطول من هذا ثم أعرضت قال فقال القوم قوموا بنا فهى والله فى شىء غير ما نحن فيه]

Ve dahi İbnü'l-ʿAlâ es-Sa'dî demiş ki “Benim bir ʿammim kızı var idi ki onun ismi Berîre idi, müteʿabbide olmuştu ve Mushaf'ta tilâveti çok idi, kaçan kim bir âyet üzerine gelir ki içinde âteşin zikri var idi, pek çok ağlardı ve iki gözü kör oluncaya dek ağlamaktan zâil olmadı. Onun ʿammzâdeleri dediler ki “Geliniz de gidip bu kadını bu çok ağlamak üzerine levî edelim.” Ve İbnü'l-ʿAlâ dedi ki “Sonra cümlemiz gidip onun hânesine girdik ve “Ey Berîre, nice sabâh ettin?” diye onun hâl ve hâtırını sorduk, o dahi: “Garîb bir tarlada mihmân olarak sabâh edip bekliyoruz ki ne vakte daʿvet olunur da icâbet edeceğiz” dedi. Biz dahi: “Bu ağlamak ne kadar olacak? Ondan senin gözlerin nûru gitmiştir!” diye bir taʿrîz ettiğimizde, kendisi: “Eğer benim gözlerim için Allâhu ta'âlânın ʿindinde bir hayr var ise artık dünyâda onlardan zâhib olan şey onlara zarar vermez ve eğer onlara Allâhu ta'âlânın ʿindinde bir şerr var ise bundan ziyâde uzun bir ağlamak onlara ziyâde eder” diye cevâb itâsıyla yüzünü bizden çevirdi ve kavm dahi: “Kalkınız da gidelim, vallâhi bu bizim içinde bulunduğumuz gayrısındadır!” dediler.

[وكانت معاذة العدوية إذا جاء النهار تقول هذا يومى الذى أموت فيه فما تطعم حتى تمسى فإذا جاء الليل تقول هذه الليلة التى أموت فيها فتصلى حتى تصبح]

Ve Mu‘āze el-‘Adeviyye üzerine gün geldikçe ya‘nî nehâr oldukça “Bu gün içinde vefât edeceğim gündür” diye akşama dek onda bir şey yemezdi ve gece geldikçe “Bu gece içinde öleceğim gecedir” diye sabâha kadar namâz kılarıdı.

[وقال أبو سليمان الداراني بت ليلة عند رابعة فقامت إلى محراب لها وقمت أنا إلى ناحية من البيت فلم تزل قائمة إلى السحر فلما كان السحر قلت ما جزاء من قوانا على قيام هذه الليلة قالت جزاؤه أن تصوم له غدا]

Ve Ebû Süleymân-ı Dārānî demiş ki “Ben bir gece Rābī‘a el-‘Adeviyye’nin hānesinde beytütüyyet ettim ve kendi hānesinin mihrābına gidip durduğu vakte ben dahi hānenin bir tarafında kıyām ettim ve seher vaktine dek kıyāmdan zāile olmadı ve seher vakti olunca, ben: “Bizi bu gecenin kıyām ve ihyāsı üzerine takviyet edip i‘āne eden zātın cezāsı nedir?” dediğimde, Rābī‘a dahi: “Yarın ona oruç tutmaklığımızdır” diye cevāb verdi.

[وكانت شعوانة تقول في دعائها إلهى ما أشوقنى إلى لقاءك وأعظم رجائى لجزائك وأنت الكريم الذى لا يخيب لديك أمل الآملين ولا يبطل عندك شوق المشتاقين إلهى إن كان دنا أجلي ولم يقربنى منك عمل فقد جعلت الاعتراف بالذنب وسائل عللى فإن عفوت فمن أولى منك بذلك وإن عذبت فمن أعذل منك هنالك إلهى قد جرت على نفسى في النظر لها وبقى لها حسن نظرك فالويل لها إن لم تسعدها إلهى إنك لم تزل بى برا أيام حياتى فلا تقطع عنى برك بعد مماتى ولقد رجوت ممن تولانى في حياتى بإحسانه أن يسعفنى عند مماتى بغفرانه إلهى كيف أياس من حسن نظرك بعد مماتى ولم تولنى إلا الجميل في حياتى إلهى إن كانت ذنوبى قد أخافتنى فإن محبتى لك قد أجارتنى فتول من أمرى ما أنت أهله وعد بفضلك على من غره جهله إلهى لو أردت إهانتى لما هديتنى ولو أردت فضيحتى لم تسترنى فمتعنى بما له هديتنى وأدم لى ما به سترتنى إلهى ما أظنك تردنى في حاجة أفنيت فيها عمرى إلهى لولا ما قارفت من الذنوب ما خفت عقابك ولولا ما عرفت من كرمك ما رجوت ثوابك]

Ve Şa‘vāne ‘aleyhe’r-rahme kendi du‘āsında derdi ki “إلهى ما أشوقنى إلى “Ey benim ilāhım, senin likāna benim şevkim ne ‘aceb ‘azīm şevktir ve cezāna benim recām ne ‘aceb ‘azīm recādır, hālbuki sen o kerīmsin ki sende emel edicilerin emelleri hāyib olmaz ve şevk-i müştākīn senin ‘indinde bātıl olmaz. Ey benim ilāhım, eğer benim ecelim yaklaşıp takarrüb etmiş ve benim ‘amelim beni senden takrīb etmemiş ise zenb ve günāha benim ikrār ve i‘tirāfımı kendi ‘ilelime ben vesīle

kılmışım. Eğer sen bana ‘afv ve mağfiret edip taksirimden tecavüz ettinse bu ‘afv ve ihsân ve tecavüze senden evlâ olan zât kimdir? Ve eğer cünhâ ve cinâyetimle muâhaze edip beni ta‘zîb ettinse orada senden daha ziyâde ‘âdil kimdir? Ey benim ilâhım, ben kendi nefsimi nazar etmekte zulm ve cevr ve ta‘addî etmişim, ona ancak senin hüsn-i nazarın kalmıştır. Eğer sen onu mes‘ûd etmez isen artık veyl onundur. Ey benim ilâhım, benim müddet-i hayâtımda bana birr ve muhsin olmaktan zâil olmadın, artık benim vefâtımdan sonra senin birr ve ihsânını benden kesme. Ben kendi hayâtımda ihsân ve kerem ile tevellî eden zât-ı kerîmden recâ etmişim ki memâtım ‘indinde dahi kendi ‘afvı gufrânıyla bana lutf ve is‘âf buyura. Ey benim ilâhım, benim vefâtımdan sonra senin hüsn-i nazarından nice me’yûs ve nâ-ümîd olurum o hâl ile ki müddet-i hayâtımda cemîlden gayrı bir şey ile beni tevellî etmemişsin ki dâimen ve ebeden beni ancak cemîl ile tevellî etmişsin. Ey benim ilâhım, eğer benim zünüb ve günâhlarım beni ihâfe edip korkutmuş ise sana olan muhabbetim dahi beni saklayıp icâre etmiştir. Benim kendi emrimden sen kendin ehli bulunduğun nesne ile bana mütevellî ol ve kendi cehl ve nâdânlığı onu magrûr eden kuluna kendi fazlın ile ‘avdet eyle. Ey benim ilâhım, eğer sen benim ihânetimi murâd edip rûsvâyılığımı istemiş olsaydın beni hidâyet etmezdin ve eğer benim fazîhatımı murâd edip hetkimi dahi istemiş olsaydın beni setr etmezdin. Kaldı ki sen beni ona hidâyet ettiğin ni‘met-i ‘uzmâ ile mütemetti‘ et ve benim esbâb-ı setrimi bana dâim eyle. Ben zann etmem o hâcette ki ben kendi ‘ömrümü onda ifnâ etmişim, sen beni kapından boş çevirip ondan mahrûm ve hâsir bırakırsın. Ey benim ilâhım, ben kendim kazanıp kesb ve iktirâf ettiğim zünüb ve günâhlarım olmamış olsaydı senin ‘ıkâbından ben havf etmezdim ve senin kereminden benim bildiğim şey olmamış olsaydı ben senin sevâbını recâ etmezdim.”

[وقال الخواص دخلنا على رحلة العابدة وكانت قد صامت حتى اسودت وبكت حتى
[196] عميت وصلت حتى أقعدت وكانت تصلى قاعدة فسلمنا عليها ثم ذكرناها شيئاً من العفو
ليهن عليها الأمر قال فشبهت ثم قالت علمى بنفسى قرح فؤادى وكلم كبدى والله لوددت أن
الله لم يخلقنى ولم أكن شيئاً مذكوراً ثم أقبلت على صلاتها]

Ve dahi Havvâs ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Rahele nâm ‘âbidenin hânesine girdik ki kesret-i siyâmından onun vücūd-ı şerîfleri siyâh olmuştu, gözleri kör oluncaya dek ağlamış idi ve kötürüm oluncaya dek namâz kılmış idi tâ ki oturmakla namâz kılmaya muztarr ve mecbûr olmuş idi. Ve ‘ale’l-‘âde ona selâm verdikten sonra onun emri ona âsân olmak üzere bir

şey ona tezkîr ettiğimizde kendisi bülend âvâz ile bir na'rayı çekip dedi ki “Benim nefsim e hâsıl olan ‘ilmim benim fuâdımı zahm dâr etmiş ve çiğ-rimi dahi mecrûh edip yaralı etmiştir. Vallâhi ben temennî edip kendim severim ki beni yaratmamış olaydı ve ben mezkûr bir şey olmayaydım!” Sonra namâzı üzerine ikbâl edip bizden yüz çevirdi.

[فعليك إن كنت من المراقبين المراقبين لنفسك أن تطالع أحوال الرجال والنساء من المجتهدين لينبعث نشاطك ويزيد حرصك وإياك أن تنظر إلى أهل عصرك فإنك إن تطع أكثر من في الأرض يضلوك على سبيل الله وحكايات المجتهدين غير محصورة وفيما ذكرناه كفاية للمعتبر وإن أردت مزيدا فعليك بالمواظبة على مطالعة كتاب حلية الأولياء فهو مشتمل على شرح أحوال الصحابة والتابعين ومن بعدهم وبالوقوف عليه يستبين لك بعدك وبعد أهل عصرك من أهل الدين فإن حدثتك نفسك بالنظر إلى أهل زمانك وقالت إنما تيسر الخير في ذلك الزمان لكثرة الأعوان والآن فإن خالفت أهل زمانك رأوك مجنونا وسخروا بك فوافقهم فيما هم فيه وعليه فلا يجرى عليك إلا ما يجرى عليهم والمصيبة إذا عمت طابت إياك أن تتدلى بحبل غرورها وتنخدع بتزويرها]

İmdi sen eğer nefesine murākabe eder murābıtlardan isen hemān müctehidlerin gürühundan olan ricāl ve nisānın ahvāl-i mütālā‘alarına iltizām eyle tâ ki senin neşâtın münba‘is olup senin hırsın ziyâde ola. Zinhâr ve zinhâr kendi ‘asrının ahâlîsine nazar etmeyesin ya’nî kendi zamânın ehline nazar etmekten sakınıp hazer eyle, zîrâ ki rûy-i zemînde bulunanların ekserîsine itâ‘at eder isen Allâhu ta‘âlânın yolundan seni şaşırp dalâlete düşürürler. Müctehidlerin hikâyeleri pek çoktur ve bizim bu zikir ettiğimiz kıssalarda mu‘tebir için kifâyet vardır. Ve eğer sen bundan artık bir mezîd istedinse hemān *Hilyetu’l-Evliyâ* kitâbının mütālâ‘asına muvâzabet etmek husûsunu iltizām eyle, zîrâ ki ahvâl-i sahâbe vü tâbi‘înin şerhi üzerine müştemildir ve tebe‘-i tâbi‘înin ahvâlini dahi beyân eder ve onun mezâyâsına kesb-i vukûf ile sen ehl-i dînden senin ve ehl-i zamânının bu‘d ve uzaklığın sana müstebân ve nümâyân olur. Ve eğer senin ehl-i zamânına nazar etmek için senin nefsin sana tahdîs edip dedi ki “O zamânda hayrın teyessürü ancak kesret-i a‘vân iledir ve el-ân sen eğer ehl-i zamânına muhâlefet edip de sîretleri üzere hareket etmez isen seni mecnûn ve dîvâne görürler de sana istihzâ ederler sen dahi onlara muvâfakat edip hemān içinde bulundukları hâl üzere ol da sâlik oldukları yolda sen dahi sülûk eyle, zîrâ ki sana cārî olan şey ancak onlara cārî olan şeydir ve musîbet ‘umûmî olursa hoş görü-nür” der ise bu mahz-ı mekr ü hud‘adır, sen sakın zinhâr bununla aldanıp kendini câh-ı helâke bu habl-i gurûr saldırma ve nefsin tezvîr ve telbîsiyle mahdû‘ ve magrûr olma.

أوقل لها أرأيت لو هجم سيل جارف يغرق أهل البلد وثبتوا على مواضعهم ولم يأخذوا حذرهم لجهلهم بحقيقة الحال وقدرت أنت على أن تغارقهم وتركبي في سفينة تتخلصين بها من الغرق فهل يختلج في نفسك أن المصيبة إذا عمت طابت أم تتركين موافقتهم وتستجھلینهم في صنیعهم وتأخذین حذرک مما دهاک فإذا كنت تتركين موافقتهم خوفا من الغرق وعذاب الغرق لا يتمادی إلا ساعة فكيف لا تهربين من عذاب الأبد وأنت متعرضة له في كل حال ومن أين تطيب المصيبة إذا عمت ولأهل النار شغل شاغل عن الالتفات إلى العموم والخصوص ولم يهلك الكفار إلا بموافقة أهل زمانهم حيث قالو ﴿إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ﴾ فعليك إذا اشتغلت بمعاينة نفسك وحملها على الاجتهاد فاستعصت أن لا تترك معاتبته وتوبيخها وتعريفها سوء نظرها لنفسها فعساها تنزجر عن طغيانها]

Ve dahi ona söyle ki “Eğer ehl-i memleketi tagrîk eder bir seylâb-ı şedîd ü cârif bir memleket üzerine hücum eder ve ehl-i beled bilmemezlikle-rinden kendi yerlerinde durup sebât ettiler de hakikat-i hâli bilmemelerinden nâşî o seylâbdan sakınıp hazerlerini almazlarsa ve kendin bir sefîneye rûkûb ile onların müfâratlarına muktedir olup garktan cânını kurtarmaya senin bir imkânın olur ise âyâ kendi nefsinde ihtilâc eder mi idi ki musibet ‘umûmî olursa hoş olur, yoksa gark korkusundan onların muvâfakatlarını terk edip de sefîneye rûkûb ile halâs-ı cân bir çâresini arar mı idin, hâlbuki garkın ‘azâbı ancak bir sâ‘at mümtedd olur ve böyle olunca ‘azâb-ı ebedden nice kaçmazsın o hâl ile ki her bir hâlde sen ona müte‘arrız bulunursun vetîreden musibet ‘âm olursa hoş olur o hâl ile ki ‘umûm ve husûsa iltifât etmekten ehl-i âteş için bir şugl-ı şâgıl vardır.” İşte küffâr-ı hâkisâr ancak bu gibi endîşe ve efkâr ile hâlik ve hasâret-kâr oldular ki kendi ehl-i zamânlarına muvâfakat edip ²⁹⁵ ﴿إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ﴾ dediler ya‘nî “Biz babalarımızı bir dîn ve âyîn üzere bulduk, biz dahi onların âsârına iktidâ olunmuşuz” dediler. Kaldı ki sen kendi nefsinin mu‘âtebe-siyle müştegil olup onu ictihâd üzerine haml ettiğin hâlde eğer sana ‘isyân edip mutâva‘at ve inkıyâd etmez ise sen onun mu‘âtebe ve mu‘ākabe ile tevbîh ve takrîfini terk etme ve nefsinde olan kusûr ve sū-i nazarını ona ta‘rîf ve tefhîm etmekten hâlî kalma ola ki tугyândan münzecir olur. [197]

295 “Şüphe yok ki biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de elbette onların izlerinden gitmekteyiz” Zuhurf, 43/23.

el-Murâbetatu's-Sâdisetü Fî Tevbîhi'n-Nefsi ve Mu'âtebetihâ

[المرابطة السادسة في توبخ النفس ومعاتبها]

[اعلم أنَّ أعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك وقد خلقت أمارَةً بالسوء مِيَالَةً إلى الشَّرِّ فَرَارَةً من الخير وأمرت بتزكيتها وتقويمها وقودها بسلاسل القهر إلى عبادة ربها وخالقها ومنعها عن شهواتها وفطامها عن لذاتها فإن أهملتها جمحت وشردت ولم تظفر بها بعد ذلك وإن لازمتها بالتوبيخ والمعابة والعذل والملامة كانت نفسك هي النفس اللوامة التي أقسم الله بها ورجوت أن تصير النفس المطمئنة المدعوة إلى أن تدخل في زمرة عباد الله راضية مرضية]

Ve altıncı murâbate ise ki nefsin tevbîh ve mu'âtebesi beyânında idi, o dahi onun beyânı budur. Şöylece sen bil ve âgâh ol ki senin a'ḍâ-yı 'adüvvün ve en çok ziyâde düşmânın ancak senin iki cenbin arasında olan senin nef-sindir ki sū'e emr edici ve şerre meyl edici ve hayrdan firâr edici olarak yaratılmıştır ve sen dahi onu tezkiye ve tathîriyle tesviye ve takvîm edip onun hâlıkı 'ibâdetine selâsil-i kahr ile çekigötürmeye sen me'mûr olmuşsun ve onu şehvâtından fatm ve lezzâtından men' ve hasmına dahi me'mûrsun. Ve eğer sen onu ihmâl edip salıverdinse serkeşlik ve şemûsluk edip sertîzlik ve 'inâd ile senden kaçıp şemûsluk eder ve bir dahi ona zafer-yâb olamazsın. Ve eğer sen tevbîh ve 'itâb ile 'azl ve melâmet ve 'ıkâbına kıyâm ve mülâzemet ettinse Kur'ân-ı 'azîmü'-ş-şânda onunla kasem vâkî' olan nefsi levvâme olur ve râziyetün marziyye olarak 'ibâdullâhın zümresine girmek üzere da'vetli olan nefsi mutmainne olmak dahi mercûdur.

[قال تغفلن ساعة عن تذكيرها ومعاتبها ولا تشتغلن بوعظ غيرك ما لم تشتغلن أولاً بوعظ نفسك أوحى الله تعالى إلى عيسى عليه السلام يا ابن مريم عظ نفسك فإن اتعظت فعظ الناس إلا فاستحي مني وقال تعالى ﴿وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ وسبيلك أن تقبل عليها فتقرّر عندها جهلها وغباوتها وأنها أبداً تتعزّر بفطنتها وهدايتها ويشتدّ أنفها واستنكافها إذا نسبت إلى الحق فتقول لها يا نفس ما أعظم جهلك تدّعين الحكمة والذكاء والفطنة وأنت أشدّ الناس غباوةً وحمقاً أما تعرفين ما بين يديك من الجنة والنار وأنت صائرة إلى إحداهما على القرب فما لك تفرحين وتضحكين وتشتغلين باللهو وأنت مطلوبة لهذا الخطب الجسيم وعساك اليوم تخطفين أو غدا فأراك ترين الموت بعيداً ويراها الله قريباً أما تعلمين أنّ كلّ ما هو آت قريب وأنّ البعيد ما ليس بآت أما تعلمين أنّ الموت يأتي بغتة من غير تقديم رسول ومن غير مواعدة ومواطأة وأنه لا يأتي في شيء دون شيء ولا في شتاء دون صيف ولا في صيف دون شتاء ولا في نهار دون ليل ولا في ليل دون نهار ولا يأتي في الصبا دون الشباب ولا في الشباب دون الصبا]

İmdi sen bir sâ'at onun tezkîr ve mu'âtebesinden gaflet etme ve dîğerin va'zıyla müşteğıl olup da kendi nefsini unutma ya'nî evvelâ kendi nefsinin va'z etmedikçe dîğerrinin va'zına iştigâl etme. Hakk subhânehu ve ta'âlâ 'İsâ b. Meryem 'aleyhi's-selâma vahy edip buyurmuş ki يَا ابْنِ مَرْيَمَ عِظْ نَفْسَكَ فَإِنَّ

"يا ابن مريم عظم نفسك فإن يا'nî "Ey Meryem oğlu, kendi nefesine va'z eyle, vaktâ ki mütte'iz olup kendin müntesih oldunsa nâsa va'z eyle, yoksa sen benden hayâ eyle." Ve dahi tebâreke ve ta'âlâ Kur'an'da buyurmuş ki وَذَكِّرْ

²⁹⁶ ya'nî "Sen tezkîr eyle de, zîrâ ki zikri mü'minlere menfa'at verir." Ve bunda senin yolun ve tarîkin odur ki sen kendi nefsin üzerine ikbâl ve teveccüh edip evvelâ onun bilmemezliği ve cehl ve gabâvetini onun yanında takrîr edesin, zîrâ ki dâimen ve ebeden kendisi fitnat ve hidâyet ile ta'azzüz etmektedir, vaktâ ki humk ve belâdete mensûb olur, onun enfet ve istinkâfı müştedd olur ya'nî mümkün ki o hâlde va'za mâsik ve mütenessik olur. Ve ona va'z ederken evvelâ ona de ki "Sen ey nefis, senin bilmemezliğin ve cehlin ne 'aceb 'azîmdir! Sen ne hikmet ve zekâ ve fitnatı da'vâ edersin, hâlbuki gabâvet ve hamâkatça nâsın eşeddisine Cennet ve nârdan senin önündeki şeyi bilmez misin ki elbette onların birisine lâ-mahâle varacaksın. Senin neyin vardır ki güler de sevinirsin ve lehv ile meşğûl olursun o hâl ile ki sen bu emr-i 'azîm için matlûb olursun ve ola ki bu gün yarın ihtitâf olunursun. Ben seni görüyorum ki sen kendin ölümü uzak zann edersin, hâlbuki Allâhu ta'âlâ onu sana karîb görürsün. Bilmez misin ki her ne ki gelicidir ya'nî her ne gelmek üzeredir o şey karîbdır ve uzak ve ba'îd ancak o ki gelmek üzere değildir. Sen bilmez misin ki ölüm fec'eten ve bagteten gelir ya'nî elçi göndermeden ve müvâ'ade ve muvâta'a etmeden ansızın ve habersiz gelir. Ve bir şeyde gelir de bir şeyde gelmez değildir ki ne yazda gelir de kışta gelmez ve ne de kışta gelir de yazda gelmez ve ne de gecede gelir de gündüzde gelmez ve ne de gündüzde gelir de gecede gelmez ve ne civânlıkta gelir de sabâvette gelmez ve ne de sabâvette gelir de civânlık ve yiğitlik evânında gelmez!" ya'nî her bir vakt ve sa'atte ve her bir hîn ve zamânda onun gelmesi mümkün ve muhtemeldir.

[بل كل نفس من الأنفاس يمكن أن يكون فيه الموت فجأة فإن لم يكن الموت فجأة فيكون المرض فجأة ثم يفضي إلى الموت فما لك لا تستعدين للموت وهو أقرب إليك من كل قريب أما تتدبرين قوله تعالى ﴿اقترب للناس حسابهم وهم في غفلة معرضون ما يأتيهم من ذكر من ربهم محدث إلا استمعوه وهم يلعبون لآهية قلوبهم﴾ ويحك يا نفس إن كانت جراتك على معصية الله لاعتقادك أن الله لا يراك فما أعظم كفرك وإن كان مع علمك باطلاعه عليك فما أشد

296 "Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir." Zâriyât, 51/55.

[أَمْ تَغْتَرِينَ بِكَرَمِ اللَّهِ وَفَضْلِهِ وَاسْتِغْنَائِهِ عَنْ طَاعَتِكَ وَعِبَادَتِكَ فَمَا لَكَ لَا تَعُولِينَ عَلَى كَرَمِ اللَّهِ تَعَالَى فِي مَهْمَاتِ دُنْيَاكَ فَإِذَا قَصْدُكَ عَدُوٌّ فَلَمْ تَسْتَنْبِطِينَ الْحِيلَ فِي دَفْعِهِ وَلَا تَكْلِيْنَهُ إِلَى كَرَمِ اللَّهِ تَعَالَى وَإِذَا أُرْهِقْتَكَ حَاجَةً إِلَى شَهْوَةٍ مِنْ شَهَوَاتِ الدُّنْيَا مِمَّا لَا يَنْقُضِي إِلَّا بِالْذِّينَارِ وَالْدَّرْهِمِ فَمَا لَكَ تَنْزِعِينَ الرُّوحَ فِي طَلِبِهَا وَتَحْصِيلِهَا مِنْ وَجْهِ الْحِيلِ فَلَا تَعُولِينَ عَلَى كَرَمِ اللَّهِ تَعَالَى حَتَّى يَعْثُرَ بِكَ عَلَى كَنْزٍ أَوْ يَسْخَرَ عَبْدًا مِنْ عَبِيدِهِ فَيَحْمِلَ إِلَيْكَ حَاجَتَكَ مِنْ غَيْرِ سَعْيٍ مِنْكَ وَلَا طَلَبٍ أَفْتَحْسِبِينَ أَنَّ اللَّهَ كَرِيمٌ فِي الْآخِرَةِ دُونَ الدُّنْيَا وَقَدْ عَرَفْتَ أَنَّ سَنَةَ اللَّهِ لَا تُبَدِّلُ لَهَا وَأَنَّ رَبَّ الْآخِرَةِ وَالْدُّنْيَا وَاحِدٌ ﴿وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾]

Yoksa Allāhu ta‘ālānın fazl ve keremine ve senin tā‘at ve ‘ibādetinden müstagnī olduğuna aldanıp magrūr olursun. Ve böyle ise yâ niçin senin dūnyān mühimmātından bir şeyde Allāhu ta‘ālānın lutf ve keremi üzerine ta‘vīl edip ona i‘timād etmezsin. Vaktā ki bir düşman ve ‘adūvv seni kasd eder, onun def‘ine niçin hīleleri istinbāt edip de ona bir çāre ararsın ve Hakk subhānehu ve ta‘ālānın keremi üzerine onu ihāle ve tevkīl etmezsin? Ve sana mühimm bir hācet ulaşip seni tazyīk ve iz‘ac ederse veyāhūd ancak dīnār ve dirhem ile kazā olunur bir şehvet-i dūnyāviyye sana vākī‘ olup tedārüküne bir mecbūriyyetin olursa sana ne hāl vardır ki vüçūh-ı hiyelden onun taleb ve tahsīlinde kendi rūhunu nez‘ edip Allāhu ta‘ālānın lutf ve keremine ta‘vīl eder de i‘timād etmezsin tā ki seni bir kenze rāst getirir veyāhūd kendi bendeğānından bir bendeyi müsahhar kılar tā ki o bende senin o ihtiyācını görüp senden bī-sa‘y olarak ve bī-taleb kaldırıp sana getirir. Āyā sen Cenāb-ı Rabbü’l-‘ālemīni āhirette kerīm olup dūnyāda kerīm olmadığına mı zann edersin o hāl ile ki sen bilmişsin ki Allāhu ta‘ālānın sūnnet ve ‘ādetine bir tebdīl yoktur ve dūnyā ve āhiretin rabbi birdir ve insān için ancak kendi sa‘yi ile kazandığı şey vardır.

[وَيَحْكُ يَا نَفْسُ مَا أَعْجَبَ نِفَاقَكَ وَدَوَاعِيكَ الْبَاطِلَةَ فَإِنَّكَ تَدْعِينَ الْإِيمَانَ بِلِسَانِكَ وَأَثَرَ النِّفَاقِ ظَاهِرٌ عَلَيْكَ أَلَمْ يَقُلْ لَكَ سَيِّدُكَ وَمَوْلَاكَ ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ وَقَالَ فِي أَمْرِ الْآخِرَةِ ﴿وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾ فَقَدْ تَكْفَلُ لَكَ بِأَمْرِ الدُّنْيَا خَاصَّةً وَصَرَفَكَ عَنِ السَّعْيِ فِيهَا فَكَذَّبْتَهُ بِأَعْمَالِكَ وَأَصْبَحْتَ تَتَكَالَبِينَ عَلَى طَلِبِهَا تَكَالِبُ الْمَدْهُوشِ الْمُسْتَهْتَرِ وَوَكَّلَ أَمْرَ الْآخِرَةِ إِلَى سَعْيِكَ فَأَعْرَضْتَ عَنْهَا إِعْرَاضَ الْمَغْرُورِ الْمُسْتَحْقَرِ مَا هَذَا مِنْ عِلَامَاتِ الْإِيمَانِ لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ بِاللِّسَانِ فَلَمْ كَانَ الْمُنَافِقُونَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ]

Ey nefis, sana veyh ola senin nifākın ve da‘āvā-yı bātılan ne çok ‘acībdır, zīrā ki sen kendi lisānın ile īmānı da‘vā edersin o hāl ile ki nifākın eseri senin üzerine zāhir ve ‘ayāndır! Senin efendin ve mevlān sana emr ü fermān

etti ki ²⁹⁸ ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ ve âhiret emrinde buyurdu ki ²⁹⁹ ﴿وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾ Sana ancak emr-i dünyâda hâssaten olarak tekeffül edip onda sa'y etmekten seni sarf etmiş ve sen isen sen kendi ef'âlin ile onu tekzîb edip onun talebi üzerine medhûş müstehtirin taleb ve tehâsum ve tecâzübü gibi sen 'ibādullâh ile keşâkeş ve tehâsum ve tecâzüb ve tekâlûb ederek sabâh ettin ve âhiretin emri sana bırakıp yalnız onu kendi sa'yına tevkîl etmiş iken sen magrûr-ı müstahkırın i'râzı gibi ondan yüz çevirip i'râz ettin ya'nî sen ona ictihâd ve sa'y ve gûşîş etmezsin. Ve bu revîş ve gidiş ise îmânın 'alâmâtından değildir, îmân yalnız lisân ile olmuş olsaydı münâfıklar âteşin derk-i esfelinde niçin olurlar.

[ويحك يا نفس كأنك لا تؤمنين بيوم الحساب وتظنين أنك إذا مت انفلت وتخلصت وهيهات أتحسين أنك تتركين سدى ألم تكوني نطفة من مني يمى ثم كنت علقة فخلق فسوى أليس ذلك بقادر على أن يحيى الموتى فإن كان هذا من إضمارك فما أكفرك وأجهلك أما تتفكرين أنه مما إذا خلقك من نطفة خلقك فقدرك ثم السبيل يسرك ثم أمانك فأقبرك أفتكذبينه في قوله ﴿ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ﴾ فإن لم تكوني مكذبة فما لك لا تأخذين حذرک ولو أن يهوديا أخبرك في ألد أطمعتك بأنه يضرك في مرضك [199] لصبرت عنه وتركته وجاهدت نفسك فيه أفكان قول الأنبياء المؤيدين بالمعجزات وقول الله تعالى في كتبه المنزل أقل عندك تأثيرا من قول يهودى يخبرك عن حدس وتخمين وظن مع نقصان عقل وقصور علم والعجب أنه لو أخبرك طفل بأن في ثوبك عقربا لرميت ثوبك في الحال من غير مطالبة له بدليل وبرهان أفكان قول الأنبياء والعلماء والحكماء وكافة الأولياء أقل عندك من قول صبي من جملة الأغبياء أم صار حر جهنم وأغلالها وأنكالها وزقومها ومقامعها وصيدها وسمومها وأفاعيها وعقاربها أحقر عندك من عقرب لا تحسین بألمها إلا يوما أو أقل منه ما هذه أفعال العقلاء بل لو انكشف للبهائم حالک لضحكوا منك وسخروا من عقلک فإن كنت يا نفس قد عرفت جميع ذلك وأمنت به فما لك تسوفين العمل والموت لك بالمرصاد ولعله يخطفك من غير مهلة فبماذا أمنت استعجال الأجل وهبك أنك وعدت بالإمهال مائة سنة أفتظنين أن من يطعم الدابة في حضيض العقبة يفلح ويقدر على قطع العقبة بها إن ظننت ذلك فما أعظم جهلك أرايت لو سافر رجل ليتفقّه في الغربة فأقام فيها سنين متعطلا بطالا يعد نفسه بالتفقّه في السنة الأخيرة عند رجوعه إلى وطنه هل كنت تضحكين من عقله وظنه أن تفقيه النفس مما يطمع فيه بمدة قريبة أو حسبانه أن مناصب الفقهاء تنال من غير تفقه اعتمادا على كرم الله سبحانه وتعالى]

Ve dahi ey nefis, sana veyh ola sanki sen yevm-i hesâbda îmân etmezsin ve zann edersin ki sen öldüğün vakte boşanıp kurtulursun, bu dahi ba'îd ve be-gâyet ba'îddir. Sen zann eder misin ki öyle mühmel ve mu'attal terk olu-

298 “Yer yüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah’a ait olmasın.” Hüd, 11/6.

299 “İnsan için, ancak çalıştığı vardır.” Necm, 53/39.

nup sana teklîf ve cezâ olunmaya. sen o insân değil misin ki menîden bir katre olarak rahime döküldükten sonra o menîden ‘alaka olup Allâhu ta‘âlâ seni insân halk etti ve a‘zânı tesviye ve ta‘dîl etti, bunları halk eden Allâhu ta‘âlâ kıyâmette mevtâyı ihyâyâ kâdir olmaz mı? Belâ, kâdirdir. Eğer bu zann-ı bâtil senin izmârından ise artık ne ‘aceb çok kâfir ve câhilsin! Sen düşünmez misin ki neden seni yarattı, seni bir katre-i menîden yarattı ve seni takdîr edip de yola seni müyesser etti sonra seni imâte edip kabr ettirdi, sen onu ³⁰⁰﴿ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشُرْهُ﴾ kavı-i ‘âlisinde tekzîb mi ettirirsin? Ve eğer tekzîb ettirmez isen yâ niçin kendi hazerini almazsın ve onun ‘azzından sakınıp da ittikâ etmezsin. Bi’l-farz ve’t-takdîr bir nefer yahūdî senin elezz-i et‘imenden bir ta‘âm için sana haber vermiş olsa ki “Bu ta‘âm sana muzırdır, senin hastalığına dokunur”, elbette sen ondan sabr edip tenâvül etmezsin ya’nî onu terk edip yemezsin ve nefsinle onda mücâhede edersin, âyâ mu‘cizât ile mü‘eyyed olan enbiyâ-yı ‘izâm hazerâtının akvâli ve kütüb-i münezzelede şeref-vârid olan evâmir-i ilâhî ve nevâhînin te’sîrini zann ve gümân ile sana haber veren, bir yahūdînin sözünden daha ziyâde ekall midir o hâl ile ki yehūd tamâm bir ‘akla mâlik değildir ve kâmil bir ‘ilme âşinâ değildir! Ve ‘aceb odur ki bir tıfl sana haber verse ki “Senin câmen içinde bir kejdüm vardır”, bî-tevakkuf derhâl onu ilkâ edip ondan bir delîl ve burhân mütâlebe etmezsin, âyâ enbiyâ-yı ‘izâm ve ‘ulemâ ve hukemâ-yı kirâm ve kâffe-i evliyâ-ı bülend-makâm hazerâtının akvâlleri agbiyâdan olan bir sabînin sözünden daha ziyâde ekall midir, yoksa nâr-ı cehennem harî ve onun aglâl ve enkâli ve zakkûm ve mekâmi‘ ve sadîd ve sümûm ve hayyât ve ‘akâribinin eziyyet ve âlâm ve eskâmı dünyânın bir ‘akrebi eleminden kem ve ahkar mı sanıp zu‘m eylersin o hâl ile ki dünyâ ‘akrebinin elemine ancak bir gün veyâ daha ziyâde ekall bir zamân-da hiss edersin. Bu senin ef‘âlin ‘ukalânın ef‘âli değildir, belki behâyime senin hâlin münkeşif olmuş olsa senden gülerler ve senin ‘aklına istihzâ ederlerdi. Ve ey nefis, eğer sen bunun cemî‘isini bilip ona îmân etmiş isen senin neyin vardır ki leyte ve le‘alle ile tesvîf-i vakt ü ezmân edip ‘amel etmezsin o hâl ile ki ölüm sana rasadgâhta durup seni bekliyor ve ola ki bî-imhâl seni kapıp ihtitâf edecektir. İstîcâl-i eclden sen ne ile emniyyet ettin? Haydi sayalım ki yüz sene sana mehl verilmiştir, âyâ sen zann eder misin ki ‘akabenin dibinde dâbbesini ra‘y ettiren yolcu felâh bulup onunla ‘akabeyi kesmiş olur? Eğer bunu zann edip i‘tikâd eder isen senin cehl ve nâdânlığın ne ‘aceb ‘azîmdir! Meselâ bir kimse dînde tefakkuh etmek için

300 “Sonra, dilediği vakit onu diriltir.” Abese, 80/22.

gurbete âher bir diyâra sefer edip gitse ve ‘attâl ve battâl olarak durup onda okumaya çalışmaz ve son senede kendi vatan ve hânesine ‘avdet edeceği vakte tahsîl-i ‘ilm için kendi nefsine va‘d ve temennîler edip o müddette tahsilden fâriğ olmuş olsa senin onun ‘aklından ve tama‘ edegeldiği tefakkuhu az ve karîb bir müddette iktisâbına olan zann ve gümânından ta‘accüb edip sen gülmez miydin ve onun bu hâlini humk ve cünûnuna haml etmez miydin? Veyâ zann etmiş olsa ki menâsıb-ı fukahâ Allâhu ta‘âlânın lutf ve keremiyle bî-tefakkuh hâsıl olur, sen onun bu zannından dahi istigrâb etmez miydin?

[ثم هب أن الجهد في آخر العمر نافع وأنه موصل إلى الدرجات العلاء فلعل اليوم آخر عمرك فلم تشتغلين فيه بذلك فإن أوحى إليك بالإمهال فما المانع من المبادرة وما الباعث لك على التسويف هل له سبب إلا عجزك عن مخالفة شهواتك لما فيها من التعب والمشقة]

Sonra farz et ki cehdin ‘ömrün âhirinde nef‘ edicidir ve derecât-ı ‘âliye-ye mûsıldır, ola ki bugün senin ‘ömrün son günü ola, sen niçin onda onunla iştigâl etmezsin? Ve Allâhu ta‘âlâ imhâl ve te‘cîl ile sana vahy etse bile el-hâletü hâzihi mübâderet ve müsâra‘attan mâni‘ olan şey nedir ve tesvîfe bâ‘is ve mücib nedir, senin muhâlefet-i şehvâtta olan ‘aczinden gayrı onun diğer bir başka sebebi var mıdır, zîrâ ki muhâlefet-i şehvâtta sana ta‘ab ve meşakkat vardır!

[فإذا كنت أيتها النفس لا تفهمين هذه الأمور الجلية وتركنين إلى التسويف فما بالك تدعين الحكمة وأية حماقة تزيد على هذه الحماقة ولعلك تقولين ما يمنعني عن الاستقامة إلا حرصى على لذة الشهوات وقلة صبرى على الآلام والمشقات فما أشد غباوتك وأقبح اعتذارك إن كنت صادقة في ذلك فاطلبى التنعم بالشهوات الصافية عن الكدورات الدائمة أبد الآباد ولا مطمع في ذلك إلا في الجنة فإن كنت ناظرة لشهوتك فالنظر لها في مخالفتها قرب أكلة تمنع أكالات وما قولك في عقل مريض أشار عليه الطبيب بترك الماء البارد ثلاثة أيام ليصح ويهنأ بشربة طول عمره وأخبره أنه إن شرب ذلك مرض مرضاً مزمناً وامتنع عليه شربه طول العمر فما مقتضى العقل في قضاء حق الشهوة أيصبر ثلاثة أيام ليتنعم طول العمر أم يقضى شهوته في الحال خوفاً من ألم المخالفة ثلاثة أيام حتى يلزمه ألم المخالفة ثلثمائة يوم وثلاثة آلاف يوم وجميع عمرك بالإضافة إلى الأبد الذى هو مدة نعيم أهل الجنة وعذاب أهل النار أقل من ثلاثة أيام بالإضافة إلى جميع العمر وإن طالت مدته]

Ve eğer ey nefs, sen işbu umûr-ı celiyyeyi fehmi etmeyip de tesvîf-i ezmâna mâil olursun, senin ne hâlin vardır ki hikmeti da‘vâ edersin? Ve bu hamākata zâid olan hamakât hangi hamākattır? Ola ki “Sen dersin ki âlâm ve meşakkāta olan killet-i sabr ve lezzet-i şehvāta olan hırsım beni istikā-

metten beni men' eder ki başkası ondan beni men' etmez.” Ve bu bâbda olan itizârın ne çirkîn bir itizârdır ve şol gabâvetin ne ‘aceb şedîd bir gabâvettir! Eğer sen bu sözde sâdika olup da da'vânda sâbit isen ebede'l-âbâd dâim ve kûdûrâtan sâfî ve sâlim olan şehevât ile tena'umu taleb eyle ve bunun matma'ı ancak cennettir. Eğer fi'l-vâki' kendi şehvetine sen nazar edicisin, onun nazarı ancak onun muhâlefetindedir, ola ki bir tu'me pek çok tu'melere mâni' olur. Şol bîmâr ve hastanın 'aklına senin sözün nedir ki bir tabîb ona işâret edip demiş ki “Sen üç günde soğuk suyun içmesini terk eyle tâ ki sıhhat ve 'âfiyet bulup tûl-i 'ömründe mâ-ı bâridin şûrbü ile müntehî ve mütezziz olasın.” Ve eğer sen bu üç günde ona sabr etmeyip de içtinse müzmin bir 'illete giriftâr olup tûl-i 'ömründe ondan kurtulmazsın ve külliyyen mâ-ı bâridin şûrbü sana mümteni' olur ki hakk-ı şehvet kazâsı bâbında muktezâ-yı 'akl onda nedir? O hasta tûl-i 'ömründe mâ-ı bârid ile tena'um etmek için o üç günde ondan sabr etmek midir, yoksa derhâl üç günlük muhâlefeti eleminden havf ile o mâ-ı bâridi içip de nefsinin o hatar ve tehlukeye ilkâ etmek midir tâ ki üç yüz gün veyâhüd üç bin gün muhâlefet etmek elemi ona mülâzım ola. Ve na'ım-i ehl-i cennet olan müddet-i ebediyyeye izâfetle ve ehl-i nâr 'azâbının tûl-i müddetine nisbetle senin cemî'i 'ömrün üç gün değil, belki bir sâ'at mikdârınca gelmez velev ki onun müddeti uzar da 'ömr-i tabî'inin hitâmına kadar müntehî olur

[أوليت شعري ألم الصبر عن الشهوات أعظم شدة وأطول مدة أو ألم النار في دركات جهنم فمن لا يطيق الصبر على ألم المجاهدة كيف يطيق ألم عذاب الله ما أراك تتوأنين عن النظر لنفسك إلا لكفر خفي أو لحرق جلي أما الكفر الخفي فهو ضعف إيمانك بيوم الحساب وقلة معرفتك بعظم قدر الثواب والعقاب وأما الحرق الجلي فاعتمادك على كرم الله تعالى وعفوه من غير التفات إلى مكره واستدراج واستغنائاه عن عبادتك مع أنك لا تعتمدين على كرمه في لقمة من الخبز أو حبة من المال أو كلمة واحدة تسمعينها من الخلق بل تتوصلين إلى غرضك في ذلك بجميع الحيل وبهذا الجهل تستحقين لقب الحماقة من رسول الله صلى الله عليه وسلم حيث قال ”الكثير من دان نفسه وعمل لما بعد الموت والأحمق من أتبع نفسه هواها وتمنى على الله“]

Kâşki ben bileydin ki şehevâtta sabr etmek elemi şiddetçe a'zamdır, yoksa dūzahın derecât ve derekâtında olan âteşin âlâmı a'zam ve müddetçe atveldir. O ki elem-i mûcâhede üzerine sabr etmeye tâb-âver olamaz, Allâhu ta'âlânın 'azâbı elemine sabr etmeye nice tâkatmend olur. Senin kendi nefsinə nazar etmekte olan za'f ve zebûnluğun ancak bir küfr-i hafî ve humk-ı celî içindir. Küfr-i hafî ise senin yevm-i hesâba olan îmânının za'fından ve sevâb ve 'ıkâbının kadri 'azamete olan ma'rifetinin killetindendir [201] ve humk-ı celî ise Zât-ı kibriyânın kerem ve 'afvına itimâd

edip onun mekr ve istidrâcına ‘adem-i iltifât ile senin ‘ibâdetinden müstag-nî olduğuna olan zu‘mündür, hâlbuki sen bir lokma nân ve bir dâne mâl ve halktan istimâ‘ edecek bir kelimedenden dolayı onun keremine itimâd etmezsin, cemî‘-i envâ‘-ı hiyel ile onlarda olan agrâzına mütevassıl olursun. Ve bu cehl ve nādānî ile ser-firâz-ı enbiyâ vü mürselinden “hamakât” lakabına müstehakk ve müstevcib olmuşsun, çünkü hadîs-i şerîfinde buyurmuş ki “الكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْأَحْمَقُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَتَّى عَلَى اللَّهِ”³⁰¹

[ويحك يا نفس لا ينبغي أن تغرك الحياة الدنيا ولا يغرنك بالله الغرور فانظري لنفسك فما أمرك بمهم لغيرك ولا تضعي أوقاتك فالأنفاس معدودة فإذا مضى منك نفس فقد ذهب بعضك فاغتنمي الصحة قبل السقم والفراغ قبل الشغل والغنى قبل الفقر والشباب قبل الهرم والحياة قبل الموت واستعدي للآخرة على قدر بقائك فيها يا نفس أما تستعدين للشتاء بقدر طول مدته فتجمعين له القوت والكسوة والحطب وجميع الأسباب ولا تتكئين في ذلك على فضل الله وكرمه حتى يدفع عنك البرد من غير جبّة ولبدٍ وحطبٍ وغير ذلك فإنه قادر على ذلك أفظنين أيتها النفس أن زمهرير جهنم أخف برداً وأقصر مدة من زمهرير الشتاء أم تظنين أن ذلك دون هذا كلا أن يكون هذا كذلك أو أن يكون بينهما مناسبة في الشدة والبرودة أفظنين أن العبد ينجو منها بغير سعي هيهات كما لا يندفع برد الشتاء إلا بالجبّة والنار وسائر الأسباب فلا يندفع حرّ النار وبردها إلا بحصن التوحيد وخذق الطاعات وإنما كرم الله تعالى في أن عزّك طريق التحصّن ويسرّ لك أسبابه لا في أن يندفع عنك العذاب دون حصنه كما أن كرم الله تعالى في دفع برد الشتاء أن خلق النار وهداك لطريق استخراجها من بين حديدة وحجر حتى تدفعي بها برد الشتاء عن نفسك وكما أن شرّاه الحطب والجبة مما يستغنى عنه خالقك ومولاك وإنما تشترينه لنفسك إذ خلقه سبباً لاستراحتك فطاعاتك ومجاهداتك أيضاً هو مستغن عنها وإنما هي طريقك إلى نجاتك فمن أحسن لنفسه ومن أساء فعليها والله غنى عن العالمين]

Ey nefis, sana veyh ola! Hayât-ı dünyâ seni aldatmamak gerektir ve Zât-ı zü'l-celâle aldanmak dahi seni aldatmaya ki onun kesret-i kerem ü merhameti cihetle ‘afvına igtirâren ondan bî-bāk ü bî-pervâ olmamalısın. Lutf ve kerem ve merhameti çok olduğu gibi onun gazab ve maktı dahi şe-diddir. Kaldı ki sen kendi emrine nazar eyle, senin emrin dîger ki mühimm değildir. Ve kendi evkâtını zâyî‘ etmeyesin, zîrâ ki senin enfâsın ma‘dûdedir, senden bir nefes gidince senden bir cüz’ gitmiştir. Ve sekamdan akdem sıhhati ve iştigâlden akdem ferâğı ve yoksulluktan akdem baylığı ve pîrlikten akdem civânlığı ve ölümünden akdem zindeliği igtinâm eyle ve âhirette bekâ ve ikâmetine göre müsta‘idd ol. Ey nefis, sen kış için tedârük edip müsta‘idd olmaz mısın ki zemistân faslına göre, müddetinin uzunlu-

301 Tirmizî, 4/219, no: 2459; Müsnedü Ahmed, 28/350, no: 17123; İbn Mâce, 2/1423, no: 4260.

ğuna göre odun ve kömür hazır ve âmâde etmez misin ve dahi kışta sana muktezî olan akvâtı biriktirip câme ve libâs ve esbâb-ı muhâfaza ve sâireyi tedârük ve ıcdâd etmez misin ve o levâzımâtta dolayî Allâhu ta'âlânın fazl u keremine tevekkül edip kendi hânen boş ve hâlî bırakmızsın ve bî-esbâb-ı mu'tâde ya'nî bî-cübbe ve bî-keçe ve bî-fahm ve bî-hatab senden elem-i berdin def'ini ummazsın, hâlbuki Hakk subhânehu ve ta'âlâ ona kâdirdir ya'nî bî-cübbe ve nemed ve bî-fahm u hatab 'azâb-ı berdi senden def' etmeye kâdirdir. Ey nefis, dūzah-ı zemherîrinin sermâsı hafîf ve kolay mı zann edersin, yoksa onun müddet ve zamânı kış ve zemistân vakt ve evânından daha ziyâde kısa ve kasîr mi zu'm edersin, yoksa cehennemın zemherîri dünyânın kışından kem ve eksik mi zann edersin? Öyle değildir, bu kış onun gibi olamaz ve şiddet ve bürûdette ona makîs olamaz, belki beyinlerinde derece-i bürûdet ü şiddette bir münâsebet bulunamaz. Ve bî-sa'y cehennemın zemherîrinden 'abd için bir necât mı zann edersin, uzaktır uzak! Nitekim cihânda zemistânın sermâsı ancak cübbe ve âteş ve esbâb-ı sâire ile mündefîc olur, kezâlik dūzahın germ ü serdi ancak hısn-ı tevhit ve hendek-i tâ'ât ile mündefîc olur. Ve Allâhu ta'âlânın lutf ve keremi ancak sana tarîk-i tahassunun ta'rîf ve irâesidir ve sana esbâbının teysîridir, değil ki bî-tahassun 'azâbı senden def' ede, nitekim Allâhu ta'âlânın cihânda sana lutf ve keremi ya'nî berd-i şitâyı senden def' etmek bâbında sana sezâvâr buyurulan kerem ve ihsânı sana âteşi halk etti ve taş ile demirin arasından nârın istihracı için seni hidâyet ve irşâd etti tâ ki onunla nefsin üzerinden bir berd-i şitâyı def' edesin ve nitekim odun ve cübbeyi satın almaktan senin hâlîk ve efendin ondan müstagnîdir ve onu ancak sen kendi nefsin için satın alırsın, çünkü senin istirahatına sebep yaratmıştır, kezâlik senin tâ'ât ve mücâhedâtın dahi nefsin'e 'âiddir, ondan Hakk subhânehu ve ta'âlâ müstagnîdir velâkin senin necât ve selâmetine bir yoldur, zîrâ buyurmuş ki “Kim ki iyilik edip güzel bir 'amel işlerse kendi nefsin'e iyilik eder ve kim ki isâet edip yaramazlık ederse onun zarar ve ziyânı onun üstündedir.” Hakk celle ve 'alâ hazretleri 'âlemînden ganîdir ki hiçbir şey için onun bir ihtiyâcı yoktur.

[ويحك يا نفس انزعى عن جهلك وقيسى آخرتك بدنياك فما خلقكم ولا بعثكم إلا كنفس واحدة وكما بدأنا أول خلق نعيده وكما بدأكم تعودون وسنة الله تعالى لا تجدین لها تبدیلا ولا تحویلا ويحك يا نفس ما أراك إلا ألقت الدنيا وأنست بها فعسر عليك مفارقتها وأنت مقبلة على مقاربتها وتؤكدین في نفسك مودتها فاحسن أنك غافلة عن عقاب الله وثوابه وعن أهوال القيامة وأحوالها فما أنت مؤمنة بالموت المفرق بینك وبين محابك أفترین أن من یدخل دار

قصرا مرفوعا إلى جهة السماء ومقره قبر محفور تحت الأرض فهل في الدنيا حمت وانتكاس أعظم من هذا يعمر الواحد دنياه وهو مرتحل عنها يقينا ويخرب آخرته وهو صائر إليها قطعاً أما تستحيين يا نفس من مساعدة هؤلاء الحمقى على حماقتهم واحسبى أنك لست ذات بصيرة تهتدى إلى هذه الأمور وإنما تميلين بالطبع إلى التشبه والافتداء فقيسى عقل الأنبياء والعلماء والحكماء بعقل هؤلاء المنكبين على الدنيا واقتدى من الفريقين بمن هو أعقل عندك إن كنت تعتقدين في نفسك العقل والذكاء يا نفس ما أعجب أمرك وأشد جهلك وأظهر طغيانك عجباً لك كيف تعمين عن هذه الأمور الواضحة الجليلة ولعلك يا نفس أسكرك حب الجاه وأدهشك عن فهمها أو ما تتفكرين أن الجاه لا معنى له إلا ميل القلوب من بعض الناس إليك فاحسبى أن كل من على وجه الأرض سجد لك وأطاعك أفما تعرفين أنه بعد خمسين سنة لا تبقيين انت ولا أحد ممن على وجه الأرض ممن عبدك وسجد لك وسيأتى زمان لا يبقى ذكرك ولا ذكر من ذكرك كما أتى على الملوك الذين كانوا من قبلك فهل تحس منهم من أحد أو تسمع لهم ركزا فكيف تبيعين يا نفس ما يبقى أبد الآباد بما لا يبقى أكثر من خمسين سنة إن بقى هذا إن كنت ملكاً من ملوك الأرض سلم لك الشرق والغرب حتى أذعنت لك الرقاب وانتظمت لك الأسباب كيف وبأبى إدبارك وشقاوتك أن يسلم لك أمر محلّتك بل أمر دارك فضلاً عن محلّتك]

Ve dahi sana veyh ola ey nefis! Sen kendin bilmez misin ki her kim ki dünyânın lezzâtına iltifât edip onunla istînâs eder o hâl ile ki ölüm onun ardı sonra gelip ona taleb eyler, o kimse ancak hîn-i müfârakatta hasret ve nedâmetten istiksâr eder ve nâdânlığıyla semm-i kattâlden tezevvüd edip tûşe tedârük eyler, yoksa geçip mürûr edenlere mi bakmazsın ki nice köşk ve sarâyı binâ edip yücelik ettiler de sonra onları bırakıp gittiler ve Hakk subhânehu ve ta‘âlâ onların bünyân ve diyâr ve zemîn ve mekânları nice onların düşmânlarına mîrâs etti! Hele sen görmez misin ki onlar ekl et-medikleri nesneyi biriktirdiler ve içinde sâkin olmadıkları mesâkini binâ edip yaptırıldılar ve idrâk edemeyecekleri nesneye emel ve ümîd ettiler, her biri âsumâna merfûc birer köşkü binâ eder ve onun makarrı zîr-i zemînde kazılı bir çukur ve kabr-i mahfûrdur. Âyâ cihânda bundan a‘zam bir humk ve intikâs ve ser-nigûn ve bönlük var mıdır ki adam kat‘iyyen ona varacak âhîret hânesini yıkıp vîrân eder ve ondan savuşup yakînen ve karîben ondan mürtehil olacak dâr-ı dünyâsını binâ ve ta‘mîr eyler! Sen ey nefis, bu tâife-i agbiyâ vü hamkânın hamâkatları üzerine olan müsâ‘adenden utanıp hayâ etmez misin? Sen hesâb edip sanki sen kendin bu umûra ihtidâ edecek bir basîretli zât değilsin, ancak tab‘an sen bunlara uyup teşbîhlerine meyl edersin. Bir kerre de enbiyâ ve ‘ulemâ ve hukemânın ‘akllarını bu dünyâyâ mükibb ve mu‘tekif olan kesânın ‘akllarına kıyâs eylesen de en ziyâde ‘âkıl olan ferîk hangi ferîk ise ona iktidâ eyle. Eğer sen kendi nefsinde bir ‘akl ve

zekâyı bilip itikâd eder isen sen ey nefis, senin emrin ne 'acîb bir emrdir ve senin bilmemezliğin ne 'aceb şedîd bir cehldir ve senin bagy ve tugyânın ne 'aceb zâhir ve 'ayândır! Sana 'aceb ve be-gâyet 'acebdır ki bu celî ve vâzıh ve açık [303] işbu umûrdan nice kör olursun! Ola ki ey nefis, hubb-ı câh seni sermest edip onun fehminden seni medhûş u bî-hûş etti. Sen bir kerre düşünüp tefekkür etmez misin ki câhın ma'nâsı ba'zı nâstan sana kulûbun meylidir. Sen hesâb eyle ki her ne ki rûy-ı zemînde vardır, cümlesi sana secde edip itâ'at etti. Sen bilmez misin ki elli seneden sonra ne sen kalırsın ve ne de yer yüzünde sana secde edip 'ibadet eden kimseler kalırlar ve bir zamân dahi gelecek ki içinde ne senin zikrin kalır ve ne de seni zikir edenlerin zikri kalır, nitekim mülûk-ı mâziyenin ve senden akdem gelen selâtın-i sâbkanın üzerine gelmiştir. Âyâ sen onlardan hiçbir kimseyi ih-sâs eder misin veyâhüd onlara bir rekzi istimâ' eder misin? Kaldı ki sen ey nefis ebade'l-âbâdda dâim ve bâkî olan nesneyi eğer durursa dünyâda elli seneden ziyâdeye bâkî kalmayan nesneye nice satarsın? Ve bu dahi eğer sen mülûk-ı zemînden bir melik olup şark ve garb sana müsellemler olmuş bir sultân isen tâ ki sana rikâb-ı 'ibâd kâffesi sana münkâd oldu ve cemî'-i esbâb-ı cihândârî sana muntazam oldu, yâ nice olur o hâl ile ki senin idbâr ve şakâvetin sana kendi mahallen emrini ve mahallen değil, belki senin sâkin bulunduğun hânen emrini sana teslim olmaktan ibâ eder.

[فإن كنت يا نفس لا تتركين الدنيا رغبة في الآخرة لجهلك وعمى بصيرتك فما لك لا تتركينها ترفعا عن خسة شركائها وتنزها عن كثرة عنائها وتوقيا من سرعة فائتها أم ما لك لا تزهدين في قليلها بعد أن زهد فيك كثيرها وما لك تفرحين بدنيا إن ساعدتك فلا تخلو بلدك من جماعة من اليهود والمجوس يسبقونك بها ويزيدون عليك في نعيمها وزيتها فأف لدنيا يسبقك بها هؤلاء الأخساء فما أجهلك وأخس همتك وأسقط رأيك إذ رغبت عن أن تكوني في زمرة المقربين من النبيين والصديقين في جوار رب العالمين أبد الأبدين لتكوني في صف النعال من جملة الحمقى الجاهلين أياما قلائل فيا حسرة عليك إن خسرت الدنيا والدين فبادري]

Ve eğer senin bilmezliğinden ve basîretinin körlüğünden dolayı na'ım ve mülk-i âhirete senin ragbetin olmazsa şürekâsı hissetinden tereffu' ve meşakkat ve 'anâsı kesretinden tenezzüh ve sür'at-i fenâsından tevakkî olarak dünyânın mülkünü niçin terk etmezsin ve onun kesîri sana zühd ve terk ettikten sonra sen onun kalîlinden niçin zühd etmezsin? Senin ne hâl ve meziyyetin vardır ki o dünyâ ile sevinirsin ki sana müsâ'ade etmiş olsa bile senin beledin içinde yehûd ve tersâ ve mecûs tâifelerinde sana o şeyde sebkat edip de onun zînet ve na'ımında senden zâid adam bulunur. Of ola o dünyâyı ki işbu dün ve ahsâ adamlar sana onunla sebkat etmiştir ve bu

yüzden dahi senin ne 'aceb cehl ve ne 'aceb hisset-i himmet ve ne 'aceb sukût-ı re'yin vardır, çünkü sen civâr-ı Rabbü'l-âlemînde ebede'l-âbidîn sâkin ve mukarreb olan enbiyâ ve siddîkîn zümrelerinde olmaktan vazgeçip de şol eyyâm-ı kalîle içinde dünyâda cümle-i hamkâdan olup da saff-ı ni'âlde durmaya ragbet ettin! Artık sana yazık ve hayf ve hasret olsun, çünkü dîn ve dünyâyı ziyân etmişsin, hemân sen mübâderet eyle!

[ويحك يا نفس فقد أشرفت على الهلاك واقترب الموت وورد النذير فمن ذا يصلى عنك بعد الموت ومن ذا يصوم عنك بعد الموت ومن ذا يترضى عنك ربك بعد الموت ويحك يا نفس مالك إلا أيام معدودة هي بضاعتك إن اتجرت فيها وقد ضيعت أكثرها فلو بكيت بقية عمرك على ما ضيعت منها لكنت مقصرة في حق نفسك فكيف إذا ضيعت البقية وأصررت على عادتك أما تعلمين يا نفس أن الموت موعدك والقبر بيتك والتراب فراشك والدود أنيسك والفرع الأكبر بين يديك أما علمت يا نفس أن عسكر الموتى عندك على باب البلد ينتظرونك وقد آلوا على أنفسهم كلهم بالإيمان المغلظة أنهم لا يرحون من مكانهم ما لم يأخذوك معهم أما تعلمين يا نفس أنهم يتمنون الرجعة إلى الدنيا يوما ليشتغلوا بتدارك ما فرط منهم وأنت في أمنيتهن ويوم من عمرك لو بيع منهم بالدنيا بحذافيرها لا شتروه لو قدروا عليه وأنت تضيعين أيامك في الغفلة والبطالة]

Ey nefis sana veyh ola ki sen helâke müşrif olmuşsun ve ölüm senden yaklaşmış ve nezîr gelmiştir. Senin ölümünden sonra senin tarafından sana namâzı kim kılacaktır ve ölümünden sonra senden taraf orucu sana kim tutacaktır ve ölümünden sonra senin için Rabbini kim irzâ edecektir! Veyh olsun sana ey nefis! Senin ancak eyyâm-ı ma'dûden vardır ki senin re's-i mâl ve sermayen odur, eğer sen onunla ticâret edip kârı istedinse, hâlbuki senin ekserîsini kaybedip zâyî' etmişsin, bakıyyesini dahi zâyî' eder isen senin hâlin nice olur ya'nî eğer 'âdetine musırr olup bakıyye-i 'ömrünü dahi beyhûde yere sarf ve telef edersin ba'dehu sen bî-mâye olarak nice ticâret ve kâr edersin? Sen ey nefis bilmez misin ki senin mev'idin ölümdür ve mezâr senin hânendir ve toprak senin yatağıdır ve kurtlar senin enîsindir ve büyük korku senin önündedir? Ey nefis, sen bilmedin mi ki leşker-i vefiyyât ve 'asâkir-i mevtâ senin yanında memleket kapısı üzere durup seni bekliyorlar ve kendi nefsleri üzerine eymân-ı mugallaza ile cümlesi kasem edip îlân etmişler ki seni berâber almadıkça kendi yerlerinden kımıldanmazlar ve sen onların ünmiyyelerinde mevcûdsun. Ve senin 'ömründen bir günü cemî'-i dünyâ ve mâ-fihâ bedeli ile onlardan bey' olunmuş olsaydı muktedir olmuş olsalar onu satın alırlardı, hâlbuki sen gaflet ve batâlette kendi eyyâmını zâyî' edersin.

[ويحك يا نفس أما تستحيين تزينين ظاهرک للخلق وتبارزين [204] الله في السر بالعظام أفتستحيين من الخلق ولا تستحيين من الخالق ويحك أهو أهون الناظرين عليك أأتمرين الناس بالخير وأنت متلطفة بالردائل تدعين إلى الله وأنت عنه فارة وتذكرين بالله وأنت له ناسية أما تعلمين يا نفس أن المذنب أثن من العذرة وأن العذرة لا تطهر غيرها فلم تطمعين في تطهير غيرك وأنت غير طيبة في نفسك]

Ey nefis sana veyh ola ki sen utanmaz mısın ki halk için kendi zâhirini bezetip zînetlendirirsin ve gizlide sırren zünüb-ı ‘izâm ve günâh-ı kebâir ile Hâlık’a sen mübâreze edersin, halktan utanıp da Hâlık’tan utanmaz mısın! Sana yazıklar olsun, senin ‘indinde hep nâzırların ehveni midir, sen hayr ile halka emr edersin o hâl ile ki sen rezîlelerle bulaşıksın ve sen ondan kaçıcı olduğun hâlde halkı Allâhu ta‘âlâya da‘vet edersin ve sen onu ferâmûş ettiğin hâlde onunla tezkîr edersin? Sen bilmez misin ki ey nefis, sen ‘azireden daha ziyâde pîs ve nâ-pâksın ve ‘azire ise dîğer bir necesi pâk etmez! Sen niçin dîğerinin tathîrinde tama‘ edersin o hâlde ki sen kendi nefsinde tayyib ve tâhir değilsin.

[ويحك يا نفس لو عرفت نفسك حق المعرفة لظننت أن الناس ما يصيبهم بلاء إلا بشؤمك ويحك يا نفس قد جعلت نفسك حمارا لإبليس يقودك إلى حيث يريد ويسخر بك ومع هذا فتعجبين بعملك وفيه من الآفات ما لو نجوت منه رأسا برأس لكان الربح في يديك وكيف تعجبين بعملك مع كثرة خطاياك وزلللك وقد لعن الله إبليس بخطيئة واحدة بعد أن عبده مائتي ألف سنة وأخرج آدم من الجنة بخطيئة واحدة مع كونه نبيه وصفيه ويحك يا نفس ما أغدرك ويحك يا نفس ما أوقحك ويحك يا نفس ما أجهلك وما أجراك على المعاصي ويحك كم تعقدن فتنقضين ويحك كم تعهدن فتغدرين]

Ey nefis sana veyh ola ki sen kendi nefsinı hakk-ı ma‘rifet ile sen bilmiş olsan elbette zann eder idin ki ‘âleme her ne belâ gelirse senin şûmundaandır! Ve ey nefis, sana veyh olsun ki sen kendi nefsinı iblîs için merkeb etmişsin ki dileyip istediği yere seni çekip götürür ve seni nefsine maskara edip seninle istihzâ eyler ve bununla berâber sen kendi ‘amelinle ‘ucb edersin o hâl ile ki sen ondan başa baş gelip günâhından necât bulmuş olsan kâr etmiş olursun. Senin günâhların çokluğuyla berâber kendi ‘ameline nice ‘ucb edersin o hâl ile ki iblîs iki yüz bin sene Allâhu ta‘âlâya ‘ibâdet etmiş iken yalnız bir hatîe-i vâhîde ile mel‘ûn ve rahmetten matrûd olmuş ve Âdem ‘aleyhi’s-selâm onun peygamber ve safiyyi iken bir hatîe-i vâhîde ile cennetten ihrâc olunmuştur! Ey nefis, sana veyh olsun ki sen ne ‘aceb gaddârsın veyâ nefis sana veyh olsun ki sen ne ‘aceb vekâhatlı ve ‘ârsızsin ve dahi sana veyh ola ki ey nefis, sen ne ‘aceb nâdân ve bilmezsin ve me‘âsî

üzerine ne ‘aceb cesûr ve cür’etlisin ve sana veyh ola ki ne kadar ‘uhûd ve şurûtu bağlarsın sonra dönüp çözer de açarsın ve dahi sana veyh ola ki sen ne kadar ‘ahd ve mîsâkı verir de sonra döner gadr eylersin!

[ويحك يا نفس أشتغلين مع هذه الخطايا بعمارة دنياك كأنك غير مرتحلة عنها أما تنظرين إلى أهل القبور كيف كانوا جمعوا كثيرا وبنوا مشيدا وأملوا بعيدا فأصبح جمعهم بورا وبنائهم قبورا وأملهم غرورا ويحك يا نفس أما لك بهم عبرة أما لك إليهم نظرة أنظنين أنهم دعوا إلى الآخرة وأنت من المخلدين هيهات هيهات ساء ما توهمين ما أنت إلا في هدم عمرك منذ سقطت من بطن أمك فابني على وجه الأرض قصرك فإن بطنها عن قليل يكون قبرك أما تخافين إذا بلغت النفس منك التراقى أن تبدو رسل ربك منحدره إليك بسواد الألوان وكلح الوجوه وبشرى بالعذاب فهل ينفك حينئذ الندم أو يقبل منك الحزن أو يرحم منك البكاء والعجب كل العجب منك يا نفس أنك مع هذا تدعين البصيرة والفطنة ومن فطنتك أنك تفرحين كل يوم بزيادة مالك ولا تحزين بنقصان عمرك وما نفع مال يزيد وعمر ينقص]

Ey nefis sana veyh ola ki sen bu hatâyâ ile berâber kendi dünyân ‘imâ-retine müşteğıl olursun, sanki sen ondan irtihâl ve intikâl edecek değilsin. Bir kerre sen ehl-i kubûra nazar etmez misin, nice çok emvâlî biriktirdiler ve metîn ve müstahkem ebniyeleri binâ ettiler ve bu‘d-ı emelleri ümîd ey-lediler sonra onların cem‘leri hâlik ve bevr ve ebniyeleri mezâr ve kubûr ve ümniyyeleri ve âmâlleri gurûr olarak sabâh ettiler! Ey nefis, sana veyh olsun ki sen onlara bir ‘ibretin yok mudur ve onlara senin bir nazran yok mudur, sen zann eder misin ki onlar âhirete da‘vet olundular da sen dün-yâda muhalled mi kalırsın, uzaktır uzak! Bu tevehhümünün yaramazdır, sen ancak kendi ‘ömrünü yıkıp hedm etmekte sin ki senin anan karnından zemîne düştüğün günden beri kendi bünyân-ı ‘ömrünü günbegün ve sâ‘at-be-sâ‘at yıkıp vîrân edersin. Var sen de yer yüzünde kendi köşkünü binâ eyle de ‘an-kalîl yerin karnı senin mezârın olacaktır. Sen bir kerre korkmaz mısın ki nefes senin boğazına varıp bâlig olduğu vakte sana Rabbin celle şânuhunun rûsülleri siyâh renkli ve katı yüzlü olarak zâhir ve münhadir olurlar da sana ‘azâb ile haber verirler, âyâ o vakte peşimânî ve nedem sana bir nef‘ verir mi veyâhûd hüzn ve gussa senden makbûle olur mu ve girye ve zârî ve figân ve feryâd ki bir merhamet-i erzânî olur mu? Ve a‘ceb-i ‘aceb ey nefis, senin işbu fetânet ve basîretin da‘vâsıdır ki her gün sen kendi mâlın ziyâdesiyle şâd olursun ve senin ‘ömrün noksânıyla kendin hüzn etmezsin, âyâ bu şâdî ve ‘adem-i hüzn âsâr-ı fetânetinden midir veyâ basîretin iktizâsından mıdır? İşte senin bu hâlin ‘acebin a‘cebi olmaz mı? Ve ‘ömr eksilince sana mezîd-i mâl bir nef‘ verir mi? ‘Ömr mahv olup git-tikten sonra müctemî‘ olan mâl sana ne hayr ve fâidesi vardır?

[ويحك يا نفس تعرضين عن الآخرة وهي مقبلة عليك وتقبلين على الدنيا وهي معرضة عنك فكم من مستقبل يوما لا يستكملهم وكم من مؤمل لغد لا يبلغه فأنت تشاهدين ذلك في إخوانك وأقاربك وجيرانك فترين تحسرهم عند الموت ثم لا ترجعين عن جهالتك فاحذري أيتها النفس المسكينة يوما آلى الله فيه على نفسه أن لا يترك عبد أمره في الدنيا ونهاه حتى يسأله عن عمله دقيقه وجليله سره وعلايته فانظري يا نفس بأي بدن تقفين بين يدي الله وبأي لسان تجيبين وأعدّي للسؤال جوابا وللجواب صوابا واعلمي بقیة عمرک في أيام قصارٍ لأيام طوالٍ وفي دار زوالٍ لدار مقامةٍ وفي دار حزنٍ ونصبٍ لدار نعيمٍ وخلودٍ اعملی قبل أن لا تعملی اخرجی [205] من الدنيا اختيارا خروج الأحرار قبل أن تخرجی منها على الاضطرار ولا تفرحی بما يساعدك من زهرات الدنيا قرب مسرور مغبون ورب مغبون لا يشعر فويل لمن له الويل ثم لا يشعر بضحك ويفرح ويلهو ويمرح ويأكل ويشرب وقد حق له في كتاب الله انه من وقود النار فليكن نظرك يا نفس إلى الدنيا اعتبارا وسعيك لها اضطرارا ورفضك لها اختيارا وطلبك للآخرة ابتدارا ولا تكوني ممن يعجز عن شكر ما أوتى ويتغى الزيادة فيما بقى وينهى الناس ولا ينتهى]

Ey nefis sana veyh olsun ki āhiret sana mukbil ve müteveccih oldu-ğu hâlde sen ondan yüz çevirip îrâz edersin ve dünyâ senden yüz çevirip mu'riz olduğu hâlde sen ona mukbil ve müteveccih olursun! Nice adam vardır ki bir güne müstakbil olmuş da o günü tekmîl edemeyip vefât etmiş ve nice adam vardır ki ferdâya muntazır olup emel etmekte iken ona bâlig olmadan vefât etmiş. Ve sen bu ahvâli kendi ihvân ve akârib ve cîrânında görüp dururken ve ölüm 'inde onların te'essüf ve tahassürlerini müşâhede ve mu'âyene ederken senin şol nādānlık ve cehâletinden dönüp de rücû etmezsin! Sen ey miskîn ve bîçâre olan nefis, sen o günden sakınıp hazer eyle ki Hakk subhānehu ve ta'ālā hazretleri kendi 'azamet ve celāliyle nefisine yemîn ve kasem etmiş ki kendisi bir kulunu terk etmez de ki ondan dünyâda ona emr ettiği ve emrin ve nehy ettiği menâhînin üzerine vâki' olan 'ameli için az ve çok gizli ve âşikâr her nice olursa olsun elbette sorup suâl edecektir. İşte sen nazar et gör ki sen ey nefis, bîçâresin, hangi ten ve beden ile zât-ı zi'l-minen huzûrunda suâle vâkıf olacaksın ve hangi lisân ile suâle cevâb vereceksin? İşte sen o suâle cevâbı hâzır ve âmâde ile ve cevâba dahi savâbı îdâd ve tedârük ile 'ömrün bakıyyesi olan eyyâm-ı kasîrelerde eyyâm-ı tavîle için ve dâr-ı fenâda dâr-ı makâm için ve hâne-i hüzn ü nasbda sarây-ı hulûd u na'îm için kendin 'amelden 'âtil ve dermânde kalmadan akdem 'amel eyle ve hurûc-ı ahrâr gibi dünyâdan kendi ihtiyârın ile çık da 'ale'l-iztirâr hâric olmazdan akdem kendin hurûc eyle ve zehrât-ı dünyâdan sana müsâ'id olan zuhrufâtın lezzâtı ile imhâl ve müsâ'adâtın tesâdüfünden sevinip şâd olma, zîrâ ola ki bir mesrûr magbûn ve magrûr olur ve ola ki bir magbûn gabn ve ziyânından bî-haber ve bî-şu'ûr olur. Ve

veyl o kimseye ki veyl onun makarr ve makâmı olmuş da kendisi ondan bî-haber olarak sevinip güler ve oynayıp tarab ve şâdlık eyler ve bî-gam u gussa yerde içere o hâl ile ki Hakk subhânehu ve ta'âlânın kitâbında kendisini âteşin kerestesi olmak ona hakk olmuştur. Kaldı ki sen ey nefis, dünyâya olan nazar ve nigâhın dâimâ i'tibârî ola ya'nî 'ibret-gîr ola ve dünyâyâ olan sa'y ve gûşîşin dahi zarûrî ve ıztırârî ola ve dünyâyâ terk ve âhiretin talebine olan ibtidârın ihtiyârî ola ve ona verilegelen ni'metin şükründen fermânde ve 'âciz kalmışken kusûr kalan ni'amdand ziyâdeliği isteyen ve halkı nehy eder de kendisi münte'hî olmayan kesândan olma.

[واعلمى يا نفس أنه ليس للدين عوض ولا للإيمان بدل ولا للجسد خلف ومن كانت مطيته الليل والنهار فإنه يسار به وإن لم يسر فأتعظي يا نفس بهذه الموعظة واقبلي هذه النصيحة فإن من أعرض عن الموعظة فقد رضى بالنار وما أراك بها راضية ولا لهذه الموعظة واعية فإن كانت المساواة تمنعك عن قبول الموعظة فاستعيني عليها بدوام التهجد والقيام فإن لم تنزل فالمواظبة على الصيام فإن لم ينزل فبقلة المخالطة والكلام فإن لم تنزل فبصلة الأرحام واللفظ بالأيتام فإن لم تنزل فاعلمى أن الله قد طبع على قلبك وأقفل عليه وأنه قد تراكت مظلمة الذنوب على ظاهره وباطنه فوطنى نفسك على النار فقد خلق الله الجنة وخلق لها أهلاً وخلق النار وخلق لها أهلاً فكل ميسر لما خلق له فإن لم يبق فيك مجال للوعظ فاقنطى من نفسك والقنوط كبيرة من الكبائر نعوذ بالله من ذلك فلا سبيل لك إلى القنوط ولا سبيل لك إلى الرجاء مع انسداد طرق الخير عليك فإن ذلك اغترار وليس برجاء فانظرى الآن هل يأخذك حزن على هذه المصيبة التى ابتليت بها وهل تسمح عينك بدمعة رحمة منك على نفسك فإن سمحت فمستقى الدمع من بحر الرحمة فقد بقى فيك موضع للرجاء فواظبي على النياحة والبكاء واستعيني بأرحم الراحمين واشتكى إلى أكرم الأكرمين وأدمنى الاستغاثة ولا تملئ طول الشكاية لعله أن يرحم ضعفك ويغيثك]

Ve dahi ey nefis sen bil ve âgâh ol ki dîn için bir ıvaz ve îman için bir bedel ve ten ve cesed için bir halef yoktur ve o ki onun matiyye ve merkûbu leyl ve nehârdır, kendisi seyr etmeksizin onunla seyr vâki' olur. Kaldı ki sen bu mev'iza ile mütte'iz ol ve bu pend ve nasîhati kabûl eyle, zîrâ kim ki mev'izadan i'râz eder, âteşe râzî ve hoşnûd olmuş olur, hâlbuki ben âteşe hoşnûd ve râzî seni göremem ve bu mev'izaya müdrîk ve vâ'î dahi seni göremem. Eğer senin kasâvet-i kalb ve gönülünün katılığı kabûl-i mev'izadan seni men' edip nasîhat kabûlünden hacz ve hacr eder sen devâm-ı teheccüd ü kıyâm ile ona müsta'în ol ve onunla zâil olmazsa ona muvâzabe-i sıyâm ile isti'âne eyle ve eğer onunla dahi zâil olmayıp bâkî kalırsa killet-i ihtilâl u kelâm ile ona müsta'în ol ve onunla dahi zâil olmazsa sîla-i erhâm ve taltîf-i eytâm ile ona müsta'în ola ve bununla dahi zâil olmazsa artık sen

bil ki senin kalbin üzerine hatm edip kilit darb etmiştir ve onun zâhir ve bâtını üzerine zulmet-i zünüb u âsâm müterâkim olup karanlılıkta mahbûs ve mescûn olmuştur, hemân kendi nefsini âteş üzerine tavtîn eyle, zîrâ ki Hakk subhânehu ve ta‘âlâ cenneti halk etmiş ve ona ehl yaratmış ve âteşi dahi yaratmış ve ona ehl yaratmış ve her bir âferîde her neye yaratılmış ise ona müyesser olur ya‘nî kabûl-i va‘z u nasîhat bir mecâlin kalmazsa, Al-lâh’a sığındık, sana kunût lâzım gelir ve kunût ise o dahi zünüb-ı kebâirden bir zenb-i kebîrdir, Allâhu ta‘âlâ ile biz ondan isti‘âze ederiz. Ve bu cihetle bu ye’s ve kunûta dahi senin bir yolun yoktur ve bu zünüb ve âsâmın ile recâya dahi yolun yoktur, zîrâ sana turuk-ı hayrın insidâdıyla berâber recâ vâdîsine varılmaz ve ‘isyân ve tугyân ile varmak recâ değildir, igtirâr ve aldanmaktır. İmdi sen nazar et gör ki onunla giriftâr ve mübtelâ olduğun musîbet üzerine seni bir gamm ve gussa ve hüzn ve kaygı alır da nefsinde rahmet ve şefkat ve hınnet ile gözün bir katre göz yaşı ile semâhat eder mi? Ve eğer semâhat edip gözün yaşı aktıysa artık göz yaşının müstekâsı bahr-i rahmetinden sende recâ için bir yer kalmış olur, hemân girye ve zârî ve bükâ ve nevh ve efgâna muvâzabet eyle ve Erhamu’r-râhimîn ile isti-gâse edip Ekremü’l-ekremîne iştikâ eyle ve istigâseyi dâimî eyle de tûl-i şikâyetten [206] melûl olma, ola ki seni za‘fina merhamet eder de sana bir igâse ve imdâd eylesin.

[فإن مصيبتك قد عظمت وبليتك قد تفاقت وتماديك قد طال وقد انقطعت منك الحيل وراحت عنك العلل فلا مذهب ولا مطلب ولا مستغاث ولا مهرب ولا ملجأ ولا منجا إلا إلى مولاك فافزعي إليه بالتضرع واخشعي في تضرعك على قدر عظم جهلك وكثرة ذنوبك لأنه يرحم المتضرع الذليل ويغيث الطالب المتلهف ويجب دعوة المضطر وقد أصبحت إليه اليوم مضطرة وإلى رحمته محتاجة وقد ضاقت بك السبل وانسدت عليك الطرق وانقطعت منك الحيل ولم تنجح فيك العظات ولم يكسرك التوبيخ فالمطلوب منه كريم والمسئول جواد والمستغاث به برءوف والرحمة واسعة والكرم فائض والعفو شامل]

Zîrâ ki senin musîbetin ‘azîm ve senin beliyyen kebîr ve şedîd ve ‘asîr olmuştur ve ‘isyân ve muhâlefete senin imtidâdın uzamış ve hîlelerin kesilip cemî‘-i ‘îlel senden gitmiş, artık senin kendi efendin ve mevlân gayrısı-na senin bir mezheb ve matlab ve müstegâs ve mehreb ve melce ve men-cein kalmamıştır, hemân sen tazarru‘ ile figân edip ona feza‘ et ve senin cehlin ‘ızamı ve zünübun kesretine göre kendi tazarru‘unda sen ona huşû‘ ve tezellül eyle, çünkü zelîl-i mütezarri‘ ve tâlib-i mütelehhife merhamet-kârdır ki muztarrın du‘âsını kabûl eder. Ve sen isen ancak onun rahmetine muhtâc ve muztarr olarak sabâh etmişsin ki hep yollar seninle darlaşmış da

sana sedd ve bend olup kapalı olmuş ve çâre ve hilelerin kesilip bir günâ 'ilâc ve tedbîrin kalmamış, zîrâ va'z ve nasîhat sana kârger-i te'sîr olmaz ve tevbîh ve gûşmâl dahi seni kesr etmez velâkin matlûbun minh olan Zât-ı celîl pek çok kerîm olup ya'nî mes'ûl-i cevâddır ve müstegâsun bih ve feryâd-res bir rahîm ve bir raûf-ı muhsindir, onun rahmeti vâsi' ve keremi fâyiz ve 'afvî şâmilidir, hemîşe izhâr-ı nedem ü peşîmânî ile merhametini taleb ve istirhâm eyle.

[وقولى يا أرحم الراحمين يا رحمن يا رحيم يا عظيم يا كريم أنا المذنب المصير أنا الجرى الذى لا ألق أنا المتمادى الذى لا أستحي هذا مقام المتضرع المسكين والبائس الفقير والضعيف الحقير والهالك الغريق فعجل إغاثتى وفرجى وأرنى آثار رحمتك وأذقنى برد عفوك ومغفرتك وارزقنى قوة عظمتك يا أرحم الراحمين اقتداء بأبيك آدم عليه السلام فقد قال وهب بن منبه لما أهبط الله آدم من الجنة إلى الأرض مكث لا ترقأ له دمة فاطلع الله عز وجل عليه في اليوم السابع وهو محزون كثيب كظيم منكس رأسه فأوحى الله تعالى إليه "يا آدم ما هذا الجهد الذى أرى بك" قال يا رب عظمت مصيبتى وأحاطت بى خطيئتى وأخرجت من ملكوت ربى فصرت في دار الهوان بعد الكرامة وفي دار الشقاء بعد السعادة وفي دار النصب بعد الراحة وفي دار البلاء بعد العافية وفي دار الزوال بعد القرار وفي دار الموت والفناء بعد الخلود والبقاء فكيف لا أبكى على خطيئتى فأوحى الله تعالى إليه "يا آدم ألم أصطفك لنفسى" وأحللتك دارى وخصصتك بكرامتى وحذرتك سخطى ألم أخلقك بيدي ونفخت فيك من روحي وأسجدت لك ملائكتى فعصيت أمرى ونسيت عهدى وتعرضت لسخطى فو عزتى وجلالى لو ملأت الأرض رجالا كلهم مثلك يعبدونني ويسبحونني ثم عصونى لأنزلتهم منازل العاصين فبكى آدم عليه السلام عند ذلك ثلثمائة عام]

Ve hem dahi du'ānda de ki "يا أرحم الراحمين يا رحمن يا رحيم" ilā-āhiri'd-du'ā ki hülāsa-i mahsûl-i meālî: "Sen ey rahmet edicilerin erhamı, ey Rahmān ve ey rahîm ve ey Halîm ve ey Azîm ve ey Kerîm, cürme musır ve günâh-kâr benim, kusûr ve 'isyânıdan kopmayan cür'etli kul benim, utanmayıp günahkârlığa mütemādî olan 'āsî benim. Ve bîçâre ve miskîn ve mütezarrî' ve hazîn ve bî-nevâ ve bâis ve fakîr ve zebûn ve za'îf ve nātüvân ve nahîf ve hakîr ve hor ve zelîl ve hâlik ve gârık ve galîlin makâmı budur. Kaldı ki sen kendi lutf ve kerem ve re'fet ve rahmet ve hilminle benim igâsemi ta'cîl edip serî'an ferecimi ihsân eyle ve senin rahmetinin âsârını bana göster de 'afv ve magfiretinin berdini bana izâka eyle. Sen ey Erhame'r-râhimîn, senin 'ismetinin kuvvetini bana kısmet ve nasîb eyle." Ve peder-i a'zâmın Hazret-i Âdem 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimize iktidâen bu du'â ve tazaru' ve girye ve zârîye devâm ve muvâzabet eyle, zîrâ ki Vehb-i Müneb-bih 'aleyhi'r-rahme rivâyet edip demiş ki "Âdem 'aleyhi's-selâm cennet-

ten dünyâya inzâl olundukta ağlamaya başlayıp âb-ı dîdesinin katarâtı aslâ inkitâ' olmaz oldu ve yevm-i nüzûlünün yedinci gününde Cenâb-ı Kerîm nigeş-sâz-ı ittîlâ' ile onun şânına nazar-endâz olmakla ve kendisi dahi mahzûn ve gamhor ve keîb ve gussakâr, kaygılı ve kazîm ve ser-nigûn ve sakîm bulunmakla ona vahy edip buyurdu ki “يا آدم ما هذا الجهد الذى أرى بك” ya'nî “Ey Âdem, bu sende gördüğüm cehd ve 'anâ ve meşakkat ve cefākārî nedir?” O dahi: “Ey benim Rabbim, benim musîbetim 'azîm olup benim hatîet ve zelletim bana ihâta etti. Ben kendi rabbimin melekûtundan çıkıp kerâmetten sonra dâr-ı hevânda oldum ve sa'âdetten sonra dâr-ı şakâ vü râ-hattan sonra dâr-ı nasb u 'anâ ve âfiyetten sonra dâr-ı belâ ve karârdan sonra dâr-ı zevâl ve hulûd ve bekâdan sonra dâr-ı mevt ü fenâda oldum ki bu cihetle kendi hatîet ve zelletime ben nice ağlamam?” Ve tebâreke ve ta'âlâ zretleri o vakte dahi ona “يا آدم ألم أصطفك لنفسى” diye emr ü fermân buyurdu ya'nî “Ey Âdem, ben seni kendi nefsime istifâ etmedim mi ve seni benim dârımda hulûl ettirmedim mi ve benim kerâmetimle seni muhtass etmedim mi ve benim sehatımdan seni tahzîr etmedim ki kendi yed-i kudretimle seni halk etmedim mi ve benim rûhumdan sana üfürmedim mi ve melâike-mi sana secde ettirmedim mi? Sonra sen benim emrime 'isyân edip 'ahdimi nisyân ile benim sehatıma ta'arruz ettin, benim 'izzet ve celâlim hakkı için rûy-i zemîni senin gibi yiğitlerden doldurmuş olsan ve onlar cümlesi bana 'ibâdet edip tesbîh eyleseler sonra bana 'isyân ederlerse elbette ben onları 'âsîlerin menzilelerinde inzâl ederim.” O vakte Âdem 'aleyhi's-selâm üç yüz sene ağlamıştır. [207]

[وكان عبيد الله البجلي كثير البكاء يقول في بكائه طول ليلة إلهى أنا الذى كلما طال عمرى زادت ذنوبى أنا الذى كلما هممت بترك خطيئة عرضت لى شهوة أخرى واعبيده خطيئة لم تبل وصاحبها فى طلب أخرى واعبيده إن كانت النار لك مقبلا ومأوى واعبيده إن كانت المقامع برأسك تهيأ واعبيده قضيت حوائج الطالبين ولعل حاجتك لا تقضى]

وقال منصور بن عمار سمعت فى بعض الليالى بالكوفة عابدا يناجى ربه وهو يقول يا رب وعزتك ما أرد بمعصيتك مخالفتك ولا عصيتك إذ عصيتك وأنا بمكانك جاهل ولا لعقوبتك متعرض ولا لنظرك مستخف ولكن سولت لى نفسى وأعاننى على ذلك شقوتى وغرنى سترك المرخى على فعصيتك بجهلى وخالفتك بفعلى فمن عذابك الآن من يستنقذنى أو بحبل من أعتصم إن قطعت حبلك عنى واسوأته من الوقوف بين يديك غدا إذا قيل للمخفين جوزوا وقيل للمثقلين حطوا أمع المخفين أجوز أم مع المثقلين أحط ويلي كلما كبرت سنى كثرت ذنوبى ويلي كلما طال عمرى كثرت معاصى فإلى متى أتوب وإلى متى أعود أما أن لى أن أستجى من ربى]

Ve Hazret-i 'Ubeydullâh-ı Becelî dahi kesîrû'l-bükâ bir zât idi, gecesi uzunluğunda kendi girye ve zârîsinde derdi ki "Ey benim ilâhım, ben o kimseyim ki 'ömrüm uzun olduka benim günâhlarım zâid olur ve o kimseyim ki bir hatîetin terkine ihtimâm ettikçe dîğer bir şehvet bana 'arız olur. Vâ 'Ubeydâh, kendi hatîeti bâlî olmadan kendisi dîğerinin talebinde olur! Vâ 'Ubeydâh, eğer nâr-ı cahîm sana me'vâ ve mukbil olmuştur! Vâ 'Ubeydâh, eğer mekâmî-i renc-âver senin başın için tedârük ve âmâde olunur! Vâ 'Ubeydâh, havâyic-i tâlibîn görülmüş ola ki senin hâcetin görölmez!" Ve Mansûr b. 'Ammâr demiş ki "Gecelerin ba'zısında Kûfe'de bir 'âbidin münâcâtını işittim, derdi ki "Ey benim Rabbim, senin 'izzetin hakkı için senin muhâlefetinle ben senin ma'siyetini murâd etmedim ve ben sana 'isyân ettiğim vakte seni mekânına câhil olarak ben 'isyân etmedim ve 'ukûbetine müte'arrız ve senin nazarına müstehif olarak sana 'isyân etmedim velâkin benim nefsim o şehveti bana tezyîn etti ve benim şakâvetim dahi onun üzere bana mu'âvenet etti ve benim üzerime mesbûl olan setrin beni aldattı da sana keni nâdânlığım ile 'isyân edip fi'lim ile sana muhâlefet eyledim. İmdi senin 'azâbından beni kurtarıp tahlîs edecek kimdir? Ve benden kendi ipini kat' eder isen ben kimin ipi ile itisâm ederim. Yarın senin huzûrunda durmaktan vay benim sū-i hâlim! Ya'nî vaktâ ki mevkıfta sebûk-bâr olanlara "geçiniz" ve girân-bâr olanlara "burada nüzûl ediniz" denilir de âyâ ben sebûk-bâr olanlarla mı geçeceğim, yoksa girân-bâr olanlarla mı nüzûl edeceğim? Benim veyl ve hayf ve dirîğim ola ki benim sinnim kebîr oldukça benim günâhlarım çoklaştı ve dahi hayfâ ve dirîgâ hem bana veyl olsun ki benim 'ömrüm uzun oldukça benim ma'siyetlerim çoklaştı, ben ne vakte kadar tevbe ederim ve ne vakte kadar 'avdet ederim, benim Rabbimden utanıp şermsâr olacak evân mı gelip bana yaklaştı mı?"

[فهذه طرق القوم في مناجاة مولا هم وفي معاتبة نفوسهم وإنما مطلبهم من المناجاة الاسترضاء ومقصدهم من المعاتبة التنبيه والاسترعاء فمن أهمل المعاتبة والمناجاة لم يكن لنفسه مراعيًا ويوشك أن لا يكون الله تعالى عنه راضيًا والسلام ثم كتاب المحاسبة والمراقبة يتلوه كتاب التفكر إن شاء الله تعالى والحمد لله وحده وصلاته على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلامه]

İşte mevlâlarının münâcâtında ve nüfûslarının mu'âtebelerinde kavmin tarîkleri ve de'b ve 'âdetleri budur. Ve münâcâtan murâd ve matlâbları ancak istirzâ-yı Bârî'dir ve mu'âtebeden murâd ve maksadları dahi ancak nefslerinin tenbîh ve îkâz ve istirâsıdır. Ve kim ki bu mu'âtebe ve münâcâtı ihmâl edip ondan gâfil kalırsa o kimse kendi nefesine mürâ'î olmaz ve

Hakk subhānehu ve ta‘ālā dahi ondan rāzī olmamak hāline yaklaşıp, ve’s-selām.

İşte muhāsebe ve murākabe kitābı dahi bi-hamdihi subhānehu ve ta‘ālā bunda tamām oldu ve Allāhu ta‘ālānın ‘avn ve ‘ināyet ve hüsn-i tevfiği ile kitāb-ı tefekkür dahi inşāallāhu ta‘ālā tālī olacaktır. Ve her bār tevālī eden lutf ve kerem ve in‘āmı üzerine Zāt-ı zü’l-celāl hazretlerine mebbe ve hitāmda hamd ü şükr-i dāimī olsun ve salavāt u tahiyyāt-ı sermediyye dahi bizim efendimiz ser-efrāz-ı mümecced Hazret-i Muhammed ile āl ü sahb-ı emcedlerine hemīşe selām-ı sāmīsiyle ma‘an methūf ve mahfūf olsun ve’s-selām. [208]

KİTÂBU'T-TEFEKKÜRİ VE HÜVE'L-KİTÂBU'S-TÂSİ'U MİN
RUB'İ'L-MÜNCİYÂTİ MİN KİTÂBİ İHYÂ'İ 'ULŪMİ'D-DÎN

[كتاب التفكير وهو الكتاب التاسع من ربيع المنجيات من كتاب إحياء علوم الدين]

İşbu kitâb-ı sa'âdet-meâb dahi tefekkürün kitâbıdır ki rub'-ı mün-ci-yâtın dokuzuncu kitâbıdır ve *İhyâ'ul Ūlūmî'd-Dîn* cümle-i kütüb-i mürettebesin-dendir ve minallâhi't-tevfîku ve'l-i'ânetu.

[بسم الله الرحمن الرحيم]

[الحمد لله الذي لم يقدر لانتهاه عزته نحوا ولا قطرا ولم يجعل لمراقى أقدام الأوهام ومرمى سهام الأفهام إلى حمى عظمته مجرى بل ترك قلوب الطالبين في بيداء كبريائه والهة حيرى كلما اهتزت لنيل مطلوبها ردتها سبحات الجلال قسرا وإذا همت بالانصراف آيسة نوديت من سرادقات الجمال صبرا صبرا ثم قيل لها أجيلي في ذل العبودية منك فكرا لأنك لو تفكرت في جلال الربوبية لم تقدرى له قدرا وإن طلبت وراء الفكر في صفاتك أمرا فانظري في نعم الله تعالى وأياديه كيف توالى عليك تترى وجددى لكل نعمة منها ذكرا وشكرا وتأملى في بحار المقادير كيف فاضت على العالمين خيرا وشرنا ونفعا وضرا وعسرا ويسرا وفوزا وخسرا وجبرا وكسرا وطيا ونشرا وإيماننا وكفرا وعرفانا ونكرا فإن جاوزت النظر في الأفعال إلى النظر في الذات فقد حاولت أمرا إمرا وخاطرت بنفسك مجاوزة حد طاقة البشر ظلما وجورا فقد انبهرت العقول دون مبادئ إشراقها انتكصت على أعقابها اضطرابا وقهرا والصلاة على محمد سيد ولد آدم وإن كان لم يعد سيادته فخرا صلاة تبقى لنا في عرصات القيامة عدة وذخرا وعلى آله وأصحابه الذين أصبح كل واحد منهم في سماء الدين بدرا ولطوائف المسلمين صدرا وسلم تسليماً كثيراً]

Cenâb-ı Kâr-nümây-ı endîşe-i savâb ve pîşe-küşâ-yı hikmet-i iktisâb, nâzım-ı dürrer-i zînet-i te'lîf ve lâzım-ı güher-i teşnîf-i tasnîf 'allâme-i yek-tâ ve ferîd-i bî-hemtâ İmâm Gazzâlî merhûm işbu kitâb-ı hayr-mevsûmu sünnet-i câriye ve niyyet-i sâriyesi üzere emsâline tatbîkan ve eşbâhına tevîfikan nâm-ı nâmî-i Mübdî vü Rahîm ve ism-i sâmi-i Rahmân u 'Alîm a'nî kelime-i seniyye-i hazret-i "bismillâhirrahmânirrahîm" ile âgâz ve elîf-i teşrîf ve mâye-i her şerîf ü za'îf, mezîdül-âlâ vü ni'am ve berîd-i her hayr u kerem olan hamd ü şükr-i dâimî vü 'amîmi dahi leşker-i dîbâce-i

kitâba ser-efrâz edip buyurdu ki “الحمد لله الذي لم يقدر لانتهاه عزته نحوا ولا قطرا” ilh. ya’nî “O ki kendi ‘izzetinin intihâsı için bir nahv ve katrı takdîr etmeyen ve onun ‘azamet ve celâlinin hamâse-i sihâm-ı efhâma mermî ve hedef ve akdâm-ı evhâma bir merkâ ve mecrâ ve meşref kılmayıp hemîşe beydâ-ı kibriyâsında kılıp talebeyi vâlih ve hayrân ve mütehayyir ve sergerdân bırakan Hazret-i Hakîm-i Yezdân’a hamd ü şükr-i bî-hadd ü bî-pâyân olsun ki dâr-ı na’îmde onların lezzâtı bî-kem olmak üzere vaktâ ki bu feyfâ-yı fenâda kulüb-ı tâlibîn neyl-i matlûba ihtizâz ve pâyı dırâz ederler; onun bârika-i sübühât-ı celâli galebe ve men’ ile onları çevirip redd eyler. Ve çün me’yûs ve nâ-ümîd olarak savuşmaya ihtimâm ederler tâ ki perdehâ-yı cemâlden “Pây-ı şekîbâyı tut da sabren sabren!” nidâsıyla onları dil-beste ve peyveste edip mütesabbir eyler ve ba’de-ez-în şâyeste-i iltifât edip ona “Meydân-ı züll-i ‘ubûdiyyette senden bir fikri cevelân ettir” diye ibrâm ve fermân buyurur da sahn-ı celâl-i rübûbiyyet semtine pervâz etmekten seni hasr ve kasr eder ve sana denilir ki “Celâl-i rübûbiyyette tefekkür etmiş olsan ona bir kaderi takdîr edemezsin.” Ve çün kendi sıfâtında tefekkür etmek mâ-verâsında dîger bir emri istersin, ‘ale’ d-devâm sen bî-hasım ve bî-insîrâm olarak Zât-ı zü’l-celâl ve’l-ikrâmdan sana târî ve târî olan ni‘am ve ihsânın tevâlîsine endîşe edip âlâ ve ‘atâyı sana nice sârî ve cârî olduğuna te’emmül eyle de onun her birine birer hamd ü şükrü tecdîd eyle ve dahi bihâr-ı tekâdîrde te’emmül edip bak ki hâme-i ‘âmme-i ‘âlemiyân üzere nice sicâl-i hayr u şerr ve nevâl-i nef’ ü zarr ve gılâl-i ‘usr ü yûsr ve hıbâl-i fevz ü hasr ve zülâl-i cebr ile nikâl-i kesr ve iglâl-i tayy ı neşr ve ifdâl-i îmân ile ızlâl-i küfr ve cemâl-i ‘îrfân ve humâl-i nekri ifâza etmiş. Ve eğer nakş u nigâr-ı ef’âlden ta’addî ve tecâvüzle zât-ı bî-nazîr ü bî-misâle nazarı geçirdinse o hâlde bir emr-i ‘azîmi muhâvele ve mücâdele edip zulm ve cevr ile tâb u tüvân-ı ins ve kudret ü tâkat-ı beşerin haddi hâricine mücâveze etmekle kendi nefsinî ‘azîm bir hatar ve tehlûkeye ilkâ edersin, zîrâ onun zât-ı kudsiyyu’s-sıfâtının mebâdî-i işrâkî dînunda ‘ukûl-i külîyye mütebehhir olup kahr ve ıztırâr ile geri gerisine dönüp müntekis ve mün’akıs olmuştur. Ve bu mevâhib-i ‘aliyye vü celiyyeye nûr-ı hidâyet ü irşâdî delîl-i bî-‘adîl olan server-i ehl-i mecd ü ‘alâ ve efser-i ser-i âl ü vülâ, cenâb-ı ser-sâlâr-ı rûsûl ve seyyid-i vüld-i âdem Hazret-i Muhammed el-Mustafâ ile onun cemî’-i âl ü ashâb-ı asfiyâlarına ‘arasât-ı kıyâmette bize bir ‘udde ve zuhr kalacak da‘avât-ı salavât-ı dâimiyye ve hediyye-i tahiyyât ü teslîmât-ı etemmiyye dahi bizden ma‘rûz ve menhûz olsun, zîrâ mihr-i münîr-i zât-ı risâlet-penâhîleri eğerçi ebnâ-yı âdemiyâna olan ser-verliğı kendisi nefsinî fahr ‘ad etmezse de lâkin onun işbu siyâdeti bizim

māye-i saʿādetimiz olup hemîşe onu ʿalem-i fahr ve mübāhāt eder. Ve âl ve ashâbı dahi semâ-yı dîne bedr ve tavâ-yif-i müslimîne sadr olmaları ha-sebiyle onlara tuhfe-i tarziye vü selâm-ı kesîr ile sâha-i ʿulyâlarına ʿarz-ı teşekkürle iftihâr ve tebâhî ve kesb-i mesâr eyleriz. [209]

[أما بعد فقد وردت السنة بأن تفكر ساعة خير من عبادة سنة وكثر الحث في كتاب الله تعالى على التدبر والاعتبار والنظر والافتكار ولا يخفى أن الفكر هو مفتاح الأنوار ومبدأ الاستبصار وهو شبكة العلوم ومصيدة المعارف والفهوم وأكثر الناس قد عرفوا فضله ورتبته لكن جهلوا حقيقته وثمرته ومصدره ومورده ومجره ومسرحه وطريقه وكيفيته ولم يعلم أنه كيف يتفكر وفيماذا يتفكر ولماذا يتفكر وما الذي يطلب به أهو مراد لعينه أم لثمره تستفاد منه فإن كان لثمره فما تلك الثمرة أهى من العلوم أو من الأحوال أو منهما جميعا وكشف جميع ذلك مهم ونحن نذكر أولا فضيلة التفكير ثم حقيقة التفكير وثمرته ثم مجارى الفكر ومسارحه إن شاء الله تعالى]

Pes ez-în maʿlûm olsun ki sünnet-i seniyyede vârid olmuş ki bir sâʿatte tefekkür etmek bir senede cevârih-i sāire ile ʿibādet eylemekten yeğdir ve Kitâb-ı kerîm'de dahi tedebbür ve ʿtibâr ve nazar ve iftikârın hass ve tergî-bi üzere nusûs-ı celîle vârid olmuştur. Ve gizli ve nihân değildir ki fîkr ve tedebbür her bir hazîne-i nûrun anahtar ve miftâhıdır ve mebd-i istibâr ve şebeke-i ʿulûm ve devâm-ı maʿârif ü fûhûmdur ve ekser-i nâs onun fazl ve rütbesini bilmişlerse de lâkin onun hakikat ve semere ve masdar ve mevrîd ve mesrah ve tarîk ve mecrâ ve keyfiyyetini bilmezler ve hem dahi bilmezler ki nice tefekkür ederler ve nede tefekkür edecekler ve ne için tefekkür edeler ve tefekkürle ne taleb edecekler yaʿnî kendi ʿaynı için mi murâd olunur, yoksa ondan istifâde olunur bir semere için mi istenilir ve eğer bir semere için istenilirse o semere nedir ʿulûmdan mıdır, yoksa ahvâl-den midir veyâ onların ikisinden müsmir olur, işte buraların keşf ve îzâhı mühimmdir. İmdi biz evvelâ onun fazîletini yaʿnî murâd olunan tefekkürün fazîletini sonra tefekkürün hakikatini sonra onun semeresini sonra fikrin mecârî ve mesârihlerini inşâallâhu taʿâlâ zikr edeceğiz.

Fazîletü't-Tefekkür

[فضيلة التفكير]

[قد أمر الله تعالى بالتفكير والتدبر في كتابه العزيز في مواضع لا تحصى وأثنى على المتفكرين فقال تعالى ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾³⁰² وقد قال ابن عباس رضي الله عنهما إِنَّ قَوْمًا تَفَكَّرُوا فِي اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ”تَفَكَّرُوا فِي خَلْقِ اللَّهِ وَلَا تَتَفَكَّرُوا فِي اللَّهِ فَإِنَّكُمْ لَنْ تَقْدَرُوا قَدْرَهُ“ وعن النبي صلى الله عليه وسلم أَنَّهُ خَرَجَ عَلَى قَوْمٍ ذَاتَ يَوْمٍ وَهُمْ يَتَفَكَّرُونَ فَقَالَ ”مَا لَكُمْ لَا تَتَكَلَّمُونَ فَقَالُوا نَتَفَكَّرُ فِي خَلْقِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ فَكَذَلِكَ فَافْعَلُوا تَفَكَّرُوا فِي خَلْقِهِ وَلَا تَتَفَكَّرُوا فِيهِ فَإِنْ بِهَذَا الْمَغْرِبَ أَرْضًا بَيَاضًا نَوْرًا بَيَاضًا وَبَيَاضُهَا نَوْرًا مَسِيرَةُ الشَّمْسِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا بِهَا خَلَقَ مِنَ خَلْقِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَعْصُوا اللَّهَ طَرَفَةً عَيْنٍ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَيْنَ الشَّيْطَانُ مِنْهُمْ قَالَ مَا يَدْرُونَ خَلَقَ الشَّيْطَانُ أُمَّ لَا قَالُوا مَنْ وَلَدَ آدَمَ قَالَ لَا يَدْرُونَ خَلَقَ آدَمَ أُمَّ لَا“]

Ve fazîlet-i tefekkürün beyânı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki te-bâreke ve ta‘âlâ hazretleri kitâb-ı ‘azîzinde hasr ve ihsâyâ gelmez pek çok yerde tedebbür ve tefekkürle emr edip zümre-i mütefekkirîn üzerine senâ buyurmuştur, ez-cümle bir yerde ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾³⁰² buyurmuş bu âyet-i kerîme sûre-i Âl-i ‘İmrân’ın yüz doksan birinci âye-tidir ki hülâsa-i meâl ü tefsîrinde denilmiş ki “Bu ‘ukûl-i kâmile sâhibleri Allâhu ta‘âlâyı kıyâm ve ku‘ûdda ve yatarken ya’nî dâimâ zikr ederler ve istidlâl yüzünden semâvât ve arzın hilkatında sâni‘-i kadîmi kalben tefek-kür ederler ve lisânen dahi derler ki “Yâ Rabb, bu âsumân ve zemînde olan mahlûkâtı ‘abes halk etmedin” ilâ-âhirihi. Ve ‘Abdullâh b. ‘Abbâs ‘aley-hime’r-rıdvân demiş ki bir kavm Zât-ı zü’l-celâlde tefekkür ettiklerinde ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz onlara ﴿تَفَكَّرُوا فِي خَلْقِ اللَّهِ وَلَا تَتَفَكَّرُوا فِي اللَّهِ فَإِنَّكُمْ لَنْ تَقْدَرُوا قَدْرَهُ﴾³⁰³ “Siz Zât-ı zü’l-celâlin halkına tefekkür ediniz de Zât-ı zü’l-celâlin zâtında tefekkür etmeyiniz, zîrâ onun kadrine muktedir değilsiniz.” Ve dahi Nebî-i ‘âlî-câh efendimiz üzerine mervî olup denilmiş ki bir gün bir kavm üzerine hurûc edip görmüş ki cümlesi endîşe ve tefek-kürde müstagrak olmuşlar ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz onlara

302 “Onlar ayaktaiken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler.” Âlu İmrân, 3/191.

303 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2457.

”ما لكم لا تتكلمون فقالوا نتفكر في خلق الله عز وجل قال فذلك فافعلوا buyurmuş ki تفكروا في خلقه ولا تتفكروا فيه فإن بهذا المغرب أرضا بيضاء نورها بياضها وبياضها نورها مسيرة الشمس أربعين يوما بها خلق من خلق الله عز وجل لم يعصوا الله طرفة عين قالوا يا رسول الله فأين الشيطان منهم قال ما يدرون خلق الشيطان أم لا قالوا من ولد آدم قال لا يدرون خلق آدم أم لا³⁰⁴ ki hülâsa-i fehvâ-yı şerifi: “Sizin neyiniz vardır ki siz söyleşmiyorsunuz?” Ve o kavm dahi: “Zât-ı zü’l-celâlin halkında tefekkür ediyoruz” diye cevâb ettiklerinde, efendimiz dahi: “İşte böylece ediniz ki onun halkında tefekkür ediniz de onun zâtında tefekkür etmeyiniz, zîrâ bu magribde ak bir zemîn vardır ki onun nûru onun beyâzıdır ve onun beyâzı onun nûrudur, kırk günlük güneşin mesîresidir ve onun içinde birtakım halk vardır ki bir tarfe-i ‘ayn mikdârınca Allâhu ta‘âlâya ‘isyân etmezler” buyurunca, kavm: “Ey resûl-i Hudâ, yâ şeytân onlardan nerededir?” diye suâl ettiler ve efendimiz: “Onlar şeytân halk olunup olunmadığını bilmezler” diye cevâb ettikte, onlar: “Vüld-i Âdem’den midirler?” diye bir dahi suâl ve efendimiz dahi: “Âdem halk olunup olunmadığını bilmezler” diye cevâb vermiş.

[وَعَنْ عطاء قال انطلقت يوما أنا وعبيد بن عمير إلى عائشة رضي الله عنها فكلمتنا وبيننا وبينها حجاب فقالت يا عبيد ما يمنعك من زيارتنا قال قول رسول الله صلى الله عليه وسلم ”ز غبا تردد حبا“ قال ابن عمير فأخبرنا بأعجب شيء رأيته من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فبكيت وقالت كل أمره كان عجباً أتانى في ليلتى حتى مس جلده جلدى ثم قال ”ذرينى أتعبد لربى“ عز وجل فقام إلى القربة فتوضأ منها ثم قام يصلي فبكى حتى بل لحيته ثم سجد حتى بل الأرض ثم اضطجع على جنبه حتى أتى بلال يؤذنه بصلاة الصبح فقال يا رسول الله ما يبكيك وقد غفر الله لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر فقال ”ويحك يا بلال وما يمنعنى أن أبكى وقد أنزل الله تعالى على في هذه الليلة“ ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَبْصَارِ﴾ ثم قال ”ويل لمن قرأها ولم يتفكر فيها“ ف قيل للأوزاعى ما غاية التفكير فيهن قال يقرؤهن ويعقلهن]

Ve ‘Atâ ‘aleyhi’r-rahmenin üzerine mervî ve menkûl olmuş ki ‘Atâ demiş ki “Bir gün ben ve ‘Ubeyd b. ‘Umeyr, Hazret-i Ümmü’l-mü’minîn ‘Âişe es-Sıddîka ‘aleyhe’r-rıdvânın hânesine gittik [210] ve onunla bizim mâbeynimizde bir hîcâb olduğu hâlde buyurdu ki “Ey ‘Ubeyd, bizim ziyâretimizden seni men’eden şey nedir?” Ve o dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizin ”ز غبا تردد حبا“ kavlı-i celîlidir” diye cevâb verdikten sonra İbn ‘Umeyr: “‘Aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizden en çok ziyâde ‘acebli gördüğün şey üzerine bize haber ver?” diye bir sünnetin haberini tevakku’ ettikte, Hazret-i ‘Âişe ağlayıp dedi ki “Onun cemî’-i emri ‘acîb idi. Benim

bir gecemde benim yanıma gelip beni teşrîf etti tâ ki onun mübârek cesed-i şerîfi benim cesedime değip mess etti sonra bana emr ü fermân buyurdu ki “ذريني أتعبد لربي” ya’nî “Sen beni bırak tâ ki benim Rabbim ‘azze ve celle hazretlerine bir ‘ibâdet edeyim.” Sonra kırbaya kıyâm edip ondan âbdest aldıktan sonra namâza durdu ve lihye-i şerîfesini ıslatıncaya dek ağladı sonra secde etti ve yeri ıslatıncaya dek secdede ağladı sonra bir yanı üstüne uzanıp muztaci^c oldu tâ ki Bilâl gelip sabâh namâzı ile onu i’lâm edip “Yâ Resûlallâh, senin mâ-tekaddem ve mâ-te’ahhar olan zünûbunuz size ‘afv ve magfîret buyurulduğu hâlde sizi ağlatan nedir?” dedikte, efendimiz dahi “ويحك يا بلال وما يمنعني أن أبكي وقد أنزل الله تعالى على في هذه الليلة” ya’nî “Ey Bilâl, sana veyh ola! Ağlamaktan beni men^c eden şey nedir o hâl ile ki bu gece Hakk subhânehu ve ta‘âlâ hazretleri benim üzerine *إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ*”³⁰⁵ âyet-i kerîmesini inzâl buyurmuş.” Bu âyet-i kerîme dahi sûre-i Âl-i ‘İmrân’ın yüz doksanınıcı âyetidir ki hülâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Semavât ve arzın ve onlardaki mevcûdâtın hakkında ve gece ile gündüzün gelip gitmesinde ve nûr ve zulmeti ve noksân ve ziyâdeliği ihtilâfında ‘ukûl-i kâmile ashâbı için Cenâb-ı Hâlîku’l-mevcûdâtın vahdâniyyet ve kemâl-i kudretine âşikâre ve kat’î burhândır.” Sonra³⁰⁶ “ويل لمن قرأها ولم يتفكر فيها” ya’nî onu okuyup “Onda tefekkür etmeyene veyl ola!” diye fermân buyurdu. Ve İmâm Evzâ’î’ye denilmiş ki “Bu âyetlerde olan tefekkürün gâyesi nedir?” O dahi: “Onları okuyup ta‘akkul etmektir” diye cevâb buyurmuş.

[وعن محمد بن واسع إن رجلا من أهل البصرة ركب إلى أم ذر بعد موت أبي ذر فسألها عن عبادة أبي ذر فقالت كان نهاره أجمع في ناحية البيت يتفكر وعن الحسن قال تفكر ساعة خير من قيام ليلة وعن الفضيل قال الفكر مرآة تريك حسناتك وسيئاتك وقيل لإبراهيم إنك تطيل الفكرة فقال الفكرة مخ العقل وكان سفيان بن عيينة كثيرا ما يتمثل بقول القائل

إذا المرء كانت له فكرة ... ففى كل شئ له عبرة]

Ve Muhammed b. Vâsî‘ ‘aleyhi’r-rahmenin üzerine mervî ve menkûldür ki Basra ahâlîsinden bir zât Ebû Zerr’in vefâtından sonra Ümmü Zerr’in ziyâretine gitmiş ve Ebû Zerr’in ‘ibâdeti üzerine ondan suâl ettikte, o dahi: “Cemî‘-i nehârında hânenin köşesinde endîşe edip tefekkür eder idi” demiş. Ve Hasan-ı Basrî ‘aleyhi’r-rahmenin üzerine mervî olup demiş ki “Bir sâ‘atin tefekkürü bir gecenin kıyâmından yeğdir.” Ve Fudayl

305 “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.” Âlu İmrân, 3/190.

306 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ*, 6/2460.

[وَعَنْ امْرَأَةٍ كَانَتْ تَسْكُنُ الْبَادِيَةَ قَرِيبًا مِنْ مَكَّةَ أَنَّهَا قَالَتْ لَوْ تَطَالَعْتَ قُلُوبَ الْمُتَّقِينَ بِفِكْرِهَا إِلَى مَا قَدْ ادْخَرَ لَهَا فِي حِجْبِ الْغَيْبِ مِنْ خَيْرِ الْآخِرَةِ لَمْ يَصِفْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا عَيْشٌ وَلَمْ تَقِرْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا عَيْنٌ وَكَانَ لَقْمَانُ يُطِيلُ الْجُلُوسَ وَحْدَهُ فَكَانَ يَمُرُّ بِهِ مَوْلَاهُ فَيَقُولُ يَا لَقْمَانُ إِنَّكَ تَدِيمُ الْجُلُوسَ وَحْدَكَ فَلَوْ جَلَسْتَ مَعَ النَّاسِ كَانَ آنَسَ لَكَ فَيَقُولُ لَقْمَانُ إِنَّ طَوْلَ الْوَحْدَةِ أَفْهَمَ لِلْفِكْرِ وَطَوْلَ الْفِكْرِ دَلِيلٌ عَلَى طَرِيقِ الْجَنَّةِ وَقَالَ وَهَبُ بْنُ مِنْبِهِ مَا طَالَتْ فِكْرَةُ امْرِئٍ قَطُّ إِلَّا عِلْمٌ وَمَا عَلِمَ امْرُؤٌ قَطُّ إِلَّا عَمَلًا]

Ve dahi Mekke-i mükerremeden karîb bir yerde sahrâda mukîm bir hatun kişi üzerine mervî olup demiş ki “Kulüb-ı etkiyâ kendi fikrleriyle hacb-ı gaybda hayr-ı âhiretten iddihâr olunan nesneye mütâla‘a etmiş olsalar dünyâda onlara bir ‘ayş ve dirlik, kederden sâfî olmazdı ve dünyâda bir dâide onlara meserretle şâd ve karîr olmazdı.” Ve Lokmân hazretleri yalnızlı oturmakta onun cülûsunu uzatıp tatvîl ederdi ve onun mevlâsı ona mürûr edip söylerdi ki “Ey Lokmân, dâimâ sen yalnızlı, vahîd olarak oturuyorsun ki cülûs-ı vahdeti idâme edip halk ile ihtilât etmezsin, sen nâs ile ma‘an oturmuş olsan sana daha ziyâde ünsiyyetli olurdu!” Ve Lokmân derdi ki “Tûl-i vahdet fikr için daha ziyâde fehîm hâsıl olur ve tûl-i fikr tarîk-i cennet üzerine kılavuz ve delîldir.” Vehb b. Münebbih ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Aslâ bir adamın fikri uzanmadı ki bilmedi” ya‘nî her kim ki endîşesi uzun olur elbette bilir. “Ve bir kimse bilmedi ki ‘amel etmedi” ya‘nî ve her kim ki bilirse elbette ‘amel eder demektir.

[وَقَالَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْفِكْرَةُ فِي نِعَمِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَفْضَلِ الْعِبَادَةِ وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ يَوْمًا لِسَهْلِ بْنِ عَلِيٍّ وَرَأَاهُ سَاكِنًا مُتَفَكِّرًا أَيْنَ بَلَغْتَ قَالَ الصِّرَاطُ وَقَالَ بَشْرٌ لَوْ تَفَكَّرَ النَّاسُ فِي عِظْمَةِ اللَّهِ مَا عَصَوْا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ [211] رَكْعَتَانِ مُقْتَصِدَتَانِ فِي تَفَكُّرٍ خَيْرٌ مِنْ قِيَامِ لَيْلَةٍ بِلاَ قَلْبٍ وَبَيْنَا أَبُو شَرِيحٍ يَمْشِي إِذْ جَلَسَ فَتَقَنَّعَ بِكَسَائِهِ فَجَعَلَ يَبْكِي فَقِيلَ لَهُ مَا يَبْكِيكَ قَالَ تَفَكَّرْتُ فِي ذَهَابِ عُمَرَى وَقِلَّةِ عَمَلِي وَاقْتِرَابِ أَجَلِي وَقَالَ أَبُو سَلِيمَانَ عَوْدُوا أَعْيُنَكُمْ الْبُكَاءَ وَقُلُوبَكُمْ التَّفَكُّرَ وَقَالَ أَبُو سَلِيمَانَ الْفِكْرُ فِي الدُّنْيَا حِجَابٌ عَنِ الْآخِرَةِ وَعُقُوبَةٌ لِأَهْلِ الْوَلَايَةِ وَالْفِكْرُ فِي الْآخِرَةِ يُوْرِثُ الْحِكْمَةَ وَيُحْيِي الْقُلُوبَ وَقَالَ حَاتِمٌ مِنَ الْعَبْرَةِ يَزِيدُ الْعِلْمَ وَمَنْ الذِّكْرُ يَزِيدُ يَزِيدُ الْحُبَّ وَمَنْ التَّفَكُّرُ يَزِيدُ الْخَوْفَ]

Ve ‘Ömer b. ‘Abdül‘azîz demiş ki “Zât-ı zü’l-celâlin ni‘amında olan fikret efdal-i ‘ibâdettedir.” Ve Abdullâh b. el-Mübârek bir gün Sehl b. ‘Alî’ye onu endîşeli ve hāmûş gördüğü hâlde “Nereye vardın?” dedikte, Sehl “sîrâta” demiş. Ve Bişr demiş ki “Halk u ‘âlem Allâhu ta‘âlânın ‘azametinde tefekkür etmiş olsalar Allâhu ta‘âlâyı ‘isyân etmezlerdi.” Ve dahi İbn ‘Abbâs üzerine mervî olup demiş ki “Tefekkürde muktesid olarak iki rek‘at namaz kılmak bî-kalb olarak bir gecenin kıyâmından yeğdir.” Ve

bir gün Ebû Şureyh yürürken tâ ki oturup kendi kisâsıyla başını örtmüş de ağlamaya başlamış ve “Neden ağlıyorsun?” ona denildikte, “Ömrümün zehâb ve ‘amelim killet ve ecelin iktirâbında tefekkür ettim” diye cevâb vermiş. Ve Ebû Süleymân demiş ki “Dünyânın endîşesi âhiretten hicâb ve ehl-i velâyete ‘ukûbettir ve âhiretin endîşesi hükmüne mûristir ve kalbe muhyîdir.” Ve Hâtem demiş ki “İbretten ‘ilm zâid olur ve zikrden muhabbet ziyâde olur ve endîşeden havf ve korku ziyâde olur.”

[وقال ابن عباس التفكير في الخير يدعو إلى العمل به والندم على الشر يدعو إلى تركه ويروى أن الله تعالى قال في بعض كتبه إنني لست أقبل كلام كل حكيم ولكن انظر إلى همه وهواه فإذا كان همه وهواه لي جعلت صمته تفكرا وكلامه حمدا وإن لم يتكلم وقال الحسن إن أهل العقل لم يزالوا يعودون بالذكر على الفكر وبالفكر على الذكر حتى استنطقوا قلوبهم فنطقت بالحكمة وقال إسحاق بن خلف كان داود الطائي رحمة الله تعالى على سطح في ليلة قمراء فتفكر في ملكوت السموات والأرض وهو ينظر إلى السماء ويكي حتى وقع في دار جار له قال فوثب صاحب الدار من فراشه عريانا ويده سيف وظن أنه لص فلما نظر إلى داود رجع ووضع السيف وقال من ذا الذي طرحك من السطح قال ما شعرت بذلك]

Ve dahi İbn ‘Abbâs demiş ki “Hayrda düşünüp endîşe etmek, onunla ‘amel etmeye da‘vet eder ve şerre nedâmet ve peşimânî-horden dahi şerrin terkinde da‘vet eder.” Ve dahi rivâyet olunur ki Hakk subhânehu ve ta‘âlâ ba‘zı kütübünde buyurmuş ki همه وهواه “İnî lست أقبل كلام كل حكيم ولكن انظر إلى همه وهواه ya’nî ben “Her bir hakîmin sözlerini kabûl etmem velâkin ben onun hemmine bakarım ve onun hevâsına nazar ederim, eğer onun hemm ve hevâsı bana ise ben onun samt ve sükûtun tefekkür ve onun kelâmını hamd kılarım velev ki tekel-lüm etmezse.” Ve dahi Hasan ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Ehl-i ‘ukûl kendi kalblerini istintâk edinceye dek zikrden fikre ve fikrden zikre dönüp ‘avdet etmekten zâil olmazlar, vaktâ ki bu sûretle kalblerini istintâk buyururlar da o hâlde kulûbları hikmetle nutk ederler.” Ve İshâk b. Halef demiş ki “Ay-dınlı bir gecede Dâvûd-ı Tâî bir dam üstünde dururken semâya bakarak melekût-ı semâvât ı arzda tefekkür etmiş ve endîşe edip ağlar iken tâ ki bir komşusunun hânesine düşmüş ve sâhib-i hâne dahi yatağından çıplak sıçramış da tîg be-dest olarak onu bir hırsız zannıyla ona hücum ettikte gördü ki Dâvûd’dur, derhâl yerine dönüp tîgi elden bıraktıkta “Seni dam-dan düşüren ne idi?” diye ondan suâl etmiş ve o dahi: “Ben onunla şu‘ûr ve idrâk etmedim” diye cevâb vermiş.

[وقال الجنيد اشرف المجالس وأعلاها الجلوس مع الفكرة في ميدان التوحيد والتنسم

بنسيم المعرفة والشرب بكأس المحبة من بحر الوداد والنظر بحسن الظن لله عز وجل ثم قال يا لها من مجالس ما أجلها ومن شراب ما ألذّه طوبى لمن رزقه وقال الشافعي رحمه الله تعالى استعينوا على الكلام بالصمت وعلى الاستنباط بالفكر وقال أيضا صحة النظر في الأمور نجاة من الغرور والعزم في الرأي سلامة من التفريط والندم والروية والفكر يكشفان عن الحزم والفتنة ومشاورة الحكماء ثبات في النفس وقوة في البصيرة ففكر قبل أن تعزم وتدبر قبل أن تهجم وشاور قبل أن تقدم وقال أيضا الفضائل أربع إحداها الحكمة وقوامها الفكرة والثانية العفة وقوامها في الشهوة والثالثة القوة وقوامها في الغضب والرابعة العدل وقوامه في اعتدال قوى النفس فهذه أقاويل العلماء في الفكرة وما شرع أحد منهم في ذكر حقيقتها وبيان مجاريها]

Ve Cüneyd-i Bagdādî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Mecâlis-i tâ‘âtin eşref ve a‘lâsı meydân-ı tevhîdde endîşe ve fikr ile oturmak ve nesîm-i ma‘rifetle tenessüm edip bahr-i vidâddan ke’s-i muhabbet ile şarâb-ı hoş-güvârı içmek ve Zât-ı zü’l-celâle hüsn-i nazar ile nazar etmektir.” Sonra demiş ki “Mecâlisten ne zihî bir meclistir ve ne ‘aceb celîldir ve ne hoş şarâbdır ve ne ‘acîb lezîzdir onun rızık ve nasîbi olmuş olan kimseye tûbâ ola!” Ve İmâm Şâfi‘î ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Siz kelâm üzerine sabr ve istinbât-ı hükm üzerine fikr ile isti‘âne ediniz.” Ve dahi demiş ki “Umûrda sıhhat-i nazar ancak gurûrdan necâtır ve re’yde ‘azm etmek dahi tefrît ve nedemden selâmettir. Ve rü’yet ve fikr dahi hazm ve fitnattan keşf ederler ve müşâvere-i hukemâ nefste sebât ve basîrette kuvvettir. Artık sen ‘azm etmeden akdem tefekkür eyle ve ‘amele hücûm etmeden evvel tedebbür eyle ve ikdâm etmeden akdem müşâvere eyle.” Ve dahi demiş ki “Fezâil dörttür ki birincisi hikmettir ve onun kıvâmı fikrettir ve ikincisi ‘iffettir ve onun kıvâmı şehvettedir ve üçüncüsü kuvvettir ve onun kıvâmı gazabdadır ve dördüncüsü ‘adldir ve onun kıvâmı kuvâ-yı nefsin itidâlindeydir.” İşte fikret ve endîşede olan ekâvîl-i ‘ulemâ bunlardır ve onun hakikat ve mecârisinin beyânlarında bir kimse şürû‘ etmemiştir.

Beyānu Hakîkati'l-Fikri ve Semeretihî

[بيان حقيقة الفكر وثمرته]

[بيان حقيقة الفكر وثمرته اعلم أن معنى الفكر هو إحضار معرفتين في القلب ليستثمر منهما معرفة ثالثة ومثاله أن من مال إلى العاجلة وآثر الحياة الدنيا وإراد أن يعرف أن الآخرة أولى بالإيثار من العاجلة فله طريقان أحدهما أن يسمع من غيره أن الآخرة أولى بالإيثار من الدنيا فيقلده ويصدقه من غير بصيرة بحقيقة الأمر فيميل [212] بعمله إلى إيثار الآخرة اعتمادا على مجرد قوله وهذا يسمى تقليدا ولا يسمى معرفة]

Ve hakikat-i fikr ve semeresinin beyânı ise o dahi işbu mebhastır. Şöylece sen bil ve āgāh ol ki fikrin ma'nāsı kalbde iki ma'rifetin ihzārıdır tā ki şol iki ma'rifetten diğər ma'rifet-i sāliseyi istintāc ve istismār ede. Ve onun misālî ise o dahi ancak işbu misâldir şöyle ki o kimse ki dünyāya meyl edip de hayât-ı dünyāviyyeyi āhiret üzerine îsâr etmiş ve āhiretin hayât-ı dünyāviyyeye müreccah olduğunu bilmek ister ya'nî āhiret ondan îsâr ve tercîhe evlâ ve ehakk olduğunu anlamak isterse, onun iki yolu vardır: Birisi diğərinden āhiret îsâr ve tercîhe dünyâdan evlâ olduğunu işitip de hakikat-i emri basîretle görmeksizin onu tasdik ve taklîd eder ve onun kavli-i mücerredine i'timâden kendi 'ameliyle îsâr-ı āhirete meyl eder ve bu tarîk "taklîd" tesmiye olunur ki ona "ma'rifet" denilmez.

[والطريق الثاني أن يعرف أن الأبقى أولى بالإيثار ثم يعرف أن الآخرة أبقى فيحصل له من هاتين المعرفتين معرفة ثالثة وهو أن الآخرة أولى بالإيثار ولا يمكن تحقق المعرفة بأن الآخرة أولى بالإيثار إلا بالمعرفتين السابقتين فإحضار المعرفتين السابقتين في القلب للتوصل به إلى المعرفة الثالثة يسمى تفكرا واعتبارا وتذكرا ونظرا وتأملا وتدبرا أما التدبر والتأمل والتفكر فعبارات مترادفة على معنى واحد ليس تحتها معان مختلفة وأما اسم التذكر والاعتبار والنظر فهي مختلفة المعاني وإن كان أصل المسمى واحد كما أن اسم الصارم والمهند والسيف يتوارد على شيء واحد ولكن باعتبارات مختلفة فالصارم يدل على السيف من حيث هو قاطع والمهند يدل عليه من حيث نسبته إلى موضعه والسيف يدل دلالة مطلقة من غير إشعار بهذه الزوائد فكذلك الاعتبار ينطلق على إحضار المعرفتين من حيث إنه يعبر منهما إلى معرفة ثالثة وإن لم يقع العبور ولم يمكن إلا الوقوف على المعرفتين فينتقل عليه اسم التذكر لا اسم الاعتبار وأما النظر والتفكر فيقع عليه من حيث إن فيه طلب معرفة ثالثة فمن ليس يطلب المعرفة الثالثة لا يسمى ناظرا فكل متفكر فهو متذكر وليس كل متذكر متفكرا]

Ve ikinci tarîki kâ'ide-i nazariyye üzere ebkâ olan nesne îsâra ehakk ve evlâ olduğunu ve âhîret dahi dünyâdan ebkâ olduğunu bilmektir. Ve âhîret îsâra evlâ olduğu ma'rifetinin tahkîki ancak ma'rifeteyn-i sâbıkateyn ile mümkün olur. Kaldı ki ma'rifet-i sâliseye mütevassıl olmak üzere kalbde ma'rifeteyn-i sâbıkateynin ihzârı "tefekkkür" ve "î'tibâr" ve "tezekkür" ve "nazar" ve "te'emmül" ve "tedebbür" tesmiye olunur. Ve "tedebbür" ve "te'emmül" ve "tefekkkür" ise onlar bir ma'nâ-yı vâhid üzerine bir 'ibârât-ı müterâdifedirler ki onun altında muhtelif ma'ânî yoktur. Ve "tezekkür" ve "î'tibâr" ve "nazar" esmâsı onlar ma'ânî-i muhtelifedirler velev ki asl-ı müsemma vâhiddir, nitekim şemşîrin esmâsı ki "sârim" ve "mühenned" ve "seyf" birer ma'nâ ile cümlesi bir şey-i vâhid ki şemşîrin üzerine tevârüd ederler velâkin muhtelif bir 'ibârât ile gelirler ki "sârim" ma'nen kesici ve kat' edici olduğu haysiyyetiyle şemşîr üzerine delâlet eder ve "mühenned" dahi onun mevzî'ine nisbetle ya'nî şemşîrin mensûb olduğu Hindistân yerine lafzî delâlet ettiği haysiyyetiyle şemşîre delâlet eyler ve "seyf" ismi işbu ma'ânî-i zâideyi ya'nî kesmek ve Hind'de masnû' olmak ma'ânîsini delâlet etmeksizin şemşîre 'alem-i mahsûs olduğu haysiyyetiyle bir delâlet-i mutlaka ile ona delâlet eder. İşte bunun gibi î'tibâr-ı lafzî dahi ma'rifeteyn-i sâbıkateynden ma'rifet-i sâliseye 'ubûru haysiyyetiyle ma'rifeteyn'in ihzârına itlâk olunur ve eğer 'ubûr vâkî' olmaz ve ma'rifeteyn üzerine vukûftan gayrı diğer bir şey mümkün olmazsa o hâlde ism-i "tezekkür" ona itlâk olunur ki ism-i î'tibâr ona itlâk olunmaz. Ve "nazar" ve "tefekkkür" ise onlarda ma'rifet-i sâlisenin talebi olduğu haysiyyetiyle ona vâkî' olurlar ve binâen 'alâ-zâlik o ki ma'rifete tâlib değildir, ona "nâzır" denilmez ve bu hükme göre her bir mütefekkir mütezekkirdir ve her bir mütezekkîr mütefekkir değildir.

[وفائدة التذكار تكرار المعارف على القلب لترسخ ولا تنمحي عن القلب وفائدة التفكير تكثير العلم واستجلاب معرفة ليست حاصلة فهذا هو الفرق بين التذكر والتفكير والمعارف إذا اجتمعت في القلب وازدوجت في القلب على ترتيب مخصوص أثمرت معرفة أخرى فالمعرفة نتاج المعرفة فإذا حصلت معرفة أخرى وازدوجت مع معرفة أخرى حصل من ذلك نتاج آخر وهكذا يتمادى النتاج وتتمادى العلوم ويتمادى الفكر إلى غير نهاية]

Ve tezkârın fâidesi ise kalb üzerine ma'ârifin tekrârıdır tâ ki kalbde sâbit ve râsih ola da kalbden mahv olmaya. Ve tefekkürün fâidesi dahi tekkür-i 'ilm ile hâsıl olmayan ma'rifetin isticlâbıdır ve tezekkür ve tefekkürün beyninde olan fark budur. Ve ma'ârif kalbde müctemî' ve bir tertîb-i mahsûs üzere müzdevic olursa diğer bir ma'rifeti ismâr eder, kaldı ki ma'rifet

ma'rifetin nitâcıdır ve dîger bir ma'rifet hâsıl olup da dîger bir ma'rifet ile müzdevic olursa kezâlik ondan âher bir nitâc hâsıl olur ve nitâc hemîşe böylece mütemâdî olur ve 'ulûm dahi böylece mütemâdî olur ve ilâ-gayr-i nihâye fikr mütemâdî olur.

[وإنما تنسد طريق زيادة المعارف بالموت أو بالعوائق وهذا لمن يقدر على استثمار العلوم ويهتدى إلى طريق التفكير وأما أكثر الناس فإنما منعوا الزيادة في العلوم لفقدهم رأس المال وهو المعارف التي بها تستثمر العلوم كالذي لا بضاعة له فإنه لا يقدر على الربح وقد يملك البضاعة ولكن لا يحسن صناعة التجارة فلا يربح شيئا فكذا قد يكون معه من المعارف ما هو رأس مال العلوم ولكن ليس يحسن استعمالها وتأليفها وإيقاع الأزواج المفصى إلى النتائج فيها ومعرفة طريق الاستعمال والاستثمار تارة تكون بنور إلهي في القلب يحصل بالفطرة كما كان للأنبياء صلوات الله عليهم أجمعين وذلك عزيز جدا وقد تكون بالتعلم والممارسة وهو الأكثر]

Ve ziyâdet-i ma'ârif tarîki ancak ölüm ile kapanır veyâhüd 'avâyık ile kapanır ve bu hâl istismâr-ı 'ulûma muktedir olmayan ve tarîk-i tefekküre mühtedî olmayan kesâna göredir. Ve ekser-i nâs ise ziyâdet-i 'ulûmdan memnûc olmaları ancak re's-i mâl ve sermâyenin fıkdanındandır ki 'ulûmu ismâr eden ma'âriften tehî-dest ve müflis kalmalarındandır, o tâcir-i bî-mâye gibi ki kâr ve ribhe muktedir olmaz ve ba'zen olur ki sermâyeye mâlik olur da san'at-ı ticârete âşinâ olmaz da o san'atı bilmemezlikten kâr ve kazanca destres olmaz, işte bunun gibi olarak ola ki ma'âriften re's-i mâl ve sermâye-i 'ulûm olacak ma'rifetleri vardır velâkin onun isti'mâline ve te'lîf ile onda nitâca müfzî olan izdivâcın îkâ'ına muktedir olamaz. Ve tarîk-i isti'mâl ü istismârı gâhî kalbde nûr-ı ilâhî ile ve fitratle hâsıl olur, nitekim enbiyâ-yı 'izâm 'aleyhimü's-salâtu ve's-selâm efendilerimize hâsıl olmuştur velâkin nûr-ı ilâhî ile fitrî ve cibillî olarak husûl ve vücûdu be-gâyet çok 'azîz ve nâdirdir ve gâhî ta'allûm ve mûmârese ile hâsıl olur ve ekseri bu kabîldendir ya'nî ekseri ta'allûm ve mûmârese ile tarîk-i isti'mâl ü istismâr bilinir. [213]

[ثم المتفكر قد تحضره هذه المعارف وتحصل له الثمرة وهو لا يشعر بكيفية حصولها ولا يقدر على التعبير عنها لقلة ممارسته لصناعة التعبير في الإيراد فكم من إنسان يعلم أن الآخرة أولى بالإيثار علما حقيقيا ولو سئل عن سبب معرفته لم يقدر على إيراده والتعبير عنه مع أنه لم تحصل معرفته إلا عن المعرفتين السابقتين وهو أن الأبقى أولى بالإيثار وأن الآخرة أبقى من الدنيا فتحصل له معرفة ثالثة وهو أن الآخرة أولى بالإيثار فرجع حاصل حقيقة التفكير إلى إحضار معرفتين للتوصل بهما إلى معرفة ثالثة]

Sonra olur ki mütefekkiye bu ma‘arîf hâzır olur da bu semere dahi hâsıl olur ve kendisi keyfiyyet-i husûlüne müş‘ir olmaz. Ve îrâdda sînâ‘at-ı ta‘bî-re onun mümâresesi killetinden nâşî onun ta‘bîri üzerine muktedir olamaz, zîrâ nice adam vardır ki âhîret îsâra evlâ olduğunu ‘ilm-i hakîkî ile yakînen bilir ve onun ma‘rifetinin sebebi üzerine suâl olunursa onun îrâdı üzerine muktedir olmaz ve ondan ta‘bîr eylemeye dahi muktedir olmaz, ma‘a-ennehu onun ma‘rifeti ancak ma‘rifeteyn-i sâbıkateynden hâsıl olmuştur ki ma‘rifeteyn-i sâbıkateyn bunlardır ki birinci ma‘rifet ebkâ olan şey îsâra evlâ olduğunu bilmek ve ikinci ma‘rifet dahi âhîret dünyâdan ebkâ olduğunu bilmektir. Ve şol iki ma‘rifetten hâsıl olan ma‘rifet-i sâlîse ise o dahi âhîret îsâra evlâ olduğunu sâbit olmaktır. Ve bu beyân mücebince hakikat-i tefekkür hâsıl ma‘rifet-i sâlîseye mütevassıl olmak için iki ma‘rifetin ih-zârına râcî‘ oldu.

[وأما ثمرة الفكر فهي العلوم والأحوال والأعمال ولكن ثمرته الخاصة العلم لا غير نعم إذا حصل العلم في القلب تغير حال القلب وإذا تغير حال القلب تغيرت أعمال الجوارح فالعمل تابع الحال والحال تابع العلم والعلم تابع الفكر فالفكر إذن هو المبدأ والمفتاح للخيرات كلها وهذا هو الذي يكشف لك فضيلة التفكير وأنه خير من الذكر والتذكر لأن الفكر ذكر وزيادة وذكر القلب خير من عمل الجوارح بل شرف العمل لما فيه من الذكر فإذا التفكير أفضل من جملة الأعمال ولذلك قيل تفكر ساعة خير من عبادة سنة فقليل هو الذي ينقل من المكاره إلى المحاب ومن الرغبة والحرص إلى الزهد والقناعة وقيل هو الذي يحدث مشاهدة وتقوى ولذلك قال تعالى ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا﴾]

Ve fikrin semeresi ise ‘ulûm ve ahvâl ve a‘mâldir velâkin onun semere-i hâssası yalnız ‘ilmdir. Evet, kalbde ‘ilm hâsıl olursa kalbin hâli mütegayyir olur ve kalbin hâli mütegayyir olursa a‘mâl-i cevârih dahi mütegayyir olur. Kaldı ki ‘ilm hâlete tâbî‘dir ve hâl ‘ilme tâbî‘dir ve ‘ilm fikre tâbî‘dir ve böyle olunca fikr kâffe-i hayrâtın mebbe ve miftâhı oldu ve sana fazîlet-i tefekkürü keşf eden beyân dahi budur. Fikr, zikr ve tezekkürden hayrî olup çünkü fikr dahi ziyâde ile berâber zikrdır. Ve kalbin zikri ‘amel-i cevârihten yeğdir, belki ‘ilmin şerefi ancak bir nev‘ zikre şâmil olduğu haysiyyetiyledir. İmdi bu huvec ve berâhîn ile tefekkür cemî‘-i a‘mâlden efdaldır ve onun için denildi ki “Bir sâ‘atin tefekkürü bir senenin ‘amelinden yeğdir”, zîrâ denilmiş ki “Mekârihten mehâbba nakl eden odur ve hırs ve ragbetten zühd ve kanâ‘atae nakl eden odur.” Ve dahi denilmiş ki “Müşâhede ve takvâyı ihdâs eden odur ve onun için tebâreke ve ta‘âlâ kelâm-ı mecîdinde

309 ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا﴾ ya'nî “Ola ki müttakî olurlar da yâhüd onlara bir zikri ihdâs eder.”

[وإن أردت أن تفهم كيفية تغير الحال بالفكر فمثاله ما ذكرناه من أمر الآخرة فإن الفكر يعرفنا أن الآخرة أولى بالإيثار فإذا رسخت هذه المعرفة يقينا في قلوبنا تغيرت القلوب إلى الرغبة في الآخرة والزهد في الدنيا وهذا ما عيناه بالحال إذ كان حال القلب قبل هذه المعرفة حب العاجلة والميل إليها والنفرة عن الآخرة وقلة الرغبة فيها وبهذه المعرفة تغير حال القلب وتبدلت إرادته ورغبته ثم أثمر تغير الإرادة أعمال الجوارح في إطراح الدنيا والإقبال على أعمال الآخرة]

Ve eğer fikr ile tagayyür-i hâlin keyfiyyetini anlamak ister isen onun misâli emr-i âhiretten bizim zikr ettiğimiz şeydir, zîrâ onda olan fikr bize âhiret îsâra evlâ olduğunu bildirir. Ve çün bu ma'rifet bizim kalblerimizde yakînen sâbit ve râsîh olur, zühd-i dünyâ ve ragbet-i âhirete bizim kulûbumuz mütegayyir olur, işte hâlden murâd ettiğimiz şey budur. Eğer bu ma'rifetten akdem kalbin hâli 'âcilenin hubbu ve ona meyl ile âhiretin nefret ve kılet-i ragbeti idi, işte bu ma'rifet ile kalbin hâli mütegayyir oldu ve onun ragbet ve irâdeti mütebeddîl oldu ve ba'dehu tagayyür-i irâdet dahi dünyânın ilkâ ve itrâhında ve a'mâl-i âhiret üzerine ikbâl etmekte a'mâl-i cevârihi ismâr etti.

[فهمنا خمس درجات أولاهما التذكر وهو إحضار المعرفتين في القلب وثانيتهما التفكير وهو طلب المعرفة المقصودة منهما والثالثة حصول المعرفة المطلوبة واستنارة القلب بها والرابعة تغير حال القلب عما كان بسبب حصول نور المعرفة والخامسة خدمة الجوارح للقلب بحسب ما يتجدد له من الحال فكما يضرب الحجر على الحديد فيخرج منه نار يستضيء بها الموضع فتصير العين مبصرة بعد أن لم تكن مبصرة وتنتهض الأعضاء للعمل فكذلك زناد نور المعرفة هو الفكر فيجمع بين المعرفتين كما يجمع بين الحجر والحديد ويؤلف بينهما تأليفا مخصوصا كما يضرب الحجر على الحديد ضربا مخصوصا فينبعث نور المعرفة كما تنبعث النار من الحديد ويتغير القلب بسبب هذا النور حتى يميل إلى ما لم يكن يميل إليه كما يتغير البصر بنور النار فيرى ما لم يكن يراه ثم تنتهض الأعضاء للعمل بمقتضى حال القلب كما ينتهض العاجز عن العمل بسبب الظلمة للعمل عند إدراك البصر ما لم يكن يبصره]

İşte burada beş derece vardır ki birincisi tezekkürdür ve tezekkür ise kalbde iki ma'rifetin ihzarıdır. Ve ikincisi onlardan maksûd olan ma'rifetin talebidir. Ve üçüncüsü ma'rifet-i matlûbenin husûlü ve onunla kalbin istinâresidir. Ve dördüncüsü hâl-i kalbin tagayyürüdür ki nûr-ı ma'rifet

309 “Allah’a karşı gelmekten sakınınsınlar, yahut onlara bir uyarı versin diye.” Tâhâ, 20/113.

husûlû sebebiyle olduğu hâlden mütegayyir olur. Ve beşincisi kalbe cevârihin hizmetidir ki ona müteceddid olan hâle göre a'zâ ve cevârihi kalbe hizmet eder, nitekim çakmak taşı çakmağın demirine darb olundukta ondan bir âteş çıkar da onunla bir rûşenli olur ve karanlıktan göz bir şey görmez iken onunla göz görücü olur da işlemeye a'zâ dahi sür'atle kalkıp matlûba mübâşeret eyler. İşte bunun gibi nûr-ı ma'rifetin zinâdı fikrdir ki çakmak taşı ile çakmak demiri beyinde cem' olunur gibi şol iki ma'rifet beyinde cem' eder ve taş demire darb olunduğu gibi onların beynlerinde ya'nî cem' olunan iki ma'rifetin beynlerinde bir te'lif-i mahsûs ile te'lif eyler tâ ki o hâlde nûr-ı ma'rifet münba'is olur, nitekim demir ile taştan âteş münba'is olur. [214] Ve bu nûrun sebebi ile kalb mütegayir olur da ona meyl etmediği nesneye meyl eder, nitekim âteşin nûru ile basar mütegayir olur ki göremediği nesneyi görücü olur sonra hâl-i kalbin muktezâsına 'amel etmek için a'zâ ve cevârih sür'atle kıyâm edip 'amele başlar, nitekim karanlığın sebebiyle 'amelden 'âciz kalan adam gözlerinin göremediği nesneyi görüp idrâki 'inde işe kıyâm eder.

[فإذن ثمرة الفكر العلوم والأحوال والعلوم لا نهاية لها والأحوال التى تتصور أن تتقلب على القلب لا يمكن حصرها ولهذا لو أراد مرید أن يحصر فنون الفكر ومجاریه وأنه فيماذا يتفكر لم يقدر عليه لأن مجارى الفكر غير محصورة وثمراته غير متناهية نعم نحن نجتهد في ضبط مجاریه بالإضافة إلى مهمات العلوم الدينية وبالإضافة إلى الأحوال التى هى مقامات السالكين ويكون ذلك ضبطا جمليا فإن تفصيل ذلك يستدعى شرح العلوم كلها وجملة هذه الكتب كالشرح لبعضها فإنها مشتملة على علوم تلك العلوم تستفاد من أفكار مخصوصة فلنشر إلى ضبط الجامع فيها ليحصل الوقوف على مجارى الفكر]

Kaldı ki fikrin semeresi 'ulûm ve ahvâldir ve 'ulûm ise onlara nihâyet yoktur ve kalb üzerine tekallübü mutasavver olan ahvâl dahi kezâlik onun hasrı mümkün olmaz ve bunun için fikrin fûnûn ve mecârîsini hasr etmek bir mürîd istemiş olsa ve tefekkür edecek umûru hasr ve ihsâ edecek olursa ona muktedir olamaz, çünkü mecârî-i fikr mahsûre değildir ve onun semerâtı mütenâhî değildir. Evet, biz 'ulûm-ı dîniyyenin mühimmâtına ve makâmât-ı sâlikîn olan ahvâle izâfetle onun mecârîsinin zabtında ictihâd ve sa'y edeceğiz tâ ki o şey ona bir zabt-ı cümeli ola, zîrâ ki onun tafsîli kâffe-i 'ulûmun şerhine müsted'î olur. Ve bu kütübün cümlesi yekdiğerlerine şerh gibidirler ve bu kütüb o 'ulûmun 'ilmlerine müştemildir ve cem'iisi efkâr-ı mahsûsadan istifâde olunurlar. İmdi biz mecârî-yi fikre vukûf hâsıl olmak için onda olan mecâmî'in zabtına işâret edelim.

Beyānu Mecāri'l-Fikri

[بيان مجارى الفكر]

[اعلم أن الفكر قد يجرى في أمر يتعلق بالدين وقد يجرى فيما يتعلق بغير الدين وإنما غرضنا ما يتعلق بالدين فلتترك القسم الآخر ونعنى بالدين المعاملة التى بين العبد وبين الرب تعالى فجميع أفكار العبد إما أن تتعلق بالعبد وصفاته وأحواله وإما أن تتعلق بالمعبود وصفاته وأفعاله لا يمكن أن يخرج عن هذين القسمين وما يتعلق بالعبد إما أن يكون نظرا فيما هو محبوب عند الرب تعالى أو فيما هو مكروه ولا حاجة إلى الفكر في غير هذين القسمين]

Mecārî-i fikrin beyânı ise o dahi işbu fasldır. Şöylece sen bil ve āgāh ol ki fikrin iki mecrāsı vardır ki yādına müteʿallik olan umūr ve mevādd ola veyāhūd dünyāya müteʿallik olan umūr-ı hāssa ve mesālîh ola. Ve bizim garazımız ise ancak dīne müteʿallik olan umūrdadır biz dīnin gayrısına müteʿallik olan kısım-ı sānīsini beyānını terk edelim. Ve dīne müteʿallik olan umūrdan bizim murādımız ancak o muʿāmelelerdir ki ʿabd ile Rabbisi te-bāreke ve taʿālānın beyninde cārī olurlar. Ve o umūrda ise onun tafsīli odur ki insānın efkārı iki hālden hālī değildir ki yā ʿabdın zātına ve onun sıfāt ve ahvāline müteʿallik olur veyā maʿbūdun zāt ve sıfāt ve efʿāline müteʿallik olur ki şol iki kısmın hāricinde diğeri bir şeyde onun tasavvuru mümkün olmaz. Ve ʿabde müteʿallik olan şey ise yā Rabbin ʿindinde mahbūb olan nesnenin nazarıdır veyāhūd te-bāreke ve taʿālānın ʿindinde mekrūh ve men-fūr olan nesnenin nazarıdır. Ve bu iki kısmın māʿadāsına diğeri bir şeyde iftikār için bir hācet yoktur.

[وما يتعلق بالرب تعالى إما أن يكون نظرا في ذاته وصفاته وأسمائه الحسنی وإما أن يكون في أفعاله وملكوته وجميع ما في السموات والأرض وما بينهما وينكشف لك انحصار الفكر في هذه الأقسام بمثال وهو أن حال السائرین إلى الله تعالى والمشتاقين إلى لقاءه يتعلق بمعشوقه أو يتعلق بنفسه فإن تفكر في معشوقه فإما أن يتفكر في جماله وحسن صورته في ذاته ليتنعم بالفكر فيه وبمشاهدته وإما أن يتفكر في أفعاله اللطيفة الحسنة الدالة على أخلاقه وصفاته ليكون ذلك مضغفا للذة ومقويا لمحبهه]

Ve Rabbisi te-bāreke ve taʿālāya müteʿallik olan nazar ise yā onun zāt ve sıfāt ve esmā-ı hüsnāsı tefekkürü ola veyāhūd onun efʿāl ve mülk ü melekūtuna ve semā ve zemīn onların mā-beynlerinde olan mahlūkāt ve masnūʿātında ola. Ve bu aksāma fikrin inhisārı bir misāl ile sana keşf olunur şöyle ki Zāt-ı zü'l-celāle sāir ve onun likāsına müştāk olanların hālleri

‘uṣṣākın hālīne müzāhī ve müṣabihtir. İmdi ‘āşık-ı müstehtiri burada bir misāl ittihāz edip onun beyānında deriz ki ma‘şūkuna hemmi müstagrak olan ‘āşık-ı müstehtirin fikri yâ kendi ma‘şūkuna müte‘allik olur veyāhüd kendi nefsinde müte‘allik olur. Ve ma‘şūkuna nazar eder ise onun tefekkürü yâ onun cemālinde veyāhüd hüsn-i süretinde ve zâtında ola tā ki bakmak ve onda tefekkür etmekle mütena‘im ola veyāhüd onun ahlāk ve sıfâtına delālet eden ef‘āl-i latīfe vü hasenesine tefekkür ede tā ki onun lezzetine muza‘ıf ve muhabbetine mukavvī ola.

[وإن تفكر في نفسه فيكون فكره في صفاته التي تسقطه من عين محبوبه حتى يتنزه عنها أو في الصفات التي تقربه منه وتحببه إليه حتى يتصف بها فإن تفكر في شيء خارج عن هذه الأقسام فذلك خارج عن حد العشق وهو نقصان فيه لأن العشق التام الكامل ما يستغرق العاشق ويستوفي القلب حتى لا يترك فيه متسعاً لغيره فمحب الله تعالى ينبغي أن يكون كذلك فلا يعدو نظره وتفكره محبوبه ومهما كان تفكره محصوراً في هذه الأقسام الأربعة لم يكن خارجاً عن مقتضى المحبة أصلاً]

Ve eğer kendi nefsinde tefekkür edip düşünürse onun fikri onu mahbūbu gözünden düşürüp sākıt eden sıfatta olur tā ki ondan pāk ve mütenezzih ola veyāhüd mahbūbundan onu takrīb ve tahbīb eden sıfatta olur tā ki o sıfatlarla muttasıf ola ve eğer bu aksāmdan hāric dīger bir şeyde düşünüp tefekkür eylerse o endīşe ‘aşkın haddinden hāric olur da ‘aşkıta dahi nok-sāndır, çünkü tāmm ve kāmīl olan ‘aşk ancak o ‘aşktır ki ‘āşıkı bütün bütün istigrāk edip tamāmen kalbini istīfā eder tā ki içinde dīgerine aslā bir yer ve müttesa‘ ve genişlik mahal bırakmaya. [215] İşte Allāhu ta‘ālānın muhibbi dahi onun nazar ve iftikārı böylece olmak gerektir ki onun nazar ve tefekkürü mahbūbundan mütecāviz ve müte‘addī olmaya ve tefekkürü bu aksām-ı erba‘aya mahsūr oldukça aslā muktezā-yı muhabbetten hāric olmaz.

[فلنبداً بالقسم الأول وهو تفكره في صفات نفسه وأفعال نفسه ليميز المحبوب منها عن المكروه فإن هذا الفكر هو الذي يتعلق بعلم المعاملة الذي هو المقصود بهذا الكتاب وأما القسم الآخر فيتعلق بعلم المكاشفة ثم كل واحد مما هو مكروه عند الله أو محبوب ينقسم إلى ظاهر كالطاعات والمعاصي وإلى باطن كالصفات المنجيات والمهلكات التي محلها القلب وذكرنا تفصيلها في ربيع المهلكات والمنجيات والمعاصي تنقسم إلى ما يتعلق بالأعضاء السبعة وإلى ما ينسب إلى جميع البدن كالفرار من الزحف وعقوق الوالدين والسكون في المسكن الحرام ويجب في كل واحد من المكروه التفكير في ثلاثة أمور الأول التفكير في أنه هل هو مكروه عند الله أم لا فرب شيء لا يظهر كونه مكروهاً بل يدرك بديق النظر والثاني التفكير في أنه إن كان مكروهاً فما طريق الاحتراز عنه والثالث أن هذا المكروه هل هو متصف به في الحال

فتركه أو هو متعرض له في الاستقبال فيحترز عنه أو قارفه فيما مضى من الأحوال فيحتاج إلى تداركه وكذلك كل واحد من المحبوبات ينقسم إلى هذه الانقسامات فإذا جمعت هذه الانقسام زادت مجارى الفكر في الأقسام على مائة والعبد مدفوع إلى الفكر إما في جميعها أو في أكثرها وشرح آحاد هذه الانقسامات بطول ولكن انحصر هذا القسم في أربعة أنواع الطاعات والمعاصى والصفات المهلكات والصفات المنجيات فلنذكر في كل نوع مثالا ليقى به المرید سائرهما وينفتح له باب الفكر ويتسع عليه طريقه]

Biz kısm-ı ulā ile başlayalım şöyle ki birinci kısmı kendi nefsi ve sıfāt ve ef'ālinin tefekkürüdür tā ki cemī-i harekāt ve sekenāt ve tezekkürātı derhātır edip de onlardan Bārī katında mahbūb olan şeyi mekrūhtan temyīz ede, zīrā işbu kitābın maksūdu olan mu'āmelenin 'ilmine müte'allik olan 'ilme vākī olan fikrdir ve diğer kısmı 'ilm-i mükāşefeye müte'alliktir. Ve Bārī 'indinde mahbūb ve mekrūh olan umūrun her biri zāhire ki tā'āt ve me'āsī gibi ve bātına ki mahalli kalb-i ādemī olup onun tafsīlatını rub-ı mūhlikāt u mūnciyātta zikr ettiğimiz sıfāt-ı mūnciyāt ü mūhlikāt gibi kısımlara mūnkasımdır ya'nī iki kısma mūnkasımdır. Ve tā'āt ve me'āsī dahi a'zā-ı seb'aya müte'allik olan ef'āl ile cemī-i beden-i merdümāna mensūb olunan ef'āle harb-i küffār ve gazādan firār etmek ve vālidine muhālefet ve rencide eylemek ve harām meskende oturmak gibi ef'āle mūnkasım olurlar.

Ve mekārihin her birinde üç emrde tefekkür ve endīşe etmek vācib olur ki birincisi o şey 'indallāh mekrūh olup olmadığına tefekkür etmektir, çünkü çok şey vardır ki mekrūh olduğu zāhir ve açık değildir, ancak nazar-ı dakīk ile ma'lūm olur. Ve ikincisi mekrūh olursa ondan sakınıp ihtirāz etmek yolu nedir onu düşünmektir. Ve üçüncüsü işbu mekrūh şey ile hāl-i hāzırda muttasıf mıdır ki onu terk ede veyāhūd istikbālen ya'nī gelecek zamānda ona müte'arrızdır tā ki ondan sakınıp ihtirāz ede veyāhūd geçmiş zamānda ona dūçār olup onu kazanmıştır ki telāfī-i mā-fāt için onun tedārüküne muhtācdır.

Ve Cenāb-ı Bārī katında olan mahbūbātın her biri dahi kezālik işbu inkisāmāta maksūmdur ve bu aksām birikip cem' olmuş olsalar işbu aksāmda mecārī-i fikr yüz kısımdan ziyāde olur ve 'abd ise cemī'isinde veyāhūd ekserisinde fikre medfū'dur ve işbu inkisāmātın şerh-i āhādı uzun olur velākin bu kısım dört nev'de mūnhasır oldu ki tā'āt ve me'āsī ve sıfāt-ı mūhlikāt ve sıfāt-ı mūnciyāt sunūflarında mūnhasırdır. İmdi biz her bir nev'de bir misālī zikr edelim tā ki mūrīd sāiresini ona kıyās ede de fikr ve endīşe kapısı ona açılıp onun rāh ve tarīki ona geniş ve müttesīc ola.

[النوع الأول المعاصي ينبغي أن يفتش الإنسان صبيحة كل يوم جميع أعضائه السبعة تفصيلا ثم بدنه على الجملة هل هو في الحال ملائش لمعصية بها فتركها أو لا يسها بالأمس فيتداركها بالترك والتدب أو هو متعرض لها في نهارة فيستعد للاحتراز والتباعد عنها فينظر في اللسان ويقول إنه متعرض للغيبة والكذب وتزكية النفس والاستهزاء بالغير والمماراة والممازحة والخوض فيما لا يعني إلى غير ذلك من المكاره فيقرر أولا في نفسه أنها مكروهة عند الله تعالى ويتفكر في شواهد القرآن والسنة على شدة العذاب فيها ثم يتفكر في أحواله أنه كيف يتعرض لها من حيث لا يشعر ثم يتفكر أنه كيف يحترز منه ويعلم أنه لا يتم له ذلك إلا بالعزلة والانفراد أو بأن لا يجالس إلا صالحا تقيا ينكر عليه مهما تكلم بما يكرهه الله وإلا فيضع حجرا في فيه إذا جالس غيره حتى يكون ذلك مذكرا له]

Birinci nev‘i ki me‘āsī kısmı idi, gerektir ki insān beher gün ‘ale’s-sa-bāh kendi nefsinı teftiş edip görsün ki bir ma‘siyetle giriftār olmuş mudur ki evvelā ber-vech-i tafsīl başka başka a‘zā-ı seb‘asını taharrī ve teftiş ede sonra ‘ale’l-cümle cemī’-i bedenini yoklayıp bakar ki hāl-i hāzırda bir ma‘siyet içinde midir veyāhūd dünkū gününden bir ma‘siyete uğrayıp mülābis midir ve eğer böyle bir şey kendi nefsinden hiss ve tefrīs edip anlar ise hemān derhāl onu terk ede. Ve yevm-i māziden mülābis bulunduğu bir cürm ve kusuru dahi nedem ve peşimānī ve terk ile tedārük edip telāfī-i mā-fāta ‘azm ve cezm ede ve eğer onun nehārında ona müte‘arrız olduğu-nu bildiyse ondan sakınıp ihtirāz ve tebā‘ud etmeye müsta‘idd ola, evvelā lisāna bakıp der ki zebānı gıybet ve nemīmet ve kizb ve tōhmet ve tezkiye-i nefis ve istihzā-yı gayr ve mümārāt ve mücādele ve mümāzaha ve havz-ı kelām-ı mā-lā-ya’nīye ve sāireye müte‘arrızdır ki bu gibi mekārīhe mahall ve müstakbıldır ve ber-vech-i pīşīn olarak bunların Allāhu ta‘ālānın ‘in-dinde mekrūh ve makdūh olduklarına yakīn edip kendi nefsinde onların kubhlarını takrīr eder ve onda olan ‘azāb ve ıkābın şiddeti üzerine delālet eden nusūs-ı Kur’āniyye ile sūnnet-i seniyyeyi mübeyyin olan şevāhıde te-fekkür ile sonra kendi ahvālinde nazar edip görür ki kendisi bilmediği hāl-de nice ona müte‘arrız olur sonra ondan ihtirāzı husūsunu düşünür ki nice ondan sakınacak. Ve dahi bile ki ondan sakınması ancak ‘uzletle tamām olur ki münferid olup yalnızlı kalmakla muhteriz olabilir veyāhūd takī ve sālīh bir kimsenin musāhabet ve mücālesesiyle mümkün olur ki her ne vakt muvāfık-ı [216] rızā-yı Bārī bir söz söyleyecek olursa onun üzerine inkār edip onu ondan men‘ ede veyāhūd dīgeriyle hem-nişīn olursa ağzına bir taş koyar tā ki onun yādına getire.

[فهكذا يكون الفكر في حيلة الاحتراز ويتفكر في سمعه يصغي به إلى الغيبة والكذب

وفضول الكلام وإلى اللهو والبدعة وأن ذلك إنما يسمعه من زيد وعمرو وأنه ينبغي أن يحترز عنه بالاعتزال أو بالنهي عن المنكر فمهما كان ذلك فيتفكر في بطنه أنه إنما يعصي الله تعالى فيه بالأكل والشرب إنما بكثرة الأكل من الحلال فإن ذلك مكروه عند الله ومقوى للشهوة التي هي سلاح الشيطان عدو الله وإما بأكل الحرام أو الشبهة فينظر من أين مطعمه وملبسه ومسكنه ومكسبه وما مكسبه ويتفكر في طريق الحلال ومداخله ثم يتفكر في طريق الحيلة في الاكتساب منه والاحتراز من الحرام ويقرّر على نفسه أن العبادات كلّها ضائعة مع أكل الحرام وأن أكل الحلال هو أساس العبادات كلّها وأن الله تعالى لا يقبل صلاة عبد في ثمن ثوبه درهم حرام كما ورد الخبر به فهكذا يتفكر في أعضائه ففي هذا القدر كفاية عن الاستقصاء فمهما حصل بالتفكر حقيقة المعرفة بهذه الأحوال اشتغل بالمراقبة طول النهار حتى يحفظ الأعضاء عنها]

İşte ihtirâz ve sakınmakta olan fikir ve endîşe böylece olmak gerektir ve kendi sem'ine tefekkürü dahi böylece ola ki kendisi gıybet ve kizbe isgâ eder de onu dinler ve fuzûl-i kelâm ve lehv ve bid'atı istimâc eyler ve böylece harâm sözleri ancak Zeyd ve 'Amr'dan dinler ve onlardan sakınması lâzım gelir ki onlardan ber-taraf olup da 'uzlet etmek ve münkirleri üzerine nehy edip onları söyletmemekle ihtirâzı mümkün olur. Ve her ne vakt ki bu sûretle istimâc-ı muharremâtan dahi sakınır, o âfetten vâreste olduysa kendi karnında tefekkür eyler ki onun karnı Allâhu ta'âlâyı ancak yemek ve içmekle 'isyân eder yâ helâlden çok yemekle 'isyân eder, zirâ kesret-i ekl Allâhu ta'âlânın yanında mekrûhtur ve şehvete kuvvet verir ve şehvet ise 'adüvv-i Bârî olan şeytân-ı la'înin silâhıdır veyâhüd harâm ve şübheli nesneyi tenâvül etmekle 'isyânlık eder. Ve buna tefekkür ve endîşesi dahi böylece olur ki bakıp nazar eder ki nereden ekl eder ve nereden bu pûşîde olur ve nerede oturup sâkin olur ve nereden kazanır ve kazancı nedir ve helâlin yoluna medâhiline endîşe eder ve helâlden kazanmasının çâresini düşünür ve dahi harâmdan sakınmak çâresini tefekkür eder ve nefsi üzerine takrîr eder ki kâffe-i 'ibâdât ekl-i harâm ile zâyî olurlar ve kâffe-i 'ibâdâtın esâs ve temeli ekl-i helâldir. Ve sevbi semeninde bir dirhem harâm kazanmış olsa onun namâzını Hakk subhânehu ve ta'âlâ kabûl etmez, nitekim haber-i sahîh onunla vârid olmuştur. İşte bu sibâk üzere cemî'-i a'zâsında tefekkür eder. Ve tatvîl-i bahs ve istiksâdan bu kadarcık beyân ile kifâyet vardır ve her ne vakt ki bu ahvâlin ma'rifet-i hakîkiyyeleri tefekkürle hâsıl olur, tûl-i nehârında murâkabe ile iştigâl eder tâ ki kendi a'zâ-ı cevârihini bunlardan hıfz ede.

[وأما النوع الثاني وهو الطاعات فينظر أولاً في الفرائض المكتوبة عليه أنه كيف يؤدّيها وكيف يحرسها عن التقصان والتقصير أو كيف يجبر نقصانها بكثرة النوافل ثم يرجع إلى عضو عضو فيتفكر في الأفعال التي تتعلق بها مما يحبه الله تعالى فيقول مثلاً إن العين خلقت للنظر في

ملكوت السموات والأرض عبرةً ولتستعمل في طاعة الله تعالى وتنظر في كتاب الله وسنة رسوله صلى الله عليه وسلم وأنا قادرٌ على أن أشغل العين بمطالعة القرآن والسنة فلم لا أفعله وأنا قادرٌ على أن أنظر إلى فلان المطيع بعين التعظيم فأدخل السرور على قلبه وأنظر إلى فلان الفاسق بعين الاستماع كلام ملهوف أو استماع حكمة وعلم السرور على قلبه وأنظر إلى فلان الفاسق بعين الازدراء فأزجره بذلك عن معصيته فلم لا أفعله وكذلك يقول في سمعه إلى قادرٍ على استماع كلام ملهوف أو استماع حكمة وعلم أو استماع قراءة وذكر فمالى أعطله وقد أنعم الله عليّ به وأودعني لأشكره فمالى أكفر نعمة الله فيه بتضييعه أو تعطيله وكذلك يتفكر في اللسان ويقول إني قادرٌ على أن أتقرب إلى الله تعالى بالتعليم والوعظ والتودد إلى قلوب أهل الصلاح والسؤال عن أحوال الفقراء وإدخال السرور على قلب زيد الصالح وعمرى العالم بكلمة طيبة وكل كلمة طيبة فإنها صدقةٌ وكذلك يتفكر في ماله فيقول أنا قادرٌ على أن أتصدق بالمال الفلاني فإنما مستغن عنه ومهما احتجت إليه رزقني الله تعالى مثله وإن كنت محتاجاً الآن فأباً إلى ثواب الإيثار أحوج مني إلى ذلك المال وهكذا يفتش عن جميع أعضائه وجملة بدنه وأمواله بل عن دوابه وغلमानه وأولاده فإن كل ذلك أدواته وأسبابه ويقدر على أن يطيع الله تعالى بها فيستنبط بدقيق الفكر وجوه الطاعات الممكنة بها ويتفكر فيما يرغبه في البدار إلى تلك الطاعات ويتفكر في إخلاص النية فيها ويطلب لها مظان الاستحقاق حتى يزكو بها عمله وقس على هذا سائر الطاعات]

Ve ikinci nev^e ki tâ'ât idi, onun beyâmı dahi şu vechledir ki evvelâ ferâiz-i mektûbeye nazar eder ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ onun üzerine farz ettiğî tâ'ât ve 'ibâdete bakar ki onları nice edâ eder ve noksândan nice hıfz eder ve taksîrden onları nice saklar veyâhüd kıldığî 'ibâdâtın noksânlarını nice cebr ve tekmîl eder ki nevâfil ile onun eksikliğîni nice itmâm eyler sonra başka başka 'uzv-be-'uzv kendi a'zâ ve cevârihine bakar ya'nî onlara müte'allik bulunan ef'âle nazar eder ki tebâreke ve ta'âlâ onlardan sevdiğî a'mâle bakar, der ki meselâ gözleri ancak 'ibret almak için melekût-ı semâvât u arâzîye bakmak ve tâ'ât-ı ilâhîde nazar edip Kur'an-ı mecîd ve sünnet-i seniyye-i Hazret-i Risâlet-penâhî'ye nazar eylemek için Cenâb-ı Cihân-âferîn halk etmiş ve Mushaf-ı kerîme ve sünnet-i seniyye-i peygamberî ve ehâdis-i 'aliyye-i nebeviyye bakmakla onları meşgûl etmeye muktedir bulunmuşum, ben onu niçin etmiyorum ve fülân 'âbid ve 'ârifeye nazar-ı ta'zîm ile bakıp kalbine sürûrun idhâline ve fülân fâcir ve fâsıkâ dîde-i izdirâ ve tahkîr ile bakıp ma'siyetinden onu zecr ve men' etmeye kâdirim, ben niçin onu işlemiyorum ve kendi sem'inde dahi diye ki ben kulaklarım ile fülân mahzûn ve melhûf ve mazlûm ve muhtâcın sözü istimâ'ına ve fülânca hikmet ve nasîhatın istimâ' ve fülân 'ilm ve mev'iza ve kırâat ve zikrin istimâ'ına kâdirim, ben niçin onu istimâ' etmiyorum o

hâl ile ki tebâreke ve ta'âlâ onunla benim üzerime in'âm etmiş ve onu şükr etmek için bu sem'î bana idâ'e eylemiş, benim neyim vardır ki onun ta'tîli veyâhüd tazyî'i ile niçin ni'met-i ilâhiyyeyi küfr ediyorum ve kezâlik lisân ve zebânında tefekkür edip der ki ben ta'lîm ve va'z ve nasîhat ve irşâd ve zikr ve şükr ve senâ ve evrâd ve ahvâl-i fukarâ üzerine suâl etmekle kulûb-ı ehl-i salâha teveddüd ve kelime-i tayyibeyi söylemekle Zeyd-i sâlih [217] ve 'Amr-ı 'âlimin kalbleri üzerine idhâl-i sürûr ile Hakk subhânehu ve ta'âlâya takarrüb etmeye kâdirim, zîrâ ki her bir kelime-i tayyibe sadakadır ve kezâlik kendi mālında dahi tefekkür edip der ki fülânca māl ile tasadduk etmeye muktedirim, zîrâ ben ondan müstagnîyim ve her ne vakt ki ona muhtâc olurum, Allâhu ta'âlâ onun mislini bana rızk edip verir ve el-ân onun muhtâcı olmuş olsam bile sevâb-ı îsâra benim ihtiyâcım o mālâ olan ihtiyâcımdan daha ziyâde çoktur ve böyle böyle cemî'i a'zâ vü cevârihi üzerine ve cümle-i beden ve vücûdu üzerine teftîş edip buluna, māl ve menâli üzerine belki devâbb ve gilmânı ve evlâdı üzerine taharrî ve tecessüs eder, zîrâ ki bunun cemî'i onun edevât ve esbâbıdır ve onlarla Allâhu ta'âlâya itâ'at etmeye muktedir olur tâ ki dakîk fikr ile onlarla mümkün olan tâ'âtın vücûhunu istinbât eyler ve dahi o tâ'âta müsâra'at ve mübâderet ettirecek esbâb-ı mürgibeyi düşünüp onda ihlâs-ı niyyette tefekkür eyleye ve ona mezânn-ı istihkâkı taleb ede tâ ki onunla 'ameli zâkî ve nâmî ve pâk ve sâmi ola ve tâ'ât-ı sâireyi dahi var sen buna kıyâs eyle.

[وأما النوع الثالث فهي الصفات المهلكة التي محلها القلب فيعرفها ممّا ذكرناه في ربيع المهلكات وهي استيلاء الشهوة والغضب والبخل والكبر والعجب والرياء والحسد وسوء الظن والغفلة والغرور وغير ذلك ويتفقد من قلبه هذه الصفات فإن ظن أن قلبه منزّه عنها فيتفكر في كيفية امتحانه والاستشهاد بالعلامات عليه فإن النفس أبداً تعد بالخير من نفسها وتخلف فإذا ادعت التواضع والبراءة من الكبر فينبغي أن تجرب بحمل حزمة حطب في السوق كما كان الأولون يجربون به أنفسهم وإذا ادعت الحلم تعرض لغضب يتاله من غيره ثم يجربها في كظم الغيظ وكذلك في سائر الصفات]

Ve üçüncü nev' mahalleri kalb olan sıfât-ı mühlikenin nazarıdır ki o sıfatları rub'-ı mühlikâta zikr ettiğimiz tafsîlden bilir ya'ni istîlâ-yı şehvet ve gazab ve buhl ve kibr ve 'ucb ve ri'yâ ve hased ve sū-i zann ve gaflet ve gurûr ve sâir ahlâk-ı zemîme gibi sıfatları üzerine taharrî ve teftîş eder ki kendi kalbinde işbu sıfâtı yoklayıp tefakkud eyleye ve eğer kendi kalbini onlardan pâk ve münezzeh olduğunu zann ve gümân edip onların cemî'i-sinden kalbini 'ârî ve berî gördüyse o hâlde onun imtihânı keyfiyyetinde düşünüp tefekkür eder ve 'alâmât ile onun üzerine iştişâd eyler, zîrâ ki

nefs ebeden hayr ile va‘d eder de va‘dine vefâ etmez. Ve vaktâ ki kibrden berâet ve tevâzu‘u dahi da‘vâ eder, onu çarşıda bir arkalık odun hamliyle tecrîbe eder, nitekim selef-i sâlihîn kendi nefslerini tecrîbe ederlerdi. Ve eğer hilmi dahi da‘vâ edip bed-hüyluktan teberrî ettiyse agyârdan ona isâbet eden beden hışm ve gazaba ta‘rîz eder de kazm-ı gayzda dahi onu tecrîbe ettirir ve sıfât-ı sâirede dahi kezâlik tedebbür ve endîşe eder.

[وهذا تفكر في أنه هل هو موصوف بالصفة المكروهة أم لا ولذلك علامات ذكرناها في ربع المهلكات فإذا دلت العلامة على وجودها فكر في الأسباب التي تقبح تلك الصفات عنده وتبين أن منشأها من الجهل والغفلة وخبث الدخلة كما لو رأى من نفسه عجباً بالعمل فيتفكر ويقول إنما عمل ببديني وجارحتي وبقدرتي وإرادتي وكل ذلك ليس مني ولا إلهي وإنما هو من خلق الله وفضله علي فهو الذي خلقتني وخلق جارحتي وخلق قدرتي وإرادتي وهو الذي حرك أعضائي بقدرته وكذلك قدرتي وإرادتي فكيف أعجب بعملي أو بنفسي ولا أقوم لنفسي بنفسي فإذا أحس في نفسه بالكبر قرر على نفسه ما فيه من الحماقة ويقول لها لم ترين نفسك أكبر والكبير من هو عند الله كبير وذلك ينكشف بعد الموت وكم من كافر في الحال يموت مقرباً إلى الله تعالى بنزوعه عن الكفر وكم من مسلم يموت شقياً بتغير حاله عند الموت بسوء الخاتمة فإذا عرف أن الكبر مهلك وأن أصله الحماقة فيتفكر في علاج إزالة ذلك بأن يتعاطى أفعال المتواضعين]

Ve bu bir tefekkürdür ki kendisi sıfat-ı mekrûhe ile muttasıf olup olmadığını düşünmektir. Ve bunun birtakım ‘alâmâtı vardır, biz onları rub‘-ı mülhikâtta zikr etmişiz. Vaktâ ki o ‘alâmet onun vücûduna delâlet eder, onun yanına işbu sıfatı takbîh eder, esbâbına tefekkür eder ve menşei cehl ve gaflet ve hubs-i müdhil olduğunu tebyîn eden sebepleri düşünür, meselâ kendi nefsinı ‘amel ile mu‘cib ve hodbîn görürse kendi nefsinde der ki “Benim ‘amelim ancak kendi bedenimledir ve cevârih ve kudret ve irâdetimledir ve bunların kâffesi benden değildirler ve bana müfevvaz ve müsellem bir şey değildir, ancak Bârî-i müte‘âlin halkından ve benim üzerime sezâvâr buyurulan fazl ve ihsânındandır ki beni ve kâffe-i cevârihimi ve kudret ve irâdetimi halk eden odur ve kendi kudretiyle benim a‘zâmı tahrîk eden ve irâdet ve kudretimi yaratan odur. Ben kendi ‘amelim ile nice ‘ucb ederim ve kendi nefsim ile nice ‘ucb ederim o hâl ile ki kendi nefsim ile nefsim kuyâm edemiyorum.” Ve eğer kendi nefsinde bir kibri hiss ederse o vakt kendi nefsi üzerine zâtındaki hamâkati takrîr edip ona der ki “Sen niçin kendi kendini diğer bir mahlûktan daha ziyâde büyük ve ekber görürsün o hâl ile ki Allâhu ta‘âlânın ‘indinde olan kebîr ancak kebîrdir.” Ve bu hâl ancak ölümden sonra münkeşif ve açık olur. Nice kâfir vardır

ki kable'l-mevt küfrden nüzû ile Zât-ı zü'l-celâle mukarreb ve makbûl olarak vefât eder ve nice müslim vardır ki 'inde'l-mevt sū-i hâtime ile hâlinin tagayyürüyle şakî olarak vefât eyler. Ve kibr mühlik olduğunu ve aslı hamākattan olduğunu bilirse elbette onun izâlesinin 'ilâcında tefekkür edip mütevâzî'ların ef'âlini te'âtî eyler.

[وإذا وجد في نفسه شهوة الطعام وشرهه تفكر في أن هذه صفة البهائم ولو كان في شهوة الطعام والوقاع كمال لكان ذلك من صفات الله وصفات الملائكة كالعلم والقدرة ولما اتصف به البهائم ومهما كان الشره عليه أغلب كان بالبهائم أشبه وعن الملائكة المقربين أبعد وكذلك يقرر على نفسه في الغضب ثم يتفكر في طريق العلاج وكل ذلك ذكرناه في هذه الكتب فمن يريد أن يتسع له طريق الفكر فلا بد له من تحصيل ما في هذه الكتب]

Ve eğer kendi zâtında şehvet-i ta'âm ve şehre-i nefis bulup da yemek üzerine nefsi harîs gördüyse bunda dahi kendi zâtında düşünüp tefekkür ede ki bu sıfat ancak behâyimin sıfatıdır ve şehvet-i ta'âm u vikâ'da bir fazl ve kemâl olmuş olsaydı Zât-ı zü'l-celâlin sıfatından ve melâike-i kirâmın sıfatlarından olurdu 'ilm ve kudret gibi ve behâyim ve en'âm onunla mutasîf olmazdı. Ve kaçan ki şehre-i ta'âm ona gâlib olur, elbette behâyime müşâbeheti akreb ve melâike-i mukarrebîn şebîhlerinden eb'ad olur. Ve gazabda dahi kezâlik nefsi üzerine böylece takrîr eder ve tarîk-i 'ilâca düşünüp endîşe eyler. Ve bunların cem'îsi biz kütüb-i mütেকaddimede zikr etmişiz kim ki tarîk-i fikr ona müttesa' ve geniş olmak isterse rub'ı mühlikât kütübünde mezkûr olan tafsîl ve beyânâtın tahsîli ona mühimm ve lâzımdır, hemân o kütübe müraca'ât ve ta'allümlerini iltizâm etsin.

[وأما النوع الرابع وهو المنجيات فهو التوبة والتدم على الذنوب والصبر على البلاء والشكر على النعماء والخوف والزجاء والزهد في الدنيا والإخلاص والصدق في الطاعات ومحبة الله وتعظيمه والرضا بأفعاله والشوق إليه والخشوع والتواضع له وكل ذلك ذكرناه في هذا الربع وذكرنا أسبابه وعلاماته فليتكفر العبد كل يوم في قلبه ما الذي يعوزه [218] من هذه الصفات التي هي المقربة إلى الله تعالى فإذا افتقر إلى شيء منها فليعلم أنها أحوال لا يثمرها إلا علوم وأن العلوم لا يثمرها إلا أفكار فإذا أراد أن يكتسب لنفسه أحوال التوبة والتدم فليفتش ذنوبه أولاً وليتكفر فيها وليجمعها على نفسه وليعظمها في قلبه ثم لينظر في الوعيد والتشديد الذي ورد في الشرع فيها وليتحقق عند نفسه أنه متعرض لمقت الله تعالى حتى ينبعث له حال التدم وإذا أراد أن يستثير من قلبه حال الشكر فليتنظر في إحسان الله إليه وأياديه عليه وفي إرساله جميل ستره عليه على ما شرحنا بعضه في كتاب الشكر فليطالع ذلك]

Ve dördüncü nev' ki münciyâttır, o dahi tevbe ve nedâmet etmek ya'nî zünüb ve günâhlarından ferâgatle tevbe ve peşimânî eylemek ve belâ üze-

rine sabr ve na‘mâ üzerine şükür edip havf ve recâ ve zühd-i dünyâ ile ihlâs ve sıdk-ı tâ‘ât ve muhabbet-i ilâhiyye ile ta‘zîmi ve onun ef‘aline hoşnûdî ve rızâ verip ona şevk ve huşû ve tevâzu‘ etmek umûrunu düşünüp tefekkür etmektir ki bunun cem‘îsini biz bu rub‘da zikr etmişiz ve onun esbâb ve ‘alâmâtını ‘ale’t-tafsîl beyân ve şerh etmişiz. Ve ‘ale’l-cümle zikri dahi hemân insân kendi kalbinde tefekkür edip görsün ki Zât-ı zü’l-celâle onu takrîb eden sıfatlardan onun noksânı nedir ve hangi sıfata muhtâc kalmış. Ve çün bir eksikliğini görür de onlardan bir nesneye iftikârını anlar, gerektir ki orasını dahi böylece bilsin ki o evsâf ahvâldir ve onları ancak ‘ulûm ismâr eder, nefsi üzerine biriktire ve kalbinde onu ta‘zîm edip de ondan külliyyen havf ede ve ba‘dehu onda vârid olan va‘id ve teşdîd ile ahkâm-ı şer‘iyyeyi taharrî edip ona nazar eyleye ve makt-ı ilâhiye nefsi müte‘arrız olduğunu kendi nefsinde tahkîk ede tâ ki ondan hâl-i peşimânî ve nedem münba‘is olur. Ve eğer kendi kalbinden hâl-i teşekkürü koparıp istişâre etmek istediye onda dahi Hakk subhânehu ve ta‘âlânın ona bî-dirîğ buyrageldiği minen ve ihsân ve ni‘am ve kerem-i firâvânîsine nazar edip ve cemîl-i setri ona isbâl ve irsâli husûsuna dahi nazar ve şükür kitâbında bizim şerh ettiğimiz ba‘zı en‘âmını dahi mütâla‘a eyleye.

[وإذا أراد حال المحبة والشوق فليتكفر في جلال الله وجماله وعظمته وكبرائه وذلك بالنظر في عجائب حكمته وبدائع صنعه كما سنشير إلى طرف منه في القسم الثاني من الفكر]

Ve eğer hâl-i muhabbet ve şevki isâre etmek isterse Allâhu ta‘âlânın celâl ve cernal ve ‘azamet ve kibriyâysına tefekkür etsin ki onun hikmeti ‘acâyibine ve sun‘unun bedâyi‘ine nazar eder, nitekim fikrin kısm-ı sânisinde onun bir tarafına işâret edecegiz.

[وإذا أراد حال الخوف فليتنظر أولاً في ذنوبه الظاهرة والباطنة ثم لينظر في الموت وسكراته ثم فيما بعده من سؤال منكر ونكير وعذاب القبر وحياته وعقابه وديدانه ثم في هول النداء عند نفخة الصور ثم في هول المحشر عند جمع الخلائق على صعيد واحد ثم في المناقشة في الحساب في النقيير والقطمير ثم في الصراط ودقته وحدته ثم في خطر الأمر عنده أنه يصرف إلى الشمال فيكون من أصحاب النار أو يصرف إلى اليمين فينزل دار القرار ثم ليحضر بعد أهوال القيامة في قلبه صورة جهنم ودركاتها ومقامعها وأهوالها وسلاسلها وأغلالها وزقومها وصديدها وأنواع العذاب فيها وقبح صور الزبانية الموكلين بها وأنهم كلما نضجت جلودهم بدّلوا جلوداً غيرها وأنهم كلما أرادوا أن يخرجوا منها أعيدوا فيها وأنهم إذا رأوها من مكان بعيد سمعوا لها غغيظاً وزفيراً وهلمّ جزءاً إلى جميع ما ورد في القرآن من شرحها]

Ve eğer hâl-i havfi kalbinde peydâ etmek isterse evvelâ kendi zünû-

buna bakar da zâhir ve bâtın olan günâh ve cürm ve kusûrunu nazar eder sonra ölüme ve ölümün sekerâtına nazar eyler sonra ölümden sonra olan münker ve nekîrîn suâline ve ‘azâb-ı kabr ile mezârin hayyât ve ‘akâribine ve kurtlarına ve nefha-i sūrda vâki‘ olacak nidânın hevline ve sonra bir sa‘îd-i vâhidin üzerine cem‘-i halâyık katında olan mahşerin korkusuna ve ba‘dehu ona hesâbda olan münâkaşanın müzâyakasına ve nefir ve kıtmîre kadar muhâsebesinin şiddet ve mihnetine ve sırâtın dikkat ve rikkat ve hid-detine ve sırât ‘indeinde olan emrin hatarına ki şimâle sarf olunup ashâb-ı nârdan mı olacak veyâhüd cânib-i yemîne sarf olunup da dâr-ı karârda mı nüzûl edecek, bunun muhâtarasına ve ba‘dehu ya‘nî ehvâl-i kıyâmet kâffe-sini birer birer tefekkür ettikten sonra cehennemın sûretini kendi kalbinde hâzır edip onun derekât ve tabakâtıyla mekâmi‘ ve ehvâl ve selâsil ve ag-lâl ve zakkûm ve sadîdini dahi yâdına getirip onun cümlesinde endîşe ve tefekkür eder ve dūzahın envâ‘-ı ‘azâb u ‘ıkâbı ve ona mü‘ekkel bulunan zebâniyenin kubh-ı sûretleri ve cehennemde durup baktıkça dūzahiyanın ne günâ derileri biryân ve sūzân olur ve biryân oldukça nice dîger derilerle değışilip mübeddel olur ve ondan çıkmak istedikçe be-tekrâr nice ona i‘â-de olunurlar ve mekân-ı ba‘dden dūzahı gördükçe onun cūş u hurūşunun âvâzını işidecekleri ve Kur‘ân’da şerhi bâbında şeref-vârid olan nusûs-ı ‘aliyye-i sāirenin mezâyâsı üzere onda beyân buyurulan ‘ıkâb-ı mütenev-vi‘lerini düşünüp tefekkür eyleye.

[وإذا أراد أن يستجلب حال الزجاء فلينظر إلى الجنة ونعيمها وأشجارها وأنهارها وحورها وولدانها ونعيمها المقيم وملكيها الدائم فهكذا طريق الفكر الذي يطلب به العلوم التي تثمر اجتلاب أحوال محبوبة أو التنزه عن صفات مذمومة وقد ذكرنا في كل واحد من هذه الأحوال كتاباً مفرداً يستعان به على تفصيل الفكر أما بذكر مجامعه فلا يوجد فيه أنفع من قراءة القرآن بالتفكير فإنه جامعٌ لجميع المقامات والأحوال وفيه شفاءٌ للعالمين وفيه ما يورث الخوف والرجاء والصبر والشكر والمحبة والشوق وسائر الأحوال وفيه ما يزجر عن سائر الصفات المذمومة]

Ve eğer hâl-i recâyı isticlâb etmek istediye artık behište ve behiştin na‘îm ve eşcârına ve enhâr ve hûr ve vildânına ve na‘îm-i mukîm ve mülk-i dâimiyeye nazar ve tefekkür ede. İşte ahvâl-i mahbûbenin ictilâbına ve sıfât-ı mezmûmeden tenezzüh ve ictinâbına müsmir olan ‘ulûm ve ma‘âri-fin tâlibi olan fikr ve endîşenin yolu böyledir ve biz bu ahvâlin beyânında ‘ale’l-infirâd her bir hâl için birer kitâbı zikr etmişiz ki tafsîl-i fikr üzere onunla isti‘âne olunur. Ammâ mecâmi‘i zikriyle kırâat-ı Kur‘ân’dan enfa‘ bir tarîk bulunmaz ki tefekkür ve tedebbür ile Kur‘ân’ın tilâveti her

bir kitâbdan ziyâde müfid ve nâfi‘dir, zîrâ ki kitâb-ı mecîd olan Kur’ân-ı ‘azîmü’ş-şân makâmât ve ahvâlin cem‘ine câmi‘dir ve ‘âlemîn için onda şifâ vardır ki havf ve recâyı mûris ve sabr ve şûkr ve muhabbet ve şevkin fevâidini mübeyyindir ve hem dahi sıfât-ı zemîmeden zecr ve men‘ eden va‘id-i şedîdi vardır.

[فينبغي أن يقرأه العبد ويردّد الآية التي هو محتاج إلى التفكّر فيها مرّة بعد أخرى ولو مائة مرّة فقرأ آية بتفكّر وفهم خير من ختمه بغير تدبّر وفهم فليتوقّف في التأمل فيها ولو ليلة واحدة فإنّ تحت كلّ كلمة منها أسراراً لا تنحصر ولا يوقف عليها إلّا بدقيق الفكر عن صفاء القلب بعد صدق المعاملة وكذلك مطالعة أخبار رسول الله صلى الله عليه وسلم فإنّه قد أوتي جوامع الكلم [219] وكلّ كلمة من كلماته بحرّ من بحور الحكمة ولو تأملها العالم حقّ التأمل لم ينقطع فيها نظره طول عمره]

Gerektir ki mü‘min onu tedebbür ve tefekkürle okuyup ve tefekkürüne muhtâc bulunduğu âyet-i kerîmeyi merreten ba‘de uhrâ tekrâr ve tereddüdle tilâvet ede velev ki onu yüz kerre tekrâr eyleye, zîrâ ki tefekkür ve fehm ile bir âyet-i kerîmenin kırâatı bî-fehm ü tedebbür olan bir hatm-i şerîfenin kırâatinden hayrlıdır ki onun te‘emmülünde tevakkuf ve te‘ennî etmeli velev ki bir gece olsun, çünkü onun her bir kelimesi altında hasr ve ihsâya gelmez esrâr ve ma‘ânî vardır ki ona ancak sıdk-ı mu‘âmeleden sonra ‘an-safâi’l-kalb fikr-i dakîk ile vâkıf olur. Ve ahbâr-ı seniyye-i Hazret-i Risâlet-penâhî dahi böylecedirler, gerektir ki onları dahi tefekkür ve tedebbürle mütâlâa ede, zîrâ o dahi cevâmi‘ü’l-kelim melekesi ona verilmiş idi ki onun kelimâtından her bir kelime buhûr-ı hikmetten birer bahrdır hakk-ı te‘emmül ile ‘âlim olan zât onda te‘emmül etmiş olsa onun tûl-i ‘ömründe ondan nazarı kesilmez.

[وشرح آحاد الآيات والأخبار يطول فانظر إلى قوله صلى الله عليه وسلم إن روح القدس نفث في روعي أحب من أحببت فإنك مفارقة وعش ما شئت فإنك ميت واعمل ما شئت فإنك مجزى به فإن هذه الكلمات جامعة حكم الأولين والآخرين وهي كافية للمتأملين فيها طول العمر إذ لو وقفوا على معانيها وغلبت على قلوبهم غلبة يقين لاستغرقتهم ولحال ذلك بينهم وبين التلفت إلى الدنيا بالكلية]

Ve âhâd-ı âyât u ahbârın şerhi uzun olur, sen ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin “إن روح القدس نفث في روعي أحب من أحببت فإنك مفارقة وعش ما شئت فإنك مجزى به” emr-i celîlinin fehvāsına nazar eyle gör ki bu kelâm-ı ‘âlîde ne çok ma‘nâ ve ahkâm vardır zîrâ işbu kelimât-ı celîlede meknûz olan esrâr-ı ma‘nâ hikem-i evvelîn ü âhirîne câmi‘dir ve

tûlû'l-ömr ona müte'emmil bulunan hüşmende kâfidir, çünkü zümre-i müte'emmilîn onun ma'ânîsine vâkîf olmuş olsalar ve galebe-i yakîn ile kalbleri üzerine galebe etmiş olsa lâ-mahâle onları müstagrak ederlerdi ve bi'l-küllîyye onlar ile dünyâyâ iltifât etmek beyninde o ma'ânî ve esrâr hâil olurlardı, işbu hadîs-i şerîfin hülâsa-i meâlî tercümesi sebkât etmiştir.

[فهذا هو طريق الفكر في علوم المعاملة وصفات العبد من حيث هي محبوبة عند الله تعالى أو مكروهة والمبتدئ ينبغي أن يكون مستغرق الوقت في هذه الأفكار حتى يعمر قلبه بالأخلاق المحمودة والمقامات الشريفة وينزه باطنه وظاهره عن المكاره وليعلم أن هذا مع أنه أفضل من سائر العبادات فليس هو له غاية المطلب بل المشغول به محجوب عن مطلب الصديقين وهوالتنعم بالفكر في جلال الله تعالى وجماله واستغراق القلب بحيث يفنى عن نفسه أي ينسى نفسه وأحواله ومقاماته وصفاته فيكون مستغرق الهم بالمحجوب كالعاشق المستهتر عند لقاء الحبيب فإنه لا يتفرغ للنظر في أحوال نفسه وأوصافها بل كالمبهوت الغافل عن نفسه وهو منتهى لذة العشاق]

İşte 'ulûm-ı mu'âmelede ve 'indallâh mahbûbe veyâhüd mekrûhe olduğu haysiyyetiyle 'abdin sıfatlarında olan fikr ve endîşenin yolu ve tarîki budur. Ve mübtedî olan mürîde lâyıkkı odur ki hemîşe işbu efkârda müstagrakû'l-vakt ola da tâ ki ahlâk-ı mahmûde ve makâmât-ı şerîfe ile kalbini ma'mûr ede ve kendi zâhir ve bâtını münezzeh ve pâk dura. Ve dahi ma'lûm ola ki işbu efkâr velev ki 'ibādât-ı sāireden efdaldır lâkin onun vücûdu ona gâye-i matlab değildir, belki onunla meşgûl olan zât kendi matlab-ı siddîkînden mahcûbdur, zîrâ matlab-ı siddîkîn ancak Zât-ı zü'l-celâlin cemâl ve celâlinin fikriyle olan tena'umdur ki nefsinden fânî olup kendi nefsinin ve ahvâl ve sıfât ve makâmâtını unutur da mahbûba müstagrakû'l-hemm olur, nitekim likâ-yı habîb 'inde 'âşık-ı müstehtir müstagrak olur ki o hâlde kendi nefsinin ahvâl ve evsâfına nazar etmeye fârig olmaz, ancak kendi nefsinden gâfil olan mebhût ve hayretli adam gibi kalır ve bu hâl lezzet-i 'uşşâkın muntehâsıdır.

[فأما ما ذكرناه فهو تفكر في عمارة الباطن ليصلح للقرب والوصال فإذا ضيع جميع عمره في إصلاح نفسه فمتى يتنعم بالقرب ولذلك كان الخواص يدور في البوادي فلقبه الحسين بن منصور وقال فيم أنت قال أدور في البوادي أصلح حالي في التوكل فقال الحسين أفنيت عمرك في عمران باطنك فأين الفناء في التوحيد فالفناء في الواحد الحق هو غاية مقصد الطالبين ومنتهى نعيم الصديقين]

Ve bizim zikr ettiğimiz şey ise ancak bâtının 'imâretine bir tefekkürdür tâ ki kurb ve visâle sâlih ola. Vaktâ ki kendi 'ömrünün cem'isini nefsinin

ıslâhında tazyîc eder, kurb ile ne vakt tena‘um eder ve onun için Havvâs ‘aleyhi’r-rahme çöl ve beyâbânlarda gezerken Hüseyin b. Mansûr’a karşı gelip görüşmüş ve “Sen nedesin?” diye ondan suâl ettikte, Havvâs: “Çöl ve beyâbânlarda gezip tevekkülde kendi hâlimi ıslâh etmek için çalışıyorum” diye cevâb vermiş ve Hüseyin: “Sen kendi ‘ömrünü senin bâtınını ıslâh ve ‘imâretinde fânî ettin yâ Vâhid-i Hakk’ta olan senin fenân nerede ki gâye-i maksad-ı tâlibîn ve müntehâ-yı ni‘am-ı sıddîkîn odur” demiş.

[وأما التنزه عن الصفات المهلكات فيجري مجرى الخروج عن العدة في النكاح وأما الاتصاف بالصفات المنجيات وسائر الطاعات فيجري مجرى تهية المرأة وجهازها وتنظيفها ووجهها ومشطها شعرها لتصلح بذلك للقاء زوجها فإن استغرقت جميع عمرها في تبرئة الرحم وتزيين الوجه كان ذلك حجابا لها عن لقاء المحبوب]

Ve sıfât-ı mühlîkeden tenezzüh ve tatahhür etmek nikâhta ‘iddetten hatun kişi hurûcunun mecrâsında cârî olur ve sıfât-ı mûnciye ile ittisâfî ve tâ‘ât-ı sâire ile bezelenmesi dahi hatun kişinin mülâkât-ı zevce sâliha olmak üzere kendi cihâzını tehyie ve tedârük etmekle kendi yüzünün tanzîfî ve saçının taramaklığıyla vâkî olan iştigâli mecrâsında cârî olur ki zevcinin mülâkâtı için hâzırlanır ve kaçan ki tezyîn-i vech ve tebriye-i rahimde cemî‘-i ‘ömr ve ezmânını istigrâk eder, elbette onun o iştigâli ona likâ-ı mahbûbundan hicâb olur.

[فهكذا ينبغي أن تفهم طريق الدين إن كنت من أهل المجالسة وإن كنت كالعبد السوء لا يتحرك إلا خوفا من الضرب وطمعا في الأجرة فدونك وإلغاب البدن بالأعمال الظاهرة فإن بينك وبين القلب حجابا كثيفا فإذا قضيت حق الأعمال كنت من أهل الجنة ولكن للمجالسة أقوم آخرون وإذا عرفت مجال الفكر في علوم المعاملة التي بين العبد وبين ربه فينبغي أن تتخذ ذلك عادتك وديندك صباحا ومساء فلا تغفل عن نفسك وعن صفاتك المبعدة من الله تعالى وأحوالك المقربة إليه سبحانه وتعالى بل كل مرید فينبغي أن يكون له جريدة يثبت فيها جملة الصفات المهلكات وجملة الصفات المنجيات وجملة المعاصي والطاعات ويعرض نفسه عليها كل يوم]

İşte tarîk-i dîn böylece fehmi olunmak gerektir eğer sen ehl-i mücâlese-den isen. Ve eğer sen ‘abd-i sū gibi isen ki onun hareketi ancak havf-ı darb ve tama‘-ı ücretle olur, hemân a‘mâl-i zâhire ile it‘âb-ı bedene mübâderet ve iltizâm edip muvâzabet eyle, zîrâ seninle kalb beyninde kalın bir hicâb vardır ve eğer o hâlde cemî‘-i a‘mâlin hakkını ödeyip de kazâ ettinse o vakt ehl-i cennetten olursun velâkin mücâlese ve hem-nişinlik için diğer akvâm vardır. Ve ‘abd ile Rabb beyninde olan mu‘âmelenin [220] ‘ulûmunda fik-

rin mecâlini bilip anladinsa gerektir ki onu kendi nefesine deydene ve ʿâdet ittihâz edip beher gün akşam ve sabâh ona devâm ve muvâzabet edesin ve Zât-ı zü'l-celâlden seni tebʿîd eden sıfât ve seni takrîb eden ahvâlden ve kendi nefsinden bir lahza gaflet etmeyesin, belki her bir mürîd için birer cerîde olmak gerektir tâ ki onun içinde cemîʿ-i sıfât-ı mühlikât ve cemîʿ-i sıfât-ı müniciyâtı ve cemîʿ-i meʿâsî ve tâʿâtı sebt edip kayd ede ve beher gün kendi nefsinin ona ʿarz eyleye.

[ويكفيه من المهلكات النظر في عشرة فإنه إن سلم منها سلم من غيرها وهي البخل والكبر والعجب والرياء والحسد وشدة الغضب وشدة الوقاع وحب المال وحب الجاه]

Ve sıfât-ı mühlikâtтан on sıfata bakmak ona kifâyet eyler, zîrâ ki eğer işbu on sıfat-ı zemîmeden selâmet ve necâtı bulup kurtulduysa sıfât-ı zemî-me-i sâireden dahi sâlim olur. Ve sıfât-ı ʿaşere ise buhl ve kibr ve ʿuch ve riyâ ve hased ve şiddet-i gazab ve şereh-i taʿâm ve şehir-i vikâʿ ve hubb-ı mâl ve hubb-ı câhtırlar.

[ومن المنجيات عشرة الندم على الذنوب والصبر على البلاء والرضا بالقضاء والشكر على النعماء واعتدال الخوف والرجاء والزهد في الدنيا والإخلاص في الأعمال وحسن الخلق مع الخلق وحب الله تعالى والخشوع له]

Sıfât-ı müniciyâtтан dahi on sıfatın cerîdede kayd ve ona nazarları ona kifâyet eder ki günâhtan nedâmet ve peşimânî ve belâ ve musîbetler üzerine sabr ve şekîbâyî ve kazâya rızâ ve nîʿam ve âlâsı üzerine şükr ve sipâsı ve havf ve recânın iʿtidâli ve dünyâdan zühd ve perhîzkârî ve ʿasmâl-i sâlihâda sâdık ve ihlâsı ve halk ile hüsn-i muʿâşeret ve hûb-hûy ve hubb-ı ilâhî ve ona huzûʿ ve huşûʿ ser-fürûkârî sıfatlarıdır.

[فهذه عشرون خصلة عشرة مذمومة وعشرة محمودة فمهما كفى من المذمومات واحدة فيخط عليها في جريدته ويدع الفكر فيها ويشكر الله تعالى على كفايته إياها وتنزيه قلبه عنها ويعلم أن ذلك لم يتم إلا بتوفيق الله تعالى وعونه ولو وكله إلى نفسه لم يقدر على محو أقل الرذائل عن نفسه فيقبل على التسعة الباقية وهكذا يفعل حتى يخط على الجميع وكذا يطالب نفسه بالاتصاف بالمنجيات فإذا اتصف بواحدة منها كالتوبة والندم مثلاً خط عليها واشتغل بالباقي وهذا يحتاج إليه المريد المشمر]

İşte bunlar yirmi haslettirler ki on hasleti mezmûme ve maddühadır ve on hasleti mahmûde ve memdühadır. Ve çün bunları kendi defterinde sınıf sınıf ve başka başka mürîd isbât edip külle yevmin mesâ ve sabâhta kenid cânını bu sıfât üzerine ʿarzla yoklayıp onu teftîş eder, gerektir ki sıfât-ı zemîmeden her hangi sıfattan kurtulup o günde onun şerrinden kifâyet

olunmuş ise kâ'ide-i tüccārân üzere hemân o sıfatın ismi bālāsına bir hatt ve çizik çeker de o günde onda lâzım gelen fikr ve endîşeyi bırakıp onun şerrinden kifâyet olunması üzerine Allâhu ta'âlâya hamd ü şükr eder ki kalbi ondan pāk ve münezzeh olduğuna teşekkür eyler. Ve hem dahi bile ki ondan necât ve selâmeti ancak Allâhu ta'âlânın 'avn ve tevfikî ile tamâm olur, çünkü kendi hâline bırakıp onu nefsine mü'ekkel olmuş olsa kendi nefsinden rezâilin en ziyâde ekall ve hakîrinin mahvına muktedir olmazdı sonra sıfât-ı bâkiye olan dokuz sıfat-ı zemîmenin yoklaması üzerine ikbâl ve teveccüh eder ve böyle böyle işler de tâ ki cemî'-i sıfât-ı zemîmenin üzerine hatt çeker. Sonra kendi nefsini ittisâf-ı müniciyât ile mütâlebe eder ve her ne vakt ki onlardan bir sıfat ile muttasıf olup bir sıfat-ı hamîde ile mütehallık olduğunu görür ise meselâ tevbe ve nedem gibi, kezâlik onun ismi bālāsına bir hatt çekip tersîd eder ve bâkîsinin iktisâbına çalışıp iştigâl eder. Ve bu mu'âmeleye ancak sülûk-ı râh-ı âhirete çemrenip şedd-i nitâk-ı sa'î u ihtimâm eden mürîdân-ı küşe-nişînân muhtâc olurlar.

[وأما أكثر الناس من المعدودين من الصالحين فينبغي أن يثبتوا في جرائدهم المعاصي الظاهرة كأكل الشبهة وإطلاق اللسان بالغيبة والنميمة والمراء والثناء على النفس والإفراط في معاداة الأعداء وموالة الأولياء والمداهنة مع الخلق في ترك الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر فإن أكثر من يعد نفسه من وجوه الصالحين لا ينفك عن جملة من هذه المعاصي في جوارحه وما لم يظهر الجوارح عن الآثام لا يمكن الاشتغال بعمارة القلب وتطهيره بل كل فريق من الناس يغلب عليهم نوع من المعصية فينبغي أن يكون تفقدهم لها وتفكرهم فيها لا في معاص هم بمعزل عنها]

Ve sulehâdan ma'dûd olan zevâtın ekseri ise onların dahi kezâlik kendi defâtir ve cerîdelerinde me'âsî-i zâhireyi kayd ve isbât etmeleri lâzım gelir ki şübheli şey yemek ve gıybet ve mezemmet ve nemîme ve mirâ ve senâ-yı nefse lisânı koyuvermek ve mu'adât-ı a'dâ ve müvâlât-ı evliyâda ifrât ve tefrît eylemek ve emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerin terkiyle halk ile müdâhene eylemek gibi ahlâk-ı zemîme ve bed-hûları defterde yazarlar, zîrâ ki nefsini sulehâdan 'add eden vücûh-ı sâlihîn kendi cevârihlerinde işbu ma'siyetlerin bir cümlesinden vâreste ve münfekk olamazlar. Ve âsâmdan cevârih pāk ve temîz ve tâhir olmadıkça kalbin 'imâret ve tathîrine iştigâl etmek mümkün olmaz, belki halk u 'âlemden her bir ferîk üzerine ma'siyetlerden bir nev' galebe eder, gerektir ki onların tefakkudları o gibi me'âsî-i mütenâsibeden ola, değil o me'âsî ki onlar o ma'siyetlerden ber-taraf bulunurlar.

[أمثاله العالم الورع فإنه لا يخلو في غالب الأمر عن إظهار نفسه بالعلم وطلب الشهرة وانتشار الصيت إما بالتدريس أو بالوعظ ومن فعل ذلك تصدى لفتنة عظيمة لا ينجو منها إلا الصديقون فإنه إن كان كلامه مقبولا حسن الوقع في القلوب لم ينفك عن الإعجاب والخيلاء والتزين والتصنع وذلك من المهلكات وإن رد كلامه لم يخل عن غيظ وأنفة وحقد على من يرده وهو أكثر من غيظه على من يرد كلام غيره وقد يلبس الشيطان عليه ويقول إن غيظك من حيث إنه رد الحق وأنكره فإن وجد تفرقة بين أن يرد عليه كلامه أو يرد على عالم آخر فهو مغرور وضحكة للشيطان ثم مهما كان له ارتياح بالقبول وفرح بالثناء واستتلاف من الرد أو الإعراض لم يخل عن تكلف وتصنع لتحسين اللفظ والإيراد حرصا على استجلاب الثناء والله لا يحب المتكلفين والشيطان قد يلبس عليه ويقول إنما حرصك على تحسين الألفاظ والتكلف فيها ليتنشر الحق ويحسن موقعه في القلب إعلاء لدين الله فإن كان فرحه بحسن ألفاظه وثناء الناس عليه أكثر من فرحه بثناء الناس على واحد من أقرانه فهو مخدوع وإنما يدور حول طلب الجاه وهو يظن أن مطلبه الدين ومهما اختلج ضميره بهذه الصفات ظهر على ظاهره ذلك حتى يكون للموقر له المعتقد لفضله أكثر احتراما ويكون بلفظه أشد فرحا واستبشارا ممن يغلو في موالاته غيره وإن كان ذلك الغير مستحقا للموالاته وربما ينتهي الأمر بأهل العلم إلى أن يتغايروا تغاير النساء فيشق على أحدهم أن يختلف بعض تلامذته إلى غيره وإن كان يعلم أنه متفجع بغيره ومستفيد منه في دينه وكل ذلك رشح الصفات المهلكات [221] المستكنة في سر القلب التي قد يظن العالم النجاة منها وهو مغرور فيها]

Ve onun misâli vera⁴¹ ‘âlimin misâlidir ki aaleb-i evkâtında ‘ilm ile kendi nefsinin ‘âleme izhâr etmekten hâlî kalmaz, belki va‘z ve tedrîs ile sîtinin intişâr ve aktâr-ı arzda iştihârını ister. Ve kim ki bunu işlerse kendi cânını bir hatar-ı ‘azîme ilkâ edip büyük ve ‘azîm bir fitneye tasaddî etmiş olur ve o fitne böyle bir fitnedir ki zümre-i siddîkînin gayrısı bir kimse ondan necât bulamaz, zîrâ ki eğer onun sözü makbûl olup kulûbda te’sîrli olursa kendisi iccâb ve huyelâ ve tezeyyûn ve tasannu’dan vâreste ve münfekk olamaz ve bunlar mühlîkâtandır. Ve eğer onun sözü üzerine redd olunup da kabul olunmazsa gayz ve gazab ve onun sözünü redd edenin üzerine hıkd ve enfeden hâlî olamaz o hâl ile ki kendi kelâmını redd eden adamın üzerine hâsıl olan hıkd ve gazabı âher bir ‘âlimin kelâmını redd edenin üzerine hâsıl olmaz ya’nî onun dîğêrinin sözünü redd edene gücenmez veyâhüd gücenirse de kendi nefsinin sözünü redd eden adama vâki‘ olan gücenikliğı kadar olmaz ve mümkün ki şeytân ona gelir de der ki “Senin buna olan gazabın ancak kendisi hakkı redd ve inkâr ettiğı içindir.” Velâkin bunun bir ‘alâmeti vardır ki eğer kendi nefsinde bir tefrika bulur ki dîğêri üzerine o kelime-i hakkı redd ve inkâr etmiş olsa, o kadar gücenmezse o hâlde onun gücenmesi redd-i hakk için olmaz, ancak onunla magrûr

ve şeytân masharası olmuştur. Ve dahi kabûl-i ‘avâmm ile onun irtiyâhı olup medh ve senâ ile sevindikçe ve redd ve i‘râzdan enfet ve istinkâf edip gazablandıkça isticlâb-ı senâ kasdıyla ve intişârının nâmı hırsıyla tahsîn-i lafz için tasannu‘ ve tekellüften hâlî olmaz, hâlbuki Hakk subhânehu ve ta‘âlâ mütekellifini sevmez. Ve olur ki şeytân ona telbîs edip der ki “Tahsîn-i lafz ve îrâdî üzerine olan hırsın senin ancak Allâhu ta‘âlânın dîni i‘lâsı içindir ve bu bâbda olan tekellüfün ancak intişâr-ı hakk ve kalbde hüsn-i vak‘ ve te’sîri garazına mübeyyindir tâ ki i‘lâ-yı dîn-i ilâhîye sebeb ola.”, hâlbuki onun bu sun‘u üzerine ‘âlimin ona vâki‘ olan medh ve sitâyişlerinin sevinci akrânından dîgerinin üzerine vâki‘ olan senâlarının sevincinden daha ziyâde çok olursa bu yüzden dahi kendisi magrûr ve mahdû‘dur ve mâ-hasal ‘ulemâ-i rûsûm taleb-i câhın etrâfında gezerler ve her biri zann eder ki onun matlabı nusret-i dîndir velâkin bu sıfât ile zamîrleri muhtelic oldukça onun zâhiri üzerine o şey zuhûr eder tâ ki onun fazlına mu‘tekid ve onu tevkîr eden zevâta ihtirâmâtı daha ziyâde çok olur ve mülâkâtla- rıyla hâsıl olan sevinç ve beşâşet ve istibşârı dîgerinin müvâlâtında ziyâ- desiyle gulüvv edenlerin mülâkâtları sevincinden daha ziyâde eşedd olur velev ki dîgeri o müvâlâta ondan daha ziyâde müstehakk olur ve mümkün ki tegâyür-i nisâ gibi tegâyür etmeye kadar ehl-i ‘ilm ile emr müntehî olur da onların birisinin telâmizeleri vaktâ ki dîgerine gidip gelirlerse kendisi gücenip gamgîn olur velev bilse ki onun telâmizesi dîninde o tereddüdle onun dîgerinden müntefî‘ ve müstefîd olurlar. Ve bunların cem‘îsi sırr-ı kalbde müstekin olan sıfât-ı mühlike reşehâtındandır ya‘nî mâye-i necâtını bilip onunla aldanmış bulunduğu sıfatların reşhalarıdır.

[وإنما ينكشف ذلك بهذه العلامات ففتنة العالم عظيمة وهو إما مالك وإما هالك ولا مطمع له في سلامة العوام فمن أحس في نفسه بهذه الصفات فالواجب عليه العزلة والانفراد وطلب الخمول والمدافعة للفتاوي مهما سئل فقد كان المسجد يحوى في زمن الصحابة رضي الله تعالى عنهم جميعا من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم كلهم مفتون وكانوا يتدافعون الفتوى وكل من كان يفتى كان يود أن يكفيه غيره]

Ve telbîs-i şeytân ancak bu ‘alâmât ile münkeşif olur. Mâ-hasal ‘âlimin fitnesi ‘azîmedir ki kendisi yâ mâlik veyâ hâliktir ki selâmet-i ‘avâmmda onun bir matma‘ı yoktur. Ve o kimse ki işbu sıfât ile nefsinı tahsîn etmiştir, ona vâcib odur ki kûşe-i ‘uzlet ü infirâda çekilip taleb-i humûl ve ketm-i hâl ile istitârı iltizâm ede ve ondan istiftâ ve suâl vâki‘ oldukça fetâvâyı âheri üzerine havâlesiyle onu müdâfa‘a eyleye, zîrâ ki ‘asr-ı pîşinde mes- cid-i şerîf-i nebevî ashâb-ı peygamberîden bir cem‘iyyete hâvî ve câmi‘ ve

cümleleri müftî oldukları hâlde fetâvâyı yekdîgerine ihâlesiyle onu müdâfa'a ederlerdi ve her kim ki onlardan iftâ eder idi, temennî ederdi ki onun gayrısı ondan ona kifâyet edeydi.

[و عند هذا ينبغي أن يتقى شياطين الإنس إذا قالوا لا تفعل هذا فإن هذا الباب لو فتح لاندست العلوم من بين الخلق وليقل لهم إن دين الإسلام مستغن عني فإنه قد كان معمورا قبلي وكذلك يكون بعدي ولو مت لا تنهدم أركان الإسلام فإن الدين مستغن عني وأما أنا فلست مستغنيا عن إصلاح قلبي وأما أداء ذلك إلى اندارس العلم فخيال يدل على غاية الجهل فإن الناس لو حسوا في السجن وقيدوا بالقيود وتوعدوا بالنار على طلب العلم لكان حب الرياسة والعلو يحملهم على كسر القيود وهدم حيطان الحصون والخروج منها والاشتغال بطلب العلم فالعلم لا يندرس ما دام الشيطان يحجب إلى الخلق الرياسة والشيطان لا يفتر عن عمله إلى يوم القيامة بل يتنهض لنشر العلم أقوام لا نصيب لهم في الآخرة كما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "إن الله يؤيد هذا الدين بأقوام لا خلاق لهم" و"إن الله ليؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر"]

Ve bunun 'indinde şeyâtîn-i insten sakınmak gerektir. Vaktâ ki gelip sana derler ki "Sen bunu işleme ya'nî kûşe-i 'uzlet ü inzivâya çekilme, zîrâ ki eğer bu 'uzlet ve infirâd kapısı açılırsa halk içinde 'ulûm münderis olur." Sen dahi buna cevâben onlara de ki "Dîn-i İslâm bana ihtiyacı yoktur ve benden müstagnîdir, çünkü benden evvel ma'mûr idi ve benim vefâtımdan sonra yine ma'mûr olur ki benden sonra erkân-ı İslâm hedm olunmaz zîrâ ki dîn-i İslâm benden müstagnîdir ve ben kendim kalbimin islâhından müstagnî değilim." Ve indirâs-ı 'ilme edâsı ise tasavvuru bir vehm ve hayâl olup gâye-i cehl ü nâdânî üzerine delâlet eder, zîrâ ki cemî'-i nâs zindân ve sicinde habes olup buhavlarla buhavlânıp kayd ve bend ile bağılı olsalar 'ilm talebi üzerine âteş ile va'îd ve tehdîdâtıyla tahsîlinden zecr ve men' olunmuş olsalar hubb-ı ri'yâset ve 'ulüvv o buhavların demirlerini kırıp kal'aların duvarlarını lâ-mahâle hedm ederler de o habsten çıkıp taleb-i 'ilm ile iş-tigâl ederler. Hülâsa-i kelâm şeytân-ı la'în halka lezzet-i ri'yâseti sevirdikçe 'ilm münderis olmaz ve yevm-i kıyâmete kadar şeytân usanıp 'âciz olmaz, belki neşr-i 'ilm için birtakım akvâm kalkıp müntehid olacaklar ki onların âhirette bir behre ve nasîbleri yoktur, nitekim 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki ³¹⁰ "إن الله يؤيد هذا الدين بأقوام لا خلاق لهم" ve ³¹¹ "إن الله ليؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر" ki hülâsa-i fehvâ-yı şerîfi: "Tahkîk ve tahkîkan Zât-ı zü'l-celâl hazretleri bu dîni ahlâkı olmayan akvâm ile te'yîd eder ve tahkîk

310 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 1/154.

311 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 1/154.

ve tahkîkan Zât-ı zü’l-celâl hazretleri bu dîn-i mübîni fâcir adam ile te’yîd edecektir.” [222]

[فلا ينبغي أن يغتر العالم بهذه التلبسات فيشتغل بمخالطة الخلق حتى يتربي في قلبه حب الجاه والثناء والتعظيم فإن ذلك بذر النفاق قال صلى الله عليه وسلم ”حب الجاه والمال ينبت النفاق في القلب كما ينبت الماء البقل“ وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ”ما ذئبان ضاريان أرسلا في زريبة غنم بأكثر إفساد فيها من حب الجاه والمال في دين المرء المسلم“ ولا ينقلع حب الجاه من القلب إلا بالاعتزال عن الناس والهرب من مخالطتهم وترك كل ما يزيد جاهه في قلوبهم فليكن فكر العالم في التفطن لخفايا هذه الصفات من قلبه وفي استنباط طريق الخلاص منها وهذه وظيفة العالم المتقي]

Kaldı ki merd-i dānişmend bu telbīsāt ile mugterr olmamak gerektir ki nāsın tesvīlātıyla aldanıp muhālata-i halk ile iştigāl etmeye tā ki kendi kalbinde cāh ve senā ve ta’zimin hubbu beslenmeye, zīrā ki onlar tohm-ı nifāktırlar, zīrā ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ”حب ”Su yeşilliği inbāt eder gibi hubb-ı cāh u māl dahi kalbde nifākı inbāt eder.” Ve dahi buyurmuş ki ”ما ذئبان ضاريان أرسلا في زريبة غنم بأكثر إفساد فيها من حب الجاه والمال في ”Koyun ağılına koyuverilmiş olan iki gürg-i jeyān ve zi’b-i dārrī koyundan ettikleri ifsād ve zarar ve ziyānı mü’min adamın dīninde hubb-ı māl u cāhtan vāki’ olan ifsāddan çok değildir.” Ve hubb-ı cāh kalbden ancak ‘ālemden itizāl ve muhālatalarından hereb ve firār ve kulūblarında cāhını ziyāde eden nesneyi terk etmekle kopar da münkalī’ olur. İmdi ‘ālimin fikri kendi kalbinden işbu sıfātın hafāyāsı tefattununda ve ondan tarīk-i halāsın istinbātında ola ve bu vazīfe ancak müttakī olan ‘ālimin vazīfesidir.

[فأما أمثالنا فينبغي أن يكون تفكرنا فيما يقوي إيماننا بيوم الحساب إذ لو رآنا السلف الصالحون لقالوا قطعاً إن هؤلاء لا يؤمنون بيوم الحساب فما أعمالنا أعمال من يؤمن بالجنة والنار فإن من خاف شيئاً هرب منه ومن رجا شيئاً طلبه وقد علمنا أن الهرب من النار بترك الشبهات والحرام وبترك المعاصي ونحن منهمكون فيها وأن طلب الجنة بتكثير نوافل الطاعات ونحن مقصرون في الفرائض منها فلم يحصل لنا من ثمرة العلم إلا أنه يقتدي بنا في الحرص على الدنيا والتكالب عليها ويقال لو كان هذا مذموماً لكان العلماء أحق وأولى باجتنابه منا فليتنا كنا كالعوام إذا متنا ماتت معنا ذنوبنا فما أعظم الفتنة التي تعرضنا لها لو تفكرنا فنسأل الله تعالى أن يصلحنا ويصلح بنا ويوفقنا للتوبة قبل أن يتوفانا إنه الكريم اللطيف بنا المنعم علينا]

312 el-Irākī, Tahrīcu Ehādīsi İhyā, 5/1966.

313 el-Irākī, Tahrīcu Ehādīsi İhyā, 5/1966.

Ve bizim emsâlimiz ise gerektir ki bizim tefekkür ve endîşemiz yevm-i hesâba îmânımızı takviye eden şeyde ola, çünkü selef-i sâlihîn bizi görmüş olsaydılar tahkîkan bizim hakkımızda kat'ân derlerdi ki "Tahkîkan bunlar yevm-i hesâba mü'min değillerdir, zîrâ bizim a'mâlimiz cennet ve nâra îmân ve tasdik eden kesânın a'mâli değildir." Zîrâ kim ki bir şeyden korkar, ondan kaçır ve kim ki bir şey recâ eder, onu talep eder, hâlbuki biz bilmişiz ki âteştin kaçmak ancak terk-i şübühât u harâm ve terk-i me'âsî iledir ve biz isek bunların içinde münhemik oluyoruz. Ve cennetin talebi ancak teksîr-i nevâfil ü tâ'ât ile olur ve biz isek ondan ya'nî tâ'âtın vâcib ve 'ibādât-ı mefrûzada mukassırız. Bizim tahsîl ettiğimiz 'ilmin semeresinden mahsûlümüz ancak dünyâyâ hırs üzerine mükâlebe ve keşâkeşte halk için pîşvâlıktır ki denilir ki bu iş mezmûm olmuş olsaydı ondan hâzer ve ictinâba tâife-i 'ulemâ bizden ziyâde ehakk ve evlâ idi. Kâşki biz dahi 'avâmm gibi olduğumuz vakte bizim zünüb ve günâhlarımız bizimle berâber olaydı. Mûte'arrız bulunduğumuz fitne ne 'aceb 'azîm fitnedir, onda tefekkür etmiş olsaydık. Artık Hakk subhânehu ve ta'âlâdan dileriz ki bizi ıslâh ede ve bizimle 'ibādını ıslâh eyleye ve vefâtımızdan akdem bizi tevbeye muvaffak ede. Tahkîkan kerîm odur ve bize lutf edip dâimâ üzerimize in'âm edici odur.

[فهذه مجاري أفكار العلماء والصالحين في علم المعاملة فإن فرغوا منها انقطع التفاتهم عن أنفسهم وارتقوا منها إلى التفكير في جلال الله وعظمته والتنعيم بمشاهدته بعين القلب ولا يتم ذلك إلا بعد الانفكاك من جميع المهلكات والاتصاف بجميع المنجيات وإن ظهر شيء منه قبل ذلك كان مدخولا معلولا مكذرا مقطوعا وكان ضعيفا كالبرق الخاطف لا يثبت ولا يدوم ويكون كالعاشق الذي خلا بمعشوقه ولكن تحت ثيابه حيات وعقارب تلدغه مرة بعد أخرى فتتغص عليه لذة المشاهدة ولا طريق له في كمال التنعم إلا بإخراج العقارب والحيات من ثيابه وهذه الصفات المذمومة عقارب وحيات وهي مؤذيات ومشوشات وفي القبر يزيد ألم لدغها على لدغ العقارب والحيات فهذا القدر كاف في التنبيه على مجارى فكر العبد في صفات نفسه المحبوبة والمكروهة عنه ربه تعالى]

İşte 'ilm-i mu'âmelede 'ulemâ ve sâlihînin mecârî-yi efkârları bunlardır. Ve çün ondan fârig olurlar, kendi nefislerinden iltifâtları kesilir de ondan Zât-ı zü'l-celâlin 'azamet ve celâlinde tefekkür etmeye irtikâ ederler ve 'ayn-ı kalb ile müşâhedesinden mütene'îm olurlar. Ve bu hâl ancak cemîr-i mûhlikât u mûbikâttan infikâk ettikten ve cemîr-i mün-ci-yât ile muttasîf olmaktan sonra tamâm olur. Ve ondan akdem bir şey zuhûr etmiş olsa ve o şey medhûl ve ma'lûl ve mükedder ve munkatîr olur ve hem dahi za'f ve zebûn olur da berk-ı hâtif gibi sebâtsiz ve devâmsız olur, nitekim câmesi

altında hayyât ve ‘akārib girip onu sokmakta bulunan ‘aşık ki mahbûbuna kavuşmuş olduğu hâlde o haşerât merreten ba‘de uhrâ onu sokup da lezzet-i müşâhedeşi ona gussalı eyler ki onun kemâl-i tena‘umu ancak onun siyâbı içinden o ‘akārib ve efâ‘ının ihrâcıyladır ve bu sıfât-ı mezmûme dahi ‘akārib ve ejderhâlardır ve pek çok mûzî ve müşevveşlerdir ve mezâr içinde onun sançmasının acısı ‘akārib ve hayyâtın sançmasından daha ziyâde eşeddir. İşte bu kadarcık beyân Rabbisi tebâreke ve ta‘ālânın katında nefsinin sıfât-ı mahmûde vü mekrûhelerine insânın olan mecârî-yi fikri üzerine tenbîh eyler.

el-Kısmu’s-Sânî el-Fikru Fî Celālillâhi ve ‘Azametihi ve Kibriyâihi ve Fîhi Makâmâni

[القسم الثاني الفكر في جلال الله وعظمته وكبريائه وفيه مقامان]

[المقام الأعلى الفكر في ذاته وصفاته ومعاني أسمائه وهذا مما منع منه حيث قيل ”تفكروا في خلق الله تعالى ولا تفكروا في ذات الله“ وذلك لأن العقول تتحير فيه فلا يطيق مد البصر إليه إلا الصديقون ثم لا يطيقون دوام النظر بل سائر الخلق أحوال أبصارهم بالإضافة إلى جلال الله تعالى كحال بصر الخفاش بالإضافة إلى نور الشمس فإنه لا يطيقه البتة بل يخفي نهارا وإنما يتردد ليلا ينظر في بقية نور الشمس إذا وقع على الأرض وأحوال الصديقين [223] كحال الإنسان في النظر إلى الشمس فإنه يقدر على النظر إليها ولا يطيق دوامه ويخشى على بصره لو أدام النظر ونظره المختطف إليها يورث العمش ويفرق البصر وكذلك النظر إلى ذات الله تعالى يورث الحيرة والدهش واضطراب العقل فالصواب إذن أن لا يتعرض لمجاري الفكر في ذات الله سبحانه وإن أكثر العقول لا تحتمله بل القدر اليسير الذي صرح به بعض العلماء]

Ve ikinci kısım zât-ı kibriyânın celâl ve ‘azamet ve kibriyâsında olan fikr ve endîşedir, o dahi beyânı işbu mebhaştır. Ve ma‘lûmdur ki işbu fikrde iki makâm vardır. Ve a‘lâsı o makâmdır ki Cenâb-ı Cihân-âferînin zât ve sıfât ve ma‘ânî ve esmâsında olan düşünmektir. Ve bu fikr memnû olup çünkü onun hakkında haber-i sahîhde gelmiş ki خلق في خلق ”تفكروا في ذات الله“³¹⁴ ya’nî “Siz Cenâb-ı Bârî-i müte‘âlin halkında tefekkür ediniz de onun zât-ı celîlinde tefekkür etmeyiniz.” Ve bu nehy ve memnûiyyetin sebebi ise ancak o haysiyyetiyledir ki onun zât-ı bî-nazîr u bî-mesîlinde ‘ukûl-i beşer mütehayyir olur ki siddîkların gayrısı dîğer bir

beşer ona medd-i basar etmeye tākatmend olamaz ve zümre-i siddîkîn dahi idāme-i nazara tāb-āver değildir, belki sāirü'l-halk onların ahvāl-i ebsār-ları onun celāl ve kibriyāsına izāfetle ancak kurs-ı hürşîdin nûruna izāfetle basar-ı huffāş hālî gibidirler, zîrâ ki huffāş ya'nî yarasa aslâ ve kat'â nûr-ı hürşîde bakmaya onun bir tāb u tûvânı olmaz, belki nehâren gizlenir de gecede tereddüd eder tâ ki bakıyye-i nûr-ı hürşîde zemîne düştükten sonra nazar eder. Ve ahvâl-i siddîkîn ise kurs-ı hürşîde nazar etmekte olan insân-ın hâline benzer ki güneşe bakmaya muktedir olur da lâkin idāme-i nazara muktedir olamaz ve idāme-i nazardan gözleri üzerine havf eder ve ona olan nazar-ı muhtatafı 'ameş 'illetine mûristir ki basarı dağıtır, işte bunun gibi Zât-ı zü'l-celāle nazar etmek hayret ve dehşeti îrās eder ve ıztırâb-ı 'akla mûcib olur. Kaldı ki savāb odur ki zāt ve sîfât-ı kibriyâda olan fikrin me-cârîsine ta'arruz etmeye zîrâ ekser-i 'ukûl ona mütehammil olamaz meğer ki ba'zı 'ulemâ onunla tasrîh ettiği kadr-i yesîre mütehammil ola.

[وهو أن الله تعالى مقدس عن المكان ومنزه عن الأقطار والجهات وأنه ليس داخل العالم ولا خارجه ولا هو متصل بالعالم ولا هو منفصل عنه قد حير عقول أقوام حتى أنكروه إذ لم يطيقوا سماعه ومعرفته بل ضعفت طائفة عن احتمال أقل من هذا إذ قيل لهم إنه يتعظم ويتعالى عن أن يكون له رأس ورجل ويد وعين وعضو وأن يكون جسما مشخصا له مقدار وحجم فأنكروا هذا وظنوا أن ذلك قدح في عظمة الله وجلاله حتى قال بعض الحمقى من العوام إن هذا وصف بطيخ هندي لا وصف الإله لظن المسكين أن الجلالة والعظمة في هذه الأعضاء]

Ve Hakk subhānehu ve ta'ālā hazretleri mekândan mukaddes ve aktâr ve cihâtan münezzehtir ve onun zāt-ı kibriyâsı ne 'ālemde dâhil ve ne de 'ālemden hâricdir ve ne de 'āleme muttasıldır ve ne 'ālemden munfasıldır tâ ki ba'zı akvâmın 'ukûlü mütehayyir kılıp onu inkâr ettiler, çünkü onun semâ' ve ma'rifetine tākatmend olamadılar ve belki bir tâife bundan ekall bir şeyin ihtimālinden za'îf ve nātüvân kalmıştır, çünkü vaktâ ki onlara denildi ki “Ona baş ve ayak ve el ve göz ve ‘uzv olmaktan ve kadrli ve hacimli bir cism-i müşahhas olmaktan onun zāt-ı celîli müte‘āzım ve müte‘ālîdir.” Onlar bu kelâmı inkâr edip Zât-ı zü'l-celālin ‘azamet ve celālinde onu bir kadh olmasını zann ve gümân ettiler tâ ki ‘avāmmdan ba'zı bön ve şaşkın dedi ki “Bu dediğiniz şey bittîh-i hindînin vasfıdır!” ya'nî hind kavununun vasfıdır, ilâhın vasfı değildir, çünkü o bî-şu'ûr ve miskîn zann eder ki celālet ve 'azamet ancak bu a'zâdadır.

[وهذا لأن الإنسان لا يعرف إلا نفسه فلا يستعظم إلا نفسه فكل ما لا يساويه في صفاته فلا

يفهم العظمة فيه نعم غايته أن يقدر نفسه جميل الصورة جالسا على سريره وبين يديه غلمان يمثلون أمره فلا جرم غايته أن يقدر ذلك في حق الله تعالى وتقدس حتى يفهم العظمة بل لو كان للذباب عقل وقيل له ليس لخالقك جناحان ولا يد ولا رجل ولا له طيران لأنكر ذلك وقال كيف يكون خالقي أنقص مني أفيكون مقصوص الجناح أو يكون زمنا لا يقدر على الطيران أو يكون لي آلة وقدرة لا يكون له مثلها وهو خالقي ومصوري وعقول أكثر الخلق قريب من هذا العقل وإن الإنسان لجهول ظلوم كفار ولذلك أوحى الله تعالى إلى بعض أنبيائه لا تخبر عبادي بصفاتي فينكروني ولكن أخبرهم عني بما يفهمون]

Ve bunun bâ'isi odur ki insân ancak kendi nefsinı bilir ve kendi nefsinı isti'zâm eder ve binâen 'aleyh her ne ki ona kendi sıfâtında müsâvî olmaz, onda olan 'azameti fehm etmez. Evet onun gâyesi o kadardır ki kendi nefsinı bir cemîlü's-sûret ve hûb-rû takdîr eder de zâtı bir serîr üzere câlis ve karşısında dahi emrine münkâd ve fermânber birtakım gılmân el pençe dîvân durduklarını farz ve takdîr eyler ve buna kıyâsen zât-ı mukaddes ve müte'âlin hakkında dahi bu keyfiyeti takdîr edecek de tâ ki onun 'azametini fehm edecek. Belki sineklerin bir 'aklı olmuş olsa ve onlara “Sizin hâlıkınız için ne kanatlar var ve ne de el ve ne de ayak ve ne de uçmak var!” Onu inkâr edip derdi ki “Benim hâlıkım benden eksik ve nâkıs nice olur? Onun kanatları kesik ve maksûs mu olur veyâhüd teni zemin ve fâlic ve bî-kudret mi olur tâ ki uçmaya kâdir olmaz veyâhüd bana nice âlet ve kudret olur da kendisi benim hâlıkım ve musavverim iken onun misli ona olmaya!” Ve ekser-i nâsın 'ukûlü bu 'akıldan yakındır, zîrâ ki insân cehûl ve zalûm olup pek çok inkâr edicidir ve onun için tebâreke ve ta'âlâ hazretleri ba'zı enbiyâsına vahy edip buyurdu ki ولكن بصفاتي فينكروني ولكن “Sen benim sıfatımla 'ibâdına haber verme, zîrâ ki benî inkâr ederler velâkin fehm edebilecekleri bir nesne ile haber verir.”

[ولما كان النظر في ذات الله تعالى وصفاته خطرا من هذا الوجه اقتضى أدب الشرع وصلاح الخلق أن لا يتعرض لمجاري الفكر فيه لكننا نعدل إلى المقام الثاني وهو النظر في أفعاله ومجاري قدره وعجائب صنعه وبدائع أمره في خلقه فإنها تدل على جلاله وكبريائه وتقديسه وتعالیه وتدل على كمال علمه وحكمته وعلى نفاذ مشيئته وقدرته فينظر إلى صفاته من آثار صفاته فإننا لا نطبق النظر إلى صفاته كما أنا نطبق النظر إلى الأرض مهما استنارت بنور الشمس ونستدل بذلك على عظم نور الشمس بالإضافة إلى نور القمر وسائر الكواكب لأن الأرض من آثار نور الشمس والنظر في الآثار يدل على المؤثر دلالة ما وإن كان لا يقوم مقام النظر في نفس المؤثر وجميع موجودات الدنيا أثر من آثار قدرة الله تعالى ونور من أنوار ذاته بل لا ظلمة أشد من العدم ولا نور [224] أظهر من الوجود ووجود الأشياء كلها نور من أنوار

ذاته تعالى وتقدس إذ قوام وجود الأشياء بذاته القيوم بنفسه كما أن قوام نور الأجسام بنور الشمس المضيئة بنفسها ومهما انكشف بعض الشمس فقد جرت العادة بأن يوضع طشت ماء حتى ترى الشمس فيه ويمكن النظر إليها فيكون الماء واسطة يغض قليلا من نور الشمس حتى يطاق النظر إليها فكذلك الأفعال واسطة نشاهد فيها صفات الفاعل ولا نهر بأنوار الذات بعد أن تباعدنا عنها بواسطة الأفعال فهذا سر قوله صلى الله عليه وسلم ”تفكروا في خلق الله تعالى ولا تفكروا في ذات الله تعالى“]

Ve zât ve sıfât-ı ‘aliyye-i subhāniyyenin tefekkürü hatarlı ve tehlikeli olunca işte bu yüzden edeb-i şer‘ ve salâh-ı halk iktizâ etti ki onlarda me-cârî-i fikr ü endîşeye ta‘arruz olunmaya lâkin biz ondan makâm-ı sâniye ‘udûl edip ondan bahs edelim ki o dahi tebâreke ve ta‘âlânın ef‘âlinde ve kadrinin mecârîsinde ve sun‘unun ‘acâyibinde ve halkında olan emrinin bedâyi‘inde bir nazar ve tefekkür etmektir ki bunlar onun celâline ve kib-riyâsına ve takaddüs ve ta‘âlîsine delâlet eder ve dahi onun kemâl-i ‘ilm ü hikmetine ve nefâz-ı meşîet ü kudretine delâlet eyler tâ ki sıfatlarının eserlerinden onun sıfâtına nazar edelim, zîrâ bî-vâsita olarak onun sıfâtına bakmaya tâkatmend olamayız, nitekim rûy-ı zemîn rûşenî-i mihr ile rûşenli oldukta zemîne bakabiliriz ve onunla ‘izam-ı nûr-ı âfîtab üzerine istidlâl ederiz ki nûr-ı kamer ve dırahşânî-i kevâkib ve ziyâ-yı nücûma izâfetle nûr-ı hürşîdin ‘izamını biliriz, çünkü tâbânî-i zemîn rûşenî-i güneşin âsârındandır. Ve âsâra nazar etmek dahi bir nev‘ ile mü’essire delâlet eder velev ki nefs-i mü’essire nazar etmekliğin makâmında kâim olamaz. Ve mevcûdât-ı cihânın cem‘îsi kudret-i ilâhiyyenin âsârından bir eser ve zât-ı celîlinin envârından bir nûrdur ve belki ‘ademin zulmetinden eşedd bir zulmet ve karanlılık olmaz ve vücûdun nûrundan azher bir nûr olmaz. Ve cem‘î-i eşyânın vücûdu ta‘âlâ ve tekaddes hazretlerinin zâtı envârından bir nûrdur, çünkü vücûd-ı eşyânın kıvâmı ancak kendi nefsinin zât-ı kayyûmî-siyledir ki zât-ı celîlinin vücûduyladır, nitekim kendi zâtıyla tâbân olan mihr-i dırahşânın nûruyla cem‘î-i ecsâmın nûru kâim olur. Ve ‘âdet cârî olmuş ki her ne vakt ki kurs-ı âfîtaba bir kûsûf târî ve ‘arız olur, bir leğen içinde bir mikdâr su konulur da o sudan âfîtaba nazar olunur ki o su içinde kurs-ı hürşîd mün‘akis olur da görünür ve onda ona bakmak mümkün olur ki o hâlde su vâsita olur da güneşin nûrundan az bir şey setr eder tâ ki ona nazar etmeye gözler tâkatmend olalar, işte ef‘âl-i ilâhiyye dahi böylece bir vâsıtaadır ki onlarda sıfât-ı fâ‘ili görür de müşâhede ederiz ve gözlerimiz nûr-ı zât ile mütebehhir ve maglûb olmaz ki vâsita-i ef‘âl ile ondan tebâ‘ud ettikten sonra bizim dîdelerimiz nûr-ı ‘azîm-i zât ile mütebehhir olmaz de-

”تفكروا في خلق الله تعالى ولا تفكروا في ذات الله تعالى“³¹⁵ mektir ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz ولا تفكروا في ذات الله تعالى kavlı-i celâlinin sırrı dahi budur.

Beyānu Keyfiyyeti’t-Tefekkürî Fî Halkıllāhi Ta‘ālā

[بيان كيفية الفکر في خلق الله تعالى]

[اعلم أنَّ كلَّ ما في الوجود ممَّا سوى الله تعالى فهو فعل الله وخلق الله وكل ذرة من الذرات من جوهر وعرض وصفة وموصوف ففيها عجائب وغرائب تظهر بها حكمة الله وقدرته وجلاله وعظمته وإحصاء ذلك غير ممكنٍ لأنه لو كان البحر مداداً لذلك لفنَّد البحر قبل أن ينفد عشر عشره ولكننا نشير إلى جمل منه ليكون ذلك كالمثال لماعداه فنقول الموجودات المخلوقة منقسمة إلى ما لا يعرف أصلها فلا يمكننا التفكير فيها]

Ve mahlūkāt-ı ilāhiyyede tefekkürün keyfiyyeti beyānı dahi işbu mebhastır. Şöylece sen bil ve āgāh ol ki Zāt-ı zü’l-celālin mā-sivāsı vücūdda her ne ki var ise kāffesi Hallāk-ı müte‘ālin fi‘li ve halkıdır. Ve zerrāttan her bir zerre cevher olsun veyāhūd ‘araz olsun, sıfat olsun veyāhūd mevsūf olsun kāffesinde birer gūnā ‘acāyib ve birer gūnā garāyib vardır ki onunla Zāt-ı zü’l-celālin hikmet ve kudret ve celāl ve ‘azameti zāhir ve nümāyān olur ve cem‘îsinin zikr ve ihsāsı gayr-i mümkindir, çünkü cem‘î-i bihārın suyu mürekkeb olup onunla o şey yazılmış olsa bihārın suyu bitip tükenir ve o āsār-ı hikmet ve kadr ve ‘azamet ve celālin ‘uṣr-ı ‘aṣîri tükenmezdi velākin biz onun ba‘zı cümlelerine işāret edelim tā ki onun mā‘adāsına misāl ola. Ez-cümle deriz ki mahlūk olan cem‘î-i mevcūdāt aslı ma‘rūf olmayan ve onda tefekkür etmekliğimiz imkânı olmayan umūr ile aslı mücmelen ma‘rūf ve tefekküre kâbil olan münkasımdır ve aslı bilinmeyen ve hayr imkân-ı tefekkürden hāric olan mevād çoktur.

[وَكَمْ مِنَ الْمَوْجُودَاتِ الَّتِي لَا نَعْلَمُهَا كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ ﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِئُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ وَقَالَ ﴿وَنُنَشِّئُكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ وَإِلَى مَا يَعْرِفُ أَصْلَهَا وَجَمَلَتِهَا وَلَا يَعْرِفُ تَفْصِيلَهَا فَيُمْكِنُنَا أَنْ نَتَفَكَّرَ فِي تَفْصِيلِهَا وَهِيَ مَنْقَسِمَةٌ إِلَى مَا أَدْرَكَنَاهُ بِحَسِّ الْبَصَرِ وَإِلَى مَا لَا نَدْرَكَهُ بِالْبَصَرِ أَمَّا الَّذِي لَا نَدْرَكَهُ بِالْبَصَرِ فَكَالْمَلَانِكَةِ وَالْجِنِّ وَالشَّيَاطِينِ وَالْعَرْشِ وَالْكُرْسِيِّ وَغَيْرِ ذَلِكَ]

Ve nice mevcûdât vardır ki biz onları bilemeyiz, nitekim tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki ³¹⁶﴿وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ ya'nî “Ve sizin bilmediğinizi dahi halk eder.” Ve dahi buyurmuş ki ³¹⁷﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ ya'nî “Allâhu ta'âlâ şâyân olmayan sıfattan münezzehtir ve her bir şey hakkında kudret-i kâmileşi vardır ki yerden bitirdiği eşcâr ve hubûbât ve nebâtattan envâc ve nefsi-i insândan ricâl ve nisâyı halk etti ve onların bilmediği ve muttali' olmayacakları eşyâdan dahi halk etti.” Ve dahi diğer bir âyette buyurmuş ki ³¹⁸﴿وَنُنشِئُكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ ya'nî “Sizi insân sûretinden gayrı bilmediğiniz sûretine tebdîle kâdiriz.” Ve aslı ve cümleti ma'rûf ve tafsîli ma'rûf olmayan kısım ise onda tefekkür etmekliğimiz mümkündür ki onun tafsîlinde tefekkür edebiliriz. Ve bu kısım dahi kezâlik iki kısma münkasımdır ki bir kısmı hiss-i basarla bizim idrâk ettiğimiz şeydir ve diğer kısmı bizim hiss-i basarla idrâk edemediğimiz şeydir ki melâike ve cinn ve şeyâtîn ve 'arş ve kürsî ve diğerleri gibi bir mevcûdâtıdır.

[ومجال الفكر في هذه الأشياء مما يضيق ويغمض فلنعدل إلى الأقرب إلى الأفهام وهي المدركات بحس البصر وذلك هو السموات السبع والأرض وما بينهما فالسموات مشاهدة بكواكبها وشمسها وقمرها وحركتها ودورانها في طلوعها وغروبها والأرض مشاهدة بما فيها من جبالها ومعادنها وأنهارها وبحارها وحيوانها ونباتها وما بين السماء والأرض وهو الجو مدرك بغيومها وأمطارها وثلوجها ورعدها وبرقها وصواعقها وشهبها وعواصف رياحها]

Ve bu eşyâda mecâl-i fikr ise dar olan umûrdandır ki gâmız ve dakîk şeylerdendir. İmdi biz efhâma en ziyâde karîb olan mevcûdât-ı mahsûse-nin tafsîline bahs edip onun keyfiyyet-i tefekkürünü beyân edelim. [225] Ve onlar hiss-i basarla idrâk olunan şeylerdir ki o dahi yedi kat gök ve zemîndir ve onların beyinlerinde olan mevcûdâtıdır. Gökler ise onlar nücûm ve kevâkib ve mihr ve mâh ve hareket ve deverân ve tulûc ve gurûblarında olan seyr ve revânlarıyla görünür. Ve zemîn ise onda olan cibâl ve ma'â-din ve enhâr ve bihâr ve hayevân ve nebâtât ve sair sıfatıyla görünür. Ve âsumân ve zemîn beyninde olan mevcûdât ise o dahi cevvi-i havâda müdrekin olan guyûm ve sehâb ve berf ve bârân ve ra'd ve bark ve savâ'ik ve şühûb ve 'avâsıf-ı riyâh ile müşâhede olunur.

316 “Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır.” Nahl, 16/8.

317 “Yerin bitirdiği şeylerden, insanların kendilerinden ve (daha) bilemedikleri (nice) şeylerden, bütün çiftleri yaratanın şanı yücedir.” Yâsin, 36/36.

318 “Ve sizi bilemeyeceğiniz bir şekilde yeniden yaratmak üzere (aranızda ölümü biz takdir ettik).” Vâk'ra, 56/61.

[فهذه هي الأجناس المشاهدة من السموات والأرض وما بينهما وكل جنس منها ينقسم إلى أنواع وكل نوع ينقسم إلى أقسام ويتشعب كل قسم إلى أصناف ولا نهاية لانتشاع ذلك وانقسامه في اختلاف صفاته وهياته ومعانيه الظاهرة والباطنة وجميع ذلك مجال الفكر فلا تتحرك ذرة في السموات والأرض من جماد ولا نبات ولا حيوان ولا فلك ولا كوكب إلا والله تعالى هو محركها وفي حركتها حكمة أو حكمتان أو عشر أو ألف حكمة كل ذلك شاهد لله تعالى بالوحدانية ودال على جلاله وكبريائه وهي الآيات الدالة عليه وقد ورد القرآن بالحث على التفكير في هذه الآيات كما قال الله تعالى ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ وكما قال تعالى ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ﴾ من أول القرآن إلى آخره فلنذكر كيفية الفكر في بعض الآيات]

İşte āsumān ve zemīnden müşāhede olunan ecnās bunlardır. Ve her bir cins müte‘addid envā‘a münkasımdır ve her bir nev‘ müte‘addid fūrū‘ ve aksāma münkasımdır ve her bir kısım müte‘addid asnāfa münkasımdır ve bunun inşi‘ābına bir nihāyet ve hadd ve pāyān yoktur. Ve ihtilāf-ı sıfāt u hey’āt ile ma‘ānī-i zāhire vü bātınelerinde olan inkisām ve teferru‘atı cümlesi fikr ve endişe ve düşünmek yeridir ya‘nī mecāl-i fikrdirler. Kaldı ki semāvāt ve arāzide cemād ve nebāt ve hayevān ve felek ve kevkebdan bir zerre müteharrik olmaz illā ki onun muharriki ancak Allāhu ‘azīmü’ş-şān-ıdır. Ve onun hareketinde onun bir hikmet veyā iki hikmet veyā on veyā yüz veyā bin hikmeti vardır ve kāffesi Zāt-ı zü’l-celāl için vahdāniyyet ile şehādet eder ve onun celāl ve kibriyāsı üzerine delālet eyler ki zāt-ı mukaddesi üzerine olan āyāt-ı dālle onlardır. Ve bu āyātta tefekkür etmek için hass ve tergīb ederek çok āyāt-ı Kur’āniyye dahi vārid olmuştur, nitekim tebāreke ve ta‘ālā buyurmuş ki ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾³¹⁹ ve dahi müte‘addiden ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ﴾ diye Kur’ān-ı Kur’ān-ı mecīdin ibtisādından āhirine kadar pek çok āyetlerde sarāhaten buyurulmuş olan biz ba‘zı āyātta olan fikrin keyfiyyeti zikr etmeliyiz şöyle ki:

[فمن آياته الإنسان المخلوق من النطفة وأقرب شيء إليك نفسك وفيك من العجائب الدالة على عظمة الله تعالى ما تنقضي الأعمار في الوقوف على عشر عشيره وأنت غافل عنه فإمن هو غافل عن نفسه وجاهل بها كيف تطمع في معرفة غيرك وقد أمرك الله تعالى بالتدبر في نفسك في كتابه العزيز فقال ﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾]

Ez-cümle onun āyātından nev‘-i beşerdir ki nutfeden mahlūk olan nev‘-i insāndır, hālbuki senin nefsin sana her bir şeyden daha ziyāde karīb ve yakındır. Ve ‘azamet-i ilāhiyyeye delālet eden ‘acāyibinden sende birta-

319 “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.” Ālu İmrān, 3/190.

kım ‘acāyibler vardır ki onun ‘uşr-ı ‘aşîrine vākıf olmadan akdem a‘mārını adam münkazî olur, ma‘a-ennehu sen ondan gāfil bulunursun. Kaldı ki sen ey kendi cānından gāfil ve nefsine cāhil adam, sen kendi nefsini bilmezden akdem diğerinin ma‘rifetine nice tama‘ ediyorsun o hāl ile ki Hakk celle ve ‘alā hazretleri kitāb-ı ‘azîzinde kendi nefsinde tedebbür etmeye emr ü fer-mān etmiştir ki ³²⁰ ﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ buyurmuş. Bu āyet-i kerîme sūre-i Zāriyāt’ın yirmi birinci āyetidir ki hülāsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Ve kezālik kendi nefsinizde hey’ât-ı hasene ve terkîbât-ı ‘acîbe ve ef‘âl-i garîbe ve sanāyi‘-i muhtelif ve kemālât-ı mütenevvi‘a bulursunuz ki cümle sâni‘in sun‘una ve kudret ve vahdāniyyetine delālet ve ‘ibrettir, āyā im‘ān ve i‘tibār nazarıyla teyakkun etmezsiniz!”

[وذكر أنك مخلوق من نطفة قدرة فقال ﴿قِيلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرُهُ مِنْ آتَىٰ شَيْءٍ خَلَقَهُ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرُهُ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ﴾]

Ve dahi kitāb-ı mecîdinde nutfe-i kazireden mahlûk olduğunu zikr edip buyurdu ki ³²¹ ﴿قِيلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرُهُ﴾ ilh. İşbu āyāt-ı kerîme sūre-i ‘Abese’nin on yedinci āyetinden yirmi iki āyetine kadar olan āyetlerdir ki hülāsa-i tefsîrlerinde denilmiş ki “La‘net olsun o insāna ki şiddetli kâfir oldu.” Denildi ki ‘Utbe b. Ebî Leheb’in küfürde ifrātına ta‘accüble ona eşna‘-ı bed-du‘adır. “O düşünmez ki Allāhu ta‘ālā onu ne şeyden halk etti, onu nutfeden halk edip rahim-i māderde hey’etten hey’ete tahvîl ile hayāt takdîr etti sonra ona tevellüd ve neşv ü nemā tarîkini āsān etti sonra onu ‘ömrü tamāmında imāte ve cānverler ekl etmesin diye kabre vaz‘ ettirdi ba‘dehu ne zamān murād ederse onu ihyā ve inşā eder.”

[وقال تعالى ومن ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ﴾ وقال تعالى ﴿أَلَمْ يَكْ نُطْفَةٍ مِنْ مَنِيِّ بُمْنَىٰ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ﴾ وقال تعالى ﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مُكِينٍ إِلَىٰ قَدَرٍ مَعْلُومٍ﴾ {وقال} ﴿أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ﴾ {وقال} ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾]

Ve dahi tebāreke ve ta‘ālā buyurmuş ki ³²² ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ﴾ ya’nî “Allāhu ta‘ālānın kudretleri ‘alāmātındandır ki aslınız Âdem ‘aleyhi’s-selāmı türābdan halk etti sonra beşer olup yer yüzüne

320 “Kesin olarak inananlar için yer yüzünde ve kendi nefislerinizde birçok alametler vardır. Hālā görmüyor musunuz?” Zāriyāt, 51/20-21.

321 Abese, 80/17-22.

322 “Sizi topraktan yaratması, O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Sonra bir de gördünüz ki siz beşer olmuş (çoğalıp) yayılıyorsunuz.” Rûm, 30/20.

dağıldınız.” Ve dahi buyurmuş ki **﴿أَلَمْ يَكْ نُطْفَةٌ مِنْ مَنِيِّ يُمْنَىٰ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ﴾**³²³ ya’nî “O insân menîden bir katre değil midiydi ki rahime döküldü sonra o menî ‘alaka olup Allâhu ta‘âlâ ondan insân halk ve a‘zâsını ta‘dîl etti.” Ve dahi buyurmuş ki **﴿أَلَمْ نُخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ إِلَىٰ قَدَرٍ﴾**³²⁴ ya’nî “Biz seni bir zelîl sudan halk etmedik mi ki onu bir üstüvâr mahalde ya’nî rahimde karâr ettirdik, biz vilâdete dek mikdâr-ı ma‘lûme takdîr ettik.” Ve dahi buyurmuş ki **﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ﴾**³²⁵ ya’nî Biz onları menîden halk ettiğimizi insân görüp bilmez mi ki öyle iken onlar âşikâr hasm ve cidâl makâmında olur.” Ve dahi buyurmuş ki **﴿يَا نَبِيَّ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾**³²⁶ ya’nî “Biz benî âdemi recülün, beyâz mer’enin sarı karışık nutfeden halk ettik” yâhüd “Nutfe ve ‘alaka ve mudga ile tavrıdan tavra tahvîle halk ettik.”

[ثم ذكر كيف جعل النطفة علقه والعلقة مضغة والمضغة عظاما فقال تعالى ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَّوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾³²⁷ الآية]

Sonra Bārî-yi müte‘âl hazretleri nutfeyi ‘alaka ve ‘alakayı mudga ve mudgayı ‘izâm nice kıldığını zikr edip buyurdu ki **﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَّوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾**³²⁸ [226] Bu âyât-ı kerîme sûre-i Mü’minûn’un on ikinci ve on üçüncü ve on dördüncü âyetleridir ki hülâsa-i tefsîrlerinde denilmiş ki “Biz Âdem’i çamurun hülâsa ve safvetinden halk ettik sonra o sülâleyi ya’nî vüld-i âdemi nutfe kılıp bir karârgâhta temkîn eyledik ki rahimdir ba’dehu o nutfeyi uyuşmuş kan halk ettik ve o kanı bir parça lahm ve o lahmı kemikler edip üzerlerine lahmlar giydirdik sonra onu rahimde halk-ı âher edip rûh nefh ettik. Allâhu ta‘âlâ bunları hilkatinde ve cemî’-i hükm ve kudretinde ahsen ve ‘âlî oldu.”

[تكرير ذكر النطفة في الكتاب العزيز ليس ليسمع لفظه ويترك التفكير في معناه فانظر الآن إلى النطفة وهي قطرة من الماء قدرة لو تركت ساعة لضربها الهواء فسدت وأنتنت

323 “O dökülen meniden ibaret az bir su değil miydi? Sonra bu, bir “alaka” oldu. Derken Allah onu yaratıp güzelce şekillendirdi.” Kıyâmet, 75/37-38.

324 “Sonra onu belli bir süreye kadar sağlam bir yerde (ana rahminde) tuttuk.” Mürselât, 77/20-22.

325 “İnsan, bizim kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir.” Yâsîn, 36/77.

326 “Şüphesiz biz insanı, karışım halindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu iştirir ve görür kıldık.” İnsan, 76/2.

327 Mü’minûn, 23/12-14.

328 Mü’minûn, 23/12-14.

كيف أخرجها ربّ الأرباب من الصلب والترائب وكيف جمع بين الذكر والأنثى وألقى الألفة والمحبة في قلوبهم وكيف قادهم بسلسلة المحبة والشهوة إلى الاجتماع وكيف استخرج النطفة من الرّجل بحركة الوقاع وكيف استجلب دم الحيض من أعماق العروق وجمعه في الرّحم ثمّ كيف خلق المولود من النطفة وسقاه بماء الحيض وغذاه حتى نما وربا وكبر وكيف جعل النطفة وهي بيضاء مشرقة علقة حمراء ثمّ كيف جعلها مضغة ثمّ كيف قسم أجزاء النطفة وهي متساوية متشابهة إلى العظام والأعصاب والعروق والأوتار واللحم ثمّ كيف ركّب من اللحوم والأعصاب والعروق الأعضاء الظاهرة]

Ve ma'fūmdur ki kitāb-ı 'azīzinde nutfenin zikri tekrār etmesi yalnız lafzının istimā'ı için değildir ki lafzını işitip de onun ma'nāsında olan tefekkürü terk ede, ancak onun ma'nāsını tefekkür etmek için tekrār etmiştir. İmdi sen nazar edip gör ki nutfe ne asl-ı halk oldu ki nutfe sudan bir damladır ve hem dahi murdārdır ve rüzgārda bir sâ'at terk olunmuş olsa fâsîd olup kollar da gendîde olur. İşte sen bak ki onu Rabbü'l-erbāb sulb ve türābından nice ihrāc etti ve erkek ve dişi beyrinde nice cem' edip kalblerinde birbirlerine ülfet ve muhabbet etmekliği nice ilkā etti ve silsile-i muhabbet ü vedād ve zencîr-i şehvetle ictimā'a onları nice çekip getirdi ve hareket-i vikā ile erkekten nice nutfeyi ihrāc etti ve a'māk-ı 'urūk ve damarlardan hayzın kanı nice isticlāb edip rahimde biriktirdi sonra bak ki nutfeden mevlūdu ahsen-i sûret üzere nice halk etti ve mā-ı hayzı ona içirip onu ona gızā edip besledi tā ki neşv ü nemā bulup büyüdü ve nutfe ak ve müşrika ve berrāk olduğu hâlde onu nice uyuşmuş bir kırmızı kan pāresi kıldı sonra onu nice gūşt pāresi kıldı sonra mütesāvî olduğu hâlde nutfenin eczāsı kemik ve sinir ve damar ve 'urūk ve evtār ve gūšta nice bölüp taksīm etti ve gūşt ve sinir ve damarlardan a'zā-ı zāhireyi nice tertîb ve terkîb etti.

[فدور الرأس وشق السمع والبصر والأنف والفم وسائر المنافذ ثمّ مدّ اليد والرّجل وقسم رءوسها بالأصابع وقسم الأصابع بالأنامل ثمّ كيف ركّب الأعضاء الباطنة من القلب والمعدة والكبد والطّحال والرّئة والرّحم والمثانة والأمعاء كلّ واحد على شكل مخصوص ومقدار مخصوص لعمل مخصوص ثمّ كيف قسم كل عضو من هذه الأعضاء بأقسام آخر فركب العين من سبع طبقات لكل طبقة وصف مخصوص وهيئة مخصوصة لو فقدت طبقة منها أو زالت صفة من صفاتها تعطلت العين عن الإبصار فلو ذهبنا إلى أن نصف ما في آحاد هذه الأعضاء من العجائب والآيات لانقضي فيه الأعمار]

Ki başı müdevver ve küreviyyü's-şekl kılıp onda sem' ve basar ve ağız ve burnu yarıp şakk etti ve onun heykelinde menāfiz-i sāireyi açtı sonra el ve ayakları uzatıp başlarını taksīm edip parmaklar kıldı ve parmakları dahi enāmîl ile bölüp de büküm büküm taksīm etti sonra onun derūnun-

da kalb ve mi'de ve kebid ve tihâl ve riye ve rahim ve mesâne ve em'âyı yaratıp tehzîb ve terkîb eyledi ki her birini birer şekl-i mahsûs ve birer mikdâr-ı mahsûs üzere yaratıp birer 'amel-i mahsûs için âmâde kıldı sonra işbu a'zânın her birini diğer aksâm ile taksîm edip tevzî' etti ki gözleri yedi tabakadan mürekkeb kıldı ki her bir tabaka için birer vasf-ı mahsûs ve hey'et-i mahsûsası vardır, ondan bir tabakası mefkûd olmuş olsa veyâhüd onun sıfâtından bir sıfatı zâil olmuş olsaydı görmekten göz mu'attal kalır. Biz işbu a'zânın âhâdını vasf edip her birinde olan 'acâyib ve âyâtın ta'rîf ve tafsîline zâhib olmuş olsak a'mâr-ı benî âdem içinde münkazî olurdu.

[فانظر الآن إلى العظام وهي أجسام صلبة قوية كيف خلقها من نطفة سخيقة رقيقة ثم جعلها قواماً للبدن وعماداً له ثم قدرها بمقادير مختلفة وأشكال مختلفة فمنه صغير وكبير وطويل ومستدير ومجوف ومصمت وعريض ودقيق ولما كان الإنسان محتاجاً إلى الحركة بجملته وبدنه وبعض أعضائه مفتقراً للتردد في حاجاته لم يجعل عظمه عظماً واحداً بل عظاماً كثيرة بينها مفاصل حتى تيسر بها الحركة وقدر شكل كل واحدة منها على وفق الحركة المطلوبة بها ثم وصل مفاصلها وربط بعضها ببعض بأوتار أنبتها من أحد طرفي العظم وألصقه بالعظم الآخر كالرباط له ثم خلق في أحد طرفي العظم زوائد خارجة منه وفي الآخر حفراً غائصة فيه موافقةً لشكل الزوائد لتدخل فيها وتنطبق عليها فصار العبد إن أراد تحريك جزء من بدنه لم يمتنع عليه ولولا المفاصل لتعذر عليه ذلك]

İmdi sen kemiklere bak ki katı bir cism-i kavî iken onu nutfe-i sahîfe ve rakîk ve nahîf ve za'îfeden nice halk etti ve beden için nice kıvâm ve 'imâd kıldı sonra onları mekâdîr-i muhtelif ve eşkâl-i muhtelif ile takdîr edip kimisini sagîr ve kimisini kebîr ve kimisini tavîl ve kimisini müstedîr ve mücevvef ve musammet ve 'arîz ve dakîk kıldı. Ve insân gâhî cemî'e-i beden ve gâhî ba'zı a'zâ-ı ten ile harekete muhtâc olup dâimâ umûr ve hâcâtında mütereddîd olmaya müftekîr olunca onu yekpâre kemiklerden halk etmeyip ancak vücûdunu pek çok kemik pârelerden müretteb kılıp onun a'zâmı beyninde mefâsıl kıldı tâ ki onunla hareket ona sehl ve kolay ve âsân ve müteyessir ola ve her birinin şeklini dahi onunla matlûb olunan hareket vefkınca takdîr etti sonra mefâsılı birbirine vasl ve ba'zısı ba'zısıyla kemiğin bir tarafından inbât ettiği kirişlerle bağlayıp rabt etti ve diğer kemik ile yapıştırdı ona ribât ve bağ gibi ilsâk etti sonra kemiğin bir ucunda ondan hâric birer zevâidi yaratıp onun ittisâlinde bulunan diğer kemiğin ucunda dahi birer çukurcuk kılıp ona girecek kemiğin şekline muvâfık yarattı tâ ki o zevâid olan kemikler ona girip de muntabık ola. Ve bu sûretle olan terkîb ile insân kendi bedeninden bir cüz'ün tahrîkini murâd ederse onun tahrîki onun üzerine mümteni' olmaz, işte bu mefâsıl böylece olmamış olsaydı bir

adamın vefk-ı dil-hâh tahrîk-i a'zâsı ona müte'azzir olurdu.

[ثم انظر كيف خلق عظام الرأس وكيف جمعها وركبها وقد ركبها من خمسة وخمسين عظما مختلفة الأشكال والصور فألف بعضها إلى بعض بحيث استوى به كرة الرأس كما تراه فمنها ستة تخص القحف وأربعة عشر للحي الأعلى واثنا للحي الأسفل والبقية هي الأسنان بعضها عريضة تصلح للطحن وبعضها حادة تصلح للقطع [227] وهي الأنياب والأضراس والثنايا ثم جعل الرقبة مركبا للرأس وركبها من سبع خرزات مجوفات مستديرات فيها تحريفات وزيادات ونقصانات لينطبق بعضها على بعض ويطول ذكر وجه الحكمة فيها ثم ركب الرقبة على الظهر وركب الظهر من أسفل الرقبة إلى منتهى عظم العجز من أربع وعشرين خرزة وركب عظم العجز من ثلاثة أجزاء مختلفة فيتصل به من أسفله عظم العصعص وهو أيضا مؤلف من ثلاثة أجزاء ثم وصل عظام الظهر بعظام الصدر وعظام الكتف وعظام اليدين وعظام العانة وعظام العجز وعظام الفخذين والساقين وأصابع الرجلين فلا تطول بذكر عدد ذلك ومجموع عدد العظام في بدن الإنسان مائتا عظم وثمانية وأربعون عظما سوى العظام الصغيرة التي حشى بها خلل المفاصل]

Sonra bak ki başın kemiklerini nice yaratmış ve onları nice biriktirmiş ve ne vechle onları terkîb etmiş o hâl ile ki elli beş 'aded kemikten mürekkebirdir ve kemikleri dahi muhtelifü's-şekl ve's-süre olup onların beyinlerinde bir te'lîf etmiş ki gördüğün gibi başın küresi müstevî olmuş ki altı kıt'ası başın kılıfına tahsîs etmiş, onlar kafânın kemikleridirler ve on dört kıt'ası yukarıki çene ve iki kıt'ası alttaki çeneye terkîb etmiş ve kusûru ağızındaki dişlerdir ve onlar dahi kimisi öğütmeye sâlih 'arîz diş kılmış ve kimisi kesmeye sâlih keskin dendân etmiş ki enyâb ve adrâs ve senâyâ denilen dişlerdir. Ve ondan sonra baş için rakabeyi merkûb kılmış da onu dahi yedi 'aded mücevvef ve müstedir boncuktan mürekkeb kılmış ve o boncuklarda tahrîfât ve ziyâde ve noksânât vâki' olmuş tâ ki ba'zısı ba'zısı üzerine kapanıp da müntabık ola ve onda olan hikmetin vechini zikr etmiş olsak bahsi uzun olurdu. Sonra rakabeyi dahi arka üzerine rakabenin altından 'aciz denilen kemiğin mün-tehâsına kadar yirmi dört boncuk ile terkîb eylemiş ve 'aciz kemiğini üç cüz-i muhteliften terkîb etmiştir ki onun altından kuyruk kemiği muttasıl olur ve o dahi üç cüz'den mürekkebirdir. Sonra arka kemiklerini göğüs kemiklerine vasıl edip ve kollar ve eller ve 'âne ve 'aciz ve butlar ve ayaklar ve dizler ve ayak parmakları kemiklerini cem'ân yekdîgerlerine tenâsüb ve tevâfuku vech üzere cümlesi muttasıl ve mütelâsık kılmış. Artık biz 'ale'l-infirâd kemiklerinin a'dâdlarıyla sözü uzatmayalım. Hülâsa beden-i insânda olan kemiklerin 'adedi mecmû'an iki yüz kırk sekizdir ve hem dahi halel-i mefâsılda haşv olunan sagîr kemiklerin gayrisidirler.

[فانظر كيف خلق جميع ذلك من نطفة رقيقة وليس المقصود من ذكر أعداد العظام أن يعرف عددها فإن هذا علم قريب يعرفه الأطباء والمشرحو أن ينظر منها في مدبرها وخالقها أنه كيف قدرها ودبرها وخالف بين أشكالها وأقدارها وخصصها بهذا العدد المخصوص لأنه لو زاد عليها واحداً لكان وبالأعلى الإنسان يحتاج إلى قلعه ولو نقص منها واحداً لكان نقصاً يحتاج إلى جبره فالطبيب ينظر فيها ليعرف وجه العلاج في جبرها وأهل البصائر ينظرون فيها ليستدلوا بها على جلالة خالقها ومصورها فستان بين النظرين]

Artık sen bak ki sahîf ve za‘îf ve rakîk ve dakîk olan nutfeden bunların cem‘isi nice halk etmiştir. Ve kemiklerin ‘adedi zikrinden murād ve mak-sūdumuz ‘adedinin ma‘rifeti değildir, zîrā ki bu yakın ve karîb ‘ilmdir ki onu etıbbā ve müşerrihūn bilirler, bizim garazımız ancak onlardan onların hālîk ve müdebbirlerine nazar etmektir ki kendisi onları nice takdîr ve ted-bîr etmiş ve eşkāl ve akdārı beyinde nice muhālefet kılmış ve bu ‘aded-i mahsûsa nice tahsîs eylemiş, çünkü bunların üzerine bir kemiği ziyāde etmiş olsa insāna vebāl olup onun kal‘ına muhtāc olurdu ve ondan bir kemiği eksik ve nākıs etmiş olsa ona bir noksān olup onun cebrine muhtāc olurdu. İmdi tabîb ancak cebrinde olan ‘ilācın vechini bilmek için ona nazar eder ve ehl-i besāir onunla hālîk ve musavvirlerinin ‘azamet ve celālî üzerine istidlāl etmek için onda nazar ederler ve şol iki nazarların beyinde pek çok büyük bir fark ve tefāvūt vardır.

[ثم انظر كيف خلق الله تعالى آلات لتحريك العظام وهو العضلات فخلق في بدن الإنسان خمسمائة عضلة وتسعا وعشرين عضلة والعضلة مركبة من لحم وعصب ورباط وأغشية وهي مختلفة المقادير والأشكال بحسب اختلاف مواضعها وقدر حاجتها فأربع وعشرون عضلة منها هي لتحريك حدة العين وأجفانها لو نقصت واحدة من جملتها اختل أمر العين وهكذا لكل عضو عضلات بعدد مخصوص وقدر مخصوص وأمر الاعصاب والعروق والأوردة والشرايين وعددها ومنابتها وانشعاباتها أعجب من هذا كله وشرحه يطول فللفكر مجال في آحاد هذه الأجزاء ثم في جملة البدن فكل ذلك نظر إلى عجائب أجسام البدن وعجائب المعاني والصفات التي لا تدرك بالحواس أعظم]

Sonra bak ki Zāt-ı zü’l-celāl celle şānuhu hazretleri kemiklerin tahrîki için nice ālāt halk etmiş ki ‘adalâtır. “Adālāt”, “adale”nin cem‘idir ve “adale” feth-i ‘ayn ve dād ve lām ile sinirli ettir ki insānın bedeninde beş yüz yirmi dokuz ‘adale vardır. Ve ‘adale ise gūşt ve sinir ve bağ ve örtüden mürekkebdır yanî ribātî ve agşiyeli ve gūştlu sinirdir. Cümlesi onların ye-rine göre ve hācātın mikdārınca mekādîr ve eşkālî muhtelifedir. Ve ondan yirmi dört ‘adale hadeke-i ‘ayn ve göz kapaklarının tahrîki içindir ki onun cümlesinden bir dānesi eksik olmuş olsa dīdenin emri muhtell olurdu ve

böyle böyle her bir ‘uzv için ‘aded-i mahsûs ve kadr-i mahsûs ile ‘adaleler vardır. Ve sinir ve damar ve boyun damarları ve burun damarları ve onların ‘aded ve menâbit ve inşî‘âbâtının emri bunların cem‘isinden daha ziyâde a‘cebdir ve onun şerhi uzun olur. Ve bu a‘zânın âhâdında olan eczânın âhâdında fikr için mecâl vardır sonra cümle-i beden ve tende dahi mecâl vardır ve bunun kâffesi ancak ecsâm-ı beden ‘acâyibine bir nazardır ve havâss ile idrâk olunmayan sıfât ve ma‘ânînin ‘acâyibi daha ziyâde a‘zamdır.

[فانظر الآن إلى ظاهر الإنسان وباطنه وإلى بدنه وصفاته فتري به من العجائب والصنعة ما يقضى به العجب وكل ذلك صنع الله في قطرة ماءٍ قطرة فتري من هذا صنعه في قطرة ماء فما صنعه في ملكوت السموات وكواكبها وما حكمته في أوضاعها وأشكالها ومقاديرها وأعدادها واجتماع بعضها وتفرق بعضها واختلاف صورها وتفاوت مشارقها ومغاربها فلا تظن أن ذرة من ملكوت السموات تنفك عن حكمة وحكم بل هي أحكم حلقة وأتقن صنعا وأجمع للعجائب من بدن الإنسان بل لا نسبة لجميع ما في الأرض إلى عجائب السموات ولذلك قال تعالى ﴿أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّاهَا وَأَعْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا﴾]

İmdi sen insânın zâhir ve bâtınına ve onun sıfât ve bedenine nazar et gör ki onda ‘acebe muktezî olan san‘at ve ‘acâyibi görürsün ki bunun kâffesi murdâr bir katre-i âbdan masnû‘ bir heykelde vâkî‘ sun‘-ı ilâhîdir. Ve o ki onun bir su damlasında olan men‘i budur, melekût-ı semâvât-ı seb‘a ve kevâkiblerinde onun sun‘u nice olur [228] ve onun evzâ‘ ve eşkâl ve mekâdîr ve id‘ādında ve ba‘zının ictimâ‘ ve ba‘zını teferrukunda ve suverlerinin ihtilâf ve tefâvütlerinde ve meşârik ve megâriblerinin tefâvütlerinde olan hikmeti nicedir? Sen zann etme ki mekelût-ı semâvâtın bir zerre vardır ki bir hikmetten veyâhüd münfekk ve vârestedir, belki halkça daha ziyâde muhkemdir ki beden-i insândan hilkatçe ve sun‘ca ve ‘acâyibce daha ziyâde kavî ve muhkem ve metîn ve etkan ve u‘cûbelere câmi‘dir, belki ‘acâyib-i semâvâta izâfetle zemîndeki cem‘-i mahlûkât u masnû‘âtın bir nisbeti yoktur ve onun için tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki بَنَاهَا السَّمَاءُ بَنَاهَا ﴿أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنَاهَا﴾ ya‘nî “Ey münkirân-ı ba‘, sizi halk etmek mi su‘ûbetlidir, yoksa üzerinize binâ ettiği semayı halk etmek mi ki o semâvâtın sakfını ref‘ edip onu bilâ-‘ayb tesviye etti ve onun gece-sini karanlılık edip gündüzünü şemsin nûruyla aydınlık etti.”

[فارجع الآن إلى النطفة وتأمل حالها أولاً وما صارت إليه ثانياً وتأمل أنه لو اجتمع الجن

329 “(Ey inkarcılar!) Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuş- tur. Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir. O göğün gecesini karanlık yaptı, ışığını da çıkardı.” Nâzi‘ât, 79/27-29.

والإنس على أن يخلقوا للتطفة سمعًا أو بصيرًا أو عقلاً أو قدرةً أو علمًا أو روحًا أو يخلقوا فيها عظمًا أو عرقًا أو عصبًا أو جلدًا أو شعيرًا هل يقدرون على ذلك بل لو أرادوا أن يعرفوا كنه حقيقته وكيفيّة خلقته بعد أن خلق الله تعالى ذلك لعجزوا عنه فالعجب منك لو نظرت إلى صورة إنسان مصور على حائط تأتق النقاش في تصويرها حتى قرب ذلك من صورة الإنسان وقال الناظر إليها كأنه إنسان عظم تعجبك من صنعة النقاش وحذقه وخفة يده وتمام فطنته وعظم في قلبك محله مع أنك تعلم أن تلك الصورة إنما تمت بالصبغ والقلم واليد وبالقدرة وبالعلم وبالإرادة وشيء من ذلك ليس من فعل النقاش ولا خلقه بل هو من خلق غيره وإنما منتهى فعله الجمع بين الصبغ والحائط على ترتيب مخصوص فيكثر تعجبك منه وتستعظمه وأنت ترى التطفة القدرة كانت معدومةً فخلقها خالقها في الأصلاب والترائب ثم أخرجها منها وشكلها فأحسن تشكيّلها وقدرها فأحسن تقديرها وتصويرها وقسم أجزائها المتشابهة إلى أجزاءٍ مختلفةٍ فأحكم العظام في أرجائها وحسن أشكال أعضائها وزين ظاهرها وباطنها ورتّب عروقها وأعصابها وجعلها مجرى لغذائها ليكون ذلك سبب بقائها وجعلها سميعَةً بصيرةً عالمةً ناطقةً وخلق لها الظهر أساسًا لبدنها والبطن حاويًا لآلات غذائها والرأس جامعًا لحواسها ففتح العينين ورتب طبقاتها وأحسن شكلها ولونها وهيئاتها ثم حماها بالأجفان لتسترها وتحفظها وتصلقها وتدفع الأقداء عنها ثم أظهر في مقدار عدسةٍ منها صورة السموات مع اتّساع أكناها وتباعد أقطارها فهو ينظر إليها ثم شق أذنيه وأودعهما ماءً مرًا ليحفظ سمعها ويدفع الهوام عنها وحوطها بصدقة الأذن لتجمع الصّوت فتردّه إلى صماخها ولتحسّ بدبيب الهوام إليها وجعل فيها تحريفاتٍ واعوجاجاتٍ لتكثر حركة ما يدبّ فيها ويطول طريقه فيتنبّه من النّوم صاحبها إذا قصدها دابةً في حال النّوم ثم رفع الأنف من وسط الوجه وأحسن شكله وفتح منخرية وأودع فيه حاسه الشم ليستدل باستنشاق الروائح على مطاعمه وأغذيته وليستشقه بمنفذ المنخرين روح الهواء غذاء لقلبه وترويحًا لحرارة باطنه]

İmdi sen nutfenin nazarı bahsine rüçü^c edip hālını te’emmül eyle ki evvel-i emrde ne idi ve sāniyen ne oldu ve dahi te’emmül eyle ki ins ve cinn kāffesi birikip müctemi^c olmuş olsalar ki nutfede bir sem^c ve basar ve ‘akl ve kudret ve ‘ilm ve rūhu veyāhūd bir kemik ve damar ve sinir ve deri ve kılları halk edeler de cümleleri āyā ona kādir olurlar mı? Bunları yaratmak değil, belki onun kühn ve hakikatini ve Hakk tarafından mahlūk olduktan sonra onun keyfiyyet-i hilkatini lāyıkıyla anlayabilmezlerdi ki bī-ıştibāh ondan ‘āciz ve dermānde kalırlardı. Ve senden ‘acebin a‘cebi odur ki sen duvar üzerine mersūm ve musavver bir adamın resm-i sūret ve kılığına nazar etmiş olsan o hāl ile ki nakkāşın onun tasvīrinde dikkat-ı fikr ü nazar etmiş tā ki insānın sūretinden onu takrīb etmiş ki onu gören adam, “İnsān gibidir!” der. Senin ta‘accübün o nakkāşın san‘at ve mahāret ve hiffet-i yed ve hazakāt ve tamām-ı fītnatından ‘azīm olurdu ve senin kalbinde dahi

onun mahalli 'azîm olurdu. Ma'a-ennehu sen bilirsin ki o resm ve sûret ancak boya ve hâme ve duvar ve kudret ve irâdet ve 'ilm ile tamâm olmuş ve bunların bir nesnesi o nakkâşın fi'l ve ihtirâc ve halkı ile değıldir, ancak dîgerinin halk ve ihtirâc ve icâdındandır ve onun müntehâ-yı sun'u ancak boya ile duvar beyninde bir tertîb-i mahsûs üzere onları cem' etmektir ki o cem'inden senin ta'accübün çoklaşır da onu isti'zâm edersin, hâlbuki sen nutfeyi görürsün ki aslından ma'dûm ve nâbûd idi sonra kazire olarak as-lâb-ı âbâ ve terâib-i ümmehâtta hâlıkı onu yaratıp peydâ etti ve ba'dehu onu o yerden çıkarıp rahime ilkâ etti ve rahimde iken hâlden hâle değıştirip ahsen-i şekl üzere onu teşkîl ve tahsîn eyledi ve güzelce bir takdîr ile takdîr etti ki bir güzel üslûb ile onun tasvîr ve takdîrini tahsîn eyledi ve onun müteşâbih ve mütesâvî olan eczâsını muhtelif eczâyâ taksîm eyledi ki onun ercâ ve etrâfında kemiklerini muhkem kılıp a'zâsının eşkâlini tahsîn eyledi ve onun zâhir ve bâtınını tezyîn edip 'urûk ve a'sâbını tertîb eyledi ve onları gızâsına mecrâ kıldı tâ ki gızâ onun bekâsına sebep ola ve onu semîc ve basîr ve 'âlim ve nâtık kıldı ve onun bedeni için arkasını esâs ve temel kıldı ve karnı dahi onun âlât-ı gızâsına hâvî ve hâzin kıldı ve başı onun havâssına câmîc kılıp onda iki göz açtı ve gözlerin tabakâtını tertîb edip şekl ve levn ve hey'etlerini tahsîn etti sonra onları göz kapaklarıyla himâye etti tâ ki onları setr edip saklaya ve ona saykal verip üstüne gelen toz ve gubâr ve kiri silip defc ve refc eyleye sonra bir mercimek dânesinin hacm ve mikdârında ittisâc-ı ektâf ve tebâ'ud-ı aktârıyla ma'an sûret-i semâvât-ı vâsi'ayı izhâr eyledi ki o mercimek dânesinin mikdârında olan gözbebeğı ile işbu âsumân-ı firâvânı görüp nazar eyler sonra kulaklarını yarıp şakk eyledi ve onun sem'ini saklamak için onlarda bir acı ve telh suyu ibdâc etti ya'nî ondan hevâmmı defc edip sem'ini hıfz eylemek üzere kulaklar içinde acı bir su halk etti ve savt ve âvâzı toplayıp sesi sımâhına redd etmek için kulakların sadefeler ile onları çevirip ihâta etti ve ona gidecek hevâmmın debîb ve meşylerini hiss ve idrâk etmek için onda bir tahrîfât ve i'vicâcâtı ya'nî eğrilik hâli kılıp tâ ki ona yürüyüp gidecek debîbin harekâtını onda çoklaşır da debîbin yolu uzar ki uykusu hâlinde ona bir debîb kasd edip içine girdikte sâhibi onun tûl-i tarîk ve kesret-i debîbinden uyanıp onu defc eyler sonra yüzün ortasından burnu [229] kaldırıp yüce kıldı ve onun şeklinin tahsîniyle rûya bir zîbâyiş verdi ve burnun iki deliğini açıp onun içinde şemm hâssesi dahi idâc eyledi tâ ki şemm ve istinşâk-ı râyiha ile onun metâ'im ve agziyesi üzerine istidlâl ede ve kezâlik o burnun iki delikleriyle hevâyı istinşâk edip onunla kalbine bir gızâ gelir de içenin harâret ve sıcaklığına bir tehvîn ve tervîh hâsıl ola.

[أوفتح الفم وأودعه اللسان ناطقًا وترجما ومعربًا عمّا في القلب وزين الفم بالأسنان لتكون آلة الطحن والكسر والقطع فأحكم أصولها وحدد رءوسها وبيض لونها ورتب صفوفها متساوية الرؤوس متناسقة الترتيب كأنها الدر المنظوم وخلق الشفتين وحسن لونها وشكلها لتنطبق على الفم فتسد منفذه وليتم بها حروف الكلام وخلق الحنجرة وهيأها لخروج الصوت وخلق للسان قدرة للحركات والتقطيعات لتقطع الصوت في مخارج مختلفة تختلف بها الحروف ليتسع بها طريق النطق بكثرتها ثم خلق الحناجر مختلفة الأشكال في الضيق والسعة والخشونة والملاسة وصلابة الجوهر ورخاوته والطول والقصر حتى اختلفت بسببها الأصوات فلا يتشابه صوتان بل يظهر بين كل صوتين فرقا حتى يميز السامع بعض الناس عن بعض بمجرد الصوت في الظلمة ثم زين الرأس بالشعر والأصداغ وزين الوجه باللحية والحاجبين وزين الحاجب برقة الشعر واستقواس الشكل وزين العينين بالأهداب ثم خلق الأعضاء الباطنة وسخر كل واحد لفعل مخصص فسخر المعدة لنضج الغذاء والكبد لإحالة الغذاء إلى الدم والطحال والمرارة والكلية لخدمة الكبد فالطحال يخدمها بجذب السوداء عنها والمرارة تخدمها بجذب الصفراء عنها والكلية تخدمها بجذب المائية عنها والمثانة تخدم الكلية بقبول الماء عنها ثم تخرجه في طريق الإحليل والعروق تخدم الكبد في إيصال الدم إلى سائر أطراف البدن]

Sonra ağzı açıp onda lisānı idāc etti ve lisānı nātık ve kalbdeki zamīrin üzerine tercümān ve muʿrib kıldı ve ağzı dahi dişlerle zīnetlendirdi tā ki öğütmeye ve kırmak ve kesmeye ālāt olalar ve dişlerin usulünü muhkem ve başlarını keskin ve rengini beyāz kılıp safflarını tertīb etti ki cümlesinin başları mütesāwī ve mütenāsikatu’t-tertib olduğu hâlde dürr-i manzûm ve ʿikd-ı melzûm gibi halk etti ve ağız için iki dudağı yaratıp onların levn ve şekillerini dahi tahsîn etti tā ki ağız üzerine kapanıp da menfezinı sedd edeler ve onunla hurûf nutk ve tekellûm tamām ola. Ve boğazı dahi güzel bir heyʿet üzerine halk edip onu hurûc-ı savt u sedāya müheyyā kıldı. Ve harekāt ve taktīc-i asvāt için lisāna bir kudret dahi halk etti tā ki mehāric-i muhtelifede asvātı taktīc edip onunla sunûf-ı hurûf muhtelif olalar ve çokluğuyla tarīk-i nutk müttesīc ola ve boğazları dahi darlık ve genişlikte ve huşûnet ve melāset ve salābet-i cevherde ve rehāvet ve gevşeklikte ve uzunluk ve kısalıkta muhtelifetü’l-eşkāl kılıp yaʿnī envāc üzere onu halk etti tā ki onun sebepleriyle sedā-yı āvāz u asvāt muhtelif oldu ki iki adamın savtları birbirine benzemez de ancak mefrûk ve mümtāz olarak asvāt-ı ādemiyān zāhir olur da karanlılıkta savt-ı mücerred ile müstemiʿ nās birbirinden bilip tefrīk eder ki baʿzısı baʿzısından onun āvāzı ile temyīz ve tefrīk eyler. Sonra başı kıl ve asdāc ile bezetip yüzü dahi bıyık ve sakal ve kaşlarının saçlarıyla zīnetlendirdi yaʿnī rûy-i ricālî kaşlar ve kirpikler ve bıyık ve sakalını saçları inbātıyla bezetti ve kaşların şeklini rikkat-ı şaʿr ve istikvās-ı

şekl ile zînetlendirdi ve dîdeleri dahi göz kirpiği ile müzeyyen kıldı. Sonra aʿzâ-ı bâtineyi halk etti ve her biri birer fi'l-i mahsûsa müsahhar kıldı ki gızânın nuzc ve tabhına miʿdeyi müsahhar kıldı. Ve kuvâ-yı gızâyı kana tahvîl etmek için ciğeri müsahhar kıldı ve ciğerin hizmetine dalak ve öd ve böbreği hizmetçi kıldı ki dalak ondan sevdâyı alıp cezbe eder ve öd dahi ondan safrâyı cezbe eder ve böbrek ondan mâiyyeyi cezbe eder ve mesâne dahi ondan suyun kabûlüyle böbreğe hizmet eyler yaʿnî mesâne dahi böbrekten suyu alıp ihlîl yoluyla dışarıya çıkarır ve damarlar ciğere hizmet ederler ki ondan kanı alıp etrâf-ı bedene dağıtıp îsâl ederler.

[ثم خلق اليدين وطولهما لتمتد إلى المقاصد وعرض الكف وقسم الأصابع الخمس وقسم كل أصبع بثلاث أنامل ووضع الأربعة في جانب والإبهام في جانب لتدور الإبهام على الجميع ولو اجتمع الأولون والآخرين على أن يستنبطوا بدقيق الفكر وجها آخر في وضع الأصابع سوى ما وضعت عليه من بعد الإبهام عن الأربع وتفاوت الأربع في الطول وترتيبها في صف واحد لم يقدرُوا عليه إذ بهذا الترتيب صلحت اليد للقبض والإعطاء فإن بسطها كانت له طبعا يضع عليها ما يريد وإن جمعها كانت له آلة للضرب وإن ضمها ضما غير تام كانت مغرفة له وإن بسطها وضم أصابعها كانت مجرفة له ثم خلق الأظفار على رءوسها زينةً للأنامل وعمادا لها من ورائها حتى لا تنقطع وليلتقط بها الأشياء الدقيقة التي لا تتناولها الأنامل وليحك بها بدنه عند الحاجة فالظفر الذي هو أخس الأعضاء لو عدمه الإنسان وظهر به حكمة لكان أعجز الخلق وأضعفهم ولم يقم أحد مقامه في حك بدنه ثم هدى اليد إلى موضع الحك حتى تمتد إليه ولو في النوم والغفلة من غير حاجة إلى طلب ولو استعان بغيره لم يعثر على موضع الحك إلا بعد تعب طويل]

Sonra iki elleri dahi halk edip makāsıda uzanıp mümtedd olmak üzere onları uzun kılmış ve el ayasını dahi yassı ve enli kılıp beş parmaklarını taksîm etmiş ve her bir parmağı dahi üç enmüleye taksîm eylemiş ve heyʿetçe dört parmağı bir yanda ve ibhâmı bir yanda koyup şeklini tertîb etmiş tâ ki ibhâm parmağı parmakların cemʿisi üzerine dolaşır ki evvelün ve âhirün kâffesi birikip müctemîʿ olmuş olsalar ki esâbiʿin tertîb ve tanzîmi için dakîk fikr ile diğerk bir vechi istinbât ve istihrâc edeler ki o vazʿ bu vazʿdan daha ziyâde evlâ ve evfak ve enfâʿ ve elyak ola veyâhüd ibhâmın dahi dört parmaktan emr takrîb ve tebʿîdinde ve esâbiʿ-i erbaʿanın tûl ve saff-ı vâhidde tertîbinde şu vazʿdan ahsen ve ehakk diğerk bir sûret ola, onu bulamazlardı, çünkü bu tertîb ile el kabz ve itâya elverişli oldu ki eğer onu açıp bast ederse ona tabak olur da dilediği şey üstüne koyar ve eğer onu toplayıp cemʿ ettiyse o hâlde onunla vurup darb etmek için bir âlet olur ve eğer onu yarı buçuk zamm edip toplarsa ona çömçe olur da onunla su ve

ta'âmı tutup tenâvül ve şûrb eder ve eğer onun parmaklarını zammıyla bast eder ise ona kazma ve micrefe olur. Sonra enâmile zînet ve 'imâd olmak üzere parmakların uçlarında dahi arkalarından taraf tırnakları halk etti tâ ki parmaklar pârelemeye ve onlarla eşyâ-yı dakîka vü rakîkayı iltikât ve ahz eyleye ki enâmil ile ahzı mümkün olmayan ince şeyleri onunla imsâk ede ve 'inde'l-hâce onun vücūdundan dilediği yeri kaşıyıp da hakk ede. İşte tırnak cemîr-i a'zâsının ehass ve ednâsı olduğu hâlde insân ondan mahrûm kalıp da onun ma'dûmu olmuş olursa ve onun vücūdunda bir kaşıntı düşmüş olursa halkın cemîr'isinden ziyâde 'âciz ve zebûn kalıp onun ten ve bedeninin kaşımada diğer bir kimse kâim olamazdı. Sonra Hakk ta'âlâ vücūdundan kaşıntıya muhtâc olan mahalle eli hidâyet etmiş, hattâ talebe hâcet olmaksızın gaflet ve uykuda olsa bile hod-be-hod gider o yeri hakk eder ki dîgeriyle bunun için isti'âne etmiş olsa ancak çok yorgunluktan sonra o kaşıntı yerine râst gelir. [230]

[ثم خلق هذا كله من التطفة وهي في داخل الرحم في ظلمات ثلاث ولو كشف الغطاء والغشاء وامتد إليه البصر لكان يرى التخطيط والتصوير يظهر عليها شيئاً فشيئاً ولا يرى المصور ولا آله فهل رأيت مصوراً أو فاعلاً لا يمس آله ومصنوعه ولا يلاقه وهو يتصوف فيه فسبحانه ما أعظم شأنه وأظهر برهانه ثم انظر مع كمال قدرته إلى تمام رحمته فإنه لما ضاق الرحم عن الضبي لما كبر كيف هداه السبيل حتى تنكس وتحرك وخرج من ذلك المضيق وطلب المنفذ كأنه عاقل بصير بما يحتاج إليه ثم لما خرج واحتاج إلى الغذاء كيف هداه إلى التقام الثدي ثم لما كان بدنه سخيلاً لا يحتمل الأغذية الكثيفة كيف دبر له في خلق اللبن اللطيف واستخرجه من بين الفرث والدم سائغاً خالصاً وكيف خلق الثديين وجمع فيهما اللبن وأثبت منهما حلمتين على قدر ما ينطبق عليهما فم الضبي ثم فتح في حلمة الثدي ثقباً ضيقاً جداً حتى لا يخرج اللبن منه إلا بعد المص تدريجاً فإن الطفل لا يطبق منه إلا القليل ثم كيف هداه للامتصاص حتى يستخرج من ذلك المضيق اللبن الكثير عند شدة الجوع]

Ve bunların kâffesi o katre-i menîden ana rahiminde üç zulmet içinde iken halk etti ki örtü keşf olunup gışâ zâil olmuş olsa ve cenîn mâyasına basar mümtedd olmuş olsa o gûşt-pârede eser-i tasvîr görünür de tahtîti müşâhede olunurdu ki vücūdunda işbu a'zâ şey'en fe-şey'en zâhir olduğu mu'âyene olunurdu ki ne musavvir ve ne âleti görünür. Âyâ sen hîç görmüş müsün ki bir musavvir veyâ fâ'il kendi âletini mess etmeksizin ve masnû'una değmeksizin ve ona mülākî olmaksızın kendi masnû'unda tasarruf eder, fe-subhânehu ne 'acîb şe'n-i 'azîm ve burhân-ı zâhîrîsi vardır! Sonra bak ki onun kemâl-i kudretiyle ma'an onun tamâm-ı rahmet ve mezîd-i şefkatinden çün rahim-i mâder sabî üzerine darlaşıp da sabî kebîr

olur, nice onu yola hidāyet eder tā ki ser-nigūn olur da taharrük eder ve o dar yerden çıkıp ‘ākıl ve basarlı gibi nefsine bir menfez ve mahreci taleb eder, sanki ‘ākıl ve basir gibi muhtāci bulunduğū şeye ihtimām ve sa‘y eder sonra sahn-ı cihāna çıkıp gızāya muhtāc olunca memenin iltikāmına onu nice hidāyet eder ve evvel-i emrde bedeni sahf ve nahif ve zebūn ve za‘if olup agziye-i kesifeye mütehammil değil iken onun ma‘işeti için leben-i latif halkında dahi nice tedbîr etmiş ki anasının vücūdundan fers ve demin mā-beyninden hālis ve sāig bir şarābı ya‘nî sütü ona halk etmiş ve anasının göğsünde nice ona iki meme halk ve āmāde kılmış ve o memelerden iki halemeyi halk edip ki her bir haleme sabînin ağzına sığıp da ağzı ona muntabik olacak mikdārda yaratmış sonra memenin halesinde begāyet dar bir deliğî halk eylemiş tā ki emmeksizin ondan bir süt çıkmaya ve emdikçe azar azar ya‘nî tedricen hāric ve cārî ola, zîrā ki tıfl-ı bî-tāb u tūvān ancak az bir şey yutabilir ki kesire mütehammil değildir sonra memeleri emmeye dahi onu nice hidāyet etmiş tā ki emmek ile o dar delikten açılığî katında çok sütü gızāsına çıkarıp ihrāc ede.

[ثم انظر إلى عطفه ورحمته وأفته كيف أخر خلق الأسنان إلى تمام الحولين لأنه في الحولين لا يتغذى إلا باللبن فيستغني عن السن وإذا كبر لم يوافق اللبن السخيف ويحتاج إلى طعام غليظ ويحتاج الطعام إلى المضغ والطحن فأثبت له الأسنان عند الحاجة لا قبلها ولا بعدها فسبحانه كيف أخرج تلك العظام الضلبة في تلك اللثة اللينة ثم حنق قلوب الوالدين عليه للقيام بتدبيره في الوقت الذي كان عاجزاً عن تدبير نفسه فلو لم يسلط الله الرحمة على قلوبهما لكان الطفل أعجز الخلق عن تدبير نفسه]

Sonra onun ‘atf ve rahmet ve re’fetine nazar edip gör ki sabînin iki havli tamāmında nice dişlerini halk eder ki dişlerinin halkı iki seneye kadar te’hîri o dahi mezîd-i kerem ve lutf ve ihsāındandır, çünkü şol iki senede süt ile geçinirdi ki başka gızāya muhtāc olmadığından dişlerden müstagnî olurdu ve çün büyüyüp kebîr olur, zebūn olan süt ona muvāfık olmaz, ancak ta‘ām-ı galîze muhtāc olur ve ta‘ām ise o dahi çiynemeye ve öğütmeye muhtācdır, işte o vakte ki ihtiyācı katında dişlerini çıkarır da inbāt eder ki ne hācetten akdem ve ne de hācetten sonra halk etti, ancak onların vakt ve zamānında onları yarattı. Fe-subhānehu o katı kemikleri o yumuşak diş diplerinden nice çıkardı sonra onun üzerine vālidinin gönüllerini hınnet ettirir de tā ki kendi nefsinin tedbîrinden ‘āciz ve dermānde kaldığı zamānda onun tedbîrine kıyām edeler, zîrā ki onların kalbleri üzerine rahmeti musallat etmemiş olsaydı tıfl-ı bî-tūvān tedbîr-i nefsinden cümle-i halktan ziyāde ‘āciz olurdu.

اِثْمَ انْظُرْ كَيْفَ رَزَقَهُ الْقُدْرَةَ وَالتَّمْيِيزَ وَالْعَقْلَ وَالْهُدَايَةَ تَدْرِيجًا حَتَّى بَلَغَ وَتَكَامَلَ فَصَارَ مَرَاهِقًا
ثُمَّ شَابًا ثُمَّ كَهْلًا ثُمَّ شَيْخًا إِمَّا كَفُورًا أَوْ شَكُورًا مُطِيعًا أَوْ عَاصِيًا مُؤْمِنًا أَوْ كَافِرًا تَصَدِيقًا لِقَوْلِهِ
تَعَالَى ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ
أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا﴾[

Sonra bak ki nice tedricen kudret ve temyîz ve ‘akl ve hidâyeti ona rızık edip ihsân etmiş tâ ki hadd-i bülûga varıp kâmil oldu ki evvelâ mürâhık sonra şâbb sonra recül sonra kehil sonra pîr oldu veyâ kefur veyâ şekür veyâ mutî veyâ ‘asî veyâ mü’min veyâ kâfir olur, nitekim buyurmuş ki ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ 330﴾ ya’nî “Mekke ile Tâif beyinde çamurdan yapılmış lâ-şey bir kâlib olup kırk sene zamân rûh nefh olunmayarak böyle geldi geçti, biz benî âdemi recülün beyâz mer’e-nin sarı karışık nutfeden halk ettik veyâhüd nutfе ve ‘alaka ve mudga ile tavrđan tavra tahvîlle halk ettik ve onu ihtiyârımızla işıticı ve görücü kıldık ki âyetlerimizi işıtmekte ve delîllerimizi görmekte mütemekkin ola. Biz o insâna hidâyet ve dalâlet yolunu gösterdik, yâ şâkir olup îmâna gele yâ kefur olup dalâlette kala.” İşte onun bu emr-i celîline tasdik için hilkat-ı âdemiyanâ şu sûretle irâde buyurdu.

[فانظر إلى اللطف والكرم ثم إلى القدرة والحكمة تبهرك عجائب الحضرة الربانية والعجب كل العجب ممن يرى خطأ حسنًا أو نقشًا حسنًا على حائط فيستحسنه فيصرف جميع همه إلى التّفكّر في التّقاش والخطّاط وأنّه كيف نقشه وخطّه وكيف اقتدر عليه ولا يزال يستعظمه في نفسه ويقول ما أحذقه وما أكمل صنعته وأحسن قدرته ثم ينظر إلى هذه العجائب في نفسه وفي غيره ثم يغفل عن صانعه ومصوره فلا تدهشه عظّمته ولا يحيره جلاله وحكمته]

İşte sen onun lutf ve keremine ve kudret ve hikmetine nazar eyle ki hazret-i rabbâniyyenin ‘acâyibi senin basarını tebhîr eder. Ve ‘acebin en ziyâde ‘acebi belki külle’l-‘aceb ancak o kimsedendir ki bir duvar üzerine güzel bir yazı görür veyâ güzel bir nakşı görür de onu beğenip istihsân eder ve onun nıkâş veyâ hıtâtında tefekkür etmek için cemîr-i hemmini sarf eder ki onu nice yazmış veyâhüd nice onu nakş etmiş ve nice ona muktedir olmuş ve hemîşe kendi nefsinde onu isti‘zâm etmekten zâil olmaz da bî-inkıtâ der ki “Bu ne ‘aceb bir hâzık ve mâhir ve ma‘rifetkâr adamdır ve onun san‘atı ne ‘aceb kâmilidir ve onun kudreti ne ‘aceb güzel ve haşindir!”

330 “İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti. Şüphesiz biz insanı, karışım halindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu iştirir ve görür kıldık. Şüphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kateder.” İnsân, 76/1-3.

Sonra kendi nefsinde ve dîgerinde bu 'acâyibi görür de ba'dehu onun sâyiğ ve musavvirinden gâfil olur ki onu 'azameti onu medhûş etmez ve onun celâl ve hikmeti onu mütehayyir kılmaz.

[فهذه نبذة من عجائب بدنك التي لا يمكن استقصاؤها فهو أقرب مجال لفكرك وأجلى شاهد على عظمة خالقك وأنت غافل عن ذلك مشغول ببطنك وفرجك ولا تعرف من [231] نفسك إلا أن تجوع فتأكل وتشبع فينام وتشتهي فتجتمع وتغضب فتقاتل والبهايم كلها تشاركك في معرفة ذلك وإنما خاصية الإنسان التي حجب البهايم عنها معرفة الله تعالى بالنظر في ملكوت السموات والأرض وعجائب الآفاق والأنفس إذ بها يدخل العبد في زمرة الملائكة المقربين ويحشر في زمرة النبيين والصدّيقين مقرباً من حضرة رب العالمين وليست هذه المنزلة للبهايم ولا للإنسان رضي من الدنيا بشهوات البهايم فإنه شرّ من البهايم بكثير إذ لا قدرة للبهيمة على ذلك وأما هو فقد خلق الله له القدرة ثم عطّلها وكفر نعمة الله فيها فأولئك كالأنعام بل هم أضل سبيلاً وإذا عرفت طريق الفكر في نفسك فتفكر في الأرض التي هي مقرّك ثم في أنهارها وجبالها ومعادتها ثم ارفع منها إلى ملكوت السموات]

İşte senin bedeninin 'acâyiblerinden bu beyân bir nebzcektir, zîrâ cemîr-i 'acâyib-i bedeninin istiksâsı mümkün değildir. Ve senin bedeninin ise senin fikrin için en ziyâde yakın ve karîb bir mecâldir ve senin hâlıkın 'azameti üzerine en ziyâde zâhir ve celî bir şâhiddir, hâlbuki sen ondan gâfil olup kendi batn ve fercine meşgûlsün ki kendi nefsinde aç olup yemeği yemekten ve iştilâ edip mücâma'a eylemekten ve gazab edip mukâtele etmekten gayrı dîger bir şey bilmezsin ve bunların ma'rifetlerinde kâffe-i behâyim seninle müşâreket ederler. Ve insânın hâssıyyeti olup behâyim ondan mahcûb bulunan şey ise ancak melekût-ı semâvât u arz ve 'acâyib-i âfâk u enfûse nazar etmekle Zât-ı zü'l-celâl ile onun sıfât ve e'âlinin ma'rifetidir, çünkü kul onunla melâike-i mukarrebîn ve zümre-i enbiyâ vü siddîkîn ile haşr olunur da Cenâb-ı Rabbü'l-âlemînden mukarreb olur. Ve bu derece, behâyimin ve shevât-ı behâyim ile dünyâdan râzî olan insânın menzilesi değildir, zîrâ bu makûle insân behâyimden pek çok ziyâde şerrlidir, çünkü behâyimin bu nazar ve idrâke kudretleri yoktur ki onun cehliyle onlar ma'zûrlardır. Ve insân için buna kudret verilmiş olduğundan onun cehliyle ma'zûr olmaz, zîrâ her bir ferd-i beşerde Zât-ı zü'l-celâl bunu fehm ve nazar ile idrâk etmeye bir kudret-i kâmileyi halk etmiş ve kendisi onu ta'til edip onda olan ni'met-i 'azîme-i rabbâniyyeyi küfr etmiştir ve bu makûle kesân en'âm gibidirler, belki tarîkçe onlardan daha ziyâde edall ve zâyi'lerdir. Ve eğer kendi nefsinde tarîk-i fikri bilip anladınsa hemân makarrın olan zemîne bakıp da onun enhâr ve bihâr ve cibâl ve ma'âdininde nazarla

tefekkür ve tedebbür edip sonra melekût-ı semâvâtın nazariyyâtına irtifâc ve terakkî eyle ya’nî onlarda dahi nazar ve tefekkür eyle demektir.

[وَأَمَّا الْأَرْضُ فَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ الْأَرْضَ فَرَاشًا وَمَهَادًا وَسَلَكَ فِيهَا سَبِيلًا فَجَاجًا وَجَعَلَهَا ذُلُولًا لَتَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَجَعَلَهَا قَارَةً لَا تَتَحَرَّكُ وَأَرَسَى فِيهَا الْجِبَالَ أَوْتَادًا لَهَا تَمْنَعُهَا مِنْ أَنْ تَمِيدَ ثُمَّ وَسَّعَ أَكْنَافَهَا حَتَّى عَجَزَ الْآدَمِيُّونَ عَنْ بُلُوغِ جَمِيعِ جَوَانِبِهَا وَإِنْ طَالَتْ إِعْمَارُهُمْ وَكَثُرَ تَطَوُّفُهُمْ فَقَالَ تَعَالَى ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ﴾ وقال تَعَالَى ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾ وقال تَعَالَى ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فَرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ وقد أكثر فى كتابه العزيز ممن ذكر الأرض ليتفكر في عجائبها فظهرها مقرًّا للأحياء وبطنها مرقدٌ للأموات قال تَعَالَى ﴿الَّذِي جَعَلَ الْأَرْضَ كِفَاتًا أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا﴾ فانظر إلى الأرض وهي ميتة فإذا أنزل عليها الماء اهتزت وربت واخضرَّت وأنبَت عجائب النبات وخرجت منها أصناف الحيوانات]

Ve zemîn ise onun dahi tarîk-i nazar ve tefekkürü odur ki Cenâb-ı Cihân-âferîn celle şānuhu ‘ani’ş-şebîh ve’l-karîn hazretlerinin cümle-i âyâtından zemînin halkıdır ki zemîni firâş ve mihād olarak yarattı ve onda sübül-i fücâcî kılıp da onun menâkibinde yürümek için yeri zelûl ve sâkin kıldı ki kımıldanmaz ve temâyül ve temâdîden onu men’ etmek için bunca dağları kazıklar gibi onda çakıp onu sâbit kıldı ve onun etrâf ve eknâfını geniş edip onu tevsîc etti tâ ki cemîc-i cevânibine varıp balîğ olmaktan eb-nâ-yı benî âdem ‘âciz kaldı velev ki ‘ömrleri uzun olur da dünyâyâ tavâfları çok ola ki onun ercâ ve enhâ-yı erba’asına tamâmen varıp bâliğ olmak insâna mümkün değildir. Ve bu ahvâlinin beyânında tebâreke ve ta’âlâ buyurmuş ki ³³¹ ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ﴾ ya’nî “Biz semâyı kudret ve kuvvetimizle binâ ettik. Kâdiriz ki onların beyninde olan mahlûkâtımızın rızkını tevsîc ederiz ve zemîni döşedik, ne güzel bast ediciyiz.” Ve dîğer bir âyette buyurmuş ki ³³² ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا﴾ ya’nî “O Allāhu ta’âlâ sizin için arâziyi yumuşak ve münkâd kıldı ki size onda gezmek âsân ola.” Ve dahi dîğer bir âyette buyurmuş ki ³³³ ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فَرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ﴾ ya’nî “O Allāhu ta’âlâ ki yer yüzünü sizin nef’ ve fâide ve râhatınız için döşedi ve semâyı size sakf binâ eyledi” ilâ-âhirihi.

331 “Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz bizim (her şeye) gücümüz yeter. Yeri de biz döşedik. Biz ne güzel döşeyiciyiz.” Zâriyât, 51/47-48.

332 “O, yer yüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah’ın rızkından yiyin. Dönüş, ancak onadır.” Mülk, 67/15.

333 “O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır.” Bakara, 2/22.

Mâ-hasal kitâb-ı ‘azîzinde zemînin zikrini teksîr etmiştir tâ ki onun ‘acâyî-binde tefekkür vâki‘ ola ve hülâsatan onun zahrını ahyâya makarr ve onun batnını mevtâyâ merkad kılmıştır, nitekim diğer bir âyette buyurmuş ki ³³⁴﴿أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا﴾ ya’nî “Biz arzın zahrını dirilere ve batnını mevtâyâ mecma‘ kılmadık mı?” Vaktâ ki Hakk celle ve ‘alâ hazretleri rûy-i zemîn üzerine yağmuru inzâl eder, o zemîn nebâtâtla hareket eder ve her nev‘ nebâtâtı bitirip ve artırıp sürûr-bahş olur ki nebâtâtın ‘acâyibini inbât eder de ondan asnâf-ı hayevânât hâric olur.

[ثم انظر كيف أحكم جوانب الأرض بالجبال الراسيات الشوامخ الضمّ الصلاب وكيف أودع المياه تحتها فجّر العيون وأسّال الأنهار تجري على وجهها وأخرج من الحجارة اليابسة ومن التراب الكدر ماءً رقيقاً عذبا صافياً زلالاً وجعل به كلّ شيء حيّ فأخرج به فنون الأشجار والنبات من حبّ وعنب وقضبٍ وزيتونٍ ونخلٍ ورمّانٍ وفواكه كثيرة لا تحصى مختلفة الأشكال والألوان والطعوم والصفات والأرباح يفصل بعضها على بعض في الأكل تسقى بماءٍ واحدٍ وتخرج من أرضٍ واحدةٍ]

Sonra bak ki yüce ve ‘âlî ve samm ve katı ve sâbit ve üstüvâr olan küh-sâr ve cibâl ile zemîni nice muhkem kılmış ve onun altında nice suları idâ‘ edip sonra ondan ‘uyûn ve enhârî tefcîriyle isâle ettirip rûy-i zemîn üzere onu cārî kıldı ve dahi kuru ve katı taşlardan ve huşk ve mükedder olan hâk ve topraktan nice rakîk ve sâfî ve ‘azb ve tatlı ve berrâk ve zülâl suları ihrâc etti ve her bir şey onunla diri kıldı ki fûnûn-ı eşcâr ve nebâtî ondan ihrâc eyledi, meselâ dâne ve üzüm ve zeytin ve kasab ve hurmâ ve nar ve bunları pek çok envâ‘-ı fevâkihi peydâ ve mevcûd ettirdi ki o fevâkih ve esmârın envâ‘ı ihsâya gelmez ve cümlesinin eşkâli muhtelif ve renk ve na‘f ve tat ve râyiha ve sıfâtı dahi mütefâvit ve muhteliflerdir ki ekl ve tenâvülde ba‘-zısı ba‘zısını mütefâdıl olurlar o hâl ile ki kâffesi yalnız bir mâ-ı vâhid ile sulanır ve bir arz-ı vâhideden hâric olurlar.

[فإن قلت إنّ اختلافها باختلاف بذورها وأصولها فمتى كان في النواة نخلة مطوقة لعناقيد الرطب ومتى كان في حبة واحدة سمع سنابل في كل سنبله مائة ثم انظر إلى أرض البوادي وفشّ ظاهرها وباطنها فتراها تراباً متشابهاً فإذا أنزل عليها الماء اهتزت وربت وأنبت [232] من كلّ زوج بهيج ألواناً مختلفةً ونباتاً متشابهاً وغير متشابهٍ لكلّ واحدٍ طعمٌ وريحٌ ولونٌ وشكلٌ يخالف الآخر فانظر إلى كثرتها واختلاف أصنافها وكثرة أشكالها ثم اختلاف طبائع النبات وكثرة منافعه وكيف أودع الله تعالى العقاقير المنافع الغريبة فهذا النبات يغذي وهذا يقوي وهذا يحيي وهذا يقتل وهذا يبرد وهذا يسخن وهذا إذا حصل في المعدة قمع الصفراء من أعماق

334 “Biz yer yüzünü dirileri de ölüleri de toplayan (bir yurt) yapmadık mı?” Mürselât, 77/25-26.

العروق وهذا يستحيل إلى الصفراء وهذا يجمع البلغم والسوداء وهذا يستحيل إليهما وهذا يصفى الدم وهذا يستحل دما وهذا يفرح وهذا ينوم وهذا يقوى وهذا يضعف فلم تنبت من الأرض ورقة ولا تبنه إلا وفيها منافع لا يقوى البشر على الوقوف على كنهها وكل واحد من هذا النبات يحتاج الفلاح في تربيته إلى عمل مخصوص فالنخل تؤثر الكرم يكسح والزرع ينقى عنه الحشيش والدغل وبعض ذلك يستنبت ببث البذر فى الأرض وبعضه بغرس الأغصان وبعضه يركب فى الشجر ولو أردنا أن نذكر اختلاف أجناس النبات وأنواعه ومنافعه وأحواله وعجائبه لا نقضت الأيام في وصف ذلك فيكفيك من كل جنس نبذة يسيرة تدلك على طريق الفكر فهذه عجائب النبات]

Ve eğer sen bunların işbu fark ve fazl ve tefāvūt ve tenevvu^c ve ihtilāf-ları onların tohum ve damar ve asl ve bezrlerinin ihtilāfiyladır der isen buna cevāben biz deriz ki hurmā çekirdeğinde ratb salkımı örtülü ne vakt oldu ve bir dāne arpa veyā buğdayda ne vakt yedi sünbüle bulundu ki her bir sünbülede yüzer dāne arpa veyā buğday vardır. Sonra sen bādiyenin tarlalarına bakıp onun içi ve dışını taharrī ve tefṭīş et ki onu müteşābih bir toprak görürsün, vaktā ki bārān onun üzerine inip nāzil olur, taharrük edip büyük olur ve her bir zevc-i behīden elvān-ı muhtelif ve nebātāt-ı müteşābihe ve gayr-i müteşābiheyi inbāt eder ki her birini birer nev^c ve birer tat ve birer koku ve birer renk ve birer şekli vardır ki yekdigere muhālif olur. Evvelā sen onun çokluğuna ve eşkālının kesretine nazar eyle sonra nebātātın tıbā^c ve kesret-i menāfi'ine nazar eyle ki tebāreke ve ta'ālā hazretleri bunca fevāid ve menāfi'ī şol 'akākīr ve edviyeye nice 'idā^c etmiştir ki bu nebāt gızā verir ve bu nebāt mukavvīdir ve bu nebāt mühlik ve kattāldır ve bu nebāt hayāta mü'eddīdir ve bu nebāt tebrīd eder ve bu nebāt sıcaklık verir ve bu nebāt mi'deye hāsıl olursa safrāyı damarların dibinden kal^c ve kam^c eyler ve bu nebāt safrāya müstahīl olur ve bu nebāt balgam ve sevdāyı koparır ve bu nebāt balgam ve sevdā olur ya'nī onlara müstahīl olur ve bu nebāt kanı tasfiye eder ve bu nebāt kana dönüp müstahīl olur ve bu nebāt sevinç ve ferah verir ve bu nebāt uykuya bā'is olur ve bu nebāt takviye verir ve bu nebāt zebūnluk verir, mā-hasal bir dāne yaprak ve bir dāne saman ve bir tār giyāh yerden bitip çıkmaz ki onda bir gūnā fāide ve nef^c olmaz. Cemī'isinin kühüne kesb-i vukūf etmek efrād-ı beşer muktedir olamazlar. Ve bu nebātātın terbiyesi için ikinci ve bāgvāncı ve fellāh birer gūnā 'amel-i mahsūsa müftekr ve muhtācdır ki hurma ağaçlarını tevbiir ve bāg teyeklerini budamak ve ekini içinden giyāhı toplamak ve gill ve degalı koparmak gibi a'māle fakr ve ihtiyāc vākīr olur. Ve ba'zı nebātāt müstenbittir ve ba'zısı hūdā-nābit olur ki ba'zısı tohum ve bezrin

yere ilkâsıyla göğerrir ve baʿzıları nihâl ve fidanı garsıyla vücûda gelir ve baʿzısı ağaçlara aşılıyıp terkîb etmekle peydâ olur. Ve'l-hâsıl biz ecnâs-ı nebât ve envâʿ ve menâfiʿ ve ahvâl ve ʿacâyibinin ihtilâflarını zikr etmek murâd eder isek kâffe-i ʿeyyâmımız onunla münkaziye olur, artık sana her bir cinsten birer nebzecik kifâyet eder tâ ki tarîk-i fikr üzerine delâlet ede, işte ʿacâyib-i nebâtât dahi budur.

[ومن آياته الجواهر المودعة تحت الجبال والمعادن الحاصلة من الأرض ففي الأرض قطع متجاورات مختلفة فانظر إلى الجبال كيف يخرج منها الجواهر النفيسة من الذهب والفضة والفيروز واللعل وغيرها بعضها منطبعة تحت المطارق كالذهب والفضة والنحاس والرصاص والحديد وبعضها لا ينطبع كالفيروز واللعل وكيف هدى الله الناس إلى استخراجها وتنقيتها واتخاذ الأواني والآلات والنقود والحلى منها ثم انظر إلى معادن الأرض من النفط والكبريت والقار وغيرها وأقلها الملح ولا يحتاج إليه إلا لتطيب الطعام ولو خلت عنه بلدة لتسارع الهلاك إليها فانظر إلى رحمة الله تعالى كيف خلق بعض الأراضي سبخة بجوهرها بحيث يجتمع فيها الماء الصافي من المطر فيستحيل ملحا مالحا محرقا لا يمكن تناول مثقال منه ليكون ذلك تطيبا لطعامك إذا أكلته فيتهنأ عيشك وما من جماد ولا حيوان ولا نبات إلا وفيه حكمة وحكم من هذا الجنس ما خلق شيء منها عبثا ولا لعبا ولا هزلا بل خلق الكل بالحق كما ينبغي وعلى الوجه الذي ينبغي وكما يليق بجلاله وكرمه ولطفه ولذلك قال تعالى ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ﴾ ﴿مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾]

Ve cibâl tahtında müveddaʿ ve yerden hâsıl olan maʿâdin dahi onun cümle-i âyâtındandır ki yerde dahi muhtelif ve mütecâvir kıtʿalar vardır ki onlardan türlü türlü maʿâdin çıkar. İşte bir kerre sen cibâle nazar eyle ki ondan nice cevâhir-i nefise hâric olur, altın ve gümüş ve feyrûzec ve laʿl gibi ahcâr-ı semîne zuhûra gelir ki baʿzısı çekiç altında matbûʿ olur sîm ve zer ve nuhâs ve kurşun ve demir gibi ve baʿzısı çekiç altında müntabiʿ olmaz feyrûzec ve laʿl ve elmâs gibi. Ve dahi bak ki bu kıymetdâr cevâhirin istihracı için nice halkı hidâyet edip tenkîyelerini ve onlardan evânî ve âlât ve nukûd ve huliyy ve zînet ittihâz ve istiʿmâlini öğretmiş sonra zemînin maʿâdinine bak ki neft ve kükürt ve kâr gibi maʿâdini nice yaratmıştır. Ve bunların ekallı tuzdur ki ona vâkiʿ olan ihtiyâc ancak tatyîb-i taʿm-ı taʿâm içindir, maʿa-ennahu bir memleket ondan hâlî olmuş olsa ona helâk mütesâriʿ olurdu. İşte sen bunda Allâhu taʿâlânın rahmetine bak ki nice zemînin baʿzı kıtʿaları şûre-zâr ve sebha kılmış yaʿnî cevher-i zemîni şûre yaratmış ki o tarlalarda sâfî su birikip müctemiʿ oldukta bârân ve ʿuyûn ve enhâr suları tuza kalb ve tahvîl olunur ki tuzlu ve muhrık olur ki bir miskâlini tenhâ tenâvül edemezsin ve bunun halkı ancak senin taʿâmın tatyîbi içindir

tâ ki onunla tenâvül ettiğin ta‘ām lezzetli ve hoş olup senin dirliğin henî ve hoş ola. Hülâsa-i kelâm bir cemâd ve bir hayvân ve bir nebât yoktur ki onda bir hikmet veyâ müte‘addid hikem yoktur ya‘nî mevâlid-i selâsenin her bir fer‘ ve cüz’ü tehî ve beyhûde halk olmamış, elbette onda hikmet ve hikemler vardır ki bu cins mahlûkattan hîçbir şey ‘abes ve oyun ve hezl ve masharalıkla yaratılmamıştır, ancak kâffesi hakk ve savâb ve maslahat üzere gereği gibi ve muktezî bulunduğu ve onun celâl ve kerem ve lutfuna lâıyk olduğu vech üzere halk etmiştir ve onun için tebâreke ve ta‘âlâ hazretleri buyurmuş ki ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِعَيْنٍ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ﴾³³⁵ ya‘nî “Biz semâvât ve arzı ve onların beynlerinde olanı la‘ib halk etmedik, belki nâs vahdâniyetimizi ve sevâb ve ‘ıkâbı bil-meleri hikmetine mebnî halk ettik ve ehl-i semâ ve arzı ancak sebab-i hakk ile halk ettik ki tâ‘ate sevâb ve ma‘siyete ‘ıkâb olduğu biline.” [233]

[ومن آياته أصناف الحيوانات وانقسمها إلى ما يطير وإلى ما يمشي وانقسام ما يمشي إلى ما يمشي على رجلين وإلى ما يمشي على أربع وعلى عشر وعلى مائة كما يشاهد في بعض الحشرات ثم انقسامها في المنافع والضُّور والأشكال والأخلاق والطَّبَاع فانظر إلى طيور الجو وإلى وحوش البر والبهاائم الأهلية ترى فيها من العجائب ولا تشكَّ معه في عظمة خالقها وقدره مقدِّرها وحكمة مصورها وكيف يمكن أن يستقصى ذلك بل لو أردنا أن نذكر عجائب البَقَّة أو النملة أو النخلة أو العنكبوت وهي من صغار الحيوانات بنائها بيتها وفي جمعها غذاءها وفي إلفها لزوجها وفي ادخارها لنفسا وفي حذقها في هندسة بيتها وفي هدايتها إلى حاجاتها لم نقدر على ذلك]

Ve asnâf-ı hayevânât dahi onun cümle-i âyâtındandır ki evvelâ iki kısma münkasımdır bir kısmı yer yüzünde yürür gider ve diğer kısmı havâda perr ü bâl ile uçar. Ve yürüyen kısmı kezâlik iki kısma münkasımdır ki bir kısmı iki ayak üzere yürür ve diğer kısmı dört ayak ve daha ziyâdeye ki on ayak ve yüz ayak üzere yürüyen hayevânâta münkasımdır, nitekim ba‘zı haşerâtta görünüp müşâhede olunur. Sonra menâfî‘ ve suver ve eş-kâl ve ahlâk ve tıbâ‘ ve hüylarin aksâmlarına dahi başka başka münkasım olur, ez-cümle cev-v-i havâda uçan tuyûra bak ve çöl ve beyâbânda gezen vuhûş ve hânâh içinde dolaşan behâyim-i ehliyyeye nazar eyle ki onlarda birtakım ‘acâyibleri görürsün ki o u‘cûbelerle hâlîkının ‘azametine ve mukaddirinin kudretine ve musavvirinin hikmetine aslâ bir şekk etmezsin. Ve bunun istiksâsı nice mümkün olur o hâl ile ki biz bir bakka ya‘nî sivri-sinek veyâ bir karınca veyâhüd bir bal arısı veyâ bir ‘ankebût veyâ bir ipek böceği ve bunlara mümâsil olan sagîr hayvânlarda görünen ‘acâyibi zikr

335 “Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, eğlenmek için yaratmadık. Biz onları, ancak hak ve hikmete uygun olarak yarattık. Ama onların çoğu bilmiyorlar.” Duhân, 44/38.

etmek istemiş olsak ki bu ufacık hayevânât ne sûretle hâne yuvalarını binâ ederler ve ne gûnâ gızâ ve kûtlarını biriktirip toplarlar ve ne vechle zev-cine ülfet eder ve ne mertebede nefsinde iddihâr-ı akvât eyler ve hânesinin binâsında hendeseye muvâfık ne hazâkat ve san'at ile yaptırır ve hâcât-ı zarûriyyelerine ne gûnâ mühtedî olur, tamâmen biz ber-tafsîl onun zikrine kâdir olamayız.

[فترى العنكبوت يبنى بيته على طرف نهر فيطلب أولا موضعين متقاربين بينهما فرجة بمقدار ذراع فما دونه حتى يمكنه أن يصل بالخيط بين طرفيه ثم يتدلى ويلقى اللعاب الذى هو خيطه على جانب ليلتصق به ثم يغدو إلى الجانب الآخر فيحكم الطرف الآخر من الخيط ثم كذلك يتردد ثانيا وثالثا ويجعل بعد ما بينهما متناسبا تناسبا هندسيا حتى إذا أحكم معاقد القمط ورتب الخيوط كالسدى اشتغل باللحمة فيضع اللحمة على السدى ويضيف بعضه إلى بعض ويحكم العقد على موضع التقاء اللحمة بالسدى ويراعى فى جميع ذلك تناسب الهندسة ويجعل ذلك شبكة يقع فيها البق والذباب ويقعد فى زاوية مترصدا لوقوع الصيد فى الشبكة فإذا وقع الصيد بادى إلى أخذه وأكله فإن عجز عن الصيد كذلك طلب لنفسه زاوية من حائط ووصل بين طرفى الزاوية بخيط ثم علق نفسه فيها بخيط آخر وبقي منكسا فى الهواء ينتظر ذبابة تطير فإذا طارت رمى بنفسه إليه فأخذه ولف خيطه على رجليه وأحكمه ثم أكله]

Meselâ görürsün ki bir örümcek bir hâneyi binâ edecek olursa gidip bir nehrin kenârında uygun bir iki yeri taleb eder ki birbirlerine mütekârib olup onların mâ-beynlerindeki fûrce ve se'at bir zirâc veyâhüd daha ziyâde ekall ola tâ ki ona mümkün ola ki onların iki taraflarına ipliği ulaştırırsa sonra başlar ki lu'âbı olan ipliğin ucunu o iki yerin birisine bırakıp güzelce yapıştırtırır sonra gider diğerin kenârına dahi ipliği yapıştırtırır ve ipliğin ucunu diğ-ger taraftan dahi muhkem kılıp berkleştirir ve böyle böyle ikinci ve üçüncü târlarını çizip tâ ki tekmîlen çizgisini çizer ve târların yekdiğerlerinden uzaklığı dahi münâsib kılıp şöyle ki tenâsüb-i hendesiyye üzere onları çizer tâ ki çizgi ipliklerini bi't-tertib kımtın ma'âkidini muhkem kılar sonra luhmesiyle iştigâl eder de luhmeyi dahi çizgi üstüne koyup birbirine izâfe eder ve çizgiyi luhmenin iltikâsı yerlerinde 'akdi muhkem kılar ki cem'i-sinde tenâsüb-i hendesiyyeyi gözetip mürâât eyler ve dokuduğu nesneyi şebeke kılar tâ ki sivrisinek ve tatarcık ve sinek gibi ufacık hayevânâtı gelip onda düşerler ve kendisi dahi bir kûşesinde olmaya müterassıd olarak oturur, tuzağa vukûc-ı saydı gözetir ve çün şebekesine bir hayvâncık düşer de ayağı o tarlara giriftâr olur, derhâl onun ahz ve ekline mübâderet eyler ve çün sayddan 'âciz ve dermânde kalır, kezâlik kendi nefsi için bir kûşeyi arar da bir duvardan bir bucağı bulur ve zâviyenin iki tarafları beyinde bir

ipliği vasl edip sonra kendi cânını dahi dîger bir iplik ile onda asıp havâda menkûs ve ser-nigûn durur da uçacak bir sineği gözetir, vaktâ ki bir sinek uçar, kendi nefsinı ona ilkâ edip alır ve ipliğini onun ayağı üzerine sarıp muhkem bağlar sonra onu ekl eder.

[وما من حيوان صغير ولا كبير إلا وفيه من العجائب ما لا يحصى أفترى أنه تعلم هذه الصنعة من نفسه أو تكون بنفسه أو كونه آدمى أو علمه أو لا هادى له ولا معلم أفيشك ذو بصيرة فى أنه مسكين ضعيف عاجز بل الفيل العظيم شخصه الظاهرة قوته عاجز عن أمر نفسه فكيف هذا الحيوان الضعيف أفلا يشهد هو بشكله وصورته وحركته وهدايته وعجائب صنعه لفطره الحكيم وخالقه القادر العليم فالبصير يرى في هذا الحيوان الصغير من عظمة الخالق المدبر وجلاله وكمال قدرته وحكمته ما تتحير فيه الأبواب والعقول فضلاً عن سائر الحيوانات]

Ve sagîr ve kebîrden bir hayvân yoktur ki onda hadd ve ihsâyâ gelmez bir 'acâyib yoktur. Âyâ sen onu bu sıfatları kendi nefsinden ta'allüm edegeldiğini mi zann edersin veyâhûd zâtı kendi zâtından mı tekevvün etmiş veyâ bir insân ve beşer mi onu tekvîn edip bu san'atı ona ta'lîm etmiş, yoksa hâdisiz ve mu'allimsiz midir, âyâ bir basîretli kimse onun miskîn ve za'îf ve 'âciz olduğuna bir şekk eder mi? Ve bu za'îf ve nâciz değil, belki cüsse ve gövdesi 'azîm ve kuvveti zâhir olan fîl bile kendi nefsinin emrinden 'âciz ve dermânedir, nice kalır işbu hayvân-ı za'îf! Âyâ kendi şekl ve sûret ve hareket ve hidâyet ve 'acâyib-i san'atı ile onun hakîm fâtırına ve 'alîm ve kâdîr olan hâlıkına şehâdet etmez mi? İşte basîr-i dânâ işbu hayvân-ı sagîr-i nâtivânda hâlık-ı müdebbirin 'azamet ve celâlinden ve onun kemâl-i kudret ü hikmetinden 'ukûl ve elbâbı tahyîr eden umûru gör ki hayvânât-ı sâirede görülen umûr-ı 'acîbe ve garîbeden fazla olarak.

[وهذا الباب أيضًا لا حصر له فإن الحيوانات وأشكالها وأخلاقها وطباعها غير محصورة وإنما سقط تعجب القلوب منها لأنها بكثرة المشاهدة نعم إذا رأى حيوانا غريبا ولو دودا تجدد تعجبه وقال سبحان الله ما أعجبه والإنسان أعجب الحيوانات وليس يتعجب من نفسه بل لو نظر إلى الأنعام التي ألفها تعجبه وقال سبحان الله ما أعجبه والإنسان أعجب الحيوانات وليس يتعجب من نفسه بل لو نظر إلى الأنعام التي ألفها ونظر إلى أشكالها وصورها ثم إلى منافعها وفوائدها من جلودها وأصوافها وأوبارها وأشعارها التي جعلها الله لباسا لخلقها وأكأنا لهم في ظعنهم وإقامتهم وآنية لأشربتهم وأوعية لأغذيتهم وصوانا لأقدامهم وجعل ألبانها ولحومها أغذية لهم ثم جعل بعضها زينة للركوب وبعضها حاملة للأثقال قاطعة للبوادي والمفازات البعيدة لأكثر الناظر [234] التعجب من حكمة خالقها ومصورها فإنه ما خلقها إلا بعلم محيط بجميع منافعها سابق على خلقه إياها فسبحان من الأمور مكشوفة في علمه من غير تفكير ومن غير تأمل وتدبر ومن غير استعانة بوزير أو مشير فهو العليم الخبير القدير فلقد استخرج

بأقلّ القليل ممّا خلقه صدق الشّهادة من قلوب العارفين بتوحيده فما للخلق إلّا الإذعان لقهره وقدرته والاعتراف بربوبيّته والإقرار بالعجز عن معرفة جلاله وعظمته فمن ذا الَّذي يحصي ثناء عليه بل هو كما أثنى على نفسه وإنّما غاية معرفتنا الاعتراف بالعجز عن معرفته فنسأل الله تعالى أن يكرمنا بهدايته بمنه ورأفته]

Ve bu bâbda olan ‘acāyib-i sun‘ u hilkatin vasfı hasra gelmez, zîrâ ki asnâf-ı hayvânâtın vasf ve eşkāl ve ahlākı ve tıbā‘ı mahsûre değildir ve ondan ta‘accüb-i kûlubun sukûtu ancak kesret-i müşâhede vü müvâneselerindendir. O bir kimse bir garîb hayvân görmüş olsa velev ki bir kurt ola, ta‘accübü müteceddid olur da “Subhânallâh, ne bir ‘acîb hilkattır!” der, hâlbuki nev‘-i insân cemî‘-i hayvânâtın a‘cebidir, ma‘a-ennehu insân kendi nefsiden müte‘accib olmaz, belki onun mü’telifi bulunduğu en‘âm ile onların eşkāl ve ahlāk ve tıbā‘larına ve onlardan husûle gelen fevâid ve menâfi‘lerine ve derilerinden alınıp istisnâ‘ olunan yünün ve tüy ve müy ve evbâr ve şu‘ûrlarına nazar ve te‘emmül etmiş olsa onun hâlık ve musavvirinin kudret ve hikmetinden ta‘accübü kesîr ederdi ki tebâreke ve ta‘âlâ onları halkına nice mâye-i dirlik kılmış. Hele bak ki mahlûkuna onların cülûd ve şu‘ûru ne gûnâ câme ve libâs ve hayme ve çerâgâh kılmış tâ ki sefer ve hazar hâletlerinde onunla müntefi‘ olurlar ve derileri şarâblarına ne gûnâ tulum ve kırba ve râviye ve matara gibi evânî ve kap ve gızalarına ev‘iye ve dağarcık ve cirâb kılmış ve akdâmlarının sıyâneti için na‘l ve papuç etmiş ve gûşt ve sütleri vücûd-ı insâna gızâ kılmış ve ba‘zıları dahi onlara zînet kılıp rûkûba müsta‘idd ve mûnkâd etmiş ve ba‘zıları ref‘-i eskāl ve nakl-i ahmâllerine müsahhar kılıp onlarla kat‘-ı bevâdî ve mefâzât-ı ba‘ideyi teysîr ve teshîl ettirmiş. İşte buralarını güzelce bir mütâla‘a ve tedebbür etmiş olsa elbette nâzırı hikmet-i celîle-i rabbâniyyeden pek çok müte‘accib kalırdı, zîrâ ki bu siyâk üzere onların halk olmaları ancak hilkatlerinden akdem onların cemî‘-i fevâid ve menâfi‘lerine muhîr ve şâmil olan bir ‘ilm ile vâki‘ olmuştur. Kaldı ki cemî‘-i umûr-ı kâinât ve mevâdd-ı mükevvenât onun ‘ilminde bî-tefekkkür ve bî-tedebbür ve bî-te‘emmül mekşûf ve ‘ayân olup i‘âne ve yâverî-i vezîr ü müşîrden ganî ve gayr-i müftekir bulunan ‘alîm ve habîr ve hakîm ve kadîri her bir şeyn ve noksândan tesbîh ve takdîs ederiz ki mahlûkâtından ekall-i kalîl olan halk ile kulûb-ı ‘arîfenden kendi tevhîdi için sıdk-ı şehâdeti istihrâc etmiş. Ve’l-hâsıl halk için onun kahr ve kudretine iz‘ân ve rûbûbiyyetine i‘tirâf ve onun celâl ve ‘azametinin ma‘rifetinden kusûr ve ‘aczlerine ikrâr etmekten gayrı dîger bir mecâl yoktur. Kimdir o ki onun üzerine senâyı ihsâ ede o vech ile ki kendisi onunla nefsi üzerine senâ etmiştir. Bizim ma‘rifetimizin gâyesi ancak onun

ma‘rifetinden za‘îf ve nâtüvân olduğumuzun itirâfıdır ki Hakk subhānehu ve ta‘ālādan diler ve istirhām ederiz ki kendi menn ve re‘fet ve ihsānıyla dahi onun hidāyetiyle mükerrerem ede.

[ومن آياته البحار العميقة المكتنفة لأقطار الأرض التي هي قطع من البحر الأعظم المحيط بجميع الأرض حتى إن جميع المكشوف من البوادي والجبال والأرض بالإضافة إلى الماء كجزيرة صغيرة في بحر عظيم وبقية الأرض مستورة بالماء قال النبي صلى الله عليه وسلم الأرض في البحر كالاصطبل في الأرض فانسب اصطبلًا إلى جميع الأرض واعلم أن الأرض بالإضافة إلى البحر مثله وقد شاهدت عجائب الأرض وما فيها فتأمل الآن عجائب البحر فإن عجائب ما فيه من الحيوان والجواهر أضعاف عجائب ما تشاهده على وجه الأرض كما أن سعته أضعاف سعة الأرض ولعظم البحر كان فيه من الحيوانات العظام ما ترى ظهورها في البحر فتظن أنها جزيرة فينزل أنها جزيرة فينزل الركاب عليها فربما تحس بالنيران إذا اشتغلت فتتحرك ويعلم أنها حيوان وما من صنف من أصناف حيوان البر من فرس أو طير أو بقر أو إنسان إلا وفي البحر أمثاله وأضعافه وفيه أجناس لا يعهد لها نظير في البر وقد ذكرت أوصافها في مجلدات وجمعها أقوام عنوا بركوب البحر وجمع عجائبه ثم انظر كيف خلق الله اللؤلؤ ودوره في صدفه تحت الماء وانظر كيف أنبت المرجان من صم الصخور تحت الماء وإنما هو نبات على هيئة شجر ينبت من الحجر ثم تأمل ما عدها من العنبر وأصناف النفائس التي يقذفها البحر وتستخرج منه]

Ve dahi aktār-ı zemīne müktenif olan bihār-ı ‘amīka onun āyātındandır ya‘nī cemī‘-i arza muhīt olan bahr-i ‘azīmden olan kıt‘alar dahi onun birlik ve kudret ve ‘azamet ve hikmetine delālet eden ‘alāmāt-ı zāhiredendir. Ve ma‘lūmdur ki bahr-i ‘azīmden mekşūf olan bādiyeler ve cibāl deryā-yı muhīte izāfetle bahr-i ‘azīm içinde vāki‘ olan cezīre-i sagīre gibidir ki bakıyye-i arz su ile mestūr ve pūşīdedir ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “الأرض في البحر كالاصطبل في الأرض” ki hülāsa-i fehvā-yı şerīfi: “Zemīn-i deryāda ancak zemīnde olan istabl gibidir.” İşte sen bir istablı cemī‘-i arza nisbet et gör ki kadr-i şey ise işte bahr-i muhīte nisbeten zemīn dahi onun gibidir. Ve sen ‘acāyib-i arzı görüp müşāhede etmişsin ve zemīnde müstekar ve kāin mahlūkātın ‘acāyibini görmüşsün, imdi sen bahrin ‘acāyibine te’emmül eyle, zīrā deryādaki hayevān ve cevāhirin ‘acāyibi rüy-ı zemīn üzere görüp müşāhede ettiğin ‘acāyibin az‘āf-ı muzā‘afasıdır, nitekim deryānın genişliği zemīn genişliğinin az‘āfıdır. Ve deryānın ‘izamından nāşī deryādaki hayevānāttan öyle bir ‘azīm hayevānāt vardır ki onların arkaları deryāda gördüğün vakte onları cezīre zann edersin ki kārbanlar gelip üstünde nüzūl ederler ve ola ki arkası üzerinde yaktıkları āteşlerin harāretini hiss eder de taharrūk eyler ve o vakte hayvān olduğu

ma'lûm olur. Ve sunûf-ı hayevânât-ı berriyyeden bir sınıf hayvân yoktur ki deryâda onun misli ve az'âfı olmaya ki esb ve murg ve sığır ve insân gibi ve deryâda birtakım hayvânât dahi vardır ki karada onlara bir nazır ve mesîl ve müşâbih görünmemiştir ki mücelledât-ı 'adîdede evsâfı zikr olunmuştur ve 'acâyib-i bahrin cem'ine 'anâ edip bihârî rûkûb eden akvâm onu cem' etmişler. Sonra bak ki Zât-ı zü'l-celâl deryâda su altında ve sedef içinde nice inciye halk edip tedvîr etmiştir ve deryâ dibinde ve su altında samm-ı suhûrdan mercânı nice bitirip inbât etmiştir ki taştan biten eşcârın kılık ve hey'etindedir. Sonra onun mâ'adâsı olan 'anber ve sâir asnâf-ı nefâyisten deryâ hârice kazf ve ihrâc ettiği nefâyise nazar eyle.

[ثم انظر إلى عجائب السفن كيف أمسكها الله تعالى على وجه الماء وسير فيها التجار وطلاب الأموال وغيرهم وسخر لهم الفلك لتحمل أثقالهم ثم أرسل الرياح لتسوق السفن ثم عرف الملاحين موارد الرياح ومهابها ومواقيتها ولا يستقصى على الجملة عجائب صنع الله في البحر في مجلدات وأعجب من ذلك كله ما هو أظهر من كل ظاهر وهو كيفية قطرة الماء وهو جسم رقيق لطيف سيال مشق متصل الأجزاء كآته شيء واحد لطيف التركيب سريع القبول للتقطيع كأنه منفصل مسخر للتصرف قابل للانفصال والاتصال به حياة كل ما على وجه الأرض من حيوان ونبات فلو احتاج العبد إلى شربة ماء ومنع منها لبذل جميع خزائن الأرض وملك الدنيا في تحصيلها [235] لو ملك ذلك ثم لو شربها ومنع من إخراجها لبذل جميع خزائن الأرض وملك الدنيا في إخراجها فالعجب من آدمي كيف يستعظم الدينار والدرهم ونفائس الجواهر ويغفل عن نعمة الله في شربة ماء إذا احتاج إلى شربها أو الاستفراغ عنها بذل جميع الدنيا فيها]

Sonra sen sefînelerin 'acâyibine nazar eyle ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ onları su yüzünde nice tutmuştur ve sefîne içinde tüccâr ve talebe-i mâl ve dîgerleri nice seyr ettirmiştir ve ağırlık ve eskâllerini kaldırıp haml ve nakl etmek için onlara gemileri ve ma'ûne ve felekleri nece müsahhar kılmıştır sonra sefîneleri yürütüp sevk etmek için nece riyâh ve rûzgârları irsâl etmiştir sonra mellâh ve ve tâife ve keştî-bân ve kaptanlarını mevârid-i riyâh ve mehâbb-ı rûzgâr ile mevâkitlerini nice öğretip ta'rîf etmiştir. Ve deryâda olan sun'ı ilâhînin 'acâyibini 'ale'l-cümle mücelledât-ı 'adîdede istiksâ olunmaz ve bunların kâffesinden en çok ziyâde 'acîb odur ki cemîr-i zâhîrâtan azher olan katre-i mânın keyfiyyetidir ki bir cism ve rakîk ve latîf ve seyyâl ve nâmî ve müşîff ve muttasilu'l-eczâ olup da sanki bir şey-i vâhiddir ve latîfü't-terkîb ve taktî'e serî'ü'l-kabûl olup sanki yekdî-gerinden munfasıl gibidir ki tasarrufa müsahhar hem ittisâl ve hem infisâle kâbildir ve rûy-i zemîn üzere olan her bir hayâtının dirlik ve hayât ve zin-

deliği onunladır ve her bir nebât dahi onunla vücûda gelir ki bir içim suya bir insân muhtâc olmuş olsa ve ondan memnû olmuş olsa kendisi cemî-i mülk-i dünyâyâ mâlik olmuş olsa onun tahsîli için kâffesini verip bezl eder de cemî-i hazâin-i arz ile onu satın alırdı ve onu alıp içtikten sonra onun ihrâcından dahi memnû olmuş olsa kezâlik hazâin-i arz ve cemî-i mülk-i dünyâyâ mâlik olmuş olsa onun ihrâcı için o hazâin ve mülk-i dünyâyı verirdi. İşte a‘ceb odur ki insân zer ve sîm ve cevâhiri isti‘zâm eder de bir içim suda olan ni‘met-i ‘uzmâ-yı ilâhiyyeden gâfil olur o hâl ile ki onun içmesine ve ondan fârig olmasına muhtâc olursa cemî-i mülk-i dünyâyı onda bezl eder.

[فتأمل في عجائب المياه والأنهار والآبار والبحار ففيها متسع للفكر ومجال وكل ذلك شواهد متظاهرة وآيات متناصرة ناطقة بلسان حالها مفصحة عن جلال بارئها معربة عن كمال حكمته فيها منادية أرباب القلوب بنغماتها قائلة لكل ذي لب أما ترانى وترى صورتى وتركيبى وصفات ومنافعى واختلاف حالانى وكثرة فوائدى أظن أنى كونت نفسى أو خلقتنى أحد من جنسى أو ما تستحى أن تنظر فى كلمة مرقومة من ثلاثة أحرف فتقطع بأنها من صنعة آدمى عالم قادر مريد متكلم ثم تنظر إلى عجائب الخطوط الإلهية المرقومة على صفحات وجهى بالقلم الإلهى الذى لا تدرك الأبصار ذاته ولا حركته ولا اتصاله بمحل الخط ثم ينفك قلبك عن جلالة صانعه]

İşte miyâh ve enhâr ve âbâr ve ebhârın ‘acâyibinde te’emmül eyle ki fîkr için vâsi bir mecâl ve meydân vardır. Ve onların cemî’si şevâhid-i mütezâhire ve âyât-ı mütenâsiredir ki Bârî’sinin celâlinden ve onlarda olan hikmetin kemâlinden lisân-ı hâl ile nâtık ve mu‘rib olup kendi nagamâtı ile erbâb-ı kûlubu münâdât edip her bir ‘aklıya der ki “Sen beni görmez misin ve benim sûret ve terkîb ve sîfât ve menâfî’imi müşâhede etmez misin ve benim ihtilâfât-ı ahvâl ve kesret-i fevâidimi rû’yet etmez misin? Sen ne zann edersin? Âyâ ben kendi nefsimi ben mi tekvîn ettim ya’nî böyle mi gümân edersin, yoksa benim kendi hemcinsimden dîğer bir kimse mi beni yarattı, hâşâ!” veyâhüd “Sen utanıp hayâ etmez misin ki üç harften mürekkeb bir kelimeyi gördüğün vakte kat’ıyyen hükm edersin ki bu söz bir ‘âlim ve kâdir ve mürîd ve mütekellim bir adamın sözüdür ve benim safahât-ı vechim üzere kalem-i kudretle mahtût olan hutûtun ‘acâyibine nazar edersin ve o hutût zâtı ve hareket ve mahall-i hatta ittisâli basarla idrâk olunmayan kudret kaleminin eseri olduğunu görüp anlarsın ve ma‘a-zâlik onun sâni’inin celâl ve hikmet ve irâdetinden senin kalbin münfekk olur da onda te’emmül ve tedebbür etmez misin?”

[وتقول النطفة لأرباب السمع والقلب لا للذين هم عن السمع معزولون توهمنى فى ظلمة]

الأحشاء مغموسة فى دم الحيض فى الوقت الذى يظهر التخطيط والتصوير على وجهى فينفش النقاش حدقتى وأجفانى وجهتى وحدى وشفتى فترى التقويس يظهر شيئاً فشيئاً على التدرج ولا ترى داخل النطفة نقاشاً ولا خارجها ولا داخل الرحم ولا خارجه ولا خبر منها للأم ولا للآب ولا للنطفة ولا للرحم فما هذا النقاش بأعجب مما نشاهده ينقش بالقلم صورة عجيبة لو نظرت إليها مرة أو مرتين لتعلمته فهل تقدر على أن تتعلم هذا الجنس من النقش والتصوير الذى يعم ظاهر النطفة وباطنها وجميع أجزائها من غير ملامسة للنطفة ومن غير اتصال بها لا من داخل ولا من خارج فإن كنت لا تتعجب من هذه العجائب ولا تفهم بها أن الذى صور ونقش وقدر لا نظير له ولا يساويه نقاش ولا مصور كما أن نقشه وصنعه لا يساويه نقش وصنع فبين الفاعلين من المبانية والتباعد ما بين الفعلين فإن كنت لا تتعجب من هذا فتعجب من عدم تعجبك فإنه أعجب من كل عجب فإن الذى أعمى بصيرتك مع هذا الوضوح ومنعك من التبين مع هذا البيان جدير بأن تتعجب منه فسبحان من هدى وأضل وأغوى وأرشد وأشقى وأسعد وفتح بصائر أحبائه فشاهده فى جميع ذرات العالم وأجزائه وأعمى قلوب أعدائه واحتجب عنهم بعزه وعلائه فله الخلق والأمر والامتنان والفضل والطف والقهر لا راد لحكمه ولا معقب لفضائه]

Ve kezâlik nutfe dahi erbâb-ı sem^ç ve kulûba der, değil ki sem^çden ma^çzûl bulunanlara: “Sen bir kerre beni tevehhüm edip der-hayâl eyle ki vaktâ ki ben ahşânın karanlığında ve kan hayız içinde magmûs ve matmûs olarak ve benim yüzüm üzerine tahtît ve tasvîrler zâhir olur da nakkâş benim dîdemin hadekasını ve benim göz kapak ve cefnlerimi ve cebhe ve pîşânî ve alın ve yanak ve dudaklarımı nakş edip ve onun nakş ve takvîs ve nigârının eseri bende şey’^{en} fe-şey’^{en} ‘ale’t-tedric zâhir olduğunu görürsün ki o hâlde ne nutfenin dâhilinde ve ne de hâricinde ve ne rahmin dâhilinde ve ne de hâri-cinde bir nakkâş görürsün ve ondan ne mādere bir haber ve ne de pedere bir vukûf bulunur ve ne nutfeye bir peyâm ve ne de rahime bir hiss ve idrâk vâki^ç olur.” Âyâ işbu nakkâş ve nukûş nakş-ı kalem ile gördüğün sûret-i ‘acîbeden a^çceb değil midir, ma^ça ennehu o nakş-ı hâmeye sen bir iki kerre bakmış ol-san onu öğrenip ta^çalûm ederdin. ‘Acabâ işbu kalem-i kudretle zâhir ve dâhil ve hâricden ona bir lems ve ittisâl hâsıl olmaksızın nutfenin zâhir ve bâtın ve cemî^ç-i eczâsına ‘âmm olup sahîfesinde bedîdâr olan bu cins nakş ve tasvîri bilip öğrene [236] bilir misin? Ve eğer sen bu ‘acâyibden ta^çaccüb etmez isen ve onların delâletleriyle o ki onları nakş ve tasvîr ve takdîr etmiş ki onun nakş ve sun^çuna bir sun^ç ve nakş müsâvî olmadığı gibi onun zât ve kudret ve hikmetinin dahi bir nazîri olmadığını ve bir nakkâş ve musavvir ona müsâvî olmadığını ve beyne’l-fî’leyn arada olan fark ve tefâvût gibi beyne’l-fâ’ileyn dahi mübâyene ve tebâ’ud olduğunu fehîm etmez isen, o hâlde senin işbu ‘adem-i ta^çaccübünden ta^çaccüb olunur, çünkü her bir ‘acîbeden a^çcebedir. Ve

eğer bu ‘adem-i ta‘accübden dahi ta‘accüb etmez isen o ki senin basîretini kör edip de bunca vuzûh ile berâber onu görmekten ve bu beyân ile ma‘an onu tibyândan seni men‘ eden zât-ı celîlden ta‘accüb etmekliğin daha ziyâde sezâ ve becâdır. Hülâsa o ki hidâyet ve izlâl ve irşâd ve igvâ ve is‘âd ve işkâ eden hakîm-i dānâyı ki kendi evliyâ ve ehibbâsının basîrelerini feth ve küşâd eder tâ ki tâ ki onu ‘âlemin cemî‘-i zerrât ve eczâsında müşâhede ederler ve kendi ‘adüvv ve düşmanlarının gönüllerini kör ve nâbînâ kılıp tâ ki ‘izz ve ‘alâsıyla onlardan muhtecib olur, ben onu tesbîh ve takdîs edip her bir şeyn ve noksândan tenzîh eylerim ki halk ve emr ve imtinân ve fazl ve lutf ve kahr cümlesi onundur, onun hükmünü redd ve kazâsına bir ta‘kîb edici yoktur.

[ومن آياته الهواء اللطيف المحبوس بين مقعر السماء ومحدب الأرض يدرك بحس اللمس عند هبوب الرياح جسمه ولا يرى بالعين شخصه وجملته مثل البحر الواحد والطيور محلقة في جو السماء ومستبقة سباحة فيه بأجنحتها كما تسبح حيوانات البحر في الماء وتضطرب جوانبه وأمواجه عند هبوب الرياح كما تضطرب أمواج البحر فإذا حرك الله الهواء وجعله ريحا هابة فإن شاء جعله نشرابين يدي رحمته كما قال سبحانه ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ﴾ فيصل بحركته روح الهواء إلى الحيوانات والنباتات فتستعد للنماء وإن شاء جعله عذابا على العصاة من خلقته كما قال تعالى ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا ضَرْصُرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أُعْجَازٌ نَّحْلٍ مُّتَعَرِّجٍ﴾]

Ve semâc-yı muka‘ar ile arz-ı muhaddeb beyninde mahbûs olan latîf havâ dahi onun âyâtındandır ki hubûb-ı riyâh ‘indinde cismi hiss-i lems ile idrâk olunmaz ve onun şahs ve cümlesi göz ile görünmez bahr-i vâhid gibidir ve kuşlar dahi cevî-i semâda muhallaka olarak yekdiğeriyle müstebik ve kanatlarıyla içinde deryâda hayvânât-ı bahriyye gibi yüzer giderler ve emvâc-ı deryâ hubûb-ı riyâh ‘indinde muztarib olduğu gibi onun cevâbını dahi rüzgârlar hübûbunda muztarib olur. Ve Hakk subhânehu ve ta‘âlâ hazretleri eğer hevâyı tahrîk edip onu bir eser rüzgâr kılsa dilerse onun rahmeti önünde neşr kılar, nitekim buyurmuş *﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ﴾*³³⁶ ki onun hareketi ile hayvânât ve nebâtâtâ rûh-ı havâyı îsâl eder de onunla neşv ü nemâyâ müsta‘idd olur ve dilerse onu ‘asî ve günahkâr kulları üzerlerine ‘azâbı kılar, nitekim buyurmuş ki *﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا ضَرْصُرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أُعْجَازٌ نَّحْلٍ مُّتَعَرِّجٍ﴾*³³⁷ ya’nî “Biz onlar üzere rîh-i sarsarı irsâl ettik. Bir günde nuhûseti

336 “Rüzgârları da aşılavıcı olarak gönderip yukarıdan su indirerek sizi onunla suladık. Onu toplayıp depolayan da siz değilsiniz.” Hicr, 15/22.

337 “Biz onların üstüne, uğursuzluğu sürekli bir günde gürlütülü ve dondurucu bir rüzgar gönderdik. İnsanları köklerinden sökülmiş hurma kütükleri gibi kaldırıp atıyordu.” Kamer, 54/19-20.

mürür edip cümlesi helâk oldular o rüzgâr onları yerlerinden koparıp baş aşağı attırdı, gūyâ hurma ağacı kökünden kopup yıkılır gibi boyunları altında kalırdı.”

[ثم انظر إلى لطف الهواء ثم شدته وقوته مهما ضغط في الماء فالزق المنفوخ يتحمل عليه الرجل القوى ليغمسه في الماء فيعجز عنه والحديد الصلب تضعه على وجه الماء فيرسب فيه فانظر كيف ينقبض الهواء من الماء بقوته مع لطافته وبهذه الحكمة أمسك الله تعالى السفن على وجه الماء وكذلك كل مجوف فيه هواء لا يغوص في الماء لأن الهواء ينقبض عن الغوص في الماء فلا يفصل عن السطح الداخل من السفينة فتبقى السفينة الثقيلة مع قوتها وصلابتها معلقة في الهواء اللطيف كالذي يقع في بئر فيتعلق بذيل رجل قوى متمتع عن الهوى في البئر فالسفينة بمقعرها تشبث بأذيال الهواء القوى حتى تمتنع من الهوى والغوص في الماء فسبحان من علق المركب الثقيل في الهواء اللطيف من غير علاقة تشاهد وعقدة تشد]

Sonra lutfla maʿan havânın suya müzâhamesi oldukça onun şiddet ve kuvvetine bak ki ez-cümle menfûh tulum suya batmaz ve onu suda daldırmak için merd-i kavî üzerine haml etse bile onu suya gams ettiremez de ondan ʿâciz kalır ve berk ve katı olan demiri su yüzüne koyar isen derhâl içine batıp gark olur. İşte bak ki kendi letâfetiyle maʿan rüzgâr sudan kendi kuvvetiyle nice münkabız olur, işte bu hikmetle Melik-i müteʿâl sefineleri su yüzünde tutmuştur. Ve her bir mücevvef ki rüzgâr ile memlû olur, o dahi suda batmaz, çünkü rüzgâr suda dalmaktan münkabız olur ve sefinenin sath-ı dâhilisinden munfasıl olmaz ve sefinenin bunca olan salâbet ve sikal ve kuvvetiyle berâber bir latîf rüzgârda asılır ve muʿallak kalır, nitekim kuyuya düşmüş olan adam ki kuyuya düşmekten mümteniʿ ve kavî bir adamın dâmenine asılır da taʿalluk eder, işte sefine kendi derinlik ve ʿumkuyla maʿan kavî rüzgârın dâmenine teşebbühle düşmekten ve suya dalmaktan imtinâ eder. Artık ben ağır ve girân merkebi havâ-yı latîfe bî-alâka-i meşhûde ve bî-ʿukde-i meşdûde taʿlîk eden Kâdir-i kayyûmu her bir nakâyıstan tenzîh ve takdîs ederim.

[ثم انظر إلى عجائب الجو وما يظهر فيه من الغيوم والرعود والبرق والأمطار والثلوج والسهب والصواعق فهي عجائب ما بين السماء والأرض وقد أشار القرآن إلى جملة ذلك في قوله تعالى ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ﴾ ﴿مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ وهذا هو الذي بينهما وأشار إلى تفصيله في مواضع شتى حيث قال تعالى ﴿وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ وحيث تعرض للرعد والبرق والسحاب والمطر فإذا لم يكن لك حظ من هذه الجملة إلا أن ترى المطر بعينك وتسمع الرعد بأذنك فالبهيمه تشارك في هذه المعرفة فارتفع من حضيض عالم البهائم إلى عالم الملائة الأعلى فقد فتحت عينيك فأدرت ظاهرها فغمض عينك الظاهرة وانظر ببصيرتك الباطنة لترى عجائب باطنها وغرائب أسرارها]

Sonra sen cevvi-i semâda olan ‘acâyibe nazar eyle de gör ki zâhir olan bulut ve ra’d ve berk ve berf ve bârân ve şühüb ve savâ’ik cümlesi gök ile yer arasındaki ‘acâyiblerdir ve Kur’ân-ı ‘azîmü’ş-şân cem’îsine işâret etmiştir, nitekim buyurmuş ki وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ مَا³³⁸ كُنَّا أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ³³⁹ ki semāvāt ile arz mā-beyninde olan şey bunlardır. Ve burada cümlesine mücmelen işâret etmiş ise de sâir yerlerde dahi başka başka mufasssalen onlara işâret etmiş ki bir yerde وَالسَّحَابِ³³⁹ ya’nî “Gök ile yer beyninde olan sehâb-ı müsahhar” buyurmuştur ve diğer yerlerde ra’d ve berk ve sehâb ve matara ta’arruz etmiştir. Ve eğer bu cümleden senin hazzın ancak yağmuru görmek ve ra’dı işitmektir, artık behîmeler dahi bu ma’rifette sana müşâriklerdir, zîrâ onlar dahi bârânı görürler ve ra’dı istimâc ederler kaldı ki sen ‘âlem-i behâyimin hadîdinden mele-i a’lâ ‘âlemine terakkî ve irtifâc eyle, zîrâ sen kendi iki gözlerini açmışsın ve zâhirlerini görüp anlamışsın, hemân sen zâhir gözünü yum da basîret-i bâtinîyyenle nazar et tâ ki ‘acâyib-i bâtinîyyeleriyle garâyib-i esrârını müşâhede eylersin.

[وهذا أيضا باب يطول الفكر فيه إذ لا مطمع في استقصائه فتأمل السحاب الكثيف المظلم كيف تراه يجتمع في جو صاف لاكدورة فيه وكيف يخلقه الله تعالى إذا شاء ومتى شاء وهو مع رخاوته حامل للماء الثقيل وممسك له في جو السماء إلى أن يأذن الله في إرسال الماء وتقطيع القشرات كل قطرة بالقدر الذي أراده الله تعالى وعلى [237] الشكل الذي شاءه فترى السحاب يرش الماء على الأرض ويرسله قطرات متفاصلة لا تدرك قطرة منها قطرة ولا تتصل واحدة بأخرى بل تنزل كل واحدة في الطريق الذي رسم لها لا تعدل عنه فلا يتقدم المتأخر ولا يتأخر المتقدم حتى يصيب الأرض قطرة قطرة فلو اجتمع الأولون والآخرون على أن يخلقوا منها قطرة أو يعرفوا عدد ما ينزل منها في بلدة واحدة أو قرية واحدة لعجز حساب الجن والإنس عن ذلك فلا يعلم عددها الا الذي أوجدها ثم كل قطرة منها عينت لكل جزء من الأرض ولكل حيوان فيها من طير ووحش وجميع الحشرات والدواب ومكتوب على تلك القطرة بخط إلهي لا يدرك بالبصر الظاهر أنها رزق الدودة الفلانية التي في ناحية الجبل الفلاني تصل إليها عند عطشها في الوقف الفلاني هذا مع ما في انعقاد البرد الصلب من الماء اللطيف وفي تناثر الثلوج كالقطن المندوف من العجائب التي لا تحصى كل ذلك فضل من الجبار القادر وقهر من الخلاق القاهر ما لأحد من الخلق فيه شرك ولا مدخل]

Ve bu bir kapıdır ki onda fikr uzun olur, zîrâ istiksâsında bir matma^c

338 “Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, eğlenmek için yaratmadık. Biz onları, ancak hak ve hikmete uygun olarak yarattık. Ama onların çoğu bilmiyorlar.” Duhân, 44/38.

339 “Ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.” Bakara, 2/164.

yoktur. Ez-cümle sen bulutta te'emmül eyle ki bu sehâb-ı kesîf ve muzlim nice toplanır da cevî-i havâda yekpâre gibi birikip müctemîc olur o hâlde ki cevî-i havâ sâfî küdüretsiz idi ve dilediği vakte onu dilediği vech üzere nice halk eder ve onu süstlük ve gevşekliğiyle berâber âb-ı girâna nice hâmil olur yüklenir ve cevî-i semâda o suyu tutar tâ ki onun irsâline izn-i rabbânî ona erzânî ve şâyân olur ve her ne vakt ki onun irsâline izn verir, onun murâd buyurduğu olur, yüklenir ve cevî-i semâda o suyu tutar tâ ki onun irsâline izn-i rabbânî ona erzânî ve şâyân olur ve her ne vakt ki onun irsâline izn verir onun murâd buyurduğu vech üzere ve dilediği şekl ve takdîr üzere kestirip de damla damla irsâl ettirir tâ ki sehâb onu yer üzerine katarât-ı mütefâsıla olarak seyip yağdırır ki katre katreye ulaşmaz ve bir noktası bir noktasına muttasıl olmaz, ancak her bir damla ona resm ettiği tarîkte nâzil olur da o yoldan sapıp 'udûl etmez ki ne mütekaddimi müteahhir olur ve ne müteahhiri mütekaddim olur tâ ki zemîne katre katre isâbet ede, hâlbuki mütekaddimîn ve müteahhirîn ya'ni cemî'i mahlûkât onun bir katresinin halkı üzerine birikip müctemîc olmuş olsalar onu halk edemezler ve bir belde-i vâhîde veyâhûd bir karye-i vâhîdede ondan nâzil olan katrelerinin 'aded ve mikdârını bilemezler ve cinn ve ins onun hesâbından 'âciz kalırlardı; onun 'aded ve hesâbını ancak onu icâd eden Hallâk-ı 'alîm bilir. Ve onun her bir katresi zemînin birer cüz'üne ta'yîn olunmuş ve her bir hayvân ve kuş ve cânver ve haşerât ve debîblere ondan birer hazz ve behre ta'yîn ve tahsîs olunmuş ve her bir katrenin üzerine basar-ı zâhîr ile idrâk olunmayan hatt-ı ilâhî ile yazılmış ki bu katre filânca dağın nâhiyesinde sâkin olan filânca kurtun rızkıdır ki susuz kaldığı zamânda filânca vakte ona vâsıl olur ve bu 'acâyib ile ma'an mâ-ı latîften katı dolunun cemâd ve in'ikâd ve teşkîli ve atılmış pamuk gibi berfin tenâsüründe olan 'acâyib dahi fazladır. Ve bu kabîlden olan 'acâyib ve hikem ve tekâdîr ve tedâbîrinin garâyibi hasr ve ihsâyâ gelmez ve bunun cemî'isini ancak Cebbâr-ı kâdirden fazl ve Hallâk-ı kâhirden bir kahrıdır ki halâyıktan hiçbir ferdin onda bir şîrk ve medhali yoktur.

[إبل ليس للمؤمنين من خلقه إلا الاستكانة والخضوع تحت جلاله وعظمته ولا للعميان الجاحدين إلا الجهل بكيفيته ورجم الظنون بذكر سببه وعلته فيقول الجاهل المغرور إنما ينزل الماء لأنه ثقیل بطبعه وإنما هذا سبب نزوله ويظن أن هذه معرفة انكشفت له ويفرح بها ولو قيل له ما معنى الطبع وما الذى خلقه ومن الذى خلق الماء الذى طبعه الثقل وما الذى رقى الماء المصبوب فى أسافل الشجر إلى أعالى الأغصان وهو ثقیل بطبعه فكيف هوى إلى أسفل ثم ارتفع إلى فوق فى داخل تجاويف الأشجار شيئاً فشيئاً بحيث لا يرى ولا يشاهد حتى يتشتر

فى جميع أطراف الأوراق فيغذى كل جزء من كل ورقة ويجرى إليها فى تجايف عروق شعرية صغار يروى منه العرق الذى هو أصل الورقة ثم ينتشر من ذلك العرق الكبير الممدود فى طول الورقة عروق صغار فكأن الكبير نهر وما انشعب عنه جداول ثم ينشعب من الجداول سوق أصغر منها ثم ينتشر منها خيوط عنكبوتية دقيقة تخرج عن إدراك البصر حتى تنبسط فى جميع عرض الورقة فيصل الماء فى أجوافها إلى سائر أجزاء الورقة ليغذيها وينميها ويزينها وتبقى طراوتها ونضارتها وكذلك إلى سائر أجزاء الفواكه فإن كان الماء يتحرك بطبعه إلى أسفل فكيف تحرك إلى فوق فإن كان ذلك يجذب جاذب فما الذى سخر ذلك الجاذب وإن كان ينتهى بالآخرة إلى خالق السموات والأرض وجبار الملك والملوك فلم لا يحال عليه من أول الأمر فنهاية الجاهل بداية العاقل]

Belki halkından mü'min olan kimseler için onun celâl ve 'azâmeti altın-da istikâne ve huzû'dan gayrı bir hâl ve çâreleri yoktur ve cahd edici gören için onun keyfiyyetine cehl ve bilmemezlik ve sebep ve 'illetinin zikriyle recm-i zunûn u gümândan gayrı dîger bir san'at yoktur ki câhil-i magrûr-dur ki katr-ı mâ ancak sehâbdan kendi sikal-i tabî'isiyle nâzil olur ve onun sebep-i nüzûlü ancak budur ve zann eder ki bunun 'ilmi bir ma'rifettir, ona keşf olunmuş da onunla sevinir ve ona denilmiş olsa ki tab'ın ma'nâsı nedir ve onu halk eden kimdir ve tab'ı sakîl olan suyu halk eden kimdir ve şece-renin dibine dökülen suyu agsâna ve agsân üzerinde olan dal ve budak ve yapraklarına çıkarıp kaldıran şey nedir ve tab'ı girân ve ağır olduğu hâlde su aşağıya düşüp nâzil olduktan sonra be-tekrâr sikal-i tab'ıyla ma'an yu-karıya eşcârın derûnunda şey'en fe-şey'en pûşîde ve nihân olarak ki görün-mez ve müşâhede olunmaz olduğu hâlde ne asl mürtefî olur tâ ki yaprak-ların etrâfında münteşir olur ve her bir yaprağın her bir cüz'üne gızâ verip küçürek kıl gibi damarların içinde ve bâtınında cârî olmakla yaprağın aslı olan damarı sularda sonra yaprağın uzunluğunda memdûd olan o damar-ı kebîrden münteşir olan sagîr damarlardan sârî olur, sanki ırk kebîr bir nehr gibidir ve ondan müteşâ'ib olan 'urûk cedveller gibidirler ve cedveller-den müteşâ'ib olan sagîr ark ve ırmak gibi sagîr damarlar müteferrig olur sonra ondan ince olarak bir huyût-ı 'ankebûtiyye münteşir olur ki idrâk-i basardan hâric bir mertebede yaprağın cemî'-i arazında döşenip münbasıt olur ve su onun içinde ve ecvâfında yayılıp da yaprağın cemî'-i eczâsına vâsıl olur tâ ki onu tagziye ve tenmiye edip tezyîn eder ve onunla tarâvet ve nadâreti durup bâkî kalır ve kezâlik cemî'-i esmâra dahi öylece cârî ve sârî olur. İşte eğer su tab'an aşağı cānibine taharrük ederse ber-minvâl-i meş-rûh yukarıya nice müteharrik oldu ve eğer yukarıya hareketi bir cāzibenin cezbiyle ise o cāzibi teshîr eden kimdir ve eğer fi'l-âhir Hallāk-ı semāvāt u

arz ve Cebbâr-ı mülk ü melekûta müntehî ise yâ niçin evvel-i emrde onun üzerine haml ve ihâle olunmuyor? Ammâ ne çâre, hemîşe nihâye-i ‘ilm-i câhil bidâyet-i ‘ilm-i ‘âkıldır.

[ومن آياته ملكوت السموات والأرض وما فيها من الكواكب [238] وهو الأمر كله ومن أدرك الكل وفاته عجائب السموات فقد فاته الكل تحقيقاً فالأرض والبحار والهواء وكل جسم سوى السموات بالإضافة إلى السموات قطرة في بحر وأصغر ثم انظر كيف عظم الله أمر السموات والتجوم في كتابه فما من سورة إلا وتشتمل على تفخيمها في مواضع وكم من قسم في القرآن بها كقوله تعالى ﴿وَالسَّمَاءَ ذَاتَ الْبُرُوجِ﴾ ﴿وَالسَّمَاءَ وَالطَّارِقِ﴾ ﴿وَالسَّمَاءَ ذَاتَ الْخُبُكِ﴾ ﴿وَالسَّمَاءَ وَمَا بَيْنَهَا﴾ وكقوله تعالى ﴿وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا وَالْقَمَرُ إِذَا تَلِيَهَا﴾ وكقوله تعالى ﴿فَلَا أُفْسِمُ بِالْخُنُوسِ الْجَوَارِ الْكُنُوسِ﴾ وقوله تعالى ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى﴾ ﴿فَلَا أُفْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَغْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾]

Ve dahi onun cümle-i âyâtından melekût-ı semāvât ile onda olan nücûm ve kevâkibdir ya'nî halk-ı semāvât u kevâkibe dahi nazar etmek vâcibdir, çünkü onun cümle-i âyât-ı dâllâtındandır. Ve bunların nazar ve tedebbürü emrin cemî'isidir, zîrâ o ki onun mâ'adâsını idrâk edip de 'acâyib-i semāvâtı idrâk etmez, tahkîkan cemî'-i mükevvenâtın ma'rifet ve idrâki ondan geçip fâit olmuş, zîrâ arz ve bihâr ve her bir cism-i mahsûs kâffesi semāvâta izâfetle deryâdan bir damla ve daha ziyâde küçük bir şeydir. Sonra nazar et gör ki Zât-ı zü'l-celâl emr-i nücûm u semāvâtı nice ta'zîm etmiş ki Kitâb-ı kerîm'inin her bir sûresinde elbete semāvâtın tefhîmine bir zikri îrâd etmiştir ki bir sûresi yoktur ki birkaç yerde onun tefhîmine müstemil bir bahs yoktur ve semāvât ile nice kerre kasem etmiştir, nitekim buyurmuş ki ³⁴⁰ ﴿وَالسَّمَاءَ ذَاتَ الْبُرُوجِ﴾ ya'nî “Burclar sâhibi olan gökler hakkı için.” Ve dahi buyurmuş ki ³⁴¹ ﴿وَالسَّمَاءَ وَالطَّارِقِ﴾ ilh. ya'nî “Semâ ve târik hakkı o târik ne şey idüğünü sana ne bildirdi, o bir ziyâlî yıldızdır.” Ve dahi buyurmuş ki ³⁴² ﴿وَالسَّمَاءَ ذَاتَ الْخُبُكِ﴾ ilh. ya'nî “Medâr ve tarîklerinde seyr eden kevâkib sâhibi semâ hakkı için.” Ve dahi buyurmuş ki ³⁴³ ﴿وَالسَّمَاءَ وَمَا بَيْنَهَا﴾ ya'nî “Semâ ve onu binâ eden hakkı için.” Ve dahi buyurmuş ki ³⁴⁴ ﴿وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَاَهَا﴾ ya'nî “Şems ve duhâda dav' ve harâreti hakkı için ve şemse peyrev olan kamer hakkı için.” Ve dahi buyurmuş ki ³⁴⁵ ﴿فَلَا أُفْسِمُ بِالْخُنُوسِ الْجَوَارِ الْكُنُوسِ﴾ ya'nî “Gündüzlerde şemsin dav'ı tahtında

340 “Burçlarla dolu göğe andolsun” Burûc, 85/1.

341 “Göğe ve târka andolsun.” Târik, 86/1.

342 “Yollara (yıldızların dolaştığı yörüngelere) sahip göğe andolsun ki” Zâriyât, 51/7.

343 “Göğe ve onu bina edene andolsun” Şems, 91/5.

344 “Güneşe ve onun aydınlığına andolsun, Onu izlediğinde Ay'a andolsun” Şems, 91/1-2.

345 “Andolsun, bir görünüp bir sinenlere, akıp gidip kaybolanlara,” Tekvîr, 81/15-16.

ihtifâ ve gecelerde zuhûr ile gurûba cārî olan yıldızlara kasem ederim.”
 Ve dahi buyurmuş ki ³⁴⁶ ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ﴾ ya’nî “Tulû‘ ve gurûb eden yıldızlar hakkı için.” Ve dahi buyurmuş ki ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّوَاقِعٍ﴾ ³⁴⁷ ya’nî “Kevâkibin mevâki‘ ve megâribine kasem ederim” ki bu eserle mü’essirinin vücûduna delâlet vardır, “eğer bilirsiniz bu kasem büyük kasemdir.”

فقد علمت أَنَّ عجائب النُّطفة القذرة عجز عن معرفتها الأولون والآخرون وما أقسم الله بها فما ظنك بما أقسم الله تعالى به وأحال الأرزاق عليه وأضافها إليه فقال تعالى ﴿وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ﴾ وأثنى على المفكرين فيه فقال ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ويل لمن قرأ هذه الآية ثم مسح بها سبلته أى تجاوزها من غير فكر وذم المعرضين عنها فقال ﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَّحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ﴾ فأى نسبة لجميع البحار والأرض إلى السماء وهى متغيرات على القرب والسموات صلاب شداد محفوظات عن التغير إلى أن يبلغ الكتاب أجله ولذلك سماه الله تعالى محفوظا فقال ﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَّحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ﴾ وقال سبحانه ﴿وَبَيْنَنَا فُوقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا﴾ وقال ﴿ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيْهَا وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا﴾

İşte sen nutfe-i kazirenin ma‘rifetinden evvelîn ve âhirîn ‘âciz olduğunu bilmişsin, ma‘a-ennahu Zât-ı zü’l-celâl onunla kasem etmemiştir yâ o ki onunla kasem etmiş, sen onun hakkında senin zannın nedir o hâl ile ki rızkı dahi izâfe etmiş ve onun üzerine havâle havâle etmiş ki ﴿وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ﴾ ³⁴⁸ buyurmuş ve onda mütefekkir olanların üzerine senâ edip buyurmuş ki ³⁴⁹ ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ³⁵⁰ ﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَّحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ﴾ “Biz semâyı sakf-ı mahfûz kılmışız ve, hâlbuki onlar onun âyâtından mu‘rızdırlar.” Ve karîben mütegayyir bulunan cemî-i arz u bihârın katı ve sulb ve şedîd olan ve kitâb-ı eceline bâlig oluncaya değîn tagayyürden masûn

346 “Battığı zaman yıldız andolsun ki” Necm, 53/1.

347 “Yıldızların yerlerine yemin ederim ki, -eğer bilirsiniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir.” Vâkr’a, 56/75-76.

348 “Gökte rızkınız ve size vaad olunan şeyler vardır.” Zâriyât, 51/22.

349 “Onlar ayaktaiken, otururken ve yanları üzerinde yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler.” Âlu İmrân, 3/191.

350 “Gökyüzünü de korunmuş bir tavan yaptık. Onlar ise oradaki, (Allah’ın varlığını gösteren) dellillerden yüz çevirmektedirler.” Enbiyâ, 21/32.

ve mahfûz bulunan semāvâta hangi nisbet vardır ve onun için tebâreke ve ta‘âlâ onu mahfûz tesmiye edip buyurmuş ki وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَفْعًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ 351 ﴿يَا نَبِيَّ﴾ “Biz semâyı sakf-ı mahfûz kıldık.” Ve dahi buyurmuş ki 352 ﴿وَبَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا﴾ ya‘nî “Sizin üzerinize muhkem ve üstüvâr halel ve fûrcesiz yedi âsumân binâ ettik.” Ve dahi buyurmuş ki 353 ﴿وَأَنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ﴾ ya‘nî “Ey münkirân-ı ba’s, sizi halk etmek mi su‘ûbetlidir, yoksa üzerinize binâ ettiği semâyı halk etmek mi ki o semânın sakfını ref‘ edip onu bilâ-‘ayb tesviye etti.”

[فانظر إلى الملكوت لترى عجائب العز والجبروت ولا تظن أن معنى النظر إلى الملكوت بأن تمد البصر إليه فتري زرقه السماء وضوء الكواكب وتفرقها فإن البهائم تشارك في هذا النظر فإن كان هذا هو المراد فلم مدح الله تعالى إبراهيم بقوله ﴿وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ لا بل كل ما يدرك بحاسة البصر فالقرآن يعبر عنه بالملك والشهادة وما غاب عن الأبصار فيعبر عنه بالغيب والملكوت والله تعالى عالم الغيب والشهادة وجبار الملك والملكوت ولا يحيط أحد بشيء من علمه إلا بما شاء وهو عالم الغيب فلا يظهر على غيبه أحداً إلا من ارتضى من رسول]

İmdi sen melekûtâ bak ki ‘acâyib-i ‘izz ü ceberrûtu göresin ve zann etmeyesin ki nazar-ı melekûtta murâd göklere doğru medd-i basardır tâ ki âsumânın maviliği ve yıldızların ışığını görüp de onları fark edesin, zîrâ ki behâyim dahi bu nazarda seninle müşâreket eder. Ve eğer murâd bu nazar ise yâ niçin Hakk subhânehu ve ta‘âlâ hazretleri bununla İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâmı medh edip buyurdu ki 354 ﴿وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ Yok, belki her ne ki hâsse-i basarla idrâk olunur, Kur’ân-ı mecîd onun üzerine mülk ve şehâdetle ta‘bîr eder ve o ki ibsâr-dan gâyibdir, onun üzerine gayb ve melekût ile ta‘bîr eder. Ve tebâreke ve ta‘âlâ hazretleri gayb ve şehâdeti bilir de mülk ve melekûtun cebbârıdır, hiçbir kimse onun ‘ilminden bir şeye muhîr olmaz meğer ki onun irâdet buyurduğu bir şey ola.

[فأجل أيها العاقل فكر في الملكوت فعسى يفتح لك ابواب السماء فتجول بقلبك في أقطارها إلى أن يقوم قلبك بين يدي عرش الرحمن فعند ذلك ربما يرجى لك أن تبلغ رتبة عمر بن الخطاب

351 “Gökyüzünü de korunmuş bir tavan yaptık. Onlar ise oradaki, (Allah’ın varlığını gösteren) delillerden yüz çevirmektedirler.” Enbiyâ, 21/32.

352 “Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik.” Nebe, 78/12.

353 “(Ey inkarcılar!) Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur. Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir. O göğün gecesini karanlık yaptı, ışığını da çıkardı.” Nâzi‘ât, 79/27-29.

354 “İşte böylece İbrahim’e göklerdeki ve yerdeki hükümrânlığı ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun.” En‘âm, 6/75.

رضي الله عنه حيث قال رأى قلبي ربي وهذا لأن بلوغ الأقصى لا يكون إلا بعد مجاوزة الأدنى وأدنى شيء إليك نفسك ثم الأرض التي هي مقرك ثم الهواء المكتنف لك ثم النبات والحيوان وما على وجه الأرض ثم عجائب الجو وهو ما بين السماء والأرض ثم السموات السبع بكواكبها ثم الكرسي ثم العرش [239] ثم الملائكة الذين هم حملة العرش وخزان السموات ثم منه تجاوز إلى النظر إلى رب العرش والكرسي والسموات والأرض وما بينهما فينبك وبين هذه المفاز العظيمة والمسافات الشاسعة والعقبات الشاهقة وأنت بعد لم تفرغ من العقبة القريبة النازلة وهي معرفة ظاهر نفسك ثم صرت تطلق اللسان بوقاحتك وتدعى معرفة ربك وتقول قد عرفته وعرفت خلقه ففني ماذا أتفكر إلى ماذا أتطلع]

Bari sen ey ‘ākıl, kendi fikrini melekûtta cevelân ettir de gör ki neler vardır, ola ki ebvâb-ı semâ sana açılır da onun aktârında kendi kalbin ile cevelân edersin tâ ki senin kalbin ‘arş-ı Rahmân önünde durur da o vakt ola ki ‘Ömer b. el-Hattâb ‘aleyhi’r-rıdvân bâlig olduğu rütbe dahi sana recâ olunur, zîrâ ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Benim kalbim benim rabbimi gördü.” Ve bu hâl ise ancak o cihettendir ki bülûğ-ı aksâ ancak ednânın mücâvezetinden sonra olur ve sana en ziyâde ednâ ve yakın şey kendi nef-sindir sonra senin makarrın olan zemîndir sonra seni muhît ve müktenif bulunan rûzgârdır sonra nebât ve hayvândır ve yer yüzünde mükevven olan mevcûdâtır sonra cevî-i havânın ‘acâyibi ki yer ile gök mâ-beyninde zuhûra gelen hâlâtır sonra ahter ve yıldızlarıyla berâber göklerdir sonra kürsî sonra ‘arş-ı Rahmân’dır sonra hamele-i ‘arş ve hazene-i semâvât olan melâike-i kirâmdır. Sonra bu mertebeden tecâvüz edip ‘arş ve kürsî ve âsumân ve zemîn ve onların mâ-beynlerinde bulunan cemî‘-i mahlûkâtın rabbleri olan Vâhid-i ferd-i ezeli vü ebedî ve hakîm ve kadîre nazar eyle ki seninle işbu mefâviz-i ‘azîme ve mesâfât-ı şâsi‘a ve ‘ıkâbât-ı şâhika beynlerinde uzaklık vardır ve sen isen hâlâ ‘akabe-i karîbe vü nâzileden fârig olmamışsın ki kendi nefsinin zâhiri ma‘rifetidir, hâlbuki sen kendi vikâhatın ile lisânını koyuverip Rabbin tebâreke ve ta‘âlânın ma‘rifetini da‘vâ edersin ki “Ben onu ve halk ettiği halkı bilirim, bir dahi ne şeyde tefekkür edeyim ve ne nesneye tatallu‘ edeyim?” dersin.

[فارفع الآن رأسك إلى السماء وانظر فيها وفي كواكبها وفي دورانها وطلوعها وغروبها وشمسها وقمرها واختلاف مشارقها ومغاربها ودؤوبها في الحركة على الدوام من غير فتور في حركتها ومن غير تغتير في سيرها بل تجري جميعا في منازل مرتبة بحساب مقدر لا يزيد ولا ينقص إلى أن يطويها الله تعالى طي السجل للكتاب وتدبر عدد واكبها وكثرتها واختلاف ألوانها فبعضها يميل إلى الحمرة وبعضها إلى البياض وبعضها إلى اللون الرصاصي ثم انظر كيفية أشكالها فبعضها على صورة العقرب وبعضها على صورة الحمل والثور والأسد والإنسان

وما من صورة فى الأرض إلا ولها مثال فى السماء ثم انظر إلى مسير الشمس فى فلکها فى مدّة سنة ثم هي تطلع فى كل يوم وتغرب بسير آخر سخرها له خالقها ولولا طلوعها وغروبها لما اختلف الليل والنهار ولم تعرف المواقيت ولأطبق الظلام على الدوام أو الضياء على الدوام فكان لا يميّز وقت المعاش عن وقت الاستراحة فانظر كيف جعل الله تعالى الليل لباسا والنوم سباتا والنهار معاشا وانظر إلى إيلاجه اللّيل فى النهار والنهار فى اللّيل وإدخاله الزّيادة والنقصان عليهما على ترتيب مخصوص وانظر إلى إمالاته مسير الشمس عن وسط السماء حتى اختلف بسببه الصيف والشتاء والربيع والخريف فإذا انخفضت الشمس من وسط السماء فى مسيرها برد الهواء وظهر الشتاء وإذا استوت فى وسط السماء اشتد القيظ وإذا كانت فيما بينهما اعتدل الزمان

Hele bir kerre sen kendi başını āsumāna doğru kaldırıp onda nazar et ki semāvāt-ı seb'ā ve kevākiblerinde ve onların deverān ve tulū' ve gurūb-larında ve onun mihr ve māhında ve onların meşārık ve megāriblerinde ki hareketlerinde bir fütūr vāki' olmaksızın ve onun seyrinde bir tagayyūr hāsıl olmaksızın 'ale'd-devām ve'l-istimrār hareketinde de'b etmelerinde ne 'acāyib hikem ve āyāt vardır ki hemīşe ziyāde ve noksāndan berī ve 'ārī olarak bir hesāb-ı mukadder ile menāzil-i mürettebede cümlesi cārī olur tā ki Zāt-ı müte'al kitāb için vāki' olan tayy-ı sicill gibi semāvātı tayy ede ve hem dahi sen onun kevākib ve nücūmunun 'adedinde ve kesret ve vefretinde ve elvān ve eşkālının ihtilāfında tedebbūr eyle ki ba'zısının rengi kırmızıya ve kimisinin rengi beyāz ve kimisinin rengi kurşunīye māyildir ve kimisinin şekli 'akreb ve kimisinin şekli hamel veyā sevr veyā esed veyā insān kılıkları üzerindedir ve yerde bir sūret yoktur ki semāvātta onun mesīl ve nazīri yoktur. Sonra şemsin feleklerde bir sene içinde vāki' olan mesīrine nazar et o hāl ile ki beher gün dīger bir seyr ile tulū' ve gurūb eder ki hālıkı Hakk celle ve 'alā hazretleri onu o seyre dahi müsahhar kılmış ki onun tulū' ve gurūbu olmamış olsaydı gece ve gündüz muhtelif olmazdı ve mevākīt-i zamān bilinmezdi veyā nūr veyāhūd zalām 'ale'd-devām fark-ı enām üzere muntabık olurdu ve o hālde vakt-ı ma'āş vakt-i istirāhatten fark ve temyīz olunmazdı. İşte bak ki Cenāb-ı Cihān-āferīn nice leyli libās ve nevmi sebāt ve rāhat ve nehārī ma'āş kılmış ve nice leyli nehāra ve nehārī leyle īlāc ve idhāl etmiş ve bir tertīb-i mahsūs üzere onların ikisi üzerine ziyādelik ve noksānı nice idhāl etmiş ki bir zamān gece kısa olur da gündüz uzun olur ve bir zamān gündüz kısa olur da gece uzun olur. Ve dahi bak ki vasat-ı semādan güneşi nice imāle ettirir tā ki onun sebebi ile yaz ve kış ve bahar ve güz muhtelif olur da fusūl-i erba'a cārī olur, vaktā ki göğün ortasından mesīrinde güneş aşağıya inip münhafız olur, rüzgār

soğuk olur kış zâhir olur ve gök ortasında müstevî olup doğrulursa sıcaklık müştedd olur, yaz zuhûr eder ve mâbeynlerinde olursa ya'nî inhifâz ve istivâ mâ-beyninde olursa o vakt zamân mu'tedil olur ki ne çok sıcak ve ne de çok soğuk olur ki mevsim-i bahâr ve güz gibi orta bir hâl peydâ olur.

[وعجائب السموات لا مطمع في إحصاء عشر عشر جزء من أجزائها وإنما هذا تنبيه على طريق الفكر واعتقد على طريق الجملة أنه ما من كوكب من الكواكب إلا والله تعالى حكم كثيرة في خلقه ثم في مقداره ثم في شكله ثم في لونه ثم في وضعه من السماء وقربه من الكواكب التي بجنبه وبعده وقس على ذلك ما ذكرناه من أعضاء بدنك إذ ما من جزء إلا وفيه حكمة بل حكم كثيرة وأمر السماء أعظم بل لا نسبة لعالم الأرض إلى عالم السماء لا في كبر جسم ولا في كثرة معانيه وقس التفاوت الذي بينهما في كثرة المعاني بما بينهما من التفاوت في كبر الأرض فأنت تعرف من كبر الأرض واتساع أطرافها أنه لا يقدر آدمى على أن يدركها ويدور بجوانبها وقد اتفق الناظرون على أن الشمس مثل الأرض مائة ونيفاً وستين مرة وفي الأخبار ما يدل على عظمتها ثم الكواكب التي تراها أصغرها مثل الأرض ثمانى مرات [240] وأكبرها ينتهى إلى قريب من مائة وعشرين مرة مثل الأرض وبهذا تعرف ارتفاعها وبعدها إذ للبعد صارت ترى صغاراً ولذلك أشار الله تعالى إلى بعدها فقال ﴿رَفَعَ سَمُكَهَا فَسَوَّيَهَا﴾]

Ve 'acāyib-i semāvāt ise onun eczāsından bir cüz'ün 'uṣr-ı 'aṣīrinin ih-sāsında bir matma' yoktur ve bu ancak tarīk-i fikr üzerine bir tenbīhtir. Ve 'ale'l-cümle sen böylece mu'tekid ol ki işbu kevākibden bir kevkeb yoktur ki Allāhu ta'ālā için onun halkında pek çok hikmeti olmaya sonra onun mikdārında sonra onun şeklinde sonra onun levninde sonra semāda vaz'ında ve vasat-ı semānın kurb ve bu'dunda sonra onun etrāfında olan kevākiblerin kurb ve bu'dlerinde dahi kezālik onun çok hikmet olmaya ya'nî halk ve tertīb ve tehzībinde pek çok hikmeti vardır, hemān sen kendi bedeninden zikr ettiğimiz şey üzerine var onu kıyās eyle ki senin bedeninin her bir cüz'ünde bir hikmet vardır ve bir hikmet yalnız değil belki hikem-i kesīre vardır. Ve bī-iṣtibāh emr-i semā daha a'zamdır, belki 'ālem-i semāya 'ālem-i arzın bir nisbeti yoktur, ne cismin büyüklüğünde ve ne de ma'ānī-nin kesretinde. Ve beynlerinde olan tefāvüt-i ma'ānīnin kesretine, kiber-i arzdan dolayı mâ-beynlerinde olan tefāvütü kıyās eyle, zīrā sen bilirsin ki zemīnin kiberinden ve etrāfının ittisā'ından dolayı bir adam kâdir değildir ki onu idrāk ede ve onun cāniblerinde dahi dolaşamaz, hālbuki nāzırınler ittifāk etmişler ki güneş zemīnin yüz altmış bu kadarının misli hacmindedir ve aḥbārda onun 'izamına delālet ve irşād eden nusūs vardır. Ve kevākibin dahi o ki onu küçük görürsün, en ziyāde sagīri zemīnin sekiz katı mislinde-dir ve onların kebīri zemīnin yüz yirmi katı mislinden yakındır ve bununla

sen onların bu'd ve irtifâ'larını bilirsin, çünkü uzaklığından böyle küçürek görünürler ve onun için Hallāk-ı müte'âl onun bu'dunu işâret edip buyurmuş ki ³⁵⁵﴿رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّاهَا﴾

[وفى الأخبار أن ما بين كل سماء إلى الأخرى مسيرة خمسمائة عام فإذا كان مقدرا كوكب واحد مثل الأرض أضعافا فانظر إلى كثرة الكواكب ثم أنظر إلى السماء التي الكواكب مركوزة فيها وإلى عظمها ثم انظر إلى سرعة حركتها وأنت لا تحس بحركتها فضلا عن أن تدرك سرعتها لكن لا تشك أنها فى لحظة تسير مقدار عرض كوكب لأن الزمان من طلوع أول جزء من كوكب إلى تمامه يسير وذلك الكوكب هو مثل الأرض مائة مرة وزيادة فقد دار الفلك فى هذه اللحظة مثل الأرض مائة مرة وهكذا يدور على الدوام وأنت غافل عنه وانظر كيف عبر جبريل عليه السلام عن سرعة حركته إذ قال له النبي صلى الله عليه وسلم هل زالت الشمس فقال لا نعم فقال كيف تقول لا نعم فقال من حين قلت لا إلى أن قلت نعم سارت الشمس خمسمائة عام فانظر إلى عظم شخصتها ثم إلى خفة حركتها ثم انظر إلى قدرة الفاطر الحكيم كيف أثبت صورتها مع اتسع أكنافها فى حدقة العين مع صغرها حتى تجلس على الأرض وتفتح عينيك نحوها فترى جميعها]

Ve ahbârda gelmiş ki her bir semânın dîgerinden onun bu'd-ı mesâfesi ya'nî uzaklığı beş yüz senelik yol mesâfesinin mesîridir. Vaktâ ki bir kevkeb küre-i zemînin az'âf-ı muzâ'afası hacminde olur da sen bir kerre kevâkibin kesretine ve dîger kerre kevâkib içinde merkûz olan semânın 'izam ve cesâmetine nazar eyle sonra onun sür'at-i hareket ü seyrine nazar eyle ki bu hacm ve 'izam ve cesâmetiyle berâber o mertebede serî'an hareket eder ki sen onun hareketine hiss ve idrâk edemezsin, nerede kalır sür'ati ki onun sür'atinin idrâki ya'nî bi-tarîki'l-evlâ onun sür'atine hiss edemeyeceksin velâkin bunda sen şekk ve şübhe etmezsin ki bir lahza-i yesîrede tamâmen bir kevkebin 'arzı mikdârınca seyr eder, çünkü bir kevkebin bir cüz'ü tulû'undan tamâmı tulû'a kadar onun mâ-beyninde olan ân az bir zamân-ı yesîrdir ve kevâkib ise çün zemînin yüz kat mislinden ve daha ziyâdedir, işte o lahza-i yesîrede felek-i zemînin yüz kat mislinden ziyâdeye bir mesâfeyi kat' etmiş olur demektir ve bununla sür'at-i mesîri senin ma'lûmun olmuş olur ve 'ale'd-devâm böyle dâim olur o hâl ile ki sen ondan gâfilsin. Ve dahi bak ki onun sür'at-i hareketi üzerine Cibrîl 'aleyhi's-selâm nice ta'bîr etmiştir, vaktâ ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz ona buyurmuş ki "هل زالت الشمس فقال لا نعم فقال كيف تقول لا نعم فقال من حين قلت لا إلى أن قلت نعم" "آyâ güneş zâil oldu mu?" Cibrîl "لا نعم" diye cevâb verdikte, efendimiz "كيف تقول لا نعم" ya'nî "Nice "لا نعم" söylersin?"

355 "Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir." Nâzi'ât, 79/28.

diye istifsâr ve istigrâb etmiş ve Cibrîl: “Ben “لَا” ya’nî yok demeden “نعم” ya’nî evet dememe kadar güneş beş yüz senelik yol mesâfesi kat’ etti” ki bir harfin tefevvühünden diğer bir harfin tefevvühüne dek mâ-beynlerinde olan o zamân-ı kalîl içinde sūr’at-i hareketinden nâsî güneş o kadar mesâ-feyi seyr etmiş. Artık bak ki güneşin ‘izam-ı şahs ile onun hiffet-i hareketi ve sūr’atı nicedir. Sonra Fâtır-ı hakîmin kudretine nazar et ki onun sūr’at-i hareket ve sa’at-i eknâfıyla berâber gözün bebeğinde onun sıgar-ı hacmiyle ma’an sûretini nice isbât etmiş ki yer üzerine oturup senin gözün onun semtine açtığı vakte onun cem’isini görürsün.

[فهذه السماء بعظمها وكثرة كواكبها لا تنظر إليها بل انظر إلى بارئها كيف خلقها ثم أمسكها من غير عمد ترونها ومن غير علاقة من فوقها وكل العالم كبيت واحد والسماء سقفه فالعجب منك أنك تدخل بيت غني فتراه مزوّقاً بالصبغ مموّها بالذهب فلا ينقطع تعجبك منه ولا تزال تذكره وتصف حسنه طول عمرك وأنت أبداً تنظر إلى هذا البيت العظيم وإلى أرضه وإلى سقفه وإلى هوائه وإلى عجائب أمتعته وغرائب حيواناته وبدائع نقوشه ثم لا تتحدث فيه ولا تلتفت بقلبك إليه فما هذا البيت دون ذلك البيت الذي تصفه بل ذلك البيت هو ايضاً جزء من الأرض التي هي أخس أجزاء هذا البيت ومع هذا فلا تنظر إليه ليس له سبب إلا أنه بيت ربك هو الذي انفرد ببناؤه وترتيبه وأنت قد نسيت نفسك وربك وبيت ربك واشتغلت بطنك وفرجك ليس لك هم إلا شهوتك أو حشمتك وغاية شهوتك أن تملأ بطنك ولا تقدر على أن تأكل عشر ما تأكله بهيمة فتكون البهيمة فوقك بعشر درجات وغاية حشمتك أن تقبل عليك عشرة أو مائة من معارفك فينافقون بألستهم بين يديك ويضمرون خباثت الاعترادات عليك وإن صدقوك في مودتهم إياك فلا يملكون لك ولا لأنفسهم نفعاً ولا ضرراً ولا موتاً ولا حياة ولا نشوراً وقد يكون في بلدك من أغنياء اليهود والنصارى من يزيد جاهه على جاهك]

Ve bu semâ onun işbu ‘azametiyle ve kevâkibinin kesretiyle berâber sen ona bakmayasın, ancak onu halk eden Hallâk-ı ‘azîme nazar edip tedebbür edesin ki bu semâvâtı nice bî-‘amûd ve bî-bağ ve bî-‘alâka olarak havâda tutmuş ki ne altında görünür bir direk koymuş ve ne de üstünde birer kulb takıp veyâ bir askı ile bağlamış ve cemî-i ‘âlem bir beyt-i vâhid gibi bir künbed içi kılmış ve göğü ona sakf kılmış. Ve senden ‘aceb odur ki sen bir zengin adamın hânesine varıp boyalarla onun nakş ve nigârını ve altın su ile vâkî’ olan zîb ü zînetini gördüğün vakte senin ta‘accübün ondan kesilmez ve tûl-i ‘ömründe onun zikr ve vafından zâil ve fârig olmazsın, ma’a-ennahu bu beyt-i ‘azîm ile onun sakf-ı hasîn ve refî’ ve menî’ine ve arz ve ‘arsa-i behîn ve havâ ve revnak-ı güzîn ve ‘acâyib-i emtî’a ve garâ-yib-i hayvânât ve bedî’-i nakş-ı rezînine ebeden nazar etmezsin ve onun ‘acâyibinden bahs ve tahaddüs [241] etmezsin ve kendi kalbin ile ona iltifât

eylemezsin, ma'a-hâzâ bu senin vasf ettiğin hânedan değildir, belki o vasf ettiğin hâne işbu hâne-i 'azîmenin eczâsı olan arz-ı ma'hûdenin ednâsı eczâsından bir cüz'dür ve bu hüsn ve u'cûbesiyle ona nazar etmiyorsun! Ve bu 'adem-i nazarın sebebi ancak o hânenin Rabbin hânesi olması sebebidir ki onun binâ ve tertîbine kendisi infirâd edip yalnız olarak onu binâ ve inşâ etmiştir, hâlbuki sen kendi nefsin ve rabbini ve rabbinin hânesini unutup kendi karnın ve fercin ile müşteğıl olmuşsun ki senin hemm ve gamın ancak senin şehvet ve haşmetindir ve şehvetinin gâyesi ise ancak kendi karnını doldurmaktır o hâl ile ki sen bir behîmenin yediği nesnenin bir 'uşrunu ekl edemezsin ki bu yüzden behîme senin mâ-fevkinde on derece yukarıdır. Ve senin haşmetinin gâyesi ise senin üzerine bildiğin adamlardan yâ on veyâhüd yüz kişi ehîbbâ ve bildik toplanıp ikbâl ve teveccüh edeler de kenî elsineleriyle senin önünde bir nifâk edeler ve senin hakkında olan i'tikâdât-ı habîselerini izmâr ve ketm edeler ve bi'l-farz meveddetinde sadâkat etmiş olsalar bile sana bir iyilik etmeye muktedir değildirler, ne sana ve ne kendi nefslerine bir nef' veyâ durr veyâ mevt veyâ hayât veyâ nûşûru mâlik olmazlar. Ve mümkün ki kendi memleketin içinde yehûd ve nasârâ agniyâsından birtakım adamlar vardır ki onların câhları senin câhın üzerine zâid olur da senden daha ziyâde câhlı olurlar.

[وقد اشتغلت بهذا الغرور وغفلت عن النَّظَر في جمال ملكوت السموات والأرض ثم غفلت عن التَّعَمُّق بالنظر إلى جلال مالك الملكوت والملك وما مثلك ومثل عقلك إلا مثل النملة تخرج من جحرها الذي حفرته في قصر مشيد من قصور الملك رفيع البنيان حصين الأركان مزين بالجوارى والغلمان وأنواع الذخائر والنفائس فإنها إذا خرجت من جحرها ولقيت صاحبها لم تتحدث لو قدرت على النطق إلا عن بيتها وغذائها وكيفية ادخارها فأما حال القصر والملك الذي في القصر فهي بمعزل عنه وعن التفكير فيه بل لا قدرة لها على المجاوزة بالنظر عن نفسها وغذائها وبيتها إلى غيره وكما غفلت النملة عن القصر وعن أرضه وسقفه وحيطانه وسائر بنيانه وغفلت أيضا عن سكانه فأنت أيضا غافل عن بيت الله تعالى وعن ملائكته الذين هم سكان عوانه فلا تعرف من السماء إلا ما تعرفه النملة من سقف بيتك ولا تعرف من ملائكة السموات إلا ما تعرف النملة منك ومن سكان بيتك نعم ليس للنملة طريق إلى أن تعرفك وتعرف عجائب قصرك وبدائع صنعة الصانع فيه وأما أنت فلك قدرة على أن تجول في الملكوت وتعرف من عجائبه ما الخلق غافلون عنه]

Hâlbuki sen işbu gurûr ile müşteğıl olup cemâl-i melekût-ı semâvât u arza bakmaktan gaflet etmişsin ve Mâlikü'l-mülki ve'l-melekût celâlinin nazarıyla tena'um eylemekten dahi gaflet etmişsin. Ve senin bu bâbda olan mesîlin ve bu 'aklının mesîli ancak o karıncanın meselidir ki kendi

deliğinden çıkar da ya’nî kazdığı bir çukurcuktan çıkıp sarây-ı şâhâneye girer ve refî’ü’l-bünyân ve hasînü’l-erkân ve cevârî ve gılmân ve envâ’-ı tecemmül ü zehâyir ve nefîselerle mālāmāl ve müzeyyen bir köşk-i bî-nazîr ve kasr-ı dil-pezîre irtikâ eyler ki o hâlde onun bir sâhibesine kavuşup mülākâtı olup da nutka bir iktidârı olmuş olsa ancak kendi çukurcuk ve hafîresi ve içinde iddihâr ettiği kût ve gızâsı üzerine bahs ve tahaddüs eder ve köşkün hâli ve sekenesi bulunan melik ve hâssânın hâlleri ise onlardan kendisi ber-taraf olup onun tefekküründen ma’zûl ve hâlî kalır, belki kendi nefisinden ve gızâ ve hânesi nazarından dîğeri bir nesneye tecâvüz etmeye muktedir değildir, işte karınca köşkten ve onun ‘arsa ve sakf ile duvar ve ebniye-i sâiresinden ve onun sekenesinden gâfil olduğu gibi sen dahi Allâhu ta’âlânın hânesinden ve âsumânlarının sekenesi olan melâikeden gâfilsin ki semâdan senin bildiğin şey ancak senin hânen sakfından karıncanın bildiği şey gibidir ve melâike-i âsumândan bildiğin şey dahi karıncanın senden ve senin hânen sekenesinden bildiği şeydir. Evet seni bilmek ve kasrının ‘acâyibini ve onda olan san‘at-ı bedî‘a ile sâni‘inin kudret ve mahâretini bilmeye karıncanın bir tarîk ve yolu yoktur ki bu bâbda karınca ma’zûrdur ve sen isen melekûtta cevelân edip onun ‘acâyibinden halâyıkın gaflet ettikleri nesneleri bilmeye senin liyâkat ve iktidârın vardır ki onun bilmemezliğiyle sen ma’zûr değilsin.

[ولنقبض عنان الكلام عن هذا النمط فإنه مجال لا آخر له ولو استقصينا أعمارا طويلة لم نقدر على شرح ما تفضل الله تعالى علينا بمعرفته وكل ما عرفناه قليل نزر حقير بالإضافة إلى ما عرفه العلماء والأولياء وما عرفوه قليل نزر حقير بالإضافة إلى ما عرفه الأنبياء عليهم الصلاة والسلام وجمله ما عرفوه قليل بالإضافة إلى ما عرفه محمد نبينا صلى الله عليه وسلم وما عرفه الأنبياء كلهم قليل بالإضافة إلى ما عرفته الملائكة المقربون كإسرافيل وجبريل وغيرهما ثم جميع علوم الملائكة والجن والإنس إذا أضيف إلى علم الله سبحانه وتعالى لم يستحق أن يسمى علماً بل هو إلى أن يسمى دهشاً وحيرة وقصوراً وعجزاً أقرب فسبحان من عرف عباده ما عرف ثم خاطب جميعهم فقال ﴿وَمَا أوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾]

Ve bu nemattan ‘inân-ı kelâmı kabz etmeliyiz, zîrâ bu bir mecâldir ik onun âhiri yoktur. A‘mâr-ı tavîleyi istiksâ etmiş olsan Hakk subhânehu ve ta’âlâ bizim üzerimize onun ma‘rifetiyle tafaddül buyurduğu nesnenin şerhine kudretimiz olmazdı. Ve her ne ki bilmişiz, ‘ulemâ ve evliyânın bildikleri ‘ulûmun cümlesine izâfetle bir ‘ilm-i kalîl ve nezr-i hakîrdir ve ‘ulemâ ve evliyânın bildikleri şey dahi enbiyâ-yı ‘izâm ‘aleyhimü’s-selâmın ‘ilmlerine izâfetle o dahi bir ‘ilm-i kalîl ve nezr-i hakîrdir ve enbiyâ-yı ‘izâm hazerâtının bildikleri şey bizim peygamberimiz Hazret-i Muham-

med el-Mustafâ'nın 'ilmine izâfetle o dahi bir 'ilm-i kalîl ve nezr-i hakîrdir ve kâffe-i enbiyâ bildikleri şey melâike-i mukarrebîn İsrâfîl ve Cibrîl ve gayrılarını gibi onların bildikleri 'ilmlerine izâfetle o dahi bir 'ilm-i kalîl ve nezr-i hakîrdir ve cemî'-i melâike ve ins ve cinn bildikleri şey o dahi Zât-ı zü'l-celâlin 'ilmine izâfetle ona 'ilm denilmeye müstehakk olamaz, belki ona dehşet ve hayret ve 'aciz ve kusûr denilmeye yakın ve akrebdir, kaldı ki o ki 'ibâdına kendi bildikleri nesneyi bildirdikten sonra onların cemî'sini muhâtaba edip ³⁵⁶﴿وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ diye emr ü fermân buyurmuş olan Zât-ı celîl-i hükmrânı her bir şeyn ve noksândan tenzîh ve takdîs ve temcîd ve tesbîh ederiz.

[فهذا بيان معاهد الجمل التي تجول فيها فكر المتفكرين في خلق الله تعالى وليس فيها فكر في ذات الله تعالى ولكن يستفاد من الفكر في الخلق لا محالة معرفة الخالق وعظمته وجلاله وقدرته وكلما استكثر من معرفة عجيب صنع الله تعالى كانت [242] معرفتك بجلاله وعظمته أتم وهذا كما أنك تعظم عالما بسبب معرفتك بعلمه فلا تزال تطلع على غريبه من تصنيفه أو شعره فتزداد به معرفة وتزداد بحسنه له توقيرا وتعظيما واحتراما حتى إن كل كلمة من كلماته وكل بيت عجيب من أبيات شعره يزيده محلا من قلبك يستدعى التعظيم له في نفسك]

İşte ma'âkîd-ı cümelin beyânı budur ya'nî halk-ı ilâhîde fikr-i mütefekkirîn cevelângâhının cümeli olup içinde zât-ı ilâhînin fikri olmayan cümelin ma'âkîdı beyânı işbu beyândır. Velâkin halkta olan tefekkürden lâ-mahâle Hâlık'ın ma'rifeti müstefâd olunur ki onun 'azamet ve celâl ve kudreti ondan ma'fûm olur ve sun'-ı ilâhîden ma'rifeti istiksâr ettikçe onun celâl ve 'azametine olan ma'rifetin daha ziyâde etemm olur. Ve bunun misâli ise nitekim sen bir dânişmendi 'ilmine hâsıl olan vukûfun hasebiyle ta'zîm edersin ve bî-inkitâ' onun 'ilmi âsârından garîb garîb umûru gördükçe ya'nî hemîşe onun tasnîfinden veyâ eş'ârından şey'en fe-şey'en nâdir ve nâdîde ve nâ-şenîde şeyleri görüp ona muttali' oldukça onunla senin ma'rifetin müzdâd olur ve onun hüsnü ile onun zâtına olan tevkîr ve ta'zîm ve ihtirâmın müzdâd olur tâ ki onun sözlerinden her bir söz ve onun ebyât-ı 'acîbesinden her bir beyt-i 'acîbi senin kalbinde onun mahallini artırır da kendi nefsinde onun ta'zîmine müsted'î olur.

[فهكذا تأمل في خلق الله تعالى وتصنيفه وتأليفه وكل ما في الوجود من خلق الله وتصنيفه والنظر والفكر فيه لا يتناهى أبدا وإنما لكل عبد منها بقدر ما رزق فلنقتصر على ما ذكرناه ولنصف إلى هذا ما فصلناه في كتاب الشكر فإننا نظرنا في ذلك الكتاب في فعل الله تعالى من حيث هو إحسان إلينا وإنعام علينا وفي هذا الكتاب نظرنا فيه من حيث أنه فعل الله فقط وكل

356 "Size pek az ilim verilmiştir." İsrâ, 17/85.

ما نظرنا فيه فإن الطبيعي ينظر فيه ويكون نظره سبب ضلاله وشقاوته والموفق ينظر فيه فيكون سبب هدايته وسعادته وما من ذرة في السماء والأرض إلا والله سبحانه وتعالى يضل بها من يشاء ويهدي بها من يشاء فمن نظر في هذه الأمور من حيث إنها فعل الله تعالى وصنعه استفاد منه المعرفة بجلال الله تعالى وعظمته واهتدى به ومن نظر فيها قاصرا للنظر عليها من حيث تأثير بعضها في بعض لا من حيث ارتباطها بمسبب الأسباب فقد شقى وارتدى فنعود بالله من الضلال ونسأله أن يجنبنا مزلّة أقدام الجهال بمنه وكرمه وفضله وجوده ورحمته]

İşte Allāhu ta‘ālānın halkında dahi sen böylece te’emmül eyle ve onun tasnīf ve te’līfini gördükçe o vechle onun muhabbet ve ta‘zīminde terakkī eyle, zīrā her ne ki dünyāda mükevven ve mevcūd olmuş ise kāffesi onun halkından ve tasnīfindendir ve halk ve tasnīfinden olan fikr ve nazar ebeden mütenāhī olamaz da ancak her bir ‘abd için onlardan onun kısmet ve rızkı kadar bir hazz ve nasībı vardır.

İmdi biz bu zikr ettiğimiz şey üzerine iktisār edelim ve buna şükr kitābında zikr ettiğimiz şey dahi izāfe edelim, zīrā o kitābda bizim nazarımız cümle-i ef‘āl-i ilāhiden ancak o fi‘llerde idi ki o şey bizim üzerimize fazl ve ihsān ve minnet ve in‘ām olduğu haysiyyetten idi ve bu kitābda ona bizim nazarımız o şey ancak Allāhu ta‘ālānın yalnız fi‘l ve sun‘u olduğu haysiyyetyledir ki bizim üzerimize in‘ām olduğu haysiyyetten kat‘-ı nazarladır ve bu cihetle o tafsīl ve beyān dahi bu kabīlden olup ya‘nī mecāl-i fikr ü nazardır ve bunlardan her ne ki biz onda nazar etmişiz tabī‘ dahi onda nazar etmektedir velākin onun nazarı sebab-i dalālet ü şakāvet olur, çünkü o masnū‘ üzerine nazarını kasr edip onun sāni‘ine terakkī etmez ve şahs-ı muvaffak ise onda nazar eder ve onun o nazarı onun sebab-i hidāyet ve sa‘ādeti olur ki fi‘l ile fā‘ili üzerine istidlāl eder. Ve semāvāt ve arzda bir zerre yoktur ki subhānehu ve ta‘ālā onunla dile-diği kimseyi hidāyet etmez ve hem dahi dilediği kimseyi onunla ızlāl etmez ya‘nī o ki işbu umūra Allāhu ta‘ālā fi‘l ve sanī‘i olduğu haysiyyetiyle nazar ve tedebbür eder, elbette ondan Allāhu ta‘ālānın ma‘rifet ve ‘azametini müstefid olur da onunla hidāyet bulur. Ve kim ki o fi‘l ve sanī‘i üzerine nazarını kasr edip nazarı silsile-i vücūd onun ile hālık ve fā‘il ve sāni‘ine tecāvüz etmezse ki müsebbibü’l-esbāba irtibātı hasiyyetle bakmaz, ancak ba‘zının ba‘zısına te’sīri haysiyyetiyle bakar, o kimse elbette şakāvetle giriftār olur da hālık olur ki bu cihetle hem māye-i hidāyet ve hem māye-i dalālet olabilir demektir. Āhirü’l-keḷām biz Allāhu ta‘ālāya dāimā ızlālden ta‘avvüz edip de ona sığınırız ve onun lutf ve kerem ve menn ve ihsān ve ni‘am ve fazl ve rahmet ve cūdundan dileriz ki me-

zelle-i akdām-ı cāhilīnden bizi teb'îd ve tecennüb edip ondan ber-taraf eyleye tâ ki bizim pâ-yı fikr ü şu'ûrumuz onda kaymaya.

[تم الكتاب التاسع من ربع المنجيات والحمد لله وحده وصلواته على محمد وآله وسلامه
يتلوه كتاب ذكر الموت وما بعده وبه كمل جميع الديوان بحمد الله تعالى وكرمه]

Ve bi-hamdihi ta'ālā Cenāb-ı Erhamü'r-rāhimīnin hüsn-i tev'fık ve mezîd-i 'âtıfet ü rıfkıyla rub'-ı mün-ci-yâtın dokuzuncu kitâbı dahi bunda tamām oldu. Ve onun bu 'avn-ı samedānisi üzerine dāimā hamd ve şük-rümüz ona hāssaten sâbit ve üstüvār olsun. Ve onun salāt ve selāmı dahi 'ale'd-devām nebî-i emcedimiz Hazret-i Muhammed ile onun âl-i 'izām ve sahb-ı kirāmına sezāvār ve ber-karār olsun. Ve ba'de-mā bu kitāba zik-r-i mevt ve mā-ba'dinin kitābı tālî olacağından ve onunla dīvān resīden-i hadd-i kemāl ü ihtitām olacağından bu ni'met-i 'uzmāya dahi hāssaten ve müstakillen hamd ve şük'r eder de evvel ve āhirde mazhar olduğumuz 'inā-yet ve lutf ve kerem ve imtinānına 'arz-ı teşekkür ü mahmedet eyleriz. Ve'l-hamdü lillāhi ve kefā ve's-salātu ve's-selāmu 'alā habîbihi'l-mustafā ve ālihi ve sahbîhi'ş-şürefā. [243]

Bismillāhirrahmānirrahīm ve bihi neste‘īn. Yā Allāhu ve yā Muvaffiku
ve yā Mu‘īnu! Rabbi yessir ve lā tu‘assir rabbi temmim bi’l-hayr.

KİTĀBU ZİKİRİ’İ-MEVTİ VE MĀ BA‘DEHU VE HÜVE’L-
KİTĀBU’L-‘ĀŞİRÜ MİN RUB‘İ’L-MÜNCİYĀTİ VE BİHİ İHTİTĀMİ
KİTĀBİ İHYĀ’İ ‘ULŪMİ’D-DĪN

[كتاب ذكر الموت وما بعده وهو الكتاب العاشر من ربيع المنجيات وبه اختتام كتاب إحياء علوم الدين]

Ölüm ve mā-ba‘dinde olan ahvāl ve ehvālın zikrinde olan kitāb ki rub‘-ı
münciyātın onuncu kitābı ve İhyāu ‘Ulūmi’d-Dīn olan kitābın hātimesi ve
cild-i rābi‘in tetimmesi ve āhiri işbu kitābdır ki ber-vech-i āfī zikr ü beyān olu-
nur.

[بسم الله الرحمن الرحيم]

[الحمد لله الذى قصم بالموت رقاب الجبابرة وكسر به ظهور الأكاسرة وقصر به آمال
القياصرة الذين لم تنزل قلوبهم عن ذكر الموت نافرة حتى جاءهم الوعد الحق فأرداهم فى
الحافرة فنقلوا من القصور إلى القبور ومن ضياء المهود إلى ظلمة اللحد ومن ملاعبة الجوارى
والغلمان إلى مقاساة الهوام والديدان ومن التمتع بالطعام والشراب إلى التمرغ فى التراب ومن
أنس العشرة إلى وحشة الوحدة ومن المضجع الوثير إلى المصرع الوبيل فانظر هل وجدوا من
الموت حصنا وعزا واتخذوا من دونه حجابا وحرزا وانظر هل تحس منهم من أحد أو تسمع
لهم ركزا فسبحان من انفرد بالقهر والاستيلاء واستأثر باستحقاق البقاء وأذل أصناف الخلق بما
كتب عليهم من الفناء ثم جعل الموت مخلصا للأتقياء وموعدا فى حقهم للقاء وجعل القبر
سجنا للأشقياء وحيسا ضيقا عليهم إلى يوم الفصل والقضاء فله الإنعام بالنعم المتظاهرة وله
الانتقام بالنقم القاهرة وله الشكر فى السموات والأرض وله الحمد فى الأولى والآخرة والصلاة
على محمد ذى المعجزات الظاهرة والآيات الباهرة وعلى آله وأصحابه وسلم تسليماً كثيراً]

Behişt-āşiyān ve firdevs-mekān, nüktedān-ı hikem-i ekvān, pīşvā-yı sū-
fiyān-ı pīşin ve kerāmet-nümā-yı pīrān-ı gūzīn, fāris-i feyfā-yı fūnūn-ı ‘ak-
liyye vü nakliyye ve şehsüvār-ı sahrā-yı ‘ulūm-ı ünsiyye vü kudsiyye, sirā-
c-ı rāh-ı hakikat ve ser-tāc-ı güvāh-ı tarikat, sāhib-i fazl u me‘ālī İmām-ı
hümām Gazālī ‘aleyhi rahmetü’l-me‘ālī hazretleri ‘ādet-i marziyyesi üzere
menviyy-i zamīr-i münīri olan makāsıd-ı hayriyye iktirāmıyla teyyūmenen

ve teberrüken işbu kitâbı dahi bedraka-i hayr olan besmele-i şerîfe ile feth ve ibtidâ ve bârika-i ufk-ı birr ü ni'am ve sâika-i feyz ü kerem olan hamdele-i münîfeyi bi't-terdîf ser-levha-i bahse dehen-güşâ-yı iktidâ vü ihtidâ olup buyurdu ki “الحمد لله الذى قصم بالموت رقاب الجبابرة...” ya'nî tîg-i belîg-i vefât ile püşt-i tâb-ı rikâb-ı cebâbireyi kasm ve zahr-ı kahr-ı ekâsireyi kesr ve hasm ve onunla âmâl-i a'mâl-i kayâsireyi tayy ve kasr ve lemm eden Hazret-i Hallâk-ı cihân-ı hayy ü kayyûm-ı lâ-yemût ve lâ-yenâma hamd-i dâimî vü 'amîmî olsun ki cemâl-i kemâl-i hüsn-i tedbîr ü hikeminden dâr-ı beka ve dîdâr ve likâsına ehl-i ittikâyı sevk etmek için eğerçi şîve-i intikâli îcâd edip velâkin min vechin cilve-i visâl-i eşvâk ve dîger vechden hefve-i firâk-ı telh-mezâk olması hasebiyle zikr-i mevtten kulüb-ı cebâbire vü ekâsire müteneffire olup a'mâr-ı dâr-ı âhiretten biraz geri kalmakla nâgehân onlara emr-i Hakk vâsıl ve va'd-i sıdk hâsıl olup hâh ve nâ-hâh ondan gâfil ve bî-intibâh olan ehl-i şükûh ve enbûh-ı câhî hâfire ve çâh-ı tebâha düşürmekle o hâlde kusûrdan kubûra ve rûşenî-i gehvâreden türe-i mezâra ve müdâ'abe ve mülâ'abe-i gilmân u kenîzândan makâmât-ı hevâmm u dîdâna ve tena'um-ı ta'am u şarâbdan temerrug-ı hâk ü türâba ve üns-i işretten vahşet ü dehşet-i vahdete ve mazca-ı vesîrden masra'-ı vebîle müntakil oldular. İşte sen dîde-i 'ibret-bîn ile nazar edip gör ki o nâmlı cebbârân ölüm satvesinden necâtı verir bir hısn-ı hasîn veyâ bir bârû-yı 'izz ü âhenîn buldular mı ve onun vusûlünü hâciz ve hâcib olarak önünde bir harez-i metîn ü rasîni ittihâz edebildiler mi? Hele sen bak ki onlardan hiç birini görür müsün, yâ gizli savtlarını işitir misin?

Mâ-hasal o ki kahr ve istîlâ ile münferid ve istihkâk-ı bekâya müste'sir olup 'adem ve fenâdan üzerlerine farz ve takdîr ettiği şey ile asnâf-ı halkı hor ve zelîl eden ve vikâtı etkiyâya mahlas ve hakklarında likâyâ mev'îd ve yevm-i fasl u kazâyâ kabri eşkiyâyâ sicn ve zindân-ı teng ve dar ve habs-i mazîk eyleyen Hazret-i Allâhu 'azîmü's-şânî tesbîh ve takdîs ederiz ki ni'am-ı mütezâhire ile olan en'am onundur ve nikam-ı kâhire ile olan intikâm dahi onundur, semâvât ve arzda şükre sezâ ve muhtass ve evlâ ve âhirette hamd ü senâyâ müstehakk odur. Ve onun salât u selâmî sâhib-i mu'cizât-ı zâhire ve âyât-ı bâhire hazret-i habîb-i emcedi ve resûl-i mümeccedi Cenâb-ı Muhammed el-Mustafâ ile onun âl ve ashâb-ı ber-[ve] fâlarana 'ale'd-devâm pâyidâr ve sâbit ve üstüvâr olsun.

[أما بعد فجدير بمن الموت مصرعه والتراب مضجعه والدود أنيسه ومنكر ونكير جليسه والقبر مقره وبطن الأرض مستقره والقيامة موعده والجنة أو النار موده أن لا يكون له فكر إلا فى الموت ولا ذكر إلا له ولا استعداد إلا لأجله ولا تدبير إلا فيه ولا تطلع إلا إليه ولا

تعريح إلا عليه ولا اهتمام إلا به ولا حول إلا حوله ولا انتظار وتربص إلا له وحقيق بأن يعد نفسه من الموتى ويراه في أصحاب القبور فإن كل ما هو آت قريب والبعيد ما ليس بآت وقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "الكيس من دان نفسه وعمل لما بعد الموت" ولن ييسر الاستعداد للشيء إلا عند تجدد ذكره على القلب ولا يتجدد ذكره إلا عند التذكر بالإصغاء إلى المذكرات له والنظر في المنبهات عليه ونحن نذكر من أمر الموت ومقدماته ولواحقه وأحوال الآخرة والقيامة والجنة والنار ما لا بد للعبد من تذكره على التكرار وملازمته [244] بالافتكار والاستبصار ليكون ذلك مستحثاً على الاستعداد فقد قرب لما بعد الموت الرحيل فما بقي من العمر إلا القليل والخلق عنه غافلون ﴿اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ﴾ ونحن نذكر ما يتعلق بالموت في شطرين]

Pes ez-în ma'lûm olsun ki o ki onun masra'ı ölüm ve mazca'ı hâk ve en'îsi kurt ve celîsi münker ve nekîr ve makarrı kabr ve müstekarrı batn-ı arz ve mev'idi kıyâmet ve mevridi behişt veyâhüd âteş ve dūzahtır, ona sezâ ve lâyıık odur ki hemîşe onun fikr ve endîşesi ölümde ola ve onun zikri dahi ona ola ve isti'dādî ancak onun için ola ve tedbîri onda ola ve nigâh ve mütâla'âsı ona muhtass ola ve onun ta'rîci onun üstünde ola ve ihtimâmı dahi onunla ola ve havli dahi ancak o havl ola ve onun terabbus ve intizârı ona münhasır ola ki nefsinı o va'd edip onu ashâb-ı kubûrdan görmek ona hakîk olur, zîrâ her ne ki gelmek üzeredir, artık o şeyi karîbdır ve ba'd ancak o nesnedir ki gelecek değildir, hâlbuki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki ³⁵⁷ "الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ" ya'nî "Keyyis ancak o kimsedir ki kendi nefsi ile muhâsebe görür de ölümünden sonra göreceği ahvâl için 'amel eder." Ve bir nesneye müsta'idd ve âmâde olmak dahi ancak onun zikri kalb üzerine teceddüdü hengâmındadır ve zikrinin teceddüdü dahi ancak onu tezkîr eden müzekkirâtın isgâsı katındadır ve onun üzerine tenbîh eden münebbihâtın nazarı ahvâlinde. İmdi biz ölümün emrinden ve onun mukaddimâtından ve levâhıkından ve âhîret ve kıyâmet ve cennet ve nâr ahvâlinde 'ale't-tekrâr tezkârı 'abde lâzım ve muktezî olan umûru zikr edeceğiz ya'nî onun isti'dâdına muhiss olmak üzere hemîşe iftikâr ve istibsâr ile mülâzemesi vâcib olan şey zikr edeceğiz, zîrâ ölümünden sonra görülecek umûra göçmek yakın olmuştur, zîrâ 'ömrden ancak az bir şey kalmış ve halk u 'âlem ondan gâfillerdir, nitekim buyurulmuş ki ³⁵⁸ "اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ" ya'nî "Nâsın a'mâlleri hesâbı vakti ki kıyâmettir, yakın oldu. Onlar o hesâb ve muâhezeden

357 Tirmizî, 4/219, no: 2459; Müsnedu Ahmed, 28/350, no: 17123; İbn Mâce, 2/1423, no: 4260.

358 "İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı. Halbuki onlar gaflet içinde yüz çevirmektedirler." Enbiyâ, 21/1.

gaflette ve onu tefekkürden i'râzdadırlar.” Ve mevte müte'allik olan şey ise biz onu iki şatırda zikr edeceğiz.

[الشطر الأول في مقدماته وتوابعه إلى نفخة الصور وفيه ثمانية أبواب الباب الأول في فضل ذكر الموت والترغيب فيه الباب الثاني في ذكر طول الأمل وقصره الباب الثالث في سكرات الموت وشدته وما يستحب من الأحوال عند الموت الباب الرابع في وفاة رسول الله صلى الله عليه وسلم والخلفاء الراشدين من بعده الباب الخامس في كلام المحترسين من الخلفاء والأمرء والصالحين الباب السادس في أفاويل العارفين على الجنائز والمقابر وحكم زيارة القبور الباب السابع في حقيقة الموت وما يلقاه الميت في القبر إلى نفخة الصور الباب الثامن فيما عرف من أحوال الموتى بالمكاشفة في المنام]

Ki birinci şatır ölümün mukaddimâtında ve nefha-i sūra kadar olan tevâbi'i beyânındadır ve sekiz bâba müstemildir ki birinci bâbı ölümün zikrinde ve onda olan tergîb mebahisindedir ve ikinci bâbı emelin tül ve kısırı zikrinde ve üçüncü bâbı sekerât-ı mevt ve şiddetinde ve 'inde'l-mevt müstehabb olan ahvâlin beyânındadır ve dördüncü bâbı 'aleyhi's-salātu ve's-selâm efendimizin vefâtında ve ondan sonra hulefâ-yı râşidîn vefâtlarındadır ve beşinci bâbı hulefâ-yı râşidîn ve ümerâ-yı sâlihîn hazretâtından ihtizârları evânında şeref-sâdır olan kelimelerinin beyânındadır ve altıncı bâbı cenâiz ve mekâbir üzere 'âriflerin vâki' olan ekâvillerinin zikrinde ve ziyâret-i kubûrun hükmü beyânındadır ve yedinci bâb vefâtın hakîkati ta'rîfinde ve nefha-i sūra kadar mevtânın kendi kabrinde mülâkî olduğu ahvâlin beyânındadır ve sekizinci bâbı uykuda mükâşefe ile ahvâl-i mevtâdan bilinip ma'rûf olan nesnenin zikrinde.

el-Bâbu'l-Evvelü Fî Zikri'l-Mevti ve't-Tergîbi Fî'l-İksâri Min Zikrihi

[الباب الأول في ذكر الموت والترغيب في الإكثار من ذكره]

[اعلم أن المنهمك في الدنيا المكب على غرورها المحب لشهواتها يغفل قلبه لا محالة عن ذكر الموت فلا يذكره وإذا ذكر به كرهه ونفر منه أولئك هم الذين قال الله فيهم ﴿قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾]

Birinci bâb ki ölümün zikrinde ve zikrinin teksîri tergîbindedir, işte bu bâbdır. Şöyle ki sen bil ve âgâh ol ki dünyânın hubbunda münhemik ve

onun gurûru üzerine mükibb ve şehvâtına muhibb olan kimse lâ-mahâle kalbi mevtin zikrinden gâfil olur da onu zikr etmez ve onunla tezkîr olunmuş olsa ondan hoşlanmaz ya'nî yâdına getirmekten kerâhet edip sohbe-tinden nefret eyler. Ve bu makûle adamlar şol adamlardır ki hakklarında Hudâ-yı müte'âl buyurmuş ki **﴿قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾**³⁵⁹ Bu âyet-i kerîme sûre-i Cum'a'nın sekizinci âyetidir ki hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Sen onlara de ki siz o mevti temennî etmek değil, mutlakâ ondan nefret edip firâr edersiniz, ma'a-hâzâ o size mülâkîdir, onu tadarsınız sonra 'âlimü'l-gayb ve'ş-şehâde olan ta'âlâyâ redd olunursunuz, o sizin a'mâlinizi size haber verip münâsi-biyle cezâlandırır.”

[ثم الناس إما منهمك وإما تائب مبتدئ أو عارف منته أما المنهمك فلا يذكر الموت وإن ذكره فيذكره للتأسف على دنياه ويشغل بمذمته وهذا يزيده ذكر الموت من الله بعداً وأما التائب فإنه يكثر من ذكر الموت لينبث به من قلبه الخوف والخشية فيفي بتمام التوبة وربما يكره الموت خيفة من أن يخطفه قبل تمام التوبة وقبل إصلاح الزاد وهو معذور في كراهة الموت ولا يدخل هذا تحت قوله صلى الله عليه وسلم “من كره لقاء الله كره الله لقاءه” فإن هذا ليس يكره الموت ولقاء الله وإنما يخاف فوت لقاء الله لقصوره وتقصيره وهو كالذي يتأخر عن لقاء الحبيب مشتغلاً بالاستعداد للقاءه على وجه يرضاه فلا يعد كارها للقاءه وعلامة هذا أن يكون دائم الاستعداد له لا شغل له سواء وإلا التحق بالمنهمك في الدنيا]

Sonra nâs bunda dört kisma münkasımdır ki yâ bütün bütün hubb-ı dünyâyâ münhemiktir veyâhüd tâibdir veyâ mübtedîdir veyâ 'ârif-i mün-tehidir. Ve münhemik ise aslâ ölümü zikr etmez ve eğer onu zikr ederse dünyâyâ olan te'essüfî için onu zikr eder de onun mezzemmetiyle müşteğil olur ve bu adam ise ancak ölümün zikri Allâhu ta'âlâdan onun uzaklığını artırır. Ve tâib ise ölümün zikri teksîr eder tâ ki onunla kalbinden havf ve haşyet münba'is olur da tevbenin tamâmıyla vefâ ede ve ola ki islâh-ı zâd ve itmâm-ı tevbeden akdem onu ihtitâf etmek korkusuyla ölümünden hoşlanmaz olur [245] ve burada kerâhet-i mevttan ma'zûrdur ve bununla 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizin³⁶⁰ “من كره لقاء الله كره الله لقاءه” hadîs-i şerîfinin mâ-sadakı altında girmez, zîrâ ki bu adam mevti kerâhet etmez ve likâ-yı Allâh'ı kerâhet etmez, ancak kusûr ve taksîrinden nâşî fevât-ı likâ-dan korkar da tathîr-i nefis ve tehzîb-i ahlâk etmeden o böyle kirli ve kusûr-

359 “De ki: “Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır. Sonra gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah'a döndürüleceksiniz de, o size yapmakta olduklarınızı haber verecektir.” Cum'a, 62/8.

360 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2469.

lu olarak fevt etmekten hoşlanmaz ve kendisi bu hâl ile o 'âşîka benzer ki onun likâsına onun beğendiği vech üzere âmâde ve müsta'idd olmak için habîbi likâsından te'ehhür eder de ıslâh-ı sîret ü sûret ve tanzîm-i hey'et ü zînetiyle iştigâl eder ve bu adam likâ-yı ma'şûka kârih sayılmaz velâkin onun 'alâmeti odur ki kendisi ölûme müsta'idd olur da dîger bir işi olmaz ve böyle olmayıp da onun dîger bir meşgûliyyeti olursa o dahi münhemik-i hubb-ı dünyâya mültehih olur.

[وأما العارف فإنه يذكر الموت دائماً لأنه موعد لقائه لحبيبه والمحـب لا ينسى قط موعد لقاء الحبيب وهذا في غالب الأمر يستبطن مجيء الموت ويحب مجيئه ليتخلص من دار العاصين ويتنقل إلى جوار رب العالمين كما روي عن حذيفة أنه لما حضرته الوفاة قال حبيب جاء على فاقة لا أفـلح من ندم اللهم إن كنت تعلم أن الفقر أحب إلي من الغنى والسقم أحب إلى من الصحة والموت أحب إلى من العيش فسهل على الموت حتى ألقاك فيأذن التائب معذور في كراهة الموت وهذا معذور في حب الموت وتمنيه]

Ve 'ârif ise kendisi dâimâ ölümü zikr eder, çünkü onun habîbinin likâ-sı için mev'iddir. Ve muhibb olan kimse aslâ likâ-yı habîbinin mev'idini unutmaz ve bu adam gâlib-i emrde mecî-i vefâtı istibtâ eder de onun mecî'ini severdi tâ ki hâne-i 'usâtta kurtula ve civâr-ı Rabbü'l-'âlemîne mün-takil ola, nitekim Huzeyfe 'aleyhi'r-rıdvân üzerine mervî ve menkûl olmuş ki ona vefât hâzır olduğu vakte demiş ki “Bir habîbdir ki fâka üzerine gelmiş, peşimân olan kimse felâh bulmaya. Ey benim ilâhım, eğer sen bilirsin ki yoksulluk bana zenginlikten hoş ve sekam bana sıhhaten mahbûb ve ölüm bana dirlik ve 'ayştan daha ziyâde hoş ve sevgili ise hemân benim üzerime ölümü âsân eyle tâ ki ben sana mülâkî olayım.” İmdi ber-minvâl-i meşrûh tevbekâr olan kimse ölümün kerâhetinde ma'zûrdur ve bu 'ârif dahi ölümün hubb ve temennîsinde ma'zûrdur.

[وأعلى منهما رتبة من فوض أمره إلى الله تعالى فصار لا يختار لنفسه موتاً ولا حياة بل يكون أحب الأشياء إليه أحبها إلى مولاه فهذا قد انتهى بفرط الحب والولاء إلى مقام التسليم والرضا وهو الغاية والمنتهى وعلى كل حال ففي ذكر الموت ثواب وفضل فإن المنهمك أيضاً يستفيد بذكر الموت التجافي عن الدنيا إذ ينغص عليه نعيمه ويكدر عليه صفو لذته وكل ما يكدر على الإنسان اللذات والشهوات فهو من أسباب النجاة]

Ve bunlardan rûtbece yüce ancak o kimsedir ki kendi emrini Allâhu ta'âlâya tefvîz etmiş de kendisi nefsi için ne mev'ti ihtiyâr eder ve ne de hayâtı, belki ona eşyânın ehabbı ancak onun mevlâsına ehabb olan şeydir. İşte bu 'ârif-i müntehî işbu fart-ı hubb u velâ ile makâm-ı teslîm ü rızâya

varıp müntehî olmuştur ve gāye-i müntehâ dahi odur. Kaldı ki ‘alā-küllî hāl ölümün zikrinde sevâb ve fazl vardır, zîrâ ki hubb-ı dünyâyâ münhemik olan kesâna dahi onun nef‘ ve fâidesi vardır, çünkü ölümün zikriyle o dahi dünyâdan tecâfî ve bî‘âda müstefîd olur, zîrâ ki onun üzerine onun na‘îmini müngass kılar da onun üzerine lezzetini mükedder ve bulanık eder ve her ne ki insân üzerine lezzât ve şehvâtı mükedder eder, o şey onun necât ve selâmeti esbâbındandır.

Beyānu Fazl’z-Zikri’l-Mevti Keyfe-mā Kāne

[بيان فضل ذكر الموت كيفما كان]

[قال رسول الله صلى الله عليه وسلم “أكثرُوا من ذكر هادم اللذات” ومعناه غصوا بذكره اللذات حتى ينقطع ركونهم إليها فتقبلوا على الله تعالى وقال صلى الله عليه وسلم “لو تعلم البهائم من الموت ما يعلم ابن آدم ما أكلتم منها سمينا” وقالت عائشة رضي الله عنها يا رسول الله هل يحشر مع الشهداء أحد قال نعم من يذكر الموت في اليوم والليلة عشرين مرة وإنما سبب هذه الفضيلة كلها أن ذكر الموت يوجب التجافي عن دار الغرور ويتقاضى الاستعداد للآخرة والغفلة عن الموت تدعو إلى الانهماك في شهوات الدنيا وقال صلى الله عليه وسلم “تحفة المؤمن الموت” وإنما قال هذا لأن الدنيا سجن المؤمن إذ لا يزال فيها في عناء من مقاساة نفسه ورياضة شهواته ومدافعه شيطانه فالموت إطلاق له من هذا العذاب والإطلاق تحفة في حقه]

Ve keyfe-mā kāne zikr-i mevtin fezâili beyânı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “أكثرُوا من ذكر هادم اللذات”³⁶¹ “Siz hādīm-i lezzātın zikrinden teksîr ediniz.” Ve bunun ma‘nāsı ise onun zikriyle siz lezzâtı tengîs ediniz tâ ki ona meyliniz munkatır ola da Allāhu ta‘ālāya teveccüh ve ikbāl ediniz. Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “لو تعلم البهائم من الموت ما يعلم ابن آدم ما أكلتم منها سمينا”³⁶² “Nev‘-i behāyim ü en‘ām ölümünden ibn âdemin bildiği şeyi bilmiş olsaydılar siz onlardan bir semizi yemez idiniz.” Ve Hazret-i Ümmü’l-mü’minîn ‘Âişe es-Sıddîka ‘aleyhe’r-rıdvân, Hazret-i Server-i kâinât ‘aleyhi efdalü’s-salavât ve’t-teslîmât efendimize demiş ki

361 el-İrākî, *Tahrîcu Ehādîsi İhyâ*, 6/2471.

362 el-İrākî, *Tahrîcu Ehādîsi İhyâ*, 6/2471.

“Zümre-i şühedâ ile berâber bir kimse haşr olunur mu?” Ve efendimiz dahi “نعـم من يـذكر الموت في اليوم والليلة عشرين مرة” ya‘nî “Evet, o ki her bir gün ve gecede yirmi kerre ölümü zikr eder.” Ve bu cem‘-i fezâilîn sebebi ancak ölümün zikri dâr-ı gurûrdan tecâfiye mücibdir ve âhiretin isti‘dâdını tekâzî eder ve ölümünden olan gaflet ise şehvât-ı dünyâviyyede inhimâk etmeye dâ‘î olur. Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki تحفة”³⁶³ “Ölüm mü’minin tuhfesidir.” Ve bunun söylemesi ancak o cihettendir ki dünyâ mü’minin sîcî ve zindânıdır, çünkü dâimâ dünyâda renc ve ‘anâ ve yorgunluk ve meşakkatten zâil olmaz, hemîşe riyâzat-ı şehvât ve müdâfa‘a-i şeytânın zahmeti mukâsât eder ve ölüm ona bu ‘azâbdan ıtlâk ve tahliye-i sebîldir ve ıtlâk ve âzâd olmaklığı onun hakkında elbette tuhfe ve hediye ve ikrâm olur.

[وقال صلى الله عليه وسلم “الموت كفارة لكل مسلم” وأراد بهذا المسلم حقا المؤمن صدقا الذي يسلم المسلمون من لسانه ويده ويتحقق فيه أخلاق المؤمنين ولم يتدنس من [246] المعاصي إلا باللمم والصغائر فالموت يطهره منها ويكفرها بعد اجتنابه الكبائر وإقامته الفرائض قال عطاء الخراساني مر رسول الله صلى الله عليه وسلم بمجلس قد استعلى فيه الضحك فقال “شوبوا مجلسكم بذكر مكرر اللذات” قالوا وما مكرر اللذات قال الموت]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki الموت كفارة”³⁶⁴ “Ölüm her bir müslim için keffârettir.” Ve lafz-ı “müslim”den murâdî ancak hakkan müslim ve sıdkan mü’min olan kimsedir ki ehl-i islâm onun lisân ve yedi şerrlerinden sâlim olarlar ve kendi zâtında dahi mü’minlerin ahlâkî mütahakkık olup cem‘-i me‘âsiden hiçbir ma‘siyetle kirlenmemiş ola meğer ki zünüb-ı sagâyir ve lememi iktirâf etmiş ola ki kebâir-i evzâr ictinâb ve ferâizi ikâme ettikten sonra ölüm onu evzâr-ı sagâir ve lememden pâk eder. Ve ‘Atâ-yı Horâsânî demiş ki bir gün ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz bir meclis üzerine mürûr etmiş o hâlde ki o mecliste âvâz-ı hande mürtefî ve yüce olmuş ve efendimiz o cem‘iyyete³⁶⁵ “شوبوا مجلسكم بذكر مكرر اللذات” diye emr ü fermân etmiş ya‘nî “Siz meclisinizi mükeddir-i lezzâtın zikriyle karıştırınız.” Ve sahâbe: “Mükeddir-i lezzât nedir?” diye suâl ettiklerinde, efendimiz “الموت” diye cevâb buyurmuş ya‘nî “ölümdür” diye beyân buyurmuş.

[وقال أنس رضي الله تعالى عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم “أكثروا من ذكر الموت فإنه يمحص الذنوب ويزهـد في الدنيا” وقال صلى الله عليه وسلم “كفى بالموت مفرقا” وقال

363 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2473.

364 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2473.

365 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2474.

عليه السلام “كفى بالموت واعظاً” وخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى المسجد فإذا قوم يتحدثون ويضحكون فقال “”اذكروا الموت أما والذي نفسي بيده لو تعلمون ما اعلم لضحكتم قليلاً ولبكيتم كثيراً” وذكر عند رسول الله صلى الله عليه وسلم رجل فأحسنوا الثناء عليه فقال كيف ذكر صاحبكم للموت قالوا ما كنا نكاد نسمعه يذكر الموت قال “فإن صاحبكم ليس هنالك” وقال ابن عمر رضي الله عنهما أتيت النبي صلى الله عليه وسلم عاشر عشرة فقال رجل من الأنصار من أكرس الناس وأكرم الناس يا رسول الله فقال “أكثرهم ذكراً للموت وأشدهم استعداداً له أولئك هم الأكياس ذهبوا بشرف الدنيا وكرامة الآخرة”]

Ve Enes ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ³⁶⁶ “Siz” ya’nî “أكثرهم من ذكر الموت فإنه يمحص الذنوب ويزهد في الدنيا” ³⁶⁷ “Siz ölümün zikrinden teksir ediniz ki zünübudan halâs ettirir ve dünyâdan tez-hîd eder.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “كفى بالموت واعظاً” ³⁶⁸ “Ölüm müferrik-ı kâfidir.” Ve dahi ³⁶⁹ “Ölüm bir vâiz-i kâfidir.” Ve dahi bir gün ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz hâne-i sa’âdetten mescide çıkmış o hâl ile ki mescidde bir kavm var idi ki konuşup gülerlerdi, efendimiz der-‘akab onlara buyurmuş ki “اذكروا الموت أما والذي نفسي بيده لو تعلمون ما اعلم لضحكتم قليلاً ولبكيتم كثيراً” ya’nî “Siz ölümü zikr ediniz de hem dahi âgâh olunuz ki o ki benim nefsim onun yedindedir, ben onunla kasem ederim ki siz benim bildiğimi bilmiş olaydınız az güler de çok ağlar idiniz.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin yanında bir zât zikr olunup ve hâzır-ı bezm-i sa’âdet bulunanların taraflarından hakkında hüsn-i senâ vâki’ oldukça, efendimiz “كيف ذكر” ³⁷⁰ “Sizin sâhibinizin ölümüne onun zikri nice idi?” diye sormuş ve onlar dahi: “Ölümü zikr ettiğini işitmeye biz yaklaşmadık” diye cevâb vermeleriyle, efendimiz dahi ³⁶⁹ “فإن صاحبكم ليس هنالك” ya’nî “Sizin sâhibiniz orada değildir” diye onların hüsn-i senâlarını redd etmiş. Ve ‘Abdullâh b. ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Ben bir gün bir kavmin onuncu neferi olduğum hâlde ‘aleyhi’efdalü’t-tahiyyât efendimize geldim ve ensârdan bir zât: “Ey resûl-i Hudâ, nâsın ekrem ve ekyesi kimdir?” diye efendimizden suâl ettikte, efendimiz ³⁷⁰ “أكثرهم ذكراً للموت وأشدهم استعداداً له أولئك هم الأكياس ذهبوا بشرف الدنيا وكرامة الآخرة” buyurdu ya’nî “O ki ölümün zikrince onların ekseri ve ona isti’dâdca cümlelerinin eşedd ve e’addıdır.” İşte ekyâs bunlardır ki şeref-i dünyâ ve kerâmet-i âhiretle onlar zâhib olmuşlar.

366 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2475.

367 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2476.

368 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2476.

369 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2476.

370 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2476.

[أما الآثار فقد قال الحسن رحمه الله تعالى فضح الموت الدنيا فلم يترك لذي لب فرحا وقال الربيع بن خثيم ما غائب ينتظره المؤمن خيرا له من الموت وكان يقول لا تشعروا بي أحدا وسلوني إلى ربي سلا وكتب بعض الحكماء إلى رجل من إخوانه يا أخي أحذر الموت في هذه الدار قبل أن تصير إلى دار تتمنى فيها الموت فلا تجده وكان ابن سيرين إذا ذكر عنده الموت مات كل عضو منه وكان عمر بن عبد العزيز يجمع كل ليلة الفقهاء فيتذاكرون الموت والقيامة والآخرة ثم يكون حتى كأن بين أيديهم جنازة]

Ve zikr-i mevtin fezâilinde vârid olan âsâr ise onlar dahi bunlardır ki Hasan-ı Basrî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Ölüm dünyâyı fazîhat etmiştir ki bir lübb sâhibine aslâ bir sevinç terk etmemiştir.” Ve Rebî b. Haysem demiş ki “Mü’minin hayrlı gâyib-i muntazırını ancak ölümdür.” Ve dahi derdi ki “Benimle siz bir kimseyi âgâh etmeyiniz de hemân sell eder gibi bî-âvâzını beni sell ediniz.” Ve ba’zu’l-hukemâ kendi ihvânından bir adama yazmış ki “Ey birâder, sen ölümü içinde temennî edip onu onda bulamayacağın bir dâra varmazdan akdem bu dârda sen ölümden hazer eyle.” Ve İbn Sîrîn yanında ölüm zikr olunmuş olsaydı onun her bir ‘uzvu ölürdü ya’nî a’zâsı cânsız gibi bî-tâb ve bî-tüvân sâkin olup müteharrik olmazdı. Ve ‘Ömer b. ‘Abdül’azîz beher gece fukahâyı toplayıp mevt ve kıyâmet ve âhiret umûrlarını müzâkere ederlerdi sonra girye ve zârî ederlerdi tâ ki sanki onların önlerinde bir cenâze vardır da ye’s ve mâtem tutmuşlar.

[وقال إبراهيم التيمي شيئا قطعاً عني لذة الدنيا ذكر الموت والوقوف بين يدي الله عز وجل وقال كعب من عرف الموت هانت عليه مصائب الدنيا وهمومها وقال مطرف رأيت فيما يرى النائم كأن قائلاً يقول في وسط مسجد البصرة قطع ذكر الموت قلوب الخائفين فوالله ما تراهم إلا والهين وقال أشعث كنا ندخل على الحسن وإنما هو النار وأمر الآخرة وذكر الموت وقالت صفية رضي الله تعالى عنها أن امرأة اشتكت إلى عائشة رضي الله عنها قساوة قلبها فقالت اكثري ذكر الموت يرق قلبك ففعلت فرق قلبها فجاءت تشكر عائشة رضي الله عنها وكان عيسى عليه السلام إذا ذكر الموت عنده يقطر جلدته دما وكان داود عليه السلام إذا ذكر الموت والقيامة يبكي حتى تنخلع أوصاله فإذا ذكر الرحمة رجعت إليه نفسه] [247]

Ve İbrâhîm-i Teymî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “İki şey benim üzerime dünyânın lezzetini kesmiştir ki birisi ölümün zikridir ve ikincisi Zât-ı zü’l-celâlin önünde durmaklığın korkusudur.” Ve Ka’b demiş ki “Kim ki ölümü bilir, dünyânın ve musîbetleri ona kolay gelir.” Ve Mutarrif demiş ki “Ben ‘âlem-i ma’nâda nâim gördüğüm nesnede gördüm, sanki Basra’nın mescidi içinde birisi der ki “Ölümün yâdı hâiflerin kalblerini kesmiştir tâ ki vâllâhi sen onları hayrân ve ser-gerdân görürsün.” Ve Eş’as demiş ki “Biz Hasan-ı Basrî huzûruna girdik ve onun hadîsi dâimâ ancak zikr-i nâr

ve emr-i âhiret ve zikr-i mevt idi.” Ve Safiyye ‘aleyhe’r-rıdvân demiş ki “Bir hatun kişi gelip Hazret-i Âişe ‘aleyhe’r-rıdvâna şekvâ etti ki kendisinde bir kalb kasveti vardır ve Hazret-i Âişe ona: “Ölümün zikrini teksîr et tâ ki senin kalbin rakîk ve yufka ola” diye nush ettikte o dahi onu işledi de kalbi yufka oldu ve teşekkür için Hazret-i ‘Âişe’ye geldi.” Ve ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm hazretlerinin yanında ölüm bahsi zikr olunmuş olsaydı onun derisinden kan damlardı. Ve Dâvûd ‘aleyhi’s-selâm hazretlerinin huzûrunda ölüm ve kıyâmet zikr olunduğu vakte o mertebede ağlardı tâ ki onun evsâlî münhalî^c olur sonra rahmet zikr olundukta onun nefsi ona dönüp rücû^c ederdi.

[وقال الحسن ما رأيت عاقلا قط إلا أصبته من الموت حذرا وعليه حزينا وقال عمر بن عبد العزيز لبعض العلماء عظمي فقال لست أول خليفة تموت قال زدني قال ليس من آبائك أحد إلى آدم إلا ذاق الموت وقد جاءت نويتك فبكي عمر لذلك وكان الربيع بن خثيم قد حفر قبرا في داره فكان ينام فيه كل يوم مرات يستديم بذلك ذكر الموت وكان يقول لو فارق ذكر الموت قلبي ساعة واحدة لفسد وقال مطرف بن عبد الله بن الشخير إن هذا الموت قد نغص على أهل النعيم نعيمهم فاطلبوا نعيمًا لا موت فيه وقال عمر بن عبد العزيز لعنسة أكثر ذكر الموت فإن كنت واسع العيش ضيقه عليك وإن كنت ضيق العيش وسعه عليك وقال أبو سليمان الداراني قلت لأم هرون أتحنين الموت قالت لا قلت لم قالت لو عصيت آدميا ما اشتفيت لقاء فكيف أحب لقاء وقد عصيته]

Ve dahi Hasan-ı Basrî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Ben bir ‘ākıl göremedim ki ölümden mütehazzir ve onun üzerine onu hazîn isâbet etmedim.” Ve Ömer b. ‘Abdül‘azîz ‘ulemânın birisine demiş ki “Sen bana bir va’z ve nasîhat eyle.” Ve o dahi: “Sen vefât eden halîfelerin en evveli değilsin” demiş ya’nî senden evvel müte’addid halîfeler vefât etmiş ve behemehâl onlar gibi sen dahi vefât edeceksin demektir. Ve ‘Ömer bir dahi: “Bu nushtan bana ziyâde eyle” diye nasîhat istedikte, o dahi: “Senin âbândan Hazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâma varıncaya dek ölümü tatmayan bir kimse yoktur ki cümleleri tatmışlar da nevbet ve sıra sana gelmiştir” deyince ‘Ömer bunun için ağladı. Ve Rebîr b. Hasyem kendi hânesi içinde bir mezâr kazmıştı ve beher gün çok kereler onun içinde yanıp onunla zikr-i mevti istidâme eylerdi ve hemîşe derdi ki “Ölümün zikri bir sâ’atte kalbimden ayrılıp müfâ-rakat etmiş olsaydı benim kalbim fâsid olurdu.” Ve Mutarrif b. ‘Abdullâh b. eş-Şihhîr demiş ki “İşbu ölüm ehl-i na’îm üzerine na’îmlerini müngass kılmıştır, artık siz içinde mevt olmayan bir na’îmi taleb ediniz.” Ve ‘Ömer b. ‘Abdül‘azîz, ‘Anbese’ye demiş ki “Ölümün zikrini teksîr eyle de eğer senin ‘ayşın geniş ve vâsî^c ise onun zikri senin üzerine ‘ayşı tazyîk eder ve

eğer senin ‘ayşın dar ve zayıy ise onun zikri senin ‘ayşını tevsî eder.” Ve Ebû Süleymân-ı Dārānî demiş ki “Ben Ümmü Hārūn’a dedim ki sen ölümü sever misin?” Ve o dahi “yok” dedikte, ben ona “niçin” diye sordum ve o dahi: “Ben bir âdemîye ‘isyānlık etmiş olsam onun likāsını istemezdim, yâ ben ona ‘isyān etmiş olduğum hâlde imdi nice onun likāsını severim” diye cevâb verdi.

Beyānu't-Tarīki Fî Tahkīki Zikri'l-Mevti Fî'l-Kalbi

[بيان الطريق في تحقيق ذكر الموت في القلب]

[اعلم أن الموت هائل وخطره عظيم وغفلة الناس عنه لقللة فكرهم فيه وذكرهم له ومن يذكره ليس يذكره بقلب فارغ بل بقلب مشغول بشهوة الدنيا فلا ينجع ذكر الموت في قلبه فالطريق فيه أن يفرغ العبد قلبه عن كل شيء إلا عن ذكر الموت الذي هو بين يديه كالذي يريد أن يسافر إلى مفازة خطيرة أو يركب البحر فإنه لا يتفكر إلا فيه فإذا باشر ذكر الموت قلبه فيوشك أن يؤثر فيه وعند ذلك يقل فرحه وسروره بالدنيا وينكسر قلبه]

Ve kalbde zikr-i mevtin tahkīkinde olan tarīkin beyānı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki sen bil ve āgāh ol ki ölüm korkuludur ve onun hatar ve tehlikesi ‘azımdır ve ondan nāsın gafletleri ancak tefekkürlerinin kılletindendir ki onda tefekkür etmezler ve onu hâtırlarına getirmezler. Ve o ki onu zikr eder, hubb-ı dünyādan fārig bir kalb ile onu zikr etmez, belki şehvet-i dünyā ile meşgūl olan kalb ile onu yād eder ve o hâlde zikr-i mevt onun kalbinde bir te’sîr ve nef’i olmaz. Kaldı ki onda olan tarīk odur ki adam kendi kalbini her bir şeyden boşatıp fārig ede ki önünde olan ölümün zikrinden gayrı onda dīger bir şey bırakmaya şol kimse gibi ki bir hatarlı mefāze veyā bir sefer-i deryāya ‘azm-i sefer etmek ister ki o kimsenin fikr ve endîşesi ancak onun o seferinde olur ve çün zikr-i mevt onun kalbine mübāşeret eder, o hâlde onda te’sîr etmeye takarrüb eder ve o vakt dünyā ile olan sürūr ve sevinci azalır da kalbi kırılır.

[وأنجع طريق فيه أن يكثر ذكر أشكاله وأقرانه الذين مضوا قبله فيتذكر موتهم ومصارعهم تحت التراب ويتذكر صورهم في مناصبهم وأحوالهم ويتأمل كيف محا التراب الآن حسن صورهم وكيف تبددت أجزاؤهم في قبورهم وكيف أرملوا نساءهم وأيتموا أولادهم وضعوا أموالهم وخلت منهم مساجدهم ومجالسهم وانقطعت آثارهم فمهما تذكر رجل رجلا وفصل

في قلبه حاله وكيفية موته وتوهم صورته وتذكر نشاطه وتردده وتأمله للعيش والبقاء ونسيانه للموت وانخداعه بمواتاة الأسباب [248] وركونه إلى القوة والشباب وميله إلى الضحك واللهو وغفلته عما بين يديه من الموت الذريع والهلاك السريع وأنه كيف كان يتردد والآن قد تهدمت رجلاه ومفاصله وأنه كيف كان ينطق وقد أكل الدود لسانه وكيف كان يضحك وقد أكل التراب أسنانه وكيف كان يدبر لنفسه ما لا يحتاج إليه إلى عشر سنين في وقت لم يكن بينه وبين الموت إلا شهر وهو غافل عما يراد به حتى جاء الموت في وقت لم يحتسبه فانكشف له صورة الملك وقرع سمعه النداء إما بالجنة أو بالنار فعند ذلك ينظر في نفسه أنه مثلهم وغفلته كغفلتهم] وستكون عاقبته كعاقبتهم]

Ve onda en ziyâde nâfi^c ve fâideli tarîk odur ki kendisi geçmiş olan eşkâl ve akrânının zikrlerini teksîr edip de onların vefâtlarını ve toprak altında olan mesâri^c ve mezâci^clerini ve menâsıblarında olan suver ve ahvâllerini tezekkür ve derhâtır ede ve dahi toprak onların hüsn-i sûretlerini imdi nice mahv etmiş ve kendi mezârlarında eczâlarını nice dağıtıp da mütebeddid olmuş ve kendi zevcâtlarını nice dul ve erâmil ve evlâdlarını öksüz bırakmışlar ve nice emvâllerini zâyî^c etmişler ve onlardan mesâcid ve mesâkinleri nice tehî ve hâlî kalıp kendi âsarları munkatı^c oldu, işte buraları düşünüp te'emmül eyleye ve adam be-adam mufassalen bunları tasavvur ve tedebbür ettikçe ve her birinin ahvâlini tafsîl ve keyfiyyet-i vefâtlarını düşünüp sûretlerini tevehhüm ve onun neşât ve tereddüdlerini ve 'ayş ve bekâya te'emmülünü ve ölüme nisyânını ve müvâtât-ı esbâb ile inhidâfını ve kuvvet ve şebâba rûkûn ve dıhk ve lehve meylini ve mevt-i zerî^c ve helâk-i serî^cden önünde olan ehvâl ve tehlikelerden gafletini tezekkür ettikçe ki hayâtta iken nice tereddüd ederdi ve el-ân onun ayakları nice yıkılıp münhedim olmuş ve onun mefâsılı nice vîrân ve perîşân olmuş ve kendisi nutk ederken el-hâletü hâzihi kurt onun lisânını nice ekl etmiş ve nice gülerdi ve el-ân toprak nice dişlerini çürütmüş ve on seneye dek muhtâcî olamayacak umûru kendi nefsine nice tedbîr ederdi o hâl ile ki onun vakt-i tedbîrinden yevm-i vefâtına bir mâh kalmış ve ondan murâd buyurulan nesneden gâfil olarak onun zann ve hesâb ve gümân etmediği bir zamânda ölüm ona gelip sûret-i melek ona münkeşif oldu ve cennet veyâhüd âteş ile olan münâdâtın âvâzı onun sem'ini çalıp kar^c etti, elbette kendi nefsine bakıp tefekkür eder ki kendisi dahi onlar gibidir ve onun gafleti onların gafletleri gibidir ve onun 'akıbeti dahi onların 'akıbetleri gibi olacaktır.

إقال أبو الدرداء رضي الله عنه إذا ذكرت الموتى فعد نفسك كأحدهم وقال ابن مسعود رضي الله عنه السعيد من وعظ بغيره وقال عمر بن عبد العزيز ألا ترون أنكم تجهزون كل يوم غاديا أو راثحا إلى الله عز وجل تضعونه في صدع من الأرض قد توسد التراب وخلف الأحاب وقطع الأسباب فملازمة هذه الأفكار وأمثالها مع دخول المقابر ومشاهدة المرضى هو الذي يجدد ذكر الموت في القلب حتى يغلب عليه بحيث يصير نصب عينيه فعند ذلك يوشك أن يسند له ويتجافى عن دار الغرور وإلا فالذكر بظاهر القلب وعذبة اللسان قليل الجدوى في التحذير والتنبيه ومهما طاب قلبه بشيء من الدنيا ينبغي أن يتذكر في الحال أنه لا بد له من مفارقتة نظر ابن مطيع ذات يوم إلى داره فأعجبه حسننها ثم بكى فقال والله لولا الموت لكنت بك مسرورا ولولا ما نصير إليه من ضيق القبور لقرت بالدنيا أعيننا ثم بكى بكاء شديدا حتى ارتفع صوته

Ve dahi Ebü'd-Derdâ 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki "Sen mevtâyı yâd ettiğin vakte kendi nefsinı dahi onların birisi gibi say." Ve 'Abdullâh b. Mes'ûd demiş ki "Sa'îd ancak o kimsedir ki kendi dîgeriyle mütte'iz ve nasîhat-mend olur" ya'nî dîgerinden 'ibret alır. Ve 'Ömer b. 'Abdül'azîz demiş ki "Siz görmez misiniz ki beher gün Zât-ı zü'l-celâl hazretlerine yâ bir gâdiyi veyâ bir râyihi techîz edersiniz ve onu yerin çatlak yerine koyup da gidersiniz o hâl ile ki hâki başı altına yastık kılmış ve ahhâb ve ashâbını geriye bırakıp gitmiş ve esbâbı kesmiş." İşte bu gibi efkâr ve onun emsâli mülâzemesi duhûl-i mekâbir ve müşâhede-i marazı ile ma'an ölümün zikrini kalbde tecdîd eder tâ ki kalb üzerine galebe edip ölümü onun nasb-ı 'ayn ve âmâc-ı dîdesi olur ve o vakte ona müsta'idd olmaya yaklaşır da dâr-ı gurûrdan tecâfî ve tebâ'üd etmeye takarrüb eder, yoksa zâhir-i kalb ve 'azebe-i lisân ile vâki' olan tezekkür kalîlü'n-nef' olup tenbîh ve tahzîrde onun fâidesi azdır. Ve dünyâdan bir nesne ile kalbi hoş oldukça gerektir ki derhâl ona müfârık olacağı husûs ona bir emr-i lâzım ve lâbüdd olduğuna mütefekkir ola. İbn Mutîr bir gün kendi sarâyına bakıp onun zîb ü zînet ile hüsn-i ârâyış ü nüzhetini beğendikte ağlamış ve "Vâllâhi ölüm olmasaydı ben seninle şâd ve mesrûr olurum ve bizim zîk-ı kubûra varmaklığımız olmamış olsaydı biz dünyâ ile gözümüz karîr ve sâkin olurdu" demiş sonra savt ve sedâsı mürtefi' oluncaya dek şiddetli bir ağlamakla ağlamış da figân ve zârî etmiştir.

el-Bābu's-Sānī Fī Tūlî'l-Emeli ve Fazîleti Kısarı'l-Emeli ve Sebebi Tūlihi ve Keyfiyyeti Mu'alecetihi

[لباب الثاني في طول الأمل وفضيلة قصر الأمل وسبب طولهِ وكيفية معالجته]

[أ فضيلة قصر الأمل قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعبد الله بن عمر "إذا أصبحت فلا تحدث نفسك بالمساء وإذا أمسيت فلا تحدث نفسك بالصباح وخذ من حياتك لموتك ومن صحبتك لسقمك فإنك يا عبد الله لا تدري ما اسمك غدا" وروى علي كرم الله وجهه أنه صلى الله عليه وسلم قال "إن أشد ما أخاف عليكم خصلتان اتباع الهوى وطول الأمل فأما اتباع الهوى فإنه يصد عن الحق وأما طول الأمل فإنه الحب للدنيا ثم قال إلا إن الله تعالى يعطي الدنيا من يحب ويغض وإذا أحب عبدا أعطاه الإيمان ألا إن للدين أبناء وللدنيا أبناء فكونوا من أبناء الدين ولا تكونوا من أبناء الدنيا ألا إن الدنيا قد ارتحلت مولية ألا إن الآخرة قد ارتحلت مقبلة ألا وإنكم في يوم عمل ليس فيه حساب [239] ألا وإنكم توشكون في يوم حساب ليس فيه عمل"]

Ve ikinci bāb ki tūl-i emel mebāhisindedir ve kısarı emelin fazîleti beyānı ve tūl-i emelin sebebi zikri ve mu'alecesinin keyfiyyeti tibyanındadır, o dahi işte bu bābdır.

Ve kısarı emelin fazîleti faslı dahi işte bu fasldır. Şöyle ki Server-i kâināt 'aleyhi efdalü't-tahiyyât onun hakkında 'Abdullāh b. 'Ömer b. el-Hattāb'a hitāben buyurmuş ki "إذا أصبحت فلا تحدث نفسك بالمساء وإذا أمسيت فلا تحدث نفسك بالصباح وخذ من حياتك لموتك ومن صحبتك لسقمك فإنك يا عبد الله لا تدري إذا أصبحت فلا تحدث نفسك بالمساء وإذا أمسيت فلا تحدث نفسك بالصباح وخذ من حياتك لموتك ومن صحبتك لسقمك فإنك يا عبد الله لا تدري" ki hulāsa-i meāl-i vālāsı: "Sen eğer sabāh edip gündüze dāhil oldunsa akşam ile kendi nefsinı tahdīs etme ya'nī akşama kadar ber-hayāt kalacağını ümīd etme ve eğer akşam edip geceye dāhil oldunsa kendi nefsinı sabāh ile tahdīs eyleme ya'nī sabāha kadar ber-hayāt kalacağını ümīd eyleme ve senin ölümün için senin hayātından al ve sekamın için sıhhatinden al, zīrā ey 'Abdullāh yarın senin ismin ne olduğunu bilmezsin." Ve 'Alī b. Ebī Tālīb kerremallāhu vechehu rivāyet edip demiş ki 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ³⁷² "إن أشد ما أخاف عليكم خصلتان" ilh. ki hulāsa-i mazmūn-ı şer'fī: "Ben sizin üzerinize en ziyāde şiddetli havfım iki haslettendir ki tūl-i emel ve ittibāc-ı hevā hasletleridir." İttibāc-ı hevā ise hakktan men' eder ve tūl-i emel dahi dünyāya muhabbettir." Sonra buyur-

371 el-İrākī, *Tahrīcu Ehādīsi İhyā*, 6/2478.

372 el-İrākī, *Tahrīcu Ehādīsi İhyā*, 6/2479.

muş ki “Āgâh olunuz ki Allāhu ta‘ālā hazretleri dünyâyı hem sevgilisine ve hem dahi mebgûzuna verir ve bir ‘abdi severse ona imānı verir. Āgâh olunuz ki dīnin ebnāsı var ve dünyânın ebnāsı vardır, siz dīnin ebnāsından olunuz da dünyânın ebnāsından olmayınız. Āgâh olunuz ki dünyâ arkayı verip mürtehil olmaktadır. Āgâh olunuz ki āhiret mukbil ve müteveccih olarak karşınıza gelmektedir. Āgâh olunuz ki içinde hesâb olmayan bir ‘amel günündesiniz. Āgâh olunuz ki az kalıp yaklaşmışsınız ki içinde ‘amel olmayan bir hesâblı günde bulunacaksınız.”

[وقالت أم المنذر اطلع رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات عشية إلى الناس فقال أيها الناس إما تستحون من الله قالوا وما ذاك يا رسول الله قال “تجمعون ما لا تأكلون وتأملون ما لا تدركون وتبنون ما لا تسكنون” وقال أبو سعيد الخدري اشترى أسامة بن زيد من زيد ابن ثابت وليدة بمائة دينار إلى شهر فسمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول “ألا تعجبون من أسامة المشتري إلى شهر إن أسامة لطويل الأمل والذي نفسي بيده ما طرفت عيناى إلا ظننت أن شفري لا يلتقيان حتى يقبض الله روحي ولا رفعت طرفي فظننت أنى واضعه حتى أبيض ولا لقمتم لقمة إلا ظننت أنى لا أسيغها حتى أغص بها من الموت ثم قال يا بني آدم إن كنتم تعقلون فعدوا أنفسكم من الموتى والذي نفسي بيده إن ما توعدون لآت وما أنتم بمعجزين”]

Ve Ümmü'l-Münzir ‘aleyhe'r-rıdvân demiş ki “Bir günün akşamında ‘aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir cemā'at üzerine muttalı' olup buyurmuş ki ³⁷³“تجمعون ما لا تأكلون وتأملون ما لا تدركون وتبنون ما لا تسكنون” ki hulāsa-i fehvā-yı münîfî: “Ey nās, siz Allāhu ta‘ālādan utanıp hayā etmez misiniz?” Ve onlar: “Ey resūl-i Hudā, o nedir?” diye suāl ettiklerinde, efendimiz: “Siz ekl etmediğinizi biriktirirsiniz ve ona ulaşamayacağınız nesneyi me'mūl edersiniz ve içinde sākin olmayacağınız ebniyeyi binā edersiniz” diye emr ü fermān buyurmuştur. Ve Ebū Sa‘īd el-Hudrī demiş ki “Üsāme b. Zeyd, Zeyd b. Sābit'ten yüz altın ile bir cāriyeyi bir māh va‘de ile satın aldıktan işittim ki ‘aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyururdu ki ³⁷⁴“ألا تعجبون من أسامة المشتري إلى شهر إن أسامة لطويل الأمل” ilh. ki hulāsa-i meāl-i şerîfî: “Siz āyā bir māh va‘de ile satın alan Üsāme'den ta‘accüb etmez misiniz? Tahkīkan Üsāme emeli uzun bir adamdır. O ki benim onun yed-i kudretindedir, ben onunla yemīn edip kasem ederim ki bir nesneye gözüm açmam ki zann etmem ki göz kapaklarım kapanmazlar da tā ki Zāt-ı zū'l-celāl benim rūhu-mu kabz eder ve benim tarafımı kaldırmadım ki zann etmedim ki ben onu indiremem tā ki kabz olunayım ve bir lokmayı ağzıma koymam ki zann etmem ki onu çiğneyinceye dek ölümünden onunla gussalanır da boğazımda

373 el-İrākī, Tahrīcu Ehādīsī İhyā, 6/2481.

374 el-İrākī, Tahrīcu Ehādīsī İhyā, 6/2481.

kalır.” Sonra buyururdu ki “Ey benî âdem, eğer siz ‘âkıl iseniz kendi nefsinizi ölümlerden sayınız. O ki benim nefsim onun yed-i kudretindedir, ben onunla yemîn edip kase ederim ki mev‘ûdu olduğunuz şey size elbette gelicidir ve siz onu mu‘ciz değilsiniz.”

[وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَخْرُجُ يَهْرِيقُ الْمَاءَ فَيَتَمَسَّحُ بِالتُّرَابِ فَأَقُولُ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْمَاءَ مِنْكَ قَرِيبٌ فَيَقُولُ مَا يَدْرِينِي لَعَلِّي لَا أَبْلُغُهُ وَرَوَى أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ ثَلَاثَةَ أَعْوَادٍ فَغَرَزَ عَوْدًا بَيْنَ يَدَيْهِ وَالْآخَرَ إِلَى جَنْبِهِ وَأَمَّا الثَّالِثُ فَأَبْعَدَهُ فَقَالَ هَلْ تَدْرُونَ مَا هَذَا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ “هَذَا الْإِنْسَانُ وَهَذَا الْأَجَلُ وَذَاكَ الْأَمَلُ يَتَعَاطَاهُ ابْنُ آدَمَ وَيَخْتَلِجُهُ الْأَجَلُ دُونَ الْأَمَلِ”]

Ve dahi ‘Abdullāh b. ‘Abbās ‘aleyhime’r-rıdvân üzerine mervî ve menkûl olup demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz irāka-i mā için sahrāya hurūcunda hāk ile istibrā ederdi ve ben ona “Su senden yakındır” dediğimde, o dahi: “Ben ne ile bilirim ki ona ulaşayım, ola ki ona bālig olamam” buyururdu. Ve bir gün üç ‘aded ağacı alıp bir yere dikmiş ki birisi kendi önünde dikti ve diğeri dahi onun yanında dikti ve üçüncüsü uzak bir yerde dikti ve sahābeye buyurdu ki “Siz bunu bilir misiniz?” Ve sahābe dahi çün “Allāh ve resūlū a‘lemdir” diye cevāb verdiler, efendimiz³⁷⁵ buyurdu “هذا الإنسان وهذا الأجل وذاك الأمل يتعاطاه ابن آدم ويختلجه الأجل دون الأمل” ki hulāsa-i meāl-i şerīfi: “İşte bu insandır ve bu eceldir ve o emeldir ki ibn âdem onu te‘âtî eder de emele varmadan evvel ecel onu ihtilâc eder.”

[وقال عليه السلام “مثل ابن آدم وإلى جنبه تسع وتسعون منية إن أخطأته المنيا وقع في الهرم” قال ابن مسعود هذا المرء وهذه الحتوف حوله شوارع إليه والهرم وراء الحتوف والأمل وراء الهرم فهو يؤمل وهذه الحتوف شوارع إليه فأيهما أمر به أخذه فإن أخطأته الحتوف قتله الهرم وهو ينتظر الأمل قال عبد الله خط لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم خطا مربعا وخط وسطه خطا وخط خطوطا إلى جنب الخط وخط خطا خارجا وقال “أنظروا ما هذا قلنا الله ورسوله أعلم قال هذا الإنسان للخط الذي في الوسط وهذا الأجل محيط به وهذه الأعراض للخطوط التي حوله تنهشه إن أخطأه هذا نهشه هذا وذاك الأمل يعني الخط الخط الخارج”]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ‘Adm ‘ibn ‘Adm ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: “İbn âdemin meseli ve onun cānibinde doksan dokuz meniyye vardır. Eğer menāyā ona rāst gelmeyip de hatā ederlerse herimde düşer” ya‘nî pîr-i fānî olur. ‘Abdullāh b. Mes‘ūd demiş ki “İşte bu adamdır ve onun

375 el-İrākî, *Tahrîcu Ehādîsi İhyā*, 6/2482.

376 el-İrākî, *Tahrîcu Ehādîsi İhyā*, 6/2483.

etrâfında olanlar ona şevâri'-i 'adem olur ki onun sihâm-ı helâkıcırlar ve herim dahi onun şevâri'-i helâkî [250] mâ-verâsındadır ve emel dahi herimin mâ-verâsındadır ve insân kendisi te'emmül etmekte olur o hâl ile ki işbu mehlekeler onun etrâfında ona şevâri'dirler ki onun hangisiyle onun ahzı emr olunmuş onun ma'lûmu değildir ve eğer o tehlikeler ona râst gelmez de ondan hatâ eder ise lâ-mahâle herim elbette onu katl eder o hâl ile ki kendisi emele muntazır bulunur." Ve 'Abdullâh b. Mes'ûd demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz bize bir murabba' çizgi çizdi ve içinde dahi bir çizgi çizdi ve onun yanında diğer çizgiler çizdi ve o hatt-ı murabba' hâricinde dahi diğer bir çizgi çizdi ba'dehu buyurdu ki "أندرون" ما هذا قلنا الله ورسوله اعلم قال هذا الإنسان للخط الذي في الوسط وهذا الأجل محيط به وهذه الأعراض للخطوط التي حوله تنهشه إن أخطأ هذا نهشه هذا وذاك الأمل يعني الخط الخط 377" يا'nî "Siz bunu bilir misiniz?" Ve biz dahi: "Allâhu ta'âlâ ve resûlû a'lemdir" dedik, o dahi: "Ortadaki çizgi için bu insândır ve bu murabba' çizgi ona muhît olan eceldir ve bu a'râz ya'nî onun etrâfında olan çizgiler dahi ona târî olan havâtiftirler ki dâimâ onu sokarlar ki birisi ona râst gelmezlerse diğer ona râst gelir sokar ve şol uzak çizgi ki hatt-ı murabba'ın hâricindedir, o dahi onun emelidir."

[وقال أنس قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "يهرم ابن آدم ويبقى معه اثنتان الحرص والأمل" وفي رواية "وتشبه معه اثنتان الحرص على المال والحرص على العمر" وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم "نجا أول هذه الأمة باليقين والزهد ويهلك آخر هذه الأمة بالبخل والأمل" وقيل بينما عيسى عليه السلام جالس وشيخ يعمل بمسحاة يثير بها الأرض فقال عيسى اللهم أنزع منه الأمل فوضع الشيخ المسحاة واضطجع فلبث ساعة فقال عيسى اللهم اردد إليه الأمل فقام فجعل يعمل فسأله عيسى عن ذلك فقال بينما أنا أعمل إذ قالت لي نفسي إلى متى تعمل وأنت شيخ كبير فألقيت المسحاة واضطجعت ثم قالت لي نفسي والله لا بد لك من عيش ما بقيت فقممت إلى مسحاتي وقال الحسن قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أكلكم يحب أن يدخل الجنة قالوا نعم يا رسول الله قال قصروا من الأمل وثبتوا آجالكم بين أبصاركم واستحيوا من الله حق الحياء وكان صلى الله عليه وسلم يقول في دعائه "اللهم إني أعوذ بك من دنيا تمنع خير الآخرة وأعوذ بك من حياة تمنع خير الممات وأعوذ بك من أمل يمنع خير العمل"]

Ve dahi Enes 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki 378" يا'nî "İbn âdem pîr-i fânî olur da onda iki haslet bâkî kalır ki hırs ve emeldirler." Ve diğer bir rivâyette gelmiş ki 379" وتشبه معه اثنتان الحرص على المال والحرص على العمر

377 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2483.

378 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2484.

379 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2484.

ya'nî "Onda iki haslet tâzelenip nevcivân olur ki māl üzerine hırs etmek ve 'ömr üzerine hırs etmek husûsudur." Ve dahi Resûl-i ekrem efendimiz buyurmuş ki ³⁸⁰ "نجا أول هذه الأمة باليقين والزهد ويهلك آخر هذه الأمة بالخل والأمل" ki hulâsa-i meâl-i münîfî: "İşbu ümmetin evveli ancak yakîn ve zühd ile necât buldu ve bu ümmetin âhiri buhl ve emel ile hâlik olacaktır." Ve bir gün 'Îsâ 'aleyhi's-selâm otururken bir pîr-i fânî onun karşısında bel vurup yeri kazar açardı ve 'Îsâ 'aleyhi's-selâm "اللهم اردد إليه الأمل" ya'nî "Ey benim ilâhım, sen emeli ondan nez'eyle" diye du'â ettikte der-'akab o pîr-i fânî beli bırakıp uzandı ve böyle bir sâ'at kaldıktan sonra 'Îsâ 'aleyhi's-selâm bir dahi "اللهم اردد إليه الأمل" ya'nî "Ey benim ilâhım, sen onun emeli ona redd eyle" diye du'â etti ve der-'akab o pîr-i fânî kalkıp kendi 'ameline devâm etti ve 'Îsâ 'aleyhi's-selâm ondan bu sun'u üzerine suâl ettikte, o dahi: "Ben 'amel ederken benim kendi nefsim bana dedi ki "Sen böyle şeyh-i kebîr ve pîr-i fânî olduğun hâlde ne vakte kadar 'amel edeceksin?" Ben dahi elimden beli bırakıp yere uzandım sonra benim nefsim bana dedi ki "Vallâhi sen dünyâda durdukça sana bir 'ayş ve idâre lâzım ve lâbüddür!" Ve binâberîn ben dahi kendi işime kalktım da belimi alıp işime devâm ettim." Ve Hasan-ı Basrî 'aleyhi'r-rahme demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "أكلكم يحب أن يدخل الجنة" ya'nî "Siz cümleliz cennete girmek ister misiniz?" Ve sahâbe "نعم يا رسول الله" diye cevâb verdiklerinde, efendimiz "فصروا من الأمل وثبتوا آجالكم بين أبصاركم واستحيوا من الله حق الحياء" ya'nî "Sizin âmâlinizi kısa ediniz ve sizin âcâlinızı dahi ebsârınız önünde sâbit ediniz de Allâhu ta'âlâdan utanmağın hakkıyla siz utanıp hayâ ediniz." Ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz kendi du'âsında buyururdu ki "اللهم إني أعوذ بك من دنيا تمنع خير الآخرة وأعوذ بك من حياة تمنع خير الممات وأعوذ بك من أمل يمنع" ³⁸¹ ya'nî "Ey benim ilâhım, hayr-ı âhiretten men'eden dünyâdan ben sana sığınıp seninle isti'âze ederim ve hayr-ı memâtı men'eden hayât-tan dahi ben seninle isti'âze ederim ve hayr-ı l-'ameli men'eden emelden dahi ben seninle isti'âze edip sana sığınırım" diye ta'avvüz ederdi.

[الآثار قال مطرف بن عبد الله لو علمت متى أجلي لخشيت على ذهاب عقلي ولكن الله تعالى من على عباده بالغفلة عن الموت ولولا الغفلة ما تهنأوا بعيش ولا قامت بينهم الأسواق وقال الحسن السهو والأمل نعمتان عظيمتان على بني آدم ولولاهما ما مشى المسلمون في الطرق وقال الثوري بلغني أن الإنسان خلق احمق ولولا ذلك لم يهنأ العيش وقال أبو سعيد بن عبد الرحمن إنما عمرت الدنيا بقله عقول أهلها وقال سلمان الفارسي رضي الله عنه ثلاث

380 el-Irākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2485.

381 el-Irākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2485.

أعجبني حتى أضحككتني مؤمل الدنيا والموت يطلبه وغافل وليس يغفل عنه وضاحك ملء فيه ولا يدري أساخط رب العالمين عليه أم راض وثلاث أحزننتني حتى أبكتني فراق الأحبة محمد وحزبه وهول المطلع والوقوف بين يدي الله ولا أدري إلى الجنة يؤمر بي أو إلى النار

Ve kısar-ı emel hakkında vārid olan āsār ise onlar dahi bunlardır: Ez-cümle Mutarriif b. ‘Abdullāh demiş ki “Benim ecelim ne vakt olduğunu ben bilmiş olsaydım benim zehāb-ı ‘aklım üzerine havf ederdim velākin Hakk subhānehu ve ta‘ālā ‘ibādı üzerine ölümden gaflet etmek ile minnet ve ihsān etmiş. Ve gaflet olmamış olsaydı ne ‘ayş ile mütehennī olurlardı ve ne de beynlerinde çarşı ve bāzārlar kāim olurlardı.” Ve Hasan-ı Basrī demiş ki “Sehv ve emel beni ādem üzerine iki ‘azīm ni‘metlerdir. Onlar ya‘nī sehv ve emel olmamış olaydılar yollarda müslümānān yürümezdi-ler.” Ve Sevrī ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Bana bālig olmuş ki insān ahmak halk olunmuş ve onun hamākātı olmamış olsaydı ‘ayş ile mütehennī olmazdı.” Ve Ebū Sa‘īd b. ‘Abdurrahmān [251] demiş ki “Dünyā ancak ehlinin killet-i ‘ukūlüyle ma‘mūr olmuştur.” Ve Selmān-ı Fārisī demiş ki “Üç nesne beni ‘aceblendirmiş de tā ki beni güldürmüş: Birincisi ölüm onu taleb ettiği hâlde dünyāyı emel eden kimse. Ve ikincisi ondan gaflet olmayan kimse ki kendisi gāfil olur. Ve üçüncüsü o ki ağız dolusuyla güler de o hâlde ki kendisi āgāh değildir ki Rabbü’l-‘ālemīn ondan sāhit midir, yoksa rāzī. Ve üç şey beni mahzūn etmiş tā ki beni ağlatmış: Birisi ehībānın firākı ya‘nī nebī-i emced Hazret-i Muhammed ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizle onun hizbi. Ve ikincisi matla‘ın korkusu. Ve üçüncüsü huzūr-ı Bārī’de vukūfun endişesi o hāl ile ki ben bilmiyorum ki beni cennete mi emr buyurulacak, yoksa āteşe.”

[وقال بعضهم رأيت زرارة بن أبي أوفى بعد موته في المنام فقلت أي الأعمال أبلغ عندكم قال التوكل وقصر الأمل وقال الثوري الزهد في الدنيا قصر الأمل ليس بأكل الغليظ ولا لبس العباءة وسأل المفضل بن فضالة ربه أن يرفع عنه الأمل فذهبت عن شهوة الطعام والشراب ثم دعا ربه ففرد عليه الأمل فرجع إلى الطعام والشراب وقيل للحسن يا أبا سعيد ألا تغسل قميصك فقال الأمر أعجل من ذلك وقال الحسن الموت معقود بنواصيكم والدنيا تطوى من ورائكم]

Ve ba‘zu’s-selefi’s-sālihīn demiş ki Zūrāre b. [Ebī] Evfā’nın vefātından sonra ben onu uykuda görüp de ona dedim ki “Sizde a‘mālin eblagı hangisidir?” O dahi: “Tevekkül ve kısar-ı emeldir” diye cevāb verdi. Ve Sevrī ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Dünyāda zūhd etmek emelin kısarıdır, ne ekl-i galīz ve pūşiden-i ‘abādır.” Ve Mufaddal b. Fudāle ‘aleyhi’r-rahme emeli ondan ref‘ etmek için Rabbisi tebāreke ve ta‘ālādan diledikte ondan

şehvet-i ta'âm u şarâb zâhib oldu sonra bir dahi Rabbisine du'â edip tâ ki onun emeli ona redd ve îfade olundu da ta'âm ve şarâba döndü. Ve Hasan-ı Basrî'ye "Ey Ebû Sa'îd, sen kendi gömleğini yıkamaz mısın?" denildikte, Hasan-ı Basrî: "Benim gözettığım emr ondan daha ziyâde 'aceledir" demiş. Ve dahi başka bir vakte demiş ki "Ölüm sizin nâsiyelerinizde ma'kûddur ve dünyâ sizin ardınızdan sonra bükülüp tayy olunmadadır."

[وقال بعضهم أنا كرجل ماد عنقه والسيف عليه ينتظر متى تضرب عنقه وقال داود الطائي لو أملت أن أعيش شهرا لرأيتني قد أتيت عظيما وكيف أوصل ذلك وأرى الفجائع تغشى الخلائق في ساعات الليل والنهار]

Ve dahi ba'zu's-selef demiş ki "Ben o adam gibiyim ki tîg-i cellâd altında kendi rakabesini uzatmış da kendi 'unukunun darb olunmasını gözetir durur." Ve Dâvûd-ı Tâî demiş ki "Ben bir mâh yaşamaklığı emel eder isem ben bir 'azîm emre gelmiş olurum ve ben nice onu emel ederim o hâli ile ki ben fecâyi'î leyl u nehâr sâ'âtinde halklara müstagşî olduğunu görüyorum."

[وَحكى أَنه جاء شقيق البلخي إلى أستاذ له يقال له أبو هاشم الرمانى وفي طرف كسائه شيء مصرور فقال له استاذہ إيش هذا معك فقال لوزات دفعها إلى أخ لي وقال أحب أن تفطر عليها فقال يا شقيق وأنت تحدث نفسك أنك تبقى إلى الليل لا كلمتك أبدا قال فأغلق في وجهي الباب ودخل]

Ve dahi hikâyet olunur ki Şakîk-i Belhî bir gün kendi üstâdî Ebû Hâşim er-Rummânî yanına gelmiş o hâli ile ki onun kisâsının bir ucunda bir nesne bağlı var idi ve onun şeyhi ya'nî üstâdî "Bu seninle berâber olan nesne nedir?" diye ondan suâl ve tefahhus ve o dahi: "Bir kaç bâdem dâneleridir ki benim ihvânımdan bir zât bana verip bu gece bunların üzerine iftâr etmenizi severim" diye ârzû etmiş dedikte, şeyhi: "Sen ey Şakîk, sen kendi nef-sini geceye kalmaya tahdîs ettiğin hâlde ben ebeden seninle söyleşmem!" diyerek hemân yüzümde kapıyı kilitleyip hânesi içine girdi" dedi.

[وقال عمر بن عبد العزيز في خطبته إن لكل سفر زادا لا محالة فتزودوا لسفركم من الدنيا إلى الآخرة التقوى وكونوا كمن عاين ما أعد الله من ثوابه وعقابه ترهبوا ولا يطولن عليكم الأمد فتقسو قلوبكم وتنقادوا لعدوكم فإنه والله ما بسط أمل من لا يدرى لعله لا يصبح بعد مسائه ولا يمسي بعد صباحه وربما كانت بين ذلك خطفات المنايا وكم رأيتم من كان بالدنيا مغترا وإنما تقر عين من وثق بالنجاة من عذاب الله تعالى وإنما يفرح من أمن أهوال القيامة فأما من لا يداوى كلما إلا أصابه جرح من ناحية أخرى فكيف يفرح أعوذ بالله من أن آمركم بما لا أنهى عنه نفسي فتخسر صفقتي وتظهر عيبي وتبدو مسكتي في يوم يبدو فيه

الغنى والفقر والموازن فيه منصوبة لقد عنيتم بأمر لو عنيت به النجوم لانكدرت ولو عنيت به الجبال لذابت ولو عنيت به الأرض لتشققن أما تعلمون أنه ليس بين الجنة والنار منزلة وإنكم صائرون إلى إحداهما]

Ve ‘Ömer b. ‘Abdül‘azîz bir hutbesinde buyurmuş ki “Tahkikan her bir sefer için lâ-mahâle zâd ve tüşe lâzımdır, siz dahi dünyâdan âhiretinize takvâyı tezevvüd ediniz ve Hakk subhânehu ve ta‘âlâ kullarına i‘dâd ve âmâde kıldığı sevâb ve ‘ıkâbı görüp mu‘âyene eden adam gibi olunuz da tâ ki ragbetiniz ve haşyetiniz hâsıl ola. Ve hem dahi zinhâr ve zinhâr sizin üzerinize emed uzun olmasın, zîrâ onunla kulûbunuz kâsî ve katı olur da düşmânınıza münkâd olursunuz, zîrâ vallâhi o ki kendi akşamından sonra sabâh edeceğini bilmez ve sabâhtan sonra akşam edeceğini bilmez de mümkün ki onun akşam ile sabâhı ve sabâh ile akşamı mâ-beyninde hatafât-ı mevt onu kapıp götürür o kimse emeli bast etmez. Ve dünyâ ile mugterr olanlardan nice adamları görmüşüm ve görmüşsünüz ki dünyâda ancak o kimsenin gözü karîr ve sâkin olur ki ‘azâb-ı ilâhîden necât bulduğuna kalbi vâsık ve mutmainn olmuş ve dünyâda ancak o kimse sevinip şâdân olur ki ehvâl-ı kıyâmetten nefsi emîn olmuş, yoksa o kimse ki bir cürhü müdâvât etmez illâ ki dîger bir taraftan dîger bir zahme dūçâr olur o adam nice sevinip şâdân olur. Ve ben isem kendi nefsimi ondan nehy etmediğim nesne ile size emr etmekten ben Allâhu ta‘âlâya sığınıp onunla ta‘avvüz ederim, zîrâ ki böylece ben bir emr etmiş olsam benim sermâyem ziyân edip ‘aybım görünür ve meskenim dahi fakr ve gınâ içinde zâhir ve teraziler kurulup herkesin a‘mâlî vezn olunur gününde nümâyân ve bâhir olur. Siz böyle bir emr ile mu‘tenâ olmuşsunuz ki nücûm-ı âsumân onunla mu‘tenâ olmuş olsa kararıp yağmur gibi dökülürdü ve dağlar onunla mu‘tenâ olmuş olsa erirdi ve zemîn onunla mu‘tenâ olmuş olsa o dahi müteşakkık olurdu. Siz bilmez misiniz ki cennet ile nâr beyinde başka bir menzil ve mekân yoktur, elbette siz onların birisine varacaksınız.”

[وكتب رجل إلى أخ له أما بعد فإن الدنيا حلم والآخرة يقظة والمتوسط بينهما الموت ونحن في أضغاث أحلام والسلام وكتب آخر إلى أخ له [252] إن الحزن على الدنيا طويل والموت من الإنسان قريب وللنقص في كل يوم منه نصيب وللبلاء في جسمه ديب فبادر قبل أن تنادى بالرحيل والسلام وقال الحسن كان آدم عليه السلام قبل أن يخطئ أمله خلف ظهره وأجله بين عينيه فلما أصاب الخطيئة حول فجعل أمله بين عينيه وأجله خلف ظهره]

Ve zâtın birisi kendi dîn karındaşına bir nâme yazıp içinde demiş ki “Pes ez-în senin ma‘lumun olsun ki dünyâ bir hulm ve seyrândır ve âhiret

bir yakza ve uyanıklıktır ve aralarında ölüm mütevassıttır ve biz adgās ve ahlāmdayız ve's-selām.” Ve dīger bir zāt dahi kezālik bir dīn karındaşı-na bir nāmede yazmış ki “Tahkīkan dünyāya olan hüzn uzundur ve ölüm dahi insāndan karībdır ve naks için beher günde ondan bir nasīb vardır ve belā için onun cisminde bir debīb vardır. Artık rahīl ile münādāt olmazdan akdem sen rahīle mübāderet eyle ve's-selām.” Ve Hasan-ı Basrī ‘aleyhi'r-rahme demiş ki “Ādem ‘aleyhi's-selām zellele dūçār olmazdan akdem onun emeli onun arkası sonra ve eceli dahi onun iki gözü arasında kılınmıştır ve zellele giriftār olunca onlar ber-‘aks tagyīr ve tahvīl olupun onun emeli gözleri arasına ve eceli onun ardı sonra kılındı.”

[وقال عبد الله بن سميط سمعت أبي يقول أيها المغتر بطول صحته أما رأيت ميتا قط من غير سقم أيها المغتر بطول المهلة أما رأيت مأخوذاً قط من غير عدة إنك لو فكرت في طول عمرك لنسيت ما قد تقدم من لذاتك أبالصحة تغتروا أم بطول العافية تمرحون أم الموت تأمنون أم على ملك الموت تجترئون إن ملك الموت إذا جاء لا يمنعه منك ثروة مالك ولا كثرة احتشادك أما علمت أن ساعة الموت ذات كرب وغصص وندامة على التفريط ثم يقال رحم الله عبداً عمل لما بعد الموت رحم الله عبداً نظر لنفسه قبل نزول الموت]

Ve ‘Abdullāh b. Sumeyt demiş ki ben babamdan işittim söylerdi ki “Ey tūl-i sıhhat ü ‘āfiyetle mugterr olan kimse, bī-‘illet sekamsızın ölmüş bir kimseyi aslā görmedin mi? Ve ey tūl-i mühlet ile mugterr olan adam, sen va‘desiz olarak alınmış bir kimseyi görmedin mi? Sen kendi ‘ömrünün uzunluğunda tefekkür etmiş olsan senin lezzātından mütekaddim olanı el-bette unutmuş olursun. Āyā siz sıhhatle mi aldanırsınız, yoksa tūl-i ‘āfiyetle mi sevinirsiniz veyāhūd ölümünden mi emīn olursunuz veyāhūd mele-kū'l-mevt üzerine cerāet mi edersiniz? Sana gelirse senin servet-i māl ve sāmānın onu senden men‘ edemez ve kesret-i ihtīşādın onu def‘ edemez. Sen bilmedin mi ki ölümün sâ‘atı kerbli ve gussalıdır ve tefrīt üzerine nedā-metlidir ki bunun ‘indeinde denilir ki ölümünden sonra vāki‘ olan umūra ‘amel eden kimseye Allāhu ta‘ālā rahmet eyleye ve ölümün nüzülünden akdem nefesine nazar eden kimseye Allāh rahmet eyleye.”

[وقال أبو زكريا التيمي بينما سليمان بن عبد الملك في المسجد الحرام إذ أتى بحجر منقور فطلب من يقرؤه فأتى بوهب بن منبه فإذا فيه ابن آدم إنك لو رأيت قرب ما بقى من أجلك لزهدت في طول أملك ولرغبت في الزيادة من عملك ولقصرت من حرصك وحيلك وإنما يلقاك غدا ندمك لو قد زلت بك قدمك وأسلمك أهلك وحشمك وفارقك الوالد والقريب ورفضك الولد والنسيب فلا أنت إلى دنياك عائد ولا في حسناتك زائد فاعمل ليوم القيامة قبل الحسرة والندامة فبكى سليمان بكاء شديداً وقال بعضهم رأيت كتاباً من محمد بن يوسف

إلى عبد الرحمن بن يوسف سلام عليك فإني أحمد الله إليك الذي لا إله إلا هو أما بعد فإني أحذرك متحولك من دار مهلتك إلى دار إقامتك وجزاء أعمالك فتصير في قرار باطن الأرض بعد ظاهرها فيأتيك منكروك ونكير فيقع دانك وينتهرانك فإن يكن الله معك فلا يأس ولا وحشة ولا فاقة وإن يكن غير ذلك فأعاذني الله وإياك من سوء مصرع وضيق مضجع ثم تبلغك صيحة الحشر ونفخ الصور وقيام الجبار لفصل قضاء الخلائق وخلاء الأرض من أهلها والسموات من سكانها فباحث الأسرار وأسعرت النار ووضعت الموازين وجرى بالنبيين والشهداء وقضى بينهم بالحق وقيل الحمد لله رب العالمين فكم من مفتضح ومستور وكم من هالك وناج وكم من معذب ومرحوم فيا ليت شعري مالى وحالك يومئذ ففي هذا ما هدم اللذات وأسلى عن الشهوات وقصر عن الأمل وأيقظ النائمين وحذر الغافلين أعاننا الله وإياكم على هذا الخطر العظيم وأوقع الدنيا والآخرة من قلبي وقلبك موقعهما من قلوب المتقين فإنما نحن به وله والسلام]

Ve Ebü Zekerîyyâ et-Teymî demiş ki “Süleymân b. ‘Abdûlmelik, Mes-cid-i harâm’da bir gün otururken menkûr bir taş ona ‘arz ve takdîm olundu ve üzerindeki yazıyı okuyacak bir adam istedikte ona Vehb b. Münebbih ‘aleyhi’r-rahme celb olunup ve taşı okuduktaki üstünde böyle bir ‘ibâre yazılı idi ki “Ey ibn âdem, sen kendi ecelinden kusûr kalan kerbi görmüş olsan el-bette sen kendi tûl-i emelinden zühd ederdin ve senin ‘amelinde ziyâde et-meye ragbet eylerdin ve kendi hırs ve hîlenden taksîr ederdin velâkin senin nedemin ancak yarın sana mülâkî olur ki senin ayağın kayıp düşerse senin ehl ve haşemin seni hâka teslîm ederler ve vâlid ve karîbin seni müfâratat eyler ve veled ve nesîb dahi seni rafz ve terk eyler, o vakte sen ne kendi dünyâna ‘âid ve ne de hasenâtında zâidsin. Kaldı ki sen hasret ve nedâ-met vukû‘undan akdem yevm-i kıyâmete ‘amel eyle.” Ve Süleymân bunu işitince şedîd bir girye ile ağlayı müte’essir olmuş. Ve dahi ba‘zu’s-selef demiş ki “Muhammed b. Yûsuf’dan ‘Abdurrahmân b. Yûsuf’a muharrer ve mersûl bir nâme-yi gördüm ki içinde yazılmıştı ki “Senin üzerine selâm olsun, sana zât-ı celîlinden gayrı bi-hakkın ma‘bûd olmayan Hazret-i İlâh-ı hakk ve ferd-i bî-nazîri ben hamd ü şükr ederim ve ba‘dehu ben seni dâr-ı mehlekeden dâr-ı ikâmet ile cezâ-yı a‘mâline olan hâl-i intikâl ve tahavvü-lünü tahzîr ettiririm şöyle ki sen yer yüzünde ve zâhirinde olduktan son-ra yerin içine ve bâtınına varacaksın ve sana münker ve nekîr gelip seni mezârın derûnunda oturtup nehr ve iz‘âc ederler ve o hâlde eğer Cenâb-ı Rabbü’l-‘âlemîn seninle berâber olup yâr ve nasîrin olursa lâ-be’s’e ki sana bir vahşet ve fâka olmaz ve el-‘iyâzu billâh eğer zât-ı Bârî senin zahîrin ol-mazsa artık Allâhu ta‘âlâya sığındık ki onun lutf ve keremiyle beni ve seni sū-i masra‘ ve zîk-ı mazca‘dan i‘âze buyursun. [253] Sonra sayha-i haşr ve

nefh-i sūr āvāzı dahi sana bālig olur da kabzā-i halāyık faslına Cebbār'ın kıyāmı ve ehlinden zemīnin ta'arrī ve hulüvvü ve sekenesinden semāvātın tahallī ve ferāğı ahvālī zuhūr eyler ve esrār-ı hafıyye ve rāz-ı nihān dahi meydān-ı ifşāya girip āteş-i dūzah fūrūzān olur ve mīzānlar kurulup enbiyā ve şühedā celb ve ihzār olunurlar ve Hakk ile beyne'l-halāyık hükm ve kazā sudūruyla el-hamdülillāhi rabbi'l-ālemīn denilir, işte o vakte nice rüsvāy ve mestūr ve nice hālik ve nācī ve nice mu'azzeb ve magfūrun-leh ve merhūm sāha-i vücūdda rū-nümūn olur. Kāşki ben bileydım ki o demde benim hālimle senin hālin nice olacaktır! Mā-hasal bunda bünyān-ı lezzātı yıkıp şehevāttan sālī eder ve emelden mukassır ve uykudan meniyye ve gafletten muhazzer şeyler vardır, hemān Zāt-ı zü'l-celāl sizi ve bizi işbu tehlüke ve hatar-ı 'azīm üzere i'āne edip de dünyā ve āhireti benim kalbim ile senin kalbinde onları kulüb-ı müteyakkında ikā' ettiği mevki'lerde ikā' eyleye ki biz ancak onunla yüz ve ona 'āidiz ve's-selām."

[وخطب عمر بن عبد العزيز فحمد الله وأثنى عليه وقال أيها الناس إنكم لم تخلقوا عبثا ولن تتركوا سدى وإن لكم معادا يجمعكم الله فيه للحكم والفضل فيما بينكم فخاب وشقى غدا عبد أخرجه الله من رحمته التي وسعت كل شيء وجنته التي عرضها السموات والأرض وإنما يكون الأمان غدا لمن خاف واتقى وباع قليلا بكثير وفانيا بباق وشقوة بسعادة ألا ترون أنكم في أسلاب الهالكين وسيخلف بعدكم الباقون ألا ترون أنكم في كل يوم تشيعون غاديا ورائحا إلى الله عز وجل قد قضى نحبه وانقطع أمله فتضعونه في بطن صدع من الأرض غير موسد ولا ممهد قد خلع الأسباب وفارق الأحباب وواجه الحساب وإيم الله إنني لأقول مقالتي هذه ولا اعلم عند أحدكم من الذنوب أكثر مما اعلم من نفسي ولكنها سنن من الله عادلة أمر فيها بطاعته وأنهى فيها عن معصيته واستغفر الله ووضع كفه على وجهه وجعل يبكي حتى بليت دموعه لحيته وما عاد إلى مجلسه حتى مات]

Ve dahi 'Ömer b. 'Abdül'azīz hutbe okumuş da Zāt-ı zü'l-celāl üzerine hamd ü senā ettikten sonra o hutbede demiş ki "Ey nās, siz 'abes olarak beyhūde halk olmamışsınız ve mühmel terk olunmamışsınız. Sizi cem' eder bir mī'ādınız vardır ki Hakk celle ve 'alā hazretleri sizi o mī'ādda biriktirip cem' eder tā ki sizin beyninizde olan hukūku fasl ede. Ve o mī'ādda her bir şeye vāsi' olan rahmetten ihrāc ve 'arzı semāvāt ve zemīne benzer cennetten dūr ve ib'ād olunan 'abd elbette hāyib ve şakī olur. Ve necāt ve emān ancak o kimseyedir ki ferdādan havf ve ittikā edip kalīli kesīre ve fāniyi bākīye ve şakāveti sa'ādete bey' eder. Siz görmez misiniz ki cāme-i hālikīndesiniz ve sizden sonra kalanlar dahi halef olacaklar. Siz görmez misiniz ki akşam ve sabāh Zāt-ı zü'l-celāle birer gādī ve rāyih adamları

teşyî' ediyorsunuz o hâl ile ki o kimse girye ve zârî ile feryâd ve figânını bitirip emelini kesmiş ki onu zemînin bir çatlak yerine yataksız ve yastıksız koyarsınız o hâl ile ki esbâbını hal' etmiş ve ahhâbını müfâratat etmiş ve hesâba müteveccih olmuş. Ve Allâhu ta'âlâ hakkı için ben bu sözümü söylerim o hâl ile ki sizin hîçbirinizde ben kendi nefsimden bildiğim zünûbdan ekser bir zenbi göremiyorum velâkin bu emr ve nehy Allâhu ta'âlânın sünen-i 'âdilelerindendir ki ben onunla tâ'atine emr ederim ve ma'şiyetinden nehy eylerim ve Hakk ta'âlâyı istigfâr eylerim.” Ve ba'dehu kendi yenini yüzü üstüne koyup ağlamaya başlamış ve lihyesini göz yaşıyla ıslatıncaya dek ağlamaktan zâil olmamış ve ölünceye dek bir dahi meclisine dönüp 'avdet etmemiştir.

[وقال القعقاع بن حكيم قد استعددت للموت منذ ثلاثين سنة فلو أتاني ما أحببت تأخير شيء عن شيء وقال الثوري رأيت شيخا في مسجد الكوفة يقول أنا في هذا المسجد منذ ثلاثين سنة لو أنتظر الموت أن ينزل بي ولو أتاني ما أمرته بشيء ولا نهيتة عن شيء ولا لي على أحد شيء ولا لأحد عندي شيء]

Ve Ka'kâ' b. Hakîm demiş ki “Otuz seneden beri ben ölüme müsta'idd ve âmâde olmuşum ki bana gelmiş olsa nesneden bir nesnenin te'hîrini sevmez idim.” Ve Süfyân-ı Sevrî demiş ki “Kûfe'nin mescidinde bir şeyhi gördüm derdi ki “Otuz seneden beri ben bu mescidde bana nâzil olmak üzere ölüme intizâr ediyor ve bana gelmiş olsa ben onu bir nesne ile emr etmezdim ve bir nesneden onu nehy etmezdim ve ne kimsenin üzerinde benim bir nesnem var ve ne de bir kimsenin bende bir nesnesi var.”

[وقال عبد الله بن ثعلبة تضحك ولعل أكفانك قد خرجت من عند القصار وقال أبو محمد بن علي الزاهد خرجنا في جنازة بالكوفة وخرج فيها داود الطائي فانتبذ فقعد ناحية وهي تدفن فجنّت فقعدت قريبا منه فتكلم فقال من خاف الوعيد قصر عليه البعيد ومن طال أمله ضعف عمله وكل ما هو آت قريب واعلم يا أخي أن كل شيء يشغلك عن ربك فهو عليك مشؤم واعلم أن أهل الدنيا جميعا من أهل القبور إنما يندمون على ما يخلفون ويفرحون بما يقدمون فما ندم عليه أهل القبور أهل الدنيا عليه يقتتلون وفيه يتنافسون وعليه عند القضاة يختصمون وروى أن معروفاً الكرخي رحمه الله تعالى أقام الصلاة قال محمد بن أبي توبة فقال لي تقدم فقلت إني إن صليت بكم هذه الصلاة لم أصل بكم غيرها فقال معروف وأنت تحدث نفسك أن تصلي صلاة أخرى نعوذ بالله من طول الأمل فإنه يمنع من خير العمل]

Ve 'Abdullâh b. Sa'lebe demiş ki “Sen gülersin ve ola ki senin kefenlerin bezi kassârın destgâhından çıkmıştır.” Ve Muhammed b. 'Alî ez-Zâhid demiş ki “Kûfe'de iken bir cenâze ile berâber kabristâna hurûc etmiştik ve

Dāvūd-ı Tâi dahi berâberce çıkmıştı, hemân kendisi cem'iyetin dışarısına çıkıp bir nâhiyede oturdu ve cenâze defn olunurken ben dahi onun yanına gelip ondan karîb bir yerde oturdum ve o dahi tekellüm edip dedi ki “Kim ki va'iddeden havf eder, ba'îd ona kısa ve kütâh olur ve kim ki onun emeli uzun olur, onun 'ameli za'îf ve zebûn olur ve her ne ki dünyâda gelicidir karîbdir. Ve dahi sen ey birâder bil ki her ne ki seni rabbin Allâhu ta'âlâdan meşgûl eder, o şey senin üzerine meş'ûmdur. Ve dahi bil ki cemî-i ehl-i dünyâ ehl-i [254] kubûrdandır ve nedâmetleri ancak terk ettikleri şey üzerinedir ve sevinçleri dahi ancak a'mâl-i hayra bi'l-infâk takdîm ettikleri nesne iledir. Ve o nesne ki ehl-i kubûr onun terki üzerine nedâmet ederler, ehl-i dünyâ onun üzerine kıtâl edip de münâfese ederler ve kazânın 'indinde onun üzerine muhâsame eylerler.” Ve dahi mervîdir ki bir gün Ma'rûf-ı Kerhî namâzın ikâmesini getirmiş ve Muhammed b. Ebî Tevbe'yi imâmete takdîm etmiş, Muhammed demiş ki “Eğer ben sizinle bu namâzı kılsam dîğerini ben sizinle kılamam.” Ve Ma'rûf onu muâhaze edip “Sen dîğer namâzı kılmaya nefsinî tahdîs eder misin?” diye levh ve “Tûl-i emelden biz Allâhu ta'âlâyâ sığınırız, zîrâ ki hayr-ı 'amelden men' eder” demiştir.

[وقال عمر بن عبد العزيز في خطبته إن الدنيا ليست بدار قراركم دار كتب الله عليها الفناء وكتب على أهلها الظعن عنها فكم من عامر موثق عما قليل يخرب وكم من مقيم مغتبط عما قليل يظعن فأحسنوا رحمكم الله منها الرحلة بأحسن ما بحضرتكم من النقلة وتزودوا فإن خير الزاد التقوى إنما الدنيا كفى ظلالا قلص فذهب بينا ابن آدم في الدنيا ينافس وهو قدير العين إذ دعاه الله بقدره ورماه بيوم حنقه فسلبه آثاره وديناه وصير لقوم آخرين مصانعه ومغناه إن الدنيا لا تسر بقدر ما تضر إنها تسر قليلا وتحزن طويلا]

Ve dahi 'Ömer b. 'Abdül'azîz bir hutbesinde demiş ki “Tahkîkan dünyâ sizin dâr-ı kararınız değildir, ancak bir dârdır ki Allâhu ta'âlâ onun üzerine fenâyı takdîr etmiş ve ehli üzerine nakl ve seferleri yazmış. Nice bir müvessik ve 'âmir olan şey 'an-kalîlî'z-zamân vîrân olur ve nice bir mukîm mugtebit vardır ki 'an-kalîlî'z-zamân mürtehil ve misâfir olur. Kaldı ki siz Allâhu ta'âlâ sizi rahmet eyleye. Hemân nukleden sizin mâ-hazarınızla rihleti tahsîn ediniz ve kendinize tûşe ve zâd tedârük ve âmâde ediniz. Ve zâdın hayrlısı ancak takvâdır. Tahkîkan dünyâ nâkıs bir gölge gibidir ki mürtefi' olur gider. Ve ibn âdem dünyâda karîrî'l-ayn olarak münâfese eder dururken nâgehân Allâhu ta'âlâ onu kendi kaderiyle çağırır ve yevm-i hatf ü helâki ile onu vurur da âsâr ve dünyâsını ondan selb eder ve masâni' ve magnâları dîğer bir kavme tasyîr eder. Mâ-hasal 'ale't-tahkîk dünyâ kendi verdiği zarar mikdârınca meserret ettirmez ki kalîlen meserret eder ve tavîlen hüzn eyler.”

[وَعَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ إِنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ أَيْنَ الْوُضَاءُ الْحَسَنَةُ وَجُوهُهُمُ الْمَعْجَبُونَ بِشَبَابِهِمْ أَيْنَ الْمُلُوكُ الَّذِينَ بَنُوا الْمَدَائِنَ وَحَصَّنُوهَا بِالْحَيِطَانِ أَيْنَ الَّذِينَ كَانُوا يَعْطُونَ الْغَلْبَةَ فِي مَوَاطِنِ الْحَرْبِ قَدْ تَضَعُضَعُ بِهِمُ الدَّهْرُ فَأَصْبَحُوا فِي ظِلْمَاتِ الْقُبُورِ الْوَحَا الْوَحَا ثُمَّ النِّجَا النِّجَا]

Ve dahi Ebū Bekr es-Sıddîk ‘aleyhi’r-rıdvân üzerine mervîdir ki kendi hutbesinde buyururdu ki “Yüzleri güzel rûşenli rû sāhibleri nerede kaldılar ki kendi civānlıklarıyla hod-fürüş ve hod-bîn idiler ve medâini binâ edip sūr-ı metîn ve duvar-ı rasîn ile kılâ ve bikâ tahsîn eden mülûk-i rûy-i zemîn nerede kaldılar ve mevâtın-i harbde galebelik veren sipeh-sālārân ve şeh-süvārân-ı nâmdārân nerede kaldılar ki onlarla dehr tada‘du‘ edip hor ve hakîr oldular da mezârların karanlığında pâre pâre kemikler sabah ettiler? Necâta çalışınız necâta!”

Beyānu’s-Sebebi Fî Tûli’l-Emeli ve ‘İlâcihi

[بيان السبب في طول الأمل وعلاجه]

[اعلم أن طول الأمل له سببان أحدهما الجهل والآخر حب الدنيا أما حب الدنيا فهو أنه إذا أنس بها وبشهواتها ولذاتها وعلاقتها ثقل على قلبه مفارقتها فامتنع قلبه من الفكر في الموت الذي هو سبب مفارقتها وكل من كره شيئاً دفعه عن نفسه والإنسان مشغوف بالأمني الباطلة فيمنى نفسه أبداً بما يوافق مراده وإنما يوافق مراده البقاء في الدنيا فلا يزال يتوهمه ويقدره في نفسه ويقدر توابع البقاء وما يحتاج إليه من مال وأهل ودار وأصدقاء ودواب وسائر أسباب الدنيا فيصير قلبه عاكفاً على هذا الفكر موقوفاً عليه فيلهو عن ذكر الموت فلا يقدر قربه]

Ve tûl-i emelin sebebi ve mu‘alecesinin beyânı dahi işbu mebhastır. Şöyle ki sen bil ve āgâh ol ki tûl-i emelin iki sebebi vardır, biri bilme-mezlik ve dîgeri dünyâyı sevmektir. Ve dünyâyı sevmek ise ya‘nî hubb-ı dünyâ tûl-i emele sebep olmasının vechi ise o dahi şol sebebdendir ki insân dünyâ ile ünsiyyet edip onun şehevât ve lezzât ve ‘alâyıkıyla i‘tiyâd eder ve onun müfârakatı kalbi üzerine ağır ve girân gelip kalbi müfârakatına sebep olan ölümün tefekküründen ibâ ve imtinâ eder. Ve her kim ki bir şeyden hoşlanmaz, onu nefsi üstünden def eder ve insân ise dâimâ emânî-yi bâtıla ile meşgûf ve ‘âşıktır ki hemîşe nefsinı onu temennî ettirir ya‘nî murâdına muvâfık olan umûra onu mütemennî ettirir ve murâdına muvâfık şey ise

ancak dünyâda bâkî kalmaktır ve binâen ‘aleyh onu tevehhüm etmekten ve nefsinde onu takdîr eylemekten ve bekâya tâbi‘ olan şey ki mâl ve ehl ve veled gibi hâne ve asdikâ ve devâbb ile dünyânın esbâb-ı sâiresini takdîr eylemekten zâil olmaz ve bu hevesle onun kalbi işbu fikr üzerine ‘âkîf ve üstünde vâkîf olur da ölümün zikrinden lâhî olur ki onun kurbünü takdîr eylemez.

[فإن خطر له في بعض الأحوال أمر الموت والحاجة إلى الاستعداد له سوف ووعد نفسه وقال الأيام بين يديك إلى أن تكبر ثم تتوب وإذا كبر فيقول إلى أن تصير شيخا فإذا صار شيخا قال إلى أن تفرغ من بناء هذه الدار وعمارة هذه الضيعة أو ترجع من هذه السفرة أو تفرغ من تدبير هذا الولد وجهازه وتدبير مسكن له أو تفرغ من قهر هذا العدو الذي يشمت بك فلا يزال يسوف ويؤخر ولا يخوض في شغلٍ إلا ويتعلق بإتمام ذلك الشغل عشرة أشغال آخر وهكذا على التدريج يؤخر يوماً بعد يوم ويفضي به شغل إلى شغلٍ بل إلى أشغالٍ إلى أن تختطفه المنية في وقتٍ لا يحتسبه فتطول عند ذلك حسرته وأكثر أهل النار وصياحهم من سوف يقولون واحزناء من سوف والمسوف المسكين لا يدري أن الذي يدعوه إلى التسويف اليوم هو معه غداً وإنما يزداد بطول المدة قوةً ورسوخاً ويظن أنه يتصور أن يكون للخائض في الدنيا [255] والحافظ لها فراغ قط وهيهات فما يفرغ منها إلا من طرحها

فما قضى أحد منها لبانته ... وما انتهى أرب إلا إلى أرب

وأصل هذه الأماني كلها حب الدنيا والأنس بها والغفلة عن معنى قوله صلى الله عليه وسلم أحب من أحب من أحببت فإنك مفارقه]

Ve eğer ba‘zı ahvâlde emr-i mevt ve ihtiyâc ve isti‘dâdı onun hâtırına gelip hutûr ettiyse ona tesvîf eder de kendi nefesine va‘d edip der ki “Eyyâm senin önündedir tâ ki büyük olur da sonra tevbe edersin.” Ve büyüdüğü vakte der ki “Daha tevbeye vakt var tâ ki müsinn ve ihtiyâr olursun.” Ve çün şeyh ve ihtiyâr olur da der ki “Daha tevbeye vakt vardır tâ ki sen bu sarây veyâ bu köşkün binâsından veyâ bu tarlanın ‘imâretinden fârig olursun veyâhüd bu seferden dönüp rücû‘ edersin veyâhüd bu veledin tedbîrinden veyâ onun cihâzından veyâ ona bir meskenin tedârükünden veyâhüd senin kederinle şâd olan düşmânın kahrından fârig olursun” diye tesvîf eyler ve te’hîr etmekten zâil olmaz ve bir işe girişmez illâ ki o işin itmâmına dîğer bir on iş dahi asılır ve böyle böyle ‘ale’t-tedrîc günden gününe te’hîr eder ve bir iş onu dîğer işe ve belki pek çok işlere ifzâ eder tâ ki gümân ettiği vakte ölüm onu kapıp götürür ve o vakte onun hasreti uzun olur. Ve ehl-i âteşin en çok feryâd ve figânları ancak tesvîfin nedâmetindendir ki cümlelerinin âvâzından “Vâ hüznâh min sevf!” işitilir. Ve tesvîf eden

miskîn bilmez ki onu bu günde tesvîfe dâ'î olan dâ'îye yarın dahi onunla berâberdir ve tûl-i müddetle onun ancak kuvvet ve sebâtı müzâd olur ki o bîçâre zann eder ki dünyânın umûruna havz eden ve dünyâyâ muhafîz olan adam için bir ferâğ vardır ve bu pek çok ba'iddir, zîrâ onu tarh edenden gayrı ondan bir kimse gârig olmaz, nitekim bu beytte nazmen denilmiş ki *hulâsa-i mahsûlû*: “Hîçbir kimse kendi hâcetini ondan ifzâ edememiştir ve bir hâceti ancak dîger bir hâcete müntehî olur ki her bir ihtiyâcı elbette dîger bir ihtiyâca varır da müntehî olur” demektir. Ve bu kâffe-i ümniyyenin aslı ancak hubb-ı dünyâdır ve dünyânın istînâsıdır ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizin “أحب من أحببت فإنك مفارقة” hadîs-i şerîfinin ma’nâsından olan gaflettir.

[وأما الجهل فهو أن الإنسان قد يعول على شبابه فيستبعد قرب الموت مع الشباب وليس يتفكر المسكين أن مشايخ بلده لو عدوا لكانوا أقل من عشر رجال البلد وإنما قلوا لأن الموت في الشباب أكثر فالإلى أن يموت شيخ يموت ألف صبي وشاب وقد يستبعد الموت لصحته ويستبعد الموت فجأة ولا يدري أن ذلك غير بعيد وإن كان ذلك بعيدا فالمرض فجأة غير بعيد وكل مرض وإنما يقع فجأة وإذا مرض لم يكن الموت بعيد ولو تفكر هذا الغافل وعلم أن الموت ليس له وقت مخصوص من شبابٍ وشيبٍ وكهولةٍ ومن صيفٍ وشتاءٍ وخريفٍ وربيعٍ من ليلٍ ونهارٍ لعظم استشعاره واشتغل بالاستعداد له ولكن الجهل بهذه الأمور وحب الدنيا دعواه إلى طول الأمل وإلى الغفلة عن تقدير الموت القريب فهو أبدا يظن أن الموت يكون بين يديه ولا يقدر نزوله به ووقوعه فيه وهو أبدا يظن أنه يشيع الجنائز ولا يقدر أن تشيع جنازته لأن هذا قد تكرر عليه وألفه وهو مشاهدة موت غيره فأما موت نفسه فلم يألفه ولم يتصور أن يألفه فإنه لم يقع وإذا وقع في دفعه أخرى بعد هذه فهو الأول وهو الآخر وسبيله أن يقيس نفسه بغيره ويعلم أنه لا بد وأن تحمل جنازته ويدفن في قبره ولعل اللبن الذي يغطي به لحده قد ضرب وفرغ منه وهو لا يدري فتسويفه جهل محض]

Ve cehl ve bilmemezlik ise o dahi o sebebdendir ki insân kendi civân-lığı üzerine itimâd eder ki ölümü istibâd eder, civânlıkla da yakınlığını tasavvur etmez, hâlbuki miskîn düşünmez ki memleketinin müsinn ve ihtiyâr adamlarını saymış olsa memleketin ‘aşr-ı ricâlinden ekall çıkarırlar ki onda bir çıkmazlar ve kalîl olmaları ancak o sebebdendir ki civân ve tâzelerde vâkî olan ölüm daha ziyâde çoktur ve bir pîr-i fânî ölünceye dek bin ‘aded sabî ve civân vefât eder. Ve dahi kendi sıhhat-i cismi hasebiyle fec’eten ölümün vukû’unu istibâd eder, hâlbuki bilmez ki nâgehân vukû’-ı vefât ba’îd değildir ve ba’îd olsa bile fec’eten hastalığın vukû’u uzak olmaz ve her bir hastalık fec’eten ya’nî ansızın vâkî olur ve hasta olursa o vakt ondan ölüm uzak olmaz. Ve bu bîçâre gâfil düşünmüş olsa ve ölümün

vakt-i mahsûsu olmadığını ki civānlık ve pîrlık ve yiğitlik evānından bir āna vābeste ve leyl ve nehār yaz ve kış ve güz ve bahār ezmānından bir zamāna mevkûf olmadığını bilmiş olsa elbette onun ölûme istiṣṣārı ‘azīm olur da onun istiṣṣādına iştigāl ederdi velākin bu umûrun cehli ve dūnyānın hubbu onu tûl-i emele ve ölûmü yakın takdîr etmekten gāfil olmaya da‘vet etmişler ve dāimā kendisi zann eder ki ölûm onun önündedir ya‘nî ona nüzûl ve onda vukû‘unu takdîr etmez ve ebeden zann eder ki kendisi cenāzeleri teşyî‘ eder ve kendi cenāzesinin teşyî‘ini takdîr etmez, çünkü cenāzelerle teşyî‘i ona mütekerrir olup onunla ülfet etmiştir ki dîğerin vefātlarını görür, müşāhede eder ve kendi nefsinin vefâtı ise onu ülfet etmemiştir ve i’tilâfı ona mutasavver olmaz, çünkü vefâtı vāki‘ olmamıştır ve vāki‘ olursa da bir dahi dîğerkere vāki‘ olmaz ki evvel ve āhiri odur, zîrā ölûm bir kerre insāna düşer ki onun tekerrürü olmaz. Ve onun yolu odur ki kendi nefsinin dîğeri kıyās edip bile ki ona vukû‘u lâbüddür ve onun cenāzesi dahi emsālî mislî elbette haml olunup mezārında defn olunacaktır ve mümkindir ki lahdî üzerine konulacak kerpiç dāneleri dikilmiştir ve ‘amelinden ferāğ vāki‘ olmuştur o hāl ile ki kendisi onu bilmez, kaldı ki vefāta tesvîf ve istib‘ādı onun ancak mahz-ı cehl ü nādānîdendir.

[وإذا عرفت أن سببه الجهل وحب الدنيا فعلاجه دفع سببه أما الجهل فيدفع بالفكر الصافي من القلب الحاضر ويسماع الحكمة البالغة من القلوب الطاهرة وأما حب الدنيا فالعلاج في إخراجها من القلب شديد وهو الداء العضال الذي أعيا الأولين والآخرين علاجه ولا علاج له إلا الإيمان باليوم الآخر وبما فيه من عظيم العقاب وجزيل الثواب ومهما حصل له اليقين بذلك ارتحل عن قلبه حب الدنيا فإن حب الخطير هو الذي يمحو عن القلب حب الحقير فإذا رأى حقارة الدنيا ونفاسة الآخرة استنكف أن يلتفت [256] إلى الدنيا كلها وإن أعطى ملك الأرض من المشرق إلى المغرب وكيف وليس عنده من الدنيا إلا قدر يسير مكدر منغص فكيف يفرح بها أو يترسخ في القلب حبها مع الإيمان بالآخرة]

Ve onun sebebi nādānî ve hubb-ı dūnyā olduğunu bilip fehmi ettinse onun ‘ilācı dahi onun sebebinin def‘idir. Ve nādānînin def‘i ise ancak kulûb-ı tāhireden hikmet-i bāligayı kalb-i hāzırdan münba‘is olan bir fikr-i sāfî ile istimā‘ edip dinlemekle vāki‘ olur. Ve hubb-ı dūnyā ise kalbden ihrācında olan ‘ilāc güçtür ki evvelîn ve āhirîni i‘yā ve i‘cāz edip mümtenî‘ü’l-ber’ ve’s-salāh olan dā-i ‘udāl odur, yevm-i āhirete ve onda olan ıkāb-ı ‘azīm ve sevāb-ı cezîle îmān ve tasdîk etmekten gayrı onun dîğerbir ‘ilācı yoktur. Ve her ne vakt ki ona bununla yakîn hāsıl olur, lâ-mahāle onun kalbinden hubb-ı dūnyā mürtehil olur, zîrā hakîr olan nesnenin muhabbetini ancak hatîr olan nesnenin muhabbeti mahv eder, vaktā ki dūnyānın hakāretini

görür ve âhiretin nefâsetini yakîn eder, elbette kâffe-i dünyâyâ iltifât etmekten istinkâf eyler, maşrıktan magribe dek mülk-i dünyâ ona verilmiş olsa gözünde âhiret mülküne izâfetle hor ve hakîr gelir de aslâ ve kat'â ona bakmaz. Ve nice bu ona 'ilâc olmaya o hâl ile ki onun yanında dünyâdan hâsıl olan şey ancak bir kadr-i yesîrdir ve hem dahi mükedder ve mungasstır, onunla nice sevinir ve hubb-ı âhiretle berâber hubb-ı dünyâ onun kalbinde nice sâbit ve râsih olur.

[فنسأل الله تعالى أن يرينا الدنيا كما أراها الصالحين من عباده ولا علاج في تقدير الموت في القلب مثل النظر إلى من مات من الأقران والأشكال وأنهم كيف جاءهم الموت في وقت لم يحتسبوا أما من كان مستعدا فقد فاز فوزا عظيما وأما من كان مغرورا بطول الأمل فقد خسر خسرا مبينا فلينظر الإنسان كل ساعة في أطرافه وأعضائه وليتدبر أنها كيف تأكلها الديدان لا محالة وكيف تفتت عظامها وليتفكر أن الدود يبدأ بحدقته اليمنى أولا أو اليسرى فما على بدنه شيء إلا وهو طعمة الدود وما له من نفسه إلا العلم والعمل الخالص لوجه الله تعالى وكذلك يتفكر فيما سنورده من عذاب القبر وسؤال منكر ونكير ومن الحشر والنشر وأحوال القيامة وقرع النداء يوم العرض الأكبر فأمثال هذه الأفكار هي التي تجدد ذكر الموت على قلبه وتدعوه إلى الاستعداد له]

İmdi biz Allâhu ta'âlâdan dileriz ki dünyâyı onun 'ibâd-ı sâlihînine gösterdiği gibi bize göstere. Ve mâ-hasal onun emsâl ve akrânından vefât edenlere nazar etmek gibi onun kalbinde ölümü takdîr edecek bir çâre yoktur ya'nî onun eşkâl ve akrânından vefât edenlerin hâllerine nazar ve tedebbür etmek 'ilâcî gibi onun kalbinde takdîr-i mevt için müfîd ve mü'essir dîğer bir dârû ve 'ilâc yoktur demektir ki onlarda tefekkür eder ki onlara ölüm nice zann ve gümân etmedikleri bir zamânda geldi ve onlardan o ki ona müsta'idd ve âmâde idi, nice bir fevz-i 'azîme fâiz oldu ve o ki tûl-i emel ile mugterr olmuş idi, nice bir ziyân ve hüsrân-ı mübîne dūçar oldu. Ve dahi hemîşe insân beher sâ'atte kendi etrâf ve a'zâsına bakıp tedebbür etsin ki onları lâ-mahâle mezâr içinde kurtlar nice ekl edecekler ve kemikleri nice ufalayıp pâre pâre olacaktır ve dahi düşünce ki kurtlar evvelâ onun sağ gözünün bebeğinden mi başlayacak, yoksa sol ve her ne ki ten ve bedeni üstünde var ise cümlesi tu'me-i dūd olup kendi nefsinden Zât-ı zû'l-celâlin vech-i kerîmine hâlis olan 'ilm ve 'amelden gayrı dîğer bir nesiyesi yoktur. Ve kezâlik fî-mâ ba'd 'azâb-ı kabr ve suâl-i münker ü nekîr ve meşakkat-ı haşr u neşr ve ehvâl-i kıyâmet ve 'arz-ı ekber gününde kar'-ı nidâ ve sâirenin beyânlarında bizim zikr ve îrâd edeceğimiz umûrda dahi tefekkür etsin, zîrâ ki bu gibi endîşe ve efkârdır ki onun kalbi üzerine ölümlün yâdını getirir tecdîd eder ve onun isti'dâdı için onu da'vet eder.

Beyānu Merātibi'n-Nāsi Fī Tūli'l-Emeli ve Kısarihi

[بيان مراتب الناس في طول الأمل وقصره]

[اعلم أن الناس في ذلك يتفاوتون فمنهم من يأمل البقاء ويشتهي ذلك أبدا قال الله تعالى ﴿يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ ومنهم من يأمل البقاء إلى الهرم وهو أقصى العمر الذي شاهده ورآه وهو الذي يحب الدنيا حبا شديدا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "الشيخ شاب في حب طلب الدنيا وإن التفت ترقوته من الكبر إلا الذين اتقوا وقليل ما هم" ومنهم من يأمل إلى سنة فلا يشتغل بتدبير ما وراءها فلا يقدر لنفسه وجودا في عام قابل ولكن هذا يستعد في الصيف للشتاء وفي الشتاء للصيف فإذا جمع ما يكفيه لسنته اشتغل بالعبادة ومنهم من يأمل مدة الصيف أو الشتاء فلا يدخر في الصيف ثياب الشتاء ولا في الشتاء ثياب الصيف ومنهم من يرجع أمله إلى يوم ليلة فلا يستعد إلا لنهاره وأما للغد فلا]

Ve emelin tül ve kısarında merātib-i nāsın beyānı dahi işte bu fasldır. Sen şöylece bil ve āgāh ol ki nās bunda mütefāvitlerdir ki baʿzıları dāimen ve ebeden bekāyı emel eder ve hemīşe onu imrenir de iştiḥā eder, nitekim tebāreke ve taʿālā buyurmuş ki ³⁸² ﴿يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ Ve baʿzıları herime kadar bekāyı emel eyler ki görüp müşāhede edegeldiği ʿömrün aksāsıdır ve hubb-ı şedīd ile dünyāyı muhabbet eden şahs odur ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki طلب في حب طلب "الشيخ شاب في حب طلب" ³⁸³ ki hulāsa-i fehvā-yı şerīfī: "Taleb-i dünyānı hubbunda merd-i pīr civāndır velev ki büyüklükten onun iki eyeği kemikleri birbirine sarılmış olur meğer ki takvā edenler ola ve onlar ise ya'nī takvā edenler ise onlar dahi pek azdırlar." Ve baʿzıları bir seneye kadar bekāsını emel eder ki bir senenin mā-verāsı için bir tedbīr ile iştiḡāl etmez ki gelecek senede nefsine bir vücūdu takdīr etmez velākin bu adam yaz mevsiminde kış için müstaʿidd olur ve kış mevsiminde yaz için müstaʿidd olur ve bir senelik ona kifāyet edecek bir idāresini biriktirip tedārük eyler ise ʿādete iştiḡāl eder. Ve baʿzıları müddet-i sayfta bekāsını veyā müddet-i şitāda bekāsını emel eyler ki yazda kışın elbisesini seni iddiḥār etmez ve kışta yazın elbisesini iddiḥār eylemez. Ve baʿzıları onun emeli ancak bir gün ve bir geceye döner ki nehārına istiʿdād eder de fer-dāsına bir şey tedārük ve āmāde etmez ya'nī ancak bir günlük idāresinin tedārüküne bakar da ferdāsını te'emmül etmez. [257]

382 "Onların her biri bin yıl yaşamak ister." Bakara, 2/96.

383 el-İrākī, *Tahrīcu Ehādīsi İhyā*, 6/2486.

[قال عيسى عليه السلام لا تهتموا برزق غد فإن يكن غد من آجالكم فستأتي فيه أرزاقكم مع آجالكم وإن لم يكن من آجالكم فلا تهتموا لآجال غيركم]

Ve 'İsâ 'aleyhi's-selâm buyurmuş ki “Siz ferdânın rızkı için gamm çekmeyiniz. Eğer yarın sizin ecelinizden ise elbette onun içinde âcâlinizle berâber sizin erzâkınız dahi gelecektir ve eğer sizin âcâlinizden değil ise artık siz dîğerinizin âcâli için siz gamm çekmeyiniz.”

[ومنهم من لا يجاوز أمله ساعة كما قال نبينا صلى الله عليه وسلم “يا عبد الله إذا أصبحت فلا تحدث نفسك بالمساء وإذا أمسيت فلا تحدث نفسك بالصباح ومنهم من لا يقدر البقاء أيضا ساعة” كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يتيمم مع القدرة على الماء قبل مضي ساعة ويقول لعلی لا أبلغه ومنهم من يكون الموت نصب عينيه كأنه واقع به فهو ينتظره وهذا الإنسان هو الذي يصلي صلاة مودع وفيه ورد ما نقل عن معاذ بن جبل رضي الله تعالى عنه لما سأله رسول الله صلى الله عليه وسلم عن حقيقة إيمانه فقال ما خطوت خطوة إلا ظننت أني لا أبعها أخرى وكما نقل عن الأسود وهو حبشي أنه كان يصلي ليلا ويلتفت يمينا وشمالا فقال له قائل ما هذا قال أنظر ملك الموت من أي جهة يأتي]

Ve nâsın ba'zısı emelleri bir sâ'ati tecâvüz etmez, nitekim 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz 'Abdullâh 'aleyhi'r-rıdvâna buyurmuş ki “يا عبد الله إذا أصبحت فلا تحدث نفسك بالمساء وإذا أمسيت فلا تحدث نفسك بالصباح ومنهم من لا يقدر البقاء أيضا ساعة” ya'nî “Ey 'Abdullâh, sen sabâh ettiğin vakte akşam ile kendi nef-sini tahdîs etme ve akşam ettiğin vakte sabâh ile kendi nefsinin tahdîs ey-leme.” Ve ba'zıları bir sâ'atte dahi bekâyı takdîr etmez ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz isti'mâl-i mâya kudreti olduğu hâlde bir sâ'ati mazy etmezden akdem teyemmüm ederdi ve “Ola ki suya bâlig olamam” derdi. Ve ba'zıları ölüm onun iki gözünü arasında amac-ı nigâh ve hedef-i enzârı kılar, sanki onunla nâzil ve vâkî' olmuştur ve demâdem onu gözetip durur. Ve bu kabîlden olan adam o kimsedir ki dünyâyı tevdi' edici olduğu hâlde evkât-ı mefrûzasını edâ eder ve Mu'âz 'aleyhi'r-rıdvân üzerine menkûl olan hadîs dahi onun şânında vârid olmuştur ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz, Mu'âz b. Cebel'den onun hakikat-i îmânı üzerine suâl buyurduğu vakte Mu'âz demiş ki “Ben bir adım etmedim ki ben zann etmedim ki benim dîğer adımımı ona itbâ' edemem.” Ve nitekim Esved üzerine menkûl olmuş Es-ved, Habeşiyü'l-asl idi ki gece namâz kılarken sağ ve sola iltifât edip dururdu ve zâtın birisi onun bu iltifâtı üzerine ondan suâl ettikte onun cevâbında: “Ben melekü'l-mevti gözetiyorum ki bana hangi cihetten gelecektir” demiş.

[فهذه مراتب الناس ولكل درجات عند الله وليس من أمله مقصور على شهر كمن أمله شهر ويوم بل بينهما تفاوت في الدرجة عند الله ف إن الله لا يظلم مثقال ذرة ومن يعمل مثقال

ذرة خيرا يره ثم يظهر أثر قصر الأمل في المبادرة إلى العمل وكل إنسان يدعى أنه قصير الأمل وهو كاذب إنما يظهر ذلك بأعماله فإنه يعتنى بأسباب ربما لا يحتاج إليها في سنة فيدل ذلك على طول أمله وإنما علامة التوفيق أن يكون الموت نصب العين لا يغفل عنه ساعة فليستعد للموت الذي يرد عليه في الوقت فإن عاش إلى المساء شكر الله تعالى على طاعته وفرح بأنه لم يضيع نهاره بل استوفى منه حظه وادخره لنفسه ثم يستأنف مثله إلى الصباح وهكذا إذا أصبح ولا يتيسر هذا إلا لمن فرغ القلب عن الغد وما يكون فيه فمثل هذا إذا مات سعد وغنم وإن عاش سر بحسن الاستعداد ولذة المناجاة فالموت له سعادة والحياة له مزيد

İşte emelin tül ve kısarında olan merâtib-i nâs bunlardır ve ‘indallâh onların her birine birer derece vardır, zîrâ ki Hakk subhânehu ve ta‘âlâ bir zerre miskâlince zulm etmez. Ve kim ki bir miskâl-i zerre hayr işlerse hayr görür sonra kısar-ı emelin eseri mübâdere-i ‘amelde zâhir olur, zîrâ ki her bir insân kısar-ı emeli da‘vâ eder, hâlbuki da‘vâsında kâzib olur. Ve kısar-ı emeli ancak onun a‘mâliyle zâhir olur, zîrâ olur ki kendisi birtakım esbâba i‘tinâ eder ki bir seneye dek ona muhtâc olmaz ve onun işbu ‘ameli tül-i emeline delâlet eder. Ve tevfikin ‘alâmeti ancak o emâredir ki dâimen ve ebeden onun ölümü onun nasb-ı ‘aynı ola ki bir sâ‘atte ondan gâfil olmaya ve hemân ona vârid olan vakte ölüme müsta‘idd ola ki eğer kendisi akşama kadar yaşayıp hayâtta kaldıysa Allâhu ta‘âlâya şükr eder ya‘nî tâ‘ate muvaffak olduğuna şükr edip şâdlık eder ki onun gününü zâyî‘ etmemiş olur, belki ondan olan hazz ve nasîbini istîfâ edip kendi nefesine iddihâr etmiş olur sonra onun mislini başlayıp istînâf eyler tâ ki sabâh eder ve ‘inde’s-sabâh kezâlik o gecenin tâ‘atine dahi şükr ve şâdlık eder de be-tekrâr ‘ameli istînâf eder ve bu hâl ise ancak ferdânın fikrinden ve ferdâda vukû‘u melhûz olan ahvâlin endîşesinden kendi gönlünü boş edip fârig eden kimseye müteyessir olur. Ve bu gibi adam eğer vefâtı vâkî‘ olup irtihâl ederse bî-iştibâh sa‘âdet ve ganîmete mazhar olmuş olur ve eğer yaşayıp mu‘ammer olursa hüsn-i isti‘dâd ve lezzet-i münâcât ile şâd ve mesrûr olur ki bu yüzden memât ona sa‘âdet ve hayât ona mezîd olur.

[فليكن الموت على بالك يا مسكين فإن السير حاث بك وأنت غافل عن نفسك ولعلك قد قاربت المنزل وقطعت المسافة ولا تكون كذلك إلا بمبادرة العمل اغتناما لكل نفس أمهلت فيه]

Kaldı ki sen ey miskîn hemân zikr-i vefât senin yâdında olsun, zîrâ ki seyr sana hass ve isrâ‘ edici olduğu hâlde sen kendi nefsinden gâfilsin ve ola ki sen mesâfeyi kat‘ edip menzile yaklaşımışsın, çünkü mübâdere-i ‘amel ile ancak rehîn-i sa‘âdet ve mezîd olursun, hulâsa her bir nefes ki içinde imhâl olunmuşsun, onu ganîmet bil de ‘amel eyle.

Beyānu'l-Mübādereti İle'l-ʿAmeli ve Hazeri Āfeti't-Te'hīri

[بيان المبادرة إلى العمل وحذر آفة التأخير]

[اعلم أن من له أخوان غائبان ويبتظر قدوم أحدهما في غد ويبتظر قدوم الآخر بعد شهر أو سنة فلا يستعد للذي يقدم إلى شهر أو سنة وإنما يستعد للذي ينتظر قدومه غد فلا استعداد نتيجة قرب الإنتظار فمن انتظر مجيء الموت بعد سنة اشتغل قلبه بالمدة ونسى ما وراء المدة ثم يصبح كل يوم وهو ينتظر للسنة بكمالها لا ينقص منها اليوم الذي مضى وذلك يمنعه من مبادرة العمل أبدا يرى لنفسه متسعا في تلك السنة فيؤخر العمل كما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "ما ينتظر أحدكم من الدنيا إلا غنى مطعبا أو فقرا منسيا أو مرضا مفسدا أو هرما مقيدا أو موتا مجهزا أو الدجال [258] فالدجال شر غائب ينتظر أو الساعة والساعة أدهى وأمر"]

Ve ʿamele mübāderet ve āfet-i te'hīrden hazer ve mücānebetin beyānı ise o dahi işbu mebhastır. Şöylece sen bil ve āgāh ol ki o kimse ki onun iki ʿaded gāib arkadaşısı olur da bir güne kadar birer karındaşı ve bir māh veyāhūd bir seneye kadar diğer er karındaşının vürūdlarına muntazır olur, kendisi ancak bir güne kadar vürūdu me'mūl olan kimsenin mülākātına müstaʿidd olur ve böyle olunca istiʿdād kurb-ı intizārın neticesi oldu. Ve bunun gibi o ki bir seneden sonra ölümün gelmesine muntazır olur, onun kalbi müddete müştēgil olur ve müddetin mā-verāsını ferāmūş eder ve beher gün senenin vürūduna muntazır olduğu hālde sabāh eder ki geçen günleri dahi ondan eksik etmez ve mübādere-i ʿamelden dahi bu iştigālî ebeden onu menʿ eder ve ebeden o senede kendi nefesine bir müttesaʿ ve genişlik görür de ʿameli te'hīr eder nitekim ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "ما ينتظر أحدكم من الدنيا إلا غنى مطعبا أو فقرا منسيا أو مرضا مفسدا أو هرما ki مقيدا أو موتا مجهزا أو الدجال فالدجال شر غائب ينتظر أو الساعة والساعة أدهى وأمر"³⁸⁴ ki hulāsa-i fehvā-yı şerīfi: "Sizin biriniz dünyādan ancak yā tугyān eder bir zenginlik veyā nisyān ettirir bir gedālık veyā ifsād eder bir hastalık veyā kayd eder bir herim veyāhūd techīz eden bir ölüm veyā deccālî intizār eder ve en ziyāde şerri gāyib deccāldır veyāhūd sāʿattir ve sāʿat cümleden edhā ve emerrdir."

[وقال ابن عباس قال النبي صلى الله عليه وسلم لرجل وهو يعظه "اغتنم حسنا قبل خمسين شبابك قبل هرمك وصحتك قبل سقمك وغناك قبل فقرك وفراغك قبل شغلك وحياتك قبل موتك" وقال صلى الله عليه وسلم "نعمتان مغبون فيهما كثير من الناس الصحة والفراغ" أي انه لا يغتنمهما ثم يعرف قدرهما عند زوالهما]

Ve ‘Abdullâh b. ‘Abbâs demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz bir adama va‘z ederken buyurmuş ki *اغتنم خمسًا قبل خمسٍ شباك قبل هرمك* ki hulâsa-i fehvâ-yı şerîfî: “Sen beş nesneden akdem beş nesneyi iğtinâm eyle ki senin heriminden akdem civânlığını ve sekamından akdem sıhhatini ve fakrınızdan akdem zenginliğini ve iştigâlinizden akdem ferâgını ve vefâtınızdan akdem hayâtını iğtinâm eyle.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ³⁸⁵“نعمتان مغبون فيهما كثير من الناس الصحة والفراغ” ya‘nî “İki ni‘met vardır ki onlarda ekser-i nâs magbûn ve ziyân-dîde olurlar ki sıhhat ve ferâğdırlar” ya‘nî onları iğtinâm etmez de sonra zevâllerinden sonra onların kadrlerini bilirler.

[وقال صلى الله عليه وسلم “من خاف أدلج ومن أدلج بلغ المنزل إلا إن سلعة الله غالية ألا أن سلعة الله الجنة” وقال صلى الله عليه وسلم “جاءت الراجفة تتبعها وجاء الموت بما فيه” وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أنس من أصحابه غفلة أو غرة نادى فيهم بصوت رفيع أتتكم المنية راتبة لازمة إما بشقاوة وإما بسعادة]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki *من خاف أدلج* ki hulâsa-i meâl-i şerîfî: “Kim ki havf eder, gece leyyin yolda seyr eder ve kim ki gece seyr ederse menzile bâlig olur. Âgâh olunuz ki Allâhu ta‘âlânın sil‘ası bahâlıdır ve âgâh olunuz ki Allâhu ta‘âlânın sil‘atı cennettir.” Ve dahi ‘aleyhi’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ³⁸⁶“جاءت الراجفة تتبعها وجاء الموت بما فيه” İşbu hadîs-i şerîfî ile bir âyete telmîh buyurmuştur ki sûre-i Nâzi‘ât’ın altıncı ve yedinci âyetlerine işârettir ki ³⁸⁷﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ﴾ âyetleridir ve hulâsa-i tefsîrlerinde denilmiş ki “O nefha-i ulâ vukû‘u günde cümle ecrâm-ı sâkine müteharrik ve mütezalil olup halkın küllîsi imâte olunur, onu nefha-i sâniye mürâdif ve tâbi‘ olup cümle halk ihyâ olunur.” Ve hulâsa-i mazmûn-ı hadîs-i şerîf ise: “Râcife geldi, rādife dahi ona tâbi‘ olacaktır ve ölüm dahi onda olan nesne ile gelmiştir.” Ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz vaktâ ki ashâbından bir gaflet veyâhüd bir girreyi hiss buyurmuş olsaydı bir savt-ı ‘âlî ve bülend âvâz ile onlarda nidâ edip buyururdu ki *أتتكم المنية* “أتتكم المنية” ya‘nî “Size râtibe ve lâzime olarak meniyye gelip nâzil olmuş yâ şakâvet veyâ sa‘âdet iledir.”

385 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2488.

386 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2489.

387 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2489.

388 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2440.

389 “Büyük bir sarsıntının olacağı o günde o sarsıntıyı, peşinden gelen başka bir sarsıntı izleyecektir.” Nâzi‘ât, 79/6-7.

[وقال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "أنا النذير والموت المغير والساعة الموعد" وقال ابن عمر خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم والشمس على أطراف السعف فقال "ما بقي من الدنيا إلا كما بقي من يومنا هذا في مثل ما مضى منه" وقال صلى الله عليه وسلم "مثل الدنيا كمثل ثوب شق من أوله إلى آخره فبقي متعلقاً بخيط في آخره فيوشك ذلك الخيط أن ينقطع" وقال جابر كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا خطب فذكر الساعة رفع صوته واحمرت وجنتاه كأنه منذر جيش يقول "صباحكم ومسيحكم بعثت أنا والساعة كهاتين وقرن بين أصبعيه"]

Ve Ebū Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ³⁹⁰ “أنا النذير والموت المغير والساعة الموعد” ki hulāsa-i meāl-i şerifi: “Nezîr benim ve ölüm Mugîre ve mev’id sâ’attir.” Ve ‘Abdul-lâh b. ‘Ömer demiş ki “Güneş hurmâ ağaçlarının etrâfına indiği zamânda efendimiz çıkıp buyurmuş ki “ما بقي من الدنيا إلا كما بقي من يومنا هذا في مثل ما” ³⁹¹ ya’nî “Dünyâdan kalan zamân ancak işbu günümüzden kalan zamân mikdârıncadır ki ondan geçmiş olan zamân mislindedir.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “مثل الدنيا كمثل ثوب شق” ³⁹² ki hulāsa-i meāl-i münîfi: “Dünyânın meseli ancak o meseldir ki bir sevb evvelinden âhirine kadar yırtılıp da onun bir ucu bir iplik ile asılı kalır da o iplik dahi kesilmeye yaklaşmış.” Ve Câbir ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Efendimiz hut-be okurken vaktâ ki sâ’atin zikri gelirdi, kendi âvâzını kaldırırdı ve onun yanakları kırmızı olurdu, sanki bir leşkerin münziridir ve o bâbda buyururdu ki ³⁹³ “صباحكم ومسيحكم بعثت أنا والساعة كهاتين وقرن بين أصبعيه” ya’nî “Hemân bize sabâh ve akşam edip baskınlık vermiştir, sâ’at ile benim ba’sim bunlar gibidir” diye onun iki parmaklarını birbirine mukârin edip onlarla işâret etmiştir.

[وقال ابن مسعود رضي الله عنه تلا رسول الله صلى الله عليه وسلم ﴿فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ﴾ فقال إن النور إذا دخل الصدر انفسح ف قيل يا رسول الله هل لذلك من علامة تعرف قال نعم التجافي عن دار الغرور والإنابة إلى دار الخلود والاستعداد للموت قبل نزوله وقال السدي ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ أي أيكم أكثر للموت ذكرا وأحسن له استعدادا وأشد منه خوفا وحذرا وقال حذيفة ما من صباح ولا مساء إلا ومنادى ينادى أيها الناس الرحيل الرحيل وتصديق ذلك قوله تعالى ﴿إِنَّهَا لَأُحْذَى الْكُفْرِ نَذِيرًا﴾

390 el-Irākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2491.

391 el-Irākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2491.

392 el-Irākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2492.

393 el-Irākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2492.

لِلْبَشَرِ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿﴾ في الموت وقال سحيم مولى بني تميم جلست إلى [259] عامر بن عبد الله وهو يصلي فأوجز في صلاته ثم أقبل على فقال أرحني بحاجتك فإني أبادر قلت وما تبادر قال ملك الموت رحمك الله قال فقامت عنه وقام إلى صلاته]

Ve dahi ‘Abdullāh b. Mes‘ūd ‘aleyhi’r-rıdvān rivāyet etmiş ki ‘āleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz ³⁹⁴ ﴿فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ﴾³⁹⁴ nass-ı celîlini tilâvet ettikte buyurmuş ki “إن النور إذا دخل الصدر انفسح” ya’nî “Sîneye nûr girerse münfesiha olur.” Ve “Bunun için bilinir bir ‘alâmet var mıdır?” denilince, efendimiz عن دار الغرور والإنابة إلى دار الخلود buyurmuş ya’nî “Evet, dâr-ı gurûrdan tebâ‘ud ve dâr-ı hulûda inâbet ve nüzûlünden akdem ölûme müsta‘idd olmaktadır.” Ve dahi Süddî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki أَحَسَّنْ أَيْكُمُ الْيُسْرَىٰ وَأَوَّلُ الْبُحْرَىٰ ﴿﴾³⁹⁵ Bu âyet-i kerîme sûre-i Mülk’ün ikinci âyetidir ki hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “O Allāhu ta‘âlâ dünyâda mevta’ âhîrette hayâtı halk etti tâ ki sizden sudûr edecek ‘ameli bilirken size tecrîbe mu‘amelesi etti ki siz dahi bilirsiniz hanginiz ahsen-i ‘amelde olursunuz.” Ve Süddî merhûm ﴿أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ kelime-i celîlesinin tefsîrinde demiş ki “Bundan murâd ki hangisi ölümü daha ziyâde çok zikr eder de güzelce ona isti‘dâd eyler ve cümleden ziyâde ondan havf ve hazeri eşedd olur” demektir. Ve Huzeyfe demiş ki “Bir sabâh veyâ bir mesâ yoktur ki bir münâdî nidâ etmez ki “Ey nâs, rahîldir rahîl!” Ve bunun tasdîki tebârek ve ta‘âlânın nass-ı kerîmidir ki ﴿إِنَّهَا لِإِخْدَىٰ الْكَبْرِ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ﴾³⁹⁶ Bu âyât-ı kerîme sûre-i Müddessir’in otuz beşinci ve otuz altıncı ve otuz yedinci âyetleridir ki hulâsa-i tefsîrlerinde denilmiş ki “O sakar, cehennemden derekât-ı kebîrinden biridir, nâsı korkutucudur; o sakar sizden hayra tekaddüm murâd edene ve hayrdan te’ehhür murâd edene ne nezîrdir ki ölümde te’ehhür etmek isteyene nezîrdir” diye tefsîr buyurulmuş. Ve Benû Temîm’in mevlâsı Suhaym demiş ki “Bir gün ben ‘Âmir b. ‘Abdullāh namâz kılarken onun yanında oturdum ve o dahi namâzında icâz ve iktisâr edip bana müteveccih oldukça bana dedi ki “Senin hâcetinle sen beni irâhat eyle, zîrâ ben mübâderet ediyorum” ya’nî senin işin ne ise bana haber ver de göreyim tâ ki ‘amelime devâ edeyim, zîrâ ki ‘amelimde ben mesârî‘ ve müsta‘cilim diye isti‘câl ve ben dahi: “Sen kimle mübâderet ve müsâra‘at ediyorsun?” diye suâl ettiğimde, o dahi: “Allāhu ta‘âlâ seni rahmet eyleye,

394 “Allah her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslâm’a açar.” En‘âm, 6/125.

395 “O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır.” Mülk, 67/2.

396 “Andolsun ki o (cehennem) insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette en büyük bir şeydir.” Müddessir, 74/35-37.

ben melekü'l-mevt ile mübâderet ediyorum” diye cevâb verdi ve ben dahi onun yanından kalkıp gittim ve kendisi namâzına kıyâm eyledi.

[أومر داود الطائي فسأله رجل عن حديث فقال دعني إنما أبادر خروج نفسي قال عمر رضي الله عنه التؤدة في كل شيء خير إلا في أعمال الخير للأخرة وقال المنذر سمعت مالك بن دينار يقول لنفسه ويحك بادري قبل أن يأتيك الأمر ويحك بادري قبل أن يأتيك الأمر حتىكرر ذلك ستين مرة أسمعته ولا يراني وكان الحسن يقول في موعظته المبادرة بالمبادرة فإنما هي الأنفاس لو حبست انقطعت عنكم أعمالكم التي تتقربون بها إلى الله عز وجل رحم الله امرأ نظر إلى نفسه وبكى على عدد ذنوبه ثم قرأ هذه الآية إنما نعد لهم عدا يعني الأنفاس آخر العدد خروج نفسك آخر العدد فراق أهلك آخر العدد دخولك في قبرك]

Ve bir gün Dāvūd-ı Tāī mürür ederken zâtın birisi ondan bir hadîs üzerine suâl etmiş ve o dahi ona: “Beni bırak, ben ancak kendi nefsimin hurûcuyla mübâderet ediyorum” demiş. Ve ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Te’ennî ve tü’ede her bir şeyde hayrdır meğr ki a‘mâl-i hayr-ı âhiret ola” ki a‘mâl-i hayr-ı âhirette mübâderet hayrlıdır demek olur. Ve Münzir ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ben Mâlik b. Dînâr’dan işittim ki kendi nefesine söyledirdi ki “ويحك بادري قبل أن يأتيك الأمر ويحك بادري قبل أن يأتيك الأمر” ya‘nî “Sana yazık olsun, sen hemân sana emr gelmezden akdem mübâderet eyle!” Tâ ki bunu altmış kerre tekrâr etti o hâl ile ki ben onun sözünü işitirdim ve kendisi beni görmezdi.” Ve mev‘izasında Hasan-ı Basrî derdi ki المبادرة المبادرة فإنما هي الأنفاس لو حبست انقطعت عنكم أعمالكم التي تتقربون بها إلى الله عز وجل رحم الله امرأ ya‘nî “Müsâra‘at ediniz, müsâra‘at ediniz ki sizin a‘mâliniz ancak sizin enfâsınızdır, habs olmuş olsalar sizden Zât-ı zü’l-celâle vesîle-i takarrübünüz olan a‘mâliniz kesilirdi. Allâhu ta‘âlâ o adamı rahmet eyleye ki kendi nefesine nazar eder de kendi ‘aded-i zünûbu üzerine ağlar.” Sonra bu âyet-i kerîmeyi tilâvet etmiş ki “إنما نعد لهم عدا يعني الأنفاس آخر العدد خروج” ya‘nî “Ancak enfâsını biz onlara ‘add ile ‘add ederiz ve ‘adedin âhiri senin nefesin hurûcudur ve ‘adedin âhiri senin ehlin firâkıdır ve ‘adedin âhiri mezârına senin duhûlündür.”

[واجتهد أبو موسى الأشعري قبل موته اجتهدا شديدا فقبل له لو أمسكت أو رفقت بنفسك بعض الرفق فقال إن الخيل إذا أرسلت فقاربت رأس مجراها أخرجت جميع ما عندها والذي بقي من أجلي أقل من ذلك قال فلم يزل على ذلك حتى مات وكان يقول لا مرأته شدي رحلك فليس على جهنم معبرة وقال بعض الخلفاء على منبره عباد الله اتقوا الله ما استطعتم وكونوا قوما صيحا بهم فانتبهوا وعلموا أن الدنيا ليست لهم بدار فاستبدلوا واستعدوا للموت فقد أظلمكم وترحلوا فقد جد بكم وإن غاية تنقصها اللحظة وتهدمها الساعة لجديرة بقصر المدة وإن غائبا]

يجد به الجديدان الليل والنهار لحرى بسرعة الأوبة وإن قادما يحل بالفوز أو الشقوة لمستحق لأفضل العدة فالتقى عند ربه من ناصح نفسه وقدم توبته وغلب شهوته فإن أجله مستور عنه وأمله خادع له والشيطان موكل به يمينه التوبة ليسوقها ويزين إليه المعصية ليرتكبها حتى تهجم منيته عليه أغفل ما يكون عنها وإنه ما بين أحدكم وبين الجنة أو النار إلا الموت أن ينزل به فيا لها حسرة على ذي غفلة أو يكون عمره عليه حجة وان ترديه أيامه إلى شقوة جعلنا الله وإياكم ممن لا تبطره نعمة ولا تقصر به عن طاعة الله معصية ولا يحل به بعد الموت حسرة إنه سميع الدعاء وإنه بيده الخير دائما فعال لما يشاء]

Ve Ebū Mūsā el-Eş'arî 'aleyhi'r-rıdvân onun vefâtından akdem bir ic-tihād-ı şedîd ile ictihād etmiş tâ ki ona denilmiş ki “Bu ictihâddan bir az şey imsâk edip kendi nefesine ba'zı mertebe rıfk etmiş olsan!” Ve o dahi: “İrzime-i fûrsân bir kavm üzerine gönderilmiş olsa ve onlar re's-i mec-râlarına varıp yaklaşmış olsalar elbette onlardaki iktidârın kâffesini ibrâz ve ihrâc ederler ve benim ecelimden bâkî kalan şey ondan daha ziyâde ekall ve enkastır.” Ve vefât edinceye dek [260] o hâlden zâil olmadı ve zevcesine dahi buyururdu ki “Kendi rahlini bağla, cehennem üzerine bir ma'ber yoktur.” Ve ba'zu'l-hulefâ minberi üstünde derdi ki “Ey 'ibâdullâh, sizin kudretiniz olduğu mertebede Allâhu ta'âlâdan havf ve ittikâ ediniz de böylece bir kavm olunuz” ki onlarda bir feryâd vukûc bulup müntebih ol-muşlar ve bilip anlamışlar ki dünyâ onlara bir dâr değildir, onunla istibdâl edip ölüme müsta'idd olmuşlar. Tahkîkan ölüm size bir gölge bırakmış, hemân bu çerâgâhtan siz göçüp rihlet ediniz, zîrâ ki yeriniz nebâtsiz ve mer'âsızdır. O son ve gâye ki lahza onu tenkîs eder ve sâ'at onu hedm eder, kısar-ı müddete hakîkat sezâ ve lâyıktır. Ve o gâyib ki iki cedîd ya'nî leyl ü nehâr onunla cehd ve cidd ederler, hakîkât sür'at-i rücûc ve 'avdete harî ve şâyestedir. Ve o kâdim ki yâ fevz veyâ şakâvete hulûl eder, efdal-i 'uddeye müstehakk olur. Rabbisi 'indinde takî ancak o kimsedir ki kendi nefesine münâsaha edip tevbesini takdîm etmiş ve kendi şehvetine galebe eylemiş, zîrâ ki onun eceli ondan mestûrdur ve onun emeli ona hud'a edi-cidir ve şeytân-ı la'tîn ona mü'ekkeldir, tevbeyi onu temennî ettirir tâ ki onu te'hîr ede ve ma'siyeti ona tezyîn eyler ki onu irtikâb ede tâ ki ondan agfelü mâ-yekûn olduğu hâlde ansızın onun meniyyesi ona hücum eder. Ve sizin biriniz ile cennet veyâhüd âteşin beyinde ölümünden gayrı dîger bir şey yoktur ki nüzûl ettiği anda yâ cennete gider veyâ âteşe. Ve ne fecr bir hasrettir o hasret ki o gafletlinin ki 'ömrü onun üzerine huccet olmuş ve onun eyyâmı onu şıkvete düşürüp fec'eten onu ihlâk etmiş. Allâhu ta'âlâ hazretleri kendi lutf ve kereminden bizi ve sizi o kimselerden kılsın ki

onları bir ni'met batara düşürmez ve bir ma'siyet onu tâ'at-i ilâhiyyeden taksîr ettirmez de ölümden sonra onunla hasret hulûl etmez, zîrâ ki kendisi du'âya mucîb ve hayr onun yedindedir ve dâimen kendisi murâd buyurduğu nesneyi fa'âldir.

[وقال بعض المفسرين في قوله تعالى ﴿فَتَنَّتُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ قال بالشهوات واللذات ﴿وَتَرَبَّصْتُكُمْ﴾ قال بالتوبة ﴿وَإِزْتَبْتُكُمْ﴾ قال شككتكم ﴿حَتَّى جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ﴾ قال الموت ﴿وَعَزَّكُم بِاللَّهِ الْعَزَّوْرُ﴾ قال الشيطان وقال الحسن تصبروا وتشددوا فإنما هي أيام قلائل وإنما أنتم ركب وقوف يوشك أن يدعى الرجل منكم فيجيب ولا يلتفت فانتقلوا بصالح ما بحضرتكم]

Ve dahi ba'zu'l-müfessirîn Hakk subhānehu ve ta'ālānın kavlı celîli olan ³⁹⁷ ﴿فَتَنَّتُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ tefsîrinde ya'nî “Şehvât ve lezzât ile siz kendi nefsinizi meftûn ettiniz”, ³⁹⁸ ﴿وَتَرَبَّصْتُكُمْ﴾ ya'nî “Siz tevbe'yi terabbus ettiniz”, ³⁹⁹ ﴿وَإِزْتَبْتُكُمْ﴾ ya'nî “Şekk ve şübhe ettiniz de”, ⁴⁰⁰ ﴿حَتَّى جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ﴾ ya'nî “Tâ ki emrullâh olan ölüm geldi”, ⁴⁰¹ ﴿وَعَزَّكُم بِاللَّهِ الْعَزَّوْرُ﴾ ya'nî “Şeytân-ı la'tîn sizi Allâhu ta'âlâya magrûr etti” demiştir. Ve Hasan-ı Basrî demiş ki “Siz tesabbur ve teşeddüd ediniz, zîrâ ki bir eyyâm-ı kalîledirler. Siz ancak bir kârbânsınız ki sefer üzere duruyorsunuz ve yakın olur ki biriniz çağrılır da bî-iltifât yürüyüp gider, kaldı ki siz mâ-hazarınızın sâlihi ile intikâl ediniz.”

[وقال ابن مسعود ما منكم من أحد أصبح إلا وهو ضيف وما له عارية والضيف مرتحل والعارية مؤداة وقال أبو عبيدة الباجي دخلنا على الحسن في مرضه الذي مات فيه فقال مرحبا بكم وأهلا حياكم الله بالسلام وأحلنا وإياكم دار المقام هذه علانية حسنة إن صبرتم وصدقتم واتقيتم فلا يكن حظكم من هذا الخبر رحمكم الله أن تسمعوه بهذه الأذن وتخرجوه من هذه الأذن فإن من رأى محمداً صلى الله عليه وسلم فقد رآه غاديا ورائحا لم يضع لينة على لبنة ولا قصبة على قصبة ولكن رفع له علم فشمم إليه الوحا النجا النجا علام تعرجون أتيتم ورب الكعبة كأنكم والأمر معاً رحم الله عبداً جعل العيش عيشاً واحداً فأكل كسرة ولبس خلقاً ولزق بالأرض واجتهد في العبادة وبكى على الخطيئة وهرب من العقوبة وابتغى الرحمة حتى يأتيه أجله وهو على ذلك]

Ve dahi 'Abdullâh b. Mes'ûd demiş ki “Sizden bir kimse sabâh etmemiş ki kendisi mihmân değildir ve onun mâlî 'âriyet değildir” ya'nî her kim ki vücûda gelip sabâh etmiş ise kâffesi dünyâda mihmân ve misâfirlerdir ve onlarda olan mâl ve menâl cem'îsi 'âriyettir ve mihmân ise elbette

397 “Siz kendinizi yaktınız.” Hadîd, 57/14.

398 “Başımıza musibetler gelmesini gözlediniz” Hadîd, 57/14.

399 “Şüphe ettiniz.” Hadîd, 57/14.

400 “Allah'ın emri gelinceye kadar” Hadîd, 57/14.

401 “O çok aldatıcı (şeytan) Allah hakkında da sizi aldattı.” Hadîd, 57/14.

mürtehil ve müntekildir ya'nî ikâmeti olmaz ve 'âriyet ise o dahi merdûd ve mü'eddâtır. Ve Ebû 'Ubeyde el-Bâccî dedi ki "Biz Hasan-ı Basrî'nin maraz-ı mevtime onun 'iyâdetine gidip huzûruna girdik ve o dahi bize "...مرحبا بكم وأهلا بكم الله بالسلام وأحلنا وإياكم دار المقام..." diye âşinâlık edip dedi ki "Merhaban hoş geldiniz de tahiyyet ve ikrâma ehl ve mahallsiniz. Al-lâhu ta'âlâ sizi selâm ile taltîf ve teşrîf etsin ve bizi ve sizi dâr-ı mukâma mihmân ve hâl ve nâzil etsin. Bu bir 'alâniye-i hasenedir ki eğer siz sabr ve sıdk ve ittikâ ederseniz Hakk ta'âlâ sizi rahmet eyleye. İşbu haberden sizin hazz ve nasîbiniz yalnız onu dinleyip de bir kulaktan idhâl ve bir kulaktan ihrâc olunmasın zîrâ o ki server-i emced Hazret-i Muhammed 'aleyhi's-salâtu ve's-selâmı görmüş, onu gâdî ve râyih olarak görmüş, ne bir kerpiç bir kerpiç üstüne ve ne de bir kamış bir kamış üstüne koymuş velâkin ona bir 'ilm ref' etmiş. Kaldı ki sen dahi ona teşmîr ile çabuk çabuk hemân sen müsâra'at ve mübâderet ve isti'câl ile el-halâs el-halâs! Siz bunda ne şey üzerine 'urûc edersiniz. Rabb-i Ka'be hakkı için sanki siz ile emr ikiniz ma'an birlikte gelmişsiniz. Allâhu ta'âlâ o kimseyi rahmet eyleye ki 'ayşını 'ayş-ı vâhid kılmış da dirliğinde ekmekten bir pâreyi ekl ve bir palâsı giyip de yere yapışmış ve 'ibâdete ictihâd edip kendi zillet ve hatîeti üzerine ağlayıp 'ukûbetten kaçmış ve rahmeti Hakk ta'âlâdan taleb ve ibtigâ eylemiş tâ ki bu hâl üzere sâbit ve müstemirr olduğu hâlde onun eceli ona gelip vâsıl olmuş."

[وقال عاصم الأحول قال لي فضيل الرقاشي وأنا سائلة يا هذا لا يشغلنك كثرة الناس عن نفسك فإن الأمر يخلص إليك دونهم ولا تقل أذهب ههنا وههنا فينقطع عنك النهار في لا شيء فإن الأمر محفوظ عليك ولم تر شيئا قط أحسن طلبا ولا أسرع إدراكا من حسنة حديثه لذنب قديم]

Ve dahi 'Āsım el-Ahvel demiş ki bana Fudayl-ı Rakkâşî dedi ki o hâl ile ki ben ondan sâil idim: "Ey hâzâ, nâsın kesreti kendi nefsinden seni meşgûl etmesin, zîrâ ki onlara ulaşmazdan evvel emr sana hâlis olur. Sen şura-ya giderim buraya giderim deme veyâ şuraya git buraya git deme, zîrâ ki lâ-şeyde senin üzerine [261] senin günün kesilir gider, zîrâ ki senin üzerine emr mahfûzdur ve zenb-i kadîme lâhık ve ona serî'an vâsıl ve matlûb olan hasene-i hadîse gibi bir şey bulamazsın, gerektir ki sen teksîr-i hasenâta çalışasın."

el-Bābu's-Sālisü Fî Sekerāti'l-Mevti ve Şiddetihi ve Mâ Yüstehabbu Mine'l-Ahvāli 'İnde

[الباب الثالث في سكرات الموت وشدته وما يستحب من الأحوال عنده]

[اعلم أنه لو لم يكن بين يدي العبد المسكين كرب ولا هول ولا عذاب سوى سكرات الموت بمجرد لها لكان جديرًا بأن يتنغص عليه عيشه ويتكدر عليه سروره ويفارقه سهوه وغفلته حقيقًا بأن يطول فيه فكره ويعظم له استعداداه لا سيما وهو في كل نفس بصدده كما قال بعض الحكماء كرب بيد سواك لا تدري متى يغشاك]

Ve kitāb-ı mezkûrun üçüncü bâbı ki ölümün sekerâtı ve şiddeti beyânında ve 'inde'l-mevt ona müstehabb olan ahvâlin zikrindedir, o dahi işte bu bâbdır. Şöylece bil ve âgâh ol ki 'abd-i bîçâre ve miskînin önünde mücerred olan sekerât ve onun mâ'adâsı dîğerk başka bir 'azâb ve korku ve kerb ve kaygı olmazsa bile onunla 'ayşının mütenaggıs olması gerektir ya'nî sekerât-ı mevtin endîşesiyle onun dirliği ona müngass ve mükedder olur da sürûru onunla zâil ve gaflet ve sehvi dahi onunla müfârik ve fikri tavîl ve ona isti'dâdî 'azîm olmaya ehakk ve elyaktır, lâ-siyyemâ o hâl ile ki kendisi beher nefeste onun sadedinde mevcûd ola, nitekim ba'zu'l-hukemâ demiş ki "Senin dîğerk elinde olan kerb sana ne vakt ihâta ve istigşâ edeceğini bilemezsin."

[وقال لقمان لابنه يا بني أمر لا تدري متى يلقاك استعداد له قبل أن يفجأك والعجب أن الإنسان لو كان في أعظم اللذات وأطيب مجالس اللهو فانتظر أن يدخل عليه جندي فيضربه خمس خشبات لتكدرت عليه لذته وفسد عليه عيشه وهو في كل نفس بصدد أن يدخل عليه ملك الموت بسكرات النزع وهو عنه غافل فما لهذا سبب إلا الجهل والغرور]

Ve dahi Lokmân kendi oğluna demiş ki "Sen ey oğul, o emr ki sen bilmezsin ki ne vakt ona mülâkî olacaksın, fec'eten sana isâbet etmezden akdem sen ona müsta'idd ve âmâde ol." Ve 'aceb odur ki insân lezzâtın a'-zamında ve mecâlis-i lehvin atyebinde olmuş olsa ve bir leşkerinin duhûlüne muntazır olur da o hâl ile ki o leşkeri ona beş değnek darb edeceğinden havf eder, lâ-mahâle onun lezzeti ona mütekeddir olur da onun 'ayşî fâsid olur, hâlbuki kendisi beher nefste sekerât-ı nez' ile ma'an melekü'l-mevt onun üzerine dâhil olacağının sadedinde bulunur da kendisi ondan gâfil durur, işte buna cehl ve gurûrdan başka bir sebep yoktur.

[واعلم أن شدة الألم في سكرات الموت لا يعرفها بالحقيقة إلا من ذاقها ومن لم يذوقها فإنما يعرفها إلا بالقياس إلى الآلام التي أدركها وإما الاستدلال بأحوال الناس في النزع على شدة ما هم فيه فأما القياس الذي يشهد له فهو أن كل عضو لا روح فيه فلا يحس بالألم فإذا كان فيه الروح فالمدرّك للألم هو الروح فمهما أصاب العضو جرح أو حريق سرى الأثر إلى الروح فيقدر ما يسري إلى الروح يتألم والمؤلم يتفرق على اللحم والدم وسائر الأجزاء فلا يصيب الروح إلا بعض الألم فإن كان في الآلام ما يباشر نفس الروح ولا يلاقي غيره فما أعظم ذلك الألم وما أشده]

Ve dahi bil ki sekerât-ı mevtte olan elemin şiddeti hakikatle ancak onu tadan bilir ve onu tatmayan kimse onu ancak kıyâs ile bilir ki idrâk edip bildiği âlâm-ı sāireye onu kıyâs eder veyâhüd hâlet-i nez'de muhtazırın dūçâr olagelmekte olan ahvâlin delâletiyle onu anlar. Ve ona şehâdet eden kıyâs ise o dahi işbu ahvâldir ki rūhu olmayan ‘uzv elemin hiss etmez ki rūh içinde olursa o hâlde elemin hiss eyler ve böyle olunca demek elemin hiss eden ancak rūhtur ki her ne vakt ki bir yaradan veyâhüd bir harîkten bir şey bir ‘uzva isâbet eder, onun eseri rūha dahi sirâyet eder ve sārî olduğu mikdâra göre rūh müte’ellim olur, çünkü elem-dîde o mahallin elemin lahm ve dem ve eczâ-yı sāireye dağıldığından rūha isâbet eden şey ancak elemin ba‘zısıdır. Ve çün âlâmda bir elem olur ki ancak rūha mübâşeret eder ya’nî rūhun gayrisına mülākî olmaz, artık o elem ne ‘aceb-i ‘azîm ve şedîd elem olduğu bundan ma‘lûm olur.

[والنزع عبارة عن مؤلم نزل بنفس الروح فاستغرق جميع أجزائه حتى لم يبق جزء من أجزاء الروح المنتشر في أعماق البدن إلا وقد حل به الألم فلو أصابته شوكة فالألم الذي يجده إنما يجري في جزء من الروح يلاقي ذلك الموضع الذي أصابته الشوكة وإنما يعظم أثر الاحتراق لأن أجزاء النار تغوص في سائر أجزاء البدن فلا يبقى جزء من العضو المحترق ظاهراً وباطناً إلا وتصيبه النار فتحسه الأجزاء الروحانية المنتشرة في سائر أجزاء اللحم وأما الجراحة فإنما تصيب الموضع الذي مسه الحديد فقط فكان لذلك ألم الجرح دون ألم النار فالألم النزع يهجم على نفس الروح ويستغرق جميع أجزائه فإنه المنزوع المجذوب من كل عرق من العروق وعصب من الأعصاب وجزء من الأجزاء ومفصل من المفصل ومن أصل كل شعرة وبشرة من الفرق إلى القدم فلا تسأل عن كربة وألمه حتى قالوا إن الموت لا شد من ضرب بالسيف ونشر بالمناشير وقرض بالمقاريض لأن قطع البدن بالسيف إنما يؤلم لتعلقه بالروح فكيف إذا كان المتناول المباشر نفس الروح]

Ve nez' ise nefis-i rūhā nāzil ve cemī'-i eczāsına müstagrak olan bir elemnden 'ibârettir ki eczâ-yı rūhtan bir cüz' kalmaz ki ona o elem isâbet etmez tâ ki a'māk-ı bedende münteşir olan eczāsına dahi varır. Ammā eğer

ona bir diken ve sehm isâbet edip onu incittiyse ondan bulduğu acı ve elem ancak rûhtan diken yerine mülâkî olan cûze cârî olur ve eser-i ihtirâk ise ancak o sebebden 'azîm olur ki âteşin eczâsı cemîc-i eczâ-yı bedene dalıp sârî olur ya'nî yanmış olan 'uzvun zâhir ve bâtınından bir yer kalmaz ki ona isâbet etmez ki gûştun eczâ-yı sâiresine münteşir olan eczâ-yı rûhâ-niyye kâffesi onu hiss eder ve cirâhat ise onu acısı ancak demirin isâbet ettiği yere maksûr olur diğer yere sirâyet etmez ve bunun için yaranın acısı âteşin ihrâkı acısından dün ve aşağı olur. Kaldı ki nez'in elemei nefis-i rûh üzerine hücum eder de cemîc-i eczâsına sirâyet ve istigrâk eder, artık sen damarların her birinden ve her bir sinirden ve her bir cüz'den ve her bir mafsaldan ve her bir kılın dibinden ve her bir beşerenin tüyünden ve derisinden baştan ayağa varıncaya dek çekilip cezb olunan rûhun kerb ve elemei üzerine sorma. Hattâ dediler ki ölüm darb-ı seyf ve neşr-i minşâr u karz ve mikrâzın acısından daha ziyâde eşedd ve a'zamdır, çünkü şemşîr ile kat'-ı beden elemei ancak rûha ta'alluku mülâbesesiyledir, yâ nice olur o elem ki nefis-i rûha bi'l-husûs mübâşeret eder. [262]

[وإنما يستغيث المضروب ويصيح لبقاء قوته في قلبه وفي لسانه وإنما انقطع صوت الميت وصياحه من شدة ألمه لأن الكرب قد بالغ فيه وتصاعد على قلبه وبلغ كل موضع منه فهد كل قوة وضعف كل جارحة فلم يترك له قوة الاستغاثة أما العقل فقد غشيه وشوشه وأما اللسان فقد أبكمه وأما الأطراف فقد ضعفها ويود لو قدر على الاستراحة بالأنين والصياح والاستغاثة ولكنه لا يقدر على ذلك فإن بقيت فيه قوة سمعت له عند نزع الروح وجذبها خوارا وغرغرة من حلقه وصدره وقد تغير لونه واربذ حتى كأنه ظهر منه التراب الذي هو أصل فطرته وقد جذب منه كل عرق على حياله فالألم منتشر في داخله وخارجه حتى ترتفع الحدقتان إلى أعالي أجفانه وتقلص الشفتان وتقلص اللسان إلى أصله وترتفع الأنثيان إلى أعالي موضعهما وتخضر أنامله فلا تسلم عن بدن يجذب منه كل عرق من عروقه ولو كان المجذوب عرقا واحدا لكان ألمه عظيما فكيف والمجذوب نفس الروح المتألم لا من عرق واحد بل من جميع العروق ثم يموت كل عضو من أعضائه تدريجا فتبرد أولا قدماه ثم ساقاه ثم فخذه ولكل عضو سكرة بعد سكرة وكربة بعد كربة حتى يبلغ بها إلى الحلقوم فعند ذلك ينقطع نظره عن الدنيا وأهلها ويغلق دونه باب التوبة وتحيط به الحسرة والندامة]

Ve madrûb ve zahmdâr olanların feryâd ve figânları ancak kendi kalb ve lisânında olan kuvvetin bekâsındandır. Ve mevtânın inkıtâ'-ı savt u sıyâhı o şiddet-i renc ü elemle berâber ancak zehâb-ı kudret ve bî-tâbîdendir, çünkü elemin şiddeti ve rencin kerbi onun ten ve bedeninde mübâlaga edip kalbi üzerine mütesâ'id olmuş ve onun her bir yerine varıp onun her bir kuvvetini yıkıp vîrân etmiş ve her bir cârîhasını zebûn ve nâtüvân kılmış

tâ ki girye ve zârî ve feryâd ve figân etmeye onun iktidârı kalmamış; ‘aklı ise o elem ile muhât ve müstegsâ olup müşevveş olmuş ve lisânı ise onun lâl ve ebkem kılmış ve onun etrâfı ise cümlesi za‘îf ve bî-tâb etmiştir. Âh ü enîn ve feryâd u figân ile teneffüs ve istirâhat etmeye temennî-i kudret edip istigâseyi severse de çi çâre ki ona iktidârı olmaz ve onda bir kuvvet kalmış olsa cesedinden rûhun cezb ve nez‘î katında ondan bir hor ve âvâz-ı hâil ve gargara işitirsin ya‘nî sîne ve boğazından bir savt-ı garîb ü ‘acîbî istimâ‘ edersin o hâl ile ki onun rengi değişmiş ve boz renkli olmuş, sanki onun asl-ı fitratı olan toprak ondan zâhir olmuş ve her bir damarı bir kuvvet-i kavîyye ile çekilmiş ki renc ve elem onun dâhil ve hâricinde yapıлып münteşir olmuş tâ ki onun iki gözünün bebekleri yukarıki göz kapaklarına mürtefî‘ olur ve onun iki dudakları toplanıp da kısa olur ve dili dahi aslına çekilip kısa olur ve ünseyânı dahi yüce yerlerine mürtefî‘ olur ve parmaklarının uçları yeşillenir. Artık her bir damarı cezb olunan beden üzerine sorma ki damarlarından yalnız bir damar cezb olunmuş olsaydı bî-iştibâh onun elemi ziyâdesiyle ‘azîm olurdu, yâ nice olur o hâl ile ki meczûb-ı nefis rûh-ı müte‘ellime ola, değil bir damardan belki cemî‘-i ‘urûk ve damarlarından cezb olunmuş. Sonra tadrîcen onun her bir ‘uzvu vefât eder ki evvelâ onun iki ayakları soğuk olur sonra onun iki sâkî soğuk olur sonra onun iki butları soğuk olur ve her bir ‘uzvun vefâtına sekreten ba‘de-sekre sekerâtı vardır ve kerbeten ba‘de-kerbe gussa ve kaygısı vardır tâ ki boğazına kadar vefât bâliğ olur ve o vakte nazarı dünyâdan ve dünyâ ehlinde kesilir de önünden tevbe kapısı bağlanıp kilitlenir ve hasret ve nedâmet ona ihâta eder.

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم تقبل توبة العبد ما لم يغرغر وقال مجاهد في قوله تعالى ﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشَّيْئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا خَضَرَ أَحَدُهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ﴾ قال إذا عاين الرسل فعند ذلك تبدو له صفحة وجه ملك الموت فلا تسأل عن طعم مرارة الموت وكرهه عند ترادف سكراته ولذلك كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول اللهم هون على محمد سكرات الموت والناس إنما لا يستعيذون منه ولا يستعظمونه لجهلهم به فإن الأشياء قبل وقوعها إنما تدرك بنور النبوة والولاية ولذلك عظم خوف الأنبياء عليهم السلام والأولياء من الموت حتى قال عيسى عليه السلام يا معشر الحواريين ادعوا الله تعالى أن يهون على هذه السكرة يعني الموت فقد خفت الموت مخافة أوقفني خوفي من الموت على الموت]

Ve Resûl-i ekrem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuş ki ‘العبد ما لم يغرغر’ “Gargara etmedikçe ‘abdin tevbesi makbûle olur” ki gargara ve düştükten sonra onun tevbesi makbûl olmayacağı onun mefhûm-ı muhâlîfenden ma‘lûm olur. ﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشَّيْئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا خَضَرَ أَحَدُهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ﴾

⁴⁰²āyet-i kerīmesinin tefsīrinde dahi Mucāhid ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Vaktā ki rūsülleri görüp mu‘āyene eder melekü’l-mevtin safha-i vechi ona zāhir olur, artık sen ölümün acılığını tadı üzerine ve terādūf-i sekerāt katında olan hüzn ve kerbi üstüne hīç sorma” ya‘nī ‘azamet-i şiddetinden ta‘rīfī derece-i imkānda değildir demektir. Ve onun için ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyururdu ki “اللهم هون على محمد سكرات الموت” ya‘nī “Ey benim ilāhım, sen Muhammed’in üzerine sekerāt-ı mevti kolay ve āsān eyle.” Ve ondan nāsın ‘adem-i isti‘āzeleri ve ona ‘adem-i isti‘zāmları ancak onların bilmemezlüklerindendir, çünkü vukū‘undan akdem cemī-i eşyā ancak nūr-ı nübüvvetle veyāhūd nūr-ı velāyetle idrāk olunur ve onun için enbiyā-yı ‘izām ‘aleyhimü’s-selām hazerātı ile evliyā-ı kirām zevātı ölümünden korkuları aşırı ‘azīm oldu, hattā ‘Īsā ‘aleyhi’s-selām buyurmuş ki “يا معشر الحواريين ادعوا الله تعالى أن يهون على هذه السكرة يعني الموت فقد خفت الموت” ya‘nī “Siz ey ma‘şer-i havāriyyīn, Zāt-ı zū’l-celāle du‘ā ediniz tā ki bu sekreyi benim üzerime kolay ve āsān ede” ya‘nī ölümün sekresini zīrā ben ölümünden böyle bir mertebede havf etmişim ki benim havfim beni ölüm üzerine tevkīf etmiştir ya‘nī benim korkum beni ölümüne yaklaştırmıştır demektir bu dahi onun şiddetinden bir kināyedir.

[وروى أن نفرا من إسرائيل مروا بمقبرة فقال بعضهم لبعض لو دعوتم الله تعالى أن يخرج لكم من هذه المقبرة ميتا تسألونه فدعوا الله تعالى فإذا هم برجل قد قام وبين عينيه أثر السجود قد خرج من قبر من القبور فقال يا قوم ما أردتم مني لقد ذقت الموت منذ خمسين سنة ما سكنت مرارة الموت من قلبي]

Ve dahi rivāyet olunur ki Benī İsrāīl kavminden çend nefer bir mezār-ristān üzerine geçip birbirlerine demişler ki “Siz Allāhu ta‘ālāya bir du‘ā et-seniz ki bu makbereden bir mevtāyı ihrāc ede tā ki ondan suāl edesiz.” Ve onlar dahi du‘ā ettiler ve nāgehān bir adam kıyām etti ki onun iki gözleri arasında eser-i sücūd görünür ki o kabristāndan kabrin birisinden çıkmıştır ve o cemā‘ate demiş ki “Siz ey kavm, benden ne istersiz? Ben elli seneden [263] beri ölümün acılığını tatmışım hālā onun acılığı benim kalbimden sākin olmamıştır.”

[وقالت عائشة رضي الله عنها لا أغبط أحد يهون عليه الموت بعد الذي رأيت من شدة موت رسول الله صلى الله عليه وسلم وروي أنه عليه السلام كان يقول اللهم إنك تأخذ الروح من بين العصب والقصب والأنامل اللهم فأعني على الموت وهونه علي وعن الحسن أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ذكر الموت وغصته وألمه فقال هو قدر ثلثمائة ضربة بالسيف وسئل

صلی الله علیه وسلم عن الموت وشدته فقال إن أهون الموت بمنزلة حسكة في صوف فهل تخرج الحسكة من الصوف إلا ومعها صوف ودخل صلى الله عليه وسلم على مريض ثم قال إني أعلم ما يلقي ما منه عرق إلا ويألم للموت على حدته

Ve Hazret-i Ümmü'l-mü'minîn 'Âişe es-Sıddîka 'aleyhe'r-rıdvân demiş ki "Aleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin şiddet-i vefâtından gördüğüm hâl üzerine fî-mâ ba'd onlara sekerât-ı mevt âsân gelenlerden hiçbir kimseyi ben gıpta etmem." Ve dahi mervîdir ki 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurdu ki "اللهم إنك تأخذ الروح من بين العصب والقصب والأنامل اللهم" "Sen ey benim ilâhım, sen rūhu 'asab ile kasab ve enâmilin beyninden alırsın. Sen ey benim ilâhım, sen ölüm üzerine i'âne eyle de onu bana âsân eyle." Ve Hasan-ı Basrî üzerine mervî olup demiş ki "Aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir gün ölümün şe'ni ve gussa ve elem ve rencini zıkr edip buyurmuş ki "هو قدر ثلثمائة ضربة بالسيف" ya'nî "Kılıç ile olan üç yüz darbenin mikdârındadır." Ve dahi 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden ölümün şiddeti üzerine suâl vâkî' oldukta buyurmuş ki "إن أهون الموت بمنزلة حسكة في صوف" "Ölümün en ziyâde âsânı yünden çıkarılan kılıç gibidir" ki berâberce biraz yününü çıkarmadıkça çıkmaz. Ve dahi 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir hasta üzerine girmiş de hakkında buyurmuş ki "إلا" "أعلم ما يلقي ما منه عرق إلا" "Ben tahkîkan onun mülâkî bulunduğ u nesneyi bilirim ki onun bir damarı yoktur ki 'alâ-hide ölüm için elem etmez."

[وكان علي كرم الله وجهه يحرض على القتال ويقول إن لم تقتلوا تموتوا والذي نفسي بيده لألف ضربة بالسيف أهون علي من موت على فراش وقال الأوزاعي بلغنا أن الميت يجد ألم الموت ما لم يبعث من قبره وقال شداد بن أوس الموت افضع هول في الدنيا والآخرة على المؤمن وهو أشد من نشر بالمناشير وقرض بالمقاريض وإلى في القدر ولو أن الميت نشر فأخبر أهل الدنيا بالموت ما انتفعوا بعيش ولا لذوا بنوم وعن زيد بن أسلم عن أبيه قال إذا بقي على المؤمن من درجاته شيء لم يبلغها بعمله شدد عليه الموت ليبلغ بسكرات الموت وكرهه درجاته في الجنة وإذا كان للكافر معروف لم يجز به هون عليه في الموت ليستكمل ثواب معروفه فيصير إلى النار]

Ve 'Alî b. Ebî Tâlib kerremallâhu vechehu kîtal ve cihâd üzerine tahrîz edip buyurdu ki "Eğer siz katl olunmaz iseniz elbette vefât edeceksiniz. Ve o ki benim nefsim onun yed-i kudretindedir, ben onunla kasem ederim ki kılıç ile bin 'adem zahmı görmek bana yatak üzerine ölmekten kolayrak-

tır.” Ve İmâm Evzâî demiş ki “Bize bâlig oldu ki kabrinden ba’s olmadıkça bir mevtâ ölümün eleminden vâreste ve münfekk olmaz.” Ve Şeddâd b. Evs demiş ki “Dünyâ ve âhirette mü’min üzerine en ziyâde hevl-i şedîd ancak ölümdür ki bıçkı ile kesilmek ve mikrâz ile kırınmak ve çömleklerde kaynamaktan daha ziyâde şiddetlidir. Ve bir mevtâ neşr olunup da ölümle kendisi ehl-i dünyâyâ haber vermiş olsa aslâ ve kat’â bir ‘ayş ile müntefî olmazlardı ve bir uyku ile lezzet bulmazlardı”. Ve Zeyd b. Eslem üzerine mervî olup ki o dahi kendi babası üzerine rivâyet edip demiş ki “Mü’minin üzerine derecâtından kendi ‘ameliyle varamadık bir derece kalmış ise ölüm ona müşedded olur tâ ki sekerât-ı mevt ve kerbi ile cennete geriye olan derecesine varıp bâlig ola ve kâfirin dahi cezâsını almadık bir ma’rûfu kalmış olursa ölümden o dahi ona tehvîn vâki olur tâ ki ma’rûfun sevâbını istikmâl edip de âteşe gide.”

[وعن بعضهم أنه كان يسأل كثيرا من المرضى كيف تجدون الموت فلما مرض قيل له فأنت كيف تجده فقال كأن السموات مطبقة على الأرض وكأن نفسي يخرج من ثقب إبرة وقال صلى الله عليه وسلم موت الفجأة راحة للمؤمن وأسف على الفاجر وروى عن مكحول عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال لو أن شعرة من شعر الميت وضعت على أهل السموات والأرض لماتوا بإذن الله تعالى لأن في كل شعرة الموت ولا يقع الموت بشيء إلا مات ويروى لو أن قطرة من ألم الموت وضعت على جبال الدنيا كلها لذابت]

Ve dahi ba’zu’s-selef üzerine mervî ve menkûldür ki hasta ve bîmâr ondan pek çok sorardı ki “Siz ölümü nice bulursunuz?” Ve o dahi hasta olunca ona denildi ki “Yâ sen onu nice bulursun?” Kendisi: “Sanki semâvât zemîn üzerine kapanıp da itbâk olunmuş ve benim nefsim bir iğne deliğinden çıkar” demiştir. Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “الفجأة راحة للمؤمن وأسف على الفاجر” ya’nî “Mevt-i fec’e mü’min için rāhattır ve fâcir üzerine eseftir.” Ve dahi Mekhûl üzerine mervî ve menkûldür ki “لو أن شعرة من شعر الميت وضعت على أهل السموات والأرض لماتوا بإذن الله تعالى لأن في كل شعرة الموت ولا يقع الموت بشيء إلا مات” ki hulâsa-i meâl-i münîfî: “Mevtânın kıllarından bir kıl ehl-i semâvât u arzın üzerlerine konulmuş olsa cümlesi Allâhu ta’âlânın izniyle ölürlerdi, çünkü onun her bir kılında ölüm vardır ve ölüm bir şeye düşmez illâ ki o şey ölür.” Ve dahi rivâyet olunur ki ölümün eleminden bir katre cibâl-i dünyâ üzerine konulmuş olsa kâffesi eriyip hebâ olurdu.

[وروى إن إبراهيم عليه السلام لما مات قال الله تعالى له كيف وجدت الموت يا خليلي قال كسفود جعل في صوف رطب ثم جذب فقال أما إنا قد هونا عليك وروى عن موسى

عليه السلام أنه لما صارت روحه إلى الله تعالى قال له ربه يا موسى كيف وجدت الموت قال وجدت نفسي كالعصفور حين يقلى على المقلّى لا يموت فيستريح ولا ينجو فيطير وروى عنه أنه قال وجدت نفسي كشاة حية تسليخ بيد القصاب]

Ve dahi rivāyet olunur ki İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām intikāl ettikte tebāreke ve ta‘ālā ona buyurmuş ki “له كيف وجدت الموت يا خليلي” ya‘nī “Ey benim sevgilim, sen ölümü nice buldun?” Ve o dahi “كسفود جعل في صوف رطب ثم” “Yaşlı yünün içinde konulup çekilen bir şiş gibi gördüm” diye cevāb vermiş ve Hakk ta‘ālā: “أما إنا قد هونا عليك” ya‘nī “Biz isek tahkikan senin üzerine tehvīn edip onu [264] āsān kılmış idik.” Ve dahi Mūsā ‘aleyhi’s-selām üzerine mervī olmuş ki onun rūh-ı pākī Zāt-ı zi’l-celāle muntakıl oldukta Rabbisi tebāreke ve ta‘ālā ona buyurmuş ki “Sen ölümü nice buldun?” Ve o dahi: “Kendi nefsimi tavada kavrulan serçe gibi buldum ki ne ölür de rāhat-yāb olur ve ne de kurtulur da uçup necāt bulur” diye cevāb vermiş ve diğer bir rivāyette mervī olup demiş ki “Kendi nefsimi kassāb elinde yüzülen koyun gibi buldum.”

[وروي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه كان عنده قدح من ماء عند الموت فجعل يدخل يده في الماء ثم يمسح بها وجهه ويقول اللهم هون علي سكرات الموت وفاطمة رضي الله عنها تقول واكره لكربك يا أبتاه وهو يقول لا كرب على أبيك بعد اليوم]

Ve dahi fahr-i mevcūdāt ve seyyidü’s-sādāt ‘aleyhi efdalü’t-tahiyyāt efendimiz üzerine mervī olmuş ki vefātı hengāmında onun yanında bir kadeh su var imiş ki mübārek dest-i şerīfinden o suya idhāl ile mübārek vech-i münīrini onunla silip buyururdu ki “اللهم هون علي سكرات الموت” ya‘nī “Ey benim ilāhım, sen benim üzerime mevtin sekerātını kolay ve āsān eyle” derdi ve Fātma ‘aleyhe’r-rıdvān dahi: “Senin kerbin için ey benim babam, benim ne çok kerb ve gussam vardır ki ben ondan āh vāh derim!” diye tefeccu‘ eder ve zāt-ı sāmī-i Risālet-penāhī dahi بعد على أبيك “Bu günden sonra senin baban üzerine bir kerb yoktur!” diye fermān buyururdu.

[وقال عمر رضي الله عنه لكعب الأخبار يا كعب حدثنا عن الموت فقال نعم يا أمير المؤمنين إن الموت كغصن كثير الشوك أدخل في جوف رجل وأخذت كل شوكة بعرق ثم جذبته رجل شديد الجذب فأخذ ما أخذ وأبقى ما أبقى]

Ve ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvān Ka‘bu’l-Ahbār’a “Ölümün şe’ni üzere bize haber ver” diye emr ü fermān buyurdukta, o dahi: “Ne‘am yā emīre’l-mū‘minīn, tahkikan ölüm çok dikenli bir ağaca enzer ki o ağaç bir

adamın karnına ba'de'l-idhâl ve her bir dikenî bir damara yapıştıktan sonra şedîdü'l-cezb bir adam onu çekip cezb eder de o cezb ile onun aldığını alıp çıkarır ve bıraktığını bırakır" diye haber vermiş.

[وقال النبي صلى الله عليه وسلم إن العبد ليعالج كرب الموت وسكرات الموت وإن مفاصله ليسلم بعضها على بعض تقول عليك السلام تفارقني وأفارقك إلى يوم القيامة]

Ve dahi 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "İn el-bed lî'alj kurb el-mot ve'skrat el-mot ve'n mufasıl el-lî'selm be'sha 'alî be's tequl 'alek el-selâm tafaruknî vâfaruk el-î yom el-qiye" Kurb el-mot ve'skrat el-mot vâ'n mufasıl el-lî'selm be'sha 'alî be's tequl 'alek el-selâm tafaruknî vâfaruk el-î yom el-qiye" "Tahkîkan insân ölümün kerb ve sekerâtını mu'alece eder o hâl ile ki onun cem'î-i mefâsıl yekdî-gerlerine selâm verip vedâ'laşır ki ba'zıları ba'zısına 'aleyke's-selâm sen beni ve ben sana yevm-i kıyâmete kadar müfârat edeceğiz" derler.

[فهذه سكرات الموت على أولياء الله وأحبابه في حالنا ونحن المنهمكون في المعاصي وتتوالى علينا مع سكرات الموت بقية الدواهي فإن دواهي الموت ثلاث الأولى شدة النزع كما ذكرناه]

İşte Hakk subhānehu ve ta'ālānın evliyā ve ehıbbāyı üzerine sekerāt-ı mevtin şe'ni budur ve böyle olunca me'āsîye münhemik olduğumuz hâlde ve bakıyye-i devāhî dahi onunla berāber bizim üzerimize mütevalî bulunduğu hâlde bizim hâlimiz nice kalır, sen var buna kıyās eyle, çünkü ölümün dāhiyeleri üçtür ki birisi vech-i mezkûr üzere olan nez'-i rûhun şiddetidir.

[الدهية الثانية مشاهدة صورة ملك الموت ودخول الروح والخوف منه على القلب فلو رأى صورته التي يقبض عليها روح العبد المذنب أعظم الرجال قوة لم يطق رؤيته فقد روى عن إبراهيم الخليل عليه السلام أنه قال لملك الموت هل تستطيع أن تريني صورتك التي تقبض عليها روح الفاجر قال لا تطيق ذلك قال بلى قال فأعرض عني فأعرض عنه ثم التفت فإذا هو برجل أسود قائم الشعر متنن الريح أسود الثياب يخرج من فيه ومناخيره لهيب النار والدخان فغشى على إبراهيم عليه السلام ثم أفاق وقد عاد ملك الموت إلى صورته الأولى فقال ملك الموت لو لم يلق الفاجر عند الموت إلا صورة وجهك لكان حسبه]

Ve dāhiye-i sāniye melekü'l-mevtin sûretini görmektir ki dîdârından kalb üzerine dâhil olan korkuluk ve mehâbettir, zîrâ ki kuvvetçe ricâlin a'zamı olan kimse fâcirin rûhunu kabz ederken onunla görünen kılık ve sûretini görmüş olsa onun müşâhedesine tâkat-mend olamaz, zîrâ mervî-dir ki İbrâhîm 'aleyhi's-selâm melekü'l-mevte "Sen onunla günahkâr ve fâcirin rûhu kabzına varıp senin ona göründüğün sûret ve kılığını âyâ bana gösterebilir misin?" diye tevakku' ettikte, melekü'l-mevt ona: "Sen o sûreti görmeye tâb-âver olamazsın!" diye ihtâr ve İbrâhîm 'aleyhi's-selâm

“belâ” diye niyâzına devâm ve isrâr ettikte, melekü’l-mevt ona: “Sen yüzünü benden çevir” diye emr ve o dahi yüzünü çevirdikten sonra bir dahi ona iltifât edince nâgehân gördü ki saçı kâim ve kokusu gendîde ve müntin ve siyâb ve câmesi siyâh kara renkli bir adam durur ki onun ağzından ve burnu deliklerinden âteşin tütün ve alevi çıkar ve derhâl İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm baygın olarak yere düşer sonra ayılıp ifâkat buldukta ve melekü’l-mevt dahi onun sûret-i ulâsına dönüp ‘avdet ettiğini gördükte: “Ey melekü’l-mevt, ölümü katında şahs-ı fâcir senin yüzün sûretinden gayrı dîğer bir dâhiyeyi görmezse bile onun o denli dîdârını görmek dâhiyesi ona bir musîbet-i kâfiye olurdu” diye onu isti‘zâm etmiş.

[اوروی ابو هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم إن داود عليه السلام كان رجلا غيورا وكان إذا خرج أغلق الأبواب فأغلق ذات يوم وخرج فأشرفت امرأته فإذا هي برجل في الدار فقالت من أدخل هذا الرجل لئن جاء داود ليلقين منه عناء فجاء داود فرآه فقال من أنت فقال أنا الذي لا أهاب الملوك ولا يمنع مني الحجاب فقال فأنت والله إذن ملك الموت وزمل داود عليه السلام مكانه]

Ve dahi Ebū Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân rivâyet edip demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve ‘s-selâm efendimiz beyân etmiş ki “Dâvūd ‘aleyhi’s-selâm gayūr bir merdüm-i ‘ālî-tebār idi ki sa‘âdet-hânesinden hurûc ettiği demde kapıları kilitleyip giderdi ve bir gün kapıları kilitleyip çıkmış iken zevce-i mutahharası bir zât üzerine müşrif ve muttalî oldu” “Bu adamı hâne” kim idhâl etmiş? Dâvūd gelip onu görürse elbette ondan bir ‘anâ ve ta‘ab görür!” diye ihtâr ve Dâvūd gelip onu gördükte, ona: “Sen kimsin?” diye suâl ve istifsâr [265] ettikte, o dahi: “Ben şol zâtım ki mülûktan havf ve mehâbetim olmaz ve bir hicâb beni men‘ etmez” diye cevâb vermiş ve Dâvūd ‘aleyhi’s-selâm dahi: “Öyle ise sen vallâhi melekü’l-mevtsin!” demiş de yerinde zebûn olup korkak durmuş.

[اوروي أن عيسى عليه السلام مر بجمجمة فضر بها برجله فقال تكلمي بإذن الله فقالت يا روح الله أنا ملك زمان كذا وكذا بينا أنا جالس في ملكي على تاجي وحولي جنودي وحشمي على سرير ملكي إذ بدا لي ملك الموت فزال مني كل عضو على حياله ثم خرجت نفسي إليه فيا ليت ما كان من تلك الجموع كان فرقة وياليت ما كان من ذلك الأنس كان وحشة]

Ve dahi rivâyet olunur ki ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm bir gün bir kafâ üzerine geçip mürûr ettikte kendi ayağıyla onu darb edip ona “تكلمي بإذن الله فقالت يا روح الله أنا ملك زمان كذا وكذا” ya‘nî “Allâhu ta‘âlânın izniyle tekellüm eyle” demiş ve o kafâ dahi: “Yâ Rūhallāh, ben şol vakt ve zamânın meliki idim ki ben kendi mülkümde saltanatım serîri üstünde câlis ve tâcîma lâbis ve

benim cünüd ve haşemim bana muhīt ve mültiff olduğu hâlde nāgehān melekü'l-mevt bana zāhir oldu ve benden her bir ʿuzv onun mukābelesinde zāil olduktan sonra nefsim dahi ona hurūc etti. Kāşki o cümū-ı hāsıla firkat olaydı ve kāşki o üns-i hāsıl dahi vahşet olaydı!” diye söylemiş

[فهذه داهية يلقيها العصاة ويكفاهها المطيعون فقد حكى الأنبياء مجرد سكرة النزع دون الروعة التي يدرکہا من يشاهد صورة ملك الموت كذلك ولو رآها في منامه ليلة لتغص عليه بقية عمره فكيف برؤيته في مثل تلك الحال وأما المطيع فإنه يراه في أحسن صورة وأجملها فقد روى عكرمة عن ابن عباس إن إبراهيم عليه السلام كان رجلا غيورا وكان له بيت يتعبد فيه فإذا خرج أغلقه فرجع ذات يوم فإذا برجل في جوف البيت فقال من أدخلك داري فقال أدخلنيها ربه فقال أنا ربه فقال أدخلنيها من هو أملك بها مني ومنك فقال من أنت من الملائكة قال أنا ملك الموت قال هل تستطيع أن تريني الصورة التي تقبض فيها روح المؤمن قال نعم فأعرض عني فأعرض ثم التفت فإذا هو بشاب فذكر من حسن وجهه وحسن ثيابه وطيب ريحه فقال يا ملك الموت لو لم يلق المؤمن عند الموت إلا صورتك كان حسبه]

İşte bu bir musîbet-i ʿuzmā ve dāhiye-i kübrādır ki onu gürūh-ı ʿusāt görüp mülākī olurlar ve zümre-i mutîʿin ondan mahfūz ve masūn olurlar. Ve dahi enbiyā-yı ʿizām hikāye etmişler ki nezʿin sekret-i mücerredesi dahi yalnız böylecedir ki sûret-i melekten müşāhede ettiği hâlde hāsıl olan korkuluk māʿadāsı olarak o dahi ʿazīm bir musîbettir şöyle ki uykusunda bir adam onu bir gecede görmüş olsa onun bakıyye-i ʿömrü ona mütenaggıs olurdu, yā nice olur ki bu gibi bir hâlde onu göre. Ve mutîʿ olan kimse ise onu ahsen-i sûret ve ecmel-i heyʿette görür, zīrā ʿAbdullāh b. ʿAbbās ʿaleyhiʾr-rıdvānın üzerine rivāyeten ʿİkrime ʿaleyhiʾr-rahme nakl edip demiş ki “İbrāhīm ʿaleyhiʾs-selām gayūr bir adam idi, kendi ʿibādeti için bir hāneyi ʿibādetgāh ittihāz etmişti, vaktā ki o hāneden çıkar onun kapısını kilitleydi ve bir gün hānesine dönüp geldikte onun derūnunda bir adam görüp “Seni benim hāneme kim idhāl etti?” diye ondan suāl ve o dahi: “Onun sāhibi beni idhāl etti” diye cevāb یتāsıyla, İbrāhīm: “Onun sāhibi benim!” diye sözünü redde ibtidār ve o dahi: “Benden ve senden daha ziyāde ona mālīk olan zāt beni idhāl etti” diye bir dahi beyān ve tezkār edince, İbrāhīm: “Feriştegāndan sen hangi feriştesin?” diye istihbār ve o dahi: “Ben melekü'l-mevtim” diye tasrīh-i sıfat ve güftār ettikte, İbrāhīm: “Sen şol sûreti ki onunla sen müʾminin rūhunu kabz edersin, o sûreti bana gösterebilir misin?” diye tevakkū ve o dahi: “Evet, sen benden yüzünü çevir” diye emr ve derhāl yüzümü çevirdikten sonra bir dahi ona iltifāt ettiğimde onu bir nevcivān buldum” demiş ve onun hüsn-i vech ü siyāb ve tīb-ı rāyihasını zikr etmiş: “Ey melekü'l-mevt, ölümü hengāmında merd-i müʾmin senin

sûretinden başka dîger bir şey görmezse o vakt rû'yet ona kâfî olur” demiş.

[ومنها مشاهدة الملكين الحافظين قال وهيب بلغنا أنه ما من ميت يموت حتى يترأى له ملكاه الكاتبان عمله فإن كان مطيعا قال له جزاك الله عنا خيرا فرب مجلس صدق أجلسنا وعمل صالح أحضرتنا وإن كان فاجرا قال له لا جزاك الله عنا خيرا فرب مجلس سوء أجلسنا وعمل غير صالح أحضرتنا وكلام قبيح أسمعنا فلا جزاك الله عنا خيرا فذلك شخص بصر الميت إليهما ولا يرجع إلى الدنيا أبدا]

Ve melekeyn-i hâfızaynın görmeleri dahi işbu dâhiyedendir. Vüheyb demiş ki “Bize bâlig oldu ki bir kimse vefât etmez tâ ki ona mü'ekkel olan iki melekleri ona görünüp de a'mâlini irâe etmezler” ya'nî her bir müteveffâya onun a'mâl-i sâliha ve seyyielerini sebt ve tahrîr eden iki melekleri ona elbette görünüp müşâhede olunurlar ve o müteveffâ eğer mutî olup fermânber ise ona derler ki “Hay bizden taraf Allâhu ta'âlâ seni hayr ile mücâzât ve mükâfât etsin. Sen pek çok mecâlis-i sıdkta sen bizi câlis ettirdin ve pek çok 'amel-i sâliha sen bizi hâzır ettirdin.” Ve eğer o kimse fâcîr olup 'âsî ve günahkâr ise ona derler ki “Hay seni Allâhu ta'âlâ hayr ile mükâfât ve mücâzât etmesin. Sen pek çok mecâlis-i su'da bizi câlis ettin ve pek çok yaramaz ve sâlih olmayan 'amelde sen bizi hâzır edip çirkîn sözleri bize işittirdin. Hemân Hakk subhânehu ve ta'âlâ bizden taraf hayr ile seni mücâzât etmesin.” Ve mevtânın şuhûs-ı basarî ancak onlaradır ki bir dahi ebeden dünyâyâ dönmez. “Şuhûs-ı basar” lügatte gözün bir yere dikip dep-retmemek ve kapağını açıp yummayıp durmak ma'nâsıdır.

[الداهية الثالثة مشاهدة العصاة مواضعهم من النار وخوفهم قبل المشاهدة فإنهم في حال السكرات قد تخاذلت قواهم واستسلمت للخروج أرواحهم ولن تخرج أرواحهم ما لم يسمعوا نغمة ملك الموت بأحد الشريرين إما أبشر يا عدو الله بالنار أو أبشر يا ولي الله بالجنة]

Ve üçüncü dâhiye günahkârların âteşten kendi yerlerini görmekliğidir ki müşâhededden akdem ondan olan korkularıdır, zîrâ ki sekerât-ı mevt hâlinde onların kuvâlarını mütehâzil olup ervâhları hurûca müsteslim olur ve iki büşrânın birisi istemedikçe ervâhları çıkmaz ki onlara melekü'l-mevt yâ duhûl-i nâr ile haber verir de “Ey 'adüvv-i Hudâ, sana âteş ile müjde olsun!” der veyâhüd behiştî ile müjdeler ki ona: “Ey mahbûb-ı Hudâ, sana cennet ile müjde olsun!” der ya'nî hîçbir kimse şol iki müjdeden bir müjdeyi melekü'l-mevtten işitmedikçe onun cânı çıkmaz demektir. [266]

[ومن هذا كان خوف أرباب الأبواب وقد قال النبي صلى الله عليه وسلم لن يخرج أحدكم من الدنيا حتى يعلم أين مصيره وحتى يرى مقعده من الجنة أو النار وقال صلى الله عليه وسلم

من أحب لقاء الله أحب لقاء الله ومن كره لقاء الله كره لقاءه وبقالوا كلنا نكره الموت قال ليس ذاك بذاك إن المؤمن إذا فرج له عما هو قادم عليه أحب لقاء الله وأحب لقاءه]

Ve erbâbü'l-elbâb ve ashâb-ı 'ukûlün havf ve haşyetleri bu devâhî ve mesâibden idi ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "لن" ki hulâsa-i meâl-i şerifi: "Sizin hiçbiriniz dünyâdan çıkmaz tâ ki onun varacak yerini ve cennet ve âteşten olan oturacak yerini görür" ya'nî onun varacak yerini ve behişt ve âteşten oturacak yerini bilmedikçe sizin hiçbiriniz dâr-ı dünyâdan çıkmaz demektir. Ve dahi buyurmuş ki "من أحب لقاء الله أحب لقاءه" ki hulâsa-i meâl-i münîfi: "Kim ki Allâhu ta'âlânın likâsını severse Allâhu ta'âlâ dahi onun likâsını sever ve kim ki Allâhu ta'âlânın likâsından hoşlanmaz, Allâhu ta'âlâ dahi onun likâsından hoşlanmaz." Ve sahâbe: "Biz cümlemiz ölümden hoşlanmayız" diye ifâde ettiklerinde, efendimiz "ليس ذلك" ya'nî "O kerâhet-i mevt bu kerâhet değil-dir, ancak mü'min olan kimse onun varacağı hâl ve şe'ni ona gösterilip onu seyr ve temâşâ ettiği vakte Allâhu ta'âlânın likâsını sever ve Allâhu ta'âlâ dahi onun likâsını sever" buyurmuş.

[وروى أن حذيفة بن اليمان قال لابن مسعود وهو لما به من آخر الليل قم فأنظر أي ساعة هي فقام ابن مسعود ثم جاءه فقال قد طلعت الحمراء فقال حذيفة أعوذ بالله من صباح إلى النار]

Ve dahi rivâyet olunur ki bir gecenin âhîrinde şiddet-i eleminden 'Abdullâh b. Mes'ûd'a Huzeyfe b. el-Yemân demiş ki "Sen kalk bak ki bu sâ'at hangi sâ'attir?" Ve o dahi kalkıp baktıktan sonra gelip "Kırmızılık çıkmıştır" diye ona haber verince, Huzeyfe: "Ben içinde âteşe varılır sabâhtan Allâhu ta'âlâya sığınırım" diye ta'avvüz etmiştir.

[ودخل مروان على أبي هريرة فقال مروان اللهم خفف عنه فقال أبو هريرة اللهم اشدد ثم بكى أبو هريرة وقال والله ما أبكى حزنا على الدنيا ولا جزعا من فراقكم ولكن انتظر إحدى البشريين من ربى بجنة أم بنار]

Ve dahi maraz-ı mevtinde Mervân, Ebû Hüreyre 'aleyhi'r-rıdvânın huzûruna girip "Ey benim ilâhım, sen onun üzerine tahfif eyle" diye du'â ettikte, Ebû Hüreyre dahi: "Ey benim ilâhım, sen şedîd eyle" diye du'â ettikten sonra ağlayıp demiş ki "Vallâhi ben dünyânın terk ve müfârakatı hüznünden veyâhüd sizin müfârakatınız ceza' ve korkusundan ağlamıyorum velâkin benim Rabbimden ben iki müjdenin birisine muntazırım ki beni cennet ile mi tebşîr edecek, yoksa âteşle."

[وروى في الحديث عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال إن الله إذا رضى عن عبد قال يا ملك الموت أذهب إلى فلان فأنتي بروحه لأريحه حسبي من عمله قد بلوته فوجدته حيث أحب فينزل ملك الموت ومعه خمسمائة من الملائكة ومعهم قضبان الريحان وأصول الزعفران كل واحد منهم يبشره ببشارة سوى بشارة صاحبه وتقوم الملائكة صفين لخروج روحه معهم الريحان فإذا نظر إليهم إبليس وضع يده على رأسه ثم صرخ قال فيقول له جنوده مالك يا سيدنا فيقول أما ترون ما أعطى هذا العبد من الكرامة أين كنتم من هذا قالوا قد جهدنا به فكان معصوما]

Ve dahi hādīs-i şerīfte mervīdir ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “İn allah ıdā rıdı en abd ıal ya ملک الموت اذهب إلى فلان فأنتي بروحه...” ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfī: “Tahkīkan Hakk subhānehu ve ta‘ālā vaktā ki bir kuldān rāzī ve hoşnūd olur, melekū’l-mevte fermān buyurur ki “Var gīt benim filānca kulumun rūhunu bana getir tā ki ben onu müsterīh kılayım, onun işlediği ‘amel bana kāfīdir. Tahkīkan ben onu ibtilā ve ihtiyār etmedim, benim sevdiğim şeyde onu buldum.” Ve emre imtisāl derhāl melekū’l-mevt ferīşteğāndan beş yüz melāike ile ona nāzıl olur ki onların kuzbān-ı reyhān ve usūl-i za‘ferāna müstahıb olarak varırlar ve onların her biri birer müjde ile onu tebşīr ederler o hāl ile ki her birinin verdiği beşāreti onun sāhibi vermemiştir ya‘nī birer gūnā beşāret ile onu müjdelerler ve rūhu hurūcuna muntazır olarak fesleğēn kazīblerine müstahıb oldukları hālde kāffesi iki saff dīvān dururlar. Ve iblīs ‘aleyhi mā-yestahıkkı vaktā ki bu hālī görür, kendi elini başına koyup figān eder ve onun cünūdū ona “Ey bizim ulumuz, senin neyin vardır ki bu denli feryād ve figān edersin?” diye istihbārlarında, iblīs: “Siz bu ‘abde verilegelen kerāmeti görmez misiniz? Siz bundan nerede idiniz?” diye onları levm ve muāhaze eyler ve cünūdū: “Biz onunla cehd ettik velākin kendisi ma‘śūm idi” diye beyān ve tezkār ederler.

[وقال الحسن لا راحة للمؤمن إلا في لقاء الله ومن كانت راحته في لقاء الله تعالى فيوم الموت يوم سروره وفرحه وأمنه وعزه وشرفه وقيل لجابر بن زيد عند الموت ما تشتهي قال نظرة إلى الحسن فلما دخل عليه الحسن قيل له هذا الحسن فرفع طرفه إليه ثم قال يا إخوانه الساعة والله افارقكم إلى النار أو إلى الجنة وقال محمد بن واسع عند الموت يا إخوانه عليكم السلام إلى النار أو يعفو الله وتمنى بعضهم أن يبقى في النزع أبدا ولا يبعث لثواب ولا عقاب]

Ve Hasan-ı Basrī ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Mü’minin rāhat ve āsāyişi ancak Allāhu ta‘ālānın likāsındadır ki başka bir hālde onun bir rāhat ve ārāmı yoktur ve böyle olunca onun yevm-i ferah u sürürü ve rüz-ı ‘izz u şeref ü emniyyeti ancak onun yevm-i vefātıdır.” Ve Cābir b. Zeyd’e vefātı hengāmında “Ne imrenir de iştiḥā edersin?” denildikte, Cābir, Hasan-ı Basrī’ye

“Bir bakış!” diye haber vermiş ve derhâl Hasan-ı Basrî ‘aleyhi’r-rahme gelip onun huzûruna girdikte, “İşte bu Hasan’dır” diye ona beyân ve ihbâr ettiler ve o dahi der-‘akab kendi nigâhını ona ref‘ edip baktıktan sonra: “Ey benim ihvânım, bu sâ‘atte ben sizi yâ nâr veyâhüd cennete müfârakat edeceğim” diye tefeccu‘ etmiştir. Ve Muhammed b. Vâsi‘ ölümü hengâmında demiş ki “Ey benim ihvânım, sizin üzerinize selâm olsun da âteşe veyâhüd Allâhu ta‘âlâ ‘afv buyurur” ya‘nî kusûrumuzdan [267] nâşî varacağımız yer âteştir meğer ki Hakk ta‘âlâ bizim cürm ve kusûrumuzu ‘afv eder. Ve ba‘zu’s-selefi’s-sâlihîn ebedî olarak nizâ‘da kalmasını temennî etmiş ki ne sevâb ve ne de ıkkâba ba‘s olunmaya.

[فخوف سوء الخاتمة قطع قلوب العارفين وهو من الدواهي العظيمة عند الموت وقد ذكرنا معنى سوء الخاتمة وشدة خوف العارفين منه في كتاب الخوف والرجاء وهو لائق بهذا الموضع ولكننا لا نطول بذكره وإعادته]

Mâ-hasal hâtimenin havfı kulüb-ı ‘ārifîni kesip pârelemiştir ve fi’l-hakî-ka vefât ‘indinde sū-i hâtıme devāhî-i ‘azîmedendir. Sū-i hâtimenin ma‘nâsı ile ondan olan havf-ı ‘ārifînin şiddetini biz havf ve recâ kitâbında zikr etmişiz ve burada zikri eğerçi lâayık ise de lâkin onun zikr ve i‘âdesiyle bahsi uzatmayız.

Beyānu Mā Yüstehabbu Min Ahvālî'l-Muhtazırî ‘İnde'l-Mevtî

[بيان ما يستحب من أحوال المحتضر عند الموت]

[اعلم أن المحبوب عند الموت من صورة المحتضر هو الهدوء والسكون ومن لسانه أن يكون ناطقا بالشهادة ومن قلبه أن يكون حسن الظن بالله تعالى أما الصورة فقد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال اربقوا الميت عند ثلاث إذا رشح جبينه ودمعت عيناه ويبست شفاته فهي من رحمة الله قد نزلت به وإذا غط غطيظ المخنوق وأحمر لونه واربدت شفاته فهو من عذاب الله قد نزل به وأما انطلاق لسانه بكلمة الشهادة فهي علامة الخير]

Ve ‘inde’l-mevt muhtazırın ahvālinden müstehabb olan hâllerin beyânı ise o dahi işbu mebhastr. Şöyle ki sen bil ve āgâh ol ki ‘inde’l-mevt muhtazırın sûretinden mahbûb olan hâl ancak hüdûz ve sükündür ki kalak ve ıztırâbda bulunmaya ve lisânından mahbûb olan hâl dahi kelime-i şehâdetle olan küşâyış ve intilâkıdır ya‘nî kelime-i şehâdetle nâtık ve gûyâ ölme-

sidir ve kalbinden mahbûb olan şey dahi Zât-ı zü'l-celâle onun hüsn-i zann etmek şe'nidir. Sûret ise onun hakkında mervî olmuş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki ارقبوا الميت عند ثلاث إذا رشح جبينة ودمعت "Siz mevtâyı üç nesnenin katında gözetip murâkabe ediniz: Vaktâ ki onu cebîni terler de onun gözlerinin yaşı damlar ve dudakları kurur, artık bu şü'ün ve ahvâl ancak Allâh'ın rahmetindendir ki onun üzerine nâzil olmuştur. Ve eğer mahnûkun gatîfî gibi magtût olup da rengi dahi kızarıp kırmızı oldu ve dudakları karaya mâil boz renkli olduysa onun o hâli Allâh'ın 'azâbındandır ki onda nâzil olmuştur. Ve kelime-i şehâdetle lisânın intilâkı ise o dahi hayrın 'alâmetidir."

[قال أبو سعيد الخدري قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لقنوا موتاكم لا إله إلا الله وفي رواية حذيفة فإنها تهدم ما قبلها من الخطايا وقال عثمان قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من مات وهو يعلم أن لا إله إلا الله دخل الجنة وقال عبيد الله وهو يشهد وقال عثمان إذا احتضر الميت فلقنوه لا إله إلا الله فإنه ما من عبد يختم له بها عند موته إلا كانت زاده إلى الجنة وقال عمر رضي الله عنه احضروا موتاكم وذكروهم فإنهم يرون ما لا ترون ولقنوه لا إله إلا الله وقال أبو هريرة سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول حضر ملك الموت رجلا يموت فنظر في قلبه فلم يجد فيه شيئاً ففك لحييه فوجد طرف لسانه لاصقاً بحنكه يقول لا إله إلا الله فغفر له بكلمة الإخلاص]

Zîrâ Ebû Sa'îd el-Hudrî demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "لقنوا موتاكم لا إله إلا الله" ya'nî "Mevtânıza siz lâ ilâhe illallâh kelimesini telkîn ediniz." Ve Huzeyfe'nin rivâyetinde vârid olan hadîs-i şerîfinde "فإنها تهدم ما قبلها من الخطايا" ibâresi dahi rivâyet olunmuş ki "Mâ-kablinde olan hatâyâyı hedm eder" demektir ya'nî muhtazırın günâhlarını 'afv ve magfîret ettirir. Ve 'Osmân 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "من مات وهو يعلم أن لا إله إلا الله دخل الجنة" ya'nî "Kim ki Zât-ı zü'l-celâlin vahdâniyyetini bilip de ondan gayrı dîğer bir bir ilâh olmadığını 'âlim olduğu hâlde vefât ederse o kimse cennete dâhil olur." Ve 'Ubeydullâh demiş ki "Kim ki Zât-ı zü'l-celâlden gayrı dîğer bir ilâh olmadığına şehâdet edici olduğu hâlde vefât eylerse o kimse cennete dâhil olur." Ve dahi 'Osmân demiş ki "Mevti muhtazır olduğu vaktte siz ona lâ ilâhe illallâh kelimesini telkîn ediniz, zîrâ bir mü'min yoktur ki onunla mevti vaktinde ona hatm olunur da cennet için ona zâd ve tûşe olmaz" ya'nî kim ki vefâtı 'indinde onunla ona hatm olunursa elbette o kelime duhûl-i cennete o kimseye zâd olur demektir. Ve 'Ömer 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki "Siz mevtânıza hâzır olunuz da onları tezkîr ediniz, zîrâ ki onlar sizin görmediğiniz nesneyi görürler ve hem dahi siz lâ ilâhe illallâh

kelimesini onlara telkîn ediniz.” Ve Ebū Hüreyre demiş ki ben işittim ki “حضر ملك الموت رجلا يموت فنظر في قلبه فلم يجد فيه شيئا ففك لحييه فوجد طرف لسانه لاصقا بحنكه يقول لا إله إلا الله فغفر له بكلمة الإخلاص” ki hulāsa-i meāl-i şerīfī: “Melekü'l-mevt vefāta muhtazır bir adamın yanına gidip hāzır oldukta onun kalbine bakmış ve onda bir şey bulmamakla onun iki çenesini açıp görmüş ki onun bir tarafını onun çenesine yapışmış da lā ilāhe illallāh der ve bununla ya'nī kelime-i ihlās ile ona 'afv ve magfiret olunmuş.

[وإنبغي للملقن أن لا يلح في التلقين ولكن يتلطف فربما لا ينطق لسان المريض فيشق عليه ذلك ويؤدى إلى استئقاله التلقين وكراهيته للكلمة ويخشى أن يكون ذلك سبب سوء الخاتمة وإنما معنى هذه الكلمة أن يموت الرجل وليس في قلبه شيء غير الله فإذا لم يبق له مطلوب سوى الواحد الحق كان قدومه بالموت على محبوبه غاية النعيم في حقه وإن كان القلب مشغوبا بالدنيا ملتفتا إليها متأسفا على لذاتها وكانت الكلمة على رأس اللسان ولم ينطبق القلب على تحقيقها وقع الأمر في خطر المشيئة فإن مجرد حركة اللسان قليل الجدوى إلا أن يتفضل الله تعالى بالقبول]

Ve gerektir ki mülakkın telkîn etmekte ilhāh etmeye velākin telattuf ede, zīrā ola ki hastanın lisānı onunla müntalık olmaz da marīz üzerine nutku meşakkatli ve güç olur ve telkīnin istiskāline veyā kelimenin kerāhiyyetine mü'eddī olur [268] ve onun o istiskāl ve kerāhiyyeti sū-i hāti-meye sebep olmaktan havf olunur, çünkü kelimenin mukāvemeti ancak adam vefāt ettiği vakte onun kalbinde Zāt-ı zü'l-celālden gayrı dīger bir şey kalmamaktır, zīrā vaktā ki vāhid-i hakktan gayrı onun dīger bir mat-lūbu kalmaz, onun o ölüm ile mahbūbu üzerine kudümü onun hakkında na'imin gāyeti olur. Ve eğer onun kalbi dünyāya muhibb ve onunla meşgūf ve mültefit olup lezzātı üzerine mūte'essif olur da re's-i lisānı üzerine o kelime cārī olur ki onun tahkīki üzerine kalbi nutk etmezse o hālde onun emri hatar-ı meşīette vāki' olur, zīrā yalnız lisānın hareket-i mücerredesi kalīlū'n-nef'dir meğser ki Allāhu ta'ālā onun kabūlüne mūtefazzıl olur.

[وأما حسن الظن فهو مستحب في هذا الوقت وقد ذكرنا ذلك في كتاب الرجاء وقد وردت الأخبار بفضل حسن الظن بالله دخل واثلة بن الأسقع على مريض فقال أخبرني كيف ظنك بالله قال أغرقتنى ذنوب لي وأشرفت على هلكة ولكني أرجو رحمة ربي فكبر واثلة وكبر أهل البيت بتكبيره وقال الله أكبر سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يقول الله تعالى “أنا عند ظن عبدي بي فليظن بي ما شاء” ودخل النبي صلى الله عليه وسلم على شاب وهو يموت فقال كيف تجدك قال أرجو الله وأخاف ذنوبي فقال صلى الله عليه وسلم “ما اجتماعا في قلب عبد في مثل هذا المظن إلا أعطاه الله الذي يرجو وآمنه من الذي يخاف“]

Ve hüsn-i zann ise ölüm vaktinde müstehabbdır, nitekim biz recâ kitâbında zikr etmişiz, zîrâ Zât-ı zü'l-celâl o vakte hüsn-i zann etmek fazîleti hakkında ahbâr-ı sahîha-i mevsûke vârid olmuştur. Şöyle ki Vâsile b. el-Eskâ^c bir hasta üzerine girip ona: “Zât-ı zü'l-celâlde olan zannın nice-
dir, bana haber ver?” dedikte, o marîz: “Benim günâhlarım beni batırmış
şöyle ki helâke müşrif olmuşum velâkin benim Rabbimin rahmetini dahi
recâ etmekteyim” diye cevâb verince Vâsile tekbîr etmiş ve ehl-i hâne dahi
berâberce tekbîr ettikten sonra Vâsile demiş ki “Ben işittim ki zât-ı sâmi-i
Hazret-i Risâlet-penâhî buyururdu ki Hakk subhânehu ve ta‘âlâ buyurur
403 “أنا عند ظن عبدي بي فليظن بي ما شاء” ya‘nî “Ben kendi kulumun zannı ‘indin-
deyim, hemân kendisi her nice isterse bana zann etsin.” Ve dahi bir gün
‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz vefâta muhtazır bir nevcivân üzerine
girip ona “كيف تجدك قال أرجو الله وأخاف ذنوبي” ya‘nî “Sen kendi nefsini nice
bulursun?” diye sormuş ve o dahi: “Allâhu ta‘âlâdan ‘afv ve merhameti
recâ ve ümîd eylerim ve günâhlarımdan dahi korkarım” diye haber ver-
dikte, ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz هذا ما اجتمع في قلب عبد في مثل هذا
404 “ما اجتمع في قلب عبد في مثل هذا” buyurmuş ya‘nî “Bu havf ve
recâ bir mü’minin kalbinde bu gibi mavtında birikmez illâ ki tebâreke ve
ta‘âlâ dahi ona ümîd ve recâ ettiği nesneyi verir de korktuğu şeyden onu
emîn eyler.”

[وقال ثابت البناني كان شاب به حدة وكان له أم تعظه كثيرا وتقول له يا بني إن لك يوما
فاذكر يومك فلما نزل به أمر الله تعالى أكتب عليه أمه وجعلت تقول له يا بني قد كنت أحذرك
مصرعك هذا وأقول إن لك يوما فقال يا أمه إن لي ربا كثير المعروف وإنني لأرجو أن لا يعذمني
اليوم بعض معروفه قال ثابت فرحمه الله بحسن ظنه بربه وقال جابر بن وداعة كان شاب به
رهق فاحتضر فقالت له أمه يا بني توصي بشيء قال نعم خاتمي لا تسليبيه فإن فيه ذكر الله
تعالى ففعل الله يرحمني فلما دفن رؤى في المنام فقال أخبروا أمي أن الكلمة قد نفعني وأن
الله قد غفر لي]

Ve Sâbit el-Bunânî hiddetli bir civân idi ve onun bir anası var idi ki
hemîşe ona pek çok va‘z ve nasîhat edip derdi ki “Ey benim oğlum, senin
bir günün vardır, sen o gününü yâd eyle.” Ve çün emr-i Bârî ona nâzîl
oldu, onun anası onun yüzü üzerine kapanıp ona demeye başladı ki “Ey
benim oğlum, işte ben bu masrafını sana tahzîr ediyordum ki sana senin
bir günün var diyordum.” O dahi demiş ki “Sen ey benim anam, tahkîkan
benim ma‘rûfu çok keremkâr bir Rabbim vardır ve ben isem kendim ümid-

403 Buhârî, 9/121, no: 7405; Müslim, ez-zikr ve’d-duâ, 1, 4/2061, no: 2675.

404 el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdisi İhyâ, 6/2526.

vārım ki bu günde beni ba'zı ma'rûf ve ihsânından ma'dûm etmez.” Ve Sâbit demiş ki “Rabbine olan hüsn-i zannıyla Rabbi tebâreke ve ta'âlâ ona merhamet etmiş.” Ve dahi Câbir b. Dâ'a bir nevcivân olup mürâhık olduğu hâlde vefâta muhtazır olmuş ve onun anası: “Ey benim oğlum, senin bir sipâriş ve vasiyyetin var mıdır?” diye suâl ettikte, o dahi: “Ne'am, benim mührümü benim parmağımdan çıkarmayınız, zîrâ ki onda Allāhu ta'âlânın zikri vardır, ola ki Allāhu ta'âlâ bana merhamet buyurur.” Ve çün defn olundu, onu 'âlem-i ma'nâda görmüşler ki “Benim anama haber veriniz ki o kelime bana menfa'at verdi ve tebâreke ve ta'âlâ bana 'afv ve magfiret etti” diye beyân ve ihbâr etmiş.

[ومرض اعرابي فقيل له إنك تموت فقال أين يذهب بي قالوا إلى الله قال فما كراهتي أن أذهب إلى من لا يرى الخير إلا منه وقال أبو المعتمر بن سليمان قال أبي لما حضرته الوفاة يا معتمر حدثني بالرخص لعلی ألقى الله عز وجل وأنا حسن الظن به وكانوا يستحبون أن يذكر للعبد محاسن عمله عند موته لكي يحسن ظنه بربه]

Ve dahi bir a'râbî hasta olmuş ve ona “Sen öleceksin!” denildikte, “Beni nereye götürürler?” diye suâl etmiş ve onlar: “Hakk subhānehu ve ta'âlā-ya” diye beyân ve ihbâr ettiklerinde, “Benim dahi onun dīgerinden hayr görülmeyen zāta varmaktan benim kerāhetim yoktur” diye cevâb vermiş. Ve Ebu'l-Mu'temir b. Süleymân demiş ki “Benim babam vefâta muhtazır olduğu vakte bana dedi ki “Ey Mu'temir, sen rahs ile bana haber ver ola ki onunla hasenü'z-zānn olduğum hâlde ben Zât-ı zü'l-celâle kavuşup mülākî olurum.” Ve selef-i sâlihîn 'inde'l-vefât 'abdin mehâsin-i a'mâlini ona zikr etmek hoş ve müstehabb görürlerdi tâ ki kendi Rabbine zannını tahsîn eyleye.

**Beyānu'l-Hasreti 'İnde Likāi Meleki'l-Mevti Bi-Hikāyāti Yu'rebu
Lisānū'l-Hālî 'Anhā**

[بيان الحسرة عند لقاء ملك الموت بحكايات يعرب لسان الحال عنها]

[قال أشعث بن أسلم سأل إبراهيم عليه السلام ملك الموت وأسمه عزرائيل وله عينان عين في وجهه وعين في قفاه فقال يا ملك الموت [269] ما تصنع إذا كان نفس بالمشرق ونفس بالمغرب ووقع الوباء بأرض والتقى الزحفان كيف تصنع قال أدعوا الأرواح بإذن الله فتكون بين اصبعي هاتين وقال قد دحيت له الأرض فتركت مثل الطشت بين يديه يتناول منها ما يشاء قال وهو يبشره بأنه خليل الله عز وجل]

Ve melekü'l-mevtin likâsı 'indinde olan hasret ve nedâmetin beyânı ki birtakım hikâyât ile lisân-ı hâl ondan î'râb eder, o dahi işbu fasıldır. Şöyle: Eş'as b. Eslem demiş ki "İbrâhîm 'aleyhi's-selâm melekü'l-mevt 'Azrâil 'aleyhi's-selâmdan suâl etmiş ve 'Azrâil ise: "Onun gözü vardır ki bir gözü yüzünde ve diğer gözü onun kafâsındadır" ki ona demiş ki "Bir nefis maşrık ve diğer nefis magribde olsalar ve tâ'ûn ve vebâ dahi bir yerde vâki' olsa ve muhârib olan iki leşker meydân-ı vegâda mültekî ve mütekâbil olsalar sen o hâlde kabz-ı ervâh için ne yaparsın?" Ve 'Azrâil: "Ben izn-i Bârî ile ervâhî da'vet ederim ve onlar dahi gelip benim şol iki parmaklarım arasında hâzır olurlar" diye ihbâr ve kendisi Zât-ı zü'l-celîlin halîl ve sevgilisi olduğuna tebşîr etmiştir. Ve dahi ona demiş ki "Rûy-i zemîn ona yayılıp döşenmiştir ki onun önünde taş gibi bırakılmış tâ ki kendisi ondan istediğini tenâvül ve ahz ede."

[وقال سليمان بن داود عليهما السلام لملك الموت عليه السلام مالي لا أراك تعدل بين الناس تأخذ هذا وتدع هذا قال ما أنا بذلك باعلم منك إنما هي صحف أو كتب تلقى إلي فيها أسماء]

Ve Süleymân b. Dâvûd 'aleyhime's-selâm melekü'l-mevtten sorup demiş ki "Benim neyim vardır ki ben senin nâs beyninde senin 'adâlet ettiğini göremiyorum ki bunu alıp ve bunu terk ediyorsun?" Ve o dahi: "Buna ben senden ziyâde dânâ ve âşinâ değilim, bu şey bir suhuf veyâhüd bir kütübdür, bana ilkâ olunur ki onda esmâ yazılıdır" ya'nî ervâhlarını kabz ettiklerimin esmâsı bir kütübde bana vârid olur ve ben dahi mücebince o kimselerin ervâhını alırım ki benim re'y ve ihtiyârımla değildir demektir.

[وقال وهب بن منبه كان ملك من الملوك أراد أن يركب إلى أرض فدعا بثياب ليلبسها فلم تعجبه فطلب غيرها حتى لبس ما أعجبه بعد مرات وكذلك طلب دابة فأتى بها فلم تعجبه حتى أتى بدواب فركب أحسنها فجاء إبليس فنفخ في منخره نفخة فملاه كبرا ثم سار وسارت معه الخيول وهو لا ينظر إلى الناس كبرا فجاءه رجل رث الهيئة فسلم فلم يرد عليه السلام فأخذ بلجام دابته فقال أرسل اللجام فقد تعاطيت أمر عظيم قال إن لي إليك حاجة قال اصبر حتى أنزل قال لا الآن فقهره على لجام دابته فقال أذكرها قال هو سر فأدنى له رأسه فساره وقال أنا ملك الموت فتغير لون الملك واضطرب لسانه ثم قال دعني حتى أرجع إلى أهلي وأقضي حاجتي وأودعهم قال لا والله لا ترى أهلك وثقلك أبدا فقبض روحه فخر كأنه خشبة ثم مضى فلقني عبدا مؤمنا في تلك الحال فسلم عليه فرد السلام فقال إن لي إليك حاجة أذكرها في أذنك فقال هات فساره وقال أنا ملك الموت فقال أهلا ومرحبا بمن طالت غيبته على فوالله ما كان في الأرض غائب أحب إلى أن ألقاه منك فقال ملك الموت اقض حاجتك التي خرجت لها فقال مالي حاجة أكبر عندي ولا أحب من لقاء الله تعالى قال فاختر على أي حال شئت أن أقبض روحك فقال تقدر على ذلك قال نعم إني أمرت بذلك قال فدعني حتى اتوضأ وأصلي ثم اقبض روحي وأنا ساجد فقبض روحه وهو ساجد]

Ve dahi Vehb b. Münebbih demiş ki “Mülük-ı mâziyeden bir melik bir yere gitmek istemekle cāmelerini istemiş ve ona birtakım siyāb ve elbise getirdiklerinden onları beğenmeyip diğerlerini istemiş tā ki bir kaç kerreden sonra ona takdīm olunan elbiseden onun dilediğini giymiş ve kezālik rükūbu için bir dābbe istemiş ve lede'l-huzūr onu beğenmeyip başka beni istemiş tā ki çok hayvānāt ona takdīm olundu ve onların en ziyāde güzellerini sever oldu ve o hālde iblīs ‘aleyhi mā-yestahıkkı gelip onun burnu deliklerinde bir üfürmeyi üfürdü ki onu kibr ve huyelā ile doldurdu. Sonra yürüyüp gitmiş ve onunla hayl ve haşemi dahi berāberce gidip seyr etmiş o hāl ile ki onun ‘ucb ve gurūr ve tekebbüründen nāsa bakıp nazar etmezdi ve böylece giderken nāgehān hey’eti ress ya‘nī gedā kılığında bir kişi ona gelip ona selām verdi ve kendisi onun selāmını redd etmeyince onun süvār olduğu esbinin licāmını tuttu, melik: “Licāmı salıversin! Bir bir büyük emri te‘ātī ettin!” diye tehdīd ettikte o dahi: “Seninle benim bir işim var” diye tekellüm etmiş ve melik: “Nüzülüme kadar sabr eyle” diye emr ve o dahi: “Yok, şimdi!” diye esbinin licāmı üzerine galebe ve kahr edince, melik: “İşin ne ise söyle” diye isticvāb etti ve o dahi: “Gizli bir rāzıdır” diye cevāb i‘tāsında, melik kendi başını ona takrīb etti ve o dahi sırren “Ben melekü'l-mevtim!” diye ihbār edince melikin rengi değişip lisānı muztarib oldu sonra “Beni bırak tā ki dönüp kendi ehl ve ‘ayālîmle vedā‘laşayım ve işimi bitireyim” diye istimhāl ettikte, melekü'l-mevt: “Yok vallāhi, sen bir

dahi ehl ve eskâlini ebeden görmezsin!” demekle onun rûhunu kabz etti ve ağaç parçası gibi yıkılıp yere düştü ve melekü'l-mevt dahi sonra onu bırakıp geçtikte o hâlde bir ‘abd-i mü’mine râst geldi ve ona selâm verdikte o dahi selâmını redd etti ba‘dehu “Seninle benim bir işim [var], senin kulağında ben onu zikr etmek isterim” dedikte, o dahi: “Getir” diye teklîf etti ve kulağında sırren “Ben melekü'l-mevtim!” diye ihbâr ettikte, o mü’min: “Benim üzerime onun gaybeti uzayıp mümtedd olmuş olana ehlen ve merhaben! Vallâhi senden ziyâde bana likâsı mahbûb benim bir kimsem yok idi” diye terahhüb etti [270] ve melekü'l-mevt ona: “Çıkmış bulunduğun işini görüver” diye izn itâ ettikte, kendisi: “Nice Allâhu ta‘âlânın likâsından daha ziyâde sevgili ve ehabb ve ekber bir hâcetim yoktur” diye cevâb vermekle, melekü'l-mevt: “Sen hangi hâlet üzerine rûhunun kabzını isteri isen onu ihtiyâr eyle” diye tahyîr ve o dahi: “Buna sen muktedir misin?” diye suâl ve melekü'l-mevt: “Ne‘am, ben onunla me’mûr olmuşum” diye beyân ettikte, o dahi: “Beni bırak da tâ ki bir âbdest alıp namâz kılayım ve secdede olduğum hâlde sen benim rûhumu kabz eyle” diye istimhâl edip o hâli ihtiyâr etti ve melekü'l-mevt dahi o vechle secdede olduğu hâlde onun rûhunu kabz etti.

[وقال أبو بكر بن عبد الله المزني جمع رجل من بني إسرائيل مالا فلما أشرف على الموت قال لبنيه أروني أصناف أموالي فأتى بشيء كثير من الخيل والإبل والرقيق وغيره فلما نظر إليه بكى تحسرا عليه فرآه ملك الموت وهو يبكي فقال له ما يبكيك فوالذي خولك ما أنا بخارج من منزلك حتى أفرق بين روحك وبدنك قال فالمهلة حتى أفرقه قال هيهات انقطعت عنك المهلة فهلا كان ذلك قبل حضور أجلك فقبض روحه]

Ve Ebû Bekr b. ‘Abdullâh el-Mûzenî demiş ki “Benî İsrâîl kavminden bir adam müddet-i hayâtında pek çok mâlî biriktirip cem‘ etmişti, vaktâ ki vefât üzerine müşrif oldu, kendi oğullarına demiş ki “Benim emvâlimin asnâfını gösteriniz.” Ve hayl ve ibil ve rakîk ve sâireden pek çok mâlî ona irâe olundukta ona tahassür ederek ağlamış ve melekü'l-mevt onu bu hâlde görmekle “Seni ağlatan nedir? Sana bu mâl ve menâli ihsân ve tahvîl eden zât-ı celîlin hakkı için senin rûhunu senin bedeninden tefrîk etmedikçe ben senin hânenden çıkacak değilim!” diye kase ve o dahi: “Bana bir mühlet ver tâ ki onu tefrîk edeyim” diye istimhâl ettikte, melekü'l-mevt: “Heyhât heyhat, senden mühlet munkatı‘ olmuştur, senin ecelin huzûrundan akdem niçin onu etmedin onu dağıtmadın!” diye lev m ve rûhunu kabz etmiş.

[اوروی أن رجلا جمع مالا فأوعى ولم يدع صنفا من المال إلا اتخذه وابتنى قصرا وجعل عليه بابين وثيقين وجمع عليه حرسا من غلمانہ ثم جمع أهله وصنع لهم طعاما وقعد على سريرہ ورفع إحدى رجلیه على الأخری وهم يأكلون فلما فرغوا قال یا نفس أنعمی لسنین فقد جمعت لك ما یکفیک فلم یفرغ من کلامه حتی أقبل إليه ملک الموت فی هیئة رجل علیه خلقتان من الثیاب وفي عنقه مخلاة یتشبه بالمساکین فقرع الباب بشدة عظيمة قرعا أفرعه وهو على فراشه فوثب إليه الغلمان وقالوا ما شأنک فقال أدعوا إلى مولاکم فقالوا وإلى مثلك یخرج مولانا قال نعم فأخبروه بذلك فقال هلا فعلتم به وفعلتم فقرع الباب قرعة أشد من الأولى فوثب إليه الحرس فقال أخبروه أني ملک الموت فلما سمعوه ألقى علیهم الرعب ووقع على مولاهم الذل والتخشع فقال قولوا له قولنا لینا وقولوا هل تأخذ به أحدا فدخل علیه وقال اصنع فی مالک ما أنت صانع فإني لست بخارج منها حتی أخرج روحک فأمر بماله حتی وضع بین یدیه فقال حین رآه لعنک الله من مال أنت شغلتنی عن عبادة ربی ومنعتنی أن أتخلى لربی فأنطق الله المال فقال لم تسبني وقد كنت تدخل على السلاطين بی ويرد المتقی عن بابهم وکنت تنکح المتنعمات بی وتجلس مجالس الملوك بی وتنقني فی سبیل الشر فلا امتنع منك ولو أنفقتني فی سبیل الخیر نفعتك خلقت یا بن آدم من تراب فمنطلق بئر ومنطلق بإثم ثم قبض ملک الموت روحه فسقط]

Ve dahi rivāyet olunur ki bir adam pek çok mālî biriktirip saklamış ve mālдан bir nev'î bırakmış ki onu alıp ittihāz ve iddihār etmemiş ve güzel bir köşkü binā ve ta'mīr edip ona iki metīn ve rasīn ve mevsūk kapı kılmış ve ona gılmānından bir mīkdār-ı kāfī hurrās ve bekçiler dahi cem' etmiş ve sonra bir ziyāfet ittihāzıyla ehlini cem' ve kendisi serīri üstüne oturup ayağını dīger ayağı üzere koymakla mütekebbirāne bir hey'ette olarak tenāvül-i ta'am edip yemekten fārig olduktan sonra nefsine hitāben: "Nice senelere dek sen ey nefis, mütena'im ol, ben sana kifāyet edecek şey cem' ettim" dedi ve henüz sözünden tamāmen fārig olmamış iken bir adam kılığında köhne ve palās bir cāmeye lābis olarak melekü'l-mevt ona ikbāl ve teveccüh edip geldi o hāl ile ki gedā gibi kendi torbasını boğazına asmış ve şiddet-i 'azīme ile onun kapısını çalmış ki firāşı üzerine cālīs olduğu hālde onu o kapı çalışından onu korkutmuş ve der-akab gılmānı sıçrayıp ona vardıklarında "Seni şe'nin nedir?" diye ondan suāl ettiler ve o dahi: "Sizin efendinizi bana çağırıp da'vet ediniz" dedikte, "Sizin gibi bir adama bizim efendimiz çıkar mı?" diye ta'accübāne bir suāl ile onu mukābele ve kendisi "ne'am" dedikte, onlar gidip onu bununla haberdār ettiklerinde: "Siz niçin ona böyle böyle etmediniz?" diye onları muāhaze ederken melekü'l-mevt darb ve dakk-ı evvelden eşedd ve a'zam bir darb ile bir dahi kapıyı çalmış ve hurrās ve bekçiler sıçrayıp ona gittiklerinde onlara: "Siz melekü'l-mevt

olduğumu ona haber veriniz” diye keşf-i hâl etti. Ve çün onun işbu sözü-nü işittiler, kalblerine bir korkuluk vâki oldu ve efendileri üzerine züll ve huşûc dahi üftâde oldu ve “Ona yumuşak söz söyleyiniz de onunla bir kimseyi bedel alır mısın?” deyiniz diye emr etti. Ve o hâlde melekü’l-mevt onun üzerine girip “Sen kendi mālında yapacağın şeyi yap da zîrâ ben senin rûhunu almadıkça hânedan çıkacak değilim” diye emr ü ihbâr eyledi. Ve o dahi mālî önüne celb ve ihzâr etmeye emr verdi ve mecmûc ve müstahzar olan māl ve menâli gördükte mālâ hitâben: “Allāhu ta‘ālâ seni la‘net etsin, ne mel‘ûn bir māl imişsin! Beni Rabbimin ‘ibâdetinden meşgûl ettin ve Rabbime mütecellî olmaktan sen beni men‘ ettin!” diye mālâ izhâr-ı bugz u peşimânî edince Allāhu ta‘ālâ mālî intāk edip lisân-ı fasîh ile ona dedi ki “Sen beni niçin sebb ve şetm edersin o hâl ile ki benim vâsitamla sen huzûr-ı mülûk u selâtın-i ‘izâma duhûl ederdin o hâl ile ki merd-i [271] müttakî onların kapılarından redd olunurdu ve zevcât-ı mütena‘imâtı dahi sen benimle nikâh ederdin ve mecâlis-i mülûku benimle cûlûs ederdin ve benî şerr yolunda sarf ve infâk ederdin de ben kendimi senden çekip imtinâc etmezdim. Ve hayr yolunda sen beni infâk etmiş olsaydın ben sana menfa‘at verirdim. Ey âdem oğlu, sen topraktan halk olunmuşsun, âhir birr ve ihsâna intilâk eden vardır ve ism ve ‘isyâna müntalık kesân vardır” diye ona serzeniş vermekle melekü’l-mevt onun rûhunu kabz etti ve derhâl yere sâkıt oldu.

[وقال وهب بن منبه قبض ملك الموت روح جبار من الجبابرة ما في الأرض مثله ثم عرج إلى السماء فقالت الملائكة لمن كنت أشد رحمة ممن قبضت روحه قال أمرت بقبض نفس امرأة في فلاة من الأرض فأتيته وقد ولدت مولودا فرحمتها لغربتها ورحمت ولدها لصغره وكونه في فلاة لا متعهد له بها فقالت الملائكة الجبار الذي قبضت الآن روحه هو ذلك المولود الذي رحمته فقال ملك الموت سبحان اللطيف لما يشاء]

Ve dahi Vebh b. Münebbih demiş ki “Melekü’l-mevt cebâbireden rûy-i zemîn üzere mânendi olmayan bir cebbârın rûhunu kabz ettikten sonra göklere çıkmış ve melâike-i kirâm ona: “Ervâhını kabz ettiğin ‘ibâddan sen hangileri üzerine daha ziyâde eşedd rahmet ile merhametkâr olmuşsun?” diye suâl ve o dahi: “Yerde çöl ve beyâbânda bir hatun kişinin rûhu kabzına me’mûr oldum. Çün ona varıp gördüm ki o hatun bir çocuğu doğurmuş, ben dahi onun gurbeti için o hatun kişiye merhamet ettim ve bî-kes ve bî-mürebbî çöl ortasında sâhibsiz kalan çocuğa dahi sığar ve beyâbânda öksüz kalması için merhamet eyledim” diye haber verdikte, melâike-i kirâm: “El-ân rûhunu kabz ettiğin cebbâr işte o rahmet ettiğin mevlüddur!”

diye ona ifâde ve beyân ettiler ve melekü'l-mevt dahi “سبحان اللطيف لما يشاء” diye Hakîm-i müteâlî tesbîh ve temcîd etmiştir.

[قال عطاء بن يسار إذا كانت ليلة النصف من شعبان دفع إلى ملك الموت صحيفة فيقال قبض في هذه السنة من في هذه الصحيفة قال فإن العبد ليغرس الغراس وينكح الأزواج ويبني البنيان وإن اسمه في تلك الصحيفة وهو لا يدري]

Ve ‘Atâ b. Yesâr demiş ki “Beher sene Şa‘bân-ı şerîfin nısfı gecesinde ya‘nî leyle-i berât denilen gecede melekü'l-mevt bir sahîfe verilip ona denilir ki “İşbu sahîfede esmâsı muharrer olan kesânın ervâhını işbu senede kabz edeceksin.” Ve dahi demiş ki “Tahkîkan adam sahîfe-i mezkûrede ismi muharrer olduğu hâlde o senede fidanları dikip gars eder ve ezvâcî nikâh edip tezevvüc eyler ve ebniyeyi inşâ ve ‘imâret eder o hâl ile ki o senede onun vefât edeceğini bilmez.”

[وقال الحسن ما من يوم إلا وملك اليوم يتصفح كل بيت ثلاث مرات فمن وجده منهم قد استوفى رزقه وانقضى أجله قبض روحه فإذا قبض روحه أقبل أهله برنة وبكاء فيأخذ ملك الموت بعضادتي الباب فيقول والله ما أكلت له رزقا ولا أفنيت له عمرا ولا انتقصت له أجلا وإن لي فيكم لعودة بعد عودة حتى لا ابقى منكم أحدا قال الحسن فوالله لو يرون مقامه ويسمعون كلامه لذهلوا عن ميتهم ولبكوا على أنفسهم]

Ve Hasan-ı Basrî demiş ki “Bir gün yoktur ki melekü'l-mevt her bir hâne-yi üç kerre tesaffuh etmeye ya‘nî beher gün melekü'l-mevt her bir hâne-yi üç kerre tesaffuh eder de içinde rızkını istifâ edip eceli münkazî olmuş bir kimseyi bulursa onun rûhunu kabz eder ve rûhunu kabz ettiği vakte onun ehl ve akrabası bir na‘ra ve figân ve feryâd ve zârî ile gelip girye ederler ve o demde melekü'l-mevt kapısının iki kanadını alıp der ki “Vallâhi ben onun rızkından bir şey yemedim ve onun bir ‘ömrünü çürütüp ifnâ etmedim ve onun ecelinden bir şey tenkîs etmedim. Tahkîkan benim size ‘avdeten ba‘de ‘avdetin geleceğim vardır tâ ki sizden bir kimseyi bırakmayayım.” Ve dahi Hasan demiş ki “Hem vallâhi onun makâmını görmüş olsalar ve onun sözlerini işitmiş olsalar elbette kendi mevtâlarını unutup kendi nefislerini üzerine ağlarlardı.”

[وقال يزيد الرقاشي بينما جبار من الجبابرة من بني إسرائيل جالس في منزله قد خلا ببعض أهله إذ نظر إلى شخص قد دخل من باب بيته فثار إليه فزعا مغضبا فقال له من أنت ومن أدخلك على داري فقال أما الذي أدخلني الدار فربها وأما أنا فالذي لا يمنع من الحجاب ولا استأذن على الملوك ولا أخاف صولة المتسلطين ولا يمتنع مني كل جبار عنيد ولا شيطان مريد قال فسقط في يد الجبار وارتعد حتى سقط منكبا على وجهه ثم رفع رأسه إليه مستجديا متذللا]

له فقال له أنت إذن ملك الموت قال أنا هو قال فهل أنت مهمل حتى أحدث عهدا قال هيهات انقطعت مدتك وانقضت أنفاسك ونفدت ساعاتك فليس إلى تأخيرك سبيل قال فإلى أين تذهب بي قال إلى عملك الذي قدمته وإلى بيتك الذي مهدته قال فإني لم اقدم عملا صالحا ولم أمهد بيتا حسنا قال فإلى لظى نزاعة للشوى ثم قبض روحه فسقط ميتا بين أهله فمن بين صارخ وبك قال يزيد الرقاشي لو يعلمون سوء المنقلب كان العويل على ذلك أكثر]

Ve Yezîd er-Rakkâşî demiş ki “Benî İsrâîl kavminden ve cebâbire gürûhundan bir cebbâr kendi hânesinde cālîs ve baʿzı ahâlîsi ile mütehallî iken nâgehân bir şahsa nazarı vâkîʿ oldu ki o şahs kendi odası kapısından içeriye gelip girmiştir, hemân sürʿatle gazab-nâk ve korkulu olarak ona kıyâm edip dedi ki “Sen kimsin ve benim üzerime kendi hâneme seni idhâl eden kimdir?” diye suâl ettikte, o dahi: “Beni hâneye idhâl eden zât ise hânenin sâhibidir ve ben isem ben o kimseyim ki hicâb beni menʿ edemezler [272] ve mülûk üzerine duhûlüm için istîzân etmem ve mütesallıtlarının savletlerinden korkmam ve her bir cebbâr-ı ʿanîd ve şeytân-ı merîd benden mümteniʿ olamaz” dedi ki cebbârın ellerinde sâkıt olup vücûdu lerze-nâk oldu tâ ki yüzü üstüne yere düştü sonra kendi başını kaldırıp hor ve hakîr ve zelûl olarak ona baktı ve “Böyle isen sen melekü’l-mevtsin!” dedi ve o dahi: “Melekü’l-mevt benim” diye cevâb verdikte, cebbâr-ı mezkûr: “Âyâ sen bana bir mühlet verir misin tâ ki ben bir ʿahdi ihdâs edeyim?” diye istimhâl ve melekü’l-mevt: “Heyhât heyhat, senin müddetin kesildi ve senin enfâsın bitip münkazî oldu ve senin sâʿâtin tükendi âhir senin imhâl ve te’hîrine bir yol yoktur!” diye cevâb verdikte, cebbâr: “Beni nereye götüreceksin_” diye suâl ve melekü’l-mevt: “Senin takdîm ettiğin ʿamel ve tedârûk ve temhîd ettiğin hâneye” diye cevâb irtâsıyla cebbâr: “Ben bir ʿamel-i sâlihî takdîm etmemişim ve güzel bir hâneyi temhîd etmemişim” dedikte, melekü’l-mevt: “Cehennem ve dūzaha” diye rûhunu kabz edip ve ehli beyninde ölü olarak yere düştü ve feryâd ve figân koptu ki kimi ağlar kimi feryâd eyler. Yezîd-i Rakkâşî demiş ki “Onun sū-i münkalebini dahi bilmiş olaydılar onun üzerine şiddet-i bükâ ve ref-i savt ile zârî ve figân-ları daha ziyâde çok olurdu.”

[وعن الأعمش عن خيثمة قال دخل ملك الموت على سليمان بن داود عليه السلام فجعل ينظر إلى رجل من جلسائه يديم النظر إليه فلما خرج قال الرجل من هذا قال هذا ملك الموت قال لقد رايتَه ينظر إلى كأنه يريدني قال فماذا تريد قال أريد أن تخلصني منه فتأمر الريح حتى تحملني إلى أقصى الهند ففعلت الريح ذلك ثم قال سليمان لملك الموت بعد أن أتاه ثانيا رأيتك تديم النظر إلى واحد من جلسائي قال نعم كنت أتعجب منه لأنني كنت أمرت أن أقبضه بأقصى الهند في ساعة قريبة وكان عندك فعجبت من ذلك]

Ve dahi A'meş 'aleyhi'r-rahmenin üzerine mervî olup demiş ki Hay-seme nakl edip demiş ki "Melekü'l-mevt, Süleymân b. Dâvûd 'aleyhi-me's-selâmın huzûruna varıp onun cülesâsından bir zâta nazar ediyormuş. Ve çün meclisinden çıkıp gitmiş, o kimse Süleymân'a: "Bu adam kim idi?" diye sormuş ve Süleymân ona: "Bu melekü'l-mevt idi" diye haber verdikte, o kimse dahi: "Ben onu gördüm ki bana bakardı, sanki beni isterdi!" Süleymân ona: "Senin istediğin şey nedir?" diye suâl etti ve o dahi cevâben "İsterim ki sen beni ondan kurtarıp da rüzgâra emr edesin ki beni Hindistân'ın tâ nihâyetine dek haml ediversin" dedikte, rüzgâr onu kaldırıp Hindistân'ın aksâsına koymuş. Ve ba'dehu Süleymân'a melekü'l-mevtin ikinci gelişinde Süleymân ona: "Ben seni gördüm ki sen benim cülesâm-dan bir adama bakıp idâme-i nazar ederdin, âyâ senin o bakışın ne idi?" diye onu melekü'l-mevtten suâl ettikte, melekü'l-mevt: "Evet ben ondan ta'accüb ederdim, çünkü ben karîb bir sâ'atte onu aksâ-yı Hind'de kabz etmeye me'mur olmuşum, hâlbuki kendisi senin yayında duruyor, işte ben onu o hâlden o dem ta'accüb ettim" demiş.

el-Bābu'r-Rābi'u Fî Vefāti Resūlillāhi Sallallāhu 'Aleyhi Ve Sellem ve Hulefāi'r-Rāşidine Min Ba'dihi: Vefātu Resūlillāhi Sallallāhu 'Aleyhi Ve Sellem

[الباب الرابع في وفاة رسول الله صلى الله عليه وسلم والخلفاء الراشدين من بعده وفاة رسول الله صلى الله عليه وسلم]

[اعلم أن في رسول الله صلى الله عليه وسلم أسوة حسنة حيا وميتا وفعلا وقولا وجميع أحواله عبرة للناظرين وتبصرة للمستبصرين إذ لم يكن أحد أكرم على الله منه إذ كان خليل الله وحببيه ونجيه وكان صفيه ورسوله ونبيه فأنظر هل أمهله ساعة عند انقضاء مدته وهل أخره لحظة بعد حضور منيته لا بل أرسل إليه الملائكة الكرام الموكلين بقبض أرواح الأنام فجدوا بروحه الزكية الكريمة لينقلوها وعالجوها ليرحلوها عن جسده الطاهر إلى رحمة ورضوان وخيرات حسان بل إلى مقعد صدق في جوار الرحمن فاشتد مع ذلك في النزاع كربه وظهر أنينه وترادف قلقه وارتفع حنينه وتغير لونه وعرق جبينه واضطربت في الإنقباض والإنسباط شماله ويمينه حتى بكى لمصرعه من حضره وانتحب لشدة حاله من شهد منظره فهل رأيت منصب النبوة دافعا عنه مقدورا وهل راقب الملك فيه أهلا وعشيرا وهل سامحه إذ كان للحق نصيرا وللخلق بشيرا ونذيرا هيهات بل امثل ما كان به مأمورا واتبع ما وجده في اللوح مسطورا]

Ve dördüncü bâb ise ki Resûl-i ekrem sallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin vefâtı ve hulefâ-yı râşidîn hazerâtının vefâtları beyânındadır, o dahi işbu bâbdır. Ve seyyid-i kâinât ‘aleyhi efdalü’t-tahiyye ve’t-teslîmâtın vefâtı beyânı dahi işte bu mebhistir. Şöyle ki sen bil ve âgâh ol ki zât-ı sāmî-i Hazret-i Risālet-penāhî’de hayât ve memâtta ve kavî ve fî’lde ümmeti için bir güzel muktedâ ve üsve-i hasene vardır ve onun cemî‘-i ahvâlî nâzırlara ‘ibret ve müstabsırlara tebsıradır, çünkü Zât-ı zü’l-celâl hazretlerinin üzerine ondan daha ziyâde mükerrerem bir mahlûk yoktur, ‘ibâdî içinde Allâhu ta‘âlânın halîl ve habîb-i necî ve safî ve resûl ve nebîsidir. Hele sen bak ki onun müddeti inkızâsında bir sâ‘at onu imhâl etti mi ve onun meniyyesi huzûrundan sonra bir lahza onu te’hîr etti mi? Yok, ancak ervâh-ı enâmın kabzına müvekkel ve me’mûr olan melâike-i kirâmı ona irsâl buyurdu ve nakl etmek için onlar onun zekî olan rûh-ı pāk-ı kerîmine cidd edip rahmet ve rıdvân ve hayrât-ı hisâna, belki civâr-ı Rahmân’da olan mak‘ad-ı sıdk-ı bülendîye rahîl ettirmek üzere onun ten ve beden ve cesed-i tâhirinden rûhunu ayırıp tefrîk etmek için onun mübârek rûh-ı kerîmiyle mu‘âlece eylediler ve bununla berâber o hâlde onun kerbi dahi nez‘î hengâmında müştedd olup, hattâ âh u enîni zâhîr [273] oldu ve onun kalak ve ıztırâbı müterâdif oldu ve hanîni dahi mürtefî‘ oldu ve rengi değişip mütegayyir oldu ve onun cebîni terledi ve inkıbâzda onun sağ ve sol elleri muztarib oldu tâ ki onun masra‘ına hâzır olanlar ağladılar ve onun manzarını görenler onun hâli şiddetinden figân ve nâle ettiler. Âyâ mansıb-ı peygamberî ondan bir makdûru def‘ edebildiğini sen gördün mü ve melekü’l-mevt onda bir ehl ve ‘aşîreti gözetip murākabe eti mi ve hakka nasîr ve halka beşîr ve nezîr olduğu için ona bir müsâmahat etti mi? Heyhât heyhât, ancak onunla me’mûr bulunduğu emr ü fermânı imtisâl edip levh-i mahfûzda mastûr olan hükm ve kazâya tâbî‘ oldu.

[فهذا كان حاله وهو عند الله ذو المقام المحمود والحوض المورود وهو أول من تنشق عنه الأرض وهو صاحب الشفاعة يوم العرض فالعجب أنا لا نعتبر به ولسنا على ثقة فيما نلقاه بل نحن أسراء الشهوات وقرناء المعاصي والسيئات فما بالنا لا نتعظ بمصرع محمد سيد المرسلين وإمام المتقين وحبیب رب العالمین لعلنا نظن أننا مخلصون أو نتوهم أننا مع سوء أفعالنا عند الله مكرمون هيئات هيئات بل نتيقن أننا جميعاً على النار واردون ثم لا ينجو منها إلا المتقون فنحن للورود مستيقنون وللصدور عنها متوهمون لا بل ظلمنا أنفسنا إن كنا كذلك لغالب الظن منتظرين فما نحن والله من المتقين وقد قال الله رب العالمين ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ثُمَّ تُنْجَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا﴾ فلينظر كل عبد إلى نفسه أنه إلى الظالمين أقرب أم إلى المتقين فانظر إلى نفسك بعد أن تنظر إلى سيرة السلف الصالحين

فلقد كانوا مع ما وفقوا له من الخائفين ثم انظر إلى سيد المرسلين فإنه كان من أمره على يقين
إذ كان سيد النبيين وقائد المتقين واعتبر كيف كان كربته عند فراق الدنيا وكيف اشتد أمره عند
الانقلاب إلى جنة المأوى]

İşte onun hâli budur o hâl ile ki kendisi Allâhu ta'âlânın 'indinde mah-mûd ve havz-ı mevrûd sâhibi idi ve en evvel üzerine yer çatlayıp şakk olunacak zât kendisidir ve 'arz gününde şefâ'at sâhibi kendisidir. 'Aceb ancak bizdendir ki biz onunla 'ibret almayız ya'nî mülâkî bulunduğu şeye sika ve i'timâd üzere değiliz, belki biz shevâtın esîri ve me'âsî ve seyyiâtın karîniyiz. Bizim hâlimiz nedir ki biz seyyidü'l-mürselîn ve imâm-ı müttakîn ve habîb-i Rabbü'l-'âlemînin masra' ve memâtiyla mütte'iz olmuyoruz. Ola ki biz zann ederiz ki biz dünyâda muhalled olup sanki vefât etmeyeceğiz veyâhüd bizim sū-i a'mâlimizle berâber Allâhu ta'âlânın 'indinde biz mükerrerimiz, bu şey uzaktır uzak! Yok, biz muhalled ve bu mertebede mükerrer değiliz, ancak biz mü'min ve müteyakkınız ki cemî'imiz âteş üzerine vârid olacağız ve âteş üzerine vürüd ettikten sonra âteşten necât bulan ancak zümre-i müttakîndir ve böyle olunca biz vürûda müteyakkın ve mütehakkıkız ve âteşten hurûcumuza mütevehhimiz. Yok, belki gâlib-i zanna muntazır olup da buna mütevehhim olmuş olsak kendi nefsimizi zulm etmiş oluruz, zîrâ vallâhi biz müttakînden değiliz, hâlbuki Rabbü'l-'âlemîn Kur'ân-ı mübînde حَتَّمَا مَقْضِيًّا عَلَى رَبِّكَ إِلاَّ وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا 405 ya'nî "Tahkîkan sizden kimse yoktur illâ o âteşe uğrar. O cehennemın âteşine uğramaklık Rabbin ta'âlânın cezmi ve kat'î hükmü ve kazâsı oldu. Bundan sonra şirkten ittikâ edenleri nârdan ihrâc ile halâs ederiz ve kâfirleri o nârda dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz" diye haber vermiştir. Kaldı ki her bir 'abd kendi nefesine baksın ki kendisi zâlimlere mi yakındır, yoksa müttakîlere? Ve hem dahi sen bu husûsta selef-i sâlihînin sîretlerine nazar ettikten sonra kendi nefesine nazar eyle, gör ki selef-i sâlihîn muvaffak oldukları vera' ve takvâ ile ma'an onlar nice hâyiflerden idiler sonra seyyidü'l-mürselîn efendimize dahi nazar et ki zât-ı 'ulyâsı ser-efrâz-ı enbiyâ ve kâid-i etkiyâ iken ve kendi emrinden dahi yakîn üzere iken âhir-i dünyâda ne günâ 'inde'n-nez' mekrûb olmuştur ya'nî dünyânın fırâkı katında kendisi nice kerbe uğramış, ondan 'ibret al ve cennet-i me'vâya inkılâbı hengâmında onun emri nice müştedd olmuş ki onu endîşe eyle demektir.

405 "(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir. Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırsınız da zalimleri orada diz üstü çökmüş halde bırakırsınız." Meryem, 19/71-72.

[قال ابن مسعود رضي الله عنه دخلنا على رسول الله صلى الله عليه وسلم في بيت أمتنا عائشة رضي الله عنها حين دنا الفراق فنظر إلينا فدمعت عيناه صلى الله عليه وسلم ثم قال ”مرحبا بكم حياكم الله أو اكمل الله نصركم الله وأوصيكم بتقوى الله وأوصى بكم الله إني لكم منه نذير مبين ألا تعلوا على الله في بلاده وعباده وقد دنا الأجل والمقلب إلى الله وإلى سدرة المنتهى وإلى جنة المأوى وإلى الكأس الأوفى فاقروا على أنفسكم وعلى من دخل في دينكم بعدى مني السلام ورحمة الله“]

Ve dahi ‘Abdullāh b. Mes‘ūd ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki “Biz resûl-ı kib-riyâ ‘aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimiz üzerine firâk yaklaştığı ezmânda anamız Hafsa, ‘Âişe’nin hânesinde bîmâr olduğu hâlde girip ‘iyâdet ettik o dahi bize bakınca onun iki gözlerinin yaşı akıp buyurdu ki ⁴⁰⁶”مرحبا بكم” ilh. hulâsa-i mazmûn-ı şerîfî: “Siz hoş geldiniz, safâ geldiniz, size merhabâ olsun, Allāhu ta‘ālâ sizi mâlik ve bâkî eyleye de size nusret eyleye. Sizi Allāhu ta‘ālânın takvâsıyla vasiyyet eylerim ve sizi ben Allāhu ta‘âlâya emânet edip vasiyyet ederim ki ben size ondan zâhir bir nezîrim. Siz Allāhu ta‘âlânın üzerine bilâd ve ‘ibâdî içinde yücelenip te‘allî etmeyiniz. Ve’l-hâsıl ecel yaklaşmış ve Zât-ı zü’l-celâle ve sidre-i müntehâ ve cennet-i me’vâ ve ke’s-i evfâya olan münkaleb zamânı gelmiş, hemân siz kendi nefsinize ve benden sonra dîninizde dâhil olana benden selâm ile rahmetullâh du‘âsını söyleyiniz” diye fermân buyurmuş.

[وروي أنه صلى الله عليه وسلم قال لجبريل عند موته ”من لأمتي بعدي فأوحى الله تعالى إلى جبريل أن بشر حبيبي ان لا أخذه في أمته وبشره بأنه اسرع الناس خروجا من الأرض إذا بعثوا وسيدهم اذا جمعوا وأن الجنة محرمة علي الأمم حتى يدخلها امته فقال الآن قرت عيني“⁴⁰⁷]

Ve dahi mervî olmuş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizin dâr-ı bekâya rihlet ve intikâli ‘indeinde Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm “من لأمتي بعدي” diye buyurmuş ve Hakk subhānehu ve ta‘ālâ Cibrîl’e der-‘akab vahy edip buyurmuş ki ”بشر حبيبي ان لا أخذه في أمته وبشره بأنه اسرع الناس خروجا من الأرض إذا بعثوا ki hulâsa-i mazmûn-ı münîfî: “Sen benim habîbime müjde ver de tebşîr eyle ki benim onu kendi ümmetinde mahzûl etmem ve dahi ona müjde ver ki ba’s olundukları vakte kendisi yerden cemî-i nâstan evvel çıkıp hurûc ile cümleden daha ziyâde kendisi sür’atlıdır ve cem’ oldukları vakte dahi onların ‘azîm ululadırı ya’nî onların kebîr ve seyyidleridir ve hem dahi onun ümmeti cennete

406 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2526.

407 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2531.

girmedikçe ümem-i mâziyeden duhûl-i cennete müstehakk ve sezâ olanlar giremezler ki ümmetin duhûlünden akdem duhûl-i cennet ümem üzeri-ne muharremdir.” O vakte ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz “الآن قرت”⁴⁰⁸ buyurmuş ya’nî “İmdi [274] ben şâd ve mesrûr oldum” demektir.

[وقالت عائشة رضي الله عنها أمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أن نغسله بسبع قرب من سبعة آبار ففعلنا ذلك فوجد راحة فخرج فصلى بالناس واستغفر لأهل أحد ودعا لهم وأوصى بالأنصار فقال “أما بعد يا معشر المهاجرين فإنكم تزيدون وأصبحت الأنصار لا تزيد على التي هي عليها اليوم وإن الأنصار عييتي التي أويت إليها فأكرموا كريمهم يعنى محسنهم وتجاوزوا عن مسيئهم ثم قال إن عبدا خير بين الدنيا وبين ما عند الله فاختار ما عند الله فيكى أبو بكر رضي الله عنه وظن أنه يريد نفسه فقال النبي صلى الله عليه وسلم على رسلك يا أبا بكر سدوا هذه الأبواب الشوارع في المسجد إلا باب أبي بكر فإنني لا أعلم أمرا أفضل عندي في الصحبة من أبي بكر” قالت عائشة رضي الله عنها فقبض صلى الله عليه وسلم في بيتي وفي يومي وبين سحري ونحري وجمع الله بين ريقى وريقه عند الموت فدخل على أخى عبد الرحمن ويده سواك فجعل ينظر إليه فعرفت انه يعجبه ذلك فقلت له آخذه لك فأوما برأسه أن نعم فناولته إياه فأدخله في فيه فاشتد عليه فقلت إيلنه لك فأوما برأسه أن نعم فليتته وكان بين يديه ركوة ماء فجعل يدخل فيها يده ويقول لا إله إلا الله إن للموت لسكرات” ثم نصب يده يقول الرفيق الأعلى الرفيق الأعلى فقلت إذن والله لا يختارنا]

Ve Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Âişe es-Siddîka ‘aleyhe’r-rıdvân rivâyet edip buyurdu ki “Zât-ı sâmi-i Cenâb-ı Risâlet-penâhî bize yedi kuyudan yedi kırba su ile onu gasl etmeye emr etti ve biz dahi o vechile onu gasl ettiğimizde kendi nefesine bir rāhat bulup mescide çıktı ve nās ile namāz kılıp Uhud ahālîsine istigfār ve du‘ā ettikten sonra ensār ile vasiyyet edip buyurdu ki “أما”⁴⁰⁹ ilh. ki hulāsa-i meāl-i şerîfi: “Pes ez-în sizin ma‘lûmunuz olsun ki siz ey ma‘şer-i muhâcirîn, tahkîkan siz ziyâdelik bulacaksınız ve zümre-i ensār ise bu günde oldukları hey’etin üzerine ziyâde bulmamak üzere sabāh ettiler, hālbuki zümre-i ensār benim ona ilticā ve sükûn ettiğim ‘aybettirler. Siz onların kerîmini ikrām ediniz ya’nî onların muhsinlerine ikrām ediniz ve onların müsî’leri üzerine tecāvüz ediniz” ya’nî onun cürm ve hatâsı üzerine geçip ‘afv ediniz. Sonra buyurdu ki “Bir ‘abd dünyā ile Zât-ı zü’l-celālîn ‘indinde olan nesnenin beynlerinde muhayyer oldu ve kendisi Allāhu ta‘ālânın ‘indinde olan nesneyi ihtiyār eyledi.” O demde Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk ağlayıp zann etti ki bu söz ile kendi nefsinin ister ki muhayyer olan ‘abd onun zât-ı celîlidir ve kendisi rıhlet-i âhireti ihtiyār etmiştir ve der-‘akab ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz “على رسلك يا أبا بكر” ya’nî “Ey

Ebû Bekr, sen te'ennî edip kendi hey'etin üzere ol" diye fermân buyurdu sonra "سدوا هذه الأبواب الشوارع في المسجد إلا باب أبي بكر فإني لا أعلم أمراً أفضل عندي في" ⁴⁰⁹ "Mescide şâri' olan kapıları sedd ediniz ya'nî bağlayınız meğer ki Ebû Bekr'in kapısı ya'nî Ebû Bekr'in kapısını sedd etmeyiniz, onu hâli üzere bırakınız, zîrâ tahkîkan sohbette bence Ebû Bekr'den efdal olarak bir emri bilemem." Ve 'Âişe 'aleyhe'r-rıdvân buyurdu ki "Zât-ı celîl-i Hazret-i Risâlet-penâhî benim günümde ve benim hânemde ve sînemde ortasında ve göğsümde kabz olundu ve Hakk subhânehu ve ta'âlâ hazretleri 'inde'l-mevt benim rîkım ya'nî tûkrüğüm ile onun mübârek rîkî beyninde cem' etti şöyle ki benim karındaşım 'Abdurrahmân yedinde bir misvâk ağacı bulunduğu hâlde hâneme gelip dâhil oldu ve efendimiz o misvâk ağacına 'atf-ı nigâh-ı iltifât u nazar buyurunca anladım ki o misvâkı beğenmiş, ben dahi: "Ondan size alayım mı?" diye istîzân, o dahi mübârek ser-i sa'âdetleriyle ne'am yerinde îmâ buyurdukta sivâkı alıp yedine verdim. Ve isti'mâline ragbet buyurunca ona berk gelip müştedd olmakla "Ben onu size yumuşak edeyim?" diye bir dahi istîzân ve o dahi ne'am makâmında mübârek ser-i sa'âdetleriyle îmâ ve işâret ettikte ben dahi onu alıp yumuşattım. Ve onun önünde bir ibrîk su var idi, o hâlde mübârek dest-i şerîfleri o suya idhâl ile onun mübârek cebînini onunla silmeye başladı ve dahi "لا إله إلا الله" ⁴¹⁰ "Lâ ilâhe illallah, tahkîkan ölüm için sekerât vardır" diye fermân buyururdu sonra mübârek yed-i mukaddeslerini nasb edip "Refîk-i a'lâ refîk-i a'lâ!" dedikte, ben: "Vallâhi bu demde artık bizi ihtiyâr etmez" dedim.

اوروى سعيد بن عبد الله عن أبيه قال لما رأت الأنصار أن النبي صلى الله عليه وسلم يزداد ثقلاً أطافوا بالمسجد فدخل العباس رضي الله عنه على النبي صلى الله عليه وسلم فاعلمه بمكانهم وإشفاقهم ثم دخل عليه الفضل فاعلمه بمثل ذلك ثم دخل عليه علي رضي الله عنه فاعلمه بمثله فمد يده وقال ها فتناولوه فقال ما تقولون قالوا نقول نخشى أن تموت وتصاح نساؤهم لاجتماع رجالهم إلى النبي صلى الله عليه وسلم فنثار رسول الله صلى الله عليه وسلم فخرج متوكئاً على علي والفضل والعباس أمامه ورسول الله صلى الله عليه وسلم معصوب الرأس يخط برجليه حتى جلس على أسفل مرقاة من المنبر وثاب الناس إليه فحمد الله وأثنى عليه وقال أيها الناس إنه بلغني أنكم تخافون على الموت كأنه استنكار منكم للموت وما تنكرون من موت نبيكم ألم أنع إليكم وتنعي إليكم أنفسكم هل خلد نبي قبلي فيمن بعث فأخلد فيكم ألا إنني لآحق بربي وإنكم لآحقون به وإنني أوصيكم بالمهاجرين الأولين خيراً وأوصي المهاجرين فيما بينهم فإن الله عز وجل قال ﴿وَالْعَصْرُ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ

409 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2532.

410 el-İrākî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2535.

أَمْنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿١٠﴾ وَإِنَّ الْأُمُورَ تَجْرِي بِإِذْنِ اللَّهِ فَلَا يَحْمِلَنَّكُمْ اسْتِبْطَاءُ أَمْرِ عَلَى اسْتِعْجَالِهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَعْجَلُ لِعَجَلَةِ أَحَدٍ وَمَنْ غَالَبَ اللَّهُ غَلْبَهُ وَمَنْ خَادَعَ اللَّهُ خَدْعَهُ ﴿١١﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿١٢﴾ وَأَوْصِيَكُمْ بِالْأَنْصَارِ خَيْرًا فَإِنَّهُمْ الَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِكُمْ أَنْ تَحْسِنُوا إِلَيْهِمْ أَلَمْ يَشَاطِرُوكُمْ الثَّمَارَ أَلَمْ يُوسِعُوا عَلَيْكُمْ فِي الدِّيارِ أَلَمْ يُؤْثِرُوكُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَبِهِمُ الْخِصَاصَةُ أَلَا فَمَنْ وَلِيَ أَنْ يَحْكُمَ بَيْنَ رَجُلَيْنِ فليقبل من محسنهم وليتجاوز عن مسيئهم أَلَا وَلَا تَسْتَأْثِرُوا عَلَيْهِمْ أَلَا وَإِنِّي فَرَطُ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لَاحِقُونَ بِي أَلَا وَإِنْ مَوْعِدُكُمْ الْحَوْضُ حَوْضِي أَعْرَضَ مِمَّا بَيْنَ بَصْرَى الشَّامِ وَصَنْعَاءَ الْيَمَنِ يَصُبُّ فِيهِ مِيزَابُ الْكَوْثَرِ [275] مَاؤُهُ أَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ وَأَلْيَنُ مِنَ الزَّبَدِ وَأَحْلَى مِنَ الشَّهَدِ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ لَمْ يَظْمَأْ أَبَدًا حَصْبَاؤُهُ اللَّوْلُؤُ وَبَطْحَاؤُهُ الْمَسْكُ مَنْ حَرَمَهُ فِي الْمَوْقِفِ غَدَا حَرَمَ الْخَيْرِ كُلَّهُ أَلَا فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَرِدَهُ عَلَيَّ غَدَا فَلْيَكْفِفْ لِسَانَهُ وَيَدَهُ إِلَّا مِمَّا يَنْبَغِي فَقَالَ الْعَبَّاسُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَوْصِ بِقَرِيْشٍ فَقَالَ إِنَّمَا أَوْصِي بِهَذَا الْأَمْرِ قَرِيْشًا وَالنَّاسَ تَبَعَ لِقَرِيْشٍ بَرَهُمْ لِبَرِهِمْ وَفَاجَرَهُمْ لِفَاجَرِهِمْ فَاسْتَوْصُوا آلَ قَرِيْشٍ بِالنَّاسِ خَيْرًا يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ الذَّنُوبُ تَغْيَرُ النِّعَمُ وَتَبْدِلُ الْقِسْمُ فَإِذَا بَرَّ النَّاسَ بَرَهُمْ أَثِمْتُمْ وَإِذَا فَجَرَ النَّاسَ عَقُولَهُمْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿وَكَذَلِكَ نُؤَلِّيُ بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ [١٣]

Ve dahi Sa'îd b. 'Abdullâh babası 'Abdullâh'ın üzerine rivâyetle nakl edip dedi ki vaktâ ki zümre-i ensâr, 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizin hastalıkta olan ağırlaşmasının tezâyüdünü gördüler, Mescid-i Nebvî'ye tavâf edip biriktiler ve 'Abbâs 'aleyhi'r-rıdvân dahi efendimizin huzûr-ı âlîsine girip onların mekân ve havf ve işfâklarıyla efendimizi âgâh ve haberdâr etti ve ba'dehu Fadl 'aleyhi'r-rıdvân dahi gelip huzûr-ı sa'âdete duhûl ve o dahi 'Abbâs'ın ifâdesi gibi ifâde ve ihbâr etti sonra 'Alî 'aleyhi'r-rıdvân dahi kezâlik huzûr-ı sa'âdete duhûl ile mâ-cerâyı o vechle beyân ve ihbâr ettikte, efendimiz mübârek dest-i şerîfini uzatıp "ما فتناولوه" buyurdu ya'nî "Beni tutup kaldırınız" diye emr etti ve onlar dahi onu tenâvül etmeleriyle "ما تقولون" ya'nî "Siz ne söylüyorsunuz?" diye suâl etti ve onlar dahi: "Biz deriz ki biz korkarız ki sen vefât edersen." Ve ensârın nisâları zât-ı sâmi-i peygamberîye ricâllerinin ictimâ'ı için çağrışıp musâyaha ederler ve binâen 'aleyh zât-ı vâlâ-yı Hazret-i Risâlet-penâhî hemân kıyâma müsâberetle mescide Hazret-i 'Alî ve Fadl 'aleyhime'r-rıdvânın omuzları üzerine müttekî ve amcası 'Abbâs önünde mâşî olduğu hâlde ayakları yere sürüklenerek çıktı ve minberin alt ayağı üstünde ser-i sa'âdetleri merbût ve ma'sûb olduğu hâlde oturdu ve halk dahi ona birikip müctemîc olmalarıyla 'aleyhi's-selâm efendimiz Allâhu ta'âlâya hamd ve senâ edip buyurdu ki "أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ بَلَّغَنِي أَنْتُمْ تَخَافُونَ عَلَى الْمَوْتِ كَأَنَّهُ اسْتِكَارٌ مِنْكُمْ لِلْمَوْتِ وَمَا تَتَكْرَهُونَ مِنْ مَوْتِ"

⁴¹¹“...نبيكم ki hulâsa-i mazmûn-ı şerîfi: “Siz ey nâs, bana bâlig olup işittim ki siz benim üzerime ölümden korkarsınız, sanki ölüm için sizden bir istinkârdır, hâlbuki sizin peygamberinizin vefâtından siz ne inkâr edersiniz. Benim haber-i vefâtım size vârid olmadı mı ve sizin enfüsünüzün vefâtlarının haberi size gelmedi mi? Benden akdem ba‘^s olunan enbiyâdan hiçbir peygamber dünyâda muhalled olmuş mudur tâ ki ben sizde muhalled olayım? Âgâh olunuz ki ben kendi rabbime ulaşip lâhık olacağım ve siz dahi ona lâhık olacaksınız. Ben sizi ancak muhâcirîn-i evvelîn ile hayr işlemek için vasiyyet ediyorum ve kendi mâ-beynlerinde muhâcirîni dahi kezâlik vasiyyet eylerim, zîrâ Hakk subhânehu ve ta‘âlâ buyurmuş ki ﴿وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ Sûre-i şerîfenin hulâsa-i tefsîrinin tercümesi fî-mâ sebak zîkr olunmuştur. “Ve dahi âgâh olunuz ki umûr tahkîkan Allâhu ta‘âlânın izniyle cârî olur ve bir emrin istibtâsı ya‘nî geç kalıp te‘ehhür etmesi onun isti‘câlî üzerine sizi haml etmesin, zîrâ tebâreke ve ta‘âlâ hazretleri bir kimsenin ‘acelesi için ‘acele etmez. Ve kim ki Allâhu ta‘âlâ ile mugâlebe ederse Allâhu ta‘âlâ onu maglûb eder ve kim ki Allâhu ta‘âlâ ile muhâda‘a ederse Allâhu ta‘âlâ ona hud‘a eder ⁴¹²﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾ ki hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Ey münâfıklar, sizden me‘mûl değil midir ki eğer siz umûr-ı nâsa tevellî edip hâkim olsanız yer yüzünde tekebbür ve teceb-bür edip envâ‘-ı fesâd edesiniz ve zamân-ı câhiliyyet gibi kat‘-ı erhâm ve sefk-i dimâ edesiniz.” “Ve dahi ensâr ile hayr işlemek için ben size vasiyyet ederim, zîrâ onlar o kimselerdir ki sizden akdem ya‘nî hicretten iki sene akdem Medîne’yi dâr-ı hicret ve dâr-ı îmân edip onda mescid binâ ettiler, mü’minlerden onlara hicret edenleri severler ve onlar muhâcirîne ganîmet ve sâir verilip kendilere verilmediğinden kalblerinde hased ve gıpta bulmazlar ve muhâcirîni kendi nefsleri üzere takdîm edip kendileri muhtâc oldukları şey dahi onlara îsâr ederler. Gerekir ki siz onlara ihsân etmelisiniz. Bâğçelerinin esmâryla müşâtara etmediler mi ya‘nî semerelerinin nısfı size ibâha ve teberru‘ etmediler mi, hânelerde emr-i süknâdan dolayı sizin üzerinize tevsî‘ etmediler mi ve ihtiyâcları olduğu hâlde kendi nefsleri üzerine sizi îsâr ve takdîm etmediler mi? Ve dahi âgâh olunuz o ki iki şahs beyinde hükm etmek üzere vâlî olur, hemân muhsinlerinden kabûl etsin ve müst’in kusûru üzerine ‘afv ve tecâvüz eylesin. Âgâh olunuz ki ben size tenbîh eylerim ki onların üzerine istîsâr etmeyesiniz. Hem dahi sizi âgâh

411 el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ*, 6/2537-2538.

412 “Demek, yüz çevirdiğinizde yer yüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarını koparcaksınız, öyle mi?” Muhammed, 47/22.

edip tenbîh ederim ki ben size sebkât eden hayr ve ecr-i mütekaddimim ki siz bana lâhık olup ulaşacaksınız. Âgâh olunuz ki sizin mev'idiniz olan yer havzdır ve o havz benim havzımdır, onun 'arzı Şâm'da vâki' olan Busrâ memleketi ile Yemen'de kâin San'â memleketi mâ-beynlerinde olan mesâfe kadar geniş ve vâsi'dir, içinde Kevser mîzâbı sabb eder ve onun suyu süttten beyâz ve kere yağından yumuşak ve baldan tatlıdır; kim ki ondan içerse ebeden susamaz, onun ufak taşları incidir ve zemîni misktir, kim ki yarın mevkıfta ondan mahrûm olur, hayrın cem'iisinden mahrûm olur. Âgâh olunuz her kim ki diler ki yarın bana vârid ola, hemân kendi lisân ve yedini keff etsin meğher ki lâyıkk şeyde ola" ya'nî lâyıkk olan şeyden yed ve lisânını keff etmesin. Ve o vakte 'Abbâs 'aleyhi'r-rıdvân: "Yâ nebiyyal-lâh, Kureyş kabîlesi üzerine dahi vasiyyet eyle" buyurdu ve efendimiz dahi "إنما أوصي بهذا الأمر قریشاً" ilh. ya'nî "Ben bu emr ile ancak Kureyş kabîlesine vasiyyet ediyorum, zîrâ halk Kureyş kabîlesine teba'adırlar, onların birr ve ihsânları onların birr ve ihsânları içindir ve onların fâcirleri Kureyş'in fâcirleri içindir. Siz âl-i Kureyş'i nâsa hayr ile istîsâ ediniz. Ey nâs, tahkîkan günâh ve me'âsî ni'âmı tagyîr ve kasemi tebdîl eder. Nâs birr ve ihsân ederse eimmeleri dahi onlara birr ve ihsân ederler ve nâs fücûr ederse eimmeleri dahi onları yararlar da üzerlerine [276] cevri eylerler. Tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki ⁴¹³ ﴿وَكَذَلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ ya'nî "Cinn ve insan birbiriyle fâidelenip mahzûl ettiğimiz gibi zâlimlerin şîrk ve me'âsîden kesbleri sebebiyle ba'zını ba'zına taslît ederiz."

[وروى ابن مسعود رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لأبي بكر رضي الله عنه سل أبا بكر فقال يا رسول الله دنا الأجل فقال قد دنا الأجل وتدلّى فقال ليهنك يا نبي الله ما عند الله فليت شعري عن منقلبنا فقال إلى الله وإلى سدرة المنتهى ثم إلى جنة المأوى والفردوس الأعلى والكأس الأوفى والرفيق الأعلى والحظ والعيش المهن فقال يا نبي الله من يلي غسلك قال رجال من أهل بيتي الأدنى فالأدنى قال ففيم نكفك فقال في ثيابي هذه وفي حلة يمانية وفي بياض مصر فقال كيف الصلاة عليك منا وبكىنا وبكى ثم قال مهلاً غفر الله لكم وجزاكم عن نبيكم خيراً إذا غسلتموني وكفتموني فضعوني على سريري في بيتي هذا على شفيرى قبري ثم أخرجوا عني ساعة فإن أول من يصلي على الله عز وجل ﴿هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾ ثم يأذن للملائكة في الصلاة علي فأول من يدخل علي من خلق الله ويصلي علي جبريل ثم ميكائيل ثم إسرافيل ثم ملك الموت مع جنود كثيرة ثم الملائكة بأجمعها صلى الله عليهم أجمعين ثم أنتم فادخلوا علي أفواجا فصلوا علي أفواجا زمرة زمرة وسلموا تسليماً ولا تؤذوني بتزكية ولا صيحة ولا رنة وليبدأ منكم الإمام

413 "İşte biz, kazanmakta oldukları günahlar sebebiyle zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmına böyle musallat ederiz." En'âm, 6/129.

وأهل بيتي الأدنى فالأدنى ثم زمر النساء ثم زمر الصبيان قال فمن يدخلك القبر قال زمر من أهل بيتي الأدنى فالأدنى مع ملائكة كثيرة لا ترونهم وهم يرونكم قوموا فأدوا عني إلى من بعدي]

Ve ‘Abdullāh b. Mes‘ūd ‘aleyhi’r-rıdvān rivāyet edip demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz Hazret-i Ebū Bekr’e “سل أبا بكر” ya’nî “Ey Ebū Bekr, suāl eyle!” diye emr ü fermān buyurdu ve o dahi: “Ecel yaklaştı mı?” diye suāl ve efendimiz “قد دنا الأجل وتدلى” ya’nî “Ecel yaklaşmış da ziyāde takarrüb etmiştir” diye cevāb verdikte, Ebū Bekr: “Bī-reyb ve bī-iş-tibāh sen ey nebī-i Hudā, Allāh’ın ‘indinde sana müddehar olan şey seni elbette mühennā eder, fakat bizim münkalebimizden bizim bir ‘ilm ve āgā-hımız olaydı!” diye tehniye ederek kendi hālını istiṣ‘ār edicek, efendimiz “إلى الله وإلى سدرة المنتهى ثم إلى جنة المأوى والفردوس الأعلى والكأس الأوفى والرفيق الأعلى” ya’nî “Sizin münkalebiniz dahi Hazret-i Zāt-ı zü’l-celāle ve sidre-i münthāyadır sonra cennetü’l-me’vā ve firdevs-i a‘lā ve ke’s-i evfā ve refik-i a‘lā ve hazz ve ‘ayş-ı mühennāyadır” diye tebşir etti sonra Ebū Bekr: “Ey nebī-i Hudā, sizin gasliniz ki emrine kim mütevellī olsun?” diye istifsār ve efendimiz “رجال من أهل بيتي الأدنى فالأدنى” ya’nî “Benim hā-nemin ehlerinden erkek olanların ki el-akrebü fe’l-akrebü kā‘idesi üzere o farīzaya kıyām edeler” diye beyān ve “Seni ne ile tekfīn ederiz?” diye bir dahi isti‘lām ettikte, efendimiz “في ثيابي هذه وفي حلة يمانية وفي بياض مصر” ya’nî “Benim işbu esvābım ile yemānī bir hulle ve bir beyāz mısırī ile” diye zikr ve ta‘yīn buyurdu ve Ebū Bekr: “Bizden senin üzerine namāz kılmak nice olacak?” diye suāl ve cemī‘-i huzzār ağlayıp girye ve zārī etmekle efendi-miz dahi ağlayıp sonra وكفتموني وغسلتموني إذا غسلكم خيرا هذا على شفيرى قبري ثم أخرجوا عني ساعة...” buyurdu ki hulāsa-i meāl-i münīfi: “Yavaşta ağlamaklığa siz mühlet veriniz. Allāhu ta‘ālā size ‘afv ve magfiret ede ve sizin nebiyyinizden taraf-ı hayr ile sizi mücāzāt eyleye. Vaktā ki siz beni o vechle tagsīl ve tekfīn edersiniz, benim bu hānem içinde kabrimin kenārında serīrim üzerine beni koyunuz da sonra bir sā‘at mikdārınca siz benim yanımdan çıkınız, zīrā ki en evvel benim üzerime namāz kılan ancak Zāt-ı zü’l-celāldır, nitekim buyurmuş⁴¹⁴ ﴿هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾”

414 “O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet eden; melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir.” Ahzāb, 33/43.

cemî-i melâike Hakk celle ve ‘alâ cümlelerinin üzerine salât ve selâm etsin sonra siz şöyle ki benim üzerime fevc fevc dâhil olunuz da fevc fevc ve zümre-be-zümre namâz kılınız ve hem dahi benim üzerime teslîm ile selâm veriniz, fakat bir sayha veyâ tezkiye veyâ renne ile siz beni incitmeseyiniz. Ve en evvel namâza imâm ile benim ehl-i hânem bed’ ve mübâşeret edeler ki el-akrebü fe’l-akrebü tertîbî üzere kılalar sonra zümre-i nisâ sonra zümre-i sıbyân girip namâzımı kılalar” diye ber-tafsîl zıkr ve tefhîm buyurdu. Ve Ebû Bekr: “Kabre kim seni idhâl edecek?” diye istîzân ettikte, efendimiz “زمر من أهل بيتي الأدنى فالأدنى مع ملائكة كثيرة لا ترونهم وهم يرونكم قوماً”⁴¹⁵ ya’nî “Benim ehl-i hânemden bir zümre ki el-akrebü fe’l-akrebü kâ’idesi üzere benim âl-i beytim ile onlar sizi görür ve siz onları görmez pek çok melâike ile ma’an idhâl ederler. Kalkınız da siz benden sonra olanlara edâ ediniz” diye hatm-i kelâm buyurdu.

[وقال عبد الله بن زمعة جاء بلال في أول شهر ربيع الأول فأذن بالصلاة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم مروا أبا بكر يصلي بالناس فخرجت فلم أر بحضرة الباب إلا عمر في رجال ليس فيهم أبو بكر فقلت قم يا عمر فصل بالناس فقام عمر فلما كبر وكان رجلاً صيتاً سمع رسول الله عليه وسلم صوته بالتكبير فقال أين أبو بكر يأبى الله ذلك والمسلمون قالها ثلاث مرات مروا أبا بكر فليصل بالناس فقالت عائشة رضي الله عنها يا رسول الله إن أبا بكر رجل رقيق القلب إذا قام في مقامك غلبه البكاء فقال إنكن صويحبات يوسف مروا أبا بكر فليصل بالناس قال فصلى أبو بكر بعد الصلاة التي صلى عمر فكان عمر يقول لعبد الله بن زمعة بعد ذلك ويحك ماذا صنعت بي والله لولا أني ظننت أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أمرك ما فعلت فيقول عبد الله إنني لم أر أحداً أولى بذلك منك قالت عائشة رضي الله عنها وما قلت ذاك ولا صرفته عن أبي بكر إلا رغبة به عن الدنيا ولما في الولاية من المخاطرة والهلكة إلا من سلم الله وخشيت أيضاً أن لا يكون الناس يحبون رجلاً صلى في مقام النبي صلى الله عليه وسلم وهو حي أبداً إلا أن يشاء الله فيحسدونه ويبغون عليه ويتشاءمون به فيأذن الأمر أمر الله والقضاء قضاؤه وعصمه الله من كل ما تخوفت عليه من أمر الدنيا والدين]

Ve dahi ‘Abdullâh b. Zem‘a demiş ki [277] “Şehr-i Rebî‘ü’l-evvelin evvelinde Bilâl-i Habeşî hâne-i sa‘âdete gelip edâ-yı namâz için i‘lâm ettikte fahr-ı ‘âlem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem “مروا أبا بكر يصلي بالناس” ya’nî “Siz Ebû Bekr’e emr ediniz ki nâs ile namâz kıla” diye fermân buyurdu ya’nî benim yerimde Ebû Bekr imâm olup cemâ’atle namâz kıldirmaya, siz Ebû Bekr’e emr ediniz diye imâmet için Ebû Bekr’i ta‘yîn ve istihlâf etti ve ben dahi çıkıp kapısı yanında ricâl içinde Hazret-i ‘Ömer’den gayri diğeri bir kimseyi bulamayınca ki o demde nâs içinde Ebû Bekr’i bulamadığımdan

415 el-İrâkî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2539-2540.

kendim “Ömer’e kalk, imâm ol da namâzı kıldır” diye söyledim ve dahi kalkıp nâs ile namâz kılmaya mübâşeretle tekbîr aldıkta Hazret-i ‘Ömer bülend-âvâz idi, ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz tekbîr ile onun sesini işitti ve derhâl “أين أبو بكر يا أباي الله ذلك والمسلمون” üç kerre buyurdu ya’nî “Ebû Bekr nerededir, bunu Allâhu ta‘âlâ ile ehl-i islâm kabûl etmezler!” diye Hazret-i ‘Ömer’in imâmetliğini tecvîz buyurmadı ve be-tekrâr مروا” “أين أبو بكر يا أباي الله ذلك والمسلمون” siz “Ebû Bekr’e emr ediniz ki nâs ile namâz kıl-sın!” diye emr ve te’kîd ettikte Hazret-i ‘Âişe ‘aleyhe’r-rıdvân: “Ey resûl-i Hudâ, tahkîkan Ebû Bekr rakîkû’l-kalb ya’nî hınnetli ve şefkatli bir zâttır ki senin makâm-ı bülendinde kıyâm ettiği vakte girye ve zârî ona galebe edecektir” diye hazrete ihtâr edip ve efendimiz onun ihtârını redd ile إنكن”⁴¹⁶ “Tahkîkan siz Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmın sâhibeleri gibi siz hayr ve salâha delâlet etmezsiniz. Siz Ebû Bekr’e emr ediniz de nâs ile namâz kıl-sın!” diyerek ihtârından dolayı Hazret-i ‘Âişe’yi muâhaze etmiştir. Ve Hazret-i Ebû Bekr, ‘Ömer’in namâzından sonra namâz kıldı ve ondan sonra Hazret-i ‘Ömer, ‘Abdullâh b. Zem‘a’ya derdi ki “Sana veyh ve hayf ola, sen bana ne ettin! Vallâhi ben zann ettim ki efendimiz bununla seni emr etmiş, yoksa ben cemâ‘ate imâm olmazdım!” Ve ‘Abdullâh dahi: “Ben imâmete cemâ‘at içinde senden evlâ ve ehakk dîger bir kimseyi göremedim” der-di. Ve ‘Âişe dahi: “Ben onu ondan sarf etmek murâdım, ancak dünyâdan onunla olan ragbet ve velâyetle olan muhâtarâ ve tehlukenin haşyetinden idi, zîrâ hatar-ı velâyetten ancak Allâhu ta‘âlâ masûn ve sâlim ettiği kimse vâreste olur. Ve dahi ben korktum ki ebeden efendimizin hayâtında onun makâmında duran kimseyi nâs sevmez olalar da ona hased edip üzerine bagy edeler ve onunle teşe’üm ederler meğer ki Allâhu ta‘âlâ onu murâd etmiş ola. Kaldı ki emr Allâhu ta‘âlânındır ve hükm ve kazâ dahi onun hükm ve kazâsıdır, hâlbuki Hakk subhânehu ve ta‘âlâ hazretleri onun üze-rine emr-i dîn ü dünyâdan her bir korktuğum şeyden lutf ile saklayıp onu ma’sûm kıldı.”

[وقالت عائشة رضي الله عنها فلما كان اليوم الذي مات فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم رأوا منه خفة في أول النهار فتفرق عنه الرجال إلى منازلهم وحوائجهم مستبشرين وأخلوا رسول الله صلى الله عليه وسلم بالنساء فبينما نحن على ذلك لم نكن على مثل حالنا في الرجاء والفرح قبل ذلك قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اخرجني عن هذا الملك يستأذن علي فخرج من في البيت غيري ورأسه في حجري فجلس وتنحيت في جانب البيت فناجى الملك طويلا ثم

إنه دعاني فأعاد رأسه في حجري وقال للنسوة ادخلن فقلت ما هذا بحس جبريل عليه السلام فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أجل يا عائشة هذا ملك الموت جاءني فقال إن الله عز وجل أرسلني وأمرني أن لا أدخل عليك إلا بإذن فإن لم تأذن لي أرجع وإن أذنت لي دخلت وأمرني أن لا أقبضك حتى تأمرني فماذا أمرك فقلت أكفف عني حتى يأتيني جبريل عليه السلام فهذه ساعة جبريل فقالت عائشة رضي الله تعالى عنها فاستقبلنا بأمر لم يكن له عندنا جواب ولا رأى فوجئنا وكأنما ضربنا بصاحخة ما نحير إليه شيئاً وما يتكلم أحد من أهل البيت إعظاماً لذلك الأمر وهيبة ملأت أجوافنا قالت وجاء جبريل في ساعته فسلم فعرفت حسه وخرج أهل البيت فدخل فقال إن الله عز وجل يقرأ عليك السلام ويقول كيف تجدك وهو اعلم بالذي تجد منك ولكن أراد أن يزيدك كرامة وشرفاً وأن يتم كرامتك وشرفك على الخلق وأن تكون سنة في أمتك فقال أجدني وجعاً فقال أبشر فإن الله تعالى أراد أن يبلغك ما أعد لك فقال يا جبريل إن ملك الموت استأذن علي وأخبره الخبر فقال جبريل يا محمد إن ربك إليك مشتاق ألم يعلمك الذي يريد بك لا والله تعالى ما استأذن ملك الموت على أحد قط ولا يستأذن عليه أبداً إلا أن ربك متم شرفك وهو إليك مشتاق قال فلا تبرح إذن حتى يجيء وأذن للنساء فقال يا فاطمة ادني فأكبت عليه فناجها فرفعت رأسها وعينها تدمع وما تطيق الكلام ثم قال أدني مني رأسك فأكبت عليه فناجها فرفعت رأسها وهي تضحك وما تطيق الكلام فكان الذي رأينا منها عجباً فسألناها بعد ذلك فقالت أخبرني وقال إني ميت اليوم فبكيت ثم قال إني دعوت الله أن يلحقك بي في أول أهلي وأن يجعلك معي فضحكت وأذنت ابنها منه فشبهما قالت وجاء ملك الموت واستأذن فأذن له فقال الملك ما تأمرنا يا محمد قال الحقني بربي الآن فقال بلى من يومك هذا أما إن ربك إليك مشتاق ولم يتردد عن أحد تردده عنك ولم ينهني عن الدخول على أحد إلا بإذن غيرك ولكن ساعتك أمامك وخرج قالت وجاء جبريل فقال السلام عليك يا رسول الله هذا آخر ما أنزل فيه إلى الأرض أبداً طوى الوحي وطويت الدنيا وما كان لي في الأرض حاجة غيرك ومالي فيها حاجة إلا حضورك ثم لزوم موقفني لا والذي بعث محمداً بالحق ما في البيت أحد يستطيع أن يحير إليه في ذلك كلمة ولا يبعث إلى أحد من رجاله لعظم ما يسمع من حديثه ووجدنا وإشفاقنا قالت فقممت إلى النبي صلى الله عليه وسلم حتى أضع رأسه بين ثديي وأمسكت بصدريه وجعل يغمى عليه حتى يغلب وجهته ترشح رشحا ما رأيت من إنسان قط فجعلت أسلت ذلك العرق وما وجدت رائحة شيء أطيب منه فكنت أقول له إذا أفاق بأبي أنت وأمي ونفسي وأهلي ما تلقى جبهتك من الرشح فقال يا عائشة إن نفس المؤمن تخرج بالرشح ونفس الكافر تخرج من شذقيه كنفس الحمار فعند ذلك ارتعنا وبعثنا [278] إلى أهلنا فكان أول رجل جاءنا ولم يشهده أخي بعثه إلى أبي فمات رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل أن يجيء أحد وإنما صدهم الله عنه لأنه ولاه جبريل وميكائيل وجعل إذا أغمى عليه قال بل الرفيق الأعلى كأن الخيرة تعاد عليه فإذا أطاق الكلام قال الصلاة الصلاة إنكم لا تزالون متماسكين ما صليتم جميعاً الصلاة الصلاة كان يوصي بها حتى مات وهو يقول الصلاة الصلاة]

Ve dahi ‘Âişe ‘aleyhe’r-rıdvân demiş ki “‘Aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin vefât günü olunca sahâbe-i kirām evvel-i nehârda ondan bir hiffet-i bîmârî ve emâre-i ârām görüp dil-âsûde oldular ve müstebşir ve meserret-nâk oldukları hâlde gürûh-ı ricâl hâne ve sâhibelerine dağılıp nisâ ile zât-ı sâmi-i Hazret-i Risâlet-penâhî’yi mütehallî bıraktılar ve biz dahi recâ ve şâdumânîde fî-mâ sebak mânendi olmayan bir hâlde mesrûr ve ferah-nâk iken tâ ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz هذا أخرجني عني” “Siz benim yanımdan çıkınız da işbu ferîşte benim yanıma girmek için benden istizân etmededir” diye emr ü fermân buyurdu. Ve tâife-i nisâ cümlesi hânedan çıkıp bir tarafa çekilince efendimiz dahi ser-i sa‘âdetlerini benim kucağımdan kaldırıp oturdu ve ben dahi hânenin bir cānibine savuşup ber-taraf oldum ve o dahi gizli olarak melek ile uzunca söyleşti sonra beni çağırıp başını benim kucağıma koydu ve hatun kişilere “giriniz” diye izn verdikte, ben dahi bu Cibrîl’in sesi değil idi, ferîşteyi istifhâm ettim ve efendim أجل يا عائشة هذا ملك الموت جاءني فقال إن الله عز وجل أرسلني وأمرني أن لا أدخل عليك إلا بإذن فإن لم تأذن لي أرجع وإن أذنت لي دخلت وأمرني أن لا أفضك حتى تأمرني فماذا أمرك فقلت أكفف عني حتى يأتيني جبريل عليه السلام فهذه ساعة” buyurdu ya’nî “Evet ey ‘Âişe, işbu gelen ferîşte melekü’l-mevt idi, bana gelip dedi ki “Hakk celle ve ‘alâ beni sana gönderip emr etti ki senin yanına iznsizin girmeyeyim ve eğer sen bana izn vermez isen dönüp gideyip ve eğer izn verir isen gireyim ve dahi bana izn vermedikçe seni kabz etmeyeyim. İmdi sen ne günâ emr buyurursun ya’nî senin emrin nedir? Ve ben dahi: “Bir sâ‘at mikdârınca sen benden keff-i yed eyle tâ ki bana Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm gele, işbu sâ‘at Cibrîl’in sâ‘atidir.” ‘Âişe dedi ki “Artık o vakte bize ber-emr müstakbil oldu ki bizim ‘indimizde o emrin cevâbı yok idi ve bizde bir re’y bulunmaz oldu ve gamm ve gussa ve hüzn ve kaygımızdan hāmûş durduk, sanki bir sayha-i şedîde vü dâhiye bizi vurup kulağımızı sağır ve dilimizi lâl etmiş ki o emre iczâm için ehl-i hânedan bir kimse tekellüm etmez ve ona bir şeyden sakınmaz ki cümlemize ‘azîm bir hey’et almış da o heybet bizim içimizi doldurdu.” ‘Âişe dedi ki “Sâ‘atinde dahi Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm gelip istizân etti ve ben onun sesini bildim ve ehl-i hâne bir dahi dışarıya çıktılar da o dahi huzûr-ı sa‘âdete girip dedi ki “Hakk subhānehu ve ta‘ālâ sana selām ve kırâat edip buyurur ki “Sen kendini nice bulursun o hâl ile ki onun zât-ı celîli sen kendi nefsinden bulup bildiğin şeye senden daha ziyâde ‘âlimdir velâkin senin kerâmet ve şerefini ziyâde edip halk üzerine senin kerâmet ve şerefini itmâm etmek istemiş ve dahi kendi ümmetinde sünnet olmak murâd etmiştir.” Efendimiz dahi “أجندني وجعا” ya’nî “Ben kendimi rencli buluyorum” demiş. Ve

Cibrîl: “Sana müjde olsun, zîrâ Hakk subhânehu ve ta‘âlâ sana tedârük ve i‘dâd buyurduğu şeye seni bâliğ etmek ister.” Ve o vakt ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz ona nakl edip buyurdu ki “Melekü’l-mevt gelip benim üzerime istîzân edip bana böyle böyle dedi.” Ve Cibrîl dahi: “Yâ Muhammed, tahkîkan senin Rabbin sana müştâktır, seninle murâd buyurduğu nesne ile haberdâr edip bildirmedim mi? Yok, vallâhi melekü’l-mevt bir kimsenin üzerine aslâ istîzân etmemiştir ve ebeden istîzân etmez velâkin senin Rabbin tebâreke ve ta‘âlâ senin şerefini itmâm edicidir ve kendisi sana müştâktır.” Efendimiz dahi: “Öyle ise sen buradan ayrılıp gitme tâ ki gele.” Ve nisâyâ dahi izn verip huzûruna geldiler ve seyyidetü’n-nisâ Hazret-i Fâtıma’ya “Benden yakın ol!” diye emr ve o dahi yaklaşıncâ sırren ona bir şey buyurdu ve göz yaşları akararak başını kaldırdı o hâl ile ki söz söyleşmeye tâb-âver değil. Sonra bir dahi “Başını benden yakın eyle!” diye bir dahi emr ve o dahi yanaştıkta be-tekrâr sırren ona bir söz buyurdu ve o dahi gülererek başını kaldırdı o hâl ile ki söz söyleşmeye tâb-âver değil ve ondan bu görülen garîb hâl ‘acîb oldu. Ve ondan sonra nisâ ondan o hâlin sebebi suâl ettiklerinden onlara haber verip dedi ki “Evvelâ bana haber verip “Ben bugün ölüyüm” dedi, ben dahi hüznümden ağladım sonra bana dedi ki “Ben Hakk subhânehu ve ta‘âlâyâ du‘â ettim ki seni benim ehlimin evvelinde bana ilhâk ede ve seni benimle berâber kıla.” Ve bu müjdenin sevinci ile güldüm.” Ba‘dehu Hazret-i Fâtıma kendi iki oğullarını efendimize takrîb etti ve efendimiz dahi onları kokladı.

‘Âişe dedi ki “O hâlde melekü’l-mevt dahi geldi ve selâm verip istîzân eyledi ve efendimiz ona izn verdi ve melekü’l-mevt: “Ey Muhammed sen bize ne emr buyurursun?” diye suâl ettikte, efendimiz “الحقني بربي الآن” ya’nî “Sen beni Rabbime imdi lâhık eyle” diye emr ve ruhsat verdi ve o dahi: “Belâ, senin işbu gününde âgâh ol ki senin Rabbin sana müştâktır ve senin hakkında ettiği tereddüd gibi hîçbir kimsenin hakkında tereddüd etmemiştir ve senden gayrı bir kimsenin üzerine iznsizin girmekten beni men‘ ve nehy etmemiştir, fakat senin yanına iznsizin girmekten beni nehy etmiş idi velâkin senin sâ‘atin senin önündedir” diye çıkıp gitti. Hazret-i ‘Âişe dedi ki “Ba‘dehu Cebrâîl dahi geldi “السلام عليك يا رسول الله” diye selâm verdi: “İşte benim işbu gelişim, yere benim son nüzûlumdür ki ba‘demâ ebeden ben yere inmeyeceğim. Vahy tayy olundu ve dünyâ dahi tayy olundu. Yer yüzünden senden gayrı benim dîğer bir işim yok idi ve senin huzûrunda bulunmaktan gayrı benim dîğer bir işim yoktur ba‘dehu ben kendi mevki‘imi mülâzemet edeceğim” dedi. Yok, Hazret-i Muhammed ‘aleyhi’s-selâmı

hakk ile ba'ş eden Zât-ı zü'l-celâl hakkı için o hâlde hânede bir kimse yok idi ki ona bir sözde tahayyür ede ve onun sözünden işittiğimiz sözün dehşetinden ve nefsimizde bulduğumuz havf ve işfâkın ızam ve vicdânımızdan hiçbirimizin kendi ehline bir kimseyi göndermeye aslâ bir kudret ve imkânımız kalmamıştı.” [279] Hazret-i ‘Âişe buyurdu ki “Sonra ben peygamber efendimize kalktım tâ ki efendimizin mübârek ser-i sa‘âdetlerini benim iki memem aralarında koyup onun mübârek sadr-ı şerîfini tutayım ve kendisi bayılmaya başladı tâ ki baygın kalır ve onun mübârek cebhesi dahi ter döker, böyle bir ter ki ben onun gibi hiçbir insândan görmemişim. Ve o terini silmeye başladım ve ondan daha ziyâde râyihası hoş diğer bir şey görmemişim. Ve ifâkat buldukça ona derdim ki “Benim atam ve anam ve nefis ve ehlim sana fedâ olsunlar, senin mübârek cebhen ter dökmekten ne mülâkî olur?” Ve o dahi “يا عائشة إن نفس المؤمن تخرج بالرشح ونفس الكافر تخرج من شذقيه كنفس الحمار” ya‘nî “Ey ‘Âişe, mü’minin nefsi ter dökmekle çıkar ve kâfirin nefsi eşek gibi onun ağzının iki tarafından çıkar.” Ve o vakte biraz yedik ve içtik ve ehlimize adam gönderdik ve bizim akrabâımızdan en evvel bize gelip ona şâhid olamayan erkek ancak benim birâderim ‘Abdurrahmân idi, benim babam onu göndermişti. Mâ-hasal ricâl tâifesinden bir kimse gelmeden akdem efendimiz vefât etti ve onları sedd ve men‘ eden ancak zât-ı Bârî idi, çünkü Cebrâîl ve Mîkâîl’i ona mütevellî kılmıştı. Ve bayıldıkça kendisi buyururdu ki “بل الرفيق الأعلى” Sanki emr-i tahyîr ona i‘âde olunurdu ve kendisi ancak “refîk-i a‘lâ” diye cevâb verirdi ve tekellüme tâb-âver oldukça “الصلاة الصلاة انكم لا تزالون متماسكين ما صليتم جميعا الصلاة الصلاة” ya‘nî “Siz namâz kılmaya, namâz kılmaya dikkat ve muvâzabet ediniz, ben sizi onunla vasiyyet eylerim, zîrâ cemî‘an birlikte namâz kıldıkça birbirinizi tutup ittifâktan zâil olmazsınız, namâza namâza mülâzemet ediniz!” diye ölünceye dek onunla vasiyyet eder de ⁴¹⁷ “الصلاة الصلاة” buyururdu.

[قالت عائشة رضي الله عنها مات رسول الله صلى الله عليه وسلم بين ارتفاع الضحى وانتصاف النهار يوم الاثنين قالت فاطمة رضي الله عنها ما لقيت من يوم الاثنين والله لا تزال الأمة تصاب فيه بعزيمة وقالت أم كلثوم يوم أصيب علي كرم الله وجهه بالكوفة مثلها ما لقيت من يوم الاثنين مات فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم وفيه قتل علي كرم وفيه قتل أبي فما لقيت من يوم الاثنين وقالت عائشة رضي الله عنها لما مات رسول الله صلى الله عليه وسلم اقتحم الناس حين ارتفعت الرنة وسجى رسول الله صلى الله عليه وسلم الملائكة بثوبة فاختلفوا فكذب بعضهم بموته وأخرس بعضهم فما تكلم إلا بعد البعد وخلط آخرون فلاثوا الكلام بغير بيان وبقي آخرون معهم عقولهم وأقعد آخرون فكان عمر بن الخطاب فيمن كذب بموته وعلي

فيمن أقعد وعثمان فيمن أخرس فخرج عمر على الناس وقال أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يمت وليرجعنه الله عز وجل وليقطعن أيدي وأرجل رجال من المنافقين يتمنون لرسول الله صلى الله عليه وسلم الموت إنما واعد الله عز وجل كما واعد موسى وهو آتيكم وفي رواية أنه قال يا أيها الناس كفوا ألسنتكم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فإنه لم يمت والله لا أسمع أحدا يذكر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد مات إلا علوته بسيفي هذا وأما علي فإنه أقعد فلا يبرح البيت وأما عثمان فجعل لا يكلم أحدا يؤخذ بيده فيجاء به ويذهب به ولم يكن أحد من المسلمين في مثل حال أبي بكر والعباس فإن الله عز وجل أيدهما بالتوفيق والسداد وإن كان الناس لم يراعوا إلا يقول أبي بكر حتى جاء العباس فقال والله الذي لا إله إلا هو لقد ذاق رسول الله صلى الله عليه وسلم الموت ولقد قال وهو بين أظهركم ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَأَنْتُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ﴾ وبلغ أبا بكر الخبر وهو في بني الحارث بن الخزرج فجاء ودخل على رسول الله صلى الله عليه وسلم فنظر إليه ثم أكب عليه فقبله ثم قال بأبي أنت وأمي يا رسول الله ما كان الله تعالى ليذيقك الموت مرتين فقد والله توفي رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم خرج إلى الناس فقال أيها الناس من كان يعبد محمداً فإن محمداً قد مات ومن كان يعبد رب محمد فإنه حي لا يموت قال الله تعالى ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ﴾ فكان الناس لم يسمعوا هذه الآية إلا يومئذ]

Ve dahi ‘Âişe ‘aleyhe’r-rıdvân rivāyet edip demiş ki “‘Aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz pazartesi gününde kuşluk ile nısfü’n-nehâr mâ-beyninde vefât etti.” Ve Fâtıma ‘aleyhe’r-rıdvân demiş ki “Ben pazartesi gününden ne musîbet gördüm! Vallâhi ümmet onda bir musîbet-i ‘azîme ile giriftâr olmaktan zâil olmaz!” Ve Ümmü Külsüm ‘aleyhe’r-rıdvân dahi Hazret-i ‘Alî b. Ebî Tâlib, Kûfe’de musîbete uğradığı gününde onun gibi söylemiş ki “Ben pazartesi gününden ne musîbet gördüm! ‘Aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz onda vefât etti ve Hazret-i ‘Alî onda katl olundu ve benim babam dahi onda katl olundu. Âhir ben pazartesi gününden ne musîbet gördüm!” Ve dahi Hazret-i ‘Âişe buyurdu ki “‘Aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz vefât edince nâs iktihâm edip tâ ki seslerinin âvâzı mürtefi‘ oldu ve melâike-i kirâm, ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâmı benim sevbimle örttüler. Ve nâs beyninde ihtilâf vâki‘ oldu, ba‘zıları onun ölümüne tekzîb ettiler ve ba‘zıları lâl olup sükûtu iltizâm ettiler de ba‘de ba‘de tekellüm ettiler ve dîğerleri sözleri karıştırıp da beyânsızın bulaşık ettiler ve dîğerleri ‘akllarıyla berâber kaldılar ve dîğerleri ku‘ûd ettiler ki ‘Ömer b. el-Hattâb onun mevtini tekzîb edenlerden idi ve ‘Alî b. Ebî Tâlib ku‘ûd edenlerden idi ve ‘Osmân b. ‘Affân lâl olanlardan idi. Der-‘akab Hazret-i ‘Ömer çıkıp halka dedi ki “Resûl-i ekrem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem vefât etmemiştir, elbette Allâhu ta‘âlâ onu i‘âde ve ircâ‘ edecektir ve münâfıklardan ölümü

resûl-i Hudâ'ya temennî eden ricâlin el ve ayaklarını kesecektir! Ancak Zât-ı zü'l-celâl Mûsâ 'aleyhi's-selâma ettiği [280] muvâ'ade gibi onunla bir muvâ'ade etmiştir. Elbette kendisi size gelicidir!" Ve diğer bir rivâyette gelmiş ki Hazret-i 'Ömer demiş ki "Ey nâs, siz Resûl-i kibriyâdan kendi lisânınızı toplayıp keff ediniz, zîrâ ki kendisi ölmemiştir. Vallâhi ben kim-seden Resûl-i kibriyâ ölmüş sözünü istimâ' eder isem elbette ben onu işbu kılıcımla darb ederim!" Ve Hazret-i 'Alî ise oturup hânedan dışarıya bir yere çıkmaz oldu ve 'Osmân ise hiçbir kimse ile söyleşmez oldu, elinden tutup celb ederlerdi ve elinden tutup götürülür idi.

Ve'l-hâsıl İslâm içinde Hazret-i Ebû Bekr ve 'Abbâs gibi re'y ve sedâd ve sabr ve celâdette bir kimse yok idi, zîrâ ki tebâreke ve ta'âlâ onları tevfiğ ve sedâd ile mü'eyyed kılmıştı velev ki nâs Hazret-i Ebû Bekr mâ'adâ-sının sözlerine isgâ etmezlerdi tâ ki 'Abbâs gelip dedi ki "Vallâhillezî lâ ilâhe illâ hû, resûl-i Hudâ ölümü yakînen tatmıştır. Sizin içinizde iken إِنَّكَ 418 buyurulmuştur" ki bu âyetler sûre-i Zümer'in otuzuncu ve otuz birinci âyetleridir hulâsa-i tefsîr-lerinde denilmiş ki "Yâ Muhammed, sana da mevt vardır ve müşrikler dahi mevti bulurlar sonra kıyâmette Rabbiniz celle şânuhu 'indinde emr-i dînde husûmet edersiniz." Mervîdir ki küffâr-ı Mekke: "Muhammed vefât ede idi de biz dahi halâs olaydık" diye intizârda olmalarıyla bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Ve dahi rivâyet olunur Hazret-i Ebû Bekr, Benu'l-Hâris b. Haz-rec kabîlesinde iken işbu haber-i vefât ona bâlig oldu ve der-'akab gelip efendimiz üzerine duhûl ve ona nazar etmekle üzerine eğilip takbîl ettikten sonra "Ey resûl-i Hudâ, atam anam sana fedâ olsunlar! Hakk subhânehu ve ta'âlâ ölümü sana iki kerre tattırarak değil idi" diye kemâl-i sabr u sebât ile "Vallâhi Resûl-i kibriyâ vefât etmiş!" dedi sonra halka çıkıp "Ey nâs, o ki Muhammed 'aleyhi's-selâma 'ibâdet eder idi, bilsin ki Muhammed 'aleyhi's-selâm vefât etmiştir ve o ki Muhammed 'aleyhi's-selâmın rab-bisini 'ibâdet eylerdi, bilsin ki Muhammed'in rabbi hayy ve zindedir, öl-mez." Cenâb-ı Rabbü'l-'âlemîn kelâm-ı mecîdinde buyurmuş ki وَمَا مُحَمَّدٌ 419 Sanki nâs ancak o günde işbu âyeti işitmişler. Bu âyet-i kerîme sûre-i Âl-i 'İmrân'ın yüz kırk dördüncü âyetidir ki hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki "Muhammed 'aleyhi's-selâm ancak ondan mukaddem geçen resûller gibi resûldür, eğer

418 "(Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir. Sonra şüphesiz siz kıyamet günü Rabbinizin huzurunda muhakeme edileceksiniz" Zümer, 39/30-31.

419 "Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz?" Âlu İmrân, 3/144.

o vefât eder yâ katl olunursa siz dīninizden yāhūd cihāddan ökçeniz üzere dönecek misiniz? Kim ki böyle inkılābda ola, Allāhu ta'ālāya bir zarar etmez, belki zararı kendisine olur. Allāhu 'azīmü'ş-şān islām ve sebâtta şükr edenlere yakında mücāzāt eder.”

[وفي رواية أن أبا بكر رضي الله تعالى عنه لما بلغه الخبر دخل بيت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يصلي على النبي صلى الله عليه وسلم وعيناه تهلان وغصه ترتفع كفصع الجرة وهو في ذلك جلد الفعل والمقال فأكب عليه فكشف عن وجهه وقبل جبينه وخديه ومسح وجهه وجعل يبكي ويقول بأبي أنت وأمي ونفسي وأهلي طبت حيا وميتا انقطع لموتك ما لم ينقطع لموت أحد من الأنبياء والنبوة فعظمت عن الصفة وجللت عن البكاء وخصصت حتى صرت مسلاة وعممت حتى صرنا فيك سواء ولولا أن موتك كان اختيارا منك لجدنا لحزنك بالنفوس ولولا أنك نهيت عن البكاء لأنفذنا عليك ماء العيون فأما ما لا نستطيع نفيه عنا فكمداً وأدكار محالفاً لا يرحان اللهم فأبلغه عنا اذكرنا يا محمد صلى الله عليه وسلم عند ربك ولنكن من بالك فلولاً ما خلفت من السكينة لم يقم أحد لما خلفت من الوحشة اللهم أبلغ نبيك عنا وأحفظه فينا]

Ve diğer bir rivāyetle vārid olmuş ki vaktā ki vefāt-ı peygamberīnin haberi Hazret-i Ebū Bekr'e varıp bālig oldu, efendimizin üzerine salāt-ı şerīfeyi okuyarak ve dīdeleri göz yaşı dökerek ve onun gamm ve hasreti testinin suyu çekilip yutması gibi sesi mürtefī' olarak ve bununla berāber fi'l ve makālde dahi mütecellid olduğu hālde girip üzerine kapanmış ve mübārek yüzünü açıp onun cebhesinden ve iki yanaklarından būs edip veh-i münīrini silmiş ve girye ve zārīye başlayıp derdi ki “Benim babam ve anam ve nefsim ve ehlim sana fedā ve kurbān olsunlar! Hayyen ve meyten hoş ve tayyībsin. Ve mevt-i enbiyādan bir kimsenin vefātu için munkatı' olmayan şey senin vefātın için munkatı' oldu ki senin zāt-ı kerīmin sıfattan a'zam ve efhamdır. Ve ağlamaktan dahi sen ecell ve ekbersin, muhassas oldun tā ki tesliyet-bahş oldun. Ve ta'mīm olundun tā ki biz sizde müsāvī olduk. Senin vefātın senin rızā ve ihtiyārınla olmamış olaydı seni hüznün için nūfūsumuzla biz cevādlık edip ervāhımızı bezl ederdik. Ve ağlamaktan nehy ve men' etmemiş olaydın senin üzerine gözlerin sularını döküp bitirirdik. Ve o ki bizden def'ine iktidārımız yoktur, gamm ve gussa ile mahzūn olmak ve unuttuğumuzu anmaktır ki bizim bu gamm ve gussa ve hüznümüzle bizim unuttuğumuzu anmak hāllerimiz yekdīgeriyle yemīnleşip kase ve hilf etmişler ki bizim fuādımızdan ayrılıp savuşmazlar. Sen ey bizim ilāhımız, bizden kendi peygamberinize teblīg buyur da onu bizde saklayıp hıfz eyle.”

[وعن ابن عمر أنه لما دخل أبو بكر البيت وصلى وأثنى عج أهل البيت عجيجا سمعه أهل

المصلی كلما ذکر شیئا ازدادوا فما سکن عجیجهم إلا تسلیم رجل علی الباب صیت جلد قال السلام علیکم یا اهل البيت ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ إن فی الله خلفا من کل أحد ودرکا لكل رغبة ونجاة من کل مخافة فالله تعالى فارجوا وبه فثقوا فاستمعوا له وأنکروه وقطعوا البكاء فلما انقطع البكاء فقد صوته فاطلع أحدهم فلم یر أحدا ثم عادوا فبکوا فناداهم مناد آخر لا یعرفون صوته یا اهل البيت اذكروا الله تعالى واحمدوه علی کل حال تكونوا من المخلصین إن فی الله عزاء من کل مصیبة وعوضا من کل رغبة فالله فأطیعوا وبأمره فاعملوا فقال أبو بکر هذا الخضر والیسع علیهما السلام حضرا النبی صلی الله علیه وسلم]

Ve dahi ‘Abdullāh b. ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvān üzerine mervî ve menkûldür ki Hazret-i Ebū Bekr ‘aleyhi’r-rıdvān hāne-i sa‘ādete girip ‘aleyhi’s-selām efendimize salât okuyup onu medh ve senā buyurunca ehl-i hānenin āvāz-ları mürtefî olup tā ki ehl-i musallā onu işittiler ve her bir şeyi zıkr ettikçe feryād ve figānları müzdād olurdu, onları ancak bir adamın selām ve kelām-ı atîsi sâkit edip [281] sedâlarının irtifâ‘ını teskîn etti ki āvâzı yüce ve celâdetli bir erkek kişi gelip kapı üzerine durmuş da اهل السلام علیکم یا اهل السلام” ilh. söylemiş ya‘nî “Ey ehl-i hāne, her bir nefis elbette dünyâda ölümüne tadıcıdır ve Zât-ı zü’l-celâlde her bir kimseden hilf ve her bir derke ragbet ve her bir mehâfeden necât vardır. Hemân siz Allāhu ta‘ālâyı recâ ediniz de onunla vüsûk ve i‘timâd ediniz.” Ve âl-i beyt onun işbu sözünü işittiler de onun şahsını tanıyamadılar velâkin figānı kestiler ve onların girye ve zârîleri kesilince onun āvâzı dahi mefkûd oldu ve onların birisi kapıya bakınca bir kimseyi göremedi sonra onlar dönüp ağlamaya başladılar. Ve kezâlik bilmedikleri bir āvâz ile dîğer bür münâdî onlara nidâ edip اهل السلام” ya ahl ilh. ya‘nî “Ey ehl-i hāne, siz Allāhu ta‘ālâyı zıkr ediniz ve her bir hāl üzerine ona hamd ve şükr ediniz de muhlislerden olasınız, zîrâ ki Allāhu ta‘ālâda her bir musîbetten bir sabr vardır ve her bir ragîbeden bir ıvaz vardır. Siz hemân Allāhu ta‘ālâyı itâ‘at ediniz ve onun emriyle ‘amel eyleyiniz” dedi. O demde Ebū Bekr: “Bunlar Hızır ve Yesa‘ ‘aley-hime’s-selâmdırlar ki peygamber efendimizin cenâzesine hâzır olmuşlar” diye beyân etti.

[واستوفى القعقاع بن عمرو حكاية خطبة أبي بكر رضي الله عنه فقال قام أبو بكر في الناس خطيبا حيث قضى الناس عبراتهم بخطبة جلها الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم فحمد الله وأثنى عليه على كل حال وقال أشهد أن لا إله إلا الله وحده صدق وعده ونصر عبده وغلب الأحزاب وحده فله الحمد وحده وأشهد أن محمداً عبده ورسوله وخاتم أنبيائه وأشهد أن الكتاب كما شرع وأن الدين كما شرع وأن الحديث كما حدث وأن القول كما قال وأن الله هو الحق المبين اللهم فصل على محمد عبدك ورسولك ونبيك وحبيبك وأمينك وخيرتك

وصفوتك بأفضل ما صليت به على أحد من خلقك اللهم واجعل صلواتك ومعافاتك ورحمتك على سيد المرسلين وخاتم النبيين وإمام المتقين محمد قائد الخير وإمام الخير ورسول الرحمة اللهم قرب زلفته وعظم برهانه وكرم مقامه وابعثه مقاما محمودا يغبطه به الأولون والآخرين وانفعنا بمقامه المحمود يوم القيامة واخلفه فينا في الدنيا والآخرة وبلغه الدرجة والوسيلة في الجنة اللهم صلي على محمد وعلى آل محمد وبارك على محمد وعلى آل محمد كما صليت وباركت على إبراهيم إنك حميد مجيد أيها الناس إنه من كان يعبد محمدا فإن محمدا قد مات ومن كان يعبد الله فإن الله حي لم يموت وإن الله قد قدم إليكم في أمره فلا تدعوه جزعا فإن الله عز وجل قد اختار لنبيه صلى الله عليه وسلم ما عنده على ما عندكم وقبضه إلى ثوابه وخلف فيكم كتابه وسنة نبيه صلى الله عليه وسلم فمن أخذ بهما عرف ومن فرق بينهما أنكر {يا أيها الذين آمنوا كونوا قوامين بالقسط} ولا يشغلنكم الشيطان بموت نبيكم ولا يفتنكم عن دينكم وعالجوا الشيطان بالخير تعجزوه ولا تستنظروه فيلحق بكم ويفتنكم]

Ve Ka'kā' b. 'Ömer 'aleyhi'r-rıdvān, Hazret-i Ebū Bekr 'aleyhi'r-rıdvān hutbesinin hikāyesini istifā edip demiş ki “Vefāt-ı peygamberiden sonra nās giryelerinin hükmünü ifā ve göz yaşlarının hakkını kazā ettikten sonra Ebū Bekr nās içinde bir hutbe okumaya kıyām edip ki o hutbenin ekserisi efendimize salāt ve selām okuması idi, evvelā Zāt-ı zü'l-celāle hamd ve şükr edip her bir hāl üzerine ‘arz-ı senā ettikten sonra ‘İlāh ‘aşhed ān lā ilāh illā allāh” “Ben şēhādet ederim ki Zāt-ı zü'l-celālden gayrı bir ilāh yoktur, ancak kendisi yalnızdır, va'd-ı kerīmini sıdk etti ve kulunu nusret eyledi ve yalnızlı uhrāya gālib oldu, bināberīn hamd ve şükr ona yalnızdır. Ve dahi ben şēhādet ederim ki Muhammed 'aleyhi's-selām onun kulu ve resūlü ve enbiyāsının hātemidir. Ve dahi şēhādet ederim ki kitāb dahi nāzil olduđu gibidir ve dīn onun şer'ettiği gibidir ve hadīs dahi onun hadīs ettiği gibidir ve söz dahi onun söylemesi gibidir. Ve zāt-ı celīl-i Bārī 'ale't-tahkīk hakk-ı zāhīr ve mubīndir. Ey benim ilāhım, sen kendi 'abd ve resūl ve peygamber ve sevgilin ve senin hīret ve safvetin Muhammed 'aleyhi's-selām üzerine halktan sāir enbiyā ve rūsūlün üzerlerine senin ettiğin salāttan efdal bir salāt ile sen salāt ve selām eyle. Ey benim ilāhım, sen kendi rahmetin ve mu'āfātın ve senin salāt ve berekātın seyyid-i mürselīn ve imām-ı müttakīn, hayrın kāid ve pīşvāsı ve rahmetin resūlü Hazret-i Muhammed 'aleyhi's-selām üzerine dāimī ve ebedī kıl. Ey benim ilāhım, senin onun kurbūnū daha ziyādece takrīb eyle ve onun burhānını 'azīm eyle ve onun makāmını mükerrrem eyle ve evvelīn ve āhirīn onu gıbtā edip onun mānendini taleb edecekleri mahmūd makāma gönder ve rüz-i cezāda bizi dahi onun şol makām-ı mahmūd ile vāyedār ve menfa'at ile ve dūnyā ve āhirette sen bizde ona halef ol ve

cennette onu derece ve vesîleye vâsıl ve bâlig eyle. Ey benim ilâhım, sen Hazret-i Muhammed ‘aleyhi’s-selâm ile Muhammed’in âl-i kirâmı üzerine salât ve rahmet eyle ve dahi Muhammed ‘aleyhi’s-selâm ile onun âl-i kirâmı üzerine bereket ihsân eyle, nitekim İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm üzerine salât edip ona bereket ihsân ettin. Tahkîkan sen hamîd ve mecîdsin. Ey nâs, o ki Muhammed ‘aleyhi’s-selâm hazretlerine ‘ibâdet eder, bilsin ki Muhammed ‘aleyhi’s-selâm vefât edip dâr-ı âhirete intikâl etmiş. Ve o ki Allâhu ta‘âlâya ‘ibâdet eder, bilsin ki Allâhu ta‘âlâ zindedir, ölmemiştir. Ve Allâhu ta‘âlâ kendi emriyle size tekaddüm etmiş, siz onu ceza’la du‘â etmeyiniz, zîrâ ki tebâreke ve ta‘âlâ hazretleri kendi peygamberine kendi yanında olan nesneyi ihtiyâr edip sizin ‘indinizde olan nesnenin üzerine tercîh ve îsâr etmiştir ki kendi sevâbına onu kabz etmiştir ve kendi kitâb-ı mecîdini ve peygamberinin sünnet-i seniyyesini sizde ona halef kılmıştır. Ve o ki onlarla ‘amel edip de hükmleriyle ahz eder, o kimse ma‘rûf işlemiş olur ve kim ki onların beynlerinde tefrîk ederse o inkâr etmiş olur ya’nî bir münkire mürtekeb olmuş olur. [282] Siz ey ehl-i îmân, ziyâdesiyle ‘adl ve dâd ile kâim olunuz da peygamberinizin vefâtıyla şeytân-ı la‘în sizi meşgûl etmeye ve sizin dîninizden sizi meftûn eylemeye ve hayr ile siz şeytân-ı la‘îne mu‘âlece ediniz de ki onu ‘âciz ve dermânde edersiniz ve onu siz istinzâr etmeyiniz, zîrâ ki size ulaşır da sizi fitneye düşürür.”

أوقال ابن عباس لما فرغ أبو بكر من خطبته قال يا عمر أنت الذي بلغني أنك تقول ما مات نبي الله صلى الله عليه وسلم أما ترى أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قال يوم كذا كذا وكذا ويوم كذا كذا وكذا وقال تعالى في كتابه ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ﴾ فقال والله لأكأني لم أسمع بها في كتاب الله قبل الآن لما نزل بنا أشهد أن الكتاب كما أنزل وأن الحديث كما حدث وأن الله حي لا يموت ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ﴾ وصلوات الله على رسوله وعند الله نحتسب رسوله صلى الله عليه وسلم ثم جلس إلى أبي بكر

Ve dahi İbn ‘Abbâs demiş ki Hazret-i Ebû Bekr’in ve hutbesinden fârig olunca Hazret-i ‘Ömer b. el-Hattâb’a dedi ki “Ey ‘Ömer, sen şol zâtsın ki senin hakkında bana bâlig olmuş ki sen dersin ki nebiyyullâh ölmemiştir, filânca günde ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz böyle böyle dediğini ve filânca günde böyle böyle dediğini sen görmez misin? Tebâreke ve ta‘âlâ kitâbında ⁴²⁰﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ﴾ buyurmuştur.” Ve ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvân: “Vallâhi bize nâzıl olan dâhiye-i müdhişenin eserinden sanki ben fî-mâ sebak bu âyeti işitmemiş idim. Ben

420 “(Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir. Sonra şüphesiz siz kıyamet günü Rabbinizin huzurunda muhakeme edileceksiniz” Zümer, 39/30-31.

şehâdet ederim ki Kitâb-ı kerîm nâzil olduğu gibidir ve hadîs dahi tahdîs olduğu gibidir ve ‘ale’t-tahkîk Allâhu ta‘âlâ hayy ve zindedir, ölmez. ﴿إِنَّا﴾⁴²¹ ya’nî tahkîkan biz Allâhu ta‘âlânın ‘abd-i memlûkuyuz ve ba‘de’l-vefât ba’s ve nüşûr ile yine taraflarına rücû‘ ediciyiz. Hemân Hakk ta‘âlânın salâtı onun resûlü üzerine olsun. Artık Allâh’ın ‘indeinde biz onun resûlünü ihtisâb ederiz” demekle rücû‘ etti sonra Ebû Bekr’in yanında oturdu.

[وقالت عائشة رضي الله عنها لما اجتمعوا لغسله قالوا والله ما ندرى كيف يغسل رسول الله صلى الله عليه وسلم أنجده عن ثيابه كما نصنع بموتانا أو نغسله في ثيابه قالت فأرسل الله عليهم النوم حتى ما بقي منهم رجل إلا وازع لحيته على صدره نائما ثم قال قائل لا يدري من هو غسلوا رسول الله صلى الله عليه وسلم في ثيابه فانتبهوا ففعلوا ذلك فغسل رسول الله صلى الله عليه وسلم في قميصه حتى إذا فرغوا من غسله كفن وقال علي كرم الله وجهه أردنا خلع قميصه فنودينا لا تخلعوا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ثيابه فأقرنناه فغسلناه في قميصه كما نغسل موتانا مستلقيا ما نشاء أن يقلب لنا منه عضو لم يبالغ فيه إلا قلب لنا حتى نفرغ منه وإن معنا لحفيفا في البيت كالريح الرخاء ويصوت بنا ارفقوا برسول الله صلى الله عليه وسلم فإنكم ستكفون]

Ve ‘Âişe ‘aleyhe’r-rıdvân demiş ki “‘Aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimizin gasline âl-i beyti müctemî‘ olunca dediler ki “Vallâhi bir bilmeyiz ki Resûl-i kibriyâyı nice gasl edelim! Âyâ bizim mevtâmıza işlediğimiz gibi onu siyâbından tecrîd edelim mi, yoksa onu siyâbında mı tagsîl edelim?” ‘Âişe dedi ki “O hâlde Hakk subhânehu ve ta‘âlâ uykuyu onlara musallat kıldı tâ ki onlardan bir kimse kalmadı ki kendi lihyesini göğsü üzerine koyup da yatmamış ya’nî kâffesi o demde uykuya vardılar sonra işittiler ki bir kâil der ki “Siyâbına lâbis olduğu hâlde resûl-i Hudâ’yı gasl ediniz!” Ve onun üzerine uyanıp ona öylece işlediler ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimiz gömleğinde gasl ettiler. Ve çün onun gaslinden fârig oldular, onu kefen içinde koydular.” Ve Hazret-i ‘Alî kerremallâhu vechehu buyurmuş ki “Biz onun gömleğini çıkaracak olduğumuz vakte bize bir nidâ geldi ki “Siz Resûl-i kibriyâdan siyâbını çıkarmayınız!” Biz dahi onun yanı üzerine bıraktık da gömleği içinde gasl ettik ve bizim sâir mevtâmızı gasl eder gibi arkası üzerine müstelkî olarak gasl ettik ve her hangi ‘uzvun kalbini murâd etmiş olsak hod-be-hod bize kalb olunup tâ ki onun gaslinden fârig olurduk o hâl ile ki bizimle berâber rîh-i rehâ gibi bir âvâz var idi, hemân ses verip dedi ki “Resûl-i kibriyâya rıfk ediniz de karîben siz kifâyet olunacaksınız.”

421 “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz.” Bakara, 2/156.

[فهكذا كانت وفاة رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يترك سبدا ولا لبدا إلا دفن معه قال أبو جعفر فرش لحده بمفرشه وقطيفته وفرشت ثيابه عليها التي كان يلبس يقظان على القطيفة والمفرش ثم وضع عليها في أكفانه فلم يترك بعد وفاته مالا ولا نبي في حياته لبنة على لبنة ولا وضع قصبة على قصبة ففي وفاته عبرة تامة وللمسلمين به أسوة حسنة]

İşte resûl-i kibriyânın vefâtı böylece idi ve onunla berâber defn olunmadık bir sebed ve beledi terk etmedi. Ebû Ca'fer demiş ki "Onun lahd-i şerîfleri evvelâ onun mefreş ve kadîfesiyle döşendi ve onun uyanıklığı evâ-nında lâbis olageldiği siyâbı ile onun mefreşi dahi o kadîfenin üstüne döşendikten sonra zât-ı celîli kefenleri içinde olduğu hâlde o mefreş üstünde konuldu." Mâ-hasal onun vefâtından sonra bir mâlî terk etmedi ve hayâtında dahi bir kerpici binâ etmedi ve bir kâmiş üstüne bir kâmiş koymadı, artık onun vefâtında enâma 'îbret-i tāmme vardır ve onunla müslimîn için bir kudve-i hasene vardır ki ehl-i islâm dahi ona iktidâen böyle bir hâlde bulunalar.

Vefātu Ebî Bekr es-Sıddîk Radıyallāhu Ta'ālā 'Anhü

[وفاة أبي بكر الصديق رضي الله تعالى عنه]

[لما احتضر أبو بكر رضي الله تعالى عنه جاءت عائشة رضي الله عنها فتمثلت بهذا البيت
لعمرك ما يغنى الثراء عن الفتى ... إذا حشرجت يوما وضاق بها الصدر
فكشف عن وجهه وقال ليس كذا ولكن قل لي ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا
كُنْتُ مِنْهُ تَجِيدُ﴾ انظروا ثوبي هذين فاغسلوهما وكفنوني فيهما فإن الحي إلى الجديد أحوج
من الميت وقالت عائشة رضي الله عنها عند موته

وأبيض يستسقى الغمام بوجهه ... ربيع اليتامى عصمة للأرامل [283]

فقال أبو بكر ذاك رسول الله صلى الله عليه وسلم]

Ve Hazret-i Ebû Bekr'in vefâtı ise o dahi işte bu mebhastır. Şöyle ki Ebû Bekr 'aleyhi'r-rıdvân muhtazır olunca Ümmü'l-mü'minîn 'Âişe es-Sıddîka 'aleyhe'r-rıdvân bu beyt ile temessül etti: لعمرك ما يغنى الثراء عن الفتى ... إذا حشرجت يوما وضاق بها الصدر gargara etmek hâline düşmekle sînesi onunla darlaştığı vakte şîrâ bir gınâ-

yı verip de ölümü ondan def' edemez" demektir. Ve o vakte Ebū Bekr kendi yüzünü açıp: "Böyle değil velâkin de ki بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ﴾⁴²² ya'ni "Ecel geldikte emr-i Hakk ile ona mevt bîhüşluğu gelir, işte nefret edip kaçtığın mevt budur. Siz benim işbu iki sevbime bakıp gasl ediniz ve beni onlarla kefenlendiriniz, zîrâ ki zindenin cedîd sebe ihtiyâcî mevtâdan ziyâdedir." Ve dahi 'Âişe 'aleyhe'r-rıdvân onun ölümü 'inde dedi ki ربيع اليتامى عصمة للأرامل ... mahsûl-i beyt: "Kendisi şöyle bir ebyazdır ki onun yüzü suyuyla gaym ve sehâbı istiskâ olunur ve vücûdu öksüzlerin bahârı ve dul hatunların 'ismetgâhıdır." Ve bunu söylemesi 'akbînde dahi Hazret-i Ebū Bekr ona: "O zât ancak Resûl-i ekrem efendimizdir" diye teşrîh buyurdu.

[ودخلوا عليه فقالوا ألا ندعوك طبيبا ينظر إليك قال قد نظر إلى طبيبي وقال إني فعال لما أريد ودخل عليه سلمان الفارسي رضي الله تعالى عنه يعوده فقال يا أبا بكر أوصنا فقال إن الله فاتح عليكم الدنيا فلا تأخذن منها إلا بلاغك واعلم أن من صلى صلاة الصبح فهو في ذمة الله فلا تخفروا الله في ذمته فيكذبك في النار على وجهك]

Ve o esnâda âl-i beyti huzûruna girip "Sana bakacak bir tabîbî çağır-mayalım mı?" diye istîzân ettiklerinde, Ebū Bekr dedi ki "Benim tabîbim bana bakıp demiş ki "Ben kendi istediğim şey'e fa'âlim." Ve dahi Sel-mân-ı Fârisî 'aleyhi'r-rıdvân onun suâl-i hâtırına gelip huzûruna girdikte: "Ey Ebū Bekr, sen bir pend ve nasîhat eyle bize vasiyyet et" diye bir mev'i-zayı tevakku' ettikte, Ebū Bekr: "Tahkîkan Hakk celle ve 'alâ hazretleri dünyâyı sizin üzerinize feth edecek. Sakın sen kifâyetinden ziyâde ondan bir şey almayasın. Ve dahi bil ki 'ale't-tahkîk kim ki sabâh namâzını kılar-sa Allâhu ta'âlânın zimmetine girip onun 'ahd ü emânındadır, zinhâr sen Hakk subhânehu ve ta'âlâyı kendi 'ahd ü emânında tahkîr etme, zîrâ ki seni yüzün üstüne âteşte ilkâ eder."

[ولما ثقل أبو بكر رضي الله تعالى عنه وأراد الناس منه أن يستخلف فاستخلف عمر رضي الله عنه فقال الناس له استخلفت علينا فظا غليظا فماذا تقول لربك فقال أقول استخلفت على خلقك خير خلقك ثم أرسل إلى عمر رضي الله عنه فجاء فقال إني موصيك بوصية أعلم إن لله حقا في النهار لا يقبله في الليل وأن لله حقا في الليل لا يقبله في النهار وأنه لا يقبل النافلة حتى تؤدي الفريضة وإنما ثقلت موازين من ثقلت موازينهم يوم القيامة باتباعهم الحق في الدنيا وثقله عليهم وحق لميزان لا يوضع فيه إلا الحق أن يثقل وإنما خفت موازين من خفت موازينهم يوم القيامة باتباع الباطل وخفته عليهم وحق لميزان لا يوضع فيه إلا الباطل أن يخف]

وإن الله ذكر أهل الجنة بأحسن أعمالهم وتجاوز عن سيئاتهم فيقول القائل أنا دون هؤلاء ولا أبلغ مبلغ صالح الذي عملوا فيقول القائل أنا أفضل من هؤلاء وإن الله ذكر آية الرحمة وآية العذاب ليكون المؤمن راغبا راهبا ولا يلقي بيديه إلى التهلكة ولا يتمنى على الله غير الحق فإن حفظت وصيتي هذه فلا يكون غائب أحب إليك من الموت ولا بد لك منه وإن ضيعت وصيتي فلا يكون غائب أبغض إليك من الموت ولا بد لك منه ولست بمعجزه]

Ve hastalığında Hazret-i Ebū Bekr ağırlaşınca ve bir velî-i ‘ahdin ikâme ve istihlâfı husûsunu nâs ondan isteyince o dahi Hazret-i ‘Ömer b. el-Hat-tâb’ı istihlâf etti ve nâs ona: “Sen bizim üzerimize bir fazz ve galîz adamı istihlâf ettin! Sen onun nasbından dolayı kendi rabbine ne diyeceksin?” dediklerinde, kendisi: “Ben senin halkın üzerine halkının hayrını istihlâf ettim” derim” diye cevâb vermiş sonra gönderip Hazret-i ‘Ömer ‘aley-hi’r-rıdvânı kendi huzûruna da‘vet etmiş ve yanına gelince ona buyurdu ki “Ben seni bir vasiyyet ile visâyet ederim şöyle ki sen bil ve âgâh ol ki Hakk subhânehu ve ta‘âlâ için nehârda bir hakk vardır ki onu gecede kabûl etmez ve gecede onun bir hakkı vardır ki gündüzde onu kabûl eylemez ve farîza te’ diye olmadıkça nâfileyi kabûl etmez. Ve yevm-i kıyâmette mevâzînle-ri sakîl olanların ancak dünyâda hakka ittibâ‘ etmeleriyle mîzânları sakîl oldu, çünkü ittibâ‘-ı hakk onların üzerine sakîl olurdu. Ve içinde hakktan gayrı dîger bir şey konulmayan terazinin ağır olmaklığı onun hakkındandır ki bâtıldan hâlî ve hakktan mümlî olan mîzân sakîl olmak gerektir. Ve yevm-i kıyâmette mevâzînleri hafîf olanların dahi ancak dünyâda kendileri bâtılın ittibâ‘ıyla ve onlara bâtıl hafîf gelmeleriyle mîzânları sebûk ve hafîf olmuştur ve içinde bâtıldan gayrı dîger bir şey konulmayan mîzân hafîf olmak onun hakkındandır. Ve dahi tebâreke ve ta‘âlâ ehl-i cenneti ‘amelle-rinin ahsenleriyle zikr edip seyyiâtları üzerine tecâvüz etmiştir ki kâil onda der ki “Ben onlardan noksân ve dūnum, ben onların bâlig oldukları mebla-ga bâlig olamam!” Ve dahi ehl-i âteşi a‘mâllerinin yaramazlığı ile zikr edip üzerine onların işledikleri a‘mâl-i sâlihayı redd etmiş ki onda kâil der ki “Ben bunlardan efdalim!” Ve dahi Hakk subhânehu ve ta‘âlâ rahmetin âye-tini zikr etmiş ve ‘azâbın âyetini dahi zikr etmiş tâ ki mü’min râgîb ve râhib olup da kendi nefsinı tehlûkeye ilkâ etmesin ve hakktan gayrı dîger bir şey temennî eylesin. Eğer sen benim işbu vasiyyetimi hıfz edip mücebinece ‘amel ettinse senin ‘indinde ölümden daha ziyâde sevgili gâibin olmaz ve ondan senin bir kurtuluşun yoktur ki sana lâbüddür. Ve eğer sen benim vasiyyetimi zâyî‘ edip de ona isgâ etmedinse o hâlde ölümden daha ziyâde bir mebgûz gâibin olmaz ve dahi ondan senin bir kurtuluşun yoktur hem dahi sen onun mu‘cizi değilsin” ya‘nî sen onu ‘âciz edemezsin.

[وقال سعيد بن المسيب لما احتضر أبو بكر رضي الله عنه أتاه ناس من الصحابة فقالوا يا خليفة رسول الله صلى الله عليه وسلم زدونا فإننا نراك لما بك [284] فقالوا أبو بكر من قال هؤلاء الكلمات ثم مات جعل الله روحه في الأفق المبين قالوا وما الأفق المبين قال قاع بين يدي العرش فيه رياض الله وأنهار وأشجار يغشاه كل يوم مائة رحمة فمن قال هذا القول جعل الله روحه في هذا المكان اللهم إنك ابتدأت الخلق من غير حاجة بك إليهم ثم جعلتهم فريقين فريقا للنعيم وفريقا للسير فاجعلني للنعيم ولا تجعلني للسير اللهم إنك خلقت الخلق فرقا وميزتهم قبل أن تخلقهم فجعلت منهم شقيا وسعيدا وغويا ورشيدا فلا تشقني بمعاصيك اللهم إنك علمت ما تكسب كل نفس قبل أن تخلقها فلا محيص لها مما علمت فاجعلني ممن تستعمله بطاعتك اللهم إن أحدا لا يشاء حتى تشاء فاجعل مشيئتك أن أشاء ما يقربني إليك اللهم إنك قد قدرت حركات العباد فلا يتحرك شيء إلا بإذنك فاجعل حركاتي في تقواك اللهم إنك خلقت الخير والشر وجعلت لكل واحد منهما عاملا يعمل به فاجعلني من خير القسمين اللهم إنك خلقت الجنة والنار وجعلت لكل واحدة منهما أهلا فاجعلني من سكان جنتك اللهم إنك أردت بقوم الضلال وضيقت به صدورهم فاشرح صدري للإيمان وزينه في قلبي اللهم إنك دبرت الأمور وجعلت مصيرها إليك فأحيني بعد الموت حياة طيبة وقربني إليك زلفى اللهم من أصبح وأمسى ثقته ورجاؤه غيرك فأنت ثقتي ورجائي ولا حول ولا قوة إلا بالله قال أبو بكر هذا كله في كتاب الله عز وجل]

Ve Sa'îd b. el-Müseyyeb 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki “Hazret-i Ebû Bekr muhtazır olunca sahâbeden birkaç kişi yanına gelip ona dediler ki “Ey halîfe-i resul-i Hudâ, biz sizinle olan hâlî gördüğümüz için bârî sen bize bir şey ile zâdlı et.” Ve Hazret-i Ebû Bekr dahi: “Kim ki bu sözleri söyleser Allâhu ta'âlâ onun rûhunu ufk-ı mübîninde kılar” dedi. Ve onlar: “Ufk-ı mübîn nedir?” diye sorduklarında, o dahi: “Arşın önünde bir 'arsadır ki onda riyâz ve enhâr ve eşcâr vardır beher gün ona yüz rahmet ihâta eder. İşte kim ki bu sözü söyleser Allâhu ta'âlâ onun rûhunu o yerde kılar ki kelimât bunlardır “اللهم إنك ابتدأت الخلق من غير حاجة بك إليهم” ilâ âhiri'l-kelimât ki hulâsa-i mazmûn-ı münîfî: “Ey benim ilâhım, sen halka bir günâ ihtiyâcın olmadığı hâlde onları bidâyetten yaratıp da halka başladın sonra onları iki fırka kıldın ki bir fırkaları na'îme ve bir fırkaları sa'îre kıldın. Ben dilerim ki lutfunla sen beni na'îme kılıp da sa'îre kılmayasın. Ey benim ilâhım, sen halkı fırkalar olarak halk ettin ve onları halk etmezden akdem temyîz eyledin de ba'zıları sa'îd ve ba'zıları şakî ve ba'zıları reşîd ve ba'zıları gavî kıldın. Ben recâ ederim ki sen beni senin ma'âsiyetleriyle gavî ve şakî etmeyesin. Ey benim ilâhım, her bir nefsin dünyâda kazanıp kesb edeceği şeyi onu yaratmazdan akdem bilmişsin, artık senin bildiğin nesneden onun bir kurtuluşu yoktur, ben umarım ki senin lutf ve kereminle beni senin tâ'atınle

isti'mâl ettiğin 'ibâddan kılasın. Ey benim ilâhım, sen bir nesneyi irâdet etmedikçe hîçbir kimse o nesneyi irâdet etmez, işte ben dilerim ki sen beni sana takrîb eden nesneye benim irâdetimi senin irâdetin kıl. Ey benim ilâhım, sen cemî'-i 'ibâdın harekâtını takdîr etmişsin ve senin iznin olmayınca aslâ bir şey müteharrik olmaz, bârî sen benim harekâtımı senin takvânda kıl. Ey benim ilâhım, sen hayr ve şerri halk ettin ve her birisine birer 'âmil kıldın ki onunla 'amel eder, bârî sen beni şol iki kısımların hayrlısından kıl. Ey benim ilâhım, sen cennet ve nârı halk ettin ve onların her birlerine birer ehl ve müstehakk kıldın, hemân beni cennetinin sekenesinden kıl. Ey benim ilâhım, sen bir kavm ile dalâlî murâd edip onunla sînelerin tazyîk ettin, sen kendin benim sadrımı î mânâ münşerih eyle de kalbimde î mânî tezyîn et. Ey benim ilâhım, sen umûru tedbîr ettin ve masîrleri sana kıldın, kaldı ki sen beni ölümden sonra hayât-ı tayyibe ile zinde ve hayy edip de rûtbe ve menzilece sen beni hazretine takrîb eyle. Ey benim ilâhım, kim ki senin gayrına recâ ve vüsûk ederek sabâh ve mesâ ederse ben onun gibi değilim, benim recâ ve vüsûk ve 'itimâdım ancak sensin ki havl ve kuvvet ancak Zât-ı zü'l-celâl iledir.” Hazret-i Ebû Bekr: “Bu kelâmın cemî'isi Allâhu ta'âlânın kitâb-ı mecîdidindedir” diye haber vermiş.

Vefâtü 'Ömer b. el-Hattâb Radiyallâhu Ta'âlâ 'Anhü

[وفاة عمر بن الخطاب رضي الله تعالى]

[عنه قال عمرو بن ميمون كنت قائما غداة أصيب عمر ما بيني وبينه إلا عبد الله بن عباس وكان إذا مر بين الصفيين قام بينهما فإذا رأى خللا قال استوتوا حتى إذا لم ير فيهم خللا لا تقدم فكبر قال وربما قرأ سورة يوسف أو النحل أو نحو ذلك في الركعة الأولى حتى يجتمع الناس فما هو إلا أن أكبر فسمعته يقول قتلني أو أكلني الكلب حين طعنه أبو لؤلؤة وطار العليج بسكين ذات طرفين لا يمر على أحد يميناً أو شمالاً إلا طعنه حتى طعن ثلاثة عشر رجلاً فمات منهم تسعة وفي رواية سبعة فلما رأى ذلك رجل من المسلمين طرح عليه برنسا فلما ظن العليج أنه مأخوذ نحر نفسه وتناول عمر رضي الله تعالى عنه عبد الرحمن بن عوف فقدمه فأما من كان يلي عمر فقد رأى ما رأيت وأما نواحي المسجد ما يدرون ما الأمر غير أنهم فقدوا صوت عمر وهم يقولون سبحان الله سبحان الله فصلّى بهم عبد الرحمن صلاة خفيفة فلما انصرفوا قال يا ابن العباس انظر من قتلني قال فغاب ساعة ثم جاء فقال غلام المغيرة بن شعبة فقال عمر رضي

الله عنه قاتله الله لقد كنت أمرت به معروفا ثم قال الحمد لله الذي لم يجعل منيتي بيد رجل مسلم قد كنت أنت وأبوك تحبان أن يكثر العلوج بالمدينة وكان العباس أكثرهم رقيقا فقال ابن عباس إن شئت فعلت [285] أي إن شئت قتلناهم قال بعدما تكلموا بلسانكم وصلوا إلى قبلتكم وحجوا حجكم فاحتمل إلى بيته فانطلقنا معه قال وكان الناس لم تصبهم مصيبة قبل يومئذ قال فقائل يقول أخاف عليه وقائل يقول لا بأس فأتى بنبيذ فشرب منه فخرج من جوفه ثم أتى بلبن فشرب منه فخرج من جوفه فعرفوا أنه ميت قال فدخلنا عليه وجاء الناس يشنون عليه وجاء رجل شاب فقال أبشر يا أمير المؤمنين بشري من الله عز وجل قد كان لك صحة من رسول الله صلى الله عليه وسلم وقدم في الإسلام ما قد علمت ثم وليت فعدلت ثم شهادة فقال وددت أن ذلك كان كفافاً لا علي ولا لي فلما أدبر الرجل إذا إزاره يمس الأرض فقال ردوا على الغلام فقال يا ابن أخي أرفع ثوبك فإنه أنقى لثوبك وأتقى لربك]

Ve Hazret-i 'Ömer b. el-Hattâb 'aleyhi'r-rıdvânın haber-i vefâtı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki 'Amr b. Meymûn demiş ki "Hazret-i 'Ömer'in zahmdâr olduğu günün sabâhında ben bir yerde kâim idim ki benimle 'Ömer'in beyninde 'Abdullâh b. 'Abbâs'tan gayrı diğer bir kimse yok idi ve Hazret-i 'Ömer her iki saff arasında geçtikçe durup safflara bakar idi ve her haleli görmüş olsa "Cemâ'ate mütesâvî olunuz" diye emr ederdı tâ ki sufûfu bî-halel görüp mihrâba tekaddüm etti ve namâza şürû' edip tekbîr aldı." Ve dahi demiş ki "Ola ki rek'at-ı ülâda sûre-i Yûsuf'u veyâhüd sûre-i Nahl'i okudu tâ ki nâs müctemî' ola. Ve bir dahi tekbîr aldıktan işittim, buyurur ki أكلني الكلب ya'nî "Köpek beni öldürdü veyâhüd beni yedi" dedi. O demde ki Ebû Lü'lü' onu zahm-dâr edip uçtu ve o siyâh zenci ise elinde iki tarafı keskin bir bıçak olduğu hâlde kaçır da sağ ve soldan bir kimseye râst gelmez ki ona vurmaz tâ ki on üç kişi zahmdâr etti ve onlardan dokuz kişi vefât etti." Ve diğer bir rivâyette yedi kişi. Ve çün ehl-i islâmdan bir kişi onu gördü, hemân onun üzerine burnusu ilkâ edip tuttu ve o dahi me'hûz ve tutsak olduğunu zann ettikte hemân kendi nefsinı dahi boğazlayıp nahr etti." Ve Hazret-i 'Ömer 'aleyhi'r-rıdvân, 'Abdurrahmân b. 'Avf'ı tenâvül edip takdîm etti ve o ki 'Ömer'in kurbünde durdu, o dahi benim gördüğüm nesneyi gördü ve mescidin nevâhîsinde olanlar ise emri ne olduğunu bilmediler, ancak 'Ömer'in âvâzını gâyib ettiler de "Subhâ-nallâhi subhânallâhi!" demeye başladılar. Ve 'Abdurrahmân onlarla hafîf bir namâz kıldı ve cemâ'at savuşup gidince Hazret-i 'Ömer, 'Abdullâh b. 'Abbâs'a dedi ki "Ey İbn 'Abbâs, sen nazar edip bak ki beni öldüren kim idi?" Ve o dahi bir sâ'at gâyib olduktan sonra dönüp geldi ve "Mugîre b. Şu'be'nin gulâmıdır" diye haber verdi. 'Ömer 'aleyhi'r-rıdvân: "Kâte-lehullâhu! Ben onunla bir ma'rûf dahi emr etmişim" dedi sonra "Benim

meniyyetimi bir müslimin eli üzerine kılmayan zât-ı müte'ale ben hamd ve şükür ederim. Sen ve baban Medîne'de siyâh zencilerin tekessürlerini severdiniz!" diye 'itâb etti, zîrâ 'Abbâs'ın rakîkleri cümleden ziyâde çok idi. Ve İbn 'Abbâs dahi: "Diler isen işlersin" ya'nî diler isen biz onları katl ederiz diye istimzâh etti. 'Ömer: "Sizin lisânınızla tekellüm ve kıblenize namâz kılıp haccınızı hacc ettikten sonra mı?" diye onun o sözünü redd ve inkâr etti ve ba'dehu hânesine haml olunup nakl olundu ve biz dahi onunla berâber gittik." Ve dahi demiş ki "Halka bir dehşet geldi ki sanki o günden akdem halka bir musîbet isâbet etmemiş gibi idi ki işbu dâhiyeyi isti'zâm ettiler ve kimi "Ben onun üzerine korkarım!" der idi ve kimi "lâ-be's olup bir korkuluğu yoktur!" der idi ve o hâlde bir hoş-âb ona takdîm olunup içtikçe o hoş-âb karnından çıktı sonra bir mikdâr süt dahi ona takdîm olunup içtikçe o süt dahi onun karnından çıktı ve o vakt cemâ'at bildiler ki vefât edecektir, artık cümlemiz huzûruna girdik ve halk dahi ona senâ ederek geldiler. Ve bir civân gelip "Ey emîre'l-mü'minîn, sana Allâhu ta'âlâdan müjde olsun, senin 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizle sohbetin var idi ve senin ma'clûmun olduğu vech üzere İslâm'da dahi senin kıdemin vardır sonra ehl-i İslâm üzerine vâlî olup 'adâlet ettin sonra şehâdeti dahi muvafık oldun" diye esbâb-ı kerâmet ü sa'âdetini zikr ve ta'dâd ettikte, Hazret-i 'Ömer dahi: "Ben temennî edip severim ki başa baş geleyim de ne üzerimde bir günâh ve ne de bana bir fazla sevâb ola!" diye havf ve recâ bey-ninde olduğunu ona ta'rîz etti. Ve çün o civân dönüp gitti, gördü ki onun izârı yere değer, hemân "Bana şol gulâmı çeviriniz" diye emr etti ve onun huzûruna gelince: "Ey birâderzâdem, sen sevbini yerden kaldırdı da, zîrâ ki yerden ref'i hem senin sevbini ziyâdece bekâsına sebebdır ve hem dahi senin Rabbin için daha ziyâde takvâdır" dedi.

[ثم قال يا عبد الله انظر ما على من الدين فحسبوه فوجدوه ستة وثمانين ألفاً أو نحوه فقال إن وفي به مال آل عمر فأده من أموالهم وإلا فسل في بني عدي بن كعب فإن لم تف أموالهم فسل في قريش ولا تعدهم إلى غيرهم وأد عني هذا المال وانطلق إلى أم المؤمنين عائشة فقل عمر يقرأ عليك السلام ولا تقل أمير المؤمنين فإنني لست اليوم للمؤمنين أميراً وقل يستأذن عمر بن الخطاب أن يدفن مع صاحبيه فذهب عبد الله فسلم واستأذن ثم دخل عليها فوجدها قاعدة تبكي فقال يقرأ عليك عمر ابن الخطاب السلام ويستأذن أن يدفن مع صاحبيه فقالت كنت أريده لنفسه ولأثرته اليوم على نفسي فلما اقبل قيل هذا عبد الله بن عمر قد جاء فقال ارفعوني فأسنده رجل إليه فقال ما لديك قال الذي تحب يا أمير المؤمنين قد أذنت قال الحمد لله ما كان [286] شيء أهم إلى من ذلك فإذا أنا قبضت فاحملوني ثم سلم وقل يستأذن عمر فإن أذنت لي فأدخلوني وإن ردتني ردوني إلى مقابر المسلمين]

Sonra dedi ki “Ey ‘Abdullâh, sen benim üstümde olan düyûna nazar eyle.” Ve lede’l-hesâb düyûnu seksen altı bin dirhem veyâhüd o mikdâra bâlig düyûnu göründükte ‘Abdullâh’a dedi ki “Âl-i ‘Ömer’in mâlî ona vefâ ederse onu onların mâllarından îfâ eyle, yoksa Benî ‘Adiyy b. Ka’b kabîle-sinden suâl edip onu tekmiîl eyle ve onların mâlî dahi eğer vefâ etmediyse Kureyş’te suâl et de diğerklerine tecâvüz etme, mâ-hasal sen bu borcu tes-viye edip bu mâlî benim üzerimden sen edâ eyle. Ve Ümmü’l-mü’minîn Hazret-i ‘Âişe es-Sıddîka’ya varıp de ki ‘Ömer sana selâmı okur, sakın emî-rü’l-mü’minîn demeyesin, zîrâ ki bugün ben emîrü’l-mü’minîn değilim. Ve dahi de ki sâhibleriyle defn olunmak için ‘Ömer senden istîzân eder.” ‘Abdullâh dahi varıp selâm ve istîzân ettikten sonra hâneye dâhil oldukta gördü ki Hazret-i ‘Âişe oturmuş ağlıyor ve o dahi: “‘Ömer b. el-Hattâb sana selâmı okur da sâhibleriyle berâber defn olunmak için senden istîzân eder” diye risâletini teblîg edince, Hazret-i ‘Âişe: “Ben onu kendi nefsim için ister idim, ammâ ben bugün onu nefsim üzerine îsâr edip vereceğim” diye va’d etti. Ve ‘Abdullâh bu haberle gelip ikbâl ettikte Hazret-i ‘Ömer’e “İşte bu ‘Abdullâh b. ‘Ömer’dir, ‘avdet edip gelmiş” denildikte, o dahi: “Beni kaldırıp oturtunuz” diye başını kaldırdı ve onlar dahi onu kaldırıp da bir kişi onu kendi sînesine alıp isnâd etmekle ‘Abdullâh’a “Sende ne var?” diye sordu ve ‘Abdullâh dahi: “Ey emîre’l-mü’minîn, senin şol sevdiğin şey ‘Âişe izn verdi.” Ve o dahi: “Elhamdülillâh, benim ‘indimde ondan ehemm bir şey yok idi. Kaldı ki ben kabz olunduğum vakte siz beni oraya haml ediniz de sonra selâm verip de ki “‘Ömer istîzân ediyor.” Eğer izn verdiyse beni idhâl ediniz ve eğer beni redd ettiyse beni mekâbir-i müs-limîne çeviriniz” diye vasiyyet eyledi.

[وجاءت أم المؤمنين حفصة والنساء يسترنها فلما رأيناها قمنا فولجت عليه فكبت عنده ساعة واستأذن الرجال فولجت داخلا فسمعنا بكاءها من داخل فقالوا أوص يا أمير المؤمنين واستخلف فقال ما أرى أحق بهذا الأمر من هؤلاء النفر الذين توفي رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو عنهم راض فسمى عليا وعثمان والزبير وطلحة وسعدا وعبد الرحمن وقال يشهدكم عبد الله بن عمر وليس له من الأمر شيء كهينة التعزية له فإن أصابت الإمارة سعدا فذاك وإلا فليستعن به أيكم أمر فإني لم اعز له من عجز ولا خيانة

وقال أوصى الخليفة من بعدي بالمهاجرين الأولين أن يعرف لهم فضلهم وبحفظ لهم حرمتهم وأوصيه بالأنصار خيرا الذين تبوءوا الدار والإيمان من قبلهم أن يقبل من محسنهم وأن يعفو عن مسيئهم وأوصيه بأهل الأمصار خيرا فإنهم رءء الإسلام وجباة الأموال وغيظ العدو وأن لا يأخذ منهم إلا فضلهم عن رضا منهم وأوصيه بالأعراب خيرا فإنهم أصل العرب ومادة الإسلام وأن

يأخذ من حواشي أموالهم ويرد على فقرائهم وأوصيه بذمة الله عز وجل وذمة رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يوفى لهم بعهدهم وأن يقاتل لهم من وراءهم ولا يكلفهم إلا طاقتهم]

Ve Ümmü'l-mü'minîn Hafsa 'aleyhe'r-rıdvân, hatun kişilerin arasında mestûre olarak gelip onu gördüğümüzde biz dahi kalkıp çıktık ve müşârü-nileyhâ onun yanına girip bir sâ'at ağladıktan sonra bir dahi zümre-i ricâl istizân ettiler. Ve müşârünileyhâ derûn-ı hâneye girmekle biz onun huzûr-ı 'âlîsine geldik ki onun âvâz-ı giryesini içeriden işitirdik. Ve zümre-i hâzıra ona: "Ey emîre'l-mü'minîn, sen vasiyyet edip istihlâf eyle" dediklerinde, Hazret-i 'Ömer: "Ben bu emre şol neferlerden ki Resûl-i ekrem sallallâhu 'aleyhi ve sellem onlardan râzî ve hoşnûd olarak vefât etti, onlardan ehakk bir kimse göremiyorum" ki Hazret-i 'Alî ve 'Osmân ve Zübeyr ve Talha ve Sa'd ve 'Abdurrahmân'ın isimlerini zıkr etti. Ve 'Abdullâh b. 'Ömer sizi iş-hâd eder o hâl ile ki onun emrden bir nesnesi yoktur." Sanki ona bir tesliyet hey'etinde bunu söyledi. "Ve imâret Sa'd'a isâbet ederse işte o, yoksa herhanginiz ki te'mîr olunduysa onunla isti'âne etsin, zîrâ ki ben onu 'acdden veyâhûd hıyânetten 'azl etmemişim. Ve dahi benden sonra halîfe olan zâta evvelâ vasiyyet ederim ki muhâcîrîn-i evvelîn gürûhuna birr ve ihsân edip de onların fazllarını bile ve hürmetlerini hıfz ede ve dahi muhâcîrînden akdem îmân için dârî hâzırlayıp da hicrete hânelerini tehyie ve 'îdâd eden zümre-i ensâra hîre etmek husûsunu vasiyyet eylerim ki onların muhsinlerinden ihsânlarını kabûl edip ve müsî'leri üzerine 'afv ve tecâvüz ederek hüsn-i mu'âmele ile onları mu'âmele ve mucâmele ede. Ve hem dahi ehl-i emsâra hîre ile ona vasiyyet eylerim, zîrâ ki ehl-i emsâr İslâm'a yardım edici ve yâver ve niğebândırlar ki emvâlî cibâyet ederler ve düşmanı kahr ederler. Fazlalarından zâid biri şey onlardan almaya ve o dahi onların rızâ-larıyla ala. Ve bâdiye-nişîn olan a'râba dahi hayr ile ona vasiyyet eylerim, zîrâ ki onlar 'Arabın aslıdır ve İslâm'ın mâddesidirler ve onların emvâlîlerinin havâşîsinden alıp onların fukarâları üzerine tefrîk ederek redd eyleye ve kezâlik onu Allâhu ta'âlânın 'ahd ve zimmetiyle ve resûl-ı kibriyâsının 'ahd ve zimmetlerinin hıfzını gözetmekle. Onlar ki 'ahdlerine vefâ ede ve onların mâ-verâsından mukâtele ve ceng edip zîr-i kumandasında bulunanların tâkatlarından hâric bir nesne ile onları teklîf eylemeye."

[قال فلما قبض خرجنا به فانطلقنا نمشي فسلم عبد الله بن عمر وقال يستأذن عمر بن الخطاب فقالت أدخلوه فأدخلوه في موضع هنالك مع صاحبيه الحديث وعن النبي صلى الله عليه وسلم قال قال لي جبريل عليه السلام لييك الإسلام على موت عمر وعن ابن عباس قال وضع عمر على سريره فتكنفه الناس يدعون ويصلون قبل أن يرفع وأنا فيهم فلم يرعني إلا

رجل قد أخذ بمنكبي فالتفت فإذا هو علي بن أبي طالب رضي الله عنه فترحم علي عمر وقال ما خلفت أحد أحب إلي أن ألقى الله بمثل عمله منك وأيم الله إن كنت لأظن [287] ليجعلنك الله مع صاحبك وذلك أني كنت كثيرا أسمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول ذهبت أنا وأبو بكر وعمر وخرجت أنا وأبو بكر وعمر ودخلت أنا وأبو بكر وعمر فاني كنت لأرجو أو لأظن أن يجعلك الله معهما]

Ve dahi demiş ki “Vaktā ki ‘Ömer kabz olundu, onunla çıkıp gittik. Ve ‘Abdullāh b. ‘Ömer selām verip dedi ki “‘Ömer b. el-Hattāb istizān eder.” Ve o dahi: “Onu idhāl ediniz” diye ruhsat itāsıyla onlar dahi onu idhāl edip sāhibleriyle berāber onda bir yere koydular, el-hadīs. Ve Nebī-i zī-şān efendimiz üzerine mervī olup demiş ki ليك قال لي جبريل عليه السلام ليك” “Cibrīl ‘aleyhi’s-selām bana dedi ki “Tahkīkan ‘Ömer’in vefātı üzerine İslām ağlayacaklar.” Ve ‘Abdullāh b. ‘Abbās üzerine mervī olup demiş ki “Vefātından sonra ‘Ömer serīri üzerine vaz olunmakla nās onun etrāfında biriktiler de ref olmazdan akdem ona du‘ā edip namāz kılarlardı ve ben dahi içlerinde idim. Bir kişiden gayrı beni bir kimse korkutmadı ki beni omuzumdan nāgehān tuttuysa ve ona iltifāt ettiğimde gördüm ki ‘Alī b. Ebī Tālib ‘aleyhi’r-rıdvandır. O dahi ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvān üzerine terahhum edip buyurdu ki “Sen bir kimseyi terk etmedin ki ben onun ‘ameli misli ile Zāt-ı zü’l-celāle mülākī olmaklığım sende ziyāde seveyim. Ben Allāhu ta‘ālā ile kasem ederim ki kendim zann ederdim ki Hakk subhānehu ve ta‘ālā seni senin iki sāhibinle berāber kıla o sebepten ki ben ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizden çok kerrelerde işitiyordum ki efendimiz buyururdu ki “Ben ve Ebū Bekr ve ‘Ömer ile gittim ve ben ve Ebū Bekr ve ‘Ömer ile çıktım ve ben ve Ebū Bekr ve ‘Ömer ile gittim” ki bununla ben recā der veyāhūd zann derdim ki seni Allāhu ta‘ālā onlarla berāber kıla.”

Vefātu ‘Osmān Radiyallāhu Ta‘ālā ‘Anhû

[وفاة عثمان رضي الله عنه]

[الحديث في قتله مشهور وقد قال عبد الله بن سلام أتيت أخي عثمان لأسلم عليه وهو محصور فدخلت عليه فقال مرحبا يا أخي رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم الليلة في هذه الخوخة وهي خوخة في البيت فقال يا عثمان حصروك قلت نعم قال عطشوك قلت نعم فأدلى إلى دلوا فيه ماء فشربت حتى رويت حتى إني لأجد برده بين يديي وبين كتفي وقال لي إن شئت نصرت عليهم وإن شئت أفطرت عندنا فاخترت أن أفطر عنده فقتل ذلك اليوم رضي الله عنه وقال عبد الله بن سلام لمن حضر تشحط عثمان في الموت حين جرح ماذا قال عثمان وهو يتشحط قالوا سمعناه يقول اللهم اجمع أمة محمد صلى الله عليه وسلم ثلاثا قال والذي نفسي بيده لو دعا الله أن لا يجتمعوا أبدا ما اجتمعوا إلى يوم القيامة]

Ve ‘Osmān b. ‘Affān ‘aleyhi’r-riḍvānın vefātı beyānı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki onun katlinde olan hadīs meşhūrdur: ‘Abdullāh b. Selām demiş ki “Ben Hazret-i ‘Osmān mahsūr olduğu hâlde onun ziyâretine gittim ve huzûruna girince bana رسول الله صلى الله عليه وسلم ”مرحبا يا أخي رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم” buyurdu ya’nî “Ey birâder, merhabâ! Ben bu gece zât-ı sāmî-i Hazret-i Risâlet-penâhî’yi ‘âlem-i ma‘nâda işbu pencerede gördüm ki hânedede bir pencere idi, bana dedi ki “يا عثمان حصروك” ya’nî “Ey ‘Osmān, seni muhāsara ettiler mi?” Ve cevâb-ı ‘âlîsinde “ne‘am” diye haber verdiğimde, efendimiz “عطشوك” ya’nî “Seni susuz bıraktılar mı?” diye bir dahi istifsâr ve ben “evet” dediğimde bana bir delvi salladı ki onun içinde bir soğuk su var idi, ben dahi kanıncaya dek ondan içtim ki el-hâletü hâzihi ben onu bürûdetini beni iki memem arasında ve iki kollarım mâ-beyninde buluyorum ve bana buyurdu ki “Eğer sen ister isen onların üzerlerine mansûr olursun ve eğer ister isen bizim yanımızda iftâr edersin.” Ben dahi onun ‘indinde iftâr etmek şıkkını ihtiyâr eyledim” ki fi’l-hakîka o günde katl olundu. Ve dahi ‘Abdullāh b. Selām hîn-i cürhünde ‘inde’l-mevt kan içinde ‘Osmān’ın yuvarlandığını görüp hâzır olanlara “Osmān kan içinde yuvarlanırken ne dedi?” diye suâl ve onlar dahi: “Biz işittik, derdi ki “Ey benim ilāhım, sen ümmet-i Muhammed’i cem‘ eyle!” diye onu üç kerre du‘â ve tekrâr etti” dediklerinde, ‘Abdullāh demiş ki “O ki benim nefsim onun yed-i kudretindedir, benim onunla yemîn edip kasem ederim ki müctemî‘ olmamalarına kendisi du‘â etmiş olsaydı ebeden kıyâmet gününe dek müctemî‘ olmazlardı.”

[وَعَنْ ثُمَامَةَ بْنِ حَزْنٍ الْقَشِيرِيِّ قَالَ شَهِدْتُ الدَّارَ حِينَ أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ عُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ اتُّنَوْنِي بِصَاحِبَيْكُمْ الَّذِينَ أَلْبَاكُمْ عَلَى قَالَ فَجِئَ بِهِمَا كَأَنَّمَا هُمَا حِمْلَانِ أَوْ حِمَارَانِ فَأَشْرَفَ عَلَيْهِمْ عُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ أُنْشِدْكُمْ بِاللَّهِ وَالْإِسْلَامِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ وَلَيْسَ بِهَا مَاءٌ يَسْتَعَذُّ بِغَيْرِ بَثْرٍ رُومَةَ فَقَالَ مَنْ يَشْتَرِي رُومَةَ يَجْعَلُ دَلْوَهُ مَعَ دَلَاءِ الْمُسْلِمِينَ بَخِيرَ لَهُ مِنْهَا فِي الْجَنَّةِ فَاشْتَرَيْتُهَا مِنْ صُلْبٍ مَالِي فَأَنْتُمْ الْيَوْمَ تَمْنَعُونِي إِنْ أَشْرَبَ مِنْهَا وَمِنْ مَاءِ الْبَحْرِ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ أُنْشِدْكُمْ بِاللَّهِ وَالْإِسْلَامِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنِّي جَهَّزْتُ جَيْشَ الْعُسْرَةِ مِنْ مَالِي قَالُوا نَعَمْ أُنْشِدْكُمْ بِاللَّهِ وَالْإِسْلَامِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ الْمَسْجِدَ كَانَ ضَاقَ بِأَهْلِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يَشْتَرِي بَقْعَةَ آلِ فُلَانٍ فَيَزِيدُهَا فِي الْمَسْجِدِ بَخِيرَ مِنْهَا فِي الْجَنَّةِ فَاشْتَرَيْتُهَا مِنْ صُلْبٍ مَالِي فَأَنْتُمْ الْيَوْمَ تَمْنَعُونِي أَنْ أَصْلِيَ فِيهَا رَكَعَتَيْنِ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالُوا أُنْشِدْكُمْ بِاللَّهِ وَالْإِسْلَامِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عَلَى ثَبِيرٍ بِمَكَّةَ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَأَنَا فَتَحَرَّكَ الْجِبَلُ حَتَّى تَسَاقَطَ حِجَارَتُهُ بِالْحَضِيضِ قَالَ فَرَكَضَهُ بِرِجْلِهِ وَقَالَ أَسْكَنْ ثَبِيرَ فَمَا عَلَيْكَ إِلَّا نَبِيٌّ وَصَدِيقٌ وَشَهِيدَانِ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرَ شَهِدُوا لِي وَرَبَّ الْكَعْبَةِ أَنِّي شَهِيدٌ وَرَوَى عَنْ شَيْخٍ مِنْ ضَبَّةٍ أَنَّ عُثْمَانَ حِينَ ضُرِبَ وَالدَّمَاءُ تَسِيلُ عَلَى لَحْيَتِهِ جَعَلَ يَقُولُ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغْفِرُكَ عَلَيْهِمْ وَأَسْتَغْنِيكَ عَنْهُمْ جَمِيعَ أُمُورِي وَأَسْأَلُكَ الصَّبْرَ عَلَى مَا ابْتَلَيْتَنِي]

Ve dahi Sümâme b. Huzn el-Kuşeyrî üzerine mervî olup demiş ki “Os-mân onlara müşrif olduğu demde ben hânede hâzır idim, cem‘iyyete dedi ki “Sizi benim üzerime mülâzım ve mukîm ettiren iki sâhiblerinizi [288] bana getiriniz.” Ve onlar sanki iki deve veyâhüd iki merkeb gibi celb olundular da ‘Osmân onlar üzerine müşrif olup dedi ki “Ben sizi Zât-ı zü’l-celâl ile dîn-i İslâm’a yemîn ettirip sizden suâl ederim ki siz bilir misiniz ki zât-ı sâmi-i Hazret-i Risâlet-penâhî Medîne-i münevvereyi teşrîf ettiği vakte onda bi’r-i Rûme’den gayrı suyu müsta‘zeb dîger bir su bulmamakla “من” buyurdu ya‘nî “Kim ki Rûme’yi satın alırsa kendi delvî müslimlerin delvleriyle berâber Rûme’den hayrlı bir su da cennette kılar.” Ve ben dahi onu sulb-ı mālîmdan iştirâ ettim. İmdi siz beni ondan ve mâ-ı bahrden su alıp içmekten men‘ edersiniz.” Onlar “Allâhumme ne‘am” diye onu tasdîk eylediler. “Ve ba‘dehu ben sizi Allâhu ta‘âlâ ile dîn-i İslâm’a yemîn ettirip sizden suâl ederim ki siz bilir misiniz ki ceş-ı ‘usreyi ben kendi mālîmdan techîz ettim?” dedikte, onlar “Allâhumme ne‘am” diye tasdîk ettiler. “Sonra ben sizi Allâhu ta‘âlâ ile dîn-i İslâm’a yemîn ettirip sizden suâl ederim ki sizi bilir misiniz ki Mescid-i Nebvî cem‘atle darlaştıkta ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz ya‘nî “Kim âl-i fülânın ‘arsalarını cennette ondan hayrlı bir bedel ile satın alır da mescidde

وعنه فجعلت تقول مالي ولصلاة الغداة قتل زوجي أمير المؤمنين صلاة الغداة وقتل أبي صلاة الغداة]

Ve Hazret-i ‘Alî b. Ebî Tâlib ‘aleyhi’r-rıdvânın haber-i vefâtı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki Esbag el-Hanzalî rivâyet edip demiş ki “Hazret-i ‘Alî isâbet-dîde olduğu gece olunca fecrin hîn-i tulû‘unda İbnü’t-Teyyâh gelip namâzın vakti duhülüyle ona i‘lâm etti o hâl ile ki Hazret-i ‘Alî o demde muztaci‘ ve mütesâkil idi sonra dönüp ikinci kerrede dahi ona i‘lâm ettikte kezâlik kıyâm edemedi sonra üçüncü def‘ada gelip ‘avdet edince Hazret-i ‘Alî kalkıp bu beytleri söyleyerek yürüyüp gitti ki hulâsa-i mahsûl-i nazm: “Ölüm için sen kendi kemerlerini bağla, zîrâ ki ölüm sana mülâkîdir. Ve senin vâdinde ölüm hulûl ederse sen ondan ceza‘ edip havf etme.” Ve küçük kapıya varınca İbn Mülcem ona hücum edip vurdu ve Ümmü Külsüm ibnetu ‘Alî çıkıp bu kelimâtı deyip tefeccu‘ etti ki hulâsa-i meâlleri: “Benim sabâh namâzına neyim vardır ki zevcim emîrû’l-mü’minîn sabâh namâzında katl olundu ve babam dahi sabâh namâzında katl olundu.”

[وعن شيخ من قریش أن علياً كرم الله وجهه لما ضربه ابن ملجم قال فزت ورب الكعبة وعن محمد بن علي أنه لما ضرب أوصى بنيه ثم لم ينطق إلا بلا إله إلا الله حتى قبض]

Ve Kureyş’ten bir şeyh üzerine rivâyet olunmuş ki “İbn Mülcem, Hazret-i ‘Alî b. Ebî Tâlib’e darb edince Hazret-i ‘Alî, Ka‘be’nin rabbi hakkı için ben fâiz oldum!” diye sevinip istibşâr etmiş. Ve Muhammed b. ‘Alî üzerine mervî olup demiş ki “Vaktâ ki ‘Alî zahmdâr oldu, oğullarına vasiyet etti sonra kabz oluncaya dek lâ ilâhe illallâh kelimesinden gayrı diğer bir kelime ile tekellüm etmedi.”

[ولما ثقل الحسن بن علي رضي الله عنهما دخل عليه الحسين رضي الله عنه فقال يا أخي لأي شيء تجزع تقدم على رسول الله صلى الله عليه وسلم وعلى علي بن أبي طالب وهما أبواك وعلى خديجة بنت خويلد وفاطمة بنت محمد وهما أماك وعلى حمزة وجعفر وهما عماء قال يا أخي أقدم على أمر لم أقدم على مثله وعن محمد بن الحسن رضي الله عنهما قال لما نزل القوم بالحسين رضي الله عنه وأيقن أنهم قاتلوه قام في أصحابه خطيباً فحمد الله وأثنى عليه ثم قال قد نزل من الأمر ما ترون وإن الدنيا قد تغيرت وتكرت وأدبر معروفها وانشمرت حتى لم يبق منها إلا كصاباة الإناء ألا حسبي من عيش كالمرعى الويل ألا ترون الحق لا يعمل به والباطل لا يتناهي عنه ليرغب المؤمن في لقاء الله تعالى وإني لا أرى الموت إلا سعادة والحياة مع الظالمين إلا جرمًا]

Ve dahi Hazret-i Hasan b. ‘Alî ‘aleyhi’r-rıdvân hastalığında ağırlaşınca Hazret-i Hüseyin yanına girip demiş ki “Ey birâder, sen hangi şey

için korkarsın? Sen cedd-i emcedin Hazret-i Seyyidü's-sādât 'aleyhi ef-dalü't-tahiyyât ile kendi peder-i vālā-güherin Hazret-i 'Alī b. Ebī Tālīb'in üzerlerine kudüm edeceksin, onların ikisi senin babalarıdır. Ve dahi sen Hadice bint Huveylid ve Fâtıma bint [289] Muhammed'in üzerlerine kudüm edeceksin o hâl ile ki onların ikisi senin analarıdır. Ve dahi Hamza ve Ca'fer üzerlerine kudüm edeceksin o hâl ile ki onların ikisi senin amcalarıdır. Ve o dahi ey birâder, ben bir emr üzerine ikdâm etmekteyim ki onun misli üzerine kudüm etmemişim" dedi. Ve dahi Muhammed b. el-Hasan üzerine mervîdir ki Muhammed demiş ki "Hizb-i a'dâ Hazret-i Hüseyin 'aleyhi'r-rıdvân üzerine nâzil ve onlar onu katl edeceklerine kendisi müteyakkın oldukça ashâbı arasında hutbeye durup Allâhu ta'âlânın üzerine hamd ü senâ ettikten sonra demiş ki "Ey ashâb, işte sizin bu gördüğünüz şey emrden nâzil oldu ve dünyâ mütegayyir ve mütenekkir oldu ki onun ma'rûfu arka verip gitmiştir ve öylece çemrenmiş ki ondan kalan şey ancak sabâbet-i inâ gibi kalmış. Âgâh olunuz ki benim bu kurumuş mer'â gibi vahim ve yaramaz olan 'ayş bana kâfîdir. Siz görmez misiniz ki hakk ile 'amel olunmaz ve bâtıldan çekinip ihtirâz olunmaz. İmdi lâyıkkı odur ki mü'min olan kimse Allâhu ta'âlânın likâsında ragbet etsin. Ben bu zamânede ölümü ancak sa'âdet görürüm ve zâlimlerle yaşamayı ancak cürm görürüm" diye hatm-i sühan etmiştir.

el-Bâbu'l-Hâmisu Fî Kelâmi'l-Muhtazırine Mine'l-Hulefâi ve'l-Ümerâi ve's-Sâlihîne

[الباب الخامس في كلام المحتضرين من الخلفاء والأمراء والصالحين]

[لما حضرت معاوية بن أبي سفيان الوفاة قال أقعدوني فأقعد فجعل يسبح الله تعالى ويذكره ثم بكى وقال تذكر ربك يا معاوية بعد الهرم والانحطاط إلا كان هذا وغصن الشباب نضر ريان وبكى حتى علا بكاءه وقال يا رب أرحم الشيخ العاصي ذا القلب القاسي اللهم أقل العثرة واغفر الزلة وعد بحلمك على من لا يرجو غيرك ولم يثق بأحد سواك وروى عن شيخ من قریش انه دخل مع جماعة عليه في مرضه فرأوا في جلده غضونا فحمد الله وأثنى عليه ثم قال أما بعد فهل الدنيا أجمع إلا ما جربنا ورأينا أما والله لقد استقبلنا زهرتها بجذتنا وباستلذاذنا بعيشنا فما لبثتنا الدنيا أن نقضت ذلك منا حالا بعد حال وعروة بعد عروة فأصبحت الدنيا وقد وترتنا وأخلفتنا واستلأمت إلينا أف للدنيا من دار ثم أف لها من دار]

Ve kitâb-ı mezkûrun beşinci bâbı ki hulefâ ve ümerâ ve sulehâdan muhtazır olanların kelâmları beyânındadır, o dahi işte bu bâbdır. Şöyle ki vaktâ ki hâlet-i vefât Mu'âviye b. Ebî Süfyân'a nâzil ve ölüme muhtazır oldu, kavmine "Beni oturtunuz" dedi ve oturunca tesbîh ve zikr etmeye başladı sonra ağlayıp dedi ki "Sen ey Mu'âviye, herim ve inhitâmından sonra mı sen kendi Rabbini zikr edersin? Senin gusn-ı civânlığın tâzelik ve yeşilliği var iken niçin etmedin?" Sonra ağlayıp tâ ki figân ve feryâdı yücelendi ve "Ey benim Rabbim, sen bu 'asî ve günahkâr ve kalbi katı ve kâsî olan pîri merhamet eyle. Ey benim ilâhım, sen bu 'usret ve üftâdeliği ikâle edip zellet ve hatâyı magfîret eyle ve dîgerini recâ etmeyen ve mäsivâna vüsûk eylemeyen kulun üzerine kendi hilmin ile 'avdet eyle" dedi. Ve dahi Kureys'ten bir pîr üzerine mervîdir ki bir cemâ'atle ma'ân hastalığı evânında Mu'âviye üzerine girip onu gördüler ki onun derisi bükülmüş ve o vakte kendisi Allâhu ta'âlâyâ hamd ü senâ edip dedi ki "Ammâ ba'dü, bu dünyâ kâffesi bizim tecrîbe edip gördüğümüz şey değil midir? Âgâh olup biliniz ki biz kendi ceddet ve 'ayşımıza olan istilzâmımızla kendimiz onun zehresine istikbâl etmiş idik, hâlbuki bizde durmayıp da hâlen ba'de hâlin ve 'urveten ba'de 'urve kendi 'ahdini bozup bizden vidâdını nakz etti tâ ki bizi eskitip cemî'-i cevârihimizi bağladı da bize leâmet etmek istedi. İşte bu dünyâyâ üf olsun, dirîgâ ne yaramaz bir hânedir onun dârına, hemîşe üf olsun!"

[ویروی أن آخر خطبة خطبها معاوية أن قال أيها الناس إني من زرع قد استحصد وإني وليتكم ولن يليكم أحد من بعدي إلا وهو شر مني كما كان من قبلي خيرا مني وبأ يزيد إذا وفي أجلي فول غسلي رجلا لبيا فإن اللبيب من الله بمكان فلينعم الغسل وليجهر بالتكبير ثم اعمد إلى منديل في الخزانة فيه ثوب من ثياب النبي صلى الله عليه وسلم وقراءة من شعره وأظفاره فاستودع القراضة أنفي وفمي وأذني وعيني واجعل الثوب على جلدي دون أكفاني وبأ يزيد احفظ وصية الله في الوالدين فإذا أدرجتموني في جديدي ووضعتوني في حفرتي فخلوا معاوية وأرحم الراحمين وقال محمد بن عقبة لما نزل بمعاوية الموت قال يا ليتني كنت رجلا من قريش بذئ طوى وإني لم أَل من هذا الأمر شيئا]

Ve dahi rivâyet olunur ki Mu'âviye'nin en son okuduğu hutbede demiş ki "Ey nâs, ben tahkîkan hasâda gelmiş ekindim, ben sizde vâlî oldum, hâlbuki benden sonra sizde vâlî olacak zât elbette benden daha ziyâde şerrlidir, nitekim benden akdem olan vâlî benden daha ziyâde hayrlı idi. Ve ey Yezîd, benim ecelim vefâ ettiği vakte sen benim emr-i tagsîlimi bir lebîb adama tefvîz eyle, zîrâ lebîb olan zât Allâh'ın 'indinde bir mekânı vardır ve o dahi gaslda ten'îm etsin ve tekbîri cehr ile okusun. Sonra sen hazînede mahfûz olan bir mendile varıp onda melfûf olan sevb-i Hazret-i Peygam-

berî ile kısâs-ı şa‘r ve azfârı celb edip tırnak ve saçların kurâzalarını benim burnumda ve ağzımda ve kulaklarımda ve gözlerimde vedî‘a eyle ve sevb-i mukaddes-i Hazret-i Nebevî‘yi dahi benim tenim üzerine ekfânımın altında kıl da ey Yezîd sen vâlideynde olan Allâhu ta‘âlânın vasiyyetini hıfz eyle. Ve çün benim iki cedîd kefenime siz beni idrâc ve idhâl ettiniz ve hufreme beni koydunuz, siz Mu‘âviye‘yi Erhamü’r-râhimîn hazretlerine bırakınız.” Ve dahi Muhammed b. ‘Akabe demiş ki “Vaktâ ki Mu‘âviye‘ye ölüm nâzil oldu, kâşki ben Zî Tuvâ nâm mevki‘de Kureyş kabîlesinden bayağı bir adam olaydım ya’nî ahad-ı nâs olaydım da bu emrden bir şeye dönüp te‘âtî etmeyeydim!” diye izhâr-ı nedâmet ü peşimân etmiş ki kabîle-i Kureyş efrâd ve âhâdlarının hâllerini gıpta ve temennî etmiş demektir.

[ولما حضرت عبد الملك بن مروان الوفاة نظر إلى غسل بجانب دمشق يلوي ثوبا بيده ثم يضرب به المغسلة فقال عبد الملك ليتني [290] كنت غسالا آكل من كسب يدي يوما بيوم ولم أَل من أمر الدنيا شيئا فبلغ ذلك أبا حازم فقال الحمد لله الذي جعلهم إذا حضروهم الموت يتمنون ما نحن فيه وإذا حضرنا الموت لم نتمن ما هم فيه وقيل لعبد الملك بن مروان في مرضه الذي مات فيه كيف تجددك يا أمير المؤمنين قال أجدني كما قال الله تعالى ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرْكُتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ﴾ الآية ومات]

Ve dahi ‘Abdûlmelik b. Mervân’a vefât hâzır olduğu vakte Dimaşk’ın bir cānibinde bir gassâle nazar etmiş ki elinde bir sevbi tutup sıkıyor sonra onu magseleye vuruyor, ‘Abdûlmelik dahi: “Kâşki bir gassâl olaydım da gün-be-gün kendi kesemden yiyip ben bu dünyânın emrinden bir şeyi siyâset etmeyeydim!” Ve onun işbu sözü Ebû Hâzim’e bâliğ olmuş ve o dahi demiş ki “Ben o Zât-ı Celîl-i müte‘âle hamd ederim ki onlara mevt hâzır olduğu vakte bizim içinde bulunduğumuz hâle onları mütemennî kılmış ve o hâl ile ki mevt bize hâzır olduğu vakte onların bulundukları hâle biz mütemennî olmayız.” Ve maraz-ı mevtime ‘Abdûlmelik b. Mervân’a denildi ki “Ey emîre’l-mü’mînîn, sen kendini nice bulursun?” Ve o dahi demiş ki “Allâhu ta‘âlânın kelâm-ı mecîdinde buyurduğu işbu nass-ı celîlin fehvâsına göre ki ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرْكُتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ﴾⁴²⁴ Bu âyet-i kerîme sûre-i En‘âm’ın doksan dördüncü âyetidir ki hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Tahkîkan siz ibtidâ halk ettiğimiz gibi ‘uryân ve evlâd ve ashâbdan hâlî yalnızca hesâb ve cezâ için tarafımıza gelirsiniz ve bizim ‘atamız olan mâl ve mülkü gerinize bırakıyorsunuz ve şerîk tuttuğunuz ve şefî‘ zu‘m ettiğiniz asnâmı sizinle görmeyiz. Onlar-

424 “Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz. Size verdiğimiz dünyalık nimetleri de arkanızda bıraktınız.” En‘âm, 6/94.

la beyniniz kat' ve cem'iniz perâkende ola ve sizin kendinize şüfe'â zu'm ettiğiniz asnâminız ba's ve cezâ olmaz dediğiniz itikâd-ı bâtileniz sizden gâyib ve zâyi' ola.” Ve bu nassın kırâ'ati 'akâbinde 'Abdûlmelik vefât etti.

[وقالت فاطمة بنت عبد الملك بن مروان امرأة عمر بن عبد العزيز كنت أسمع عمر في مرضه الذي مات فيه يقول اللهم أخف عليهم موتي ولو ساعة من نهار فلما كان اليوم الذي قبض فيه خرجت من عنده فجلست في بيت آخر بيني وبينه باب وهو في قبة له فسمعتة يقول ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعُلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾⁴²⁵ ثم هذا فجعلت لا أسمع حركة ولا كلاما فقلت لوصيف له انظر أناثم هو فلما دخل صاح فوثبت فإذا هو ميت وقيل له لما حضره الموت أعهديا أمير المؤمنين قال احذركم مثل مصرعي هذا فإنه لا بد لكم منه وروى أنه لما ثقل عمر بن عبد العزيز دعى له طبيب فلما نظر إليه قال أرى الرجل قد سقى السم ولا آمن عليه الموت فرفع عمر بصره وقال ولا تأمن الموت أيضا على من لم يسق السم قال الطبيب هل أحسست بذلك يا أمير المؤمنين قال نعم قد عرفت ذلك حين وقع في بطني قال فتعالج يا أمير المؤمنين فإني أخاف أن تذهب نفسك قال ربي خير مذهوب إليه والله لو علمت أن شفائي عند شحمة أذني ما رفعت يدي إلى أذني فتناولته اللهم خر لعمر في لقائك فلم يلبث إلا أياما حتى مات وقيل لما حضرته الوفاة بكى فليل له ما يبكيك يا أمير المؤمنين أبشر فقد أحيا الله بك سننا وأظهر بك عدلا فبكى ثم قال أليس أوقف فأسئل عن أمر هذا الخلق فوالله لو عدلت فيهم لخفت على نفسي أن لا تقوم بحجتها بين يدي الله إلا أن يلقنها الله حجتها فكيف بكثير مما ضيعنا وفاضت عيناه فلم يلبث إلا يسيراً حتى مات ولما قرب وقت موته قال أجلسوني فأجلسوه فقال أنا الذي امرتني فقصرمت ونهيتني فعصيت ثلاث مرات ولكن لا إله إلا الله ثم رفع رأسه فأحد النظر فليل له في ذلك فقال إني لأرى خضرة ما هم بإنس ولا جن ثم قبض رحمه الله]

Ve 'Abdûlmelik b. Mervân'ın kerîmesi ya'nî 'Ömer b. 'Abdül'azîz'in zevcesi Fâtıma demiş ki “Maraz-ı mevtinde ben 'Ömer b. 'Abdül'azîz'den işittim, buyururdu ki “Ey benim ilâhım, sen benim ölümümü onlardan velev ki nehârdan bir sâ'at mikdârınca gizli ve nihân eyle.” Ve çün kabz olduğu gün oldu, ben onun yanından çıkıp diğer bir odada oturdum ki benim sâkin olduğum odadan onun sâkin olduğu kubbeye bir kapı var idi ve ben ondan işittim, buyururdu ki ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعُلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا﴾⁴²⁵ ya'nî “Biz dâr-ı âhireti yer yüzünde tekebbür ve 'unvân ve zulm ve fesâd istemeyenler için kılarız. 'Âkıbet-i mahmûde ki cennettir, o müttakiler içindir.” Ve bundan sonra sâkin olup ondan bir hareket ve bir kelâmı işitmez oldum ve onun bir gulâmına dedim ki “Sen bak ki yatıyor mu?”

425 “İşte ahiret yurdu. Biz onu yer yüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır.” Kasas, 28/83.

Ve gulâm yanına girince bağırды, ben dahi sür'atle gidip yanına girdim ve onu müteveffâ buldum.” Ve dahi rivâyet olunur ki ölüm ona hâzır olduğu vakte ona denilmiş ki “Ey emîre'l-mü'minîn, sen bize bir nush vasiyyet eyle.” Ve o dahi: “Ben sizi benim bu masrafımdan tahzîr ediyorum, zîrâ ki çâresiz olarak size lâzım ve lâbüddür” dedi. Ve dahi rivâyet olunur ki ‘Ömer b. ‘Abdül‘azîz hastalığında ağırlaşınca ona bir tabîb da‘vet olundu ve tabîb ona nazar ettikte dedi ki “Ben görüyorum ki bu adama bir zehr içirilmiş de ölümden ben onun üzerine emîn olamam!” Ve o demde ‘Ömer basarını kaldırıp demiş ki “Sen zehr içmeyen adamın üzerine dahi ölümden emîn olma!” Ve tabîb: “Ey emîre'l-mü'minîn, sen onunla hiss etmiş miydin?” O dahi: “Ne‘am, benim karnımda düştüğü demde onu bildim” diye haber verdi. Ve tabîb dahi: “Ey emîre'l-mü'minîn, sen kendini mu‘alece ve müdâvât eyle de, zîrâ ki ben korkarım ki onunla senin nefsin gidecektir!” dedikte, ‘Ömer dahi: “Benim Rabbim onun yanına gidilecek bir hayrlı mahmeldir. Vallâhi ben bilmiş olsam ki benim şifâm benim kulağım ardındadır, ben elimi kulağıma kaldırıp almazdım. Ey benim ilâhım, sen ‘Ömer’e senin likânda hîre eyle.” Ve bundan sonra ancak bir kaç gün kalıp vefât etmiştir. Ve dahi denilir ki ona vefât hâzır olduğu vakte ağlamış ve “Ey emîre'l-mü'minîn, seni ağlatan nedir? Sana müjde olsun ki tebâreke ve ta‘âlâ seninle sünnetler ihyâ etmiş ve ‘adâlet izhâr eylemiş” denildikte, [291] ‘Ömer ağladı sonra “Ben hesâba durup bu halkın emrinden dolayı kendim mes’ûl olacak değil miyim? Ben onlarda ‘adâlet etmiş olsam bile Allâhu ta‘âlânın önünde kendi huccetiyle kıyâm etmekten benim nefsim ‘âciz ve dermânde kalmaktan korkarım meğer ki Allâhu ta‘âlânın huccetini ona telkîn eyleye. Nice kalır ki o benim tazyî ettiğim çok şeyleri!” diye dîdeleri göz yaşından dolmuş ve az bir müddet durmakla cân teslîm etmiş. Ve dahi denilir ki ölümünün vakti yaklaşınca demiş ki “Beni oturtunuz!” Ve onu oturttuklarında dedi ki “Ben şol kimseyim ki sen bana emr ettikte ben taksîr eyledim ve sen beni nehy ettikte ben ‘isyân eyledim.” Ve bu sözleri üç kerre tekrâr ile sonra velâkin lâ ilâhe illâllâh diye başını kaldırıp nazarını keskin ettirmiş ve mücebi ondan soruldukta “Ben birtakım hazareyi görüyorum ki ne ins ve ne de cinndirler!” diye rûhu teslîm eylemiş.

[وَحكى عَنْ هِرُونَ الرَّشِيد أَنَّهُ انْتَقَى أَكْفَانَهُ بِيَدِهِ عِنْدَ الْمَوْتِ وَكَانَ يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَيَقُولُ ﴿وَمَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَهٗ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهٗ﴾ وَفَرَشَ الْمَأْمُونُ رِمَادًا وَاضْطَجَعَ عَلَيْهِ وَكَانَ يَقُولُ يَا مَنْ لَا يَزُولُ مَلِكُهُ أَرْحَمُ مَنْ قَدْ زَالَ مَلِكُهُ وَكَانَ الْمُعْتَصِمُ يَقُولُ عِنْدَ مَوْتِهِ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّ عَمْرِي هَكَذَا قَصِيرٌ مَا فَعَلْتُ وَكَانَ الْمُتَنَصِّرُ يَضْطَرِبُ عَلَى نَفْسِهِ عِنْدَ مَوْتِهِ فَقِيلَ لَهُ لَا بَأْسَ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ لَيْسَ إِلَّا هَذَا لَقَدْ ذَهَبَتِ الدُّنْيَا وَأَقْبَلَتِ الْآخِرَةُ وَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ عِنْدَ الْوَفَاةِ

وقد نظر إلى صناديق لبيته من يأخذها بما فيها لبيته كان يعرا وقال الحجاج عند موته اللهم أغفر لي فإن الناس يقولون إنك لا تغفر لي فكان عمر بن عبد العزيز تعجبه هذه الكلمة منه ويغبطه عليها ولما حكى ذلك للحسن قال أقالها قيل نعم قال عسى

Ve dahi hikāyet olunur ki Hārūn er-Reşīd'in mevti 'indinde kendi kefenlerini beğenip çıkarmış ve kefenlere bakarken ﴿مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَهُ هَلْكَ عَنِّي﴾⁴²⁶ ya'nī “Benim mālīm ‘azābımdan bir şey def' etmedi, benim nās üzere olan kudret ve tasallutum benden zāil oldu!” diye nefsine tefeccu' etmiş. Ve dahi rivāyet olunur ki Me'mūn külü ya'nī remādı döşetmiş de üzerine yatmış ve Hakk ta'ālāya tevessül ederek derdi ki “Ey o ki mülkü zāil olmaz, sen mülkü zāil olan kimseyi merhamet eyle.” Ve Mu'tasım ölümü vaktinde derdi ki “Ben bilmiş olsaydım ki benim 'ömrüm bu kadar kısadır, benim bu işlediğimi ben işlemezdim.” Ve Muntasır kendi nefsi üzerine ölümü hengāmında ıztırāb ederdi ve ona “Ey emīre'l-mū'minīn, senin üzerine bir be's yoktur” denildikte, kendisi: “Bundan gayrı yoktur. Tahkīkan dūnyā gidip āhīret gelmiştir!” diye cevāb vermiş. Ve 'Amr b. el-ʿĀs vefātı hengāmında oğullarına biriktirip iddihār ettiği sandıklara nazar edip demiş ki “Kim bunları içlerinde olan māl ile alır? Kāşki hayvān fışkısı olaydı!” Ve ölümü vaktinde Haccāc-ı Zālim demiş ki “Ey benim ilāhım, bana magfīret eyle, zīrā nās derler ki sen bana magfīret etmezsin!” Ve 'Ömer b. 'Abdül'azīz onun bu sözünü ondan beğenip onunla tekellümü üzerine ona gıpta ederdi ve çün Hasan-ı Basrī'ye onun bu kelāmı nakl olunup hikāye olundu o dahi: “Sahīhan bunu dedi mi?” diye istiknāh ve ona “ne'ām” denildikte, “Ola ki diye ona kerem-i Bārī'den vukū'unu recā etmiştir.”

Beyānu Ekāvili Cemā'atin Min Husūsi's-Sālihīn Mine's-Sahābeti ve't-Tābi'ine ve Min Ba'dihim Min Ehli't-Tasavvufi Radıyallāhu 'Anhüm Ecma'in

[بيان أقاويل جماعة من خصوص الصالحين من الصحابة والتابعين ومن بعدهم من أهل التصوف رضي الله عنهم أجمعين]

[لما حضرت معاذاً رضي الله عنه الوفاة قال اللهم إني قد كنت أخافك وأنا اليوم أرجوك اللهم إنك تعلم أنني لم أكن أحب الدنيا وطول البقاء فيها لجرى الأنهار ولا لغرس الأشجار ولكن لظماً للهواجر ومكابدة الساعات ومزاحمة العلماء بالركب عند خلق الذكر ولما اشدت به

426 “Malım bana hiçbir yarar sağlamadı.” ”Saltanatım da yok olup gitti.” Hākka, 69/28-29.

النزع ونزع نزعاً لم ينزعه أحد كان كلما أفاق من غمرة ففتح طرفه ثم قال رب ما أخنقني خنقك فوعزت لك إنك تعلم أن قلبي يحبك]

Ve baʿzı sahâbe ve tâbîʿinin ve onlardan sonra gelmiş olan ehl-i tasavvufun sulehâ-ı mahsûsalarından istimâʿ olunan akâvîlin beyânı dahi işte bu mebhastır. Şöyle ki Muʿâz b. Cebel ʿaleyhiʾr-rıdvâna vefât hâzır oldukça demiş ki “Ey benim ilâhım, ben kendi hayâtımda senden havf ederdim velâkin bugün ben senden recâ ediyorum. Ey benim ilâhım, sen bilirsin ki dünyâyı ben tûl-i bekâ ve cereyân-ı enhâr ve gars-ı eşcâr için sevmez idim velâkin sıcak günlerin susamaları yaʿnî eyyâm-ı hârrenin sıyâmı ve sâʿâtin hüzn ve mükâbedeleri ve zikrin halkalarında dizlerimle ʿulemânın müzâhameleri bâbında ben dünyâyı severdim.” Ve nezʿ-î rûh ona müştedd oldukça öylece bir iştidâd ki hiçbir kimse o gibi şiddetle onun rûhu münteziʿ olmamıştır, her bir gamreden ifâkat buldukça kendi gözünü açıp derdi ki “Ey benim Rabbim, sen kendi boğmanla beni boğ da senin ʿizzet ve celâlin hakkı için sen bilirsin ki benim kalbim seni sever.”

[ولما حضرت سلمان الوفاة بكى فقليل له ما يبكيك قال ما أبكى جزعا على الدنيا ولكن عهد إلينا رسول الله صلى الله عليه وسلم أن تكون بلغة أحدنا من الدنيا كزاد الراكب فلما مات سلمان نظر في جميع ما ترك فإذا قيمته بضعة عشر درهما]

Ve dahi Selmân-ı Fârisîʾye vefât hâzır oldukça Selmân ağlamış ve “Seni ağlatan nedir?” diye ondan soruldukta, kendisi demiş ki “Ben dünyâya olan cezaʿımdan ağlamıyorum velâkin ʿaleyhiʾs-salâtu veʾs-selâm efendimiz bize vasiyyet etmişti ki bizim dünyâdan her birimizin tüşesi ancak süvârînin tüşesi gibi ola.” Ve çün vefât etti, onun cemîʿ-î metrukât ve muhal-lefâtına nazar olunup cemîʿîsinin kîmeti on bu kadar dirheme bâliğ oldu.

[ولما حضرت بلالا الوفاة قالت امرأته واحزنه فقال بل واطرباه غدا نلقى الأحبة محمدا وحزبه وقيل فتح عبد الله بن المبارك عينه عند الوفاة وضحك وقال ﴿لِمَثَلٍ هَذَا فَلْيُعْمَلِ الْعَامِلُونَ﴾]

Ve Bilâl-i Habeşîʾye vefât hâzır oldukça zevcesi demiş ki “Vâ hüznâh!” Ve kendisi onun sözünü redd ile “Yok, ancak vâ tarabâh! Yarın ehîbbeyi göreceğiz ki Hazret-i Muhammed ʿaleyhiʾs-selâm ile onun hizbine kavuşacağız” dedi. Ve ʿAbdullâh b. el-Mübârek ʿindeʾl-memât gözünü açıp tebesüm etmiş ve “Bunun gibi bir hâle ʿamel ediciler ʿamel etsin” dedi.

[ولما حضرت إبراهيم النخعي الوفاة بكى فقليل له ما يبكيك قال انتظر من الله رسولا يشرني بالجنة أو بالنار ولما حضرت ابن المنكدر الوفاة بكى فقليل له ما يبكيك فقال والله ما

أبكى لذنبي أعلم أنني أتيت ولكن أخاف أنني أتيت شيئا حسبته هيناً وهو عند الله عظيم ولما حضرت عامر بن عبد القيس الوفاة بكى فقليل له ما يبكيك قال ما أبكى جزعا من الموت ولا حرصا على الدنيا ولكن ابكي على ما يفوتني من ظمأ الهواجر وعلى قيام الليل في الشتاء

Ve İbrâhîm-i Nehaî'ye vefât hâzır olduğı vakte ağlamış ve ona “Seni ağlatan nedir?”, denildikte “Ben Allâhu ta‘âlâdan beşîri gözetirim, bilmem ki bana cennet ile mi müjdeleyecek, yoksa âteşe!” dedi. Ve dahi İbnü'l-Münkedir'e vefât hâzır oldukta [292] ağlamış ve “Seni ağlatan nedir?” ona denildikte, o dahi demiş ki “Vallâhi ben işlemiş bir ma‘siyet ve zenb için ağlıyorum velakin korkarım ki ben bir nesneyi heyyin görüp de onu te‘âtî etmişim o hâl ile ki o nesne Allâhu ta‘âlânın ‘indeinde ‘azîmdir.” Ve dahi ‘Âmir b. ‘Abdülkays’a vefât hâzır oldukta ağlamış ve “Seni ağlatan nedir?” ona denildikte, o dahi: “Ben ölümden cezâ‘ ve dünyâyâ hırs için ağlamıyorum velâkin eyyâm-ı hârrenin ‘ataşından ve kışta gecelerin kıyâmından bana fâit olacak ecr ve sevâbdan dolayı ağlıyorum” dedi.

[ولما حضرت فضيلا الوفاة غشي عليه ثم فتح عينيه وقال وابعده سفراه واقلة زاده ولما حضرت ابن المبارك الوفاة قال لنصر مولاه اجعل رأسي على التراب فبكي نصر فقال له ما يبكيك قال ذكرت ما كنت فيه من النعيم وأنت هو ذا تموت فقيرا غريبا قال اسكت فإني سألت الله تعالى أن يحييني حياة الأغنياء وأن يميتني موت الفقراء ثم قال له لقني ولا تعد علي ما لم أتكلم بكلام ثان]

Ve dahi Fudayl b. ‘İyâz vefât hâzır oldukta yüreğı bayılmış sonra ifâkat bulup gözünü açınca “Vâ bu‘de seferâh, vâ killete zâdâh!” diye kendi bu‘d-ı sefer ve kille-i zâdından tefeccu‘ ve te‘evvüh etmiştir. Ve ‘Abdullâh b. el-Mübârek’e vefât hâzır oldukta ‘atîki Nasr’a demiş ki “Sen benim başımı toprak üzerine kıl!” Ve Nasr ağlayınca ona “Niçin ağlarsın, seni ağlatan nedir?” diye istifsâr ve Nasr dahi: “Ben yâd edip senin içinde bulunduğun na‘îmi derhâtır ettim ve el-hâletü hâzihi sen bu sûrette fakîr ve bîgâne olduğunı görürüm” dedikte, kendisi: “Hâmûş ol, ben kendim Hakk subhânehu ve ta‘âlâdan dilemiştim ki beni hayât-ı agniyâ ile hayy ede mevt-i fukarâ ile imâte eyleye” dedi, sonra “Sen beni telkîn ile ve kendim kelâm-ı sâni ile tekellüm etmedikçe bir dahi sen telkîni i‘âde etme” diye tenbîh etmiştir.

[وقال عطاء بن يسار تبدى إبليس لرجل عند الموت فقال له نجوت فقال ما آمنك بعد وبكى بعضهم عند الموت فقليل له ما يبكيك آية في كتاب الله تعالى قوله عز وجل ﴿قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ ودخل الحسن رضي الله عنه على رجل يجود بنفسه فقال إن أمرا هذا أوله لجدير أن يتقي آخره وإن أمرا هذا آخره لجدير أن يزهد في أوله وقال الجريري كنت عند

الجنيـد في حال نزعه وكان يوم الجمعة ويوم النيروز وهو يقرأ القرآن فختم فقلت له في الحالة يا أبا القاسم فقال ومن أولى بذلك مني وهو ذا تطوى صحيفتي]

Ve ‘Atâ b. Yesâr demiş ki iblîs ‘aleyhi mâ-yestahıkkı vefâta muhtazır bir kimsenin ölümü hengâmında ona mütebeddî olup kendisini ona izhâr etmiş ve ona: “Necâtı buldun!” dedikte, o dahi: “Henüz ben senden emîn olamam!” demiştir. Ve ba‘zu’s-selef ölümü hengâmında ağlamış ve “Seni ağlatan nedir?” diye ondan suâl vâki’ oldukta, o zât: “Allâhu ta‘âlâ-nın kitâb-ı mecîdinden bir âyettir” dedi ki tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki ⁴²⁷ ﴿قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ ya‘nî “Allâhu ta‘âlâ ancak müttakilerden kabûl eder.” Ve Hasan ‘aleyhi’ r-rıdvân nefesine cevâd eder bir adamın yanına girmiş de demiş ki “O emr ki onun evveli budur, onun âhiri ittikâya ne sezâdır ve o emr ki onun âhiri budur, onun evvelinden zühd etmeye ne çok münâsibdir.” Ve Harîrî demiş ki “Nez‘î hâlinde ben Cüneyd-i Bağdâdî’nin yanında idim ki cum‘a günü ve hem nevrûz günü idi, kendisi Kur‘ân-ı kerîmi tilâvet ederdi ve o hâlde hatm etmekle ben ona dedim ki “Ey Ebu’l-Kâsım, sen bu hâlette mi okursun?” Ve o dahi: “Ona benden evlâ kimdir o hâl ile ki benim sahîfem işte bükülüp tayy olunmadadır.”

[وقال رويم حضرت وفاة أبي سعيد الخراز وهو يقول

حنين قلوب العارفين إلى الذكر ... وتذكّارهم وقت المناجاة للسر

أديرت كؤوس للمنايا عليهم ... فأغفوا عن الدنيا كإغفاء ذي الشكر

همومهم جواله بمعسكر ... به أهل ود الله كالأنجم الزهر

فأجسامهم في الأرض قتلى بحبه ... وأرواحهم في الحجب نحو العلا تسري

فما عرسوا إلا بقرب حبيبهم ... وما عرجوا من مس يؤس ولا ضر

وقيل للجنيـد إن أبا سعيد الخراز كان كثير التواجد عند الموت فقال لم يكن بعجب أن

تطير روحه اشتياقاً]

Ve Ruveym demiş ki Ebû Sa‘îd el-Harrâz bu ebyâtı söylerken vefât ona hâzır olmuştur ki hulâsa-i mahsûlleri: “Kulûb-ı ‘ârifînin hınnetleri zikredir ve tezkârları dahi sır için vakt-i münâcâttır. Memât için üzerine ke’sler idâre olunmuştur, şükrülünün igfâsı gibi dünyâdan igfâ etmişler. Onların hüümümları bir mu‘askere cevâledir ki o mu‘askerde evliyâullâh encüm-i zâhire gibidirler. Zemînde onların ecsâmları onun hubbuyla maktûldürler ve ervâhları hacbde ‘ulâ cānibine sirâyet ederler. Onlar ancak habîbleri

427 “Öteki, “Allah, ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder” demişti.” Mâide, 5/27.

kurbünde ta'ris etmişler ve bir be's ve durrun senden ta'ric etmemişlerdir.” Ve Cüneyd-i Bagdâdî'ye denilmiş ki “Ölümü hengâmında Ebû Sa'îd el-Harrâz'ın tevâcüdü pek çok idi.” O dahi: “İştîyâkından nâşî onun rûhu uçup pervâz etmesi ‘aceb degildir” dedi.

[وقيل لذي النون عند موته ما تشتهي قال أن أعرفه قبل موتي بلحظة وقيل لبعضهم وهو في النزع قل الله فقال إلى متى تقولون الله وأنا محترق بالله وقال بعضهم كنت عند ممشاد الدينوري فقدم فقيرا وقال السلام عليكم هل هنا موضع نظيف يمكن الإنسان أن يموت فيه قال فأشاروا إليه بمكان وكان ثم عين ماء فجدد الفقير الوضوء وركع ما شاء الله ومضى إلى ذلك المكان ومد رجله ومات]

Ve dahi Zünnûn-ı Mısırî'ye vefâtı hengâmında denildi ki [293] “Sen ne imrenirsin?” O dahi: “Benim vefâtımdan bir lahza evvel onu bilmek” dedi. Ve nez'de olduğu hâlde ba'zu's-sulehâya “Sen Allâh de!” denildikte, o dahi: “Siz ne vakte kadar Allâh diyeceksiniz o hâl ile ki ben Allâhu ta'âlâya yanmışım.” Ve dahi ba'zu's-sulehâ demiş ki “Bir gün ben Mimşâd-ı Dîneverî yanında iken bir gedâ gelip “es-Selâmu ‘aleyküm, sizin içinde insân vefât edecek bir pâk yeriniz var mıdır?” diye sordu ve ona bir yer işâret olunup gösterildikte ki orada bir çeşme var idi, o dahi çeşmeye varıp müceddeden bir âbdest aldı ve Allâhu ta'âlânın murâd buyurduğu kadar namâzları kılmakla o yere geçip derhâl onda ayaklarını uzatıp rûhu teslîm etti.

[وكان أبو عباس الدينوري يتكلم في مجلسه فصاحت امرأة تواجدا فقال لها موتى فقامت المرأة فلما بلغت الدار التفتت إليه وقالت قد مت ووقعت ميتة]

Ve bir gün Ebû 'Abbâs-ı Dîneverî kendi meclisinde va'z ve irşâd edip tekellüm ederken bir hatun kişi 'aşk ve garâmından bir na'ra koyuverdi ve Ebu'l-'Abbâs ona “Öl!” dedikte o hatun kişi kalkıp gitti ve hâne kapısına varınca ona iltifât edip “İşte ben öldüm!” dedi ve derhâl bî-cân olarak yere düştü.

[ويحكى عن فاطمة أخت أبي علي الروذباري قالت لما قرب أجل أبي علي الروذباري وكان رأسه في حجري فتح عينيه وقال هذه أبواب السماء قد فتحت وهذه الجنان قد زينت وهذا قائل يقول يا أبا علي قد بلغناك الرتبة القصوى وإن لم تردها ثم أنشأ يقول

وحقك لا نظرت إلى سواكا ... بعين مودة حتى أراكا

أراك معذبي بفتور لحظ ... وبالحمد المورد من حياكا]

Ve Ebû 'Alî er-Rûzâbâdî 'aleyhi'r-rahmenin kız karındaşı Fâtîma'nın

üzerine mahkî ve menküldür ki Fâtıma demiş ki “Vaktâ ki Ebû ‘Alî er-Rûzâbâdî’nin eceli yaklaştı, onun başı benim kucağımda idi, hemân gözünü açıp dedi ki “İşte ebvâbu’s-semâ açılmıştır ve bu cinân dahi zînetlenmiştir.” Ve bu bir kâil der ki “Yâ Ebû ‘Alî, tahkîkan biz seni rütbe-i kusvâyı teblîğ ettik velev ki sen onu istememişsin!” Sonra nazmen bu ebyâtı söylemiş ki başladı ki سواكا لا نظرت إلى سواكا ilh. ki hulâsa-i mazmûnları: “Ben senin hakkın için kasem edip yemîn ederim ki ben seni görmedikçe ‘ayn-ı muhabbetle senin mâ-sivâna nazar etmem. Ben görüyorum ki fütûr-ı lahz ve senin hayândan gül gibi kızarmış bir yatak ile sen beni ta‘zîb edicisin.”

[وقيل للجنيد قل لا إله إلا الله فقال ما نسيته فأذكره وسأل جعفر بن نصير بكران أن الدينوري خادم الشبلي ما الذي رأيت منه فقال قال على درهم مظلمة وتصدقت عن صاحبه بألوف فما على قلبي شغل أعظم منه ثم قال وضئني للصلاة ففعلت ففسيت تخليل لحيته وقد أمسك على لسانه فقبض على يدي وأدخلها في لحيته ثم مات فبكى جعفر وقال ما تقولون في رجل لم يفته في آخر عمره أدب من آداب الشريعة]

Ve dahi Cüneyd-i Bagdâdî’ye denildi ki “Sen lâ ilâhe illallâh de.” Ve o dahi: “Ben onu unutmadım ki zıkr edeyim.” Ve Ca’fer b. Nusayr, Şiblî ‘aleyhi’r-rahmenin hâdimi Nusayr-ı Bekrân-ı Dîneverî’den sormuş ki “Sen ondan ne gördün?” O dahi demiş ki “Şiblî merhûm bana dedi ki “Benim üzerimde bir dirhem mazleme vardır o hâl ile ki ben onun sâhibi üzerine binlerle tasadduk etmişim ve el-yevm kalbim üzerine ondan a‘zam bir gûnâ iştigâl yoktur.” Sonra bana dedi ki “Namâz için bana bir âbdest aldır.” Ve ben dahi ona âbdest aldırıp lihyesinin tahlîlini unuttuğumda ve kendisinin lisânı tutulmuş bulunduğundan benim elimi tutup kendi lihyesine dâhil etti ve ba‘dehu vefât etti. O vakte Ca’fer ağlayıp dedi ki “Siz o kişinin hakkında ne dersiniz ki kendi ‘ömrünün âhîrinde âdâb-ı şerî’atten bir edeb ona fâit olmamıştır!”

[وقيل لبشر بن الحارث لما احتضر وكان يشق عليه كأنك تحب الحياة فقال القدوم على الله شديد وقيل لصالح بن مسمار ألا توصي بابنك وعيالك فقال إني لأستحي من الله أن أوصي بهم إلى غيره ولما احتضر أبو سليمان الداراني أتاه أصحابه فقالوا أبشر فإنك تقدم على رب غفور رحيم فقال لهم ألا تقولون احذر فإنك تقدم على رب يحاسبك بالصغير ويعاقبك بالكبير]

Ve dahi Bişr b. el-Hâris muhtazır olunca o hâl ile ki ona meşakkatli görünür, ona denildi ki “Sanki sen hayâtı seversin!” Ve o dahi: “Zât-ı zü’l-celâl üzerine kudûm etmek şedîddir” dedi. Ve Sâlih b. Mismâr’a denildi ki “Sen kendi oğlun ve ‘ayâlin ile bir vasiyyet etmez misin?” Ve o dahi: “Ben Allâhu ta‘âlâdan utanıp hayâ ederim ki onun dîgerine onları vasiyyet ede-

yim.” Ve Ebū Süleymân-ı Dārānī muhtazır olunca onun ashâbı ona gelip dediler ki “Sana müjde olsun ki sen gafûr ve rahîm bir Rabb-i kerîm üzerine kudûm ediyorsun!” Ve o dahi onlara dedi ki “Siz niçin bana demezsiniz ki sen böyle bir rabb üzerine kudûm edeceksin ki seni sagîr şey üzerine muhâsebe eder ve kebîr şey üzerine seni mu‘âkabe eder?”

[ولما احتضر أبو بكر الواسطي قيل له أوصنا فقال احفظوا مراد الحق فيكم واحتضر بعضهم فبكت امرأته فقال لها ما يبكيك فقالت عليك أبكي فقال إن كنت باكية فابكي على نفسك فلقد بكيت لهذا اليوم أربعين سنة]

Ve Ebū Bekr-i Vāsītī muhtazır olunca ona denildi ki “Sen bize bir va-siyyet eyle.” Ve o dahi: “Sizde olan Hakk’ın murādını hıfz ediniz” dedi. Ve dahi ba‘zu’s-sulehā muhtazır oldukça onun zevcesi ağlamaya başlamış ve o dahi ona: “Seni ağlatan nedir?” diye sordukta, zevcesi: “Ben senin üzerine ağlarım” diye cevāb verince, o dahi: “Eğer sen ağlayacak isen sen kendi nefsin üzerine ağla, zîrā ben bu gün için kırk sene ağlamışım!” demiş.

[وقال الجنيد دخلت على سري السقطي أعوده في مرض موته فقلت كيف تجدك فأنشأ يقول

كيف أشكو إلى طيبي ما بي ... والذي بي أصابني من طيبي
فأخذت المروحة لأروحه فقال كيف [294] ريح المروحة يجد من جوفه يحترق ثم أنشأ
يقول

القلب محترق والدمع مستبق ... والكرب مجتمع والصبر مفترق
كيف القرار على من لا قرار له ... مما جناه الهوى والشوق والقلق
يا رب إن يك شيء فيه لي فرج ... فامنن على به ما دام بي رمل]

Ve Cüneyd-i Bagdādī kuddise sırruhu’l-‘azîz demiş ki “Ben Seriiyy-i Sekatī üzerine maraz-ı mevtinde ‘iyâdet etmek için dâhil oldum ve ona “Sen kendi nefsin nice buluyorsun?” diye suâl ettiğimde nazmen bu beyti söyledi ki ki mahsûl-i beyt: “Bendeki nesneyi ben kendi tabîbime nice şekvâ ederim o hâl ile ki bana isâbet eden nesne benim tabîbimden isâbet etmiştir.” Sonra ben yelpazeyi alıp tâ ki onun üzerine yelpazeyi sallayayım, o hâlde dahi bana dedi ki “Âyâ içi yanıp muhtarak olan kimse yelpazenin rîhini nice bulur?” Ve bu ebyâtı inşâd edip buyurdu ki ki hulâsa-i mahsûlleri: “Kalb muhterik ve dem’ müstebık ve kerb müctemî’ ve sabr müferriktir, âyâ şevk ve kalak ve hevâdan cibâyet ve cinâyet ettiği nesneden kararı olmayan

kimsenin üzerine karâr nice olur? Ey benim Rabbim, eğer bir nesnede benim için bir ferec olacak var ise hemân hayâtta bende bir ramak var iken sen onu bana ihsân eyle.”

[وَحَكِي أَن قَوْمًا مِنْ أَصْحَابِ الشَّيْلِ دَخَلُوا عَلَيْهِ وَهُوَ فِي الْمَوْتِ فَقَالُوا لَهُ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَأَنْشَأَ يَقُولُ

إِنْ بَيْتَا أَنْتَ سَاكِنَهُ ... غَيْرَ مُحْتَاجٍ إِلَى السَّرَجِ
وَجْهَكَ الْمَأْمُولُ حِجَّتَنَا ... يَوْمَ يَأْتِي النَّاسَ بِالْحَجِجِ
لَا أَتَّاحُ اللَّهُ لِي فَرْجًا ... يَوْمَ أَدْعُو مِنْكَ بِالْفَرْجِ]

Ve dahi hikāyet olunur ki ashāb-ı Şiblî'den bir kavm maraz-ı mevtinde Şiblî üzerine girmişler de ona “Lā ilāhe illallāh de” dediler ve o dahi bu ebyâtı inşât edip demiş ki İn بیتا أنت ساكنه ilh. ki hulāsa-i mahsûlû: “Tahkî-kan o hâne ki sen onda sâkin olursun, o hâne çerāglara muhtâc değildir ve me'mûl olan yüzün ise nâs huccetleriyle geldiği günde bizim huccetimizdir. Ben senden fereci isteyip du'â ettiğim vakte Allāhu ta'ālâ bir fereci bana takdîr etmesin.”

[وَحَكِي أَنَّ أَبَا الْعَبَّاسِ بْنِ عَطَاءٍ دَخَلَ عَلَى الْجَنِيدِ فِي وَقْتِ نَزْعِهِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَجِبْهُ ثُمَّ أَجَابَ بَعْدَ سَاعَةٍ وَقَالَ أَعْذِرْنِي فَإِنِّي كُنْتُ فِي وَرْدِي ثُمَّ وَلَّى وَجْهَهُ إِلَى الْقُبْلَةِ وَكَبَّرَ وَمَاتَ وَقِيلَ لِلْكَتَّانِيِّ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ مَا كَانَ عَمَلِكَ فَقَالَ لَوْ لَمْ يَقْرُبْ أَجْلِي مَا أَخْبَرْتُكُمْ بِهِ وَقَفْتُ عَلَى بَابِ قَلْبِي أَرْبَعِينَ سَنَةً فَكَلِمًا مَرَّ فِيهِ غَيْرُ اللَّهِ حِجَّتَهُ عَنْهُ]

Ve dahi Ebu'l-Abbās b. 'Atâ üzerine mahkî olmuş ki Cüneyd'in nez'î vaktinde Cüneyd üzerine duhûl edip selâm vermiş ve Cüneyd onun cevâbını vermemiş sonra bir sâ'at mürûrundan sonra onun cevâbını verip selâmını redd etmekle “Beni ma'zûr tut, zîrâ ki ben kendi virdimde idim” dedi sonra yüzünü kıbleye tevcih ederek tekbîr etti ve derhâl cânı teslîm eyledi. Ve Kettânî'ye vefât hâzır olduğu vakte ona “Senin 'amelin ne idi?” diye suâl vâki' oldukta, o dahi: “Benim ecelim takarrüb etmemiş olsaydı ben onunla sizi haberdâr etmez idim, ben kırk sene kendi gönlümün kapısı üzerine durdum da her ne ki mâ-sivâdan ona mürûr edip girecek olduysa ben onu ondan men' ettim” ya'nî kırk seneden beri Allāhu ta'ālânın muhabbetinden gayrı diğer bir şey benim kalbime geçirmedi demektir.

[وَحَكِي عَنِ الْمُعْتَمِرِ قَالَ كُنْتُ فِيمَنْ حَضَرَ الْحَكَمَ بْنَ عَبْدِ الْمَلِكِ حِينَ جَاءَهُ الْحَقُّ فَقُلْتُ اللَّهُمَّ هُوَ عَلَيْهِ سَكْرَاتُ الْمَوْتِ فَإِنَّهُ كَانَ وَكَانَ فَذَكَرْتُ مُحَاسِنَهُ فَأُفَاقُ فَقَالَ مِنَ الْمُتَكَلِّمِ فَقُلْتُ أَنَا فَقَالَ إِنَّ مَلِكَ الْمَوْتِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ لِي إِنِّي بِكُلِّ سَخِي رَفِيقٌ ثُمَّ طَفِئَ]

Ve dahi Mu'temir üzerine mahkî olup demiş ki “Hakem b. ‘Abdülme-lik’e ölüm hâli geldiği vakte ben onun huzûruna giren cemâ‘at içinde idim ve o demde “Ey benim ilâhım, sen onun üzerine ölümün sekerâtını âsân ve kolay eyle, zîrâ ki böyle idi böyle idi” diye onun mehâsinini zikr ettim ve o dahi ifâkat edip “Bu mütekellim kimdir?” diye sordu ve ben dahi: “Ben idim” diye ihbâr ettiğimde, kendisi: “Tahkîkan melekü'l-mevt ‘aleyhi’s-selâm bana der ki “Ale’t-tahkîk ben her bir sehîye refîkim!” dedi sonra söndü ya‘nî bu sözün ‘akîbinde vefât etti.

[ولما حضرت يوسف بن أسباط الوفاة شهده حذيفة فوجده قلقا فقال يا أبا محمد هذا أو أن القلق والجزع فقال يا أبا عبد الله وكيف لا أقلق ولا أجزع وإني لا أعلم أنني صدقت الله في شيء من عملي فقال حذيفة واعجابه لهذا الرجل الصالح يخلف عند موته أنه لا يعلم أنه صدق الله في شيء من عمله]

Ve dahi Yûsuf b. Esbât’a vefât hâzır olunca onun yanına Huzeyfe gidip hâzır olmuş ve onu kalak ve ıztırâbda görünce ona: “Ey Ebû Muhammed, imdi bu kalak ve ceza‘ın vakti midir?” diye suâl ve o dahi: “Ey Ebû ‘Abdullâh, yâ ben nice kalak ve ceza‘ etmeyeyim o hâl ile ki ben kendim bilemiyorum ki kendi ‘amelimden bir nesnede Allâhu ta‘âlâyâ sıdk etmişim!” diye cevâb itâsıyla Huzeyfe demiş ki “Vâ ‘acebâ, bu recül-i sâlih için ki mevti ‘indinde yemîn ediyor ki kendisi ‘amelinden bir nesnede Allâhu ta‘âlâyâ sıdk ettiğini bilmez!”

[وعن المغازلي قال دخلت على شيخ لي من أصحاب هذه الصفة وهو عليل وهو يقول يمكنك أن تعمل ما تريد فافرق بي ودخل بعض المشايخ على ممشاد الدينوري في وقت وفاته فقال له فعل الله تعالى وصنع من باب الدعاء فضحك ثم قال منذ ثلاثين سنة تعرض على الجنة بما فيها فما أعرتها طرفي]

Ve dahi Mugâzilî üzerine mervî olup demiş ki “Bu suffe ashâbından benim bir şeyhim var idi, onun üzerine ‘alîl olduğu hâlde dâhil oldum o hâl ile ki kendisi derdi ki “Kendi istediğini işlemek sana mümkündür, hemân sen benimle rıfk eyle.” Ve ba‘zu’l-meşâyıh Mimşâd-ı Dîneverî üzerine vefâtı vaktinde duhûl edip ona demiş ki “Allâhu ta‘âlâ böyle işleye ve böyle sun‘ede” diye du‘â bâbından ona bir hayrlı mu‘âmele diledikte Mimşâd gülüp demiş ki “Ben otuz seneden beri cennet içinde bulunan şeylerle berâber benim üzerime ‘arz olunmadadır ve ben isem aslâ kendi nazarımı ona i‘âre etmemişim” ya‘nî benim tarafımı ‘âriyetle bile ona vermemişim demektir.

[وقيل لرويم عند الموت قل لا إله إلا الله فقال لا أحسن غيره ولما حضرت الثوري الوفاة

قيل له قل لا إله إلا الله فقال أليس ثم أمر ودخل المزي على الشافعي رحمة الله عليهما في مرضه الذي توفي فيه فقال له كيف أصبحت يا أبا عبد الله فقال أصبحت من الدنيا راحلا وللإخوان مفارقا ولسوء عملي ملاقيا ولكأس المنية شاربا وعلى الله تعالى واردا ولا أدري أروحي تصير [295] إلى الجنة فأهنيها أم إلى النار فأعزيها ثم أنشأ يقول

ولما قسا قلبي وضافت مذاهبي ... جعلت رجائي نحو عفوك سلما

تعاطمني ذنبي فلما قرنته ... بعفوك ربي كان عفوك أعظما

فما زلت ذا عفو عن الذنب لم تزل ... تجود وتعفو منه وتكرما

ولولاك لم يغوي إبليس عابد ... فكيف وقد أغوى صفيك آدمًا

Ve dahi ‘inde’l-mevt Ruveym’e denilmiş ki “Sen lâ ilâhe illallâh de.” O dahi: “Onun gayrısını tanımam” dedi. Ve Süfyan es-Sevrî vefâta muhtazır oldukta ona denildi ki “Sen lâ ilâhe illallâh de.” Ve o dahi: “Orada emr yok mudur?” dedi. Ve Müzenî ‘aleyhi’r-rahme, İmâm Şâfi’î ‘aleyhi’r-rahmenin üzerine maraz-ı mevtinde dâhil olup ona demiş ki “Ey Ebû ‘Abdullâh, sen nice sabâh ettin?” O dahi: “Ben dünyâdan râhil ve ihvâna müfârik ve sū-i ‘amelime mülâkî ve ölüm ke’sine şârib ve Zât-ı zü’l-celal üzerine vârid olarak kendim sabâh etmişim o hâl ile ki ben kendim bilemiyorum ki benim rûhum cennete mi gidecek tâ ki onu tehniye ve tebrik edeyim, yoksa âteşe mi gidecek ki onu ta’ziye eyleyeyim!” Sonra bu ebyâtı inşâd edip dedi ki ilh. ki hulâsa-i mahsûlû: “Benim kalbim katı ve kâsî olup da mezâhibim dar olunca ben kendi recâmı senin ‘afvın cānibine merdiven kılarım. Ve çün benim zenbim bana ‘azîmleşir ve ben onu senin ‘afvınla makrûn ederim. Ey benim Rabbim, senin ‘afvın ondan daha ziyâde a’zam olur, sen zenb üzerine magfiret sâhibi olmaktan zâil olmazsın ve kerem ve minnetle cevâd ve ‘afv etmekten dahi hemîşe zâil olmazsın. Sen olmamış olsaydın bir ‘âbid, iblîs ile azgın olmazdı ve ‘âbid nice kurtulur o hâl ile ki iblis senin safiyyin Âdem’i igvâ etmiş!”

[ولما حضرت أحمد بن خضروية الوفاة سئل عن مسئلة قدمعت عيناه وقال يا بني باب كنت أدقه خمسا وتسعين سنة هو ذا يفتح الساعة لي لا أدري أيفتح بالسعادة أو الشقاوة فأن لي أوان الجواب فهذه أقاويلهم وإنما اختلفت بحسب اختلاف أحوالهم فغلب على بعضهم الخوف وعلى بعضهم الرجاء وعلى بعضهم الشوق والحب فتكلم كل واحد منهم على مقتضى حاله والكل صحيح بالإضافة إلى أحوالهم]

Ve Ahmed b. Hadraveyh ‘aleyhi’r-rahmeye vefât hâzır olunca ondan bir mes’ele suâl olundu ve onun iki gözleri göz yaşı döktüler de “Ey benim oğlum, o kapıyı ki ben doksan beş seneden beri çalıyorum, işte bu sâ’atte

bana açılmaktadır velâkin ben bilemiyorum ki bana sa'âdetle mi açılacak, yoksa şakâvetle! İmdi cevâb vermenin evânı bana nerededir?" diye has-bihâl etmiş. İşte onların ekāvîli bunlardır ve ihtilâfı ancak onların hâllerinin ihtilâfı hasebiyledir, zîrâ ki onların ba'zıları üzerine havf galebe etmiş ve ba'zılarına recâ ve ba'zıları üzerine şevk ve muhabbet galebe etmiştir ve binâen 'aleyh her biri kendi muktezâ-yı hâline göre söylemiş ve hâllerine izâfetle kâffesi sahîhtirler.

el-Bābu's-Sādîsü Fî Ekāvîli'l-Ārifine 'Ale'l-Cenāizi ve'l-Mekābiri ve Hükmi Ziyāreti'l-Kubūri

[الباب السادس في أقاويل العارفين على الجنائز والمقابر وحكم زيارة القبور]

[اعلم أن الجنائز عبرة للبصير وفيها تنبيه وتذكير لأهل الغفلة فإنها لا تزيدهم مشاهدتها إلا قساوة لأنهم يظنون أنهم أبداً إلى جنازة غيرهم ينظرون ولا يحسبون أنهم لا محالة على الجنائز يحملون أو يحسبون ذلك ولكنهم على القرب لا يقدرون ولا يتفكرون أن المحمولين على الجنائز هكذا كانوا يحسبون فبطل حسابهم وانقرض على القرب زمانهم فلا ينظر عبد إلى جنازة إلا ويقدر نفسه محمولاً عليها فإنه محمول عليها على القرب وكأن قد ولعله في غدٍ أو بعد غد]

Ve kitāb-ı mezkûrun altıncı bâbı ki cenāiz ve mekâbir üzerlerine ve ziyāret-i kubûrun hükümüne vâki' olan ekāvîl-i 'ārifinin beyânındadır, o dahi işte bu bâbdır. Sen bil ve âgâh ol ki tahkîkan cenāiz basîr olanlara 'ibrettirler ve onda tenbîh ve tezkîr vardır velâkin ehl-i gaflet için değil, belki dil-âgâh olanlara, zîrâ ki görmeleri ancak ehl-i gafletin kasâvetlerini artırır, çünkü onlar zann ederler ki ebeden diğerlerinin cenâzelerine nazar edeceklerdir, zann etmezler ki onlar dahi lâ-mahāle cenāiz üzerine mahmûl olacaklar veyâhüd bilirler ki haml olunacaklar velâkin onu 'alâ-kurbin takdîr etmezler ve düşünmezler ki cenāiz üzerlerine mahmûl olanlar dahi böylece zann ederlerdi. Ve el-yevm zann ve gümānları bâtıl olup 'an-karîb zamānları münkarız oldu, kaldı ki bir 'abîd yoktur ki bir cenāzeye bakmaz ki kendi nefsinin onun üzerine mahmûl olduğunu sanmaz, zîrâ ki 'ahd-i karîbde elbette onun üzerine mahmûl olacaktır ve sanki haml olunmuş ve ola ki yarın veyâhüd öbür günde haml olunacaktır.

[ويروى عن أبي هريرة أنه كان إذا رأى جنازة قال امضوا فإننا على الأثر وكان مكحول الدمشقي إذا رأى جنازة قال اغدوا فإننا راثون موعظة بليغة وغفلة سريعة يذهب الأول والآخر]

لا عقل له وقال أسيد بن حضير ما شهدت جنازة فحدثني نفسي بشيء سوى ما هو مفعول به وما هو صائر إليه ولما مات اخو مالك بن دينار خرج مالك في جنازته يبكي ويقول والله لا تفر عيني حتى اعلم إلى ماذا صرت إليه ولا اعلم ما دمت حياً وقال الأعمش كنا نشهد الجناز فلا ندري من نعزى لحزن الجميع وقال ثابت البناني كنا نشهد الجناز فلا نرى إلا متقنعا باكياً

Ve Ebū Hüreyre aleyhi'r-rıdvân üzerine mervî olmuş ki bir cenāzeyi gördüğü vakte derdi ki “Siz geçiniz de biz dahi sizin ardınız sonra gelmek-teyiz.” Ve Mekhül-i Dimaşkî ‘aleyhi'r-rahme cenāzeyi gördüğü vakte derdi ki “Siz gidiniz, zîrâ ki biz gidiciyiz. Bir belîğ mev‘ıza ve serîc bir gafletti kir evvelleri gider de âhirlerinin ‘aklları yoktur.” Ve Esîd b. Hudayr dedi ki “Ben bir cenāzeyi hâzır olmadım ki benim nefsim o cenāzede işlenmiş olan fi‘l ve onun varacağı hâl ile bana tahdîs etmedi.” Ve Mâlik b. Dînâr'ın birâderi vefât ettiği vakte Mâlik onun cenāzesiyle çıkıp ağlayarak derdi ki “Senin vardığın hâlini bilmedikçe [296] vallâhi benim gözüm sâkin olmaz ve zinde durdukça ben onu bilmem.” Ve A‘meş ‘aleyhi'r-rahme demiş ki “Biz cenāzeleri hâzır olurduk ve kâffe-i cemā‘at hüznü durmalarından kimi ta‘ziye edeceğimizi bilmez idik.” Ve Sâbit el-Bunânî demiş ki “Biz cenāzelere hâzır olurduk ve mütekanni‘ ve bâkiden gayrı bir kimseyi gör-mezdik.”

[فهكذا كان خوفهم من الموت والآن لا ننظر إلى جماعة يحضرون جنازة إلا وأكثرهم يضحكون ويلهون ولا يتكلمون إلا في ميراثه وما خلفه لورثته ولا يتفكر أقرانه وأقاربه إلا في الحيلة التي بها يتناول بعض ما خلفه ولا يتفكر واحد منهم إلا ما شاء الله في جنازة نفسه وفي حاله إذا حمل عليها ولا سبب لهذه الغفلة إلا قسوة القلوب بكثرة المعاصي والذنوب حتى نسينا الله تعالى واليوم الآخر والأحوال التي بين أيدينا فصرنا نلهو ونغفل ونشتغل بما لا يعيننا فنسأل الله تعالى اليقظة من هذه الغفلة فإن أحسن أحوال الحاضرين على الجناز بكأؤهم على الميت ولو عقلوا لبكوا على أنفسهم لا على الميت]

İşte selef-i sâlihîn ölümünden havfleri böyle idi. Ve el-yevm cenāzeye hâzır olan cemā‘ati görürüz ki onların ekserleri gülüp lehv ve tarab ile cenāzeyi geçerler ve tekellümleri ancak onun mîrâsında ve veresesine terk ettiği mâldadır ve onun akrân ve akâribleri dahi ancak onun terekesinin ba‘zısını tenâvül etmek için kendi muhtâc olacakları hîle ve desîseleri tefekkür ederler ki onların hiçbir kimseleri ilâ mâ-şâ Allâh kendi nefsinin cenāzesinde ve cenāzeye haml olunduğu vakte onun uğradığı hâlde tefekkür eylemez. Ve kesret-i me‘asî vü zünüb ile kulübün kasveti mâ‘adâsından bu gaflete hiçbir sebep yoktur tâ ki biz Zât-ı zü'l-celâli ve yevm-i âhiri ve önümüzdeki ehvâli unutup da bize lâzım olmayan şeylere iştigâl ve gaflet ile lehv

ve sehv ettik. Artık biz bu gafletten kendi uyanıklığımızı Allāhu ta‘ālādan dileriz, zîrâ ki cenāize hâzır olanların ahsen-i hâlleri ancak cenāze üzerine ağlamaktır, hâlbuki onların ‘aklları olmuş olsaydı kendi nefsleri üzerine ağlarlar da meyyitin üzerine ağlamazlardı.

[نظر إبراهيم الزيات إلى إناس يترحمون على الميت فقال لو ترحمون على أنفسكم لكان خيرا لكم إنه نجا من أهوال ثلاثة وجه ملك الموت وقد رأى ومראה الموت وقد ذاق وخوف الخاتمة وقد أמן وقال أبو عمرو بن العلاء جلست إلى جرير وهو يملي على كاتبه شعرا فأطلعت جنازة فأمسك وقال شيبتي والله هذه الجنائز وأنشأ يقول

تروعا الجنائز مقبلات ... ونلهو حين تذهب مدبرات

كروعة ثلة لمغار ذئب ... فلما غاب عادت راعات]

Ve dahi İbrāhīm ez-Zeyyāt ‘aleyhi’r-rahme bir kavme nazar etmiş ki bir mevtâları üzerine ağlarlar da terahhum ederler, o dahi: “Siz kendi nefsiniz üzerine terahhum etmiş olsaydınız elbette size daha ziyâde hayrlı olurdu. Kendisi üç korkuluktan kurtulup necât bulmuştur ki birisi melekü’l-mevtin yüzüdür ki onu gördü ve ikincisi ölümün acılığıdır ve o dahi onu tattı ve üçüncüsü sū-i hâtimenin korkuluğudur, ondan dahi emîn oldu” demiştir. Ve Ebū ‘Amr b. el-‘Alâ demiş ki “Bir gün ben Cerîr’in yanında oturdum o hâl ile ki kendisi kâtibi üzerine bir şi‘ri imlâ ederdi ve nâgehân bir cenāze zuhûr ediverdi, o dahi söz söylemekten imsâk edip dedi ki “Vallâhi işbu cenāze beni pîr edip başımın saçı beyâz etti” ve bu beytleri inşâd eyledi ki ki trowena el-jennâz meqbâlat ilh. ki hulâsa-i mahsülleri: “Cenâzeler gelip mukbil iken bizi havfe düşürüp korkutur ve bize arka çevirip giderse biz ondan lâhî oluruz, nitekim koyun sürüsü kurdun gâreti için korkar ve kaçır ve kurt kaybolunca kendi ekl ve şürb ve tena“umlarına dönerler.”

[فمن آداب حضور الجنائز التفكير والتنبيه والاستعداد والمشي أمامها على هيئة التواضع كما ذكرنا آدابه وسننه في فن الفقه ومن آدابه حسن الظن بالميت وإن كان فاسقاً وإساءة الظن بالنفس وإن كان ظاهرها الصلاح فإن الخاتمة مخطرة لا تدري حقيقتها]

Ve huzûr-ı cenāizin cümle-i âdâbındandır ki tefekkür ve endîşe ede ve isti‘dâd ile onun önünde fenn-i fıkhta âdâb ve süneni zikr ettiğimiz vech üzere hey’et-i tevâzu‘ üzere yürüye ve dahi meyyite hüsn-i zann ede, zîrâ onun cümle-i âdâbındandır velev ki fâsık olsun ve kendi nefesine sū-i zann eyleye velev ki onun zâhir-i hâli salâh ola, zîrâ ki hâtıme hatarlıdır, onun hakîkatı bilinmez.

[وروي عن عمر بن ذر أنه مات واحد من جيرانه وكان مسرفاً على نفسه فتجافى كثير من الناس عن جنازته فحضرها هو وصلى عليها فلما دلى في قبره وقف على قبره وقال یرحمک الله يا أبا فلان فلقد صحبت عمرک بالتوحيد وعفرت وجهک بالسجود وإن قالوا مذنب وذو خطايا فمن منا غير مذنب وغير ذي خطايا]

Ve ‘Ömer b. Zerr üzerine mervîdir ki onun komşularından bir zât vefât etmiş ki o zât kendi hayâtında nefsi üzerine müsrif idi ve onun cenâzesi huzûrundan pek çok adam tebâ‘ud ettiler ve kendisi ya‘nî ‘Ömer ona hâzır oldu ve üzerine namâz kıldı. Ve çün mezârına indirilip konuldu, ‘Ömer onun mezârı üstüne durup dedi ki “Ey fülân, Allâhu ta‘âlâ sana merhamet etsin. Tahkîkan sen kendi ‘ömrünü tevhîd ile istishâb ettin ve kendi yüzünü sücûd ile tuzlu ve topraklı edip pâymâl ettin velev ki nâs senin hakkında günahkâr ve müznib ve hatâyâlıdır demişler. Bizden müznib ve günahkâr olmayan kimdir ve o ki hatâyâlı değil, kimdir?”

[ويحكى أن رجلاً من المنهمكين في الفساد مات في بعض نواحي البصرة فلم تجد امرأته من يعينها على مل جنازته إذ لم يدر بها أحد من جيرانه لكثرة فسقه فاستأجرت حمالين وحملتها إلى المصلى فما صلى عليه أحد فحملتها إلى الصحراء للدفن فكان على جبل قريب من الموضع زاهد من الزهاد الكبار فرأته كالمتنظر للجنازة ثم قصد أن يصلي عليها فانتشر الخبر في البلد بأن الزاهد نزل ليصلي على فلان فخرج أهل البلد فصلى الزاهد وصلوا عليه وتعجب الناس من صلاة الزاهد عليه فقال قيل لي في المنام انزل إلى موضع فلان ترى فيه جنازة ليس معها أحد إلا امرأة فصل عليه فإنه مغفور له فزاد تعجب الناس فاستدعى الزاهد امرأته وسألها عن حاله وأنه كيف كانت سيرته قالت كما عرف كان طول نهاره في الماخور مشغولاً بشرب الخمر فقال انظري هل تعرفين منه شيئاً من أعمال الخير قالت نعم ثلاثة أشياء كان كل يوم يفيق من سكره وقت الصبح يبدل ثيابه ويتوضأ ويصلي الصبح في جماعة ثم يعود إلى الماخور ويشغل بالفسق والثاني أنه كان أبداً لا يخلو بيته من يتيم أو يتيمة وكان إحسانه إليهم أكثر من إحسانه إلى أولاده وكان شديد التفقد لهم والثالث أنه كان يفيق في أثناء سكره في ظلام الليل فيبكي ويقول يا رب أي زاوية من [297] زوايا جهنم تريد أن تملأها بهذا الخبيث يعني نفسه فانصرف الزاهد وقد ارتفع إشكاله من أمره]

Ve dahi hikâyet olunur ki nevâhî-i Basra’da fesâdda münhemik bir adam ölmüş ve kesret-i fisk u fücûrdan onun zevcesi cenâzesinin ref‘i için ona yardım edecek bir kimseyi bulamadı. Çünkü komşularından bir kimse ona vâkıf olamamıştı, ancak cenâzesinin hamline kendisi hammâlları istîcâr edip musallâyâ nakl etti ve onun üzerine bir kimse namâz kılmayınca o dahi defni için sahrâyâ haml etti ve o mahallin kurbünde olan dağın üstünde kibâr-ı zâhidînden bir meşhûr zâhid olmakla orada onu cenâzeye muntazır

gibi gördü sonra o zâhid onun üzerine namâz kılmaya kasd edip ve belde haberî münteşir oldukta ki “Zâhid fülân adamın cenâzesi üzerine namâz kılmaya inmiş” denildikte ehl-i belde dahi birikip cenâzesine hâzır oldular ve o zâhid onun üzerine namâz kılmakla halk dahi üzerine namâz kıldılar ve üzerine zâhid namâz kılmasından nâs ta‘accüb ettiler. Ve zâhid dedi ki “‘Âlem-i ma‘nâda bana denildi ki “Fülân yere in de orada bir cenâze görürsün ki bir hatun kişiden gayrı onunla bir kimse yoktur, sen o cenâzenin üzerine namâz kıl, zîrâ ki ona ‘afv ve magfiret vâki’ olmuştur.” Ve bundan nâsın ta‘accübü daha ziyâde oldukta, zâhid dahi zevcesini da‘vet edip onun hâli üzerine ondan suâl etti ki “Onun sîreti nice idi?” diye sordu ve o dahi: “Kendisi ma‘rûf olduğu vechile tûl-i nehârında meyhânede mukîm idi ki şûrb-i hamr ile meşgûl idi” diye haber verince, zâhid ona dedi ki “Hele sen nazar et ki a‘mâl-i hayrdan bir şey ondan bilir misin?” Ve o dahi: “Ne‘am, üç şey bilirim ki birisi beher gün sabâh vaktinde sarhoşluğundan ifâkat ederdi ve kendi câmesini değiştirip âbdest alıp sabâh namâzını cemâ‘atle kılardı sonra meyhâneye dönüp fîsk ile iştigâl ederdi ve ikincisi onun hânesi dâimen ve ebeden bir veyâ iki öksüzlerden hâlî kalmazdı ve onlara olan ihsânı evlâdına olan ihsânından daha ziyâde çok idi ve hem ziyâdesiyle onları tefakkud ederdi ve üçüncüsü gece karanlığında sarhoşluktan ifâkat buldukça ağlayıp derdi ki “Ey benim Rabbim, cehennemden köşelerinden hangi köşeyi sen bu habîs ile doldurmak istersin ki habîsten nefsinin murâd ederdi.” Ve o vakte zâhid savuşup gitti o hâl ile ki onun emrinden işkâli mürtefi‘ olmuştur.

[وَعَنْ صَلَٰةِ بْنِ أَشِيْمٍ وَقَدْ دَفِنَ أَخَ لَهُ فَقَالَ عَلَى قَبْرِه

فَإِنْ تَجَّ مِنْهَا تَجَجٌ مِنْ ذِي عَظِيْمَةٍ ... وَإِلَّا فَإِنِّي لَا أَخَالِكَ نَاجِيًا]

Ve Sıla b. Eşîm ‘aleyhi’r-rahmenin üzerine menkûldür ki onun bir er karındaşı defn olunduğu vakte onun mezârı üstüne durup söylemiş ki فَإِنْ تَجَّ مِنْهَا تَجَجٌ مِنْ ذِي عَظِيْمَةٍ ilh. ki hulâsa-i mahsûlû: “Eğer sen ondan necât bulup kurtulduysa sen ‘azîmetliden dahi necâtı bulursun, yoksa ben seni nâcî zann edemem.”

Beyānu Hālî'l-Kabri ve Ekāvīlihüm 'İnde'l-Kubûri

[بيان حال القبر وأقوابيلهم عند القبور]

[قال الضحاک قال رجل يا رسول الله من أزهّد الناس قال من لم ينس القبر والبلى وترك فضل زينة الدنيا وآثر ما يبقى على ما يفنى ولم يعد غدا من أيامه وعد نفسه من أهل القبور]

Ve kabrin hālî ile kubûrun 'îndinde selef-i sâlihînin mekûl ve menkûl olan kavillerinin beyânı ise o dahi işbu mebhaştır. Şöyle ki Dahhâk demiş ki “Bir gün bir kimse, zât-ı sāmî-i Hazret-i Risâlet-penâhî'ye demiş ki “Ey resûl-i Hudâ, nâsın ezhedî kimdir?” Ve efendimiz buyurmuş ki “من لم ينس القبر والبلى وترك فضل زينة الدنيا وآثر ما يبقى على ما يفنى ولم يعد غدا من أيامه وعد نفسه من أهل القبور” ki hulâsa-i meâl-i münîfi: “O ki kabir ve belâyı unutmaz da dünyânın zînetini terk eder ve bâkî olan nesneyi fânî olan nesnenin üzerine îsâr ve takdîm edip ferdâsı günü kendi eyyâmından saymaz da kendi nefsi-ni ehl-i kubûrdan ‘addeyleyler.”

[وقيل لعلي كرم الله وجهه ما شأنك جاورت المقبرة قال إني أجدهم خير جيران أجدهم جيران صدق يكفون الألسنة ويذكرون الآخرة وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما رأيت منظراً إلا والقبر أظع منه وقال عمر بن الخطاب رضي الله عنه خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى المقابر فجلس إلى قبر وكنت أدنى القوم منه فبكى وبكى وبكوا فقال ما يبكيكم قلنا بكينا لبكائك قال هذا قبر أمي أمتة بنت وهب استأذنت ربي في زيارتها فأذن لي فاستأذنته أن أستغفر لها فأبى علي فأدركني ما يدرك الولد من الرقة]

Ve Hazret-i ‘Alî b. Ebî Tâlib’e denilmiş ki “Senin şe’nin nedir ki sen mezâristana mücâveret etmişsin?” O dahi: “Ben onları hayrlı sâdık komşular buldum ki lisânları keff ederler de âhirete tezkîr ederler.” Ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “ما رأيت منظراً إلا والقبر أظع منه” ya’nî “Bir manzarı görmedim ki mezârından daha ziyâde sıkıp korkutucu değildir.” Ve ‘Ömer b. el-Hattâb ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Bir gün ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizle berâber mezâristâna çıktık ve efendimiz bir mezârın yanında oturdu ve ben kavmden ziyâde ona yakın ve karîb idim ve orada efendimiz ağlayınca ben dahi ağladım ve kavm dahi ağladılar ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz: “Sizi ağlatan nedir?” diye suâl ve biz dahi: “Senin ağlamağın için ağladık” diye cevâb itâ ettiğimizde, efendimiz “هذا قبر أمي أمتة بنت وهب استأذنت ربي في زيارتها فأذن لي فاستأذنته أن أستغفر لها فأبى علي فأدركني ما يدرك الولد من الرقة” buyurdu ki hulâsa-i müfâd-ı şerîfi:

“İşbu mezâr benim vâlidem Âmine bint Vehb’in mezârıdır, ben onun ziyâretine Rabbim tebâreke ve ta‘âlâdan istîzân ettim ve bana izn ve ruhsat ihsân etti sonra ona istigfâr etmek için izn dilediğimde bana izn vermekten benim üzerime ibâ etti de evlâda olan rikkat-ı kalb bana idrâk etti” diye haber verdi.

[وكان عثمان بن عفان رضي الله عنه إذا وقف على قبر بكى حتى يبيل لحيته فسئل عن ذلك وقيل له تذكر الجنة والنار فلا تبكي وتبكي إذا وقفت على قبر فقال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول إن القبر أول منازل الآخرة فإن نجا منه صاحبه فما بعده أيسر منه وإن لم ينج منه فما بعده أشد]

Ve Hazret-i ‘Osmân b. ‘Affân ‘aleyhi’r-rıdvân bir kabır üzerine durmuş olsaydı ağlardı tâ ki kendi göz yaşısı ile lihye-i şerifesini ıslatırdı ve bunun sebebi üzerine ondan sorulup ona denildi ki “Sen cennet ve nârı zıkr eder de ağlamazsın ve bir kabır üzerine durduğun vakte ağlarsın, bunun sebebi nedir?” Ve o dahi: “Ben ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizden işittim, buyururdu ki *إن القبر أول منازل الآخرة فإن نجا منه صاحبه فما بعده أيسر منه وإن لم ينج منه فما بعده أشد*” dedi ki *hulâsa-i fehvâ-yı şerîfi*: “Tahkîkan kabır menâzil-i âhiretin evvelidir ki eğer onun sâhibi ondan necât bulup kurtulursa ondan sonra göreceği menâzil ondan eyserdir ve eğer ondan nâcî olmazsa onun mâ-ba‘di ondan [298] daha ziyâde eşeddir.”

[وقيل أن عمرو بن العاص نظر إلى المقبرة فنزل وصلى ركعتين فقليل له هذا شيء لم تكن تصنعه فقال ذكرت أهل القبور وما حيل بينهم وبينه فأحببت أن أتقرب إلى الله بهما وقال مجاهد أول ما يكلم ابن آدم حفرة فتقول أنا بيت الدود وبيت الوحدة وبيت الغربة وبيت الظلمة هذا ما أعددت لك فما أعددت لي]

Ve denilir ki ‘Amr b. el-‘Âs bir makbereye nazar etmekle inip onda iki rek‘at namâz kılmuş ve ona: “Bu bir şey idi ki onu fî-mâ sebak işle-memiştik!” denildikte, o dahi: “Ben ehl-i kubûru derhâtır ettim ve onların istekleri ile onların beyinlerinde hâil vukû‘uyla ondan memnû‘ bulunduk-ları nesneyi tezekkür edince ben dahi iki rek‘at namâz ile Allâhu ta‘âlâya takarrüb etmek istedim.” Ve Mücâhid demiş ki “Vefâtından sonra insâna en evvel tekellüm eden ancak onun mezârıdır, ona der ki “Ben kurtların hânesiyim ve yalnızlık hânesiyim ve gurbet ve bîgâneliğin hânesiyim ve karanlılık hânesiyim. İşte ben sana tedârük ve âmâde kıldığım şey budur, sen bana ne tedârük ve tehyie etmişsin?”

[وقال أبو ذر ألا أخبركم بيوم فقري يوم أوضع في قبري وكان أبو الدرداء يقعد إلى القبور فقليل له في ذلك فقال أجلس إلى قوم يذكروني معادي وإذا قمت لم يغتابوني وكان جعفر بن محمد يأتي القبور ليلا ويقول يا أهل القبور مالي إذا دعوتكم لا تجيبوني ثم يقول حيل والله بينهم وبين جوابي وكأن بي أكون مثلهم ثم يستقبل الصلاة إلى طلوع الفجر]

Ve Ebû Zerr demiş ki “Ben size yoksulluğun günü ile haber vermeyeyim mi? O gün benim mezâra konulduğum gündür.” Ve Ebû'd-Derdâ kabrlere gidip otururdu ve sebebini ondan suâl olundukta demiş ki “Ben bir kavm ile otururum ki benim me'âdımı bana tezkîr ederler ve kıyâm edip gittiğim vakte beni fasl ve gıybet etmezler.” Ve Ca'fer b. Muhammed geceleyin mezâristâna giderdi ve “Ey ehl-i kubur, benim neyim vardır ki ben sizi çağırdığım vakte siz bana cevâb vermezsiniz?” derdi sonra derdi ki “Vallâhi onlar ile benim cevâbımı vermek beyninde hâil vâki' olmuştur ve sanki ben dahi ki onlar gibi olayım” ya'nî vefâtından sonra ben dahi onlar gibiyim. Sonra namâza istikbâl eder de tulû'ı fecre dek namâz kılar.

[وقال عمر بن عبد العزيز لبعض جلسائه يا فلان لقد أرقنت الليلة أفكر في القبر وساكته وإنك لو رأيت الميت بعد ثلاثة في قبره لاستوحشت من قربهِ بعد طول الأنس منك به ولرأيت بيتا تجول فيه الهوام ويجري فيه الصديد وتخرقه الديدان مع تغير الريح وبلَى الأكفان بعد حسن الهيئة وطيب الريح ونقاء الثوب قال ثم شهِق شهقة خر مغشيا عليه]

Ve ‘Ömer b. ‘Abdül‘azîz ba'zı cülesâsına demiş ki “Ey fülân, ben bu gece kabrin tefekküründe ve sekenesinin hâli endîşesinde seher edip uykusuz kaldım. Sen ba'de'd-defn üç gününden sonra kendi kabrinde mevtâyı görmüş olsan elbette sen onun kurbünden istihâş ederdin o hâl ile ki onunla hayâtında uzun bir müddette istinâs etmiş olsaydın ve dahi böyle bir hâne-yi görürdün ki onun içinde haşerât-ı arz cevelân eder de içinde irim (irin) ve sarı su cereyân eyler ve kurtlar onu ihtirâk eder tagayyür-i râyiha ve fenâ-yı ekfân ile ma'an o hüsn-i hey'et ve tîb-i râyiha ve nezâfet-i sevbden sonra.” Ba'dehu ‘Ömer bir na'ra vurup baygın düştü.

[وكان يزيد الرقاشي يقول أيها المقبور في حفرتهِ والمتخلي في القبر بوحده المستأنس في بطن الأرض بأعمالهِ ليت شعري بأي أعمالك استبشرت وبأي إخوانك اغتبطت ثم يبكي حتى يبيل عمامته ثم يقول استبشر والله بأعمالهِ الصالحة واغتبط بالله بإخوانهِ المتعاونين على طاعة الله تعالى وكان إذا نظر إلى القبور خار كما يخور الثور وقال حاتم الأصم من مر بالمقابر فلم يتفكر لنفسهِ ولم يدع لهم فقد خان نفسه وخانهم وكان بكر العابد يقول يا أمه ليتك كنت بي عقيما إن لابنك في القبر حسبا طويلا ومن بعد ذلك منه رحىلا وقال يحيى بن من معاذ يا ابن آدم دعاك ربك إلى دار السلام فانظر من أين تجيبهِ إن أجبتهِ من دنياك واشتغلت بالرحلة إليه دخلتها وإن أجبتهِ من قبرك منعتها]

Ve Yezîd-i Rakkâşî derdi ki “Ey hufresinde makbûl ve mezârında vahdetle mütehallî ve kendi a'mâliyle yer karnında müste'nis olan kimse, kâş-ki ben bildim ki sen hangi 'amelinle mütebbşer olursun ve hangi ihvânınla

mugtebitsin ki onun gibi olmak istersin!” Sonra ağlar tâ ki kendi sarığını ıslatır ve ba‘dehu der ki “Vallâhi a‘mâl-i sâlihâsıyla müsteşşerdir ve hem vallâhi ta‘ât-ı Bārî üzerine müte‘āvin bulunan ihvânına mugtebittir!” Ve kendisi kubūra bakarken öküzün horlaması gibi uzayıp da horlardı. Ve Hâtem el-Asamm demiş ki “Kim ki mekâbire mürûr eder de kendi nefesine tefekkür etmez ve onlara du‘â etmez, ‘ale’t-tahkîk o kimse kendi nefesine ve onlara hıyânet etmiş olur.” Ve Bekr el-‘Âbid derdi ki “Vây benim anam, kâşki sen benimle ‘akîm olup da beni doğurmamış olaydın! ‘Ale’t-tahkîk oğlun için mezârda uzunca bir habslik vardır ve ondan sonra ondan onun bir rahîli vardır.” Ve Yahyâ b. Mu‘âz demiş ki “Ey âdem oğlu, senin Rabbin seni dârü’s-selâma da‘vet etmiştir, kaldı ki sen bak ki nereden onun da‘vetine icâbet edeceksin? Eğer senin dünyândan onu icâbet edip ona rıhletle müştegil oldunsa dârü’s-selâma girersin ve eğer senin mezârından onu icâbet edip kabrden gitmek istedinse ondan memnû‘ olursun.”

[وكان الحسن بن صالح إذا أشرف على المقابر يقول ما أحسن ظواهرك إنما الدواهي في بواطنك وكان عطاء السلمي إذا جن عليه الليل خرج إلى المقبرة ثم يقول يا أهل القبور متم فواموتاه وعايتم أعمالكم فواعملاه ثم يقول غدا عطاء في القبور فلا يزال ذلك دأبه حتى يصبح]

Ve Hasan b. Sâlih mekâbir üzerine müşrif olduğu vakte derdi ki “Senin dışın ve zâhirin ne çok güzeldir ve devâhî ve musîbetler ancak senin için ve bâtınındadır.” Ve ‘Atâ-yı Sülemî dahi gece karanlılığı çöktüğü vakte makbeye çıkıp derdi ki “Siz öldünüz vay benim ölümümü ve siz a‘mâlinizi görüp mu‘âyene ettiniz, vay benim ‘amelimi!” Sonra der ki “‘Atâ yarın mezârlarda, ‘Atâ yarın mezârlardadır!” Ve sabâha dek onun de‘bi bundan zâil olmazdı.

[وقال سفيان من أكثر من ذكر القبر وجده روضة من رياض الجنة ومن غفل عن ذكره وجده حفرة من حفر النار وكان الربيع بن خيثم قد حفر في داره قبراً فكان إذا وجد في قلبه قساوة دخل فيه فاضطجع ومكث ما شاء الله ثم يقول ﴿رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّيَ أَعْمَلُ صَالِحاً فِيمَا تَرَكْتُ﴾ يردد ما يرد على نفسه يا ربيع قد رجعتك فاعمل وقال أحمد بن حنبل تتعجب الأرض من رجل يمهد مضجعه ويسوى فراشه للنوم فتقول يا ابن آدم لم لا تذكر طول بلاك وما بيني وبينك شيء] [299]

Ve Süfyân es-Sevrî demiş ki “Kim ki kabrin zikrini teksîr ederse onu riyâz-ı cennetten bir ravza bulur ve kim ki onun zikrinden gaflet eyleyse onu âteşin hufresinden bir hufre bulur.” Ve Rebî‘ b. Haysem kendi hânesi içinde bir mezârı kazmış idi ve kendi kalbinde bir katı ve kasveti buldukça içine girip onda uzanırdı ve irâdet-i rabbânî mikdârınca durup sonra söy-

lerdi ki ⁴²⁸ ﴿رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ﴾ ya'nî “Ey benim Rabbim, sen beni geriye i‘âde ve ircâc eyle de ola ki ben terk ettiğim şeyde bir ‘amel-i sâlih işleyeyim.” Bu bir âyet-i kerîmeye telmîh eder. Ve bunun söylemesi tekrâr eylerdi sonra kendi nefsi üzerine çevirip der ki “Ey Rebî, seni geriye i‘âde edip ircâc ettik, var da ‘amel eyle.” Ve Ahmed b. Harb demiş ki “Zemîn o kimseden ta‘accüb ederek uyku için kendi yatağını düzeltip temhîd eder ve ona der ki “Ey ibn âdem, sen kendi tül-i fenâ ve belânı niçin yâd etmezsin o hâl ile ki benimle senin beyninde bir şey yoktur.”

[وقال ميمون بن مهران خرجت مع عمر بن عبد العزيز إلى المقبرة فلما نظر إلى القبور بكى ثم أقبل على فقال يا ميمون هذه قبور آبائي بني أمية كأنهم لم يشاركوا أهل الدنيا في لذاتهم وعيشهم أما تراهم صرعى قد حلت بهم المثالات واستحكم فيهم البلى وأصاب الهوام مقبلا في أبدانهم ثم بكى وقال والله ما أعلم أحدا أنعم ممن صار إلى هذه القبور وقد أمن من عذاب الله]

Ve Meymûn b. Mehrân demiş ki “Ben ‘Ömer b. ‘Abdül‘azîz ile berâber mekâbire çıktım ve kubûra bakınca ağladı sonra benim üzerime ikbâl ve teveccüh edip dedi ki “Ey Meymûn, bu mezârlar benim babalarım Benû Ümeyye’nin kubûrudurlar, sanki ehl-i dünyâ ile ‘ayş ve lezzetlerinde onlar müşâreket etmemişler. Sen onları hâlik görmez misin ki ‘ukûbât onlarla hâlî olup da belâ onlarda müstahkem olmuş ve ten-i ebdânlarında haşerât-ı arz bir makîl ve mer‘â ve mesken ve me’vâ isâbet etmiştir?” Sonra ağlayıp dedi ki “Vallâhi ben ‘azâbullâhtan emîn olduğu hâlde bu kubûra gelip defn olunan kimseden daha ziyâde ni‘amlı bir kimseyi bilemem” ya’nî mün‘am ancak o kimsedir ki ‘azâbdan emîn olarak bu mezârdı yatmıştır.

[وقال ثابت البناني دخلت المقابر فلما قصدت الخروج منها فإذا بصوت قائل يقول يا ثابت لا يغرنك صموت أهلها فكم من نفس مغمومة فيها ويروى أن فاطمة بنت الحسين نظرت إلى جنازة زوجها الحسن بن الحسن فغطت وجهها وقالت

وكانوا رجاء ثم أمسوا رزية ... لقد عظمت تلك الرزايا وجلت

وقيل إنها ضربت على قبره فسطاطا واعتكفت عليه سنة فلما مضت السنة قلعوا الفسطاط ودخلت المدينة فسمعوا صوتا من جانب البقيع هل وجدوا ما فقدوا فسمعوا من الجانب الآخر بل يسوا فانقلبوا]

Ve Sâbit el-Bunânî demiş ki “Ben bir gün mezâristâna girdim ve mekâbirden çıkıp gitmek isteyince nâgehân bir ses işittim, der ki “Ey Sâbit, onun ehlinin hāmûşluğu seni aldatmaya, zîrâ ki içinde nice gamlı nefisler

428 “Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım” der.” Mûminün, 23/99-100.

vardır.” Ve dahi rivâyet olunur ki Hazret-i Hasan ‘aleyhi’r-rıdvânın kerî-me-i muhteremesi Fâtıma ‘aleyhi’r-rıdvân, zevci Hasan b. Hüseyin’in cenâzesine nazar edip ba‘dehu onun yüzünü örtüp dedi ki *وكانوا رجاء ثم أمسوا رزية* ilh. ki hulâsa-i mahsûlû: “Herkesin ümîdvârı ve recâsı idiler sonra musîbetli ve ziyân-dîde akşamladılar, tahkîkan o musîbetler ‘azîm ve kebîr oldu.” Ve denilir ki onun mezârı üstüne bir çadır nasb edip bir sene kabri üstüne itikâf etti ve bir sene geçtikten sonra çadırı kaldırıp Medîne’ye girdi ve o esnâda Bakîr cānibinden bir savtı işitip derdi ki “Âyâ yitirip gâyib ettiklerini buldular mı?” Ve cānib-i dîgerden işittiler, denilir ki “Yok, ancak ye’s edip geri döndüler!”

[وقال أبو موسى التميمي توفيت امرأة الفرزدق فخرج في جنازتها وجوه البصرة وفيهم الحسن فقال له الحسن يا أبا فراس ماذا أعددت لهذا اليوم فقال شهادة أن لا إله إلا الله منذ ستين سنة فلما دفنت أقام الفرزدق على قبرها فقال

أخاف وراء القبر إن لم تعافني ... أشد من القبر التهابا وأضيقا

إذا جاءني يوم القيامة قائد ... عنيف وسواق يسوق الفرزدقا

لقد خاب من أولاد آدم من مشى ... إلى النار مغلول القلادة أزرقا]

Ve Ebū Mūsā et-Temīmî demiş ki Ferezdak’ın zevcesi vefât ettiği vakte te vüçuh-ı Basra onun cenâzesiyle çıktılar ve Hasan-ı Basrî dahi içlerinde idi Hasan, Ferezdak’a “Ey Ebū Firās, sen bu gün için ne tedārük ve idād etmişsin?” dedikte, Ferezdak: “Altmış seneden beri söylemekte bulunduğum şehâdetin kelime-i müniciyesi” dedi. Ve cenâze defn olunca Ferezdak kabri üzerine durup dedi ki *أخاف وراء القبر إن لم تعافني* ilâ āhiri’l-ebiyât ki hulâsa-i mahsûlleri: “Eğer sen beni mu‘āfât edip saklamaz isen ben kabrin verâsında kabirden daha ziyâde dar ve iltihâbı ondan daha ziyâde eşedd ve çok bir meskenden korkarım. Vaktâ ki kıyâmet günü gelir ve Ferezdak’ı sevk eder bir sevvāk sürer ve bir kâid-i ‘anîf onu çeker de sürükleyerek götürür. Tahkîk ve tahkîkan kim ki evlâd-ı âdemden erzak ve maglûlû’l-kılâde olarak âteşe yürürse elbette hâyib ve hâsir olur.”

[وقد أنشدوا في أهل القبور

قف بالقبور وقل على ساحاتها ... من منكم المغمور في ظلماتها

ومن المكرم منكم في قعرها ... قد ذاق برد الأمن من روعاتها

أما السكون لذي العيون فواحد ... لا يستبين الفضل في درجاتها

لو جابوك لأخبروك بألسن ... تصف الحقائق بعد من حالاتها

أما المطيع فنازل في روضة ... يفضي إلى ما شاء من دوحاتها
والمجرم الطاعني بها متقلب ... في حفرة بأوى إلى حياتها
وعقارب تسعى إليه فروحه ... في شدة التعذيب من لدغاتها [300]

Ve dahi ehl-i kubûrun şe'nlerinde bu ebyât inşâd olunup denilmiş ki قف ki mezâristânda geçerken kubûrun sâhâtı üzere durup de ki “Ey ehl-i kubûr, sizden mezârların karanlılığında dalıp magmûr olan kimdir ve diplerinde mükerrrem olan kimdir ki mezârların korkularından emniyyetin soğuşunu zevk etmiş? Sükûn ise gözlülere birdir ki derecâtında fazl müstebân olmaz. Ve onlar senin cevâbını vermiş olsalar sana hâlâtından hakâyıkı vasf eden elsine ile haber verirlerdi ki mutîr ve fermânber olan adam bir ravzada nâzildir ki bâğçelerinden dilediği bâğçeye gidip mütena‘im olur ve mücrim ve tâgî olan adam bir çukur ve hufrede mütekallib olup onun hayyât ve ejderhâlarına gidip sükûn eder ve ‘akrebler dahi ona sa‘y edip gelir ki onun rûhu hayyât ve ‘akâribin sokmaklarından şiddet-i ta‘zîbdir.”

[وَمَر دَاوُد الطَّائِي عَلَى امْرَأَةٍ تَبْكِي عَلَى قَبْرِ وَهِي تَقُولُ
عَدِمْتُ الْحَيَاةَ وَلَا نَلْتَهَا ... إِذَا كُنْتُ فِي الْقَبْرِ قَدْ أَلْحَدُوكَا
فَكَيْفَ وَأَيْنَ أَذُوقُ لَطْعَمَ الْكُرَى ... وَأَنْتَ بِيَمْنَاكَ قَدْ وَسَدُوكَا
ثُمَّ قَالَتْ يَا ابْنَاهُ بَأَيِّ خَدِيكَ بَدَأَ الدَّوْدُ فَصَعَقَ دَاوُدُ مَكَانَهُ وَخَرَّ مَغْشِيَا عَلَيْهِ]

Ve Dâvûd-ı Tâi yolda geçerken bir kabir üzerine girye eden bir hatun kişiye râst gelip ve o hatun kişi bu beytleri söylerdi ki عَدِمْتُ الْحَيَاةَ وَلَا نَلْتَهَا ilh. ki hulâsa-i fehvâları: “Seni lahd içinde koyup kabirde oldukça hayâtta ma‘dûmum ve ona nâil olmayayım. Ben uykunun tadını nice zevk ederim o hâl ile ki senin sağ elin üzerine seni dayatmışlar.” Sonra dedi ki “Ey benim oğlum, kâşki ben bileydim ki senin hangi yanağından kurt başlamış yiyor!” Ve o vakte Dâvûd dahi bir na‘ra vurup baygın olarak yere düşmüştür.

[وَقَالَ مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ مَرَرْتُ بِالْمَقْبَرَةِ فَأَنْشَأْتُ أَقُولُ
أَتَيْتُ الْقُبُورَ فَنَادَيْتَهَا ... فَأَيْنَ الْمَعْظَمُ وَالْمَحْتَقَرُ
وَأَيْنَ الْمَدْلُ بِسُلْطَانِهِ ... وَأَيْنَ الْمَزْكِيُّ إِذَا مَا أَفْتَخَرَ
قَالَ فَنُودِيتُ مِنْ بَيْنِهَا أَسْمَعُ صَوْتًا وَلَا أَرَى شَخْصًا وَهُوَ يَقُولُ
تَفَانُوا جَمِيعًا فَمَا مَخْبَرٌ ... وَمَاتُوا جَمِيعًا وَمَاتَ الْخَبَرُ
تَرْوَحُ وَتَغْدُو بَنَاتُ الثَّرَى ... فَتَمَحُو مُحَاسِنَ تِلْكَ الصُّورِ]

فيا سائلي عن أناس مضوا ... أما لك فيما ترى معتبر

قال فرجعت وأنا باك

Ve dahi Mâlik b. Dinâr demiş ki “Bir gün ben bir makbereye mürûr edip bu ebyâtı inşâd ile dedim ki أتيت القبور فناديتها ilh. ki hulâsa-i mahsülleri: “Ben kubûra gelip ashâ-ı kubûru münâdât edip dedim ki “Cihânda mu‘az-zam geçinen nerede ve muhtekar geçinen nerede ve kendi saltanatıyla nâz ve şîve eden nerede ve iftihâr edince müzekkî ve mütebâhî olan nerede?” Ve derhâl bir savt ile kubûrun beyninde ben dahi münâdât oldum ki o savtı işitir de bir şahsı görmüyorum, bana dedi ki تفانوا جميعا فما مخبر ilâ âhiri’l-e-byât ki hulâsa-i mahsülleri: “Cümleleri fânî oldular da cem‘an müteveffâ olmuşlar. Ve haberleri dahi olmuş, Benâtü’s-Serâ gelip gider ki o sûretleri mahv eder. Ey geçmiş olan nâs üzerine benden suâl edici, senin bu gördüğünde sana bir mu‘teber yok mudur?” Ve çün bu sözü işittim ağlayarak geri döndüm” demiştir.

Ebyâtun Vücidet Mektûbeten ‘Ale’l-Kubûri

[آيات وجدت مكتوبة على القبور]

[وجد مكتوبا على قبر]

تناجيك أجدات وهن صموت ... وسكانها تحت التراب خفوت

أيا جامع الدنيا لغير بلاغة ... لمن تجمع الدنيا وأنت تموت

Ve kubûr üzerine yazılı bulunan ebyât ise onlar dahi bunlardır ki ez-cümle bir kabr üzerine bu rubâî yazılı bulunmuş ki تناجيك أجدات وهن صموت ilh. ki hulâsa-i meâlleri: “Sekenesi toprak altında sâkin ve sâkit ve kendileri sâmit oldukları hâlde kubûr sana münâcât edip der ki “Ey belâğının gayrısına dünyâyı cem‘ eden harîs, sen vefât edecek olduğun hâlde dünyâyı kime cem‘ ediyorsun?”

[ووجد على قبر آخر مكتوبا]

أيا غانم أما ذراك فواسع ... وقبرك معمور الجوانب محكم

وما ينفع المقبور عمران قبره ... إذا كان فيه جسمه يتهدم

Ve dîger bir kabz üzerine işbu rubâî yazılı bulunmuş ki أما ذراك أيا غانم
ilh. ki hulâsa-i müfâdî: “Ey Gânim, senin zirân ise geniş ve vâsi’dir
ve senin kabrin dahi cevânîbi ma’mûr ve muhkemdir velâkin medfûn olan
kimseye kabrinin ‘imâret-i zâhiresi ona bir menfa‘at vermez o hâl ile ki
onun cismi onun kabri içinde yıkılıp müteheddim ve vîrân olur.”

[وقال ابن السماك مررت على المقابر فإذا على قبر مكتوب

يمر أقاربي جنات قبرى ... كأن أقاربي لم يعرفوني

ذوو الميراث يقتسمون مالي ... وما يألون أن جحدوا ديوني

وقد أخذوا سهامهم وعاشوا ... فيالله أسرع ما نسوني] [301]

Ve dahi İbnü’s-Semmāk demiş ki “Ben mekâbir üzerine geçip bir kabr
üzerine yazılı gördüm ki يمر أقاربي جنات قبرى ilh. ki ki hulâsa-i fehvâları:
“Benim akâribim benim mezârım câniblerinden geçerler de sanki akâribim
beni bilemiyorlar! Mîrâslılar benim mâlımı paylaşırlar ve düyûnunu inkâr
ederlerse yemîn etmezler o hâl ile ki kendi sehmlerini alıp da yaşamışlar.
Artık Allâh ‘aşkına olsun ne çabuk beni unuttular!”

[ووجد على قبر مكتوبا

إن الحبيب من الأحباب مختلس ... لا يمنع الموت بواب ولا حرس

فكيف تفرح بالدنيا ولذتها ... يا من يعد عليه اللفظ والنفس

أصبحت يا غافلا في النقص منغمسا ... وأنت دهرک في اللذات منغمس

لا يرحم الموت ذا جهل لغرته ... ولا الذي كان منه العلم يقتبس

كم أخرس الموت في قبر وقفت به ... عن الجواب لسنا ما به خرس

قد كان قصرک معمورا له شرف ... فقبرک اليوم في الأجداث مندرس]

Ve dîger bir kabr üzerine yazılı bulundu ki إن الحبيب من الأحباب مختلس
ilâ âhiri’l-ebîyât. Ve hulâsa-i mahsûlleri ise: “Tahkîkan ahhâbdan mahbûb
muhtelistir, ne kapıcı ve ne bekçi ölümü men‘ edebilir. Ey ki lafz ve nefes
üzerine ta’dâd olunan zât, sen dünyâ ile dünyânın lezzâtıyla nice sevinir-
sin? Lâ-cereme sen ey gâfil, naks ve eksikliğinde magmûs olarak sabâh
etmişsin, hâlbuki sen tûl-i ‘ömründe lezzâtta müngamis bulunursun. Ölüm,
gurûru ve cehli için bir nâdânı merhamet etmez ve ondan ‘ilm iktibâs olu-
nan dânişmendi dahi merhamet eylemez. Ölüm nice adamı mezârlarda lâl
etmiş ki ben ona vâkîf idim ki onun lisânında bir lâlîlik yok idi. Senin köş-
kün ma’mûr ve âbâdân iken onun şerefi var idi, imdi senin kabrin mezârlar
arasında münderis olmuştur.”

onun emsâli üzerine muktedirsin sonra da sen ona muzayyî'sin ve böyle olunca hemân sen tazyî'i üzerine çekeceğin hasret üzerine şimdiden kendi nefsinı tavtîn eyle, çünkü senin ihtiyârından emr çıkıp 'alâ-sebîlî'l-ibtidâr kendi sâ'atinden senin behreni almamaklığın üzerine elbette nâdim ve peşimân olacaksın, zîrâ ba'zu's-sâlihîn demiş ki "Âlem-i ma'nâdan benim ihvânımdan bir zâtı görüp dedim ki "Ey fülân, el-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemin, sen zinde oldun!" Ve o dahi: "Ben bunun tekellümü üzerine muktedir olmuş olsam ya'nî el-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn demeye muktedir olmuş olsam bana dünyâ ve mâ-fihâdan daha ziyâde hoş ve ehabb olurdu" dedi sonra bana dedi ki "Sen görmez miydin ki beni defn ederlerken fülân adam kalkıp iki rek'at namâz kıldı, işte ben o iki rek'at namâz kılmaya muktedir olmuş olsam bana dünyâ ve mâ-fihâdan daha ziyâde hoş ve ehabbdır."

Beyānu Ekāvīlihîm 'İnde Mevtî'l-Veledi

[بيان أفاويلهم عند موت الولد]

[حق على من مات ولد أو قريب من أقاربه أن ينزله في تقدمه عليه في الموت منزلة ما لو كانا في سفر فسبقه الولد إلى البلد الذي هو مستقره ووطنه فإنه لا يعظم عليه تأسفه لعلمه أنه لاحق به على القرب وليس بينهما إلا تقدم وتأخر وهكذا الموت فإن معناه السبق إلى الوطن إلى أن يلحق المتأخر]

Ve mevt-i veledin 'indinde olan akvâllerinin beyânı ise o dahi işbu fasıldır. Şöyle ki o ki onun bir evlâdı veyâhüd onun akrabâsından bir kimsesi vefât eder, ona vâcib ve hakk odur ki vefâtta onun tekaddümü emrinde onu şol menzilede inzâl ede ki sanki onlar ikisi bir seferde idiler ve onun oğlu veyâhüd o akrabâsı ona vatan ve müstekarı olan beldeye sebkât edip gitmiştir, zîrâ ki o hâlde ona onun hüzn ve te'essüfû 'azîm olmaz, çünkü bilir ki 'ahd-ı karîbde kendisi dahi ona lâhık olacaktır ve tekaddüm ve te'ehhürden gayrı onların beyinlerinde dîğer bir şey yoktur. İşte ölüm dahi böyledir, zîrâ ki onun ma'nâsı vatana sebkattır tâ ki müteahhar olan adam ulaşıp lâhık ola.

[وإذا اعتقد هذا قل جزعه وحزنه لا سيما وقد ورد في موت الولد من الثواب ما يعزى به كل مصاب قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لأن أقدم سقطا أحب إلي من أن أخلف مائة]

فارس كلهم يقاتل في سبيل الله وإنما ذكر السقط تنبيهاً بالأدنى على الأعلى وإلا فالثواب على قدر محل الولد من القلب وقال زيد بن أسلم توفي ابن لداود عليك السلام فحزن عليه حزناً شديداً فقبل له ما كان عدله عندك قال ملء الأرض ذهباً قيل له فإن لك من الأجر في الآخرة مثل ذلك وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يموت لأحد من المسلمين ثلاثة من الولد فيحتسبهم إلا كانوا له جنّة من النار فقالت امرأة عند رسول الله صلى الله عليه وسلم أو اثنان قال أو اثنان وليخلص الوالد الدعاء لولده عند الموت فإنه أرجى دعاءً وأقربه إلى الإجابة]

Ve çün bunu itikād eder, onun hüzn ve cezaı az olur, lā-siyyemā mevt-i veledde olan sevāb hakkında vārid olan aḥbār-ı seniyye her bir musābı taʿziye eder ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “لأن أقدم” ki hulāsa-i müfād-ı şerfī: “Ben bir saktı takdīm etmiş olsam bana fī-sebīllāh kāffesi cihād ve mukātele eder, yüz ‘aded süvārī terk etmekliğimden daha ziyāde hoş ve ehabbdır.” Ve “sakt” ise cānsız vilādet eden cenīndir ve onun “sakt” zikr etmesi ancak ednā ile aʿlā üzerine bir tenbīh etmek içindir, yoksa sevāb kalbden veledin mahalli mikdārıncadır. Ve Zeyd b. Eslem demiş ki “Dāvūd ‘aleyhi’s-selām hazretlerine bir evlād vefāt ettikte Dāvūd o veledin üzerine hüzn-i şedīd ile hazīn oldu ve ona denildi ki “Onun mu‘ādili sende ne idi?” Ve o dahi: “Zemīn dolusunca altın idi” dedikte, ona denildi ki “İşte āhirette sana onun misli gibi ecr ve sevāb vardır.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “لا يموت لأحد من المسلمين ثلاثة من الولد فيحتسبهم” yaʿnī “Müslimīnden bir kimse için üç nefer ölmez ve kendisi tefvīz-i emr ile onları Allāhu taʿālāya ihtisāb edip de sabr etmez illā ki o evlād ona āteştin siper olurlar.” Ve bir hatun kişi, efendimiz yanında “veyā iki” deyince, efendimiz “أو اثنان” yaʿnī “veyā iki ola” buyurdu yaʿnī iki ‘aded evlādı olmuş olsa dahi ona āteştin siper olurlar demektir. Ve māder ve pedere vācib odur ki ‘indel’l-mevt veledine duʿā için ihlās etsin, zīrā kabūlü daha ziyāde mercūdur ve icābete dahi daha ziyāde karībdır. [303]

[وقف محمد بن سليمان على قبر ولده فقال اللهم إني أصبحت أرجوك له وأخافك عليه فحقق رجائي وآمن خوفي ووقف أبو سنان على قبر ولده فقال اللهم إني قد غفرت له ما وجب لي عليه فاغفر له ما وجب لك عليه فإنك أجود وأكرم ووقف أعرابي على قبر ابنه فقال اللهم إني قد وهبت له ما قصر فيه من بري فهب له ما قصر فيه من طاعتك]

Muhammed b. Süleymān bir evlādının kabr üstüne durup demiş ki “Ey benim ilāhım, ben seni ona recā ve onun üzerine ben senden havf eder olduğum hālde sabāh etmişim, sen benim recāmı tahkīk edip ona ‘afv ve magfīret eyle ve havfımdan beni emīn eyle.” Ve Ebū Sinān dahi oğlunun

mezârı üstüne durup demiş ki “Ey benim ilâhım, benim için onun üzerine vâcib olan nesneyi ‘afv ettim, sen dahi onun üzerine sana vâcib olan nesneyi ‘afv ve mağfîret eyle, zîrâ ki sen daha ziyâde cevâd ve kerîmsin.” Ve bir aʿrâbî dahi bir oğlunun mezârı üzerine durup demiş ki “Ey benim ilâhım, benim birr ve ihsânımdan taksîr ettiğî nesneyi ben ona bağışlamışım, sen dahi ona senin tâʿatinden taksîr ettiğî nesneyi bağışla.”

[ولما مات ذر بن عمر بن ذر قام أبوه عمر بن ذر بعد وضعه في لحده فقال يا ذر لقد شغلنا الحزن لك عن الحزن عليك فليت شعري ماذا قلت وماذا قيل لك ثم قال اللهم إن هذا ذر متعتني به ما متعتني ووفيته أجله ورزقه ولم تظلمه اللهم وقد كنت ألزمته طاعتك وطاعتي اللهم ما وعدتني عليه من الأجر في مصيبي فقد وهبت له ذلك فهب لي عذابه ولا تعذبه فأبكى الناس ثم قال عند انصرافه ما علينا بعدك من خصاصة يا ذر وما بنا إلى إنسان مع الله حاجة فلقد مضينا وتركانك ولو أقمنا ما نفعناك]

Ve Zerr b. ‘Ömer b. Zerr vefât edince onun babası ‘Ömer oğlu Zerr lahdine konulduktan sonra kalkıp demiş ki “Ey Zerr, sana vâkîʿ olan hüzn ve esefimiz bizim senin üzerine hüzn etmekten bizi meşğûl etmiştir. Kâşki ben bileydım ki sen ne dedin ve sana ne denildi!” Sonra dedi ki: “Ey benim ilâhım, işbu Zerr senin bizi onunla dilediğın mikdârda mütemettiʿ ettin ve baʿdehu sen onun ecelini ona îfâ edip rızkını tamâmen edâ ettin, onu sen zulm etmedin ve sen onu senin tâʿatin ile benim tâʿatimi ona ilzâm etmiş idin. Ey benim ilâhım, onun üzerine sen benim musîbetimde bana vaʿd ettiğın ecr ve sevâbı ben ona bağışladım, sen dahi onun ‘azâbını bana bağışla da onu taʿzîb etme!” Ve bununla nâsı ağılattı sonra savuşup gideceğî vakte dedi ki “Ey Zerr, senden sonra bizim üzerimize bir yoksulluk ve Zât-ı zü’l-celâl ile maʿan bir insâna bir ihtiyâcımız yoktur, işte biz seni terk edip geçtik ve durmuş olsaydın sana bir nefʿ edemez idik.”

[ونظر رجل إلى امرأة في البصرة فقال ما رأيت مثل هذه النضارة وما ذاك إلا من قلة الحزن فقالت يا عبد الله أني لفني حزن ما يشركني فيه أحد قال فكيف قالت أن زوجي ذبح شاة في يوم عيد الأضحى وكان لي صبيان مليحان يلعبان فقال أكبرهما للآخر أتريد أن أريك كيف ذبح أبي الشاة قال نعم فأخذه وذبحه وما شعرنا به إلا متشطحا في دمه فلما ارتفع الصراخ هرب الغلام فلجأ إلى جبل فرهقه ذئب فأكله فخرج أبوه يطلبه فمات عطشا من شدة الحر قالت فأرداني الدهر كما ترى]

Ve bir kişi Basra’da bir hatun kişiye nazar edip demiş ki “Bu naddâre gibi ben görmemişim, bu hüsn ü cemâl ve zîb ü nadâret ancak gamm ve gussa ve hüzn ve kaygının killetindendir!” Ve o hatun kişi dahi demiş ki

“Ey ‘Abdullâh, ben böyle bir hüznedeyim ki hîçbir kimse onda benimle müşâreket etmemiştir.” Ve o adam: “Nicedir?” diye sordukta, o hatun kişi dedi ki “Benim kocam kurbân bayramı gününde bir koyun boğazlayıp udhiyye kesti ve benim dahi iki güzel oğullarım var idi, orada oynarlar idi. Benim kebîr oğlum, sagîr birâderine dedi ki “İster misin ben sana göstereyim ki benim babam koyunu nice boğazladı?” Ve o dahi “ne‘am” deyince hemân onu tutup boğazladı ve biz ona ancak kanı içinde yuvarlanıp dururken âgâh ve vâkıf olduk ve âvâz-ı girye ve zârî mürtefi‘ olunca o gulâm dahi kaçıp bir dağa ilticâ etti ve kurt ona ulaşmış yedi ve babası çıkıp onu ararken o dahi sıcaklığın şiddetinden susuzlukla helâk oldu ve gördüğün gibi dehr beni yalnızlı kıldı!”

[فأمثال هذه المصائب ينبغي أن تتذكر عند موت الأولاد ليتسلى بها عن شدة الجزع فما من مصيبة إلا ويتصور ما هو أعظم منها وما يدفعه الله في كل حال فهو الأكثر]

İşte bu gibi muşibetler mevt-i evlâd ‘indinde tezekkür olunmak gerektir tâ ki şiddet-i ceza‘dan onunla mütesellî ola, zîrâ bir muşibet yoktur ki ondan daha ziyâde a‘zam bir muşibet mutasavver olmaya ve beher hâlde Allâhu ta‘âlânın def‘ ettiği şey ancak daha ziyâde çoktur.

Beyānu Ziyāreti'l-Kubūri ve'd-Du‘āi Li'l-Meyyiti ve Mā-Yūte‘allaku Bihi Ziyāretü'l-Kubūri

[بيان زيارة القبور والدعاء للميت وما يتعلق به زيارة القبور]

[مستحبة على الجملة للتذكر والاعتبار وزيارة قبور الصالحين لأجل التبرك مع الاعتبار] وقد كان رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن زيارة القبور ثم أذن في ذلك بعد روي عن علي رضي الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال كنت نهيتكم عم زيارة القبور فزوروها فإنها تذكركم الآخرة غير أن لا تقولوا هجرا وزار رسول الله صلى الله عليه وسلم قبر أمه في ألف مقنع فلم ير باكيا أكثر من يومئذ وفي هذا اليوم قال أذن لي في الزيارة دون الاستغفار كما أوردنا من قبل]

Ve ziyāret-i kubūr ve mevtāya du‘ā etmek ve buna müte‘allik bulunanların beyānı ise o dahi işte bu mebhastır. Şöyle ki ‘ale’l-cümle tezekkür ve itibār için kubūrun ziyāretleri müstehabb ve mesnūndur ve teberrük ve itibār için kubūr-ı sulehānın ziyāretleri dahi müstehabb ve mendūb-

dur. Ve evvel-i emrde eğerçi zât-ı sâmi-i Hazret-i Risâlet-penâhî ziyâret-i kubûrdan nehy ettiyse de ba'dehu ziyâretlerine izn ve ruhsat vermiştir. Hazret-i 'Alî b. Ebî Tâlib kerremallâhu vechehu ve radiya 'anhu, Resûl-i ekrem sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz üzerine rivâyet edip demiş ki "كنت نهيتكم عم زيارة القبور ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: "Ben sizi kubûrun ziyâretinden men' ve nehy etmişim, imdi siz onları ziyâret ediniz, zîrâ ki sizi âhiret ile tezkîr eder velâkin siz onda hecr söylemeyesiniz" ya'nî hecr ve firâk ve ayrılığa müte'allik olan sözleri söylemeyesiz. Ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz vâlidesinin kabrini huzû'lu bir ünste ziyâret ve o günde [304] vâki' olan ağlamasından ziyâde diğer bâr görûlmemişti ve "Bugün ziyârette bana izn erzânî oldu da istigfâra izn buyurulmadı" diye haber vermiş, nitekim fî-mâ sebak onu îrâd etmiştik.

[وقال ابن أبي مليكة أقبلت عائشة رضي الله عنها يوما من المقابر فقلت يا أم المؤمنين من أين أقبلت قالت من قبر أخي عبد الرحمن فقلت أليس كان رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عنها قالت نعم ثم أمر بها ولا ينبغي أن يتمسك بهذا فيؤذن للنساء في الخروج إلى المقابر فإنهن يكثرن الهجر على رءوس المقابر فلا يفي خیر زيارتهن بشرها ولا يخلون في الطريق عن تكشف وتبرج وهذه عظام والزياره سنة فكيف يحتمل ذلك لأجلها نعم لا بأس بخروج المرأة في ثياب بذلة ترد أعين الرجال عنها وذلك بشرط الاقتصار على الدعاء وترك الحديث على رأس القبر]

Ve İbn Ebî Müleyke demiş ki "Ümmü'l-mü'minîn bir gün mekâbir-den gelirken ona "Ey Ümmü'l-mü'minîn, nereden geliyorsun?" diye sordum ve o dahi: "Benim birâderim 'Abdurrahmân'ın mezârından" deyince, "Aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz ondan nehy etmemiş miydi?" diye suâl ettim ve o dahi "نعم ثم أمر بها" diye cevâb verdi ya'nî "Vâkı'â ziyâret-i kubûrdan nehy etmişti velâkin sonra onunla emr etmiş" diye haber verdi. Ammâ bununla temessük olunup hurûcda ziyâret-i kubûr için nisâya izn verilmemek gerekir, zîrâ tâife-i nisâ rûûs-ı mekâbir üzerine hecri teksîr ederler, zîrâ ki o hâlde ziyâretlerinin hayrî şerrine vefâ edemez ve hem dahi yolda açılıp zînetlerini izhâr etmekten hâlî olamazlar ve bunlar ke-bâirdendirler ve ziyâret-i kubûr ise sünnettir, artık sünnet için kebâire nice mütehammil olur. Evet, dîde-i ricâli ondan redd eder bir libâs-ı 'atîk ve palâs ile hurûc etmelerinde bir be's olmaz velâkin du'â üzerine iktisâr edip mezârların başlarında hadîsin terki şartıyla.

[وقال أبو ذر قال رسول الله صلى الله عليه وسلم زر القبور تذكر بها الآخرة واغسل الموتى فإن معالجة جسد خاو موعظة بليغة وصل على الجنائز لعل ذلك أن يحزنك فإن الحزين في ظل الله]

Ve Ebū Zerr demiş ki ‘āleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “زر القبور تذكر بها الآخرة واغسل الموتى فإن معالجة جسد خاو موعظة بليغة وصل على” ki hulāsa-i meāl-i şerīfī: “Sen kubūru ziyāret eyle ki onunla āhireti yād edersin ve mevtāyı gasl eyle, zīrā ki rūhtan hālī olan cesedin mu‘ālecesi mev‘iza-i belīgadır ve cenāzelerin üzerlerine namāz kıl, ola ki o şey seni hazīn eder, zīrā ki hazīn olan kimse Allāhu ta‘ālānın zıllındadır.”

[وقال ابن أبي مليكة قال رسول الله “زروا موتاكم وسلموا عليهم فإن لكم فيهم عبرة” وعن نافع أن ابن عمر كان لا يمر بقبر أحد إلا وقف عليه وسلم عليه وعن جعفر بن محمد عن أبيه أن فاطمة بنت النبي صلى الله عليه وسلم كانت تزور قبر عمها حمزة في الأيام فتصلي وتبكي عنده وقال النبي صلى الله عليه وسلم “من زار قبر والديه أو أحدهما في كل جمعة غفر له وكتب برا” وعن ابن سيرين قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم “إن الرجل ليموت والداه وهو عاق لهما فيدعو الله لهما من بعدهما فيكتبه الله من البارين”]

Ve dahi İbn Ebī Müleyke demiş ki ‘āleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ⁴²⁹“زروا موتاكم وسلموا عليهم فإن لكم فيهم عبرة” ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfī: “Siz mevtānızı ziyāret ediniz ve onların üzerlerine selām ediniz, zīrā ki onlarda size bir ‘ibret vardır.” Ve Nāfi‘ b. ‘Ömer üzerine rivāyet etmiş ki “İbn ‘Ömer bir kimsenin mezārı üzerine geçmez illā ki o mezār üstüne durup onun üzerine selām eder. Ve Ca‘fer b. Muhammed’in üzerine mervī olup ki o dahi babası üzerine rivāyet edip demiş ki “Hazret-i Fātīmatu’z-Zehrā ‘aleyhe’r-rıdvān eyyāmda amcası Hamza’nın kabrini ziyāret ederdi ve onun yanında namāz kılıp ağlardı.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “من زار قبر والديه أو أحدهما في كل جمعة غفر له وكتب برا” ⁴³⁰ya’nī “Kim ki ebeveyninin mezārlarını veyāhūd birisinin mezārını her bir cum‘a gününde ziyāret ederse ona ‘afv ve magfīret olunup bārr yazılır.” Ve dahi İbn Sīrīn üzerine mervī olup demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “إن الرجل ليموت والداه وهو عاق لهما فيدعو الله لهما من بعدهما فيكتبه الله من البارين” ⁴³¹ya’nī “Tahkīkan olur ki bir kimsenin ebeveyni vefāt ederler o hāl ile ki kendisi onlara ‘āk idi sonra onlara vefātlarından sonra Allāhu ta‘ālāyı du‘ā eder de Allāhu ta‘ālā onu bārrlardan yazar.”

[وقال النبي صلى الله عليه وسلم “من زار قبري فقد وجبت له شفاعتي” وقال صلى الله عليه وسلم “من زارني بالمدينة محتسباً كنت له شافعاً وشهيداً يوم القيامة” وقال كعب

429 el-İrākī, *Tahrīcu Ehādīsī İhyā*, 6/2609.

430 el-İrākī, *Tahrīcu Ehādīsī İhyā*, 6/2609.

431 el-İrākī, *Tahrīcu Ehādīsī İhyā*, 6/2610.

الأخبار ما من فجر يطلع إلا نزل سبعون ألفاً من الملائكة حتى يحفوا بالقبر يضربون بأجنحتهم ويصلون على النبي صلى الله عليه وسلم حتى إذا أمسوا عرجوا وهبط مثلهم فصنعوا مثل ذلك حتى إذا انشقت الأرض خرج في سبعين ألفاً من الملائكة يوقرونه]

Ve dahi Nebî-i zî-şân ‘aleyhi efdalü’ t-tahiyye ve’ s-selâm efendimiz buyurmuş ki ⁴³² “من زار قبري فقد وجبت له شفاعتي” ya’nî “Kim ki benim kabrimi ziyâret eder ise ona benim şefâ’atim vâcib olur.” Ve dahi ‘aleyhi’ s-salâtu ve’ s-selâm efendimiz buyurmuş ki شافعاً وشهيداً “من زارني بالمدينة محتسباً كنت له شافعاً وشهيداً” ya’nî “Kim ki hasbeten lillâhi ta’âlâ beni Medîne’de ziyâret eder ise ben ona yevm-i kıyâmette şefîc olurum veyâhüd şehîd olurum” buyurmuştur. Ve Ka’bu’l-Ahbâr demiş ki “Bir nehârın fecri tulûc etmez ki yetmiş bin melek inip kabr-i şerîf-i Hazret-i Risâlet-penâhî’ye haff ve tavâf edip kanatları birbirine darbıyla ‘aleyhi’ s-salâtu ve’ s-selâm efendimizin üzerine salât etmezler tâ ki akşam ederler ve akşam olunca onlar semâvâta ‘urûc edip birle onların misli inip böylece işlerler tâ ki bir şakk olunur da hurûc ede ve çün yerden çıkar melâikeden yetmiş bin melek ile hurûc eder de onu tevkîr ederler.”

[والمستحب في زيارة القبور أن يقف مستدبر القبلة مستقبلاً بوجهه الميت وأن يسلم ولا يمسه القبر ولا يمسه ولا يقبله فإن ذلك من عادة النصارى قال نافع كان ابن عمر رأيته مائة مرة أو أكثر يجيء إلى القبر فيقول السلام على النبي السلام على أبي بكر السلام على أبي وينصرف] [305]

Ve ziyâret-i kubûrda tarîk-i mesnûn u müstehabb odur ki zâir arkasını kibleye ve yüzü mevtâyâ verip meyyit üzerine selâm vere ki eli ile kabri silmeye ve mes etmeye ve onu öpmeye, zîrâ ki bu ef’âl ‘âdât-ı nasârâdandırılar. Nâfîc demiş ki “Ben yüz kerre ve daha ziyâde gördüm ki ‘Abdullâh b. ‘Ömer el-Hattâb giderdi kabr-i şerîf hizâsında على النبي السلام على أبي بكر deyip savuşurdu.”

[وعن أبي أمامة قال رأيت أنس بن مالك أتى قبر النبي صلى الله عليه وسلم فوقف فرفع يديه حتى ظننت أنه افتتح الصلاة فسلم على النبي صلى الله عليه وسلم ثم انصرف وقالت عائشة رضي الله عنها قال رسول الله صلى الله عليه وسلم “ما من رجل يزور قبر أخيه ويجلس عنده إلا استأنس به ورد عليه حتى يقوم” وقال سليمان بن سحيم رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في النوم فقلت يا رسول الله هؤلاء الذين يأتونك ويسلمون عليك أفنقه سلامهم قال نعم وأرد عليهم وقال أبو هريرة إذا مر الرجل بقبر لرجل يعرفه فسلم عليه رد عليه السلام وعرفه وإذا مر بقبر لا يعرفه وسلم عليه رد عليه السلام]

432 el-İrākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2611.

433 el-İrākî, Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ, 6/2611.

Ve dahi Ebü Ümâme üzerine mervî olup demiş ki “Ben Enes b. Mâlik’i gördüm ki kabir-i şerîf-i Hazret-i Nebvî önüne gelip durmakla ellerini ref‘ etti tâ ki ben zann ettim ki namâza başladı sonra nebî-i zî-şân üzerine selâm verdi sonra savuşup gitti.” Ve Hazret-i Ümmü’l-mü’minîn ‘Âişe es-Siddîka ‘aleyha’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ⁴³⁴“ما من رجل يزور قبر أخيه ويجلس عنده إلا استأنس به ورد عليه حتى يقوم” ya‘nî “Bir kimse yoktur ki birâderinin kabrini ziyaret eder de onun yanında oturur illâ ki onunla istînâs eder de selâmını redd eder tâ ki kalkıp gider.” Ve Süleymân b. Suhaym demiş ki “Ben ‘âlem-i ma’nâda ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimizi görüp dedim ki “Ey Resûlallâh, bunlar ki seni ziyâret edip sana selâm okurlar, sen onların selâmlarını fehm eder misin?” Ve o dahi “نعم وأرد عليهم” ya‘nî “Evet, ben dahi onların üzerlerine selâmı redd ederim” diye fermân buyurdu. Ve Ebü Hüreyre demiş ki “Bir adam bildiği bir adamın kabri üzerine geçip ona selâm verirse o kimse onun selâmını redd eder de tanır ve bir bilmediğinin kabri üzerine geçip selâm verirse o dahi ona selâmı redd eder.”

[وقال رجل من آل عاصم الجحدري رأيت عاصما في منامي بعد موته بستتين فقلت أليس قد مت قال بلى فقلت أين أنت قال أنا والله فى روضة من رياض الجنة أنا ونفر من أصحابي نجتمع كل ليلة جمعة وصبيحتها إلى أبى بكر ابن عبد الله المزني فتتلاقى أخباركم قلت أجسامكم أم أرواحكم قال هيهات بليت الأجسام وإنما تتلاقى الأرواح قال قلت فهل تعلمون بزيارتنا إياكم قال نعم تعلم بها عشية الجمعة ويوم الجمعة كله ويوم السبت إلى طلوع الشمس قلت وكيف ذاك دون الأيام كلها قال لفضل يوم الجمعة وعظمه وكان محمد بن واسع يزور يوم الجمعة فقليل له لو أخرت إلى يوم الاثنين قال بلغنى أن الموتى يعلمون بزوارهم يوم الجمعة ويوما قبله ويوما بعده وقال الضحاک من زار قبراً قبل طلوع الشمس يوم السبت علم الميت بزيارته قليل وكيف ذاك قال لمكان يوم الجمعة]

Ve ‘Āsım-ı Cuhderî ehlinden bir adam demiş ki “‘Āsım’ın vefâtından iki sene mürûrundan sonra ben ‘Āsım’ı uykuda görüp ona dedim ki “Sen ölmemiş miydin?” O dahi “belâ” diye cevâb verdi sonra ben ona dedim ki “Sen neredesin?” Ve o dahi: “Riyâz-ı cennetten bir ravza içindeyim ki ben ve kendi ashâbımdan çend nefer beher cum‘anın gecesinde ve sabâhında Ebü Bekr b. ‘Abdullâh el-Müzenî ‘aleyhi’r-rahmenin yanında birikip sizin ahabârınızı telâkî ederiz” diye beyân ve ben dahi: “Sizin ecsâmınızla mı, yoksa ervâhınızla?” dediğimde, o dahi: “Heyhât, ecsâm çürümüştür! Biz ancak ervâh ile görüşürüz” diye ihbâr ve “Sizi ziyâret edenlerine siz ‘âlim

ve vâkîf olur musunuz?” diye isti‘lâm ve kendisi: “Ne‘am, cum‘a gece-sinde ve cum‘a gününde ve cum‘a ertesinin gününde dahi tulû‘-ı şemse kadar” diye haber verince, “Bu nice olur ki o günlerde bilip de eyyâm-ı sâirede bilmezsiniz?” diye bir dahi istifhâm eylediğimde, o dahi: “Yevm-i cum‘anın fazl ve ‘izamı içindir” diye tavzîh ve i‘lâm etti. Ve Muhammed b. Vâsi‘ cum‘a gününde ziyâret ederdi ve ona denildi ki “Sen pazartesi gününe te‘hîr etmiş olsan?” O dahi demiş ki “Bana bâlig olmuş ki mevtâ yevm-i cum‘ada ve yevm-i cum‘adan bir gün akdem ki yevm-i perşembe ve yevm-i cum‘adan bir gün sonra ki cumartesi günlerinde onları ziyâret edenleri bilirler.” Ve Dahhâk demiş ki “Cumartesi gününde güneşin tulû‘undan akdem kim ki bir kabri ziyâret ederse o mevtâ onun ziyâretini bilir.” Ve “Bu nice dir?” diye ondan suâl vâki‘ oldukta, “Yevm-i cum‘anın kerâmeti için” diye haber vermiştir.

[وقال بشر ابن منصور لما كان زمن الطاعون كان رجل يختلف إلى الجبانة فيشهد الصلاة على الجنائز فإذا أمسى وقف على باب المقابر فقال آنس الله وحشتكم ورحم غربتكم وتجاوز عن سيئاتكم وقبل الله حسناتكم لا يزيد على هذه الكلمات قال الرجل فأمسيت ذات ليلة فانصرفت إلى أهلى ولم آت إلى المقابر فأدعو كما كنت أدعو فبينما أنا نائم إذا بخلق كثير قد جاءونى فقلت ما أنتم وما حاجتكم قالوا نحن أهل المقابر قلت ما جاء بكم قالوا إنك قد عودتنا منك هدية عند انصرافك إلى أهلِكَ قلت وما هي قالوا الدعوات التي كنت تدعو لنا بها قلت فإني أعود لذلك فما تركتها بعد ذلك]

Ve dahi Bişr b. Mansûr demiş ki “Tā‘ûn zamânı olunca bir adam mezâr-ristāna gidip cenâzelerin namâzlarına hâzır olup akşama kadar mezâristan içinde kalırdı ve akşam oldukta mekâbirin kapısı üzerine durup ashâb-ı kubûra hitâben derdi ki “Allâhu ta‘âlâ sizin vahşetinizi istînâs edip gurbetinizi merhametle günâhınızdan tecâvüz ve hasenâtınızı kabûl eyleye.” Ve bu sözlerin üzerlerine bir şey ziyâde etmezdi. O adam demiş ki “Bir gecede akşam olunca mekâbire gidip ‘âdetim üzere onlara du‘â etmeksizin ben kendi ehline savuşup gittim ve ben uykuda iken gördüm ki bir halk-ı kesîr bana geliyorlar, “Siz kimsiniz ve işleriniz nedir?” diye onlardan suâl ettiğimde, onlar: “Biz ehl-i mekâbiriz” diye cevâb verdiler ve “Sizi getiren işiniz nedir?” diye [306] istifsâr eylediğimde, onlar dahi: “Sen kendi ehline insirâfın ‘indinde senden bir hediye ile sen bizi ta‘vîd etmiş idin” diye cevâb verdiler. Ve “O hediye nedir?” diye suâl ettiğimde, “O ed‘iye ki beher gece sen bize du‘â ederdin” diye ihbâr etmeleriyle ben dahi ona ‘avdet edeceğim diye va‘d ettim ve ondan sonra onu terk etmedim.

Ve dahi ba'zu's-selefi's-sâlihîn demiş ki “Benim bir er karındaşım vefât etmişti, bir gecede onu uyumda görüp ona dedim ki “Seni kabrinde vaz‘ ettiklerinden sonra senin hâlin nice oldu?” Ve o dahi dedi ki “Bana bir şahs geldi ki onun elinde âteştin bir şihâb var idi ve bana bir du‘â edici du‘â etmemiş olsaydı elbette karîben onunla beni darb edeceğini görürdüm.” Ve bundan dolayı definden sonra mevtânın telkîni müstehabb oldu ve ona du‘â etmek mahbûb oldu.” Ve dahi Sa‘îd b. ‘Abdullâh el-Evedî ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Ben Ūmāme-i Bāhilî’yi hâlet-i nez‘de olduğu hâlde ‘iyâdet ettim ve bana “Ey Sa‘îd, vaktâ ki benim vefâtım vâki‘ olur, siz hazret-i server-i enbiyâ ‘aleyhi’-s-selâm emrettiği vech üzere bana işleyiniz, zîrâ buyurmuş ki إذا مات أحدكم فسوِّم عليه التراب فليقم أحدكم على رأس قبره ثم يقول يا فلان ابن فلانة”⁴³⁶ ... ya‘nî “Sizin biriniz vefât edip onun kabrine vaz‘ıyla üstünde çün top-rağı düzeltip tesviye edersiniz, sizin biriniz onun kabri başında kıyâm edip desin ki ey fülân b. fülâne, zîrâ ki onun savtını işitir de lâkin icâbet edemez sonra bir dahi ikinci kerre olarak yâ fülân b. fülâne desin, zîrâ ki ikinci defasında doğrulur da oturur sonra üçüncü kerrede yâ fülân b. fülâne desin ki o vakte kendisi dahi der ki “Sen bizi irşâd eyle, Allâh seni merhamet etsin” velâkin siz onu işitmezsiniz sonra ona desin ki “Sen dünyâdan onun üzerine çıkıp hurûc edegeldiğin ‘ahdi yâd eyle ki lâ ilâhe illallâh Muham-medun resûlullâh şehâdetidir ki kendin Zât-ı zü’l-celâl ile rabb ve İslâm ile dîn ve Muhammed ‘aleyhi’-s-selâm ile peygamber ve Kur‘ân’a imâm-ı râzî ve hoşnûd olduğun ‘ahdidir, çünkü o vakt münker ve nekîr her biri ondan geri çekilip te‘ehhür eder de yekdigerine der ki “Gel gidelim, bunun yanın-da bizim oturmaklığımıza müceb nedir? Tahkîkan kendi hucceti ona telkîn olundu.” Ve o hâlde onların gayrısı olarak hacîci ancak Zât-ı zü’l-celâl olur.” Ve sahâbeden bir zât dedi ki “Ey resûl-i Hudâ, eğer onun vâlidisinin ismi bilmezse ne asl olur?” Efendimiz dahi: “Onu Havvâ’ya nisbet ettirir” diye fermân buyurdu ya‘nî “Ey fülân b. Havvâ” der.

[ولا بأس بقراءة القرآن على القبور روي عن علي بن موسى الحداد قال كنت مع أحمد بن حنبل في جنازة ومحمد بن قدامة الجوهري معنا فلما دفن الميت جاء رجل ضريير يقرأ عند القبر فقال له أحمد يا هذا إن القراءة عند القبر بدعة فلما خرجنا من المقابر قال محمد بن قدامة لأحمد يا أبا عبد الله ما تقول في مبشر بن إسماعيل الحلبي قال ثقة قال هل كتبت عنه شيئاً قال نعم قال أخبرني مبشر بن إسماعيل عن عبد الرحمن بن العلاء بن اللجلاج عن أبيه أنه أوصى إذا دفن أن يقرأ عند رأسه فاتحة البقرة وخاتمتها وقال سمعت ابن عمر يوصي بذلك فقال له أحمد فارجع إلى الرجل فقل له يقرأ وقال محمد بن أحمد المروزي سمعت أحمد

بن حنبل يقول إذا دخلتم المقابر فافزعوا بفاتحة الكتاب والمعوذتين وقل هو الله أحد واجعلوا ثواب ذلك لأهل المقابر فإنه يصل إليهم]

Ve kubûrun üzerine Kur'ân'ın kırâatinde bir be's yoktur. 'Alî b. Mūsā el-Haddād üzerine mervî olup demiş ki "Ahmed b. Hanbel ile ma'ân bir cenâzede çıktık ve Muhammed b. Kudâme el-Cevherî [307] dahi bizimle berâber idi. Vaktâ ki cenâze defn olundu, bir a'mâ gelip kabrin yanında Kur'ân okumaya başladı. Ahmed dahi: "Yâ hâzâ, kabrin yanında Kur'ân'ın tilâveti bid'attır!" dedi. Ve çün mekâbirden çıktık, Muhammed b. Kudâme, Ahmed b. Hanbel'e dedi ki "Ey Ebû 'Abdullâh, sen Mübeşşir b. İsmâ'îl el-Halebî hakkında ne dersin?" Ve Ahmed dahi: "Sikadır" dedikte, Muhammed: "Ondan bir şey işitip yazmış mısınız?" diye suâl ve Ahmed "ne'am" diye cevâb verdikte, Muhammed dedi ki Mübeşşir b. İsmâ'îl, 'Abdurrahmân b. el-'Alâ b. el-Leclâc üzerine rivâyet edip bana haber verdi ki onun babası 'Alâ b. el-Leclâc vasiyyet etmiş ki defn olunduğu vakte onun başı yanında sûre-i Bakara'nın fâtiha ve hâtimesi kırâat olunsun ve demiş ki ben 'Abdullâh b. 'Ömer bununla vasiyyet ettiğini işitmişim." Ve o vakt Ahmed dahi ona dedi ki "O a'mâ adama dön git, ona oku de." Ve Muhammed b. Ahmed el-Mervezî demiş ki "Ben Ahmed b. Hanbel'den işittim, derdi ki "Eğer siz mekâbire girip ziyâret-i kubûr ettiniz ise hemân siz Fâtiha-i şerîfe ve Mu'avvizeteyn ile İhlâs sûreleri okuyunuz da onlardan hâsıl olan sevâbı ehl-i mekâbire bağışlayınız, zîrâ onlara vâsıl olur."

[وقال أبو قلابة أقبلت من الشام إلى البصرة فنزلت الخندق فطهرت وصليت ركعتين بليل ثم وضعت رأسي على قبر فنمت ثم تنهت فإذا صاحب القبر يشتكني يقول لقد آذيتني منذ الليلة ثم قال إنكم لا تعلمون ونحن نعلم ولا نقدر على العمل ثم قال للركعتان اللتان ركعتهما خير من الدنيا وما فيها ثم قال جزى الله عنا أهل الدنيا خيرا أقرئهم السلام فإنه قد يدخل علينا من دعائهم نورا مثل الجبال]

Ve Ebû Kulâbe demiş ki "Şâm'dan Basra'ya gidip Hendek'te indim ve tetahhur edip geceleyin iki rek'at namâz kıldıktan sonra başımı bir mezâr üzerine koyup yattım sonra intibâh edip de gördüm ki mezâr sâhibi beni şekvâ edip der ki "Sen bu gece beni âzürde ettin!" Sonra dedi ki "Siz bilmezsiniz ve biz biliriz de 'amele muktedir olamayız." Sonra dedi ki "Senin bu kıldığın şol iki rek'at namâzın haberi dünyâ ve mâ-fihâdan yeğ ve hayrıldır." Sonra dedi ki "Allâhu ta'âlâ hazretleri bizden yana ehl-i dünyâyâ hayr ile mücâzât etsin, sen onlara bizden selâm söyle, zîrâ ki beher bâr bizim üzerimize onlar du'âlarından dağlar gibi envâr dâhil olur."

[فالمقصود من زيارة القبور للزائر الاعتبار بها وللمزور الانتفاع بدعائه فلا ينبغي أن يغفل الزائر عن الدعاء لنفسه وللميت ولا عن الاعتبار به وإنما يحصل له الاعتبار بأن يصور في قلبه الميت كيف تفرقت أجزاءه وكيف يبعث من قبره وأنه على القرب سيلحق به كما روى عن مطرف بن أبي بكر الهذلي قال كانت عجوز في عبد القيس متعبدة فكان إذا جاء الليل تحزمت ثم قامت إلى المحراب وإذا جاء النهار خرجت إلى القبور فبلغني أنها عوتبت في كثرة إتيانها المقابر فقالت إن القلب القاسي إذا جفا لم يلينه إلا رسوم البلى وإني لأتي القبور فكأنني انظر وقد خرجوا من بين أطباقها وكأنني انظر إلى تلك الوجوه المتعففة وإلى تلك الأجسام المتغيرة وإلى تلك الأجفان الدسمة فيا لها من نظرة لو أشربها العباد قلوبهم ما أكل مرارتها لأنفس وأشد تلفها للأبدان بل ينبغي أن يحضر من صورة الميت ما ذكره عمر بن عبد العزيز حيث دخل عليه فقيه فتعجب من تغير صورته لكثرة الجهاد والعبادة فقال له يا فلان لو رأيته بعد ثلاث وقد أدخلت قبري وقد خرجت الحدقتان فسالنا على الخدين وتقلصت الشفتان عن الأسنان وخرج الصديد من الفم وانفتح الفم ونتأ البطن فعلا الصدر وخرج الصلب من الدبر وخرج الدود والصديد من المناخر لرأيت أعجب مما تراه الآن]

Kaldı ki ziyâret-i kubûrdan maksad zâir için 'ibret ve ziyâret olunan mevtâya nef' du'âdır. Gerektir ki zâir kendi nefsine ve mevtâya du'â etmekten ve onunla 'ibret almaktan gâfil olmaya ve i'tibâr ancak mevtâyı kalbinde tasvîr etmekle hâsıl olur ki o müteveffânın eczâsı nice dağılmış ve nice kabirden ba's olunacak ve 'an-karîb ona lâhık olacağını tasavvur ede, nitekim Mutarrif b. Ebî Bekr el-Huzelî üzerine mervî olmuş ki demiş ki “Abdülkays kabîlesinde bir müte'abbide hatun kişi var imiş, gece olunca kalkıp hizâmını bağlar da mihrâba durup sabâha kadar namâz ve 'ibâdet eylerdi ve nehâr olunca mezâristâna çıkıp kubûra mülâzemet ederdi. Bana bâliğ oldu ki mekâbire çok gitmesinden dolayı mu'âtebe olunmuş ve kendisi demiş ki “Tahkîkan katı ve kâsî olan gönül cefâ ederse rûsûm-ı belâdan gayrı dîger bir şey onu yumuşatmaz. Ben kubûra öylece geliyorum ki sanki ben mevtâyı görüyorum ki atbâk-ı serâdan çıkıp görünmüşler ve sanki onların yüzlerini toprak ile bulaşık ve gubâr-âlûde ve onların ecsâmı değişip mütegayyire ve kefenleri bağlı ve kirli görüyorum.” Dirîgâ, ne bir nazradır ki 'ibâd onu kalblerine işrâb etmiş olsalar onun acılığı nûfûsa ne 'aceb ziyâde nekâldir ve ebdâna telefî ne pek çok şedîddir! Belki vâcib odur ki 'Ömer b. 'Abdül'azîz zikr ettiği vech üzere müteveffânın sûretini mülâhaza ve derhâtır edip tasavvur eyleye. Bir gün bir fakîh, 'Ömer b. 'Abdül'azîz üzerine duhûl ettikte onun kesret-i mücâhede ve 'ibâdetinden sûretini pek ziyâdece mütegayyir görmekle onun tagayyür-i sûretinden bir ta'accüb izhâr etmiş ve 'Ömer ona demiş ki “Ey fülân, mezâra duhûlümden

üç gün sonra sen beni görmüş olsaydın o hâl ile ki dîdelerin iki merdümeleri çıkıp yanaklar üzerine akmışlar ve iki dudak dahi çekilip dişlerin üstünden sıyrılmışlar da ağızdan sarı sular akar ve ağız dahi açılmış ve karın açığa çıkıp görünmüş ve göğüs yücelenmiş ve arka dübürden ayrılıp çıkmış ve kurtlar ve sarı sular burun deliklerinden çıkar, bu demde gördüğün tagay-yürden daha ziyâde ta'accüb ederdin!"

[ويستحب الثناء على الميت وألا يذكر إلا بالجميل قالت عائشة رضي الله عنها قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا مات صاحبكم فدعوه ولا تقعوا فيه وقال صلى الله عليه وسلم لا تسبوا الأموات فإنهم قد أمضوا إلى ما قدموا وقال صلى الله عليه وسلم لا تذكروا موتاكم إلا بخير فإنهم إن يكونوا من أهل الجنة تأثموا وإن يكونوا من أهل النار فحسبهم ما هم فيه وقال أنس بن مالك مرت جنازة على رسول الله صلى الله عليه وسلم فأثنوا عليها شرا فقال عليه السلام وجبت ومروا بأخرى فأثنوا عليها خيراً فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم وجبت فسأله عمر عن ذلك فقال إن هذا أثنتم عليه خيراً فوجبت له الجنة وهذا أثنتم عليه شرا فوجبت له النار وأنتم شهداء الله في الأرض وقال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن العبد ليموت فيثني عليه القوم الثناء يعلم الله منه غيره فيقول الله تعالى لملائكته أشهدكم أنني قد قبلت [308] شهادة عبيدي على عبيدي وتجاوزت عن علمي في عبيدي]

Ve müteveffâ üzerine hüsn-i senâ etmek müstehabbdır ki hemîşe onu ancak cemîl ile zikr oluna gerek. Hazret-i Ümmü'l-mü'minîn 'Âişe es-Sıddîka 'aleyhe'r-rıdvân demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "إذا مات صاحبكم فدعوه ولا تقعوا فيه" ya'nî "Sizin sâhibiniz ölürse siz onu bırakınız da güştuna düşmeyiniz" ki onu gıybet ve mezemmet etmeyiniz demektir. Ve dahi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "لا تذكروا موتاكم إلا بخير فإنهم قد أمضوا إلى ما قدموا" ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: "Siz emvâtı sebb ve mezemmet etmeyiniz, zîrâ ki takdîm ettikleri nesneye ifzâ edip gitmişler." Ve dahi buyurmuş ki "لا تذكروا موتاكم إلا بخير فإنهم إن يكونوا من أهل الجنة تأثموا وإن يكونوا من أهل النار فحسبهم ما هم فيه" ki hulâsa-i fehvâ-yı münîfi: "Siz mevtânızı ancak hayr ile yâd ediniz, zîrâ ki eğer ehl-i cennetten iseler siz âsim ve günahkâr olursunuz ve eğer ehl-i nârdan iseler onların içinde bulundukları nesne onlara kâfidir." Ve Enes b. Mâlik demiş ki "Bir cenâze pîş-i Resûl-i kibriyâda geçmiş ve halk onun üzerine şerr ile senâ ettiklerinde 'aleyhi's-selâm efendimiz "وجبت" ya'nî "Vâcib oldu" demiş ve diğer bir cenâze mürûr edince halk onun üzerine hayr ile senâ ettiler ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz dahi "وجبت" ya'nî "Vâcib oldu" dedikte, 'Ömer 'aleyhi'r-rıdvân bu sözleri üzerine efendimizden suâl etti "إن هذا أثنتم عليه خيراً فوجبت له الجنة وهذا أثنتم عليه شرا فوجبت له"

“Siz bu adamın üzerine hayr ile senâ ettiniz ve sizin hüsn-i senânınız ile cennet ona vâcib oldu ve o bir kişi ki siz onun üzerine şerr ile senâ ettiniz, sizin sū-i hâline olan şehâdetinizle ona âteş vâcib oldu. Yerde siz Allâhu ta‘âlânın şâhidlerisiniz.” Ve Ebû Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki Server-i kâinât ‘aleyhi efdalü’t-tahiyyât ve’t-teslîmât efendimiz buyurmuş ki **إن العبد ليموت فيشني عليه القوم الثناء يعلم الله منه غيره فيقول الله تعالى لملائكته أشهدكم أنني قد قبلت شهادة عبيدي على عبيدي وتجاوزت عن Tahkīkan ‘abd vefāt eder ve kavm onun üzerine güzel vasf ile senâ ederler de, hâlbuki Allâhu ta‘âlâ ondan dīger vasfı bilir ve bununla berāber melāikesine fermān buyurur ki “Ben sizi işhād ederim ki benim kuluma benim kullarımın şehâdetlerini kabûl ettim de ‘abdimdeki ‘ilmimden ben tecāvüz ettim” ki ben ondan bilip ve onlar bilemedikleri cürm ve hatâlarını ben bağışladım da onun mu‘ākabe ve mücâzâtından vazgeçtim demektir.**

el-Bābu’s-Sābi‘u Fī Hakīkati’l-Mevti ve Mā-Yelkāhu’l-Meyyitü Fī’l-Kabri İlā Nefhati’s-Sūri

[الباب السابع في حقيقة الموت وما يلقاه الميت في القبر إلى نفخة الصور]

Beyānu Hakīkati’l-Mevti

[بيان حقيقة الموت]

[بيان حقيقة الموت اعلم أن للناس في حقيقة الموت ظنونا كاذبة قد اخطأوا فيها فظن بعضهم أن الموت هو العدم وأنه لا حشر ولا نشر ولا عاقبة للخير والشر وأن موت الإنسان كموت الحيوانات وجفاف النبات وهذا رأى الملحدين وكل من لا يؤمن بالله واليوم الآخر وظن قوم أنه ينعدم بالموت ولا يتألم بضار ولا يتنعم بثواب ما دام في القبر إلى أن يعاد في وقت الحشر وقال آخرون إن الروح باقية لا تنعدم بالموت وإنما المثاب والمعاقب هي الأرواح دون الأجساد وإن الأجساد لا تبعث ولا تحشر أصلا وكل هذه ظنون فاسدة ومائلة عن الحق]

Ve kitâb-ı mezkûrun yedinci bâbı ki mevtin hakîkati beyânındadır ve nefha-i sūra kadar kabrde müteveffânın göreceği nesnenin zikrindedir, o dahi işbe bu bâbdır.

Ve hakikat-i mevtin beyânı budur, şöyle ki sen bil ve âgâh ol ki mevtin hakikatinde nâs için zunûn-ı kâzibe vardır ki onda hatâ etmişler, zîrâ ki ba'zıları zann etmişler ki ölüm 'ademdir ve onun ne haşri var ve ne de neşri ve hayr ile şerrin 'akîbetleri yoktur ve insânın mevti hayvânât-ı sâirenin mevti gibidir ve nebâtâtın cefâf ve kurumaları gibidir. Ve bu re'y ancak Zât-ı zü'l-celâle ve yevm-i âhirete îmân etmeyen mülhîde ve dehrîlerin re'y-i bâtullarıdır. Ve bir kavm zann etmişler ki insân mevtte mün'adim olur da kabrde durdukça ne 'azâb ile mu'âkab olur ve ne de bir sevâb ile mütena'ım olur tâ ki vakt-i haşrda i'ade oluna. Ve dîgerleri demişler ki rûh bâkîdir ki ölüm ile mün'adim olmaz ve müsâb ve mu'âkab ancak ervâhtır, ecsâd değıllerdir ve ecsâd ise aslâ ne ba's olunurlar ve ne de haşr olunurlar. Ve bunlar kâffesi hakktan mâil zunûn-ı fâsidedirler.

[بل الذي تشهد له طرق الاعتبار وتنطق به الآيات والأخبار أن الموت معناه تغير حال فقط وأن الروح باقية بعد مفارقة الجسد إما معذبة وإما منعمة ومعنى مفارقتها للجسد انقطاع تصرفها عن الجسد بخروج الجسد عن طاعتها فإن الأعضاء آلات الروح تستعملها حتى أنها لتبطش باليد وتسمع بالأذن وتبصر بالعين وتعلم حقيقة الأشياء بالقلب والقلب ههنا عبارة عن الروح والروح تعلم الأشياء بنفسها من غير آلة ولذلك قد يتألم بنفسه بأنواع الحزن والغم والكد ويتنعم بأنواع الفرح والسرور وكل ذلك لا يتعلق بالأعضاء فكل ما هو وصف للروح بنفسها فيبقى معها بعد مفارقة الجسد وما هو لها بواسطة الأعضاء فيعطل بموت الجسد إلى أن تعاد الروح إلى الجسد ولا يبعد أن تعاد الروح إلى الجسد في القبر ولا يبعد أن تؤخر إلى يوم البعث والله اعلم بما حكم به على كل عبد من عباده وإنما تعطل الجسد بالموت يضاهي تعطل أعضاء الزمن بفساد مزاج يقع فيه وبشدة تقع في الأعصاب تمنع نفوذ الروح فيها فتكون الروح العالمة العاقلة المدركة باقية مستعملة لبعض الأعضاء وقد استعصى عليها بعضها والموت عبارة عن استعصاء الأعضاء كلها وكل الأعضاء آلات والروح هي المستعملة لها]

Ve hakk ve savâb odur ki ona turuk-ı i'tibâr şehâdet eder ve âyât ve ahhâr onunla nutk ve tasrîh eyler ki mevtin ma'nâsı ancak yalnız bir hâlin tagayyürüdür ki müfârakat-ı cesedden sonra rûh bâkıyedir, yâ mu'azzebedir veyâ mün'amedir. Ve cesede müfârakatının ma'nâsı ise onun itâ'atinden cesedin hurûcu sebebiyle cesedden tasarrufunun inkıtâ'dır, zîrâ ki a'zâ ve cevârih rûha âlât ve edevâtır ki onları irâdetinde isti'mâl eder ki el ile batş eder ve kulak ile istimâc eyler ve dîde ile görür ve gönül ile hakikat-i eşyâ-yı bilir ve gönül burada rûthan 'ibârettir. Ve rûh ise âletsizin kendi zâtıyla

eşyâyı bilir ve onun için envâ-ı hüzn ve gamm ve kemed ile müte'ellim olur [309] ve envâ-ı ferah ve sürür ile mütena'im olur ve bunların kâffesi a'zâya müte'allik değillerdir. Mâ-hasal her ne ki rûhun zâtına vasfıtır, cesedin müfâratından sonra rûh ile berâber kalır. Ve o ki a'zâ vâsıtasıyla ona hâsıl olur, cesedin mevtiyle müte'attıl olur tâ ki cesede rûh döner de gelir. Ve ba'd değildir ki mezârda iken rûh cesede döner gelir ve yevm-i ba'sa kadar te'ehhürü dahi kezâlik ba'd değildir. Ve 'ibâdından her bir 'abdi üzerine hükm ve kazâ ettiği nesneye Hakk subhânehu ve ta'âlâ kendisi daha ziyâde a'lem ve ahkemdir ki mevt ile cesedin ta'attulü cesede fesâd-ı mizâc ile vukû' bulan zemen-i a'zânın ta'attulü gibidir ve sinirlerde nüfûz rûha mâni' olan şiddetin vukû'uyla a'zânın ta'attulü gibidir ki o hâlde 'âlim ve 'âkıl ve müdrik ve bâkî olan rûh cesedin ancak ba'zı a'zâsına müsta'mil olur da ba'zısına müsta'mil olamaz ki ba'zı a'zâ onun üzerine 'âsî olmuş olurlar. Kaldı ki ölüm kâffe-i a'zânın isti'sârlarından 'ibârettir ve cemî'-i a'zâ âlât olup onları isti'mâl eden ancak rûhtur.

[وأعنى بالروح المعنى الذي يدرك من الإنسان العلوم وآلام الغموم ولذات الأفراح ومهما بطل تصرفها في الأعضاء لم تبطل منها العلوم والإدراكات ولا بطل منها الأفراح والغموم ولا بطل منها قبولها للآلام واللذات والإنسان بالحقيقة هو المعنى المدرك للعلوم وللآلام واللذات وذلك لا يموت أي لا يعدم ومعنى الموت انقطاع تصرفه عن البدن وخروج البدن عن أن يكون آلة له كما أن معنى الزمانة خروج اليد عن أن تكون آلة مستعملة فالموت زمانة مطلقة في الأعضاء كلها وحقيقة الإنسان نفسه وروحه وهي باقية]

Ve rûhtan benim murâdım ancak insândan 'ulûm ve âlâm-ı gumûmu ve lezzât-ı efrâhı idrâk eden ma'nâdır, çünkü zâtı her ne vakt ki a'zâda onun tasarrufu bâtil olur, ondan 'ulûm ve idrâkâtı bâtil olmaz ve efrâh ve gumûm dahi bâtil olmaz ve âlâm ve lezzâta kabûl ve kâbiliyyeti dahi mu'attal ve bâtil olmaz ve insân ise işte fi'l-hakîka 'ulûm ve âlâm ve lezzâta müdrik olan ma'nâdır. Ve o man'â, vefât etmez ve mün'adim olmaz ve onda mevtin ma'nâsı ancak bedenden onun tasarrufu inkıtâ'ından 'ibârettir ki ona âlet olmaktan cemî'-i bedeninin itâ'atından hûruc etmesi kazıyyesidir, nitekim “zemânelik” ma'nâsı el ona âlet-i müsta'mele olmaktan hurûc etmek şe'nidir. Ve'l-hâsıl mevt cemî'-i a'zâda vukû' bulan zamâne-i mutlakadır ve insân hakîkati onun nefsi ve rûhudur. Ve nefis ve rûhu bâkîdir ki mün'adim ancak onun ten ve bedenidir.

[نعم تغير حاله من جهتين إحداهما أنه سلب منه عينه وأذنه ولسانه ويده ورجله وجميع أعضائه وسلب منه أهله وولده وأقاربه وسائر معارفه وسلب منه خيله ودوابه وغلمانه ودوره

وعقاره وسائر أملاكه ولا فرق بين أن تسلب هذه الأشياء من الإنسان وبين أن يسلب الإنسان من هذه الأشياء فإن المؤلم هو الفراق والفراق يحصل تارة بأن ينهب مال الرجل وتارة بأن يسبى الرجل عن الملك والمال والألم واحد في الحالتين وإنما معنى الموت سلب الإنسان عن أمواله بإزعاجه إلى عالم آخر لا يناسب هذا العالم فإن كان له في الدنيا شيء يأنس به ويستريح إليه ويعتد بوجوده فيعظم تحسره عليه بعد الموت ويصعب شقاؤه في مفارقتة بل يلتفت قلبه إلى واحد واحد من ماله وجاهه وعقاره حتى إلى قميص كان يلبسه مثلاً ويفرح به وإن لم يكن يفرح إلا بذكر الله ولم يأنس إلا به عظم نعيمه وتمت سعادته إذا خلى بينه وبين محبوبه وقطعت عنه العوائق والشواغل إذ جميع أسباب الدنيا شاغلة عن ذكر الله فهذا أحد وجهي المخالفة بين حال الموت وحال الحياة]

Evet onun hâlinin tagayyürü iki cihettendir ki bir ciheti ondan gözü ve kulağı ve zebânı ve eli ve ayağı ve cemî-i a'zâsı selb olmaktır ve hem dahi ondan onun ehli ve veledi ve akâribi ve sâir ma'ârifî ile onun hayl ve devâbb ve gilmân ve menâzil ve 'akâr ve emlâk-ı sâiresi nez' ve selb olmaktır, beynlerinde bir fark yoktur ki bu eşyâ insândan selb olunur veyâhüd insân bu eşyâdan selb olunur, zîrâ ki mü'lim ancak firâktır. Ve firâk bir kerre insânın mâlî gâret-zede ve yağma olmakla hâsıl olur ve diğer kerre insân kendi mülk ve mālından seby ve istîsâr ile hâsıl olur ve elem ve acısı iki hâlinde dahi birdir. Kaldı ki ölümün ma'nâsı ancak insânın emvâlinden bu 'âleme münâsebeti olmayan bir 'âlem-i âhere selb olmak hâlidir. Ve eğer bu dünyâda onunla istînâs eder veyâ onunla istirâhat edip onun vücûduyla itîdâd eder bir nesnesi olur ise ba'de'l-mevt o nesnenin üzerine hasreti 'azîm olur ve onun müfâratında şakâveti güç ve düşvâr olur ve belki onun kalbi mâl ve 'akâr ve câhından başka başka olarak her birine yegâne yegâne iltifât eder tâ ki meselâ pûşîde edegeldiği pîrâhene dek iltifât edip onunla sevinir. Ve eğer onun sevinci ancak Allâhu ta'âlânın zikriyle olur ki onun istînâsı ancak onunla olup diğerine olmaz ise onun na'îmi 'azîm olur ve sa'âdeti tamâm olur, çünkü onunla mahbûbu beyninde bir hulûvv vâki' olur ve cemî-i 'avâyık u şevâgıl kesilmiş olur zîrâ esbâb-ı dünyâ Allâhu ta'âlânın zikrinden şâgillerdir. İşte hâl-i vefât ile hâl-i hayâtın beyninde olan muhâlefetin bir vechi budur.

[والثاني أنه ينكشف له بالموت ما لم يكن مكشوفاً له في الحياة كما قد ينكشف للمتيقظ ما لم يكن مكشوفاً له في النوم والناس نيام فإذا ماتوا انتبهوا وأول ما ينكشف له ما يضره وينفعه من حسناته وسيئاته وقد كان ذلك مسطوراً في كتاب مطوي في سر قلبه وكان يشغله عن الاطلاع عليه شواغل الدنيا فإذا انقطعت الشواغل انكشف له جميع أعماله فلا ينظر إلى سيئه إلا ويتحسر عليها تحسراً يؤثر أن يخوض غمرة النار للخلاص من تلك الحسرة وعبد ذلك

يقال له {كفى بنفسك اليوم عليك حسيا} وينكشف كل ذلك عند انقطاع النفس وقبل الدفن واستغنى عنه وهذه أنواع من العذاب والآلام عظيمة تهجم عليه قبل الدفن]

Ve ikinci ciheti odur ki hayâtta ona mekşûf olmayan nesne mevt ile ona münkeşif olmaktadır, nitekim müteyakkız olan kimseye uykuda mekşûf olmayan nesne mekşûf olur, zîrâ ki halk uykudadırlar, ancak öldükleri vakte uyanırlar.

Ve en evvel ona keşf olunacak şey hasenât ve seyyiâtta ona nefc ve zarar veren şey olup ki o şey onun kalbi sırrında bir kitâb içinde yazılı idi ve ona vâkıf ve muttali^c olmaktan dünyânın şevâgılı onu meşgûl ederdî [310] ve çün şevâgıl kesilir, onun cemî^c-i a^cmâli ona keşf olunur; bir seyyieye bakmaz illâ ki ona böyle bir hasret ile tahassür eder ki ondan kurtulmak için onun âteşe dalmaklığı o hasret ile durmaklığı üzerine îsâr ve tercîh eyler. Ve şol hasret ve nidâsı hengâmında ona denilir ki “Bugün senin kendi nefsin senin muhâsebene kâfîdir.” Ve bunun cemî^cisi nefsin hîn-i inkitâ^cında ki defn olmazdan akdem ona münkeşif olur ve firâkın odu onda yanmaya başlar ya^cnî cihânda sevip de fânî dünyâdan nefsinde i^ctîdâd ve ona meyl ve itmi^cnân edegeldiği nesnelerin firâkî hasretiyle tutuşmaya başlar meğer ki fânî dünyâdan tûşe için murâd ettiği bir şeyi ola ki o şey için tahassür etmez ve firâkî ona güç gelmez, zîrâ o ki yalnız varacağı yere onu bâlig edecek zâd ve tûşeyi taleb eder. O yolcu vaktâ ki mahall-i maksûduna vâsıl olur, bakıyye-i zâdın firâkî ona güç gelmez, çünkü li^c-aynihi zâdı istemezdi. Ve bu hâl şol kimsenin hâlidir ki dünyâdan mikdâr-ı zarûriden zâyid bir şey almaz idi ve hemîşe ondan müstagnî olmak üzere zarûretinin inkitâ^cını severdi ve bu gibi insân ölüm ile onun sevdiği hâl ona hâsıl olur ve ondan müstagnî olur. İşte bunlar envâ^c-ı ‘azâb ve elemelerden ‘azîm bir renc ve ‘ıkâbdırlar ki ölmezden akdem ona hücum ederler.

[ثم عند الدفن قد ترد روحه إلى الجسد لنوع آخر من العذاب وقد يعفى عنه ويكون حال المتنعم بالدنيا المطمئن إليها كحال من تنعم عند غيبة ملك من الملوك في داره وملكه وحرمة اعتماده على أن الملك يتساهل في أمره أو على أن الملك ليس يدري ما يتعاطاه من قبيح أفعاله فأخذ الملك بغته وعرض عليه جريدة قد دونت فيها جميع فواحشه وجنایاته ذرة ذرهوخطوة خطوة والملك قاهر متسلط وغور على حرمه ومنتقم من الجنة على ملكه وغير ملتفت إلى من يتشفع إليه في العصاة عليه فانظر إلى هذا المأخوذ كيف يكون حاله قبل نزول عذاب الملك به من الخوف والخجلة والحياء والتحسر والندم فهذا حال الميت الفاجر المغتر بالدنيا المطمئن إليها قبل نزول عذاب القبر به بل عند موته نعوذ بالله منه فإن الخزى والافتضاح وهتك الستر أعظم من كل عذاب يحل بالجسد من الضرب والقطع وغيرهما]

Sonra defn 'inde dahi 'azâbdan dîger bir günâ 'ıkâbı görmek için olur ki rûh cesede redd ve i'ade olunur ve olur ki o 'ıkâbdan ona 'afv vâki' olur. Ve dünyâyâ mutmainn olup dünyâda mütena'im olan kimsenin hâli fi'l-misâl o adamın hâline benzer ki rûy-ı zemîn mülûklarından bir melikin hâl-i gıyâbında hıyânet ve sū-i kasd ile onun sarâyında veyâ mülkünde veyâ haremünde melikin onun emrinde olacak tesâhülüne i'timâden veyâhüd onun sırren te'âtî edeceği ef'âl-i kabîhaya melikin vukûfu olmayacağına i'timâden birtakım lezâiz ile mütena'im olur ve ansızın o melik onu tutar da ef'âl-i seyyiesinin defterini ona 'arz ettirir o hâl ile ki onun cemî-i fevâhişi onda yazılıp sebt-i defter olmuştur ve zerre-be-zerre ve hatve-be-hatve onun kâffe-i cürm ü cinâyâtını içinde mütekayyid görür ve melik dahi kâhîr ve mütesallıt ve haremüne gayûr ve mülküne cinâyet eden mücrimînden müntakım olup 'asîler de ona şefâ'at edenlere mültefit olmadığını bilir. Artık sen bak ki o cerâim ile alınıp giriftâr olan şahs-ı hâinin hâlini, ona melikin 'azâbı nâzil olmadan evvel 'izam-ı havf ve şiddet-i haclet ü şermsârî ve kesret-i nedem ü tahassüründen nice olur. İşte fâsık ve fâcir ve dünyâyâ mukırr ve ona mutmainn olan müteveffâ dahi, Allâh'a sığındık, 'azâb-ı kabr ona nâzil olmadan evvel bu hâlde olur, zîrâ ki hizy ve fazîhat ve rûsvây olmak ve mehtûku's-sırr bulunmak 'azâbı cesede darb ve kat' ve dîgerleri gibi vâki' olan sâir rence ve ezânın her bir nev'inden eşedd ve a'zamdır.

[فهذه إشارة إلى حال الميت عند الموت شاهدا أولو البصائر بمشاهدة باطنة أقوى من مشاهدة العين وشهد لذلك شواهد الكتاب والسنة نعم لا يمكن كشف الغطاء عن كنه حقيقة الموت إذ لا يعرف الموت من لا يعرف الحياة ومعرفة الحياة بمعرفة حقيقة الروح في نفسها وإدراك ماهية ذاتها ولم يؤذن لرسول الله صلى الله عليه وسلم إن يتكلم فيها ولا أن يزيد على أن يقول ﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ فليس لأحد من علماء الدين أن يكشف عن سر الروح وإن اطلع عليه وإنما المأذون فيه ذكر حال الروح بعد الموت]

Ve bu bir işârettir ki 'inde'l-mevt olan mevtânın ahvâl-i elîmesini bildirir ve bu işâreti ashâb-ı besâir müşâhede-i basardan akvâ bir müşâhede-i bâtinîyye ile görmüşler ve kitâb ve sünnet dahi ona şehâdet etmiş-tir. Evet, hakîkat-i mevtin künhünden gıtâyı keşf etmek mümkün olmaz, çünkü hayâtı bilmeyen kimse ölümü bilmez ve hayâtın ma'rifeti ise ancak fî-nefsihâ rûhun hakîkati ma'rifetiyle ve zâtının mâhiyyetini idrâkiyle olur. Ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimize rûhta tekellüm etmeye ve "Rûh ancak benim Rabbim emrindedir" demekten gayrı dîger bir şey söylemeye ya'nî buna ziyâde eylemeye izn verilmediğinden imdi sırr-ı rûhu keşf

etmek için ‘ulemâ-i dînden hîçbir ‘âlim-i hakikat-âşinâya bir mesâğ yoktur velev ki kendisi sırr-ı rûh üzerine vâkıf ve muttali‘ olmuştur ki me’zûnun fîh olan şey ancak ölümden sonra hâl-i rûhun zikridir.

[Oyidel علی أن الموت ليس عبارة عن انعدام الروح وانعدام إدراكها آيات وأخبار كثيرة أما الآيات فما ورد في الشهداء إذ قال تعالى ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ إِلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ولما قتل صناديد قريش يوم بدر ناداهم رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال يا فلان يا فلان قد وجدت ما وعدني ربي حقا فهل وجدتم ما وعدكم ربكم حقا فليل يا رسول الله أتناديهم وهم أموات فقال صلى الله عليه وسلم والذي نفسي بيده إنهم لأسمع لهذا الكلام منكم إلا أنهم لا يقدرون على الجواب فهذا نص في روح الشقي وبقاء إدراكها ومعرفتها والآية نص أرواح في الشهداء]

Ve mevt in‘idām-ı rūhtan ‘ibāret olmadığına ve idrākinin in‘idāmından ‘ibāret olmadığına āyât-ı Kur’āniyye ve aḥbār-ı nebeviyye-i kesīre delālet eder. Ve āyât ise evvelā şühedā hakkında şeref-vārid olan nusūs-ı Kur’ā-niyyedir ez-cümle tebāreke ve ta‘ālānın bu kavî-i celīlîdir ki ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾⁴³⁷ Ve Bedr vākî‘asında dahi sanā-dîd-i Kureyş maktûl oldukları vakte ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz onları isimleriyle çağırıp *يا فلان يا فلان يا فلان قد وجدت ما وعدني ربي حقا فهل وجدتم ما وعدكم ربكم حقا* buyurdu ya’nî “Ben Rabbim tebāreke ve ta‘ālānın bana va‘d ettiği şey hakk buldum, sizin dahi Rabbiniz size va‘d ettiği şey siz hakk buldunuz mu?” Ve “Yâ Resûlallāh, onlar emvât oldukları hâlde sen onları çağırır mısın?” denildikte, ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz “والذي نفسي بيده إنهم لأسمع لهذا الكلام منكم إلا أنهم لا يقدرون على الجواب” buyurdu ya’nî “O ki benim nefsim onun yed-i kudretindedir, ben onunla yemîn ederim ki onlar bu kelâma sizden ziyāde işiticilerdir velâkin cevāb üzerine muktedir değillerdir.” Ve bu nass-ı celîl rûh-ı şakînin bekāsına ve idrāk ve ma‘rifetinin bekāsına delîl-i vāzihtır ve āyet-i kerîminin mefhûmu dahi ervāh-ı şühedānın bekāsına delîldir [311]

[ولا يخلو الميت عن سعادة أو شقاوة وقال صلى الله عليه وسلم القبر إما حفرة من حفر النار أو روضة من رياض الجنة وهذا نص صريح على أن الموت معناه تغير حال فقط وأن ما سيكون من شقاوة الميت وسعاده يتعجل عند الموت من غير تأخير وإنما يتأخر بعض أنواع

437 “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah’ın lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmaya-çağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler.” Âlu İmrân, 3/169-170.

العذاب والثواب دون أصله وروى أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال الموت القيامة فمن مات فقد قامت قيامته وقال صلى الله عليه وسلم إذا مات أحدكم عرض عليه مقعده غدوة وعشية إن كان من أهل الجنة فمن الجنة وإن كان من أهل النار فمن النار ويقال هذا مقعدك حتى تبعث إليه يوم القيامة وليس يخفى ما في مشاهدة المقعدين من عذاب ونعيم في الحال]

Ve sa'âdet ve şakâvetten müteveffâ hâlî olmaz ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "القبر إما حفرة من حفر النار أو روضة من رياض الجنة" ya'nî "Müteveffânın mezârı yâ âteşin hufrelerinden bir hufredir veyâhüd cennetin ravzalarından bir ravzadır." Ve bu hadîs-i şerîf ise mevtin ma'nâsı yalnız bir tagayyür-i hâl olduğuna nass-ı sarîhtir ve hem dahi meyyite vâki' olacak şakâvet ve sa'âdetten 'inde'l-mevt min-gayrı te'ehhür birer mukaddime ta'cîl olunacağına delâlet eder ki müteahhir olan şey ancak ba'zı envâ-ı 'azâb u sevâbdır, aslı değildir, zîrâ ki Enes b. Mâlik, Nebî-i zîşân efendimiz üzerine rivâyet etmiş ki "aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "الموت القيامة فمن مات فقد قامت قيامته" ya'nî "Mevt adamın kıyâmetidir kim ki vefât ederse tahkîkan onun kıyâmeti kıyâm etmiştir." Ve dahi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "إذا مات أحدكم عرض عليه مقعده غدوة وعشية إن كان من أهل الجنة فمن الجنة وإن كان من أهل النار فمن النار ويقال هذا مقعدك حتى تبعث إليه يوم القيامة" ki hulâsa-i mazmûn-ı şerîfî: "Sizin biriniz vefât ederse beher sabâh ve akşamda onun mak'adı onun üzerine 'arz olunur ki eğer ehl-i cennetten ise cennetten ve eğer ehl-i âteşten ise âteşten ve ona denilir ki "İşbu yer senin mak'adındır ya'nî senin nişîmengâhındır tâ ki yevm-i kıyâmette ona ba's olacaksın ki yevm-i kıyâmette varıp içinde ikâmet edeceğin yer burasıdır" ona denilir. Ve şol iki nişîmengâhların rû'yet ve müşâhedelerinden fi'l-hâl hâsıl olan 'azâb ve na'îm gizli ve nihân olmaz.

[وعن أبي قيس قال كنا مع علقمة في جنازة فقال أما هذا فقد قامت قيامته وقال علي كرم الله وجهه حرام على نفس أن تخرج من الدنيا حتى تعلم من أهل الجنة هي أم من أهل النار وقال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من مات غريبا مات شهيدا ووقى فتانات القبر وغدى وريح عليه برزقه من الجنة وقال مسروق ما غبطت مؤمنا في اللحد قد استراح من نصب الدنيا وأمن عذاب الله تعالى]

Ve dahi Ebū Kays üzerine mervî olup demiş ki "Br cenâzede 'Alkame ile berâber mezâristâna çıktık ve 'Alkame cenâze için dedi ki "Bu adam ise tahkîkan onun kıyâmeti kıyâm etmiştir." Ve 'Alî b. Ebî Tâlib kerremallâhu vechehu ve radiya 'anhu demiş ki "Nefs-i beşeriyye üzerine dünyâdan çıkmak harâmdır tâ ki ehl-i cennetten olduğuna veyâhüd ehl-i âteşten olduğuna vâkıf ve 'âlim ola" ya'nî onun varacağı yeri ve hangi yerin ehlinden

olduğunu bilmedikçe dünyâdan hurûcu ona harâmdır demek olur. Ve Ebû Hüreyre demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “من مات غريبا مات شهيدا ووقى فتانات القبر وغدى وريح عليه برزقه من الجنة” ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Kim ki bigâne ve garîb olarak ölürse o kimse şehîd olur ve kabrin fitnelerinden mahfûz olur ve akşam ve sabâh dahi cennetten onun rızkı ona celb olunur.” Ve Mesrûk demiş ki “Ben kabrinde ‘azâbullâhtan emîn ve ta‘ab ve nasab-ı dünyâdan âsûde olmuş olan mü’mine vâki‘ olan gıbtam gibi hîçbir kimseyi gıpta etmemişim.”

[وقال يعلى بن الوليد كنت أمشي يوما مع أبي الدرداء فقلت له ما تحب لمن تحب قال الموت قلت فإن لم يموت قال يقل ماله وولده وإنما أحب الموت لأنه لا يحبه إلا المؤمن والموت إطلاق المؤمن من السجن وإنما أحب قلة المال والولد لأنه فتنه وسبب للأنس بالدنيا والأنس بمن لا بد من فراقه غاية الشقاء فكل ما سوى الله وذكره والأنس به فلا بد من فراقه عند الموت لا محالة ولهذا قال عبد الله بن عمرو إنما مثل المؤمن حين تخرج نفسه أو روحه مثل رجل بات في سجن فأخرج منه فهو يتفسح في الأرض ويتقلب فيها]

Ve Ya‘lâ b. el-Velîd demiş ki “Ben bir gün Ebû’d-Derdâ ile berâber yürüyordum, ona dedim ki “Sen kendi sevdiğin adama ne seversin?” O dahi “ölüm” dedi. Ve ben: “Eğer ölmediyse?” deyince, kendisi: “Onun mâl ve veledinin kılletini severim. Ve benim ölüm sevdiğim ancak o sebebdendir ki ölümü ancak mü’mîn sever ve ölüm ancak zindândan mü’mînin itlâkıdır. Ve mâl ve veledin kılletini sevmekliğim dahi ancak o haysiyyetiyledir ki mâl ve veled insâna fitnedir ve dünyâyâ üns ve muhabbet etmeye sebedirler ve firâkı lâbüdd olan nesnenin istînâsı gâyibe şakâdır. Ve her bir şey ki Zât-ı zü’l-celâlin gayrısıdır ve onun zıkr ve insin gayrısıdır, lâ-mahâle ‘inde’l-mevt onun firâkı lâbüddür” diye kelâmını tefsîr ve muhabbetini ta‘lîl etti. Ve ‘Abdullâh b. ‘Ömer b. el-Hattâb demiş ki “Onun rûhu veyâhûd nefsi hurûc ettiği vakte mü’mînin meseli ancak o adamın meselidir ki zindânda beytûtiyyet edip sonra ondan çıkmış da rûy-i zemînde tefessuh eder durur ve yerden yere tekallüb eder gezer dolaşır.”

[وهذا الذي ذكره حال من تجافى عن الدنيا وتبرم بها ولم يكن له أنس إلا بذكر الله تعالى وكانت شواغل الدنيا تحبسه عن محبوه ومقاساة الشهوات تؤذيه فكان في الموت خلاصه من جميع المؤذيات وانفراده بمحبوه الذي كان به أنسه من غير عائق ولا دافع وما أجدر ذلك بأن يكون منتهى النعيم واللذات وأكمل اللذات للشهداء الذين قتلوا في سبيل الله لأنهم ما أقدموا على القتال إلا قاطعين التفاتهم عن علائق الدنيا مشتاقين إلى لقاء الله راضين بالقتل في طلب مرضاته فإن نظر إلى الدنيا فقد باعها طوعا بالآخرة والبائع لا يلتفت قلبه إلى المبيع وإن نظر إلى الآخرة فقد اشتراها وتشوق إليها فما أعظم فرحه بما اشتراه إذا رآه وما أقل التفاته إلى ما

bace İda farqe ve tacerd el-qelb lahb elle te'alyı qd ıtfıq fıı beıı al-ahval v lkn la ıdrke mıt eıle fıteıer v alqıtal sbı llmıt fkan sbıa lıdrak mıt eıle mıl hıze halae flıhıa eıııı nıem ıd eıny nıem an ınal inııan ma ırıde qal elle te'alyı ﴿وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ﴾ fkan hıa aııec eıbare lmecanı lıaı al-ıene v a'ezım el-ıab an ınıec inııan en mraıe kma qal elle te'alyı ﴿وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ﴾ fkan hıa aııec eıbare lıeqıbat ahl eııem v hıa nıem ıdrke alıııd kma anqıec nfıe mı eıııı eııııı

Ve 'Abdullāh b. 'Ömer'in bu zıkr ettiği hāl ancak dūnyādan tecāfı ve tebā'ud edip dūnyāya teberrüm eden adamın hālidir ki onun istınāsı ancak Zāt-ı zü'l-celāl ile ve onun zıkrı ile hāsıl ve münhasır olmuştı ve şevāğıl-ı gītī onu sevgilisinden habs ve men' ederdi ve shevātının [312] mukāsātı onu incitip āzürde ederdi ve bu cihetle cem'ı-i mü'ziyāttan halāsı ve me'nū-su olan mahbūbuna bī-āyık ve bī-māni' olarak ve tek ü tenhā olarak onunla infirādı ölüm ile olmuştı olur ve bu ise müntehā-yı na'ım ü lezzāt olmaktan 'aceb sezā ve lāyık olur ve fī-sebīlillāh katl olunan şühedānın ekmeı-lez-zātları olmaya dahi ne 'aceb sezā ve lāyık ve münāsib olur, çünkü kıtāl üzere ne onların ikdāmları ancak 'alāyık-ı dūnyādan kat'ı iltifāt ile likā-yı rab-bāniye müştāk ve merzātında katle rāzī ve hoşnūd olmalarıylaıdır ki o hālde dūnyāya nazar ederse kendisini onu tīb-i nefı ve hüsn-i rızāsıyla tāyi'an āhirete satmıştı ve bāyi' sattığı nesneye kalbi mültefit olmaz ve āhirete nazar eılerse o dahi onu satın almıştı ve ona müştāk olarak iştirā eılemiştı ve ragbetle satın aldığı nesnenin rü'yetinde olan sevinci ne 'aceb 'azım olur ve onun sattığı şeye iltifāt ve mübālāt ne 'aceb az ve kalıl olur, çünkü ondan ayrılmıştı. Ve hubb-ı Bārī'ye kalbin tecerrüdü eğerçi ba'zı hāllerde ittifākı düşerse de velākin o hāl üzere ölüm ona ulaşamaz ki dığer bir 'avārızın tesādüfüyle mütegayyir olur. Ve kıtāl ise ölümün seıebıdır ve bu gibi hālet üzere ölümün idrākine seıeb olur ve bu seıebden na'ım-i şühedā 'azım olmuştı, çünkü ma'nā-yı na'ım odur ki insān kendi murād ettiği nesneye nāil olmaktadır ki tebāreke ve ta'ālā buyurmuştı ki ﴿وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ﴾⁴³⁸ ya'nī "Onda onlara onların iştihā ettikleri şey vardır." Ve bu kelām lezzāt-ı cennetin ma'nāları 'ıbārātına daha ziyāde cāmi' oldu. Ve 'azābın a'zamı odur ki insān kendi murādından memnū' olmaklığıdır, nitekim tebāreke ve ta'ālā buyurmuştı ki ﴿وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ﴾⁴³⁹ ya'nī "Onlar ile onların iştihā ettikleri nesnelerin beyınlerinde bir

438 "Onlar, kızları Allah'a nispet ediyorlar -ki O bundan uzaktır- kendilerine ise, canlarının istediğini." Nahl, 16/57.

439 "Tıpkı daha önce benzerlerine yapıdığı gibi, kendileriyle arzuladıkları arasına bir engel konmuştur." Sebe, 34/54.

hâil vukûc buldu” ki murâdlarından mahcûb ve memnûc oldular demektir. Ve bu kelâm dahi ehl-i cehennemîn ‘ukûbâtı ‘ibâresine daha ziyâde câmi‘ oldu. Ve bu na‘îmi min-gayri te’hîr nefslerinin inkıtâıyla berâber şühedâ idrâk ederler.

[وهذا أمر انكشف لأرباب القلوب بنور اليقين وأن أردت عليه شهادة من جهة السمع فجميع أحاديث الشهداء تدل عليه وكل حديث يشتمل على التعبير عن منتهى نعيمهم بعبارة أخرى فقد روي عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لجابر ألا أبشرك يا جابر وكان قد استشهد أبوه يوم أحد فقال بلى بشرك الله بالخير فقال إن الله عز وجل قد أحيا أباك وأقعدته بين يديه وقال تمن علي يا عبدي ما شئت أعطيكه فقال يا رب ما عبدتك حق عبادتك أتمنى عليك أن تردني إلى الدنيا فأقاتل مع نبيك فأقتل فيك مرة أخرى قال له أنه قد سبق مني أنك إليها لا ترجع وقال كعب يوجد رجل في الجنة يبكي فيقال له لم تبكي وأنت في الجنة قال أبكي لأنني لم أقتل في الله إلا قتلة واحدة فكنت أشتي أن أرد فأقتل فيه قتلات]

Ve bu bir emrdir ki nûr-ı yakîn ile erbâb-ı kulûba münkeşif olmuştur. Ve eğer cihet-i sem‘den onun üzerine bir şehâdet dahi murâd edip de edille-i nakliye ile sübûtunu ister isen ehâdîs-i şühedâ kâffesi ona delâlet eder ve her bir hadîs ki ‘ibâret-i uhrâ ile onların müntehâ-yı na‘îmleri üzerine ta‘bîre müştamil olur, cümlesi ona şehâdet eyler ki Hazret-i Ümmü’l-mü’minîn ‘Âişe es-Siddîka ‘aleyhe’r-rıdvân demiş ki ‘âleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz, Câbir’e buyurmuş ki “ألا أبشرك يا جابر” ya’nî “Ey Câbir, ben sana müjde verip tebşîr etmeyeyim mi?” Ve o dahi “بلى بشرك الله بالخير” ya’nî “Belâ ey resûl-i Hudâ, Allâh sana hayr ile ile tebşîr etsin” dedikte, efendimiz “إن” buyurdu ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Tahkîkan Allâhu ta‘âlâ hazretleri senin babanı ki yevm-i Uhud’da şehîd olmuştu, zinde kılıp önünde oturttu ve “Ey benim ‘abdim, sen benden istediğin şeyi temennî eyle de ben onu sana veririm” buyurduktaki, o dahi dedi ki “Ey benim Rabbim, ben sana ‘ibadetin hakkınca dünyâda ‘ibâdet edemedim, imdi ben senden temennî eylerim ki beni bir dahi dünyâyâ redd edesin tâ ki ben senin peygamberinle berâber ceng edip bir dahi diğer bâr olarak senin merzâtında katl olunup şehîd olayım.” Ve Hakk subhânehu ve ta‘âlâ onu buyurdu ki “أنه قد سبق مني أنك إليها لا ترجع” ya’nî “Ezelde benden hükm ve kazâ sâdır olmuş ki diğer bârda sen dünyâyâ geri dönmeyeceksin.” Ve Ka‘b demiş ki “Cennette bir adam bulunur ki girye ve zârîde olur ve ona “Sen cennette olduğun hâlde niçin ağlarsın?” denilir ve o dahi: “Ve Allâhu ta‘âlânın merzâtında bir katle-i vâhideden gayri katl olunmadığımdan dolayı ağlarım, zîrâ ki ben isterdim ki birkaç kerre dönüp de çend katlede katl olunayım” der.

[واعلم أن المؤمن ينكشف له عقيب الموت من سعة جلال الله ما تكون الدنيا بالإضافة إليه كالسجن والمضيق ويكون مثاله كالمحبوس في بيت مظلم فتح له باب إلى بستان واسع الأكفاف لا يبلغ طرفه أقصاه فيه أنواع الأشجار والأزهار والثمار والطيور فلا يشتهي العود إلى السجن المظلم وقد ضرب له رسول الله صلى الله عليه وسلم مثلاً فقال لرجل مات أصبح هذا مرتحلاً عن الدنيا وتركها لأهلها فإن كان قد رضي فلا يسره أن يرجع إلى الدنيا كما لا يسر أحدكم أن يرجع إلى بطن أمه فعرفك بهذا أن نسبة سبعة الآخرة إلى الدنيا كنسبة سعة الدنيا إلى ظلمة الرحم وقال صلى الله عليه وسلم أن مثل المؤمن في الدنيا كمثّل الجنين في بطن أمه إذا خرج من بطنها بكى على مخرجه حتى إذا رأى الضوء ووضع لم يحب أن يرجع إلى مكانه وكذلك المؤمن يجزع من الموت فإذا أفضى إلى ربه لم يحب أن يرجع إلى الدنيا كما لا يحب الجنين أن يرجع إلى بطن أمه]

Ve dahi sen bil ki tahkikan mü'min için mevti 'akıbinde celâl-i ilâhîden bir se'â ve geniş yer açılıp münkeşif olur ki ona izâfetle dünyâ sıcn-i mazîk gibi görünür. Ve onun misâli o kimsenin misâli olur ki karanlı bir hânedeki on bir pencere açılmış ki ondan vâsi'ü'l-eknâf bir bâğçeye nazar eder ve onun nazarı o bâğçenin aksâsına varamaz ve o bâğçede envâ'-ı eşcâr u esmâr ve sunûf-ı ezhar u tuyûr vardır ki ba'de-mâ karanlı zindâna dönmek istemez." Ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz ona bir mesel darb edip vefât etmiş bir adam için demiş ki "أصبح هذا مرتحلاً عن الدنيا وتركها لأهلها فإن كان قد رضي فلا يسره أن يرجع إلى الدنيا كما لا يسر أحدكم أن يرجع إلى بطن أمه" ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: "İşte bu adam dünyâdan mürtehil olarak sabâh etmiş ve dünyâyı ehline terk etmiş ve eğer râzî olmuş ise onun bir dahi dünyâyâ rücû'u ona bir meserret vermez, nitekim sizin biriniz kendi anasının karnına bir dahi dönmek istemez." Ve bununla seni bildirmiş ki dünyâyâ sa'at-i 'âhiretin nisbeti zulmet-i rahime sa'at-i dünyânın nisbeti gibidir. Ve dahi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "أن مثل المؤمن في الدنيا كمثّل الجنين في بطن أمه إذا خرج من بطنها بكى على مخرجه حتى إذا رأى الضوء ووضع لم يحب أن يرجع إلى مكانه" ki hulâsa-i mazmûn-ı şerîfi: "Dünyâda mü'minin meseli ancak anası karnında olan cenînin meseli gibidir, vaktâ ki anası karnından çıka, o hâlde onun mahreci üzerine ağlar tâ ki rûşeni görür ve çün tâbânî-i dünyâyı görür, kendi mekânına rücû'unu sevmez. Olur ki mü'minin hâli dahi vefâtında [313] böylece ki evvelâ ölümden havf ve ceza' eder ve çün Rabbisi tebâreke ve ta'âlânın yanına ifzâ eder, bir dahi dünyâyâ 'avdetini istemez, nitekim cenîn anası karnından çıktıktan sonra bir dahi anası karnına dönmeye hâhiş etmez."

[وقيل لرسول الله صلى الله عليه وسلم إن فلانا قد مات فقال مستريح أو مستراح منه أشار

‘arz olunur.” Ve Ebû Hüreyre demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki *“لا تفضحوا موتاكم بسينات أعمالكم فإنها تعرض على أوليائكم من أهل”* “Sizin mevtânızı a‘mâlinizin seyyiâtıyla fazîhat etmeyiniz, zîrâ ki sizin a‘mâliniz ehl-i kubûrdan olan dostlarınız üzerine ‘arz olunur.” Ve onun için Ebü’d-Derdâ dedi ki “Ey benim Rabbim, ‘Abdullâh b. Revâha’nın ‘indinde onunla rüsvây olacağım bir ‘ameli işlemekten ben sana sığınıp seninle isti‘âze ederim.” Ve ‘Abdullâh b. Revâha onun dayısı idi, vefât etmişti. Ve ‘Abdullâh b. Amr b. el-‘Âs ‘aleyhi’r-rıdvândan vefâtları hengâmında ervâh-ı mü’minin nerede kalmaları üzerine suâl vâki’ oldukta, “Beyâz kuşların havsalarlarında olarak ‘arşın zıllındadır” diye haber vermiş “Ve ervâh-ı kefere zemînin yedinci katındadır.” Ve Ebû Sa‘îd el-Hudrî ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ben ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizden işittim, buyururdu ki *“إن الميت يعرف من يغسله ومن يحمله ومن يدليه في قبره”* ki hulâsa-i mazmûn-ı şerîfi: “Tahkîkan müteveffâ olan kimse onu tagsîl ve haml ve kabrine idhâl eden adamı bilir.”

[وقال صالح المري بلغني أن الأرواح تتلاقى عند الموت فتقول أرواح الموتى للروح التي تخرج إليهم كيف كان مأواك وفي أي الجسدين كنت في طيب أو خبيث وقال عبيد بن عمير أهل القبور يترقبون الأخبار فإذا أتاهم الميت قالوا ما فعل فلان فيقول ألم يأتكم أو ما قدم عليكم فيقولون ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ سلك به غير سبيلنا وعن جعفر بن سعيد قال إذا مات الرجل استقبله ولده كما يستقبل الغائب وقال مجاهد إن الرجل ليبشر بصلاح ولده في قبره وروى أبو أيوب الأنصاري عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال إن نفس المؤمن إذا قبضت تلقاها أهل الرحمة من عند الله كما يتلقى البشير في الدنيا يقولون انظروا أخاكم حتى يستريح فإنه كان في كرب شديد فيسألونه ماذا فعل فلان وماذا فعلت فلانة وهل تزوجت فلانة فإذا سأله عن رجل ميت قبله وقال مات قبلي قالوا إنا لله وإنا إليه راجعون ذهب به إلى أمه الهاوية]

Ve Sâlih el-Murrî demiş ki “Bana bâlig oldu ki ‘inde’l-mevt ervâh-ı mevtâ görüşüp mütelâkî olurlar ve ervâh-ı mevtâ onlara kudüm eden rûha derler ki “Senin me’vâ ve meskenin nice idi ve tayyib ve habîs olan iki cessedlerin hangisinde idin?” Ve ‘Ubeyd b. ‘Ömer demiş ki “Ehl-i kubûr ahbâra müterakkıb olurlar, vaktâ ki onlara bir meyyitin rûhu gelir, ona derler ki “Fülân ne işledi?” Ve o dahi: “Size gelmedi mi? veyâhûd “Sizin üzerinize kudüm etmedi? mi derse, onlar ⁴⁴⁰ ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾, bizim sebîlimizin gayrısında onu getirdiler!” derler. Ve Ca‘fer b. Sa‘îd üzerine mervî olup demiş ki “Adam ölürse onun oğlu gâyibi istikbâl eder gibi onu istikbâl

440 “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz.” Bakara, 2/156.

eder.” Ve Mucâhid demiş ki “Tahkîkan adam kendi oğlunun salâh-ı hâli ile kabrinde tebşîr olunur.” Ve Ebû Eyyüb-ı Ensârî, Nebî-i zî-şân efendimiz üzerine rivâyet edip demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “إِنَّ نَفْسَ الْمُؤْمِنِ إِذَا قَبِضَتْ تَلَقَّاهَا أَهْلُ الرَّحْمَةِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ...” ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Tahkîkan mü’minin nefsi kabz olunduğu vakte Allâhu ta‘âlânın ‘indinden dünyâda beşîr ve müjdeci telakkî olunduğu gibi ehl-i rahmet ona telakkî edip karşılarlar ve “İstirâhat etmek için sizin birâderinize nazar ediniz, zîrâ ki kerb-i şedîdede idi.” Ve onlar ondan sorup suâl ederler ki fülân ne işledi ve fülâne ne yaptı ve fülâne tezevvüc etti mi ve çün ondan akdem vefât eden bir adam üzerine sorarlar ve kendisi: “Benden akdem vefât etmiş” der. Onlar derler ki ⁴⁴¹﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ onu anası hâviyeye götürmüşler!” diye te’essüf ederler. [314]

Beyânu Kelâmi’l-Kabri Li’l-Meyyiti ve Kelâmi’l-Mevtâ İmmâ Bi-Lisâni’l-Makâli ev Bi-Lisâni’l-Hâl

[بيان كلام القبر للميت وكلام الموتى إما بلسان المقال أو بلسان الحال]

[بيان كلام القبر للميتوكلام الموتى إما بلسان المقال أو بلسان الحال التي هي أفصح في تفهيم الموتى من لسان المقال في تفهيم الأحياء قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول القبر للميت حين يوضع فيه ويحك يا ابن آدم ما غرك بي ألم تعلم أنني بيت الفتنة وبيت الظلمة وبيت الوحدة وبيت الدود ما غرك بي إذ كنت تمر بي فذاذا فإن كان مصلحا أجاب عنه مجيب القبر فيقول أرأيت إن كان يأمر بالمعروف وينهى عن المنكر فيقول القبر إنني إذا أتحوّل عليه خضرا ويعود جسده نورا وتصعد روحه إلى الله تعالى والفضاذ هو الذي يقدم رجلا ويؤخر أخرى هكذا فسرّه الراوي]

Ve mevtâya kabrin kelâmı ile mevtânın kelâmı beyânı ise, eğer lisân-ı makâl ile olsun ve eğer lisân-ı hâl ile olsun, ve lisân-ı hâl ise mevtânın tefhîminde ahyânın tefhîminde olan lisân-ı makâlden efsastır, o dahi işte bu mebbas ve beyandır. Şöyle ki server-i kâinât ‘aleyhi efdatu’t-tahiyye ve’t-teslîmât efendimiz buyurmuş ki “إِنَّ نَفْسَ الْمُؤْمِنِ إِذَا قَبِضَتْ تَلَقَّاهَا أَهْلُ الرَّحْمَةِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ...” ya‘nî “Mezâr müteveffâya onda konulduğu vakte der ki “Ey adem oğlu, sana yazık olsun! Benimle seni aldadıp seni garr eden şey ne

441 “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz.” Bakara, 2/156.

idi? Sen beni bilmez miydin ki bin fitnenin hânesiyim ve karanlılığın hânesiyim ve vahdetin hânesiyim ya'nî yalnızlık hânesiyim ve kurtların hânesiyim, çünkü sen benim üzerime bir ayağını ileriye sürer ve bir ayağını geriye çekerek geçerdin!” Ve eğer o müteveffâ ehl-i salâhtan olursa ondan taraf ber-mücîb kabre cevâb verip der ki “Ve eğer o kimse ma'rif ile emr eder ve münkerden nehy eden bir kimse olursa sen ona nicesin?” O vakte mezâr der ki “O vakte ben dahi ona yeşillik ve çemenzâra mütehavvil olurum ve onun cesedi dahi nûr döner de onun rûhu Allâhu ta'âlâya çıkar” ya'nî mürtefi' olur. Ve “fizâz” kelimesi ise, râvî tefsîr edip onun ma'nâsında demiş ki “fizâz” şol kimsedir ki bir ayağını takdîm edip ileriye sürer ve diğer ayağını geriye çekip te'hîr eyler demektir.

[وقال عبيد بن عمير الليثي ليس من ميت يموت إلا نادته حفرته التي يدفن فيها أنا بيت الظلمة والوحدة والإنفراد فإن كنت في حياتك لله طيعا كنت عليك اليوم رحمة وإن كنت عاصيا فأنا اليوم عليك نقمة أنا الذي من دخلني طيعا خرج مسرورا ومن دخلني عاصيا خرج مشبورا وقال محمد بن صبيح بلغنا أن الرجل إذا وضع في قبره عذب أو أصابه بعض ما يكره ناداه جيرانه من الموتى أيها المتخلف في الدنيا بعد إخوانه وجيرانه أما كان لك فينا معتبرا أما كان لك في متقدمنا إياك فكرة أما رأيت انقطاع أعمالنا عنا وأنت في المهلة فهلا استدركت ما فات إخوانك وتناديه بقاع الأرض أيها المغتر بظاهر الدنيا هلا اعتبرت بمن غيب من أهلِكَ في بطن الأرض ممن غرته الدنيا قبلك ثم سبق به أجله إلى القبور وأنت تراه محمولا تهاداه أحبته إلى المنزل الذي لا بد له منه]

Ve dahi 'Abîd b. 'Umeyr el-Leysî demiş ki bir müteveffâ vefât etmez illâ ki içinde defn olunageldiği hufresi onu münâdât edip ona der ki “Ben zulmet ve vahdet ve infirâdlı bir hâneyim. Eğer sen kendi hayâtında Allâhu ta'âlâya mutî olup fermânber isen ben bu gün senin üzerine rahmetim ve eğer sen 'âsî idin, el-yevm ben dahi senin üzerine nîkmetim. Ben şol hufreyim ki kim ki bana mutî dâhil olduysa benden mesrûr çıkar ve kim ki bana 'âsî girerse benden ziyânkâr ve hâlik çıkar.” Ve Muhammed b. Sabîh demiş ki “Bize bâlig oldu ki bir adam vefât edip kendi kabrine konulduğu vakte çün mu'azzeb olur veyâhûd kendi hoşlanmadığı bir musîbet ona isâbet eder, mevtâdan olan komşuları onu münâdât edip derler ki “Ey şol kimse ki kendi ihvân ve cîrânından tahallûf edip dünyâda geriye kalmış, senin bizde 'ibretin yok muydu ve sana olan tekaddüm ve sebkatimizde senin bir fikr ve endîşen yok muydu? Bizden a'mâlinizin inkîtâ'ını sen görmedin mi o hâl ile ki sen henüz mühletten idin? Senin ihvânından geçmiş olan nesneyi niçin sen istidrâk etmedin?” Ve buk'ahâ-yı zemîn dahi onu çağırıp münâdât eder ki “Ey zâhir-i dünyâ ile magrûr olan adam, senin

ehlinden bir karnında senden akdem gâyib olup magrûr olanlardan niçin ‘ibret almadın ki onun eceli ona sebkât edip onu kubûra nakl etti o hâl ile ki onun ehl ve akrabası mahmûl olarak onun lâbüdd olan menziline mühâdât ederek nakl edegeldiklerini görürsün?”

[وقال يزيد الرقاشي بلغني أن الميت إذا وضع في قبره احتوشته أعماله ثم أنطقها الله فقالت أيها العبد المنفرد في حفرتي انقطع عنك الأخلاء والأهلون فلا أنيس لك اليوم عندنا وقال كعب إذا وضع العبد الصالح في القبر احتوشته أعماله الصالحة الصلاة والصيام والحج والجهاد والصدقة قال فتجني ملائكة العذاب من قبل رجله فيقول الصلاة إليكم عنه فلا سبيل لكم عليه فقد أطال بي القيام لله عليهما فيأتونه من قبل رأسه فيقول الصيام لا سبيل لكم عليه فقد أطال ظمأه لله في الدار الدنيا فلا سبيل لكم عليه فيأتونه من قبل جسده فيقول الحج والجهاد إليكم عنه فقد أنصب نفسه وأتعب بدنه وحج وجاهد لله فلا سبيل لكم عليه قال فيأتونه من قبل يديه فتقول الصدقة كفوا عن صاحبي فكم من صدقه خرجت من هاتين اليدين حتى وقعت في يد الله تعالى ابتغاء وجهه فلا سبيل لكم عليه قال فيقال له هنيئا طبت حيا وطبت ميتا قال وتأتيه ملائكة الرحمة فتفرش له فراشا من الجنة ودفنوا من الجنة ويفسح له في قبره مد بصره ويؤتى بقنديل من الجنة فيستضيء بنوره إلى يوم يبعثه الله من قبره وقال عبد الله بن عبيد بن عمير في جنازة بلغني أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إن الميت يقعد وهو يسمع خطو مشيعيه فلا يكلمه شيء إلا قبره ويقول ويحك ابن آدم أليس قد حذرتني وحذرت ضيقي وننتني وهولي ودودي فماذا أعددت لي]

Ve Yezîd-i Rakkâşî demiş ki “Bana ulaşır bâlig olmuş ki mevta kendi kabrinde konulduğu vakte onun a‘mâli onun etrafında dolaşır ihâta ederler sonra Hakk subhânehu ve ta‘âlâ onları nutk ettirip ona derler ki “Ey hufre-sinde yalnızlı kalan kimse, senin ehl ve ahhbâbın senden kesilip gittiler, el-yevm bizim ‘indimizde senin bir enîsin yoktur.” Ve Ka‘b demiş ki “Abd-i sâlih kabre konulduğu vakte onun a‘mâl-i sâlihâsı ki savm ve salât ve hacc ve cihad ve sadakaları onu sarıp ihâta ederler ve melâike-i ‘azâb ona ayak-ları tarafından geldikleri vakte onun namâzı onlara der ki “Ondan uzak olunuz, onun üzerine sizin bir yolunuz yoktur, Zât-ı zü’l-celâle benimle kıyâmı bunların üzerlerine uzatmıştır!” Ve çün onun başı tarafından ona gelecek olurlar onun sıyâmı onlara der ki “Onun üzerine sizin bir tarîkiniz yoktur, zîrâ ki onun susuzluğu dâr-ı dünyâda Zât-ı Zü’l-celale uzamıştır, imdi onun üzerine sizin bir sebîliniz yoktur!” Ve onun cesedi tarafından ona gelecek oldukları vakte hacc ve cihâd dahi onlara der ki “Siz ondan çekilip tebâ‘ud ediniz, zîrâ ki kendi bedenini [315] rızâ-yı Bârî için hacc ve cihâdda rencîde ve âzürde ve yorgun etmiştir, imdi onun üzerine sizin bir yolunuz yoktur!” Sonra onun iki elleri taraflarından ona gelecek olurlar

ve o vakte onun sadakası onlara der ki “Siz benim saçımızdan keff-i yed ediniz, onun nice sadakası rızâ-yı Bārî için bu iki elinden çıkıp Allâhu ta‘âlânın yed-i kabûlüne düşmüş, imdi onun üzerine sizin bir sebîliniz yoktur!” Rāvî dedi ki o vakte ona denilir ki “Hayât ve memâtında sen hoş ve tayyib olmuşsun. Sana ‘aşklar olsun ki henî ve merî‘ ni‘amları sana erzânî ve sezâvâr olsun!” Ve o hâlde melâike-i rahmet gelip cennetten bir firâş ona döşetirler ve cennetten ona örtü ve yorganları getirip örterler ve kendi kabrinden bir nazargâh-ı vâsi‘ açılıp ona bir medd-i basar dahi hâsıl olur ve dahi cennetten bir kandîl celb olunur da mezârında asılır ki kabrinden ba‘ş olunacak gününe dek onunla müstezî’ olup kabri rûşenli olur.” Ve ‘Ubeydullâh b. ‘Abîd b. ‘Umeyr bir cenâzede demiş ki “Bana bâlig olmuş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki *إن الميت يقعد وهو يسمع* خطو مشيعيه فلا يكلمه شيء إلا قبره ويقول ويحك ابن آدم أليس قد حذرتني وحذرت ضيقي ki *hulâsa-i me‘âlî*: “Tahkîkan müteveffâ olan kimse kabrinde oturur o hâl ile ki onu teşyî‘ edenlerin ayakları sesini işitir ve her bir şeyden akdem ki en evvel onun mezârı onunla söyleşir der ki “Ey adem oğlu, sana yazıklar olsun, seni benden tahzîr etmediler mi ve benim zayyık ve koku ve hevl ve korku ve kurtlarımdan seni tahzîr etmediler mi sen bana ne tedârûk edip hâzırlamışsın?”

Beyānu Azābi’l-Kabri ve Su‘ālî Mûnker ve Nekîr

[بيان عذاب القبر وسؤال منكر ونكير]

[قال البراء بن عازب خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في جنازة رجل من الأنصار فجلس رسول الله صلى الله عليه وسلم على قبره منكسا رأسه ثم قال اللهم إني أعوذ بك من عذاب القبر ثلاثا ثم قال إن المؤمن إذا كان في قبل من الآخرة بعث الله ملائكة كأن وجوههم الشمس معهم حنوطه وكفنه فيجلسون مد بصره فإذا خرجت روحه صلى الله عليه كل ملك بين السماء والأرض وكل ملك في السماء وفتحت أبواب السماء فليس منها باب إلا يحب أن يدخل بروحه منه فإذا صعد بروحه قيل أي رب عبدك فلان فيقول ارجعوه فأروه ما أعددت له من الكرامة فإني وعدته ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ وإنه ليسمع خفق نعالهم إذا ولوا مدبرين حتى يقال يا هذا من ربك وما دينك وما نبيك فيقول ربي الله ودينني الإسلام ونبي محمد صلى الله عليه وسلم قال فينتهر أنه انتهازا شديدا وهي آخر فرصة تعرض على الميت فإذا قال ذلك نادى ناد أن قد صدقت وهي معنى قوله تعالى ﴿يُنَبِّئُ

اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ يَأْتِيهِ أَتٌ حَسَنٌ الْوَجْهَ طَيْبَ الرِّيحِ حَسَنَ الثِّيَابِ فَيَقُولُ أَبَشِّرْ بِرَحْمَةِ رَبِّكَ وَجَنَاتٍ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ فَيَقُولُ وَأَنْتَ فَبَشِّرْكَ اللَّهُ بِخَيْرٍ مِنْ أَنْتَ فَيَقُولُ أَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحِ وَاللَّهُ مَا عَلِمْتُ أَنْ كُنْتُ لَسْرِيْعًا إِلَى طَاعَةِ اللَّهِ بَطِيئًا عَنْ مَعْصِيَةِ اللَّهِ فَجَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا { قَالَ } ثُمَّ يَنَادِ مُنَادٌ أَنْ أَفْرَشُوا لَهُ مِنْ فَرْشِ الْجَنَّةِ وَافْتَحُوا لَهُ بَابًا إِلَى الْجَنَّةِ فَيَفْرَشُ لَهُ مِنْ فَرْشِ الْجَنَّةِ وَيَفْتَحُ لَهُ بَابَ إِلَى الْجَنَّةِ فَيَقُولُ اللَّهُمَّ عَجِّلْ قِيَامَ السَّاعَةِ حَتَّى أَرْجِعَ إِلَى أَهْلِي وَمَالِي

Ve ‘azâb-ı kabr ile münker ve nekîrin suâlleri beyânı ise o dahi işbu fasıldır. Şöyle ki Berâ b. el-‘Âzib demiş ki “Bir cenâze-i ensârî ile zât-ı sâmi-i Hazret-i Risâlet-penâhî ile berâber çıktık ve ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz onun kabri üstüne ser-fürû olarak oturmakla üç kerre “İn المؤمن إذا كان في” buyurdu sonra buyurdu ki “اللهم إني أعوذ بك من عذاب القبر” قبل من الآخرة بعث الله ملائكة كأن وجوههم الشمس معهم حنوطه وكفنه فيجلسون مد بصره...” ki hulâsa-i meâl-i şerîfî: “Tahkîkan mü’min olan kimse âhirete müteveccih olurken Hakk subhânehu ve ta‘âlâ yüzleri güneş gibi melâikeyi onun kefen ve gül-âb ve ‘anber hoş-bûlarıyla gönderir ve melâike dahi gelip onun medd-i basarında otururlar. Ve çün rûhu çıkar, onun üzerine yer ve gök mâ-beynlerinde ve göklerde bulunan cemî‘-i melâike namâz kılarlar ve göklerin kapıları açılır ve bir kapı yok ki gelip onun rûhu ondan mürûr etmesini muhabbet etmez. Ve onun rûhu melâike çıkıp mürtefî‘ oldukları vakte derler ki “Ey bizim rabbimiz, fülânca kulundur.” Ve tebâreke ve ta‘âlâ fermân buyurur ki “Onu çeviriniz, ona âmâde kılıp hâzır ettiğim ni‘metleri ona gösteriniz de, zîrâ ki ben ona va‘d edip demiştim ki ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ﴾⁴⁴² وفيها نُعيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخرجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ﴿٤٤﴾ O hâl ile ki dönüp mezârından ‘avdet edenlerin ayakkabılarının âvâzını işitir tâ ki ona denilir ki “Senin Rabbin kimdir ve senin dînin nedir ve peygamberin kimdir?” Ve o dahi der ki “Allâhu ta‘âlâ benim rabbimdir ve İslâm benim dînimdir ve peygamberim Muhammed ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâmdır.” Bu suâl münker ve nekîr taraflarından vâki‘ olur ve onu bir intihâr-ı şedîd ile intihâr edip sorarlar. Ve bu hâlet mevtânın üzerine ‘arız olan fitnelerin sonudur. Ve çün bu suâle o vechle cevâb verir, bir münâdî nidâ eder ki “Doğru ve gerçek söyledin.” Ve buna muvaffakiyet ve iktidârı o nass-ı celîlin ma‘nâsıdır ki ﴿يُشَبِّهُ اللَّهُ الَّذِينَ﴾⁴⁴³ Ve ondan sonra ona bir hûb-rû ve hoş kokulu ve güzel câmeli bir şahs gelip “Rabbin Allâhu ta‘âlânın rahmeti ile ve içinde na‘îm-i mukîm bulunan

442 Tâhâ, 20/35.

443 İbrâhîm, 14/27.

cennet ile sana müjdeler olsun!” der. Ve o dahi: “Sana dahi bu müjde ola, Allāhu ta‘ālā seni hayr ile tebşîr etsin, sen kimsin?” diye suâl ve o mübeşşir: “Ben senin sâlih olan ‘amelinim. Vallâhi benim bildiğim sen tâ‘at-i ilâhîye mübâdir ve müsâri‘ ve ma‘siyetinden mütebâtî ve mütemânî‘ idin, hemân seni Allāhu ta‘ālā hayr ile mucâzât eyleye” diye cevâb verir sonra buyurdu ki ba‘dehu bir münâdî nidâ eder ki “Siz ona cennet ferşlerinden bir firâşı serip döşetiniz ve ona kabrinden cennete bir kapı açınız.” Ve o vechle ona cennet yataklarından bir yatağı döşetirler ve cennete bakar bir kapı ona açılır.”

{قال} وأما الكافر فإنه إذا كان في قبل من الآخرة وانقطاع من الدنيا نزلت إليه ملائكة غلاظ شداد معهم ثياب من نار وسراويل من قطران فيحتوشونه فإذا خرجت نفسه لعنه كل ملك بين السماء والأرض وكل ملك في السماء وغلقت أبواب السماء فليس بها باب إلا يكره أن يدخل بروحه منه فإذا صعد بروحه نبذ وقيل أي ربعدك فلان لم تقبله سماء ولا ارض فيقول الله عز وجل ارجعوه فأروه ما أعددت له من الشر إني وعدته ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ وأنه ليسمع خفق نعالهم إذا ولوا مدبرين حتى يقال له يا هذا من ربك ومن نبيك وما دينك فيقول لا أدري فيقال لا دريت [316] ثم يأتيه آت قبيح الوجه منتن الريح قبيح الثياب فيقول أبشر بسخط من الله وبعذاب أليم مقيم فيقول بشرك الله شرا من أنت فيقول أنا عملك الخبيث والله إن كنت لسريعا في معصية الله بطيئا عن طاعة الله فجزاك الله شرا فيقول وأنت فجزاك الله شرا ثم يقيض له أعمى أصم أبكم معه مرزبة من حديد لو اجتمع عليها الثقلان على أن يقلوها لم يستطيعوا لو ضرب بها جبل صار ترابا فيضربه بها ضربة فيصير ترابا ثم تعود فيه الروح فيضربه بها بين عينيه ضربة يسمعها من على الأرضين ليس الثقلين {قال} ثم ينادي مناد أن افرشوا له لوحين من النار وافتحوا له بابا إلى النار فيفرش له لوحان من نار ويفتح له باب إلى النار

Ve dahi buyurdu ki “Ve kâfir ise vaktâ ki âhirete mukbil ve mütevec-cih olup da dünyâdan kesilecek olur, ona gîlâz ve şidâd olarak melâikeler nâzil olurlar ve onlarla berâber âteşten elbise ve siyâb ve katrândan serâvîl nâzil olur ve onun etrâfında dolaşıp otururlar. Ve onun nefesi hurûc edince her bir melek ki yer ile gök mâ-beynindedirler ve her bir melek ki âsumân üzeredirler, kâffesi ona la‘net söylerler ve göklerin kapıları kilitlenip bağ-lanır ve bir kapı yoktur ki ondan onun duhûl-i rûhu için kerâhet etmez. Ve çün onun rûhu ile melâike çıkıp mürtefi‘ olurlar, onu huzûr-ı celîl-i rab-bânîde ilkâ edip derler ki “Ey Rabb, senin fülânca kulunu ne gök onu kabûl etti ne de zemîn!” Ve o vakt Hakk subhânehu ve ta‘âlâ buyurur ki “Onu çeviriniz de ona âmâde kıldığım şerri ona gösteriniz ki ben ona va‘d edip

demişim ki ⁴⁴⁴ ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ Ve ‘ale’t-tahkîk kendisi onu teşyîr eden kesânın ‘avdetleri hengâmında na‘llarının avâzını işitecek tâ ki ona denilir ki “Yâ hâzâ, senin Rabbin kimdir ve senin peygamberin kimdir ve dînin nedir?” Ve o dahi der ki “Ben bilmem!” Ve ona denilir ki “Sen dahi bilinmez olaydın!” Ve sonra ona çirkîn yüzlü ve gendîde kokulu ve çirkîn câmeli bir şahs gelip ona der ki “Allâhu ta‘âlâdan sehat ve gazab ile ve elîm ve mukîm bir ‘azâb ile sana müjde olsun!” Ve o dahi: “Allâhu ta‘âlâ seni şerr ile tebşîr etsin, sen kimsin?” der. Ve o şahs: “Ben senin habîs ‘aleminim. Vallâhi sen ancak Allâhu ta‘âlânın ma‘siyetinde müsâri‘ ve Allâhu ta‘âlânın tâ‘atinde mütebâtî idin, hemân Allâhu ta‘âlâ şerr ile seni mücâzât etsin!” diye tevbîh ve bed-du‘â eder ve kendisi dahi ona: “Ve sen dahi Allâhu ta‘âlâ şerr ile seni mücâzât etsin!” der. Ve Zât-ı Zü’l-celal ona kör ve sağır ve lâl olarak bir ferîşteyi takdîr ve taslît eder ki o me’mûr demirden ‘azîm bir çekiç ile ona gelir ki o çekiç üzerine kâffe-i ins ü cinn müctemî‘ olmuş olsalar onu nakl etmeye muktedir olamazlar ve onunla bir dağ darb olunmuş olsa dağ hâk ve toprak olur ve o me’mûr derhâl onu o çekiç ile darb edip hâk eder sonra rûhu ona dönüp ‘avdet eder ve me’mûr-ı mezbûr bir dahi onun iki gözleri arasından darb eder ki o darbenin sedâsı ins ve cinnin mâ‘adâları rûy-i zemîn üzere bulunan cemî‘-i mahlûkât işitirler sonra bir münâdî nidâ eder ki “Ona âteşten iki levhi döşeyiniz ve âteşe bakar bir kapıyı ona açınız.” Ve der-‘akab ona âteşten iki levh ferş olunur ve âteşe bakar bir kapı dahi ona açılır.

[وقال محمد بن علي ما من ميت يموت إلا مثل له عند الموت أعماله الحسنة وأعماله السيئة قال فيشخص إلى حسناته ويطرق عن سيئاته وقال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن المؤمن إذا احتضر أتته الملائكة بحريرة فيها مسك وضبائر الريحان فتسل روحه كما تسل الشعرة من العجين ويقال أيتها النفس المطمئنة اخرجي راضية ومرضيا عنك إلى روح الله وكرامته فإذا أخرجت روحه وضعت على ذلك المسك والريحان وطويت عليها الحريرة وبعث بها إلى عليين وإن الكافر إذا احتضر أتته الملائكة بمسح فيه جمرة فتتزع روحه انتزاعا شديدا ويقال أيتها النفس الخبيثة اخرجي ساخطة ومسخوط عليك إلى هوان الله وعذابه فإذا أخرجت روحه وضعت على تلك الجمرة وأن لها نشيشا ويطوى عليها المسح ويذهب بها إلى سجين]

Ve Muhammed b. ‘Alî demiş ki “Vefât eder bir mü’mîn vefât etmez illâ ki vefâtı hengâmında onun a‘mâl-i hasene ve a‘mâl-i seyyiesi ona temsîl olunur ve kendi hasenâtına gözü açıp da diker ve a‘mâl-i seyyiesinden başını aşağı sarkıtır.” Ve Ebû Hüreyre demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm

444 “(Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.” Tâhâ, 20/50.

“İذا احتضر أته الملائكة بحريرة فيها مسك وضباط الرياح فتسل ki hulāsa-i meāl-i şerîfî: “Tahkikan mü’min muhtazır-ı vefât olduğu vakte melâike ona ipekli bir mendil ile gelirler ki o mendil içinde misk ve fesleğen destesi vardır ve onun rûhu hamurdan kıl çekilir gibi esenlik ile ihrâc olunur ve ona: “Ey nefs-i mutmainne, râziye olarak ve senin üzerine rızâullâh hâsıl olduğu hâlde sen Allâh’ın rûh ve kerâmetine hurûc eyle.” Ve çün ihrâc olunur, o ipekli mendil o misk ve reyhân üstüne konulur ve o mendil ile onun üzerine bükülür de a‘lâ-yı ‘il-liyyîne gönderilir. Ve kâfir ise ölüme muhtazır olunca melâike âteşten ona bir saç ile gelirler ki o saç içinde cemr-i âteş vardır ve onun rûhu intizâc-ı şedîd ile nez‘ olunur ve ona: “Ey nefs-i habise, sen gazablı ve gücengin olarak ve hem dahi senin üzerine gazabullâh hâsıl olarak Allâhu ta‘âlânın hîzy ve ‘azâbına hurûc et.” Ve çün kahr ile ihrâc olunur, o cemr-i âteşin üstüne konulur da kaynayarak üzerine o saç bükülür de siccîne götürülür.

أوعن محمد بن كعب القرظي أنه كان يقرأ قوله تعالى ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ فيما تركت قال أي شيء تريد في أي شيء تريد أن ترجع لتجمع المال وتغرس الغراس وتبني البنيان وتشق الأنهار قال لا لعلني أعمل صالحاً فيما تركت قال فيقول الجبار ﴿كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ أي ليقولنها عند الموت وقال أبو هريرة قال النبي صلى الله عليه وسلم المؤمن في قبره في روضة خضراء ويرحب له في قبره سبعون ذراعاً وبضئ حتى يكون كالقمر ليلة البدر هل تدرون فيماذا أنزلت ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكاً وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى﴾ قالوا الله ورسوله اعلم قال عذاب الكافر في قبره يسقط عليه تسعة وتسعون تيناً هل تدرون ما التينين [317] تسعة وتسعون حبة لكل حبة تسعة رؤوس يخذشونه ويلحسونه وينفخون في جسمه إلى يوم يبعثون

Ve Muhammed b. Ka‘b-ı Kurezî üzerine mervî olup denilmiş ki Muhammed b. Ka‘b, tebâreke ve ta‘âlânın kavlı-i celîli olan *﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾* okurdu ki onların birisine ölüm geldiği vakte der ki “Ey benim Rabbim, beni bir dahi ircâc buyurunuz tâ ki terk ettiğim şeyde bir sâlih işleyeyim.” Ve ona der ki “Hangi şey istersin ve hangi şeye ragbet edersin? Mâlî biriktirip ve fidanları dikip ve ebniyeyi bünyân edip ve harkları açıp dünyâlığını şeyn etmek için mi dünyâya ‘avdet etmek ister-

445 “Nihayet onlardan birine ölüm gelince, “Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım” der. Hayır! Bu sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.” Mü’minün, 23/99-100.

sin?” Ve kendisi der ki “Yok, ola ki ben terk ettiğim şeyde ‘amel-i sâlihi işlemek için.” Ve ona zecr ile Cebbâr-ı fermân-rân hazretleri buyurur ﴿كَلَّا﴾⁴⁴⁶ “Bu bir kelimedir ki ölümü ‘indinde elbette onu söyler.” Ve Ebû Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki روضة في قبره في مؤمن “Mü’minin kabrinde yeşil bir ravza vardır ki mezârında yetmiş zirâ mesâhasıyla bir genişlik vâki^c olur ve on dördüncü geceliğinde mäh-ı bedr olduğu hâlde nice tâbânlık olur, mezârı dahi öylece rûşenli olur. Siz bilir misiniz ki وَمَنْ ﴿﴾⁴⁴⁷ nass-ı kerîmi kimin hakkında nâzil olmuştur?” Ve onlar: “Allâh ve resûlü a’lem” dediklerinde, efendimiz buyurur ki “Kâfirin kabrinde olan ‘azâbdır ki onun üzerine doksan dokuz ejderhâ musallat olur. Siz ejderhâyı bilir misiniz? Ejderhâ doksan dokuz mârdir ki beher mâr için yedişer baş olur, ba’s oluncaya dek sancırlar, karnını yalarlar da cisminde üfürürler.”

[ولا ينبغي أن يتعجب من هذا العدد على الخصوص فإن أعداد هذه الحيات والعقارب بعدد الأخلاق المذمومة من الكبر والرياء والحسد والغل والحقد وسائر الصفات فإن لها أصولاً معدودة ثم تتشعب منها فروع معدودة ثم تنقسم فروعها إلى أقسام وتلك الصفات بأعيانها هي المهلكات وهي بأعيانها تنقلب عقارب وحيات فالقوي منها يلدغ لدغ التنين والضعيف يلدغ لدغ العقرب وما بينهما يؤذي إيذاء الحية وأرباب القلوب والبصائر يشاهدون بنور البصيرة هذه المهلكات والشعاب فروعها إلا أن مقدار عددها لا يوقف عليه إلا بنور النبوة]

Ve bu ‘adedden ta‘accüb olunmamak gerektir ki ‘ale’l-husûs işbu hayyât ve ‘akâribin ‘adedi ahlâk-ı mezmûme ‘adedince ki kibr ve riya ve hased ve gıll ve hıkd ve bu gibi sıfât-ı mezmûmenin ‘adedi dahi o mikdâra bâliğ olur, zîrâ onlara usûl-i ma‘dûde vardır ve ba‘dehu o usûlden fûrû-ı ma‘dûde müteşâ‘ib olur da sonra fûrû‘u dahi aksâma münkasım olur. Ve şol sıfât bi-‘aynihâ mühlikâtırlar ve o sıfât bi-‘aynihâ hayyât ve ‘akâribe münkalib olurlar ki onların kavîsi ejderhânın sokmaklığı gibi sokar ve onların zebûnları ‘akâribin sançmaları gibi sancar ve mâ-beyn olanları dahi mâr gibi sokar da incitir. Ve erbâb-ı kulûb u besâir nûr-ı basîretle işbu mühlikâtı ve fûrû‘larının teşâ‘ublarını müşâhede ederler lâkin mikdârlarını göremezler, çünkü mikdârları ancak nûr-ı nübüvvetle bilinir ya’nî nûr-ı nübüvvetin gayrısıyla bir kimse onun ‘adedi üzerine vâkıf olamaz.

446 “Hayır! Bu sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.” Mü’minün, 23/99-100.

447 TâHâ, 20/124.

[فأمثال هذه الأخبار لها ظواهر صحيحة وأسرار خفية ولكنها عند أبواب البصائر واضحة فمن لم تنكشف له حقائقها فلا ينبغي أن ينكر ظواهرها بل أقل درجات الإيمان التصديق والتسليم فإن قلت فنحن نشاهد الكافر في قبره مدة ونراقبه ولا نشاهد شيئاً من ذلك فما وجه التصديق على خلاف المشاهدة فاعلم أن لك ثلاث مقامات في التصديق بأمثال هذا]

Ve bu ahhbārın emsālîne zavāhir-i sahīha ve esrār-ı hafīyye vardır. Ve o ki ona hakāyıkı münkeşif olamamıştır, onun zavāhirini inkār etmemek gerektir, belki imān derecelerinin ekalli tasdīk ve teslimidir. Ve eğer “Biz kabrinde bir müddet kāfiri görüp murākabe ederiz de bunlardan bir şey göremiyoruz, hilāf-ı müşāhede üzerine olan tasdīkin vechi nedir?” der isen sen burasını dahi şöylece bil ki bu gibi ahhbārın tasdīkinde senin için üç makām vardır:

[إحدهما وهو الأظهر والأصح والأسلم أن تصدق بأنها موجودة وهي تلدغ الميت ولكنك لا تشاهد ذلك فإن هذه العين لا تصلح لمشاهدة الأمور الملكوتية وكل ما يتعلق بالآخرة فهو من علم الملكوت أما ترى الصحابة رضي الله عنهم كيف كانوا يؤمنون بنزول جبريل وما كانوا يشاهدونه ويؤمنون بأنه عليه السلام يشاهده فإن كنت لا تؤمن بهذا فتصحيح أصل الإيمان بالملائكة والوحي أهم عليك وإن كنت آمنت به وجوزت أن يشاهد النبي مالا تشاهده الأمة فكيف لا تجوز هذا في الميت وكما أن الملك لا يشبه الأدميين والحيوانات فالحيات والعقارب التي تلدغ في القبر ليست من جنس حيات عالما بل هي جنس آخر وتدرک بحاسة أخرى]

Makām-ı evvel odur ki azher ve esahh ve eslem dahi odur, sen onların mevcūd olup dāimā mevtāyı ledg etmekte bulunduklarına tasdīk etmelisin. Ve tasdīk edesin ki sen onları müşāhede edemiyorsun, çünkü bu göz umūr-ı melekūtiyyenin müşāhedelerine sālīh değildir. Ve her ne ki āhirete mütē'allik olur, o şey 'alem-i melekūt'tandır, bu gözlerle görünmez. Bir kerre sen görmez misin ki sahābe-i 'izām 'aleyhimü'r-rıdvān Cibrīl 'aleyhi's-selāmın nüzūlüne imān ederlerdi o hāl ile ki onlar onu göremezlerdi ve hem dahi 'aleyhi's-selām efendimiz onu müşāhede etmekte olduğuna imān ve tasdīk ederlerdi. Ve eğer sen bununla etmez isen artık melāikeye ve vahye olan asl-ı imānın tashīhi senin üzerine daha ziyāde ehemmdir. Ve eğer onunla imān etmiş isen ve onun göremediği nesnelere enbiyānın müşāhedelerini tecvīz etmişsin, yā bunu mevtāda niçin tecvīz etmezsin? Ve nice ki ferīşte, insān ve hayvāna benzemez, işte mezārda soka ejderhā ve gejdümler dahi kezālik bizim 'ālemimizin ejderhā ve gejdümleri cinsinden değildir, onlar dahi ancak cins-i āherdirler ve dīger bir hāsse ile idrāk olunurlar.

[المقام الثاني أن تتذكر أمر النائم وأنه قد يرى في نومه حية تلدغه وهو يتألم [318] بذلك حتى تراه يصبح في نومه ويعرق جبينه وقد ينزعج من مكانه كل ذلك يدركه من نفسه ويتأذى به كما يتأذى اليقظان وهو يشاهده وأنت ترى ظاهره ساكنا ولا ترى حواليه حية والحية موجودة في حقه والعذاب حاصل ولكنه في حقه غير مشاهد وإذا كان العذاب في ألم اللدغ فلا فرق بين حية تتخيل أو تشاهد]

Ve ikinci makâmı: Uykuda olan adamın hâlini tezekkür etmelisin ki ba'zen adam 'âlem-i ma'nâda görür ki bir hayye onu sokar da kendisi onunla müte'elim ve rencide olur tâ ki onu görürsün ki uykusunda çağırır bağırır ve olur ki yerinden münze'ic olur ve bunun cem'isini kendi nefsinden idrâk eder ve onunla bîdâr müte'ezzî olduğu gibi müte'ezzî ve âzürde olur o hâl ile ki sen zâhirde onu sâkin görürsün ve onun havâlisinde bir hayyeyi görmezsin, ma'a-ennehu onun hakkında hayye mevcûd olup ve 'azâb ona hâsıl olur velâkin senin hakkında müşâhed değildir. Ve 'azâb elem-i ledgde olunca artık o hâlde müşâhed ve mütehayyel olan hayyelerin beyninde bir fark kalmaz.

[المقام الثالث أنك تعلم أن الحية بنفسها لا تؤلم بل الذي يلقاها منها وهو السم ثم السم ليس هو الألم بل عذابك في الأثر الذي يحصل فيك من السم فلو حصل مثل ذلك الأثر من غير سم لكان العذاب قد توفر وكان لا يمكن تعريف ذلك النوع من العذاب إلا بأن يضاف إلى السبب الذي يفضي إليه في العادة فإنه لو خلق في الإنسان لذة الوقاع مثلا من غير مباشرة صورة الوقاع لم يمكن تعريفها إلا بالإضافة إليه لتكون الإضافة للتعريف بالسبب وتكون ثمرة السبب حاصلة وإن لم تحصل صورة السبب السبب يراود لثمرته لا لذاته وهذه الصفات المهلكات تنقلب مؤذيات ومؤلمات في النفس عند الموت فتكون آلامها كالآلام لدغ الحيات من غير وجود حيات وانقلاب الصفة مؤذية يضاهي انقلاب العشق مؤذيا عند موت المعشوق فإن كان لذيذا فطرات حالة صار اللذيد بنفسه مؤلما حتى يرد بالقلب وأنواع العذاب ما يتمنى معه إن لم يكن قد تنعم من العشق والوصال]

Ve üçüncü makâm dahi odur ki sen kendin bilesin ki mâr kendi nefsiyle renc ve elem vermez, ancak renc veren o nesnedir ki ondan sana mülâkî olur ki onun ağısudur ve ağı dahi elem değildir, belki senin renc ve elem ve 'azâbın ancak sende ağıudan hâsıl olan eserdir. Ve bî-ağı o eser gibi sende bir eser hâsıl olursa o 'azâb daha ziyâde vâfir olurdu ve fi'l-'âde onu müfzî olan sebebe izâfe etmedikçe o 'azâbdan olan nev'in ta'rîfî mümkün olmazdı. Meselâ sûret-i vikâ'a mübâşeret etmeksizin insânda lezzet-i vikâ' halk olunmuş olsa da vikâ'a izâfe etmedikçe onun ta'rîfî mümkün olmazdı tâ ki onun izâfesi sebab ile onu ta'rîf etmek için ola ve sûret sebab hâsıl

olmazsa da sebebin semeresi hâsıl olmuş ola ve sebep ise ancak kendi semeresi için murâd olunur ki kendi 'aynı için murâd olunmaz. Ve bu sıfât-ı mülhike ise 'inde'l-mevt nefste müzî ve mü'lim-i kalb olunurlar ki onun âlâmı hayâtın ledgi gibi ola o hâl ile ki hayyât mevcûde değildir. Ve sıfatın müziyeye kalb olması 'inde mev'ti'l-ma'şûk 'aşk-ı müzî münkalib olmaklığına mûhākî ve müşâbihtir ki evvelâ 'aşk lezîz idi ve ona bir hâlet târî ve 'arız olmasıyla o lezîz şey kendi nefsiyle mü'lim oldu tâ ki kalbde envâ-ı 'azâbdan îrâd ettiğî renc ve elemden dolayı o 'âşîka bir hâl gelir ki onunla temennî eder ki kendisi 'aşk ve visâl ile mütene'im olmayaydı.

[بل هذا بعينه أحد أنواع عذاب الميت فإنه قد سلط العشق في الدنيا على نفسه فصار يعشق ماله وعقاره وجاهه وولده وأقاربه ومعارفه ولو أخذ جميع ذلك في حياته من لا يرجو استرجاعه منه فماذا ترى يكون حاله أليس يعظم شقاؤه ويشدد عذابه ويتمنى ويقول ليت له لم يكن لي مال قط ولا جاء قط فكنت لا أتأذى بفراقه فالموت عبارة عن مفارقة المحبوبات الدنيوية كلها دفعة واحدة

ما حال من كان له واحد ... غيب عنه ذلك الواحد

فما حال من لا يفرح إلا بالدنيا فتؤخذ منه الدنيا وتسلم إلى أعدائه ثم ينضاف إلى هذا العذاب تحسره على ما فاتته من نعيم الآخرة والحجاب عن الله عز وجل فإن حب غير الله يحجبه عن لقاء الله والتنعيم به فيتوالى عليه ألم فراق جميع محبوباته وحسرتة ما فاتته من نعيم الآخرة أبد الآباد وذلل الرد والحجاب عن الله تعالى وذلك هو العذاب الذي يعذب به إذ لا يتبع نار الفراق إلا نار جهنم كما قال تعالى ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ﴾]

Belki bu bi-'aynihi 'azâb-ı mev'tânın envâ'ından bir nev'dir, zîrâ ki dünyâda kendi nefsi üzerine 'aşkı musallat kılmıştır ki kendi mâl ve 'akârib ve câh ve veled ve akârib ve bildiklerin muhabbetinde giriftâr olup onlara ta'aşşuk eder. Ve bir kimse bunların cem'isini ondan hâl-i hayâtında almış olsa o hâl ile ki ondan istirdâdlarını recâ ve ümîd etmez, sen ne zann edersin ki onun hâli nice olur? Âyâ onun şekâsı 'azîm olmaz mıydı ve onun 'azâbı müştedd olmaz mıydı ve temennî edip demez miydi ki "Kâşki benim aslâ ve kat'â bir mâl ve câhım olmayaydı tâ ki onun firâkıyla mu'azzeb olmayaydım!" İşte ölüm dahi bir def'a-i vâhidede cem'i-i mahbûbât-ı dünyeviyyenin firâkından 'ibârettir, nitekim nazmen bu beytte gelmiş ki ما حال من كان له واحد ... غيب عنه ذلك الواحد "O ki onun bir vâhidden gayrı onun diğer bir nesnesi olmaz da onun o bir vâhidi dahi ondan gâyib olmuş olursa onun hâli nice olur?" Ve binâen 'aleyh o ki dünyâdan gayrı onun diğer bir sevgilisi yoktur ki onun sevinci ancak dünyâ iledir ve o dünyâ ondan alınıp

düşmanına teslîm olunmuş olsa âyâ onun hâli nicedir o hâl ile ki işbu gönül 'azâbına dahi ebade'l-âbâd olarak ondan geçmiş olan na'im-i âhiretle hicâb-ı likâ-yı rabbanînin hasreti munzamm ve muzâf olmuş ola, zîrâ ki hubb-ı mâ-sivâ onu likâ-yı Hudâ'dan mahcûb eder de ni'met-i likâ ile mütena'im olmaktan onu men' eder ki o hâlde ona firâk-ı kâffe-i mahbûbâtın elemiyle ma'an na'im-i uhrâdan ebade'l-âbâd olarak ondan geçmiş olan nesnenin hüzn ve esefi ve bu bâbda ona mütevâlî olan hasret ve nedâmet ile züll-i redd ve hicâb-ı rü'yetin gamm ve gussası kat ender-kat müzdâd ve mütedâ'af olur, işte onunla mu'azzeb olacağı 'azâb-ı şedîd odur, çünkü nâr-ı firâka ancak nâr-ı cehennem tâbi' olur, nitekim tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki ⁴⁴⁸﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُو الْجَحِيمِ﴾ ya'nî "Hakkâ ki o günde onlar Rabbleri ta'âlânın rahmet ve dîdârından perdelenmiş mahrûm ve memnû'lardır ba'dehu onlar cehenneme îsâl olunurlar." [319]

[وأما من لم يأنس بالدنيا ولم يحب إلا الله وكان مشتاقا إلى لقاء الله فقد تخلص من سجن الدنيا ومقاساة الشهوات فيها وقدم على محبوبه وانقطعت عنه العوائق والصوارف وتوفر عليه النعيم مع الأمن من الزوال أبد الآباد ولمثل ذلك فليعمل العاملون]

Ve o kimse ki dünyâ ile istînâs etmemiş ve Zât-ı zü'l-celâlden gayrı dîğer bir şey sevmemiş ve hemîşe Allâhu ta'âlânın likâsına müştâk bulunmuş, o kimse ise kendisi sicn-i dünyâdan ve dünyâda olan shehevâtın mukâsâtından o ölüm ile kurtulmuş olur ve mahbûbu üzerine kudûm etmiş olur ve ondan 'avâyık-ı mâni'a ve savârîf-ı kâtr'a dahi munsarif ve munkatî' olmuş olur ve na'im-i rabbânî onun üzerine mütekâsir ve mütevâfir olmuş olur o hâl ile ki ebade'l-âbâd o na'imin zevâline dahi emîn buluna. Ve bu gibi sa'âdet'e amel ediciler amel etsinler.

[والمقصود أن الرجل قد يحب فرسه بحيث لو خير بين أن يؤخذ منه وبين أن تلدغه عقرب أثر الصبر على لدغ العقرب فإذا ألم فراق الفرس عنده أعظم من العقرب وحب الفرس هو الذي يلدغه إذا أخذ منه فرسه فليستعد لهذه اللدغات فإن الموت يأخذ منه فرسه ومركبه وداره وعقاره وأهله وولده وأحبائه ومعارفه ويأخذ منه جاهه وقبوله بل يأخذ منه سمعه وبصره وأعضائه ويأس من رجوع جميع ذلك إليه فإذا لم يحب سواه وقد أخذ جميع ذلك منه فذلك أعظم عليه من العقارب والحيات وكما لو أخذ ذلك منه وهو حي فيعظم عقابه فكذلك إذا مات لأننا قد بينا أن المعنى الذي هو المدرك للآلام واللذات لم يمت بل عذابه بعد الموت أشد لأنه في الحياة يتسلى بأسباب يشغل بها حواسه من مجالسة ومحادثة ويتسلى برجاء العود إليه ويتسلى برجاء العوض منه]

448 "Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır. Sonra onlar muhakkak cehenneme gireceklerdir." Mutaaffîn, 83/15-16.

Ve maksûd odur ki bir adam olur ki kendi esbini aşırı sever o haysiyye-tiyle ki ondan o esbin nez' ve ahzıyla ona bir 'akrebin sokmaklığı beyinde tahyîr olunmuş olsa kendisi 'akreb sokmaklığının acılığı üzerine sabr etmekle esbin 'adem-i ahzına râzî olurdu, işte o vakt onun yanında esbin firâ-kı 'akrebin ledginden daha ziyâde a'zam olur ve esb ondan alınırsa o hâlde onu sokup ledg eden şey ancak onun esbe olan muhabbetidir. Ve binâen 'aleyh mâ-sivâyı muhabbet eyleyen kimse bu ledegâta dâimâ müsta'idd olsun, zîrâ ki ölüm adamdan esbini ve merkebin ve hânesini ve tarlalarını ve ehl ve evlâdını ve ma'ârif ve ahbâbını alır, belki onun câh ve kabûlünü ve sem' ve basar ve a'zâ-ı sāiresini ahz eder ve kâffesinin ona rücû'undan me'yûs ve nâ-ümîd olur. Ve çün kendisi bunların gayrısı sevmemiş olur ve cemî'isi onun elinden alınmış olur, işte onların firâklarının elem ve eziyye-ti ona 'akârib ve hayyâtın ledglerinden daha ziyâde 'azîm olur ve nitekim ki hayâtında bunlar onun elinden alınmış olsalar onların ıkâbları ona pek çok 'azîm olur, işte vefâtında dahi hâli böylecedir. Çünkü biz beyân ettik ki lezzât âlâma müdrik olan ma'nâ zindedir, ölmez, belki ba'de'l-mevt ona vâki' olan 'azâbın elemi daha ziyâde şedîddir, çünkü hayâtında havâssını işgâl eden ba'zı esbâb ile ya'nî mücânese ve muhâdese ve recâ gibi umûr ile müşteğıl olur veyâhûd 'avdetlerini recâ eder veyâ ıvazlarını bulmak ümîd eder de onunla mütesellî olur.

أولا سلوة بعد الموت إذ قد انسد عليه طرق التسلي وحصل اليأس فإذن كل قميص له ومنديل قد أحبه بحيث كان يشق عليه لو أخذ منه فإنه يبقى متأسفا عليه ومعذبا به فإن كان مخفا في الدنيا سلم وهو المعني بقولهم نجا المخفون وإن كان مثقلا عظم عذابه وكما أن الحال من يسرق منه دينار أخف من حال من يسرق منه عشرة دنائير فكذلك حال صاحب الدرهم أخف من حال صاحب الدرهمين وهو المعني بقوله صلى الله عليه وسلم صاحب الدرهم أخف حسابا من صاحب الدرهمين وما من شيء من الدنيا يتخلف عنك عند الموت إلا وهو حسرة عليك بعد الموت فإن شئت فاستكثر وإن شئت فاستقلل فإن استكثرت فلست بمستكثر إلا من الحسرة وإن استقللت فلست تخفف إلا من ظهرك وإنما تكثر الحيات والعقارب في قبور الأغنياء الذين استحبوا الحياة الدنيا على الآخرة وفرحوا بها واطمأنوا إليها فهذه مقامات الإيمان في حيات القبر وعقاربه وفي سائر أنواع عذابه]

Ve ölümden sonra bir selvet yoktur, çünkü müteveffânın üzerine tesellî yolları kapanır da ye's hâsıl olur ve böyle olunca insânın sevdiği her bir pîrehen ve mendîli ki ondan ahz olunmuş olsa kendisi onun üzerine mü-te'essif kalır, lâbüdd ki onun firâkıyla mu'azzeb olur ve dünyâda muhiff olursa sâlim olur ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizin "صاحب الدرهم"

“أخف حسابا من صاحب الدرهمين” buyurmalarının ma‘nâsı dahi odur. Ve her bir şey ki ‘inde’l-mevt senden geriye kalıp dünyâdan mütehallif olur, elbette senin üzerine hasrettir. Kaldı ki istersen sen mâlî ve teksîr eyle ve istersen taklîl eyle ki taklîl ettiğin hâlde ancak senin arkan üzerine tahfîf edersin ve istiksâr ettiğin hâlde ancak senin nefsin üzerine hasret ve nedâmeti istiksâr edersin. Ve hayyât ve ‘akârib ancak kubûr-ı agniyâda çok olur ya‘nî hayât-ı dünyâyı âhiret üzerine tercîh edip onunla itmi‘nân ile hayât-ı dünyâyı seven zenginlerin mezârlarında ‘akârib ve hayyât elbette çok olur demektir. Ve kabrin hayyât ve ‘akâribi ile onun sâir ‘azâbının envâ‘ında olan îmân ve tasdîkin makâmâtı bunlardır.

[رأى أبو سعيد الخدري ابنا له قد مات في المنام فقال له يا بني عظمي قال لا تخالف الله تعالى فيما يريد قال يا بني زدني قال يا أبت لا تطيق قال قل قال لا تجعل بينك وبين الله قميصا فما لبس قميصا ثلاثين سنة]

Ve Ebû Sa‘îd el-Hudrî onun vefât etmiş olan bir oğlunu ‘âlem-i ma‘nâda görüp ona: “Ey benim oğlum, bana bir va‘z ve nasîhat eyle” dedikte, oğlu ona: “Sen Allâhu ta‘âlânın istediği şeyde sen ona muhâlefet etme” demiş. Ve bir dahi babası: “Ey oğul beni mev‘izadan ziyâde eyle” diye istizâde ettikte, oğlu: “Ey benim babam, ona tâkatmend olamazsın!” diye cevâb ve babası: “Sen söyle!” dedikte, o dahi dedi ki “Seninle Allâhu ta‘âlâ beyninde bir pîrâhen-i hâil koma!” Ve o dahi otuz sene bir pîrhen giymemiştir.

[فإن قلت فما الصحيح من هذه المقامات الثلاث فاعلم أن في الناس من لم يثبت إلا الأول وأنكر ما بعده ومنهم من أنكر الأول وأثبت الثاني ومنهم من لم يثبت إلا الثالث وإنما الحق الذي انكشف لنا بطريق الاستبصار أن كل ذلك في حيز الإمكان وأن من ينكر بعض ذلك فهو لضيق حوصلته وجهله باتساع قدرة الله سبحانه وعجائب تدبيره فينكر من أفعال الله تعالى ما لم يأنس به ويألفه وذلك جهل وقصور بل هذه الطرق الثلاثة في التعذيب ممكنة والتصديق بها واجب ورب عبد يعاقب بنوع واحد من هذه الأنواع ورب عبد تجمع عليه هذه الأنواع الثلاثة نعوذ بالله من عذاب الله قليله وكثيره هذا هو الحق فصدق به تقليدا فيعز على بسط الأرض من يعرف ذلك تحقيقا والذي أوصيك به أن لا تكثر نظرك في تفصيل ذلك ولا تشتغل بمعرفته بل اشتغل بالتدبير في دفع العذاب كيفما كان]

Ve eğer sen işbu makâmât-ı selâsenin sahîhi hangisidir der isen [320] orası dahi sen şöylece bil ki nâs içinde birtakım adam vardır ki onlardan makâm-ı evveli isbât ederler de mâ-ba‘dilerini inkâr ederler ve ba‘zıları evveli inkâr edip makâmı sâniyi isbât ederler ve ba‘zıları ancak makâm-ı sâlisi isbât ederler. Ve hakk odur ki bi-tarîki’l-istisbâr bize münkeşif olan

şeydir ki bu makâmât-ı selâse kâffesi hayyiz-i imkândadırlar. Ve o ki onların ba'zılarını inkâr eder, onun inkârı onun cehl ve havsalasının darlığındandır ki Hakk subhânehu ve ta'âlânın kudreti genişliğini ve tedâbîr-i 'acîbesini bilmez de Allâhu ta'âlânın ef'âlinden kendisi onunla me'lûf ve müste'nes bulunmadığı nesneleri inkâr eder ve bu ise 'ayn-ı cehl ü kusûr-dur, belki iştu turuk-ı selâse ta'zîbde mümkündürler ve onlara tasdîk etmek vâcibdir. Ve dahi mümkün ki bir adam vardır ki yalnız onun bir nev'iyile mu'azzeb olur ve mümkün ki bir adam vardır ki envâ'-ı selâsesiyle mu'akab olur da üç nev'î onun üzerine müctemî' olurlar. Artık biz Allâhu ta'âlâya onun 'azâbının kalîl ve keşîrinden sığınıp onunla ta'avvüz ederiz. İşte hakk budur, sen hemân taklîden onunla mü'min ve musaddık ol, zîrâ tahkîkan onu bilen kimse yer yüzünde 'azîz ve nâdirdir. Ve şol şey ki ben sana onunla vasiyyet ederim, ancak o nesnedir ki sen onun tafsîlinde kendi nazarını teksîr etmeyesin ve onun ma'rifetiyle sen müştegil olmayasın ve her nice olursa olsun sen 'azâbının def'î tedâbîrinde müştegil olasın.

[فإن أهملت العمل والعبادة واشتغلت بالبحث عن ذلك كنت كمن أخذ سلطان وحسبه ليقطع يده ويجدع أنفه فأخذ طول الليل يتفكر في أنه هل يقطعه بسكين أو بسيف أو بموسى وأهمل طريق الحيلة في دفع أصل العذاب عن نفسه وهذا غاية الجهل فقد علم على القطع أن العبد لا يخلو بعد الموت من عذاب عظيم أو نعيم مقيم فينبغي أن يكون الاستعداد له فأما البحث عن تفصيل العقاب والثواب ففضول وتضييع زمان]

Ve eğer sen 'amel ve 'ibâdeti ihmâl edip o nesnenin bahsiyle müştegil oldunsa o hâlde sen o kimseye benzersin ki bir sultân onu tutup habs etmiş tâ ki onun burnu ve eli kat' ede ve kendisi ise o gecesinin tûlunda endîşe edip tefekkür etmiş ki onun burnu ve eli aya bir çıçak ile mi, yoksa bir kılıç ile mi veyâhüd bir ustura ile mi kesilecektir ve kendi nefsinden asl 'azâbın def'ine çâre aramaklığın yollarını ihmâl etmiştir ve bu ise gâye-i cehl ve nâdânîdir, zîrâ ki kendisi kat'iyyen bilmiş ki insân ölümden sonra 'azâb-ı 'azîm veyâhüd na'îm-i mukîmden hâlî değildir gerektir ki onun isti'dadı hemîşe 'azâb-ı 'azîmden halâs ve na'îm-i mukîme mazhar olmaya mahsûr ve maksûr ola, yoksa sevâb ve ıkkâbın tafsîlinde olan bahs ise bî-reyb zâid ve fuzûllük olup tazyîf-i zamândır.

Beyânu Suâli Mûnkerin ve Nekîrin ve Süretihâ ve Zugtati'l-Kabri ve Bakıyyeti'l-Kavli Fî 'Azâbi'l-Kabri

[بيان سؤال منكر ونكير وصورتهم وضغطة القبر وبقية القول في عذاب القبر]

[قال أبو هريرة قال النبي صلى الله عليه وسلم إذا مات العبد أتاه ملكان أسودان أزرقان يقال لأحدهما منكر وللآخر نكير فيقولان ما كنت تقول في النبي فإن كان مؤمنا قال هو عبد الله ورسوله أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله فيقولان إن كنا لنعلم أنك تقول ذلك ثم يفسح له في قبره سبعون ذراعاً في سبعين ذراعاً وينور له في قبره ثم يقال له نم فيقول دعوني أرجع إلى أهلي فأخبرهم فيقال له نم فينام كنومة العروس الذي لا يوقظه إلا أحب أهله إليه حتى يبعثه الله من مضجعه ذلك وإن كان منافقاً قال لا أدري كنت أسمع الناس يقولون شيئاً وكنت أقوله فيقولان إن كنا لنعلم أنك تقول ذلك ثم يقال للأرض التثمي عليه فتلتئم عليه حتى تختلف فيها أضلاعه فلا يزال معذباً حتى يبعثه الله من مضجعه ذلك]

Ve mûnker ve nekîrin suâlleri ve onların sûretleri ve mezârın sıkışmışlığı ve 'azâb-ı kabrde olan kulun bakıyyesi beyânı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki Ebû Hüreyre 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki kâbrdan Azrakân Azrakân يقال "إذا مات العبد أتاه ملكان أسودان أزرقان يقال لأحدهما منكر وللآخر نكير" "Abd ya'nî insân vefât ettiği vakte mûnker ve nekîr adlı olarak ona iki 'aded mâvî ve siyâh-fâm ferîşteler gelip ona derler ki "Sen o peygamberde ne derdin?" Ve o kimse eğer mü'min olup ehl-i tevhi'dden ise cevâblarında der ki "O, zât-ı celîl Allâhu ta'âlânın kulu ve resûlüdür. Ben şehâdet ederim ki Allâhu ta'âlâdan gayrı bir ilâh yoktur ve Muhammed 'aleyhi's-selâm onun resûlüdür." Ve onlar dahi derler ki "Biz bilir idik ki sen bunu der idin", onun sözünü tasdik ederler sonra onun kabrinde bir genişlik hâsıl olur ki yetmiş zirâ' tûl ve yetmiş zirâ' arz ile bir fûshat vâki' olur ve kabri tenvîr olunur ya'nî rûşenli olur sonra ona denilir ki "Sen yat." Ve kendisi der ki "Beni bırakınız da dönüp ehline bununla haber verip geleyim." Ve ona denilir ki "Sen nevm-i 'arûs ile nevm eyle şöyle bir 'arûs ki onun uykusundan ancak ona ehlinin en ziyâde sevgilisi onu uyandırır." Ve o dahi mazca'ından ba's oluncaya dek böylece yatar. Ve eğer o kimse münâfık olup ehl-i tevhi'dden değilse o meleklerin cevâblarında "Ben bilmem, ancak nâstan bir şey işitirdim ve ben dahi onu derdim" der. Ve melekler dahi ona derler ki "Biz dahi böylece söylediğini bilirdik." Ve yere denilir ki onun üzerine iltiâm ede ki birbirine yapışa ve zemîn o sûretle onun üzerine iltiâm edip onu sıkıştırır

tâ ki onu kaburga kemikleri muhtelif olur ve o mazcaından ba's oluncaya dek mu'azzeb olmaktan zâil olmaz.”

[وَعَنْ عطاء بن يسار قال قال رسول الله لعمر بن الخطاب رضي الله عنه يا عمر كيف بك إذا انت مت فانطلق بك قومك ففاسوا لك ثلاثة أذرع في ذراع وشبر ثم رجعوا إليك فغسلوك وكفنوك وحنطوك ثم احتملوك حتى يضعوك فيه ثم يهيلوا عليك التراب ويدفنوك فإذا انصرفوا عنك أتاك فتانا القبر منكر ونكير أصواتهما كالرعد القاصف وأبصارهما كالبرق الخاطف يجران أشعارهما ويحشان القبر بأنبياهما فتلتلاك وترترك كيف بك عند ذلك يا عمر فقال عمر ويكون معي مثل عقلي الآن قال {نعم} قال إذن أكفيكما]

Ve dahi ‘Atâ b. Yesâr üzerine mervî olup demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz, ‘Ömer b. el-Hattâb’a buyurmuş ki إذا انت مت فانطلق بك قومك ki hulâsa-i müfâd-ı şerîfi: “Ey ‘Ömer, sen nicesin o vakt ki sen vefât edersin [321] ve senin kavmin seninle gidip senin için üç zirâc tûlunda ve bir zirâc ile bir karış ‘arzında sana bir zemîn kıyâs ederler de ba‘dehu dönüp seni tagsîl ve tekfîn edip seni gül-âb ve ‘abîr ile tatyîb edip ve o yere vazc etmek üzere seni kaldırıp götürürler ve seni mezâra koyup üzerine türâbı ihâle ile defn ederler ve çün onlar savuşup giderler, sana kabrin fettânları Münker ve Nekîr o hâl ile gelirler ki âvâzları ra‘d-ı kâsîf gibi gürler ve ebsârları dahi berk-ı hâtîf gibi çakar da kendi saçlarını yerde çekerek ve ön dişleriyle toprağı kazıp karıştırarak seni depretip tahrîk ederler, sen o vakte ey ‘Ömer onunla sen nicesin?” Ve ‘Ömer dahi: “El-ân bende olan ‘akl gibi benimle bir ‘akl olur mu?” diye ondan suâl ve efendimiz dahi “ne‘am” diye cevâb itâsıyla ‘Ömer: “Ben seni onlardan kifâyet ederim” diye kudretini beyân etti.

[وهذا نص صريح في أن العقل لا يتغير بالموت إنما يتغير البدن والأعضاء فيكون الميت عاقلاً مدركاً عالماً بالآلام واللذات كما كان لا يتغير من عقله شيء وليس العقل المدرك هذه الأعضاء بل هو شيء باطن ليس له طول ولا عرض بل الذي لا ينقسم في نفسه هو المدرك للأشياء ولو تأثرت أعضاء الإنسان كلها ولم يبق إلا الجزء المدرك الذي لا يتجزأ ولا ينقسم لكان الإنسان العاقل بكماله قائماً باقياً وهو كذلك بعد الموت فإن ذلك الجزء لا يحله الموت ولا يطرأ عليه العدم]

Ve bu bir nass-ı sarîh olup delâlet eder ki insânın ‘aklı vefât ile mütegayyir olmaz, ancak beden ve a‘zâ yalnız ölümle mütegayyir olurlar ve nitekim hayâtta iken onun ‘aklından bir nesne mütegayyir olmaz, kezâlik ölümünden sonra cemî‘-i âlâm ve lezzâta müdrik ve ‘âlim ve ‘âkıl olup onun ‘aklında bir tagyîr vâkîc olmaz, çünkü ‘akl-ı müdrik bu a‘zâ değillerdir,

belki ‘akl-ı müdrîk bâtinî bir şeydir ki onun ne tülû var ve ne ‘arzı var, belki ancak o şeydir ki fî-nefsihi münkasım olmaz ki eşyâya müdrîk odur. Ve insânın cemî‘-i a‘zâsı hayâtta müte’essir olup da inkisâm ve tecezzâ kabûl etmeyen bir cüz’ün mâ‘adâsından onun vücûdundan bir şey kalmamış olsa bile yine insân ‘âkıl bi-tamâmihi kâmilên kâim ve bâkî olurdu. İşte ölümünden sonra kezâlik kâim ve bâkîdir, zîrâ ki o cüz’e ölüm hulûl etmez ve ‘adem ona târî olmaz.

[وقال محمد بن المنكدر بلغني أن الكافر يسلط عليه في قبره دابة عمياء صماء في يدها سوط من حديد في رأسه مثل غرب الجمل تضربه به إلى يوم القيامة لا تراه فتتقيه ولا تسمع صوته فترحمه وقال أبو هريرة إذا وضع الميت في قبره جاءت أعماله الصالحة فاحتوشته فإن أتاه من قبل رأسه جاء قراءته للقرآن وإن أتاه من قبل رجله جاء قيامه وإن أتاه من قبل يده قالت اليدان والله لقد كان يبسطني للصدقة والدعاء لا سبيل لكم عليه وإن جاء من قبل فيه جاء ذكره وصيامه وكذلك تقف الصلاة والصبر ناحية فيقول أما إنني لو رأيت خللا لكنت أنا صاحبه]

Ve Muhammed b. el-Münkedir demiş ki “Bana bâlig olmuş ki kâfirin üzerine kabrinde kör ve sağır olarak bir dâbbe musallat olur ki onun elinde demirden bir kırbaç vardır ve o kırbacın başında garb-ı cemel gibi bir şey vardır ki yevm-i kıyâmete kadar onu o kırbaç ile darb eder, ne onu görür ki ondan ittikâ ede ve ne de sesini işitir ki ona merhamet eyleye.” Ve Ebû Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Müteveffâ olan kimse kabrinde konulduğu vakte a‘mâl-i sâlihâsı gelip onun etrâfına dolaşip ihâta ederler ki eğer ‘azâb ona başı tarafından gelirse onun tilâvet-i Kur’ân’ı ona karşılar ve eğer onun ayakları taraflarından gelecek olursa onun kıyâmı ona karşılar ve eğer onun iki elleri cânibinden gelecek olursa onun elleri derler ki “Bizi sadakaya ve du‘âya bast eylerdi, onun üzerine sizin bir sebîliniz yoktur.” Ve onun ağzı tarafından gelecek olursa onun zikr ve sıyâmı gelip ona karşılar ve kezâlik onun namâzı ve sabrı gelip onun bir nâhiye ve kenârında durur der ki “Ben isem ben ondan bir haleli görmüş olsaydım onun sâhibi ben olurum.”

[قال سفيان تجاحش عنه أعماله الصالحة كما يجاحش الرجل عن أخيه وأهله وولده ثم يقال له عند ذلك بارك الله لك في مضجعك فنعم الأخلاء أخلأوك ونعم الأصحاب أصحابك وعن حذيفة قال كنا مع رسول صلى الله عليه وسلم في جنازة فجلس على رأس القبر ثم جعل ينظر فيه ثم قال يضغط المؤمن في هذا ضغطة ترد منه حمائله وقالت عائشة رضي الله عنها قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن للقبر ضغطة ولو سلم أو نجا منها أحد لنجا سعد بن معاذ وعن أنس قال توفيت زينب بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم وكانت امرأة مسقامة فتبعها رسول الله صلى الله عليه وسلم فساءنا حاله فلما انتهينا إلى القبر فدخله انتقع وجهه]

صفرة فلما خرج أسفر وجهه فقلنا يا رسول الله رأينا منك شأنا فمم ذلك قال ذكرت ضغطة ابنتي وشدة عذاب القبر فأتيت فأخبرت أن الله قد خفف عنها وقد ضغطت ضغطة سمع صوتها ما بين الخافقين]

Ve Süfyan es-Sevrî demiş ki “İnsânın a‘mâl-i sâlihâsı kabrinde üzerine muhâmât ve müdâfa‘a ederler, nitekim insân birâderi ve ehli ve veledi üzerine muhâmât ve müdâfa‘a eder ve o vakte ona denilir ki “Senin bu mazca‘ını sana Allâhu ta‘âlâ mübârek eyleye ve senin dostların zihî dostlar ve senin ashâbın zihî ve hoş ashâbdırlar!” Ve Huzeyfe üzerine mervî olup demiş ki “Bir cenâzede ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizle berâber idik, efendimiz bir mezârın başı yanında oturdu ve mezâra nazar etmeye başladı sonra buyurdu ki “يُضْغَطُ الْمُؤْمِنُ فِي هَذَا ضَغْطَةً تَرْدُ مِنْهُ حِمَائِلُهُ” ya‘nî “Mü’min olan zât bu mezârdaki böyle bir sıkıştırmakla sıkıştırılır ki onun hamâili ondan düşüp mütevârid olur.” Ve ‘Âişe ‘aleyhe’r-rıdvân demiş ki “إنَّ لِلْقَبْرِ ضَغْطَةً وَلَوْ سَلِمَ أَوْ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “إنَّ لِلْقَبْرِ ضَغْطَةً وَلَوْ سَلِمَ أَوْ “Tahkîkan kabir için böyle bir zîk ve sıkışmak ve darlaşmak hâli vardır ki bir kimse ondan sâlim olmuş olsa veyâhüd ondan nâcî olmuş olsa Sa‘d b. Mu‘âz ondan necâtı bulmuş olurdu.” Ve dahi Enes ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Vaktâ ki Zeyneb b. Resûlillâh vefât etti ve Zeyneb ise hastalıklı bir zât idi, onun vefâtı hengâmında Resûl-i kibriyâ dahi onun cenâzesiyle çıkıp gitti ve onun hâli bize esef verdi. Ve çün mezârına vardık ve efendimiz onun mezârına [322] girdi ve mübârek yüzü bir sarılıkla parladı ve mezârdan çıkınca mübârek yüzü açıldı. Biz dahi “Ey resûl-i Hudâ, biz sende bir şe’n gördük, o hâl neden idi?” diye sorduk ve efendimiz “ذَكَرْتُ ضَغْطَةَ ابْنَتِي وَشِدَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ فَأْتَيْتُ فَأَخْبَرْتُ أَنَّ اللَّهَ قَدْ خَفَّفَ عَنْهَا وَكَرَّتْ صَوْتُهَا مَا بَيْنَ الْخَافِقَيْنِ” buyurdu ya‘nî “Ben kızımın kabirden gördüğü zahmet ve sıkışmaklığın cefâsıyla ‘azâb-ı kabrin şiddetini yâd ettim ve çün mezâra geldim, bana haber verildi ki Allâhu ta‘âlâ onun üzerine tahfîf etmiştir, hâlbuki kabirde böyle bir sıkışmak ile sıkışmış ki mâ-beyne’l-hâfikayn onun sesini işitmişler.”

el-Bābu's-Sāmisü Fî-Mā 'Urife Min Ahvālî'l-Mevtâ Bi'l-Mükāşefeti Fî'l-Menāmi

[الباب الثامن فيما عرف من أحوال الموتى بالمكاشفة في المنام]

[اعلم أن أنوار البصائر المستفادة من كتاب الله تعالى وسنة رسوله صلى الله عليه وسلم ومن مناهج الاعتبار تعرفنا أحوال الموتى على الجملة وانقسامهم إلى سعداء وأشقياء ولكن حال زيد وعمرو بعينه فلا ينكشف أصلا فإننا إن عولنا على إيمان زيد وعمرو فلا ندري على ماذا مات وكيف ختم له وإن عولنا على صلاحه الظاهر فالتقوى محله القلب وهو غامض يخفي على صاحب التقوى فكيف على غيره فلا حكم لظاهر الصلاح دون التقوى الباطن قال الله تعالى إنما يتقبل الله من المتقين فلا يمكن معرفة حكم زيد وعمرو إلا بمشاهدته ومشاهدة ما يجري عليه وإذا مات فقد تحول من عالم الملك والشهادة إلى عالم الغيب والملكوت فلا يرى بالعين الظاهرة وإنما يرى بعين أخرى خلقت تلك العين في قلب كل إنسان ولكن جعل عليها غشاوة كثيفة من شهواته وأشغاله الدنيوية فصار لا يبصر بها ولا يتصور أن يبصر بها شيئا من عالم الملكوت ما لم تنشع تلك الغشاوة عن عين قلبه ولما كانت الغشاوة منقشعة عن أعين الأنبياء عليهم السلام فلا جرم نظروا إلى الملكوت وشاهدوا عجائبه والموتى في عالم الملكوت فشاهدوهم وأخبروا ولذلك رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم ضغطة القبر في حق سعد ابن معاذ وفي حق زينب ابنته وكذلك حال أبي جابر لما استشهد إذ أخبره أن الله أقعده بين يديه ليس بينهما ستر ومثل هذه المشاهدة لا مطعم فيها لغير الأنبياء والأولياء الذين تقرب درجتهم منهم]

Ve sekizinci bâb ise ki 'âlem-i ma'nâda ahvâl-i mevtâdan mükâşefe ile bilinmiş olan nesnelerin beyânındadır, o dahi işte bu bâbdır. Şöyle ki sen bil ve âgâh ol ki kitâb-ı ilâhî ve sünnet-i seniyye-i Hazret-i Risâlet-penâhî'den müstefâd olan basâirin envârı ve menâhic-i i'tibâr 'ale'l-cümle ahvâl-i mevtâdan yalnız bir zâbıta-i külliye bize bildirir ki cemî'-i mevtâ iki kısma münkasımdırlar ki bir kısmı zümre-i su'âd ve diğer kısmı gürûh eşkiyâdırlar. Ve 'ale'l-infirâd meselâ Zeyd ve 'Amr'ın hâl-i husûsîleri bi-'aynihi bize aslâ münkeşif olamaz, zîrâ ki eğer Zeyd ile 'Amr'ın imânları üzerine ta'vîl ve i'timâd edip onun üzerine hükmü binâ edecek olursak biz bilemeyiz ki Zeyd ne hâl üzere vefât etmiş ve nice ona hatm olmuş. Ve eğer onun zâhir-i hâlinin salâhı üzerine tahvîl edip hüsn-i hâl-i zâhirîsi üzerine hükmü binâ eylesek takvânın mahalli kalbdır ve takvâ onda bir hâl-i gâmızdır ki sâhibi üzerine hafî ve nihandır, diğerine nice ma'lûm olur ve takvâ-yı bâtınsızın

zâhir-i salâhın bir hükmü yoktur ki tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki *إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ* "Allâhu ta'âlâ ancak müttakilerden kabûl eder." İşte bu cihetle Zeyd ve 'Amr'ın hükmü bilinmez ve ma'rifeti ancak onu müşâhe-desiyle olur veyâhüd onun üzerine cārî olan ahvâlin müşâhedeleriyle olur. Ve insân öldüğü vakte 'âlem-i mülk ü şehâdetten 'âlem-i gayb u melekûta mütehavvil olur ve binâberîn işbu 'ayn-ı zâhire ile görünmez, ancak diğer bir göz ile görünür ve o diğer göz ise her bir insânın kalbinde halk olun-muştur. Ve insân ise kendi şehvâtından ve işgâl-ı dünyâviyyesinden o dî-denin üzerine kalın bir perde kılmış ve o sebîle onun bir şey görmez olmuş, dîde-i kalbden o perde ve örtüyü açıp keşf etmedikçe 'âlem-i melekûtta bir nesneyi görmek ona mümkün ve mutasavver olmaz. Ve enbiyâ-yı 'izâ-mın dîde-i kulûblarından o örtü ve gıtâ münkeşif olması hasebiyle onlar bî-cürm 'âlem-i melekûtu görüp 'acâyiblerini müşâhede eylediler ve mevtâ ise 'âlem-i melekûtadılar, işte onlar mevtâyı görüp müşâhede ettiler ve ahvâlleri üzerine haber verdiler ve onun için 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz Sa'd b. Mu'âz ve kerîme-i muhteremesi Zeyneb'in haklarında vâki' olan kabrin tazyîklerini gördü ve Câbir'in babası şehîd olduğu vakte onun hâlini gördü ki Allâhu ta'âlâ onu huzûr-ı kudsîlerinde bî-sitr ü hicâb oturttuğunu müşâhe etti. Ve bu gibi bir müşâhedeye enbiyâ-ı 'izâm ve de-receleri onların derecâtından mütekârib bulunan evliyâ-ı kirâmın mâ-'adâ-larına hîçbir kimseye bir matmaç yoktur.

[إِنَّمَا الْمُمْكِنُ مِنْ أَمْثَالِنَا مَشَاهِدَةً أُخْرَى ضَعِيفَةٌ إِلَّا أَنَّهَا أَيْضًا مَشَاهِدَةٌ نَبَوِيَّةٌ وَأَعْنِي بِهَا الْمَشَاهِدَةَ فِي الْمَنَامِ وَهِيَ مِنْ أَنْوَارِ النُّبُوَّةِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ وَهُوَ أَيْضًا انْكِشَافٌ لَا يَحْصُلُ إِلَّا بِانْقِشَاعِ الْغِشَاوَةِ عَنْ الْقَلْبِ فَلِذَلِكَ لَا يُوثَقُ إِلَّا بِرُؤْيَا الرَّجُلِ الصَّالِحِ الصَّادِقِ وَمَنْ كَثُرَ كَذِبُهُ لَمْ تَصْدُقْ رُؤْيَاهُ وَمَنْ كَثُرَ فِسَادُهُ وَمَعَاصِيهِ أَظْلَمَ قَلْبُهُ فَكَانَ مَا يَرَاهُ أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَلِذَلِكَ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالطَّهَارَةِ عِنْدَ النَّوْمِ لِيَنَامَ طَاهِرًا وَهُوَ إِشَارَةٌ إِلَى طَهَارَةِ الْبَاطِنِ أَيْضًا فَهُوَ الْأَصْلُ وَطَهَارَةُ الظَّاهِرِ بِمَنْزِلَةِ التَّمَتَّةِ وَالتَّكْمِلَةِ لَهَا وَمَهُمَا صِفَا الْبَاطِنِ انْكِشَافٌ فِي حَقْدَةِ الْقَلْبِ مَا سَيَكُونُ فِي الْمُسْتَقْبَلِ كَمَا انْكِشَفَ دُخُولُ مَكَّةَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّوْمِ حَتَّى نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ﴾]

Ve bizim emsâlimizden mümkün olan şey, ancak bir müşâhede-i dî-gerdir. Ve o müşâhede eğerçi za'îf ve zebûn ise de velâkin o dahi kezâlik müşâhede-i nebeviyyedir. Ve bu müşâhededen murâdımız 'âlem-i ma'nâ-da ya'nî uykuda olan müşâhededir ve o dahi envâr-ı nübüvvettendir ki "الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ" ya'nî "Rü'yâ-yı sâliha nübüvvetin kırk altı cüzlerinden

bir cüz'dür." Ve o dahi bir inkişâftır ki kalbden gışâve ve gıtâ münkeşif olmadıkça o müşâhede dahi hâsıl olamaz ve onun için ancak merd-i sâlihîn rü'yâsına vüsûk ve itimâd vâki' olur. Ve o ki kizb ve yalanı [323] çok olur, onun rü'yâsı sâdık olmaz. Ve kim ki onun fesâd ve me'âsîsi çok olur, kalbi karanlı olur ve onun rü'yâları adgâs-ı ahlâm olur ve onun için 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz uykudan akdem tahâret almak için emr etmiş ki kable'n-nevm âbdest almaya emr etmiş tâ ki tahâret üzere uykuya vara. Ve bu emr dahi tahâret-i bâtinîyyeye bir işârettir ki asl odur ve zâhîrin tahâreti ona bir tetimme ve tekmile menzilesindedir ve her ne vakt ki bâtını sâfî olur, kalbin dîdesinde müstakbelde olacak şey münkeşif olur, nitekim Mekke-i mükerreremin duhûlü uykuda zât-ı sâmi-i Hazret-i Risâlet-penâhî'ye münkeşif oldu tâ ki ⁴⁴⁹﴿لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ﴾ kavlı-i celîli nâzil oldu ya'nî "Allâhu ta'âlâ, resûlüne gösterdiği rü'yâ hakk olduğunu tasdik etti" diye hitâb-ı 'âlî nâzil oldu.

[وقلما يخلو الإنسان عن منامات دلت على أمور فوجدها صحيحة والرؤيا ومعرفة الغيب في النوم من عجائب صنع الله تعالى وبدائع فطرة آدمي وهو من أوضح الأدلة على عالم الملكوت والخلق غافلون عنه كغفلتهم عن سائر عجائب القلب وعجائب العالم والقول في حقيقة الرؤيا من دقائق علوم المكاشفة فلا يمكن ذكره علاوة على علم المعاملة ولكن القدر الذي يمكن ذكره ههنا مثال يفهمك المقصود وهو أن تعلم أن القلب مثاله مثال مرآة تتراءى فيها الصور وحقائق الأمور وأن كل ما قدره الله تعالى من ابتداء خلق العالم إلى آخره مسطور ومثبت في خلق خلقه الله تعالى يعبر عنه تارة باللوح وتارة بالكتاب المبين وتارة بإمام مبين كما ورد في القرآن فجميع ما جرى في العالم وما سيجرى مكتوب فيه ومنقوش عليه نقشا لا يشاهد بهذه العين ولا تظن أن ذلك اللوح من خشب أو حديد أو عظم وأن الكتاب من كاغد أو رق بل ينبغي أن تفهم قطعا أن لوح الله لا يشبه لوح الخلق وكتاب الله لا يشبه كتاب الخلق كما أن ذاته وصفاته لا تشبه ذات الخلق وصفاتهم بل إن كنت تطلب له مثالا يقربه إلى فهمك فاعلم أن ثبوت المقادير في اللوح يضاهي ثبوت كلمات القرآن وحروفه في دماغ حافظ القرآن وقلبه فإنه مسطور فيه حتى كأنه حين يقرؤه ينظر إليه ولو فتشت دماغه جزءا جزءا لم تشاهد من ذلك الخط حرفا وإن كان ليس هناك خط يشاهد ولا حرف ينظر فمن هذا النمط ينبغي أن تفهم كون اللوح منقوشا بجميع ما قدره الله تعالى وقضاه]

Ve insân kısmı onu sahîh bulduğu umûra delâlet eden rü'yâlardan hâlî kalması az olur ya'nî az adam vardır ki menâmât-ı sahîhayı görmeye, elbette her bir insân ba'zen rü'yâlar görür ve rü'yâlarının delâlet ettikleri umûru sahîh bulur demektir. Ve rü'yâ ve uykuda gaybı bilmek sun'ı ilâhî-

nin 'acâyibinden ve fitrat-ı âdemînin bedâyi'indendir ve o dahi 'âlem-i melekût üzere delâlet eden edillenin evzahıdır ve halk ondan gâfillerdir, nitekim kalbin 'acâyib-i sāiresinden ve 'âlemin 'acâyibinden gâfil olurlar. Ve hakâyık-ı rü'yâda olan kavl 'ulûm-ı mükâşefenin dekâyıkındandır ki 'ilm-i mu'âmeleye 'ilâve olarak zikri mümkün olmaz velâkin burada zikri mümkün olan mikdâr bir misâldir ki sana maksûdu tefhîm eder. Ve o misâl odur ki sen bilesin ki kalb-i insân bir aynaya benzer ki suver ve hakâyık-ı umûr onda görünür ve 'âlemin ibtidâ-yı halkından âhirine dek Allâhu ta'âlânın takdîr ettiğî mukadderâtın kâffesi bir mahlûkta müsebbet ve mestûrdur ki o mahlûk üzerine gâh "levh-i mahfuz" ile ta'bîr olunur ve gâhî "kitâb-ı mübîn" ve gâhî "imâm-ı mübîn" ile ta'bîr olunur, nitekim Kur'an-ı kerîm'de vârid olmuştur. Kaldı ki 'âlemde her ne ki cârî olmuş ve her ki cârî olacaktır, cem'îsi onda yazılı ve safhası üzerine menkûştur, öyle bir nakş ki bu göz ile görülmez. Ve bu levh ağaçtan veyâhüd demir veyâhüd daha ziyâde 'azîm bir şey olduğunu zann etmeseyin ve kitâb dahi kâğıd veyâhüd deri olduğuna zann ve gümân etmeseyin, belki kat'an bilesin ki Allâhu ta'âlânın levhi halkın levhine benzemez ve onun kitâbı halkın kitâbına benze-
mez, nitekim onun zât ve sıfâtı halkın zât ve sıfâtına benzemezler velâkin eğer sen buna bir misâl ister isen tâ ki onun fehmini senin fehmine takrîb edesin, şöylece bil ki levh-i mahfûzda mekâdirin sübûtu hâfız-ı Kur'an'ın kalb ve dimâğında hurûf u kelimât-ı Kur'âniyyenin sübûtuna mûhâkî ve mûmâsildir ki kelâm-ı kerîm onun kalb ve dimâğında mastûrdur, sanki ona bakarak onu okur, hâlbuki sen onun dimâğını arayıp cüz' be-cüz' taharrî ve tefîş etmiş olsan o hattan bir harf bulamazsın ve orada ondan görünür bir hat ve harf olmayınca işte bu nemat ve siyâktan bilmelisin ki levh-i mahfûzda dahi bu kabîlden olarak mukadderât-ı ilâhiyyenin cem'îsi ve onun kâffe-i hükm ü kazâsı müsebbet ve menkûştur velâkin bu göz ile görülmez de dîde-i kalb ile görünür.

[واللوح في المثل كمرآة ظهر فيها الصور فلو وضع في مقابلة المرأة مرآة أخرى لكانت صورة تلك المرأة تتراءى في هذه إلا أن يكون بينهما حجاب فالقلب مرآة تقبل رسوم العلم واللوح مرآة رسوم العلم كلها موجودة فيها واشتغال القلب بشهواته ومقتضى حواسه حجاب مرسل بينه وبين مطالعة اللوح الذي هو من عالم الملكوت فإن هبت ريح حركت هذا الحجاب ورفعته تلاً في مرآة القلب شيء من عالم الملكوت كالبرق الخاطف وقد ثبت ويدوم وقد لا يدوم وهو الغالب وما دام متيقظاً فهو مشغول بما تورده الحواس عليه من عالم الملك والشهادة وهو حجاب عن عالم الملكوت ومعنى النوم أن تؤكد الحواس عليه فلا تورده على القلب فإذا تخلص منه ومن الخيال وكان صافياً في جوهره ارتفع الحجاب بينه وبين

اللوح المحفوظ فوق في قلبه شيء مما في اللوح كما تقع الصورة من مرآة في مرآة أخرى إذا ارتفع الحجاب بينهما]

Ki levh-i mahfûz fi'l-misâl içinde suver zuhûr etmiş olan ayna gibidir ki o aynaya karşı mukâbil dîger [324] bir ayna konulmuş olsa o suver bu aynada dahi görünürdü meğer ki beynlerinde bir hicâb ve perde vâki' ola. İşte kalb dahi bir aynadır ki 'ilmin rûsûmunu kabûl eder ve levh-i mahfûz dahi bir aynadır ki rûsûm-ı 'ulûm kâffesi onda mevcûddur. Ve kalb havâss muktezâsınca olan kendi şehvâtıyla olan iştigâli ona bir hicâb ve perdedir ki onunla 'âlem-i melekûtta olan levh-i mahfûzun mütâla'ası beyinde mürsel olur, eğer bir bād esip de işbu hicâbı tahrîk ve ref' ederse 'âlem-i melekûtta berk-ı hâtif gibi bir şeyi kalbin aynasında parlar ve ba'zen o şey onda durup devâm ve sebât eder ve ba'zen durmaz da serî'an geçer gider ve gâlib-i hâl odur ki kalbde o şey devâm etmez. Ve insân uyanık durdukça 'âlem-i mülk ü şehâdetten havâssın kalb üzerine îrâd ettiğî nesne ile iştigâl eder ve o iştigâli ona 'âlem-i melekûtta hicâbdır. Ve uykunun ma'nâsı ancak onun üzerine havâssın sükûnudur ki o iştigâli kalb üzerine îrâd etmez ve çün o iştigâl ve hayâlden kurtulup hâlis olur, kendi cevherinde sâfî ve pâkîze kalır da onunla levh-i mahfûz mâ-beyninde olan hicâb ve perde mürtefî' olur ve kalbine levh-i mahfûzda menkûş olan sûretlerden bir şey düşer, nitekim aralarından hicâb mürtefî' olunca bir aynadan dîger aynaya sûret vâki' olur.

[إلا أن النوم مانع سائر الحواس عن العمل وليس مانعا للخيال عن عمله وعن تحركه فما يقع في القلب يتدره الخيال فيحاكيه بمثال يقاربه وتكون المتخيلات أثبت في الحفظ من غيرها فيبقى الخيال في الحفظ فإذا انتبه لم يتذكر إلا الخيال فيحتاج المعبر أن ينظر إلى هذا الخيال حكاية أي معنى من المعاني فيرجع إلى المعاني بالمناسبة التي بين المتخيل والمعاني وأمثلة ذلك ظاهرة عند من نظر في علم التعبير وكيفيك مثال واحد وهو أن رجلا قال لابن سيرين رأيت كأن بيدي خاتماً أختتم به أفواه الرجال وفروج النساء فقال أنت مؤذن تؤذن قبل الصبح في رمضان قال صدقت فانظر أن روح الختم هو المنع ولأجله يراد الختم وإنما ينكشف للقلب حال الشخص من اللوح المحفوظ كما هو عليه وهو كونه مانعا للناس من الأكل والشرب ولكن الخيال ألف المنع عند الختم بالخاتم فثمتله بالصورة الخيالية التي تتضمن روح المعنى ولا يبقى في الحفظ إلا الصورة الخيالية]

Velâkin uyku havâss-ı sāireyi 'amel etmekten men' eder, ammâ hayâli 'amelden men' edemez ve taharrükten dahi onu men' edemez ve bu cihetle uyku hâlinde levh-i mahfûzdan kalbde vâki' olan ma'ânîye hayâl mübâderet edip ona mukârib bir misâl ile onu mühākî ve mümâsil eder ki mütehayyilât dîgerinden ziyâde hıfzda sâbit olurlar ve bu sebebdan hayâl

hıfzda bâkî kalır ve vaktâ ki uykudan uyanıp bîdâr olur, ancak hayâli der-hâtır eder ve mu'abbir muhtâc olur ki bu hayâle bakıp nazar ede ki hangi ma'nâyâ mühākî olur, öylece onu te'vîl eder ya'nî mütehayyil olan nesne ile ma'ânîye dönüp münâsebeti arar ki hangi ma'nâ ona münâsebet eder, onunla onu tefsîr eyler ve 'ilm-i ta'bîre nazar eden kimsenin 'indeinde onun emsilesi zâhirdir. Ve sana bir misâl-ı vâhid kifâyet eder şöyle ki bir adam İbn Sîrîn yanına gidip bir rû'yâyı ta'bîr edip demiş ki "Ben kendi uykum-da gördüm ki benim elimde bir mühr vardır, onunla erkeklerin ağızlarını ve hatun kişilerin ferclerini mührlüyorum." İbn Sîrîn ona demiş ki "Sen mü'ezzinsin, Ramazânda sabâh olmadan evvel sen ezân okuyorsun." Ve o dahi: "Doğru söyledin!" diye onu tasdîk etti. İşte bak ki nice temhîrin rûhu olan men'î gözetmiş ki mührllemek ancak men'î için vâkî' olur. Ve levh-i mahfûzdan kalbe münkeşif olan şey o şahsın hâlidir ya'nî kendisi ne hâl üzere bulunursa onun o hâli kalbe münkeşif olur ve bunda o adamın hâli yemek ve içmekten nâsı men'î etmektir velâkin hayâl men'î hâtemin temhîri ile vâkî' olduğuna ülfet etmiş olduğundan bu münâsebet ile onu rûh ma'nâyı mütezammın olan bir sûret-i hayâliyye ile temsil etmiş, zîrâ hıfzda sûret-i hayâliyyeden gayrı dîğer bir şey kalmaz.

[فهذه نبذة يسيرة من بحر علم الرؤيا الذي لا تنحصر عجائبه وكيف لا وهو أخو الميت وإنما الموت هو عجب من العجائب وهذا لأنه يشبهه من وجه ضعيف أثر في كشف الغطاء عن عالم الغيب حتى صار النائم يعرف ما سيكون في المستقبل فماذا نرى في الموت الذي يخرق الحجاب ويكشف الغطاء بالكلية حتى يرى الإنسان عند انقطاع النفس من غير تأخير نفسه إما محفوفة بالأنكال والمخازي والفضائح نعوذ بالله من ذلك وإما مكنونا بنعيم مقيم وملك كبير لا آخر له وعند هذا يقال للأشقياء وقد انكشف الغطاء ﴿لَقَدْ كُنْتُمْ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ﴾ ويقال ﴿أَفَسِحْرُ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ﴾ اضْلَوْهَا فَاضْبِرُوا أَوْ لَا تَضْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُحْزَنُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ وإلهم الإشارة بقوله تعالى ﴿وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ﴾]

İşte bu beyân 'acâyibi münhasır olmayan rû'yânın deryâsında bir nebze-i yesîredir ve nice böyle olmaya o hâl ile uyku ölümün kardaşıdır. Ve ölüm 'acâyibden bir 'acebdir ve böyle olması ancak o vechtendir ki uyku za'îf bir vech ile ölüme benzer ki uyku dahi 'âlem-i gaybdan gıtânın keşfine mü'essir olur tâ ki şahs-ı nâim mütakbelde olacak şey bilici olur ve uyku böyle olunca bi'l-küllîyye gıtâyı keşf ve hicâbı hark eden ölümü sen nice görürsün, hattâ nefsi inkitâ'ında insân bî-te'hîr nefsinin görür ki el-'iyâzu billâh tâ bir 'azâb 'ibret-bahş ve muhâzî ve fezâyih ve rûsvâyılıkla mahfûf olmuştur veyâhûd bir na'im-i mukîm ve âhir ve pâyânı olmayan mülk-i

kebîr ile muhât ve melfûf olmuştur. Ve bunun ‘inde o hâl ile ki gîtâ münkeşif olmuştur, Eşkıyâya denilir ki هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ ﴿لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ﴾⁴⁵⁰ ya’nî “O nefse denir ki sen dünyâda bugünden gâfil idin, şimdi senin gözünden perde-i gafletini keşf ettik, bugün enin gözün keskin olup cümlesini görür bilirsin.” Ve dahi denilir ki أَمَّا هَذَا أَمْ ﴿أَفَسَحَرُ هَذَا أَمْ﴾⁴⁵¹ ya’nî “Bu gördüğünüz ‘azâb sihir midir yâhûd siz onu görmez misiniz, çünkü dünyâda vech-i sihr ve ‘azâba kizb derdiniz. Siz o nâra girin, gerek o ‘azâba sabr edin, gerek sabr etmeyip feryâd edin ki müsâvidir. Onda mü’ebbed-siniz, o dünyâda işlediğiniz şirk ve tekzîbin cezâsıdır.” ﴿وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ﴾⁴⁵² ya’nî “Onlara Allâhu ta‘âlâdan onların zann ve gümân etmedikleri şey zâhir oldu” demektir.

[افاعلم العلماء وأحكم الحكماء ينكشف له عقيب الموت من العجائب والآيات ما لم يخطر قط بباله ولا اختلج به ضميره فلو لم يكن للعاقل هم وغم إلا الفكرة في خطر تلك الحال أن الحجاب عماذا [325] يرتفع وما الذي ينكشف عنه الغطاء من شقاوة لازمة أم سعادة دائمة لكان ذلك كافياً في استغراق جميع العمر والعجب من غفلتنا وهذه العظام بين أيدينا وأعجب من ذلك فرحنا بأموالنا وأهلينا وبأسبابنا وذريتنا بل بأعضائنا وسمعنا وبصرنا مع أننا نعلم مفارقة جميع ذلك يقيناً ولكن أين من ينفث روح القدس في روعة فيقول ما قال لسيد النبيين أحب من أحببت فإنك مفارقة وعش ما شئت فإنك ميت واعمل ما شئت فإنك مجزي به فلا جرم لما كان ذلك مكشوفاً له بعين اليقين كان في الدنيا كعابر سبيل لم يضع لينة على لينة ولا قصبة على قصبة ولم يخلف ديناراً ولا درهما ولم يتخذ حبیباً ولا خلیلاً نعم قال لو كنت متخذاً خلیلاً لاتخذت أبا بكر خلیلاً ولكن صاحبكم خليل الرحمن فبين أن خلة الرحمن تخللت باطن قلبه وأن حبه تمكن من حبه قلبه فلم يترك فيه متسعاً لخليل ولا لحبيب وقد قال لأتمته ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾⁴⁵³ فإنما أتمته من اتبعه وما اتبعه إلا من أعرض عن الدنيا وأقبل على الآخرة فإنه ما دعا إلا إلى الله واليوم الآخر وما صرف إلا عن الدنيا والحظوظ العاجلة فبقدر ما أعرضت عن الدنيا وأقبلت على الآخرة فقد سلكت سبيله الذي سلكه وبقدر ما سلكت سبيله فقد أتبعته وبقدر ما اتبعته فقد صرت من أتمته وبقدر ما أقبلت على الدنيا عدلت عن سبيله ورغبت عن متابعتها والتحققت بالذين قال الله تعالى فيهم ﴿فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾⁴⁵⁴ فلو خرجت من مكنم الغرور وأنصفت نفسك يا رجل وكلنا ذلك الرجل لعلمت أنك من حين تصبح إلى حين تمسي لا تسعي إلا في الحظوظ العاجلة ولا تتحرك ولا تسكن إلا لعاجل الدنيا ثم تطمع أن تكون غداً من أتمته وأتباعه وما أبعد ظنك وما أبرد طمعك ﴿فَتَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾⁴⁵⁵]

450 Kâf, 50/22.

451 Tûr, 52/15-16.

452 “Artık, hiç hesap etmedikleri şeyler Allah tarafından karşılırlarına çıkmıştır.” Zümer, 39/47.

Ve a'lem-i 'ulemâ ve ahkem-i hukemâya ölümün 'akîbinden sonra 'acâ-yib ve âyâtın onun hâtırına aslâ ve kat'â hutûr etmeyen ve onun zamîrine ihtilâc etmeyen şey açılıp münkeşif olur ki 'âkılın bu endîşeden gayrı onun dîğer bir gussası ya'nî bu hatar-i hâlin fikrinden başka onun dîğer bir hemm ve gammı olmazsa onun istigrâk-ı 'ömrüne kâfî olurdu ya'nî ba'de'l-vefât hicâb ve perde ne hâl ve ne hâsıl üzerine münkeşif olacağı ki şakâvet-i lâ-zimenin üzerinden mi açılacak, yoksa sa'âdet-i dâimiyenin üzerinden mi bu örtü ve gıtâ mürtefîc olacak, telâş ve iftikârından gayrı onun dîğer bir endîşe ve kaygısı olmazsa bile onun o fıkır ve endîşesinin kederi onun cemîr-i 'ömrünün istigrâk ederdi ki cihânda onun bir lahzacık neşâtı olmazdı. Ve bu 'azâyim bizim önümüzde olduğu hâlde bizim bu gafletimizden ta'ccüb olunur. Ve mâl ve ehl ve esbâb ve zürriyyet ile olan sevinç ve neşâtımız belki bizim a'zâ ve sem' ve basarımız ile olan şâdî ve inbisâtımız o hâl ile ki biz yakînen biliriz ki bunların cemî'isine müfârakat edeceğiz, o 'acebden daha ziyâde 'acîbdır velâkin o ki rûhu'l-kuds onun rûhuna üfürüp server-i enbiyâyâ dediği gibi ona der ki “Sen kendi sevdiğini muhabbet eyle, zîrâ ki 'ale't-tahkîk sen onu müfârakat edeceksin ve istediğin kadar yaşa, zîrâ ki tahkîkan öleceksin ve istediğini işle, zîrâ ki bî-reyb onunla mücâzât olacaksın!” Nerededir ki lâ-cereme 'ayn-ı yakîn ile o şey ona mekşûf olunca elbette dünyâda yolcu gibi olur da bir kerpiç dîğer bir kerpiç üstüne koymaz ve bir kamış dîğer bir kamış üstüne terkîb etmez ve bir dînâr veya bir dirhemi terk ve tahlîf etmez ve mahlûkâtın bir dost veya habîb ittihâz eylemez. Evet, 'aleyhi's-salâtu ve 's-selâm efendimiz buyurdu ki “لو كنت يا'nî “Bir halîl ve dost veya bir yârı ittihâz etmiş olsaydım tahkîkan Ebû Bekr'i alîl ittihâz ederdim velâkin sizin sâhibiniz Rahmân'ın halîlidir” ki bununla beyân buyurdu ki Rahmân'ın muhabbeti onun kalbi derûnunda mütehallem olup ve onun muhabbeti kalbinin dânesinde o mertebede mütemekkin olmuş ki dîğer bir yâr ve dostun muhabbetine bir mahal ve genişlik bırakmamıştır, hâlbuki kendi ümmetine dahi irâde ve fermân buyurup demiş ki ﴿فُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ﴾⁴⁵³ ya'nî “Eğer siz Allâhu ta'âlâyı sever iseniz hemân siz bana ittibâc ediniz tâ ki Allâhu ta'âlâ sizi muhabbet etsin.” Ve onun ümmeti ancak o kimsedir ki ona ittibâc ede ve ona ancak o kimse mütteba'cdır ki dünyâdan yüz çevirip âhirete ikbâl ve teveccüh etmiştir, çünkü kendisi ancak Allâhu ta'âlâya ve yevm-i âhire da'vet etmiştir ve dünyâdan ve huzûz-ı 'âcileden sarf etmiştir ve dünyâdan senin

453 “De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Âlu imrân, 3/31.

ettiğin ı'râz ile âhirete ettiğin teveccüh ve ikbâl mikdârı onun sâlik olduğu mesleke sülûk etmiş olursun ve onun sebîlinde sâlik olduğun mikdâra göre ona ittibâc etmiş olursun ve ittibâc'ın mikdârınca onun ümmetinden olmuş olursun ve dünyâ üzerine ettiğin ikbâl mikdârınca onun yolundan 'udûl edip mütâba'atından meyl ve inhirâf etmiş olursun ve hakklarında Hakk subhânehu ve ta'âlânın ⁴⁵⁴﴿فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾ diye emr ü fermân buyurduğu kesâna mültehık olursun. Ve fi'l-hakîka sen kemîn-i gurûrdan çıkıp da kendi nefsine ey adam ve cümlemiz o adamız, insâf etmiş olsak yakînen bilirdik ki külle yevmin sabâhtan akşama kadar huzûz-ı 'âcileden gayrı dîger bir şeyde sa'y ve gûşîş etmezsin ve senin hareket ve sükûnun ancak 'âcil-i dünyâ içindir ve bununla sen tama'c ediyorsun ki yarın sen onun ümmetinden ve etbâc'ından olasın. Senin bu zann ve gümânın ne pek çok ba'îd ve uzaktır ve bu senin tama'ın ne 'aceb bârid ve soğuk bir tama'dır sen Kur'ân-ı 'azîmü's-şânda bu nass-ı celîli işittin mi ki ⁴⁵⁵﴿أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾ ya'nî “Biz âhirette müslimîni mücrimler gibi mi kılarız? Ey kâfirler, size ne oldu tabî'atınızca nice [326] hüküm edersiniz?”

[ولنرجع إلى ما كنا فيه وبصده فقد امتد عنان الكلام إلى غير مقصده ولنذكر الآن من المنامات الكاشفة لأحوال الموتى ما يعظم الانتفاع به إذ ذهب النبوة وبقيت المبشرات وليس ذلك إلا المنامات]

Artık biz sadedinde bulunduğumuz bahs ve beyâna dönüp içinde havz edegeldiğimiz kelâma rücûc edelim, zîrâ ki maksadının gayrısına zimâm-ı kelâm mümtedd oldu ve el-ân onunla menfa'at 'azîm olup mevtânın ahvâlini keşf eden rü'yâların mebahisini zikr eyleyelim, çünkü nübüvvet zâhib oldu, yalnız mübeşşirât kalmış ve mübeşşirât ancak rü'yâlardır.

454 Nâzi'ât, 79/37-39.

455 Kalem, 68/35-36.

Beyānu Menāmāti Tekşifu ‘An Ahvālī’l-Mevtā ve’l-A‘māle’n-Nāfi‘ate Fī’l-‘Āhireti

[بيان منامات تكشف عن أحوال الموتى والأعمال النافعة في الآخرة]

[فمن ذلك رؤيا رسول الله صلى الله عليه وسلم وقد قال عليه السلام من رآني في المنام فقد رآني حقا فإن الشيطان لا يتمثل بي]

Ve ahvāl-i mevtâyı keşf eden rü’yâ ve âhirette nâfi‘ olan a‘mālî irāe eden uykuların beyānı ise o dahi işte bu mebhaştır. Şöyle ki ez-cümle rü’yâ-yı Hazret-i Risālet-penāhî’dir ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “من رآني في المنام فقد رآني حقا فإن الشيطان لا يتمثل بي” ki hulāsa-i mazmūn-ı şerîfi: “Kim ki beni uykusunda görürse beni hakkā görmüş olur, çünkü şeytān ‘aleyhi mā-yestahıkkı benim kılığında giremez ve benimle mütemessil olamaz.”

[وقال عمر بن الخطاب رضي الله عنه رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في المنام فرأيت أنه لا ينظر إلي فقلت يا رسول الله ما شأني فالتفت إلي وقال أأنت المقبل وأنت صائم قال والذي نفسي بيده لا أقبل امرأة وأنا صائم أبدا]

Ve ‘Ömer b. el-Hattāb ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki “Ben zāt-ı sāmī-i Hazret-i Risālet-penāhî’yi uykumda gördüm ki bana nazar etmez, ben dahi: “Ey resūl-i Hudā, benim şe’nim nedir?” diye sordum ve o dahi “ما شأني” فالتفت إلي وقال أأنت المقبل وأنت صائم قال والذي نفسي بيده لا أقبل امرأة وأنا صائم أبدا” ya’nī “Sen oruçlu olduğun hâlde takbîl edici sen değil misin?” diye emr ü fermān buyurdu. ‘Ömer dedi ki “Ve o ki benim nefsin onun yed-i kudretindedir, ben onunla kasem ederim ki ben kendim sâim olduğum hâlde bir dahi ebeden bir hatunumu takbîl etmem!”

[وقال العباس رضي الله عنه كنت ودا لعمر فاشتبهت أن أراه في المنام فما رأيته إلا عند رأس الحول فرأيت أنه يمسح العرق عن جبينه وهو يقول هذا أوان فراغي إن كان عرشي ليهذ لولا أنني لقيته رؤوفا رحيمًا]

Ve ‘Abbās ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki “Ben ‘Ömer’e muhibb idim ve uykumda onu görmeye arzū ederdim ve sīnesinin havl ve tamāmına değin onu göremedim ve ba‘de-tamāmi’l-havl onu gördüm ki kendi ceb’ininden terini silip der ki “İşte ferāğımın evānı budur.” Tahkîk ve tahkîkan zātı re’fetli ve merhametli olarak ona mülākî olmamış olsaydım benim ‘arşım yıkılırdı.”

[وقال الحسن بن علي قال لي علي رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم سنح لي الليلة في منامي فقلت يا رسول الله ما لقيت من أمتك قال أدع عليهم فقلت اللهم أبدلني بهم من هو خير لي منهم وأبدلهم بي من هو شر لهم مني فخرج فضربه ابن ملجم]

Ve Hazret-i Hasan b. ‘Alī ‘aleyhime’r-rıdvân demiş ki “Bana ‘Alī dedi ki “Bu gece benim uykumda bana zāt-ı sāmī-i Hazret-i Risālet-penāhī sūnūh buyurdu ve ben dahi: “Ey resūl-i Hudā, ben senin ümmetinden neler gördüm!” diye şekvā ettiğimde, efendimiz bana “أدع عليهم” ya’ni “Sen onları bed-du‘ā eyle!” diye emr etti ve ben dahi: “Ey benim ilāhım, sen bana onlardan yeğ olanlarla bir bedel bana ver de benden onlara şerli bir bedel onlara ihsān eyle” diye inkisār ettim. Ve der-‘akab hāneden çıkınca İbn Mülcem onu darb edip zahmdār eyledi.

[وقال بعض الشيوخ رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت يا رسول الله استغفر لي فأعرض عني فقلت يا رسول الله إن سفيان بن عيينة حدثنا عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله أنك لم تسأل شيئاً قط فقلت لا فأقبل علي فقال غفر الله لك]

Ve dahi meşāyihın birisi demiş ki “Ben ‘ālem-i ma‘nāda zāt-ı sāmī-i Hazret-i Risālet-penāhī’yi gördüm ve ona: “Ey resūl-i Hudā, sen benim için istigfār eyle” dediğinde ve o dahi yüzünü benden çevirip i‘rāz edince ben ona dedim ki “Ey resūl-i Hudā, tahkīkan Süfyān b. ‘Uyeyne bana haber verip dedi ki Muhammed b. el-Münkedir ona haber vermiş ki Cābir b. ‘Abdullāh ona demiş ki “Sen aslā ve kat‘ā bir suāl senden vākī‘ olmamış ki sen onu men‘ edip de onda yok demişsin!” Ve o vakte bana teveccüh ve ikbāl buyurup “غفر الله لك” diye bana istigfār buyurdu.

[وروى عن العباس بن عبد المطلب قال كنت مواخياً لأبي لهب مصاحباً له فلما مات وأخبر الله عنه بما أخبر حزنت عليه وأهمني أمره فسألت الله تعالى حولاً أن يريني إياه في المنام قال فرأيتَه يلهب ناراً فسألته عن حاله فقال صرت إلى النار في العذاب لا يخفف عني ولا يروح إلا ليلة الاثنين في كل الأيام والليالي قلت وكيف ذلك قال ولد في تلك الليلة محمد صلى الله عليه وسلم فجاءتني أميمة فبشرتني بولادته آمنة إياه ففرحت به وأعتقت وليدة لي فرحاً به فأثابني الله بذلك أن رفع عني العذاب في كل ليلة اثنين]

Ve dahi ‘Abbās b. ‘Abdumuttalib ‘aleyhi’r-rıdvānın üzerine mervī olup demiş ki ben “Ebū Leheb ile karındaşlık edip onunla musābahet ederdim. Ve çün vefāt etti ve Hakk subhānehu ve ta‘ālā onun hakkında haber verdiği nesne ile ihbār etti, onun üzerine hüzn edip onun emri beni gamnāk ve mehmūm kıldı ve tām̄m bir sene Allāhu ta‘ālādan diledim ki onu uykumda bana irāe ede. Sonra onu gördüm ki āteşle yanıp alevleniyor ve ondan ken-

di hâli üzerine suâl ettiğimde bana dedi ki “Ben âteşe gidip ‘azâbda oldum. Cemî-i eyyâm u leyâlîde pazartesi gecesinden gayrı bir gecede benim ‘azâbımdan bir tahfîf ve bir ârâm veistirâhat verilmez!” Ve “Bu nice dir?” diye istifsâr ettiğimde, bana dedi ki “O gece ki Muhammed ‘aleyhi’s-selâm doğdu, bir câriye bana gelip onunla Âmine’nin vilâdeti müjdesini verdi ve ben dahi onunla sevindim ve onun vilâdetiyle olan sevincimden kendi câriyecîğimi ıtk ve âzâd ettim. Hakk [327] subhânehu ve ta‘âla onunla bana bir sevâb ihsân etti ki beher pazartesi gecesinde benim üzerimden ‘azâbı kaldırdı.”

[وقال عبد الواحد بن زيد خرجت حاجا فصحبني رجل كان لا يقوم ولا يقعد ولا يتحرك ولا يسكن إلا صلى على النبي صلى الله عليه وسلم فسألته عن ذلك فقال أخبرك عن ذلك خرجت أول مرة إلى مكة ومعني أبي فلما انصرفنا نمت في بعض المنازل فبينما أنا نائم إذ أتاني آت فقال لي قم فقد أمات الله أباك وسود وجهه قال فقمتم مذعورا فكشفت الثوب عن وجهه فإذا هو ميت أسود الوجه فداخلني من ذلك رعب فبينما أنا في ذلك الغم إذ غلبتني عيني فتمت فإذا على رأس أبي أربعة سودان معهم أعمدة حديد إذ أقبل رجل حسن الوجه بين ثوبين أخضرين فقال لهم تنحوا فمسح وجهه بيده ثم أتاني فقال قم فقد بيض الله وجه أبيك فقلت له من أنت بأبي أنت وأمي فقال أنا محمد قال فقمتم فكشفت الثوب عن وجه أبي فإذا هو أبيض فما تركت الصلاة بعد ذلك على رسول الله صلى الله عليه وسلم]

Ve ‘Abdülvâhid b. Zeyd demiş ki “Ben bir kerre hacc etmek üzere vatanımdan çıktım ve bir adam benimle arkadaş oldu ve o adam ise dâimâ kıyâm ve ku‘ûd ve hareket ve sükûnunda Peygamber efendimize salavât-ı şerîfe okurdu ki salavât-ı şerîfe okumadıkça ne kalkar ve ne de otururdu ve ne hareket eder ve ne de sükûn ederdi, ben dahi onun sebebi üzerine ondan suâl ettim ve o dahi: “Ben sana onun üzerine haber vereceğim, şöyle ki bir dahi bundan evvel Mekke-i mükerrremeye çıktım ve babam dahi benimle berâber idi, vaktâ ki munsarif olduk, menzillerin birisinde yattım ve uykuda iken bana bir zât gelip dedi ki “Kalk, Allâhu ta‘âla senin babanı kabz edip onun yüzünü siyâh kıldı!” Ve ben dahi medhûş ve korkak olarak uyanıp kalktım ve babamın yüzü üzerinden sevbi keşf edince fi’l-vâki‘ onu cânsız ve siyâh yüzlü gördüm ve o hâlden benim kalbime bir havf-ı şedîd ve ru‘b girdi ve o gamm içinde iken uyku beni galebe edip yattım ve benim babamın başı üzerinde dörd ‘aded siyâhî gördüm ki ellerinde demir direkler vardır ve o demde bir güzel yüzlü bir adam gördüm ki iki yeşil sevb beyninde duruyor ve o siyâhlara der ki “Siz ondan ber-taraf olunuz!” Ve der-‘akab onun yüzünü eliyle silip sonra bana gelip dedi ki “Kalk, Al-lâhu ta‘âlâ senin babanın yüzünü ak etti.” Ben dahi: “Babam ve anam sana

fedâ olsunlar, sen kimsin?” diye sordum ve o dahi: “Ben Muhammed'im!” dedikte, hemân uyanıp kalktım ve babamın yüzünden sevbi keşf eyledim, gördüm ki onun yüzü ak olmuş ve ondan sonra ben dahi resûl-i Hudâ'ya salavât-ı şerîfenin kırâatini terk etmedim” diye bana hikâye ve ihbâr etti.

[وَعَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا جَالِسَانِ عِنْدَهُ فَسَلَّمْتُ وَجَلَسْتُ فَبَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ إِذْ أَتَى بَعْلِي وَمَعَاوِيَةُ فَأَدْخَلَا بَيْتًا وَأَجِيفُ عَلَيْهِمَا الْبَابَ وَأَنَا أَنْظُرُ فَمَا كَانَ بِأَسْرَعَ مِنْ أَنْ خَرَجَ عَلَيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَهُوَ يَقُولُ قُضِيَ لِي وَرَبُّ الْكَعْبَةِ وَمَا كَانَ بِأَسْرَعَ مِنْ أَنْ خَرَجَ مَعَاوِيَةُ عَلَيَّ أَثَرُهُ وَهُوَ يَقُولُ غُفِرَ لِي وَرَبُّ الْكَعْبَةِ]

Ve dahi ‘Ömer b. ‘Abdül‘azîz ‘aleyhi’r-rahmenin üzerine mervî olup demiş ki “Ben zât-ı sāmî-i Hazret-i Risâlet-penâhî’yi gördüm o hâl ile ki Hazret-i Ebû Bekr ve ‘Ömer ‘aleyhime’r-rıdvân onun yanında oturlardı ve ben dahi onlara selâm verip oturdum ve kendim otururken tâ ki Hazret-i ‘Alî ile Hazret-i Mu‘âviye celb olunup bir hâneye idhâl olundular ve kapı onların üzerlerine kapandı o hâl ile ki ben görüyordum ve ona bir lahza geçmeden ancak esra‘a mâ-yekûn olarak Hazret-i ‘Alî çıkıp geldi o hâl ile ki kendisi der ki “Rabb-i Ka‘be hakkı için bana hükm oldu.” Ve kezâlik arası bir lahza geçmeden belki esra‘a mâ-yekûn Mu‘âviye dahi çıkıp geldi ve o dahi: “Rabb-i Ka‘be hakkı için bana dahi ‘afv ve magfiret oldu” der.

[وَاسْتَيْقِظَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا مَرَّةً مِنْ نَوْمِهِ فَاسْتَرْجَعَ وَقَالَ قَتَلَ الْحُسَيْنَ وَاللَّهُ وَكَانَ ذَلِكَ قَبْلَ قَتْلِهِ فَأَنْكَرَهُ أَصْحَابُهُ فَقَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ زُجَاجَةٌ مِنْ دَمٍ فَقَالَ أَلَا تَعْلَمُ مَا صَنَعْتُ أَمْتِي بَعْدِي قَتَلُوا بَنِي الْحُسَيْنِ وَهَذَا دَمُهُ وَدَمُ أَصْحَابِهِ أَرْفَعُهُمَا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى فَجَاءَ الْخَبَرُ بَعْدَ أَرْبَعَةِ وَعِشْرِينَ يَوْمًا بِقَتْلِهِ فِي الْيَوْمِ الَّذِي رَأَى]

Ve bir kerre ‘Abdullâh b. ‘Abbâs ‘aleyhime’r-rıdvân uykusundan uyanıp ⁴⁵⁶﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ diye istircâ etmekle “Vallâhi Hüseyin katl olun-du!” demiş ve onun işbu sözü Hüseyin’in katlinden evvel olmakla onun ashâbı onu inkâr ettiler ve o dahi demiş ki “Ben zât-ı sāmî-i Hazret-i Risâlet-penâhî’yi gördüm o hâl ile ki onunla berâber kandan memlû bir şîşe var idi, bana buyurdu ki أصحابه وهذا دمه ودم أصحابه أرفعهما إلى الله تعالى لا تعلم ما صنعت أمتي بعدي قتلوا بني الحسين وهذا دمه ودم أصحابه أرفعهما إلى الله تعالى ki hulâsa-i meâl-i münîfi: “Sen bilmez misin ki benden sonra benim ümmetim ne yaptılar, benim oğlum Hüseyin’i katl ettiler ve bu kan dahi onun kanı ve ashâbının kanıdır ki ben onu Allâhu ta‘âlâyâ ref‘ ediyorum!” dedi ve yirmi dört günden sonra katlinin haberi geldi ki o günde ya‘nî onun rû’yâsı gününde katl olunmuştur.

456 “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz.” Bakara, 2/156.

[ورؤى الصديق رضي الله عنه فقيل له إنك كنت تقول أبدا في لسانك هذا أوردني الموارد
فماذا فعل الله بك قال قلت به لا إله إلا الله فأوردني الجنة]

Ve Hazret-i Sıddîk-i ekber ‘aleyhi’r-rıdvân dahi ‘âlem-i ma’nâda görü-
lüp ona denilmiş ki “Sen ebeden kendi lisânında derdin ki cemî’-i mevâride
bu beni îrâd etmiş. Âyâ Allâhu ta’âlâ sana ne işledi?” Ve o dahi: “Ben
onunla lâ ilâhe illallâh dedim de beni cennete îrâd etti” diye cevâb vermiş.

Beyānu Menāmâtî’i-Meşâyihı Rahmetullāhi ‘Aleyhim Ecma’in

[بيان منامات المشايخ رحمة الله عليهم أجمعين]

[قال بعض المشايخ رأيت متمما الدورقي في المنام فقلت يا سيدي ما فعل الله بك
فقال دير بي في الجنان فقيل لي يا متمم هل استحسنت فيها شيئا قلت لا يا سيدي فقال لو
استحسنت منها شيئا لوكلتك إليه ولم أوصلك إلى]

Ve meşâyih-ı ‘izâm uykularının beyânı ise o dahi [328] bu mebhaştır.
Şöyle ki meşâyihın birisi demiş ki “Ben Mütemmim-i Durûkî’yi uykuda
gördüm ve ona “Ey benim efendim, Hakk celle ve ‘alâ hazretleri seninle ne
işledi?” diye suâl ettiğimde, “Beni cinân içinde gezdirdi de “Ey Mütem-
mim, onda sen bir nesneyi istihsân ettin mi?” diye istifsâr buyuruldu ve
ben “yok” deyince, “Sen onda bir nesneyi istihsân etmiş olsaydın ben seni
o nesneye mü’ekkel kılıp ben seni yanıma ulaştırmazdım!” diye irâde ve
fermân buyuruldu dedi.

[ورؤى يوسف بن الحسين في المنام فقيل له ما فعل الله بك قال غفر لي قيل بماذا قال
ما خلطت جدا بهزل وعن منصور بن إسماعيل قال رأيت عبد الله بن البزار في النوم فقلت ما
فعل الله بك قال أوقفني بين يديه فغفر لي كل ذنب أقررت به إلا ذنبا واحدا فإني استحيت أن
أقر به فأوقفني في العرق حتى سقط لحم وجهي فقلت ما كان ذلك لذنب قال نظرت إلى غلام
جميل فاستحسنته فاستحييت من الله أن أذكره]

Ve Yūsuf b. el-Hüseyn ‘âlem-i ma’nâda görülmüş ve ona “Allâhu ta’âlâ
seninle ne işledi?” denildikte, kendisi: “Bana ‘afv ve magfîret etti” demiş.
Ve “Ne ile dîvândan?” istifsâr vâkî’ oldukta, o dahi: “Ben bir emr-i cedîdi
bir hezle karıştırmadım” diye cevâb vermiştir. Ve Mansûr b. İsmâ’îl ‘aley-
hi’r-rahmenin üzerine mervî olup demiş ki “Uykuda ben ‘Abdullâh el-Bez-

zâr'ı görüp ona dedim ki “Allāhu ta‘ālā sana ne işledi?” Ve o dahi dedi ki “Beni huzûrunda tevkîf edip bana her bir günâh ki ben onunla ikrâr ettim, cümlesini ‘afv ve magfîret etti meğer ki yalnız bir günâh-ı nihânî ki ben onunla ikrâr etmekten utanıp hayâ ettim ve o sebeble beni yüzümün gûştu düşünceye dek yer içinde durdurdu.” Ve “O günâh ne idi?” diye ondan suâl ettiğimde, kendisi: “Ben bir cemîl gulâma bakıp beğenmiştim ki onu zikr etmekten Allāhu ta‘ālâdan utanıp hayâ etmiştim” dedi.

[وقال أبو جعفر الصيدلاني رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في النوم وحوله جماعة من الفقراء فينما نحن كذلك إذ انشقت السماء فنزل ملكان أحدهما بيده طشت وبيد الآخر إبريق فوضع الطشت بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم فغسل يده ثم أمر حتى غسلوا ثم وضع الطشت بين يدي فقال أحدهما للآخر لا تصب على يده فإنه ليس منهم فقلت يا رسول الله أليس قد روى عنك أنك قلت المرء مع من أحب قال بلى قلت يا رسول الله فإني أحبك وأحب هؤلاء الفقراء فقال صلى الله عليه وسلم صب على يده فإنه منهم]

Ve Ebû Ca‘fer es-Saydelânî demiş ki “Ben Resûl-i kibriyâyı uykuda gördüm o hâl ile ki tâife-i fukarâdan bir cemâ‘at onun etrâfında duruyorlar ve biz bu hâlde iken tâ ki gök açılıp ondan iki ferîşte nâzil oldular ki birisinin elinde leğen ve diğerrinin elinde bir ibrîk vardır ve leğen efendimizin önünde konulup elini gasl ettikten sonra emr etti tâ ki onlar dahi ya‘nî tâife-i fukarâ dahi ellerini gasl eylediler sonra leğen benim önümde konuldu ve ferîşteler yekdiğerine dedi ki “Eli üzerine dökmesin, zîrâ ki onlardan değildir!” Ve ben dahi dedim ki “Yâ Resûlallâh, senin üzerine mervî değıl midir ki sen buyurmuşsun ki “المرء مع من أحب” ya‘nî “Adam sevdiği iledir.” Ve kendisi “belâ” buyurdukta, ben dedim ki “Yâ Resûlallâh, tahkîkan ben seni severim ve bu fukarâyı dahi severim.” Efendimiz dahi “صب على يده فإنه منهم” “Onun eli üzerine döküver, zîrâ o dahi onlardandır” diye ferîştelere emr ü fermân buyurdu.

[وقال الجنيد رأيت في المنام كأنني أتكلم على الناس فوقف على ملك فقال أقرب ما تقرب به المتقربون إلى الله تعالى ماذا فقلت عمل خفي بميزان وفي قولي الملك وهو يقول كلام موفق والله ورؤى مجمع في النوم فقبل له كيف رأيت الأمر فقال رأيت الزاهدين في الدنيا ذهبوا بخير الدنيا والآخرة وقال رجل من أهل الشام للعلاء بن زياد رأيتك في النوم كأنك في الجنة فنزل عن مجلسه وأقبل عليه ثم قال لعل الشيطان أراد أمرا فعصمت منه فأشخص رجلا يقتلني وقال محمد بن واسع الرؤيا تسر المؤمن ولا تغره]

Ve Cüneyd-i Bagdādî demiş ki “Ben uykuda gördüm, sanki nâs üzerine tekellüm edip va‘z ve nasîhat ederim ve benim üzerime bir ferîşte durup

bana dedi ki “Allāhu ta‘ālā hazretlerine mütekarrib olanların onunla takarrüb edebilecekleri en ziyāde karīb olan ‘ibādet hangi ‘ibadettir?” Ve ben dahi: “Vefî bir mîzān ile mevzūn olan ‘amel-i nihānî vü hafīdir” diye cevāb verdiğimde, ferişte: “Vallāhi bu bir muvaffakın kelāmıdır!” diyerek savuşup gitti. Ve Mecma‘ ‘aleyhi’r-rahme uykuda görülüp ona denilmiş ki “Sen emri nice gördün?” Ve o dahi: “Gördüm ki dünyāda ancak zāhidler dünyā ve āhiretin hayrıyla zāhib olmuşlar” diye cevāb vermiş. Ve Şām ahālîsin-den bir adam ‘Alā b. Ziyād’a “Ben seni uykuda gördüm ki sanki sen cennettesin.” Ve o dahi meclisinden nüzūl ile o adama teveccüh edip demiş ki “Ola ki şeytān-ı la‘īn bir emr istemiş de ben ondan ma‘sum olmuşum ve bunun için beni katl edecek bir adamı bana teşhîs etti” diye rüyāsını tefsîr eylemiştir. Ve Muhammed b. Vāsî‘ demiş ki “Rüyā mü’min olan kimseyi mesrūr eder velākin onu magrūr etmez.”

[وقال صالح بن بشير رأيت عطاء السلمي في النوم فقلت له رحمك الله لقد كنت طويل الحزن في الدنيا قال أما والله لقد أعقبني ذلك راحة طويلة وفرحا دائما فقلت في أي الدرجات أنت فقال ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ وسئل زرارۃ بن أبي أوفى في المنام أي الأعمال أفضل عندهم فقال الرضا وقصر الأمل وقال يزيد بن مذعور رأيت الأوزاعي في المنام فقلت يا أبا عمرو دلني على عمل أتقرب به إلى الله تعالى قال ما رأيت هناك درجة أرفع من درجة العلماء ثم درجة المحزونين قال وكان يزيد شيخا كبيرا فلم يزل يبكي حتى أظلمت عيناه]

Ve Sālih b. Beşîr demiş ki ben ‘Atā es-Sülemî’yi uykuda gördüm ve ona “Allāhu ta‘ālā sana merhamet eylesin, dünyāda uzun hüznlü idik.” Ve o dahi: “Vallāhi o tül-i hüzn bana uzun bir rāhat ve dāimî bir ferah ta‘kīb etti” deyince, ben: “Derecātın hangisindesin?” diye istifsār eyledim ve o dahi ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾⁴⁵⁷ diye beyān etti ki derece-i siddīkān u peygamberānda olduğunu imā etmiştir. Ve dahi uykuda Zūrāre b. Ebî Evfā’dan sorulmuş ki “Sizde a‘mālin efdali hangisidir?” Ve o dahi: “Rızā ve kısar-ı emeldir” demiş. Ve Yezīd b. Mez‘ūr demiş ki “Ben İmām Evzā‘î’yi uykuda gördüm ve “Ey Ebū ‘Amr, sen bana onunla Zāt-ı zü’l-celāle takarrüb edecek bir ‘amel üzerine delālet eyle” diye istirşād ettiğimde, o dahi: “Ben orada ‘ulemā ve hazīnlerin [329] derecelerinden yüksektrak bir derece görmedim.” Ve dahi dedi ki “Yezīd, bir pīr-i sāl-horde idi, gözleri karanlı oluncaya dek ağlamaktan zāil olmadı.”

[وقال ابن عيينة رأيت أخي في المنام فقلت يا أخي ما فعل الله بك فقال كل ذنب استغفرت منه غفر لي وما لم استغفر منه لم يغفر لي وقال على الطلحي رأيت في المنام امرأة لا تشبه نساء الدنيا فقلت من أنت فقالت حوراء فقلت زوجيني نفسك قالت اخطيني إلى سيدي وأمهرني قلت وما مهرك قالت حبس نفسك عن آفاتها]

Ve İbn ‘Uyeyne demiş ki “Benim kendi karındaşımı uykuda görüp ona dedim ki “Allāhu ta‘ālā sana ne işledi?” O dahi her bir günāhı ki ben ondan istigfār etmişim, bana ‘avf ve magfiret etti. Ve o günāh ki ben ondan istigfār etmemişim, bana magfiret olmadı.” Ve ‘Alī et-Talhī demiş ki “Ben bir hatun kişiyi uykuda gördüm ki dünyânın hatun kişilerine benzemez ve “Sen kimsin?” diye ondan sorunca, kendisi: “Ben per‘iyim” dedi, ben dahi: “Sen kendi nefsinin benden tezvīc et” dedim, o dahi: “Beni efendimden iste de benim mihrimi ver” dedi ve “Senin mihrin nedir?” diye ondan suāl ettiğimde, “Dāimā senin nefsinin āfātından habs ve men‘ etmektir” dedi.

[وقال إبراهيم بن إسحق الحربي رأيت زبيدة في المنام فقلت ما فعل الله بك قالت غفر لي فقلت لها بما أنفقت في طريق مكة قالت أما النفقات التي أنفقتها رجعت أجورها إلى أربابها وغفر لي ببتي]

Ve İbrāhīm b. İshāk el-Harbī demiş ki “Hārūn er-Reşīd’in zevce-i muhteremesi Sitt Zübeyde’yi ‘ālem-i ma’nāda görüp ona dedim ki “Allāhu ta‘ālā sana ne işledi?” Ve o dahi: “Bana ‘avf ve magfiret etti” dedikte, ben: “Tarīk-i Mekke’de senin infāk ettiğin nafakâtın sevābıyla mı?” diye sordum ve kendisi: “Mekke yolunda benim sarf ve infāk ettiğim nafakâtın sevābları ashābına rāci‘ oldu, ancak benim kendi niyyetimle ‘avf ve magfiret erzānī oldu” dedi.

[ولما مات سفيان الثوري روى في المنام فقلت له ما فعل بك قال وضعت أول قدمي على الصراط والثاني في الجنة وقال أحمد بن أبي الحواري رأيت فيما يرى النائم جارية ما رأيت أحسن منها وكان يتلأأ وجهها نورا فقلت لها مماذا ضوء وجهك قالت تذكر تلك الليلة التي بكيت فيها قلت نعم قالت أخذت دمعك فمسحت به وجهي فمن ثم ضوء وجهي كما ترى]

Ve dahi Süfyan es-Sevrī vefāt ettiği vakte ‘ālem-i rü’yāda görülmüş ve ona “Allāhu ta‘ālā sana ne işledi?” diye suāl vākī‘ olduktaki, kendisi: “Benim iki ayaklarımın birisini sırat üzere ve diğerini cennette koydum” diye haber vermiş. Ve Ahmed b. Ebi’l-Huvārī demiş ki “Ben bir gece ‘ālem-i ma’nāda nāim gördüğü gibi bir güzel cāriyeyi gördüm ki ondan güzel bir dilber görmemişim şöyle ki onun yüzü nūr ile parlardı ve “Bu senin yüzünün tābānı ne ile olmuştur?” diye ondan suāl ettiğimde, o dahi dedi ki “Senin o ağla-

diğın geceyi sen yād edebilir misin?” Ve ben dahi “evet” deyince, o dahi: “O gecede ben senin göz yaşından alıp benim yüzüme sildim ve ondan beri senin gördüğün gibi benim yüzüm tábānī oldu” dedi.

[وقال الكتاني رأيت الجنيد في المنام فقلت له ما فعل الله بك قال طاحت تلك الإشارات وذهبت تلك العبارات وما حصلنا إلا على ركعتين كنا نصليهما في الليل]

Ve Kettānī demiş ki “Ben Cüneyd-i Bagdādī ‘aleyhi’r-rahmeyi ‘ālem-i ma’nāda görüp ona dedim ki “Allāhu ta‘ālā sana ne işledi?” Ve kendisi dedi ki “O işāret sākıt oldu ve o ‘ibārāt zāhib oldu, gecede bizim kıldığımız ikişer rek‘atın sevāblarından gayrı dīğēr bir nesneye hāsıl olamadık.”

[ورؤيت زبيدة في المنام فقيل لها ما فعل الله بك قالت غفر لي بهذه الكلمات الأربع لا إله إلا الله أفني بها عمري لا إله إلا الله أدخل بها قبري لا إله إلا الله أخلو بها وحدي لا إله إلا الله ألقى بها ربي]

Ve Sitt Zübeyde uykuda görülüp ona denilmiş ki “Allāhu ta‘ālā sana ne işledi?” Ve o dahi demiş ki “İşbu kelimāt-ı erba‘anın tekellümü ile bana ‘afv ve magiret oldu ki lā ilāhe illallāh kelāmı ile ben kendi ‘ömrümü ifnā ederim ve lā ilāhe illallāh kelāmıyla kendi mezārıma girdim ve lā ilāhe illallāh kelāmı ile ben yalnızlı tenhā kalırım ve lā ilāhe illallāh kelāmıyla kendi rabbime mülākī olurum” demektir.

[ورؤي بشر في المنام فقيل له ما فعل الله بك قال رحمني ربي عز وجل وقال يا بشر أما استحييب منى كنت تخافنى كل ذلك الخوف ورؤى أبو سليمان في النوم فقيل له ما فعل الله بك قال رحمنى ورؤى بشر في المنام فقيل له ما فعل الله بك قال رحمني وما كان شيء أضرب على من إشارات القوم إلى وقال أبو بكر الكتاني رأيت في النوم شابا لم أر أحسن منه فقلت له من أنت قال التقوى قلت فأين تسكن قال كل قلب حزين ثم التفت فإذا امرأة سوداء فقلت من أنت قالت أنا السقم قلت فأين تسكنين قالت كل قلب فرح مرح قال فانتبهت وتعاهدت أن لا أضحك إلا غلبة]

Ve dahi Bişr b. el-Hāfī ‘ālem-i ma’nāda görülmüş ve ona denilmiş ki “Allāhu ta‘ālā sana ne işledi?” Ve o dahi demiş ki “Benim Rabbim ‘azze ve celle bana merhamet buyurup emr ü fermān etti ki “Sen ey Bişr, sen benden utanmaz mıydın ki benden o kadar cemī‘-i havf ile havf ederdin?” Ve Ebū Süleymān uykuda görülüp ona denilmiş ki “Allāhu ta‘ālā sana ne işledi?” Ve o dahi: “Bana merhamet etti, hālbuki bana kavmin vākī‘ olan işārāttan ziyāde benim üzerime bir muzırr şey yok idi.” Ve Ebū Bekr-i Kettānī demiş ki “Ben ‘ālem-i ma’nāda hūb-rū bir nevcivānı gördüm ki ondan daha ziyāde hasīn bir kimseyi görmemiştim ve “Sen kimsin?” diye

ondan suâl ettiğimde, “Ben takvâyım” diye haber verdi. Ve “Nerede sâkin olursun?” diye ben ondan istifsâr ettiğimde, o dahi: “Her bir hazînin kalbinde” diye cevâb verdi sonra iltifât edip gördüm ki bir siyâh-fâm hatun kişi duruyor ve “Sen kimsin?” diye ondan suâl ettim ve “Ben sekamım” diye ihbâr edince, “Sen nerede sâkin olursun?” diye ondan istifsâr eyledim ve o dahi: “Her bir sevinçli ve neşâtlı gönülde” dedi. Ve ben dahi uyandım ve maglûb-ı hande olmayınca ba‘de ez-în gülmemeye ta‘ahhüd ettim.”

[وقال [330] أبو سعيد الخراز رأيت في المنام كأن إبليس وثب على فأخذت العصا لأضربه فلم يفرغ منها فهتف بي هاتف إن هذا لا يخاف من هذه وإنما يخاف من نور يكون في القلب وقال المسوحي رأيت إبليس في النوم يمشى عريانا فقلت ألا تستحي من الناس فقال بالله هؤلاء ناس لو كانوا من الناس ما كنت ألعب بهم طرفي النهار كما يتلاعب الصبيان بالكرة بل الناس قوم غير هؤلاء قد أسقموا جسمي وأشار بيده إلى أصحابنا الصوفية وقال أبو سعيد الخراز كنت في دمشق فرأيت في المنام كان النبي صلى الله عليه وسلم جاءني متكئا على أبي بكر وعمر رضي الله عنهما فجاء فوقف على وأنا أقول شيئا من الأصوات وأدق في صدري فقال شر هذا أكثر من خيره]

Ve dahi Ebû Sa‘îd el-Harrâz demiş ki “Ben uykuda gördüm sanki iblîs bana hücum etmek ister ve ben dahi değneği alıp ona vuracak oldum, kendisi değnekten kaçmadı. Ve o hâlde gaybdan bana bir sedâ geldi ki “Bu değnekten korkmaz, ancak kalbdeki nûrdan korkar.” Ve Musûhî demiş ki “Ben iblîsi uykuda çıplak gördüm ki ‘uryân olarak halk içinde yürür ve ona dedim ki “Sen nâstan utanmaz mısın?” O dahi dedi ki “Allâhı seversen bunlar nâs mıdır? Bunlar nâs olmuş olsaydılar topcağızla sıbyân oynadıkları gibi sabâh ve akşam ben onlarla oynamazdım! Nâs ancak bunların gayrısı olan kavmdir ki benim cismimi sakîm etmişler” diye ashâbımız olan sûfiyyeye işâret etti. Ve Ebû Sa‘îd el-Harrâz demiş ki “Dımaşk’da iken uykuda gördüm ki Nebî-i zî-şân efendimiz, Ebû Bekr ve ‘Ömer ‘aleyhime’r-rıdvân üzerine müttekî olarak bana geldi o hâl ile ki ben asvâtân bir nesneyi söyleyip kendi göğsüme vurup darb eder idim ve çün gelip benim üzerime durdu “شر هذا أكثر من خيره” ya‘nî “Bunun şerri hayrından daha ziyâde çoktur!” dedi.

[وعن ابن عيينة قال رأيت سفيان الثوري في النوم كأنه في الجنة يطير من شجرة إلى شجرة يقول لمثل هذا فليعمل العاملون فقلت له أوصني قال أقلل من معرفة الناس]

Ve dahi İbn ‘Uyeyne’nin üzerine mervî olup demiş ki “Ben Süfyân es-Sevrî ‘aleyhi’r-rahmeyi uykuda grödüm, sanki ağaçtan ağaca uçup derdi ki “Ancak bunun gibi bir ni‘mete ‘amel ediciler ‘amel etsinler.” Ve “Bana

bir vasiyyet eyle” dediğimde, kendisi: “Sen ma'rifet-i nâstan taklîl eyle.”

[وروى أبو حاتم الرازي عن قبيصة بن عقبة قال رأيت سفيان الثوري فقلت ما فعل الله بك فقال

نظرت إلى ربي كفاحا فقال لي ... هنيئا رضائي عنك يا ابن سعيد

فقد كنت قواما إذا أظلم الدجى ... بعبرة مشتاق وقلب عميد

فدونك فاختر أي قصر أردته ... وزرني فإني منك غير بعيد]

Ve Ebū Hâtîm er-Râzî, Kabîsa b. 'Akabe'nin üzerine rivâyet edip demiş ki Kabîsa demiş ki Süfyân-ı Sevrî görüp ondan suâl ettim ki Allâhu ta'âlâ sana ne işledi ve Süfyân dedi ki ربي كفاحا فقال لي ilh. ki mahsûl-i kelâmı: “Ben Rabbim tebâreke ve ta'âlâya yüzüm onun yüzüne mukâbil ve karşı olduğu hâlde nazar eyledim ve o hâlde bana buyurdu ki “Senin üzerine hâsıl olan rızâm sana henî olsun ey Sa'îd oğlu, zîrâ tahkîkan gece karanlılığı olduğu evânda sen i'timâd edici bir kalb ve müştâk bir göz ya-şıyla kıyâm edici idin. İmdi sen herhangi köşkü ister isen onu ihtiyâr edip al da beni ziyâret eyle, zîrâ ki ben senden uzak değilim.”

[وروي الشبلي بعد موته بثلاثة أيام ف قيل له ما فعل الله بك قال ناقشني حتى أيسر فلما رأى يأسى تغمدني برحمته ورؤى بني عامر بعد موته في المنام ف قيل له ما فعل الله بك قال غفر لي وجعلني حجة على المحبين ورؤى الثوري في المنام ف قيل له ما فعل الله بك قال رحماني ف قيل له ما حال عبد الله بن المبارك فقال هو ممن يلج على ربه في كل يوم مرتين ورؤى بعضهم فسئل عن حاله فقال حاسبونا ف دققوا ثم منوا فأعتقوا]

Ve Şiblî 'aleyhi'r-rahme vefâtından üç gün mürûrundan sonra 'âlem-i ma'nâda görölüp ona denilmiş ki “Allâhu ta'âlâ sana ne işledi? Ve o dahi demiş ki “Kendim me'yûs oluncaya dek benim hesâbımda münâkaşa ve tedkîk etti ve benim ye'simi görünce beni kendi rahmeti ile benim günâhımı setr etti.” Ve Benî 'Âmir'in mecnûnu ölümünden sonra uykuda görülmüş ve ona “Allâhu ta'âlâ sana ne işledi?” denildikte, “Bana magfîret edip muhibblerin üzerlerine beni huccet kıldı” demiş. Ve Süfyân es-Sevrî uykuda görölüp ona denilmiş ki “Allâhu ta'âlâ sana ne işledi?” Ve o dahi: “Bana merhamet etti” diye beyân etmiş. Ve “Abdullâh b. el-Mübârek'in hâli nicedir?” diye ondan soruldukta, “Beher gün iki kerre kendisi Rabbisi tebâreke ve ta'âlânın huzûr-ı samedânîsine duhûl ediyor” diye haber vermiş. Ve ba'zu's-sulehâ görölüp onun hâli üzerine ondan suâl vâki' oldukta ya'nî “Bizimle hesâb görüp muhâsebemizde

tedkîk ettiler sonra bizim üzerimize minnet edip âzâd ettiler” diye cevâb vermiş. Ve bu beytin ma‘nâsı Şiblî ‘aleyhi’r-rahmenin ânîfû'l-beyân olan kelâmının ‘ibâresi mefhûmuna muvâfıktır.

[ورؤى مالك بن أنس فقليل ما فعل الله بك قال غفر لي بكلمة كان يقولها عثمان بن عفان رضي الله عنه عند رؤية الجنازة سبحانه الحي الذي لا يموت ورؤى في الليلة التي مات فيها الحسن البصري كأن أبواب السماء مفتحة وكأن مناديا ينادي ألا إن الحسن البصري قدم على الله وهو عنه راض ورؤى الجاحظ فقليل له ما فعل الله بك فقال

ولا تكتب بخطك غير شيء ... يسرك في القيامة أن تراه]

Ve Mâlik b. Enes görölüp ona denilmiş ki “Allāhu ta‘ālā sana ne işledi?” Ve o dahi: “Bana bir kelime ile magfiret etti ki ‘Osmān b. ‘Affān ‘aleyhi’r-rıdvān cenāzelerin rü’yetleri katında onu söyler idi ki سبّحان الحي الذي لا يموت” kelimesidir. Ve Hasan-ı Basrî ‘aleyhi’r-rahmenin leyle-i vefâtında görülmüş ki göklerin kapıları sanki açılmıştır ve ke-ennahu bir tellâl çağırır ki “Āgāh olunuz ki Hasan-ı Basrî Allāhu ta‘ālā ondan rāzî olduğu hâlde Allāhu ta‘ālānın üzerine teveccüh ve kudüm etti.” Ve Cāhız dahi ‘ālem-i ma‘nāda görölüp ona denilmiş ki “Allāhu ta‘ālā sana ne işledi?” Ve o dahi demiş ki ولا تكتب بخطك غير شيء ilh. ki hulāsa-i mahsülü: “Sen [331] kendi hazzın ile ancak yevm-i āhirette onun rü’yeti seni mesrūr edecek nesneyi yaz, başka şey yazma” demektir ya‘nî rûz-i āhirette onun görmesini ârzû edip sevdiğin şeyleri yaz da görmesini istemediğin rûsvâyılığı yazma demektir.

[ورأى الجنيد إبليس في المنام عريانا فقال ألا تستحي من الناس فقال هؤلاء ناس الناس أقوام في مسجد الشونيزيه قد أضنوا جسدي وأحرقوا كبدي قال الجنيد فلما انتبهت غدوت إلى المسجد فرأيت جماعة قد وضعوا رءوسهم على ركبهم يتفكرون فلما رأوني قالوا لا يغرنك حديث الخبيث]

Ve Cüneyd-i Bagdādî ‘aleyhi’r-rahme ‘ālem-i ma‘nāda iblīs ya‘nî bü-rehne ve çıplak görmüş ve ona “Sen nāstan utanmaz mısın?” dedikte mel‘ûn demiş ki “Bunlar nās mıdır? Nās ancak o kavmlerdir ki Mescid-i Şüniz’dedirler ki o akvām benim cesedimi sakīm edip ciğerimi yakmışlar!” Ve Cüneyd demiş ki “Vaktā ki ben o uykudan uyandım, o mescide varıp içinde bir cemā‘ati gördüm ki kendi başlarını dizleri üzerine koyup tefekkür ediyorlar ve çün beni gördüler, bana dediler ki “Sakın hā o habīsın hadīsı ya‘nî onun sözü ve kelāmı seni aldatmaya!”

[ورؤى النصر أباذي بمكة بعد وفاته في النوم فقليل له ما فعل الله بك قال عوتبت عتاب

الأشراف ثم نوديت يا أبا القاسم بعد الاتصال انفصال فقلت لا يا ذا الجلال فما وضعت في اللحد حتى لحقت بربي ورأى عتبة الغلام حوراء في المنام على صورة حسنة فقالت يا عتبة أنا لك عاشقة فانظر لا تعمل من الأعمال شيئاً فيحال بيني وبينك فقال عتبة طلقت الدنيا ثلاثاً لا رجعة لي عليها حتى ألقاك]

Ve dahi vefâtından sonra Nasrâbâzî, Mekke'de 'âlem-i ma'nâda görülüp ona denilmiş ki "Allâhu ta'âlâ sana ne işledi?" Ve o dahi: "Ben 'itâb-ı eşrâf ile mu'âtebe olduğumdan sonra bana "Ey Ebu'l-Kâsım, ittisâlden sonra in-fisâl var mıdır?" diye münâdât oldum ve ben dahi: "Ey Zü'l-Celâl, yoktur" diye cevâb verdim ve kendi Rabbim tebâreke ve ta'âlâya ulaşmadıkça ben mezârda lahd içinde konulmadım." Ve 'Utbe el-Gulâm kendi menâmında bir perî görmüş ki bir hüsn-i fâyık ile bedî' bir sûrette idi, hemân ona: "Ey 'Utbe, ben sana 'âşıktım. Hele sen nazar edip dikkat et ki benimle senin beyninde hâil olacak a'mâlden bir 'ameli işlemeyesin!" diye söylemiş ve 'Utbe: "Ben seni görmek için ric'ati olmayan talâk-ı selâse ile dünyâyı boşatıp talâk-ı selâse ile dünyâyı boşatıp tatlîk etmişim" diye cevâb vermiş.

[وقيل رأى أيوب السخيتاني جنازة عاص فدخل الدهليز كيلا يصلي عليها فرأى الميت بعضهم في المنام فقبل له ما فعل الله بك قال غفر لي وقال قل لأيوب ﴿قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَثُورًا﴾]

Ve dahi denilmiş ki Eyyüb-ı Sahtiyânî bir günahkârın cenâzesini görmekle onun üzerine namâz kılmamak için dehlîze girmiş. Ve ba'zu's-sulehâ o mevtâyı ma'nâda görüp sormuş ki "Allâhu ta'âlâ sana ne işledi? Ve o mevtâ demiş ki "Bana 'afv ve mağfiret edip buyurdu ki sen Eyyüb'a söyle ki ⁴⁵⁸ ﴿قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَثُورًا﴾ Bu nass-ı celîl sûre-i İsrâ'nın yüzüncü âyetindendir ki onun hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki "Yâ Muhammed, kâfirlere de ki eğer siz Rabbim celle şânuhu-nun rızık ve ve ni'metleri hazînelerine mâlik olsanız onu tükenir havfıyla imsâk edip infâk etmezsiniz."

[وقال بعضهم رأيت في الليلة التي مات فيها داود الطائي نورا وملائكة نزولا وملائكة صعودا فقلت أي ليلة هذه فقالوا ليلة مات فيها داود الطائي وقد زخرفت الجنة لقدوم روحه]

Ve dahi ba'zu's-sulehâ demiş ki "Dâvūd-ı Tâi'yi vefât ettiği gecede gördüm ki bir nûr zuhûr etmiş ve melâike inip çıkıyorlar, ben dahi o melâi-keye "Bu gece hangi gecedir?" diye sordum ve onlar: "Dâvūd-ı Tâi'nin vefâtı gecesidir ki cennet onun rûhu kudûmüne bezelenmiştir" dediler.

[وقال أبو سعيد الشحام رأيت سهلا الصعلوكي في المنام فقلت أيتها الشيخ قال دع الشيخ قلت تلك الأحوال التي شاهدها فقال لم تغن عنا فقلت ما فعل الله بك قال غفر لي بمسائل كان يسأل عنها العجز]

Ve Ebū Saʿīd eş-Şahhām demiş ki “Ben Sehl-i Suʿlūkî’yi uykuda gördüm ona dedim ki “Ey şeyh!” Ve kendisi: “Sen teşyîhi bırak!” dedikte, ben: “Senin müşâhede ettiğin ahvâl ne asl oldu?” diye istihbâr ve o dahi: “Bir nesneyi müfîd olamadılar” deyince, ben: “Allâhu taʿâlâ sana ne işledi?” diye istifsâr ettim ve o dahi: “Âcizlerin suâl edegeldikleri mes’elelerle bana ‘afv ve magfiret oldu” diye cevâb ve ihbâr etti.

[وقال أبو بكر الرشيد رأيت محمدا الطوسي المعلم في النوم فقال لي قل لأبي سعيد الصفار المؤدب

وكنّا على أن لا نحول عن الهوى ... فقد وحياة الحب حلتم وما حلنا

قال فانتهيت فذكرت ذلك له فقال كنت أزور قبره كل جمعة فلم أزره هذه الجمعة]

Ve Ebū Bekr-i Reşîdî demiş ki ben uykuda Muʿallim Muhammed-i Tūsî’yi gördüm ve bana dedi ki “Sen Mü’eddib Ebū Saʿīd-i Saffâr’a de ki ilh. ki hulâsa-i mahsülü: “Biz o ‘ahd üzere idik ki hevâdan meyl ve ‘udûl etmeyiz. İşte hubbun hakkı için siz meyl ve ‘udûl ettiniz de biz meyl ve ‘udûl etmedik.” Ebū Bekr dedi ki “Bu beyti ondan işittikten sonra uyanıp onu ona zikr ettim ve o dahi dedi ki “Dâimâ beher cum‘a gecesinde ben onun kabrini ziyâret ederdim ve bu cum‘a gecesinde onu ziyâret etmedim.”

[وقال ابن راشد رأيت ابن المبارك في النوم بعد موته فقلت أليس قد مت قال بلى قلت فما صنع الله بك قال غفر لي مغفرة أحاطت بكل ذنب قلت فسفيان الثوري قال بخ بخ ذاك ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالضَّالِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا﴾]

Ve İbn Râşid demiş ki ben “İbnü’l-Mübârek’i vefâtından sonra uykuda gördüm ve ona “Sen ölmüş değil miydin?” dediğimde, kendisi “belâ” diye tasdîk etti ve “Sana Allâhu taʿâlâ ne yaptı?” diye suâl ettikte, “Bana böyle bir magfiret etti ki her bir zenbi ihâta etti” dedi. Ve ben dahi: “Yâ Süfyan-ı Sevri nicedir?” dediğimde, “Kendisi iyi iyi مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالضَّالِّينَ 459 ilh. ya’nî “O kimse zümre-i enbiyâ-yı ‘izâm ve siddîkîn-i kirâm mün‘amun ‘aleyhimdendir” dedi.

[وقال يزيد بن نعمة هلكت جارية في الطاعون الجارف فرآها أبوها في المنام فقال لها يا بنية أخبريني عن الآخرة قالت يا أبت قدمنا على أمر عظيم نعلم ولا نعمل وتعلمون ولا تعلمون والله لتسيبحه أو تسبيحنا أو ركعة أو ركعتان في فسحة عمل أحب إلى من الدنيا وما فيها]

Ve Yezîd b. Nu‘âme demiş ki “Tā‘ûn-ı ‘azîmde bir kız vefât etti ve onun babası onu uykuda görüp ona: “Ey benim kızım, bana âhîret üzerine haber ver” dedikte, kız dahi: “Ey benim babam, biz bir emr-i ‘azîm üzerine kudûm ettik ki biz biliriz de ‘amel edemeyiz ve siz ‘amel edebilirsiniz ve bilmezsiniz. Vallâhi bir tesbîha veyâhûd iki tesbîha veyâ bir rek‘at namâz kılmak veyâhûd iki rek‘atı kendim bir ‘amel fûshasında kılmak cemî‘-i dunyâ ve mâ-fîhâdan bana daha ziyâde sevgili ve hoştur” dedi.

[وقال بعض أصحاب عتبة الغلام رأيت عتبة في المنام فقلت ما صنع الله بك قال دخلت الجنة بتلك الدعوة المكتوبة في بيتك قال فلما أصبحت جئت إلى بيتي فإذا خط عتبة الغلام في حائط البيت يا هادي المفضلين ويا راحم المذنبين ويا مقيل عثرات العائرين ارحم عبدك ذا الخطر العظيم والمسلمين كلهم أجمعين واجعلنا مع الأحياء المرزوقين ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾]

Ve ‘Utbe-i Gulâm’ın ba‘zı ashâbı onu ‘âlem-i ma‘nâda görüp ona demiş ki “Allâhu ta‘âlâ sana ne yaptı?” Ve o dahi: “Senin hânenin duvarında yazılı olan du‘ânın kırâ‘atiyle ben cennete dâhil oldum” dedi. Ve çün sabâh ettim kendi hâneme gelip ‘Utbe-i Gulâm’ın yazısıyla bu du‘âyı hânemin duvarı üzerine yazılı gördüm ki ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾⁴⁶⁰

[وقال موسى بن حماد رأيت سفيان الثوري في الجنة يطير من نخلة إلى نخلة ومن شجرة إلى شجرة فقلت يا أبا عبد الله بم نلت هذا فقال بالورع قلت فما بال علي بن عاصم قال ذاك لا يكاد يرى إلا كما يرى الكوكب]

Ve Mūsā b. Hammād demiş ki “Ben Süfyân-ı Sevrî’yi behiştte gördüm ki bir hurmâ ağacından bir hurma ağacına, bir şecereden bir şecereye uçup tena‘um ediyor ve “Ey Ebū ‘Abdullāh, sen bunu ne ile buldun?” diye sordum, o dahi “vera‘la” diye cevâb verdi. Ve “Alî b. ‘Āsım’ın hâli nicedir?” diye istifsâr ettiğimde, “O ancak kevkeb görünür gibi görünür” diye haber verdi.

[ورأى رجل من التابعين النبي صلى الله عليه وسلم في المنام فقال يا رسول الله عظمي قال نعم من لم يفتقد نقصان فهو في نقصان ومن كان في نقصان فالموت خير له]

Ve tâbi'ından bir adam Nebî-i zî-şân efendimizi 'âlem-i ma'nâda görüp demiş ki "Ey resûl-i Hudâ, sen bana bir va'z ve nasîhat eyle." Ve efendimiz "نعم من لم يتفقد نقصان فهو في نقصان ومن كان في نقصان فالموت خير له" buyurmuş ki hulâsa-i meâl-i şerîfî: "Evet, kim ki noksânı arayıp tefakkud etmez, kendisi noksândadır ve o ki noksânda ola, ölüm ona daha ziyâde yeğdir."

[وقال الشافعي رحمة الله عليه دهمني في هذه الأيام أمر أمضني وآلمني ولم يطلع عليه غير الله عز وجل فلما كان البارحة أتاني آت في منامي فقال لي يا محمد بن إدريس قل اللهم إني لا أملك لنفسي نفعا ولا ضرا ولا موتا ولا حياة ولا نشورا ولا أستطيع أن أخذ إلا ما أعطيتني ولا أبقى إلا ما وقيتني اللهم فوفقني لما تحب وترضى من القول والعمل في عافية فلما أصبحت أعدت ذلك فلما ترحل النهار أعطاني الله عز وجل طلبتي وسهل لي الخلاص مما كنت فيه فعليكم بهذه الدعوات لا تغفلوا عنها]

Ve İmâm Şâfi' 'aleyhi'r-rahme demiş ki "Bugünlerde bana bir emr isâbet etti de beni iz'âc ve mungass kılıp gönlümü ilâm ve iskâm eyledi o hâl ile ki Allâhu ta'âlâdan gayrı ona bir kimse vâkıf ve muttalî' olmadı ve dün gece olunca benim uykumda bir zât gelip bana dedi ki "Ey Muhammed b. İdrîs, sen de ki الله عز وجل "فلما أصبحت أعدت ذلك فلما ترحل النهار أعطاني الله عز وجل Ve çün sabâh ettim ve bu du'âyı bir dahi okuyup i'âde ve tekrâr eyledim ve o gün gidince Allâhu ta'âlâ benim isteğimi verdi ve ondan benim kurtulmuş ve halâsımı teshîl edip içinde bulunduğum gamm ve gussadan vâresteliğim müyesser oldu. Artık siz dahi bu ed'iyeye mülâzemet ediniz de zinhâr ondan gaflet etmeyesiniz. [333]

[فهذه جملة من المكاشفات تدل على أحوال الموتى وعلى الأعمال المقربة إلى الله زلفى فلنذكر بعدها ما بين يدي الموتى من ابتداء نفخة الصور إلى آخر القرار إما في الجنة أو في النار والحمد لله حمد الشاكرين]

İşte bunlar mükâşefelerden bir cümledir ki ahvâl-i mevtâ ve Zât-ı zü'l-celâle takrîb eden a'mâl-i mukarribenin üzerine delâlet ederler. Ve onun mâ-ba'dinde nefha-i suverden cennet veyâhüd cehennemde olan kararın âhirine dek mevtânın önündeki umûr ve ehvâlî ve mevârid-i ahvâlî dahi zikr edeceğiz. Ve Zât-ı zü'l-celâle şâkirlerin hamdleriyle hamd olsun.

[الشرط الثاني من كتاب ذكر الموت في أحوال الميت من وقت نفخة الصور إلى آخر الاستقرار في الجنة أو في النار وتفصيل ما بين يديه من الأحوال والأخطار وفيه بيان نفخة الصور وصفة أرض المحشر وأهله وصفة طول يوم القيامة وصفة يوم القيامة ودواهيها وأساميها وصفة المسألة عن الذنوب وصفة الميزان وصفة الخصماء ورد المظالم وصفة الصراط وصفة

الشفاعة وصفة الحوض وصفة جهنم وأهوالها وأنكالها وحياتها وعقاربها وصفة الجنة وأصناف نعيمها وعدد الجنان وأبوابها وغرفها وحيطانها وأنهارها وأشجارها ولباس أهلها وفرشهم وسررهم وصفة طعامهم وصفة الحور العين والولدان وصفة النظر إلى وجه الله تعالى وباب في سعة رحمة الله تعالى وبه ختم الكتاب إن شاء الله تعالى]

Ve zikr-i mevt kitâbının ikinci şatrı ise ki müteveffânın nefha-i sūrdan cennet veyā nārda olan istikrârının âhirine deġin onun göreceġi ahvāl ile o bābda onun önündeki ehvāl ve ahtârın zikrindedir, o dahi işte bu mebâhis-tir. İçinde nefha-i sūrun beyânı, arz-ı mahşerin sıfatı ve ahâlîsinin naʿtı ve ehl-i mahşerin terî sıfatı ve yevm-i kıyâmet tûlünün sıfatı ve dâhiyeleriyle kıyâmetin esâmîsi ve mesʿele-i zünüb sıfatı ve mîzânın sıfatı ve husamâ ve redd-i mezâlim sıfatı ve sırâtın sıfatı ve şefâʿatin sıfatı ve havz-ı kevserin sıfatı ve cehennem ve ehvāl ve enkâl ve hayyât ve ʿakâribinin sıfatları ve behîştin sıfatı ve naʿîminin envâʿı ve cennetlerin ʿadedi ve kapıların ʿadedi ve gurfe ve bâğların sıfatı ve enhâr ve eşcârının sıfatı ve ehl-i cinânın libâs ve ferş ve serîrlerin sıfatları ve taʿâmlarının sıfatı ve perî ve gılmânın sıfatları ve dîdâr-ı Bârî'nin nazarı sıfatı vardır ve seʿat-i rahmetin bâbı dahi onda mezkûrdur ki inşâallâhu taʿâlâ kitâbın hatm, onunladır yaʿnî hâtime-i kitâb o bāb olacaktır.

Sıfatu Nefhati's-Sūri

[صفة نفخة الصور]

[قد عرفت فيما سبق أحوال الميت فى سكرات الموت وخطره فى خوف العقابة ثم مقاساته لظلمة القبر وديدانه ثم لمنكرٍ ونكيرٍ وسؤالهما ثم لعذاب القبر وخطره إن كان مغضوبًا عليه وأعظم من ذلك كله الأخطار التي بين يديه من نفخ الصور وبعث يوم النشور والعرض على الجبار والسؤال عن القليل والكثير ونصب الميزان لمعرفة المقادير ثم جواز الصراط مع دقته وحدته ثم انتظار النداء عند فصل القضاء إما بالإسعاد وإما بالإشقاء]

Ve nefha-i sūrun sıfatı ise işte bu mebhasıtır. Şöyle ki fî-mâ sebak müteveffânın sekerât-ı mevt ve hatarında yaʿnî ʿakıbetin havfında olan ahvâlinin şiddeti beyân-ı mütekaddimden senin maʿlûmun olmuştur sonra zulmet-i kabr ve dîdânı ve baʿdehu münker ve nekîrin rüʿyetiyle suâl ve rencîdeleri keyfiyyeti sonra ʿazâb-ı kabr ve hatarına olan mukâsâtı ahvâlî kezâlik şerh

ve tafsîl-i sâbıktan senin malûmun olmuştur. Eğer mevî zâten magzûbun 'aleyh olup ehl-i 'anâ vü şakâvetten ise ve bunların cem'isinden en ziyâde 'azîm olan ahtâr ancak nefh-i sûrdan sonra onun önündeki olan ahvâldir ki ba's ve nüşûr ve 'arz ve müsûl-i Cebbâr ile kalîl ve kesîrden vâki' olacak suâl ve ma'rifet-i mekâdîr için nasb olunacak terâzî ve mîzân ve dikkat ve hiddetiyle berâber kurulacak sırât üzere vâki' olacak mürûr ve cevâz ve fasl-ı kazâ 'indinde is'âd veyâ işkâ ile sâdır olacak nidâya olan intizâr gibi ahtâr ve ehvâldirler.

[فهذه أحوال وأهوال لا بد لك من معرفتها ثم الإيمان بها على سبيل الجزم والتصديق ثم تطويل الفكر في ذلك لينبعث من قلبك دواعي الاستعداد لها وأكثر الناس لم يدخل الإيمان باليوم الآخر صميم قلوبهم ولم يتمكن من سويداء أفئدتهم ويدل على ذلك شدة تشمرهم واستعدادهم لحر الصيف وبرد الشتاء وتهاونهم بحر جهنم وزمهريرها مع ما تكتنفه من المصاعب والأهوال بل إذا سئلوا عن اليوم الآخر نطقت به ألسنتهم ثم غفلت عنه قلوبهم ومن أخبر بأن ما بين يديه من الطعام مسموم فقال لصاحبه الذي أبصر صدقت ثم مد يديه لتناوله كان مصدقاً بلسانه ومكذباً بعمله وتكذيب العمل أبلغ من تكذيب اللسان]

İşte bunlar böyle bir ahvâl ve ehvâldir ki onların ma'rifeti sana emr-i lâ-zım u lâbüddür sonra tarîk-i cezm ü tasdîk üzere onlara îmân etmek dahi sana bir emr-i ehem ve lâbüddür sonra onlara devâ'î-yi isti'dâd senin kalbinden münba'is olmak için onlarda tatvîl-i fikr ve teksîr-i endîşe dahi sana lâbüddür, hâlbuki ekser-i nâs yevm-i âhirin îmânı onların samîm-i kalblerine dâhil olmamıştır ve ef'idelerinin süveydâsında mütemekkin olamamıştır ki harr-ı sayf ve berd-i şitâya onların olan isti'dâdlarıyla ma'an cehennemnin harr ve zemherîrine o hâl ile ki ona bunca mesâ'ib ve ehvâl muhîr ve müktenif olur, ona 'adem-i isti'dâları yevm-i âhiretin îmânı ve düzahın tasdîki mütemekkin olmadığına delâlet eder, belki yevm-i âhirin üzerine onların bir suâl [334] vâki' olursa lisânları onunla nâtık olur da kalbleri ondan gâfil olur. Ve o ki onun önünde zehirli bir ta'âm olur ve zehirli olduğuna haber veren sâhib ve dostuna "Doğru söyledin!" der de sonra elini ta'âma uzatır yer, kendi dostuna lisânıyla musaddık olur da kendi 'ameliyle onu mükezzib olmuş olur, hâlbuki 'amelin tekzîbi lisânın tekzîbinden daha ziyâde çoktur.

[وقد قال النبي صلى الله عليه وسلم قال الله تعالى شتمنى ابن آدم وما ينبغى له أن يشتمنى وكذبنى وما ينبغى له أن يكذبنى أما شتمه إياى فيقول إن لى ولدا وأما تكذيبه فقوله لن يعيدنى كما بدأنى وإنما فتور البواطن عن قوة اليقين والتصديق بالبعث والنشور لقلة الفهم فى هذا العالم لأمثال تلك الأمور ولو لم يشاهد الانسان توالد الحيوانات وقيل له إن صانعا يصنع من النطفة القدرة مثل هذا آدمى المصور العاقل المتكلم المتصرف لاشتد نفور باطنه عن

التصديق به ولذلك قال الله تعالى ﴿أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ﴾ وقال تعالى ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُشْرَكَ سُدًى أَلَمْ يَكْ نُطْفَعٌ مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُخْيِي الْمَوْتَى﴾ [

Ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki tebāreke ve ta‘ālā bir hadīs-i kudside buyurmuş ki “شتمنى ابن آدم وما ينبغى له أن يشتمنى وكذبنى وما شتمنى ابن آدم وما ينبغى له أن يكذبنى أما شتمه إياى فيقول إن لى ولدا وأما تكذيبه فقوله لن يعيدنى كما بدأنى” ki hulāsa-i meāl-i celīli: “İbn ādem beni şetm etti ve beni şetm etmek ona yakışmazdı ve benī tekzīb etti ve beni tekzīb etmek ona yakışmazdı. Ve bana şetm etmesi ise der ki onun oğlu vardır ve bana tekzīb etmesi ise der ki beni bed’ ettiği gibi bir dahi beni i‘āde etmez.” Ve kuvve-i yakīn ve tasdīk ba’s ve nüşūrdan fütūru ancak bu ‘ālemde ve bu gibi umūrun fehmi kılletindendir. Tevālūd-i hayvānātı insān görmemiş olsaydı ve ona bir sānī vardır ki nutfe-i kazireden bu gibi ‘ākıl ve mütekellim ve mutasarrıf insān-ı musavveri yapıp sun‘ eder denilmiş olsaydı onunla tasdīk etmekten onun nūfūr-ı bātınīsī müştedd olurdu ve onun için Hakk subhānehu ve ta‘ālā kitāb-ı mecīdinde buyurmuş ki ﴿أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ﴾⁴⁶¹ ya‘nī “Biz onları menīden halk ettiğimizi insān görüp bilmez mi ki öyle iken onlar āşikār hasım ve cidāl makāmında olur.” Ve dahi diğer bir yerde buyurmuş ki ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُشْرَكَ سُدًى أَلَمْ يَكْ نُطْفَعٌ مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُخْيِي الْمَوْتَى﴾⁴⁶² ya‘nī “Münkir ba’s olan insān zann eder mi ki öyle mühmel ve mu‘attal terk olunup teklīf ve cezā olunmaya? O insān menīden bir katre değil miydi ki rahime döküldü sonra o menī ‘alaka olup Allāhu ta‘ālā ondan insān halk ve a‘zāsını ta’dīl etti ve o menīden erkek ve dişi iki sınıf halk etti.”

[ففى خلق آدمى مع كثرة عجائبه واختلاف تركيب أعضائه أعاجيب تزيد على الأعاجيب فى بعثه وإعادته فكيف ينكر ذلك من قدرة الله تعالى وحكمته من يشاهد ذلك فى صنعته وقدرته فإن كان فى إيمانك ضعف فقو الإيمان بالنظر فى النشأة الأولى فإن الثانية مثلها وأسهل منها وإن كنت قو الإيمان بها فأشعر قلبك تلك المخاوف والأخطار وأكثر فيها التفكير والاعتبار لتسلب عن قلبك الراحة والقرار فتشتغل بالتشمر للعرض على الجبار وتفكر أولا فيما يقرع سمع سكان القبور من شدة نفخ الصور]

Kaldı ki halk-ı ādemīde ve onun kesret-i ‘acāyib ve ihtilāf-ı terkīb a‘zā-sında birtakım u‘cūbeler vardır ki onun ba’s ve i‘ādesinde olan u‘cūbelerden daha ziyāde çoktur. Ve öyle olunca o şey Allāhu ta‘ālānın kudretinden

461 Yāsīn, 36/77.

462 Kiyāmet, 73/36-40.

ve hikmetinden nice inkâr olunur o hâl ile ki insân kendi hilkatında olan sun^c-ı ilâhî ve kudretinden müşâhede eder görür. İmdi eğer senin îmânında bir za'f ve zebûnluk var ise neş'et-i ûlâda nazar etmekliğe onu kuvvetlendir, zîrâ ki ikinci neş'et onun gibidir, belki ondan daha ziyâde sehl ve kolaydır. Ve eğer sen ona kaviyyü'l-îmânsın, hemân kendi kalbine o mehâvif ve mahâtırı bildir de onu iş'âr eyle hem de râhat ve karârı ondan selb etmek için onda olan endîşe ve tefekkür ve i'tibârı teksîr eyle tâ ki Cebbâr'ın üzerine 'arz ve müsüle çemrenip de onunla müşteğıl ve müsta'idd olasın. Ve evvelâ nefh-i sūrun şiddetinden sekene-i kubūrun sem'ine kar' edecek sedâ ve âvâzda sen mütefekkir ol.

[فإنها صيحة واحدة تنفرج بها القبور عن رموس الموتى فيثورون دفعة واحدة فتوهم نفسك وقد وثبت متغيرا وجهك مغبرا بدنك من فرقك إلى قدمك من تراب قبرك مبهوتا من شدة الصعقة شاخص العين نحو النداء وقد ثار الخلق ثورة واحدة من القبور التي طال فيها بلاؤهم وقد أزعجهم الفزع والرعب مضافا إلى ما كان عندهم من الهموم والغموم وشدة الانتظار لعاقبة الأمر]

Zîrâ ki bir sayha-i vâhidedir ki ölülerin başları üzerinden mezârlar onunla açılıp çatlar ve cümlesi def'a-i vâhide olarak kopup çıkarlar. İşte bunu endîşe edip kendi nefsinin tevehhüm etmelisin ki sanki o savtı işitip sür'atle kalktı o hâl ile ki dehşet ve vahşetten mütegayyir olmuşsun ve senin cemî-i ten ve bedeninin baştan ayağına dek kabrin toprağıyla âlûde ve mugber olmuştur ve kendin sa'kanın şiddetinden mebhût ve nidâ cānibine gözlerin müşahhas kalmıştır ve cemî-i halâyık dahi kāmilen bir kopmakla içinde belâları uzun olmuş olan kubūrdan kopup çıkmaları o hâl ile ki zât-larında kâin olan hūmūm ve gumūm ile 'ākıbet-i emrin şiddet-i intizârına muzâf olan ru'b ve feza' onları iz'âc etmiştir.

[كما قال تعالى ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعَقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ وقال تعالى ﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي النُّافِثِ فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ﴾ وقال تعالى ﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْثَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ﴾]

Nitekim tebâreke ve ta'âlâ Kelâm-ı kadîm ve Kitâb-ı kerîm'inde buyurmuş ki ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعَقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ﴾

⁴⁶³ ﴿فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ Bu âyet-i kerîme sûre-i Zümer'in altmış beşinci âyetidir ki hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Evvelki sûr üflendikte gökte ve yerde olan mahlûkât cümle bîhûş ve meyyit olurlar, ancak Allâhu ta‘âlânın murâd ettikleri kalır.” [335] Denildi ki onlar Cebrâîl ve Mikâîl ve İsrâfîl ve ‘Azrâîl yâ cümle-i ‘arş yâ şühedâ yâhûd cennet ve nârda me’mûrlar ola. “Sonra sûr ikinci def’a nefh olundukta o anda cümle mevtâ dirilip kabirlerinden kalkıp kemâl-i hayretle ‘acabâ ne olacak diye intizârda olalar.” Ve dahi buyurmuş ki ⁴⁶⁴ ﴿فَإِذَا نَفَرَ فِي التَّافُورِ فَذَلِكَ يَوْمٌ عَسِيرٌ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ﴾ Bu âyet-i kerîme dahi sûre-i Müddessir'in sekizinci ve dokuzuncu ve onuncu âyetleridir ki hulâsa-i tefsîrlerinde denilmiş ki “Sûr nefh olduğu zamân o gün kâfirlere bir mihnetli düşvâr gündür, onlara âsânlık olmaz.” Ve dahi buyurmuş ki ⁴⁶⁵ ﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ﴾ ki bu âyât-ı kerîme dahi sûre-i Yâsîn-i şerîfin kırk yedinci ve kırk sekizinci ve kırk dokuzuncu ve ellinci ve elli birinci âyetleridir ki hulâsa-i tefsîrlerinde denilmiş ki “Derler ki va‘d ettiğiniz ba‘ş ne vakt olur, bize haber verin eğer sâdıklardan iseniz. Onlar ancak nefha-i ülâya muntazırlardır ki onlar ticâret ve muhâsamalarında iken o nefha onları ahz eder, onlar pazarda ticârette iken vasiyyet ve ehline rücû‘a vakt ve kudretleri olmayıp def‘aten fevt olurlar.” Kırk yıldan sonra “nefha-i ba‘ş sûru çalındıkta nâs kabirlerinden kalkıp Rabbleri ‘azze şânuhu tarafına sür‘atle gideler, o zamân diyeler ki vay bize bizi yatağımızdan kim uyandırdı, kaldırdı? Melekler diyeler ki bu Allâhu ta‘âlânın va‘d ettiği ve peygamberlerin sıdkla teblîğ ettikleri kıyâmettir”.

[فلو لم يكن بين يدي الموتى إلا هول تلك النفخة لكان ذلك جديرا بأن يتقى فإنها نفخة وصيحة يصعق بها من في السموات والأرض يعنى يموتون بها إلا من شاء الله وهو بعض الملائكة ولذلك قال رسول الله صلى الله عليه وسلم كيف أنعم وصاحب الصور قد التقم القرن وحنى الجبهة وأصغى بالأذن متى يؤمر فينفخ قال مقاتل الصور هو القرن وذلك أن إسرافيل عليه السلام واضع فاه على القرن كهية البوق ودائرة رأس القرن كعرض السموات والأرض وهو شاخص بصره نحو العرش ينتظر متى يؤمر فينفخ النفخة الأولى فإذا نفخ صعق من في السموات والأرض أى مات كل حيوان من شدة الفزع إلا من شاء الله وهو جبريل وميكائيل وإسرافيل وملك الموت ثم يأمر ملك الموت أن يقبض روح جبريل ثم روح ميكائيل ثم روح

463 Zümer, 39/68.

464 Müddessir, 74/8-10.

465 Yâsîn, 36/48-52.

إسرافيل ثم يأمر ملك الموت فيموت ثم يلبث الخلق بعد النفخة الأولى في البرزخ أربعين سنة ثم يحيى الله تعالى إسرافيل فيأمره أن ينفخ الثانية فذلك قوله تعالى ثم نفخ فيه أخرى فإذا هم قيام ينظرون على أرجلهم ينظرون إلى البعث وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم حين بعث أتى صاحب الصور فأهوى به إلى فيه وقدم رجلا وآخر أخرى ينتظر متى يؤمر بالنفخ ألا فاتقوا النفخة]

Ve müteveffânın önünde bu nefhanın korkusundan başka diğer bir korku olmazsa bile yalnız işbu korku sakınmaya pek çok sezâdır ki bir nefha ve sayhadır ki onunla yer ve göklerde olan cemî'-i mahlûkât hâlik olurlar meğer ki Allâhu ta'âlânın istediği kimseler ola ki onlar yalnız onunla olmazlar; onlar melâikenin ba'zılarındırlar ve onun için 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki كيف أنعم وصاحب الصور قد التقم القرن وحنى الجبهة "Ben nice mütena'im olabileyim o hâl ile ki sūr sāhibi boynuzu ağzına alıp cebhesine boynuzun üzerine bükmüş ve kulağı irâdeye verip emri gözetir ki ne vakt ona izn ve emr sâdır olacak tâ ki karna üfûre." Mukâtil demiş ki "Sūr denilen şey bir boynuzdur." Ve beyânı böyledir ki İsrâfîl 'aleyhi's-selâm ağzını o boynuza koymuş ve boynuz ise boru kılığındadır ve boynuzun başı dâiresi yer ve göklerin 'arzı gibidir o hâl ile ki onun gözleri 'arşa bakıp basarı o tarafa nâzır olur gözetir durur ki ne vakt üfürmeye me'zûn ve me'mûr ola tâ ki nefha-i ülâyı üfûre. Ve çün üfürür, zemîn ve âsumânlarda olan cemî'-i mahlûkât hâlik olurlar ya'nî korkuların şiddetinden cemî'-i hayvânât hâlik olurlar meğer ki Allâhu ta'âlânın istedikleri kimseler ki Cebrâîl ve Mîkâîl ve İsrâfîl ve 'Azrâîl'dirler. Melekü'l-mevt 'Azrâîl'e emr eder tâ ki evvelâ Cebrâîl'i ve ba'dehu Mîkâîl'i ve sonra İsrâfîl'i kabz edip ervâhlarını ahz ede. Sonra melekü'l-mevte emr eder ve o dahi vefât eder. Ve ba'dehu diğer bir üfürmeyi üfürmekle berâber der-hâl cemî'-i halâyık kıyâm edip ber-pâ olurlar da ba'sı gözetirler ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz ba's olunduğu vakte buyurmuş ki "أتى صاحب الصور فأهوى به إلى فيه وقدم رجلا وآخر" "Sūr sāhibi sūra gelip onu ağzına düşürdü ve bir ayağını takdîm ve diğerini te'hîr edip gözetir ki ne vakt üfürmeye me'mûr olacak hemân siz âgâh olunuz da nefhadan sakınız."

[افتكر في الخلائق وذلهم وانكسارهم واستكانتهم عند الانبعاث خوفا من هذه الصعقة وانتظارا لما يقضى عليهم من سعادة أو شقاوة وأنت فيما بينهم منكسر كانكسارهم متحير كتحيرهم بل إن كنت في الدنيا من المترفين والأغنياء المتنعمين فملوك الأرض في ذلك اليوم أذل أهل أرض الجمع وأصغرهم وأحقهم يوطئون بالأقدام مثل الذرة وعند ذلك تقبل

الوحوش من البرارى والجبـال منكسة رؤوسها مختلطة بالخلائق بعد توحشها ذليلة ليوم النـشور من غير خطيئة تدنسـت بها ولكن حشـرتهم شدة الصعقة وهول النفخة وشغلهم ذلك عن الهرب من الخلق والتوحش منهم وذلك قوله تعالى ﴿وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾ ثم أقبلت الشياطين المردة بعد تمردـها وعتوها وأذعنت خاشعة من هيبة العرض على الله تعالى تصديقا لقوله تعالى ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُخْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثَاءً﴾ فتفكر فى حالـك وحال قلبك هنالك]

Ve dahi sen halâyıkın hâllerinde ve onların züll ve inkisârlarıyla inbi'âs katında işbu âvâzın korkusundan ve sa'âdet veya şakâvetten ona vâki' olacak hükm ve kazânın intizârından olan meskenetlerinde düşünüp endişe et, zîrâ sen dahi o hâl ile onların miyânelerinde inkisârları gibi münkesir ve hayretleri gibi mütehayyirsın, belki sen dünyâda refâh hâlli ve mütena'ım olan zenginlerden olur isen senin hâlin daha ziyâde yamandır, zîrâ ki o günde mülûk-ı zemîn 'arsa-i cem' ehlinin ezell ve asgar ve ahkarları olurlar, zerre gibi ayak altında basılır kalır ve o vakte sahrâlardan [336] ve kühsârlardan ser-fürû olarak toplanıp gelirler ve tevahhuşlarından sonra halâyık ile karışıp muhtelıt olurlar, onunla kirlenmiş bir günâhı yok iken hor ve hakîr olup yevm-i nüşûr için zelîl ve efkende düşerler ve onları haşr eden ancak âvâz-ı sûrun şiddeti ve üfürmenin korkusudur ki o dehşetleri onları hâlıktan kaçmak ve vahşet etmekten meşgûl etmiştir ki tebâreke ve ta'âlânın ⁴⁶⁶ ﴿وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾ kavlı-i celîlinin mâ-sadakıdır. Sonra şeyâtîn-i merede dahi onların o temerrüd ve 'utüvv ve 'isyânlarından sonra 'arz-ı Cebbâr'ın heybet ve haşyetinden hâşi' ve münkâd olarak gelip haşr olunurlar ve o dahi tebâreke ve ta'âlânın ⁴⁶⁷ ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُخْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثَاءً﴾ emr-i celîlinin tasdîkı içindir. Bu âyet-i kerîme sûre-i Meryem'in altmış yedinci âyetidir ki hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki "Rabbin celle şânuhu hakkı için kıyâmette kâfirleri karînleri olan şeytânlarla bir zencîrde bağı haşr ederiz sonra cehennemın etrâfına dizleri üzere ihzâr ederiz ki su'adâ onları görüp melâl ve hasretleri ziyâde ola, işte orada olan hâlinde ve senin kalbin ahvâlinde tefekkür edip endişe eyle."

466 Tekvîr, 81/5.

467 Meryem, 19/68.

Sıfatı Arzı'l-Mahşeri ve Ehlihi

[صفة أرض المحشر وأهله]

[ثم انظر كيف يساقون بعد البعث والنشور حفاة عراة غرلا إلى أرض المحشر أرض بيضاء قاع صفصف لا ترى فيها عوجا ولا أمتا ولا ترى عليها ربوة يختفى الإنسان وراءها ولا وهدة ينخفض عن الأعين فيها بل هو صعيد واحد بسيط لا تفاوت فيه يساقون إليه زمرا]

Ve 'arsa-i mahşerin sıfatı ile ehlinin na'ıtı beyânı ise o dahi işte bu mebhastır. Şöyle ki nefha-i sūrun sıfatı tefekkür ve endişesiyle berāber nazar edip bak ki ba'ṣ ve nūşūrdan sonra cemī-i halāyık çıplak ve yalın ayak, süst-ten arz-ı mahşere nice sürülüp giderler. Ve 'arsa-i mahşer ise beyāz bir kā-ı safsaftır ki onda bir eğrilik ve tepe gibi yüceliği görmezsin ya'nī onun üzerinde gizlenip ihtifā olunur bir tepe yoktur ve içinde bir çukurluk veya alçaklık bir mahal yoktur tā ki bir kimse onda dīde-i halāyıktan mestūr ola, ancak bir sa'īd-i basīt-i vāhiddir ki onda aslā bir tefāvūt yoktur, fevc fevc ve zümre zümre halāyık ona sevk olunurlar.

[فسبحان من جمع الخلائق على اختلاف أصنافهم من أقطار الأرض إذ ساقهم بالرافعة تتبعها الرادفة والرافعة هي النفخة الأولى والرادفة هي النفخة الثانية وحقيق لتلك القلوب أن تكون يومئذ واجفة ولتلك الأبصار أن تكون خاشعة]

Artık biz aktār-ı arzdan ihtilāf-ı sunūfları üzerine halāyıkı cem' eden Hallāk-ı mütē'ālī tesbīh ve takdīs edip her bir şeyn ve noksāndan tenzīh ederiz, çünkü onları rācife ya'nī nefha-i ūlā ile sevk etti, öyle bir rācife ki ona rādife ya'nī nefha-i sāniye tābi' olur ve o günde o halāyıkın kulūbū korkak ve vācife olmaya müstehakk ve müstevcibdir ve o ebsār dahi hāşī'a ve hādī'a olmak emri ona hakıktır.

[قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يحشر الناس يوم القيامة على أرض بيضاء عفراء كقرص النقي ليس فيها معلم لأحد قال الراوى والعفرة بياض ليس بالناصع والنقى هو النقي عن القشر والنخالة ومعلم أى لا بناء يستر ولا تفاوت يرد البصر ولا تظنن أن تلك الأرض مثل أرض الدنيا بل لا تساويها إلا فى الاسم قال تعالى ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ قال ابن عباس يزداد فيها وينقص وتذهب أشجارها وجبالها وأوديتها وما فيها وتمد مد الأديم العكاظى أرض بيضاء مثل الفضة لم يسفك عليها دم ولم يعمل عليها خطيئة والسّموات تذهب شمسها وقمرها ونجومها]

Ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki يوم يحشر الناس يوم “Yevm-i kıyâ-mette nâs kurs-ı nakî gibi bir arz-ı beyzâ-i ‘afra üzere haşr olunurlar ki o zemînde bir kimseye bir ma‘lem yoktur.” Râvî dedi ki “afre” hâlis olmayan beyâzdır ki kırmızıya çalar ve “nakî” kabuk ve kepekten hâlis olan kurstur ve “ma‘lemi yok” demesi ya’nî setr eder bir binâ ve basarı redd eder bir tefâvütü yok demektir. Ve zann etmeseyin ki o zemîn dünyânın zemîni gibidir, belki ismden gayrı diğer bir sıfatta onunla müsâvî olmaz ki tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا Abdullah b. ‘Abbâs demiş ki “Onda ziyâde ve noksân vâki’ olur ve onun eşcâr ve cibâli ve dere ve tepeleri gibidir ya’nî onda her ne ki var ise zâhib olur da ‘Ukaz derisi gibi uzanır. “Ukâz”, Mekke-i mükerreremenin kurbünde bir yerin adıdır ki senede bir kerre onda bir mâh panayır olur ki içinde hem dâd u sited cārî olur ve hem tenezüh ve istînâs ve müşâ‘ara vâki’ olur, hulâsa-i kelâm arz-ı mahşer gümüş gibidir ki onda bir kan dökülmemiştir ve bir günâh işlenmemiştir ve göklerin dahi mihr ve mâh ve yıldızları gibidir.

[فانظر يا مسكين في هول ذلك اليوم وشدته فإنه إذا اجتمع الخلائق على هذا الصعيد تناثرت من فوقهم نجوم السماء وطمس الشمس والقمر وأظلمت الأرض لخمود سراجها فبينما هم كذلك إذ دارت السماء من فوق رؤوسهم وانشقت مع غلظها وشدتها خمسمائة عام والملائكة قيام على حافاتها وأرجائها فيا هول صوت انشقاقها في سمعك ويا هبة ليوم تنشق فيه السماء مع صلابتها وشدتها ثم تنهار وتسيل كالفضة المذابة تخالطها صفرة فصارت وردة كالدهان وصارت السماء كالمهل وصارت الجبال كالعهن واشتبك الناس كالفراس المبهوث وهم حفاة عراة مشاة]

Kaldı ki sen ey miskîn o günün korkusu ve şiddetini gör ki ne ‘azîm ve şedîddir, zîrâ ki halâyık bu ‘arsa-i mahşer üzerine birikip müctemi’ oldukları vakte onların mâ-fevklerinden nücûm-ı semâ ve kevâkib münteşir olur ve şems ve kamer müntamis olur ve humûd sirâcından nâşî yer karanlı olur ve halâyık böyle bir hâlde iken nâgehân başları bālâsından gökler dahi müstedir olup çatlar, o gılaz ve şiddetiyle ma‘an ki beş yüz senelik mesâfe idi ve melâike dahi onun kenâr ve nevâhîsinde dururlar. [337] Artık onun çatlamasının âvâzı senin kulağında ne bir korkuludur ve salâbet ve şiddetiyle berâber onun yarışının hey’eti ne ‘azîm heybettir sonra yıkılıp erimiş gümüş gibi akar ki onunla bir sarılık karışmış gibi görünür ve meleklerin

nüzülü için semâ münşakk olduğu zamân küll renginde kırmızı sahtiyân gibi yâhüd revgan-ı zeyt gibi elvân renginde olur veyâhüd gök kaynamış su gibi olur ve dağlar atılmış pamuk gibi havâ yüzünde dağılıp uçar ve nâs dahi şiddet ve ıztırâbından çekirge gibi birbirine karışıp girişip müştelik olurlar o hâl ile kendiler baş açık ve yalın ayak, bürehne ve uryân olarak yayan yürüyorlar.

[قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يبعث الناس حفاة عراة غرلا قد ألجمهم العرق وبلغ شحوم الأذان قالت سودة زوج النبي صلى الله عليه وسلم راوية الحديث قلت يا رسول الله واسوأته ينظر بعضنا إلى بعض فقال شغل الناس عن ذلك بهم لكل امرئ يومئذ شأن يغنيه فأعظم بيوم تنكشف فيه العورات ويؤمن فيه مع ذلك النظر والالتفات كيف وبعضهم يمشون على بطونهم ووجوههم فلا قدرة لهم على الالتفات إلى غيرهم]

Ki “aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “يبعث الناس حفاة” “Yevm-i kıyâmette nâs yayan ve yalın ayak ve çıplak bî-tâb ve bî-tüvân olarak ba’s olunurlar o hâl ile ki onların terleri gem gibi ağızlarına girip ve kulaklarının diplerine ulaşmış.” Ve hadîs-i şerîfin râviyesi harem-i muhterem-i Hazret-i Peygamberî Sevde ‘aleyhe’r-rıdvân demiş ki “Ben dedim ki “Ey resûl-i Hudâ, vâ y bizim yaramaz hâlimize! Birbirimizin ‘avretine nazar edecek miyiz?” Ve efendimiz buyurmuş ki “شغل الناس عن ذلك بهم لكل امرئ يومئذ شأن يغنيه” ya’nî “O vakte her bir mahlûk kendi nefsinin hemmiyle meşgûl olup bir kimse bir kimseye bakamaz ki her birinin birer hâli vardır ki onu diğeriyle meşgûl olmaksan müstagnî eder.” Kaldı ki onun içinde ‘avrât keşf olunur da onlara nazar vukû‘undan emniyyet olunur gün ne ‘aceb ‘azîm gündür ve nice nazar etmekten emniyyet olmaz o hâl ile ki ba’zı nâs karınları ve yüzleri üzerlerine yürüyorlar ki diğelerine iltifât etmeye onların bir kudretleri yoktur.”

[قال أبو هريرة رضي الله عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يحشر الناس يوم القيامة ثلاثة أصناف ركبانا ومشاة وعلى وجوههم فقال رجل يا رسول الله وكيف يمشون على وجوههم قال الذى أمشاهم على أقدامهم قادر على أن يمشيهم على وجوههم في طبع الأدمي إنكار كل ما لم يأنس به ولو لم يشاهد الإنسان الحية وهى تمشى على بطنها كالبرق الخاطف لأنكر تصور المشى على غير رجل والمشى بالرجل أيضا مستبعد عند من لم يشاهد ذلك فإياك أن تنكر شيئا من عجائب يوم القيامة لمخالفته قياس ما فى الدنيا فإنك لو لم تكن قد شاهدت عجائب الدنيا ثم عرضت عليك قبل المشاهدة لكنت أشد إنكارا لها فأحضر فى قلبك صورتك وأنت واقف عاريا مكشوبا ذليلا مدحورا متحيرا مبهوتا منتظرا لما يجرى عليك من القضاء بالسعادة أو بالشقاوة وأعظم هذه الحال فإنها عظيمة]

Ve Ebû Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki **”يَحْشُرُ النَّاسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ رَكَبَانًا وَمَشَاةً وَعَلَى**“

“يَحْشُرُ النَّاسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ رَكَبَانًا وَمَشَاةً وَعَلَى“

“Yevm-i kıyâmette nâs üç sınıf olarak haşr olunurlar ki bir sınıfları süvâr ve bir sınıfları piyâde ve diğer sınıfları yüzleri üzerine yürür.” Ve o vakte bir adam demiş ki “Ey resûl-i Hudâ, yüzleri üzerlerine nice yürüyebilirler?” Ve efendimiz **”الَّذِي أَمْشَاهُمْ عَلَى أَقْدَامِهِمْ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يَمْشِيَهُمْ عَلَى وُجُوهِهِمْ**“

“Şol zât ki onları ayakları üzerine yürütmüş, kâdirdir ki onları yüzleri üzerine yürüte.” Benî âdemin tab‘ında bir hûy vardır ki onunla müste’nes bulunmadığı nesneyi inkâr eder ve karnı üzerine berk-ı hâtif gibi hayyenin yürüyüşünü görmemiş olsaydı ayaksızın yürümekliğin tasavvurunu inkâr ederdi ve onu görmeyene göre ayak üzere yürümek dahi müste‘ad olur. Kaldı ki sen zinhâr yevm-i kıyâmetin ‘acâibinden bir nesneyi dünyâdaki nesneye kıyâs ile sakın inkâr etmeyesin, zîrâ ki dünyânın ‘acâibini dahi sen görmemiş olsaydın sonra kable’l-müşâhede senin üzerine ‘arz olunmuş olsalar onlara senin inkârın daha ziyâde şedîd olurdu. İşte çıplak ve açık ve hor ve medhûr ve mütehayyir ve mebhût durduğun hâlde olan kendi sûretini kalbinde hâzır edip bak ki o hâl ile vukûf üzerine sa‘âdet veyâhüd şakâvet ile cârî olacak kazânın vukû‘una intizârın ne zor şeydir ve güç ve düşvâr bir şe’ndir ve bu hâli pek çok ‘azîm gör, zîrâ ki pek büyük ‘azîmdir.

Sıfatu’l-‘Arakı

[صفة العرق]

[ثم تفكر فى ازدحام الخلائق واجتماعهم حتى ازدحم على الموقف أهل السموات السبع والأرضين السبع من ملك ورجل وإنس وشيطان ووحش وسبع وطير فأشرقت عليهم الشمس وقد تضاعف حرها وتبدلت عما كانت عليه من خفة أمرها ثم أدنيت من رؤوس العالمين كقباب قوسين فلم يبق على الأرض ظل إلا ظل رب العالمين ولم يمكن من الاستظلال به إلا المقربون فمن بين مستظل بالعرش وبين مضح لحر الشمس قد صهرته بحرها واشتد كربها وغمه من وهجها ثم تدافعت الخلائق ودفع بعضهم بعضا لشدة الزحام واختلاف الأقدام وانضاف إليه شدة الخجلة والحياء من الافتضاح والاختزاء عند العرض على جبار السماء فاجتمع وهج الشمس وحر الأنفاس واحتراق القلوب بنار الحياء والخوف ففاض العرق من أصل كل شعرة حتى سال على صعيد القيامة ثم ارتفع على أبدانهم على قدر منازلهم عند الله فبعضهم بلغ العرق ركبته وبعضهم حقوية وبعضهم إلى شحمة أذنيه وبعضهم كاد يغيب فيه]

Ve yevm-i kıyâmette ‘arsa-i mahşerde olan terin sıfatı ise o dahi işte bu mebhastır. Şöyle ki ‘arsa-i mahşerde vukûfun hâlini tasavvur ettikten sonra ‘arsa-i mahşerde ictimâ’ları hengâmında olacak izdihâma dahi tefekkür edip bak ki o kalabalık ve izdihâmın meşakkatı ne bir büyük meşakkattir ki çün yedi kat [338] gök ve yedi kat zemîn içinde bulunan ehl-i semāvât u arazîn ya’nî cemî’-i melâike ve cinn ve ins ve şeyâtîn ve vuhûş ve sibâ’ ve tuyûr onda birikip müctemî’ olurlar ve güneş dahi onların üzerine işrâk edip o hâl ile ki onun harrı mütezâ‘af olmuş ki hiffet-i emrinden bulunduğu sıfattan değişip mütebeddil olmuş ve kâbe kavseyn gibi rûs-ı ‘alemînden yakınlaşmış ve ‘arşın gölgesinden gayrı yer yüzünde bir gölge kalmamış ve zümre-i mukarrebînden gayrı bir kimse ‘arşın gölgesinde mütezıll olamaz ki halk iki kısım olup bir kısmı ‘arşın gölgesinde ve diğer kısmı güneşin sıcaklığına muzhî olup güneş sıcaklığıyla onu eritmiş ve onun vehcinden gamm ve kerbi müştedd olmuş sonra halâyık şiddet-i izdihâm ve ihtilâf-ı akdâm için birbirleriyle itişilerek müdâfa‘ada olurlar ve bu hâle Cebbâr-ı semâ üzerine vukû’ bulacak ‘arz ve müsülde nümüdâr olacak rûsvâyılık ve fazîhatın şermsârlık ve haclet şiddeti munzamm ve muzâf olur. İşte bu bâbda vehc-i şems ve harr-ı enfâs ve nâr-ı havf ve hayâ ile ihtirâk-ı kulûb müctemî’ olmakla her bir şa‘renin dîbinden ter coşar tâ ki sa‘îd-i kıyâmet üzerine akar sonra yerde ter mürtefî’ olup kalkar da ‘indallâh menâzillerine göre ebdânları üzerine ihâta eder ki ba‘zılarına iki dizine ve ba‘zılarına peştêmâl bağladığı yerlerine ya’nî beline kadar ve ba‘zıları kulakları dibine kadar çıkar ve ba‘zıları içinde gark ve gâib olacak râddeye kadar yaklaşır. Sen bu hâli tasavvur ve tefekkür etmelisin.

[قال ابن عمر قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم يقوم الناس لرب العالمين حتى يغيب أحدهم فى رشحه إلى أنصاف أذنيه وقال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يعرق الناس يوم القيامة حتى يذهب عرقهم فى الأرض سبعين باعا ويلجمهم ويبلغ أذقنهم كذا رواه البخاري ومسلم فى الصحيح وفى حديث آخر قياما شاخصة أبصارهم أربعين سنة إلى السماء فيلجمهم العرق من شدة الكرب وقال عقبه بن عامر قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تدنو الشمس من الأرض يوم القيامة فيعرق الناس فمن الناس من يبلغ عرقه عقبه ومنهم من يبلغ نصف ساقه ومنهم من يبلغ ركبته ومنهم من يبلغ فخذيه ومنهم من يبلغ خصرته ومنهم من يبلغ فاه وأشار بيده فألجمها فاه ومنهم من يغطيه العرق وضرب بيده على رأسه هكذا]

Ve ‘Abdullâh b. ‘Ömer demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “يوم يقوم الناس لرب العالمين حتى يغيب أحدهم فى رشحه إلى أنصاف أذنيه” ki hulâsa-i mazmûn-ı şerîfî: “O gün ki nâs, rabbü’l-‘âlemîne kıyâm ederler tâ ki onların biri kendi terinde kulaklarının yarısına gâyib olur.” Ve Ebû

Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “يعرق الناس يوم القيامة حتى يذهب عرقهم فى الأرض سبعين باعا ويلجمهم” “Yevm-i kıyâmette nâs o mertebede terler tâ ki onların terleri yerde yetmiş kulaç geçer ve gem gibi ağızlarına girer de kulaklarının dibine bâlig olur.” Ve bu hadîs-i şerîfî Buhârî ve Müslim, *Sahîh*’inde ri-vâyet etmişler. Ve hadîs-i âherde gelmiş ki “ياأبا عبد الله ياأبا عبد الله ياأبا عبد الله” “Ayak üzere halâyık kâim ve ebsârı semâya şâhıs olduğu hâlde kırk sene dururlar da şiddet-i kerbden ter onları gemler.” Ve ‘Ukbe b. ‘Âmir demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “تدنو الشمس من الأرض يوم القيامة فيعرق الناس فمن الناس من يبلغ عرقه عقبه ومنهم من يبلغ نصف ساقه ومنهم من يبلغ ركبته ومنهم من يبلغ فخذيه ومنهم من يبلغ خاصرتيه ومنهم من يبلغ من يبلغ فاه وأشار بيده فألجمها فاه ومنهم من يغطي العرق” “Yevm-i kıyâmette güneş yerden yaklaşıp tâ ki nâs o mertebede terler ki kimisinin teri kendi ayağı dibine ve kimisinin teri ayağının nısfına ya‘nî sâkı yarısına ve kimisinin dizine ve kimisinin buduna ve kimisinin koltuğu altına ve kimisinin ağzına bâlig olur” Ve mübârek dest-i şerîflerini ağzına gem gibi geçirip onunla ta‘rîf ve işâret etmiş ve kimisinin başını örter diye mübârek dest-i şerîfini kendi başına darb ile böylece diye beyân ve işâret etmiş.

[فتأمل يا مسكين فى عرق أهل المحشر وشدة كربهم وفيهم من ينادى فيقول رب أرحنى من هذا الكرب والانتظار ولو إلى النار وكل ذلك ولم يلقوا بعد حسابا ولا عقابا فإنك واحد منهم ولا تدري إلى أين يبلغ بك العرق واعلم أن كل عرق لم يخرج العتب فى سبيل الله من حج وجهاد وصيام وقيام وتردد فى قضاء حاجة مسلم وتحمل مشقة فى أمر بمعروف ونهي عن منكر فسيخرجه الحياء والخوف فى صعيد القيامة ويطول فيه الكرب ولو سلم ابن آدم من الجهل والغرور لعلم أن تعب العرق فى تحمل مصاعب الطاعات أهون أمرا وأقصر زمنا من عرق الكرب والانتظار فى القيامة فإنه يوم عظيمة شدته طويلة مدته]

İmdi sen ey miskîn ehl-i mahşerin terlerine ve kerblerine te‘emmül eyle o hâl ile ki onlarda birtakım adam vardır ki çağrışıp der ki “Ey benim Rabbim, beni işbu kerb ve intizârdan rāhat eyle velev ki âteşe. Ve bunun cem‘îsi görürler o hâl ile ki henüz bir hesâb veya ıkkâbı görmemişler. İşte sen o cümlelerin birisisin ve terin senin nerene bâlig olacağını bilmezsin. Ve dahi bil ki her bir ‘arak ki onu sebîl-i Bārî’de cārî olan yorgunluk ki hacc ve cihād ve sıyām ve kıyām ve bir müslimin kazā-yı hācetine olan tereddüdün ta‘abı ve emr-i ma‘rûf ve nehy-i münkerde olan mihen ve meşakkın tahammülü gibi bir gūnā ‘ibādāt çıkarmamıştır, sa‘îd-i kıyâmette havf ve hayā onu çıkarır ve onda olan gamm ve gussa ve kerb uzun olur. Ve cehl

ve gurûrdan ibn âdem sâlim olmuş olsaydı mesâ'ib-i tâ'âtin tahammülünde olan terin yorgunluğu emrini daha ziyâde ehven ve kolay ve sehl bilirdi ve kıyâmette olan intizâr ve kerbin teri zamânından zamânını daha ziyâde kısa ve kûtâh olduğunu bilirdi zîrâ böyle bir gündür ki onun şiddeti 'azîm ve müddeti uzundur.

Sıfatu Tûli Yevmi'l-Kıyâmeti

[صفة طول يوم القيامة]

[يوم تقف فيه الخلائق شاخصة أبصارهم منفطرة قلوبهم لا يكلمون ولا ينظر في أمورهم يقفون ثلثمائة عام لا يأكلون فيه أكله ولا يشربون فيه شربة ولا يجدون فيه روح نسيم]

Ve yevm-i kıyâmetin uzunluğu sıfatı ise o dahi işte bu bahs ve beyandır. Şöyle ki o gün böyle bir gündür ki onda ebsârları şâhısa olarak kâffe-i halâyık meftûru'l-kalb oldukları hâlde üç yüz sene bî-ekl ve bî-şarâb dururlar ki ne onlarla tekellüm vâkî' olur ve ne de umûrlarına nazar olunur ve o müddet zarfında aslâ ve kat'â bir yemeği yemezler ve bir içki içmezler.

[قال كعب وقتادة ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ قال يقومون مقدار ثلثمائة عام بل قال عبد الله بن عمرو تلا رسول الله صلى الله عليه وسلم هذه الآية ثم قال كيف بكم إنه جمعكم الله كما تجمع النبل في الكنانة خمسين ألف سنة ولا ينظر إليكم وقال الحسن ما ظنك بيوم قاموا فيه على أقدامهم مقدار خمسين ألف سنة لا يأكلون فيها أكلة ولا يشربون فيها شربة حتى إذا انقطعت أعناقهم عطشا واحترقت أجوافهم جوعا انصرف بهم إلى النار فسقوا من عين آية قد آن حرها واشتد لفحها فلما بلغ المجهود منهم ما لا طاقة لهم به كلم [339] بعضهم بعضا في طلب من يكرم على مولاه ليشفع في حقهم فلم يتعلقوا بنبي إلا دفعهم وقال دعوني نفسي نفسي شغلني أمرى عن أمر غيرى واعتذر كل واحد بشدة غضب الله تعالى وقال قد غضب اليوم ربنا غضباً لم يغضب قبله مثله ولا يغضب بعده مثله حتى يشفع نبينا صلى الله عليه وسلم لمن يؤذن له فيه ﴿يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾]

Ve Ka'b ve Katâde demişler ki ⁴⁶⁹ ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ nâss-ı celîlinin tefsîri odur ki Rabbü'l-âlemîne nâs kıyâm ettikleri günün uzunluğu mikdârı üç yüz senedir. Belki 'Abdullâh b. 'Ömer demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz işbu âyet-i kerîmeyi kırâat ettikten sonra buyurmuş

”كيف بكم إنه جمعكم الله كما تجمع النبل في الكنانة خمسين ألف سنة ولا ينظر إليكم“ ki ya’nî “Sizin hâliniz nice olur o vakte ki oklar dağarcığı okları cem’ ettiği gibi Allâhu ta’âlâ sizi elli bin sene cem’ edip de size bir nazar etmez.” Ve Hasan-ı Basrî demiş ki “Sen ne zann ve gümân edersin o günde ki cemî-i halâyık onda elli bin sene ayakları üzere kıyâm edip kazâya muntazır olurlar, ne bir yemeği onda yerler ve ne de bir içki onda içerler tâ ki susuzluktan boyunları kesilir ve açlıktan şikemleri süzân olur da aç ve nâ-îlâc âteşe götürürler ve ziyâdesiyle sıcaklığı müştedd ve yakmaklığı müzdâd olan ‘ayn-ı âniyenin kaynar suyundan onları içerirler. Ve bu meşâkk-ı vukûf ve şiddet-i cû’ u ‘ataş ve hurkat-ı şems ile bî-tâb ve bî-tüvân olmalarıyla ‘adîmü’l-iktidâr olunca ehl-i mahşer yekdîgerleriyle söyleşip derler ki “Bize şefâ’at edecek bir şefî’ taleb edelim.” Ve efendisi katında mükerrrem bir zâtı arayıp istediklerinde bir nebî kalmaz ki ona ta’alluk edip ondan şefâ’ati dilemezlerdi ve her biri: “Siz beni bırakınız, benim emrim dîgerimin emrinden meşgûl etmiş. Vây benim nefsim, vây benim nefsim!” diye tefeccu’ ve teveccu’ edip ve her biri şiddet-i gazab-ı rabbânî ile itizâr edip der ki “Tahkîkan bizim Rabbimiz ta’âlâ bugün böyle bir gazab ile gazab etmiş ki fî-mâ tekaddem onun gibi bir dahi gazab etmemiştir ve fî-mâ se-ye’tî onun gibi bir gazab ile gazab etmez tâ ki bizim nebî-i zî-şânımız efendimiz şefâ’atine me’zûn olduğu kesâna şefâ’at eyleye”, çünkü buyurulmuş ki ﴿لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾⁴⁷⁰ ya’nî “Şefâ’ate ancak o kimse mâlik olur ki dünyâda tevhd ve ‘amel-i sâlih ile min-‘indillâh ‘ahd almış ola veyâhüd şefâ’at etmeye me’zûn kimseyi bulmuş ola.” Ve dîger bir yerde buyurulmuş ki ﴿يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾⁴⁷¹ ya’nî “O günde kimsenin şefâ’ati nef’ etmez meğr Allâhu ta’âlâ o kimseye şefâ’at etmeye izn vere ve o şefî’in kavlinden râzî ola.”

[فتأمل في طول هذا اليوم وشدة الانتظار فيه حتى يخف عليك انتظار الصبر عن المعاصي في عمرك المختصر واعلم أن من طال انتظاره في الدنيا للموت لشدة مقاساته للصبر عن الشهوات فإنه يقصر انتظاره في ذلك اليوم خاصة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لما سئل عن طول ذلك اليوم فقال والذي نفسي بيده إنه ليخفف على المؤمن حتى يكون أهون عليه من الصلاة المكتوبة يصلحها في الدنيا فاجتهد أن تكون من أولئك المؤمنين فما دام يبقى لك نفس من عمرك فالأمر إليك والاستعداد بيدك فاعمل في أيام قصار لأيام طوال تريح ربها لا تنتهي لسروره واستحقر عمرك بل عمر الدنيا وهو سبعة آلاف سنة فإنك لو صبرت سبعة آلاف سنة مثلا لتخلص من يوم مقداره خمسون ألفا لكان ربك كثيرا وتعبك يسيرا]

470 Meryem, 19/87.

471 Tâhâ, 20/109.

Kaldı ki sen işbu günün uzunluğunda ve onda olan intizârın şiddetinde te'emmül eyle tâ ki senin muhtasar olan 'ömr-i kasîrinde me'âsî üzerine sabr etmek intizârı senin üzerine hafif ola. Ve dahi bil ki şehevâtta sabr etmek mukâsâtı şiddetinden kim ki dünyâda ölüme intizârı uzarsa hâssaten o günde onun intizârı kûtâh ve kasîr olur, zîrâ ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizden o günün uzunluğu üzerine suâl vâki' oldukta buyurmuş ki "والذي نفسي بيده إنه ليخفف على المؤمن حتى يكون أهون عليه من الصلاة المكتوبة يصلحها في" "والذي نفسي بيده إنه ليخفف على المؤمن حتى يكون أهون عليه من الصلاة المكتوبة يصلحها في" "Benim nefsim onun yed-i kudretinde olan Zât-ı celîl-i müte'âle kasem ederim ki o gün mü'minin üzerine o mertebede tahfif olunur ki ona dünyâda kıldığı bir vakt namâzın kılmasından daha ziyâde ehven ve kolay ve sehl ve âsân olur." İmdi sen çalış ki sen dahi o mü'minlerden olasın, zîrâ mādâm ki senin 'ömründen sana bir nefes kalır, o bâbda olan emrin senin yedinde ve tedârük ve isti'dādın senin yed-i ihtiyâr ve iktidârındadır ve böyle olunca sen eyyâm-ı tavîle için eyyâm-ı kasîrede 'amel et ki böyle bir ribhe müsterbih olursun ki onun sürûruna bir nihâyet ve pâyân yoktur ve hem dahi kendi 'ömrünü istihkâr eyle ve yalnız 'ömrünü değil belki dünyânın 'ömrünü istihkâr edip cüz'î ve lâ-şey bil, çünkü 'ömr-i dünyâ yedi bin senedir, meselâ sen tamâmen yedi bin sene sabr etmiş olsan tâ ki elli bin sene mikdârınca olan günün belâ ve mihen ve meşâkkından kurtulasın, yine senin ribh ve ticâret ve kâr ve kazancın çok olurdu ve yorgunluğun dahi az ve yesîr ve kolay olurdu.

Sıfatu Yevmi'l-Kıyâmeti ve Devâhîhi ve Esâmîhi

[صفة يوم القيامة ودواهيته وأساميه]

[فاستعد يا مسكين لهذا اليوم العظيم شأنه المديد زمانه القاهر سلطانه القريب أو انه يوم ترى السماء فيه قد انفطرت والكواكب من هوله قد انثرت والنجوم الزواهر قد انكدرت والشمس قد كورت والجبال قد سيرت والعشار قد عطلت والوحوش قد حشرت والبحار قد سجرت والنفوس إلى الأبدان قد زوجت والجحيم قد سعرت والجنة قد أزلت والجبال قد نسفت والأرض قد مدت يوم ترى الأرض [340] قد زلزلت فيه زالزالها وأخرجت الأرض أثقالها يومئذ يصدر الناس أشتاتاً ليروا أعمالهم يوم تحمل الأرض والجبال فدكتا دكة واحدة فيومئذ وقعت الواقعة وانشقت السماء فهى يومئذ واهية والملك على أرجائها ويحمل عرش ربك فوقهم يومئذ ثمانية يومئذ تعرضون لا تخفى منكم خافية يوم تسير الجبال وترى الأرض

بارزة يوم ترج الأرض فيه رجا وتبس الجبال بسا فكانت هباء منبثا يوم يكون الناس كالفراش الميثوث وتكون الجبال كالعهن المنفوش يوم تذهل فيه كل مرضعة عما أرضعت وتضع كل ذات حمل حملها وترى الناس سكارى وما هم بسكارى ولكن عذاب الله شديد يوم تبدل الأرض غير الأرض والسموات وبرزوا لله الواحد القهار يوم تنسف فيه الجبال نسفا فتنرك قاعا صفصفا لا ترى فيها عوجا ولا أمتا يوم ترى الجبال تحسبها جامدة وهي تمر مر السحاب يوم تنشق فيه السماء فتكون وردة كالدهان فيومئذ لا يستل عن ذنبه إنس ولا جان يوم يمنع فيه العاصي من الكلام ولا يستل فيه عن الأجرام بل يؤخذ بالنواصي والأقدام يوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضرا وما عملت من سوء تود لو أن بينها وبينه أمداً بعيداً يوم تعلم فيه كل نفس ما أحضرت وتشهد ما قدمت وأخرت يوم تخرس فيه الألسن وتنتطق الجوارح يوم شيب ذكره سيد المرسلين إذ قال له الصديق رضي الله عنه أراك قد شبت يا رسول الله قال شيبتي هود وأخواتها وهي ﴿الْوَاقِعَةُ﴾ ﴿وَالْمُرْسَلَاتُ﴾ و﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ و﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾

Ve yevm-i kıyâmetin sıfatı ve onun devâhî ve esmâsının beyânı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki sen ey miskîin, şe'ni 'azîm ve zamânı medîd ve sultânı kâhîr ve evânı karîb olan güne müsta'idd ve âmâde ol ki bu gün böyle bir gündür ki onun vafında pek çok nusûs-ı Kur'âniyye vârid olmuştur ki işbu 'ibârât-ı âtiyenin her bir kelimesi onun şe'ninde tevârüd eden bir nass-ı Kur'ânî'yi telmîh eder. O gün böyle bir gündür ki onun içine göğü çatlak görürsün ki onun korkusundan yıldızlar dökülüp dağılır ve nücûm-ı zâhire kararıp dökülür ve güneş tortop olup dürülür ve dağlar mekânlarından kat'la havâda zerre gibi gezerler ve hâmile develer o korku ile mu'attal kalırlar ve vahşî cânavarlar cem' ve birbirleriyle karışırlar ve deryâların tatlı ve acı suları birbirine karışıp kaynar veyâhüd kurur ve nüfûs ebdân ile çiftleşir ve cahîm âteşi kızarır ve cennet ehline yaklaşır ve dağlar kal' olunur ve zemîn uzanır ve yer dahi şiddetle zelzele ve hareket ve içinde olan hazâin ve defâini dışarıya çıkarır ki o günde nâs a'fâmlerinin cezâsını görmek için perâkende gürûh gürûh mevkıf-ı hesâba rücû' ederler. Ve o gün yer haml olunur da zerre gibi pâre pâre olur ki o günde vâkı'a vâkı' olur ve gök münşakk olur ki o günde semâvât vâhiye olur ve etrâfında melâike durur ve onların bâlâlarında senin Rabbinin 'arşını sekiz melek kaldırır ve o günde 'arz olunur, siz ve sizden bir hâfiye hafî ve gizli kalmaz. Ve o günde cibâl seyr edip yürür ve zemîni bârız görürsün ve dahi bir hareket-i şedîde ile tahrîk olunup üzerinde olan binâlar mühnedim olur ve dağlar pâre pâre ufaklanıp zerre gibi perâkende olur ve nâs birbirine girişmiş olan çekirge gibi karışmış ve dağlar atılmış pamuk gibi havâda uçarlar. O gün böyle bir gündür her bir mürzî'a kadın razî'inden gaflet eder ve her bir hâmile havfından hamlini vaz' eder ve nâsı sarhoş ve sersâm görürsün o hâl ile ki sersâm ve sarhoş değillerdir

tında birer ma'nâ vardır ya'nî esmâ-ı kıyâmetin her birisinin altında birer sır vardır ve onun nu'ût ve sıfâtının her birisinin birer günâ ma'nâsı vardır, hemân sen onun ma'ânîsinin ma'rifeti üzerine harîs ol. İmdi biz sana esâmîsini cem' edip cümlesini zikr edeceğiz şöyle ki

[وهى يوم القيامة ويوم الحسرة ويوم الندامة ويوم المحاسبة ويوم المسائلة ويوم المسابقة ويوم المناقشة ويوم المنافسة ويوم الزلزلة ويوم الددمة ويوم الصاعقة ويوم الواقعة ويوم القارعة ويوم الراجفة ويوم الرادفة ويوم الغاشية ويوم الداهية ويوم الآزفة ويوم الحاقة ويوم الطامة ويوم الصاحاة ويوم التلاق ويوم الفراق ويوم المساق ويوم القصاص ويوم التناد ويوم الحساب ويوم المآب ويوم العذاب ويوم الفرار ويوم القرار ويوم اللقاء ويوم البقاء ويوم القضاء ويوم الجزاء ويوم البلاء ويوم البكاء ويوم الحشر ويوم الوعيد ويوم العرض ويوم الوزن ويوم الحق ويوم الحكم ويوم الفصل ويوم الجمع ويوم البعث ويوم الفتح ويوم الخزي ويوم عظيم ويوم عقيم ويوم عسير ويوم الدين ويوم اليقين ويوم النشور ويوم المصير ويوم النفخة ويوم الصيحة ويوم الرجفة ويوم الرجة ويوم الزجرة ويوم السكرة ويوم الفزع ويوم المنتهى ويوم الجزع ويوم المأوى ويوم الميقات ويوم الميعاذ ويوم المرصاد ويوم القلق ويوم العرق ويوم الافتقار ويوم الانكار ويوم الانتشار ويوم الانشقاق ويوم الوقوف ويوم الخروج ويوم الخلود ويوم التغابن ويوم عبوس ويوم معلوم ويوم الساعة ويوم مشهود ويوم لا ريب فيه ويوم تبلى فيه السرائر ويوم لا تجزي نفس عن نفس شيئاً ويوم تشخص فيه الأبصار ويوم لا يغنى مولى عن مولى شيئاً ويوم لا تملك نفس لنفس شيئاً ويوم يدعون إلى نار جهنم دعا ويوم يسحبون فى النار على وجوههم ويوم تقلب وجوههم فى النار ويوم لا يجزى والد عن ولده ويوم يفر المرء من أخيه وأمه وأبيه ويوم لا ينطقون ولا يؤذن لهم فيعتزون يوم لا مرد له من الله يوم هم بارزون ويوم هم على النار يفتنون يوم لا ينفع مال ولا بنون يوم لا ينفع الظالمين معذرتهم ولهم اللعنة ولهم سوء الدار يوم ترد فيه المعاذير وتبلى السرائر وتظهر الضمائر وتكشف الأستار يوم تخشع فيه الأبصار وتسكن الأصوات ويقل فيه الالتفات وتبرز الخفيات وتظهر الخطيئات يوم يساق العباد ومعهم الأشهاد ويشيب الصغير ويسكر الكبير فيومئذ وضعت الموازين ونشرت الدواوين وبرزت الجحيم وأعلى الحميم وزفرت النار ويئس الكفار وسعرت النيران وتغيرت الألوان وخرس اللسان ونطقت جوارح الإنسان]

O gün kıyâmet günü, nedâmet günü, hasret günü, muhâsebe günü, mes'ele günü, müsâbakat günü, münâkaşa günü, münâfese günü, hareket-i arz günü, demdeme günü, sâ'ika günü, vâkı'a günü, kârî'a günü, râcife günü, râdife günü, gâşiye günü, dâhiye günü, âzife günü, hâkka günü, tâmme günü, sâhha günü, telâkî günü, firâk günü, mesâk günü, kısâs günü, tenâd günü, 'azâb günü, hesâb günü, meâb günü, firâr günü, karâr günü, likâ günü, bekâ günü, kazâ günü, cezâ günü, belâ günü, ağlamak günü, haşr günü, va'îd günü, 'arz günü, vezn günü, hakk günü, hükm günü, fasl günü,

cem' günü, ba's günü, feth günü, rüsvâyılık günü, 'azîm bir gün, 'akîm bir gün, düşvâr bir gün, hesâb vermek günü, yakîn günü, nüşûr günü, masîr günü, nefha günü, sayha günü, titremek günü, hareket-i şedîde günü, zecr ve men' günü, mestî günü, korkuluk günü, sızlanmak ve figân günü, pâyân-ı umûr günü, sükûn ve me'vâ günü, mîkât günü, mi'âd günü, mîrsâd günü, ıztırâb ve kalak günü, ter dökmek günü, gedâlık günü, kararıp dökmek günü, intişâr günü, inşikâk günü, vukûf günü, hurûc günü, hulûd günü, aldanmakla ziyân görmek günü, 'abûs günü, ma'lûm gün, mev'ûd gün, meşhûd gün, onda şekk ve şübhe yok gün, serâir fânî olacak gün, bir nefis üzerinden diğeri bir nefis cezâ etmez gün, içinde ebsâr-ı nâs şâhîsa olacak gün, bir efendi veyâ bir dost bir fâide ve gınâ vermez günü, bir nefis diğeri nefse bir nesneye mâlik olamayacak gün, itelemekle nâr-ı cehenneme da'vet olunur gün, yüzleri üzerlerine sürükleyerek âteşe halâyık çekildiği gün, âteşte yüzleri dönerek mütekallib olacak gün, bir peder evlâdı üzerine cezâ vermediği gün, er karındaşından ve ana ve atasından kaçıp adam firâr edeceği gün, içinde nutka kudret ve mecâl ve itizâra izn verilmeyen gün, Allâhu ta'âlâdan geriye dönmekliği olmayan gün, 'arsa-i haşr u neşre bürûz ve zuhûr günü, âteş üzerine fitneleşecekleri gün, içinde mâl ve ebnâ menfa'at vermeyen gün, zâlimlere itizârları menfa'at vermez de onlara rahmetten tard ve teb'îd ile yaramaz dâr hâsıl olacak gün ve içinde me'âzîr redd ve serâir fânî ve bâlî olup zamâir-i kulûb zâhir ve perde-i istitâr mekşûf olacak gün ki içinde ebsâr-ı halk hâşîc ve asvâtı sâkin ve iltifâtı azalır da hafiyyâtı bâriz ve hatîâtı zâhir ve bedîdâr olacak gün ve işhâdlarıyla berâber 'ibâd sürülecek gün ki içinde sabî ve sagîrlerin saçları ak olur ve büyükler dahi sersâm olur ki o günde mevâzîn kurulur ve dîvânlar neşr olunur ve cahîm zuhûra gelir ve hamîm savtı kaynar ve âteş alevlenir ve keferi me'yûs ve nâ-ümîd olur ve âteşler kızarıp elvân-ı halâyık mütegayyir olur ve elsine-i halâyık lâl olup cevârih-i insân nâtık olur. İşte bu yüz iki ism ile yevm-i kıyâmet zikr olunmuştur ya'nî Kitâb-ı kerîm'de bu esmâ ile vasf olunmuştur. [342]

[فَيَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ] حيث أغلقت الأبواب وأرخت الستور واستترت عن الخلائق فقارفت الفجور فماذا تفعل وقد شهدت عليك جوارحك فالويل كل الويل لنا معشر الغافلين يرسل الله لنا سيد المرسلين وينزل عليه الكتاب المبين ويخبرنا بهذه الصفات من نعوت يوم الدين ثم يعرفنا غفلتنا ويقول ﴿اقترب للناس حسابهم وهم في غفلة معرضون ما يأتيهم من ذكر من ربهم محدث إلا استمعوه وهم يلعبون لاهية قلوبهم﴾ ثم يعرفنا قرب القيامة فيقول ﴿اقتربت الساعة وأنشأ القمر﴾ ﴿إنهم يزونه بعيداً ونزيه قريباً﴾ ﴿وما يدريك لعل

السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ۖ ثُمَّ يَكُونُ أَحْسَنُ أَحْوَالِنَا أَنْ نَتَّخِذَ دَرَاةَ هَذَا الْقُرْآنِ عَمَلًا فَلَا نَتَدَبَّرُ مَعَانِيَهُ وَلَا نَنْظُرُ فِي كَثْرَةِ أَوصَافِ هَذَا الْيَوْمِ وَأَسَامِيهِ وَلَا نَسْتَعِدُّ لِلتَّخْلِصِ مِنْ دَوَاهِيهِ فَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ هَذِهِ الْغَفْلَةِ إِنْ لَمْ يَدَارِكْنَا اللَّهُ بِوَاسِعِ رَحْمَتِهِ]

Kaldı ki sen ey insân, seni kerîm olan Rabbine garr edip aldatan şey ne idi, çünkü sen kapıları bağlayıp perdeleri irhâ ettin ve halâyıktan istitâr edip fücûru mukârefe ve iktisâb ettin, imdi sen ne işleyeceksin o hâl ile ki senin üzerine kendi cevârihlerin şehâdet eder? Artık veyl ve kâffe-i veyl bize olsun ki biz gürûh-ı gâfilînin. Hakk celle ve ‘alâ hazretleri bize mürsellerin ulusunu gönderir de kitâb-ı mübînî bize indirir ve yevm-i hesâbın na‘atlarından işbu sıfât ile haber verir sonra bizim gafletimizi bize ta‘rîf edip buyurur ki *﴿اَقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ﴾*⁴⁷² ilh. ya‘nî “Nâsın hesâbları vakti ki yevm-i kıyâmettir, yakın oldu, onlar o hesâb ve muâhazeden gaflette ve onu tefekkürden îrâzdadırlar. Onlara Rabblerinden pend ve nasîhatı müstemil bir yeni zikr gelse onu ancak peygamberden dinleyip ondan îrâzla oyun ve istihzâ ederler. Onların kalbleri gayri şey’le meşgûl ve te‘emmûlden gâfil oldukları hâlde şîrk ve ma‘siyetle kendilerine zulm edenler aralarında gizli meşveret edip “Bu Muhammed melek olmayıp sizin gibi adam değil mi beşer risâlete şâyân değildir, onun kelâmının sihir olduğunu bilirken siz sihre gidip kabûl eder misiniz?” derler.” Sonra kıyâmetin kurbünü dahi bize bildirip buyurur ki *﴿اَقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ﴾*⁴⁷³ ya‘nî “Kıyâmet yakın geldi ve kamer şakk oldu” ki ‘alâmât-ı kıyâmettendir. Ve dahi buyurdu ki *﴿إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا وَنَرَاهُ قَرِيبًا﴾*⁴⁷⁴ ya‘nî “Kâfirler kıyâmeti imkândan ba‘îd görürler, biz onu yakın görürüz.” Ve dahi buyurmuş ki *﴿وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا﴾*⁴⁷⁵ ya‘nî “Ne bilirsin, şâyed ki kıyâmet yakın ola.” Sonra bizim ahsen-i ahvâlimiz işbu Kur’ân’ın dirâsetini ‘amel ittihâz etmekliğimiz, ola ki biz onun ma‘ânîsini tedebbür etmeyiz ve günün esâmîsi kesretine ve evsâfının ta‘dâdına nazar etmeyiz ve onun devâhîsinden kurtulmak üzere müsta‘idd olmayız. Kaldı ki biz işbu gafletten Allâhu ta‘âlâya sığınırız ki eğer se‘at-ı rahmeti ile bizi tedârük etmezse bizim hâlimiz pek çok yamandır, hemân biz onunla ta‘avvüz ederiz.

472 “İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı. Halbuki onlar gaflet içinde yüz çevirmekteler. Rab’lerinden kendilerine yeni bir öğüt (bir uyarı) gelmez ki, onlar mutlaka onu alaya alarak, kalpleri de gaflette olarak dinlemesinler..” Enbiyâ, 21/1-3.

473 Kamer, 54/1.

474 Maâric, 70/6-7.

475 Ahzâb, 33/63.

Sıfatu'l-Mes'eleti

[صفة المسألة]

[ثم تفكر يا مسكين بعد هذه الأحوال فيما يتوجه عليك من السؤال شفاهاً من غير ترجمان فتسئل عن القليل والكثير والنفير والقطمير فبينما أنت في كرب القيامة وعرقها وشدة عظائمه إذ نزلت ملائكة من رجاء السماء بأجسام عظام وأشخاص ضخام غلاظ شداد أمروا أن يأخذوا بنواصي المجرمين إلى موقف العرض على الجبار قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن لله عز وجل ملكاً ما بين شفرى عينيه مسيرة مائة عام فما ظنك بنفسك إذا شاهدت مثلاً هؤلاء الملائكة أرسلوا إليك ليأخذوك إلى مقام العرض وتراهم على عظم أشخاصهم منكسرين لشدة اليوم مستشعرين مما بدا من غضب الجبار على عباده وعند نزولهم لا يبقى نبي ولا صديق ولا صالح إلا ويخرون لأذقانهم خوفاً من أن يكونوا هم المأخوذين]

Ve sıfat-ı mes'elenin beyânı dahi işbu fasldır. Şöyle ki sen yevm-i mezkûrun ahvâline bi't-tedebbür 'izam ve şiddetini bildikten sonra bir dahi sen ey miskîn, bî-tercümân şifâhen sana müstevcibe olacak suâlde tefekkür eyle ki kalîl ü kesîr ve nakîr u kıtmîr üzerine sana vech-i mezkûr üzere suâl vârid olacaktır, zîrâ ki kıyâmetin gamm ve gussası içinde mekrûb olduğun hâlde nâgehân o ter içinde ve kıyâmetin 'azâimi şiddetinde iken âsumân kenârlarından ecsâm-ı 'izâm ve eşhâs-ı dîhâm, gılâz-ı şidâd olarak melâike nâzil olurlar o hâl ile ki 'arz-ı Cebbâr'a götürmek üzere mücrim ve günahkârânın alınlarından alıp çekmeye me'mûr olmuşlar. 'Aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ مَا بَيْنَ شَفْرَى عَيْنَيْهِ مَسِيرَةُ مِائَةِ عَامٍ" "Tahkîkan Allâhu ta'âlânın birtakım meleği vardır ki onun iki gözünün kenârları mâ-beyninde o kadar mesâfe-i bu'd vardır ki onun uzunluğu yüz senelik yoldur." Ve hâl böyle olunca sen kendi nefsin ne zann edersin o hâl ile ki seni alıp makâm-ı 'arza götürmek üzere bu gibi melâike sana gönderildiğini görüp müşâhede edesin ve ma'a-zâlik onların o 'izam-ı eşhâs ve cüsesleri üzerine yevm-i kıyâmetin şiddeti için onları şikeste ve münkesir görürsün ve 'ibâdî üzerine gazab-ı Cebbâr'dan bedîdâr olan hışmı dahi müsteşîr olduklarını anlarsın ki nüzûlleri hengâmında bir peygamber ve siddîk ve evliyâ ve sâlih bir adam kalmaz ki me'hûz olacak zât kendisi olmak korkusuyla secde eder gibi yere inip yıkılmaz.

[فهذا حال المقربين فما ظنك بالعصاة المجرمين وعند ذلك يبادر اقوام من شدة الفزع فيقولون للملائكة أفيكم ربنا وذلك لعظم موكبهم وشدة هيبتهم فتفزع الملائكة من سؤالهم إجلالاً

لخالقهم عن أن يكون فيهم فنادوا بأصواتهم منزهين لمليكتهم عما توهمه أهل الأرض وقالوا سبحان ربنا ما هو فينا ولكنه آت من بعد وعند ذلك تقوم الملائكة صفا محدقين بالخلق من الجوانب وعلى جميعهم شعار الذل والخضوع وهيئة الخوف والمهابة لشدة اليوم وعند ذلك يصدق الله تعالى قوله ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ فَلَنَقْضُنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ﴾ وقوله ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ فيبدأ سبحانه بالأنبياء ﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ [343]

İşte mukarreblerin hâli budur, mücrim ve günahkârâne senin zannın nedir? Ve bunun içinde feza'nın şiddetinden bir kavm müsâra'at edip melâikeye derler ki “Bizim Rabbimiz sizde midir?” Ve bu zanna zehâb ve suâle mübâderet ve isti'câlleri ancak o melâikenin izar-ı mevkib ve şiddet-i heybetlerindendir ve melâkie dahi onlarla berâber olmak hâlerinden hâliklarının iclâli için havf edip mâliklerinin o hâlden ya'nî ehl-i zemîn tevehhüm ettikleri hâlden tenzîh etmek üzere âvâz-ı bülendleriyle münâdât edip derler ki “سبحان ربنا ما هو فينا ولكنه آت من بعد” ya'nî “Biz Rabbimiz tebâreke ve ta'âlâyı sizin bu vâhimenizden tenzîh ve takdîs edip tesbîh ederiz ki bizimle berâber değildir, ancak ba'de-mâ gelecektir.” Ve o vakte halâyıka cevâ-nib-i erba'alarından muhîr ve nâzır olarak saf-beste dururlar ve şi'âr-ı züill ve huzûr ve şiddet-i yevmin mehâbet ve havfından dahi hey'et-i haşyet ü huşûr cem'ileri üzerlerinde zâhir ve nümâyân olur. Ve bunun içinde tebâreke ve ta'âlâ dahi ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ فَلَنَقْضُنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ﴾⁴⁷⁶ akvâl-ı celîlelerini tasdîk eder ki evvelâ enbiyâ-yı izarâmdan suâl etmeye başlar, nitekim buyurmuş ki⁴⁷⁸ ya'nî “O gün ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ halâyıkı biriktirip haşr eder ve mürselün ileyh olan akvâm ile rüsülleri cem' edip rüsüllerden sorar ki “Kavminiz size ne cevâb verdiler?” Ve onlar: “Bizim bir ʿilmimiz yoktur, tahkîkan senin Zât-ı celîlin ʿallâmü'l-guyûbdur” diye itâ-yı cevâbdan rüsül-i kirâm izhâr-ı ʿaciz ü kusûr ile itizâr ederler.

[فيا لشدة يوم تذهل فيه عقول الأنبياء وتنمحي علومهم من شدة الهيبة إذ يقال لهم ما أجبتهم وقد أرسلتم إلى الخلق وكانوا قد علموا فتدهش عقولهم فلا يدرون بماذا يجيبون فيقولون من شدة الهيبة لا علم لنا إنك أنت علام الغيوب وهم في ذلك الوقت صادقون إذ طارت منهم العقول وانمحت العلوم إلى أن يقويهم الله تعالى فيدعى نوح عليه السلام فيقال له هل بلغت فيقول نعم فيقال لأمته هل بلغكم فيقولون ما أئانا من نذير ويؤتى يعيسى عليه السلام

476 Arâf, 7/6-7.

477 Hicr, 15/92-93.

478 Mâide, 5/109.

فيقول الله تعالى له ﴿أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ﴾ فيبقى متشحطاً تحت هيئة هذا السؤال سنين]

Artık buna nazar edip gör ki o gün ne ‘aceb şedîd bir gündür ki içinde ‘ukûl-i enbiyâ zâhil olur da şiddet-i heybetten ‘ulûmları münderis olur ki onlara “Size ne cevâb verildi o hâl ile ki siz halâyıkla mersûl olmuştunuz?” denildikte, onlar: “Bizim bir ‘ilmimiz yoktur, ‘allâm-ı guyûb sensin” derler ve fi’l-hakîka o vakte onlar işbu sözlerinde sâdıklardır, çünkü onlardan ‘akllar uçup ‘ulûm memhû olmuştur tâ ki Allâhu ta‘âlâ onları takviye ede. Ve ba‘dehu Nûh ‘aleyhi’s-selâm da‘vet olunup ona denilir ki “Sen teblîg ettin mi?” Ve o dahi “ne‘am” der ve onun ümmetine denilir ki “Size teblîg etti mi?” Ve onlar: “Bize bir nezîr gelmedi!” diye inkâr ederler. Ve İsâ ‘aleyhi’s-selâm celb olunup ona Allâhu ta‘âlâ buyurur ki ﴿أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ﴾⁴⁷⁹ ya’nî “Sen nâsa Allâhu ta‘âlâdan gayrı beni ve vâlidemi dahi ilâh ittihâz edin dedin miydi?” Ve o dahi bu suâlin heybetinden bu suâl altında seneler müteşahhıt kalır.

[فيا لعظم يوم تقام فيه السياسة على الأنبياء بمثل هذا السؤال ثم تقبل الملائكة فينادون واحدا واحدا يا فلان بن فلانة هلم إلى موقف العرض وعند ذلك ترتعد الفرائص وتضطرب الجوارح وتبهت العقول ويتمنى أقوام أن يذهب بهم إلى النار ولا تعرض قبائح أعمالهم على الجبار ولا يكشف سترهم على ملاء الخلائق وقبل الابتداء بالسؤال يظهر نور العرش {وأشرقت الأرض بنور ربها} وایقن كل عبد بإقبال الجبار لمساءلة العباد وظن كل واحد أنه ما يراه أحد سواه وأنه المأخوذ بالأخذ والسؤال دون من عداه فيقول الجبار سبحانه وتعالى عند ذلك يا جبريل ائتني بالنار فيجىء لها جبريل ويقول يا جهنم أجيبي خالقك ومليكك فيصادفها جبريل على غيظها وغضبها فلم يلبث بعد ندائها أن ثارت وفارت وزفرت إلى الخلائق وشهقت وسمع الخلائق تغيظها وزفيرها وانتهضت خزنها متوثبة إلى الخلائق غضبا على من عصى الله تعالى وخالف أمره]

Ve dahi enbiyâ-yı ‘izâm üzerlerine bu gibi suâl ile içinde siyâset kıyâm olunan gün ne bir ‘azîm ve ‘aceb ‘azîm gündür. Sonra melâike gelip ikbâl ederler ve yegân yegân halâyıkı “Ey fülân b. fülâne!” nidâ ederek mev-kıf-ı ‘arza gel diye da‘vet ederler ve o vakte ferâis-ı beşeriyye mürte‘id ve cevârih ve a‘zâ-ı bedeniyyeleri muztarib olur da ‘ukûlları mebhût ve mütehayyir kalır. Ve birtakım akvâm temennî ederler ki âteşe götürülseler de onların a‘mâl-i kabîhaları Cebbâr üzerine ‘arz olunmaya ve mele-i halk içinde onların setrleri keşf olunmaya. Ve suâle başlanmazdan akdem ‘arşın

nûru zuhûr eder ve zemîn Rabbisi tebâreke ve ta‘âlânın nûruyla tâbân olur ve her bir ‘abdin kalbi mes’ele-i ‘ibād için ikbâl-i Cebbâr’a müteyakkın ve mütehakkık olur ve her biri zann ve gümân eder ki onun mâ-sivâsı onu göremez ve hâline bir kimse muttali‘ olamaz ve ahz ve suâle murâd ve maksûd ancak kendisi yalnızdır ki başkası değildir. Ve o vakte Cebbâr-ı müte‘âl subhânehu ve ta‘âlâ, Cebrâîl ‘aleyhi’s-selâma der ki “اتى بالنار” ya‘nî “Sen bana âteşi celb eyle.” Ve Cebrâîl dahi âteşe gelip der ki “Ey cehennem, senin mâlik ve hâlıkının da‘vetine icâbet edip emrine inkıyâd ve itâ‘at eyle.” Ve cehenneme böyle bir hâlde râst gelip tesâdüf eder ki onun gayz ve gazabı müştedd olmuş ve onun bu nidâsından sonra çok kalmaz illâ ki âteş münteşir olup feverân etmiş ve halâyıka zefîri ulaşıp şerâre-pâş olmuş ve âvâzı dahi yücelenmiş tâ ki cemî‘-i halâyık onun zefîr ve tagayyuzunu işitirler ve Allâhu ta‘âlâya ‘isyân edip emrine muhâlefet eden cürmkârâne gazablarından nâşî onun haznesi hemân halâyıka sıçrayıp kalkarlar.

[فأخطر ببالك وأحضر فى قلبك حالة قلوب العباد وقد امتلأت فرعا ورعبا فتساقطوا جثيا على الركب وولوا مدبرين يوم ترى كل أمة جاثية وسقط بعضهم على الوجوه منكبين وينادى العصاة والظالمون بالويل والثبور وينادى الصديقون نفسى نفسى فينما هم كذلك إذ زفرت الناس زفرتها الثانية فتضاعف خوفهم وتخاذلت قواهم وظنوا أنهم مأخوذون ثم زفرت الثالثة فتساقط الخلائق على وجوههم وشخصوا بأبصارهم ينظرون من طرف خفى خاشع وانهضمت عند ذلك قلوب الظالمين فبلغت الحناجر كاظمين وذهلت العقول من السعداء والأشقياء أجمعين وبعد ذلك أقبل الله تعالى [344] على الرسل وقال ماذا أجبتكم فإذا رأوا ما قد أقيم من السياسة على الأنبياء اشتد الفزع على العصاة ففر الوالد من ولده والأخ من أخيه والزوج من زوجته وبقي كل واحد منتظرا لأمره ثم يؤخذ واحد واحد فيسأله الله تعالى شفاهها عن قليل عمله وكثيره وعن سره وعلايته وعن جميع جوارحه وأعضائه]

Ve hâl bu minvâl üzere olunca sen yādına buraları getirip derhâtır eyle ya‘nî kulûb-ı ‘ibâdın ahvâlini pîş-i nazar-ı dikkatine al da hâzır eyle o hâl eyle ki korku ve feza‘ ve ru‘b ve mehâbetten dolar da cemî‘-i halâyık dizleri üzerine çöküp sâkıt olurlar ve arkaya çekilip dönerler ki her bir ümmet dizleri üzere çöküp durduklarını görürsün tâ ki ba‘zıları yüzü üstü münkebb olmuş ve zaleme ve ‘usât nefsi üzerine veyl ve sübûr ile çağırıp “Vā-veylāh!” derler ve zümre-i siddîkîn “Nefsī nefsi!” deyip de “Vā nefsih!” ile nidâ ederler. Ve kâffe-i ‘ibâd bu feryâd ve figânda iken âteşin zefre-i sâniyesi vâki‘ olur da gürler ve halâyıkın havfı kat-ender-kat mütezâ‘af ve müzdâd olur ve kuvâları mütehâzil olur da nefsiğini me’hûz zann ederler sonra âteş üçüncü def‘ada dahi gürültü edince cemî‘-i halâyık yüzleri üye-

rine yere düşerler ve basarlarını teşhîs edip taraf-ı hafî ve hâşî'le bakarlar ve onun 'indinde kulüb-ı zaleme münhazım olur da ona kazm edici oldukları hâlde onların hancerelerine çıkar ve su'adâ ve eşkiyânın cem'îsinden 'ukûl zâhil olur. Ve ondan sonra Hakk subhânehu ve ta'âlâ rûsûl-i kirâm üzerine teveccüh ve ikbâl edip buyurur ki "ماذا أجبتكم" Ve çün enbiyâ-yı 'izâm üzerine ikâme buyurulan siyâseti görürler, gürûh-ı 'usât üzerine feza' ve korku müştedd olur ve peder ferzendinden ve birâder ve bidâderinden ve zevc zevceden kaçıp firâr eyler ve her bir ferd kendi emrine muntazır kalır sonra birer birer alınıp Allâhu ta'âlâ şifâhan ondan suâl eder ki onun 'amel-i kalîl ü keşîri ve onun sırr ve 'alâniyyesi ve cem'î-i a'zâ vü cevârihi üzerine sorup suâl eyler.

[قال أبو هريرة قالوا يا رسول الله هل نرى ربنا يوم القيامة فقال هل تضارون في رؤية الشمس في الظهيرة ليس دونها سحاب قالوا لا قال فهل تضارون في رؤية القمر ليلة البدر ليس دونه سحاب قالوا لا قال فوالذي نفسي بيده لا تضارون في رؤية ربكم فيلقى العبد فيقول له ألم أكرمك وأسودك وأزوجك وأسخر لك الخيل والإبل وأدرك ترأس وتربع فيقول العبد بلى فيقول أظننت أنك ملاقى فيقول لا فيقول فأنساك كما نسيتني فتوهم نفسك يا مسكين وقد أخذت الملائكة بعضديك وأنت واقف بين يدي الله تعالى يسألك شفاها فيقول لك ألم أنعم عليك بالشباب ففيماداً أبليت له ألم أمهل لك في العمر ففيماداً أفنيته ألم أرزقك المال فمن أين اكتسبته وفيماداً أنفقت له ألم أكرمك بالعلم فماداً عملت فيما علمت فكيف ترى حيائك وخجلتك وهو يعد عليك إنعامه ومعاصيك وأياديه ومساويك فإن أنكرت شهدت عليك جوارحك]

Ve Ebû Hüreyre 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki sahâbe, zât-ı sāmî-i Hazret-i Risâlet-penâhî'den sorup dediler ki "Ey resûl-i Hudâ, yevm-i kıyâmette bizim Rabbimizi biz görecek miyiz?" Ve efendimiz dahi "فهل تضارون في رؤية ربكم فيلقى العبد فيقول له ألم أكرمك وأسودك وأزوجك وأسخر لك الخيل والإبل وأدرك ترأس وتربع فيقول العبد بلى فيقول أظننت أنك ملاقى فيقول لا فيقول فأنساك كما نسيتني" "Siz zahîre vaktinde bulutsuz olduğunuz vakte zarar-dîde olur musunuz?" diye onlardan suâl ve onlar dahi "yok" diye cevâb vermeleriyle efendimiz: "Bedr olduğunuz hâlde bî-sehâb kameri görmekte bir zarar götür müsünüz?" diye bir dahi istifsâr ve onlar "yok" diye cevâb verdiklerinde efendimiz "فوالذي نفسي بيده لا تضارون في رؤية ربكم فيلقى العبد فيقول له ألم أكرمك وأسودك وأزوجك وأسخر لك الخيل والإبل وأدرك ترأس وتربع فيقول العبد بلى فيقول أظننت أنك ملاقى فيقول لا فيقول فأنساك كما نسيتني" buyurdu ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: "O ki benim nefsim onun yed-i kudretindedir, ben onunla kasem edip size söylerim ki Rabbinizi görmekte siz zarar-dîde olmazsınız. Allâhu ta'âlâ 'abde mülâkî olup ona der ki "Ben seni ikrâm etmedim mi ve ben seni büyük etmedim mi ve ben seni tezvîc etmedim mi ve hayl ve develeri ben sana müsahhar etmedim mi ve reîs ve müterrif olmaya dahi ben seni bırakmadım mı?" Ve 'abd cümlesine "belâ"

diye tasdîk eder sonra ona der ki “Sen beni görüp mülâkî olmaya zann etmedin miydi?” Ve ‘abd “yok” deyince Allâhu ta‘âlâ dahi buyurur ki “İşte sen beni unuttuğun gibi ben dahi seni unuturum.” Kaldı ki sen ey miskîn, kendin tevehhüm et ki melâike seni iki omzundan tutup Allâhu ta‘âlânın önünde durdurmuşlar ve Allâhu ta‘âlâ senden şifâhen sorup der ki “Ben senin üzerine civânlık ni‘metiyle in‘âm etmedim mi, sen kendi civânlığını ne ile bitirdin ve ben seni ‘ömrde imhâl etmedim mi, sen kendi ‘ömrünü ne ile tüketip ifnâ ettin ve mâlî ben sana rızık etmedim mi, sen onu nereden kazandın ve neye sarf ve infāk ettin ve ben seni ‘ilm ile ikrām etmedim mi, sen bildiğin ‘ilm ile ne ‘amel ettin ki o hâlde sen kendi hayâ ve hacletini nice görürsün;?” O hâl ile ki Zât-ı müte‘âl kendi in‘âm ve ihsânını senin üzerine ta‘dâd eder ve senin bagy ve ‘isyânını birer birer sayar da kendi ‘atâyâ ve ikrāmını ve senin ‘uyûb ve mesâvî ve taksîrâtını yegân yegân ta‘dâd ve zikr eyler. Ve eğer sen inkâr edip kabâyihini cahd eder isen senin üzerine a‘zâ ve cevârihin haber verip şehâdet ederler.

[قال أنس رضي الله عنه كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فضحك ثم قال أتدرون مم أضحك قلنا الله ورسوله اعلم قال من مخاطبة العبد ربه يقول يا رب الم تجرنى من الظلم قال يقول بلى قال فيقول فإننى لا أجزى على نفسى إلا شاهدا منى فيقول ﴿كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾ وبالكرام الكاتبين شهودا قال فيختم على فيه ويقال لأركانه انطقى قال فتتطو بأعماله ثم يخلى بينه وبين الكلام فيقول لأعضائه بعدا لكن وسحقا فعنكن كنت أناضل فنعوذ بالله من الافتضاح على ملأ الخلق بشهادة الأعضاء إلا أن الله تعالى وعد المؤمن بأن يستر عليه ولا يطلع عليه غيره]

Enes b. Mâlik ‘aleyhi’-rıdvân demiş ki “Biz zât-ı sāmî-i Hazret-i Risâlet-penâhî ile berâber iken ‘aleyhi’-s-salâtu ve’s-selâm efendimiz gülüp sonra buyurdu ki “أتدرون مم أضحك” ya‘nî “Siz neden güldüğümü bilir misiniz?” Ve biz: “Yok, Allâhu ta‘âlâ ve resûlü daha ziyâde ‘âlimlerdir” dediğimizde efendimiz buyurdu ki “من مخاطبة العبد ربه يقول يا رب الم تجرنى من الظلم...” ya‘nî “Abdin Rabbisine vâkî‘ olan muhâtabasından ki ‘abd der ki “Ey benim Rabbim, sen beni zulmden emîn ve saklı kılmadın mı?” Ve o dahi “belâ” diye tasdîkinde, ‘abd der ki “Ben kendi nefsimin üzerine nefsimden başka diğer bir şâhidin şehâdetini tecvîz etmem.” Ve Hakk subhânehu ve ta‘âlâ⁴⁸⁰ ﴿كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾ buyurur ve o vakt onun ağzı üzerine hatm-i sükût darb olunur da erkânına siz nutk ediniz diye emr olunur ve onlar dahi onun a‘mâliyle nutk ederler sonra onunla tekellüm beyrinde tahliye vâkî‘ olup ağzından hâtem-i sükût eseri zâil olur ve a‘zâsına “Size uzaklık ve

bu'd ola ki ben [345] sizin üzerinizden müdâfa'a eder iken siz beni rûsvây ettiniz!" Kaldı ki mele-i halâyık üzerine a'zânın şehâdetleriyle vukûf bulan fazîhatten Allâhu ta'âlâya sığınıp onunla ta'avvüz ederiz velâkin Allâhu ta'âlâ mü'mine va'd etmiş ki onun 'uyûbunu onun üzerine setr ede ve diğer kimseyi ona vâkıf ve muttalî kılmaya.

[سأل ابن عمر رجل فقال له كيف سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول في النجوى فقال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يدنو أحدكم من ربه حتى يضع كنفه عليه فيقول عملت كذا وكذا فيقول نعم فيقول كذا وكذا فيقول نعم ثم يقول إني سترتها عليك في الدنيا وإني أغفرها لك اليوم وقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من ستر على مؤمن عورته ستر الله عورته يوم القيامة فهذا إنما يرجي لعبد مؤمن ستر على الناس عيوبهم واحتمل في حق نفسه تقصيرهم ولم يحرك لسانه بذكر مساوئهم ولم يذكرهم في غيبتهم بما يكرهون لو سمعوه فهذا جدير بأن يجازى بمثله في القيامة وهب أنه قد ستره عن غيرك أليس قد قرع سمعك النداء إلى العرض فيكفيك تلك الروعة جزاء عن ذنوبك إذ يؤخذ بناصيتك فتقاد وفؤادك مضطرب ولبك طائر وفرائصك مرتعدة وجوارحك مضطربة ولونك متغير والعالم عليك من شدة الهول مظلم فقددر نفسك وأنت بهذه الصفة تتخطى الرقاب وتخرق الصفوف وتقاد كما تقاد الفرس المجنوب وقد رفع الخلائق إليك أبصارهم]

Ve dahi 'Abdullâh b. 'Ömer b. el-Hattâb 'aleyhi'r-rıdvândan bir zât sormuş ki "Necvâ hakkında 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizden nice işittin?" ya'nî necvâda ne buyurur idi. Ve o dahi demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "يدنو أحدكم من ربه حتى يضع كنفه عليه فيقول عملت كذا وكذا فيقول نعم فيقول عملت كذا وكذا فيقول نعم ثم يقول إني سترتها عليك في الدنيا وإني أغفرها لك اليوم" ki hulâsa-i mazmûn-ı şer'î: "Sizin biriniz Rabbisi Hakk subhânehu ve ta'âlâdan takarrüb eder tâ ki kendi setrini ona koyar ve ona der ki "Sen şöyle ve şöyle işledin!" Ve o dahi "ne'am" der. Sonra tebâreke ve ta'âlâ ona buyurur ki "Ben onları dünyâda senin üzerine setr ettim ve bugün dahi ben onları sana magfiret ettim." Ve dahi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "من ستر على مؤمن عورته ستر الله عورته يوم القيامة" ya'nî "Kim ki bir mü'minin üzerine 'avretini setr eder ise Allâhu ta'âlâ yevm-i kıyâmete onun 'avretini setr eyler." Ve bu hâl ancak o mü'mine recâ olunur ki dünyâda nâs üzerine 'ayblarını setr eder de kendi nefsinin hakkında olan noksânlarını tahammül edip 'uyûb ve mesâvîlerinin zikriyle lisânını tahrîk etmez ve gıyâblarında onu işitmiş olsalar ondan kerâhet edip hoşlanmayacakları bir kelâm ile diğerlerini zikr etmez. Ve bu gibi adam pek çok sezâ ve lâyıktır ki rûz-i kıyâmette 'amelinin misli ile mücâzât ola. Ve bir de hesâb et ki onu senin üzerine setr etmiş ola, 'arza vâki olan nidân

āvāzı senin sem'ine kâri' olmaz mı? İşte senin zünübundan o korku cezâ-yı kâfîdir, çünkü seni nâsiyenden tutup çekerler o hâl ile ki senin fuâdın muhtarib ve 'aklın tâir ve ferâsın mürte'id ve levnin mütegayyir olur ve şiddet-i havftan 'âlem sana karanlık olmuş, işte sen nefsini bu sıfatla takdîr eyle ki bu ahvâl ile ma'an irtikâb-ı nâsı tahattî eder ve sufûfu hark eylesin, mecnûb at kavd olunur gibi kavd olunursun o hâl ile ki cemî'-i halâyık sana ebsârlarını kaldırıp bakarlar.

[فتوهم نفسك أنك فى أيدى الموكلين بك على هذه الصفة حتى انتهى بك إلى عرش الرحمن فرموك من أيديهم وناداك الله سبحانه وتعالى بعظيم كلامه يا ابن آدم اذن منى فدنوت منه بقلب خافق محزون وجل وطرف خاشع ذليل وفؤاد منكسر وأعطيت كتابك الذي لا يغادر صغيرة ولا كبيرة إلا أحصاها فكم من فاحشة نسيته فتذكرتها وكم من طاعة غفلت عن آفاتى فانكشف لك عن مساويها فكم لك من خجل وجبن وكم لك من حصر وعجز فليت شعري بأي قدم تقف بين يديه وبأي لسان تجيب وبأي قلب تعقل ما تقول ثم تفكر فى عظم حياتك إذا ذكرك ذنوبك شفاها إذ يقول يا عبدى أما استحييت منى فبارزتنى بالقبيح واستحييت من خلقى فأظهرت لهم الجميل أكنت أهون عليك من سائر عبادى استخففت بنظرى إليك فلم تكثر واستعظمت نظر غيرى ألم أنعم عليك فماذا غرك بى اظننت أنى لا أراك وأنت لا تلقانى قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما منكم من أحد إلا ويسأله الله رب العالمين ليس بينه وبينه حجاب ولا ترجمان]

İmdi sen ey miskîn, kendi nefsinı tevehhüm et ki sen kendin melâike-i me'mûrîn ellerinde o sıfat üzere giriftâr olmuşsun ve seni 'arş-ı Rahmân'a kadar götürüp ilkâ etmişler ve Hakk subhānehu ve ta'ālâ kendi kelām-ı 'azîmî ile seni çağırıp demiş ki "Ey ibn âdem, sen bana yaklaş!" Ve sen dahi bir kalb-i hâfîk ve hazîn ve hâyif ve taraf-ı zelîl ve hâşî' ve fuâd-ı mütekessir ile yanaşıp yaklaşmışsın ve senin a'mâlinden bir sagîr ve kebîrî bırakmamış illâ ki onu ihsâ etmiş olan kitâb-ı a'mâlin senin sağ eline verilip de bî-hicâb ve tercümânsız olarak Melik-i cebbâr seni şifâhen cemî'-i a'mâl u akvâl ve zamâyirin üzerine yegân yegân suâl eder de sana unuttuğun nice fâhişeler açık olup derhâtır edersin ve onun âfâtından gaflet ettiğin nice tâ'at ve 'ibâdetin 'uyûb-ı vesâvîsi sana münkeşif olup fesâd ve ziyânını görürsün, âyâ o vakte senin nice şermsârlık ve haclet ve havfın var ve nice hasr ve 'aciz ve dermândeliğin var! Kâşki ben bilmiş olaydım ki onun huzûrunda hangi ayak üzere duruyorsun ve hangi lisân ile o suâllere cevâb verirsın ve hangi kalb ile söylediğini idrâk eylesin. Ve ba'dehu senin zünûbunu şifâhen tezkîr ederse ondan dahi hâsıl olan şermsârlığın 'izamına tefekkür eyle, çünkü sana der ki "Ey benim kulum, sen benden utanmadın

ki çirkîn ve kabîh a'mâl ile benimle mübâreze ettin ve benim halkımdan utanıp da onlara ef'âl-i cemîleni izhâr eyledin? Âyâ ben 'ibâd-ı sâiremden ziyâde senin üzerine ehven mi idim tâ ki beni sana olan nazarımla istihfâf edip bana kayd ve mübâlât etmedin? Ve dîğerin nazarlarını isti'zâm edip onlara cemîlini gösterdin. Ben senin üzerine in'âm etmedim mi? Sen bana ne ile aldanıp da magrûr oldun, çünkü zann ettin ki ben seni görmem ve sen bana mülâkî olmazsın! Ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "ما منكم من أحد إلا ويسأله الله رب العالمين ليس بينه وبينه حجاب ولا ترجمان" ki hulâsa-i meâl-i şerîfî: "Sizden bir kimse yoktur illâ ki yevm-i kıyâmette bî-hesâb ve bî-tercümân olarak rabbü'l-'âlemîn olan Allâhu 'azîmü'ş-şân ondan suâl edecektir."

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليقفن أحدكم بين يدي الله عز وجل ليس بينه وبينه حجاب فيقول له ألم أنعم عليك ألم أوتك ما لا فيقول بلى فيقول ألم أرسل إليك رسولا فيقول بلى ثم ينظر عن [346] يمينه فلا يرى إلا النار ثم ينظر عن شماله فلا يرى إلا النار فليقت أحدكم النار ولو بشق تمرة فإن لم يجد فبكلمة طيبة]

Ve dahi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "ليقفن أحدكم" ki hulâsa-i meâl-i münîfî: "Ale't-tah-kîk sizin her biriniz Allâhu 'azîmü'ş-şânın huzûrunda o hâl ile vâkîf olacak ki onunla Allâhu ta'âlânın beyninde bir hicâb kalmaz." Ve tebâreke ve ta'âlâ ona buyurur ki "Ben senin üzerine in'âm etmedim mi, ben sana mâl ve menâli vermedim mi?" Ve o dahi "belâ" söyler. Ve dahi ona buyurur ki "Ben sana resûlü irsâl etmedim mi?" Ve o dahi "belâ" söyler. Sonra sağ tarafına bakar da âteşten gayrı dîğeri bir şey görmez ve ba'dehu sol tarafına bakar da âteşten gayrı başka bir şey görmez. Kaldı ki sizin her biriniz âteşten sakınsın velev ki bir yarım hurma dânesiyle ola ve onu dahi bulamaz ise bârî bir kelime-i tayyibe ile ittikâ etsin."

[وقال ابن مسعود ما منكم من أحد إلا سيخلو الله عز وجل به كما يخلو أحدكم بالقمر ليلة البدر ثم يقول يا ابن آدم ما غرك بى يا ابن آدم ما عملت فيما علمت يا ابن آدم ماذا أجبته المرسلين يا ابن آدم ألم أكن رقيبا على عينك وأنت تنظر بها إلى ما لا يحل لك ألم أكن رقيبا على أذنك وهكذا حتى عد سائر أعضائه]

Ve 'Abdullâh b. Mes'ûd demiş ki "Sizin bir kimseniz yoktur illâ ki Al-lâhu ta'âlâ onunla hâlî olur, nitekim leyle-i bedrde sizin biriniz hâlî olur." Sonra ona der ki "Ey ibn âdem, benimle seni magrûr eden şey nedir? Ey ibn âdem, senin bildiğin 'ilm ile sen ne 'amel ettin? Ey ibn âdem, sen mürsellere ne ile cevâb verdin? Ey ibn âdem, ben senin gözün üzerine rakîb

değil mi idim o hâl ile ki sen onunla sana helâl olmayan nesneye bakardın? Ben senin iki kulakların üzerine rakîb değil mi idim?” Ve böyle böyle söyleyip tâ ki onun a‘zâ-ı sāiresini ta‘dād etti.”

[وقال مجاهد لا تزول قدما عبد يوم القيامة من بين يدي الله عز وجل حتى يسأله عن أربع خصال عن عمره فيما أفناه وعن علمه ما عمل فيه وعن جسده فيما أبلاه وعن ماله من أين اكتسبه وفيما إذا أنفقه فأعظم يا مسكين بحياتك عند ذلك بخطر فإني بين أن يقال لك سترتها عليك في الدنيا وأنا أغفرها لك اليوم فعند ذلك يعظم سرورك وفرحك ويغبطك الأولون والآخرين وإما أن يقال للملائكة خذوا هذا العبد السوء فغلوه ثم الجحيم صلوه وعند ذلك لو بكت السموات والأرض عليك لكان ذلك جديرا بعظم مصيبتك وشدة حسرتك على ما فرطت فيه من طاعة الله وعلى ما بعت آخرتك من دنيا دنيئة لم تبق معك]

Ve dahi Mücâhid ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Yevm-i kıyâmette huzûr-ı rabbânîden bir ‘abdin iki ayağı zâil olmaz tâ ki Hakk ‘azze ve celle ondan dört haslet üzerine suâl ede: Birinci haslet odur ki onun ‘ömrünü ne kârda ifnâ etmiştir ve ikinci hasleti odur ki onun bildiği ‘ilm ile ne ‘amel etmiştir ve üçüncüsü onun cesedini ne ile çürütüp telef eyledi ve dördüncüsü onun mālını nereden kazanmış ve nede sarf ve infāk eylemiştir.” İşte sen ey bîçâre bu bâbdaki haclet ve hayâ ve şermsârlığın ‘ızamına ta‘accüb eyle de gör ki ne çok ‘azîm haclettir ve hem dahi işbu tehlike ve hatar ki ta‘accüb et ki ne büyük tehlike ve ne ‘aceb ‘azîm hatardır, zîrâ sen o hâlde iki ihtimâl arasındasın yâ o ki sana denile ki “Ben bu taksîrât ve ‘uyûb ve cerâim ve zünübunu dünyâda senin üzerine setr ettim ve el-yevm onları sana mağfiret edeceğim!” Ve o vakte bununla sevinç ve şadlığın ‘azîm olur da evvelün âhirün seni gıpta ederler veyâhüd melâike-i ‘azâba denile ki “Siz bu yaramaz kulu alınız da bağlayınız ve cahîme aparıp âteşe ilkâ ediniz!” Ve bunun ‘inde cemî-i semâvât u arazîn ahâlîleri senin üzerine hüznen ağlayıp figân ve zârî ederlerse senin o musîbetinin ‘ızamına ve tâ‘âten tefrît ettiğin ‘ibâdetin hasreti şiddetine ve seninle kalmayan denî dünyâlığa senin âhiretinin bey‘ine pek çok sezâ ve lâyık olurdu.

Sıfatu'l-Mizân

[صفة الميزان]

[ثم لا تغفل عن الفكر في الميزان وتطير الكتب إلى الأيمان والشمالك فإن الناس بعد السؤال ثلاث فرق {فرقة} ليس لهم حسنة فيخرج من النار عنق أسود فيلقطهم لقط الطير الحب وينطوى عليهم ويلقيهم في النار فتبتلعهم النار وينادى عليهم شقاوة لا سعادة بعدها وقسم آخر لا سيئة لهم فينادى مناد ليقم الحمادون لله على كل حال فيقومون ويسرحون إلى الجنة ثم يفعل ذلك بأهل قيام الليل ثم بمن لم تشغله تجارة الدنيا ولا بيعها عن ذكر الله تعالى وينادى عليهم سعادة لا شقاوة بعدها ويبقى قسم ثالث وهم الأكثرون خلطوا عملاً صالحاً وآخر سيئاً وقد يخفى عليهم ولا يخفى على الله تعالى أن الغالب حسناتهم أو سيئاتهم ولكن يأبى الله إلا أن يعرفهم ذلك ليبين فضله عند العفو وعدله عند العقاب]

Ve terāzīnin sıfatı ise onun beyānı dahi işte bu mebhaştır. Şöyle ki sen bu ahvāl-i mütekaddimeye tefekkür ve tedebbür ettikten sonra emr-i mizânın endişesinden dahi gâfil olma ya'nî mizânın nasbında ve sağ ve sola kütübün tetâyürlerinde tedebbür ve tefekkür eyle, zîrâ ki cemî-i nâs o 'arsada üç fırkaya müferraklardır ki bir fırkaları gürûh-ı keferedirler ki onların bir haseneleri bulunmaz da âteşten bir siyâh 'unuk çıkıp kuş dāneyi iltikât ettiği gibi onları iltikât eder ve üzerlerine bükülüp muntavî olur da âteşe onları ilkâ eder ve âteş onları yutar ve üzerlerine bir münādât vâki' olur ki 'akîbinde sa'âdet olmayan şakâveti görünüz. Ve dîğer fırkanın aslen bir seyyie ve günâhları bulunmaz da onların hakkında "Her bir hâl üzerine Allāhu ta'âlāya hamd edenler kıyām etsin!" diye bir nidā vâki' olur ve o zümre dahi kalkıp cennete [347] giderler sonra kıyām-ı leyl etmiş olanların haklarında dahi bunu işlerler. Sonra onu dünyânın ticâreti ve dünyânın alışverişi Allāhu ta'âlânın zikrinden meşgûl etmeyenin hakkında bu mu'â-mele cārî olur ve bunların üzerlerine dahi bir münādât vâki' olur ki ondan sonra şakâvet vâki' olmayan sa'âdet ve bir fırka kalır ki o fırka üçüncü fırkadır ve nâsın ekseri onlardır ki onlar 'amel-i sâlih ile 'amel-i seyyi'i karıştırmış olanlardır, onların hasenâtlarıyla seyyiâtlarının hangisi agleb oldukları Zât-ı zü'l-celâl üzerine hafî değildir velâkin sâhibleri üzerine hafî olur ve onlara ta'rîf etmeyince Hakk celle ve 'alâ bir nesneyi emr etmekten ibâ eder tâ ki 'afvı 'indinde onun fazlı 'ayân ola ve ıkâbı katında dahi onun 'adli nümâyân ola.

[فتتطایر الصحف والكتب منظوية على الحسنات والسيئات وينصب الميزان وتشخص الأبصار إلى الكتب أتع في اليمين أو في الشمال ثم إلى لسان الميزان أيميل إلى جانب السيئات أو إلى جانب الحسنات وهذه حالة هائلة تطيش فيها عقول الخلائق]

İşte bunun için suhuf-ı amāl tetâyür eder ve hasenât ve seyyiât üzeri-ne kütüb müntavî olur ve terâzî kurulup nasb olunur ve ebsâr-ı nâs kütü-be müteşahhıs olur bakar ki o kütüb yemînde mi düşer, yoksa sola mı ve hem dahi lisân-ı mîzâna gözleri değip bakarlar ki terazi cânib-i seyyiâta mı meyl edecek, yoksa cânib-i hasenâta mı ve bu hâlet hâil bir hâlettir ki onda ‘ukûl-i halâyık tâyiş olur.

[وروى الحسن أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان رأسه في حجر عائشة رضي الله عنها فنفس فذكرت الآخرة فبكت حتى سال دمعها فنقط على خد رسول الله صلى الله عليه وسلم فانتبه فقال ما يبكيك يا عائشة قالت ذكرت الآخرة هل تذكرون أهليكم يوم القيامة قال والذي نفسي بيده في ثلاث مواطن فإن أحدا لا يذكر إلا نفسه إذا وضعت الموازين ووزنت الأعمال حتى ينظر ابن آدم أخف ميزانه أم يثقل وعند الصحف حتى ينظر أيمينه يأخذ كتابه أو شماله وعند الصراط]

Ve Hasan-ı Basrî rivâyet edip demiş ki “‘Aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimizin ser-i sa‘âdetleri vâlidemiz Hazret-i ‘Âişe’nin kucağında oldu-ğu hâlde uykuya varmış ve Hazret-i ‘Âişe âhireti derhâtır edip ağlamakla onun göz yaşları akmış ve bir damlası efendimizin mübârek yanağı üzerine damlamış da onunla efendimiz uyanıp “ما يبكيك يا عائشة” ya’nî “Seni ağlatan nedir?” diye sormuş ve o dahi: “Ben âhireti yâd ettim, âyâ yevm-i kıyâ-mette siz kendi ehlinizi derhâtır eder misiniz?” dedikte, efendimiz والذي نفسي بيده في ثلاث مواطن فإن أحدا لا يذكر إلا نفسه إذا وضعت الموازين ووزنت الأعمال حتى ينظر ابن آدم أخف ميزانه أم يثقل وعند الصحف حتى ينظر أيمينه يأخذ كتابه أو شماله وعند الصراط” buyurdu ki hulâsa-i meâl-i münîfi: “O ki benim nefsim onun yed-i kudretindedir, ben onunla kasem edip derim ki üç mavtında insân kendi nefsinden gayrı diğer bir şey yâd etmez ki birisi terâzîler kurulup a‘mâl vezn olunduğu vakte tâ ki ibn âdem bakar ki onun mîzânı hafîf mi olacak, yoksa ağırlaşacak ve ikincisi sahâyif tetâyür ettiği vakte ki sahîfesi onun yemîninden mi onu alacak, yoksa yesârından ve üçüncüsü dahi sırât gece-çeği vakit.”

[وعن أنس يؤتى بابن آدم يوم القيامة حتى يوقف بين كفتي الميزان ويوكل به ملك فإن ثقل ميزانه نادى الملك بصوت يسمع الخلائق سعد فلان سعادة لا يشقى بعدها أبدا وإن خف ميزانه نادى بصوت يسمع الخلائق شقى فلان شقاوة لا يسعد بعدها أبدا وعند خفه كفة الحسنات

تقبل الزبانية وبأيديهم مقامع من حديد عليهم ثياب من نار فيأخذون نصيب النار إلى النار قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في يوم القيامة إنه يوم ينادى الله تعالى فيه آدم عليه السلام فيقول له قم يا آدم فابعث بعث النار فيقول وكم بعث النار فيقول من كل ألف تسعمائة وتسعة وتسعون فلما سمع الصحابة ذلك أبلسوا حتى ما أوضحوا بضاحكة فلما رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم ما عند أصحابه قال اعملوا وأبشروا فالذى نفس محمد بيده إن معكم لخليقتين ما كانتا مع أحد قط إلا كثرته مع من هلك من بنى آدم وبنى إبليس قالوا وما هما يا رسول الله قال يأجوج ومأجوج قال فسرى عن القوم فقال اعملوا وأبشروا فالذى نفس محمد بيده ما أنتم في الناس يوم القيامة إلا كالشامة في جنب البعير أو كالرقمة في ذراع الدابة]

Ve dahi Enes b. Mâlik ‘aleyhi’r-rıdvân üzerine mervî olup demiş ki “Yevm-i kıyâmette ibn âdem celb olunup terâzînin önünde tevkîf olunur ki mîzânın iki keffesi mâ-beyninde durur ve bir melek dahi ona mü’ekkel ve me’mûr olur. Vaktâ ki bir adamın mîzânı ağırlaşır, o melek bir savt ile nidâ edip der ki “Fülân adam bir sa’âdetle sa’îd olmuş ki ondan sonra ona ebeden bir şakâvet olmaz!” Ve cemî’-i halâyık onun işbu nidâsını istimâc ederler. Ve hasenelerin keffesi hafîf olduğu vakte zebâniyeler gelip ellerinde mekâmîc-i hadîd olduğu hâlde ve âteşten câmeleri bulunduğu hâlde âteşin nasîbini alıp âteşe götürürler” ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz yevm-i kıyâmete buyurmuş ki “İنه يوم ينادى الله تعالى فيه آدم عليه السلام” ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Tahkîk ve tahkîkan yevm-i kıyâmet böyle bir gündür ki Hazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâma Zât-ı zü’l-celâl münâdât edip buyurur ki “قم يا آدم فابعث بعث النار فيقول وكم بعث النار” ya’nî “Sen ey Âdem, kalk da âteşe gidecek adamları âteşe gönder!” Ve Âdem der ki “Nâra gidecek adamlar kaç kimsedir?” Ve ona buyurur ki “من كل ألف تسعمائة وتسعة وتسعون” ya’nî “Her bin neferden dokuz yüz doksan dokuz adamdır.” Ve sahâbe-i kirâm bunu işiticek mahzûn ve münkesir olup gamm ve gussadan hâmûş ve nâ-ümîd oldular tâ ki bir kimseleri güldürecek bir sözü îzâh etmedi. Ve çün ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz ashâbındaki gamm ve hüznü görüp ye’s ve inkisârlarını görünce onlara buyurdu ki “Siz ‘amel ediniz de müjdedir size o ki Muhammed ‘aleyhi’s-selâmın nefsi onun yed-i kudretindedir, onunla ben kasem edip derim ki sizinle berâber iki halîka vardır ki o halîkalar bir kimse ile bulunmazlar ki onu ve onunla berâber benî âdem ve benî iblîsten hâlik olanlara galebe ve tekâsür etmezler.” Ve sahâbe: “O iki halîka kimlerdir?” diye suâl ettiklerinde, efendimiz: “Ye’cûc ve Me’cûc’durlar” diye ihbâr ve o vakte kavm tesliyet bulup şadân oldular ya’nî onlardan o ye’s ve hüzn ve inkisâr gitti. Sonra onlara buyurdu ki “siz ‘amel [348] ediniz de müjdedir size o ki Muhammed ‘aleyhi’s-selâmın nef-

si onun yed-i kudretindedir, ben onunla kasem edip derim ki yevm-i kıyâmette siz nâs içinde ancak devenin bir yanında olan hâl-i siyâh gibisiniz ve yâhüd dâbbenin zirâcında olan rakme gibisiniz.”

Sıfatu'l-Husamâi ve'l-Mezâlimi

[صفة الخصماء ورد المظالم]

[قد عرفت هول الميزان وخطره وأن الأعين شاخصة إلى لسان الميزان فأما من ثقلت موازينه فهو في عيشة راضية وأما من خفت موازينه فأمه هاوية وما أدراك ماهيه نار حامية واعلم أنه لا ينجو من خطر الميزان إلا من حاسب في الدنيا نفسه ووزن فيها بميزان الشرع أعماله وأقواله وخطراته ولحظاته كما قال عمر رضي الله عنه حاسبوا أنفسكم قبل أن تحاسبوا وزنوها قبل أن توزنوا وإنما حسابه لنفسه أن يتوب عن كل معصية قبل الموت توبةً نصوحًا ويتدارك ما فرط من تقصيره في فرائض الله تعالى ويرد المظالم حبةً بعد حبة ويستحل كل من تعرض له بلسانه ويده وسوء ظنه بقلبه وبطيب قلوبهم حتى يموت ولم يبق عليه مظلمة ولا فريضة فهذا يدخل الجنة بغير حساب]

Ve husamâ ve mezâlimin reddi sıfatı dahi işte bu mebhastır. Şöyle ki sen sebkât eden beyân ve tafsîlden terâzînin vaz'ıyla hev'l-i mîzânı anladın ve onun hatârı ve lisân-ı mîzânı halkın teşhîs-i nazârı dahi senin ma'âlûmun oldu ki Kelâm-ı kadîm'de beyân buyurulduğı vech üzere “O kimse ki kıyâmette hasenâtı ağır gele, o cennette râzî olduğı ‘ayştadır ve o kimse ki hasenâtı hafîf olup seyyiâtı ağır ola, onun mekânı esfel-i nârdır. O Hâviye ne idüğünü sana ne bildirdi, o gâyet yakıcı âteştir.” Ve dahi bil ki hesâb-ı mîzânın endîşe ve hatarından ancak o kimse necât ve selâmet bulur ki kendi nefsinî dünyâda muhâsebe edip onda cemîr-i akvâl ü a'mâlî ve kâffe-i haterât u lahazâtı mîzân-ı şer'î ile vezn eyleye, nitekim ‘Ömer b. el-Hat-tâb ‘aleyhi'r-rıdvân demiş ki “Siz muhâsebe olmazdan akdem nefsinizle muhâsebe görünüz ve vezn olmanızdan akdem onu siz vezn ediniz.” Ve kendi nefesine insânın hesâbı ancak kable'l-mevt her bir ma'siyetten tevbe-i nasûh ile tevbe etmek ve ferâiz-i ilâhiyyeden tefrît ettiğı a'mâl-i mefrûzanın taksîrini tedârük edip telâfî-i mâ-fât eylemek ve habbe ba'de-habbe mezâlim-i 'ibâdî ashâbına redd edip her kime ki kendi lisân veyâhüd el veyâhüd sū-i zann ile kalb ve cevârih-i sâiresiyle ta'arruz etmiş ise onları

dahi ashâbından isticlâl edip ‘avf ve safhlarını talep etmektedir tâ ki cümlelerinin hâtırlarını hoş edip de onun üzerinde bir mazleme veyâ bir farîza kalmadığı hâlde vefât ede, işte bu gibi tevbekâr hesâbsız olarak cennete dâhil olur.

[وإن مات قبل رد المظالم أحاط به خصماؤه فهذا يأخذ بيده وهذا يقبض على ناصيته وهذا يتعلق بلبيه هذا يقول ظلمتني وهذا يقول شتمتني وهذا يقول استهزأت بي وهذا يقول ذكرتني في الغيبة بما يسوءني وهذا يقول جاورتني فأسأت جوارتي وهذا يقول عاملتني فغششتني وهذا يقول بايعتني فغبتتني وأخفيت عني عيب سلعتك وهذا يقول كذبت في سعر متاعك وهذا يقول رأيته محتاجا وكنت غنيا فما أطعمتني وهذا يقول وجدته مظلوماً وكنت قادراً على دفع الظلم عني فداهنت الظالم وما راعيتني]

Ve redd-i mezâlimden akdem vefâtı vâki’ olursa onun husamâsı ona ihâta edip yapışırlar, kimisi elinden ve kimisi cebhesinden alıp çeker ve kimisi onun sîne-bendinden tutar, bu “Beni zulm ettin!” der ve bu “Beni sebb ve şetm ettin!” der ve bu “Sen benimle istihzâ edip tahkîr ettin!” der ve bu “Benim gıyâbımda bana yaramaz şey ile beni zemm ve fasl ettin!” der ve bu “Benimle komşu oldun da benim komşuluğumu isâet ettin!” der ve bu “Sen benimle alış veriş edip aldattın!” der ve bu “Benimle mübâya‘a edip gabn ettin ki senin mâlın ‘aybını bana göstermedin, benim gözümden gizlendin!” der ve bu “Senin mâlın bahâsında bana yalan söyledin!” der ve bu “Sen beni muztarr ve muhtâc görüp ve sen kendin ganî ve zengin iken bana bir lokmayı it‘âm etmedin!” der ve bu “Sen beni mazlûm gördün ve benim üzerimden zâlimi def‘ etmeye muktedir olduğun hâlde sen zâlime mürâ‘at edip müdâhene ettikte bana mürâ‘at etmedin!” der.

[فبينما أنت كذلك وقد انشب الخصماء فيك مخالبتهم وأحكموا في تلايبك أيديهم وأنت مبهور متحير من كثرتهم حتى لم يبق في عمرك أحد عاملته على درهم أو جالسته في مجلس إلا وقد استحق عليك مظلمة بغيبة أو خيانة أو نظر بعين استحقار وقد ضعفت عن مقاومتهم ومددت عنق الرجاء إلى سيدك ومولاك لعله يخلصك من أيديهم إذ قرع سمعك نداء الجبار جل جلاله ﴿الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ فعند ذلك ينخلع قلبك من الهيبة وتوقن نفسك بالبور وتذكر ما أنذرك الله تعالى على لسان رسوله حيث قال ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمَ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِينَ رُؤُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ وَأَنْذِرِ النَّاسَ﴾]

Ve sen bu sûrette keşâkeşte iken o hâl ile ki senin husamân pençeleri sana girişmiş de boğazından ve yaka ve sîne-bendinden seni muhkem tutmuşlar da onların çokluklarından dahi sen kendin mebhût ve mütehayyir

olup aralarında bî-tâb ve bî-tüvân giriftâr ve ‘adîmü’l-iktîdâr kalmış iken ve bir dirhem-i vâhid ile onu mu‘âmele edip veyâ bir meclis-i vâhid ile seninle mücâlese etmiş bir adam kalmamış ki senin üzerine bir mazleme veyâ gıybet veyâ nazar-ı istihkârdan dolayı bir hakka müstehakk olmamış ki onların mukâvemet ve müdâfa‘alarından kendin zebûn ve za‘îf olup hemân onların ellerinden seni kurtarmak için kendi efendi ve seyyidi ki ‘unuk-ı recâyı medd ve istigâse ederken tâ ki senin kulağına nidâ-yı Cebbâr çalınır, ⁴⁸¹ ﴿الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ diye emr ü fermân buyurulur ya’nî “Bugünde her nefis kesb ettiğiyle cezâlanır bugünde naks-ı sevâb yâ ziyâde-i ıkkâb ile kimseye zulm olmaz.” Ve onun ‘indinde heybetten senin gönlün kopar da muhteli‘ olur ve helâk ve bevâra senin nefsin müteyakkın olur ve lisân-ı resûlû [349] üzerine Cenâb-ı Melik-i müte‘âlden sana vârid olan inzârî derhâtır ve tezkâr edersin, çünkü Kitâb-ı kerîm’inde buyurmuştu ki ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَفْعَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمَ تَشُخَّصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْتَدَتْهُمْ حَوَاءُ

⁴⁸² وَأَنْذِرِ النَّاسَ﴾ ya’nî “Allâhu ta‘âlâyı zâlimlerin ‘amelinden gâfil zann etme, onların ‘azâbını ancak havf ve hayretten gözlerin hîrelendiği güne te’hîr eder ve bu hîrelenmiş gözlerini mahşere dikip İsrâfîl ‘aleyhi’s-selâm tarafına seğirtici ve başlarını yukarı kaldırıncı oldukları hâlde kendilerine nazar etmeye gözleri dönmeye ve galebe-i dehşetten kalbleri fehmden hâlî ola. Yâ Muhammed, nâsı kıyâmet yâ mevtle gelecek ‘azâb ile korkut” ilâ-âhî-ri’l-âyet.

[فما أشد فرحك اليوم بتمضمضك باعراض الناس ويناولك أموالهم وما أشد حسراتك في ذلك اليوم إذا وقف ربك على بساط العدل وشوفت بخطاب السياسة وأنت مفلس فقير عاجز مهين لا تقدر على أن ترد حقا أو تظهر عذرا فعند ذلك تؤخذ حسناتك التي تعبت فيها عمرك وتنقل إلى خصمائك عوضا عن حقوقهم قال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم هل تدرون من المفلس قلنا المفلس فينا يا رسول الله من لا درهم له ولا دينار ولا متاع قال المفلس من أمتى من يأتي يوم القيامة بصلاة وصيام وزكاة ويأتي وقد شتم هذا وقذف هذا وأكل مال هذا وسفك دم هذا وضرب هذا فيعطى هذا من حسناته وهذا من حسناته فإن فئت حسناته قبل أن يقضى ما عليه أخذ من خطاياهم فطرحته عليه ثم طرح في النار فانظر إلى مصيبتك في مثل هذا اليوم إذ ليس يسلم لك حسنة من آفات الرياء ومكايد الشيطان فإن سلمت حسنة واحدة في كل مدة طويلة ابتدعها خصماؤك وأخذوها ولعلك لو حاسبت نفسك وأنت مواظب على صيام النهار وقيام الليل لعلمت أنه لا ينقضى عنك يوم إلا ويجرى على لسانك من غيبة المسلمين ما يستوفى جميع حسناتك فكيف ببقية السيئات من أكل الحرام والشبهات والتقصير

481 Gâfir, 40/17.

482 İbrâhîm, 14/42.

فى الطاعات وكيف ترجو الخلاص من المظالم في يوم يقتص فيه للجما من القرناء فقد روى أبو ذر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم رأى شاتين يتطحان فقال يا أبا ذر أتدرى فيم يتطحان قلت لا قال ولكن الله يدرى وسيقضى بينهما يوم القيامة]

Ve i'râz-ı nâs ile olan temazmuzuna senin sevincin ne 'aceb şedîddir. "Mazmaza" ağızda suyun tahrikine itlâk olunur. Sanki i'râz-ı nâsı su gibi ağızda doldurup da tahrik edersin ve onunla sevincin çok olur, hâlbuki helâk-i hasenâtına sebep ve 'azâbına mücibdir. Ve kezâlik bi-gayri hakk emvâl-i nâsın ekline dahi senin sevincin ne 'aceb şedîddir, bundan dolayı yevm-i kıyâmette bisât-ı 'adl üzerine Rabbin tebâreke ve ta'âlâ durduğu vakte ve sen müflis ve fakîr ve 'âciz ve mehîr olduğun hâlde hitâb-ı siyâ-setle şifâhen muhâtaba olup izhâr-ı 'özü ve redd-i hakka muktedir olamadığın zamânda vâki' olacak hasret ve nedâmetin ne 'aceb katı ve şedîddir! O vakte tûl-i 'ömründe kesbine yorulup pek çok mihen ve meşakkatle kazandığın hasenât senden alınıp hukûklarına bedel senin hasımlarına nakl olunur. Ebû Hüreyre 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "هل تدرون من المفلس" ki hulâsa-i meâl-i münîfi: "Siz müflis kim olduğunu bilir misiniz?" diye suâl buyurduğu vakitte, biz dedik "Bizde müflis o kimsedir ki onun ne metâ' ve ne dirhem ve ne de dînârı vardır." Ve 'aleyhi's-selâm efendimiz buyurdu ki "Benim ümmetimden müflis o kimsedir ki yevm-i kıyâmette salât ve sıyâm ve zekâtın sevâb ve hasenâtıyla gelir o hâl ile ki buna şetm etmiş ve bunu kazf etmiş ve bunun mâlını bi-gayri hakk yemiş ve bunun kanını dökmüş ve bunu darb etmiş ve buna hasenâtından verilir ve buna hasenâtından verilir de üzerine vâcib olan hukûku ödemezden akdem cemî'-i hasenâtı bitip fânî olur sonra as-hâb-ı hukûkun hatâyâlarından alınıp ona tarh olunur sonra âteşe ilkâ olunur." Kaldı ki sen bu gibi günde olan musîbetine nazar eyle, çünkü âfât-ı riyâdan sâlim ve mekâyid-i şeytândan hâlis bir hasenen yoktur. Ve uzun bir müddet içinde sana bir hasene sâlim olmuş olsa ve senin hasımların sür'atle onu senden alırlarsa o hâlde ne musîbete giriftâr olmuş olursun! Ve o ki sen kendi nefsinle bir muhâsebeyi görüp hasenât ve seyyiâtını müvâzene etmiş olsan o hâl ile ki kendin sıyâm-ı nehâr ve kıyâm-ı leyle muvâzıbsın, bilirdin ki bir gün senin üzerine geçmez illâ ki senin lisânın üzerine ehl-i İslâm'ın gıybetinden senin cemî'-i hasenâtını istifâ eden hatâyâ geçer. Nerede kalır ki ekl-i harâm u müştebih ve taksîr-i ta'ât günâhları ya'nî senin sevâb-ı sıyâm u kıyâmın gıybet ve mezemmet günâhlarıyla mukâbeleten mahv olur gider ve sâir günâhların senin zimmetinde bâkî kalır da hasenât ile ödemelerine kudretin kalmaz! Ve bu mezâlimden kurtuluş ve halâsı sen

nice recâ ve ümîd ederken o hâl ile ki o günde boynuzlu koyundan boynuzsuz olan koyuna kısâs cârî olur ki Ebû Zerr el-Gıfârî rivâyet edip dedi ki “‘Aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz iki ‘aded koyunu görmüş ki birbirlerini başlarıyla darb edip münâtağa ederler ve Ebû Zerr’e demiş ki “Yâ Ebû Zerr, “يا أبا ذر أتدرى فيم يتطحن” ilh. ya’nî “Ey Ebû Zerr, sen bilir misin ki bu koyunlar neden tos vurarak münâtağa edip yekdîgerine başlarıyla müdârebe ederler?” Ben dedim ki “yok” ve o dahi وسيقضى بينهما “ولكن الله يدري” “Velâkin Allâhu ta‘âlâ bilir ve yevm-i kıyâmette onların beynlerinde hükm ve kazâ buyurur” diye haber verdi.

[وقال أبو هريرة في قوله عز وجل ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ﴾ أنه يحشر الخلق كلهم يوم القيامة البهائم والدواب والطيور وكل شيء فيبلغ من عدل الله تعالى أن يأخذ للجماة من القرناء ثم يقول كوني ترابا فذلك حين يقول الكافر يا ليتني كنت تراباً فكننت أنت يا مسكين في يوم ترى صحيفتك خالية عن حسنات طال فيها تعبك فتقول أين حسناتي فيقال نقلت إلى صحيفة خصمائك وترى صحيفتك مشحونة بسيئات طال في الصبر عنها نصبك واشتد بسبب الكف عنها عناؤك فتقول يا رب هذه سيئات ما قارفها قط فيقال هذه سيئات القوم الذين اغتبتهم وشتمتهم وقصدتهم بالسوء وظلمتهم في المباينة والمجاورة والمخاطبة والمناظرة والمذاكرة والمدارسة وسائر أصناف المعاملة]

Ve dahi Ebû Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân tebâreke ve ta‘âlânın ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ﴾⁴⁸³ [350] kavl-i celîlinde demiş ki “Yevm-i kıyâmette cemî‘-i mahlûkât haşr olunur ki behâyim ve devâbb ve tuyûr ve her bir şey ‘arsa-i mahşerde cem‘ olunur ve ‘adâlet-i ilâhiyye o mertebeye bâlig olur ki boynuzsuz olan koyuna boynuzlu koyundan hakk alınır da beynlerinde kısâs cârî olur sonra Hakk subhânehû ve ta‘âlâ ona “كوني تراباً” ya’nî “Sen toprak ol!” diye irâde ve fermân buyurulur. İşte bu o vaktir ki kâfirler dahi “Kâşki biz dahi toprak olaydık!” derler. İmdi sen ey miskîn nicesin o günde ki kendi sahîfeni birtakım zünûb ve seyyiât ile dolmuş olduğunu görürsün ki o ef‘âl-i muharremenin üzerine vukû‘ bulan sabrda senin nasb ve ta‘abın uzamış ve onlardan keff-i nefis etmekte ‘anâ ve renc ve mihen ve meşakkatin müştedd olmuş? Ve “Ey benim Rabbim, ben bu seyyiâtı aslâ iktirâf etmemişim!” ya’nî ben bu me‘âsî ve âvâzı aslâ işlememişim dersin de sana denilir ki “Bu seyyiât sen gıybet ve sebb ve şetm ve sū-i kasd edip mübâyâ‘at ve mücâvere ve muhâtabât ve münâzara ve müzâkerât ve müdârese ve sâir asnâf-ı mu‘âmelât ile senin zulm ve ızrâr ettiğin kavmin seyyiâtlarıdır.”

[قال ابن مسعود قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الشيطان قد يئس أن تعبد الأصنام بأرض العرب ولكن سيرضى منكم بما هو دون ذلك بالمحقرات وهى الموبقات فاتقوا الظلم ما استطعتم فإن العبد ليحجىء يوم القيامة بأمثال الجبال من الطاعات فيرى أنهن سينجيته فما يزال عبد يحجىء فيقول رب إن فلانا ظلمنى بمظلمة فيقول امح من حسناته فما يزال كذلك حتى لا يبقى من حسناته شىء وإن مثل ذلك مثل سفر نزلوا بفلاة من الأرض ليس معهم حطب ففترق القوم فحطبوا فلم يلبثوا أن أعظموا نارهم وصنعوا ما أرادوا وكذلك الذنوب ولما نزل قوله تعالى ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ﴾ قال الزبير يا رسول الله أكرر علينا ما كان بيننا فى الدنيا مع خواص الذنوب قال نعم ليكررن عليكم حتى تؤدوا إلى كل ذي حق حقه قال الزبير والله إن الأمر لشديد فأعظم بشدة يوم لا يسامح فيه بخطوة ولا يتجاوز فيه عن لظمة ولا عن كلمة حتى ينتقم للمظلوم من الظالم]

Ve ‘Abdullāh b. Mes‘ūd demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “إن الشيطان قد يئس أن تعبد الأصنام بأرض العرب...” ki hulāsa-i meāl-i münifi: “Şeytān ‘aleyhi’l-la’ne arz-ı ‘Arab’da asnām ‘ibādet olunmaktan me’yūs ve nā-ümīd olmuştur velākin onun mā-dünundan bir ‘isyān ile sizden rāzī olmuş” ya’nī hakīr bir günāh ile sizden kānī’ olmuştur ve o zünüb-ı hakīre dahi mühlüklerdir. Artık sizin kudretiniz yettiği kadar zulm etmekten sakınınz, zīrā ki tahkīk ve tahkīkan yevm-i cezāda ba’zı adam gelir ki dağlar gibi tā’atinin ecr ve mesūbātı vardır ve onu bu tā’atin ücūrāt ve mesūbātı kurtarıp ve necāt ettireceklerini zann eder de, hālbuki o kadar ‘ibādet gelip ondan mezālīm iddi‘ā edip her biri “Ey benim Rabbim, fülān adam beni şu mazleme ile zulm etti!” diye da’vā ve Hakk ta’ālā tarafından ona onunla onun bir hissesine mahv et diye hükm ve kazā etmekten zāil olmaz tā ki cemī‘-i hasenātı mahv olup gider de onun bir hasenesi kalmaz. Ve onun misālī ancak o kavmin misālīdir ki sefere çıkmışlar ve esnā-yı rāhta beytūtīyyet etmek üzere bir beyābānda nüzūl edip eğlenmişler ve yakacak odunları olmadığından odun toplamaya dağılıp küllī odun toplarlar da çok durmazlar tā ki bir ‘azīm āteşi yakıp istediklerini işlerler de kalkıp giderler, işte zünüb dahi böylece. Ve çün Kur’ān-ı kerīm’den ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾⁴⁸⁴ kelām-ı celīlī nāzīl oldu, Zübeyr ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki “Ey resūl-i Hudā, havāss-ı zünüb ile berāber dünyāda beynimizdeki şey üzerimize tekrār olunur mu?” Ve efendimiz dahi “نعم” “Evet, sizin üzerinize elbette tekrār edecek tā ki her bir haklının hakkını edā edeceksiniz.” Ve Zübeyr dedi ki “Vallāhi emr şedīddir!” Artık içinde bir hatvecik üzerine müsāma-ha olunmaz ve bir latme veyā bir kelimenin üzerine tecāvüz olmaz da tā

ki her bir mazlûma zâliminden intikâm alınır günün şiddetine sen hemân ta'ccüb ile gör ki onun ne 'aceb 'azîm şiddeti vardır.

[قال أنس سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يحشر الله العباد عراة غبرا بهما قال قلنا ما بهما قال ليس معهم شيء ثم يناديهم ربهم تعالى بصوت يسمعه من بعد كما يسمعه من قرب أنا الملك أنا الديان لا ينبغي لأحد من أهل الجنة أن يدخل الجنة ولأحد من أهل النار عليه مظلمة حتى أقتضه منه ولا لأحد من أهل النار إن يدخل النار ولأحد من أهل الجنة عنده مظلمة حتى أقتضه منه حتى اللطمة قلنا وكيف وإنما تأتي الله عز وجل عراة غبرا بهما فقال بالحسنات والسيئات]

Ve Enes b. Mâlik 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki ben 'aleyhi's-salātu ve's-selâm efendimizden işittim, buyururdu ki “يَحْشُرُ الله العباد عراة غبرا بهما” ya'nî “Allāhu ta'ālā 'ibādī bürehne ve gubār-ālûde olarak onlarla haşr eder.” Biz dahi: “Onlarla ne var?” diye sorduk ve efendimiz “ليس معهم شيء” diye buyurdu ya'nî “Onlarla bir şey yoktur” dedi ve dahi buyurdu ki “ثم يناديهم ربهم تعالى بصوت يسمعه من بعد كما يسمعه من قرب أنا الملك أنا الديان لا ينبغي لأحد من أهل الجنة أن يدخل الجنة ولأحد من أهل النار عليه مظلمة حتى أقتضه منه ولا لأحد من أهل النار إن يدخل النار ولأحد من أهل الجنة عنده مظلمة حتى أقتضه منه حتى اللطمة” ki hulâsa-i mazmûn-ı şerifi: “Sonra onlara böyle bir savt ile münâdât eder ki ba'îd olan kimse karîbin işittiği gibi onu işitir ki “Melik benim ve deyyân benim! Ehl-i cennetten hiçbir kimseye lâıyk olmaz ki cennete dâhil ola o hâl ile ki onun zimmetinde ehl-i nâr için bir mazleme ola tâ ki ben ondan o kimse için onu iktisâs edeyim ve ehl-i âteştin dahi hiçbir kimseye lâıyk olmaz ki âteşe dâhil ola o hâl ile ki onun zimmetinde ehl-i cennet için bir mazleme ola tâ ki ben ondan o kimse için onu iktisâs edeyim velev ki ağız üzerine bir şamar vuruşu ola.” Ve bir dahi biz dedik “Ve nicedir ki biz ancak bürehne ve gubârılı olarak onlarla Allāhu ta'ālāya geliriz?” Ve efendimiz “بالحسنات والسيئات” diye buyurdu ya'nî “Hasenât ve seyyiât ile ma'an” diye tefsîr buyurdu ya'nî Hakk subhānehu ve ta'ālā çıplak ve gubârılı olarak hasenât ve seyyiât ile ma'an sizi haşr edecek demektir.

[فاتقوا الله عباد الله ومظالم العباد بأخذ أموالهم والتعرض لأعراضهم وتضييق قلوبهم وإساءة الخلق في معاشرتهم فإن ما بين العبد وبين الله خاصة فالمغفرة إليه أسرع ومن اجتمعت عليه مظالم وقد تاب عنها وعسر عليه استحلال أرباب [351] المظالم فليكثر من حسناته ليوم القصاص ويسر ببعض الحسنات بينه وبين الله بكمال الإخلاص بحيث لا يطلع عليه إلا الله فعساه يقربه ذلك إلى الله تعالى فينال به لطفه الذي ادخره لأحبابه المؤمنين في دفع مظالم العباد عنهم كما روى عن أنس عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال بينما رسول الله صلى الله عليه وسلم جالس إذ رأيانه يضحك حتى بدت ثناياه فقال عمرا ما يضحكك يا رسول الله بأبي

أنت وأمي قال رجلان من أمتي جثيا بين يدي رب العزة فقال أحدهما يا رب خذلي مظلمتي من أخي فقال الله تعالى أعط أخاك مظلمته قال يا رب لم يبق من حسناته شيء فقال الله تعالى للطالب كيف تصنع ولم يبق من حسناته شيء قال يا رب يتحمل عني من أوزاري قال وفاضت عينا رسول الله صلى الله عليه وسلم بالبكاء ثم قال إن ذلك ليوم عظيم يوم يحتاج الناس إلى أن يحمل عنهم من أوزارهم قال فقال الله للطالب ارفع رأسك فانظر في الجنان فرفع رأسه فقال يا رب أرى مدائن من فضة مرتفعة وقصوراً من ذهب مكللة بالؤلؤ لأبي نبي هذا أو لأبي صديق هذا أو لأبي شهيد هذا قال لمن أعطاني الثمن قال يا رب ومن يملك ثمنه قال أنت تملكه قال وما هو قال عفوك عن أخيك قال يا رب إنني قد عفوت عنه قال الله تعالى خذ بيد أخيك فأدخله الجنة ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم عند ذلك اتقوا الله وأصلحوا ذات بينكم فإن الله يصلح بين المؤمنين]

Kaldı ki ey ‘ibādullāh, siz Allāhu ta‘ālādan ittikā ediniz ve mazleme-i ‘ibāddan sakınıp hazer ediniz ki mällarının ahzıyla veyāhūd ‘ırzlarının ta‘arruzuyla veyāhūd mu‘āşeretlerinde isāet-i ahlāk ile kulūblarının tazyī-kiyle ‘ibādı zulm etmekten mezālīm-i ‘ibād birikmiş o hāl ile ki kendisi ondan tevbe etmiş velākin erbāb-ı mezālīmden istihlāl etmek ona müte‘assir olmuştur. Hemān yevm-i kīsās için hasenātı teksīr etsin ve hasenātın ba‘zısını gizletip beynehu ve beynallāh mektūm ve sırr ve pinhān tutup Allāhu ta‘ālādan gayrı ona bir mahlūk muttali‘ ve vākıf olmamak haysiyyetiyle nihānī olarak kemāl-i ihlās ile hemīşe a‘māl-i sālihayı işleyip teksīr-i hasenāt eylesin, ola ki o hasenātı onu Allāhu ta‘ālādan takrīb edip onunla mezālīm-i ‘ibādın def‘i bābında kendi ahabāı için iddihār buyurduğu lutfuna nāil olası, nitekim Hazret-i Enes b. Mālik ‘aleyhi’r-rıdvān üzerine mer-vī olmuş ki Enes ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz üzerine rivāyet edip bir gün ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz ashābı meyānında cālīs iken nāgehān tebessüm edip gülmüş tā ki onun mübārek senāyā dışları göründü ve Hazret-i Ömer ‘aleyhi’r-rıdvān: “Ey resūl-i Hudā, atam anam sana fedā olsunlar! Seni güldüren şe’n nedir?” diye suāl ettikte ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “رجلان من أمتي جثيا بين يدي رب العزة...” ki hulāsa-i müfād-ı münīfi: “Benim ümmetimden iki kişi Hazret-i Rabbü’l-‘izzetin pīşgāhında iki dizleri üzerine çöküp oturmuşlar ve onların birisi: “Ey benim Rabbim, benim mazlememi benim işbu karındaşımdan bana ahz eyle!” diye hakkını da‘vā ve tahsīlini taleb ettikte, tebāreke ve ta‘ālā dahi hasmına: “Senin birāderine onun mazlemesini ver!” diye fermān buyurdukta, o adam: “Benim hasenātımdan bir şey kalmadı!” diye edāya ‘adem-i iktidārını ‘arz ve itizār edince Hakk celle ve ‘alā tālibe: “Nice yapacaksın o hāl ile ki onun hasenātından bir şey kalmaya?” diye suāl ve o dahi:

“Ey benim Rabbim, benim günâh ve evzârımdan mütehammil olur!” diye ahz-ı se’ri üzerine ilhâh ve ısrâr eder. Ve efendimiz bunu buyuracak iki gözleri göz yaşından dolup ağladı ve “O gün tahkîkan ‘azîm bir gündür ki ‘ibâd kendi evzârından âherlerine tahmîl etmeye muhtâc olurlar.” Sonra buyurdu ki “Ve o hâlde Zât-ı zü’l-celâl tâlibine emr ü fermân buyurur ki “Kendi başını kaldırıp cennetlere nazar eyle.” Ve o dahi kendi başını kaldırıp cennetlere bakınca “Ey benim Rabbim, ben yüksek medîneler görüyorum ki ebniye gümüşten ve köşkleri altından görüyorum ki incilerle zînetlenip mükellel olmuş. Bu medâin ve kusûr-ı ‘âliye vü fâhire hangi peygamber veyâ sıddîk-i mukarrebindir veyâ hangi şehîdlerindir?” diye istifsâr ve Hakk celle ve ‘alâ: “Kim ki semenlerini bana verirse onundur” diye cevâb ve ihbâr ve “Ey benim Rabbim, onun semenine kim mâlik olabilir?” diye ‘arz edince, Erhamü’r-râhimîn: “Sen o semene mâliksin” diye tebşîr ve “Semeni nedir?” diye istîzâh ettikte, tebâreke ve ta‘âlâ: “Senin işbu birâderinin kusûr ve cürmü üzerine senin ‘affındır” diye beyân ve o dahi: “Derhâl ben onu hakîkaten ‘afv ettim” diye ‘arz ve ihbâr etti ve Zât-ı zü’l-celâl dahi: “Senin birâderinin elinden al da onu cennete idhâl eyle” diye ikisinin taltîflerine merhamet-i rabbâniyye erzânî ve şâyân buyurulur.” Sonra ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz bunun ‘indeinde buyurdu ki “اتقوا الله وأصلحوا ذات بينكم فإن الله يصلح بين المؤمنين” ya’nî “Allâhu ta‘âlâdan ittikâ edip mâ-beyninizde ıslâh ediniz, zîrâ ki Zât-ı zü’l-celâl mü’minlerin mâ-beynlerinde ıslâh eder.”

[وهذا تنبيه على أن ذلك إنما ينال بالتخلق بأخلاق الله وهو إصلاح ذات البين وسائر الأخلاق فتفكر الآن في نفسك إن خلت صحيفتك عن المظالم أو تطف لك حتى عفا عنك وأيقنت بسعادة الأبد كيف يكون سرورك في منصرفك من مفصل القضاء وقد خلع عليك خلعة الرضا وعدت بسعادة ليس بعدها شقاء وبنعيم لا يدور بحواشيه الفناء]

Ve bu bir tenbîhtir ki bu lutfu onun mazhariyyeti ancak ahlâk-ı celîle-i ilâhiyye ile mütehallık olmaklığıyla olur ya’nî ıslâh-ı zâtü’l-beyn ile ahlâk-ı hamîde-i sâire ile zâten mütehallık olmaktır. İmdi sen kendi nefsinde tefekkür et ki eğer senin sahîfen mezâlim-i ‘ibâddan hâlî kalır veyâhüd Cenâb-ı ekremü’l-ekremîn sana telattuf buyurup üzerine ‘afv eder de sa‘âdet-i ebediyyeye yakın ettinse senin sürûrun ve mufasssal kazâdan hil’lat-ı rızâ ile munsarîf olup onun ‘akbînde şakâ olmayan bir sa‘âdetle dönüp etrâfına fenâ deverân etmeyen na‘îme senin mazhariyyetin [352] sevinci nice dir?

[و عند ذلك طار قلبك سرورا وفرحا وبيض وجهك واستنار وأشرق كما يشرق القمر ليلة البدر فتوهم بتخترك بين الخلائق رافعا رأسك خاليا عن الأوزار ظهرتك ونضرة نسيم النعيم]

وبرد الرضا يتلأأ من جبينك وخلق الأولين والآخرين ينظرون إليك وإلى حالك ويغبطونك في حسنك وجمالك والملائكة يمشون بين يديك ومن خلفك وينادون على رءوس الأشهاد هذا فلان بن فلان رضى الله عنه وأرضاه وقد سعد سعادة لا يشقى بعدها أبدا أفترى أن هذا المنصب ليس بأعظم من المكانة التى تنالها فى قلوب الخلق فى الدنيا بريائك ومداهنتك وتصنعك وتزينك فإن كنت تعلم أنه خير منه بل لانسبة له إليه فتوصل إلى إدراك هذه الرتبة بالإخلاص الصافى والنية الصادقة فى معاملتك مع الله فلن تدرك ذلك إلا به]

Ve o vakte sevinç ve meserretinden senin gönlün uçar da senin yüzün ak ve berrāk ve rūşenli olur ve bedrlīğī gecesinde olan bedr-i münīrin işrākı gibi müşrık ve tābān ve ziyā-efşān olur, işte o zamānda senin mürtefi^c ve ‘ālī ve günāhlardan senin arkan boş ve hālī olup nesīm-i na‘īmın nadresi sīmānda ve berd-i rızā senin cebhinde mütele’li’ olduğu hālde senin vākī^c olacak bir tebahtür ve sallanmaklığını tevehhüm eyle de o hāl ile ki halk-ı evvelīn ü āhirīn sana bakıp hālīne seyrān ederler ve senin ve cemālīnde gıpta ederler ve melāike-i kirām senin önünde ve arkanda yürüyüp rüüs-ı eşhād üzerine nidā edip derler ki “Bu fülān b. fülān adamdır, Allāhu ta‘ālā ondan rāzī oldu ve onu dahi rāzī ve hoşnūd etti.” Böyle bir sa‘ādetle kendisi mes‘ūd olmuş ki o sa‘ādetten sonra ebeden bir şakāvet yoktur, āyā o hālde sen ne zann edersin ya‘nī bu cāh ve mansıbı dünyāda re’y ve müdāhene ve tezeyyün ve tasannu^c ile kulüb-ı halāyıktan nāil olacağın mekānetten dūn ve noksān ve hakīr mi gümān edersin? Eeğer onu ondan hayr görüp āhiretin cāh ve mansıbını daha ziyāde hayrlı ve yeğ görür isen hemān sen Allāhu ta‘ālā ile olan mu‘āmelende niyyet-i sādika ve ihlās-ı sāfi ile çalış ve onunla bu rütbeye idrāk ve vusūlüne tevessül eyle, zīrā ancak bu sıdk-ı derūn ve ‘āmelde olan ihlās-ı sāfi ile sen o şe’n-i ‘azīm ve mertebe-i ‘aliyye nāil ve vāsıl olursun.

[وإن تكن الأخرى والعياذ بالله بأن خرج من صحيفتك جريمة كنت تحسبها هينة وهى عند الله عزيمة فمقتك لأجلها فقال عليك لعنتى يا عبد سوء لا أتقبل منك عبادتك فلا تسمع هذا النداء إلا ويسود وجهك ثم تغضب الملائكة لغضب الله تعالى فيقولون عليك لعنتنا ولعنة الخلائق أجمعين وعند ذلك تنال إليك الزبانية وقد غضبت لغضب خالقها فأقدمت عليك بفظاظتها وزعارتها وصورها المنكرة فأخذوا بناصيتك يسحبونك على وجهك على ملاء الخلق وهم ينظرون إلى اسوداد وجهك وإلى ظهور خزيك وأنت تنادى بالويل والثبور وهم يقولون لك لا تدع اليوم ثبورا واحدا وادع ثبورا كثيرا وتنادى الملائكة ويقولون هذا فلان بن فلان كشف الله عن فضائحه ومخازيه ولعنه بقبايح مساويه فشقى شقاوة لا يسعد بعدها أبدا وربما يكون ذلك بذنب أذنبته خفية من عباد الله أو طلبا للمكانة فى قلوبهم أو خوفا من الافتضاح عندهم فما أعظم جهلك إذ تحترز عن الافتضاح عند طائفة يسيرة من عباد الله فى الدنيا

المنقرضة ثم لا تخشى من الافتضاح العظيم فى ذلك المأ العظيم مع التعرض لسخط الله وعقابه الأليم والسياق بأيدى الزبانية إلى سواء الجحيم فهذه أحوالك وأنت لم تشعر بالخطر الأعظم وهو خطر الصراط]

Ve el-ıyāzu billāh eğer diğer bir hâlet olduysa ki senin sahîfenden bir cerîmen çıkıp da onu dünyâda kolay ve heyyin görürdün o hâl ile ki o cürm Allāhu taʿālânın katında ʿazîm imiş ve Hakk subhānehu ve taʿālā o cerîme için sana makt ve şiddet-i gazab edip sana buyurdu ki “Ey yaramaz kul, laʿnet sana olsun! Ben senden bu ettiğin ʿibâdetlerden bir ʿâmeli kabûl etmem!” Ve sen nidâyı işitmez misin ki illâ ki senin yüzün siyâh olur da Allāhu taʿālânın gazabı için melâike dahi senin üzerine gazab edip der ki “Ve bizim cemîʿ-i halâyıkın laʿneti dahi senin üzerine olsun!” Ve der-ʿa-kab zebâniye-i ʿazâb ez-her taraf gelip üzerine hücum ederler o hâl ile ki onlar dahi hâlıkıların gazabları için gazab etmişler ve fezâzat ve gaflet ve zeʿâret ve suver-i münkereleriyle sana hücum edip seni nâsiyenden tutup mele-i halâyık üzerine senin yüzün üzerine yerde sürüklettirerek seni çekerler ve cemîʿ-i mahlûkât sana nazar edip senin sevâd-ı vechine ve rûsvâyılığın zuhûruna bakarlar ve kendin nefsin üzerine yine sen veyl ve sübûr ile nidâ eder ve onlar dahi: “Bugün sen bir sübûr-ı vâhidi duʿâ etme, sübûr-ı kesîr ile duʿâ et” derler. Ve melâike dahi münâdât ederler ki “Bu fülân b. fülândır, Hakk celle ve ʿalâ onun fezâyih ve hizy ve rûsvâyılığı üzerine keşf edip ʿuyûbunun kabâyihıyla onu laʿnet etmiştir ve böyle bir şakâvetle şakî olmuş ki o şakâvetten sonra ebeden saʿîd olmaz!” diye teşhîr ederlerse ve ola ki o zenbi sen ʿibâdullâhtan gizli ve nihân ve mektûm ve mahfî işlemişsin tâ ki onların kalblerinde senin bir câh ve miknetin ola veyâhüd onların ʿindinde rûsvây ve fezâhatlı olmayasın, o vakte senin hâlin nicedir anla. Ve eğer bu zenbi ʿibâddan setr edip havf-ı fazîlhattan onu işlemiş isen gör ki senin cehlin ne ʿaceb ʿazîm cehldir, çünkü bir tâife-i yesîrenin ʿindinde müftezih olmaktan havf edip yaʿnî dünyâda münkarız olan şîrzime-i kalîlenin katında rûsvây olmaktan ihtirâz eder de mele-i ʿazîm içinde olan o iftizâh-ı ʿazîmden korkmamışsın o hâl ile ki o rûsvâyılıkla maʿan Allāhu taʿālânın gazab ve sehatına ve ʿıkâb-ı elîmine ve eydî-i zebâniye ile sevk-i cahîme kendi nefsinı taʿarruz etmişsin. İşte senin ahvâlin bunlardır, hâlbuki sen hatar-ı aʿzamı idrâk ve şuʿûr etmemişsin ve o dahi sıratın hatarıdır.

Sıfatu's-Sirâtı

[صفة الصراط]

[ثم تفكر بعد هذه الأحوال في قول الله تعالى ﴿يَوْمَ نَخْشِرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرْدًا﴾ وفي قوله تعالى ﴿فَاهْذُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ وَقَفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ﴾ فالناس من بعد هذه الأحوال يساقون إلى الصراط وهو جسر ممدود على متن النار أحد من السيف وأدق من الشعر] [353]

Ve sirâtın sıfâtı ise o dahi işte bu fasıldır. Şöyle ki sen bu ehvâle tefekkür ettikten sonra Hakk subhānehu ve ta‘ālânın وَفْدًا الرَّحْمَنِ إِلَى الْمُتَّقِينَ kavlı ve نَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرْدًا⁴⁸⁵ فَاهْذُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ emr-i ‘azîmine tedebbür ve endîşe eyle ki sarâhaten emr ü fermân buyurmuş ki “Yâd eyle o günü ki biz müttakîleri nâka-süvâr cennât-ı ilâhiye cem‘ ederiz ve mücrimleri susuz olarak cehenneme süreriz. Şirkle nefsinde zulm edenleri ve Allāhu ta‘ālādan gayrıya ‘ibâdet edenleri sınıf sınıf ki cins cinsler ile cem‘ ve haşr edin ve cehennem yoluna sevk edin ve onları mahşerde cehenneme karîb mahalde alıkoyun ki onlar suâl olunacaklardır.” İşte bu ehvâlden sonra nâs sirâta sevk olunurlar. Ve sirât ise metn-i nâr üzerine memdûd bir cisrdir ki kılıçtan daha ziyade keskin ve kıldan daha ziyâde ince ve dakıktır.

[فمن استقام في هذا العالم على الصراط المستقيم خف على صراط الآخرة ونجا ومن عدل عن الاستقامة في الدنيا وأثقل ظهره بالأوزار وعصى تعثر في أول قدم من الصراط وتردى فتفكر الآن فيما يحل من الفزع بفؤادك إذا رأيت الصراط ودقته ثم وقع بصرك على سواد جهنم من تحته ثم قرع سمعك شهيق النار وتغيظها وقد كلفت أن تمشي على الصراط مع ضعف حالك واضطراب قلبك وتزلزل قدمك وثقل ظهرك بالأوزار المانعة لك عن المشي على بساط الأرض فضلاً عن حدة الصراط]

Ve o ki bu ‘âlemde sirât-ı müstakîm üzerine istikâmet eder, sirât-ı âhîret üzerine hafîf olur ve necâtı bulur ve kim ki dünyâda istikâmetten meyl ve inhîrâf ve ‘udûl etmekle arkası üzerine ahmâl-i zünûbu tahmîl ve teskîl

485 “Allah’a karşı gelmekten sakınanları Rahmân’ın huzurunda bir elçiler heyeti gibi toplayacağız, suçluları da suya koşan susuz develer gibi cehenneme sevkedeceğimiz günü düşün!” Meryem, 19/85-86.

486 “Onları cehennemin yoluna koyun ve onları tutuklayın. Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.” Sâffât, 37/23.

edip ʿisyân etmişse sırâtın üzerinde birinci kademinde onun ayağı dolaşıp kayar da âteşe tekerlenip gider. İmdi sen tefekkür edip gör ki vaktâ ki sırâtı şol hiddet ve rikkatıyla berâber görürsün ve onun altında kâin olan dûza-hın sevâdını müşâhede ve âteşin âvâz-ı mürtefîʿası senin kulağına çalıp da onun gayzını fehm edersin, senin fuâdında o hâlette düşecek havf ve fezaʿ ne bir fezaʿdır onu idrâk eyle o hâl ile ki bisât-ı arz üzere yürümekten seni menʿ eden arkalık senin arkanda yaʿnî bâr-ı girân evzârının arkan üzere mahmûl ve kalbin ıztırâbıyla kademlerin lerze-nâk ve mütezazel ve maglûl ve zâr ve zebûn ve bî-tâb u tevân işbu sırât üzere yürüyüp gitmeye meʾmûr ve mükellef olmuşsun yaʿnî yer üzerine yürümeye iktidârın olmazsa bu gibi ahvâl ve ehvâl ile bu gibi yerde ve bu gibi yolda ne hâl ile mürûr edeceksin, onu tasavvur eyle.

[فكيف بك إذا وضعت عليه إحدى رجلك فأحسست بحدته واضطرتت إلى أن ترفع القدم الثانية والخلاّق بين يديك يزلون ويتعثرون وتتنازلهم زبانية النار بالخطاطيف والكلاليب وأنت تنظر إليهم كيف يتنكسون فتتسفل إلى جهة النار رءوسهم وتعلوا أرجلهم فياله من منظر ما أظفله ومرتقى ما أصعبه ومجاز ما أضيّقه فانظر إلى حالك وأنت تزحف عليه وتصعد إليه وأنت مثقل الظهر بأوزارك تلتفت يميناً وشمالاً إلى الخلق وهم يتهافون في النار والرسول عليه السلام يقول يا رب سلم سلم والزعقات بالويل والثبور قد ارتفعت إليك من قعر جهنم للكثرة من زل عن الصراط من الخلاّق]

Ve senin hâlin bir nice dir o hâl ile ki kendi bir ayağını sırâta koyup da onun keskinliğini hiss ettikten sonra ikinci ayağını kaldırmaya muhtarr olursun ve halâyık ise onun üzerine senin önünde ayakları kayıp tekerlenirler. Ve hatâtîf ve kelâlîb ile zebâniye-i nâr onları tenâvül eder o hâl ile ki sen onlara nazar edip görürsün ki ser-nigûn olarak başları âteşin cihetine aşağıya gider de ayakları yukarıya yücelenir. Vay o manzara ki ne ʿaceb şenîʿ ve şedîd bir manzardır ve ne ʿaceb güç ve düşvâr bir mürtekî ve mutalîʿdir ve ne çok teng ve dar bir yoldur! Artık sen kendi hâline nazar et ki sen onun üzerine piyâde yürürken ve kendi günâhların yüküyle senin arkalığın ağır olduğu hâlde yokuşlarına çıkarken o hâl ile ki sen sağ ve sola bakıp âteşe halkın tesâkut ve tehâfütünü görürsün. Ve ʿaleyhiʿs-salâtu veʿs-selâm efendimiz ”يا رب سلم سلم والزعقات بالويل والثبور قد ارتفعت إليك من قعر جهنم للكثرة من زل عن الصراط من الخلاّق“ diye duâ ve gürâh-ı mücrimîn dahi halâyıktan sırât üzerinden ayakları kayıp nâra düşenlerin çokluğundan veyl ve sübûr ile olan âvâzları kaʿr-ı cehennemden sana mürtefîʿ olur işitirsin, o vakte senin hâlin nice dir.

[فكيف بك لو زلت قدمك ولم ينفعك ندمك فناديت بالويل والثبور وقلت هذا ما كنت أخافه فياليتني قدمت لحياتي يا ليتني اتخذت مع الرسول سبيلاً يا ويلتا ليتني لم أتخذ فلاناً خليلاً يا ليتني كنت تراباً يا ليتني كنت نسياً منسياً يا ليت أُمِّي لم تلدني وعند ذلك تختطفك النيران والعياذ بالله وينادي المنادي ﴿قَالَ احْسَبُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُون﴾ فلا يبقى سبيل إلا الصباح والأنين والتنفس والاستغاثة فكيف ترى الآن عقلك وهذه الأخطار بين يديك فإن كنت غير مؤمن بذلك فما أطول مقامك مع الكفار في دركات جهنم وإن كنت به مؤمناً وعنه غافلاً وبالأستعداد له متهاوناً فما أعظم خسرانك وطغيانك وماذا ينفعك إيمانك إذا لم يبعثك على السعي في طلب رضا الله تعالى بطاعته وترك معاصيه فلو لم يكن بين يديك إلا هول الصراط وارتياح قلبك من خطر الجواز عليه وإن سلمت فناهيك به هولاً وفزعاً ورعباً]

Veyâ senin hâlin nicedir o vakt ki senin ayağın dahi onun üzerinden kayıp âteş düşersin ve senin peşimânî ve nedâmetin sana bir fâide vermez de veyl ve sübûr ile münâdât edip dersin ki “İşte benim korktuğum şey budur! Kâşki ben kendi hayâtıma takdîm edeydim ve kâşki ben resûl ile ma‘an bir yolu almış olaydım! Âh vâveylâh kâşki ben fülânı dost almayaydım ve kâşki ben dahi toprak olaydım ve kâşki nesyen mensiyyen olaydım ve kâşki benim anam beni doğurmayaydı!” Ve o vakte âteşler seni kapıp ve el-ıyâzu billâh min zâlik seni yakmaya başlar ve münâdî nidâ edip der ki ⁴⁸⁷ ﴿قَالَ احْسَبُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُون﴾ Ve o vakte figân ve feryâd ve âh ve enîn ve teneffûs ve istigâseden [354] gayrı bir yol kalmaz. Ve bu ahtâr ve tehlikeler senin önünde olduğu hâlde sen kendi hâlini bu demde nice görürsün? Eğer sen bununla mü'min değil isen cehennemden derekâtında küffâr ile ma‘an senin ikâmetin ne çok uzundur ve eğer sen bununla mü'min olup ondan gâfil isen ve ona müsta‘idd olmakta mütehâvin ve mütesâhil isen senin ziyân ve tугyânın ne çok ‘azîmdir! Ve rızâ-yı Bârî’ye çalışmaya senin îmânın seni ba‘s etmez ise ve îfâ-yı tâ‘ât ve terk-i me‘âsiye seni sürmez ise sana ne nef‘ ve fâide vermiştir! Ve senin önünde sırâtın korkusundan gayrı diğer bir korku olmazsa da ve üzerine geçmekliğin ru‘b ve irtiyâından başka senin gönlünün bir korkusu olmazsa da velev ki sen onun âfâtından sâlim olursun, sana o havf ve hirâs ve ru‘b ve irtiyâın gamm ve gussası kâfidir.

[قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يضرب الصراط بين ظهرائي جهنم فأكون أول من يجيز بأتمته من الرسل ولا يتكلم يومئذ إلا الرسل ودعوى الرسل يومئذ اللهم سلم اللهم سلم وفي جهنم كلاليب مثل شوك السعدان هل رأيتم شوك السعدان قالوا نعم يا رسول الله قال فإنها مثل شوك السعدان غير أنه لا يعلم قدر عظمها إلا الله تعالى تختطف الناس بأعمالهم فمنهم من يوبق بعمله ومنهم من يخردل ثم ينجو وقال أبو سعيد الخدري قال رسول الله صلى الله عليه وسلم

يمر الناس على جسر جهنم وعليه حسك وكلاليب وخطاطيف تختطف الناس يميناً وشمالاً وعلى جنبتيه ملائكة يقولون اللهم سلم اللهم سلم فمن الناس من يمر مثل البرق ومنهم من يمر كالريح ومنهم من يمر كالفرس المجري ومنهم من يسعى سعياً ومنهم من يمشي مشياً ومنهم من يحبو حبواً ومنهم من يزحف زحفاً فأما أهل النار الذين هم أهلها فلا يموتون ولا يحيون وأما ناس فيؤخذون بذنوب وخطايا فيحترقون فحماً ثم يؤذن في الشفاعة وذكر إلى آخر الحديث]

أوعن ابن مسعود رضي الله عنه أنه صلى الله عليه وسلم قال يجمع الله الأولين والآخرين لميقات يوم معلوم قياماً أربعين سنة شاخصة أبصارهم إلى السماء ينتظرون فصل القضاء وذكر الحديث إلى أن ذكر وقت سجود المؤمنين قال ثم يقول للمؤمنين ارفعوا رءوسكم فرفعوا رءوسهم فبعطهم نورهم على قدر أعمالهم فمنهم من يعطى نوره مثل الجبل العظيم يسعى بين يديه ومنهم من يعطى نوره أصغر من ذلك ومنهم من يعطى نوره مثل النخلة ومنهم من يعطى نوره أصغر من ذلك حتى يكون آخرهم رجلاً يعطى نوره على إبهام قدمه فيضيء مرة ويخبو مرة فإذا أضاء قدم قدمه فمشى وإذا أظلم قام ثم ذكر مرورهم على الصراط على قدر نورهم فمنهم من يمر كطرف العين ومنهم من يمر كالبرق ومنهم من يمر كالسحاب ومنهم من يمر كإنقضاض الكواكب ومنهم من يمر كشدة الفرس ومنهم من يمر كشدة الرجل حتى يمر الذي أعطي نوره على إبهام قدمه يحبو على وجهه ويديه ورجليه تجر منه يد وتعلق أخرى وتعلق رجل وتجر أخرى وتصيب جوانبه النار قال فلا يزال كذلك حتى يخلص فإذا خلص وقف عليها ثم قال الحمد لله لقد أعطاني الله ما لم يعط أحداً إذ نجاني منها بعد إذ رأيته فينطلق به إلى غدير عند باب الجنة فيغتسل وقال أنس بن مالك سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الصراط كحد السيف أو كحد الشعرة وإن الملائكة ينجون المؤمنين والمؤمنات وإن جبريل عليه السلام لآخذ بحجزتي وإني لأقول يا رب سلم سلم فالزالون والزالات يومئذ كثير]

Ve dahi ‘Abdullāh b. Mes‘ūd demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “يجمع الله الأولين والآخرين لميقات يوم معلوم قياماً أربعين سنة شاخصة إلى السماء ينتظرون فصل القضاء” “Hakk celle ve ‘alā hazretleri evvelīn ve āhirīni yevm-i ma‘lūmun mīkātına cem‘ eder ve kırk sene ayak üzere kâim ve semāya ebsārları şāhısa olarak durup fasl-ı kazāya muntazır olurlar.” Bu hadīs-i şerīfi ‘Abdullāh āhirine kadar zikr etti tā ki sūcūd-ı mü‘minīn vakti zikr etti ve dahi dedi ki “Sonra Allāhu ta‘ālā onlara emr ve irāde buyurur ki “Başınızı kaldırınız!” Ve onlar başlarını kaldırır ve a‘māllerine göre onların nūrlarını verir ki kimisine ‘azīm dağ gibi bir nūr verir [355] ve o nūr onun önünde sa‘y eder gider ve kimisine ondan asgar bir nūr verir ve kimisine hurma ağacı gibi ve kimisine ondan asgar bir nūr verir tā ki en āhir olan adamın nūru onun ayağının baş parmağı üzerinde olur ki bir kerre ziyā verir ve bir kerre gizlenir. Vaktā ki ışık verir, kademini takdīm edip yürür ve çün kararır kendisi yerinde durur. Sonra nūrlarına göre sırāt üzerine olan mürūrlarını zikr etti ki ba‘zıları berk-ı hātif gibi geçer ve ba‘zıları tarf-ı ayn gibi ve ba‘zıları sehāb gibi ve ba‘zıları in-kidād-ı kevākib gibi ve ba‘zıları esbin şeddi gibi ve ba‘zıları adamın şeddi gibi tā ki ayağının baş parmağı üzerine nuru verilen adam gelir de dört ayak üzere yüzü üstü yürür ve bir eli çekilir de bir eli ilişir ve bir ayağı çekilir de bir ayağı ilişir ve āteş onun cevānibine isābet eder ve bu hālden

zâil olmaz tâ ki sırâtın halâs bulur. Ve halâs bulunca onun üzerine durup der ki “el-Hamdülillâh, Cenâb-ı Hakk dîğer bir adama vermediği nesneyi bana vermiş, çünkü âteşi gördükten sonra beni ondan nâcî kıldı.” Ve onu cennet kapısı yanında olan gadîre ya’nî mâ-ı kebîre getirip onda gasl eder.” Ve Enes b. Mâlik ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizden işittim, buyururdu ki “Sırât kılıcın keskinliği gibi keskindir veyâhüd kılın keskinliği gibi ve melâike dahi mü’minler ile mü’mineleri kurtarırlar. Ve Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm benim belimden tutar da ben: “Yâ Rabb, “Sellim, sellim!” derim” ve o günde ayakları kayıp sırâtın âteşe düşenler pek çokturlar.”

[فهذه أهوال الصراط وعظائمه فطول فيه فكرك فإن أسلم الناس من أهوال يوم القيامة من طال فيها فكره في الدنيا فإن الله لا يجمع بين خوفين على عبد فمن خاف هذه الأهوال في الدنيا أمنها في الآخرة ولست أعني بالخوف رقة كرقاة النساء تدمع عينك ويرق قلبك حال السماع ثم تنساه على القرب وتعود إلى لهوك ولعبك فماذا من الخوف في شيء بل من خاف شيئاً هرب منه ومن رجا شيئاً طلبه فلا ينجيك إلا خوف يمنعك عن معاصي الله تعالى ويحثك على طاعته وابتعد من رقة النساء خوف الحمقى إذا سمعوا الأهوال سبق إلى ألسنتهم الاستعاذة فقال أحدهم استعنت بالله نعوذ بالله اللهم سلم سلم وهم مع ذلك مصرون على المعاصي التي هي سبب هلاكهم فالشيطان يضحك من استعاذتهم كما يضحك على من يقصده سبع ضار في صحراء ووراء حصن فإذا رأى أنياب السبع ووصلته من بعد قال بلسانه أعوذ بهذا الحصن الحصين وأستعين بشدة بنيانه وإحكام أركانه فيقول ذلك بلسانه وهو قاعد في مكانه فأنى يغني عنه ذلك من السبع وكذلك أهوال الآخرة ليس لها حصن إلا قول لا إله إلا الله صادقاً ومعنى صدقه أن لا يكون له مقصود سوى الله تعالى ولا معبود غيره ومن اتخذ إلهه هواه فهو بعيد من الصدق في توحيده وأمره مخطر في نفسه فإن عجزت عن ذلك كله فكن محباً لرسول الله صلى الله عليه وسلم حريصاً على تعظيم سننه ومتشوقاً إلى مراعاة قلوب الصالحين من أمته ومتبركاً بأدعيتهم فعساك أن تنال من شفاعته أو شفاعتهم فتنجو بالشفاعة إن كنت قليل البضاعة]

İşte sırâtın ehvâl ve ‘azâimi bunlardır, hemân sen onda fikrini tatvîl eyle, zîrâ ehvâl-i kıyâmetten nâsın eslemi o kimsedir ki dünyâda onun fikri o ehvâlde uzamış, çünkü Hakk subhânehu ve ta‘âlâ bir ‘abdin üzerine iki havfı cem‘ etmez ya’nî o ki dünyâda bu ehvâlden havf eder, elbette âhirette işbu ehvâlden emîn olur. Ve benim havftan murâdım kadınların rikkat-ı kalbleri gibi bir rikkat değildir ki bu ehvâlin semâ‘ı ‘indinde senin gözlerin yaşlı akıp da kalbin yufka ola sonra ‘an-karîb onu unutup lehv ve la‘ibine dönesin, zîrâ bu hâl havftan bir nesne ile ma‘dûd değildir, belki havf ancak me‘âsîden kaçıp sakınmaktır, çünkü kim ki bir nesneden korkarsa ondan kaçır ve kim ki bir nesneyi recâ ve ümîd ederse onu taleb eder. Kaldı ki

seni kurtarıp nâcî kılan şey ancak seni me'āsî-i ilâhîden men' ve tâ'âtına hass eden havf ve korkudur. Ve rikkat-ı nisâdan daha ziyâde bu'd o havftır ki gürûh-ı hamkâ ehvâl-i kıyâmeti işittikleri vakte onların lisânları isti'âzeze sebkât edip der ki "استعنت بالله نعوذ بالله اللهم سلم سلم" o hâl ile ki kendisi sebeb-i helâki olan me'āsî üzerine musırr olur. Ve el-hâl şeytân-ı la'în onların isti'âzelerinden güler de istihzâ eder, nitekim güler o bir kimseden ki bir hısn-ı hasîn pîşgâhında vâki' olan bir sahrâ içinde bir şîr-i jiyâna râst gelir de kendi lisânı ile o hısn-ı hasîne isti'âze eyler de "Bu hısn-ı hasînin şiddet-i bünyân ve ahkâm-ı erkânıyla bu şîr-i jiyândan sığınıp isti'âze ederim!" diye mekânında durur da yerinden kımıldanmaz ki onun işbu sözü şîrin def'ine ne fâide ve menfa'ati olur. İşte bunun gibi ehvâl-ı âhiretin dahi sıdk-ı kalb ile lâ ilâhe illallâh sözünün demesinden gayrı dîğer bir hısnı yoktur. Ve sıdk-ı kalbinin ma'nâsı ise Allâhu ta'âlâdan ayrı dîğer bir maksûd ve ma'bûdu olmamaktır. Ve o ki kendi hevâsını ma'bûd ittihâz eder, o kimse tevhîdinde sıdk-ı kalbden pek ziyâde ba'iddir ve fî-nefsihi onun emri hatarlı ve tehlikelidir. Ve eğer sen bundan 'âciz kalıp bunun cem'îsi icrâsından bî-tâb ve dermânde kaldınsa bârî Hazret-i Server-i kâinât 'aleyhi efdalü't-tahiyyât efendimize muhibb ol da onun sünneti ta'zîmine harîs ol ve ümmetinden kulüb-ı sâlihînin mürâ'âtına müteşevvik ol ve dâ'iyeleriyle müteberrik ol, ola ki bununla yâ onun şefâ'atine veyâhûd ümmeti sulehâsının şefâ'atlerine mazhar olup da şefâ'atle necât bulursun eğer az sermâyelisin.

Sıfatu's-Şefâ'ati

[صفة الشفاعة]

[اعلم أن إذا حق دخول النار على طوائف من المؤمنين فإن الله تعالى بفضله يقبل فيهم شفاعة الأنبياء والصديقين بل شفاعة العلماء والصالحين [356] وكل من له عند الله تعالى جاه وحسن معاملة فإن له شفاعة في أهله وقربته وأصدقائه ومعارفه فكن حريصاً على أن تكتسب لنفسك عندهم رتبة الشفاعة]

Ve şefâ'atin sıfâtı beyânı ise o dahi bu mebhastır. Şöyle ki sen yakînen bil ki mü'minlerin bir tâifesinden o kimse ki âteşe girmeye sezâ ve müstehakk olur, Hakk celle ve 'âlâ kendi fazl ve keremi ile onun 'afv ve magfireti

için enbiyâ ve siddîkînin şefâ'atlerini kabûl eder, belki 'ulemâ ve sâlihîn ile her bir mü'min ki Zât-ı zü'l-celâlin yanında onun bir hüsn-i mu'âmele ve câhı vardır, onun şefâ'atini onda kabûl eder, zîrâ ki zümre-i 'ulemâ vü su-lehâ ve erbâb-ı hüsn-i mu'âmele vü câh olanların dahi kendi ehl ve karâbet ve asdikâ ve ma'âriflerinde onların şefâ'atleri vardır, hemân onların yanlarında rütbe-i şefâ'ati kazanmaya ya'nî kendi nefesine şefâ'atlarının tahsîl ve iktisâbına harîs ol da rızâ ve muhabbetlerini ele almaya çalış.

[وذلك بأن لا تحقر آدمياً أصلاً فإن الله تعالى خبأ ولايته في عباده فلعل الذي تزدريه عينك هو ولي الله ولا تستصغر معصية أصلاً فإن الله تعالى خبأ غضبه في معاصيه فلعل مقت الله فيه ولا تستحقر أصلاً طاعة فإن الله تعالى خبأ رضاه في طاعته فلعل رضاه فيه ولو الكلمة الطيبة أو النية الحسنة أو ما يجري مجراه]

Ve tarîk-i iktisâbı odur ki ebeden aslen ve ka'fan hiçbir kimseyi hor görmeyesin ve bir âdemîyi tahkîr eylemeyesin, zîrâ ki tebâreke ve ta'âlâ kendi muhabbet ve velâyetini kullarında saklayıp gizletmiştir, ola ki o şahs ki senin gözünde hor gelir de o kimse Allâhu ta'âlânın dostu ve velîsidir ve dahi onun bir ma'siyetini aslâ istisgâr etmeyesin, zîrâ ki Allâhu ta'âlâ kendi gazabını me'âsîsinde saklayıp gizletmiştir ola ki Allâhu ta'âlânın gazabı o sagîr gördüğün ma'siyette ola ve bir tâ'ati dahi aslâ hakîr görmeyesin ola ki onun rızası o tâ'atta ola velev ki bir kelime-i tayyibe ve lokma-i mebzûle ve niyyet-i hasene ve bunların mecrâsında cârî olan a'mâl-i cüz'îyye-i sâliha olsun.

[وشواهد الشفاعة في القرآن والأخبار كثيرة قال الله تعالى ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ روى عمرو ابن العاص أن رسول الله صلى الله عليه وسلم تلا قول إبراهيم عليه السلام ﴿رَبِّ إِنِّهُنَّ أَضَلُّنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ وقول عيسى عليه السلام ﴿إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدَاكَ وَإِنْ تُغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ثم رفع يديه وقال أمتي أمتي ثم بكى فقال الله عز وجل يا جبريل اذهب إلى محمد فسله ما يبكيك فأناه جبريل فسأله فأخبره والله اعلم به فقال يا جبريل اذهب إلى محمد فقل له إنا سنرضيك في أمتك ولا نسوءك]

Ve Kur'ân-ı mecîd ve ahbâr-ı sahîha-i nebeviyyede şefâ'atin şevâhidi çoktur. Ez-cümle tebâreke ve ta'âlâ buyurmuş ki ⁴⁸⁸﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ ya'nî “Sana dünyâda kemâl-i nefis ve i'lâ-yı dîn ve âhirette nâsa şefâ'at etmek ni'metini ihsân eyledi ki sen ondan râzîsin.” Ve 'Amr b. el-Âs rivâyet edip demiş ki “Aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz Kur'ân-ı kerîmde

488 “Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.” Duhâ, 93/5.

mahkî olan Hazret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâmın kelâmını okudu ki رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَافِرٌ رَّحِيمٌ⁴⁸⁹ ya'nî “Yâ Rabb, o asnâm nâstan çok kimseyi idlâl ettiler. Kim ki dînde bana tâbi' oldu o benim milletimdendir, kim ki bana 'asî oldu sen kâdîrsin ki onu tev-beye tevfi'kle magfîret ve rahmet edesin.” Ve 'Îsâ 'aleyhi's-selâmın kelâmını dahi ki⁴⁹⁰ إِنَّ تَعَذُّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ okuduktan sonra kendi ellerini kaldırıp “أمّتي أمّتي” diye ağladı. Ve o demde Hazret-i Erhamü'r-râhimîn, Cibrîl 'aleyhi's-selâma emr edip dedi ki “Muhammed 'aleyhi's-selâma git sor ki seni ağlatan nedir?” Ve Cibrîl gelip o vechle suâl ve 'aleyhi's-selâm efendimiz dahi onunla ona ihbâr ettikte ve Zât-ı zü'l-celâl ona daha ziyâde 'âlim ve dâ'nâdır, Hazret-i Rabbü'l-'âlemin: “Ey Cibrîl, Muhammed 'aleyhi's-selâma git ona de ki tahkîkan biz senin üm-metinde seni râzî edeceğiz de sizi onlarla isâet etmeyiz” diye 'add ve tebşîr buyurdu.

[وقال صلى الله عليه وسلم أعطيت خمساً لم يعطهن أحد قبل نصرت بالرعب مسيرة شهر وأحلت لي الغنائم ولم تحل لأحد قبلي وجعلت لي الأرض مسجداً وترابها طهوراً فأياها رجل من أمّتي أدركته الصلاة فليصل وأعطيت الشفاعة وكل نبي بعث إلى قومه خاصة وبعثت إلى الناس عامة]

Ve dahi 'aleyhi's-salātu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki “أعطيت خمساً” “Bana beş 'atıyye verilmiş ki benden akdem hîçbir kimseye verilmemiştirler bir mâhlık yol mesîresinden ru'b ile ben mansûr oldum ve ganâim bana helâl oldu ki benden akdem hîçbir kimseye helâl olmamış idi ve rûy-i zemîn bana secdegâh kıldı ve hem dahi toprak bana tahûr kılındı. Artık benim ümmetimden her hangi adama bir namâz vakti ulaştı ise her nerede olur ise olsun hemân namâz kılsın. Ve bana şefâ'at verildi ve her bir peygamber ancak kendi kavmine 'ale'l-husûs gönderilmiştir ve ben cemî'-i nâsa 'ale'l-umûm gönderilmişim.”

[وقال صلى الله عليه وسلم إذا كان يوم القيامة كنت إمام النبين وخطيبهم وصاحب شفاعتهم من غير فخر وقال صلى الله عليه وسلم إنا سيد ولد آدم ولا فخر وأنا أول من تنشق الأرض عنه وأنا أول شافع وأول مشفع بيدي لواء الحمد تحته آدم فمن دونه]

Ve dahi 'aleyhi's-salātu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki “إذا كان يوم القيامة كنت إمام النبين وخطيبهم وصاحب شفاعتهم من غير فخر” “Rûz-i kıyâmet

489 İbrâhîm, 14/36.

490 “Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.” Mâide, 5/118.

olunca peygamberlerin imâm ve hatîbleri ben olurum ve bî-iftihâr şefâ'at-
lerinin sâhibi dahi ben olurum.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz
buyurmuş ki *إنا سيد ولد آدم ولا فخر وأنا أول من تنشق الأرض عنه وأنا أول شافع* “
ki hulâsa-i meâl-i şerîfi:” Fahr ol-
masın, evlâd-ı âdemin kebîr ve seyyidleri benim ve üzerlerine zemîn şakk
olunanlardan en evvel adam ki onun üzerine yer şakk olunur, benim ve en
evvel şefâ'at edici şefîc benim ve en evvel müşfi' olacak şefîc benim, ham-
din livâsı benim elimdedir ve adam ve mâ-dûnu o livânın altındadırlar.”

[وقال صلى الله عليه وسلم لكل نبي دعوة مستجابة فأريد أن أختبىء دعوتي شفاعة لأمتي
يوم القيامة وقال ابن عباس رضي الله عنهما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ينصب للأنبياء
منابر من ذهب فيجلسون عليها ويبقى منبري لا أجلس عليه قائماً بين يدي ربي منتصباً مخافة
أن يبعث بي إلى الجنة وتبقى أمتي بعدي فأقول يا رب أمتي فيقول الله عز وجل يا محمد وما
تريد أن أصنع بأمتك فأقول يا رب عجل حسابهم فما أزال أشفع حتى أعطي صكاً كأبرجال قد
بعث بهم إلى النار وحتى إن مالكا خازن النار يقول يا محمد ما تركت للنار لغضب ربك في
أمتك من بقية وقال صلى الله عليه وسلم إني لأشفع يوم القيامة لأكثر مما على وجه الأرض
من حجر ومدر]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki *للكل نبي دعوة* “
ya’ni “Her bir peygamberin
müstecâb ve makbûl bir du‘âsı vardır. Ve ben kendim isterim ki benim du‘â-
mı yevm-i kıyâmette benim ümmetime şefâ'at etmeye saklayayım tâ ki onla-
rın şefâ'atlerinde o du‘âyı du‘â ederim.” Ve ‘Abdullâh b. ‘Abbâs ‘aleyhi’r-rîd-
vân demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki *ينصب للأنبياء* “
منابر من ذهب فيجلسون عليها ويبقى منبري لا أجلس عليه قائماً بين يدي ربي منتصباً مخافة أن
ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: [357] *يبعث بي إلى الجنة وتبقى أمتي بعدي فأقول يا رب أمتي* “
“Yevm-i kıyâmette enbiyâya altından menâbir nasb olunur ve peygamberân
o menâbir üstünde cülûs ederler ve benim minberim kalır da ben oturmam,
ancak huzûr-ı ilâhîde kâim kalırım o korkudan ki ben cennete ba’s olunurum
da ümmetim benden sonra kalırlar. Ve ben o hâl-i kıyâmette “Yâ Rabb, be-
nim ümmetim!” derim. Ve Hakk celle ve ‘alâ hazretleri buyurur ki *يا محمد* “
ya’ni “Ey Muhammed, senin ümmetine benim ne etmek-
liğimi istersin?” Ve ben dahi *يا رب عجل حسابهم* “*ya’ni* “Ey benim Rabbim,
sen onların hesâblarını ta’cîl buyur” derim ve şefâ'at etmekten zâil olmam tâ
ki âteşe gönderilmiş olanlar için bana kitâblar verilir ve tâ ki âteşin hazînedâ-
rı Mâlik bana der ki “Âteş senin Rabbin gazabı için senin ümmetinde bir ba-
kıyye bırakmadı.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş
ki *إني لأشفع يوم القيامة لأكثر مما على وجه الأرض من حجر ومدر* “*ya’ni* “Tahkîkan ben

veym-i kıyâmette yer yüzündeki taş ve kesek ‘adedinden ekser olan mücrimlere şefâ’at edeceğim.”

[وقال أبو هريرة أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم بلحم فرفع إليه الذراع وكانت تعجبه فنهش منها نهشة ثم قال أنا سيد المرسلين يوم القيامة وهل تدرون مم ذلك يجمع الله الأولين والآخرين في صعيد واحد يسمعونهم الداعي وينفذهم البصر وتدنو الشمس فبلغ الناس من الغم والكرب ما لا يطيقون ولا يحتملون فيقول الناس بعضهم لبعض ألا ترون ما قد بلغكم ألا تنظرون من يشفع لكم إلى ربكم فيقول بعض الناس لبعض عليكم بآدم عليه السلام فيأتون آدم فيقولون له أنت أبو البشر خلقك الله تعالى بيده ونفخ فيك من روحه وأمر الملائكة فسجدوا لك اشفع لنا إلى ربك ألا ترى ما نحن فيه ألا ترى ما قد بلغنا فيقول لهم آدم عليه السلام إن ربي قد غضب اليوم غضباً لم يغضب قبله مثله ولا يغضب بعده مثله وإنه قد نهاني عن الشجرة فعصيته نفسي اذهبوا إلى غيري اذهبوا إلى نوح فيأتون نوحاً عليه السلام فيقولون يا نوح أنت أول الرسل إلى أهل الأرض وقد سماك الله عبداً شكوراً اشفع لنا إلى ربك ألا ترى ما نحن فيه فيقول إن ربي قد غضب اليوم غضباً لم يغضب قبله مثله ولا يغضب بعده مثله وإنه قد كانت لي دعوة دعوتها على قومي نفسي اذهبوا إلى غيري اذهبوا إلى إبراهيم خليل الله فيأتون إبراهيم خليل الله عليه السلام فيقولون أنت نبي الله وخليله من أهل الأرض اشفع لنا إلى ربك ألا ترى ما نحن فيه فيقول لهم إن ربي قد غضب اليوم غضباً لم يغضب قبله مثله ولا يغضب بعده مثله وإنى كنت كذبت ثلاث كذبات ويذكرها نفسي نفسي اذهبوا إلى غيري اذهبوا إلى موسى فيأتون موسى عليه السلام فيقولون يا موسى أنت رسول الله فضلك برسالتك وبكلامه على الناس اشفع لنا إلى ربك ألا ترى ما نحن فيه فيقول إن ربي قد غضب اليوم غضباً لم يغضب قبله مثله ولن يغضب بعده مثله وإنى قتلت نفساً لم أؤمر بقتلها نفسي نفسي اذهبوا إلى غيري اذهبوا إلى عيسى فيأتون عيسى فيقولون يا عيسى أنت رسول الله وكلمته ألقاها إلى مريم وروح منه وكلمت الناس في المهد اشفع لنا إلى ربك ألا ترى ما نحن فيه فيقول عيسى عليه السلام إن ربي غضب اليوم غضباً لم يغضب قبله مثله ولن يغضب بعده مثله ولم يذكر ذنباً نفسي نفسي اذهبوا إلى غيري اذهبوا إلى محمد صلى الله عليه وسلم فيأتون فيقولون يا محمد أنت رسول الله وخاتم النبيين وغفر الله لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر اشفع لنا إلى ربك ألا ترى ما نحن فيه فأنطلق فآتي تحت العرش فأقع ساجداً لربي ثم يفتح الله لي من محامده وحسن الثناء عليه شيئاً لم يفتحه على أحد قبلي ثم يقال يا محمد ارفع رأسك سل تعط واشفع تشفع فأرفع رأسي فأقول أمتي أمتي يا رب فقال يا محمد أدخل من أمتك من لا حساب عليهم من الباب الأيمن من أبواب الجنة وهم شركاء الناس فيما سوى ذلك من الأبواب ثم قال والذي نفسي بيده إن بين المصراعين من مصاريع الجنة كما بين مكة وحمير أو كما بين مكة وبصرى وفي حديث آخر هذا السياق بعينه مع ذكر خطايا إبراهيم وهو قوله في الكواكب هذا ربي وقوله لآلهتهم بل فعله كبيرهم هذا وقوله إنى سقيم]

Ve Ebû Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Zât-ı sāmî-i Hazret-i Risālet-penāhî’ye bir gūşt takdīm olundu ve ondan bir kolu aldı ki ondan hoşlanırdı ve ağzına alıp bir pāresini tenāvül buyurdukta buyurdu ki *أنا سيد المرسلين*” *يوم القيامة* ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfî: “Ben yevm-i kıyāmette mürsellerin seyyidi ya‘nî kebīriyim ve bu nedendir bilir misiniz? Allāhu ta‘ālā evvelîn ve āhirîni bir sa‘īd-i vāhidde cem‘ eder o mertebedeki dā‘î onlara sesini işittirebilir ve basar dahi onları inkāz edebilir ve güneş onlardan yakın olur ve tahammülüne tākat getirmeyecekleri gamm ve gussa onlara bālig olur ve nās birbirine derler ki “Size bālig olan kerb ve gammı görmez misiniz? Sizin rabbinize şefā‘at edecek bir kimseyi aramaz mısınız?” Ve yekdīgerine der ki “Hazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām ilticā ediniz.” Ve o hālde Hazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selāma gelirler ve ona derler ki “Ey Ādem, sen beşerin babasısın, seni Allāhu ta‘ālā kendi kudreti yediyle yarattı ve kendi rūhundan sana bir rūhu üfürdü ve sana secde etmeye melāikeyi me’mūr kıldı. Sen kendi Rabbine bizim için şefā‘at eyle, sen bizim hālimizi görmez misiniz ve bize bālig olan gamm ve hüznü görmez misiniz?” Ve Ādem ‘aleyhi’s-selām onlara der ki “Tahkīkan benim Rabbim bu günde böyle bir gazabı gazab etmiş ki bu günden akdem onun gibi gazab etmemiştir ve bu günden sonra ebeden onun gibi gazab etmez. Ve kendisi şecere-i kamhtan tenāvül etmemek için bana emr etmişti ve ben onun emrine muhālefet edip ondan tenāvül eyledim. Vay benim nefsim, vay benim nefsim! Siz benden gayrı dīger bir peygambere gidiniz, Nūh’a gidiniz!” diye itizār eder. Ve onlar Nūh ‘aleyhi’s-selāma gelip derler ki “Ey Nūh, sen ehl-i zemīne gönderilmiş olan resüllerin en evvelisi ve birincisisin ve Hakk subhānehu ve ta‘ālā seni ‘abd-i şekūr tesmiye etti. Sen kendi Rabbine bizim için şefā‘at eyle, sen bizim hālimizi görmez misin?” Ve o dahi der ki “Tahkīkan benim Rabbim bu günde böyle bir gazabı gazab etmiştir ki ondan evvel bir dahi onun gazab etmemiştir ve ondan sonra bir dahi onun gibi gazab etmez. Ve ben isem benim bir du‘ām var idi ve kendi kavmim üzerine onu du‘ā ettim. Vay benim nefsim, vay benim nefsim! Siz benden gayrı dīger bir peygambere gidiniz, siz İbrāhīm Halīlullāh ‘aleyhi’s-selāma gidiniz.” Ve onlar İbrāhīm Halīlullāh ‘aleyhi’s-selāma gelip derler ki “Sen [358] Allāhu ta‘ālānın peygamberi ve ehl-i zemīnden sen onun halīlisin. Sen kendi Rabbine bizim için şefā‘at eylesen, bizim hālimizi görmez misin?” Ve o dahi onlara der ki “Tahkīkan benim Rabbim bugün böyle bir gazabı gazab etmiş ki ondan evvel onun gibi bir gazab etmemiştir ve ondan sonra onun gibi bir gazab etmez. Ve ben isem benim üç kizbem vardır ki dünyāda onu etmiştim!” Ve o kizbeleri zikr eder. Sonra “Vay benim nefsim, vay benim nefsim! Siz benden gayrı dīger bir peygambere gidiniz, Mūsā

‘aleyhi’s-selâma gidiniz” der. Ve onlar Mûsâ ‘aleyhi’s-selâme gelip derler ki “Ey Mûsâ, sen Allâhu ta‘âlânın resûlûsün, seni nâs üzerine kendi risâleti ve kelâmı ile tafdîl etti. Sen kendi Rabbine bizim için şefâ‘at eyle, sen bizim hâlimizi görmez misin?” Ve o dahi der ki “Tahkîkan benim Rabbim bugün böyle bir gazabı gazab etmiştir ki ondan evvel onun gibi bir gazab etmemiştir ve ondan sonra onun gibi ebeden gazab etmez. Ve ben isem dünyâda onun katline me’mûr olmadığım bir nefsi katl etmişim. Vay benim nefsim, vay benim nefsim! Siz benden gayrı dîger bir peygambere gidiniz, ‘Îsâ ‘aleyhi’s-selâma gidiniz.” Ve onlar ‘Îsâ ‘aleyhi’s-selâma gelip derler ki “Ey ‘Îsâ, sen Allâhu ta‘âlânın resûlû ve Meryem’e ilkâ ettiği kelimesisin ve ondan bir rûhsun ve beşikte iken sen tekellüm ettin. Sen kendi Rabbine bizim için şefâ‘at eyle, sen bizim hâlimizi görmez misin? Ve o dahi der ki “Tahkîkan benim Rabbim bugün böyle bir gazabı gazab etmiş ki ondan evvel onun gibi bir gazab etmemiş ve ondan sonra onun gibi bir gazab etmez ve nefsi için bir zelle söylemez, ancak vay benim nefsim, vay benim nefsim! Siz benden gayrı dîger bir peygambere gidiniz, Muhammed ‘aleyhi’s-selâma gidiniz” der. Ve onlar bana gelip derler ki “Ey Muhammed, sen Allâhu ta‘âlânın resûlûsün ve enbiyânın hâtemisin ve Hakk subhânehu ve ta‘âlâ sana olmuş ve olacak zelleleri ‘afv ve magfîret etmiştir. Sen kendi Rabbine bize şefâ‘at eyle, sen bizim hâlimizi görmez misin?” Ve der-‘akab ben dahi gidip ‘arşın altında secde ederim sonra Allâhu ta‘âlâ onun mehâmid ve senâsından öyle bir şey bana feth eder ki benden akdem hiçbir kimseye onu feth etmemiş ve kendim o hamd ve senânın edâsında iken bana denilir ki “Ey Muhammed, sen secdeden başını kaldır da dile ki her ne diler sen sana verilecek ve şefâ‘at dahi eyle ki senin şefâ‘atin kabûl olunacaktır.” Ve ben dahi kendi başımı secdeden kaldırıp derim ki “Ey benim Rabbim, benim ümmetim benim ümmetim!” ya‘nî ‘afvlarını dilerim demektir. Ve bana denilir ki “Ey Muhammed, senin ümmetinden üzerlerine hesâb olmayanları cennetin sağ kapısından dâhil ediniz ve cennetin ebvâb-ı sâiresinde dahi nâsa şürekâdırlar.” Sonra dedim ki “O ki benim nefsim onun yed-i kudretindedir, ben onunla yemîn edip derim ki cennet kapılarının iki kanatları arası Mekke ile Himyer mâ-beyninde vâki‘ olan mesâfe mikdârıncadır veyâhûd Mekke-i mûkerreme ile Busrâ’nın mâ-beyninde olan mesâfe gibidir.” Ve dîger bir hadîste bu siyâk bi-‘aynihi vârid olmuş velâkin İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâmın zellâtı dahi zikr olunmuştur ki gârdan çıkıp kevkebi gördükte “Bu benim rabbimdir!” deyişi ve asnâmin kebîrine işâretle “Bu put onu işlemiş!” demesidir ve “Ben sakîmim!” diye onlarla gitmekten onun i‘tizâr edişidir.

[فهذه شفاعة رسول الله صلى الله عليه وسلم ولأحاديث أمته من العلماء والصالحين شفاعة أيضاً حتى قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يدخل الجنة بشفاعة رجل من أمتي أكثر من ربعة ومضر وقال صلى الله عليه وسلم يقال للرجل قم يا فلان فاشفع فيقوم الرجل فيشفع للقبيلة ولأهل البيت وللرجل والرجلين على قدر عمله وقال أنس قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن رجلاً من أهل الجنة يشرف يوم القيامة على أهل النار فيناديه رجل من أهل النار ويقول يا فلان هل تعرفني فيقول لا والله ما أعرفك من أنت فيقول أنا الذي مررت بي في الدنيا فاستسقيتي شربة ماء فسقيتك قال قد عرفت قال فاشفع لي بها عند ربك فيسأل الله تعالى ذكره ويقول إني أشرفت على أهل النار فناداني رجل من أهلها فقال هل تعرفني فقلت لا من أنت فقال أنا الذي استسقيتي في الدنيا فسقيتك فاشفع لي عند ربك فشفعني فيه فيشفعه الله فيه فيؤمر به فيخرج من النار]

İşte bu şefâ'at 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizin şefâ'atidir. Ve âhâd-ı ümmetinin dahi şefâ'atleri vardır ki zümre-i 'ulemâ vü sulehâ dahi şefâ'at ederler, hattâ 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "يدخل الجنة بشفاعة رجل من أمتي أكثر من ربعة ومضر" ya'nî "Benim ümmetimden bir adamın şefâ'atiyle Reb'â ve Mudar halklarından ekser bir halk cennete dâhil olurlar." Ve dahi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "قم يا فلان فاشفع فيقوم الرجل للقبيلة ولأهل البيت وللرجل والرجلين على قدر عمله" ya'nî adama denilir ki "Ey fülân, sen kalk şefâ'at et!" Ve bir adam kalkar bir kabîleye şefâ'at eder ve bir adam kalkar yalnız bir hâne ehline şefâ'at eder ve bir adam kalkar bir adama veyâ iki adama ki 'amelîne göre şefâ'at ederler." Ve Enes 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki Resûl-i ekrem sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz buyurmuş ki "إن رجلاً من أهل الجنة يشرف يوم القيامة على أهل النار" ilh. ki hulâsa-i müfâd-ı münîfi: "Tahkîkan ehl-i cennetten bir adam yevm-i kıyâmette ehl-i âteş üzere müşrif olur ve ehl-i nârdan bir zât onu çağırıp "Ey fülân, sen beni bilir misin?" der ve o dahi: "Yok, sen kimsin?" diye cevâb vermekle, o dahi: "Ben şol kimseyim ki dünyâda sen benim üzerime mürûr edip benden bir için su istedin ve bana sana içirdim." Ve o adam dahi der ki "Tahkîkan ben seni bildim." Ve o dahi: "Beni bildirsen onun sevâbıyla sen bana Rabbin katında şefâ'at eyle!" diye ondan şefâ'ati recâ ve tevakkû eder ve o cennetli dahi Allâhu ta'âlâdan dileyip der ki "Ben ehl-i âteşin üzerine müşrif oldum ve der-akab ehl-i âteşten bir adam beni çağırıp bana dedi ki "Sen beni bilir misin ve ben "Yok, sen kimsin?" dediğimde, o adam: "Ben o adamım ki sen dünyâda benden su istedin ve ben sana suyu içirdim, sen benim için senin Rabbin katında şefâ'at eyle" dedi, sen dahi beni onda müşfi kıl." Ve Allâhu ta'âlâ onu onda müşfi kılar [359] ve der-akab âteşten onun ihrâcına emr sâdır olur da çıkar.

[وعن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أنا أول الناس خروجاً إذا بعثوا وأنا خطيبهم إذا وفدوا وأنا مبشرهم إذا يئسوا لواء الحمد يومئذ بيدي وأنا أكرم ولد آدم على ربي ولا فخر]

Ve dahi Enes b. Mâlik ‘aleyhi’r-rıdvân üzerine mervî olup demiş ki “أنا أول الناس خروجاً إذا بعثوا ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki خطيبهم إذا وفدوا وأنا مبشرهم إذا يئسوا لواء الحمد يومئذ بيدي وأنا أكرم ولد آدم على ربي ولا فخر” ki hulāsa-i meāl-i şerīfi: “Nās ba’s olundukları vakte hurūca ben nāsın evvelisiyim ya’nī cümleden akdem kabrden hurūc edeceğim ve huzūr-ı rabbānīye varıp cem’ oldukları vakte ben onların hatıbiyim ve ye’s ettikleri vakte ben onların mübeşşiriyim. Hamdın livāsı o günde benim elimdedir ve fahr olmasında ben evlād-ı âdemin ekremiyim.”

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إني أقوم بين يدي ربي عز وجل فأكسى حلة من حلل الجنة ثم أقوم عن يمين العرش ليس أحد من الخلائق يقوم ذلك المقام غيري]

Ve dahi Resūl-i ekrem sallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuş ki “إني” أقوم بين يدي ربي عز وجل فأكسى حلة من حلل الجنة ثم أقوم عن يمين العرش ليس أحد من الخلائق يقوم ذلك المقام غيري” ya’nī “Tahkīkan ben rabbim Hakk celle ve ‘alānın huzūrunda kıyām edip cennetin hulelinden bir hulle bana iksā olunur da sonra ‘arşın sağında dururum ki benden gayrı o makāmda halāyıkdan bir kimse kıyām edemez.”

[وقال ابن عباس رضي الله عنهما جلس ناس من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ينتظرونه فخرج حتى إذا دنا منهم سمعهم يتذكرون فسمع حديثهم فقال بعضهم عجباً إن الله عز وجل اتخذ من خلقه خليلاً اتخذ إبراهيم خليلاً وقال آخر ماذا بأعجب من كلام موسى كلمه تكليماً وقال آخر فعيسى كلمة الله وروحه وقال آخر آدم اصطفاه الله فخرج عليهم صلى الله عليه وسلم وقال قد سمعت كلامكم وتعجبكم إن إبراهيم خليل الله وهو كذلك وموسى نجى الله وهو كذلك وعيسى روح الله وكلمته وهو كذلك وآدم اصطفاه الله تعالى وهو كذلك ألا وأنا حبيب الله ولا فخر وأنا حامل لواء الحمد يوم القيامة ولا فخر وأنا أول شافع وأول مشفع يوم القيامة ولا فخر وأنا أول من يحرك حلق الجنة فيفتح الله لي فأدخلها ومعى فقراء المؤمنين ولا فخر وأنا أكرم الأولين والآخرين ولا فخر]

Ve dahi ‘Abdullāh b. ‘Abbās ‘aleyhime’r-rıdvân demiş ki ashāb-ı peygamberiden çend zāt oturup efendimizin hurūcuna muntazır olmuşlar ve efendimiz çıkıp onlara yaklaşıncı onların müzakerelerini işitti ki ta‘accüb ederek ba’zısı demiş ki “Allāhu ta‘ālā halkından dost ittihāz buyurdu ve

İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâmı dost ve halîl ittihâz etti” ve dîgeri dedi ki “Bu şe’n Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmın kelâmından daha ziyâde ‘acîb değildir ki mükâleme ile Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm ile tekellüm etmiş” ve dîgeri dedi ki “‘İsâ, Allâhu ta‘âlânın kelimesi ve rûhudur” ve dîgeri demiş ki “Allâhu ta‘âlâ Âdem’i istifâ etti.” Ve onların bu müzâkerede oldukları hâlde efendimiz üzerlerine çıkıp buyurdu ki “قد سمعت كلامكم” ilh. ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Ben sizin sözünüzü ve ta‘accübünüzü işittim. Tahkîkan İbrâhîm, Allâh’ın halîlidir ve fi’l-vâki‘ böyledir ve Mûsâ dahi Allâh’ın neciyyidir ve fi’l-hakîka böyledir ve ‘İsâ dahi Allâhu ta‘âlânın rûhu ve kelimesidir ve fi’l-hakîka böyledir ve Âdem ‘aleyhi’s-selâmı dahi Allâhu ta‘âlâ intihâb ve istifâ etmiştir ve fi’l-hakîka o dahi böylecedir. Ve âgâh olup biliniz ki fahr olmasın ben dahi Allâhu ta‘âlânın dostu ve mahbûbuyum ve dahi fahr olmasın yevm-i kıyâmette ben livâü’l-hamdin hâmilim ve dahi fahr olmasın ki yevm-i kıyâmette en evvel şefâ‘at edici şefî‘ ve en evvel onun şefâ‘ati kabûl olunur müşfi‘ benim ve dahi fahr olmasın ki cennetin halkalarını en evvel tahrîk edip cennete girecek adam benim ya’nî cümleden evvel bâb-ı cennetin hal-kasını tahrîk edecek adam benim ve Allâhu ta‘âlâ onu bana açıp kendim fukarâ-yı mü’minîn ile ma‘an cümleden akdem pîşîn olarak gireceğim demektir ve dahi fahr olmasın ben evvelîn ve âhirînin ekremiyim.”

Sıfatu’l-Havzı

[صفة الحوض]

[اعلم أن الحوض مكرمة عظيمة خص الله بها نبينا صلى الله عليه وسلم وقد اشتملت الأخبار على وصفه ونحن نرجو أن يرزقنا الله تعالى في الدنيا علمه وفي الآخرة ذوقه فإن من صفاته أن من شرب منه لم يظمأ أبداً]

Ve havzın sıfâtı beyânı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki sen bil ve âgâh ol ki ‘ale’t-tahkîk havz-ı kevser ‘azîm bir mekremedir, ancak onunla Nebî-i zî-şânımız efendimiz muhtass olmuştur ve onun vasfı üzerine ah-bâr-ı sahîha dahi müştamil olmuştur. Ve el-hâl biz Allâh’tan recâ ederiz ki dünyâda onun ‘ilmini bize rızık ve nasîb etsin ve âhirette dahi onun zevkini bize kısmet ve nasîb eyleye, zîrâ ki onun sıfâtındandır ki ‘ale’t-tahkîk kim ki ondan içer ebeden bir dahi susuz olmaz.

[قال أنس أغفى رسول الله صلى الله عليه وسلم إغفاءة فرفع رأسه متبسما فقالوا له يا رسول الله لم ضحكت فقال آية أنزلت علي أنفأ وقرأ بسم الله الرحمن الرحيم إنا أعطيناك الكوثر حتى ختمها ثم قال هل تدرون ما الكوثر قالوا الله ورسوله اعلم قال إنه نهر وعدنيه ربي عز وجل في الجنة عليه خير كثير عليه حوض ترد عليه أمتي يوم القيامة آنيته عدد نجوم السماء]

Ve dahi Enes b. Mâlik ‘aleyhi’-rıdvân demiş ki Resûl-i kibriyâ ‘aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimiz bir lahza uyukladı sonra başını kaldırıp tebesüm etti ve ona: “Ey resûl-i Hudâ, niçin güldün?” dediklerinde efendimiz buyurdu ki “آية أنزلت علي أنفأ وقرأ بسم الله الرحمن الرحيم إنا أعطيناك الكوثر حتى ختمها” ثم قال هل تدرون ما الكوثر قالوا الله ورسوله اعلم قال إنه نهر وعدنيه ربي عز وجل في الجنة عليه خير كثير عليه حوض ترد عليه أمتي يوم القيامة آنيته عدد نجوم السماء” şerîfi: “Ânifen benim üzerime bir âyet-i kerîme inzâl buyuruldu ve besmele ile sûre-i Kevser’i okudu, sûre-i Kevser’in hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Yâ Muhammed, biz sana ‘ilm ve ‘amel ve şereften hayr-ı kesîr verdik yâhûd çok ümmet yâhûd gökte ve yerde senin için çok zikr ve senâ verdik yâhûd Kur’ân verdik yâhûd kevser nehri verdik ki o cümle cennet nehrlerinin a’lâsı olup onda lezzetlerin cemî’i mevcûddur. İmdi Rabbin celle şānuhunun rızāsı için hulûs ile namâz kıl ve deve kurbân edip muhtâclara tasadduk eyle yâhûd bayram namâzını kılıp kurbân kes. Tahkîkan sana bugz ve ‘adâvet eden kimse zürriyyet ve her hayrdan munkatı’dır, ‘âfiyeti yoktur.” Sonra buyurdu ki “Kevser ne olduğunu siz bilir misiniz?” Ve sahâbe: “Allâh ve resûlû [360] a’lemdir” dediklerinde, efendimiz buyurdu ki “Kevser cennette bir nehrdir ki Rabbim celle şānuhu onu bana va’d etmiştir ki onun üstünde çok hayr-ı kesîr vardır ve dahi onun üzerine bir havz vardır ki yevm-i kıyâmette benim ümmetimin onun üzerine vârid olurlar ve gök yıldızları ‘adedince onun üstünde evânî vardır.

[وقال أنس قال رسول الله صلى الله عليه وسلم بينما أنا أسير في الجنة إذا بنهر حافته قباب اللؤلؤ المجوف قلت ما هذا يا جبريل قال هذا الكوثر الذي أعطاك ربك فضرِب الملك بيده فإذا طينه مسك أذفر وقال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما بين لابتي حوضي مثل ما بين المدينة وصنعاء أو مثل ما بين المدينة وعمان]

Ve dahi Enes ‘aleyhi’-rıdvân demiş ki ‘alehi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “بينما أنا أسير في الجنة إذا بنهر حافته قباب اللؤلؤ المجوف قلت ما هذا يا جبريل قال هذا الكوثر الذي أعطاك ربك فضرِب الملك بيده فإذا طينه مسك أذفر” ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Cennet içinde seyr ederken nâgehân bir nehre râst geldim ki onun iki hâfiyesi üstünde mücevvef inciden künbedler vardır ve “Ey Cibrîl, bu nedir?” diye suâl ettiğimde, “Rabbin tebâreke ve ta’âlâ sana

verdiği kevser nehridir” dedi ve melek onu eliyle darb edince onun çamuru misk-i ezfer olduğu nümâyân oldu.” Ve dahi dedi ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurdu ki ما بين لابتي حوضي مثل ما بين المدينة وصنعاء أو مثل ما بين المدينة وعمان“ ya’nî “Benim havzımın iki kenârı mâ-beyninde Medîne ile San‘â veyâhüd Medîne ile ‘Umân beynlerinde olan bu‘d ve mesâfe gibidir.”

[وروى ابن عمر أنه لما نزل قوله تعالى {إنا أعطيناك الكوثر} قال رسول الله صلى الله عليه وسلم هو نهر في الجنة حافته من ذهب شرابه أشد بياضاً من اللبن وأحلى من العسل وأطيب ريحاً من المسك يجري على جنادل اللؤلؤ والمرجان]

Ve ‘Abdullāh b. ‘Ömer ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Vaktā ki sūre-i Kevser nāzil oldu, ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz demiş ki هو نهر في الجنة حافته من ذهب شرابه أشد بياضاً من اللبن وأحلى من العسل وأطيب ريحاً من المسك الجنة حافته من ذهب شرابه أشد بياضاً من اللبن وأحلى من العسل وأطيب ريحاً من المسك” ki hulāsa-i meāl-i münîfi: “Kevser cennette bir nehirdir ki onun iki kenârı altındandır ve onun şarâbı sütün daha ziyâde beyâzdır ve tadı baldan daha ziyâde tatlıdır ve rāyihası miskten daha ziyâde hoştur; lü’lü’ ve mercân cendelleri üzerine cārî olur.”

[وقال ثوبان مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أن حوضي ما بين عدن إلى عمان البلقان ماؤه أشد بياضاً من اللبن وأحلى من العسل وأكوابه عدد نجوم السماء من شرب منه شربة لم يظمأ بعدها أبداً أول الناس وروداً عليه فقراء المهاجرين فقال عمر بن الخطاب ومن هم يا رسول الله قال هم الشعث رؤوسا الدنس ثياباً الذين لا ينكحون المتنعمات ولا تفتح لهم أبواب السدد فقال عمر بن عبد العزيز والله لقد نكحت المتنعمات فاطمة بنت عبد الملك وفتحت لي أبواب السدد إلا أن يرحمني الله لا جرم لا أدهن رأسي حتى يشعث ولا أغسل ثوبي الذي على جسدي حتى يتسخ]

Ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin mevlâsı Sevbân demiş ki “هم الشعث رؤوسا الدنس ki hulāsa-i meāl-i şerîfi: “Tahkîkan benim havzım ‘Aden ile ‘Umân-ı Belkâ’nın mâ-beyni mikdârıncadır; onun suyu sütün daha ziyâde beyâzdır ve baldan daha ziyâde tatlıdır ve ekvâbı nücûm-ı semâ‘adedincidir. Kim ki ondan bir içim içerse ba‘dehu ebeden susuz olmaz. Ve en evvel ona vârid olan mü’mînîn ancak fukarâ-yı muhâcîrîndir.” Ve ‘Ömer b. el-Hattâb: “Ey resûl-i Hudâ, fukarâ-yı muhâcîrîn kimlerdir?” diye suâl ettikte, efendimiz: “Başları şâ‘is ve câmeleri kirli ve mütena‘imâtтан mütezevvic olmayan gedâyândır ki südedin kapıları onlar açılmaz.” Ve ‘Ömer b. ‘Abdül‘azîz demiş ki “Vallâhi ben mütena‘imâtтан Fâtıma bint ‘Abdûlmelik’i mütezevvic olmuşum ve ebvâb-ı süded bana açılmıştır meğer ki Allâhu ta‘âlâ beni rahmeti ile mu‘â-

mele eder. Lâ-cereme ben ba'de-mâ kendi başıma 'âdet mücebince yağı sürmem tâ ki şâ'is kala ve cismim üzerinde olan sevbi dahi gasl etmem tâ ki kirli ola!"

[وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا آتِيَةُ الْحَوْضِ قَالَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا يَأْتِيهِ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ نَجُومِ السَّمَاءِ وَكَوَاكِبِهَا فِي اللَّيْلَةِ الْمُظْلَمَةِ الْمُصْحِيَّةِ مِنْ شَرَبٍ مِنْهُ لَمْ يَظْمَأْ آخِرَ مَا عَلَيْهِ يَشْخَبُ فِيهِ مِيزَابَانِ مِنَ الْجَنَّةِ عَرْضُهُ مِثْلُ طَوْلِهِ مَا بَيْنَ عَمَانَ وَأَيْلَةَ مَاوَةَ أَشَدَّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَعَنْ سَمُرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوْضاً وَإِنَّهُمْ يَتَبَاهَوْنَ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ وَارِدَةً وَإِنِّي لأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ وَارِدَةً]

Ve dahi Ebū Zerr el-Gıfārî üzerine mervî olup demiş ki “Ben resûl-i Hudâ’dan sorup dedim ki “Ey resûl-i kibriyâ, havzın evânîsi nedir?” Ve o dahi buyurdu ki “والذي نفس محمد بيده لا يأتيه أكثر من عدد نجوم السماء وكواكبها في الليلة المظلمة المصحية” “O ki nefsi Muhammed onun yed-i kudretindedir, ben onunla kasem edip derim ki onun aynaları semânın leyle-i muzlime vü mushiyede olan nücüm ve kevākibi ‘adedinden daha ziyâde çoktur. Kim ki ondan içerse bir dahi ebeden susuz olmaz üzerine cennetten iki mîzâb akar ve onun ‘arzı tûlû gibidir, ‘Umân ile Vâile mâ-beyninde olan mesâfe mikdârıncadır ve onun suyu sütün beyâzı daha ziyâde şedîddir ve tadı bal-dan daha ziyâde tatlıdır.” Ve dahi Semure’nin üzerine mervî olup demiş ki “إن لكل نبي حوضاً وإنهم” “hulâsa-i meâl-i münîfi: “Her bir peygamberin birer havzı vardır ve onlar havzlarının veredeleriyle mübâhât ederler ve ben recâ ederim ki ben onlardan ziyâde veredeli olurum” ya’nî benim havzım üzerine gelip su içecek ümmetim cümlelerinden daha ziyâde çok ola demektir.

[فهذا رجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم فليرج كل عبد أن يكون في جملة الواردين وليحذر أن يكون متمنياً ومغتراً وهو يظن أنه راج فإن الراجي للحصاد من بث البذر ونقى الأرض وسقاها الماء ثم جلس يرجو فضل الله بالإنيات ودفع الصواعق إلى أوان الحصاد فأما من ترك الحراثة أو الزراعة وتقيية الأرض وسقيها وأخذ يرجو من فضل الله أن ينبت له الحب والفاكهة فهذه مغتر ومتمن وليس من الراجين في شيء وهكذا رجاء أكثر الخلق وهو غرور الحمقى نعوذ بالله من الغرور والغفلة فإن الاغترار بالله أعظم من الاغترار بالدنيا قال الله تعالى ﴿فَلَا تَغُرُّكُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرُّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ﴾]

İşte Resûl-i ekrem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizin recâsı budur. Kaldı ki her bir ‘abd dahi recâ etsin ki kendisi cümle-i vâridinden ola ve magrûr ve mütemennî olmaktan hazer etsin o hâl ile ki kendi nefsinin

râcî zu'c'm ede, zîrâ râcî-i [361] hasâd olan kimse ya'ni ekini biçmek ümîd eden adam ancak o adamdır ki tohumu yere sepmiş ve tarlayı sürüp giyâh-ı degalden pâk etmiş ve tarlayı vakt ve zamânıyla sulayıp ekinin göğermesi ve ondan def'-i savâ'ık u âfât ile vakt-i hasâda kadar vikâye ve selâmetine fazlullâhı recâ eder. Ve o ki hırâseti terk eder veyâhûd tenkiye-i arzı ihmâl eyler veyâhûd saky ve terbiyesini terk eyler ve bununla berâber oturup recâ eder ki Allâhu ta'âlâ ona dâneyi göğertip fâkiheyi fazl-ı ilâhîden recâ eder, o kimse mugterr ve mütemennîdir, râcîlerden bir nesne ile sayılmaz ve ekser-i halkın recâsı bu kabîldendir ve bu hamkânın gurûrudur. Biz gurûr ve gafletten Allâhu ta'âlâ ile ta'avvûz ederiz, zîrâ Zât-ı kibriyâ ile olan igtirâr dünyâ ile olan igtirârdan a'zamdır. Hakk subhânehu ve ta'âlâ ondan nehy edip buyurmuş ki ⁴⁹¹﴿فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمُ بِاللَّهِ الْغُرُورُ﴾ ilh. ya'ni “Ey nâs, Allâhu ta'âlânın haşr ve cezâ va'di hakk ve sabittir, onda hilf mümkün olmaz. Hayât-ı dünyâ sizi magrûr ve ferîfte etmesin (ki âhireti ferâmûş etmeyesiz) ve şeytân sizi sonra tevbe ederseniz Allâhu ta'âlâ magfîret eder diye aldatıp ma'siyete sevk eylesin (eger o mümkündür lâkin tabî'at onu def' eder ümidiyle zehr yemeye benzer.)”

el-Kavlü Fî Sıfatı Cehenneme ve Ehvâlihâ ve Enkâlihâ

[القول في صفة جهنم وأحوالها وأنكالها]

[يا أيها الغافل عن نفسه المغرور بما هو فيه من شواغل هذه الدنيا المشرفة على الانقضاء والزوال دع التفكير فيما أنت مرتحل عنه واصرف الفكر إلى موردك فإنك أخبرت بأن النار مورد للجميع إذ قيل ﴿وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ثُمَّ تُنْجِي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا﴾ فأنت من الورود على يقين ومن النجاة في شك]

Ve cehennemin sıfatında ve onun ehvâl ve enkâlinde olan kavlin faslı dahi budur. Şöyle ki sen ey gâfil ve nefsinden bî-haber, işbu zevâl ve inkızâya müşrif olan dünyânın şevâgılından içinde bulunduğu şevâgıl ile mugterrsin, kendin ondan mürtehil bulunduğun merhalenin şevâgılına tefekkür ve endîşe etmekliği bırak da vârid olacağın mevrîdine tefekkür eyle, zîrâ ki nass-ı sarîh ü kat'î ile mü'ekkeden haberdâr olmuşsun ki âteş cemî'i

491 “Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. Sakın çok aldatıcı (Şeytan) Allah hakkında sizi aldatmasın.” Lokmân, 33/31, Fâtır, 35/5.

nâsa mevriddir, çünkü Melik-i müte'âl buyurmuş ki **﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ﴾** 492 ilh. ya'nî "Tahkîk sizden kimse yoktur illâ o âteşe uğrar. O cehennemın âteşine uğramaklık Rabbin ta'âlânın cezmi ve kat'î hükm ve kazâsı oldu. Ve bundan sonra şirk-ten ittikâ edenleri nârdan ihrâcla halâs ederiz ve kâfirleri o nârdan dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz." İşte bu nass-ı celîlin medlûlüyle sen vürüd-ı âteşe 'ilm ve yakîn üzeresin ve necât bulmakta dahi şekk içindesin, çünkü necât müttakîlere tahsîs buyurulmuştur ve sen kendin müttakîlerden olup olmadığına bir delîlin yoktur.

[فاستشعر في قلبك هول ذلك المورد فعساك تستعد للنجاة منه وتأمل في حال الخلائق وقد قاسوا من دواهي القيامة ما قاسوا فينما هم في كربها وأهوالها وقوفاً ينتظرون حقيقة أنبائها وتشفيق شفعاؤها إذ أحاطت بالمجرمين ظلّات ذات شعب وأظلت عليهم نار ذات لهب وسمعوا لها زفيراً وجرجرة تفصح عن شدة الغيظ والغضب فعند ذلك أيقن المجرمون بالعطب وجثت الأمم على الركب حتى أشفق البراء من سوء المنقلب وخرج المنادي من الزبانية قائلاً أين فلان بن فلان المسوف نفسه في الدنيا بطول الأمل المضيع عمره في سوء العمل فيبادرونه بمقامع حديد ويستقبلونه بعظائم التهديد ويسوقونه إلى العذاب الشديد وينكسونه في قعر الجحيم ويقولون له {ذق إنك أنت العزيز الكريم}]

Âhir sen kendi kalbinde o mevridin hevlini istiş'âr edip idrâk ve ta'akkul eyle, ola ki sen ondan necât bulmaya müsta'idd ve âmâde olursun. Ve dahi halâyıkın hâlinde te'emmül eyle ki devâhî-i kıyâmetten ne çok mesâib ve devâhîye mukâsî olurlar ve onlar onun kerb ve ehvâlinde bulundukları hâlde durup onun ahabârının hakîkatine ve şefî'lerin şefâ'atlerine muntazırlar iken nâgehân gürûh-ı mücrimîne bir şu'beli zulumât ihâtat ettirir de lehebli âteş onların [üzerine] gölge saldırır ki ona bir âvâz ve gürültü işitilir de onun o velvele ve âvâzı onun gayz ve gazabı şiddetini bildirip ifsâh eder ve o vakt helâke mücrimler müteyakkın olup cemî'-i ümem dizleri üzerine çöküp otururlar tâ ki berî ve günâhtan 'ârî olan etkıyâ ve ebrâr dahi sū-i münkalebden telâş edip havf eylerler ve melâike-i 'azâb ya'nî zebâniye-i düzah çıkıp çağırır ki "Tûl-i emel ile dünyâda nefsine tesvîf ve sū-i 'amelde 'ömrünü tazyî' eden fülân oğlu fülân nerededir?" Ve sür'at ve şitâb ile ona seğirip ellerinde mekâmî-i hadîd olduğu hâlde ona tehdîdât-ı 'azîme ile mübâderet ederek 'azâb-ı şedîde onu sürüp götürürler ve ka'r-ı cahîme ser-nigün olarak ilkâ ederler ve "Sen ki 'azîz ve kerîmsin, tadıver!" derler.

492 "(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir. Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırsınız da zalimleri orada diz üstü çökmüş halde bırakırsınız." Meryem, 19/71-72.

[فأسكنوا داراً ضيقة الأرجاء مظلمة المسالك مبهمة المهالك يخلد فيها الأسير ويوقد فيها السعير شرابهم فيها الحميم ومستقرهم الجحيم الزبانية تقمعهم والهاوية تجمعهم أمانهم فيها الهلاك وما لهم منها فكاك قد شدد أقدامهم إلى النواصي واسودت وجوههم من ظلمة المعاصي ينادون من أكنافها ويصيحون في نواحيها وأطرافها يا مالك قد حق علينا الوعيد يا مالك قد أثقلنا الحديد يا مالك قد نضجت منا الجلود يا مالك أخرجنا منها فإننا لا نعود فتقول الزبانية هيهات لات حين أمانٍ ولا خروج لكم من دار الهوان فاخسئوا فيها ولا تكلمون ولو أخرجتم منها لكتنم إلى ما نهيتم عنه تعودون]

Ve bu keşâkeş ile dūzaha vusūl bulmakla ercāsı dar bir dārda iskān olurlar, öyle bir dār ki mesāliki muzlim ve mehāliki mübhem olup esīri muhalled ve saʿīri mūkiddir ve onun içinde içecekleri su kaynar ve hamīm sudur ve müstekarrları cahīmdir, zebāniye onları kamʿ eder ve hāviye onları cemʿ eyler. Ümniyye ve āmālleri o demde helāk olup, hālbuki on ʿazāb-dan infikākları yoktur, ayakları cebhelerine bağlanmış ve zulmet-i meʿāsī-den [362] yüzleri siyāh olmuş, onun etrāfından münādāt ederler ve nevāhī ve eknāfından çağırıp feryād eylerler ki “Ey mālik, bizim üzerimize vaʿd hakk oldu ve silsile ve kuyūd-ı hadīd üzerimize ağırlaşıp girān oldu, derilerimiz pişip vīrān ve biryān oldu! Ey mālik, bizi ondan çıkar da bir dahi menāhī ve meʿāsiye dönmeyiz!” Ve zebāniye onlara: “Heyhāt heyhat! Bu dār-ı hevāndan size ne bir hurūc ve ne de emān var! Bu hīn ve zamānda içine batıp giriniz de benimle tekellüm etmeyiniz! Ondan çıkmış olsaydınız yine aʿmāl-i seyyie ve ahvāl-i habīsenize ʿavdet eder idiniz!”

[فعند ذلك يقنطون وعلى ما فرطوا في جنب الله يتأسفون ولا ينجيهم الندم ولا يغنيهم الأسف بل يكبون على وجوههم مغلولين النار من فوقهم والنار من تحتهم والنار عن أيمنهم والنار عن شمائلهم فهم غرقى في النار طعامهم نار وشرابهم نار ولباسهم نار ومهادهم نار فهم بين مقطعات النيران وسراويل القطران وضرب المقامع وثقل السلاسل فهم يتجلجلون في مضايقتها ويتحطمون في دركاتهما ويضطربون بين غواشيتها تغلى بهم النار كغلي القدور ويهتفون بالويل والويل ومهما دعوا بالثبور صب من فوق رؤوسهم الحميم يصهر به ما في بطونهم والجلود ولهم مقامع من حديد تهشم بها جباههم فيفتجر الصديد من أفواههم وتنقطع من العطش أكبادهم وتسيل على الخدود أحداقهم ويسقط من الوجنات لحومها ويتمعظ من الأطراف شعورها بل جلودها وكلما نضجت جلودهم بدلوا جلوداً غيرها قد عريت من اللحم عظامهم فبقيت الأرواح منوطة بالعروق وعلائق العصب وهي تنش في لفح تلك النيران وهم مع ذلك يتمنون الموت فلا يموتون]

Ve o vaktte meʿyūs ve nā-ümīd olurlar ve itāʿat-i emr-i rabbānīde vākīʿ olan ifrātları üzerine teʿessüf ederler de peşīmānī ve nedem onlara necāt

vermez ve esefleri onlara bir fâide vermez, belki yüzleri üzerine bağılı olarak âteşe kapanırlar da üstlerinde âteş ve altlarında âteş ve sağlarında âteş ve sollarında âteş ki âteşe garîk olurlar ve yemekleri âteş ve şarâbları âteş ve câmeleri âteş ve yatakları âteş ve âteşin kata'atı meyânında ve serâbîl-i katrân beyninde giriftâr olurlar da darb-ı mekâmi' ve sikal-i selâsil ile ma'an nâr içinde ve dar yerlerinde deprenirler ve derekâtında mütehattım olurlar ve gâşiyeleri arasında muztarib olurlar da kazan kaynayışı gibi âteş içinde kaynarlar ve veyl ve 'avîl ile onların savt ve sedâları işitilir ve sübûra da'vet ettikçe başları üzerinde kaynar su dökülür de şikemleri içindeki ahşâyı biryân edip derilerini çıkarır ve demirden dahi mekâmi'leri vardır ki onunla cebheleri pârelenip kırılır ve ağızlarından sarı sular ve irin akar, mütefeccir olur ve susamaktan ciğerleri pâre pâre olur ve yanakları üstlerinde gözbebekleri akıp seyl eder ve yanaklarından yüzlerinin eti düşer de etrâftan saçları kopup dökülür, belki derileri düşer ve derileri piştikçe diğer deri ile değişip tebdîl olunur ve kemikleri etten bürehne ve çıplak kalır ki ervâhları damarlara asılı durur ve sinirlerin 'alâkalarında âvîhte kalır ve hemîşe o âteşlerin aleviyle dağlanır da pişer ve bununla berâber ölümü temennî edip olmazlar.

[فكيف بك لو نظرت إليهم وقد سودت وجوههم أشد سواداً من الحميم وأعميت أبصارهم وأبكمت ألسنتهم وقصمت ظهورهم وكسرت عظامهم وجدعت آذانهم ومزقت جلودهم وغلت أيديهم إلى أعناقهم وجمع بين نواصيهم وأقدامهم وهم يمشون على النار بوجوههم ويطأون حسك الحديد بأحداقهم فلهيب النار سار في بواطن أجزائها وحيات الهاوية وعقاربها متشبثة بظواهر أعضائهم]

Ve senin hâlin nice olur o demde ki onları nazar edip de onların yüzlerinin siyâhlığını hamîmin siyâhlığından daha ziyâde görürsün ve ebsârları kör ve elsineleri lâl ve arkaları şikeste ve üstühânları kırık ve kulakları kesik ve derileri pâre pâre mu'âyene edersin o hâl ile ki elleri boyunlarına bağlanmış ve nâsiyeleriyle kademleri cem' olmuş ki âteş üstünde yüzleriyle yürüyüp demirin dikenleri üzerine gözlerinin bebekleriyle basarlar ve âteşin alevi eczâları derûnunda sirâyet eder ve hâviyenin hayyât ve 'akârîbi a'zâlarının zavâhirine müteşebbis olurlar.

[هذا بعض جملة أحوالهم وانظر الآن في تفصيل أحوالهم وتفكر أيضاً في أودية جهنم وشعابها فقد قال النبي صلى الله عليه وسلم إن في جهنم سبعين ألف واد في كل واد سبعين ألف شعب في كل شعب سبعون ألف ثعبان وسعون ألف عقرب لا ينتهي الكافر والمنافق حتى يوقع ذلك كله وقال علي كرم الله وجهه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تعوذوا بالله من

جب الحزن أو وادي الحزن قيل يا رسول الله وما وادي أو جب الحزن قال واد في جهنم تتعوذ منه جهنم كل يوم سبعين مرة أعده الله تعالى للقراء المرائين]

İşte bu ahvâl-i dūzahiyânın baʿzı ahvâlleridir. İmdi sen onların ehvâlleri tafsîline nazar edip tefekkür eyle yaʿnî cehennemın vâdîleriyle şuʿablarında tefekkür eyle ki Nebî-i ekrem sallallâhu ʿaleyhi ve sellem efendimiz buyurmuş ki *سبعين ألف واد في كل واد سبعين ألف شعب في كل شعب سبعون* ki *hulâsa-i meâl-i münîfî*: “Cehennemde yetmiş bin vâdî ve dere vardır ki her bir vâdîde yetmiş bin şuʿbe vardır ve her bir şuʿbede yetmiş bin ejderhâ ve yetmiş bin gejdüm vardır merd-i kâfir ve münâfık bunların cemʿisine müvâkaʿa etmedikçe müntehî olamaz” yaʿnî müstekarrına varamaz ki bunların ʿazâb-larını görmedikçe makarrına varamaz demektir. Ve Hazret-i ʿAlî b. Ebî Tâlib kerremallâhu vechehu demiş ki ʿaleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki *تعوذوا بالله من جب الحزن أو وادي الحزن قيل يا رسول الله وما وادي أو جب الحزن قال واد في جهنم تتعوذ منه جهنم كل يوم سبعين مرة أعده الله تعالى للقراء المرائين* ki *hulâsa-i müfâd-ı münîfî*: “Siz hüznün kuyusundan veyâhüd hüznün deresinden taʿavvüz ediniz.” Ve “Ey resûl-i Hudâ, hüznün deresi veyâhüd hüznün kuyusu nedir?” denildikte, efendimiz buyurdu ki “Cehennemde bir deredir ki cehennem ondan günde yetmiş kerre taʿavvüz eder ki Allâhu taʿâlâ onu riyâkâr olan kurrâlara âmâde etmiştir.”

[فهذه سعة جهنم وانشعاب أوديتها وهي بحسب عدد أودية الدنيا وشهوتها وعدد أبوابها بعدد الأعضاء السبعة التي بها يعصي العبد بعضها فوق بعض الأعلى جهنم ثم سقر ثم لظى ثم الحطمة ثم السير ثم الجحيم ثم الهاوية فانظر الآن في عمق الهاوية فإنه لا حد لعمقها كما لا حد لعمق شهوات الدنيا فكما لا ينتهي أرب من الدنيا إلا إلى أرب أعظم منه فلا تنتهي هاوية من جهنم إلا إلى [363] هاوية أعمق منها]

İşte dūzahın genişliği budur. Ve derelerinin inşîʿabı böylece ki dūn-yânın evdiyeleri ve şehevâtı taʿdâdındadır. Ve kapılarının ʿadedi dahi ʿab-din âlât-ı meʿâsîleri olan aʿzâ-ı sebʿaları ʿadedince ki baʿzıları baʿzısının fevkindedir ki en ziyâde aʿlâsı cehennemdir sonra sakardır sonra lezâ sonra hutame sonra saʿîr sonra cahîm sonra hâviyedir. İmdi sen hâviyenin derin-liğine bak, zîrâ ki onun derinliğinin haddi yoktur nitekim şehevât-ı dūn-yânın derinliğine bir hadd yoktur ve nitekim meârib-i dūnyâviyenin her biri ancak ondan daha ziyâde ʿazîm bir meʿribe varıp müntehî olur, kezâlik cehennemın hâviyesi dahi her biri ondan daha ziyâde ʿamîk ve derin bir hâviyeye müntehî olur.

[قال أبو هريرة كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فسمعنا وجبة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أتدرون ما هذا قلنا الله ورسوله اعلم قال هذا حجر أرسل في جهنم منذ سبعين عاماً الآن انتهى إلى قعرها ثم انظر إلى تفاوت الدرجات فإن الآخرة أكبر درجات وأكبر تفضيلاً فكما أن إكباب الناس على الدنيا يتفاوت فمن منهمك مستكثر كالغريق فيها ومن خائض فيها إلى حد محدود فكذا تناول النار لهم متفاوت فإن الله لا يظلم مثقال ذرة فلا تترادف أنواع العذاب على كل من في النار كيفما كان بل لكل واحد حد معلوم على قدر عصيانه وذنبيه إلا أن أقلهم عذاباً لو عرضت عليه الدنيا بحذافير لافتدى بها من شدة ما هو فيه]

Ve Ebū Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki “Biz zāt-ı sāmī-i Hazret-i Risālet-penāhī ile birlikte iken bir sedāyı işittik ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurdu ki هذا قلنا الله ورسوله اعلم قال هذا حجر أرسل في جهنم منذ سبعين عاماً الآن انتهى إلى قعرها” ya’nī “Siz bu āvāzı bilir misiniz?” Ve biz dahi: “Allāh ve resūlū a’lemdirler” dediğimizde, efendimiz: “Bu bir taşın āvāzı idi ki yetmiş seneden beri cehenneme ilkā olunmuş, şimdi cehennemin dibine varmış” dedi. “Sonra sen derekātın tefāvūtüne nazar eyle, zīrā derecātına en ziyāde büyük ancak derecelerin sonu ve āhiridir ve tafdīlce ekber dahi odur. Ve nitekim dünyāya nāsın ikbābı mütefāvit olur ki ba‘zıları dünyāya münhemik olup ikbābı çoktur ki içinde batıp gark olmuş gibi olur ve kimisi bir hadd-i maḥdūda kadar havz eder, kezālīk onlara āteşin tenāvülü dahi mütefāvittir, zīrā Allāhu ta‘ālā bir zerre miskālince zulm etmez ve bināen ‘aleyh keyfe mā-kāne envā‘-ı ‘azāb āteşten her bir dūzahīnin üzerine müterādif olmaz, ancak her birinin ‘isyān ve günāhına göre bir kadr-i ma‘lūmun haddine dek tevārüd eder velākīn ‘azābınca onların en ziyāde ekalleri bulunan kimseye cemī‘-i dünyā ve mā-fihā ona ‘arz olunmuş olsa kendisi o ‘azābdan kurtulmak için onunla iktidā ederdi” ya’nī onun şiddetinden cemī‘-i dünyāyı nefesine fedā verirdi demektir.

[قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن أدنى أهل النار عذاباً يوم القيامة يتنعل بنعلين من نار يغلي دماغه من حرارة نعليه فانظر الآن إلى من خفف عليه واعتبر بمن شدد عليه ومهما تشككت في شدة عذاب النار فقرب إصبعك من النار وقس ذلك به ثم اعلم أنك أخطأت في القياس فإن نار الدنيا لا تناسب نار جهنم ولكن لما كان أشد عذاب في الدنيا عذاب هذه النار عرف عذاب جهنم بها وهيئات لو وجد أهل الجحيم مثل هذه النار لخاضوها طائعين هرباً مما هم فيه]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “إن أدنى أهل النار عذاباً يوم القيامة يتنعل بنعلين من نار يغلي دماغه من حرارة نعليه” ki hulāsa-i mufād-ı şerīfī: “Azābca yevm-i kıyāmette ehl-i nārın en ziyāde ednāsı ancak o kimsedir ki onun iki ayağına āteşten iki na‘l vurulmuş ki o iki na‘lının

sıcaklığından onun dimâğı kaynar.” İmdi sen onun ‘azâbı tahfîf olunmuş olan adamın şiddet-i elemine bak da ‘azâbı müşedded olan kimsenin şiddet-i ezâ ve elemine var buna kıyâs eyle de ondan ‘ibret al. Ve ‘azâb-ı nârın şiddetinde şekk ettikçe kendi parmağını âteşe takrîb eyle ve onu buna kıyâs ile sonra bil ki kıyâsta dahi hatân vardır, zîrâ ki nâr-ı dünyâ nâr-ı cehennem münâsib olamaz velâkin dünyâda ‘azâbın en eşeddi âteşin ‘azâbı olunca cehennemnin ‘azâbı dahi onunla ta‘rîf olunur. Ve ba‘îd ve begâyet ba‘iddir ki nâr-ı cehennemnin ‘azâbı nâr-ı dünyânın ‘azâbı gibi ola, ehl-i cahîm bu âteş gibi bir âteş bulmuş olsalar nâr-ı cehennemnin ‘azâbından kaçmak için o âteşe tav‘ ile girip havz ederlerdi” ya‘nî ‘azâb-ı cahîmin şiddetinden firâr ve hezîmetle bu âteşe tâi‘an girip havz ederlerdi demektir.

[وعن هذا عبر في بعض الأخبار حيث قيل إن نار الدنيا غسلت بسبعين ماء من مياه الرحمة حتى أطاقتها أهل الدنيا بل صرح رسول الله صلى الله عليه وسلم بصفة نار جهنم فقال أمر الله تعالى أن يوقد على النار ألف عام حتى احمرت ثم أوقد عليه ألف عام حتى ابيضت ثم أوقد عليه ألف عام حتى اسودت فهي سوداء مظلمة]

Ve ba‘zu’l-ahbârda bunun üzerine ta‘bîr olunmuş ki dünyânın âteşi miyâh-ı rahmetten yetmiş su ile gasl olunmuştur tâ ki ehl-i dünyâ ona tâkatmend oldular, belki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz nâr-ı cehennemnin sıfatına tasrîh edip buyurmuş ki *“إن نار الدنيا غسلت بسبعين ماء من مياه الرحمة حتى أطاقتها أهل الدنيا”* ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Hakk subhânehu ve ta‘âlâ emr etti ki onun üzerine ya‘nî nâr-ı cehennemnin üzerine bin sene îkâd oluna tâ ki kırmızı oldu sonra bin sene dahi onun üzerine îkâd olundu tâ ki beyâz oldu sonra onun üzerine bin sene dahi îkâd olundu tâ ki siyâh oldu ve el-hâletü hâzihi siyâh ve karanlıdır.”

[وقال صلى الله عليه وسلم اشتكت النار إلى ربها فقالت يا رب أكل بعضي بعضاً فأذن لها في نفسين نفس في الشتاء ونفس في الصيف فأشد ما تجدونه في الصيف من حرها وأشد ما تجدونه في الشتاء من زهريرها]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki *“اشتكت النار إلى ربها فقالت يا رب أكل بعضي بعضاً فأذن لها في نفسين نفس في الشتاء ونفس في الصيف فأشد ما تجدونه في الصيف من حرها وأشد ما تجدونه في الشتاء من زهريرها”* ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Âteş, Rabbisi tebâreke ve ta‘âlâya ‘arz-ı şekvâ edip dedi ki “Ey benim Rabbim, benim ba‘zımı ba‘zısı ekl etti!” Ve Hakk celle ve ‘alâ ona iki nefesle teneffüs etmeye izn verdi ki bir nefesi kışta ve bir nefesi yazda ola ve binâen ‘aleyh siz yazda bulduğunuz harrın şiddeti [364] onun harrındandır ve kışta bulduğunuz bürûdetin şiddeti dahi onun zemherîrindendir.”

[وقال أنس بن مالك يؤتى بأنعم الناس في الدنيا من الكفار فيقال اغمسوه في النار غمسة ثم يقال له هل رأيت نعيماً قط فيقال لا ويؤتى بأشد الناس ضرراً في الدنيا فيقال اغمسوه في الجنة غمسة ثم يقال له هل رأيت ضرراً قط فيقول لا]

Ve Enes b. Mâlik ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Yevm-i kıyâmette tâife-i kefereden dünyâda en ziyâde mütena‘im bir kimse celb olunur ve “Onu âteşe gams edip çıkarınız” denilir ya‘nî bir kerre olarak onu âteş içinde batırıp çıkarınız tâ ki ‘azâbın çeşnesini görsün denilir ve çün onu batırıp çıkarırlar, ona denilir ki “Sen hiçbir na‘îmi görmemiş misin?” Ve o kimse “Yok!” der. Ve zarra nâsın en ziyâde eşeddi bir kimseyi celb ederler ki dünyâda cümle ‘âlemden ziyâde eşedd olarak zarar-dîde olmuş idi ve onu dahi “Cennette bir kerre batırınız” denilir ve çün bir kerre cennette na‘îmlere onu daldırıp çıkarırlar ona denilir ki “Sen hiçbir zarrı görmüş mü idin?” Ve o dahi “Yok!” der.

[وقال أبو هريرة لو كان في المسجد مائة ألف أو يزيدون ثم تنفس رجل من أهل النار لامتوا وقد قال بعض العلماء في قوله ﴿تَلْفَحُ وُجُوهُهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالْحُوتِ﴾ إنها لفحتهم لفحة واحدة فما أبتت لحماً على عظم إلا ألقته عند أعقابهم ثم انظر بعد هذا في نتن الصديد الذي يسيل من أبدانهم حتى يغرقون فيه وهو الغساق قال أبو سعيد الخدري قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو أن دلواً من غساق جهنم ألقى في الدنيا لأتتن أهل الأرض فهذا شرايهم إذا استغاثوا من العطش فيسقى أحرهم من ماء صديد يتجرعه ولا يكاد يسيغه ويأتيه الموت من كل مكان وما هو يमित وإن يستغيثوا يغاثوا بماء كالمهل يشوي الوجوه بئس الشراب وساءت مرتفقاً ثم انظر إلى طعامهم وهو الزقوم كما قال الله تعالى ﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ إِيَّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ لَا كَلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زُقُومٍ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ﴾]

Ve Ebû Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Mescidde yüz bin adam ve daha ziyâde bir cem‘-i ‘azîm olsa ve onların içlerinde ehl-i âteşten bir kimse teneffüs eylemiş olsa o cem‘iyyet kâffesi ölürdü.” Ve dahi ba‘zu’l-‘ulemâ⁴⁹³ ﴿تَلْفَحُ وُجُوهُهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالْحُوتِ﴾ nass-ı celîlinin tefsîrinde demiş ki “Onlara bir lefha-i vâhîde lefh eder de bir kemik üstünde bir et komaz ki onların a‘kâbı üzerlerine onu ilkâ etmez.” Sonra ba‘de-ez-în sen ebdânlarından akan sarı suların seylâbı kokusuna nazar eyle ki o kadar seyl olur ki tâ ki onun içinde gark okurlar ki “gassâk” odur. Ve Ebû Sa‘îd el-Hudrî ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “Cehennem mînâ gassâkından bir delv-i vâhid dünyâda ilkâ olunmuş olsa ehl-i arz kâffesi onun kokusundan ve gendîdeliğinden ölürlerdi. İşte

susuzluktan istigâse ettikçe ondan içerler ki onları bir mâ-ı sadîdden iskâ olunur gibi yudum yudum onu tecerru^c eder de onun isâgasına yanaşamaz ve her bir yerden ona ölüm gelir, hâlbuki kendisi ölecek değildir ve istigâse ederlerse yüzleri biryân eder bir kaynar su ile igâse olunurlar, ne çirkîn şarâb ve ne yaramaz mürtefiktir!” Bu kelâm ile sûre-i Kehf’in yirmi sekizinci âyetine telmîh eder ki *﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ﴾*⁴⁹⁴ âyetidir ve bu âyetin hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “De ki Kur’ân, Rabbiniz celle şānuhunun tarafından kelâm-ı hakk ve haber-i sıdktır, isteyen mü’min olur ve isteyen kâfir olur ya’nî İmân ve küfürden siz dilediğinizi ihtiyâr edin, ben onları yanımdan tard etmem. Biz o zâlimler için âteş hazır eyledik ki onun kalın duvarı onları ihâta etmiştir ve onlar su isteseler onlara zeyt tortusu yâhûd erimiş bakır gibi su verilir, ağızlarına götürürken yüzlerini biryân eder, ne kabîh su ve ne kabîh mekândır!” Sonra sen duzâhîlerin ta‘âmılarına nazar et o dahi zakkûmdur nitekim, tebâreke ve ta‘âlâ onu beyân buyurup demiş ki *﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ أَنْتَ الْضَّالُّونَ الْمَكْذِبُونَ لَا تَكُلُونَ مِنْ شَجَرٍ﴾*⁴⁹⁵ Bu âyetler sûre-i Vâkrâ’nın elli ikinci ve elli üçüncü ve elli dördüncü ve elli beşinci ve elli altıncı âyetleridir ki hulâsa-i tefsîrlerinde denilmiş ki “Bundan sonra ey dalâlet ve tekzîb-i ba‘sinde olanlar, siz ba‘s ve haşr olunup zakkûm ağacından ekl edicilersiniz o şerece-i zakkûmdan karınlarınızı doldurursunuz, o zakkûm üzere kaynamış sudan içersiniz, hîm illetine uğramış deve gibi o sudan içersiniz.”

[وقال تعالى ﴿إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ فَإِنَّهُمْ لَا يَكُلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَمِيمٍ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ﴾]

Ve diğer bir âyette tebâreke ve ta‘âlâ buyurmuş ki *﴿إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ فَإِنَّهُمْ لَا يَكُلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا﴾*⁴⁹⁶ Bu âyât-ı kerîme dahi sûre-i Sâffât’ın altmış üçüncü ve altmış dördüncü ve altmış beşinci ve altmış altıncı ve altmış yedinci ve altmış sekizinci âyetleridir ki hulâsa-i tefsîrlerinde denilmiş ki “O bir şeceredir ki cehennemden çıkıp dalları sâir derekâtına erişir, onun meyvesi rûûs-ı şeyâtîn (dedikleri bir nev^c hevl-nâk, kabîhü’l-manzar yılan gibidir. Denildi ki Mekke-i mükerre havâlîsinde bir nev^c siyâh taşlar vardır ona rûûs-ı şeyâtîn derler.) “Ehl-i nâr o şecere yâ rûûsu’s-şeyâtîn-

494 Kehf, 23/29.

495 Vâkrâ, 56/51-55.

496 Sâffât, 37/64-68.

den (gâyet açıklıklarından yâ cebren veyâ kerhen) karınlarını doldururlar, o zakkûmu yedikten sonra üzerine bed rāyiha ile karışmış ve kaynamış su içirilir ki bağırsaklarını paralar, nüzül olarak ya'nî pîş'in ta'ām olarak zakkûmu ve hamîmi verdikten sonra onların mercî' ve mekânları cehennemdir.”

[وقال تعالى ﴿تَضَلَّى نَارًا حَامِيَةً تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آيَةٍ﴾]

Ve dahi tebâreke ve ta'ālâ buyurmuş ki ⁴⁹⁷ ﴿تَضَلَّى نَارًا حَامِيَةً تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آيَةٍ﴾ ya'nî “Cehenneme isâl olunur, onlar harâreti kemâlde olan nâra vâsıl olurlar. Onlara bir çeşmeden içirilir ki onun suyu harâretin nihâyetindedir.”

[وقال تعالى ﴿إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا﴾]

Ve dahi buyurmuş ki ⁴⁹⁸ ﴿إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا﴾ ya'nî “Onlar için âhirette bizim ‘indimizde âmâde bend-i girân ve nâr-ı muhrika ve boğazda kalır ta'ām-ı zakkûm ve ‘azâb-ı elîm vardır.”

[وقال ابن عباس قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو أن قطرة من الزقوم قطرت في بحار الدنيا أفسدت على أهل الدنيا معاشهم فكيف من يكون طعامه ذلك وقال أنس قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ارغبوا فيما رغبتكم الله واحذروا وخافوا ما خوفكم الله من عذابه وعقابه ومن جهنم فإنه لو كانت [365] قطرة من الجنة معكم في دنيكم التي أنتم فيها طيبها لكم ولو كانت قطرة من النار معكم في دنيكم التي أنتم فيها خبيثها عليكم]

Ve dahi ‘Abdullâh b. ‘Abbâs ‘aleyhime’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “لو أن قطرة من الزقوم قطرت في بحار الدنيا أفسدت على أهل الدنيا معاشهم” ki hulâsa-i meâli: “Zakkûmdan bir katre dünyânın deryâlarında damlamış olsa ehl-i dünyânın ma‘âyişlerini onların üzerlerine ifsâd ederdi.” Ve o ki onun ta'âmı zakkûm ola, onun ma‘îşeti nice olur! Ve dahi Enes b. Mâlik ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “ارغبوا فيما رغبتكم الله واحذروا وخافوا ما خوفكم الله من عذابه وعقابه ومن جهنم” ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Allâhu ta'ālâ sizi tergîb ettiği nesnede ragbet ediniz ve sizi kendi ‘azâb ve ıkâb ve cehennem ve nârından tahvîf ettiği şeyden hazer ve havf ediniz, zîrâ ki cennetten bir katre sizinle berâber olan dünyâda olmuş olsa sizin dünyânızı size tatyîb edip hoş ederdi ve âteşten bir katre sizinle berâber olan dünyânızda olmuş olsa onu size habîs ederdi. “

[وقال أبو الدرداء قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يلقى على أهل النار الجوع حتى]

497 Gâşiye, 88/4-5.

498 Müzzemmil, 73/12-13.

يعدل ما هم فيه من العذاب فيستغيثون بالطعام فيغاثون بطعام من ضريع لا يسمن ولا يغني من جوع ويستغيثون بالطعام فيغاثون بطعام ذي غصة فيذكرون كما كانوا يجيزون الغصص في الدنيا بشراب فيستغيثون بشراب فيرفع إليهم الحميم بكلايب الحديد فإذا دنت من وجوههم شوت وجوههم فإذا دخل الشراب بطونهم قطع ما في بطونهم فيقولون ادعوا خزنة جهنم قال فيدعون خزنة جهنم أن ادعوا ربكم يخفف عنا يوماً من العذاب فيقولون أو لم تك تأتيكم رسلكم بالبينات قالوا بلى قالوا فادعوا وما دعاء الكافرين إلا في ضلال قال فيقولون ادعوا مالكا فيدعون فيقولون يا مالك ليقتض علينا ربك قال فيجيئهم إنكم ماكثون قال الأعمش أنبت أن بين دعائهم وبين إجابة مالك إياهم ألف عام قال فيقولون ادعوا ربكم فلا أحد خير من ربكم فيقولون ربنا غلبت علينا شقوتنا وكنا قوماً ضالين ربنا أخرجنا منها فإن عدنا فإنا ظالمون قال فيجيئهم اخسئوا فيها ولا تكلمون {قال} فعند ذلك يسئوا من كل خير وعند ذلك أخذوا في الزفير والحسرة والويل]

Ve dahi Ebü'd-Derdâ demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki *يعدل ما هم فيه من العذاب فيستغيثون بالطعام* ki *hulâsa-i müfâd-ı münîfi*: “Ehl-i âteş üzerine açlık musallat olur tâ ki onun elemi içinde bulunduğu ‘azâbın elemine mu‘âdil olur ve ta‘âm ile istigâse ederler ve semirmez ve açlığı def‘ etmez olan darî‘den onlara ta‘âm celb olunur.” (“Darî‘ kedi tırnağı gibi bir çalı ottur acı ve yâbistir, “şıbrık” derler kurusunun yanına hayvân yaklaşmaz.) “Ve bir dahi ta‘âm ile istigâse ederler ve gussalı bir ta‘âm ile igâse olunurlar. Ve hâtırlarına gelir ki dünyâda gussalarını şarâb-ı mâ ile geçirip icâze ederlerdi ve içecek su isterler ve onlara hamîm ref‘ olunur ya’nî demir çengel ile erimiş bakır gibi bir kaynar su onlara ref‘ olunur ve çün yüzlerine yakın olur, onun harâreti onların yüzlerini biryân eder ve çün karınlarına girer bağırsaklarını ve derûn-ı şikemlerinde olan em‘â ve ahşâlarını kesip pâre pâre eder ve yekdîgerine derler ki “Cehen-nemin hazenelerini da‘vet ediniz.” Ve hazeneyi da‘vet ederler ve “Bir gün bize ‘azâbı tahfîf etmek üzere bizim için Rabbinize du‘â ediniz!” derler ve hazene onlara derler ki “Beyyinelerle size rûsül gelmemiş miydi?” Ve onlar “belâ” diye cevâb etmeleriyle hazene: “Ve öyle ise siz du‘â ediniz” derler, hâlbuki keferenin du‘âları ancak dalâldedir ya’nî icâbet ve kabûle tesâdüf etmez. Ve o vakte birbirlerine derler ki “Hâzin-i nâr Mâlik’i çağırınız!” Ve Mâlik’i çağırıp derler ki “Ey Mâlik, senin Rabbin ‘azze şânuhu bizim üzerimize kazâ etsin.” Ve Mâlik onlara der ki “Tahkîkan siz meks edicisiniz.” A‘meş dedi ki “Bana haber verilmiş ki onların du‘âları ile Mâlik’in onlara olan icâbeti mâ-beyninde bin sene mürûr eder” ya’nî vakt-i du‘âlarından bin sene mürûrundan sonra Mâlik onlara o cevâbı verir. “Ve

o vakte yekdîgerlerine derler ki “Siz kendi Rabbiniz tebâreke ve ta‘âlâyı du‘â ediniz, zîrâ ki sizin Rabbinizden hayrlı bir kimse yoktur.” Ve o demde Rabblarına du‘â edip derler ki “Ey bizim Rabbimiz, şakâvetimiz mücebince günâhlarımız bize gâlib oldu yâhûd levh-i mahfûzda yazılan şakâvetimiz bize gâlib olup dalâlette kalmış kavmden olduk. Ey bizim Rabbimiz, bizi bu cehennem âteşinden çıkar. Eğer bundan sonra küfre ‘avdet edersek nefslerimize zulm etmişlerden oluruz!” İşte bu ehl-i cehennemın âhir kelâmıdır. Ve Allâhu ta‘âlâ buyura ki “Cehennemde kalıp hāmûş olun ve bana kelâm söylemeyin, sizin için hurûc ve def‘-i ‘azâb yoktur!” Ve o vakte ehl-i dūzah her bir hayrdan me’yûs ve nâ-ümîd olurlar ve zefîr ve hasret ve veyle başlarlar.

[وقال أبو أمامة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في قوله تعالى ﴿وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِغُهُ﴾ قال يقرب إليه فيتكرهه فإذا أدنى منه شوي وجهه فوقعت فروة رأسه فإذا شربه قطع أمعائه حتى يخرج من دبره يقول الله تعالى ﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ وقال تعالى ﴿وَأِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا﴾]

Ve dahi Ebû Ümâme demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz ⁴⁹⁹﴿وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِغُهُ﴾ kavlı-i celilinin tefsirinde buyurmuş ki “يقرب إليه فيتكرهه فإذا أدنى منه شوي وجهه فوقعت فروة رأسه فإذا شربه قطع أمعائه حتى يخرج من دبره” ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Mevtinden sonra onun önünde cehennem vardır, ona duhûl ile cehennemde yananların vücûdundan akan su ile suvarılır, o sadîd suyu meşakkatle cur’a cur’a içer ve bed rāyiha ve acılığından bir müddet boğazında kalıp yudamadığından ‘azâbı imtidâd bulur. Onun her tarafından ve her a‘zâsından âlâm ve şedâid ihâta edip mevt dercesine gelir, ma‘a-hâzâ meyyit olmaz kiistirâhat ede. Ve bu mihnetten sonra onun verâsında dahi ‘azâb-ı şedîd ve cehennemde hulûd vardır. Ve çün o mâ-ı sadîd ona yanaşır, ondan kerâhet edip nefret eyler ve dudağına yanaşınca onun yüzü biryân edip başının fervesi düşer ve onu içince onun em‘â ve ahşâsını kesip tâ ki dübüünden çıkar.” Ve dahi tebâreke ve ta‘âlâ buyurur ki [366] ⁵⁰⁰﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ ya’nî “Onlara kaynamış su içirmekle bağırsakları pârelene.” Ve dahi buyurmuş ki ﴿وَأِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ﴾ ⁵⁰¹ ya’nî “Onlar su isteseler onlara zeyt tortusu veyâhûd erimiş bakır gibi su verilir, ağızlarına götürürken yüzlerini biryân eder.”

499 İbrâhîm, 14/15-16.

500 Muhammed, 47/15.

501 Kehf, 23/29.

münîfi: “Tahkîkan âteşte böyle bir yılanlar vardır ki buht denilen develerin boyunları gibidirler, her bir sokmalarının sıcaklığı kırk sene durur ve dahi onda ‘akârib vardır ki pālânlı esterler gibidirler, her bir sokmağı sokarlar ki onun harâretini adam kırk sene bulur” ya’nî her ne vakt ki sokarsa o mel-dûg olan adam kırk seneye dek onun sıcaklığını vücūdunda bulup hiss eder demektir. “Ve bu hayyât ve ‘akârib ancak o kimselere mütesallıt olurlar ki dünyâda ona buhl ve imsâk ve bed-hüylük ve nâsı incitmek sıfatı mütesallık olmuştur. Ve kim ki bu sıfatlardan dünyâda masûn ve mahfûz olursa işbu yılanlardan mahfûz ve masûn olur da ona mütemesil olmazlar.”

[ثم تفكر بعد هذا كله في تعظيم أجسام أهل النار فإن الله تعالى يزيد في أجسامهم طولاً وعرضاً حتى يتزايد عذابهم بسببه فيحسون بلفح النار ولدغ العقارب والحيات من جميع أجزائها دفعة واحدة على التوالي قال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ضرر الكافر في النار مثل أحد وغلظ جلده مسيرة ثلاث وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم شفته السفلى ساقطة على صدره والعليا قالصة قد غطت وجهه وقال عليه السلام إن الكافر ليجر لسانه في سجين يوم القيامة يتواطؤه الناس]

Ve bunun cemî'isinden sonra bir dahi ehl-i nârin ecsâmı ta'zîminde düşünüp tefekkür et, zîrâ ki Hakk subhânehu ve ta'âlâ onların ecsâmlarının tûl ve 'arzlarında ziyâdet eder tâ ki onun sebebi ile onların 'azâbı mütezâyid ola ve âteşin lefhine ve 'akârib ve hayyâtın ledglerine def'a-i vâhide olarak 'ale't-tevâlî cemî'-i eczâsından hiss eylerler. Ebû Hüreyre 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki 'aleyhi's-salātu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki ضرر الكافر "شفته السفلى ساقطة على صدره والعليا قالصة قد غطت وجهه" ya'nî "Onun alt dudağı göğsüne düşer ve üst dudağı açık olup yukarıya kalkmış tâ ki onun yüzünü örtmüş." Ve dahi 'aleyhi's-salātu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "إن الكافر ليجر لسانه في سجين يوم القيامة يتواطؤه الناس" ya'nî "Tahkîkan yevm-i kıyâmette kâfir siccîn içinde kendi lisânını çeker de halk dahi ayaklarıyla onu basarlar."

[وَمَعَ عَظَمِ الْأَجْسَامِ كَذَلِكَ تَحْرِقُهُمُ النَّارُ مَرَّاتٍ فَتَجِدُ جُلُودَهُمْ وَلَحْمَهُمْ قَالَ الْحَسَنُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا﴾ قَالَ تَأْكُلُهُمُ النَّارُ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعِينَ أَلْفَ مَرَّةٍ كُلَّمَا أَكَلْتَهُمْ قِيلَ لَهُمْ عُودُوا فَيَعُودُونَ كَمَا كَانُوا]

Ve ecsâmın 'izamıyla ma'an âteş onları kirâren ve mirâren yakar ki derileri ve gûştları tâzelenir de mücedded olur. Hasan-ı Basrî 'aleyhi'r-rahme

503 ﴿كُلَّمَا نَضَجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا﴾ āyet-i kerîmesinin tefsîrinde demiş ki “Âteş onları beher gün yetmiş bin kerre ekl eder ve onlar me’kul oldukça onlara dönünüz denilir de ke-mâ kâne dönerler.”

[ثم تفكر الآن في بكاء أهل النار وشهيقهم ودعاتهم بالويل والثبور فإن ذلك يسلط عليهم في أول إلقائهم في النار قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يؤتى بجهنم يومئذ لها سبعون ألف زمام مع كل زمام سبعون ألف ملك وقال أنس قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يرسل على أهل النار البكاء فيكون حتى تنقطع الدموع ثم يكون الدم حتى يرى في وجوههم كهية الأخدود لو أرسلت فيها السفن لجرت وما دام يؤذن لهم في البكاء والشهيق والزفير والدعوة بالويل والثبور فلهم فيه مستروح ولكنهم يمنعون أيضاً من ذلك]

Sonra ehl-i nārın bükā ve girye ve zārîlerine tefekkür eyle ya’nî âteşte yanarken feryād ve figān ve girye ve zārî ile kendi nefsleri üzerine veyl ve sübūr ile vākîc olan bed-du‘ā ve tefeccu‘larını düşün, zīrā ki bu bükā ve zārî âteşe ilkālarının mebdeinde ve evvelinde onlara musallat olur. ‘Aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “يؤتى بجهنم يومئذ لها سبعون ألف زمام مع كل زمام سبعون ألف ملك” “O günde yetmiş bin yular ile ve beher yular ile yetmiş bin melek olduğu hâlde cehenneme celb olunur.” Enes b. Mâlik demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “يرسل على أهل النار البكاء فيكون حتى تنقطع الدموع ثم يكون الدم حتى يرى في وجوههم كهية الأخدود لو أرسلت فيها السفن لجرت وما دام يؤذن لهم في البكاء والشهيق والزفير والدعوة يا’nî “Ehl-i âteşin üzerine ağlamak [367] irsāl olunur ve göz yaşları kesilinceye dek ağlarlar sonra yüzlerinde yanak kılığında görünceye kadar kan ağlarlar ki sefîneler dümû‘ları içinde gönderilmiş olsalar cereyân ederlerdi ve onlara girye ve zārî ile feryād ve figān ve du‘ā-i veyl ü sübūr etmeye izn ve ruhsat oldukça onlara biraz rāhatlık vardır velākin ondan dahi memnū‘ olurlar.”

[قال محمد بن كعب لأهل النار خمس دعوات يجيبهم الله عز وجل في أربعة فإذا كانت الخامسة لم يتكلموا بعدها أبداً يقولون ﴿قَالُوا رَبَّنَا آمَنَّا ائْتِنَّا اِثْنَيْنِ وَأَخْبِئْنَا اِثْنَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ﴾ فيقول الله تعالى مجيباً لهم ﴿ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ﴾]

Ve Muhammed b. Ka‘b demiş ki “Ehl-i nārın beş du‘aları vardır ki Allāhu ta‘ālā onlara dört du‘alarında cevāb verir ve beşinci du‘ā olunca ba‘dehu ebeden tekellüm etmezler ki birinci du‘alarında derler ki ﴿قَالُوا رَبَّنَا آمَنَّا اِثْنَيْنِ وَأَخْبِئْنَا اِثْنَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ﴾ ya’nî “Kāfirler diyeler ki “Yā

503 Nisā, 4/56.

504 Gāfir, 40/11.

Rabbenâ, bizi iki kerre öldürdün ve iki kerre dirilttin, biz günâhımızı i'tirâf ettik, bize yol var mıdır ki nârdan çıkıp geri dünyâya gidip tâ'at edelim.” (Denildi ki “İki mevtin biri babaları sulbünde, biri ecelleri geldikte. Ve iki hayâtın biri anaları rahminde rûh geldiği vakte ve biri haşr için ihyâları yâhûd imâtenin biri asl mevt biri kabrde suâl ihyâsından sonra ona mevt ihyâlarının biri kabrdeki suâl ihyâsı, biri ba's ihyâsı ola”) Ve Hakk subhânehu ve ta'âlâ onları cevâb olarak buyurur ki **﴿ذَلِكُمْ بَأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ﴾** ya'nî ⁵⁰⁵ “Bu 'azâb size o sebebdendir ki size Allâhu ta'âlâ birdir denilse inkâr ederdiniz, eğer ona işrâk olursa imân ederdiniz. İmdi hükm Allâhu ta'âlânındır.”

[ثم يقولون ﴿رَبَّنَا أَخْرِزْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ﴾ فيجيهم الله تعالى ﴿أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلِ مَا لَكُم مِّنْ زَوَالٍ﴾]

Sonra ikinci du'âlarında derler ki **﴿رَبَّنَا أَخْرِزْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ﴾** ya'nî diyeler ki “Rabbenâ, va'd ettiğin 'azâbı gördük ve peygamberlerin sıdklarını işittik. Bizi geri dünyâya gönder ki 'amel-i sâlih işleyelim.” Ve Hakk subhânehu ve ta'âlâ bunun cevâbında onlara buyurur ki ⁵⁰⁶ **﴿أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلِ مَا لَكُم مِّنْ زَوَالٍ﴾** ya'nî “Mukaddem dünyâda sizin için hiç zevâl yoktur diye yemîn eder olmadınız mıydı?”

[فيقولون ﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ﴾ فيجيهم الله تعالى ﴿أَوَلَمْ نَعْمِدْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمْ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَّصِيرٍ﴾]

Ve üçüncü du'âlarında derler ki ⁵⁰⁷ **﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ﴾** ya'nî “O kâfirler cehennemde feryâd ederler ki “Yâ rabbenâ, bizi bu cehennemden ihrâc eyle, geri dünyâya gönder ki mukaddem işlediğimiz küfr ve 'isyan yerine 'amel-i sâlih işleyelim.” Ve Allâhu ta'âlâ onların cevâblarında buyurur ki “Ben size dünyâda düşünüp bilecek ve nasihat kabûl edecek kadar 'ömr vermedim miydi ki o bülûgdur ve sizi bu 'azâb ile korkutucu gelmedi mi, nezîr geldi idi. İmdi 'azâbı tadın zâlimlerden 'azâbı def'a nusret eder yoktur.”

[ثم يقولون ﴿قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ﴾ فيجيهم الله تعالى ﴿قَالَ احْسَبُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُون﴾]

Sonra onlar derler ki **﴿قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ﴾**

505 Gâfir, 40/12.

506 İbrâhîm, 14/44.

507 İbrâhîm, 14/44.

508 Fâtır, 35/37.

⁵⁰⁹ ya'nî “Onlar diyeler ki “Yâ Rabbenâ, şakâvetimiz mücebince günâhlarımız bize gâlib oldu yâhüd levh-i mahfûzda yazılan şakâvetimiz bize gâlib olup dalâlette kalmış kavmden olduk. Yâ Rabbenâ, bizi bu cehennem âteşinden çıkar. Eğer bundan sonra küfre ‘avdet edersek nefslerimize zulm etmişlerden oluruz.” Ve cevâblarında Allâhu ta‘âlâ bu-yurur ki “Vehennemde kalıp hâmüş olun ve bana kelâm söylemeyin. Sizin için hurûc ve def‘-i ‘azâb yoktur.”

[فلا يتكلمون بعدها أبداً وذلك غاية شدة العذاب قال مالك بن أنس رضي الله عنه قال زيد بن أسلم في قوله تعالى ﴿سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرُغْنَا أَمْ صَبْرُنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ﴾ قال صبروا مائة سنة ثم جزعوا مائة سنة ثم صبروا مائة سنة ثم قالوا ﴿سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرُغْنَا أَمْ صَبْرُنَا﴾ وقال صلى الله عليه وسلم يؤتى بالموت يوم القيامة كأنه كبش أملح فيذبح بين الجنة والنار ويقال يا أهل الجنة خلود بلا موت ويا أهل النار خلود بلا موت وعن الحسن قال يخرج من النار رجل بعد ألف عام وليتني كنت ذلك الرجل ورؤي الحسن رضي الله عنه جالساً في زاوية وهو يبكي فقبل له لم تبكي فقال أخشى أن يطرحني في النار ولا يبال]

Ve bu cevâb-ı ahîrden sonra ebeden tekellüm etmezler ve şiddet-i ‘azâbın gâyesi odur. Mâlik b. Enes dedi ki Zeyd b. Eslem أَجْرُغْنَا kavı-i celîlinin tefsîrinde demiş ki “Ehl-i nâr yüz sene sabr ederler de sonra yüz sene ceza^c ve feza^c ederler sonra yüz sene daha sabr ederler sonra derler ki “Bizim üzerimize siyyândır ya‘nî hîç bir fark ve tefâvütü yoktur hâ ceza^c ettik hâ sabr ettik ki ne ceza^c def‘-i ‘azâb için bize bir fâide verir ve ne de sabr!” Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَبْشٍ أَمْلَحٍ فَيَذْبَحُ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ ويقال يا أهل الجنة خلود بلا موت ويا أهل النار خلود بلا موت ki hulâsa-i müfâd-ı münî-fi: “Yevm-i kıyâmette ölüm celb olunur, sanki bir beyâz koçtur, cennet ile nâr mâ-beyninde zebh olunur ve denilir ki “Ey ehl-i cennet ölümsüz hulûddur ve ehl-i nâr ölümsüz hulûddur.” Ve Hasan-ı Basrî üzerine mervî olup demiş ki “Bin seneden sonra âteşten bir adam çıkar ve kâşki ben o adam olaydım!” Ve bir köşede görülmüş ki Hasan-ı Basrî oturup ağlıyor ve “Niçin ağlarsın?” ona denildikte, kendisi demiş ki “Korkarım ki beni âteşe tarh eder de mübâlât etmez!”

[فهذه أصناف عذاب جهنم على الجملة وتفصيل عمومها وأجزائها ومحنتها وحسرتها لا نهاية له فأعظم الأمور عليهم مع ما يلاقونه من شدة العذاب حسرة فوت نعيم الجنة وفوت لقاء الله تعالى وفوت رضاه مع علمهم بأنهم باعوا كل ذلك بثمن بخس دراهم معدودة إذ لم

509 Mü‘minûn, 23/106-107.

510 İbrâhîm, 14/21.

يبيعوا ذلك إلا بشهوات حقيرة في الدنيا أياماً قصيرة وكانت غير صافية بل كانت مكدرة منغصة فيقولون في أنفسهم واحسرتاه كيف أهلكنا أنفسنا بعصيان ربنا وكيف لم نكلف أنفسنا الصبر أياماً قلائل ولو صبرنا لكانت قد انقضت عنا أيامه وبقينا الآن في جوار رب العالمين متنعمين بالرضا والرضوان فيالحسرة هؤلاء وقد فاتهم وبلوا بما بلوا به ولم يبق معهم شيء من نعيم الدنيا ولذاتها ثم إنهم لو لم يشاهدوا نعيم الجنة لم تعظم حسرتها لكنها تعرض عليهم]

İşte ‘azâb-ı cehennem envâ’ı ‘ale’l-cümle bunlardır. Ve gumûm ve ahzân ve mihen ve haserâtının tafsîli için bir nihâyet yoktur. Ve şiddet-i ‘azâbdan mülâkî bulundukları umûrun a‘zamı onlara na‘îm-i cennetin fevâtı [368] ve likâ-i rûy-i rabbânî fevâtı ve rıdvân-ı ilâhînin fevâtıdır o hâl ile ki onlar bilecekler ki bunların cem‘isini ucuz bir semen ile satmışlar ki derâhim-i ma‘dûde ile değışmişlerdir, çünkü onların cem‘isi ancak dünyâda eyyâm-ı kasîre vü kalîlede âlâm ve gussalarla karışık olarak ve mükedder ve gayr-i sâfî bir şehevât-ı hakîre ile satmışlar ve binâen ‘aleyh kendi nefislerinde derler ki “Vâ hasretâh! Biz kendi nefsimizi Rabbimizin ‘isyânı ile nice helâk ettik ve eyyâm-ı kalîlede sabr etmeye nice nefsimizi teklîf etmedik! Sabr etmiş olsaydık şimdi o sabrın eyyâmı bitip münkazî olurdu ve el-ân biz civâr-ı Rabbü’l-‘âlemînde kalırdık ve rızâ-yı rıdvân ile mütena‘îm olurduk!” Artık bunların hasret ve nedâmetleri ne bir büyük hasrettir o hâlde ki onlardan geçeni geçmiş ve mübtelâ oldukları beliyyelerle mübtelâ olmuşlar da dünyânın na‘îm ve lezzâtından onlarla berâber bir şey kalmamıştır. Ve onlar na‘îm-i cinânı görmemiş olsalar hasretleri o kadar ‘azîm olmazdı velâkin hasretleri ‘azîm olmak için cennet onlara ‘arz olunur.

[فقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يؤتى يوم القيامة بناس من النار إلى الجنة حتى إذا دنوا منها واستششقوا رائحتها ونظروا إلى قصورها وإلى ما أعد الله لأهلها فيها نودوا أن اصرفوهم عنها لا نصيب لهم فيها فيرجعون بحسرة ما رجع الأولون والآخرين بمثلها فيقولون يا ربنا لو أدخلتنا النار قبل أن ترينا ما أريتنا من ثوابك وما أعددت فيها لأولائك كان أهون علينا فيقول الله تعالى ذاك أردت بكم كنتم إذا خلوتهم بارزتموني بالعظام وإذا لقيتهم الناس لقيتموهم مخبتين تراءون الناس بخلاف ما تعطوني من قلوبكم هبتم الناس ولم تهابوني وأجللتهم الناس ولم تجلوني وتركتهم للناس ولم تتركوا لي فاليوم أذيقكم العذاب الأليم مع ما حرمتكم من الثواب المقيم]

”يؤتى يوم القيامة بناس من النار إلى الجنة حتى إذا دنوا منها واستششقوا رائحتها ونظروا إلى قصورها...” ki hulâsa-i meâl-i münîfi: “Yevm-i kıyâmette ehl-i nârdan birtakım kesân cennete celb olunurlar ve cennetten yaklaşıp râyihasını istinşâk ve köşklerini mu‘â-

yene ve ehl-i cennete i'dād ve âmāde kılınan ni'metleri müşāhede edince münādāt olunur ki "Onları ondan sarf edip götürünüz, onların onda bir behreleri yoktur!" Ve o vakte onlar böyle bir hasretle 'avdet ederler ki evvelîn ve āhirîn onun gibi bir hasret görmemişler ve o hâlde o dūzahiyān derler ki "Ey bizim Rabbimiz, sen kendi sevābından ve dostlarına i'dād buyurduğun ni'am ve keremden bize gösterip irāe ettiğin sevāb ve in'āmı 'arz etmezden akdem bizi āteş ve dūzahına idhāl etmiş olsaydın bize daha ziyāde ehven olurdu." Ve Hakk subhānehu ve ta'ālā onlara buyurur ki "إِذَا خَلُوتُمْ بِرِزْتَمُونِي بِالْعِظَامِ وَإِذَا لَقِيتُمُ النَّاسَ لَقِيتُمُوهُمْ مَخْبِتِينَ تَرَاءُونَ النَّاسَ بِخِلَافِ مَا تَعْطُونِي مِنْ خُلُوتِمْ بَارِزْتَمُونِي بِالْعِظَامِ وَإِذَا لَقِيتُمُ النَّاسَ لَقِيتُمُوهُمْ مَخْبِتِينَ تَرَاءُونَ النَّاسَ بِخِلَافِ مَا تَعْطُونِي مِنْ خُلُوتِمْ بَارِزْتَمُونِي بِالْعِظَامِ" "Ben o şiddet-i 'azābı ben sizinle murād etmişim, zīrā siz benimle tenhāda kalırken me'āsī-yi 'azīme ile bana mübāreze ederdiniz ve nāsı gördüğünüz vakte onlara tā'at ve inkıyād ile mülākāt ederdiniz, kulūbunuzdan bana verdiğiniz nesnenin hilāfı ile nāsa riyyā edip gösterirdiniz ya'nī riyyākārılık ederdiniz ve nāstan heybet edip korkardınız ve benden heybet etmez idiniz ve nāsı ta'zīm ve tebcīl edip benî ta'zīm ve tebcīl etmezдіңiz ve nās için ef'āl-i kabīhayı terk ederdiniz ve benim için terk etmezдіңiz, işte ben dahi bu gün sevāb-ı mukīmden sizi mahrūm etmemle berāber 'azāb-ı elīmi size tattırırım."

[وقال أحمد بن حرب إن أجدنا يؤثر الظل على الشمس ثم لا يؤثر الجنة على النار وقال عيسى عليه السلام كم من جسد صحيح ووجه صحيح ولسان فصيح غدا بين أطباق النار يصيح وقال داود إلهي لا صبر لي على حر شمسك فكيف صبري على حر نارك ولا صبر لي على صوت رحمتك فكيف على صوت عذابك فانظر يا مسكين في هذه الأحوال واعلم أن الله تعالى خلق النار بأحوالها وخلق أهلاً لا يزيدون ولا ينقصون وأن هذا أمر قد قضى وفرغ منه]

Ve Ahmed b. Harb demiş ki "Bizim birimiz gölgeliği güneşin mahalli üzerine īsār eder de ma'a-ennehu cenneti āteşin üzerine īsār etmez!" ya'nī bu ne 'aceb gaflettir. Ve 'Īsā 'aleyhi's-selām buyurmuş ki "كم من جسد صحيح ووجه صحيح ولسان فصيح غدا بين أطباق النار يصيح" "Nice sağ ve sālīm cesed ve nice sabīh ve cemīl yüzü nice fasīh ve mu'rīb lisān vardır ki atbāk-ı nār arasında feryād ve figān etmekte olur." Ve Dāvūd 'aleyhi's-selām demiş ki "Ey benim ilāhım, senin güneşinin sıcaklığına benim sabrım yok, senin āteşinin sıcaklığına ben nice sabr edebilirim? Ve senin rahmetinin āvāzı üzerine benim sabrım yok, senin 'azābının āvāzı üzerine ben nice sabr edebilirim?" Kaldı ki sen ey miskīn bu ehvāle nazar edip bil ki Allāhu ta'ālā ehvāliyle ma'an āteşi halk etmiş ve ona ehl dahi halk eylemiş ki o ehl ne ziyāde olurlar ve ne de eksik olurlar ve bu bir emrdir ki ezelde onunla hūkm ve kazā olunmuş da ondan fārig olmuştur.

﴿إِذَا قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾⁵¹¹ قال الله تعالى ﴿وَأَنذَرُكُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ولعمري الإشارة به يوم القيامة بل في أزل ولكن أظهر يوم القيامة ما سبق به القضاء فالعجب منك حيث تضحك وتلهو وتشتغل بمحقرات الدنيا ولست تدري أن القضاء بماذا سبق في حقك فإن قلت فليت شعري ماذا موردي وإلى ماذا مآلي ومرجعي وما الذي سبق به القضاء في حقني فلك علامة تستأنس بها وتصدق رجاءك بسببها وهي أن تنظر إلى أحوالك وأعمالك فإن كلا ميسر لما خلق له فإن كان قد يسر لك سبيل الخير فأبشر فإنك مبعد عن النار وإن كنت لا تقصد خيراً إلا وتحيط بك العوائق فتدفعه ولا تقصد شراً إلا ويتيسر لك أسبابه فاعلم أنك مقضي عليك فإن دلالة هذا على العاقبة كدلالة المطر على النبات ودلالة الدخان على النار فقد قال الله تعالى ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ﴾ فاعرض نفسك على الآيتين وقد عرفت مستقرك من الدارين والله اعلم]

Zirā tebāreke ve ta'ālā buyurmuş ki ﴿وَأَنذَرُكُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾⁵¹¹ “Yā Muhammed, onları hesāb görölüp cennetlik cennete ve cehennemlik cehenneme hükm olunduğu gün ile tahvîf et ki günahkâr niçin günâh ettim ve sevâbkâr niçin sevâb az ettim diye hasret çeker ve onlar bundan bî-hayr ve gâfillerdir ve o kâfirler âhireti tasdik etmezler.” Ve kendi ‘ömrüme kasem edip derim ki işbu kelām-ı celîlin işareti kıyâmet gününüdür, belki ezel-i âzâldedir velâkin yevm-i kıyâmet o mahkûmun bih olan nesneyi izhâr eylemiştir. [369] İmdi ‘aceb sendendir ki güler oynarsın ve muhakkarât-ı dünyâ ile iştigâl edip de senin hakkında kazâ ne hâl ile vâki‘ olduğunu bilmezsin! Ve eğer sen dedin ki kâşki ben bileydin ki benim gidecek yerim nerededir ve benim meâlîm nereyedir ve mercî'im nereyedir ve benim hakkımda hükm ve kazâ ne ile sebkât etmiştir ya'nî benim sa'âdetime mi, yoksa benim şakâvetime mi kazâ-yı rabbânî ta'alluk etmiştir ben bileyim der isen işte senin için onunla istînâs edip sebebiyle recânı tasdik edecek bir 'alâmet vardır, şöyle ki kendi ahvâl ve a'mâline nazar edip göresin ki hangisine muvaffak olursun ya'nî ahvâl ve a'mâl-i sa'âdet mi sana müyesser olur, yoksa a'mâl-i şakâvet, çünkü her bir ferdin ona mahlûk bulunduğu nesneye müyesser olur. Ve binâen 'aleyh eğer sana tarîk-i hayr müyesser olduysa sana müjdedir ki sen âteşten uzaksın ve eğer bir hayrı kasd etmezsin illâ ki ona 'avâyık ihâta eder de onu def' eder ve bir şerri kasd etmezsin illâ ki onun esbâbı sana müyesser olur bil ki şakâvetle senin üzerine kazâ ta'alluk etmiştir, zirâ ki bunun 'âkıbeye delâleti nebât üzerine bârân ve âteş üzerine tütün ve duhân delâletleri gibidir, nitekim Kelām-ı kerîminde Hazret-i Mâlikü'l-mülk emr ü fermân buyurmuş ki إِنَّ

⁵¹² ya'nî “Tahkîk ve tahkîkan ebrâr na'îmde-dirler ve füccâr cahîmde-dirler.” İmdi sen kendi nefsini işbu iki âyet-i celîlenin medlûllerine ‘arz et de kendi hâlini anla, zîrâ sen kendin dâreynden olan müstekarrını bilmişsin vallâhu a'lemu.

el-Kavlü Fî Sıfati'l-Cenneti ve Asnâfi Na'îmihâ

[القول في صفة الجنة وأصناف نعيمها]

[اعلم أن تلك الدار التي عرفت همومها وغمومها تقابلها دار أخرى فتأمل نعيمها وسرورها فإن من بعد من أحدهما استقر لا محالة في الأخرى فاستشر الخوف من قلبك بطول الفكر في أهوال الجحيم واستشر الرجاء بطول الفكر في النعيم المقيم الموعود لأهل الجنان وسق نفسك بسوط الخوف وقدها بزمام الرجاء إلى الصراط المستقيم فبذلك تنال الملك العظيم وتسلم من العذاب الأليم]

Ve sıfat-ı cennet ve na'îmi asnâfında olan kavl dahi işbu fasldır. Şöylece sen bil ki onun hümûm ve gumûmu bildiğin dâra mukâbil dîger bir dâr dahi vardır, sen onun na'îm ve sürûrunu dahi te'emmül eyle, zîrâ kim ki bu iki dârın birisinden uzak olur ise lâ-mahâle onun dîgerinde müstekarr olur ve böyle olunca sen ehvâl-i cahîme tûl-i fikr ile kendi kalbinden havfı istişâre edip birle ehl-i cinâna mev'ûd olan na'îm-i mukîme dahi fikrin tatvîliyle recâyı isti'sâr et ve kırbac-ı havfla nefsini sırât-ı müstakîme sürüp zimâm-ı recâ ile onu o yola çek getir ki bununla Melik-i 'azîmi bulup 'azâb-ı elîmden sâlim olursun.

[فتفكر في أهل الجنة وفي وجوههم نضرة النعيم يسقون من رحيق مختوم جالسين على منابر الياقوت الأحمر في خيام من اللؤلؤ الرطب الأبيض فيها بسط من العبقري الأخضر متكئين على أرائك منصوبة على أطراف أنهار مطردة بالخمر والعسل محفوفة بالغلمان والولدان مزينة بالحوار العين من الخيرات الحسان كأنهن الياقوت والمرجان لم يطمثن إنس قبلهم ولا جان يمشين في درجات الجنان إذا اختالت إحداهن في مشيها حمل أعطافها سبعون ألفاً من الولدان عليها من طرائف الحرير الأبيض ما تتحير فيه الأبصار مكللات بالتيجان المرصعة باللؤلؤ والمرجان شكالات غنجات عطرآت آمانات من الهرم والبؤس مقصورات في الخيام في قصور من الياقوت بنيت وسط روضات الجنان قاصرات الطرف عين ثم يطاف عليهم وعليهن]

بأكواب وأباريق وكأس من معين بضاء لذة للشاربين ويطوف عليهم خدام وولدان كأمثال اللؤلؤ المكنون جزاء بما كانوا يعملون في مقام أمين في جنات وعيون في جنات ونهر في مقعد صدق عند مليك مقتدر

Şöyle ki sen ehl-i cinānda tefekkür et o hāl ile ki onların yüzlerinde nadret-i na'īm görünür ki dāimā rahīk-i mahtūmdan şarāb içerler ve lü'lü'-i ratb u ebyazdan kurulu olan hıyām içinde yākūtlu menābirin üstünde oturlurlar ki o haymelerde yeşil dībāc ve 'abkerī döşemelerle döşenmiş ve mansüb olan erāik üzerine dayanırlar da o dahi hamr ve 'asel ile matarda bulunan sevākī ve enhārın kenārlarındadır o hāl ile ki o hıyām gılmān ve vildāndan mahfūf ve hayrāt-ı hısān olan perīlerle müzeyyen ve masfūf bulunurlar, sanki o perīler yākūt ve mercāndırlar ve onlardan akdem onlara ne bir ins ve ne de bir cinn kavuşmuş, böyle bir perīlerdir ki cinān derecelerinde yürürler de onların biri yürüyüşünde bir ihtiyāl ederse onun a'tāfı vildāndan yetmiş bin kişi haml eder. Ve o perīlerin üstünde harīr-i ebyazın tarāifinden melbūs bulunan cāme-i zīnet ve ārāyişte ebsār-ı halāyık mütehayyir olur ki inci ve mercāndan murassa' olan tāj ber-ser olarak şekli ve goncalı ve 'ıtrlı be's ve heremden emīn ve masūn ve hemīşe hıyāmda maksūr ve ravzāt-ı cinān içinde mebnī olan yākūtlu köşklere sākinedirler ki etrāfı kāsır-ı 'aynlardır. Sonra onlara ve o perīlerin üzerine şarībīne lezzetli olan mā-ı ma'īn-i ebyazdan memlū ke's ve kadeh ve ebārīk tavāf eder ve lü'lü'-i meknūn misli hademe ve vildān dahi tavāf eyler. Bunun cümlesi dünyāda ettikleri a'māl-i sālihalarının cezasıdır, emīn bir makāmda cennāt ve 'uyūn içinde ya'nī enhār kenārlarında ve cennāta Melik-i muktedirin 'indinde olan sıdk nişīmingāhında mukīmlerdir. İşbu sıfāt kāffesi Kur'ān-ı 'azīmda mezkūrdurlar ki her bir kelime-i mezkūre bir āyet-i Kur'āniyyeye telmīh eder, nitekim sūre-i Rahmān'da vārid olmuştur. [370]

[ينظرون فيها إلى وجه الملك الكريم وقد أشرقت في وجوههم نضرة النعيم لا يرهقهم فتر ولا ذلة بل عباد مكرمون وبأنواع التحف من ربهم يتعاهدون فهم فيما اشتبهت أنفسهم خالدون لا يخافون فيها ولا يحزنون وهم من ريب المنون آمنون فهم فيها يتنعمون ويأكلون من أطعمتها ويشربون من أنهارها لبناً وخمراً وعسلاً في أنهار أراضيها من فضة وحصاؤها مرجان وعلى أرض ترابها مسك أذفر ونباتها زعفران ويمطرون من سحب فيها من ماء السرير على كئبان الكافور ويؤتون بأكواب وأي أكواب بأكواب من فضة مرصعة بالدر والياقوت والمرجان كوب فيه من الرحيق المختوم ممزوج به السلسيل العذب كوب يشرق نوره من صفاء جوهره يبدو الشراب من ورائه برقته وحمرة لم يصنعه آدمي فيقصر في تسوية صنعه وتحسين صناعته في كف خادم يحكي ضياء وجهه الشمس في إشراقها ولكن من أين للشمس حلاوة مثل حلاوة

صورتہ وحسن اصداعہ وملاحۃ أحداقہ فیا عجبا لمن یؤمن بدارِ ہذہ صفتہا ویوقن بأنہ لا یموت أهلہا ولا تحل الفجائع بمن نزل بفنائہا ولا تنظر الأحداث بعین التغبیر إلی أهلہا کیف یأنس بدار قد أذن اللہ فی خرابہا ویتنہأ بعیش دونہا]

Ve demâdem Melik-i kerîmin yüzüne nazar ederler o hâl ile ki onların yüzlerinde na'îmin nadreti tâbân olmuş ve onlara aslâ ve kat'â bir kılllet ve zillet ve hakâret lâhık olmaz. Onlar ancak mükerrem 'ibâddırlar ve Rabbleri tebâreke ve ta'âlâdan envâ'ı tuhfelerle müthaf olmaya müte'âhedlerdir. Onlar nefslerinin iştihâ ettiği lezzât ve shehevâtta hâlidlerdir, ne havf ederler ve ne de hüzn eylerler ve helâk ve reyb-i menûndan emîn ve masûndurlar ya'nî hemîşe onlar cennette mütena'ımlardır ki cennetin et'imesinden ekl ederler ve süt ve hamr ve bal ile cârî olan enhârından şarâbı içerler, öyle bir enhâr ki onların zemîni gümüşten ve hasbâsı mercândandır ve böyle bir yerdedir ki onun toprağı misk-i ezferdir ve nebâtı za'ferândır ve böyle bir sehâbdan bârân bulurlar ki o sehâb içinde mâ'ı nesrîn vardır ve kâfur küsübler üzerine mütevâridir. Ve dahi onlara destîler verilir ve nice destîler gümüşten ma'mûldür ve yâkût ve mercân ile murassa' destîler böyle destî ki içinde hamr-ı sâfî vü mahtûm vardır ve selsebîl adlı çeşmenin tatlı suyuyla karışiktır; böyle bir destî ki onun safâ cevherinden nûru işrâk eder ve rikkatinden onun zâhirinden içindeki şey görünür ve kırmızılığı zâhir olur, onu bir âdemî sun' etmemiş ki san'atında veyâhüd sinâ'atı tahsîninde bir kusûr vâkî' ola. Ve böyle bir hâdimin keffinde gelir ki o hâdimin ziyâ-yı vechi tâbânlığında olan mihr-i münîre mühâkîdir velâkin onun sûretinin tatlılığı ve sudglarının hüsnü ve gözlerinin melâhati, güneş için nereden gelir! Ve 'aceb ve çok 'acebdır o kimseden ki bu sıfatla mev-sûf bulunan böyle bir dâra mü'min olur da ehlinin memâtı olmadığına ve fenâsına nüzûl eden zevâta fecr'alar hulûl etmediğine ve onun ehline 'ayn-ı tagayyürle ahdâs nazar etmediğine müteyakkın iken onun harâbına izn-i ilâhî müte'allik olan dâr ile kendisi istînâs eder ki bu dârın gayrisıyla onun dirliği nice henî olur.

[والله لو لم يكن فيها إلا سلامة الأبدان مع الأمن من الموت والجوع والعطش وسائر أصناف الحداث لكان جديراً بأن يهجر الدنيا بسببها وأن لا يؤثر عليها ما التصرم والتنقص من ضرورته كيف وأهلها ملوك آمنون وفي أنواع السرير ممتعون لهم فيها كل ما يشتهون وهم في كل يوم بفناء العرش يحضرون وإلى وجه الله الكريم ينظرون وينالون بالنظر من الله ما لا ينظرون معه إلى سائر نعيم الجنان ولا يلتفتون وهم على الدوام بين أصناف هذه النعم يترددون وهم من زوالها آمنون]

Hem vallâhi içinde selâmet-i ebdân ile emniyyet-i elem-i mevt ü cû ve 'ataş ve tarayân-ı envâ-ı cûd onun gayrısı dîger bir şey olmazsa bile ziyâdesiyle pek çok lâıyk idi ki onun sebebi ile dünyâyı hecr ede de in-kıtâ ve tesarrum ve tenaggus ve te'ellüm onun zarûretinden olan lezzât ve şehvâtı ona îsâr ve tercîh etmeye ve nice böyle olmaya o hâl ile ki onun ya'nî cennetin ehli emniyyetli mülûkturlar ki envâ-ı sürûrda mütemetti ve mütena'imlerdir ve her ne ki emr olunurlarsa cümlesi onun içinde onlara mevcûd ve âmâdedir ve beher gün fenâ-yı 'arşta hâzır olurlar da dîdâr-ı Bârî'ye nazar ederler ve likâ ve nazar-ı vech-i ilâhîden böyle bir lezzet bulup bir hâle nâil olurlar ki onunla berâber cennetlerin ni'am-ı sāiresine nazar etmezler ve âher bir şeye iltifât eylemezler ve 'ale'd-devâm işbu ni'a-mın asnâfı beyninde mütereddid olup zevâllerinden emîndirler.

[قال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ينادي مناد يا أهل الجنة إن لكم أن تصحوا فلا تسقموا أبداً وإن لكم أن تحيوا فلا تموتوا أبداً وإن لكم أن تشبوا فلا تهرموا أبداً وإن لكم أن تنعموا فلا تبأسوا أبداً فذلك قوله عز وجل ﴿وَنُودُوا أَنْ تُلَكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ومهما أردت أن تعرف صفة الجنة فاقرأ القرآن فليس وراء بيان الله تعالى بيان واقرأ من قوله تعالى ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ﴾ إلى آخر سورة الرحمن واقرأ سورة الواقعة وغيرها من السور وإن أردت أن تعرف تفصيل صفاتها من الأخبار فتأمل الآن تفصيلها بعد أن اطلعت على جملتها وتأمل أولاً عدد الجنان]

Hazret-i Ebû Hüreyre 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki 'aleyhi's-salātu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki “ينادي مناد يا أهل الجنة” ilh. ki hulâsa-i meâl-i şerîfî: “Yarın rûz-i kıyâmette ehl-i cinân şâyeste-i 'afv ü ihsân oldukları zamânda bir münâdî nidâ eder ki “Ey ehl-i cennet, sizin için sahîh ten olmaklık ni'meti vardır ki bir dahi ebeden sakîm ve 'alîl olmazsınız ve sizin için dirlik vardır ki bir dahi ebeden ölmezsiniz ve sizin için civânlık vardır ki ba'de ez-în size ebeden pîrlik ve herem yoktur ve sizin için tena'um etmek vardır ki bir dahi ebeden size bir be's ve 'anâ yoktur.” Ve Hakk subhânehu ve ta'âlânın ⁵¹³ ﴿وَنُودُوا أَنْ تُلَكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ kavlı-i celîlinin işâreti dahi bunadır [371] ya'nî “Onlara nidâ olunur ki size va'd olunan cennet budur, şer'ate muvâfık 'amelleriniz sebebiyle size mîrâs verilmiştir.” Haberde vâriddir ki “Her bir kimsenin cennette ve cehennemde birer menzili vardır. Mü'minlerin cehennemde olan menzili kâfire ve kâfirin cennette olan menzili mü'mine mîrâstır.” Ve her ne vakt ki sen cennetin sıfatlarını anlamak istersin Kur'ân'ı kırâat eyle ki Allâhu ta'âlânın beyânı

mâ-verâsında bir beyân olmaz ve dahi ⁵¹⁴﴿وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جِثَّتَانِ﴾ âyetinden sûre-i Rahmân'ın âhirine kadar kırâat eyle ve sûre-i Vâkı'a'yı kırâat eyle, vesâir sûreleri oku ve 'ale'l-icmâl sıfatına muttali' olduktan sonra eğer ahbârdan tafsîl-i sıfatlarını bilmek ister isen işte bu dem onun tafsîline te'em-mül eyle ya'nî mücmelen onun sıfatını bildikten sonra imdi sen tafsîlini te'emmül eyle de evvelâ onun 'adedini te'emmül et şöyle ki:

[قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في قوله تعالى ﴿وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جِثَّتَانِ﴾ قال جثتان من فضة آتيتهما وما فيهما وجثتان من ذهب آتيتهما وما فيهما وما بين القوم وبين أن ينظروا إلى ربهم إلا رداء الكبرياء على وجهه في جنة عدن]

‘Aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz ⁵¹⁵﴿وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جِثَّتَانِ﴾ kavlı celîlinin tefsirinde buyurmuş ki جثتان من فضة آتيتهما وما فيهما وجثتان من ذهب آتيتهما وما فيهما وبين أن ينظروا إلى ربهم إلا رداء الكبرياء على وجهه في جنة عدن“ ya'nî “İki cennet evânî ve muhteviyâtı ile berâber gümüştedirler ve iki cennet evânî ve muhteviyâtı ile berâber altındandırılar, hâlbuki Rabblarına nazar etmek hâlinde kavm ile Rabbları mâ-beynlerinde ridâ-yı kibriyâdan gayrı diğer bir şey yoktur. ‘Adn cennetinde ona nazar ederler o hâl ile ki onun yüzü üstüne yalnız bir ridâ-yı kibriyâ vardır.”

[ثم انظر إلى أبواب الجنة فإنها كثيرة بحسب أصول الطاعات كما أن أبواب النار بحسب أصول المعاصي قال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من أنفق زوجين من ماله في سبيل الله دعي من أبواب الجنة كلها وللجنة ثمانية أبواب فمن كان من أهل الصلاة دعي من باب الصلاة ومن كان من أهل الصيام دعي من باب الصيام ومن كان من أهل الصدقة دعي من باب الصدقة ومن كان من أهل الجهاد دعي من باب الجهاد فقال أبو بكر رضي الله عنه والله ما على أحد من ضرورة من أيها دعي فهل يدعى أحد منها كلها قال نعم وأرجو أن تكون منهم]

Sonra ebvâb-ı cennete dahi nazar et, zîrâ o dahi tâ'âtin usûlü hasebiyle çoktur, nitekim usûl-i me'âsî hasebiyle ebvâb-ı nâr çokturlar. Ebû Hüreyre ‘aleyhi'r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “من أنفق زوجين من ماله في سبيل الله دعي من أبواب الجنة كلها” ilh. ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Kim ki mālından iki çifti infāk eder, cennetin cemî'i ebvâbından da'vet olunur. Cennetin sekiz bâbı vardır: O ki ehl-i namâzdandır, namâz kapısından da'vet olunur ve o ki ehl-i sıyâmdandır, sıyâm kapısından da'vet olunur ve o ki ehl-i sadakadandır, ehl-i sadaka kapısından da'vet olunur ve o ki ehl-i cihâddandır, cihâd kapısından da'vet olunur.” O demde Ebû Bekr dedi ki “Vallâhi bir kimsenin üzerine bir zarûret yoktur her hangi ka-

514 Rahmân, 55/46.

515 Rahmân, 55/46.

pisından da'vet olunursa olunsun, âyâ cemîr-i ebvâbından bir kimse da'vet olunur mu? “Ve efendimiz أحد من ضرورة من أيها دعي فهل يدعى أحد “Evet ve sen dahi onlardan olmanızı ben umarım” buyurdu.

[وعن عاصم بن ضمرة عن علي كرم الله وجهه أنه ذكر النار فعظم أمرها ذكراً لا أحفظه ثم قال ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا﴾ حتى إذا انتهوا إلى باب من أبوابها وجدوا عنده شجرة يخرج من تحت ساقها عينان تجريان فعمدوا إلى إحداهما كما أمروا به فشربو منها فأذهبت ما في بطونهم من أذى أو بأس ثم عمدوا إلى الأخرى فتطهروا منها فجرت عليهم نضرة النعيم فلم تتغير أشعارهم بعدها أبداً ولا تشعث رءوسهم كأنما دهنوا بالدهان ثم انتهوا إلى الجنة ﴿وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ﴾ ثم تلقاهم الولدان يطيفون بهم كما تطيف ولدان أهل الدنيا بالحبيب يقدم عليهم من غيبة يقولون له أبشر أعد الله لك من الكرامة كذا قال فينطق غلام من أولئك الولدان إلى بعض أزواجه من الحور العين فيقول قد جاء فلان باسمه الذي كان يدعى به في الدنيا فتقول أنت رأيته فيقول أنا رأيته وهو بأثري فيستخفها الفرح حتى تقوم إلى أسكفة بابها فإذا انتهى إلى منزله نظر إلى أساس بنيانه فإذا جنبل اللؤلؤ فوقه صرح أحمر وأخضر وأصفر من كل لون ثم يرفع رأسه فينظر إلى سقفه فإذا مثل البرق ولولا أن الله تعالى قدره لألم أن يذهب بصره ثم يطأطئ رأسه فإذا أزواجه ﴿فِيهَا سُرُورٌ مَرْفُوعَةٌ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ وَزُرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ﴾ ثم اتكأ فقال ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَيْنَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَيْنَا اللَّهُ﴾ ثم ينادي مناد تحيون فلا تموتون أبداً وتقيمون فلا تظعنون أبداً وتصحون فلا تمرضون أبداً]

Ve dahi ‘Āsım b. Damre üzerine mervî olup demiş ki “Hazret-i ‘Alî kerremallāhu vechehu âteşi zikr edip emrini taʿzīm etti, fakat zikr ettiği kelāmı hıfz edemem. Sonra ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا﴾⁵¹⁶ nass-ı celilini okuyup dedi ki “Ehl-i cennet zümre zümre sevk olunarak cennetin bir kapısına varınca onun yanında bir ağaç bulurlar ki onun dibinden iki akar çeşme akıyor ve me’mûr oldukları vech üzere onların birisine varıp ondan bir içim su içerler de o su onların karınlarında her ne ezâ ve be’s var ise götürür sonra ikinci çeşmeye gidip gusl ederler ve onların vücûdları üzerine nadret-i naʿīm onunla cārî olur ki baʿde-mâ ebeden eşʿār-ları mütegayyir olmaz ve başlarının saçını kirlenmez, sanki yağıyla sürülmüş gibi durur sonra cennete varırlar ve cennetin haznedârları onlara ﴿وَقَالَ لَهُمْ﴾⁵¹⁷ sonra vildân-ı cennet onlara tavâf ederler, nitekim ehl-i dünyânın vildânı gurbetten kudûm eden ehıbbâlarına tavâf eylerler ve onlara derler ki “Size müjdeler olsun, Hakk celle ve ʿalâ

516 Zümer, 39/71.

517 Zümer, 39/73.

hazretleri size şunu bunu hâzır ve âmâde kılmıştır!” Sonra o vildândan bir gulâm o cennetlinin hür-ı ʿinden olan baʿzı ezvâcına gidip müjdeler yaʿnî onun zevcesine der ki “Fülân adam geldi!” ki dünyâda maʿrûf olan ismi ile onun kudümünün haberini verir ve o dahi der ki “Sen onu gördün mü?” Ve gulâm dahi: “Onu gördüm ve benim ardım sonra geliyor” diye tavzîh eder ve sevincinden zevci hiffetleşip de derhâl hânesinin kapısı âsitânına gider de onu karşılar. Ve çün kendi hânesine varır, esâs-ı bünyânına nazar edip görür ki inciden müdevver bir taş üzere mevzûc kırmızı ve yeşil ve sarı renkli bir köşk ki her bir renk içinde vardır sonra başını yukarıya doğru kaldırıp tavana nazar eder görür ki berk gibi parlar ve Hakk subhânehu ve taʿâlâ onun basarına kudret vermemiş olsaydı [372] onun basarı giderdi sonra ser-fürû olup görür ki ezvâc-ı mutahherât ile ekvâb-ı mevzûʿa ve nemârik-i masfûfe ve zerâbî-i mebsûseden köşkü ârâste olmuş, nitekim sûre-i Gâşiye’de beyân buyurulmuş وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ وَنَمَارِقٌ ﴿فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ﴾ yaʿnî “Onda mücevher ve mürtefîc tahtlar vardır ki sâhibi ona cülûs murâd ettikte iner ve matlûbu mikdâr kalkar ve onda önlerine vazʿ olunmuş şarâb surahîleri vardır ve onda dayanmak için dizilmiş yastıklar vardır ve onda fâhîr döşemeler vardır ki müʾminler onun üzerine otururlar.” İntehâ. Sonra o cennetli varır, o yastıklara dayanıp der ki اَلْحَمْدُ ﴿فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ﴾ yaʿnî “Meskenlerini gördükleri vakte derler ki “Allâhu taʿâlâya hamd ve senâ olsun ki bizi bu niʿmete ve makâma hidâyet eyledi. Eğer bize bu yolu göstermese biz biʾl-kuvve tarîk-i hakka gitmeye kâdir değil idik.” Sonra bir münâdî nidâ edip der ki “Dirileceksiniz de fî-mâ baʿd ebeden siz ölmezsiniz ve mukîm olacaksınız, fî-mâ baʿd ebeden siz bu dârdan rihlet ve sefer etmezsiniz ve sağ ve salîm olacaksınız, fî-mâ baʿd ebeden siz hasta olmazsınız.”

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم آتي يوم القيامة باب الجنة فأستفتح فيقول الخازن من أنت فأقول محمد فيقول بك أمرت أن لا أفتح لأحد قبلك ثم تأمل الآن في غرف الجنة واختلاف درجات العلو فيها فإن الآخرة أكبر درجات وأكبر تفضيلاً وكما أن بين الناس في الطاعات الظاهرة والأخلاق الباطنة المحمودة تفاوتاً ظاهراً فكذا فيما يجازون به تفاوت ظاهر فإن كنت تطلب أعلى الدرجات فاجتهد أن لا يسبقك أحد بطاعة الله تعالى فقد أمرك الله بالمسابقة والمنافسة فيها فقال تعالى ﴿سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ وقال تعالى ﴿حَتَامَهُ مِثْلُكَ﴾ وفي ذلك فليتنافس المتنافسون]

518 Gâşiye, 88/13-16.

519 Aʿraf, 7/43.

Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “آتي يوم القيامة باب الجنة فأستفتح فيقول الخازن من أنت فأقول محمد فيقول بك أمرت أن لا أفتح لأحد”⁵²⁰ “Ben yevm-i kıyâmette cennet kapısına gelip küşâdını isterim ve hâzin-i cennet bana der ki “Sen kimsin?” Ve ben derim ki “Ben Muhammed’im.” Ve o dahi bana der ki “Ben ancak evvelâ sana açmaya me’mûrum ki senden akdem hiçbir kimseye açmayacağım.” İntehâ. Sonra sen cennet köşklerinde tefekkür ve te’emmül eyle ve dahi onda olan derecâtın yükseklikçe olan ihtilâfta te’emmül eyle, zîrâ ki âhi-ret derecelerce daha ziyâde büyüktür ve tafdilce daha ziyâde ekberdir ve tâ‘ât-ı zâhirede ve ahlâk-ı bātine-i mahmûdede beyne’n-nâs olan tefâvüt-i zâhir gibi kezâlik onunla mücâzât olacakları ecr ve mesûbâtta dahi tefâvüt-i zâhir vardır. Ve eğer sen a‘lâ-yı derecâtı taleb edip ecr ve sevâbının a‘lâsını ister isen çalış ki bir kimse tâ‘ât-ı ilâhîde seni sebkât etmesin, zîrâ Hakk subhânehu ve ta‘âlâ tâ‘âtta müsâbaka ve münâfese etmeye sana emr etmiştir ki ⁵²⁰ ﴿خَتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ﴾ buyurmuştur ve dahi ﴿سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾⁵²¹ buyurmuştur ya’nî “Tahsîl-i mağfirette hemân yekdîgerinize tekaddüm etmek için müsâbaka ediniz ve ecr ve mesûbâtta münâfese etmek isteyenler hemân tâ‘ât ve ‘ibâdetde münâfese etsinler” demektir.

والعجب أنه لو تقدم عليك أقرانك أو جيرانك بزيادة درهم أو بعلو بناء ثقل عليك ذلك وضاق به صدرك وتغص بسبب الحسد عيشك وأحسن أحوالك أن تستقر في الجنة وأنت لا تسلم فيها من أقوام يسبقونك بلطائف لا توازيها الدنيا بحذافيرها فقد قال أبو سعيد الخدري قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن أهل الجنة ليتراءون أهل الغرف فوقهم كما تتراءون الكوكب الغائر في الأفق من المشرق إلى المغرب لتفاضل ما بينهم قالوا يا رسول الله تلك منازل الأنبياء لا يبلغها غيرهم قال بلى والذي نفسي بيده رجال آمنوا بالله وصدقوا المرسلين وقال أيضاً إن أهل الدرجات العلى ليراهم من تحتهم كما ترون النجم الطالع في أفق من آفاق السماء وإن أبا بكر وعمر منهم وأنعمما وقال جابر قال لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ألا أحدثكم بغرف الجنة قال قلت بلى يا رسول الله صلى الله عليه وسلم بأينا أنت وأما قال إن في الجنة غرفاً من أصناف الجوهر كله يرى ظاهرها من باطنها وباطنهما من ظاهرها وفيها من النعيم واللذات والسرور ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر قال يا رسول

520 “Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır) İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar.” Mutaffifin, 83/26.

521 “Rabbinizden bir bağışlanmaya ve eni, gökle yerin genişliği kadar olan, Allah’a ve Resûlüne inananlar için hazırlanan cennete yarışmasına koşun. İşte bu, Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah büyük lütf sahibidir.” Hadîd, 57/21.

الله ولمن هذه الغرف قال لمن أفشى السلام وأطعم الطعام وأدام الصيام وصلى بالليل والناس نيام قال فلنا يا رسول الله ومن يطيق ذلك قال أمتي تطيق ذلك وسأخبركم عن ذلك من لقي أخاه فسلم عليه أو رد عليه فقد أفشى السلام ومن أطعم أهله وعياله من الطعام حتى يشبعهم فقد أطعم الطعام ومن صام شهر رمضان ومن كل شهر ثلاثة أيام فقد أدام الصيام ومن صلى العشاء الآخرة وصلى الغداة في جماعة فقد صلى بالليل والناس نيام يعني اليهود والنصارى والمجوس]

Ve ‘aceb odur ki dünyâda senin akrân ve cîrânından bir kimse bir dirhem ile ve yâhüd bir ‘ulüvv-i bünyân ile sana tekaddüm etmiş olsa o tekaddümü sana girân gelir de kıskançlıkla senin dirliğin mütenaggıs olur, hâlbuki senin ahsen-i ahvâlin ancak istikrâr-ı cennettir o hâl ile ki cemî’-i dünyâ ona müvâzî olamayan letâif ile seni sebkât edecek akvâmdan sen sâlim olmazsın, zîrâ Ebû Sa‘îd el-Hudrî demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki *“إن أهل الجنة ليتراءون أهل الغرف فوقهم كما تتراءون الكوكب الغائر في الأفق”* ilh. ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Tahkîkan ehl-i cennet siz onların mâ-fevklerinde ya‘nî başları bâlâsında ehl-i gurefi maşrık ve magribden ufukta gâir olan yıldızı sizin göreceğiniz gibi görürler ve bu ‘ulüvv ve irtifâ‘ makâmları ancak ehl-i cennet beynlerinde olan tefâvüt içindir.” Ve sahâbe: “Yâ Resûlallâh, o guref-i ‘âliye menâzil-i enbiyâdır ki diğerleri ona varamaz!” dediklerinde, ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz *“بلى والذي نفسي بيده رجال آمنوا بالله وصدقوا المرسلين”* ya‘nî “Evet, o ki benim nefsim onun yed-i kudretindedir, ben onunla kasem edip derim ki enbiyâdan gayrı olan ricâl ki Allâhu ta‘âlânın birliğine îmân edip mürsel peygamberleri tasdik etmişler, onlar dahi o menâzile bâlig olurlar” buyurmuş. Ve dahi diğer bir hadîste buyurmuş ki *“إن أهل الدرجات العلى ليراهم من تحتهم كما ترون النجم الطالع في أفق من آفاق السماء وإن أبا بكر وعمر منهم وأنعماء”* ki hulâsa-i müfâd-ı münîfi: “Tahkîkan derecât-ı ‘aliyye ashâbı, onların zîrlerinde olan ehl-i cinân, onlar âfâk-ı semâdan ufukta siz necm-i tâli‘i gördüğünüz gibi görürler. Ve Ebû Bekr ve ‘Ömer dahi o derecât-ı ‘aliyye ashâbındandır” ehluhu ve mahalluhu ya‘nî ve fi’l-hakîka onlar sezâ ve lâyıklardır. Ve dahi Câbir ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz [373] bize buyurdu ki *“ألا أحدثكم بغرف الجنة”* ilh. ya‘nî “Ben size cennetin gurfeleriyle bir haber vermeyeyim mi?” Ve ben dahi: “Belâ ey resûl-i Hudâ, baba ve anamız size fedâ ola, hemân onunla bize haberdâr etmeye iltizâm buyur!” dediğimde, efendimiz buyurdu ki *“إن في الجنة غرفاً من أصناف الجواهر كله يرى ظاهرها من باطنها وباطنها من ظاهرها وفيها من النعيم واللذات والسرور ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر”* ki hulâsa-i fehvâ-yı şerîfi: “Tah-

kîkan cennette böyle bir gurfeler vardır ki cemî-i envâ-ı cevâhirden masnûdur, onun içi dışından görünür ve dışı içinden görünür ve onda lezzât ve na'im ve meserrâtan bir şey vardır ki onu ne bir göz görmüş ve ne bir kulak işitmiş ve ne de bir beşerin hâtırına gelip hutûr etmiş.” Ve ben dedim ki “Ey resûl-i Hudâ, bu gurfeler kimindir?” Ve o dahi أطعم وأطعم “لمن أفشى السلام” buyurdu ya'nî “Selâmi ifşâ ve ta'âmı it'âm ve sıyâmı idâme ve nâs uyurken namâza kıyâm ve edâ edenidir” dedi. Ve biz dedik: “Ey resûl-i Hudâ, kim buna tâkat getirir?” Ve efendimiz “أمّتي تطيق ذلك وسأخبركم عن ذلك” ilh. buyurdu ya'nî “Benim ümmetim buna tâkat getirir ve ben onun üzerine size haber vereceğim şöyle ki o ki dîn karındaşını görürken ona selâm verir veyâ onun selâmını redd eder, selâmını ifşâ etmiş olur ve kim ki kendi ehl ve 'ayâlini doyuruncaya dek ta'âmdan it'âm ederse ta'âmı it'âm etmiş olur ve kim ki şehir-i Ramazân ile beher mâhtan üçer gün oruç tutarsa sıyâmı idâme etmiş olur ve kim ki yatsı ve fecr namâzlarını cemâ'atle kıalarsa o dahi nâs uyurken namâza kıyâm ve edâ etmiş olur” ki nâs bunda yehûd ve nasârâ ve mecûsturlar ya'nî bu tavâif uykuda iken kendisi o namâzları kılar demektir.

اوسئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن قوله ﴿وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَذْنٍ وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾ قال قصور من لؤلؤ في كل قصر سبعون داراً من ياقوت أحمر في كل دار سبعون بيتاً من زمرد أخضر في كل بيت سرير على كل سرير سبعون فراشاً من كل لون على كل فراش زوجة من الحور العين في كل بيت سبعون مائدة على كل مائدة سبعون لوناً من الطعام في كل بيت سبعون وصيفة ويعطى المؤمن في كل غداة يعني من القوة ما يأتي على ذلك أجمع

Ve dahi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizden ﴿وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَذْنٍ وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾⁵²² nass-ı celîlinin tefsîri üzerine suâl vâki' olduktan onun tefsîrinde buyurdu ki “قصور من لؤلؤ في كل قصر سبعون داراً من ياقوت أحمر...” ki hulâsa-i müfâd-ı şerîfi: “Adn cennetlerinde olan mesâkin-i tayyibe inciden ma'mûl köşklerdir ki her bir köşte yâkût-ı ahmerden yetmiş dâire vardır ki her bir dâirede yeşil zümrütten masnû yetmiş 'aded oda vardır ve her bir odada birer serîr vardır ki her bir serîrin üstünde her bir levnden yetmiş 'aded firâş vardır ve her bir firâşın üstünde hûr-ı 'inden birer zevce vardır ve her bir odada yetmiş mâide vardır ki her bir mâidenin üstünde et'îmeden yetmiş türlü ta'âm vardır ve her bir odada yetmiş 'aded câriye vardır ve her bir sabâhta her bir mü'mine o kadar kuvvet verilir ki cemî-i sinin mucâma'alarına muktedir olur.”

522 “Allah, Adn cennetlerinde çok güzel köşkler vadetti. Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür.” Tevbe, 9/72.

Sıfatu'l-Hâiti'l-Cenneti ve Arâzihâ ve Eşcârihâ ve Enhârihâ

[صفة حائط الجنة وأراضيها وأشجارها وأنهارها]

[تأمل في صورة الجنة وتفكر في غبطة سكانها وفي حسرة من حرمها لقناعتها بالدنيا عوضاً عنها فقد قال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن حائط الجنة لبنه من فضة ولبنه من ذهب ترايبها زعفران وطينها مسك وسئل صلى الله عليه وسلم عن تربة الجنة فقال درمكة بيضاء مسك خالص]

Ve cennet bâgce ve hâitleri ve zemîn ve eşcâr ve enhârı sıfatları ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki sen cennetin sûretinde ve sekenesinin gıbtasında ve ıvazından dünyâyâ kanâ'at edip ondan mahrûm olanların hasretlerinde te'emmül eyle, zîrâ ki Ebû Hüreyre 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki "İn حائط الجنة لبنه من فضة ولبنه من ذهب من ذهب ترايبها زعفران وطينها مسك" ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: "Tahkîkan divâr-ı cennetin kerestesi bir kerpiç gümüştin ve bir kerpiç altından ve hâk-i zemîni za'ferândandır ve çamuru müşktendir." Ve dahi 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimizden cennetin toprağı üzerine suâl vâki' oldukta, efendimiz "درمكة" buyurmuş. "Hâlis ya'nî beyâz dermeke ve hâlis müşktür" buyurmuş. "Dermek" lügatta ziyâde ak un, dakîk-i beyâz ma'nâsına ve ak elmek ma'nâsına gelmiştir.

[وقال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من سره أن يسقيه الله عز وجل الخمر في الآخرة فليتركها في الدنيا ومن سره أن يكسوه الله الحرير في الآخرة فليتركه في الدنيا وقال أنهار الجنة تتفجر من تحت تلال أو تحت جبال المسك ولو كان أدنى أهل الجنة حلية عدلت بحلية أهل الدنيا جميعها لكان ما يحليه الله عز وجل به في الآخرة أفضل من حلية الدنيا جميعها]

Ve Ebû Hüreyre 'aleyhi'r-rıdvân demiş ki "aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "من سره أن يسقيه الله عز وجل الخمر في الآخرة فليتركها في الدنيا ومن سره أن يكسوه الله الحرير في الآخرة فليتركه في الدنيا" ilh. ki hulâsa-i müfâd-ı münîfi: "Kim ki ona âhirette Allâhu ta'âlâ hamrı içirmek onu şâd eder ya'nî kim ki ister ki âhiretin hamrını içe onu ya'nî hamrı dünyâda terk etsin ve kim ki âhirette harîri giymek onu şâd eder ya'nî kim ki âhiretin harîrini giymek ister onu dünyâda terk etsin ya'nî libâs-ı harîrî dünyâyâ terk edip giymez. Cennet enhârı miskîn tepeleri veyâhüd dağları altından kaynar çıkar ve hullece ehl-i cennetin en ednâsı, onun her bir hulleci ehl-i dünyâ

cemî'isinin hullelerine değer, belki âhirette Allāhu ta'ālā ona iksā edeceği hulleyi dünyā hullelerinin cemî'isinden efdaldır.”

[وقال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن في الجنة شجرة يسير الراكب في ظلها مائة عام لا يقطعها انقرءوا إن شئتم ﴿وُظِلَّ مَمْدُودٌ﴾ وقال أبو أمامة كان أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم يقولون إن الله عز وجل ينفعنا بالأعراب ومسائلهم أقبل أعرابي فقال يا رسول الله قد ذكر الله في القرآن شجرة مؤذية وما كنت أدري أن في الجنة شجرة تؤذي صاحبها فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما هي قال السدر فإن لها شوكاً فقال قد قال الله تعالى ﴿فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ﴾ يخضد الله شوكه فيجعل مكان كل شوكة ثمرة ثم تنفتق الثمرة منها عن اثنين وسبعين لونا من الطعام ما منها لون يشبه الآخر]

Ve dahi Ebū Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve ‘selām efendimiz buyurmuş ki “İn fi l-janna şجرة يسير الراكب في ظلها مائة عام” ki hulā-sa-i meāl-i münîfî: “Tahkikan cennette bir ağaç vardır ki süvār olan kimse onun gölgesi altında yüz senelik yol gider de onun gölgesini kesemez, dilerseniz ⁵²³ ﴿وُظِلَّ مَمْدُودٌ﴾ [374] kavl-i celîlini okuyunuz.” Ve Ebū Ümāme dedi ki ashāb-ı peygamberî derlerdi ki “Hakk celle ve ‘alā hazretleri bizi a‘rāb ve onların mes‘eleleriyle nef‘ ettirirdi ki bir gün bir a‘rābî, efendimize gelip dedi ki “Ey resûl-i Hudā, Allāhu ta‘ālā bir şecere-i müziyeyi zikr etmiş ve ben bilmezdim ki cennete sâhibini incitecek bir ağaç ola!” Ve ‘aleyhi’s-selām efendimiz ona buyurdu ki “ما هي” ya‘nî “Ne ağaçtır?” Ve a‘rābî: “Sidr ağacıdır, zîrā dikenlidir” dedi ve efendimiz ⁵²⁴ ﴿فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ﴾ يخضد الله شوكه فيجعل مكان كل شوكة ثمرة ثم تنفتق الثمرة منها عن اثنين وسبعين لونا من الطعام ما منها لون يشبه الآخر” buyurdu ya‘nî “Allāhu ta‘ālā” ﴿فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ﴾ buyurmuştur ki Allāhu ta‘ālā onun dikenini koparır da her bir dikeninin yerinde bir semere halk eder sonra o semere et‘imeden yetmiş iki türlü ta‘ām üzerine açılıp münfetık olur ki onun her bir levni diğer levnine menzemez.” “Sidr” dikenli bir ağaçtır ki onun semeresine “nebk” denilir ve “hazd” dahi dikenini koparmak veya ağacın kabuğunu soymak ma‘nāsına gelir.

[وقال جرير بن عبد الله نزلنا الصفاح فإذا رجل نائم تحت شجرة قد كادت الشمس أن تبلغه فقلت للغلام انطلق بهذا النطع فأظله فانطلق فأظله فلما استيقظ فإذا هو سلمان فأتيته أسلم عليه فقال يا جرير تواضع لله فإن من تواضع لله في الدنيا رفعه الله يوم القيامة هل تدري ما الظلمات قلت لا أدري قال ظلم الناس بعضهم بعضاً ثم أخذ عويداً لا أكاد أراه من صغره فقال يا جرير لو طلبت مثل هذا في الجنة لم تجده قلت يا أبا عبد الله فأين النخل

523 Vākra, 56/30.

524 Vākra, 56/28.

والشجر قال أصولها اللؤلؤ والذهب وأعلاها الشمر]

Ve Cerîr b. ‘Abdullâh demiş ki “Biz Sifâh nâm mekânda idik ve bir ağacın altında uykuya varmış bir adama râst geldik ki güneş ona varmaya yaklaşmış ve ben dahi gulâma dedim ki “Bu sahtiyân döşeği al da götür, ona bir gölgelik ettir.” Ve gulâm dahi gidip ona gölgelik etti ve uykudan kalkıp istikâz edince Selmân-ı Fârisî olduğu ma’lûm oldu ve ben dahi ona bir selâm verdim ki gidip görüştüğümde bana dedi ki “Ey Cerîr, sen Allâhu ta‘âlâya tevâzu‘ eyle, zîrâ kim ki Allâhu ta‘âlâya dünyâda tevâzu‘ ederse Allâhu ta‘âlâ onu yevm-i kıyâmette yüce eder. Ve sen bilir misin ki yevm-i kıyâmette zulumât nedir?” Ve ben “yok” dediğimde, kendisi: “Nâsın birbirlerine zulm etmeleridir” dedi sonra ufacık bir çöpcük eline aldı ki onun küçüklüğünden onu görmemeye yaklaştım ve bana dedi ki “Ey Cerîr, sen bunun gibi bir çöpü cennette taleb eder isen onu bulamazsın.” Ve ben dahi: “Ey Ebû ‘Abdullâh, yâ şecer ve hurmâ ağaçları nerededirler?” diye sordum ve o dahi: “Onların usûlleri ince ve altındandır ve a‘lâları semerdir” dedi.

Sıfatu Libâsı Ehli'l-Cenneti ve Ferşihim ve Sürurihim ve Erâikihim ve Hıyâmihim

[صفة لباس أهل الجنة وفرشهم وسررهم وأرائكهم وخيامهم]

[قال الله ﴿يُحَلَّلُونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ﴾ والآيات في ذلك كثيرة وإنما تفصيله في الأخبار فقد روى أبو هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال من يدخل الجنة نعم لا يبأس لا تبلى ثيابه ولا يفنى شبابه في الجنة ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر عن قلب بشر]

Ve ehl-i cennetin libâs ve ferş ve serîrleriyle erîke ve hıyâmlarının sıfatları ise o dahi işte bu fasldır. Şöyle ki onun beyânında Hakk subhânehu ve ta‘âlâ muhkem tenzîlinde buyurdu ki ﴿يُحَلَّلُونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ﴾⁵²⁵ ya’nî “Onlar cennette zer ve inci bilezikler ile huliyylenirler ve onların onda libâsları harîrdir.” Ve tafsîlinde olan âyât-ı Kur’âniyye pek çoktur velâkin mezîd-i tafsîli ancak ahhbâr-ı sahîha-i Nebevîdedir, ez-cümle Ebû Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân rivâyet etmiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm

“يدخل الجنة ينعم لا يبأس لا تبلى ثيابه ولا يفنى شبابه في الجنة ما efendimiz buyurmuş ki ki hulāsa-i mufād-ı münîfi: “Kim ki cennete girerse ni‘metlenir de be’slenmez, ne siyābı köhnelenir ve ne de civānlığı fānī olur. Cennette göz görmediği ve bir kulak işitmediği ve bir beşerin hâtırına hutūr etmediği şey vardır.”

[وقال رجل يا رسول الله أخبرنا عن ثياب أهل الجنة أخلق تخلق أم نسج تنسج فسكت رسول الله صلى الله عليه وسلم وضحك بعض القوم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم مم تضحكون من جاهل سأل عالماً ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم بل ينشق عنها ثمر الجنة مرتين]

Ve bir adam zāt-ı sāmī-i Hazret-i Risālet-penāhī’ye demiş ki “Ey resūl-i Hudā, ehl-i cennetin siyābı üzerine bize haber ver ki yaratışla mı yaratılır veyāhūd dokumağı dokunur?” Ve efendimiz sūkūta varmakla ba‘zu’l-kavm gülmüşler ve ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz onlara “مم” “Siz neden gülersiniz, ‘ālimden nādānın suālinden mi?” Sonra ‘aleyhi’s-selām efendimiz buyurdu ki “بل ينشق عنها ثمر الجنة مرتين” “Belki ondan semer-i cennet şakk olunur” diye iki kerre söyledi.

[وقال أبو هريرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن أول زمرة تلج الجنة صورتهم على صورة القمر ليلة البدر لا يصفقون فيها ولا يمتخطون ولا يتغيطون آيتهم وأمشاتهم من الذهب والفضة ورشحهم المسك لكل واحد منهم زوجتان يرى مخ ساقها من وراء اللحم من الحسن لا اختلاف بينهم ولا تباغض قلوبهم على قلب واحد يسبحون الله بكرة وعشية وفي رواية على كل زوجة سبعون حلة]

Ve Ebū Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “إن أول زمرة تلج الجنة صورتهم على صورة القمر ليلة البدر...” ki hulāsa-i meāl-i şerīfī: “Cennete duhūl eden en evvel zümrenin sūretleri bedrlığı gecesinde olarak kamerin sūreti gibidirler, ne tükürürler ve ne de sümük burunlardan çıkarırlar ve ne de hācet-i beşeriyyeleri vākī‘ olur. Onların evānī ve tarakları sīm ve zerdendirler ve terleri misktir ve her birinin ikişer zevceleri vardır ki mezīd-i hüsnünden onun ayak kemiğinin magzı gūştı mā-verāsından görünür ve beynlerinde ne ihtilāf ve ne de tebāguz düşer ki cemī-i kulūbları bir kalb-i vāhidin üzerindedir. Akşam ve sabāh Allāhu ta‘ālāya tesbīh ederler.” Ve bir rivāyette “Her bir zevcenin üstünde yetmiş ‘aded hulle vardır” buyurulmuş.

[وقال صلى الله عليه وسلم في قوله تعالى ﴿يَحْلَوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ﴾ قال إن عليهم التيجان [375] إن أدنى لؤلؤة فيها تضيء ما بين المشرق والمغرب وقال صلى الله عليه

وسلم الخيمة درة مجوفة طولها في السماء ستون ميلاً في كل زاوية منها للمؤمن أهل لا يراهم الآخرون رواه البخاري في الصحيح قال ابن عباس الخيمة درة مجوفة فرسخ في فرسخ لها أربعة آلاف مصراع من ذهب وقال أبو سعيد الخدري قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في قوله تعالى ﴿وَفُزِّشْ مَرْفُوعَةً﴾ قال ما بين الفراشين كما بين السماء والأرض]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz ﴿يُحْلَوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ﴾⁵²⁶ āyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyurdu ki “Onların başları üzerine incili tâclar vardır ki her bir tâcda olan incinin ednâsı maşrık ile magrib mâ-beyninde rûşen eder.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki الخيمة درة مجوفة طولها في السماء ستون ميلاً في كل زاوية منها للمؤمن أهل لا يراهم الآخرون ki hulâsa-i meâl-i şerîfî: “Hayme mücevvef bir dürredir ki onun yüksekliği semâda altmış mîldir ve onun her bir köşesinde mü’min için birer ehl vardır ki diğerleri onu göremezler.” İmâm Buhârî, *Sahîh*’te işbu hadîs-i şerîfî rivâyet etmiştir. Ve dahi ‘Abdullâh b. ‘Abbâs demiş ki “Hayme mücevvef bir dürredir ki ‘arzı bir fersah ve tûlû bir fersahtır ve altından dört bin mısra’ı vardır.” Ve dahi Ebû Sa’îd el-Hudrî demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz⁵²⁷ ﴿وَفُزِّشْ مَرْفُوعَةً﴾ kavî-i celîlinin tefsîrinde buyurmuş ki “Mâ-beyne’l-firâşeyn ke-mâ beyne’s-semâ ve’l-arz ya’nî her iki firâşın mâ-beyninde olan ‘ulüvv ve irtifâ’ gök ile yer aralarında kâin olan ‘ulüvv ve irtifâ’ gibidir.”

Sıfatu Ta’âmı Ehli’l-Cenneti

[صفة طعام أهل الجنة]

[مذكور بيان طعام أهل الجنة في القرآن من الفواكه والطيور السمان واليمن والسلوى والعسل واللبن وأصناف كثيرة لا تحصى قال الله تعالى ﴿كُلُّمَا رَزَقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رَزَقُوا قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا﴾ وذكر الله تعالى شراب أهل الجنة في مواضع كثيرة]

Ve ehl-i cennet ta’âmının sıfâtı beyânı ise o dahi işte bu mebhaştır. Şöyle ki ehl-i cennet ta’âmının beyânı Kur’ân-ı ‘azîmü’ş-şânda mezkûrdur, fevâkih-i tayyibe ve semiz kuşlar ve kudret helvâsı ve selvâ kuşu ve bal ve süt ve envâc-ı kesîredir ki onun ihsâsı mümkün değildir. Tebâreke ve ta’âlâ

526 Hac, 22/23.

527 Vâkı’a, 56/33.

buyurmuş ki ⁵²⁸ ﴿كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رُزِقُوا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا﴾ ya'ni “Her bār o meyvelerden rızklanıp ta'ām olunsalar biz bunu mukad-dem dünyāda ekl etmişdik diyeler, zīrā cennetlerin meyvelerinde lezzetleri küllī muhtelif ve elezz ise de levnleri dünyā meyvelerine müşābihtir.” Ve Hakk subhānehu ve ta'ālā kezālik ehl-i cennet şarāblarını pek çok yerde zikr etmiştir.

[وقد قال ثوبان مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم كنت قائماً عند رسول الله صلى الله عليه وسلم فجاء جبر من أحبار اليهود فذكر أسئلة إلى أن قال فمن أول إجازة يعني على الصراط فقال فقراء المهاجرين قال اليهودي فما تحفتهم حين يدخلون الجنة قال زيادة كبد الحوت قال فما غداؤهم على أثرها قال ينحر لهم ثور الجنة الذي كان يأكل في أطرافها قال فما شربهم عليه قال من عين فيها تسمى سلسيلاً فقال صدقت وقال زيد بن أرقم جاء رجل من اليهود إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال يا أبا القاسم أليست تزعم أن أهل الجنة يأكلون فيها ويشربون وقال لأصحابه إن أقرلى بها خصمته فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم بلى والذي نفسي بيده إن أحدهم ليعطى قوة مائة رجل في المطعم والمشرب والجماع فقال اليهودي فإن الذي يأكل ويشرب يكون له الحاجة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم حاجتهم عرق يفيض من جلودهم مثل المسك فإذا البطن قد ضمّر]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin mevlası Sevbān rivāyet edip demiş ki “Ben ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin yanında kāim iken ahhbār-ı yehūdīdan bir hibir gelip es’ileyi zikr etti tā ki dedi ki “Sīrāt üzerine en evvel geçecek adamlar kimlerdir?” “Muhācirlerin fukarāsıdır-lar” dedikte, bir dahi yehūdī: “Cennete duhūlleri hengāmında onların tuhfe ve ikrām ve hediyyeleri nedir?” diye sordu ve efendimiz: “Kebid-i hūnun ziyādesidir” diye cevābında, yehūdī: “Onun ‘akībinde onların gızāları nedir?” diye bir dahi suāl ve efendimiz: “Onlara cennetin etrāfında ra’ıy edegelen behiştin öküzü boğazlanır” diye cevāb i’tāsında, yehūdī: “Onların şarābları nedir?” diye bir dahi tekrār-i suāl ve efendimiz: “Selsebīl adlı içinde kāin olan çeşmeden” diye beyān ve ihbār edince, yehūdī: “Doğru söyleyip, sıdk ettin” diyerek kelāmını tasdik eyledi. Ve Zeyd b. Erkam demiş ki “Bir yehūdī, ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimize gelip “Ey Eba’l-Kāsim, ehl-i cennet behişt içinde ekl ve şūrb edeceklerini siz zu’meder değil misiniz?” diye suāl ve kendi ashābına “Eğer bununla bana ikrār ederse ben onu hasm etmiş olurum!” diye isrār edince ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz المطعم ليعطى قوة مائة رجل في المشرب والجماع” buyurdu ki hulāsa-i meāl-i şerīfi: “Belā, o ki benim nefsim

onun yed-i kudretindedir, ben onunla yemîn edip derim ki tahkîkan onların her birerlerine mat'am ve meşreb ve cimâ'da yüz kişinin kuvvetleri mikdârı verilir.” Ve o vakte yehūdî: “O ki ekl ve şürb eder, ona hâcet-i beşeriyye vâki' olur!” diye da'vâ etti ve 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz dahi “عرق يفيض من جلودهم مثل المسك فإذا البطن قد ضمّر” diye sözünü cerh ve redd eyledi ki “Onların hâcetleri ter olup terlerinden çıkıp fâiz olur, onun râyihası misk gibidir, zîrâ o vakte karın muzmer olmuştur” dedi.

[وقال ابن مسعود قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إنك لتنظر إلى الطير في الجنة فتشتهيه فيخر بين يديك مشوياً وقال حذيفة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن في الجنة طيراً مثل البخاتي قال أبو بكر رضي الله عنه إنها لناعمة يا رسول الله قال أنعم منها من يأكلها وأنت ممن يأكلها يا أبا بكر وقال عبد الله بن عمر في قوله تعالى ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصُحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ﴾ قال يطاف عليهم بسبعين صحيفة من ذهب كل صحيفة فيها لون ليس في الأخرى مثله]

Ve dahi 'Abdullāh b. Mes'ūd demiş ki 'aleyhi's-salâtu [376] ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki “إنك لتنظر إلى الطير في الجنة فتشتهيه فيخر بين يديك مشوياً” ya'nî “Tahkîkan sen cennette havâda uçan kuşa bakıp da imrenirsin ve pişmiş ya'nî meşvî olarak senin önünde düşer.” Ve Huzeyfe demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki “إن في الجنة طيراً مثل البخاتي” ya'nî “Tahkîkan cennette birtakım kuşlar vardır ki 'arabiyle 'acemîden mütevellid olan deve gibidirler.” Ve Ebū Bekr: “Yâ Resûlallâh, tahkîkan o tuyûr nâ'imelerdir” dedikte, 'aleyhi's-selâm “أنعم منها من يأكلها وأنت ممن يأكلها” dedikte, 'aleyhi's-selâm “Onları ekl eden zât ondan en'amdır, hâlbuki sen onları ekl edenlerdensin ey Ebū Bekr!” buyurdu. Ve 'Abdullāh b. 'Amr ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ﴾⁵²⁹ nass-ı celîlinin tefsîrinde demiş ki “Ehl-i cennet üzerine altından yetmiş sahfe tavâf olunur da her bir sahfe birer levn vardır ki diğerlerinde o levn gibi yoktur.”

[وقال عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه ﴿وَمَزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ﴾ قال يمزج لأصحاب اليمين ويشربه المقربون صرفاً وقال ابو الدرداء رضي الله عنه في قوله تعالى ﴿خِتَامُهُ مِسْكٌ﴾ قال هو شراب ابيض مثل الفضة يختمون به آخر شرابهم وقال لو أن رجلاً من أهل الدنيا أدخل يده فيه ثم أخرجها لم يبق ذو روح إلا وجد ريح طيبها]

Ve dahi 'Abdullāh b. Mes'ūd 'aleyhi'r-rıdvân⁵³⁰ nass-ı 'ālîsinin tefsîrinde demiş ki ashâb-ı yemîn için karışır da mezc olunur ve mukarreb olanlar onu sarf ve hâlis içerler ve Ebū'd-Derdâ 'aleyhi'r-rıdvân

529 Zuhurf, 43/71.

530 Mutaaffifin, 83/27.

dahi⁵³¹ ﴿خَتَامُهُ مِسْكٌ﴾ nass-ı celîlinin tefsîrinde demiş ki gümüş gibi bir beyâz şarâbdır ki son şarâbları onunla hatm ederler de ehl-i dünyâdan bi'l-farz bir kimse kendi elini onun içine idhâl edip çıkarmış olsa dünyâda bir rûhlu kalma ki onun hoş kokusunu bulmaz.

Sıfatu'l-Hûri'l-'În ve'l-Vildâni

[صفة الحور العين والولدان]

[قد تكرر في القرآن وصفهم ووردت الأخبار بزيادة شرح فيه روى أنس رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال غدوة في سبيل الله أو راحة خير من الدنيا وما فيها ولقاب قوس أحدكم أو موضع قدمه من الجنة خير من الدنيا وما فيها ولو أن امرأة من نساء أهل الجنة اطلعت إلى الأرض لأضاءت ولملأت ما بينهما رائحة ولنصيفها على رأسها خير من الدنيا بما فيها يعني الخمار]

Ve hür-ı 'în ile vildânın sıfatları beyânı ise o dahi işte bu mebhaştır. Şöyle ki onların vasfları Kur'ân-ı 'azîmü's-şânda mütekerrir olmuştur ve onda bir mezîd-i şerh ile ahbâr-ı sahîha-i nebeviyye dahi vârid olmuştur. Enes b. Mâlik 'aleyhi'r-rıdvân rivâyet edip demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki “غدوة في سبيل الله أو راحة خير من الدنيا وما فيها...” ya'nî “Fî-sebîlillâh bir sabâh veyâhüd bir akşamlığın gidişi insâna dünyâ ve mâ-fihâdan yeğ ve daha ziyâde hayrlıdır. Ve cennetten sizin birinizin yayı ya'nî kavsi boyunca bir yeri veyâhüd onun bir kademinin yeri olsa ona dünyâ ve mâ-fihâdan hayrlıdır. Ve nisâ-i cennetten bir kişi zemîne çıkarılmış olsa mâ-beyne'l-hâfikaynı ışıklandırdı ve onların araları râyiha-i tayyibeden doldurdu, onun başı üstünde olan yaşmağı dünyâ ve mâ-fihâdan hayrlıdır.”

[وقال أبو سعيد الخدري قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في قوله تعالى ﴿كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾: قال تنظر إلى وجهها في خدرها أصفى من المرأة وإن أدنى لؤلؤة عليها لتضيء ما بين المشرق والمغرب وإنه يكون عليها سبعون ثوباً ينفذها بصره حتى يرى مخ ساقها من وراء ذلك]

Ve Ebû Sa'îd el-Hudrî demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz

531 “Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır).” Mutaffifin, 83/26.

”تنظر إلى ﴿كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾⁵³² āyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyurmuş ki “وجهها في خدرها أصفى من المرأة وإن أدنى لؤلؤة عليها لتضيء ما بين المشرق والمغرب وإنه يكون عليها سبعون ثوباً ينفذها بصره حتى يرى مخ ساقها من وراء ذلك” ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Onun hıdrında iken yüzüne nazar olunur, aynadan daha ziyâde sâfîdir ve onun üstünde olan incinin en ednâsı maşrık ile magrib aralarını ışıklandırır ve onun üstünde yetmiş sevb olur da onun basarı o esvâbdan nâfiz olur tâ ki o esvâbın arkasından ayağının kemiği içi görünür.”

[وقال أنس قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لما أسري بي دخلت في الجنة موضعاً يسمى البیدخ عليه خيام اللؤلؤ والزبرجد الأخضر والياقوت الأحمر فقلن السلام عليك يا رسول الله فقلت يا جبريل ما هذا النداء قال هؤلاء المقصورات في الخيام استأذن ربهن في السلام عليك فأذن لهن فطفقن يقلن نحن الراضيات فلا نسخط أبداً ونحن الخالدات فلا نظعن أبداً وقرأ رسول الله صلى الله عليه وسلم قوله تعالى ﴿خَوْزٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ﴾]

Ve dahi Enes b. Mâlik demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “لما أسري بي دخلت في الجنة موضعاً يسمى البیدخ عليه خيام اللؤلؤ والزبرجد الأحمر” ki hulâsa-i müfâd-ı şerîfi: “Mi‘râc gecesinde benimle isrâ olundukta ben cennete girip Beydah nâm mahalle vardım, o yerde beyâz inci ve yeşil zümrüt ve kırmızı yâküttan haymeler gördüm ve derûn-ı hıyâmdan âvâz-ı zenân ile “es-Selâmu ‘aleyke yâ Resûlallâh!” diye bir kelâm işittim ve “Ey Cibrîl, bu nidâ nedir?” diye sorunca, o dahi: “Bunlar haymelerde maksûr olan hürîlerdir, senin üzerine selâm vermek için Rabbleri tebâreke ve ta‘âlâdan istizân etmişlerdi ve onlara izn ve icâzet ihsân buyurmuştu” dedi. Ve o perîler نحن الراضيات فلا نسخط أبداً ونحن الخالدات فلا نظعن “Biz o rızâ ediciyiz ki ebeden gazab etmeyiz ve o hulûd ediciyiz ki ebeden göçüp âher bir dâra gidip sefer ve rihlet etmeyiz!” diyerek nagme-sâz oldular demektir ve bu sözün hitâmında ﴿خَوْزٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ﴾⁵³³ āyet-i celîlesini okudu ki “Mücevvef inciden haymeler içinde mestûre hürîler vardır, o hürîler gūyâ beyâzlık ve humrette yâkût-ı sâfî ve mercân-ı pākîze gibidir, cennet köşklerinde gözlerini zevcleri üzere kasr etmişler de mukaddem onlara ins ve cinden dokunmamıştır.”

[وقال مجاهد في قوله تعالى ﴿وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ﴾ قال من الحيض والغائط والبول والبصاق والنخامة والمنى والولد وقال الأوزاعي ﴿إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ﴾ قال شغلهم افتضاض الأبقار وقال رجل يا رسول الله أيباضع أهل الجنة قال يعطى الرجل منهم من القوة في اليوم الواحد أفضل من سبعين منكم]

532 Rahmân, 55/58.

533 Rahmân, 55/72.

Ve Mücâhid ‘aleyhi’r-rahme ⁵³⁴ ﴿وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ﴾ nass-ı celîlinin tefsîrinde demiş ki “Hayz kanından ve hâcet-i beşeriyye olan bevl ve gâitten ve tükürük ve sümük ve menî ve veleden pâk olan zevcelerdir.” Ve İmâm-ı Evzâ‘î ‘aleyhi’r-rahme dahi ⁵³⁵ ﴿إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ﴾ nass-ı celîlinin tefsîrinde demiş ki “Onların o iştigâlleri bâkirelerin vat’ıdır.” Ve bir adam, zât-ı sāmî-i peygamberîden suâl edip demiş ki “Ehl-i cennet mübâza’a ve müvâka’a ederler mi?” Ve efendimiz: “Onların her birine her bir günde sizin yetmiş adamınızdan efdal bir kuvvet verilir [377] buyurdu.”

[وقال عبد الله بن عمر إن أدنى أهل الجنة منزلة من يسعى له ألف خادم كل خادم على عمل ليس عليه صاحبه]

Ve ‘Abdullāh b. ‘Ömer b. el-Hattāb demiş ki “Ehl-i cennetin en ziyāde ednāsı ile bin ‘aded hizmetçi sa’y eder ki her bir hizmetçi bir ‘amelde bulunur ki onun ‘ameli üzere dīger bir sâhibi bulunmaz” ya’nî her birinin birer gūnā ‘ameli olur demektir.

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الرجل من أهل الجنة ليتزوج خمسمائة حوراء وأربعة آلاف بكر وثمانية آلاف ثيب يعانق كل واحدة منهن مقدار عمره في الدنيا وقال النبي صلى الله عليه وسلم إن في الجنة سوقاً ما فيها بيع ولا شراء إلا الصور من الرجال والنساء فإذا انتهى الرجل صورة دخل فيها وإن فيها لمجتمع الحور العين يرفعن بأصوات لم تسمع الخلائق مثلها يقلن نحن الخالدات فلا نبید ونحن الناعمات فلا نبأس ونحن الراضيات فلا نسخط فطوبى لمن كان لنا وكنا له وقال أنس رضي الله عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الحور العين في الجنة يتغنين نحن الحور الحسان خبئنا لأزواج كرام]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “İn الرجل من أهل الجنة ليتزوج خمسمائة حوراء وأربعة آلاف بكر وثمانية آلاف ثيب يعانق كل واحدة منهن vardır ki beş yüz hūrî ve dört bin bâkire ve sekiz bin dul hatun kişiye mütezevvic olur da onların her birine dünyâdaki ‘ömrünün mikdârınca mu‘â-naka eder.” Ve dahi nebî-i zî-şānımız efendimiz buyurmuş ki “İn في الجنة سوقاً ما فيها بيع ولا شراء إلا الصور من الرجال والنساء فإذا انتهى الرجل صورة دخل فيها وإن فيها لمجتمع الحور العين يرفعن بأصوات لم تسمع الخلائق مثلها يقلن نحن الخالدات فلا نبید ki hulāsa-i mazmūn-ı şerîfî: “Tahkîkan cennette bir çarşı vardır ki onun içinde ricāl ve nisā sûretlerinin bey’ ve şirâlarından gayrı dīger bir alış veriş yoktur, dād u sitedleri ancak sûretlerin bey’ ve şirâlarıdır ki her ne vakt ki bir adam bir

534 Âlu İmrân, 3/15.

535 Yāsîn, 36/55.

sûreti imrenir de iştiḥâ eder, o pazara girer ve hūr-ı ʿİnin müctemeʿi dahi ondadır; onun misli işitilmemiş bir âvâz ile asvâtlarını kaldırıp söylerler ki “Hâlidât biziz ki dağılır da fânî olmayız ve nâʿimât biziz ki bize bir be’s ve ʿanâ vâkiʿ olmaz ve rādîyât biziz ki ebeden sehat ve gazab etmeyiz. Zihî safâ ve zihî ʿayş o kimseye ki kendisi bize mâlik ola da ve biz ona nasîb ve kısmet oluruz!” Ve Enes ʿaleyhi’r-rıdvân demiş ki ʿaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki *إن الحور العين في الجنة يتغنين نحن الحور الحسان خبئنا* “Tahkikan cennette perîler hūr-ı hısân biziz, ezvâc-ı kirām için biz saklanıp muhbi’ olmuşuz” diye tegannî ederek nagme-sâz olurlar.

[وقال يحيى بن كثير في قوله تعالى ﴿فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ﴾ قال السماع في الجنة وقال أبو أمامة الباهلي قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما من عبد يدخل الجنة إلا ويجلس عند رأسه وعند رجله ثنتان من الحور العين يغنيانه بأحسن صوت سمعه الإنس والجن وليس بمزمار الشيطان ولكن بتحميد الله وتقديسه]

Ve Yahyā b. Kesīr ⁵³⁶ *﴿فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ﴾* nass-ı celîlinin tefsîrinde demiş ki “Cennet içinde olan semâ’dır.” Ve Ebū Ūmāme el-Bāhilî demiş ki ʿaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki *ما من عبد يدخل الجنة إلا ويجلس عند رأسه وعند رجله ثنتان من الحور العين يغنيانه بأحسن صوت سمعه الإنس والجن وليس بمزمار الشيطان ولكن بتحميد الله وتقديسه* ki hulāsa-i meāl-i şerîfi: “Bir kul yoktur ki cennete girer de onun başı ucunda ayakları ʿinde iki perî oturup da ona ins ve cinn onu işitir bir âvâz-ı hasîn ile nagme eder de tegannî etmezler ki bu tegannî şeytânın mizmâr ve düdüğü ile değildir, ancak Allāhu taʿālânın tahmîd ve takdîsi iledir.”

Beyānu Cümeli Mütefarrikatin Min Evsâfı Ehli’l-Cenneti Vüridet Biha’l-Ahbāru

[بيان جمل مفرقة من أوصاف أهل الجنة وردت بها الأخبار]

[روى أسامة بن زيد أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لأصحابه ألا هل من مشمر للجنة إن الجنة لا خطر لها هي ورب الكعبة نور يتلألأ وريحانة تهتز وقصر مشيد ونهر مطرد وفاكهة كثيرة نضيجة وزوجة وزوجة حسناء جميلة في حبرة ونعمة في مقام أبداً ونضرة في دار عالية بهية سليمة قالوا نحن المشمرون لها يا رسول الله قال قولوا إن شاء الله تعالى ثم ذكر الجهاد وحرص عليه]

Ve ehl-i cennetin evsâfından ahhâr ile vârid olan cümel-i müteferrika-nın bahsi ise o dahi işte bu fasldır. Şöyle ki Üsâme b. Zeyd rivâyet edip dedi ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz bir gün ashâbına hitâben bu-yurdu ki “ألا هل من مشمر للجنة” ilh. ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Cennete ayak çemrenip hâzırlanan var mıdır?” ya’nî cennetin iktisâbı için sâk-ı akdâm ve mesâ’îsini teşmîr veyâ sâ’id-i miknet ü iktidârını teşmîr eden kimse var mıdır? “Tahkîkan cennetin bir hatar ve tehlikesi yoktur, Rabb-i Ka’be hak-kı için cennet parlayıcı bir nûrdur ve sallanır bir fesleğendir ve müşeyyed bir köşk ve bünyândır ve akar bir nehr-i muttariddir ve pışmış bir fâkihe-i kesîredir ve güzel ve cemîl ni’met ve meserrette ebeden mukîm bir zevce-dir ve bülend bir dâire-i behiyye vü selîmede nadrettir.” Ve sahâbe-i kirâm: “Ey resûl-i Hudâ, ona çemrenir de hâzırlanan biziz” dediklerinde, efendi-miz “قولوا إن شاء الله تعالى” buyurdu sonra cihâdı zikr edip üzerine tahrîz etti.”

[وجاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال هل في الجنة خيل فإنها تعجبني قال إن أحببت ذلك أتيت بفرس من ياقوتة حمراء فتطير بك في الجنة حيث شئت وقال له رجل إن الإبل تعجبني فهل في الجنة من إبل فقال يا عبد الله إن أدخلت الجنة فلك فيها ما اشتئت نفسك ولذت عيناك]

Ve bir zât, Resûl-i kibriyâ ‘aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimize gelip de-miş ki “Cennette hayl var mıdır, zîrâ ben hayldan hoşlanırım.” Ve efendi-miz “إن أحببت ذلك أتيت بفرس من ياقوتة حمراء فتطير بك في الجنة حيث شئت” buyurdu ya’nî “Sen onu sevdin ise sana kızıl yâkûteden bir esb celb olunur da ona süvâr olduğun vakt cennette senin dilediğin yere seninle uçup gider.” Ve dîğer bir adam, efendimize dedi ki “Ben develerden hoşlanırım, âyâ cen-nette develer dahi bulunur mu?” Ve efendimiz ona أدخلت الجنة “يا عبد الله إن أدخلت الجنة فلك فيها ما اشتئت نفسك ولذت عيناك” buyurdu ya’nî “Ey ‘Abdullâh, eğer sen cennete varıp girdinse senin nefsin imrenip kendi dilediğin şey ve gözlerin onunla mültezz olacağı şeyi vardır.”

[وعن أبي سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الرجل من أهل الجنة ليولد له الولد كما يشتهي يكون حملة وفصاله وشبابه في ساعة واحدة]

Ve Ebû Sa’îd el-Hudrî üzerine mervî olup demiş ki ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “إن الرجل من أهل الجنة ليولد له الولد كما يشتهي يكون حملة وفصاله وشبابه في ساعة واحدة” ilh. ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “Tahkîkan ehl-i cennetten bir kimse ki kendisine bir evlâd olmak imrenirse imrendiği gibi ona bir evlâd vilâdet eder de onun haml ve vilâdet ve civânlığı ya’nî şâbb ve tâze civân olmaklığı cümlesi yalnız bir sâ’atte olur.” [378]

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا استقر أهل الجنة في الجنة اشتاق الإخوان إلى الإخوان فيسير سرير هذا إلى سرير هذا فيلتقيان ويتحدثان ما كان بينهما في دار الدنيا فيقول يا أخي تذكر يوم كذا في مجلس كذا فدعونا الله عز وجل فغفر لنا وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن أهل الجنة جرد مرد جعاد مكحولون أبناء ثلاث وثلاثين على خلق آدم طولهم ستون ذراعاً في عرض سبعة أذرع]

”İda istקר أهل ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki الجنة في الجنة اشتاق الإخوان إلى الإخوان فيسير سرير هذا إلى سرير هذا فيلتقيان ويتحدثان ما كان بينهما في دار الدنيا فيقول يا أخي تذكر يوم كذا في مجلس كذا فدعونا الله عز وجل فغفر لنا“ ki hulāsa-i meāl-i şerīfi: “Ehl-i cennet cennette müstekarr olduğu vakte ihvān ihvāna müştāk olurlar ve bunun serīri ötekinin serīretine seyr edip gider ve yekdiğerine kavuşup mültekī olurlar ve dār-ı dünyāda iken onların mā-beynlerinde cereyān eden umūrdan söyleşirler ki birisi diğerine der ki ey birāder filānca gün ve filānca mecliste bizden vākī olan du‘āyı derhātır edip yād eder misin ki o vakte biz Allāhu ta‘ālā bize magfired etti.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki الجنة جرد مرد ki جعاد مكحولون أبناء ثلاث وثلاثين على خلق آدم طولهم ستون ذراعاً في عرض سبعة أذرع“ ki hulāsa-i meāl-i şerīfi: “Tahkīkan ehl-i cennet kılsız ve tüysüz beyāz emredlerdir ki saçları kıvırcık ve gözleri sürmeli otuz üç yaşlı adamlardır Ādem ‘aleyhi’s-selāmın halkı üzerine ki boylarının tülü altmış zirā ve cesedlerinin ‘arızı yedi zirādır.”

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أدنى أهل الجنة الذي له ثمانون ألف خادم وثمان وسبعون زوجة وينصب له قبة من لؤلؤ وزبرجد وياقوت كما بين الجابية إلى صنعاء وإن عليهم التيجان وإن أدنى لؤلؤة منها لتضيء ما بين المشرق والمغرب وقال صلى الله عليه وسلم نظرت إلى الجنة فإذا الرمانة من رمانها كجلد البعير المقتب وإذا طيرها كالبحث وإذا فيها جارية فقلت يا جارية لمن أنت فقلت لزید بن حارثة وإذا في الجنة ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر وقال كعب خلق الله تعالى آدم عليه السلام بيده وكتب التوراة بيده وغرس الجنة بيده ثم قال لها تكلمي فقالت ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾]

”أدنى أهل ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki الجنة الذي له ثمانون ألف خادم وثمان وسبعون زوجة...“ ki hulāsa-i fehvā-yı şerīfi: “Ehl-i cennetin ednāsı o kimsedir ki seksen bin hādimi vardır ve yetmiş iki zevcesi vardır ve beyāz inci ve yeşil zümrüt ve kırmızı yākūttan ona kapalı bir çadır nasb olunur, onun mesāhası Cābiye ile San‘ā’nın mā-beyninde olan mesāfe ve bu‘d mikdārındadır ve başları üzere cevāhirden tāclar vardır ve onların en ziyāde ednā olan dūrresi maşırık ile magrib aralarını ışıklandırır.” Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki نظرت إلى

“Ben cennete nazar eyledim gördüm ki onun içinde olan nar ba'îr-i muktibin halfi gibidir ve içindeki tuyûr buht develeri gibidir ve bir câriyeye râst gelip ona dedim ki “Ey câriye, sen kimin câriyesisin?” Ve o dahi: “Zeyd b. Hârîse'nin” dedi ve dahi gördüm ki cennette göz görmediği ve kulak işitmediği ve bir beşerin kalbi üzerine hutûr etmediği şey vardır.” Ve dahi Ka'b demiş ki “Allâhu ta'âlâ hazretleri kendi yediyle Âdem 'aleyhi's-selâmı halk etti ve Tevrât kitabını dahi kendi yediyle yazdı ve cennetin eşcârını dahi kendi yediyle gars etti de sonra ona söylemiş” diye emr ü fermân buyurunca ⁵³⁷﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ya'nî “Tahkîkan mü'minler felâh ve selâmeti buldular” dedi.

[فهذه صفات الجنة ذكرناها جملة ثم نقلناها تفصيلاً وقد ذكر الحسن البصري رحمه الله جملة فقال إن رمانها مثل الدلاء وإن أنهارها لمن ماء غير آسن وأنهار من لبن لم يتغير طعمه وأنهار من عسل مصفى لم يصفه الرجال وأنها من خمر لذة للشاربين لا تسفه الأحلام ولا تصدع منها الرؤوس وإن فيها ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر ملوك ناعمون أبناء ثلاث وثلاثون في سن واحد طولهم ستون ذراعاً في السماء كحل جرد مرد قد آمنوا العذاب واطمأننت بهم الدار وإن أنهارها لتجري على رضراض من ياقوت وزبرجد وإن عروقها ونخلها وكرمها اللؤلؤ وثمارها لا يعلم علمها إلا الله تعالى وإن ريحها ليوجد من مسيرة خمسمائة سنة وإن لهم فيها خيلاً وإيلاً هفافة رحالها وأزمتها وسروجها من ياقوت يتزاورون فيها وأزواجهم الحور العين كأنهن بيض مكنون وإن المرأة لتأخذ بين إصبعيها سبعين حلة فتلبسها فيرى مخ ساقها من وراء تلك السبعين حلة قد طهر الله الأخلاق من السوء والأجساد من الموت لا يمتخطون فيها ولا يبولون ولا يتغوطون وإنما هو حبشاء ورشح مسك لهم رزقهم فيها بكرة وعشياً أما إنه ليس ليل يكر الغدو على الرواح والرواح على الغدو وإن آخر من يدخل الجنة وأدناهم منزلة ليمد له في بصره وملكه مسيرة مائة عام في قصور من الذهب والفضة وخيام اللؤلؤ ويفسح له في بصره حتى ينظر إلى أقصاه كما ينظر إلى أدناه يغدى عليهم بسبعين ألف صحيفة من ذهب ويراح عليهم بمثلها في كل صحيفة لون ليس في الأخرى مثله ويجد طعام آخره كما يجد طعام أوله وإن في الجنة لياقوتة فيها سبعون ألف دار في كل دار سبعون ألف بيت ليس فيها صدع ولا ثقب]

İşte ehl-i cennetin sıfatları bunlardır, biz onları cümleten zikr ettik sonra onları tafsîlen nakl eyledik, hâlbuki Hasan-ı Basrî 'aleyhi'r-rahme cümlelerini zikr edip dedi ki “Onun her bir rummânesi ya'nî her bir nar dânesi dilâ' gibidir. Vve onun enhârı bozulup mütegayyir olmayan sudandır ve ta'mı mütegayyir olmayan süttendir ve musaffâ ve hâlis baldandır ki ricâl onu tasfiye etmemiş, ancak kudretten hâlis ve sâfî olarak yaratılmış, içenlere lezzet verir enhârdırlar ki ondan 'ukûl müttesife olmaz da ondan bir

baş ağrısı ve derd-i ser olmaz. Ve cennette bir göz görmemiş ve bir kulak işitmemiş ve bir beşerin hâtırına hutûr etmemiş niʿmetler vardır. Ehl-i cennet mütenaʿim mülûkturlar ki her biri otuz üçer yaşlı olup cümleleri bir sinn-i vâhiddedirler ve boyları yüksekliği altmış zirâʿdır ve gözleri sürmeli ve yüzleri kılsız ve tüysüz olarak cümleleri şâbb-ı emreddirler ve ʿazâb-dan emîn olup ki dâr onlarla mutmainn ve sâkin olmuştur ve onun enhârı yâkût-ı ahmer ve zümrüd-i ahdarın pârelerinden döşenmiş bir yer üzerine akarlar. Ve ʿurûk ve hurma ağaçları ve üzüm teyekleri dahi incidendir ki esmârını ancak Allâhu taʿâlâ bilir. Ve onun râyiha-i tayyibesi beş yüz senelik yol mesâfesinden bulunur. Ve içinde ehl-i cennete parlak ve hafîf ve sebûk-reftâr esb ve esterler vardır ki rihâlleri ve eyer ve yularları yâkûtandır. Ehl-i cinân cennette yekdîgerini ziyâret ederler ve zevceleri hûr-ı ʿîn perîlerdir ki bîd-i meknûn gibidirler. Ve bir hatun kişi iki isbâʿı aralarında yetmiş hulleyi alıp giyer de onun ayağının kemiği magzı o yetmiş hulle-nin mâ-verâlarından görünür. [379] Allâhu taʿâlâ onların hüylarını ahlâk-ı seyyieden ve ʿecsâdlarını ölümden ve sâir kazirattan pāk ve temîz etmiştir, onda ne sümûk ederler ve ne de işerler ve ne tegavvut eylerler; onların hazm-ı taʿâmları ancak geçirmek ve müşk gibi terlemektir; sabâh ve akşam onların rızıkları vardır velâkin sabâh üzerine akşam ve akşam üzerine sabâh kerr eder geceleri yoktur. Ve cennete en âhîr giren ve menzilece en ziyâde kem ve noksân adam için kendi mülkünde yüz senelik yol mesâfesi boyunca bir medd-i basarî vâkiʿ olur ki dâhil-i mülkünde sîm ve zer ve lûʿlûʿden olan köşk ve haymelerini görür. Nazarı böyle bir mertebede ifsâh ve tevsîʿ olunur ki aksâ-yı manzarı ednâsı gibi görür. Beher gün gadât ve revâhta onların üzerlerine yetmiş bin altın sinisi geçer, ʿarz olunur ki bir sînîde bir türlü taʿâm vardır ki onun misli dîger tepside yoktur ve âherinin tadını evvelkisinin tadı gibi bulur. Ve tahkîkan cennette bir yâkûte vardır ki onun içinde yetmiş bin dâire vardır ki her bir dâirede yetmiş bin oda vardır ki o odalarda ne çatlak bir yer ve ne de bir delik vardır.”

أوقال مجاهد إن أدنى أهل الجنة منزلة لمن يسير في ملكه ألف سنة يرى أقصاه كما يرى أدناه وأرفعهم الذي ينظر إلى ربه بالغداة والعشي وقال سعيد ابن المسيب ليس أحد من أهل الجنة إلا وفي يده ثلاثة أسورة سوار من ذهب وسوار من لؤلؤ وسوار من فضة وقال أبو هريرة رضي الله عنه إن في الجنة حوراء يقال لها العينة إذا مشت مشى عن يمينها ويسارها سبعون ألف وصيفة وهي تقول أين الأمرون بالمعروف والناهون عن المنكر وقال يحيى بن معاذ ترك الدنيا شديد وفوت الجنة أشد وترك الدنيا مهر الآخرة وقال أيضاً في طلب الدنيا ذل النفوس وفي طلب الآخرة عز النفوس فإيا عجباً لمن يختار المذلة في طلب ما يفنى ويترك العز في طلب ما يبقى]

Ve Mücâhid ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Menzilce ehl-i cennetin en ziyâde ednâları o kimsedir ki kendi mülkünde bin sene seyr eder de onun ednâsını gördüğü gibi onun aksâsını görür ve menzilce onların en ziyâde yüce adamları o kimsedir ki sabâh ve akşam evânında kendi Rabbisi tebâreke ve ta‘âlâya bakıp nazar eder.” Ve Sa‘îd b. el-Müseyyeb demiş ki “Ehl-i cennetten bir kimse yoktur ki onun üç bileziği yoktur ki bir bileziği altın ve bir bileziği inci ve bir bileziği gümüştedir.” Ve Ebû Hüreyre ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Tahkîkan cennette bir hürî vardır ki ona ‘Aynâ denilir, vaktâ ki yürür onunla berâber sağ ve solunda yetmiş bin câriye berâber yürür o hâl ile ki kendisi der ki “Ma‘rûfa emr ve münkerden nehy ediciler nerededirler?” Ve Yahyâ b. Mu‘âz demiş ki “Dünyânın terki güç ve şedîddir ve cennetin fevâtı daha ziyâde eşedd ve güçtür, hâlbuki mehr-i âhiret dünyânın terkidir.” Ve dahi demiş ki “Dünyânın talebinde nüfusun mezelleti vardır ve âhiretin talebinde nüfusun ‘izzi vardır ve fânînin talebinde mezelleti ihtiyâr edip de bâkînin talebinde ‘izzi terk eden adam için ta‘accüb olunur ve be-gâyet ‘acebdir.”

Sıfatu’r-Rü’yeti ve’n-Nazarı İlâ Vechillâhi Tebâreke Ta’âlâ

[صفة الرؤية والنظر إلى وجه الله تبارك تعالى]

[قال الله تعالى ﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾ وهذه الزيادة هي النظر إلى وجه الله تعالى وهي اللذة الكبرى التي ينسى فيها نعيم أهل الجنة وقد ذكرناه حقيقتها في كتاب المحبة وقد شهد لها الكتاب والسنة على خلاف ما يعتقده أهل البدعة]

Ve rü’yet ve nazar-ı vech-i Bārî sıfatı beyânı ise o dahi işte bu mebahıstır. Şöyle ki tebâreke ve ta‘âlâ kavlı-i ‘azîm ve kelâm-ı kerîminde ﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾⁵³⁸ buyurmuş ya’nî “Şol kimseler ki ‘ibâdet ve tâ‘atlerinde ihsân etmişler, onlar için cennet ve ziyâdesi vardır.” Ve ziyâdesi ise ancak nazar-ı vech-i Bārî’dir ki lezzet-i kübrâ odur ve ehl-i cenneti içinde na‘îm-i cenneti unutturan lezzet-i ‘azîme odur ve biz onun hakîkatini muhabbet kitâbında ber-tafsîl zikr etmişiz, bir dahi i‘âde-i bahs ile onun zikr-i tafsîli için bir lüzûm yoktur ki kitâb ve sünnet ehl-i bid‘atin mu‘tekadlarının hilâfı üzere onun vücûd ve husûlüne şehâdet etmiştir.

[قال جرير بن عبد الله البجلي كنا جلوساً عند رسول الله صلى الله عليه وسلم فرأى القمر ليلة البدر فقال إنكم ترون ربكم كما ترون القمر لا تضامون في رؤيته فإن استطعتم أن لا تغلبوا

على صلاة قبل طلوع الشمس وقبل غروبها فافعلوا ثم قرأ ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ
الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا﴾ وهو مخرج في الصحيحين]

Ve Cerîr b. ‘Abdullâh-ı Becelî demiş ki “Biz zât-ı sāmî-i Hazret-i Risā-let-penāhî’nin yanında otururken ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz bedrlîği gecesinde mâhî görüp buyurdu ki “إنكم ترون ربكم كما ترون القمر لا” ki tuzamun fi rûيته فإن استطعتم أن لا تغلبوا على صلاة قبل طلوع الشمس وقبل غروبها فافعلوا” hulāsa-i meāl-i şerîfi: “Siz ‘ale’t-tahkîk bu kameri görür gibi kendi Rabbi-nizi görürsünüz de onun rû’yetinde size bir zulm olmaz. Eğer tulûc-ı şems ve onun gurûbundan evvel bir namâz üzerine maglûb olmamaya muktedir olabildinizse siz ediniz.” Sonra ⁵³⁹﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا﴾ nass-ı celîlini okudu. Bu nass-ı celîl sûre-i Tâhâ’nın yüz yirminci âyetin-dendir ki hulāsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Rabbin ta‘âlânın tevîk ve hidâ-yetine hâmid olduğun hâlde tulûc-ı şemsten mukaddem sabâh namâzını kıl ve güneş gurûbundan mukaddem ikindi namâzını kıl ve gecenin sâ‘atinde akşam ve yatsı namâzlarını kıl ve gündüzün etrâfı ki neharın nısf-ı evveline nihâyet ve nısf-ı âhirine bidâyet ya‘nî zevâldır, o vakte öyle namâzını kıl o recâ ile ki onun sebebiyle nâil olacağın ümmetine şefâ‘atten rāzî olasın.” Bu hadîs-i şerîf *Sahîhayn*’da muharreccir.

[وروى مسلم في الصحيح عن صهيب قال قرأ رسول الله صلى الله عليه وسلم قوله تعالى ﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْخُسَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾ قال إذا دخل أهل الجنة الجنة وأهل النار النار نادى مناد يا أهل الجنة إن لكم عند الله موعداً يريد أن ينجزكموه قالوا ما هذا الموعد ألم يثقل موازيننا ويبيض وجوهنا ويدخلنا الجنة ويجرنا من النار قال فيرفع الحجاب وينظرون إلى وجهه عز وجل فما أعطوا شيئاً أحب إليهم من النظر إليه]

Ve dahi İmām-ı Müslim *Sahîh*’inde Suheyb ‘aleyhi’r-rıdvân üzerine mervî olarak rivâyet edip demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz ⁵⁴⁰﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْخُسَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾ nass-ı celîlini okuyup demiş ki الجنة أهل الجنة وأهل النار النار نادى مناد يا أهل الجنة إن لكم عند الله موعداً يريد أن ينجزكموه قالوا ما هذا الموعد ألم يثقل موازيننا ويبيض وجوهنا ويدخلنا الجنة ويجرنا من النار قال فيرفع الحجاب ki hulāsa-i meāl-i münîfi: “Vaktâ ki ehl-i cennet cennete ve ehl-i nâr âteşe dâhil olurlar da bir münādî nidâ edip der ki “Ey ehl-i cennet, sizin için Rabbiniz tebâreke ve ta‘âlânın yanında bir mev‘id vardır ki size onu incâz etmek ister.” Ve onlar: “Bu mev‘id nedir? Bizim mîzânımızı ağır edip taskîl etmedi mi ve

539 Tâhâ, 20/130.

540 Yûnus, 10/26.

bizim yüzümüzü tebyîz edip bizi âteşten vikâye ile bizi cennete idhâl etmedi mi?” diye tahdîs-i ni‘am etmeleriyle berâber Hakk ta‘âlâ hicâbı kaldırır da onlar onun [380] vech-i kerîmine nazar ederler ve ona nazar etmekten ehabb ve daha ziyâde sevgili bir ‘atıyye onlara verilmemiştir.”

[O]قد روى حديث الرؤيا جماعة من الصحابة وهذه هي غاية الحسنی ونهاية النعمی وكل ما فصلناه من التمتع عند هذه النعمة ينسى وليس لسرور أهل الجنة عند سعادة اللقاء منتهى بل لا نسبة لشيء من لذات الجنة إلى لذة اللقاء وقد أوجزنا في الكلام هنا لما فصلناه في كتاب المحبة والشوق والرضا فلا ينبغي أن تكون همة العبد من الجنة بشيء سوى لقاء المولى وأما سائر نعيم الجنة فإنه يشارك فيه البهيمة المسرحة في المرعى]

Ve hadîs-i rü’yeti sahâbe-i ‘izâmdan bir cemâ‘at rivâyet etmiştir. Hulâsa bu rü’yet-i rabbânî hüsnânın gâyesidir ve na‘mânın nihâyesidir ki bu ni‘metin ‘indinde bizim zikr ve tafsîl ettiğimiz tena‘um kâffesi unutulur, çünkü sa‘âdet-i likâ ‘indinde ehl-i cennetin sürûruna bir müntehâ yoktur. Gerekir ki Mevlâ’nın likâsı mâ‘adâsında cennetten dîger bir nesneye ‘ab-dîn himmeti maksûr ve mahsûr olmaya, zîrâ ki cennetin ni‘am-ı sāiresinde mer‘ada müserrah ve itlâk olunmuş olan behâime müşârik olur.

[N]ختم الكتاب بباب في سعة رحمة الله تعالى على سبيل التفاؤل بذلك فقد كان رسول الله صلى الله عليه وسلم وآله وسلم يحب الفأل وليس لنا من الأعمال ما نرجو به المغفرة فنقتدي برسول الله صلى الله عليه وسلم في التفاؤل ونرجو أن يختم عاقبتنا بالخير في الدنيا والآخرة كما ختمنا الكتاب بذكر رحمة الله تعالى]

İmdi biz işbu kitâb-ı hikmet-nisâbı ‘alâ-sebîli’t-tefe’’ül rahmet-i ilâhînin se‘atı beyânında bir bâb-ı sa‘âdet-meâb ile hatm edelim, zîrâ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz fâlı severdi ve bizim onunla magfireti recâ eder bir ‘amel-i sâlih ve makbûlümüz olmadığından artık tefe’’ülde resûl-i Hudâ’ya iktidâ ile biz dahi recâ ve tevakku‘ edelim ki zikr-i rahmet-i Bârî ile kitâbı hatm ettiğimiz gibi Hakk ta‘âlâ dahi bizim ‘âkıbetimizi dünyâ ve âhirette hayr ile hatm ede.

[فقد قال الله تعالى ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ وقال تعالى ﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ وقال تعالى ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾]

Zîrâ tebâreke ve ta‘âlâ Kitâb-ı kerîm ve Furkân-ı hakîminde buyurmuş ki ⁵⁴¹ “İnna’llahü lâ yagfiru an şirki bihi veyagfiru mâ duna zâlika liman yşâu” ya‘nî “Tahkîkan Allâhu

541 “Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar.” Nisâ, 4/48, 116.

ta'âlâ ona şerîk getireni magfîret etmez ve şirkten mâ'adâ sagâir ve ke-bâir-i zünûbu dilediği kimse için fazl ve ihsânıyla magfîret eder.” Ve diğer bir âyet-i kerîmede buyurmuş ki *﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا إِنَّ اللَّهَ يُغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾*⁵⁴² ya'nî “Yâ Muhammed, mü'minlere benim tarafımdan de ki “Ey benim ma'âsiyetinde nefsleri üzere isrâf eden kullarım, Allâhu ta'âlânın rahmetinden ümidi kesmeyin, Allâhu ta'âlâ günâhların cemî'ini magfîret eder. Tahkîk Allâhu ta'âlâ mübâлага ile magfîret ve rahmet edicidir.” Ve diğer bir âyet-i kerîmede buyurmuş ki *﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غُفُورًا رَحِيمًا﴾*⁵⁴³ ya'nî “O kimse ki sâire ta'addî eder, bir 'amel-i kabîh işleye yâhûd o kabâhatle nefsine zulm eyleye ve sonra Allâhu ta'âlâdan magfîret taleb eyleye, Allâhu ta'âlâyı zünûbuna gafûr ve ona fazl ile rahîm bulur.”

[ونحن نستغفر الله تعالى من كل ما زلت به القدم أو طغى به القلم في كتابنا هذا وفي سائر كتبنا ونستغفره من أقوالنا التي لا توافقها أعمالنا ونستغفره مما ادعينا به وأظهرناه من العلم والبصيرة بدين الله تعالى مع التقصير فيه ونستغفره من كل علم وعمل قصدنا به وجهه الكريم ثم خالطه غيره ونستغفره من كل وعد وعدناه به من أنفسنا ثم قصرنا في الوفاء به ونستغفره من كل نعمة أنعم بها علينا فاستعملناها في معصيته ونستغفره من كل تصريح وتعرض بنقصان ناقص وتقصير مقصر كنا متصفين به ونستغفره من كل خطرة دعئنا إلى تصنع وتكلف تزينا للناس في كتاب سطرناه أو كلام نظمناه أو علم أفدناه أو استفدناه ونرجو بعد الاستغفار من جميع ذلك كله لنا ولمن طالع كتابنا هذا أو كتبه أو سمعه أن نكرم بالمغفرة والرحمة والتجاوز عن جميع السيئات ظاهراً وباطناً فإن الكرم عميم والرحمة واسعة والجود على أصناف الخلاق فائض ونحن خلق من خلق الله عز وجل لا وسيلة لنا إليه إلا فضله وكرمه]

Ve biz isek kendimiz her bir zelle-i kadem ve bu kitâbımızda ve kütüb-i sâiremizde vâkî olan her bir tugyân-ı kalemimizden Hakk celle ve 'alâdan 'afv ve magfîreti dileriz ve a'mâlimize muvâfık olmayan akvâlimizden ve dîn-i ilâhîde ma'a't-taksîr iddi'â ve izhâr ettiğimiz 'ilm ve basîretin günâhlarından istigfâr ederiz ve dahi her bir 'ilm ve 'amel ki biz onunla vech-i kerîmini kâd edip sonra ona diğeri muhâlata etmiş, onun günâhından dahi onu istigfâr ederiz ve dahi kendi enfüsümüzden her bir va'd ki biz onu ona va'd ettik sonra onun vefâsında bir taksîr ettik, onun günâhından onu isti-gfâr ederiz ve her bir ni'met ki onunla bizim üzerimize in'âm etmiştir, biz onu cehlimizle onun ma'âsiyetinde isti'mâl ettik, onun zenb ve günâhından dahi onu istigfâr ederiz ve her bir muttasıf bulunduğumuz naksın noksâ-

542 Zümer, 39/53.

543 Nisâ, 4/110.

nıyla ve kusûrun taksîriyle ettiğimiz her bir tasrîh ve ta'rîzimizden dahi onu istigfâr ederiz ve nâsa tezeyyûn etmek için yazdığımız kitâb ve nazm ettiğimiz kelâm ve ifâde ve istifâde ettiğimiz ʿilmdе tekellûf ve tasannuʿa bizi daʿvet eden her bir hâtıranın günâhından dahi tevbe edip cümlesinden onu istigfâr ederiz. Ve bunların kâffesinden istigfâr ettikten sonra kendimize ve bu kitâbımızı mütâlâʿa veyâ kitâbet edene veyâ onu istimâʿ edene ʿafvı ve magfireti recâ edip birle mezîd-i rahmet ü magfiret ile bizim zâhir ve bâtın olan cemîʿ-i zünüb u seyyiâtımızdan bi't-tecâvüz kendi fazl ve ih-sânı ile bizi mükerrem kıla, zîrâ ki keremi ʿamîm ve rahmeti vâsîʿ olup as-nâf-ı halâyık üzerine cûdu fâizdir ve biz dahi Allâhu taʿâlânın halkından bir halkız ve onun fazl ve kereminden gayrı ona bizim bir vesîlemiz yoktur.

[فقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الله تعالى مائة رحمة أنزل منها رحمة واحدة بين الجن والأنس والطير والبهائم والهوام فيها يتعاطفون وبها يتراحمون وآخر تسعاً وتسعين رحمة يرحم بها عباده يوم القيامة]

”إن الله تعالى Zîrâ ki ʿaleyhiʿs-salātu veʿs-selâm efendimiz buyurmuş ki مائة رحمة أنزل منها رحمة واحدة بين الجن والأنس والطير والبهائم والهوام فيها يتعاطفون وبها يتراحمون وآخر تسعاً وتسعين رحمة يرحم بها عباده يوم القيامة“
 “Tahkîkan Allâhu taʿâlânın yüz rahmeti vardır ki ondan bir rahmet için ve ins ve tayr ve behâim ve hevâmm beynlerinde nâzil etmiş de onunla yek-dîgerlerine ʿâtîfet ve hınnet ve şefkat ederler ve onunla birbirlerini merhamet ederler ve doksan dokuz rahmeti yevm-i kıyâmete teʿhîr eylemiş tâ ki onunla kullarına merhamet eyleye.”

[ويروى أنه كان يوم القيامة أخرج الله تعالى كتاباً من تحت [381] العرش فيه إن رحمتي سبقت غضبي وأنا أرحم الراحمين فيخرج من النار مثلاً أهل الجنة]

Ve dahi rivâyet olunur ki kıyâmet günü olunca Hakk subhânehu ve taʿâlâ ʿarşın altından bir kitâbı çıkarır da o kitâb içinde ”إن رحمتي سبقت غضبي“
 “ibâresi yazılıdır yaʿnî “Tahkîkan benim rahmetim benim gazabıma sebkât etti de ben erhamüʿr-râhimînim.” Ve o vakte âteştin ehl-i cennetin iki kat mislini çıkarır.

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم يتجلى الله عز وجل لنا يوم القيامة ضاحكاً فيقول أبشروا معشر المسلمين فإنه ليس منكم أحد إلا وقد جعلت مكانه في النار يهودياً أو نصرانياً]

”يتجلى الله عز Ve dahi ʿaleyhiʿs-salātu veʿs-selâm efendimiz buyurmuş ki وجل لنا يوم القيامة ضاحكاً فيقول أبشروا معشر المسلمين فإنه ليس منكم أحد إلا وقد جعلت مكانه في النار يهودياً أو نصرانياً“
 ki hulâsa-i meâl-i münîfi: “Yevm-i kıyâmette

Zât-ı zü'l-celâl dâhik olarak bize tecellî edip buyuracak ki “Ey ma‘şer-i müslimîn, size müjde olsun ki sizden bir kimse yoktur ki onun yerinde âteş içinde bedel olarak bir yehūdî veyâ bir nasrânî kılmamışım” ya‘nî her bir müslim için bir yehūdî veyâ bir nasrânî fedâ kılmışım ki onun yerinde âteşe girecektir demektir.

[وقال النبي صلى الله عليه وسلم يشفع الله تعالى آدم يوم القيامة من جميع ذريته في مائة ألف ألف وعشرة آلاف ألف وقال صلى الله عليه وسلم إن الله عز وجل يقول يوم القيامة للمؤمنين هل أحببتم لقائي فيقولون نعم يا ربنا فيقول لم فيقولون رجونا عفوك ومغفرتك فيقول قد أوجب لك مغفرتي]

Ve dahi Nebî-i ‘ālî-câh efendimiz buyurmuş ki يوم القيامة “يشفع الله تعالى آدم يوم القيامة من جميع ذريته في مائة ألف ألف وعشرة آلاف ألف” ki hulâsa-i fehvâ-yı şerîfî: “Hakk celle ve ‘alâ hazretleri yevm-i kıyâmette Âdem ‘aleyhi’s-selâmı cemîr-i zürriyyetinden yüz bin kerre bin ve on bin kerre bin adamda müşfi‘ edip ‘afv edecektir” ya‘nî Âdem’in şefâ‘atı ile o kadar günahkârâna ‘afv ve magfîret edip onları ‘azâbdan âzâd edecektir. Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “إن الله عز وجل يقول يوم القيامة للمؤمنين هل أحببتم لقائي فيقولون نعم يا ربنا فيقول لم فيقولون رجونا عفوك ومغفرتك” ya‘nî “Tahkîkan Zât-ı zü'l-celâl yevm-i kıyâmette mü’minlere buyuracak ki “Âyâ siz benim likâmı sevdiniz mi?” Ve onlar: “Ne‘am yâ Rabbenâ!” derler. Ve Allâhu ta‘âlâ “li-me” ya‘nî niçin diye suâl eder ve onlar dahi: “Senin ‘afv ve magfîretini recâ ettik” diye cevâb verirler ve Hakk ta‘âlâ “قد أوجب لك مغفرتي” ya‘nî “Ben size magfîretimi vâcib ettim” diye emr ü fermân eder.

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الله عز وجل يوم القيامة أخرجوا من النار من ذكرني يوماً أو خافني في مقام وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا اجتمع أهل النار في النار ومن شاء الله معهم من أهل القبلة قال الكفار للمسلمين ألم تكونوا مسلمين قالوا بلى فيقولون ما أغنى عنكم إسلامكم إذ أنتم معنا في النار فيقولون كانت لنا ذنوب فأخذنا بها فيسمع الله عز وجل ما قالوا فيأمر بإخراج من كان في النار من أهل القبلة فيخرجون فإذا رأى ذلك الكفار قالوا يا ليتنا كنا مسلمين فنخرج كما أخرجوا ثم قرأ رسول الله صلى الله عليه وسلم ﴿زَبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ﴾]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki يقول الله عز “يقول الله عز وجل يوم القيامة أخرجوا من النار من ذكرني يوماً أو خافني في مقام” ya‘nî “Zât-ı zü'l-celâl yevm-i kıyâmette buyuracak ki “Beni bir gün zikr eden veyâhüd beni bir makâmda havf eden kimseyi âteşten çıkarınız.” Ve dahi ‘aleyhi’s-selâm efendimiz buyurmuş ki “إذا اجتمع أهل النار في النار ومن شاء الله معهم من أهل القبلة...”

ki hulâsa-i mazmûn-ı münîfi: “Vaktâ ki ehl-i âteş âteşte ehl-i kıbleden Allâhu ta‘âlâ dilediği kimselerle berâber birikip müctemîc olurlar, müslimlere kefere derler ki “Siz müslümân değil miydiniz?” Ve müslümânân “belâ” diye ihbâr ederler ve kefere: “Siz bizimle berâber bir nâr ve ‘azâbda olduğunuz hâlde sizin islâmınız size ne nef‘ ve fâidesi oldu?” diye onlara ta‘n ve ta‘rîz ve müslümânân dahi: “Bizim zünûbumuz var idi, günâh ve ‘ısyân ve cürmümüzle alınıp muâhaze olduk” diye beyân-ı hâl ederler. Hakk su-bhânehu ve ta‘âlâ onların dedikleri sözü işitir, ehl-i kıbleden dūzahta olan adamları âteşten çıkarmaya emr eder ve ehl-i kible dūzahtan çıkarlar. Ve çün kefere onu görürler “يا ليتنا كنا مسلمين” derler ya’nî “Kâşki biz dahi müslümân olaydık tâ kim onlar çıktıkları gibi biz de çıkardık!” diye temennî eylerler sonra ⁵⁴⁴﴿رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ﴾ âyet-i kerîmesini okudu.” Bu âyet-i kerîme sûre-i Fecr’in ikinci âyetindendir ki hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Çok kâfirler dünyâda hezîmet yâhūd mevt yâ ‘azâb-ı kıyâmet vukû‘unda müslümân olmaklığı temennî ederler.” Denildi ki “Kâfirler cehennemde mü’minlerin günahkârlarını görüp siz müslümân iken bizimle cehennemdesiniz, islâmınız ne fâide etti?” diyeler, ba‘de-zemân Allâhu ta‘âlânın fazl ve rahmetiyle o müslümânlar nârdan çıkıp cennete gittiklerinde kâfirler o vakt “Ne olaydı biz de ehl-i islâmdan olaydık!” diyeler.

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم الله أرحم بعبدته المؤمن من الوالدة الشفيقة بولدها وقال جابر بن عبد الله من زادت حسناته على سيئاته يوم القيامة فذلك الذي يدخل الجنة بغير حساب ومن استوت حسناته وسيئاته فذلك الذي يحاسب حساباً يسيراً ثم يدخل الجنة وإنما شفاعة رسول الله صلى الله عليه وسلم لمن أوبق نفسه وأثقل ظهره]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurmuş ki ⁵⁴⁵“الله أرحم” “Tahkîk ve tahkîkan Allâhu ta‘âlâ ‘azîmü’ş-şân, mü’min kuluna vâlîde-i şefîkanın veledine olan hınnetinden ziyâde bir re’fet ile merhamet edicidir.” Ve Câbir b. ‘Abdullâh demiş ki “Kim ki onun hasenâtı yevm-i kıyâmette kendi seyyiâtına zâid gelir, işte o kimsedir ki hesâbsız cennete girer ve o ki hasenâtı seyyiâtına mütesâvî gelir, o dahi ancak şol kimsedir ki hesâb-ı yesîr ile muhâseb olur da sonra cennete dâhil olur. Ve resûl-i Hudâ’nın şefâ‘ati ise ancak şol kimseyedir ki kendi nefsinin irtikâb-ı me‘âsî ile helâke uğratıp da bâr-ı evzâr ile kendi arkasını ağırlaştırmış.”

[ويروى إن الله عز وجل قال لموسى عليه السلام يا موسى استغاث بك قارون فلم تغثه وعزتي]

وجلالي لو استغاث بي لأغثته وعفوت عنه وقال سعد بن بلال يؤمر يوم القيامة بإخراج رجلين من النار فيقول الله تبارك وتعالى ذلك بما قدمت أيديكما وما أنا بظلام للعبيد ويأمر بردهما إلى النار فيعدو أحدهما في سلاسله حتى يقتحمهما ويتلكأ الآخر ويأمر بردهما ويسألهما عن فعلهما فيقول الذي عدا إلى النار قد حذرت من وبال المعصية فلم أكن لأتعرض لسخطك ثانية ويقول الذي تلكأ حسن ظني بك كان يشعري أن لا تردني إليها بعد ما أخرجتني منها فأمر بهما إلى الجنة]

Ve dahi rivāyet olunur ki Hakk subhānehu ve ta‘ālā, Mūsā ‘aleyhi’s-selāma buyurmuş ki لأغثته بي لو استغاث بي وجلالي لو استغاث بي لأغثته وعفوت عنه” ya’nī “Kārūn sana figān ve feryād edip istigāse etti de sen ona igāse etmedin. Benim ‘izzet ve celālim hakkı için bana figān edip de benden istigāse etmiş olsaydı ben ona igāse eder de üzerine ‘afv eylerdim.” Ve Sa’d b. Bilāl demiş ki “Yevm-i kıyāmette emr olunur ki iki kişi āteşten çıkarırlar ve tebāreke ve ta‘ālā onlara buyurur ki ذلك بما قدمت أيديكما وما لأغثته بي لو استغاث بي لأغثته وعفوت عنه” ya’nī “Bu āteşe duhūl ve ‘azāb görmeniz sizin kesb-i yedinizledir. Ben kullara zulm edici değilim.” Ve bir dahi [382] āteşe onların redd ve ircā’larına emr ü fermān buyurur da der-‘akab onların biri seçirerek āteşe iktihām eder ve dīgeri ayak sürükleyerek tevakkufufla mütebātī’ gitmeye başlar ve be-tekrār onların i‘āde ve ircā’larına irāde buyurulur da geri gelirler ve bu sûretle olan gidişleri üzerine onlardan suāl eder. Ve o ki āteşe seçirerek gitmiştir, cevābında der ki “Ben vebāl-i ma‘siyetten hazer ettim ki bir dahi senin sehatına müte‘arrız olmayayım.” Ve o ki mütelekki’ gitmeye başlamış, o dahi cevābında der ki “Sende olan hüsn-i zannım bana iş‘ār ederdi ki sen beni āteşten çıkardıktan sonra bir dahi sen beni āteşe geri i‘āde ve redd etmeyeceksin.” Ve o vakte Hakk subhānehu ve ta‘ālā onları cennete idhāl etmeye irāde ve fermān buyurur.”

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ينادي مناد من تحت العرش يوم القيامة يا أمة محمد أما ما كان لي قبلكم فقد وهبته لكم وبقيت التبعات فتواهبوها وادخلوا الجنة برحمتي ويروى أن أعرابياً سمع ابن عباس يقرأ ﴿وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا﴾ فقال الأعرابي فوالله ما أنقذكم منها وهو يريد أن يوقعكم فيها فقال ابن عباس خذوها من غير فقيه]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ينادي مناد من تحت العرش يوم القيامة يا أمة محمد أما ما كان لي قبلكم فقد وهبته لكم وبقيت التبعات فتواهبوها وادخلوا الجنة برحمتي” ki hulāsa-i meāl-i şerīfi: “Yevm-i kıyāmette ‘ar-şın altından bir münādī nidā edip diyecek ki “Ey ümmet-i Muhammed, sizin kalbinizde benim hukūkumdan sābit olanı ben onu size bağışladım, sizin yekdīgerinize olan hukūk ve tebe‘āt-ı mezālimumuz kalmıştır, siz dahi yekdīgerinize onu bağışlayınız da cümleminiz benim rahmetimle cennete gi-

riniz.” Ve dahi rivāyet olunur ki bir aʿrābî, ‘Abdullāh b. ‘Abbās’tan وَكُنْتُمْ⁵⁴⁵ nass-ı kerîminin tilâvetini işitmiş ve o aʿrābî demiş ki “Vallâhi sizi içinde îkâʿ edecek olduğu hâlde ondan sizi inkâz ve tahlîs etmemiştir.” Ve İbn ‘Abbās: “Fakîh olmayandan onu alınız” dedi, sanki bu bir hikmet-i celîle ve müjde-i ‘azîmedir, onu fakîh olmayan işbu bâdiye-nişîn aʿrābîden alınız diye aʿrābînin istinbâtını tasdîk etmiştir. Ve bu nass-ı kerîm sûre-i Âl-i ‘İmrân’ın yüz üçüncü âyetindendir ki hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Siz nârdan bir çukur tarafında idiniz, eğer siz o hâlde fevt olsanız o cehenneme düşerdiniz, islâm sebebiyle Hakk taʿâlâ sizi ona düşmekten kurtardı.”

[وقال الصنابحي دخلت على عبادة بن الصامت وهو في مرض الموت فبكيت فقال مهلاً لم تبكي فوالله ما من حديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لكم فيه خير إلا حدثكموه إلا حديثاً واحداً وسوف أحدثكموه اليوم وقد أحيط بنفسي سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من شهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله حرم الله النار عليه وقال عبد الله ابن عمرو بن العاص قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الله يستخلص رجلاً من أمتي على رءوس الخلائق يوم القيامة فينشر عليه تسعة وتسعين سجلاً كل سجل منها مثل مد البصر ثم يقول أتذكر من هذا شيئاً أظلمتك كتبتي الحافظون فيقول لا يا رب فيقول أفلك عذر فيقول لا يا رب فيقول بلى إن لك عندنا حسنة وإنه لا ظلم عليك اليوم فيخرج بطاقة فيها أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله فيقول يا رب ما هذه البطاقة مع هذه السجلات فيقول إنك لا تظلم قال فتوضع السجلات في كفة والبطاقة في كفة قال فطاشت السجلات وثقلت البطاقة فلا يثقل مع اسم الله شيء]

Ve Sunābihi ‘aleyhi’r-rahme demiş ki “Ben ‘Ubāde b. es-Sāmit ‘aleyhi’r-rıdvānın maraz-ı mevtinde onun ‘iyādetine gidip hānesine girdim ve hālet-i ihtizārını görünce ağladım, o dahi: “Yavaş, niçin ağlarsın? Hem vallâhi ‘aleyhi’-s-salātu ve’-s-selām efendimizden işittiğim ehādîs-i şerîfe-den bir hadîs yoktur ki onda sizin bir hayrınız olur da ben size onu söylememişim meğer ki yalnız bir hadîs kalmış ve o dahi bu gün ben size söyleyeceğim o hâl ile ki benim nefsim ihāta vākîʿ olmuştur. İşittim ki “من شهد أن لا إله إلا الله وأن رسول الله حرم الله النار عليه” yaʿnî “Kim ki Zât-ı zü’l-celâlden gayrı diğer bir ilâh olmadığına ve Muhammed ‘aleyhi’-s-selām Zât-ı zü’l-celâlin resûl-lü olduğuna şehâdet edip sâdikâne lâ ilâhe illallâh ve enne Muhammeden resûlullâh derse Allâhu taʿâlâ onun üzerine âteşi harâm eder” ki âteşe girmez demektir. Ve ‘Abdullāh b. ‘Amr b. el-Ās ‘aleyhi’r-rıdvān demiş ki

“İn الله يستخلص رجلاً من ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki ki hulâsa-i müfâd-ı şerîfi: “Tahkîkan Al-lâhu ta‘âlâ yevm-i kıyâmette rûs-ı halâyık üzerine benim ümmetimden bir kişiyi istihlâs eder ve onun üzerine doksan dokuz sicill neşr olunur ki her bir sicill medd-i basar tûlünce uzun görünür sonra Hakk subhânehu ve ta‘âlâ ona buyurur ki “Sen bu sicillâtta yazılan cerâyim ve taksîrâtan hiçbir nesneyi inkâr eder misin ve bu sicillâtı yazan hafazalar seni zulm ettiler mi?” Ve kendisi: “Ey benim Rabbim, yok!” diye cemî‘isini tasdîk eder. Hakk ta‘âlâ ona: “Âyâ senin bir ‘özü’n var mıdır?” diye bir dahi suâl ve o dahi: “Ey benim Rabbim, yok!” diye itirâf eyler ve o vakte Zât-ı zü’l-celâl: “Belâ, senin bizde bir hasenen vardır, bugün senin üzerine bir zulm yoktur” der de bir küçürek pâre ya’nî bir ruk‘a-i sagîre çıkar ki onun içinde “أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله” ‘ibâresi yazılı vardır.” Ve o kimse der ki “Bu sicillât ile ma‘an bu ruk‘a-i sagîre ne olabilir?” Ve Hakk ta‘âlâ: “Sen zulm olmazsın” diye te’mîn buyurur da o sicillât kâffesi mîzânın bir keffesinde konulur ve o küçürek pâre dahi mîzânın diğer bir keffesine konulur ve o sicillât hafîflenir de havâyâ ‘udûl eder ve ruk‘a-i sagîre ağırlaşır da yerde kalır, zîrâ ki ism-i celîl-i ilâhî ile bir şey ağırlaşmaz ya’nî onun kefe-i hasenâtı sakîl olur da cennete müstehakk olur.”

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم في آخر حديث طويل يصف فيه القيامة والصراف إن الله يقول للملائكة من وجدتم في قلبه مثقال دينار من خير فأخرجوه من النار فيخرجون خلقاً كثيراً ثم يقولون يا ربنا لم نذر فيها أحداً ممن أمرتنا به ثم يقول أرجعوا فمن وجدتم في قلبه مثقال نصف دينار من خير فأخرجوه فيخرجون خلقاً كثيراً ثم يقولون يا ربنا لم نذر فيها أحداً ممن أمرتنا به يقول أرجعوا فمن وجدتم في قلبه مثقال ذرة من خير فأخرجوه فيخرجون خلقاً كثيراً ثم يقولون يا ربنا لم نذر فيها أحداً ممن أمرتنا به فكان أبو سعيد يقول إن لم تصدقوني بهذا الحديث فاقروا إن شئتم ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ قال فيقول الله تعالى شفعت الملائكة وشفع النبيون وشفع المؤمنون ولم يبق إلا أرحم الراحمين فيقبض قبضة فيخرج منها قوماً لم يعملوا خيراً قط قد عادوا حمماً فيلقينهم في نهر في أفواه الجنة يقال له نهر الحياة فيخرجون منها كما تخرج الحبة في حميل السيل ألا ترونها تكون مما يلي الحجر والشجر ما يكون إلى الشمس أصفر وأخضر وما يكون منها إلى الظل أبيض قالوا يا رسول الله كأنك كنت ترعى بالبادية قال فيخرجون كاللؤلؤ في رقابهم الخواتيم يعرفهم أهل الجنة يقولون هؤلاء عتقاء الرحمن الذين أدخلهم الجنة بغير عمل عملوه ولا خير قدموه ثم يقول ادخلوا الجنة فما رأيتم فهو لكم فيقولون ربنا [383] أعطيتنا ما لم تعط أحداً من العالمين فيقول الله تعالى إن لكم عندي ما هو أفضل من هذا فيقولون يا ربنا أي شيء أفضل من هذا فيقول رضائي عنكم فلا أسخط عليكم بعده أبداً رواه البخاري ومسلم في صحيحهما]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz kıyâmet ve sırâtı vasf ederken uzun bir hadîsin âhîrinde buyurmuş ki Hakk celle ve hazretleri melâikeye irâde ve fermân buyurur ki *إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ مَنْ وَجَدْتُمْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرٍ فَأُخْرِجُوهُ مِنَ النَّارِ* “Kim ki onun kalbinde hayrdan bir dînâr ağırlığınca bir hayrı bulursunuz onu âteşten çıkarınız.” Ve bu emre binâen pek çok halk-ı kesîri âteşten çıkarırlar sonra derler ki “Ey bizim Rabbimiz, sen bize emr ü fermân buyurduğun adamlardan içinde hîçbir kimseyi bırakmadık.” Ve Hakk ta‘âlâ bir dahi onlara buyurur ki “Dönünüz de kim ki onun kalbinde yarım dînâr vezninde bir hayrı bulursunuz onu dahi çıkarınız.” Ve onlar gidip çok halk-ı kesîri çıkarırlar da sonra derler ki “Ey bizim Rabbimiz, bize emr ü fermân buyurduğun adamlardan içinde bir kimseyi bırakmadık.” Sonra bir dahi tebâreke ve ta‘âlâ onlara buyurur ki “Bir dahi dönünüz de kim ki onun kalbinde bir miskâl-i zerre kadar bir hayrı bulursunuz onu dahi çıkarınız.” Ve bir dahi gidip pek çok halk-ı kesîri çıkarırlar da “Ey bizim Rabbimiz, bize emr ü fermân buyurduğun adamlardan içinde bir kimseyi bırakmadık” derler. Ve Ebû Sa‘îd bu hadîsi rivâyet ederken derdi ki “Eğer siz beni bu hadîs ile tasdik etmez iseniz dilerseniz *إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا*”⁵⁴⁶ *nass-ı celîlini okuyunuz.*” Bu âyet-i kerîme sûre-i Nisâ’nın otuz dokuzuncu âyetidir ki hulâsa-i tefsîrinde denilmiş ki “Tahkîk Allâhu ta‘âlâ hîçbir kimseye zerre kadar sevâbından noksân ve ıkâbından ziyâde ile zulm etmez. Eğer zerre kadar hasene olursa onu kat kat artırır ve o hasene mukâbilinde mev‘ûd sevâbdan ziyâde kendi fazl ve kereminden ecr-i ‘azîm verir.” Ve dahi râvî dedi ki “Sonra Allâhu ta‘âlâ buyurur ki *شَفَعَتِ الْمَلَائِكَةُ وَشَفَعَ النَّبِيُّونَ وَشَفَعَ الْمُؤْمِنُونَ وَلَمْ يَبْقَ إِلَّا أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ*”⁵⁴⁷ “Melâike şefâ‘at ettiler ve peygamberler şefâ‘at ettiler ve de erhamü’r-râhimînin gayrısı kalmadı.” Ve o vakte Zât-ı zü’l-celâl dahi ondan bir kabzayı alıp çıkarır ki o kesân aslâ ve kat‘â hayr işlemeyen kavmdirler ki kömüre dönmüşler ve onları cennetin ağızlarında olan nehr-i hayâtta ilkâ eder ve o nehr-i hayâtta hamîl-i seylden çıkan dâne gibi çıkarlar. Siz görmez misiniz ki o dâne taş ve ağaçtan yana güneşe karşı olan yüzü sarı ile beyâz olur ve gölgeye karşı olan yüzü beyâz olur?” Sahâbe dahi: “Ey resûl-i Hudâ, sanki sen bâdiyede ra‘y eder idin!” dediler. Sonra dedi ki “İnci gibi çıkarlar o hâl ile ki onların boyunlarında hâtemler asılı durur ve ehl-i cennet onları tanırlar da bunlar Rahmân’ın ‘utekâsıdır ki dâr-ı dünyâda bir ‘amel-i sâlih veyâ hayrı işlemeyen ve nefslerine bir hayrı taktîm etmeden onları cennete dâhil etmiştir. Sonra Hakk subhânehu ve

⁵⁴⁶ Nisâ, 4/40.

ta‘ālā onlara der ki “Siz cennete giriniz de her ne ki görürseniz sizedir.” Ve onlar derler ki “Ey bizim Rabbimiz, sen ‘âlemînden bir kimseye aslâ vermediğinin nesneyi sen bize verdin” diye tahdîs-i ni‘am ve teşekkür ederler. Ve Hakk ta‘ālā buyurur ki “إِنَّ لَكُمْ عِنْدِي مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا” ya‘nî “Tahkîkan bundan efdal olarak sizin diğer bir ‘atıyyeniz dahi bende vardır.” Ve onlar: “Ey bizim Rabbimiz, bundan efdal olan ‘atıyye hangisidir?” derler ve Hakk ta‘ālā “رِضَائِي عَنْكُمْ فَلَا أُسْخِطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا” ya‘nî “Sizin üzerinize benim rāzî olmaklığımdır ki ba‘dehu ebeden ben size gazab etmeyeceğim” buyurur. İmām Buhārî ve Müslim *Sahîh*’lerinde işbu hadîsi rivāyet etmişler.

[اوروی البخاری أيضاً عن ابن عباس رضي الله عنهما قال خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات يوم فقال عرضت علي الأمم يمر النبي ومع الرجل والنبي ومع الرجل والنبي ليس معه أحد والنبي معه الرهط فرأيت سواداً كثيراً فرجوت أن تكون أمتي فقليل لي هذا موسى وقومه ثم قيل لي انظر فرأيت سواداً كثيراً قد سد الأفق فقليل لي انظر هكذا وهكذا فرأيت سواد كثيراً فقليل لي هؤلاء أمتك ومع هؤلاء سبعون ألفاً يدخلون الجنة بغير حساب فتفرق الناس ولم يبين لهم رسول الله صلى الله عليه وسلم فتذاكر ذلك الصحابة فقالوا أما نحن فولدنا في الشرك ولكن قد آمنا بالله ورسوله هؤلاء هم أبناؤنا فبلغ ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال هم الذين لا يكتوون ولا يسترقون ولا يتطرون وعلى ربهم يتوكلون فقام عكاشة فقال ادع الله أن يجعلني منهم يا رسول الله فقال أنت منهم ثم قام آخر فقال مثل قول عكاشة فقال النبي صلى الله عليه وسلم سبقك بها عكاشة]

Ve İmām Buhārî rivāyet etmiş ki ‘Abdullāh b. ‘Abbās demiş ki “‘Aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz bir gün bizim üzerimize çıkıp dedi ki “عرضت علي الأمم يمر النبي ومع الرجل والنبي ومع الرجل” ilh. ki hulāsa-i mazmūn-ı münfî: “Ümem-i māziye benim üzerime ‘arz olundular ki bir peygamber onunla bir nefer ümmet vardır ve bir peygamberle iki nefer ümmet vardır ve bir peygamber yalnız kimsesi yok ve birer peygamber birer cemā‘at ile mürûr ettiler. Ve çok bir sevādı gördüm ki onlar benim ümmetim olmalarını recā ettim ve bana: “Bu Mūsā ‘aleyhi’s-selām ile kavmidirler” dediler. Sonra bana denildi ki “Bir dahi bak!” Ve ben nazar edince ufk-ı semāyî sedd etmiş bir sevād-ı kesîri gördüm ve bir dahi: “Şöyle şöyle bak!” denildikte oralara dahi bakıp gördüm ki “Bir sevād-ı kesîr vardır ki “Bunlar senin ümmetindirler o hāl ile ki bunlarla berāber yetmiş bin adam dahi vardır ki bî-hesāb cennete dāhil olurlar” denildi. Ve sahābe dağılıp müteferrik oldular ve efendimiz o yetmiş bin kişi kimler olduklarını beyān buyurmadı idi. Sahābe bunun için müzākere edip dediler ki “Biz isek zamān-ı şîrk ve cāhiliyette doğmuş idik lākin Allāhu ta‘ālānın birliğine ve resûlüne îmān

etmiş bunlar bizim bizim ebnāmızdırlar.” Ve bu sözleri efendimize varınca buyurdu ki “هم الذين لا يكتون ولا يسترقون ولا يطيطرون وعلى ربهم يتوكلون” ki hulâsa-i meâl-i şerîfi: “O yetmiş bin kişi ki bî-hesâb cennete girecekler. Onlar o kimselerdir ki dünyâda tedâvî için keyy etmezler ve bir kimseden rukıyy ve nefes ve okumak istemezler ve bir nesne ile tetayyür ve teşe’’üm etmezler de hemîşe her bir hâllerinde Allâhu ta‘âlâya mütevekkil olurlar.” Ve o vakte ‘Ukâşe kalkıp “Ey resûl-i Hudâ, bana du‘â et ki Allâhu ta‘âlâ beni onlardan kıla” diye bir du‘â taleb etti ve efendimiz “أنت منهم” ya’nî “Sen onlardansın” buyurdu. Sonra diğer bir sahâbî kalkıp ‘Ukâşe’nin dediği gibi deyip bir du‘â istedikte ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz سبقك” “Ukâşe onunla seni sebkât etti” buyurdu.

[وَعَنْ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ تَغَيَّبَ عَنَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثًا لَا يَخْرُجُ إِلَّا لَصَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ ثُمَّ يَرْجِعُ فَلَمَّا كَانَ الْيَوْمَ الرَّابِعَ خَرَجَ إِلَيْنَا فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ احْتَبَسْتَ عَنَّا حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ قَدْ حَدَّثَ حَدَّثَ قَالَ لَمْ يَحْدِثْ إِلَّا خَيْرٌ إِنَّ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ وَعَدَنِي أَنْ يَدْخُلَ مِنْ أُمَّتِي الْجَنَّةَ سَبْعِينَ [384] أَلْفًا لَا حِسَابَ عَلَيْهِمْ وَإِنِّي سَأَلْتُ رَبِّي فِي هَذِهِ الثَّلَاثَةِ أَيَّامٍ الْمَزِيدَ فَوَجَدْتُ رَبِّي مَاجِدًا وَاجِدًا كَرِيمًا فَأَعْطَانِي مَعَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ السَّبْعِينَ أَلْفًا سَبْعِينَ أَلْفًا قَالَ قُلْتُ يَا رَبِّ وَتَبْلُغْ أُمَّتِي هَذَا قَالَ أَكْمَلُ لَكَ الْعِدَدَ مِنَ الْأَعْرَابِ]

Ve dahi ‘Amr b. Hazm el-Ensârî ‘aleyhi’r-rıdvân üzerine mervî olup demiş ki “‘Aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz bizim üzerimize üç gün te-gayyüb etti ki namâz-ı mefrûzanın edâsından gayrı hâne-i sa‘âdetten çıkmaz oldu ve namâz-ı mefrûzayı kıldıktan sonra bilâ-tevakkuf der-‘akab hâne-i sa‘âdete ‘avdet buyurur idi ve dördüncü gün olunca bize hurûc etti ve biz dahi: “Ey resûl-i Hudâ, siz bizden muhtebis oldunuz da tâ ki biz zann ettik ki bir hâdis hudûs etmiştir!” diye onun ‘adem-i hurûcunun sebebini istikşâf eder gibi olduk ve efendimiz “لم يحدث إلا خير” ilh. buyurdu ki hulâsa-i meâl-i münîfi: “Hayrdan gayrı bir şey hâdis olmadı, ancak benim Rabbim tebâreke ve ta‘âlâ bana va‘d etti ki benim ümmetimden yetmiş bin kişi bî-hesâb olarak cennete idhâl ede ve ben üç günde ondan mezîdi diledim de benim Rabbimi mâcid ve vâcid ve kerîmî buldum ki bana şol yetmiş [bin] kişinin her biri-siyle yetmiş bin kişi dahi verdi” ki yetmiş bin kerre yetmiş bin kişi hesâbsız olarak cennete idhâl etmeye va‘d etti demektir. Ve ben: Ey benim Rabbim, benim ümmetim o kadar mîkdâra bâliğ olur mu?” diye suâl ettiğimde kendisi: “Sana işbu ‘adedi a‘râbdan tekmîl ederim” diye lutf ve ihsân etti.

[وَقَالَ أَبُو ذَرٍّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَضَ لِي جَبْرِيلُ فِي جَانِبِ الْحَرَةِ فَقَالَ بَشِّرْ أُمَّتَكَ أَنَّهُ مِنْ مَاتَ لَا يَشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ فَقُلْتُ يَا جَبْرِيلُ وَإِنْ سُرِقَ وَإِنْ زَنِيَ قَالَ

نعم وإن سرق وإن زنى قلت وإن سرق وإن زنى قال وإن سرق وإن زنى قلت وإن سرق وإن زنى قال وإن سرق وإن زنى [وإن شرب الخمر]

Ve dahi Ebû Zerr el-Gıfārî ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “عرض لى جبريل فى جانب الحرة فقال بشر أمتك أنه من لا يشرك بالله شيئاً دخل الجنة” ki hulāsa-i müfād-ı münîfî: “Harre’nin cānibinde Cibrîl ‘aleyhi’s-selām bana ‘ārız olup dedi ki “Sen kendi ümmetine müjde ver ki kim ki Allāhu ta‘ālā ile bir nesneyi işrāk etmeyerek vefāt ederse ya’nî mü’mîn ve muvahhid olarak dîn-i islām üzere ölürse cennete dāhil olur.” Ve ben dahi: “Ey Cibrîl, velev ki sirkat ve zinā etmiş olsa!” dedikte, Cibrîl: “Ne‘am, velev ki sirkat ve zinā etmiş olsa.” Ve bir dahi ben dedim ki “Velev ki sirkat ve zinā etmiş olsa!” Ve o dahi: “Velev ki sirkat ve zinā etmiş olsa!” dedi. Ve bir dahi ben: “Velev ki sirkat ve zinā etmiş olsa!” deyince Cibrîl: “Velev ki sirkat ve zinā edip hamrı içmiş olsa da” dedi.

[وقال أبو الدرداء قرأ رسول الله صلى الله عليه وسلم ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ﴾ فقلت وإن سرق وإن زنى يا رسول الله ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ﴾ فقلت وإن سرق وإن زنى فقال ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ﴾ فقلت وإن سرق وإن زنى يا رسول الله قال وإن رغم أنف أبي الدرداء]

Ve Ebü’-d-Derdā ‘aleyhi’r-rıdvân demiş ki “Aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz ⁵⁴⁷﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ﴾ āyet-i kerîmesini okudukta ben ona dedim ki “Ey resûl-i Hudā, velev ki sirkat ve zinā etmiş olsa!” O dahi ﴿وَلِمَنْ خَافَ﴾ buyurdu. Ve bir dahi ben: “Velev ki sirkat ve zinā etmiş olsa da!” diye suālî tekrār ve efendimiz ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ﴾ diye āyeti tekrār ettikte, ben: “Ey resûl-i Hudā, velev ki sirkat ve zinā etmiş olsa!” diye suālî i‘āde ve o dahi “وإن رغم أنف أبي الدرداء” diye fermān buyurdu ya’nî “Velev ki Ebü’-d-Derdā’nın burnu toprakta sürüklenir makhûr olur!” diye serzeniş verdi.

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا كان يوم القيامة دفع إلى كل مؤمن رجل من أهل الملل فقليل له هذا فداؤك من النار وروى مسلم في الصحيح عن أبي بردة أنه حدث عمر بن عبد العزيز عن أبيه أبي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يموت رجل مسلم إلا أدخل الله تعالى مكانه النار يهودياً أو نصرانياً فاستحلفه عمر بن عبد العزيز بالله الذي لا إله إلا هو ثلاث مرات أن أباه حدثه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فحلف له]

Ve dahi ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz buyurmuş ki “إذا كان يوم” ya’nî “Kıyāmet günü olunca her bir mü’mîne ehl-i milelden birer kişi verilip ona denilir ki “İşte âteştten bu kişi senin fedāndır.” Ve dahi İmām Müslim *Sahîh*’te

Ebû Bürde'nin üzerine rivâyet edip demiş ki 'Ömer b. 'Abdül'azîz'e babası üzerine rivâyet edip demiş ki Ebû Mûsâ 'aleyhi'r-rıdvân onun babasına rivâyet edip demiş ki 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "ya'nî "Bir müslim vefât etmez illâ ki tebâreke ve ta'âlâ hazretleri onun yerine âteşe bir yehüdî veyâ bir nasrânî idhâl eder" ki o yehüdî veyâ nasrânî vefât eden müslimin yerine fedâ olarak âteşe girer de müslim âteşten necât ve selâmet bulur demektir. Ve 'Ömer b. 'Abdül'azîz onu üç kerre zât-ı kibriyâ ile istihlâf edip sormuş ki onun pederinden bu hadîsi işitmiş midir ve o dahi kase'm edip demiş ki Resûl-i ekrem efendimizin üzerine rivâyeten işbu hadîs-i şerîfi onun babasından okumuştur.

[وروي أنه وقف صبي في بعض المغازي ينادي عليه في من يزيد في يوم صائف شديد الحر فبصرت به امرأة في خباء القوم فأقبلت تشتد وأقبل أصحابها خلفها حتى أخذت الصبي وألصقته إلى صدرها ثم ألقته ظهرها على البطحاء وجعلته على بطنها تقيه الحر وقالت ابني ابني فبكى الناس وتركوا ما هم فيه فأقبل رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى وقف عليهم فأخبروه الخبر فسر برحمتهم ثم بشرهم فقال أعجبتم من رحمة هذه لابنها قالوا نعم قال صلى الله عليه وسلم فإن الله تبارك وتعالى أرحم بكم جميعاً من هذه بابنه فتفرق المسلمون على أفضل السرور وأعظم البشارة فهذه الأحاديث وما أوردنا في كتاب الرجاء يشرنا بسعة رحمة الله تعالى فرجو من الله تعالى أن لا يعاملنا بما نستحقه ويتفضل علينا بما هو أهله بمنه وسعة جوده ورحمته]

Ve dahi rivâyet olunur ki ba'zı megâzide yaz günlerinden harrı şedîd bir günde bir sabî bey'ü men yezîd meydânında dururken bir hatun kişi haymenin içinden onu görüp de ihtiyâr-ı şiddetle haymeden çıkıp gelmiş ve ashâbı dahi onun arkası sonra gelip tâ ki sabîyi yerden alıp göğsü üzerine komuş ve arkası zemîne vermekle sabîyi karnı üzerine tutmuş ve harrdan onu vikâye ederek "Benim oğlumdur, oğlum!" diye tefeccü ve teveccü ile girye ve figâna başlamış tâ ki meydân-ı müzâyedede bulunan cem'iyet dahi ağlayıp bey'inden vazgeçtiler. Ve onlar böyle durur iken 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz onlara müteveccihen teşrîf edip tâ ki o cem'iyet üzerine gelip vâkıf oldu ve keyfiyyet-i vâkıfı ona 'arz ve beyân ettiklerinde onların o merhametleriyle mesrûr oldu sonra onlara müjde verip buyurdu ki "ya'nî "فإن الله تبارك وتعالى أرحم بكم جميعاً من هذه بابنه" "Siz bu hatun kişinin oğluna olan merhametinden siz ta'accüb ettiniz mi?" Ve onlar "ne'am" diye tasdik ve ihbâr ettiklerinde, 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz buyurmuş ki "فإن الله تبارك وتعالى أرحم بكم جميعاً من هذه بابنها" "İşte Hakk subhânehu ve ta'âlâ hazretleri dahi sizin cem'iyetinize bu hatun kişinin oğluna olan merhametinden daha ziyâde merhametlidir."

Ve o vakt efdal-i sūrūr ve aʿzam-ı şādumānī ve beşāretle [385] müslimler dağılıp müteferrik olmuş.

İşte bu ehādīs-i şerīfe ve recā kitābında irād ettiğimiz ehādīs ve edille cümlesi Zāt-ı zü'l-celālin seʿat-ı rahmeti ile bize tebşīr eder. Kaldı ki biz Allāhu taʿālādan recā ederiz ki bizim istihkākımızla bizi muʿāmele etmeye de kendisi ehli bulunduğ u vech üzere onun lutf ve kerem ve cūd ve ihsān ve seʿat-ı rahmeti ile bizi muʿāmele ede. Ve'l-hamdü lillāhi ʿale't-tamām ve's-salātu ves-selāmu ʿalā-şefi'i'l-müzniḃin seyyidi'l-enāmi ve ḥabībi'l-Meliki'l-ʿAllām ve ʿalā ālihi ve ṣahbihi'l-kirām ilā-yevmi'l-kıyām mede'd-dühūri ve'l-aʿvāmm.

احمدہ سبحانہ واشکر فضلہ واحسانہ فی منہ وانعامہ وتوفیقہ وکرمہ لقد تسیر الفراغ من تألیف کتاب مسیر عموم الموحدين الى احياء علوم الدين في ابرك آن وأيمن حين في الساعة الثانية من يوم الخميس وهو اليوم السادس عشر من شهر رجب الفرد الأصم من شهور سنة سبع وتسعين ومأتين والف من هجرة من له العز والشرف وذلك في مدينة اسكندرية الرومية المعروفة يومئذ بمدينة اشقودره وكان يوم شرو تصنيفه مثل يوم فراغه من الشهر المذكور ومن حيث ابتلائي بوظائف القضاء ومقاساتي لعناء الامور من الضيق وهول القضاء واني لم اجد من يعينني على كتابته لقد وقع املاءه بخطي وقلمي في السفر والحضر في بدايته ونهايته فلا تخلو مسودته هذه عن سهوة قلم او زلة قدم او هفوة لسان لأن الانسان لا يخلو عن الخطاء والنقصان او الغفلة او النسيان فإني لم اجد لي زمانا الى تصفحه وتفحصه وإصلاح ما اعثر به من خلل في عباته وزلل في اشارته او نقص في لفظه ورفضه او عدول قلم في نقشه ورقشه فبقي على ما جر به القلم وفشى فيه الرقم فأرجو وأتوقع من اهل الفضل والكرم ان يسبلوا ذيل العفو عن ذلك القصور ويصلحوا ما يجدوا في عباراته من النواقص او الكسور ويحملوا جميع ما يشذ فهم الناس عن معرفته على الصلاح كما اشار اليه كهف الفوز والصلاح بقوله بحمل المؤمن على الصلاح ومهما وجدوا سبيلا الى اعمال الكلام فيه بمجاز او كناية وتصريح ان لا يهملوا منه شيئا قصد به وجه الكريم ولا يضيعوا منه ما يرجى به الفضل العميم وان يمنعو ويكرموا علي بدعاء الرحمة واهداء تحفة الاستغفار فوالله ما لي أمل في شرحه وترجمته إلا نفع المؤمنين والتسهيل عليه في طرق معرفة احكام الدين لعل الله تعالى ان يجعل ذلك وسيلة لنجاتي من العذاب وسببا لمغفرتي عما اقترفته من موجبات العقاب ويدخلني دار السلام بالسلام فضلا منه كرما وان يجعل مني هذا العمل بهذا القصد والأمل خالصا مخلصا لوجه الكريم وينفعني به وجميع المسلمين في يوم لا ينفع مال ولا بنون إلا من اتى الله بقلب سليم بجاه نبيه الكريم محمد المصطفى صلى الله عليه وسلم وإني أنا العبد الفقير الى الله الغني التقدير السيد يوسف صدقي بن السيد عمر شوقي بن السيد عابد الحنفي الحسيني الشهير بابن الأغازة المارديني المولى خلافة بمدينة اسكندرية الرومية اعني نائب مركز ولاية اشقودره يومئذ فرحم الله تعالى من نظر الى هذا الكتاب واهدى لكتابه ومؤلفه هذا ثواب سورة الفاتحة والحمد لله على التمام والختام.

**Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn
Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn**

İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ

YUSUF SİDKÎ EL-MARDÎNÎ

10. CİLT

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
Türkçe Yazmalar, No. 5859